ISSN 2307-5740
DOI: 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

Хмельницького національного університету

Економічні науки

2019, № 6, Том 2

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2019, Issue 6, Part 2

Хмельницький 2019

ВІСНИК
Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання (перереєстрація), група «Б»
Наказ МОН 28.12.2019 №1643

Засновано в липні 1997 р. ***Виходить 6 разів на рік***

Хмельницький, 2019, № 6, Том 2 (276)

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет (до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus http://jml2012.indexcopernicus.com/i++i+i++,p4539,3.html
Google Scholar http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ
РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Головний редактор **Войнаренко М. П.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії наук України, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи, перший проректор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Голова редакційної колегії серії «Економічні науки» **Нижник В. М.,** д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар **Кравчик Ю.В.,** к. е. н., начальник відділу інтелектуальної власності та трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Войнаренко М. П., д. е. н.; **Альохін О. Б.,** д. е. н.; **Асаул А. М.,** д. е. н. (Російська Федерація); **Васильківський Д. М.,** д. е. н.; **Вівчар О. І.,** д. е. н., **Ведерніков М. Д.,** д. е. н.; **Вишковська Зофія,** д. е. н. (Польща); **Геєць В. М.,** д. е. н.; **Гончар О. І.,** д. е. н.; **Григорук П. М.,** д. е. н.; **Джалагонія Давід,** проф. (Грузія); **Диха М. В.,** д. е. н.; **Дудко В. М.,** д. е. н. (Російська Федерація); **Журба І. Є.,** д. е. н.; **Завгородня Т. П.,** д. е. н.; **Замазій О. В.,** д. е. н.; **Євдокимов В. В.,** д. е. н.; **Йохна М. А.,** д. е. н.; **Кравчик Ю. В.,** к. е. н., **Ковальчук С. В.,** д. е. н.; **Кулинич Р. О.,** д. е. н.; **Лук'янова В. В.,** д. е. н.; **Ляшенко О. М.,** д. е. н.; **Любохинець Л. С.,** к. е. н.; **Матюх С. А.,** к. е. н.; **Мікула Н. А.,** д. е. н.; **Микитенко В. В.,** д. е. н.; **Мороз О. В.,** д. е. н.; **Нижник В. М.,** д. е. н.; **Олуйко В. М.,** д. н. держ. упр.; **Орлов О. О.,** д. е. н.; **Рудніченко Є. М.,** д. е. н.; **Савіна Г. Г.,** д. е. н.; **Семикіна М. В.,** д. е. н., **Скоробогата Л. В.,** к. е. н.; **Стадник В. В.,** д. е. н.; **Тельнов А. С.,** д. е. н.; **Ткаченко І. С.,** д. е. н.; **Троціковскі Тадеуш,** к. е. н. (Польща); **Тюріна Н. М.,** к. е. н.; **Філиппова С. В.,** д. е. н.; **Хрущ Н. А.,** д. е. н.; **Церуйова Тетяна,** д. е. н. (Словакія); **Череп А. В.,** д. е. н.; **Чорна Л. О.,** д. е. н.

Технічний редактор **Кравчик Ю. В.,** к. е. н.
Редактор-коректор **Броженко В. О.**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету, протокол № 5 від 27.12.2019

Адреса редакції: **Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Хмельницький національний університет редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"**

☎ (0382) 67-51-08

e-mail: visnyk.khnu@gmail.com

web: http://journals.khnu.km.ua/vestnik
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_tup.htm

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2020
© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2020

ЗМІСТ

НАГАЄЦЬ І. Ю., ВОРОНКОВ В. В.
ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ ПІДПРИЄМСТВ 7

КОЛІСНИК Н. А.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ 11

ЖУРБА І. Є.
ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ ПРО ЕКОНОМІКУ ТУРИЗМУ 16

ГАРАФОНОВА О. І.
МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ДЖЕРЕЛ ФІНАСУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ 20

ТУЛЬЧИНСЬКА С. О., ШАШИНА М. В.
СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ 24

ШПАК Я. О.
АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ 29

РЄПІНА І. М.
ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ТА ЇХ ПРОСУВАННЯ 39

БІЛИК В. В.
МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА У ФОРМУВАННІ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ 44

КВАША С. М., ІВАНЬКО А. В., МАКЕДОН Г. М.
ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 48

БАСЮК Д. І., АРАБАДЖИЙСЬКИЙ О. І.
ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА РІВНІ РЕГІОНУ 54

ФЕДОРЕНКО А. Є.
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ 59

САВІЦЬКИЙ А. В.
ЕЛЕМЕНТИ ВАРТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 65

БАБАК А. В.
ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА РИНКАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ 69

КОРИТНИЙ О. Г.
ФОРМУВАННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ 80

ВЕРЕМЄЄНО О. О.
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 84

САВІНА Г. Г., САВІН С. Ю.
ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПОДІБНОСТІ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ 91

ПРИТИС В. І.
ФОРМУВАННЯ ЙМОВІРНІСНОЇ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ СИСТЕМИ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ 97

ВОЙНАРЕНКО М. П., ДЖУЛІЙ Л. В., ЄМЧУК Л. В.
ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ 101

КОВАЛЬЧУК А. М.
СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА 104

ПИЛИПЕНКО Ю. І., ДУБЄЙ Ю. В.
ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ 110

МАКАРЕНКО С. М.
УЗГОДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ 115

СВІСТУНОВ О. С.
МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА 120

ГОНЧАР О. І.
СТРАТЕГІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ 124

ДУБИНІНА С.М.
АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ З МЕТОЮ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ 129

НЯМЕЩУК Г. В.
ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕСУ 134

ПИЩЕНКО О. В.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ 141

ДУДЯК Н. В.
МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГРАРНОГО СЕКТОРА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ 148

OLEKSIUK OLEKSII
LOGISTICS AND MARKETING SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE ... 153

СЕЛЮТІН С. Т.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК 158

КОВАЛЬЧУК С. В., СЕМЕНОВ К. Л.
СИНЕРГІЙНИЙ ЕФЕКТ МАРКЕТИНГ-ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, МЕТОДИ І МОДЕЛІ ОЦІНЮВАННЯ 163

ЛУПЕНКО А. Ю.
СТРАТЕГУВАННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬО-БОРГОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ 171

МАКУРІН А. А.
ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ДЕРЖАВИ ЗА ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ 179

ЗАСОБА С. М.
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ 185

СЕКІРОЖ Я.
АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ 189

ЮХМАН Я. В.
СТАН РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 196

КОЗАК О. А., ДУХНИЦЬКИЙ Б. В.
ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ 201

ВАРГАТЮК М. О.
ІНСТИТУЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ 206

ГЕЛЬМАН В. М.
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ
ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ РЕСУРСІВ 212

ПРОХОРОВСЬКА С. А.
СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В НОВОСТВОРЕНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ 218

ШВЕЦЬ Ю. О.
АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ 222

МАЛІН О. Л.
ПОЛІСЕКТОРАЛЬНІСТЬ ТА БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО
РОЗВИТКУ ДПП НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ 227

ТАДЕУШ ТРОЦІКОВСЬКИЙ
СВІТОВИЙ ДОСВІД ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА 233

РОГАЧЕВСЬКИЙ О. П.
МОНІТОРИНГ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 237

МОМОТ Т. В., САВЕНКО К. С., ШАПОВАЛ Г. М.
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СПОЖИВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЗА ПАРАМЕТРАМИ ЯКОСТІ ЖИТЛОВО-
КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ 245

ЗОЛКОВЕР А. О., КУЗЬМЕНКО О. В., КУШНЕРЬОВ О.С., КОЙБІЧУК В.В.
БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ 253

ПЕРШКО Л. О.
РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ 260

ШПИЛЬОВА В. О., ЩЕРБАТИХ Д. В.
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 264

ВОСКОБІЙНИК С. Я.
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 275

ЕЛЬ-БОШ ДАЛІЛЬ МОНТАЇВНА
ВАЖЕЛІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА В ЕКОНОМІЦІ 282

ФІЛІПОВА Н. В.
АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ . 286

ГРЕЧАНЮК Л. М.
УЗАГАЛЬНЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ 291

ВОВК Я. Г.
ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВА 297

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., МУЛЬСКА О. П.
ДЕТЕРМІНАНТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ РИЗИКІВ 301

БЕЗДУШНА Ю. С., ГЕРШМАН Ю. В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУР КОНТРОЛЮ НАРАХУВАННЯ ТА СПЛАТИ ПОДАТКІВ
АГРОПІДПРИЄМСТВАМИ 307

САРКІСЯН Г. С.
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СИЛИ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ РИНКІВ 312

ШКУЛІПА Л. В.
КОНВЕРГЕНТНІСТЬ СТАНДАРТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІСЛЯ ЗМІН У МСФЗ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 318

ПАЛКОВСЬКИЙ Є. С.
ВИКОРИСТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ В ОЦІНЮВАННІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 326

ШАПОВАЛОВ Р. А.
ОЦІНКА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В ЗАБУДОВІ ТЕРИТОРІЙ . 331

ШКУРЕНКО О. В.
АРХІТЕКТОНІКА ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ЗАСАДАХ КОГЕРЕНТНОЇ СПРИЙНЯТЛИВОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ 337

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., ВАСИЛИНА Т. М.
КОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 344

СВІНАРЬОВА Г. Б.
ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛУ ІНФОРМАЦІЙНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ 349

ГАПОНЕНКО С. О.
НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ 354

ЛЕВЧЕНКО Г. П.
ОБҐРУНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗ ФРАКТАЛЬНОЇ МНОЖИНИ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ 359

СПІВАК С. М.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ... 365

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 369

ПОПЕЛО О. В.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ 375

ПРОХОРЧУК С. В., ЯГОДЗІНСЬКА А. С.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ 381

ВЛАСЕНКО І. В.
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЯК КРИТЕРІЙ ПРІОРИТЕТУ У ВИБОРІ РИНКУ ЗБУТУ 392

ШЕВЦОВА О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ У ДІЯЛЬНІСТЬ АПК 396

КРУПА О. В.
ДИСКУРС СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ВИМІРІ НАДБАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ 406

СТЕГНЕЙ М. І., НОДЬ О. Л.
ГЛОБАЛЬНІ ЧИННИКИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СФЕРІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ 410

КОТВИЦЬКА Н. М.
ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ 415

КРУПА О. В.
СУТНІСНІ ВИМІРИ ТА КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 422

КЕЛМАНОВИЧ О.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 427

УДК 331.2
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-7-10

НАГАЄЦЬ І. Ю.
Запорізький національний університет
ВОРОНКОВ В. В.
Запорізький національний технічний університет

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ ПІДПРИЄМСТВ

В межах даного наукового дослідження зроблено спробу систематизувати, визначити переваги й недоліки, а також сфери застосування сучасних методичних підходів до оцінки ефективності маркетингових комунікацій на підприємствах. Обгрунтовано доцільність складання ланцюжку маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки. Досліджено показники ефективності проведених маркетингових і рекламних заходів, а також організації маркетингу на підприємстві в цілому. Доведено, що на ефективність рекламної кампанії суттєво впливають ризики: втрати споживачів, складного конкурентного середовища, втрати постачальника сировини та агрегатів, закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості, відповідності продукції новітнім технологіям, кредитні, ліквідності, валютні, інвестиційні. Охарактеризовано ризики, які впливають на ефективність рекламної кампанії та маркетингову діяльність підприємств. Запропоновано показники, які дозволяють вивчити ефективність просування товарів або послуг та маркетингової діяльності підприємств.

Ключові слова. Ризики, вивчення, ефективність, просування товарів або послуг, ризики, чинники, вплив, маркетинг, показники, ланцюжок, продуктивність.

NAGAYETS I.
Zaporizhia National University
VORONKOV V.
Zaporizhia National Technical University

FACTORS OF INFLUENCE ARE ON EFFICIENCY OF ADVERTISING CAMPAIGN OF ENTERPRISES

Thus, each of the considered approaches has its advantages and disadvantages, each of them is more suitable for achieving different evaluation objectives: from providing quantitative assessments of the effects of marketing activities to an integrated assessment of marketing activities in the complex. Therefore, the task of the marketer is to justify the conditions of application of a method of assessing the effectiveness of marketing activities or their combination, taking into account the objectives of such assessment. Therefore, further actions of the marketer should be aimed at finding answers to questions about the effectiveness of marketing activities.

Within the limits of this scientific research an attempt to systematize is done, to define advantages and defects, and also application of the modern methodical going domains near the estimation of efficiency of marketing communications on enterprises. Expediency of stowage to the chainlet of the marketing productivity is reasonable from strategy to her embodiment, to the short-term real and long-term potential results which are the key to the effective estimation. The indexes of efficiency of the conducted marketing and advertising measures, and also organizations of marketing, are investigational on an enterprise on the whole. It is well-proven that on efficiency of advertising campaign substantially risks influence: losses of consumers, difficult competition environment, loss of supplier of raw material and aggregates, purchase of materials and aggregates on the overpriced prices or improper quality, accordance of products to the newest technologies, credit, to liquidity, currency, investment. Risks which influence on efficiency of advertising campaign and marketing activity of enterprises are described. Indexes which allow to learn efficiency of advancement of commodities or services and marketing activity of enterprises are offered.

Keywords. Risks, studies, efficiency, advancement of commodities or services, risks, factors, influence, marketing, indexes, chainlet, productivity.

Постановка проблеми. Отже, кожний з розглянутих підходів має свої переваги і недоліки, кожний з них виявляється більш придатним для досягнення різних цілей оцінки: від надання кількісних оцінок ефектів маркетингових заходів до інтегральної оцінки маркетингової діяльності в комплексі. Тому завданням маркетолога є обґрунтування умов застосування того чи іншого методу оцінки ефективності маркетингової діяльності або їх комбінування з урахуванням цілей такої оцінки. Тому подальші дії маркетолога мають бути спрямовані на пошук відповідей на питання щодо ефективності маркетингової діяльності.

Результати. За твердженням Дж. Ленсколда у випадку, коли мова йде про виміри в маркетингу, лише показник рентабельності інвестицій здатний представити повну картину як прибутків, так і інвестицій. Показник рентабельності маркетингових інвестицій розраховується за такою формулою:

$$PMI = \frac{\text{NPV валового прибутку} - \text{NPV маркетингових інвестицій}}{\text{NPV маркетингових інвестицій}} \quad (1)$$

де NPV – чиста поточна вартість, тобто дисконтована різниця між доходом, отриманим внаслідок маркетингового заходу, і витратами, понесеними при його реалізації [1, с. 117].

Огляд методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності свідчить про те, що більшість з них не відрізняється всеосяжним охопленням джерел маркетингової продуктивності, але є безліч способів оцінки кожного з них. Тому вважаємо за доцільне складати ланцюжок маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки (рис. 1).

Задача маркетологів підприємств – пов'язати ці методи один з одним, протестувати, провести порівняльний аналіз, та поліпшувати в міру розвитку нових способів комунікації й обробки даних

І економічна, і комунікативна складові ефективності реклами тісно взаємопов'язані і дуже важливі при її створенні. На нашу думку, реклама впливає на споживачу в першу чергу у психологічному аспекті. Адже навіть якщо рекламодавець вкладе значні кошти в рекламу, це не означає, що реклама вплине на потенційного споживача так, як потрібно, маркетологам і розробникам реклами можна тільки порадити не закохатися у власну рекламну ідею, не йти на поводу у керівництва (це дуже поширені помилки), а тверезо оцінити всі переваги та недоліки тієї чи іншої рекламної розробки.

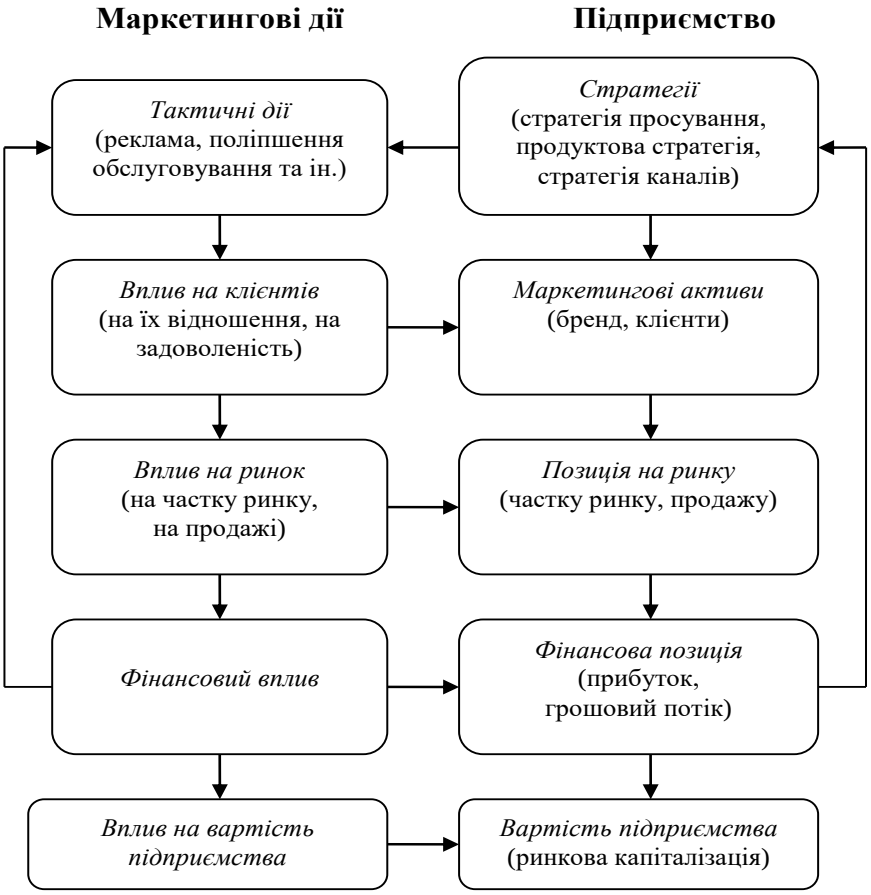

Рис. 1 Ланцюжок маркетингової продуктивності

Ще один важливий показник ефективності проведених маркетингових і рекламних заходів, а також організації маркетингу на підприємстві в цілому – це задоволеність споживачів. Згідно з класичною працею з маркетингу [[2, с. 61; 3, с. 153], задоволеність споживача – це ступінь відповідності дійсної цінності товару та обслуговування, яке він отримує при покупці, тим очікуванням і надіям, які були у споживача перед покупкою. У найзагальнішому вигляді задоволеність споживача можна виразити формулою:

$$\text{Задоволеність споживача} = \text{Обслуговування} / \text{Очікування}, \quad (2)$$

З формули (2) очевидно, що задоволеність споживача може легко змінитися при зміні сервісу підприємства. При оцінці ефективності рекламної кампанії, у першу чергу потрібно проаналізувати причини цих відхилень. Спочатку невірно поставлені цілі можуть призвести до провалу всієї рекламної кампанії.

Промахи в розробці рекламних повідомлень, спонукання до покупки можуть призвести до того, що споживач просто не зверне уваги на вашу рекламу, тим більше що недоліку в інформації наразі немає.

Помилка в сегментуванні ринку можна порівняти зі стріляниною по чужих мішенях, адже ваші дії будуть спрямовані на «чужих» споживачів.

Якщо споживач у принципі не знав про вашу кампанію і її товари, може бути, ви не з того почали, і варто було провести підготовчу інформаційну роботу. Доцільно зформулювати позитивну думку про продукт на момент початку рекламних заходів

Помилка в обранні каналів поширення реклами чревата тим, що рекламне повідомлення «не зустрінеться» потенційному споживачеві і пройде непоміченим.

На ефективність рекламної кампанії суттєво впливають ризики: втрати споживачів, складного конкурентного середовища, втрати постачальника сировини та агрегатів, закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості, відповідності продукції новітнім технологіям, кредитні, ліквідності, валютні, інвестиційні.

Ризик втрати споживачів. Попит на продукцію на українському ринку дуже невеликий.

Складне конкурентне середовище. Для утримання і зміцнення позицій на ринку потрібна систематична робота по підвищенню якості і характеристик продукції, що випускається, а також розробка нових двигунів і модифікацій відповідно до зростаючих вимог замовників. Ці роботи вимагають значних матеріальних витрат. До теперішнього часу фінансування робіт з підготовки серійного виробництва здійснювалося в основному за рахунок власних засобів, інвестицій і банківських кредитів. Обсяги бюджетного фінансування дуже незначні. В тяжких умовах світової економічної кризи підприємству особливо потрібна державна підтримка.

Ризик втрати постачальника сировини і агрегатів. Матеріали і агрегати, номенклатура яких складає понад 51,1 тис. найменувань, купуються підприємством у більш ніж 300 постачальників України і інших країн світу. Несвоєчасне забезпечення виробництва комплектуючими виробами створює загрозу зриву термінів виконання договорів. Обмежений круг постачальників веде до необґрунтованого збільшення цін. Необхідно розвивати виробництво комплектуючих виробів вітчизняними виробниками і стимулювати розвиток конкуренції.

Ризик закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості. На підприємствах з великими об’ємами закупівлі матеріалів і агрегатів існує вірогідність укладення договорів постачання за завищеними цінами. Крім того, із-за специфіки виробництва вузли і агрегати повинні чітко відповідати технічним і якісним показникам. Здійснити закупівлю будь-якого агрегату у постачальника, не внесеного в конструкторську документацію, неможливо до того моменту, поки конструктор не внесе зміни в документацію, обґрунтувавши їх необхідність. Для відбору економічно зручних постачальників і мінімізації ризиків, пов’язаних із закупівлею товарів і послуг, постачальники яких не регламентуються конструкторською документацією, на підприємстві створена і працює тендерна комісія.

Недостатня кількість кваліфікованих кадрів. Значну проблему для підприємств області авіабудування в Україні представляє недолік кваліфікованих робітників і інженерних кадрів. На вітчизняних підприємствах розроблена і впроваджена кадрова програма "Персонал", мета якої – зберегти і додатково притягнути висококваліфіковані кадри.

Кредитні ризики. Кредитні ризики пов’язані з несплатою позичальником основного боргу і відсотків, нарахованих за кредит. У 2009 році своєчасно погашалися заборгованості по кредитах, що дозволило уникнути пені, штрафів і понизити процентні ризики. Основним інструментом для зниження кредитного ризику стало використання банківських гарантій. Такий підхід дозволив не лише значно понизити кредитний ризик і втрати підприємства, але і надати нашим контрагентам зручний інструмент для здійснення взаєморозрахунків. У результаті відпала необхідність у відверненні з обороту значних грошових коштів на здійснення передоплати, і продаж авіадвигунів отримав додатковий стимул.

Ризики ліквідності. Ризики ліквідності – вірогідність отримання збитку із-за браку грошових коштів в потрібний період часу і, як наслідок, нездатність підприємства виконати свої зобов’язання.

Відповісти на подібні питання допомагають регулярні моніторинги та маркетингові дослідження. Їх результати – це ключ до коректування майбутніх рекламних кампаній, ключ до маркетингового успіху.

У деякій літературі порівняльний метод оцінки ефективності маркетингових та рекламних заходів не виділяється. Ми вважаємо за потрібне відзначити його, тому що даний метод представляє собою поєднання кількісних і якісних методів маркетингових досліджень. Порівняльний метод оцінки ефективності полягає у порівнянні двох (іноді більшої кількості) однотипних об’єктів, з одним з яких вироблялися рекламні дії, а з іншим ні. У ході процедури порівняння вимірюються показники (характеристики) цих об’єктів: просторові, тимчасові, фізичні, фізіологічні, соціологічні, психологічні та інші властивості (споживчі потоки у часі, асортиментний ряд, місце розташування об’єктів, віддаленість їх від місць скупчення представників цільової аудиторії). Введення конкретних показників порівняння дозволяє встановити відносини між об’єктами, наприклад: «більше», «менше», «рівні», «гірше», «краще». Наприклад, можуть порівнюватися два підприємства компанії-рекламодавця, в одному з яких проводилася рекламна акція, а в іншому ні. Або, якщо підприємство має філії в декількох містах, то доцільно порівняти ідентичні ринки збуту в одному місті, де проводилася рекламна компанія, і в іншому, де такої не було. Такий підхід дає можливість проаналізувати проведені заходи з декількох сторін: по-перше, ефективність рекламних дії, що проводяться з першим об’єктом, може досліджуватися сама по собі, по-друге, рекламна кампанія на цьому об’єкті може виступати в якості пілотної; а по-третє, з’являється можливість об’єктивно

оцінити фактори, що впливають на обсяги продажів, на другому об'єкті, де не було рекламних заходів [4, с 80].

Вивчення ефективності просування товарів або послуг товарів може бути здійснено на прикладі порівняння двох однотипних підприємств (однієї торгової мережі) за один і той же період часу. Припустимо, що в одному з періодів підприємства проводять заходи щодо просування товарів, а в іншому немає. Шляхом порівняння товарообігу може бути отримана оцінка економічної ефективності проведеної рекламної кампанії. Зростання товарообігу у період, коли не проводяться такі заходи, відбувається за рахунок впливу факторів, що діють незалежно від рекламних заходів. Ті ж фактори впливають і на товарообіг на підприємствах, де рекламні та стимулюючі збут заходи проводяться. Економічна ефективність просування товарів у цьому випадку обчислюється шляхом визначення відносини індексу зростання товарообігу магазину, де проводилися рекламні та стимулюючі збут заходи, до індексу зростання товарообігу, де такі заходи не проводилися. Індекс зростання товарообігу підприємства – відношення товарообігу за наступний період часу до товарообігу за попередній період за умови, що ці тимчасові періоди мають однакову тривалість.

Наприклад, індекс зростання товарообігу підприємства за місяць визначається за формулою:

$$I = (T2/T1,) \times 100\%, \quad (3)$$

де I – індекс зростання товарообігу в поточному місяці (періоді) в порівнянні з попереднім місяцем (періодом);

T2 – товарообіг у поточному місяці (періоді);

T1 – товарообіг попереднього місяця (періоду).

Остаточний висновок про ефективність заходів щодо просування товарів робиться в результаті аналізу витрат на їх проведення і додаткового прибутку, отриманої в результаті їх використання. Головною перевагою цього методу є облік тільки тієї частини товарообігу, що безпосередньо є наслідком проведення рекламного або стимулюючого збут заходи [5, с. 133].

Подібні порівняння можуть використовуватися також при аналізі власних об'єктів та об'єктів конкурентів, власної реклами та реклами конкурентів. Аналізуючи і переймаючи досвід конкуруючих підприємств, необхідно мінімізувати помилки в маркетингових комунікаціях.

Висновки. Наведений огляд методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності свідчить про те, що більшість з них не відрізняється всеосяжним охопленням джерел маркетингової продуктивності, але є безліч способів оцінки кожного з них. Тому вважаємо за доцільне складати ланцюжок маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки. Маркетингові дії складаються з тактичних дій, впливу на клієнтів, впливу на ринок, фінансового впливу, впливу на вартість підприємства. Для підприємства ці дії дають змогу сформувати: стратегії, маркетингові активи, позицію на ринку, вартість на підприємство.

Література

1. Мороз Л.А. Комплекс маркетингових комунікацій під час просування продуктових інновацій / Л.А. Мороз, К.С. Шабан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 570. – С. 114–119.

2. Норіцина Н.І. Маркетингова політика комунікацій : курс лекц. / Н.І. Норіцина. – К. : МАУП, 2003. – 120 с.

3. Апопій В.В. Організація торгівлі: підруч. / В.В. Апопій, І.П. Міщук ; за ред. В.В. Апопія. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 632 с.

4. Павленко А.Ф. Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика : монограф. / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак, Т.А. Примак. – К. : КНЕУ, 2005. – 408 с.

5. Янковська Г.В. Принципи інтегрованих маркетингових комунікацій / Г.В. Янковська // Сталий розвиток економіки [зб. наук. праць]. – Хмельницький, 2010. – №1. – С. 131-135.

References

1. Moroz L.A. Kompleks marketynhovykh komunikatsii pid chas prosuvannia produktovykh innovatsii / L.A. Moroz, K.S. Shaban // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – 2006. – № 570. – S. 114–119.

2. Noritsyna N.I. Marketynhova polityka komunikatsii : kurs lekts. / N.I. Noritsyna. – K. : MAUP, 2003. – 120 s.

3. Apopii V.V. Orhanizatsiia torhivli: pidruch. / V.V. Apopii, I.P. Mishchuk ; za red. V.V. Apopiia. – [2-e vyd., pererob. ta dop.]. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 632 s.

4. Pavlenko A.F. Marketynhovi komunikatsii: suchasna teoriia i praktyka : monohraf. / A.F. Pavlenko, A.V. Voichak, T.A. Prymak. – K. : KNEU, 2005. – 408 s.

5. Yankovska H.V. Pryntsypy intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii / H.V. Yankovska // Stalyi rozvytok ekonomiky [zb. nauk. prats]. – Khmelnytskyi, 2010. – №1. – S. 131-135.

Рецензія / Peer review: 12.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 338.45:330.142.211.4:336.564.1(477)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-11-15

КОЛІСНИК Н. А.
Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

В статті встановлено, що амортизація відіграє вагому роль для діяльності підприємств переробної галузі, адже використання ефективних методів амортизаційних нарахувань дозволить оптимізувати податкове навантаження та підвищити суму прибутку. Визначено, що амортизаційна політики є одним з методів зменшення розміру податкових відрахувань, сприяє відтворенню основних фондів, нарощуванню виробничих потужностей підприємства, раціональному використанню фінансових ресурсів. Формування ефективної амортизаційної політики сприятиме не лише оновленню основних фондів, але й успішному розвитку підприємства. Обґрунтовано, що амортизаційна політика для підприємств переробної галузі дозволяє раціонально керувати виробничими витратами, сприяє швидкому оновленню основних фондів, що підтверджує актуальність дослідження. Проаналізовано особливості формування амортизаційної політики на підприємствах переробної галузі та встановлено, що кожне підприємство визначає свою амортизаційну політику та підтримується її. Проаналізовано обсяг реалізованої продукції та з'ясовано, що у 2018 р. на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів відбулося зростання у порівнянні з 2017 р., що свідчить про ефективне використання основних виробничих фондів та намагання покращити амортизаційну політику. Визначено проблеми формування амортизаційної політики підприємств. Запропоновано основні шляхи покращення амортизаційної політики підприємств переробної галузі. Обґрунтовано, що формування ефективної амортизаційної політики є одним із способів покращення роботи підприємств переробної галузі та зростання прибутку, налагодження інвестиційної діяльності, запобігання зносу основних фондів та їх оновлення.

Ключові слова: амортизація, амортизаційна політика, основні фонди, виробничі потужності, відтворення основних фондів, методи амортизації.

KOLISNYK N.
Zaporizhia National University

PROBLEM ISSUES OF FORMATION OF DEPRECIATION POLICY AT UKRAINIAN MANUFACTURING ENTERPRISES AND WAYS TO IMPROVE IT

The article finds that depreciation plays a significant role in the activity of processing enterprises, because the use of effective methods of depreciation will optimize the tax burden and increase the amount of profit. It is determined that depreciation policy is one of the methods of reducing the amount of tax deductions, contributes to the reproduction of fixed assets, increasing the production capacity of the enterprise, the rational use of financial resources. The formation of an effective depreciation policy will contribute not only to the renewal of fixed assets, but also to the successful development of the enterprise. It is substantiated that depreciation policy for processing enterprises allows rational management of production costs, rapid updating of fixed assets, which confirms the relevance of the research. The peculiarities of formation of depreciation policy at processing enterprises are analyzed and it is established that each enterprise defines its depreciation policy and supports it. The sales volume was analyzed and it was found that in 2018 food, beverage and tobacco enterprises increased compared to 2017, which indicates the effective use of fixed assets and efforts to improve the depreciation policy. It is determined that in the process of forming a depreciation policy should take into account the composition of fixed assets, features of depreciation, the main methods. It is substantiated that the operating system of processing enterprises has a number of disadvantages. The following problems of formation of the depreciation policy of enterprises are defined: impossibility of self-financing of enterprises; not aligning the depreciation policy with the enterprise development strategy; failure to take into account the useful life of fixed assets; inefficient management of financial flows; outdated methods of calculating depreciation of fixed assets; the use of inefficient methods of depreciation policy; lack of self-financing of the enterprise; ineffective government regulation of depreciation policy. The main ways to improve the depreciation policy of enterprises are proposed: introduction of several methods of depreciation calculation; reduction of risks of investment activity; amending the current legislation on depreciation; modernization and reconstruction of production; updating of production base, achievement of synchronicity of processes of disposals and receipt of fixed assets; targeted use of financial resources; control over depreciation charge; purposeful use of depreciation; taking into account technological features of fixed assets and terms of their use; tax incentives for depreciation policy; the choice of more effective forms of reproduction of fixed capital; reimbursement of existing fixed assets; use of tax rebate. It is substantiated that the formation of an effective depreciation policy is one of the ways to improve the work of processing enterprises and increase profits, adjust investment activities, prevent the deterioration of fixed assets and their updating.

Keywords: depreciation, depreciation policy, fixed assets, production facilities, reproduction of fixed assets, methods of depreciation.

Постановка проблеми. Успішність функціонування підприємств переробної галузі, показники фінансової діяльності залежать від раціональності використання фінансових ресурсів та основних фондів. Важливим для основних фондів, що використовуються в процесі виробництва, є їх відтворення. Активне відтворення основних фондів здійснюється шляхом амортизації, яка відноситься до внутрішніх джерел фінансування. Також раціональність використання фінансових ресурсів та процес відтворення виробничого потенціалу залежать від обраної підприємством амортизаційної політики. На більшості підприємствах

переробної галузі спостерігається ситуація накопичення застарілого обладнання, повільного відтворювання основних фондів і тому існує потреба у підвищення ефективності амортизації. Також підприємства не зацікавлені в оновленні основних фондів, впровадженні новітніх технологій, що обумовлено неефективною амортизаційною політикою. Тому існує нагальна потреба в формуванні ефективної амортизаційної політики, що дозволить підприємствам покращити свою діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить обґрунтовано питання амортизаційної політики, її ролі в діяльності підприємств, використання методів амортизації досліджено в наукових працях таких вчених: Гавриловський О.С., Лук'яненко Л.І. [1, с. 164-168.], Лищенко О.Г., Півненко В.В. [2, с. 71-73], Луцюк І.В. [3], Мазур А.М., Мазур М.М. [4, с. 294-296], Малярова С.В. [5, с. 144-147], Олійник Є.В. [6, с. 252-255], Осіпчук Г.С. [7, с. 344-354], Педченко Н.С., Лугівська Л.А. [9, с. 75-81], Саєнко С.Г. [10, с. 228-234], Швець Н.В. [11, с. 199-201].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на даний момент залишаються невирішеними питання щодо визначення проблем формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, напрямів її формування, визначення її значення в управлінні фінансами підприємства. Тому існує потреба в дослідженні особливостей амортизаційної політики підприємств переробної галузі.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, проблем її формування та рекомендацій покращення амортизаційної політики.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання України є можливим за умови покращення роботи підприємств переробної галузі, успішне функціонування яких потребує підвищення ефективності амортизаційної політики, а також поліпшення техніко-технологічної бази. Адже саме обдумана амортизаційна політика на підприємстві сприятиме раціональному використанню ресурсів, оновленню основних виробничих фондів, відшкодуванню зносу основних фондів, управлінню амортизаційними відрахуваннями від використання основних фондів, покращенню виробничої діяльності. На підприємствах амортизаційні відрахування є основними джерелами фінансування, які дозволяють покращити та удосконалити структуру та склад основних фондів, що сприятиме поліпшенню виробництва та технічного забезпечення. Крім того, підвищенню інноваційного потенціалу, інвестиційної привабливості також сприяє вдала амортизаційна політика, яка є частиною інноваційної та інвестиційної політики та це сприяє оновленню виробничого потенціалу.

На більшості підприємствах переробної галузі переважає невелика частка амортизаційних відрахувань та відповідно стає неможливим розширене відтворення основних фондів, що обумовлює фізичне і моральне зношення та є свідченням неефективної амортизаційної політики. Обсяг амортизаційних відрахувань значно скорочується за рахунок зменшення залишкової вартості. Тому питання формування амортизаційної політики на підприємствах переробної галузі є нагальним та невідкладним.

На даний момент амортизаційна політика підприємства пов'язана з амортизаційною політикою держави, що обумовлено дотриманням встановлених державних принципів, норм. Кожне підприємство визначає свою амортизаційну політику та підтримує її. Зазвичай, суб'єктами амортизаційної політики є органи державної влади. Об'єктом амортизаційної політики є амортизаційні відрахування підприємств [1, с. 167; 10].

Серед завдань формування амортизаційної політики підприємств доречно виділити: документальне оформлення операцій з основними фондами; проведення амортизації, як джерела нагромадження коштів для відтворення основних засобів; затвердження обраного методу нарахування амортизації; використання обраного методу нарахування амортизації основних виробничих фондів; формування первинних документів за результатами господарських операцій та нарахування амортизації; відображення в облікових реєстрах записів господарських операцій шляхом врахування даних первинних документів [2, с. 71-73; 7, с. 344-354].

Враховуючи завдання формування амортизаційної політики та для кращого зрозуміння амортизаційної політики підприємств переробної галузі слід проаналізувати динаміку випущеної продукції та побудову амортизаційної політики.

Тому для оцінки ефективності роботи підприємств переробної галузі та амортизаційної політики було проаналізовано обсяг реалізованої продукції у 2014-2018 рр. (табл. 1). Відповідно до результатів аналізу спостерігається збільшення обсягу реалізованої продукції в цілому по промисловості на протязі 2014-2018 рр. та відносно 2017 р. відбулося зростання на 15,97%. По підприємствах переробної галузі спостерігається аналогічна тенденція та у 2018 р. відносно 2017 р. зростання обсягу реалізованої продукції становило 15,85%. По переробній промисловості у 2018 р. порівняно з 2017 р. відбулися зміни за такими видами: на підприємствах з виробництва харчових продуктів обсяг реалізованої продукції підвищився на 9,24%; на підприємствах з виробництва напоїв відбулося зростання обсягу реалізованої продукції на 10,85%; на підприємствах з виробництва тютюнових виробів спостерігається скорочення обсягу реалізованої продукції на 6,91%. В цілому, у 2018 р. на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів відбулося зростання обсягу реалізованої продукції.

Таблиця 1.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності у 2014–2018 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Відносне відхилення, 2018 до 2017
Промисловість	1428839113,5	1776603733,0	2158030032,3	2625862664,0	3045201901,4	15,97
Переробна промисловість	903735317,9	1139213217,7	1312729035,1	1627504264,0	1885406215,9	15,85
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	302391888,0	398023229,6	462418860,5	548377893,8	589854485,7	7,56
виробництво харчових продуктів	234834237,5	310260309,0	365060570,9	426050409,1	465416157,5	9,24
виробництво напоїв	37076829,1	46772117,3	52298014,0	59462184,3	65915719,0	10,85
виробництво тютюнових виробів	30480821,4	40990803,3	45060275,6	62865300,4	58522609,2	-6,91

Примітка: складено автором на основі [8]

Зростання обсягу реалізованої продукції на підприємствах переробної галузі свідчить про ефективне використання основних виробничих фондів та намагання покращити амортизаційну політику.

Активна частина основних фондів бере участь у перетворенні предметів праці на готову продукцію та низька вартість негативно позначається на розмірі й технічному рівні виробництва. Слід відмітити, що позитивним для підприємств є приріст вартості машин й обладнання протягом звітного періоду та незмінна вартість пасивної частини. Для підприємств переробної галузі важливим є проведення ефективної амортизаційної політики, яка направлена на створення умов для розширеного відтворення основного капіталу, сприяє активізації інвестування у виробництво, заміні морально застарілих основних фондів, що позитивно впливає на результативність діяльності підприємства.

В процесі формування амортизаційної політики слід враховувати не лише склад основних фондів, але й особливості здійснення амортизації, основні методи.

До особливостей діяльності підприємств переробної галузі відносяться: виготовлення декількох видів продукції; здійснення одночасно декількох видів діяльності; реалізація фасованої та безтарної продукції; сезонні коливання обсягу сировини; безперервний виробничий процес [3].

Варто відзначити, що якість виробленої продукції на підприємствах залежить від якості сировини, матеріалів, що поставляються, а також обладнання, яке використовують в процесі виробництва. На формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі впливає сезонність, через що деяке обладнання використовується не цілий рік. Поряд з цим техніка, обладнання, устаткування, яке використовується постійно, має швидкий фізичний, моральний знос. Проте, підприємства переробної галузі кожного року потребують оновлення обладнання, техніки, будівель, машин, устаткування тощо.

Для оновлення основних виробничих фондів використовуються фінансові ресурси. До основних джерел фінансування підприємств відносяться власні кошти, позичкові і залучені кошти, інвестиційний капітал. Основним джерелом фінансування підприємств є власні кошти, тобто прибуток та амортизаційні відрахування. Проте, впродовж останніх років на підприємствах спостерігається тенденція до скорочення суми прибутків, що обумовлено негативним впливом чинників ринкового середовища, зростаючим податковим навантаженням, зношеністю основних фондів, нестачею власних фінансових ресурсів, зниженням рівня конкурентоспроможності.

Слід відзначити, що діюча на підприємствах переробної галузі система нарахування амортизації має ряд недоліків, оскільки вона не дозволяє відтворювати основні фонди в повному обсязі.

Також серед недоліків амортизації слід виділити використання та вибір методу нарахування амортизації, що є досить складним та впливає на величину відрахувань, що отримуються від амортизації. На даний момент існує чимало методів нарахування амортизації та серед них виділяють: прямолінійний метод (базується на тому, що основні фонди протягом аналізованого періоду зношуються рівномірно, перевагою є простота нарахування, недолік – не враховує витрати на ремонт, моральний знос); метод зменшення залишкової вартості (дозволяє визначити суму амортизації шляхом врахування залишкової вартості основних фондів, недолік – складність нарахування, різні суму амортизаційних надходжень); метод прискореного зменшення залишкової вартості (є продовженням попереднього методу та під час розрахунків береться подвоєна сума вартості основних фондів); кумулятивний метод (сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта, перевагою є нарахування значних сум амортизаційних надходжень); виробничий метод (нарахування амортизації здійснюється на підставі сумарного виробітку об'єкта за весь період його експлуатації у відповідних одиницях виміру, переваги методу – не відбувається нарахування амортизації в невиробничий період, економічна вигода залежить від терміну експлуатації, недоліки методу – складність прогнозування амортизації, не нарахування амортизації за умови не використання обладнання) [2, с. 71-74].

В залежності від специфіки використання основних фондів, морального та фізичного зносу, умов функціонування, особливостей виробництва продукції, специфіки експлуатації обладнання, устаткування

потрібно використовувати той чи інший метод нарахування амортизації. Відповідно, проаналізовані методи мають як переваги, так і недоліки, але відсутній єдиний метод для підприємств переробної галузі. Можна відзначити, що існує багато методів нарахування амортизації, але їх оптимальне використання обмежене на більшості підприємствах. Тому головним завданням в процесі формування амортизаційної політики має бути у впровадженні на підприємствах переробної галузі методів амортизації, які б дозволили покращити ефективність діяльності, оновити застаріле обладнання, підвищити ціну на продукцію та її якість.

За умови ефективно сформованої амортизаційної політики підприємства матимуть змогу покращити управління фінансами, нарощувати виробничий потенціал, мінімізувати податкове навантаження та покращити податкову політику. Проте, більшість промислових підприємств мають незначну суму інвестиційних коштів та власних фінансових ресурсів для оновлення застарілого обладнання. За умови недосконалої амортизаційної політики спостерігається брак інвестиційних коштів, недостатність інвестиційної направленості у основні засоби, що гальмує інноваційний розвиток підприємств.

Далі слід зупинитися на визначенні основних недоліків амортизаційної політики підприємств переробної галузі [6, с. 252-255; 9, с. 75-81]. За результатами дослідження нами було визначено такі проблеми формування амортизаційної політики підприємств: амортизаційні відрахування не в змозі покрити знос основних фондів; неможливість самофінансування підприємств; брак інвестиційного капіталу у основні фонди підприємства; не узгодження амортизаційної політики із стратегією розвитку підприємства; відсутність можливості задовольнити потреби підприємств шляхом формування амортизаційного фонду та доцільність залучення кредитних ресурсів для заміни зношеного обладнання; не врахування строків корисного використання основних фондів, змін ринкової кон'юнктури, технічного прогресу; неефективне управління фінансовими потоками; встановлена амортизація може відрізнятись від реальних цін внаслідок інфляції, змін ціни на ринку; застарілі методи нарахування амортизації основних фондів; мінімальні витрати на оновлення основних фондів; використання неефективних методів амортизаційної політики; відсутність можливості самофінансування підприємства; зростання дебіторської заборгованості та дефіцит грошових коштів; неефективне державне регулювання амортизаційної політики.

Задля вирішення означених проблем формування амортизаційної політики на підприємствах слід вжити чимало заходів як з боку держави, так з боку підприємств. Для покращення формування амортизаційної політики слід провести реформацію у наявній системі. Розглянемо основні шляхи покращення амортизаційної політики: можливість самостійного вибору методу нарахування амортизації; слід враховувати інфляцію, коливання курсів при формуванні амортизаційної політики; врахування змінності ринкового середовища; зниження ризиків інвестиційної діяльності; внесення змін до чинного законодавства щодо амортизації, зниження податкового навантаження; вжиття заходів для усунення невідповідностей між зносом обладнання та термінами його корисного використання; підвищення норм амортизації для визначених груп обладнання; вивільнення з-під податкового навантаження тієї частини прибутку, яка буде реінвестована; оновлення виробничої бази, досягнення синхронності процесів вибуття і надходження основних фондів; цільове використання фінансових ресурсів; врахування технологічних особливостей основних фондів та строків їх використання; контроль за нарахуванням амортизації; коригування розміру амортизаційних відрахувань; контроль діяльність підприємств від штучного завищення амортизаційних відрахувань заради ухилення від податкового тиску; цільове використання амортизаційних відрахувань; податкове стимулювання амортизаційної політики; вибір більш ефективних форм відтворення основного капіталу; модернізація та реконструкція виробництва; запровадження кількох методів нарахування амортизації; відшкодування діючих основних фондів; використання податкової знижки; відображення в обліку і статистиці інформації щодо нарахування, використання амортизаційних відрахувань.

Формування ефективної амортизаційної політики є одним із способів покращення роботи підприємств переробної галузі та підвищення їх ефективності, зростання обсягу випуску продукції, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці, зростання прибутку, налагодження інвестиційної діяльності, запобігання зносу основних фондів та їх оновлення. Проте, підприємства позбавлені можливості обирати ефективну амортизаційну політику через нестабільність законодавчої бази держави.

Висновки з цього дослідження. За результатами дослідження формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі можна стверджувати, що кожне підприємство створює свій механізм нарахування амортизації, що впливає на суму амортизаційних нарахувань, від якої залежить оновлення основних фондів, сума прибутку. Важливе значення для нарощування виробничих потужностей підприємства має залучення інвестиційних ресурсів, заміна зношених основних фондів. При формуванні амортизаційної політики підприємства слід враховувати вплив інфляції, вибирати більш оптимальний метод нарахування амортизації. Таким чином існує потреба в удосконаленні формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, що сприятиме вирішенню проблем інвестування, використання власних джерел фінансування, відтворення основних засобів.

Також існує потреба у виборі ефективних методів амортизації, що дозволить вивести підприємства на новий рівень розвитку, удосконаленні податкового та бухгалтерського навантаження для раціонального

впливу на амортизаційні процеси, використанні їх за цільовим призначенням. На підприємствах переробної галузі доцільним є впровадження ефективної амортизаційної політики для раціональнішого використання власних коштів, прийняття рішень щодо оновлення основних засобів, заміни обладнання, що забезпечить випуск якісної, конкурентоспроможної продукції.

Література

1. Гавриловський О.С., Лук'яненко Л.І. Основні шляхи розвитку та вдосконалення амортизаційної політики в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль, 2015. Том 22. № 1. С. 164-168.
2. Лищенко О.Г., Півненко В.В. Оптимізація амортизаційної політики підприємства. Сталий розвиток економіки. 2015. № 4(29). С. 70-75.
3. Луцюк І.В. Галузь діяльності як системоутворюючий фактор обліку і контролю витрат на якість зернопереробних підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 102-107.
4. Мазур А.М., Мазур М.М. Амортизаційна політика: теоретичні аспекти та роль у підвищенні ефективності діяльності суб'єктів підприємництва. Приазовський економічний вісник. 2017. №5 (05). С. 294–298. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/56.pdf (дата звернення: 01.06.2019).
5. Малярова С.В. Удосконалення амортизаційної політики та оновлення основного капіталу підприємства. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 13(1). С. 143-147.
6. Олійник Є.В. Аналіз впливу амортизації на динаміку відтворення основних засобів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2015, Вип. 1(45). Т. 2. С. 252-255.
7. Осіпчук Г.С. Система первинного обліку амортизації як джерела відтворення основних засобів підприємства. Вісник ЖНАЕУ. 2011. № 1, т. 2. С. 343–355.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 01.06.2019).
9. Педченко Н.С., Лугівська Л.А. Амортизаційна політика підприємства в контексті реформування податкової системи. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2014. № 6. С. 74-84.
10. Саєнко С.Г. Амортизація як елемент інноваційного розвитку машинобудівної галузі. Економічні науки: зб. наук, праць. Серія: Облік і фінанси. Луцьк, 2012. Вип. 9(33),Ч. 3. С. 228-234.
11. Швець Н.В. Амортизаційна політика підприємства: проблемні питання. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 6(230). С. 199-202.

References

1. Havrylovskyi O.S., Lukianenko L.I. (2015). Osnovni shliakhy rozvytku ta vdoskonalennia amortyzatsiinoi polityky v Ukraini [Main ways of development and improvement of the amortization policy in Ukraine]. Economic analysis: Coll. Sciences. Wash, Vol. 22, no. 1, pp. 164-168.
2. Lyshchenko O.H., Pivnenko V.V. (2015). Optymizatsiia amortyzatsiinoi polityky pidpryiemstva [Optimization of depreciation politics of enterprise]. Sustainable economic development, no. 4(29), pp. 70-75.
3. Lutsiuk I.V. (2014). Haluz diialnosti yak systemoutvoriuiuchyi faktor obliku i kontroliu vytrat na yakist zernopererobnykh pidpryiemstv [Sector of activity as a backbone factor accounting and control on the quality costs of flour milling enterprises]. Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems, no. 797, pp. 102-107.
4. Mazur A.M., Mazur M.M. (2017). Amortyzatsiina polityka: teoretychni aspekty ta rol u pidvyshchenni efektyvnosti diialnosti subiektiv pidpryiemnytstva [Depreciation policy: theoretical aspects and role in improving the performance of business entities]. Azov Economic Bulletin, no. 5 (05), pp. 294–298. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/56.pdf (accessed 01 June 2019).
5. Malyarova S.V. (2017). Udoskonalennia amortyzatsiinoi polityky ta onovlennia osnovnoho kapitalu pidpryiemstva [Improvement depreciation policy and fixed capital of the company]. Black Sea Economic Studies, Vol. 13 (1), pp. 143-147.
6. Oliynyk E.V. (2015). Analiz vplyvu amortyzatsii na dynamiku vidtvorennia osnovnykh zasobiv [Analysis of the impact of depreciation on the dynamics of reproduction of fixed assets]. Uzhgorod University Scientific Bulletin. Series: Economics, vol. 1 (45), pp. 252-255.
7. Osipchuk G.S. (2011). Systema pervynnoho obliku amortyzatsii yak dzherela vidtvorennia osnovnykh zasobiv pidpryiemstva [The system of primary accounting for depreciation as a source of reproduction of fixed assets of the enterprise]. Bulletin of ZhNAEU, no. 1, vol. 2, pp. 343-355.
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 01 June 2019).
9. Pedchenko N., Lugivska L. (2014). Amortyzatsiina polityka pidpryiemstva v konteksti reformuvannia podatkovoi systemy [Depreciation policy of enterprise in the context of reform tax system]. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, no. 6, pp. 74-84.
10. Sayenko S.G. (2012). Amortyzatsiia yak element innovatsiinoho rozvytku mashynobudivnoi haluzi [Depreciation innovation as part of the engineering industry]. Economic Sciences: Coll. of sciences, laundry. Series: Accounting and Finance, Vol. 9 (33), part 3, pp. 228-234.
11. Shvets N. (2016). Amortyzatsiina polityka pidpryiemstva: problemni pytannia [The depreciation policy of a company: critical questions]. Bulletin of the East Ukrainian National University named after Vladimir Dahl, no. 6(230), pp. 199-202.

Рецензія / Peer review: 07.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-16-19

ЖУРБА І. Є.
Хмельницький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ ПРО ЕКОНОМІКУ ТУРИЗМУ

Проаналізовано засади виокремлення економічної та туристичної методології в особливу галузь дослідження. Визначено основні ознаки, що впливають на формування напрямів трансформації методології, як науки. Доведено, що наявність різних критеріїв науковості для різних компонентів знання спричинила збільшення відстані між теоретичним та емпіричним знанням. Автором розглянуто, що постмодерністське формування питання про метод і методологія в основі розміщена концепція методологічного плюралізму, що передбачає цілковиту свободу вченого у виборі методології. У статті обґрунтовано, що сучасні економісти-методологи опановують нові сфери, тому запроваджують різні методологічні функції, зокрема дискриптивно-методологічну. З'ясовано, що економіко-методологічні дослідження розкрили жанрову різноманітність сучасної економіко-туристичної науки.

Ключові слова: методологія, методи, парадигма, постмодернізм, універсалізм, епістемологія, раціоналізм, емпіризм, аналіз, синтез.

ZHURBA I.
Khmelnytsky National University

TRANSFORMATION OF THE METHODOLOGY OF SCIENCE OF ECONOMICS TOURISM

In the 80s of XX century. in world economics, including in tourism began a methodological boom, which continues to this day. The flow of publications on methodological and philosophical problems of economic knowledge includes dozens of monographs and hundreds of scientific articles per year. The result of this intellectual activity was the separation of economic methodology into a special field of research (scientific subdiscipline) with the formation of the relevant international scientific community.

Issues of theory and methodology of formation of the mechanism of management of such a complex area of the economy, which is tourism, using a systematic approach remain the subject of scientific research and scientific and practical discussions. Note that the growing number of publications on economic methodology in tourism is only an external reflection of the process of qualitative transformation of this field of research: its boundaries, topics, targets.

The principles of separation of economic and tourist methodology into a special field of research are analyzed. The main features influencing the formation of directions of transformation of methodology as a science are determined. It is proved that the presence of different criteria of scientificity for different components of knowledge has led to an increase in the distance between theoretical and empirical knowledge. The author considers that the postmodern formation of the question of method and methodology is based on the concept of methodological pluralism, which provides for complete freedom of the scientist in choosing the methodology. The article substantiates that modern economists-methodologists are mastering new areas, so they introduce various methodological functions, including descriptive-methodological. It was found that economic and methodological research has revealed the genre diversity of modern economic and tourism science.

Key words: methodology, methods, paradigm, postmodernism, universalism, epistemology, rationalism, empiricism, analysis, synthesis.

Постановка проблеми. . У 80-ті роки XX ст. у світовій економічній науці, у тому числі в туризмірозпочався методологічний бум, який триває і досі. Потік публікацій з методологічних і філософських проблем економічного пізнання нараховує десятки монографій та сотні наукових статей на рік. Результатом цієї інтелектуальної активності стало виокремлення економічної методології в особливу галузь досліджень (наукову субдисципліну) з формуванням відповідного міжнародного наукового співтовариства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасні тенденції становлення методології економіко-туристичної наук, досліджуються та обґрунтовуються як вітчизняними та закордонними науковцями. Зокрема, вітчизняними О. Любіцевою, Т. Ткаченко, А. Гальчинським, А. Рум'янцевим, А. Філіпенко досліджувалось трансформаційні процеси методології туристичної науки. Аналіз та обґрунтування економічної складової методології об'єднало таких зарубіжних науковців, як М. Блауг, Р. Бекхауз, Б. Колдвелл, Т. Майєр, ДГМак-Клоскі, Ф. Мировскі, У. Семюельс, їх праці сприяють переосмисленню передумов, тенденцій, проблем і перспектив розвитку економічної науки, за рахунок цього підвищити рівень професійної самосвідомості економістів, сприяти адекватнішому розумінню економіко-туристичних ідей. Важливою ознакою і одночасно фактором консолідації нового наукового співтовариства стало видання циклу економіко-туристичних монографій «Концепція еволюції туристичного циклу: впровадження в управління ресурсами» Р.У. Батлер (1980 р.), «Туристи: нова теорія класу відпочиваючих» . Новою віхою у розвитку методології є заснування спеціалізованих наукових журналів «Економіка і філософія» (Economics and Philosophy, 1985), «Журнал економічної методології» (Journal of Economic Methodology, 1994), тематичних антологій, навчальних посібників. Кульмінацією стало видання у 1998 р. енциклопедичного «Довідника з економічної методології» (Handbook of Economic Methodology).

Метою даного дослідження є необхідність визначити основні ознаки та напрями трансформації методології науки про економіку та туризм.

Виходячи із поставленої мети були визначені наступні завдання, зокрема: з'ясувати головні напрями та ознаки трансформації методології; проаналізувати закономірності еволюції методології економіко туристичної науки; з'ясувати розмежування чистої теорії від емпіричних знань та науки загалом; дослідити особливості дескриптивно-методологічної функції методології; визначити суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологію; довести важливість економіко-методологічних досліджень в туризмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання теорії та методології формування механізму управління такою складною сферою економіки, якою є туризм, з використанням системного підходу залишаються предметом наукових досліджень і науково-практичних дискусій. Зазначимо, що зростання кількості публікацій з економічної методології в туризмі є лише зовнішнім відображенням процесу якісної трансформації цієї галузі досліджень: її меж, тематики, цільових установок. Напрям трансформації характеризують такі ознаки.

Методологія з переважно нормативної (такої, що визначає, які дослідження заслуговують на істинну науковість, які методи можна вважати надійними, які результати - достовірними) стала дескриптивною й позитивною, з тенденцією до опису та осмислення сформованих структур економічного знання, напрямів його еволюції, реальної практики наукової діяльності.

Радикально розширилось предметне поле економічної методології в туризмі, власне методологічних і філософських проблем. Вона вже охоплює не лише теорію методу, що фокусує увагу на інструментальному аспекті наукової діяльності, а й епістемологічну проблематику (аналіз економічного знання і пізнання), уявлення про економіко-туристичну реальність.

Змінилося сприйняття науки про економіку туризму, як об'єкта методологічного аналізу. Образ науки як єдиного «дерева пізнання», що формує свої нові гілки-напрями на твердому стовбурі-основі освоєних раніше істин, поступово замінювався на нові уявлення, які відображають світ економічної науки в туризмі плюралістичним, а саме знання обмеженим і фрагментарним. Така трансформація економіко-туристичної методології відтворила масштабні тенденції, що визначили в країнах Заходу інтелектуальний клімат останньої третини XX ст. та першої чверті XXI ст [5].

Традиційний погляд на методологічну проблематику зводить її до характеристики предмета й методу науки. Це уявлення започатковане в науці Нового часу, якій було властиве прагнення до системності знання, дуалізм раціонального й емпіричного.

Науку тлумачили як єдину систему знань, яка більш повно та влучно відображала різноманітність навколишнього світу. Відповідно, предмет конкретної науки фіксував її місце в системі наук і передусім відмінність від суміжних наук на тих ділянках дослідницького поля, де вони взаємодіяли. Метод науки розумівся, як певний набір інструментів, запозичених із загального (універсального) арсеналу засобів наукового пізнання і застосованих до особливостей предмета конкретної науки. Власне методологічне завдання полягало в тому, щоб визначити їх набір і способи застосування у конкретній сфері науки. Саме в суперечках про метод кожна наука визначала своє ставлення до двох базових епістемологічних (пізнавальних) установок — емпіризму й раціоналізму. Питання про метод було передусім питанням про співвідношення фактів і теорії, а теорія могла реалізуватись як вихідний теоретичний постулат (апріорі), а також як узагальнення емпіричного матеріалу. Методологічні тексти рясніли сюжетами про значення індукції й дедукції, аналізу й синтезу, історичного і логічного, абстрактного і конкретного тощо [4].

Такий підхід до методології пережив 40-60-ті роки XX ст. - період досить радикальних змін в економічній теорії на Заході, коли загальний престиж економіко-туристичної науки був як ніколи високим, а зростання попиту на економічні знання зумовило помітне розширення масштабів економічної освіти. Ці тенденції найчіткіше виявилися в США, і цілком закономірно американські вчені заволоділи провідною позицією в економіці туризму, як науковому напряму дослідження. Одночасно утверджувалися нові методологічні орієнтири, засновані на ідеях неопозитивізму. Це дало привід для відповідної переорієнтації економіко-методологічної рефлексії. Зміни, однак, торкнулися здебільшого тематики досліджень, не вийшовши за звичні межі дискусії про предмет і метод науки. Увагу було сфокусовано на проблемі розмежування: від «чистої теорії» вимагали досконалої логіки; від емпіричного знання - відповідності даним досвіду; від науки загалом - чітких правил перекладу з мови теорії на мову спостереження, і навпаки.

Зазначимо, що одним полюсом тяжіння стала «чиста теорія», яка епістемологічно спиралась на раціоналізм у різних його проявах (від апріоризму австро-американського економіста Людвіга фон Мізеса) до абстрактних формалізмів «теорії загальної рівноваги». На відміну від Л. Вальраса та Джона Хікса, які використовували методологічні моделі, як засіб опису діяльності, в післявоєнний період теорію загальної рівноваги було переосмислено багатьма авторами (Жерар Дебре та ін.). Адже, це давало можливість у руслі тодішньої математичної моди, як формальну математичну конструкцію, теоретичні переваги якої не залежать від її можливих емпіричних інтерпретацій. Орієнтиром для багатьох учених стала не просто математизація, а й свідома формалізація теоретичних моделей. Ця тенденція, що поширилася на інші розділи теорії (наприклад, економічні додатки теорії ігор), де-факто відмежувала «чисту теорію» від методо-

логічного диктату неопозитивізму, але одночасно дала привід для інтерпретації такої теорії, як галузі прикладної математики [1].

Іншим полюсом досліджень стала економетрика, яка найбільше відповідає методологічним нормам неопозитивістської науки. В її наукових пошуках заявила про себе протилежна тенденція — до обмеження самостійного значення теоретичних моделей взагалі. Теорії були прирівняні до робочих гіпотез, вони вважалися цінними настільки, наскільки були здатні сприяти отриманню конкретних емпіричних результатів. Методологічним маніфестом цього напряму стали праці американського економіста Мілтона Фрідмена, який стверджував, що якість теоретичних моделей залежить не від реалістичності покладених у їх основу передумов, а від здатності теорії пропонувати достовірні передбачення [5].

Відмінності методологічних установок на раціоналістичному й емпіричному полюсах економічної науки спричинили активізацію рефлексії, яка. швидко переросла в методологічним бум. Знаковою подією став виступ американського економіста російського походження Василя Леонтьєва на щорічному з'їзді американської економічної асоціації в 1970 р., в якому він вказав на «симптом фундаментальної незбалансованості», що характеризує стан економіки як наукової дисципліни: «...слабка емпірична основа, що повільно розвивається, не може витримати ваги надбудови «чистої» економічної теорії, що стрімко зростає» [2].

Обговорення економістами цих питань збіглося з важливими зрушеннями в західній філософії науки. Поєднання цих факторів спричинило розвиток економічної методології в туризмі. Загальним вектором змін стало поступове послаблення неопозитивістського риторизму в трактуванні наукового знання, розмивання межі, що відокремлює науку від інших форм людського знання. Провідна роль у такому переосмисленні належала постпозитивізму Т. Куна та І. Лакатоса. Безпосередній вплив Т. Куна на економічну методологію був незначним, зокрема, тому, що історія економічної теорії вписувалась у кунівську схему; економісти зі значним запізненням відгукнулися на постпозитивістські тенденції філософії науки [5].

Вплив І. Лакатоса на економічну методологію зумовлений тим, що він пішов далі Т. Куна в наближенні наукового знання до метафізики, покладеної в основу «фонового», передусім філософського, знання. Якщо Т. Кун відводив парадигмі в поточній науковій діяльності пасивну роль, то І. Лакатос вважав парадигму ядром науково-дослідницької програми, головною одиницею аналізу наукових знань. На відміну від Куна Лакатос виходив з припущення, що в одній науковій дисципліні можуть співіснувати різні конкуруючі між собою теорії. Тобто одні й ті самі факти, що належать до однієї предметної галузі, можуть отримувати різні теоретичні пояснення, які однаково претендують на істинність і визнаються як наукові. Крім того, не відмовляючись від звичної для методолога нормативної функції, І. Лакатос посів компромісну позицію щодо поглядів Т. Куна й австрійського філософа-соціолога Карла-Раймонда Поппера.

Методологія знову виявила інтерес до змісту наукового знання. Відбулося взаємне зближення економіко- методологічних та історико-наукових досліджень: методологічні концепції стали використовувати для пояснення логіки розвитку економіко-туристичної думки, а історія науки перетворилась на своєрідний полігон для перевірки методологічних гіпотез [6].

Змінилась і роль методолога, який перебрав на себе роль дослідника. Якщо раніше філософія науки озброювала його своєрідним кодексом поведінки вченого, за допомогою якого він робив висновок про те, чи варто теорію вважати науковою, то з тих пір філософія науки надала йому інструментарій аналізу наукових знань.

Вплив постпозитивістської хвилі на економічну методологію був глибоким, але домінував недовго: виявилось, що конкретний історико-науковий матеріал не так легко, як стверджували ентузіасти, вписувався в методологічні схеми. У середині 80-х років XX ст. цей вплив став менш відчутним під тиском радикальніших постмодерністських тенденцій у сфері філософії та методології науки і зумовленого ними розширеного, багатофакторного трактування наукової діяльності. Концепція І. Лакатоса на цьому фоні стала сприйматись, як надто обмежена, а її якість, що зумовили її успіх у 70-ті роки XX ст., опинилися на вістрі критики. Найгостріше проявилося це на конференції 1989 р., спеціально присвяченій застосуванню методології І. Лакатоса до аналізу економічного знання, на якій із сімнадцяти доповідей лише в п'яти було висловлено однозначно схвальне ставлення до методології науково-дослідних програм [3].

Одним із засновників постмодернізму в економічній науці виступив американський економіст Д. Мак-Клоскі. Резонанс творчого доробку Мак-Клоскі відкрив дорогу новим підходам до аналізу економічної науки, що відобразили вплив постмодерністських тенденцій у західній культурі другої половини XX ст. Тема постмодернізму розглядалася в них лише тією мірою, якою він стимулював обговорення реальних проблем сучасної економічної науки. Ці проблеми не були новими, скоріше то був новий рівень полеміки між універсалізмом і релятивізмом у підході до наукового знання. Універсалісти виходять з того, що функція науки полягає в пізнанні загальних законів природи і суспільства, що процес такого пізнання є кумулятивним та підпорядковується власній внутрішній логіці, і тому наука може й повинна розглядатись у значній мірі, як автономна сфера діяльності. Релятивісти, навпаки, акцентують на відносності, культурно-історичній зумовленості наукового знання. Постмодернізм продовжив і максимально радикалізував релятивістську лінію у післявоєнній філософії та методології науки, пов'язану з іменами В. Куайна, Т. Куна та П. Фейерабенда.

Постмодерністське формулювання питання про метод і методологію, в основі якого була концепція методологічної свободи (плюралізму) американського філософа науки Поля Фейерабенда, що передбачала цілковиту свободу вченого у виборі методології, ознаменувало розрив з попередньою традицією. Постмодерністський підхід до економічної науки зводиться до положень заперечення традиційної нормативної методології, як особливого типу знання, що вносить до конкретної науки суто науковий (істинний, правильний) метод пізнання.

Оскільки нормативну функцію методології сприймають критично, сучасні економісти-методологи намагаються опановувати нові сфери. У цих пошуках викристалізувались ряд функцій, зокрема дескриптивно-методологічна.

В останні десятиліття об'єктом переосмислення є не лише загальне уявлення про науку, а й розуміння і сприйняття стану справ у фаховому середовищі економістів. Економічна наука постає у працях сучасних учених, як складно-структурований організм, що динамічно розвивається, функціонує відповідно до своїх, часом непевних, правил і закономірностей. Описано і механізми функціонування наукової спільноти; розкрито суть та творчу лабораторію провідних економістів; у тематичних збірниках відомі економісти різних напрямів та спеціалізацій висловлювали свої погляди на теорію, принципи та методи наукової роботи; піддано аналізу мову і літературний стиль економічних творів.

Одним із найперспективніших напрямів є методологічний аналіз наукового доробку окремих авторів. Такі дослідження дають змогу пізнати технологію наукової праці видатних учених, нерідко спростовують пов'язані з нею міфи. Наприклад, аналіз праць американських економістів М. Фрідмена, П. Самуельсона та інших учених виявив помітні розбіжності між їх декларацiйною та фактичною методологією.

Економіко-методологічні дослідження розкрили жанрову різноманітність сучасної економічної науки, переконали, що плутанина при постановці наукових та освітніх завдань спричинена нечітким розмежуванням досліджень, спрямованих на створення формалізованих й емпірично орієнтованих теоретичних моделей. Суттєві проблеми пов'язані з недооцінкою специфіки досліджень, що мають практичну (економіко-політичну) спрямованість. Їх часто ототожнюють із конкретизацією теоретичних моделей для особливих класів об'єктів і ситуацій. Доцільніше було вести мову про розробки, що поєднують знання економічних закономірностей з конкретними обставинами економіко-політичної ситуації в туризмі. Для детальнішого осмислення таких досліджень, очевидно, найпридатніший термін «мистецтво економіки».

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, автором було з'ясовано головні напрями та ознаки трансформації методології. В статті проаналізовано закономірності еволюції методології економічної науки в туризмі, а також з'ясовано розмежування чистої теорії від емпіричних знань та науки загалом, досліджено особливості дескриптивно-методологічної функції методології; визначено суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологію. Обґрунтовано суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологія, а також доведено важливість економіко-методологічних досліджень в туризмі.

Отже, на сучасному етапі відбуваються глобальні трансформаційні процеси, які окреслюють завершення епохи Модерну і перехід до Постмодерну. Наукове пізнання за таких умов потребує відповідної методологічної культури, адекватних глибині проблем методів нау кових досліджень

Література

1. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: [навчальний посібник] / Гальчинський А.С. — К.: АДЕФ — Україна, 2010. — 572 с

2. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.

3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-є вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.

4. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

5. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.: Академвидат, 2004. – 208 с.

6. Zhurba I.E. Latest innovative technologies in international tourism. Innovative Trends in World Trade Development : the monograph / Edited by Prof. A. P. Rumeantsev – Kyiv : NAU, 2018. – 406 c.

References

1. Galchinsky AS Economic methodology. Logic of renewal: [textbook] / Galchynsky AS - K .: АДЕФ - Україна, 2010. - 572 c

2. Zatserkovny VI Methodology of scientific research: textbook. way. / VI Zatserkovny, IV Tishaev, VK Demidov. - Nizhyn: NDU. M. Gogol, 2017. - 236 p.

3. Lyubitseva OO Market of tourist services (geospatial aspects). - 3rd ed., Revised. and ext. / OO Lyubitseva. - K .: Альтерпрес, 2005. - 436 c.

4. Tkachenko TI Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities: monograph / TI Tkachenko. - 2nd ed., Corrected. and add. - Kyiv: Kyiv. nat. trade and economy University, 2009. - 463 p.

5. Filipenko AS Basics of the scientific research. Lecture notes: Handbook. - K .: Akademvudat, 2004. - 208 c.

6. Zhurba I.E. Latest innovative technologies in international tourism. Innovative Trends in World Trade Development : the monograph / Edited by Prof. A. P. Rumeantsev – Kyiv : NAU, 2018. – 406 c.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.14:336.764.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-20-23

ГАРАФОНОВА О.І.
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ДЖЕРЕЛ ФІНАСУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

У статті досліджено підходи науковців до побудови моделей оптимізації, виокремлено аспекти, що можуть бути застосовані по відношенню до оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів. Розроблено модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі.

Ключові слова: оборотні активи, фінансування оборотних активів, оптимізаційна модель, підприємство торгівлі.

GARAFONOVA O.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

OPTIMIZATION MODEL OF THE STRUCTURE OF FINANCING SOURCES OF CURRENT ASSETS OF TRADE ENTERPRISES

The purpose of the article is to form methodological approaches to optimizing the structure of sources of financing of current assets of the trade enterprise.

A brief description of the work performed. The financing of current assets plays a major role in the process of managing them, especially given the financial difficulties of modern trade enterprises associated with the crisis of the domestic economy. Finding a way to establish the optimal composition of sources of financing current assets is an important element of the financial system of the enterprise as a whole, because current assets are the driving force of trade enterprises, whose main activity is based on turnover of inventories, cash and receivables. The study, based on a comparative analysis of the conceptual approaches of scientists to build optimization models, identified aspects that can be applied to the formation of the optimal composition of sources of financing current assets. As a result of highlighting the main elements of the optimization model: the objectives of current assets management, criteria and indicators that describe the achievement of the objectives, an optimization model was formed. This model is applied at trade enterprises of different sizes and the results of approbation are offered.

Conclusions on the work. The application of the developed model as a result led to an increase in the efficiency of working capital of the enterprise. The application of the built optimization model will allow the company to search for alternatives for financing current assets depending on the impact on the objectives of current assets management, as well as based on optimizing the working capital structure of the company to choose the most appropriate type of

Key words: current assets, financing of current assets, optimization model, trade enterprise.

Постановка проблеми. Фінансування оборотних активів відіграє одну з основних ролей у процесі управління ними особливо враховуючи фінансові труднощі сучасних підприємств торгівлі, пов'язані із кризовим станом вітчизняної економіки. Пошук способу встановлення оптимального складу джерел фінансування оборотних активів є важливим елементом фінансової системи підприємства в цілому, адже саме оборотні активи виступають рушійною силою господарювання підприємств сфери торгівлі, основний вид діяльності яких побудований на обороті товарних запасів, грошових коштів та дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розробки науковців стосовно побудови моделей оптимізації присвячені переважно оптимізації структури усього капіталу підприємства. Науковець Асаулюк С.Л. стверджує, що модель оптимізації структури капіталу підприємства повинна базуватися на ефективному балансуванні показників рентабельності та фінансової стійкості підприємства [1, с. 212]. Вітчизняні вчені Семенов А.Г., Ярошевська О.В. пропонують будувати модель оптимізації структури капіталу за критерієм максимізації рентабельності [5, с. 117]. Науковець Машій Г.Б. пропонує проводити розрахунки оптимальних моделей за трьома критеріями: вартість фінансування, рентабельність та ризик і на основі їх результатів здійснювати усереднення значень кожної моделі оптимізації [4, с 291].

Метою статті є побудова моделі оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів підприємства торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо, що обрання одного критерію щодо оптимізації структури оборотних активів підприємств торгівлі недостатньо, адже такий підхід нівелює значення інших показників. В свою чергу, проведення паралельної оцінки оптимальної структури оборотних активів значно збільшує трудомісткість процесу оптимізації. Тому, ефективним виходом є побудова моделі, що дозволяє використовувати кілька критеріїв у процесі проведення оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів.

Досить точно багатокритеріальний підхід до оптимізації джерел фінансування оборотних активів описали науковці Зубков С.О. та Колесник А.О., вони пропонують алгоритм проведення оптимізації, що побудований на виборі альтернативних джерел фінансування оборотних активів. Науковці здійснюють пошук різних варіантів відповідно до критеріїв співвідношення власного та позикового капіталу, вартості

фінансування та показника поточної ліквідності. Також дані вчені пропонують проводити розрахунки для кожного типу політики фінансування оборотних активів [3, с. 100-101].

На нашу думку, алгоритм оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів використовуючи тривимірну матрицю Зубкова С.О. та Колесника А.О. дещо обмежує цільову спрямованість моделі, адже у підприємства може бути значно більше вагомих цілей. Недоліком моделі є також підвищення трудомісткості проведення розрахунків для різних типів політки фінансування оборотних активів.

Запропонуємо удосконалену модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів, що побудована на стратегічному цільовому спрямуванні процесу управління фінансуванням оборотних активів та визначенні оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів відповідно до запланованих цільових значень ключових показників (рис. 1).

Запропонована модель базується на пошуку оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі використовуючи програму *MS Excel*, функцію *Пошук рішень*, що дозволяє підприємству, відповідно до поставлених перед ним цілей формувати функцію оптимізації, а також на основі другорядних цілей визначати обмеження окремих показників. Так, наприклад, якщо головною ціллю використання оборотних активів є приріст рентабельності оборотних активів, за умови оптимального рівня абсолютної ліквідності на рівні 0,12-0,2, та приросту товарообороту на одиницю оборотних активів, функція моделі оптимального фінансування оборотних активів буде мати вигляд (1.1).

У даній функції містяться головна та другорядна цілі використання оборотних активів виражені кількісними показниками через джерела фінансування оборотних активів (власний капітал, короткострокові та довгострокові зобов'язання). Залежно від сукупності цілей, їх кількість та зміст можуть бути різними.

$$\begin{cases} Р = \frac{ЧП}{(ВКо+ДЗо+ПЗо)} \rightarrow \max; \\ Ла = \frac{ГК+ПФІ}{ПЗ} \geq 0{,}1; \\ Ла = \frac{ГК+ПФІ}{ПЗ} \leq 0{,}2; \\ \triangle Т/ОА = \left(\frac{ОРП}{ВКо+ДЗо+ПЗо}\right)_{зв.} - \left(\frac{ОРП}{ВКо+ДЗо+ПЗо}\right)_{баз.} > 0; \\ ВКо+ДЗо+ПЗо > 0. \end{cases} \quad (1.1)$$

де Р – рентабельність оборотних активів;

ЧП – чистий прибуток;

ВКо, ДЗо, ПЗо – власний капітал, довгострокові та поточні зобов'язання, що формують оборотні активи;

Ла – абсолютна ліквідність;

ГК –грошові кошти;

ПФІ – поточні фінансові інвестиції;

ПЗ – поточні зобов'язання;

ОРП – обсяг реалізованої продукції;

△Т/ОА – зміна приросту товарообороту на одиницю оборотних активів.

У підсумку застосування *Параметрів пошуку рішень* даних моделі, результат проведення розрахунків може бути позитивним та негативним. За умови виконання всіх умов оптимальності та знайдення рішення результат буде позитивним, проте існують випадки, коли система не знаходить необхідного рішення. В такому випадку необхідно відкоригувати обмеження одного чи кількох показників на допустимі значення і знову здійснити пошук рішення. Такі дії необхідно повторювати до отримання позитивного результату. Після отримання позитивного результату використання моделі, необхідно порівняти значення фактичних ретроспективних даних із оптимальними, та ступенем досягнення планових показників, на основі чого зробити висновок про ефективність та результативність оптимізаційної моделі.

Вихідними показниками моделювання є визначення оптимальних значень обсягів фінансування оборотних активів, на основі одержаних результатів необхідно визначити який тип політики фінансування оборотних активів є найбільш ефективним для конкретного підприємства. Досить простим та водночас ефективним методом визначення типу політики фінансування оборотних активів є використання коефіцієнта чистих оборотних активів, запропонованого Бланком І.О. [2, с. 226]. Таким чином, використовуючи визначену оптимальну структуру джерел фінансування оборотних активів, необхідно розрахувати чистий робочий капітал та коефіцієнт чистих оборотних активів та в результаті визначити який тип політики фінансування оборотних активів найдоцільніше застосовувати конкретному підприємству. Значення коефіцієнта наближене до 1 свідчить про використання консервативного типу політики, тоді як значення даного показника близьке до 0 показує використання агресивного типу політики фінансування оборотних активів.

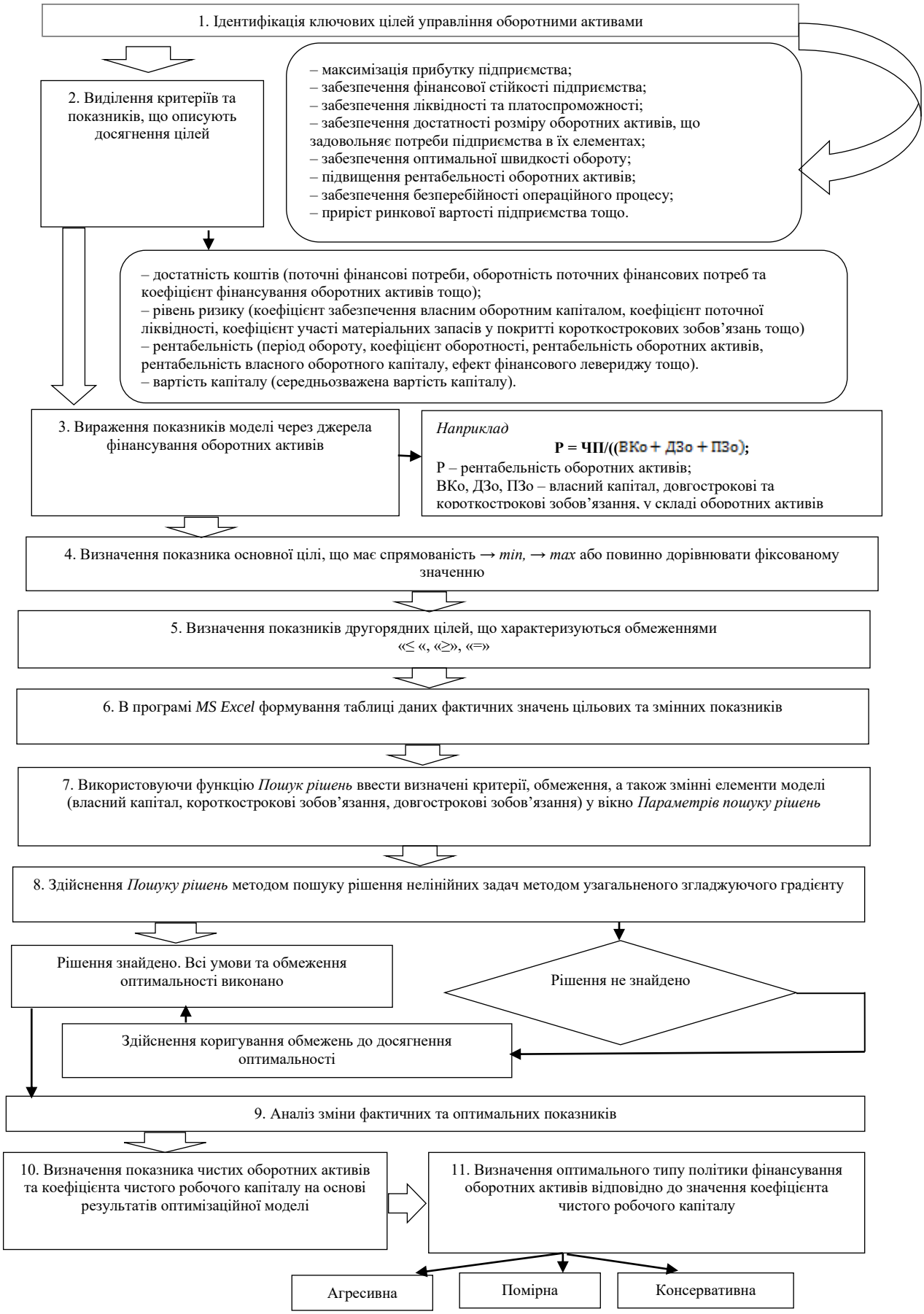

Рис. 1. Модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі

Джерело: авторська розробка

Висновки. Оптимізація структури джерел фінансування повинна опиратися на цілі управління оборотними активами. Застосування побудованої оптимізаційної моделі дозволить підприємству здійснити пошук альтернативних варіантів фінансування оборотних активів залежно від впливу на досягнення цілей управління оборотними активами, а також на основі оптимізації структури оборотного капіталу підприємства обрати найбільш доцільний для підприємства торгівлі конкретного розміру тип політики фінансування оборотних активів.

Література

1. Асаулюк С. Л. Оптимізація структури капіталу підприємства та її моделювання в сучасних умовах. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.15. С. 209-213.

2. Бланк И. О. . Финансовый менеджмент : учеб курс. 2е изд, перераб. Киев : Ельга Ника-Центр, 2004. 656 с.

3. Зубков С. О., Колесник А.О. Багатокритеріальна оптимізація структури джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. Вип. 2(22). С.95-105.

4. Машлій Г. Б. Методи оптимізації структури капіталу підприємства в системі фінансового менеджменту : матеріали XIX наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя, 2016 С. 291.

5. Семенов А. Г., Ярошевська О. В. Оптимізація структури капіталу підприємства за критерієм максимізації його рентабельності. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2014. № 5. С. 117-128.

References

1. Asaulyuk S. L. (2012). Opty`mizaciya struktury` kapitalu pidpry`yemstva ta yiyi modelyuvannya v suchasny`x umovax. [Optimization of the capital structure of the enterprise and its modeling in modern conditions]. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine.. vol. 22.15. pp. 209-213.

2. Blank I. O. (2011) Finansovyi menedzhment [Financial Management]. Kiev: Elga Nika-Center.

3. Zubkov S. O., Kolesny`k A.O. (2015). Bagatokry`terial`na opty`mizaciya struktury` dzherel finansuvannya oborotny`x akty`viv pidpry`yemstv torgivli. [Multicriteria optimization of the structure of sources of financing of current assets of trade enterprises]. Economic strategy and prospects for trade and services. vol. 2 (22). pp..95-105.

4. Mashlij G. B. (2016). Metody` opty`mizaciyi struktury` kapitalu pidpry`yemstva v sy`stemi finansovogo menedzhmentu. [Methods of optimizing the capital structure of the enterprise in the system of financial management:]. Materials of the XIX scientific conference. TNTU them. I. Pulyuya p. 291.

5. Semenov A. G., Yaroshevs`ka O. V. (2014). Opty`mizaciya struktury` kapitalu pidpry`yemstva za kry`teriyem maksy`mizaciyi jogo rentabel`nosti [Optimization of the capital structure of the enterprise by the criterion of maximizing its profitability]. State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship. № 5. pp. 117–128.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 332.01
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-24-28

ТУЛЬЧИНСЬКА С.О., ШАШИНА М.В.
Національній технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті обґрунтовано основні підходи до трактування сутності структурної модернізації регіону, а саме: як сфери державного управління, як складової національної модернізації, як сфери інноваційного розвитку регіону, як процесу економічного розвитку регіону та як трансформаційних змін регіону. Уточнено зміст поняття «структурна модернізація регіону» з позиції комплексного підходу. Доведено доцільність реалізації модернізації регіональної економіки на основі смарт-спеціалізації. Визначено аспекти концептуальних, організаційних та політичних вимог до процесу реалізації структурної модернізації на основі смарт-спеціалізації. Виявлено роль платформи S3 у регіональному розвитку країн Європи. Досліджено досвід реалізації концепції смарт-спеціалізації в Україні та пріоритети регіонів України на платформі S3. Надано рекомендації щодо забезпечення ефективного впровадження концепції смарт-спеціалізації в регіонах України.

Ключові слова: структурна модернізація, регіональна політика, смарт-спеціалізація, ЄС, інноваційна політика, платформа S3.

TULCHYNSKA S., SHASHYNA M.
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

MODERN ASPECTS OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONS ON THE BASIS OF SMART SPECIALIZATION

The article substantiates the main approaches to the interpretation of the essence of regional structural modernization, namely: as a sphere of public administration, as a component of national modernization, as a sphere of innovative development of the region, as a process of economic development of the region and as transformational changes.

The content of the structural modernization concept is clarified from the standpoint of an integrated approach, it is proposed to understand this concept as a component of national modernization, which takes place on the basis of state management of transformational changes to ensure innovative and economic development of the region. The expediency of the regional economy modernization on the basis of smart specialization is proved. The transformation of the regional space on the basis of structural modernization depends on the efficiency of the management process. The latter is determined by the level of coherence of the set goals and the available potential of the region. In this aspect, the main role is played by a clearly defined specialization of the region. Aspects of conceptual, organizational and political requirements to the process of implementation of structural modernization on the basis of smart specialization are determined.

The role of the S3 platform in the regional development of European countries is revealed. The experience of implementing the smart specialization concept in Ukraine, its legal framework and priorities of Kharkiv and Cherkasy regions on the S3 platform are studied. Recommendations for ensuring effective implementation of the concept of smart specialization in the regions of Ukraine are provided.

Keywords: structural modernization, regional policy, smart specialization, the EU, innovation policy, S3 platform.

Постановка проблеми. Виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає запровадження концепції смарт-спеціалізації в регіональну політику. Доцільність її впровадження підтверджується можливостями, які вона надає щодо розкриття регіонального потенціалу структурних трансформацій на інноваційних засадах. Забезпечення ефективності процесу структурної модернізації регіональної економіки України на основі смарт-спеціалізації потребує чіткого усвідомлення сутності даного інструменту, його вимог та специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання структурної модернізації регіональної економіки присвячені праці Островського І., Решетило В. [1], Коротєєвої Г., Штефан С. [2], Дунаєва І. [3], Миленького В. [4], Прокопюк А. [5], Тульчинської С. [6], Васіної А., Мельник А. [7], Карпенка Ю. [8], Пампури М. [9]. Теоретичні основи смарт-спеціалізації обґрунтовано наступними науковцями: Снігова О. [10], Морган К. [11], Белявцева В., Хрипунова Д. [12], Яцюк О. [13] тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних аспектів структурної модернізації регіонів на засадах смарт-спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. Питання модернізації національної економіки на регіональному рівні набуває все більшої популярності в практичній діяльності протягом останнього десятиліття. Зосередженість на регіональному рівні пояснюється високим рівнем реалістичності реалізації пріоритетних інноваційних напрямів розвитку, адже сприяє взаємодії широкого кола зацікавлених сторін, які відіграють важливу роль в процесі створення, накопичення, трансферу та комерціалізації знань.

Модернізація політичних та суспільно-економічних процесів регіонів відбувається на фоні формування принципово нових концепцій регіонального розвитку. У вітчизняній науковій літературі виділяють п’ять підходів до розуміння сутності структурної модернізації регіону:

1. Сфера державного управління (Дунаєв І., Коротєєва Г., Островський І., Решетило В., Штефан С.). В рамках даного підходу під структурною модернізацією розуміють «складний і суперечливий процес

трансформації підсистеми публічного управління на регіональному рівні» [1], «багатогранний процес кількісних змін та якісних перетворень економічної системи, що залежить від визначення перспектив, які ґрунтуються на довгострокових цілях, визначених на основі теоретичної бази та аналізу потенціалу території» [2], «якісні керовані соціальні перетворення складних управлінсько-господарських відносин на регіональному і міжрегіональному рівнях з різними проявами у відповідності до системи цінностей і пріоритетів в конкретно-історичних умовах» [3].

2. Складова національної модернізації (Миленький В., Прокопюк А.). Миленький В. зазначає, що «основний зміст модернізації економіки проходить по її регіональним компонентам, на рівні яких створюються основні мережеві і регіональні структури інноваційної економіки, насамперед в особі малого підприємництва, та які мають можливість отримувати ефективну підтримку від інститутів управління, що дозволять їм використовувати міжбюджетні трансферти, регіональні фонди компенсацій і окремі повноваження органів державної влади регіонів» [4].

Разом з тим, Прокопюк А. розуміє під структурною модернізацією «зміни позитивного характеру, які призводять до інтенсивного зростання економіки за рахунок підвищення продуктивності, технологічності, інноваційності виробничих процесів та раціонального використання ресурсів. Результатом структурної модернізації економіки регіону має стати забезпечення його конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому рівнях» [5].

3. Сфера інноваційного розвитку регіону (Тульчинська С.). Автор зазначають, що ефективна модернізація регіональної економіки можлива лише за умови інтелектуально-інноваційного підходу, що передбачає формування та застосування інтелектуального капіталу з метою виходу на міжнародний ринок інноваційної продукції, що сприятиме синергійному ефекту розвитку соціальних та економічних аспектів регіону [6].

4. Процес економічного розвитку регіону (Васіна А., Мельник А.). Науковці зазначають, що структурна модернізація регіональної економіки передбачає «задоволення суспільних потреб та забезпечення економічного зростання на основі механізму адаптації до середовища функціонування» [7].

5. Трансформаційні зміни регіону (Карпенко Ю., Пампура М.). Карпенко Ю. розуміє під структурною модернізацією «процес становлення суспільства, перехід його до нових форм розвитку або рух до його сучасних типів, що характеризується змінами, які відповідають новій системі інтересів, цінностей і пріоритетів» [8], а Пампура М. – «трансформаційний процес у найзагальнішому вигляді, тобто рух суспільства до найбільш ефективної моделі стійкого розвитку» [9].

Виходячи з вищесказаного, пропонуємо розглядати структурну модернізацію регіонів з позиції комплексного підходу, а отже розуміти під даним поняттям складову національної модернізації, що відбувається на основі державного управління трансформаційними змінами з метою забезпечення інноваційного та економічного розвитку регіону.

Варто зазначити, що даний процес передбачає реалізацію регіональної політики, тобто діяльність місцевих органів влади щодо забезпечення збалансованої регіональної економіки, що, своєю чергою, визначає становище національного господарства. Трансформація регіонального простору на основі структурної модернізації залежить від ефективності процесу управління. Останнє визначається рівнем узгодженості поставлених цілей та наявним потенціалом регіону. В даному аспекті головну роль відіграє чітко встановлена спеціалізація регіону.

Наразі спостерігається перехід від концепції спеціалізації регіону на основі поділу праці в залежності від географічної наявності факторів виробництва до смарт-спеціалізації. Остання передбачає забезпечення умов, за яких можливості регіонального розвитку вирівнюються на основі усунення наявних прогалин у системі функціонування. Це відбувається на основі збалансування інтересів трьох сторін (держави, регіону та суб'єктів господарювання) в рамках реалізації виокремлених функцій інноваційної, промислової та структурної політик.

Як зазначає Снігова О., регіональна смарт-спеціалізація – це «цілісна система рішень, спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки шляхом підприємницького вибору складових регіонального потенціалу, перспективних для зміни виробничої функції на основі технологічних трансформацій. До того ж вона забезпечує структурні зрушення, пов'язані з регіональною диверсифікацією на засадах підтримки інновацій у тих сферах економічної діяльності, які мають доповнювати виробничі активи регіону для підвищення його потенціалу та формування міжрегіональних конкурентних переваг у майбутньому» [10].

Смарт-спеціалізація як підхід до структурної модернізації регіональної економіки в ЄС набуває широкого розповсюдження з моменту створення у 2010 році стратегії розвитку «Європа 2020». Стратегія смарт-спеціалізації (S3) є головним інструментом реалізації регіональної політики в ЄС, а Платформа S3 допомагає країнам та регіонам ЄС розробляти, впроваджувати та переглядати їхні стратегії досліджень та інновацій на основі смарт-спеціалізації (RIS3 – Research and innovation strategies for smart specialization). Роль Платформи S3 полягає в наданні інформації, методології, досвіду та порад національним та регіональним політикам, а також сприянні взаємному навчанню, національному співробітництву та академічним дискусіям навколо концепції розумної спеціалізації.

Структурна модернізація регіональної економіки на основі смарт-спеціалізації висуває концептуальні, операційні та політичні вимоги. Концептуальні вимоги стосуються сутності поняття та того, що воно передбачає для теорії та практики регіональної інноваційної політики. На думку науковців, ідея смарт-спеціалізації передбачає фокусування на певних сферах для реалізації потенціалу у виробництві та використанні знань, оскільки це важливі рушії продуктивності науково-дослідної та іншої інноваційної діяльності, а також для створення особливих та оригінальних напрямів спеціалізації на майбутнє, адже дублювання призводить до розсіювання потенційної вигоди [11].

Перетворення цієї концепції на узгоджений порядок денний політики є операційним завданням. S3 є інтегрованими, місцевими програмами економічної трансформації, які роблять 5 важливих речей: зосереджують підтримку політики та інвестиції на ключові регіональні пріоритети, ґрунтуються на сильних сторонах кожного регіону, підтримують технологічні та практичні інновації, залучають зацікавлених сторін та заохочують інновації та експерименти, ґрунтуються на доказах і включають надійні системи моніторингу та оцінки.

Задоволення оперативних вимог в процесі розробки стратегії смарт-спеціалізації передбачає здійснення наступних шести кроків: аналіз регіонального контексту та визначення потенціалу для інновацій; створення надійної та всеосяжної структури управління; створення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; поєднання аспектів різних політик відповідно до потреб; інтегрування механізмів моніторингу та оцінки.

Останніми є політичні вимоги, які полягають в забезпеченні мобілізації політики різних рівнів на забезпечення відповідності операційних вимог. Одним із шляхів вирішення даного питання для всіх рівнів політики (регіонального, національного та наднаціонального) є дотримання місцевого підходу до регіонального розвитку. Є два ключові аспекти даного підходу: перший полягає в тому, що географічний контекст справді має значення, а контекст розуміється таким, що включає соціальні, культурні та інституційні особливості місця, а другий – враховуючи той факт, що більшість знань для розвитку місця є недоступними, їх слід формувати за допомогою процесу спільної участі та обговорень, що передбачає взаємодію місцевих та зовнішніх учасників [12].

Процес впровадження концепції структурної модернізації регіонів України на основі смарт-спеціалізації здійснюється на основі співпраці Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства освіти і науки України [13].

Смарт-спеціалізація в Україні ґрунтується на двох нормативно-правових документах: Порядок розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів [15] та Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації [16]. Україна є учасницею S3 Platform (платформи смарт-спеціалізації). Крім того, Черкаський, Чернігівський, Івано-Франківський, Харківський та Закарпатський регіони зазначені її учасниками, але тільки два з них мають визначені інноваційні пріоритети (Табл.1).

Таблиця 1

Пріоритети регіонів України на S3 платформі *

Назва пріоритету	Галузь економіки	Цілі політики
Харківський регіон		
Інформаційні та комунікаційні технології	J.62 - Комп'ютерне програмування, консультації та пов'язані з цим види діяльності; J.63 - Діяльність інформаційного обслуговування	D.29 - Довіра до ІКТ, кібербезпека та безпека мережі
Аерокосмічні технології	J.61 - Телекомунікації	A.01 - повітроплавання; A.06 - Космос
Ресурсні матеріали	C.32 - Інше виробництво	J.65 - Ефективність використання ресурсів
Біоекономіка та біотехнологія	I.56 - Діяльність з обслуговування їжі та напоїв; M.75 - Ветеринарна діяльність	E.39 - Промислова біотехнологія
Енергетика	C.27 - Електричне обладнання; D.35 - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування	J.63 - Еко-інновації; J.68 - Стала енергетика та відновлювані джерела енергії
Здорове суспільство	Q.86 - Діяльність у галузі охорони здоров'я людини	G.49 - Громадське здоров'я та добробут
Черкаський регіон		
Розвиток сільських територій	A.01 - Рослинництво та тваринництво, полювання та пов'язані з цим сервісні послуги; C.10 - Продукти харчування	J.67 - Стале сільське господарство
Екологічна безпека та збереження	E.36 - Збір, очищення та постачання води; E.38 - Збирання, обробка та захоронення відходів; відновлення матеріалів; E.39 - Санація та інші послуги з поводження з відходами	J.63 - Еко-інновації; J.70 - Стале виробництво та споживання; J.71 - Поводження з відходами
Підвищення енергоефективності	D.35 - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування	J.65 - ефективність використання ресурсів; J.68 - Стала енергетика та поновлювані джерела енергії; J.70 - Стале виробництво та споживання

* – розроблено автором на основі джерела [17]

Аналіз теоретичних та практичних аспектів вітчизняних та зарубіжних науковців дозволив визначити, що запровадження концепції смарт-спеціалізації регіонів України в процесі їх структурної модернізації повинно здійснюватися на основі наступних рекомендацій: виявлення специфічних можливостей регіону, які сформовані на основі наявних ресурсів та соціально-економічних особливостей; уникнення дублювання успішного досвіду інших регіонів; формування пріоритетів на основі залучення широкого кола зацікавлених сторін; мінімізація кількості обраних пріоритетів регіону, на які будуть спрямовані інвестиційні ресурси; визначення не тільки внутрішньої, а й зовнішньої перспективи; врахування технологічних, економічних та соціальних аспектів інноваційної діяльності.

Висновки. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури дозволив визначити, що структурна модернізація регіонів є складовою національної модернізації, що відбувається на основі державного управління трансформаційними змінами з метою забезпечення інноваційного та економічного розвитку регіону.

У сучасних умовах господарювання структурна модернізація регіональної економіки повинна здійснюватися на основі смарт-спеціалізації, що передбачає формування пріоритетів регіону, розвиток та фінансування яких сприятиме економічному зростанню як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Результативність впровадження концепції залежить від задоволення концептуальних, організаційних та політичних вимог, а також рекомендацій щодо відбору пріоритетів.

Література

1. Решетило В. П. Глобальні виклики структурної модернізації економіки України / В.П. Решетило, І.А. Островський // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – № 23. – С. 38–43.
2. Штефан С. І. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України / С.І. Штефан, Г.С. Коротєєв // Комунальне господарство міст. – 2014. – № 113. – С. 223–228.
3. Дунаєв І. В. Ціннісні цілі модернізації регіональної економіки крізь призму принципу «розумної спеціалізації» / І.В. Дунаєв // Аналітика і влада. – 2014. – № 9. – С. 260–266.
4. Миленький В. М. Теоретичні підходи до модернізації регіональної економіки / В.М. Миленький // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Т. 2. – № 1. – С. 322–326.
5. Прокопюк А. Регіон як категорія просторового розвитку / А. Прокопюк // Економіка та суспільство. – 2016. – № 5. – С. 275–279.
6. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. – Херсон: Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.
7. Мельник А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку / А. Мельник, А. Васіна // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 9. – № 1. – С. 37–58.
8. Карпенко Ю. В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвито / Ю.В. Карпенко // Вісник економічної науки України. – 2017. – №1. – С.54–57.
9. Пампура М. В. Модернізація як трансформаційний процес сучасної державно-правової дійсності / М.В. Пампура // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 194–198.
10. Снігова О. Ю. Розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні / О.Ю. Снігова // Економіка України. – 2018. – № 8. – С. 75–87.
11. Morgan K. The regional state in the era of Smart Specialisation / K. Morgan // Ekonomiaz. Revista vasca de Economía. – 2013. – Т. 83. – № 2. С. 103–126.
12. Белявцева В. В. Ключові виклики реалізації стратегії смарт-спеціалізації в Україні / В.В. Белявцева, Д.М. Хрипунова // Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2018. С. 69–74.
13. Яцюк О. С. Смарт-спеціалізація розвитку регіону як важливий напрям підвищення його конкурентоспроможності та інноваційної активності / О.С. Яцюк // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2018. – № 2(18). – С. 54–60.
14. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. – Херсон: Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.
15. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації / Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електоронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16 (дата звернення 28.12.2018)
16. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації / Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства [Електоронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text (дата звернення 28.12.2018)
17. Smart Specialisation Platform [Електоронний ресурс]. Режим доступу: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regions (дата звернення 28.12.2018)

References

1. Reshetilo V. P. Global'ni vikliki strukturnoї modernizacії ekonomiki Ukraїni / V.P. Reshetilo, I.A. Ostrovs'kij // Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki. – 2018. – № 23. – S. 38–43.
2. Shtefan S. I. Finansovi instituti i instrumenti modernizacії ekonomiki regioniv Ukraїni / S.I. Shtefan, G.S. Korotєєv // Komunal'ne gospodarstvo mist. – 2014. – № 113. – S. 223–228.
3. Dunaєv I. V. Cinnisni cili modernizacії regional'noї ekonomiki kriz' prizmu principu «rozumnoї specializacії» / I.V. Dunaєv // Analitika i vlada. – 2014. – № 9. – S. 260–266.
4. Milen'kij V. M. Teoretichni pidhodi do modernizacії regional'noї ekonomiki / V.M. Milen'kij // Teoretichni i praktichni aspekti ekonomiki ta intelektual'noї vlasnosti. – 2013. – T. 2. – № 1. – S. 322–326.
5. Prokopyuk A. Region yak kategoriya prostorovogo rozvitku / A. Prokopyuk // Ekonomika ta suspil'stvo. – 2016. – № 5. – S. 275–279.
6. Tul'chins'ka S.O. Perspektivi ta dominanti rozvitku intelektual'no-innovacijnoї sistemi regioniv Ukraїni: monografiya / S.O. Tul'chins'ka. – Herson: Vi-vo «PP Vishemirs'kij V.S.», 2014. – 210 s.

7. Mel'nik A. Strukturna transformaciya nacional'noї ekonomiki Ukraїni yak chinnik modernizacії institucijnogo bazisu її rozvitku / A. Mel'nik, A. Vasina // Zhurnal єvropejs'koї ekonomiki. – 2017. – T. 9. – № 1. – S. 37–58.

8. Karpenko Yu. V. Paradigma modernizacії ekonomiki: stanovlennya ta rozvito / Yu.V. Karpenko // Visnik ekonomichnoї nauki Ukraїni. – 2017. – №1. – S.54–57.

9. Pampura M. V. Modernizaciya yak transformacijnij proces suchasnoї derzhavno-pravovoї dijsnosti / M.V. Pampura // Forum prava. – 2016. – № 3. – S. 194–198.

10. Snigova O. Yu. Rozkrittya potencialu smart-specializacії dlya podolannya regional'noї strukturnoї inertnosti v Ukraїni / O.Yu. Snigova // Ekonomika Ukraїni. – 2018. – № 8. – S. 75–87.

11. Morgan K. The regional state in the era of Smart Specialisation / K. Morgan // Ekonomiaz. Revista vasca de Economía. – 2013. – T. 83. – № 2. S. 103–126.

12. Belyavceva V. V. Klyuchovi vikliki realizacії strategії smart-specializacії v Ukraїni / V.V. Belyavceva, D.M. Hripunova // Rozvitok pidpriєmnictva v Ukraїni: bezpeka zdijsnennya gospodars'koї diyal'nosti : zb. nauk. pr. – Harkiv : Pravo, 2018. S. 69–74.

13. Yacyuk O. S. Smart-specializaciya rozvitku regionu yak vazhlivij napryam pidvishchennya jogo konkurentospromozhnosti ta innovacijnoї aktivnosti / O.S. Yacyuk // Naukovij visnik IFNTUNG. – 2018. – № 2(18). – S. 54–60.

14. Tul'chins'ka S.O. Perspektivi ta dominanti rozvitku intelektual'no-innovacijnoї sistemi regioniv Ukraїni: monografiya / S.O. Tul'chins'ka. – Herson: Vi-vo «PP Vishemirs'kij V.S.», 2014. – 210 s.

15. Pro zatverdzhennya Metodiki rozroblennya, provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizacії regional'nih strategij rozvitku ta planiv zahodiv z їh realizacії / Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvitku, budivnictva ta zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukraїni [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16 (data zvernennya 28.12.2018)

16. Pro zatverdzhennya Metodiki rozroblennya, provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizacії regional'nih strategij rozvitku ta planiv zahodiv z їh realizacії / Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvitku, budivnictva ta zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text (data zvernennya 28.12.2018)

17. Smart Specialisation Platform [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regions (data zvernennya 28.12.2018)

Рецензія / Peer review: 03.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-29-38

ШПАК Я.О.
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В сучасних умовах кризи ринку енергоресурсів питання підвищення ефективності розвитку підприємств енергетичної галузі України набуло особливої актуальності. Головним завданням енергетичних підприємств є надійне і якісне електропостачання споживачів електроенергією за економічно обґрунтованими тарифами. Доведено, що енергетика має ряд своїх специфічних характеристик, які докорінно відрізняють її від інших видів економічної діяльності: технологічна єдність і збіг у часі процесів генерації, передачі, розподілу та споживання енергії; паралельна робота всіх станцій на суміщений добовий графік навантаження; швидкий розвиток аварій, що вимагає автоматичного управління режимами. Автором здійснено аналіз фінансової діяльності обласних енергетичних компаній України. Автор констатує, що застосування різноманітних методик оцінки фінансових показників дало змогу об'єктивно і різновекторно проаналізувати діяльність обласних енергетичних компаній України.

Ключові слова: електроенергія, енергетичні підприємства, кластер, фінансовий стан, показники рентабельності активів, рентабельність власного капіталу, фінансові коефіцієнти

SHPAK Y.
Ternopil National Economic University

ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE ENERGY SECTOR IN UKRAINE

In the current conditions of the crisis of the energy market, the issue of improving the efficiency of development of enterprises in the energy sector of Ukraine has become especially relevant. The main task of energy enterprises is a reliable and high-quality electricity supply to consumers at economically reasonable tariffs. It is proved that energy has a number of its specific characteristics that radically distinguish it from other types of economic activity: technological unity and coincidence in time of the processes of generation, transmission, distribution and consumption of energy; parallel operation of all stations on the combined daily schedule of loading; rapid development of accidents, which requires automatic control of modes. The financial activities of regional energy companies in Ukraine is analysed by the author. The author states that the application of various methods of assessing financial indicators allowed to objectively and multi-vectorly analyse the activities of regional energy companies in Ukraine. The conducted analysis of the performance indicators of energy enterprises of Ukraine made it possible to state that during 2014-2018 there were dynamic changes in the functioning of economic entities. They were caused by both external and internal factors.

Electricity enterprises face problems, among which it is important to highlight the aging of fixed assets, lack of current assets, fluctuations in sales revenues, high competition, instability of the legal system, imperfect pricing and credit policy, delays in payment for services, low solvency of customers and more. Improving the financial condition of electricity enterprises can occur through effective management of financial resources of the enterprise, which will include: intensification of processes of formation, monitoring, use and control of financial resources at the enterprise, as well as finding new sources of resources to improve the enterprise and obtain maximum financial results.

Key words: electricity, energy enterprises, cluster, financial condition, indicators of return on assets, return on equity, financial ratios.

Постановка проблеми. В останні роки в електроенергетичній галузі України відбуваються структурні зміни, що пов'язані з лібералізацією ринку електроенергії. Цілями реформування електроенергетики України є забезпечення сталого функціонування і розвитку економіки, підвищення ефективності виробництва і споживання електроенергії, забезпечення надійного і безперебійного енергопостачання споживачів. Це сприятиме створенню повноцінного конкурентного оптового ринку електроенергії і формування ефективних роздрібних ринків електроенергії. Функціонування електроенергетичних підприємств (обласних енергетичних компаній) в сучасних умовах характеризується появою нових фінансово-економічних відносин, завдань і форм роботи, що породжує протиріччя між елементами фінансової рівноваги та рівнем економічного розвитку підприємства. Разом з тим динамічність середовища функціонування енергетичних підприємств обумовлює зміни умов господарювання, які впливають на їх фінансово-економічну стійкість і темпи економічного зростання. Тому вирішення питань обґрунтування шляхів підвищення економічної стійкості суб'єктів господарювання в довгостроковому періоді, пов'язаних з глибокою зміною організаційно-економічного механізму управління набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні аспекти формування системи управління енергетичних підприємств досліджені у працях І. Ю. Бакаліна, В. Я. Брича, М. М. Федірка, Т. О. Артемчук [1-2], С. Гасанова, А. Штангрета [3], О. Ю. Дідович, І. З. Должанського, С. М. Ілляшенко, Є. В. Рот-Сєров [4], Є. В. Крикавського, Н. Ю.Глинського, О. Б. Гірної [5], І. В. Литвина [6], М. В. Мальчика, І. О. Оплачко [7], С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна [8], С. В. Сніжко та інших, водночас в умовах посилення конкуренції і волатильності зовнішнього середовища проблеми розвитку енергетичних підприємств потребують детального розгляду та аналізу.

Мета статті – аналіз і оцінка показників фінансової діяльності обласних енергетичних компаній України.

Виклад основного матеріалу. На основі статистичних даних проаналізовано показники фінансової діяльності 10 обласних енергетичних компаній України – публічних акціонерних товариств: ПАТ «Вінницяобленерго», ПАТ «Волиньобленерго», ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «Житомиробленерго», ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Прикарпаттяобленерго», ПАТ «Рівнеобленерго», ПАТ «Тернопільобленерго», ПАТ «Хмельницькобленерго» і ПАТ «Центренерго» (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні показники фінансово-господарської діяльності обласних енергетичних підприємств у середньому за 2014 – 2018 роки

Показники	ПАТ «Вінницяобленерго»	ПАТ «Волиньобленерго»	ПАТ «Донбасенерго»	ПАТ «Житомиробленерго»	ПАТ «Львівобленерго»	ПАТ «Прикарпаттяобленерго»	ПАТ «Рівнеобленерго»	ПАТ «Тернопільобленерго2	ПАТ «Хмельницькобленерго»	ПАТ «Центренерго»
Активи	1157763	1121777	4826853	4775480	3827298	1809290	2132409	819827	1805588	7776075
Основні засоби	780415,4	951063,6	1305486	4193751	3312480	1394489	1492449	659758	1539579	4229562
Запаси	13757,4	39013	458590,4	31073,4	50996	836733,4	19627,8	11718,2	51463,8	1235145
Дебіторська заборгованість	203201	106867,8	752789	278687,6	207270	142565	369522,4	112913	172312,6	967160
Гроші та їх еквіваленти	62407,2	13090,4	285886	79379,4	12129,2	7002	42840,6	11034,6	42160,8	596275,8
Нерозподілений прибуток	371715,8	359728,4	300417,6	805792,2	-7597,2	560757,6	1298906	53893,2	242882,4	1686505
Власний капітал	727017,4	905762	646693,4	3616898	3058489	1490101	1324829	597912,2	1393904	4549764
Зареєстрований (пайовий/ статутний) капітал	30974	23864	236443	30600	48493	25909	21284	15272	33638	480229
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	103875,6	22784,2	644689,8	743105,8	201019,6	3908,4	352153,6	25030,6	158164,8	496263
Поточні зобов'язання і забезпечення	311779,8	192502,6	3535470	415476,8	567789,6	315256,6	455427	196884,2	253518,6	2730048
Чистий фінансовий результат прибуток (збиток)	125433,6	11293,4	5379,2	51343	-60100,6	122987,6	29611,2	21005	31951,4	574822
Чистий дохід від реалізації продукції	10109027	1533910	5034463	2574169,8	4364849,8	2079948,4	1692398,2	1425673,8	1937761,6	10109026,8

Джерело: адаптовано автором на основі фінансової звітності підприємств

Проведений аналіз показників діяльності енергетичних підприємств України дав можливість стверджувати, що протягом 2014 – 2018 років спостерігалися динамічні зміни у функціонуванні суб'єктів господарювання. Вони були викликані як чинниками зовнішнього середовища, так і внутрішнього. Підприємства електроенергетики стикаються з проблемами, серед яких важливо виділити старіння основних засобів, нестачу обігових активів, коливання доходів від реалізації, високу конкуренцію, нестабільність законодавчої системи, недосконалість цінової і кредитної політики, затримки з оплати за надані послуги, низька платоспроможність покупців тощо. Покращення фінансового стану підприємств електроенергетики може відбутися завдяки ефективному менеджменту фінансових ресурсів підприємства, яке включатиме в себе: активізацію процесів формування, моніторинг, використання та контроль за фінансовими ресурсами на підприємстві, а також пошук нових джерел залучення ресурсів для покращення стану підприємства та отримання максимального фінансового результату. Саме для цього на основі аналізу здійснено групування показників і виведено середнє значення за 5 років по кожному підприємству).

Це дало змогу здійснити поділ на кластери за ознакою «Чистий фінансовий результат прибуток (збиток)». Межі кластерів визначено шляхом присвоєння кожному кластеру інтервалу значень фінансового результату підприємства у млн грн:

Фр – 1,0 – I кластер;

Фр – 1,1 – 30,0 – II кластер;

Фр – 30,1 – 60,0 – III кластер;
Фр – 60,1 > – IV кластер.
Результати поділу енергетичних компаній України на кластери відображено в табл. 2 і рис. 1.

Таблиця 2

Поділ обласних енергетичних компаній України на кластери

Кластер		Чистий фінансовий результат прибуток (збиток) Середнє значення За 2014-2018 рр.	Кластери				
			Роки				
			2014	2015	2016	2017	2018
I	Львівобленерго	-60100,6	I	I	I	I	II
II	Волиньобленерго	11293,4	I	II	II	II	II
	Донбасенерго	5379,2	IV	I	I	III	IV
	Рівнеобленерго	29611,2	I	I	IV	II	IV
	Тернопільобленерго	21005,1	I	II	II	III	III
III	Житомиробленерго	51343,0	I	II	I	IV	IV
	Хмельницькобленерго	31951,4	II	III	II	III	III
IV	Вінницяобленерго	125433,6	II	IV	IV	IV	IV
	Прикарпаттяобленерго	122987,6	III	IV	III	IV	IV
	Центренерго	574822	IV	II	IV	IV	IV

Джерело: розроблено автором

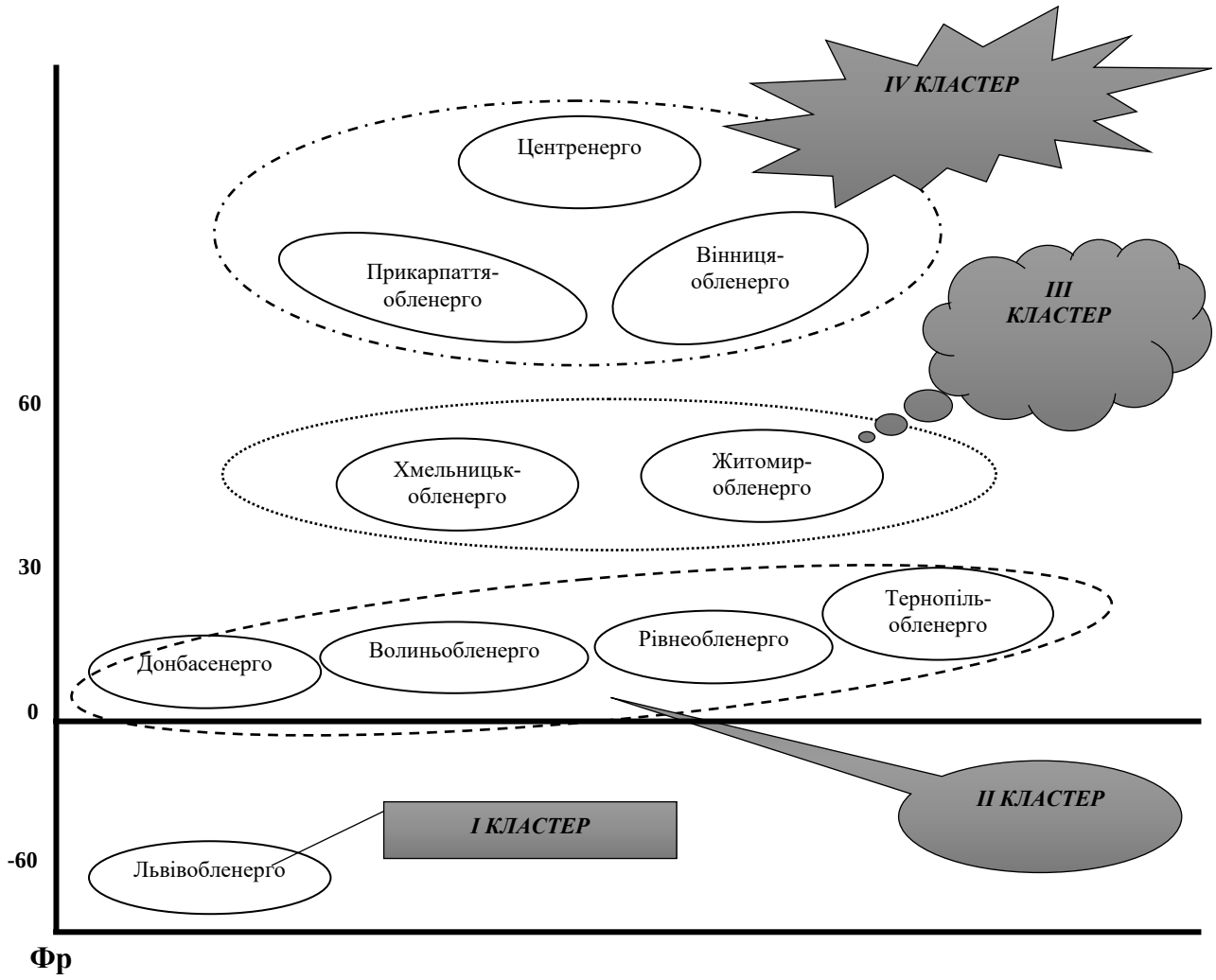

Рис. 1. Графічне відображення позицій кластерів енергетичних підприємств
Джерело: розроблено автором

На основі аналізу отриманих результатів поділу підприємств на групи кластерів можна зробити висновок, що до I кластеру віднесено ПАТ «Львівобленерго» через низькі показники отриманого прибутку протягом 2014 – 2018 років. В даному кластері зосереджена малорентабельна енергетична компанія. Це свідчить про недостатню ефективність формування і використання нею оборотного капіталу.

У ІІ кластері знаходяться підприємства в яких чистий прибуток в середньому за 2014 – 2018 роки не перевищував 30 млн грн. До ІІ кластеру увійшло 4 енергетичні компанії: ПАТ «Волиньобленерго», ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «Рівнеобленерго», ПАТ «Тернопільобленерго». Проте, протягом аналізованого періоду окремі компанії, зокрема ПАТ «Донбасенерго» в 2014 і 2018 роках знаходилася у IV кластері, а в 2017 році у III кластері. Аналогічна ситуація спостерігається і у ПАТ «Рівнеобленерго», де у 2016 і 2018 роках воно перебувало у IV кластері. Для цих підприємств є характерним низький рівень фінансового менеджменту, що мало відображення у середньому значенні отриманого чистого прибутку.

До III кластеру увійшли ПАТ «Хмельницькобленерго» та ПАТ «Житомиробленерго», в яких середній показник чистого прибутку склав У 2014 – 2018 роках від 30,1 до 60 млн грн., проте в окремі роки ПАТ «Житомиробленерго» перебував у I, II і IV кластерах. Протягом досліджуваного періоду III кластер зазнає суттєвих змін. Так, в 2017 – 2018 роках в ньому знаходяться підприємства з найбільшою ліквідністю і рентабельністю.

Найбільш ліквідні і рентабельні підприємства були розподілені в IV кластер. При цьому основна позиція IV кластера протягом досліджуваного періоду не змінюється, там знаходяться підприємства з найбільшою ліквідністю і високою рентабельністю. Зорема ПАТ «Центренерго» має середній показник чистого прибутку у розмірі 574822 млн грн.

В цілому, протягом досліджуваного періоду кластери зазнають суттєвих змін, що пов'язано зі зміною показників чистого прибутку досліджуваних енергетичних компаній. Так, найбільш успішні підприємства з точки зору ефективного управління оборотним капіталом (отриманий прибуток, рентабельні, і ліквідні) зосереджені в IV кластері. Найбільш численну групу складають компаній, розподілені в ІІ кластері – ліквідні, але недостатньо рентабельні. Такі підприємства формують значні обсяги оборотного капіталу, в який іммобілізовані значні фінансові ресурси. У III кластері зосереджені енергетичні підприємства, діяльність яких відзначалася стабільністю протягом 2014 – 2018 років. Вони у майбутньому можуть стати лідерами на енергетичному ринку і поповнити IV кластер.

У IV кластері знаходяться абсолютні лідери, фінансовий стан яких є стабільний. Політика управління оборотним капіталом таких підприємств є високоефективною.

У процесі дослідження встановлено, що під час формування фінансових ресурсів підприємств важливе значення має забезпечення оптимальної структури їхніх джерел, тобто співвідношення між власними та залученими активами. Для цього слід використати показники рентабельності активів (ROA) і рентабельності власного капіталу (ROE). У табл. 1 були визначені показники ROA і ROE по кожному з досліджуваних енергетичних підприємств і згідно табл. 2 здійснено поділ обласних енергетичних компаній України на кластери,що відображено графічно на рис. 2-5.

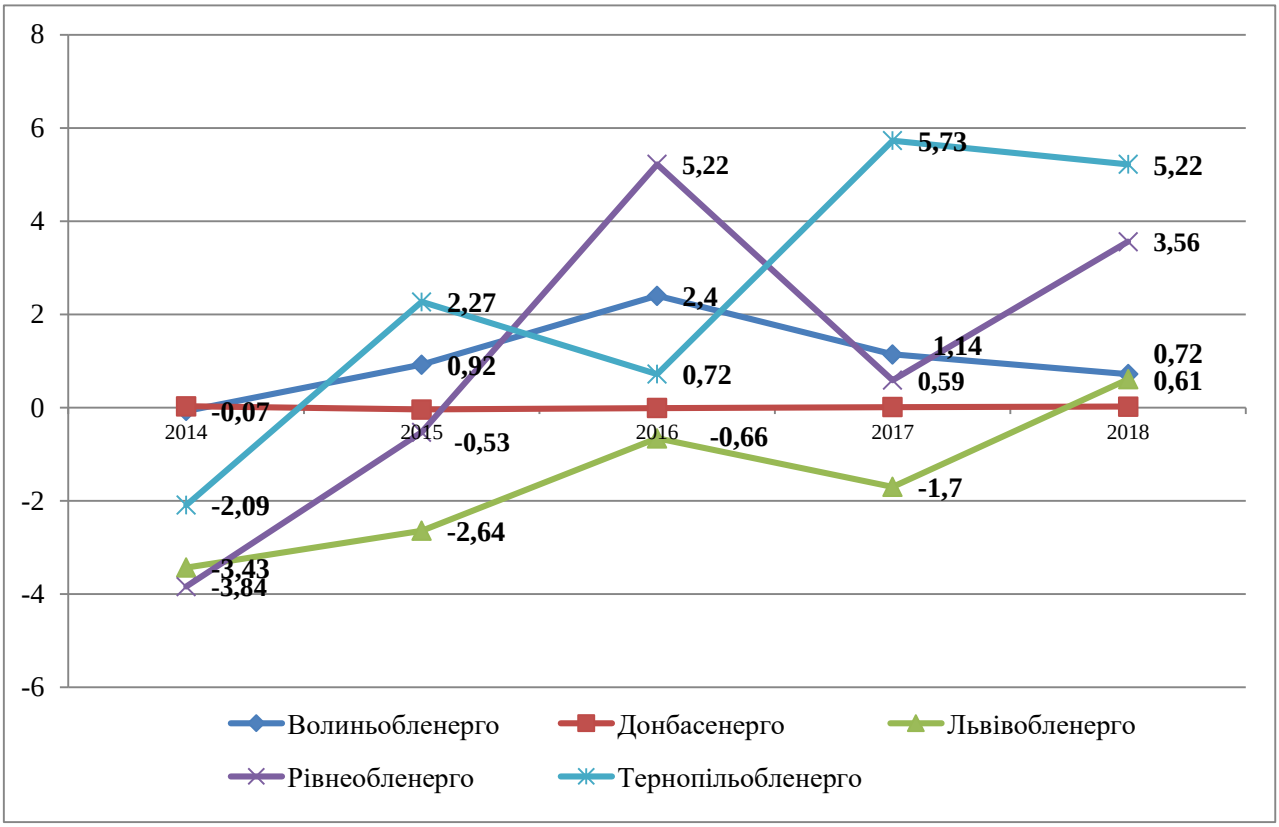

Рис. 2. Динаміка ROA для енергетичних підприємств України І-ІІ кластер

Джерело: розроблено автором

Згідно даних рис. 2 найбільш динамічно зростав показник рентабельності активів. Так, зокрема прогрес спостерігався у ПАТ «Рівнеобленерго» і ПАТ «Тернопільобленерго».

Найбільш низькі показники спостерігалися у ПАТ «Львівобленерго».

На рис. 3 відображено показник рентабельності активів енергетичних підприємств України, котрі увійшли у III – IV кластер.

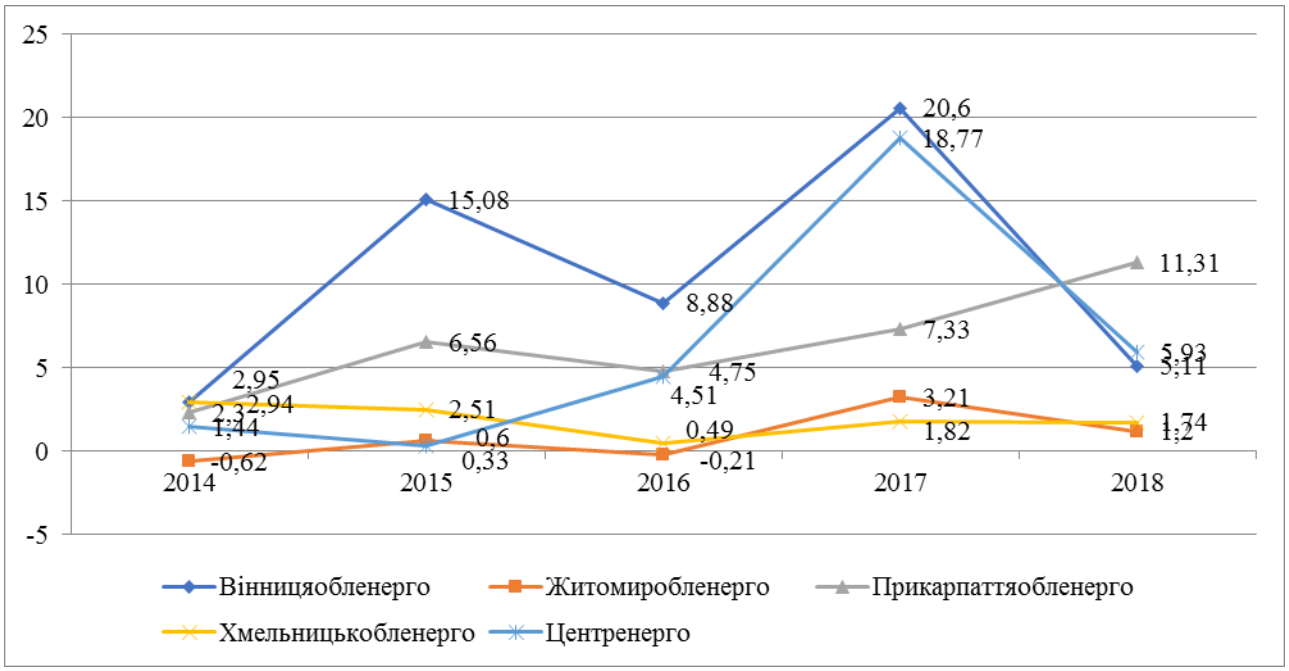

Рис. 3. Динаміка ROA для енергетичних підприємств України III – IV кластер

Джерело: розроблено автором

Дані рис. 3 підтверджують розрахунки, результати яких наведено у табл. 1-10. Бачимо чітку динаміку зростання показника ROA для ПАТ «Прикарпаттяобленерго» і ПАТ «Центренерго». Проведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що енергетичні підприємства повинні залучати фінансові ресурси на фінансування операційної діяльності підприємства.

Індикатором ефективності використання капіталу є показник рентабельність власного капіталу (ROE), котрий представлений для енергетичних підприємств (рис. 4-5).

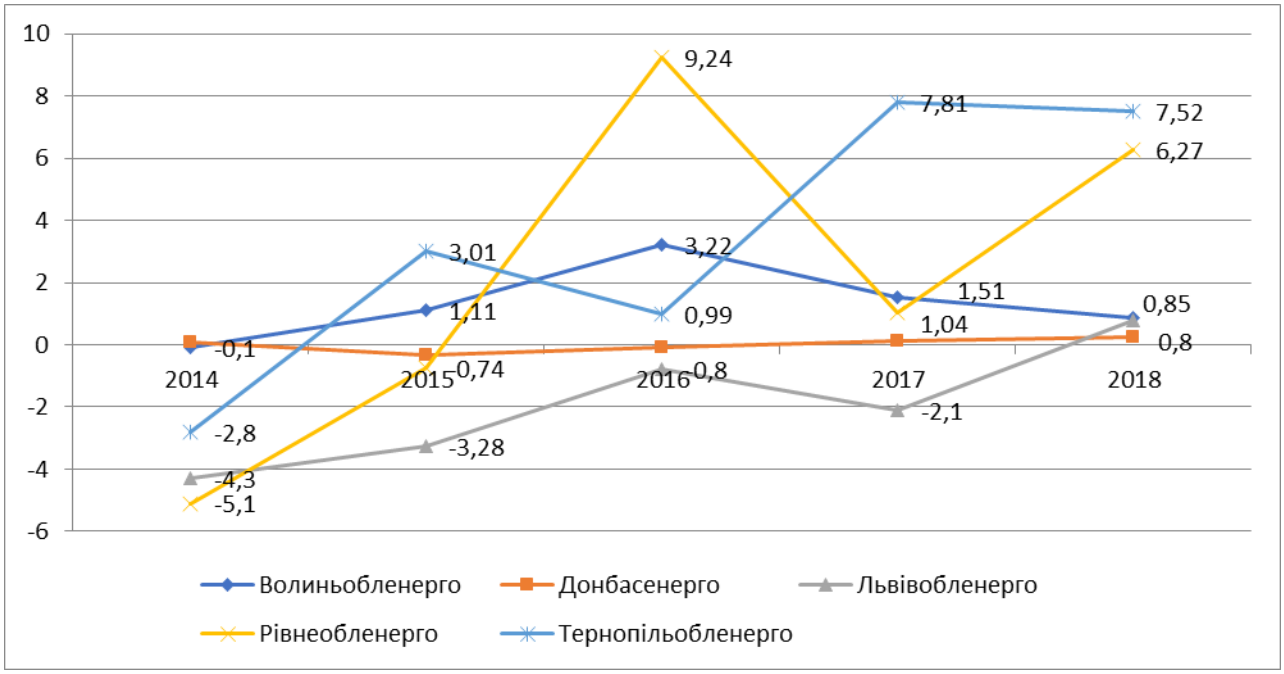

Рис. 4. Динаміка ROE для енергетичних підприємств України I-II кластер

Джерело: розроблено автором

На рис. 4 графічно відображено динаміку зміни рентабельності власного капіталу для енергетичних підприємств України, що увійшли в I-II кластер.

Найбільше зростання показника ROE демонстрували ПАТ «Рівнеобленерго» і ПАТ «Тернопільобленерго».

Зміцнили свої позиції щодо показника рентабельності власного капіталу ПАТ «Волиньобленерго», проте у 2018 році у порівнянні з 2017 роком він зменшився майже у 2 рази.

На рис. 5 відображено динаміку ROE для енергетичних підприємств України III – IV кластеру.

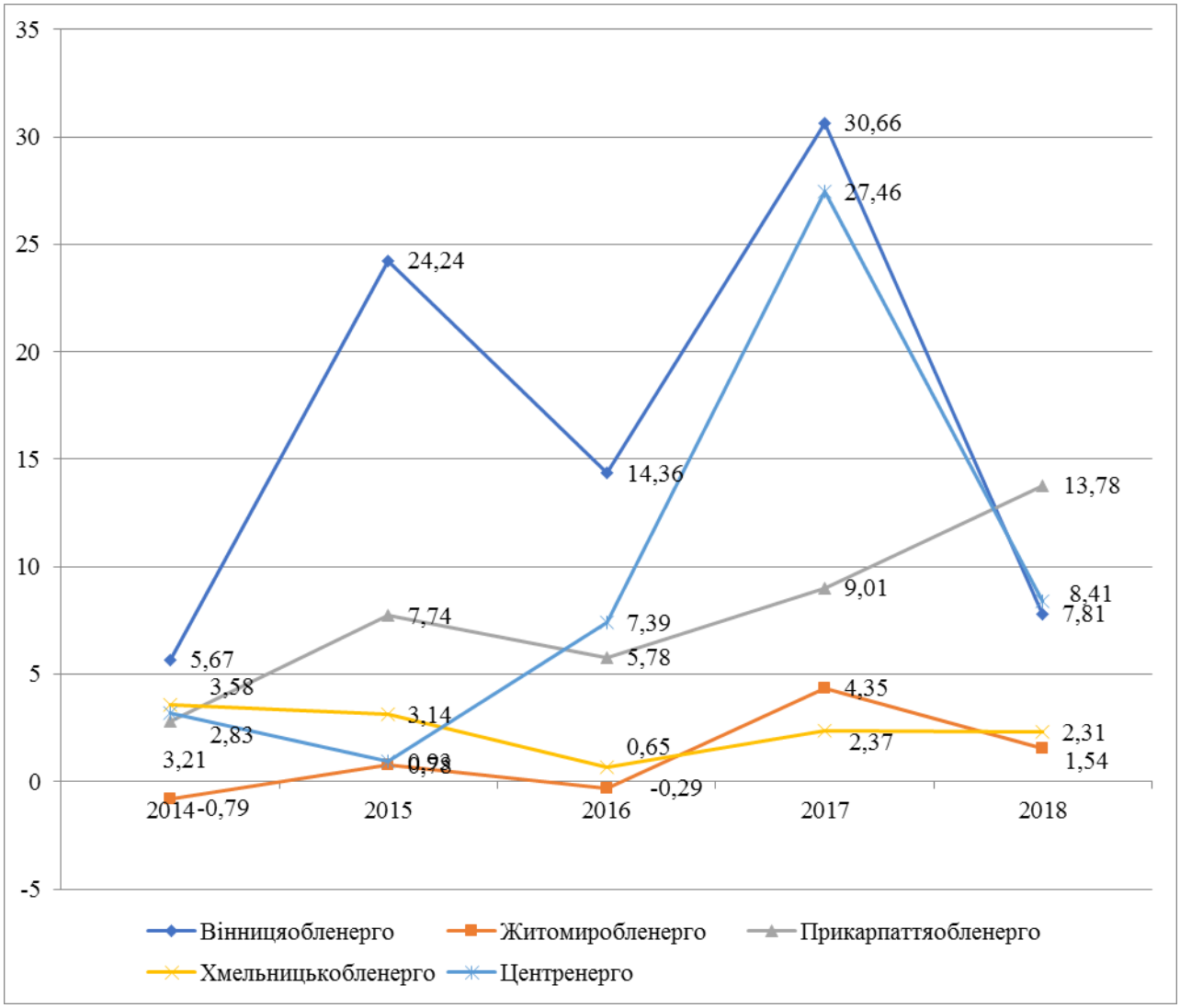

Рис. 5. Динаміка ROE для енергетичних підприємств України III – IV кластер

Джерело: розроблено автором

За даними відображеними на рис. 5 спостерігається, що рентабельність власного капіталу діяльності енергетичних підприємств України, що увійшли в III – IV кластер у 2016 і 2018 роках помітно погіршилась та зменшилась у порівнянні з показниками 2015 і 2017 років. Найвищий показник у 2017 р. належав ПАТ «Вінницяобленерго» і ПАТ «Центренерго» і становив відповідно 30,66% і 27,46%. Але вже у 2018 р. спостерігається погіршення показників, де показник рентабельності склав відповідно 7,81% і 5,2%.

Отже, показник рентабельності власного капіталу відображає базову мету діяльності бізнесу – максимізацію прибутку і зростання прибутковості на вкладений капітал власників підприємства. Збільшення прибутку є основою самофінансування діяльності енергетичних підприємств, їх фінансової незалежності та джерелом розвитку, включаючи збільшення масштабів діяльності і модернізацію. Зростання прибутку і прибутковості підвищує інвестиційну привабливість енергетичних підприємств, стимулює приплив зовнішніх інвестицій; крім того створює передумови для стабільного функціонування.

На підставі показників фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України проведено узагальнення значення фінансових коефіцієнтів (табл. 3).

На основі даних таблиці 1 здійснено розрахунок коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України (табл. 4 – 5).

Таблиця 3

Значення фінансових коефіцієнтів енергетичних підприємств України

Показник	Рекомендовані значення
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	0,5 і вище
Коефіцієнт автономії	більше 0,5
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	не менше 0,4
Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,2
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	позитивним вважається збільшення цього коефіцієнта по відношенню до попереднього періоду
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,7 - 0,8
Коефіцієнт поточної ліквідності	має перевищувати 1

Джерело: узагальнено автором

Таблиця 4

Коефіцієнти фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України I – II кластер

Коефіцієнти	**Роки**	**ПАТ «Львівобленерго»**	**ПАТ «Волиньобленерго»**	**ПАТ «Донбасенерго»**	**ПАТ «Рівнеобленерго»**	**ПАТ «Тернопільобленерго»**
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	2014	0,25	0,44	0,52	0,45	0,41
	2015	0,22	0,46	0,44	0,46	0,43
	2016	0,24	0,51	0,42	0,54	0,45
	2017	0,38	0,53	0,46	0,48	0,51
	2018	0,41	0,52	0,55	0,56	0,53
Коефіцієнт маневреності власних коштів	2014	0,15	0,19	0,22	0,15	0,17
	2015	0,17	0,18	0,17	0,16	0,19
	2016	0,23	0,19	0,15	0,23	0,21
	2017	0,21	0,23	0,19	0,19	0,24
	2018	0,18	0,22	0,25	0,26	0,25
Коефіцієнт автономії	2014	0,36	0,44	0,53	0,46	0,41
	2015	0,39	0,48	0,44	0,44	0,46
	2016	0,41	0,53	0,48	0,54	0,47
	2017	0,45	0,57	0,52	0,49	0,52
	2018	0,42	0,54	0,54	0,56	0,55
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	2014	0,38	0,37	0,42	0,35	0,33
	2015	0,33	0,39	0,41	0,37	0,38
	2016	0,36	0,42	0,33	0,42	0,42
	2017	0,42	0,43	0,44	0,37	0,44
	2018	0,39	0,41	0,45	0,44	0,45
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	2014	0,65	0,81	0,55	0,61	0,51
	2015	0,72	0,82	0,53	0,61	0,54
	2016	0,66	0,84	0,57	0,65	0,59
	2017	0,73	0,94	0,62	0,64	0,61
	2018	0,75	0,96	0,65	0,68	0,62
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2014	0,19	0,21	0,29	0,15	0,19
	2015	0,21	0,21	0,24	0,14	0,23
	2016	0,26	0,24	0,21	0,23	0,24
	2017	0,29	0,26	0,31	0,21	0,27
	2018	0,31	0,24	0,33	0,29	0,28
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2014	0,51	0,68	0,71	0,71	0,68
	2015	0,49	0,71	0,71	0,72	0,7
	2016	0,58	0,72	0,65	0,75	0,73
	2017	0,62	0,78	0,74	0,74	0,74
	2018	0,59	0,74	0,75	0,8	0,77
Коефіцієнт поточної ліквідності	2014	0,88	0,95	1,06	0,96	0,95
	2015	0,97	0,99	1,01	0,98	0,96
	2016	0,92	1,08	0,95	1,15	1,04
	2017	1,08	1,17	1,04	1,12	1,18
	2018	1,1	1,33	1,11	1,19	1,21
Рентабельність продажів, %	2014	5,4	11,2	15,2	11,2	8,9
	2015	6,9	13,8	10,8	10,9	12,7
	2016	8,8	13,5	14,3	15,8	14,4
	2017	11,2	16,4	14,1	14,8	15,1
	2018	12,4	14,3	15,3	16,5	15,9

Джерело: розроблено автором

Аналіз коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств (табл. 14) дає підстави зробити висновок про те, що протягом аналізованого періоду значення коефіцієнта забезпечення власними коштами перебувало в межах від 0,22 до 0,56 пункта, що свідчить про те, що окремі підприємства, зокрема ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Донбасенерго» і ПАТ «Тернопільобленерго» відчувають дефіцит у власних коштах. Саме тому ці підприємства не здатні профінансувати власну діяльність за рахунок власних фінансових ресурсів.

Таблиця 5

Коефіцієнти фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України III – IV кластер

Коефіцієнти	Роки	ПАТ Хмельницькобленерго	ПАТ Житомиробленерго	ПАТ Прикарпаттяобленерго	ПАТ Вінницяобленерго	ПАТ Центренерго
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	2014	0,38	0,33	0,42	0,46	0,55
	2015	0,48	0,34	0,51	0,55	0,49
	2016	0,44	0,45	0,41	0,57	0,56
	2017	0,48	0,55	0,53	0,62	0,59
	2018	0,51	0,57	0,56	0,64	0,63
Коефіцієнт маневреності власних коштів	2014	0,17	0,15	0,21	0,19	0,25
	2015	0,22	0,17	0,24	0,22	0,18
	2016	0,16	0,19	0,23	0,24	0,26
	2017	0,24	0,24	0,26	0,25	0,28
	2018	0,25	0,25	0,28	0,27	0,29
Коефіцієнт автономії	2014	0,44	0,46	0,49	0,49	0,51
	2015	0,52	0,47	0,54	0,52	0,49
	2016	0,47	0,48	0,51	0,53	0,54
	2017	0,54	0,52	0,54	0,56	0,55
	2018	0,55	0,55	0,58	0,57	0,58
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	2014	0,38	0,33	0,41	0,41	0,43
	2015	0,41	0,35	0,42	0,44	0,41
	2016	0,38	0,39	0,39	0,44	0,45
	2017	0,44	0,47	0,46	0,47	0,47
	2018	0,46	0,49	0,48	0,51	0,52
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	2014	0,35	0,45	0,51	0,8	0,75
	2015	0,44	0,48	0,53	0,85	0,79
	2016	0,42	0,54	0,52	0,88	0,88
	2017	0,51	0,59	0,58	0,89	0,93
	2018	0,55	0,63	0,62	0,93	0,97
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2014	0,21	0,19	0,22	0,25	0,25
	2015	0,24	0,21	0,23	0,27	0,24
	2016	0,22	0,23	0,22	0,28	0,26
	2017	0,25	0,26	0,25	0,31	0,29
	2018	0,26	0,28	0,27	0,33	0,32
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2014	0,65	0,66	0,67	0,72	0,71
	2015	0,69	0,67	0,71	0,75	0,69
	2016	0,68	0,72	0,69	0,77	0,74
	2017	0,72	0,75	0,73	0,81	0,79
	2018	0,74	0,77	0,76	0,82	0,81
Коефіцієнт поточної ліквідності	2014	0,92	0,93	0,96	1,12	1,08
	2015	0,94	0,95	1,02	1,15	1,03
	2016	0,93	1,01	0,99	1,17	1,15
	2017	1,05	1,12	1,06	1,21	1,21
	2018	1,12	1,13	1,09	1,25	1,25
Рентабельність продажів, %	2014	9,9	10,2	12,1	14,3	14,0
	2015	10,5	11,7	12,3	15,1	13,8
	2016	10,2	12,2	12,2	15,5	14,9
	2017	14,7	14,4	16,2	16,2	15,7
	2018	16,5	14,8	16,6	16,4	16,8

Джерело: розроблено автором

Коефіцієнт маневреності власних коштів визначає, яку саме частку власних оборотних коштів складають гроші та їх еквіваленти. Маневреність власних оборотних коштів показує співвідношення між коштами та власними оборотними коштами. За даними табл. 14 спостерігається строката диференціація значень показника.

Значення коефіцієнта автономії протягом аналізованого періоду перебувало в межах від 0,36 до 0,56 пункта, що свідчить про те, що значну частину своїх активів підприємство здатне профінансувати за рахунок власних фінансових ресурсів. Однак у 2014-2015 роках спостерігалися найнижчі значення показника, що свідчить про погіршення фінансової стійкості та незалежності енергетичних підприємств – ПАТ «Львівобленерго» і ПАТ «Волиньобленерго».

Протягом 2014 – 2018 років на енергетичних підприємствах спостерігається тенденція до зростання коефіцієнта ефективності використання власних коштів, котрий відображає скільки прибутку дає 1 грн. власних коштів. Теоретично, нормальним значенням цього коефіцієнта є значення не менше 0,4.

Коефіцієнт використання фінансових ресурсів дає змогу визначити, за який період одержаний прибуток може компенсувати вартість майна. Нормативного числового значення для цього коефіцієнта немає, позитивним вважається збільшення цього коефіцієнта по відношенню до попереднього періоду. За аналізований період відбулося зростання цього показника в усіх енергетичних підприємствах.

При аналізі коефіцієнта абсолютної ліквідності, відзначається підвищення його результату з 0,14 до 0,33, що не нижче допустимої норми значення за показником. За показником коефіцієнта абсолютної ліквідності можна зробити висновок про те, що обсяг короткострокових боргових зобов'язань, які повинні бути при необхідності погашені за рахунок наявних грошових більшість підприємств здатні покрити свої короткострокові зобов'язання тільки за допомогою грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень.

Виходячи з економічного змісту коефіцієнта швидкої ліквідності, у підприємств є можливість в найкоротші терміни звільнити достатню частину грошових ресурсів, за вирахуванням вартості запасів, для покриття короткострокових зобов'язань. Коефіцієнт швидкої ліквідності в динаміці за 5 роки підвищився з 0,49 до 0,8, різниця склала 31 пункти.

Коефіцієнт поточної ліквідності показує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Протягом 2014 – 2018 років він знаходився в межах норми і протягом 2017 – 2018 років був м в усіх енергетичних підприємствах I – II кластерів.

Рентабельність продажів відображає яку суму операційного прибутку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції.

Показник рентабельності продажів характеризує найважливіший аспект діяльності енергетичної компанії – реалізацію основної продукції, а також оцінює частку собівартості в продажах. Коефіцієнт рентабельності продажів зв'язує оперативну і стратегічну діяльність компанії.

Висновки. Таким чином, за підсумками, показники ліквідності свідчать про здатність підприємств за рахунок своїх оборотних активів покрити поточні зобов'язання незважаючи на те, що в окремі роки значення показників ліквідності відрізнялися від встановлених норм. Об'єктивна оцінка ліквідності підприємств при виявленні відхилень значень показників дає змогу виявити причини їх зміни. При виявленні погіршення значень показників слід особливо розібратися в причинах затримок дебіторами оплати продукції та послуг, накопичення зайвих запасів готової продукції, сировини, матеріалів тощо. Ці причини можуть бути зовнішніми, більш-менш незалежними від аналізованих підприємств, а можуть бути і внутрішніми. Для цього слід уважено вивчати в динаміці коефіцієнти абсолютної ліквідності, швидкої ліквідності, поточної ліквідності і рентабельність продажів. У більшості випадків на ліквідність підприємств впливають два основні чинники: поточні активи і поточні зобов'язання.

Фактичний рівень коефіцієнтів, що характеризують структуру фінансових джерел коштів, свідчить про те, що енергетичні підприємства мають проводити цілеспрямовану фінансову політику, і ступінь коливань фінансового ризику не має перевищувати нормативний рівень в структурі капіталу. Специфіку роботи вище вказаних енергетичних підприємств багато в чому визначають неплатежі за електричну енергію, викликаючи тим самим збільшення дебіторської заборгованості і пояснюючи низьку частку коштів. Дефіцит ліквідності може негативно позначитися на їх платоспроможності та фінансовій стійкості, а дефіцит рентабельності свідчить, про непослідовну політику формування оборотного капіталу, високій частці витрат, низьку конкурентоспроможність виробленої продукції, дефіциті фінансових ресурсів для формування достатніх обсягів оборотного капіталу, ризикової політики фінансування.

Література

1. Брич В. Я., Федірко М. М., Артемчук Т. О. Трансформація організаційної структури енергокомпанії. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2017. Том 27. № 3. С. 166-172.

2. Брич В., Франчук Л., Микитюк В., Федірко М. Розбудова ринку енергосервісних послуг: світовий досвід та українські реалії. Вісник ТНЕУ. 2017. № 3. С. 7-20.

3. Гасанов С. С., Штангрет А. М., Котляревський Я. В. Антикризове корпоративне управління: теоретичні та прикладні аспекти. Київ: ДННУ "Акад. фін. управління", 2012. 301 с.

4. Ілляшенко С. М., Рот-Сєров Є. В. Теоретико-методичні засади вибору напрямів комерціалізації знань на промислових підприємствах. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». Мукачево, 2017. № 2 (8). С. 86-93.

5. Крикавський Є. В., Глинський Н. Ю., Гірна О. Б. Адаптивність як чинник стратегічної успішності підприємств в епоху цифрових технологій. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг цифрові технології» (м. Одеса, 26-27 травня 2016 р.). С.94-96.

6. Литвин І. В. Особливості пошуку інноваційних ідей у системі креативного менеджменту. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.7. С. 360-364.

7. Мальчик М. В., Оплачко І. О. Механізм антикризового управління діяльністю промислових підприємств з урахуванням організації рефлексивних впливів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика». 2018. № 892. С. 140-148.

8. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. ТРАЕКТОРИЯ НАУКИ. Электронный научный журнал. 2016. № 3(8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_3_5

References

1. Brych V. Ya., Fedirko M. M., Artemchuk T. O. Transformatsiia orhanizatsiinoi struktury enerhokompanii. Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats. 2017. Tom 27. № 3. S. 166-172.

2. Brych V., Franchuk L., Mykytiuk V., Fedirko M. Rozbudova rynku enerhoservisnykh posluh: svitovyi dosvid ta ukrainski realii. Visnyk TNEU. 2017. № 3. S. 7-20.

3. Hasanov S. S., Shtanhret A. M., Kotliarevskyi Ya. V. Antykryzove korporatyvne upravlinnia: teoretychni ta prykladni aspekty. Kyiv: DNNU "Akad. fin. upravlinnia", 2012. 301 s.

4. Illiashenko S. M., Rot-Sierov Ye. V. Teoretyko-metodychni zasady vyboru napriamiv komertsializatsii znan na promyslovykh pidpryiemstvakh. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomika». Mukachevo, 2017. № 2 (8). S. 86-93.

5. Krykavskyi Ye. V., Hlynskyi N. Yu., Hirna O. B. Adaptyvnist yak chynnyk stratehichnoi uspishnosti pidpryiemstv v epokhu tsyfrovykh tekhnolohii. Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Marketynh tsyfrovi tekhnolohii» (m. Odesa, 26-27 travnia 2016 r.). S.94-96.

6. Lytvyn I. V. Osoblyvosti poshuku innovatsiinykh idei u systemi kreatyvnoho menedzhmentu. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011. Vyp. 21.7. S. 360-364.

7. Malchyk M. V., Oplachko I. O. Mekhanizm antykryzovoho upravlinnia diialnistiu promyslovykh pidpryiemstv z urakhuvanniam orhanizatsii refleksyvnykh vplyviv. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia «Lohistyka». 2018. № 892. S. 140-148.

8. Pakulin S. L., Pakulina A. A. Upravlinnia stalym rozvytkom suchasnoho pidpryiemstva. TRAEKTORYIa NAUKY. Эlektronnыi nauchnыi zhurnal. 2016. № 3(8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_3_5

Рецензія / Peer review: 11.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 351
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-39-43

РЄПІНА І. М.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ТА ЇХ ПРОСУВАННЯ

У статті розглянуто емерджентний потенціал підприємства, який створюється під силою інтеграційних процесів та являється джерелом інноваційного розвитку підприємств та підприємницьких структур. Визначено місце та важливість інноваційних бізнес-процесів та інтелектуального капіталу для реалізації інноваційного потенціалу підприємства. Зазначено, що творчий початок та виникнення новаторських ідей, в більшості випадках, проявляються під силою небезпечних явищ та діють впродовж життєвого циклу інновацій. Виокремлено, систематизовано та охарактеризовано особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічних інновації та ключових факторів успіху). Виділено причини формування емерджентності, що базуються на інтеграційних процесах підприємств, які об'єднуються у єдину систему, створюючи інноваційний анклав та активізуючи їх внутрішню інноваційну спрямованість. Виділено три основні причини виникнення інноваційної активності: розширення та поглиблення виробничого поділу праці, індустріальні, технологічні або процесні інновації та динаміка інновацій групи підприємств. Охарактеризовано поняття «особливість нововведення», «інноваційна особливість», «моральна невідповідність інновацій» та «емерджентний потенціал підприємства». Виділено характеристику ефектів емерджентності. Визначено поняття емерджентного потенціалу підприємства, який є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування.

Ключові слова: розвиток, емерджентні властивості, інноваційний розвиток, інтеграційні процеси, емерджентний потенціал.

RIEPINA I.
Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

EMERGING POTENTIAL OF THE ENTERPRISE AS THE BASIS OF THE MECHANISM OF INNOVATION IMPLEMENTATION AND PROMOTION

The strengthening of the processes of international globalization and integration in the value chains affects the transformational changes not only in the economic development of national economies, but also in business structures in particular. In the conditions of transformation it is extremely important to timely adapt and a balanced and high-quality innovation policy of the enterprise, which is focused on the development of potential that arises by activating the new properties of the enterprise.

The article considers the emergent potential of the enterprise, which is created by the integration processes and is a source of innovative development of enterprises and business structures. The place and importance of innovative business processes and intellectual capital for the realization of the innovative potential of the enterprise are determined. It is noted that the creative beginning and emergence of innovative ideas, in most cases, are manifested under the influence of dangerous phenomena and operate throughout the life cycle of innovation. The peculiarities of the enterprise development due to the activation of emergent properties (technical innovations and key success factors) are singled out, systematized and characterized. The reasons for the emergence of emergencies, based on the integration processes of enterprises, which are combined into a single system, creating an innovation enclave and activating their internal innovation. There are three main reasons for the emergence of innovation activity: the expansion and deepening of the production division of labor, industrial, technological or process innovations and the dynamics of innovation of a group of enterprises. The concepts of "innovation feature", "innovation feature", "moral inconsistency of innovations" and "emergent potential of the enterprise" are characterized. The characteristics of emergence effects are highlighted. The concept of emergent potential of the enterprise, which is the driver of the mechanism of innovation implementation and their promotion, is defined.

Keywords: development, emergence properties, innovative development, integration processes, emerging potential.

Постанова проблеми. Посилення міжнародної глобалізації та інтеграційних процесів в ланцюгах створення доданої вартості впливають на трансформаційні зміни не лише в економічному розвитку національних економік, а підприємницьких структур зокрема. За умов трансформації, вкрай важливим є вчасна адаптація та виважена й якісна інноваційна політика підприємства, що орієнтована на розвиток емерджентного потенціалу через активізацію емерджентних властивостей підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний огляд наукових праць економічної літератури щодо розвитку підприємств, формування та ефективне використання інноваційного потенціалу в різні часи, управління інноваційним розвитком висвітлено у значному науковому доробку зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Варналій З.С., Ілляшенко С.М., Гончар О.І, Гончарова Н.П., Нижник В.М., Савіна Г.Г., Стадник В.В., Чухрай Н.І., Філиппова С.В., Федулова І.В., Хрущ Н.А., Шумська С. С. Над питанням впровдженням нанотехнологій, присвячені роботи Лебедєва М.В., Карабущенко П.Л., Пустовалова І.В., Юдіна Е.Г., Кузнєцова Б.Г. та ін.

Теоретичний огляд та еволюцію поняття емерджентності, економіки емерджентного типу висвітлено у науковому доробку таких зарубіжних та вітчизняних вчених як Воронков О.О., Дяченко К.С., Думанська К.С., Гребешкова О.М., Захаренко М.М., Кисельов М., Кустовська О.В., Пономарьова Н., Лазебник Л.Л., Маргасова В.Г., Сергєєва Л.Н., Ревенко Д.С.

У наукових роботах Войнаренка М.П. розроблено систему індикаторів за алгоритмічним порядком та зазначено складові економіко-математичного моделювання інноваційної діяльності промислових підприємств в емерджентній економіці. Однак проблеми інноваційного розвитку підприємства, які базуються на активізації емерджентних властивостей є і залишаються актуальними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З аналізу останніх досліджень і публікацій випливає, що велика кількість науково-методологічних праць присвячена питанням формування підприємницького потенціалу підприємства, характеристиці емерджентних властивостей розвитку економіки в цілому, основам механізму впровадження інновацій та проблемам їх просування, проте комплексного підходу до формування емерджентного потенціалу підприємства на основі механізму ефективного впровадження інновацій не існує. Тому висвітлення особливостей та проблем впровадження інновацій як основи механізму формування емерджентного потенціалу підприємства є важливим і необхідним науковим завданням сучасної економічної думки. Це дозволить, в свою чергу, спрогнозувати певні управлінські рішення щодо формування необхідних фінансових та інтеграційних механізмів розвитку підприємств на основі впровадження інновацій для забезпечення підвищення ефективності діяльності компаній в цілому.

Метою статті є дослідження емерджентного потенціалу підприємства як основи механізму впровадження інновацій та їх просування

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для досягнення поставленої мети та реалізації окреслених цілей авторами виокремлено наступні завдання:

1. Визначити поняття емерджентної економіки;
2. Дослідити процеси появи емерджентних властивостей (характеристик) підприємств;
3. Проаналізувати особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічні інновації, ключові фактори успіху)
4. Визначити емерджентний потенціал підприємства (ЕПП) який є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування .

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним джерелом інноваційного розвитку підприємств залишається активізація інноваційних процесів та новаторських ідей, що здійснюється шляхом посилення мотиваційних важелів впливу на інтелектуальний капітал та/або відбувається під силою негативних явищ та криз.

Бізнес-процеси на будь-якому підприємстві пов’язані з різноманітними ризиками, а особливо процеси впровадження та просування інновацій. Дослідження розвитку інноваційного потенціалу та його реалізації, розпочинається із оцінювання рівня ризиковості середовища та впливу їх на інноваційну діяльність. Тому вкрай важливим є виявлення та ідентифікація імпульсів інноваційного розвитку підприємства, які в подальшому переходять динамічний стан інноваційної активності.

Як зазначають Воронков О.О., Дяченко К.С., системними ознаками забезпечення економічної безпеки підприємств є: межі системи, які визначаються інтересами самого підприємства; відкритість, що проявляється у зв’язках з іншими системами і елементами регіонального і державного рівня (підприємствами і організаціями, фінансовими організаціями, населенням); структурованість, визначається у поданні системи економічної безпеки підприємств, у вигляді взаємодіючих структурних складових; динамічність, яка проявляється у зміні стану системи як у часі, так і в процесі управління; ієрархічність, визначається на підставі формування цільових пріоритетів забезпечення економічної безпеки; емерджентність, яка проявляється у взаємозв’язку з категоріями «регіональна економіка», «регіональний ринок», «населення», «екологічна безпека» [1, с. 121]. Враховуючи такий системний зв’язок, слід зазначити, що емерджентність є наслідком інтеграції та негативних впливів нестабільного середовища. Така думка підтримується іншим іншими науковцями, такими як Гончар О.І. яка зазначила, що «інтеграція підприємницьких структур в міжнародний економічний простір формує нові ризики та невизначеності, може завдати суттєвих негативних наслідків для тих підприємств, які не обґрунтували ефективну стратегію формування та розвитку взаємовідносин з учасниками ринку» [2, с. 49].

Войнаренко М.П. та інші зазначають, що «емерджентна концепція заснована на застосуванні особливостей діяльності компанії в умовах непередбачуваної появи екологічних проблем, характерних для нестабільних політико-економічних, соціальних, законодавчих та інших факторів» [6, с. 163; 8, с. 3].

Отже, такі поняття як «економічна небезпека/ризики», «інтеграційні процеси» та «емерджентність» між собою мають взаємозв’язок, так як останнє є наслідком ефективного захисту та адаптаційних змін під час реалізації ключових функцій діяльності підприємницьких структур в інтеграційних утвореннях.

Закон емерджентності визначається таким чином: система має особливі властивості, що не властиві її окремим елементам. Емерджентність є наслідком прояву, як мінімум, трьох факторів: наслідком різкого нелінійного посилення раніше малопомітної властивості; наслідком непередбачуваної біфуркації будь-якої підсистеми; наслідком рекомбінації зв’язків між елементами [3, с. 131].

Причини формування емерджентності базуються на інтеграційних процесах підприємств, що об’єднуються у єдину систему, створюючи інноваційний анклав та активізуючи їх внутрішню інноваційну спрямованість. Існують три основні причини виникнення інноваційної активності: розширення та

поглиблення виробничого поділу праці, індустріальні, технологічні або процесні інновації, динаміка інновацій групи підприємств. Емерджентність властива гіперактивній системі та проявляється через фактори взаємовпливу. Розвиваються емерджентні властивості підприємств в інтеграційних об'єднаннях, в тому числі, під впливом зовнішніх чинників. В ході еволюційних процесів розвитку ринкового потенціалу, інновацій та навколишнього середовища, наявності вхідних ресурсів та відповідної урядової політики, відбувається структурна трансформація економічної системи, яка впливає на адаптивність складових системи й виникають дуальні характеристики емерджентності.

В першу чергу, до технологічних інновації, які спонукають трансформаційні зміни слід віднести:

- технологічні зрушення, що відбуваються у світовому масштабі, стосуються широкого спектра технологій і охоплюють усі головні напрямки сучасного науково-технічного прогресу. В основі формування глобальної системи виробництва лежить процес інтернаціоналізації, у результаті якого відбувається транскордонне поширення технологій. Вісім ключових технологій: штучний інтелект, доповнена реальність, технологія Blockchain, використання дронів, інтернет речей, робототехніка, віртуальна реальність, 3D-принтери [5, с. 179];
- серед найпопулярніших в Україні інноваційними трендами сучасного соціально-економічного середовища є цифровими технології, товари, продукти, послуги та інструменти такі як: інтернет речей, електрокари, хмарні технології, боти, 3D друк, Big data, BlockChain, RetailTech, FinTech, LegalTech, Digitalmarketing, Grid-технології', GovTech, e-ID, TeleHealth, ePrescription, е-демократія, Digital-страхування, BioTech, NanoTech [4, с. 65];
- інтеграція цифрового і фізичного світу у системах CFS та CHS, під впливом яких відбувається не лише цифрова трансформація бізнес-моделі, а трансформація технологічної інфраструктури «Стек технологій» або «Нейронет-стек», що має багаторівневу вертикально інтегровану структуру.

Такі технологічних інновації є емерджентними ефектами цифрової трансформації в економічній системі. Окрему методику оцінювання розвитку інноваційних бізнес-процесів в умовах емерджентних економік розроблено Войнаренком М.П., Варналієм З.С. та іншими [7, 9, 10]. В основі активізації емерджентних властивостей автори зазначають інноваційні бізнес-процеси в ланцюгах створення доданої вартості.

На прикладі вітчизняних підприємств, емерджентні властивості активізуються під силою напряму інтеграційних процесів у велике корпоративне виробництво, компактне просторове угрупування суб'єктів господарювання з об'єднаними інтенсивними зв'язками (агломерація – кластери), системні властивості мережі та соціальні наслідки урбанізаційних процесів.

Емерджентною економікою є економіка, якій притаманний розвиток інноваційного потенціалу в умовах нестабільності, непередбачуваності та волатильності функціонування структурних елементів. Емерджентна властивість виникає в момент настання біфуркації, коли потенціал розвитку підприємства набуває якостей емерджентності. Саме в цей момент емерджентні властивості набувають дуальних характеристик, посилюючи та підтримуючи латентні прояви інноваційної активності, відбувається максимізація інноваційної віддачі та виникають нові якості системи, а у разі їх нівелювання система втрачає міцність та структурованість, залишаючись далеко позаду в конкурентному середовищі.

Особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічні інновації, ключові фактори успіху) згруповано у таблиці 1.

Емерджентні властивості проявляються у вигляді особливості нововведення та інноваційної особливості.

Особливість нововведення має різнопланові та різноманітні характеристики, що призводять до стрімких змін у продукції, товарах та послугах, або відбувається поступове вдосконалення зазначених результатів діяльності підприємств. За рахунок емерджентних (виникнених) особливостей нововведень, підприємство здобуває відносну стабільність, для цілей сталого серійного виробництва.

Інноваційна особливість характеризується як прорив у основній технології продукції, шляхом інноваційної обробки, що вирішує основні питання розробки та переробки. За рахунок емерджентних (виникнених) інноваційних особливостей суспільство через товари та послуги відчуває технологічну нормальність, або відповідність технологій сучасним вимогам життя та бізнес-моделі. Ще розглядається особливою інноваційна переробка в концепції циркулярної економіки.

Однак існує і інша, дуальна сторона емерджентних властивостей, що виглядає у індукційний період, як прорив у основній технології продукції, проте яка не знайшла реального напряму застосування.

Моральна невідповідність інновацій сприймається як інноваційна особливість, яка не відповідає вимогам часу, є невиправданою та незрозумілою, можливо випереджає час, проте в умовах сьогодення є недоцільною та може викликати недовіру споживача або сприйматись небезглуздою для реалізації та застосування. Хоча історичні віхи розвитку інновацій свідчать про наявність таких випадків. Наприклад, із сучасного: стартап головного розробника Android Енді Рубіна Essential Phone, запуск власного месенджера Veon оператором Київстар, Windows Phone від Microsoft , соціальні платформи Google Wave, Google Buzz, Allo від Google, окуляри доповненої реальності Google Glass, месенджер ChatOn від Samsung тощо.

Таблиця 1.

Особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічні інновації, ключові фактори успіху)

Особливості етапів життєвого циклу	Початковий період, період ембріонального розвитку	Індукційний період	Швидкий період росту
Діяльність, активність	Фундаментальні дослідження: наукові відкриття, технічні винаходи	Дослідження та розробка нових продуктів	Індустріалізації
Драйвер розвитку	Урядова політика, державне регулювання у сфері прав інтелектуальної власності	Уряд, підприємство	Підприємницькі структури Підприємство
	Розвиток ринкового потенціалу	Структурна трансформація економічної системи, підприємства	Підприємницькі структури Підприємство
	Стан навколишнього середовища, катастрофи та стихійні лиха	Структурна трансформація екологічної системи, підприємства	Підприємницькі структури Підприємство
Емерджентні властивості	Особливість нововведення	Різноманітність, налаштовані швидкі зміни у товарах та послугах, Поступове вдосконалення продукції Відносна стабільність, для цілей сталого серійного виробництва	Стандартизовані продукти Значне поліпшення якості та функціональності
	Інноваційна особливість	Прорив у основній технології продукції Інноваційна обробка, вирішені основні питання розробки та переробки	Технологічна нормальність (відповідність) товарів та послуг, інноваційна переробка
		Прорив у основній технології основної продукції, яка не знайшла реального напряму застосування	Моральна невідповідність
Ефекти емерджентності	Доцільна	Проривна інновація, що відкриває новий технологічний цикл	Позитивні – адаптація, структурна трансформація економічної системи, підприємства
		Самоінновація, що носить непередбачений характер	Позитивні – структурна трансформація економічної системи, підприємства
	Недоцільна	Руйнівна інновація, що містить функції, які потрібні тільки декільком периферійним клієнтам на нішевих ринках	Негативні – динамічний хаос, розбалансованість структури, ліквідація;

Авторська розробка

Ефекти емерджентності (розуміємо як результати інноваційної активності) носять теж дуальний характер, так як можуть бути доцільними або недоцільними. В контексті доцільної є проривні інновації, що відкривають новий технологічний цикл, а бувають випадки коли відбувається самоінновація, що носить непередбачений характер. Остання виникає як помилковий ефект від випробовування основної інновації.

Процеси активізації емерджентних властивостей є рушійною силою для механізму впровадження інновацій та їх просування, що дозволяє на кожному етапі життєвого циклу підприємства обирати та вимірювати потреби ринку та споживача на предмет доцільності, своєчасності, зрозумілості та відповідності інновацій.

Враховуючи вищезазначене, визначимо, що емерджентний потенціал підприємства (ЕПП) слід сприймати як системну властивість виникнення нових якостей та характеристик, які раніше не були притаманні підприємствам до їх інтеграції у єдине ціле та мають результативність вищу за сумарне значення частин до процесів інтеграції, водночас, ЕПП є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування.

Висновки. Отже, емерджентною економікою є економіка, якій притаманний розвиток інноваційного потенціалу в умовах нестабільності, непередбачуваності та волатильності функціонування структурних елементів. Емерджентна властивість виникає в момент настання біфуркації, коли потенціал розвитку підприємства набуває якостей емерджентності. Емерджентний потенціал підприємства, як системна властивість виникнення нових якостей та характеристик, які раніше не були притаманні підприємствам до їх інтеграції у єдине ціле, має результативність вищу за сумарне значення частин до процесів інтеграції, водночас, ЕПП є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування. В статті розглянуто етапи життєвого циклу інновацій за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічних інновації, ключових факторів успіху), що надають характеристики особливостям розвитку підприємства в емерджентній економіці.

Література

1. Воронков О.О., Дяченко К.С. Концептуальні засади дослідження економічної безпеки будівельних підприємств. Вісник ЖДТУ. 2017. № 4 (82) с. 117-124. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2017-4(82)-117-124 (дата звернення: 10.11.2019).

2. Gonchar O.I. Management of the potential of an enterprise on the basis of graphanalytical models / O.I.Gonchar // Scientific bulletin of Polissia, 2017. – № 2 (10). –Ч. 2. – P. 61-65.

3. Гребешкова О.М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємства / О.М. Гребешкова // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Вип. 22. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 129–137.

4. Кравченко Л.В., Гурочкіна В.В., Гнатюк С.С. Цифровізація сучасного соціально-економічного простору: боти та хмари. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 6. Том 2. С. 35-39. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4069/3/2891_IR.pdf (дата звернення: 08.10.2019).

5. Рєпіна І.М. Розвиток інноваційного потенціалу підприємств за умов глобальних технологічних викликів / І.М.Рєпіна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 4. (250). – С. 177–181. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_35 (дата звернення: 04.10.2019).

6. Савіна Г.Г. Соціальні аспекти забезпечення ефективності менеджменту персоналу / Г.Г. Савіна, А.М. Щербина, Е.І. Бочкарева // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 4, т.2. С. 161–165.

7. Савіна Г.Г. Функціонування саморегульованих економічних систем /Г.Г.Савіна, О.І. Зайцева// Вісник Хмельницького національного університету, 2007. №3. С. 70-72

8. Voynarenko M. , Dumanska K. and Ponomaryova N. Formation of company's economic activity context in the strategic positioning process in emergent environment conditions. The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy. Odessa, Ukraine, May 2019. Vol. 65 (2019). DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504005. Homepage: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/06/ shsconf_m3e22019_04014/shsconf_m3e22019_04014.html

9. Voynarenko M., Cherep A., Gonchar O., Cherep A., Krylov D. and Oleynikova L., Forecasting strategies for economic mechanism innovative activities of enterprises . - Advanced computer information technologies (ACIT`2019) : 9th International Conference (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5-7, 2019). - Ceske Budejovice, 2019. - P. 362-365.

10. Voynarenko, M., Varnalii, Z., Hurochkina, V. & Menchynska, O., Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, (2019). V. 95, 161-166. URL: https://www.atlantis-press.com/article/125917640. DOI: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32 (дата звернення: 14.11.2019).

Referenes

1. Voronkov O.O., Diachenko K.S. (2017). Kontseptualni zasady doslidzhennia ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpryiemstv. Visnyk ZhDTU № 4 (82), 117-124. DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2017-4(82)-117-124 (data zvernennia: 10.11.2019).

2. Gonchar O.I. Management of the potential of an enterprise on the basis of graphanalytical models / O.I.Gonchar // Scientific bulletin of Polissia, 2017. – № 2 (10). –Ч. 2. – P. 61-65.

3. Hrebeshkova O.M. (2009) Emerdzhentnist u stratehichnomu protsesi pidpryiemstva Formuvannia rynkovoi ekonomiky: zb. nauk. prats. KNEU. № 22. 129 - 137. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/18718/129-137.pdf

4. Kravchenko L.V., Hurochkina V.V., Hnatiuk S.S. (2018).Tsyfrovizatsiia suchasnoho sotsialno-ekonomichnoho prostoru: boty ta khmary. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 6(2). 35-39. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4069/3/2891_IR.pdf (data zvernennia: 08.10.2019).

5. Riepina I.M. (2017). Rozvytok innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstv za umov hlobalnykh tekhnolohichnykh vyklykiv. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 4. (250). 177–181. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_35 (data zvernennia: 04.10.2019).

6. Savina G.G. Socialni aspekty zabezpechennya efektyvnosti menedzhmentu personalu / G.G. Savina, A.M. Shherby`na, E.I. Bochkareva // Visnyk Xmelnyczkogo nacionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky. 2014. № 4, t.2. S. 161–165.

7. Savina G.G. Funkcionuvannya samoregulovanyx ekonomichnyx system /G.G.Savina, O.I. Zajceva// Visnyk Xmelnyczkogo nacionalnogo universytetu, 2007. №3. S. 70-72.

8. Voynarenko M. , Dumanska K. and Ponomaryova N. (2019) Formation of company's economic activity context in the strategic positioning process in emergent environment conditions. The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy. Odessa, Ukraine, May. Vol. 65. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504005. Homepage: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/06/ shsconf_m3e22019_04014/shsconf_m3e22019_04014.html.

9. Voynarenko M., Cherep A., Gonchar O., Cherep A., Krylov D. and Oleynikova L., Forecasting strategies for economic mechanism innovative activities of enterprises . - Advanced computer information technologies (ACIT`2019) : 9th International Conference (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5-7, 2019). - Ceske Budejovice, 2019. - P. 362-365.

10. Voynarenko, M., Varnalii, Z., Hurochkina, V. & Menchynska, O. (2019). Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, V. 95, 161-166. URL: https://www.atlantis-press.com/article/125917640 Retried from: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-44-47

БІЛИК В. В.
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА У ФОРМУВАННІ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ

В статті розкрито основні етапи генезису поняття споживчої цінності товару та умов його формулювання. Автором розкрито основні складові та особливості формування комунікативної політики підприємства та особливості її формування. Комунікативна політика має забезпечити зростання обсягів продажів, покращення їх ефективності, нарощення прибутковості підприємства. При цьому, система комунікативної політики є джерелом та, водночас, носієм інформації про підприємство та товар; засобом усвідомленого впливу на ринок та інструментом підвищення ефективності маркетингової діяльності. Тобто, саме комунікація є основним інструментом реалізації маркетингових досліджень, але крім цього охоплює також зв'язки підприємства з громадськістю, рекламу, засоби стимулювання збуту та прямий маркетинг. В процесі дослідження акцентовано увагу на новітніх інструментах маркетингових комунікацій в інтернет-просторі та їх можливому потенціалі в пошуку майбутніх покупців. В результаті, в статі обґрунтовано позитивний вплив використання передових інструментів маркетингових комунікацій у створенні додаткової споживчої цінності товарів.

Ключові слова: інструменти, маркетинг, попит, потреби, цінність

BILYK V.
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

MARKETING COMMUNICATIONS OF THE ENTERPRISE IN THE FORMATION OF CONSUMER VALUE

The consumer value of the product is formed from many components, the main among which is the ability of the product to meet the needs of the consumer against the background of the costs incurred by him. But modern society is focused on consumption, the tendency to combat the accumulation of unnecessary things is just emerging, and therefore, the component of prestige, branding and fashion will remain for a long time an essential component of their consumer value. At the same time, it is the marketing battles of manufacturers that often form this component of value: we can observe this on the example of manufacturers of basic gadgets, smartphones, smart watches; cars and many other world-renowned companies. Accordingly, the processes of marketing communications begin to work ahead: not only to study the consumer value of goods and demand for them, but to form their individual components by disseminating the necessary information to the company. For enterprises, relationships and cooperation with consumers are of great importance, in the process of which the former receive operational information about the needs of target markets, and the latter - the value of products that best meets their requirements. The tool for providing such an information environment is, first of all, marketing communications. Accordingly, the correct application and construction of an effective system of marketing communications can significantly affect the level of consumer value of the product and the competitiveness of the enterprise.

The article reveals the main stages of the genesis of the concept of consumer value of goods and the conditions of its formulation. The author reveals the main components and features of the formation of the communication policy of the enterprise and the features of its formation. Communication policy should ensure the growth of sales, improve their efficiency, increase the profitability of the enterprise. At the same time, the system of communication policy is a source and, at the same time, a carrier of information about the company and the product; a means of conscious influence on the market and a tool to increase the effectiveness of marketing activities. That is, communication is the main tool for marketing research, but it also covers the company's public relations, advertising, sales promotion and direct marketing. The research focuses on the latest tools of marketing communications in the Internet space and their possible potential in finding future buyers. As a result, the article substantiates the positive impact of using advanced marketing communications tools in creating additional consumer value of goods.

Keywords: tools, marketing, demand, needs, value

Постановка проблеми. Споживча цінність товару формується із багатьох складових, основними серед яких є здатність товару задовольнити потреби споживача на тлі понесених ним витрат. Але сучасне суспільство орієнтоване на споживання, тенденції боротьби з накопиченням непотрібних речей лише зароджуються, а тому, складова престижності, брендованості та модності ще тривалий час залишатиметься суттєвою складовою їх споживчої цінності. При цьому, саме маркетингові баталії виробників часто формують цю складову цінності: ми можемо це спостерігати на прикладі виробників основних гаджетів, смартфонів, розумних годинників; автомобілів та багатьох інших підприємств зі світовим ім'ям. Відповідно, процеси маркетингових комунікацій починають працювати на випередження: не лише досліджувати споживчу цінність товарів та попит на них, а формувати окремі їх складові шляхом поширення потрібної підприємству інформації. Для підприємств набувають великого значення відносини та співпраця зі споживачами, у процесі якої перші отримують оперативну інформацію про потреби цільових ринків, а другі – таку цінність продукції, яка максимально відповідає їхнім вимогам. Інструментом забезпечення такого інформаційного середовища є, в першу чергу, маркетингові комунікації. Відповідно, правильне застосування та побудова ефективної системи маркетингових комунікацій здатні суттєво вплинути на рівень споживчої цінності товару та конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Необхідно зазначити, що економічну сутність категорії «цінність» вивчали ще представники класичної політекономії У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, а також К. Маркс з позиції трудової теорії цінності, Дж. С. Мілль та Дж. Мак Куллоха – теорії затрат виробництва. М. Туган-Барановський визначив цінність як граничну корисність товару; М. Портер – у контексті ланцюга створення вартості; Ф. Котлер присвятив свої наукові праці аналізу споживчої цінності; К. Прахалад, В. Рамасвамі досліджували питання формування цінності, аналізуючи складові процесу її творення. Дослідженню різних аспектів методології маркетингових комунікацій присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як, зокрема, О.М. Азарян, Х. Анн, Г.Л. Багіев, Л.В. Балабанова, Дж. Бернет, В.В. Божкова, Н.В. Бутенко, А.Ф. Войчак, С.С. Гаркавенко, Є.Н. Голубкова, А.П. Дурович, А.Б. Звєрінцев, О.В. Зозульов, С.М. Ілляшенко, Ф. Котлер, Є.В. Крикавський, Т.І. Лук'янець, О.Б. Мних,С. Моріарті, М.А. Окландер, Л. Персі, Г.Г. Почеп-цов, Т.О. Примак, Є.В. Ромат, Дж.Р. Россітер, В.М. Тарасевич, О.А. Феофанов, Н.І. Чухрай, А.Д. Шеремет. Однак, сучасний ринок комунікацій розвивається надзвичайно диамічно, а способи формування вражень споживачів про товар та його виробника постійно модифікується. Відповідно, постає потреба в пошуку й дослідженні сучасних форм поєднання й взаємного впливу досліджуваних інструментів.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження впливу рівня розвитку маркетингових комунікацій підприємства на процеси та технології формування споживчої цінності його продукції. Для досягнення даної мети в роботі поставлено та виконано такі взаємопов'язані задачі: дослідити сучасну сутність споживчої цінності; окреслити актуальні елементи маркетингових комунікацій підприємства; визначити найбільш дієві інструменти маркетингових комунікацій у формуванні споживчої цінності.

Виклад основного матеріалу. Поняття споживчої цінності еволюціонує разом із розвитком економічної думки та ринкових відносин. Зокрема, часто виділяють такі етапи розвитку теорії споживчої цінності:

− трудову теорію вартості, основним змістом якої було визначення цінності товару з метою встановлення його еквівалентності з іншими товарами під час обміну; з'явилися положення щодо ідентифікації цінності в обміні та споживанні;

− нетрудова теорія вартості, основним положенням якої було визначення понять «цінність» та «корисність» з позиції окремого споживача;

− традиційні концепції формування цінності, які, з одного боку, розглядають цінність з позиції маркетингу, тобто з точки зору створення доданої цінності для споживача та отримання додаткових вигод для виробника; а з іншого – виокремлюють складові цінності: суб'єктивну (що розглядає психологічні аспекти сприйняття); об'єктивну (що передбачає менеджмент якості);

− сучасні погляди формування цінності розглядають цінність із позиції творення підприємством цінності спільно зі споживачем [1].

Поняття споживчої цінності модифікується під впливом розвитку ринкових технологій та, відповідно, еволюціонує від включення в його сутність лише сукупності витрат праці на виготовлення блага до нетрудової теорії та маркетингових складових. На сьогодні, саме маркетингові комунікації є містком взаємодії виробника та споживача, котрий дозволяє не лише вплинути на усвідомлення споживчої цінності товарів споживачами, а й отримати від них зворотний зв'язок у форматі відгуків про реальну задоволеність потреб.

Визначення сутності цінності товарів формувалось під впливом потреб економічної науки та розвитком її фундаментальних теорій. Відповідно, на ранніх етапах поставала проблема визначення еквіваленту обміну товарами та благами, що і зумовило розуміння сутності цінності близької до вартості. Перехідним, однак дуже тривалим етапом, став період усвідомлення цінності як сукупності витрат праці (або вцілому – витрат), що необхідні на виготовлення певного товару. З часом, поняття цінності товару розширилося до категорії «споживча цінність товару», котре визначалось близько за суттю до корисності, тобто здатності певного блага задовольнити потреби споживача. В результаті, акценти дослідження цінності зміщуються в бік якісних параметрів товарів, суб'єктивних критеріїв цінності. Саме на цьому етапі актуалізувалися маркетингові аспекти досліджень, котрі розвиваються і до сьогодні. Сучасні умови спрощують процеси маркетингових досліджень та розширюють спектр цільових аудиторій і об'єми фокус-груп, що значно підвищує їх ефективність та достовірність. Маркетингові комунікаційні технології дозволяють підприємствам максимально використовувати потенціал маркетингу як такого, тобто швидко та точно формулювати цілі підприємства в контексті реального попиту, коригувати тактичні кроки по їх досягненню на тлі пластичності споживчих запитів та ступеню їх задоволення; максимізувати вплив на подальші запити, сформувати ті характеристики споживчої цінності, які легше задовольнити конкретному виробнику (престиж, мода, патріотичність тощо).

Активною задачею маркетингу є формування та стимулювання попиту на конкретні товари для збільшення їх продажів та прибутковості підприємства вцілому. Таким чином формується специфічний елемент політики підприємства – політика просування, або – комунікаційна політика. В такому контексті важливо розуміти, що комунікація – це процес обміну інформацією між двома і більше людьми. Цією інформацією можуть бути знання, відчуття, емоції, настрій тощо. В такому випадку, комунікатор –

безпосередньо особа, що є центром комунікативного процесу, тобто ретранслює інформацію, вона від неї виходить. Отже, поняття комунікативної політики варто розуміти як сукупність дій та заходів підприємства (комунікатора) щодо просування товару на ринку шляхом підтримання та розвитку зв'язків із клієнтами. Комунікативна політика має забезпечити зростання обсягів продажів, покращення їх ефективності, нарощення прибутковості підприємства. При цьому, система комунікативної політики є джерелом та, водночас, носієм інформації про підприємство та товар; засобом усвідомленого впливу на ринок та інструментом підвищення ефективності маркетингової діяльності. Тобто, саме комунікація є основним інструментом реалізації маркетингових досліджень, але крім цього охоплює також зв'язки підприємства з громадськістю, рекламу, засоби стимулювання збуту та прямий маркетинг.

Заходи формування попиту включають інформативну рекламу, участь у виставках і ярмарках. Вони звернені до потенційного покупця, знайомлять його з новим, тільки вводиться па ринок товаром (брендом). Мета - створення в свідомості потенційних покупців "образу товару" і переконання їх у тому, що саме цей товар краще за все задовольняє цю потребу. Заходи формування попиту допомагають перетворити потенційного покупця в реального [2].

Заходи стимулювання збуту сприяють розширенню продажу товарів, вже не вважаються новинками. Завдання - спонукати до повторних покупок, а також відповідно до життєвим циклом товару на ринку і ціновою політикою підприємства поширити товар серед нових покупців, завойовуючи все більшу частку ринку. Заходи стимулювання збуту спрямовані на покупців, посередників і продавців [4].

Поєднання цих засобів дозволяє сформувати на підприємстві комплекс маркетингових комунікацій, котрий не обмежується лише прямим психологічними та нейролінгвістичними елементами, а й включає стратегічне планування, тактичні маркетингові програми та конкретні разові й системні заходи. Всі ці інструменти варто, на наш погляд, вважати класичними елементами маркетингових комунікацій. Проте, на сьогодні, на тлі активного розвитку Інтернет-технологій, розвиваються більш прогресивні та сучасні інструменти, в першу чергу, персонального стимулювання споживачів. Технології пошуку контекстної реклами для окремих користувачів всесвітньої мережі стали прогресивним потужним засобом персоналізації реклами та створення індивідуальних каналів зв'язку персонально з потенційними покупцями.

Динамічний розвиток різноманітних месенджерів та рекламних груп в них, переважно силами дропшиперів, стали ще одним потужним інструментом пошуку потенційних покупців та їх перетворення в реальних клієнтів. На сьогодні, переважна більшість інтернет-активного населення нашої країни може знайти в своєму смартфоні будь-який потрібний товар. Але головне, що саме зі смартфонів споживачі про багато нових товарів або торгових марок дізнаються. Не втрачають свої актуальності й телефонні СМС, однак розвиток електронної комерції засобами Telegram, Viber, What's up тощо є менш затратними та високоефективним на рівні з персональними листами на електронну пошту потенційних покупців. В результаті, в поєднанні з інструментами Інтернет-торгівлі, створюється віртуальний ринок товарів та послуг, котрий в деяких аспектах витісняє навіть реальний. Сприяє цьому і активний розвиток електронних платіжних систем, віртуальних грошей та, навіть, мобільних банків.

Потужним сучасним інструментом маркетингових комунікацій стали також QR-коди – матричні коди, котрі слугують прямою відсилкою на сайт виробника або сторінку продажу продукції, залежно від маркетингової стратегії підприємства. На сьогодні за допомогою QR-коду можна отримати не лише усю необхідну інформацію, а й оплатити рахунки чи послуги, замовити товар тощо. Переважна більшість виробників доповнюють маркування продукції такими кодами, що дозволяє проінформувати споживача про весь асортиментний ряд конкретного підприємства та його споживчі переваги. Такий інструмент також може стати складовою споживчої цінності товару, оскільки осучаснює його, робить більш сучасним та бажаним.

Мобільні телефони також є платформою для маркетингових комунікацій. Операційні системи IOS та Android через мобільні додатки сприяють просування «віртуального ринку товарів та послуг» та створюють лояльне відношення споживачів до продукції. Виробники намагаються через аналіз поведінки та емоції своїх потенційних споживачів, асоціації, прогнозування споживчого ринку, психологічного впливу збільшити ринок продажу. Вони намагаються привернути увагу до своєї продукції, змусити споживача забажати, зацікавитися і на кінець придбати товар чи скористатися послугою. Усе вищезазначене можна віднести до поняття нейромаркетингу [5].

Ще одна сучасна тенденція − це Ambient-media або реклама у транспорті, приміщеннях, зупинках тощо або використання інфраструктури оточуючого середовища, де постійно перебувають потенційні споживачі. Ця тенденція є ефективною тому що споживачі зіштовхуються з рекламою у найнесподіваніших місцях перебування [5]. Однак, на сьогодні, таку рекламу актуально і варто доповнювати елементами «доповненої реальності». Реалізується цей процес шляхом розміщення відповідного QR-коду на зовнішніх носіях реклами, котрий перенаправляє споживача після його сканування до перегляду нетипового відеоролика. Важливо, щоб такий ролик не був звичайною прямою рекламою, а носив, свого роду, ексклюзивний характер та відрізнявся від масового потоку інформації.

Всі ці складові маркетингових комунікацій є не лише інструментами просування товару, а й водночас, позитивно впливають на його споживчу цінність, оскільки створюють ілюзію сучасності,

інноваційності та престижності товару, роблять бренд підприємства-виробника знайомим споживачу, впізнаваним, а тому – таким, якому більше довіряють. Цікавим інструментом нарощення споживчої цінності товару та водночас просування його на ринку може стати залучення до цього процесу так званих амбасадорів, тобто прихильників торгової марки серед медійних персон. На сьогодні надзвичайної популярності набирають блогери – експерти «з народу» у самих різноманітних галузях. Перевагою залучення в якості амбасадорів інтернет-блогерів є вже сформовані та згруповані цільові аудиторії, котрі у високій мірі довіряють такому комунікатору, а тому зростає як ефективність просування, так і споживча цінність товару в очах потенційних покупців.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що застосування передових сучасних інструментів маркетингових комунікацій здатне штучно нарощувати споживчу цінність товарів в очах споживачів шляхом формування іміджу бажаності товару, його знайомості, впізнаваності та популярності. Такими інструментами є Ambient-media, електронна пошта, SMS-маркетинг, QR-кодування, мобільні додатки Viber, Telegram, What'sup та аналогічні, SMM-маркетинг, мобільні додатки до операційних систем IOS та Android, тестування продуктів у відеоблогах тощо. Максимізація реалізації потенціалу, що відкривається перед маркетингом із розвитком Інтернет-технологій розкриває додаткові можливості розвитку та просування товарів.

Література

1. Шульгіна Л.М., Мельничук В.М. Еволюція наукових поглядів щодо поняття «споживча цінність товару». Маркетинг і менеджмент інновацій. №2. 2011. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_74_80_0.pdf (дата звернення: 02.03.2019).
2. Балабанова Л.В., Алачева Т.И. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия: монография. Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановського, 2003. –143 с.
3. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер [и др.]. –СПб.: Питер, 2005. –800 с.
4. Комарницький І. М, Цар Г.В. Модель впровадження маркетингової інформаційної системи як фактор ефективного функціонування маркетингового менеджменту. Електроне. видання. 2009. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_2/statti_2/komarnytskiy/komarnytskiy.htm.
5. Луценко К.О., Луценко В.Ю. Актуальні тенденції розвитку комунікацій в системі маркетингу. Вчені записки Університету «КРОК» No3 (51). 2018. С. 151-156.
6. Матвійчук-Соскіна Н.О. Аналіз сучасних підходів до створення маркетингових інформаційних систем. Актуальні проблеми економіки. No8(98), 2009. Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-8/Akt-prob-ekonomiky-2009-8_266-272.pdf.
7. Zarzadzanie i planowanie marketingowe: materialy metodyczne. – Lodz: Wydawnictwo PL, 2013..–212 s.
8. Сохацька О.М., Романчукевич М.Й. Побудова маркетингової інформаційної системи: українська специфіка. Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2005. No3 (33). С. 330-339.
9. Скибінський С.В. Маркетинг: підручник / С.В. Скибінський. К.:КНЕУ, 2005. – 568 с.
10. Шелюк Л.О., Крикавський Є.В., Дейнега І.О. та ін. Маркетингова інформація: навчальний посібник. Рівне: видавець Олег Зень, 2008. –456 с.
11. Федорченко А.В. Система маркетингових досліджень: монографія К.:КНЕУ, 2009. – 267 с.
12. Фрейдина Е.В. Исследование систем управления: учеб. Пособие / Е.В. Фрейдина; под ред. Ю.В. Гусева. М.:Омега-Л, 2008. –367 с

Referenes

1. Shul'gina L.M., Mel'nichuk V.M. Evoljucija naukovih pogljadiv shhodo ponjattja «spozhivcha cinnist' tovaru». Marketing i menedzhment innovacij. №2. 2011. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_74_80_0.pdf (data zvernennja: 02.03.2019).
2. Balabanova L.V., Alacheva T.I. Informacionnoe obespechenie obosnovanija upravlencheskih reshenij v uslovijah marketingovoj orientacii predprijatija: monografija. Doneck: DonGUJeT im. M. Tugan-Baranovs'kogo, 2003. –143 s.
3. Marketing. Menedzhment / F. Kotler [i dr.]. –SPb.: Piter, 2005. –800 s.
4. Komarnic'kij I. M, Car G.V. Model' vprovadzhennja marketingovoї informacijnoї sistemi jak faktor efektivnogo funkcionuvannja marketingovogo menedzhmentu. Elektrone. vidannja. 2009. Rezhim dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_2/statti_2/komarnytskiy/komarnytskiy.htm.
5. Lucenko K.O., Lucenko V.Ju. Aktual'ni tendencії rozvitku komunikacij v sistemi marketingu. Vcheni zapiski Universitetu «KROK» No3 (51). 2018. S. 151-156.
6. Matvijchuk-Soskina N.O. Analiz suchasnih pidhodiv do stvorennja marketingovih informacijnih sistem. Aktual'ni problemi ekonomiki. No8(98), 2009. Rezhim dostupu: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-8/Akt-prob-ekonomiky-2009-8_266-272.pdf.
7. Zarzadzanie i planowanie marketingowe: materialy metodyczne. – Lodz: Wydawnictwo PL, 2013..–212 s.
8. Sohac'ka O.M., Romanchukevich M.J. Pobudova marketingovoї informacijnoї sistemi: ukraїns'ka specifika. Visnik Zhitomirs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu / Ekonomichni nauki. Zhitomir: ZhDTU, 2005. No3 (33). S. 330-339.
9. Skibins'kij S.V. Marketing: pidruchnik / S.V. Skibins'kij. K.:KNEU, 2005. – 568 s.
10. Sheljuk L.O., Krikavs'kij Є.V., Dejnega I.O. ta in. Marketingova informacija: navchal'nij posibnik. Rivne: vidavec' Oleg Zen', 2008. –456 s.
11. Fedorchenko A.V. Sistema marketingovih doslidzhen': monografija K.:KNEU, 2009. – 267 s.
12. Frejdina E.V. Issledovanie sistem upravlenija: ucheb. Posobie / E.V. Frejdina; pod red. Ju.V. Guseva. M.:Omega-L, 2008. –367 s

Рецензія / Peer review: 23.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.1:338.439
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-48-53

КВАША С.М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ІВАНЬКО А.В.
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин Чернігівської області
МАКЕДОН Г.М.
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин Чернігівської області

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті доведено важливість приділення уваги формуванню організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах як стратегічного чинника їх розвитку. Визначено джерела формування, основні завдання організаційної культури підприємств. Виділено суб'єктів організаційної культури: працівників, менеджерський склад, власників, органи державної влади, місцевого самоврядування, ринкові суб'єкти. Наголошено на важливості застосування диференційованого підходу при формування організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням особливостей її загальних та специфічних елементів. Серед специфічних елементів розкрито особливості врахування галузевої специфіки, організаційно-правової форми господарювання, національного та персонального складу працівників.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, організаційна культура, консолідація, загальні і специфічні елементи організаційної культури, диференційований підхід, ринкові позиції.

KVASHA S.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
IVANKO A.
A separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn, Chernihiv region
MAKEDON G.
A separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn, Chernihiv region

ORGANIZATIONAL CULTURE AS A STRATEGIC FACTOR OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Complications of production activities of enterprises, due to changes in the external environment, increase the importance of domestic sources of economic growth, which are able to ensure more efficient activities. One of the important goals of economic entities of any sector of the economy is to ensure a stable competitive position in the market, which is achieved through the consolidation of enterprises to a set of environmental influences. At the same time, economic entities of the agricultural sector of the economy have their own characteristics of the impact of environmental factors. In turn, the activities of all economic entities in market conditions are accompanied by a constant change of market factors of the environment, which through price characteristics are reflected in the results of their work. In this aspect, it is important to establish a management system and the formation of an appropriate internal atmosphere by economic entities that would promote the consolidation of various economic units and structural units to achieve development goals and ensure long-term operation of the enterprise in the market. This can be achieved through effective organizational culture at the enterprise, which determines the relevance of this study in theoretical and practical terms.

The significance of formation of organizational culture in agricultural enterprises are proved in the article as a strategic factor its development. Sources of formation, main tasks of organizational culture of enterprises are determined. Subjects of organizational culture are selected – workers, managers, owners, government authority, local government bodies, market subjects. The importance of applying of differentiated approach are substantiated for formation of organizational culture in agricultural enterprises taking into account the peculiarities of its general and specific elements. The features of taking into account of sectorial specific, organizational and legal form of management, national and personal composition of employees are revealed among specific elements.

Key words: agricultural enterprises, organizational culture, consolidation, general and specific elements of organizational culture, differentiated approach, market positions.

Вступ. Ускладнення виробничої діяльності підприємств, що обумовлене змінами в зовнішньому середовищі, підвищують значимість внутрішніх джерел економічного росту, які здатні забезпечити більш ефективну їх діяльність. Однією з важливих цілей суб'єктів господарювання будь-якого сектору економіки є забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку, що досягається за рахунок консолідації підприємств до сукупності впливів зовнішнього середовища. При цьому, суб'єктам господарювання аграрного сектора економіки притаманні свої особливості впливу на них факторів зовнішнього середовища. У свою чергу, діяльність всіх економічних суб'єктів в ринкових умовах супроводжується постійною зміною ринкових чинників середовища, які через цінові характеристики відображаються на результатах їхньої роботи. В цьому аспекті важливим є налагодження системи управління та формування відповідної внутрішньої

атмосфери суб'єктами господарювання, що сприяли б консолідації різних господарських ланок та структурних підрозділів на досягнення цілей розвитку та забезпечення довгострокового функціонування підприємства на ринку. Цього можна досягти за рахунок ефективно діючої на підприємстві організаційної культури, що й зумовлює актуальність даного дослідження у теоретичному та практичному відношенні.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питання формування організаційної культури в суб'єктах господарювання економіки були предметом уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких можна зазначити таких як: Андрійчук В. Г. [1], Макконнелл К. Р., Брю С. Л. [3], Менкью Н. Г. [4], Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. [5], Минцберг Г. [6], О'Шонесси Дж. [7], О. И. Уильямсон, С. Дж. Уинтер [8], Самуэльсон П. [10], Питерс Т., Уотерман Р. Мл. [11], Эрроу К. [12], Коуз Р. [13], Портер М., Крамер М. [14] та багато інших. Проте специфіка формування організаційної культури в суб'єктах аграрного сектора мають свої галузеві особливості, що й зумовлює вибір теми та питань дослідження.

Мета статті полягає у розкритті значення організаційної культури як стратегічного чинника розвитку сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Організаційна культура сільськогосподарських підприємств має відповідний вплив на весь колектив підприємства на всіх рівнях управління та відіграє певну роль в життєдіяльності кожного працівника. Так, для власника підприємства вона може виступати одним із способів самореалізації, для адміністративно-управлінського персоналу – це основний стимул до самоорганізації й орієнтир для дотримання встановленого порядку. Для персоналу та працівників підприємства вона формує належні умови праці та діяльності на ньому.

Метою формування організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах є створення умов для забезпечення максимально-можливої їх прибутковості за рахунок удосконалення системи управління. За цих умов результати їх роботи значною мірою визначаються внутрішньою єдністю підприємства та узгодженою роботою їхніх працівників при реалізації поставлених завдань. У цьому відношенні важливим є спрямування менеджерського складу та працівників підприємств на пошук додаткових можливостей з більш раціонального використання наявних ресурсів та визначення більш сприятливих можливостей реалізації виробленої продукції. Це можливо за умов формування відповідної організаційної культури в підприємствах.

Рис. 1. Основні суб'єкти організаційної культури сільськогосподарських підприємств

Багатьма вченими, зокрема, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури відзначається важливість формування відповідного середовища, що належним чином впливає на поведінку працівників, спрямовуючи їх на досягнення цілей організацій [5, с. 109]. У зв'язку з цим, у системі господарського управління організаційна культура є одним із суттєвих чинників забезпечення довгострокового функціонування підприємств. Важливим є також консолідація зусиль не тільки персоналу підприємств, а й формування системних взаємовідносин із зовнішніми стейкхолдерами, у першу чергу, на територіях ведення їхньої господарської діяльності. Слід зазначити, що організаційна культура на підприємствах формується у результаті взаємодії суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств (рис. 1).

Тобто, організаційну культуру сільськогосподарського підприємства можна розглядати як сформовану впродовж життєвого циклу сукупність прийомів і правил формування внутрішніх відносин між працівниками або їх групами та його адаптації до впливів зовнішнього середовища. Вона дозволяє не лише краще зрозуміти, що відбувається на підприємстві, його призначення на ринку тощо, але й чому саме це відбувається, виступаючи, таким чином, стратегічним чинником його розвитку.

З урахуванням вищезазначеного можна стверджувати, що існує безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на формування організаційної культури підприємства. Зокрема, чинниками зовнішнього середовища підприємства можуть виступати соціально-економічна політика держави, політична та економічна ситуація в країні, науковий техніко-технологічний прогрес, конкуренти, постачальники матеріально-технічних ресурсів, споживачі продукції та послуг тощо.

«До основних змінних внутрішнього середовища організації відносяться структура, цілі, завдання, технологія та люди» [5, с. 108]. При цьому «Всі організації, за виключенням самих маленьких, поділені на горизонтальні спеціалізовані функціональні області та вертикальні рівні управління. Структура організації є логічним співвідношенням функціональних зон та рівнів управління, що використовуються для досягнення цілей організації [5, с. 108].

Формування організаційної культури є важливим і складним процесом, оскільки орієнтується на створення сприятливих умов для роботи на підприємствах, що може бути досягнуто за рахунок виділення її основних завдань (рис. 2) та сприяння їх досягненню.

Рис. 2. Основні завдання організаційної культури сільськогосподарських підприємств

Значення організаційної культури для розвитку підприємств визначається певними обставинами, зокрема:

− по-перше, вона є передумовою забезпечення цілісності підприємств та їх організаційної ідентичності на основі вибору культурних й етичних цінностей та системи механізмів по їх підтриманню. Вона базується на психологічній основі, оскільки орієнтована на створення атмосфери турботи та захищеності для працівників;

− по-друге, організаційна культура є базою включення працівників у виконання господарських завдань по реалізації визначених цілей підприємств. Вона містить механізми з адаптації працівників до умов роботи на підприємствах, інструменти з узгодження можливих конфліктів інтересів різних груп стейкхолдерів;

− по-третє, є основою взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища, визначення позиції підприємств щодо участі у вирішенні суспільних проблем.

Здійснення зазначених завдань базується на економічних результатах їхньої роботи, оскільки пов'язано з витратою коштів. Розгляд сукупності питань організаційної культури передбачає розкриття джерел її формування, серед яких можна зазначити:

− положення нормативно-правових актів як базові орієнтири з дотримання у процесі діяльності;

− національні традиції в місцях господарської діяльності суб'єктів господарювання;

− систему цінностей власників підприємств, формальні та неформальні правила, що використовуються у процесі здійснення бізнес-операцій;

− бачення щодо прийнятної моделі індивідуальної та групової поведінки працівників підприємств та порядку узгодження можливих конфліктів.

Положення організаційної культури закріплюються у внутрігосподарських документах. У переважної більшості суб'єктів господарювання ці положення є складовою різних внутрігосподарських документів, зокрема у статуті, засновницькому договорі або стратегічних чи програмних документах.

Положення організаційної культури, які є доцільними для закріплення в документах різного профілю: місія підприємства, стратегічні цілі, поточні цілі, функціональні обов'язки та розподіл

повноважень між різними категоріями працюючих, відношення підприємства до окремих суспільних проблем тощо.

Слід відзначити, що відносно організаційної культури можна виділити загальні та специфічні елементи. Специфічні елементи організаційної культури можуть проявлятися відносно: галузевої специфіки, особливостей організаційно-правової форми господарювання, національного та персонального складу працівників тощо.

Особливості впливу організаційної культури відносно галузевої специфіки може проявитись у необхідності підвищення кваліфікаційного рівня працівників з оволодіння техніки та технології більш вищого технологічного укладу для, наприклад, диференційованого внесення добрив та засобів захисту рослин з метою досягнення двох цілей: підвищення конкурентоспроможності за рахунок зменшення витрат та підвищення екологічного рівня виробництва шляхом зменшення рівня технологічного навантаження.

В цьому відношенні відносно системи управління виділяється два аспекти: з рівня підприємства та з рівня працівника. Підприємство визначає вимоги у вигляді правил щодо якості виконання робіт з дотримання технології та норм виробітку при виконанні технологічних операцій для досягнення належного рівня продуктивності праці як передумови забезпечення належних конкурентних позицій. Підприємство здійснює підбір кадрів та обирає систему підвищення їхньої кваліфікації для забезпечення високопродуктивної роботи. Завданням працівника є дотримання визначених технологічних правил та докладання зусиль для підвищення власної кваліфікації.

Особливості організаційної культури відносно організаційно-правової форми господарювання [2] полягає у розподілі повноважень при формуванні органів управління. Характерним прикладом у цьому відношенні можуть бути товариства з обмеженою відповідальністю. Наприклад, до складу органів управління таких товариств відносяться «загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган» [9, ст. 28].

За положеннями ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [9] визначається роль загальних зборів, зокрема:

«1. Загальні збори учасників є вищим органом товариства.

2. Кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників.

3. Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом».

Статтею 30 визначаються функціональні повноваження загальних зборів. У свою чергу, ст. 34 регламентується порядок прийняття рішень у товаристві. Прийняття рішень передбачається шляхом відкритого голосування. Положеннями цього закону регламентується порядок прийняття окремих рішень товариством, що є однією з ключових позицій організаційної культури.

Так, три чверті голосів необхідно для прийняття наступних рішень:

«2) внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту;

3) зміна розміру статутного капіталу товариства;

13) прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства, порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу товариства» [9, ст. 34, п.2].

Порядок одностайного голосування учасників товариства використовується відповідно таких рішень:

«4) затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника;

5) перерозподіл часток між учасниками товариства …

9) створення інших органів товариства, визначення порядку їх діяльності;

10) прийняття рішення про придбання товариством частки (частини частки) учасника» [9, ст. 34, п.2].

З усіх інших питань рішення приймаються більшістю голосів усіх учасників на загальних зборах [9, ст. 34, п.2.4]. Також передбачено, що «статутом товариства може встановлюватися інша кількість голосів учасників товариства (але не менше, ніж більшість голосів)» [9, ст. 34, п.2.5].

Окремим органом управління товариства є наглядова рада, за положеннями закону відносно якої передбачено наступні позиції:

«1. Статутом товариства може бути передбачено утворення наглядової ради.

2. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Зокрема, до компетенції наглядової ради може бути віднесено обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу товариства (всіх чи окремо одного або декількох з них), зупинення та припинення їхніх повноважень, встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства.

3. Порядок діяльності наглядової ради, її компетенція, кількість членів і порядок їх обрання, у тому числі незалежних членів наглядової ради, розмір винагороди членів наглядової ради, а також порядок

обрання та припинення їхніх повноважень визначаються статутом товариства.

4. Наглядовій раді товариства можуть бути делеговані повноваження загальних зборів учасників, крім віднесених до виключної компетенції загальних зборів учасників [9, ст. 38].

Окремі функціональні обов'язки у процесі управління товариством покладаються на його виконавчий орган. Так:

«1. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства.

2. До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення).

3. Виконавчий орган товариства підзвітний загальним зборам учасників і наглядовій раді товариства (у разі утворення) та організовує виконання їхніх рішень.

4. Виконавчий орган товариства є одноосібним. Назвою одноосібного виконавчого органу є «директор», якщо статутом не передбачена інша назва.

5. Статутом може бути встановлено, що виконавчий орган товариства є колегіальним, та визначено його кількісний склад. Назвою колегіального виконавчого органу є «дирекція», а його голови – «генеральний директор», якщо статутом не передбачені інші назви [9, ст. 39].

Окремим блоком питань організаційної культури є врегулювання можливих конфліктів інтересів у товаристві. Так ст. 42. п.3 конфлікт інтересів визначається як «конфлікт між обов'язком посадової особи діяти добросовісно і розумно в інтересах товариства в цілому та приватними інтересами посадової особи або її афілійованих осіб». Також «Отримання посадовою особою або її афілійованими особами від третіх осіб виплат, винагород чи інших благ за дії (бездіяльність), пов'язані з виконанням посадовою особою її повноважень, є конфліктом інтересі» [ст. 42, п.5]. До функціональних питань з порядку врегулювання конфліктів відносяться положення ст. 42, п.6: «Посадова особа, якій стало відомо про виникнення конфлікту інтересів, зобов'язана протягом двох днів письмово повідомити про це виконавчий орган товариства та наглядову раду товариства (у разі утворення). Виконавчий орган товариства зобов'язаний повідомити про виникнення конфлікту інтересів усіх учасників товариства протягом двох днів з дня отримання інформації про наявний конфлікт інтересів». Щодо дій посадових осіб: «Посадовим особам забороняється розголошувати інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків та становить комерційну таємницю товариства чи є конфіденційною, крім випадків, коли розкриття такої інформації вимагається законом. Ця заборона діє також протягом одного року з дати припинення (розірвання) договору між посадовою особою і товариством, якщо інший строк не встановлений таким договором» [ст. 42, п.7]. Наслідком порушення посадовою особою обов'язків … є підставою для розірвання товариством договору (контракту) з такою особою без виплати компенсації [ст. 42, п.8].

Вагомим специфічним елементом формування організаційної культури є особливості національного та персонального складу підприємств. В аграрних підприємствах корпоративного типу, як багатонаціональних підприємствах, врегулювання між особових відносин необхідно здійснювати з урахуванням національних особливостей окремих працівників. Даний тип підприємств може бути організаційно сформований з підрозділами, що територіально знаходяться у різних країнах. Тому запорукою успішного здійснення бізнес-процесів є поважне відношення між працівниками різних націй, що підтримується керівництвом підприємств і закріплене в його документах. Важливою складовою досягнення ефективних результатів роботи є збалансування персонального складу підприємств, формування підрозділів, працівники яких є сумісними між собою. Складовою підвищення продуктивності праці персонального складу працівників вже давно не виступає тільки заробітна плата. Увага перспективних працівників зараз зосереджена на соціальному пакеті, можливостях професійного зростання тощо.

Таким чином функції організаційної культури є важливими як для підприємства, так і для кожного її члена. У процесі функціонування підприємств відбувається підлаштування між власниками та працівниками підприємств. При цьому для кожного суб'єкта господарювання важливим є врахування особливостей загальних та специфічних елементів організаційної культури.

Висновки. Узагальнення вищевикладеного дає нам підстави зробити наступні висновки:

− організаційна культура є чинником забезпечення функціонування підприємств і становить собою систему прямого та опосередкованого впливу на поведінку всіх учасників господарських відносин у вигляді норм, правил та цінностей, дотримання яких сприяє спільній роботі різних категорій працівників на підприємствах та досягненню ними визначених цілей розвитку.

− визначено джерела формування, основні завдання організаційної культури підприємств. Виділено внутрішніх та зовнішніх суб'єктів організаційної культури: працівників, менеджерський склад, власників, органи державної влади, місцевого самоврядування, ринкові суб'єкти.

− наголошено на важливості застосування диференційованого підходу при формування організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням особливостей її загальних та специфічних елементів. Серед специфічних елементів розкрито особливості врахування галузевої специфіки, організаційно-правової форми управління, національного та персонального складу працівників.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. К. : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. ДК 002:2004. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000948.html
3. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. Москва : ИНФРА-М, 2003. 972 с.
4. Менкью Н. Г. Принципы экономикс : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер-ком, 1999. 784 с.
5. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. ; пер. с англ. Москва : Дело, 1992. 702 с.
6. Минцберг Г. Структура в кулаке : создание эффективной организации / пер. с англ. под. ред. Ю. Н. Каптуревского. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 512 с.
7. О'Шонесси Дж. Принципы организации управления фирмой / Дж. О'Шонесси : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1979. – 216 с.
8. Природа фирмы : под ред. О. И. Уильямсона, С. Дж. Уинтера ; пер. с англ. М. Я. Каждана ; науч. ред. пер. В. Г. Гребенников. Москва : Дело, 2001. 360 с.
9. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6.02.2018 р. № 2275-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text
10. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л.С., Леусского А.И.]. Москва : Бином-КноРус, 1999. 799 с.
11. Питерс Т., Уотерман Р. Мл. В поисках совершенства. Уроки самых успешных компаний Америки. Москва : «Альпина Паблишер», 2011. 528 с.
12. Arrow, K. J. (1971) Political and Economic Evaluatuion of Social Effects and Externalities. In: M. D. Intrillagator (ed.). Amsterdam-London : North-Holland, 3-31.
13. Coase, R. (2013) The Problem of Social Cost. The Journal of Law and Economics. V. 56, № 4. P. 837-877.
14. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006) Strategy and Society : The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review. December. 78-92.

Referenes

1. Andrijchuk V. G. Ekonomika pidprієmstv agropromislovogo kompleksu. K. : KNEU, 2013. 779 s.
2. Klasifikacija organizacijno-pravovih form gospodarjuvannja. DK 002:2004. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000948.html
3. Makkonnell K. R., Brju S. L. Jekonomiks: principy, problemy i politika : per. s 14-go angl. izd. Moskva : INFRA-M, 2003. 972 s.
4. Menk'ju N. G. Principy jekonomiks : per. s angl. Sankt-Peterburg : Piter-kom, 1999. 784 s.
5. Meskon M. H. Osnovy menedzhmenta / Meskon M. H., Al'bert M., Hedouri F. ; per. s angl. Moskva : Delo, 1992. 702 s.
6. Mincberg G. Struktura v kulake : sozdanie jeffektivnoj organizacii / per. s angl. pod. red. Ju. N. Kapturevskogo. Sankt-Peterburg : Piter, 2004. 512 c.
7. O'Shonessi Dzh. Principy organizacii upravlenija firmoj / Dzh. O'Shonessi : per. s angl. – M. : Progress, 1979. – 216 s.
8. Priroda firmy : pod red. O. I. Uil'jamsona, S. Dzh. Uintera ; per. s angl. M. Ja. Kazhdana ; nauch. red. per. V. G. Grebennikov. Moskva : Delo, 2001. 360 s.
9. Pro tovaristva z obmezhenoju ta dodatkovoju vidpovidal'nistju : Zakon Ukraïni vid 6.02.2018 r. № 2275-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text
10. Samujel'son P. Jekonomika / P. Samujel'son, V. Nordhaus ; per. s angl. [pod red. Tarasevicha L.S., Leusskogo A.I.]. Moskva : Binom-KnoRus, 1999. 799 s.
11. Piters T., Uoterman R. Ml. V poiskah sovershenstva. Uroki samyh uspeshnyh kompanij Ameriki. Moskva : «Al'pina Pablisher», 2011. 528 s.
12. Arrow, K. J. (1971) Political and Economic Evaluatuion of Social Effects and Externalities. In: M. D. Intrillagator (ed.). Amsterdam-London : North-Holland, 3-31.
13. Coase, R. (2013) The Problem of Social Cost. The Journal of Law and Economics. V. 56, № 4. R. 837-877.
14. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006) Strategy and Society : The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review. December. 78-92.

Рецензія / Peer review: 04.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.48
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-54-58

БАСЮК Д. І.
Національний університет біоресурсів і природокористування України
АРАБАДЖИЙСЬКИЙ О. І.
ТДАТУ ім. Дмитра Моторного

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА РІВНІ РЕГІОНУ

В статті досліджено теоретичні та методичні аспекти оцінки результативності реалізації стратегії розвитку зеленого туризму на регіональному рівні. Обґрунтовано важливість дослідження характеру виконання відповідних заходів в умовах забезпечення процесу соціально-економічного розвитку. Доведена необхідність диверсифікованого використання методичного інструментарію в процесі збору, обробки та аналізу інформаційного матеріалу. В статті сформульовано алгоритм оцінки результативності практичної реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму. Визначено мету, завдання та основні етапи здійснення алгоритму як сукупності методичних прийомів.

Ключові слова: зелений туризм, державні програми розвитку, туристична діяльність, методика оцінки, регіональна економіка.

BASYUK D.
National University of Life and nature management of Ukraine
ARABADZHIYSKY O.
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF GREEN TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY AT REGIONAL LEVELTOURISM BUSINESS AS A COMPONENT OF REGIONAL ECONOMIC SECURITY

Introduction Under modern conditions, there is an increase in the importance of the tourism industry in economic and social aspects. The sphere of green tourism plays an important role, as its active development has a positive effect on the nature of the functioning of rural communities as a socio-administrative entity. It should be noted that, despite the existence of government programs aimed at promoting entrepreneurial activity in this area, not all of them are successfully implemented. To a large extent, this situation is due to the unresolved organizational problems associated with the practical implementation of the provisions of relevant measures planned in the framework of national and regional government programs. The purpose of this article is to develop and substantiate methodological approaches to assessing the effectiveness of regional programs to promote green tourism. Results. The results of the study prove the importance of improving scientific approaches related to assessing the level of effectiveness of regional programs in the field of socio-economic development. The necessity of diversified use of methodical tools in the process of collecting, processing and analysis of information material is proved. The article formulates an algorithm for evaluating the effectiveness of the practical implementation of regional programs to promote green tourism. Conclusions. The article highlights the theoretical and methodological principles of assessing the effectiveness of the implementation of measures carried out within the regional strategy for the development of green tourism. Scientific approaches to assessing the effectiveness of state programs of socio-economic development are studied. The importance of studying the nature of the implementation of appropriate measures in terms of ensuring the process of socio-economic development is substantiated. Based on the research materials, an algorithm for evaluating the effectiveness of the practical implementation of regional programs to promote green tourism has been developed.

Keywords: green tourism, state development programs, tourism activities, evaluation methods, regional economy.

Актуальність теми. За сучасних умов спостерігається підвищення значущості туристичної галузі в економічному та соціальному аспектах. Важливу роль відіграє сфера зеленого туризму, оскільки її активний розвиток позитивно впливає на характер функціонування сільських громад як соціально-адміністративного утворення. Слід відмітити, що, незважаючи на наявність державних програм, спрямованих на сприяння підприємницької активності в даній галузі, далеко не всі вони успішно реалізуються.

Значною мірою ця ситуація обумовлюється невирішеністю організаційних проблем, пов’язаних із практичною реалізацією положень відповідних заходів, запланованих в межах виконання загальнонаціональних та регіональних державних програм. Сфера зеленого туризму є складною багатоукладною системою із домінуванням господарств селянського типу як базових об’єктів надання рекреаційних послуг. Відповідно розробка та реалізація програмних документів щодо стимулювання їхнього економічного розвитку має враховувати специфіку здійснення ними господарської діяльності. Дані обставини обумовили актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання забезпечення ефективного державного управлінням розвитком туристичної діяльності, а також дослідження специфіки функціонування зеленого туризму знайшли своє відображення в працях вітчизняних та закордонних науковців. Так зокрема Н.Гончарук та Г. Колєда розглядали особливості механізмів державного управління в сфері туристичного

бізнесу за умов вітчизняної реформи децентралізації влади. В працях С.В. Кальченко досліджувалася специфіка організації різних форм рекреаційної діяльності на базі об'єктів зеленого туризму

Разом із цим, на нашу думку, потребують додаткового вивчення питання аналізу рівня результативності реалізації державних програм, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування сфери зеленого туризму.

Метою статті є розробка та обґрунтування методичних підходів оцінки результативності реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму.

Основні результати дослідження. Специфіка оцінювання результативності функціонування суб'єктів туристичної діяльності на загальнонаціональному на регіональному рівнях обумовлюється як галузевими особливостями, так і загальними соціально-економічними трендами, що притаманні господарському механізму на постіндустріальному етапі розвитку. Нами зокрема виділяються наступні фактори впливу на характер застосування методичного інструментарію.

Ефективна діяльність суб'єктів туристичного бізнесу як кінцевий результат комплексної взаємодії інших галузевих напрямків. Туристичний сектор національної економіки, як і більшість напрямків індустрії розваг, пов'язаний із іншими складовими соціальної інфраструктури. Більш того, неможливість дистанційного повноцінного споживання створеного продукту висуває додаткові вимоги щодо рівня комфорту та безпеки відносно навколишнього середовища. Дані обставини обумовлюють необхідність розрахунку відповідного інтегрального показника, який відображатиме характер розвитку туристичної галузі на рівні регіону та слугуватиме підставою для можливої рейтингової оцінки регіонів.

Диверсифікаційний характер розвитку туристичного бізнесу в залежності від галузевого спрямування, а також форм надання рекреаційних послуг (анімаційні, екскурсійні, готельно-ресторанні, санаторно-курортні тощо. Даний факт обумовлює доцільність використання широкого асортименту методичного інструментарію для оцінки результативності функціонування того чи іншого об'єкту згідно з його метою. Так зокрема діяльність державних рекреаційних закладів має більшою мірою зосереджуватися на максимізації кількості оздоровлених клієнтів, ніж на зростанні обсягу прибутку. Окремою формою туристичної діяльності є зелені садиби. Ті з них, які функціонують на базі особистих селянських господарств, не є суб'єктами підприємницької діяльності, а тому для оцінки їхньої результативності доцільно використовувати альтернативні методичні показники.

Наявність загальних трендів та магістральних векторів розвитку на рівні держави та окремої галузі. До них слід віднести зокрема необхідність здійснення підприємницької діяльності на засадах соціальної відповідальності (дбайливе ставлення до рекреаційних ресурсів, участь в соціально-економічному житті регіону тощо). Важливим фактором, який впливає на характер ведення бізнесу, є процеси глобалізації економічних відносин. Дані обставини обумовлюють необхідність оцінювання потенційної привабливості об'єкту для закордонних туристів, а також можливість залучення (в межах відповідної програми) грантових коштів.

Специфіка наявної статистичної інформації. Для характеристики діяльності туристичної галузі вітчизняна статистична звітність застосовує здебільшого показники, що характеризують кількісний характер функціонування відповідних об'єктів, та їх похідні. Зокрема ресурси Державної служби статистики України надають для відкритого доступу дані відносно кількості суб'єктів туристичного бізнесу, кількості готельних номерів та їх площі, загальної кількості туристів, загальної суми витрати, загальної вартості путівок тощо. Розрахувати класичні показники економічної ефективності (прибуток, рентабельність тощо), використовуючи наведену інформацію, не є можливим. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність розробки альтернативних наукових підходів з метою забезпечення аналізу діяльності суб'єктів туристичного бізнесу України.

Ще одним важливим фактором, який ускладнює обробку статистичної інформації в динаміці, є періодична зміна форм подання звітності. Поява нових документів, зміна методики обрахунку тих чи інших показників скорочує аналізований термін, що відповідним чином впливає на достовірність висновків дослідження.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність застосування широкого спектру методичного інструментарію. Так, зокрема в матеріалах Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року пропонується використовувати наступні контрольні показники з метою оцінки стану розвитку сфери туризму та курортів в Україні: кількість іноземних туристів, які в'їжджають до України, кількість суб'єктів туристичної діяльності, обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору, обсяг надходжень до зведеного бюджету (податки та збори) від діяльності суб'єктів туристичної діяльності, кількість робочих місць у сфері туризму, кількість внутрішніх туристів, кількість екскурсантів, обсяг витрат туристів під час подорожей в Україні, обсяг капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів. [10]

З метою оцінки загального рівня конкурентоспроможності туристичного бізнесу на рівні держави фахівцями Всесвітньої ради з туризму та подорожей розраховується інтегральний показник, який має назву Індекс конкурентоспроможності країни у сфері подорожі та туризму. Він являє собою результат аналізу комплексу індикаторів, які відображають різні аспекти забезпечення ефективного функціонування даної складової національної економіки. В цілому виділено 14 груп показників:

1. ділове середовище;
2. збереження та безпека;
3. здоров'я та гігієна;
4. людські ресурси та ринок праці;
5. готовність до ІКТ;
6. пріоритетність подорожей та туризму;
7. міжнародна відкритість;
8. цінова конкурентоспроможність;
9. екологічна стійкість;
10. інфраструктура повітряного транспорту;
11. наземна та портова інфраструктура;
12. інфраструктура туристичних послуг;
13. природні ресурси;
14. культурні ресурси та ділові маршрути[12]

Як бачимо, наведені показники є різними за своєю сутністю. Вони включають в себе не тільки економічні, а й соціальні показники, а також відображають інформацію щодо потенційної спроможності представників туристичного бізнесу тієї чи іншої країни працювати із іноземними партнерами у виїзному, в'їзному або внутрішньому «режимі». За цих умов виникає необхідність більш детального вивчення специфіки використання методичного інструментарію для аналізу стану та подальших перспектив даної складової національної економіки.

Оцінюючи результативність реалізації тих чи інших заходів щодо забезпечення ефективного функціонування даного галузевого напрямку, слід враховувати багатоаспектний характер діяльності суб'єктів туристичного бізнесу (особливо крупних компаній). Важливу роль в даному аспекті відіграє здатність вигідно представити власну продукцію (рекреаційну послугу, імідж ресурсу тощо).

Однією з особливостей туристичного бізнесу як форми надання рекреаційних послуг є необхідність оцінювання результатів діяльності як в кількісному, так і у вартісному аспектах. До кількісних відносять як показники потенційної спроможності задоволення відповідних потреб (кількість місць у готелях, санаторно-курортних комплексах, чисельність рекреаційних об'єктів тощо), а також ті, що відображають результати реальної діяльності суб'єктів господарювання в даній галузі (зокрема кількість туро днів). Вартісні показники в іноземному туризмі залежні від цін і тарифів, що діють на послуги туристам, а також від інших форм витрат, вироблених іноземними туристами в країні тимчасового перебування. При цьому, як правило, з цих витрат виключаються витрати на міжнародні перевезення.

М.І. Колосинська та Є.Ю. Колосинський пропонують наступну систему показників розвитку сфери туризму на рівні країни.

– показники обсягів та напрямів туристичних потоків: кількість іноземних (в'їзних) відвідувачів, кількість зарубіжних (виїзних) відвідувачів, кількості внутрішніх туристів, кількості екскурсантів;

– показники економічної ефективності туризму;

– показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери туризму: обсяг наданих туристичних послуг, обсяг туристичних послуг на одного туриста, витрати пов'язані з наданням туристичних послуг, чистий прибуток (збиток), коефіцієнт покриття витрат, коефіцієнт окупності витрат, рентабельність послуг;

– показники оцінення стану туристичної інфраструктури: показники, що оцінюють обсяг туристичних ресурсів та показники, що характеризують стан і розвиток матеріально-технічної бази сфери туризму;

– показники розвитку туристичної сфери на національному рівні: частка туризму в макроекономічних показниках країни, частка експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту послуг, сальдо платіжного балансу зі статті «Подорожі», темпи зростання платежів туристичних підприємств до бюджету, рівень зайнятості населення в туристичній сфері. [4]

Запропонована система показників, на нашу думку, не є досконалою. По-перше, показники туристичних потоків мають враховувати не тільки кількісний, а й регіональний аспекти (особливо внутрішній або в'їзний туризм). По-друге група показників економічної ефективності представлена тільки величиною сумарних туристичних витрат, що, на нашу думку, є недостатнім. Окрім цього практично не розглянуто соціальний аспект діяльності туристичної галузі (за винятком показнику зайнятості наслення в даній сфері). Дані обставини обумовили необхідність удосконалення методичного інструментарію дослідження економічних та соціальних процесів в даному сегменіт національної економіки.

З метою належного науково-методичного забезпечення процесу оцінки рівня ефективності реалізації стратегії регіонального розвитку туристичної діяльності нами було розроблено відповідний алгоритм. Він являє собою логічно побудовану послідовність методів обробки інформаційного матеріалу, метою застосування якої є визначення ступеня результативності практичного провадження відповідних заходів та їхнього впливу на характер розвитку галузі. Теоретико-методологічною основою алгоритму були наступні принципи.

1.Забезпечення інтегрованості проекту в систему соціально-економічних відносин на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Аналізована програма у своїй меті, завданнях, цілях та способах їхнього досягнення має відповідати тим критеріям та орієнтирам, які є зрозумілими та сприйнятними для державних інститутів, а також представників міжнародних суспільних організацій. За цих умов цілком можливим є отримання фінансової підтримки у формі грантових коштів, а також встановлення плідної співпраці із закордонними партнерами.

2.Адаптованість заходів проекту до вимог та проблем розвитку суб'єктів туристичного бізнесу. Невід'ємною складовою успішної реалізації запланованих заходів є готовність з боку представників туристичного бізнесу до активної співпраці із державними інститутами. Це можливо досягти лише за умов реальної цінності даної програми та її елементів для забезпечення ефективної економічної діяльності юридичних та фізичних осіб, зайнятих в сфері туризму.

3.Результативність реалізації заходів, сформульованих в проекті. Цілі, заявлені в даній програмі як складові елементи досягнення головної мети, мають бути досягнені в повному обсязі. Окрім цього необхідно проаналізувати рівень виконання поставлених завдань. Реалізація алгоритму передбачається здійснювати в три етапи (табл.1).

Таблиця 1

Алгоритм оцінки рівня ефективності реалізації стратегії регіонального розвитку туристичної галузі*

Завдання етапу	Методи, що використовуються	Цілі
Етап 1		
Оцінка відповідності загальним трендам	Історична деталізація, монографічний метод, метод екстраполяції, метод аналогії	1. Визначити основні тренди макроекономічного розвитку. 2. Визначити основні тренди в сфері соціальних трансформацій. 3. Оцінити ступінь відповідності відповідних трендів та завдань і цілей програми
Оцінка відповідності сучасним завданням розвитку галузі на загально-національному та регіональному рівнях		1. Визначення причин сучасного стану розвитку сфери туризму як складової національної економіки. 2. Обгрунтування особливостей регіонального розвитку туристичної галузі. 3. Оцінка відповідності сформульованих завдань та існуючих проблем розвитку
Етап 2		
Диференційний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності за галузевою ознакою	Статистичне групування, балансовий метод, кореляційно-регресійний аналіз, індексний аналіз інтерв'ювання	1. Аналіз стану та рівня ефективності санаторно-курортних закладів. 2. Аналіз стану та рівня ефективності діяльності готельно-ресторанних закладів курортної зони. 3. Аналіз стану та рівня ефективності суб'єктів, зайнятих в екскурсійному та анімаційному бізнесі
Диференційний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності за організаційно-правовою ознакою		1. Аналіз ефективності діяльності суб'єктів малого та середнього туристичного бізнесу. 2. Аналіз рівня ефективності туристичної діяльності в малому бізнесі. 3. Аналіз результативності функціонування само зайнятих осіб
Етап 3		
Аналіз результатів реалізації стратегії відповідно до поставлених завдань	Метод експертних оцінок, когнітивне моделювання, сценарний аналіз, SWOT-аналіз	Оцінка повноти виконання поставлених завдань за рахунок практичної реалізації запропонованих заходів. Характеристика ступеня ефективності використання задіяних ресурсів
Аналіз впливу результатів реалізації стратегії на загальних стан соціально-економічних відносин в масштабі регіону		Оцінка впливу результатів на рівень зайнятості населення, стан соціальної інфраструктури, загальний рівень добробуту

*Джерело: дослідження автора

На першому етапі необхідно оцінити загальну ступінь сучасності мети, завдань та заявлених цілей програмного документу. Слід проаналізувати його відповідність аналогічним концепціям та стратегіям, прийнятим в розвинених країнах. Також важливим є дослідити еволюційний характер становлення та розвитку форм та методів державної підтримки туристичної галузі, екстраполюючи набуті результати на реалії вітчизняного сьогодення.

Другий етап передбачає вивчення специфіки розвитку самої галузі в умовах конкретного регоіну. В цьому аспекті надзвичайно важливим є врахування диверсифікованого характеру туристичної діяльності, наявності не тільки багатьох галузевих напрямків, а й вивчення ролі само зайнятих осіб у забезпеченні ефективного надання рекреаційних послуг. Треба зазначити, що в останньому випадку для збору інформації доцільно застосовувати анкетування та інтерв'ювання.

На третьому заключному етапі відбувається оцінка результатів виконання даної стратегії. При цьому розглядається не тільки суто економічний, а й соціальний бік, зокрема вплив на процеси депопуляції в системі сільських територій, зміна показників безробіття (в цілому та в гендерній диференціації) тощо.

Таким чином поетапний аналіз результатів реалізації стратегії розвитку туризму дозволяє не тільки оцінити ефективність здійснених заходів. Методичні підходи, що пропонуються для застосування, дають

можливість визначити доцільність обраних векторів, їхньої відповідності тим соціально-економічним трендам, проблемам та викликам, які є актуальними для країни в цілому, туристичної галузі зокрема, причому враховуючи специфіку даного конкретного регіону.

Висновки. В статті висвітлено теоретичні та методичні засади оцінки ефективності запровадження заходів, які здійснюються в межах регіональної стратегії розвитку зеленого туризму. Досліджено наукові підходи щодо оцінки результативності реалізації державних програм соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано важливість вивчення характеру виконання відповідних заходів в умовах забезпечення процесу соціально-економічного розвитку. Доведена необхідність диверсифікованого використання методичного інструментарію в процесі збору, обробки та аналізу інформаційного матеріалу. В статті сформульовано алгоритм оцінки результативності практичної реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму.

Література

1. Білоус С.В., Масюк Ю.О., Біланюк О.П. Сучасний стан та стратегічні орієнтири туристичного бізнесу західного регіону України. Регіональна економіка. 2018. Вип.I-II (69-70) С.52-60
2. Гончарук Н., Колєда Г. Система управління сферою туризму в умовах децентралізації влади в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип.4(39). С.95-103.
3. Кальченко С. В. , Грибова Д.В., Демко В.С. Рекреаційні аспекти організації анімаційної діяльності в сільському туризмі. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2019. Т. 24, Вип. 4. С. 94-98.
4. Колосінська М. І., Колосінський Є. Ю. Система статистичних показників оцінювання туристичної сфери країни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 7, частина 2. С.17-21
5. Моісеєва Н.І. Новітні проблеми, особливості та перспективи сталого розвитку туристичної сфери: державний та регіональний вектор. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 2. С.150-163
6. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва.К.2007.344с.
7. Сараев А. О показателях статистики туризма. Вопросы статистики. 2007. № 9. С. 39–43.
8. Степаненко Н.О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції. Міжнародні відносини Серія" Економічні науки" 2017. №10. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107. . (Дата звернення10 грудня 2019р)
9. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-р#Text . (Дата звернення10 грудня 2019р)
10. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. К.: КНТЕУ. 2009. 463 с.
11. Харченко Т.І. Управління туристичною галуззю в Україні: актуальні питання правового забезпечення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018.Вип.3.Т.1 С.147-150
12. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 Travel and Tourism at a Tipping Point http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf . (Дата звернення10 грудня 2019р)

References

1. Belous S.V., Masyuk Y.O., Bilaniuk O.P., (2018). Suchasnyy stan ta stratehichni oriyentyry turystychnoho biznesu zakhidnoho rehionu Ukrayiny [Current state and strategic guidelines of the tourism business in the western region of Ukraine]. Regional economy. Issue I-II (69-70) P.52-60
2. Goncharuk N., Koleda G. (2018). Systema upravlinnya sferoyu turyzmu v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukrayini. [Management system of tourism in the context of decentralization of power in Ukraine]. Public administration and local self-government. 2018. Issue 4 (39). P.95-103.
3. Kalchenko S.V., Gribova D.V., Demko V.S. (2019). Rekreatsiyni aspekty orhanizatsiyi animatsiynoyi diyalʹnosti v silʹsʹkomu turyzmi [Recreational aspects of the organization of animation activities in rural tourism]. Bulletin of Odessa National University. Series: Economics. 2019. T. 24, Vip. 4. pp. 94-98.
4. Kolosinskaya M.I., Kolosinsky E.Y. (2016). Systema statystychnykh pokaznykiv otsinyuvannya turystychnoyi sfery krayiny [System of statistical indicators for assessing the tourism sector of the country System of statistical indicators for assessing the tourism sector of the country]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2016. Issue 7, Part 2. P.17-21
5. Moiseeva N.I. (2018) Novitni problemy, osoblyvosti ta perspektyvy staloho rozvytku turystychnoyi sfery: derzhavnyy ta rehionalʹnyy vektor [Recent problems, features and prospects of sustainable development of the tourism sector: state and regional vector]. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2018. Volume 3. № 2. P.150-163
6. Pucenteilo P.R (2007) Ekonomika i orhanizatsiya turystychno-hotelʹnoho pidpryyemnytstva [Economics and organization of tourist and hotel business]. [in Ukrainian].
7. Sarajev A.O. (2007) O pokazatelyakh statystyky turyzma [On indicators of tourism statistics]. Questions of statistics. 2007. № 9. S. 39–43.
8. Stepanenko N.O. (2017) Rozvytok turystychnoyi diyalʹnosti Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi [Development of tourist activity of Ukraine in the conditions of European integration.] International Relations Series "Economic Sciences" 2017. №10. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107. (Application date December 10, 2019)
9. Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026 Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-р#Text. (Application date December 10, 2019)
10. Tkachenko T. (2009). Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu. [Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities].
11. Kharchenko T.I. (2018). Upravlinnya turystychnoyu haluzzyu v Ukrayini: aktualʹni pytannya pravovoho zabezpechennya [Management of the tourism industry in Ukraine: current issues of legal support]. Scientific Bulletin of Kherson State University. 2018.Vip.3.T.1 S.147-150
12. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 Travel and Tourism at a Tipping Point Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf. (Application date December 10, 2019)

Рецензія / Peer review: 14.12.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 351:007:65.01(477)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-59-64

ФЕДОРЕНКО А. Є.
Чернігівський національний технологічний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

В статті обґрунтована доцільність та формалізована змістовність удосконалення й активізації стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України. Визначена мета та напрями формування державної політики розвитку інформаційної сфери економіки. Розроблено концептуальні підходи до формування державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України в частині ідентифікації її рівнів, складових елементів та обґрунтування необхідності сутнісних змін у її нормативно-правовому забезпеченні та вдосконаленні функціоналу суб'єктів, що реалізують таку політику. Це заклало наукове підґрунтя для розробки специфічних методів, принципів, функцій та інструментів, цілеорієнтованих на реалізацію стратегічних завдань розвитку інформаційної сфери, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню останнього та стійкості національної економіки. Доведено необхідність удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України в сучасних умовах, що забезпечує напрями активізації виробників інформаційної продукції, розвиток національного господарства й соціально-економічної системи загалом, вдосконалення методів господарювання, генерування інновацій, а також доступність і якість інформаційної продукції для суспільства враховуючи національні інтереси та їх захист.

Ключові слова: інформаційна сфера, державна політика, розвиток, забезпечення, національна економіка, інституціональний.

FEDORENKO A.
Chernihiv National Technological University

STATE INFORMATION DEVELOPMENT POLICY IN UKRAINE

The paramount importance of the development of the information sphere in the formation of the information society requires appropriate structural and functional support. Solving this problem requires an analysis of the extensive system of information development bodies, their administrative and legal status from the standpoint of a systematic approach, which involves not only the study of some combination of elements, but also to determine the relationships between them. System-structural analysis will allow to identify redundant elements in the organizational structure of the system of development bodies and elements that are lacking. At the same time, in some cases we have to rely on the method of dialectics to take into account trends in the development of the information sphere in order to increase the institutional capacity of public authorities. The application of the formal-legal method will help to identify shortcomings in the regulations governing the activities of development bodies in this area, to suggest ways to improve them.

The article substantiates the expediency and formalizes the content of improving and intensifying the strategic guidelines of the state policy of development of the information sphere of the economy of Ukraine. The purpose and directions of formation of the state policy of development of information sphere of economy are defined. Conceptual approaches to the formation of state policy for the development of the information sphere of Ukraine's economy in terms of identifying its levels, constituent elements and justifying the need for substantial changes in its legal framework and improving the functionality of entities implementing such policies. This laid the scientific basis for the development of specific methods, principles, functions and tools focused on the implementation of strategic objectives of the information sphere, which, in turn, will help strengthen the latter and the stability of the national economy. The necessity of improvement of the state policy of development of information sphere of economy of Ukraine in modern conditions is proved, which provides directions of activation of producers of information products, development of national economy and social and economic system in general, improvement of management methods, generation of innovations, and also availability and quality of information products for society. interests and their protection.

Keywords: information sphere, state policy, development, provision, national economy, institutional.

Постановка проблеми. Першочергове значення розвитку інформаційної сфери в умовах становлення інформаційного суспільства вимагає відповідного структурно-функціонального забезпечення. Вирішення цього завдання вимагає аналізу розгалуженої системи органів забезпечення розвитку інформаційною сферою, їх адміністративно-правового статусу з позицій системного підходу, що передбачає не лише дослідження деякого об'єднання елементів, а й визначення взаємозв'язків між ними. Системно-структурний аналіз дасть змогу виявити зайві елементи в організаційній структурі системи органів забезпечення розвитку та елементи, яких не вистачає. При цьому в ряді випадків маємо спиратися і на метод діалектики для врахування тенденцій розвитку інформаційної сфери з метою підвищення інституційної спроможності органів державної влади. Застосування ж формально-юридичного методу допоможе виявити недоліки в нормативно-правових нормах, що регулюють діяльність органів забезпечення розвитку в зазначеній сфері, запропонувати шляхи їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки розроблялися у працях: В. Горбуліної, В. Хорошка, Р. Грищука, В. Ліпкана, О. Левченка, С. Іванченка, В. Попика, Н. Казакової, Д. Новікова, О. Чхартішвілі, М. Кастельса, Дж. Епстейна та інших.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державної політики розвитку інформаційної сфери економіки, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки та їх результативності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегічних векторів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України.

Виклад основного матеріалу. Ефективна державна політика щодо розвитку інформаційної сфери є основою для забезпечення безпеки національної економіки в сучасному інформаційному суспільстві. Як результат реалізації існуючих методів забезпечення розвитку інформаційної сфери в Україні, значна частина показників його безпеки знаходиться за межами оптимального рівня. У свою чергу, використовуючи ефективні методи та інструменти державної політики розвитку інформаційної сфери, такі тенденції можуть діяти як активний стимул до інноваційного розвитку та збільшення реаліації інформаційної продукції, забезпечувати диверсифікацію фінансових ресурсів з метою капіталізації інформаційної діяльності, базисом для активізації вітчизняного інформаційного потенціалу і конкурентної переваги на світовому ринку [1].

Проведені методологічні дослідження інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери стали основою для систематизації етапів аналізу, прогнозування, вибору дієвих заходів, а також їх соціально-економічних засобів реалізації та інтерпретації в комплексній системі для удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери в контексті забезпечення безпеки національної економіки.

Ключові засади визначених автором пропозицій представлено у вигляді структурно-функціональної моделі (рис.1), відповідно до якої мета, завдання й структура проведеного аналізу, прогнозування, вибір заходів реалізації державної інформаційної політики взаємопов’язані і взаємозалежні між собою.

Структура та методи проведеного аналізу безпосередньо пов'язані із визначеними завданнями і методами прогнозування, з запропонованими етапами щодо вибору заходів державної політики розвитку інформаційної сфери [2].

Ціллю першого етапу, орієнтованого на визначення імперативів раціональної державної політики розвитку інформаційної сфери, є: визначення сучасного стану розвитку вітчизняної інформаційної сфери; проведення комплексної оцінки ефективності державної інформаційної політики в Україні; налагодження взаємозв’язків між інформаційною сферою та інструментами державної регуляторної політик; врахування потреб споживачів, їх соціально-економічних інтересів, що слугує базовою інформацією для реалізації наступних етапів.

Другий етап передбачає комплексне прогнозування обсягів інформаційної діяльності та обсягів бюджетних коштів, які слугують безпосередньою державною підтримкою розвитку інформаційної сфери з метою забезпечення безпеки національної економіки у контексті реалізації функцій державної інформаційної політики. Даний етап включає підготовку виважених пропозицій для впровадження третього етапу моделі з метою вибору ефективних методів забезпечення розвитку інформаційної сфери.

На третьому етапі формуються необхідні умови для реалізації моделі державної політики розвитку інформаційної сфери та забезпечення її конкурентних переваг. Четвертий етап полягає у ідентифікації можливих напрямів диверсифікації джерел фінансування, використовуючи напрями залучення додаткових ресурсів, раціоналізація та оптимізація обсягів бюджетного фінансування розвитку інформаційної сфери. П’ятий етап сприяє забезпеченню державної політики розвитку інформаційної сфери необхідним і своєчасними методами.

Запропонована модель представляє собою послідовність дій щодо аналізу, прогнозування, вибору необхідних і можливих заходів державної політики розвитку інформаційної сфери, інституційно-організаційного, фінансово-економічного та інформаційно-консалтингового забезпечення і включає шість структурних блоків, які відповідають кожному із представлених етапів за матричним принципом. У процесі реалізації такої структурно-функціональної моделі відбувається переосмислення основних тенденцій та проблем забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки України.

Важливим аспектом формування та реалізації інституційних імперативів державної політики розвитку інформаційної сфери є формування сприятливого підприємницького середовища та стратегії забезпечення розвитку інформаційної ссфери, що передбачає у тому числі наявність дієвого інституційного забезпечення реалізації такої стратегії [3].

Завдання державної політики у контексті запропонованої структурно-функціональної моделі до формування інституційних імперативів забезпечення розвитку інформаційної сфери полягає у забезпеченні функціонування інституціональної системи ринкових відносин, а також формування національно-ідентичного укладу інформаційної сфери.

Для активізації інституційних регулюючих заходів забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки та підвищення ефективності її інноваційної діяльності пропонується алгоритм реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки на основі активізації інноваційних процесів в сфері. Такий алгоритм включає дві взаємопов’язані складові: перша представляє

собою керуючу систему, яка забезпечує реалізацію функції щодо формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в інформаційній сфері економіки; друга – контролююча складова, яка забезпечує узгодження інноваційно-інвестиційних процесів в інформаційній сфері орієнтованих на підтримку її конкурентних переваг та орієнтацію стратегічних цілей і результатів на дотримання завдань державної інформаційної політики. Розроблений алгоритм реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки шляхом підтримки його інноваційно-інвестиційних процесів враховує інтереси не лише безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції органів державної влади, що особливо важливо для забезпечення ефективності державної підтримки інформаційної сфери на засадах інноваційного розвитку [4-5].

ЕТАПИ	СТРУКТУРА РОБОТИ					
	Визначення пріоритетів	Визначення цілей і завдань	Оцінка ефективності	Оцінка фінансових можливостей	Визначення ризиків і загроз	Розробка політики
Аналіз і оцінка	Аналіз основних тенденцій і проблем у розвитку інформаційної сфери	Аналіз рівня розвитку інформаційної сфери. Методи забезпечення	Комплексна оцінка ефективності заходів щодо підтримки інформаційної сфери	Аналіз стану фінансування інформаційної сфери з державного бюджету	Оцінка рівня розвитку галузей і підгалузей інформаційної сфери	Встановлення зв'язку між ефективністю інформаційної сфери і заходами забезпечення політики
Прогнозування	Прогнозування довгострокових тенденцій розвитку. Розробка стратегії	Прогнозування розвитку через: інформаційну забезпеченість; оцінку експортного потенціалу	Визначення шляхів вирішення проблем розвитку інформаційної сфери економіки	Прогнозування фінансових можливостей інформаційної сфери на національному і	Визначення основних індикаторів економічної безпеки та вплив на них розвитку	Прогнозування фінансових ресурсів, їх розподіл з урахуванням підтримки
Вибір регуляторних	Формування положень державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери	Розробка системи заходів впливу держави на розвиток інформаційної сфери та їх узгодження з кількісним вираженням перспектив розвитку	Формування переліку найбільш ефективних регуляторних заходів щодо забезпечення розвитку інформаційної сфери	Вибір методів бюджетного і податкового забезпечення інформаційної сфери	Вибір внутрігалузевих пріоритетів з розробкою відповідних програм інноваційного розвитку	Обгрунтування необхідних розмірів підтримки. Вибір раціональних заходів, приведення їх у систему на основі механізму
Фінансове	Фінансові джерела інноваційного розвитку: бюджет, інвестиції, власні кошти та ін.	Бюджетні ресурси спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Встановлення основних і додаткових джерел фінансування	Розширення традиційних джерел дохідної частини бюджету. Дотримання стратегічного плану	Ресурсне забезпечення ризикових зон інноваційного розвитку	Обгрунтування витрат бюджету, використання можливостей міжбюджетних відносин
Комунікаційне	Інформування про прогресивні тенденції у реалізації політики розвитку інформаційної сфери світу	Надання юридичних, економічних і технологічних консультацій	Створення інформаційної бази для оцінки отриманих даних	Інформування органів місцевого самоврядування про забезпечення розвитку інформаційної сфери	Інформування органів місцевого самоврядування про пріоритети розвитку	Доступ до інформації про можливі заходи підтримки бази даних. Організація консультаційних пунктів

Рис. 1. Структурно-функціональна модель удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України*

*Джерело: розроблено автором

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що пріоритетними напрямами державної політики забезпечення інформаційної сфери економіки на умовах її інноваційного розвитку мають стати: технологічна модернізація та перехід до інноваційних організаційно-інституційних форм функціонування інформаційної сфери; нейтралізація негативного впливу на безпеку національної економіки інформаційної сфери; попередження та нейтралізація або мінімізація інформаційних ризиків, які пов'язаних з природними та іншими явищами; удосконалення управлінської інфраструктури [6].

Для керівництва відповідними галузями і здійснення зазначених повноважень в місцевих державних адміністраціях створюються відповідні структурні підрозділи. Як слідує з Постанови КМУ "Про затвердження рекомендаційних переліків управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій", серед структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, що мають відношення до управління в інформаційній сфері на територіях відповідних адміністративно-територіальних одиниць,слід назвати головні управління промисловості та розвитку інфраструктури (відповідальні за зв'язок та інформатизацію), управління освіти і науки (відповідальні за сферу науково-технічної інформації, частково також бібліотечну справу), управління культури і туризму (відповідальні за бібліотечну справу, кінематографію), управління у справах преси та інформації обласних державних адміністрацій; відповідні відділи розвитку інфраструктури, освіти, культури і туризму, відділи (сектори) у справах преси та інформаціїрайонних державних адміністрацій [7].

Як результат проведеного дослідження нами проведено систематизацію та структуризацію ключових компонентів методологічного базису реалізації державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. Зазначимо, що концептуальною основою такого підходу є обґрунтовані нами специфічні принципи функціонування інноваційних процесів, етапи реалізації якого представлені на рис. 2.

Ми позиціонуємо даний підхід як комплексний, адже вважаємо, що при забезпеченні розвитку інформаційної сфери на засадах інноваційності використання його складових має здійснюватися не поодиноко, а комплексно, тобто враховувати інтереси всіх учасників та процесів. Це дозволить отримати не лише необхідні кількісні і якісні зміни у складі таких елементів, а й забезпечити ефективність його реалізації.

Для цього нами обґрунтовано методичний підхід до визначення параметрів інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, який диференційований за відповідними етапами.

Особливістю підходу є те, що він гармонійно поєднує *розробку і реалізацію стратегічних заходів* (формування інтегрованої програми інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, визначення пріоритетних завдань у даному напрямі, розробка пріоритетних інноваційних програм й проектів щодо забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України), *прогнозування впливу інноваційних проектів і програм на забезпечення розвитку інформаційної сфери* (прийняття рішення про розробку інноваційної програми, обґрунтування основної ідеї, визначення результатів та ідентифікація ризиків впровадження таких програм чи проектів, формування початкового завдання за такими програмами, затвердження плану-графіку щодо їх підготовки та системи організаційно-інституційного і фінансово-економічного забезпечення, диверсифікація можливих варіантів дій, їх оцінка та вибір найбільш раціональної), *організаційних заходів* (виготовлення повного комплекту необхідної проектної документації для прийняття оптимального варіанту програми або інноваційного проєкту; фінансово-економічна та науково-технічна експертиза таких програм, можливості внесення змін, затвердження та практична їх реалізація), та *експлуатаційні заходи* (проведення апробації, внесення за необхідності змін, використання на практиці, пост-аудит) [5].

Обґрунтовуючи зміст авторських пропозицій, під домінантами пропонуємо розуміти похідні від дії відповідних інституцій правила, які набули статусу якоїсь норми, регуляторної дії або ж рекомендації. Домінантою також є організації, суб'єкти господарювання, інфраструктурні об'єкти, регулюючі методи та інструменти, адже вони є провідниками державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України та уповноважені до дотримання правил, за відповідних умов самі розробляють правила.

Перш за все вирішальними контурами такого процесу вважаємо розробку ефективних інституційних детермінантів (соціальні, економічні, організаційні та інноваційні) державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. В даному випадку ефективність представляє собою досяжність необхідного рівня сприйняття таких домінант інформаційною сферою через призму забезпечення безпеки національної економіки. Тому сприяння імперативів як поступових змін усієї системи інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України (від державної політики й до відповідних прикладних результатів), з обов'язковим врахуванням принципів ринкового господарювання.

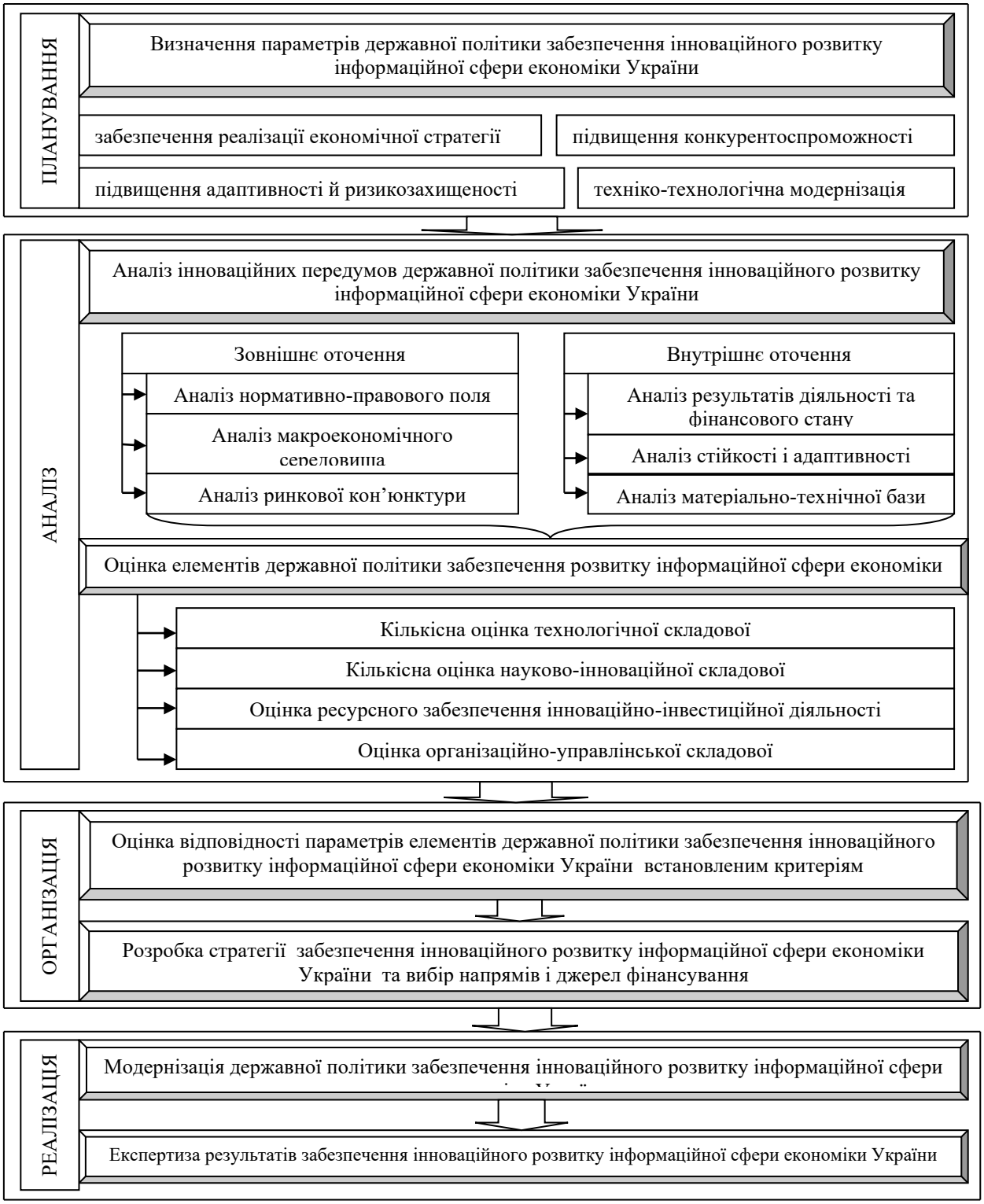

Рис. 2. Етапи реалізації комплексного підходу до удосконалення державної політики інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України*

*Джерело: запропоновано автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вихідними принципами державного впливу на забезпечення висхідного поступу інформаційної сфери економіки України визначено такі: збалансованість інтересів кожного громадянина, суспільства та держави в процесі реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери, що передбачає безпосередню участь громадських організацій та громадян у контролі за діяльністю відповідних суб'єктів державного регулювання, насамперед за реалізацією державою прав та свобод громадян на інформацію; комплексність нормативно-правового регулювання суспільно-політичних відносин в інформаційній сфері, що передбачає ідентифікацію всієї

сукупності таких відносин, формування та реалізацію механізмів регулювання інформаційної сфери як важливої складової державної інформаційної політики і політики розвитку економіки України загалом; узгодженість дій центральних та місцевих органів державної влади у сфері нормативно-правового забезпечення реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери; конвергенція національного законодавства, що регулюють функціонування інформаційної сфери, до відповідних норм міжнародного права.

Література

1. Фінансова безпека машинобудівного підприємства: Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. 240 с.
2. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. К.: Либідь, 1992. 176 с.
3. Ліпкан В. А. , Максименко Ю. Є. , Желіховський В. М. , Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції, К.: КНТ, 2006.
4. Голубєв В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / В. О. Голубєв, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк ; за заг. ред. Р. А. Калюжного. Запоріжжя: Просвіта, 2001. 252 с.
5. Марунич А. В. Захист інформації як основна складова економічної безпеки підприємства. Управління розвитком. 2014. № 14. С. 130-132.
6. Гордієнко С. Б., Микитенко О.С., Данильчук В.Г. Методи та рекомендації забезпечення інформаційної безпеки консалтингової компанії. Вісник ДУІКТ. 2013. № 1. С. 104-107.
7. Ясенев В. Н. Информационная безопасность в экономических системах : учеб. пособ. / В. Н. Ясенев. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2006. URL: http://ebib.pp.ua/informatsionnaya-bezopasnost-ekonomicheskih88.html.

References

1. Mandzinovska H. O., Shtangret A. M., Melnikov O. V. (2016) Finansova bezpeka mashinobudivnogo pidpriyemstva: Metodichni zasadi formuvannya ta zabezpechennya. [Financial security of the machine-building enterprise: Methodical bases of formation and maintenance] 240 s.
2. Yastremskij O. I. (1992) Modelyuvannya ekonomichnogo riziku. [Economic risk modeling] 176 s.
3. Lipkan V. A. , Maksimenko Yu. Ye. , Zhelihovskij V. M. (2006) Informacijna bezpeka Ukrayini v umovah yevrointegraciyi [Information security of Ukraine in the conditions of European integration] K.: KNT, 2006.
4. Golubev, V.O., Havlovskyi, V.D. and Tsymbaliuk, V.S. (2001), Informacijna bezpeka: problemi borotbi zi zlochinami u sferi vikoristannja kompjuternih tehnologij [Information security: challenges to combat crimes in the sphere of computer technologies], zag. red. Kaljuzhnij, R.A., Prosvita, Zaporozhye, Ukraine.
5. Marunich, A.V. (2014), "Information security as a basic component of economic security", Upravlinnja rozvitkom, no. 14, pp. 130-132.
6. Gordiєnko, S.B., Mikitenko, O.S. and Danilchuk, V.G. (2013), "Methods and Recommendations Information security consulting company", Visnik DUIKT, no. 1, pp. 104-107.
7. Jaseniv, V.N. (2006), Informacijna bezpeka v ekonomichnih sistemah [Information security in economic systems], tutorial, NNDU, Novgorod, Russia, available at: http://ebib.pp.ua/informatsionnaya-bezopasnostekonomicheskih88.html.

Рецензія / Peer review: 14.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 65.014.1:339.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-65-68

САВІЦЬКИЙ А. В.
Хмельницький національний університет

ЕЛЕМЕНТИ ВАРТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сутність окремих елементів вартісної складової експортоорієнтованого управління прибутковістю промислових підприємств за умов розвитку ринкової економіки та інтеграційних процесів. Виділено основні завдання, які є актуальними при виході підприємства на зовнішній ринок, стосуються розгортання окремих етапів виробничого процесу продукції на експорт, компонування видатків та формування належного рівня прибутковості. Згруповано та охарактеризовано структуру показників, які є доцільними при здійсненні аналізу ефективності отриманої собівартості та вкладених витрат на виробництво експортної продукції, а також для подальшого формування управлінських рішень у сфері розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Ключові слова: інтеграційні процеси, вартісна складова виробництва, експортоорієнтоване управління, прибутковість, собівартість експортної продукції.

SAVITSKYI A.
Khmelnytskyi national university

ELEMENTS OF VALUE COMPONENT OF EXPORT-ORIENTED MANAGEMENET OF INDUSTRIAL ENTERPRISES' PROFITABILITY

The article deals with the research of essence of certain elements that combine the cost component of industrial enterprises export-oriented management of profitability under the conditions of market economy development and integration processes. There were emphasized few main tasks that are relevant when the company enters the foreign market and relate the key stages of export production, composition of costs and making the appropriate level of profitability. It was interpreted that such problems like progressive cost recovery and reduction, achieving the efficiency of invested funds in resources that are directly involved in the export production processes, improving net cash flow from financing activities by increasing financial income and equity capital, increasing the profitability of sales, gaining maximum return for the formation and increase of profitability on the basis of minimizing marginal costs and maximizing marginal revenues are significant and important elements of making purposeful export-oriented management of enterprises. There was grouped and characterized the structure of indicators which are expedient at carrying out the analysis of efficiency of received prime costs and invested expenses for manufacturing export products, as well as formation of further administrative decisions in the field of enterprises' foreign economic activity development. On the basis of presented indicators, it was defined few considerable tendencies of export-oriented management of enterprises' profitability that concerns study of certain issues related to the analysis of costs factors of performance under the banner of European Union integration demands, deepen Free Trade Area cooperation, external economic environment adaptation, competence intensification, currency markets limits, foreign raw material opportunities, borders liberalization.

Key words: integration processes, cost component of production, export-oriented management, profitability, cost of export products.

Постановка проблеми. Сучасні аспекти розвитку ринкової економіки здійснюють значний вплив на інтеграційні процеси вітчизняних підприємств до європейських ринкових структур, які в повній мірі покладаються на співробітництво із зовнішньоторговельними контрагентами та посилення експортоорієнтованості в рамках Угоди про поглиблену Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (ЗВТ+). Виходячи з того, що для вітчизняних підприємств досить не просто вийти на закордонний сегмент збуту без урахування суттєвих диспропорцій у вартості виробництва експортної продукції, для їх керівників доцільно ретельно аналізувати ряд важливих показників, які стосуються ефективності вкладених витрат у зазначені процеси. Через те, на сьогодні, практика промислових підприємств потребує деталізації сутності та значення такої структури оцінки, яка б дозволила застосувати її результати в експортоорієнтованому управлінні їх прибутковістю. З цих позицій, слід вважати, що окреслена тематика є досить актуальною для наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні проблеми, які пов'язані із дослідженням вартісних аспектів діяльності промислового підприємства за умов посилення євроінтеграційних процесів, активізації експортної спрямованості та формування вищого рівня фінансових результатів знайшли відображення в роботах таких вчених, дослідників та економістів, як: Бірюк О. С. [1], Богдан Т. П. [2], Бойчик І. М. [3], Вацик Н. О. [4], Дугінець Г. В. [5], Лактионова А. А. [6], Мельник Т. [7], Назаров Н. К. [8], Нижник В. М. [9], Овчарук В. В. [10], Полковниченко С. О. [11].

Постановка завдання. Основним завданням статті є дослідження окремих елементів вартісної складової експортоорієнтованого управління підприємством на основі обґрунтування сутності та значення структури показників, які характеризують ефективність отриманої собівартості та здійснених витрат на виробництво експортної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням динамічності євроінтеграційних процесів та похідними трансформаціями матеріально-сировинних і валютних ринків, для промислових

експортоорієнтованих виробників значно ускладняються умови виходу їх продукції на закордонні сегменти збуту. Першопричиною такої тенденції є те, що під час здійснення оцінки окремих показників витрат на організацію зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), виникає значна кількість складних завдань, які пов'язані із розгортанням окремих етапів виробництва продукції на експорт. На авторське бачення, їх зміст, слід обґрунтувати у наступному:

Прогресивне покриття собівартості та її зниження, що полягає в труднощах досягнення стабільного стану прибутковості по причині постійного коливання величини матеріальних витрат, витрат на збут та змінних витрат.

Досягнення ефективності вкладених коштів у ресурси, які безпосередньо залучені у процес виробництва та пояснюється недостатнім рівнем їх збалансованості у загальному циклі продукування.

Покращення чистого руху коштів від фінансової діяльності за рахунок збільшення фінансових доходів та надходжень від власного капіталу, що в переважній мірі залежить від:

- окупності залучених іноземних інвестицій та вкладеного капіталу в інші зовнішні проекти;
- величини ринкової вартості підприємства, рентабельності акціонерного капіталу, емісії нових акцій і облігацій та попиту на них.

Підвищення рентабельності продажу, що полягає у зміцненні конкурентних позицій продукції підприємства на закордонних сегментах збуту та залежить від рівня конкурентної переваги, відповідності якісним характеристикам міжнародних стандартів та спроможності реагувати на зміни ринкової рівноваги згідно законів економічної теорії.

Досягнення максимальної віддачі для формування і підвищення прибутковості на основі мінімізації граничних витрат та максимізації граничних доходів.

З огляду на це, відмітимо, що усі із зазначених питань безпосередньо стосуються аналізу внутрішнього середовища підприємства на мікрорівні і можуть брати свій початок від потреби здійснення окремих адаптаційних змін у структурі роботи відповідних функціональних підрозділів, обов'язків їх уповноважених керівників та персоналу.

Через те, іншими вагомими елементами у компонуванні системи експортоорієнтованого управління та її впливу на формування прибутковості мають бути ті, які пов'язані із достовірною оцінкою показників, що характеризують ефективність здійснених витрат та отриманої собівартості. На сьогодні, для будь-якого суб'єкта господарювання зазначені поняття є суперечливим та багатозначним, оскільки не всі підприємства можуть бути фінансово незалежні та не піддаватись впливу кризових явищ зі сторони зовнішнього середовища, результатів коливання курсу валют, інтеграційних процесів та трансформаційних перетворень економіки.

На думку автора, слід вважати, що найбільш прийнятними показниками для оцінки ефективності загальновиробничих витрат на продукування експортної продукції є ті, які стосуються планування та відповідно до своїх значень здатні спонукати до активізації окремих управлінських рішень, уточнення і удосконалення завдань у розрізі операційного циклу та прогнозування подальшої діяльності (табл. 1).

Згідно табл. 1, важливо зазначити, що всі із обґрунтованих показників тісно переплітаються із ключовими проблемами розвитку ЗЕД та формування експортоорієнтованого управління на рівні досягнення вищих фінансових результатів і зростання прибутковості. В першу чергу, це стосується здійснення деталізованого аналізу у розрізі етапів виробничого циклу експортної продукції, налагодження закордонних коопераційних зв'язків згідно окремої спеціалізації, впровадження інновацій та забезпечення умов для їх становлення, зниження собівартості виробів і загальної вартості продукування, підвищення продуктивності праці та адаптації до цінових бар'єрів ринку.

На сьогодні, усі із зазначених понять є не від'ємними елементами для виявлення ризиків і вирішення дискусійних питань організації експортної діяльності промислових підприємств, отримання вищого прибутку та прискорення їх інтегрованості до глобалізованих структур ЄС як на макро-, так і мікрорівнях.

Якщо звернути увагу на коло користувачів вище обґрунтованих показників, виділимо і те, що ланцюг кругообігу інформації про формування витратних статей та собівартості на експортоорієнтованому підприємстві повинен базуватись на чіткій ієрархії управління окремими етапами виробництва. Ключовим у даних процесах має стати своєчасність, повнота та достовірно обґрунтований результат аналізу поточної роботи щодо планування, розробки, впровадження та виконання логічно-послідовних операцій під час циклу продукування.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів та їх впливу на формування експортного потенціалу підприємств, важливо приділяти значну увагу вивченню окремих питань, які стосуються аналізу показників ефективності отриманої собівартості та здійснених витрат. Головним чином, це пов'язано з тим, що за умов ринкової економіки та створення ЗВТ+, ключовим має стати реакція підприємства на зміни зовнішнього середовища та умови, які створюють конкурентні, валютні, сировинні, митно-тарифні та законодавчі бар'єри для розвитку ЗЕД. Через те, для того, щоб отримати вищі прибутки та досягти прогресивного зростання рівня прибутковості, для вітчизняних підприємств, доцільно більш деталізовано підходити до аналізу структури вартості окремих етапів

виробництва продукції на експорт та визначення сутності необхідних показників для прийняття експортоорієнтованих управлінських рішень.

Таблиця 1

Показники, які характеризують ефективність отриманої собівартості та здійснених витрат на виробництво експортної продукції*,**

№	Показник	Умовне позначення показника та формула для розрахунку	Сутність та значення для прийняття експортоорієнтованих управлінських рішень у формуванні прибутковості**
1.	Витрати на 1 грн. товарної експортної продукції у поточному періоді	$B_{1\ грн.тп\ екс\ факт}, = C_{тп\ екс\ факт} / Q_{ст\ екс\ факт}$, *грн.*, де $C_{тп\ екс\ факт}$ – фактичні витрати на 1 грн. експортної товарної продукції, грн.; $Q_{тп\ екс\ факт}$ – фактичний обсяг товарної експортної продукції, грн.	$B_{1\ грн.тп\ екс\ факт}$ показує поточні витрати на 1 грн. експортної товарної продукції та уразі їх планового перевищення спонукає до прийняття заходів щодо деталізованого аналізу усіх елементів виробничого процесу, розподілу сировини і матеріалів, якості праці та стадій їх обробки.
2.	Вихідна собівартість товарної експортної продукції у плановому періоді	$C_{вих.\ тп\ екс\ пл}, = B_{1\ грн.тп\ екс\ факт} \times Q_{тп\ екс\ пл}$, *грн.* де $Q_{тп\ екс\ пл}$ – плановий обсяг товарної експортної продукції, грн.	Якщо $C_{вих.\ тп\ екс\ пл}$ є прийнятним для отримання планового доходу від реалізації експортної продукції, його значення закладається у загальний кошторис витрат, а менеджмент підприємства акцентує увагу на реалізації завдань прийнятої виробничої програми і здійсненні контролю над її виконанням.
3.	Економія витрат за техніко-економічними факторами		
3.1	Економія витрат за рахунок зниження норм витрат матеріалів на виробництво експортної продукції	$E_{м\ екс} = (H_{0\ екс} \times Ц_{рес.\ екс} - H_{1\ екс} \times Ц_{рес.\ екс}) \times N_1$, *грн.*, де $H_{0\ екс}$, $H_{1\ екс}$ – норма витрат до і після виробництва експортної продукції, од.; $Ц_{рес.\ екс}$ – ціна одиниці ресурсу на виробництво експортної продукції, грн.; $N_{1\ екс}$ – обсяг випуску після виробництва, од.	$E_{м\ екс}$ показує співвідношення норми витрат до і після здійснення виробництва, ціни одиниці ресурсу та вихідних обсягів випуску. Для отримання економії витрат керівники виробничих цехів повинні здійснити часткову або повну модернізацію техніки і обладнання, яке використовується для продукування продукції на експорт.
3.2	Зростання продуктивності праці у процесі виробництва продукції на експорт	$E_{т\ екс} = [(t_{0\ екс} \times C_{г0\ екс} - C_{г1\ екс}) \times (1 + \%\ дод.\ екс / 100) \times (1 + \%\ ЄСВ / 100)] \times N_1$, *грн.*, де $t_{0\ екс}$, $t_{1\ екс}$ – трудомісткість одиниці експортної продукції до і після їх виробництва, нормо-годин; $C_{г0\ екс}$, $C_{г1\ екс}$ – тарифна ставка робітників, грн./год.; *% дод.екс* – середній відсоток додаткової заробітної плати для певної категорії робітників, що задіяні у виробництві експортної продукції; *% ЄСВ* – ставка єдиного соціального внеску	$E_{т\ екс}$ показує величину зростання продуктивності праці за рахунок зниження трудомісткості виготовленої продукції, включає співвідношення норм-годин на початок і кінець виробничого циклу, а також відповідні тарифні і відсоткові надбавки за виконану роботу. Для отримання економії витрат, керівникам виробничих цехів у тісній взаємодії із адміністрацією підприємства необхідно забезпечити усі нормативні технологічні, соціальні, мотиваційні та освітні умови персоналу.
3.3	Економія витрат за рахунок поглиблення спеціалізації і розширення кооперування виробництва продукції на експорт	$E_{ск\ екс} = [C_{екс} - (Ц_{с\ екс} + T_{р\ екс})] \times N_{к\ екс}$, *грн.*, де $C_{екс}$ – собівартість експортної спеціалізованої продукції, грн./од.; $Ц_{с\ екс}$ – гуртова ціна за одиницю виготовленої експортної спеціалізованої продукції, грн./од.; $T_{р\ екс}$ – транспортно-заготівельні затрати на одиницю експортної продукції, грн./од.; $N_{к\ екс}$ – максимальна кількість замовлень, яку можливо отримати внаслідок кооперування, од.	$E_{ск\ екс}$ показує величину зменшення витрат виробництва експортної спеціалізованої продукції за рахунок зосередження уваги на гуртовій ціні та транспортно-заготівельних затратах на одиницю виробу у співвідношенні до кількості замовлення, яку максимально може отримати підприємство внаслідок кооперування із спеціалізованими контрагентами. Згідно постулатів економічної теорії та підходів економії на масштабах, у майбутньому періоді підприємство зможе скоротити загальновиробничі витрати на основі продажу більшої кількості продукції.
3.4	Економія витрат за рахунок зниження умовно-постійних витрат виробництва продукції на експорт	$E_{у.-п.\ екс} = \Delta Q_{пл\ екс} \times П_{у.-п.\ екс\ баз} / 100$, *грн.*, де $\Delta Q_{пл\ екс}$ – плановий приріст обсягу випуску експортної продукції, %; $П_{у.-п.\ екс\ баз}$ – сума умовно-постійних витрат на виробництво експортної продукції у базовому періоді, грн.	$E_{у.-п.\ екс}$ показує величину зменшення умовно-постійних витрат виробництва експортної продукції за рахунок зміни структури асортименту і обсягу постачання. В даному випадку, керівники підприємств повинні активізувати маркетингові дослідження у напрямі розширення асортименту пропонування тих товарів, які є дешевшими у виробництві, а їх матеріально-сировинна складова є альтернативною.
4.	Планова собівартість експортної продукції	$C_{тп\ екс\ пл} = C_{вих.\ тп\ екс\ пл} + E_{сум}$, *грн.*, де $E_{сум}$ - сума економії витрат за усіма техніко-економічними факторами, грн.	$C_{тп\ екс\ пл}$ показує величину планової собівартості отриманої на основі суми економії витрат за усіма техніко-економічними факторами. Для планування нижчого рівня $C_{тп\ екс\ пл}$ та отримання більшого прибутку, керівникам підприємств необхідно переглянути вхідні показники $E_{м\ екс}$, $E_{т\ екс}$, $E_{ск\ екс}$, $E_{у.-п.\ екс}$, які були розраховані для визначення $C_{тп\ екс\ пл}$, у розрізі виробничих цехів.
5.	Рівень витрат на 1 грн. товарної експортної продукції у плановому періоді	$B_{1\ грн.тп\ екс\ пл} = C_{тп\ екс\ пл} / Q_{ст\ екс\ пл}$, *грн.*	$B_{1\ грн.тп\ екс\ пл}$ показує співвідношення планової собівартості та планового обсягу виробництва продукції на експорт. Даний показник закладається в операційний цикл продуктивності та уразі підвищення його значення свідчить про перевищення планових витрат на матеріали і сировину, оплату праці, обслуговування та інші види витрат, а також зниження ефективності.
6.	Відсоток зниження затрат на 1 грн. товарної експортної продукції у плановому періоді в порівнянні з базовим	$\Delta B_{1\ грн.тп\ екс}, = (B_{1\ грн.тп\ екс\ факт} - B_{1\ грн.тп\ екс\ пл}) / B_{1\ грн.тп\ екс\ факт} \times 100$, *%*	$\Delta B_{1\ грн.тп\ екс}$ показує динаміку затрат на 1 грн. товарної експортної продукції. За умови позитивного значення свідчить про ефективність розподілу витрат за усіма техніко-економічними факторами, в іншому випадку – сигналізує про необхідність додаткової економії затрат за рахунок одного з них.
7.	Ціна орієнтована на витрати і цільову норму прибутку від здійснення експортних операцій	$Ц_{цип\ екс} = B_{зм\ екс} + (B_{пост\ екс} + П_{заг\ екс}) / N_{екс}$, *грн.*, де $B_{зм\ екс}$ – величина змінних витрат на одиницю експортної продукції, грн.; $B_{пост\ екс}$ – величина постійних витрат на виробництво експортної продукції за період, грн.; $П_{заг\ екс}$ – загальна сума прибутку, яка має бути отримана у періоді, грн.; $N_{екс}$ – обсяг продажу експортної продукції, од.	$Ц_{цип\ екс}$ показує співвідношення змінних витрат на одиницю продукції, постійних витрат, обсягів продажу та загальної суми прибутку за період. Якщо визначена ціна експортної продукції не відповідає плановим показникам прибутку у періоді, керівникам виробничих цехів, необхідно звернути увагу на коригування змінних, а надалі і постійних витрат.

**складено автором та прийнято до урахування: [3, с.286-287, 293; 4, с.72]*

**обґрунтовано та запропоновано автором

Як результат, це сприятиме прозорому розумінню потенційних можливостей виробника підвищити фінансові результати у майбутньому періоді, виявити сильні та слабкі сторони конкретних господарських процесів та вивести менеджмент ЗЕД на сучасний рівень формування подальших бізнес-програм і змін у системі управління.

Література

1. Бірюк О. С. Формування стратегії експортоорієнтованої компанії в глобальному бізнесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. С. Бірюк. – Київ, 2014. – 20 с.
2. Богдан Т. П. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові правила, ризики та можливості / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2018. – № 10. – С.7-28.
3. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник / І. М.Бойчик. – К.: Кондор – Видавництво, 2016. – 378 с.
4. Вацик Н. О. Витрати на експортну діяльність: сутність, склад та загальна характеристика / Н. О. Вацик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №1. – С.68-74.
5. Дугінець Г. В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи / Г. В. Дугінець, В. В. Тронько // Економічний часопис XXI ст. – 2015. – №155 (11-12). – С.10-13.
6. Лактионова А. А. Система индикаторов уровня издержек финансирования субъекта хозяйствования / А. А. Лактионова, М. В. Закорко // Бізнес-Інформ. – 2013. – №11. – С. 81-90.
7. Мельник Т. Потенціал ринку ЄС для українських експортерів / Т. Мельник, К. Пугачевська // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2017. – №2 (91). – С.5-19.
8. Назаров Н. К. Економічна безпека експортно-імпортного потенціалу підприємства / Н. К. Назаров, І. О. Бараннік // Бізнес-Інформ. – 2019. - №5. – С.142-149.
9. Нижник В. М. Шляхи зниження трудомісткості продукції у системі економії витрат виробництва / В. М. Нижник // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2. – С. 284-288.
10. Овчарук В. В. Системи адміністрування в управлінні підприємствами: побудова та застосування з урахуванням євроінтеграційних процесів: [монографія] / В. В. Овчарук. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2018. – 276 с.
11. Полковниченко С. О. Стратегія виходу підприємства на зовнішній ринок в умовах посилення євроінтеграційних процесів / С. О. Полковниченко, І. А. Єльчищева // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С.89-98.

References

1. Biryuk O. S. Formuvannya stratehiyi eksportooriyentovanoyi kompaniyi v globalnomu biznesi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ek. nauk : spec. 08.00.02 «Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny» / O. S. Biryuk. – Kyyiv, 2014. – 20 s.
2. Bohdan T. P. Zona vilnoyi torgivli Ukrayiny z YeS: novi pravyla, ryzyky ta mozhlyvosti / T. P. Bohdan // Finansy Ukrayiny. – 2018. – № 10. – S.7-28.
3. Bojchyk I. M. Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk / I. M.Bojchyk. – K.: Kondor – Vydavnytstvo, 2016. – 378 s.
4. Vatsyk N. O. Vytraty na eksportnu diyalnist: sutnist, sklad ta zagalna kharakterystyka / N. O. Vatsyk // Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu. – 2012. – №1. – S.68-74.
5. Duginets H. V. Poglyblena ta vseokhoplyuyucha zona vilnoyi torgivli (ZVT+) mizh Ukrayinoyu ta YeS: realiyi i perspektyvy / H. V. Duginets V. V. Tronko // Ekonomichnyj chasopys XXI st. – 2015. – №155 (11-12). – S.10-13.
6. Laktionova A. A. Systema indikatorov urovnya izderzhek fynansirovaniya subiyekta khozyajstvovaniya / A. A. Laktionova, M. V. Zakorko // Biznes-Inform. – 2013. – №11. – S. 81-90.
7. Melnyk T. Potentsial rynku YeS dlya ukrayinskykh eksporteriv / T. Melnyk, K. Pugachevska // Zovnishnya torgivlya : ekonomika, finansy, pravo. – 2017. – №2 (91). – S.5-19.
8. Nazarov N. K. Ekonomichna bezpeka eksportno-importnoho potencialu pidpryyemstva / N. K. Nazarov, I. O. Barannik // Biznes-Inform. – 2019. – №5. – S.142-149.
9. Nyzhnyk V. M. Shlyakhy znyzhennya trudomistkosti produktsiyi u systemi ekonomiyi vytrat vyrobnytstva / V. M. Nyzhnyk // Visnyk Khmelnytskogo instytutu regionalnogo upravlinnya ta prava. – 2003. – № 2. – S. 284-288.
10. Ovcharuk V. V. Systemy administruvannya v upravlinni pidpryyemstvamy: pobudova ta zastosuvannya z urakhuvannyam yevrointehratsijnykh protsesiv: [monografiya] / V. V. Ovcharuk. – Lviv: Galytska vydavnycha spilka, 2018. – 276 s.
11. Polkovnychenko S. O. Strategiya vykhodu pidpryyemstva na zovnishnij rynok v umovakh posylennya yevrointehratsijnykh protsesiv / S. O. Polkovnychenko, I. A. Yelchyshcheva // Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya. – 2019. – № 3 (19). – S.89-98.

Рецензія / Peer review: 11.12.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-69-79

БАБАК А. В.
Київський національний університет будівництва і архітектури

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА РИНКАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

У статті досліджуються особливості законодавчого визначення меж відповідальності суб'єктів господарювання та споживачів – власників (співвласників) багатоквартирного будинку у житлово-комунальній сфері щодо якості надання та оплати кількості спожитих житлово-комунальних послуг та визначаються етапи суттєвих змін. Перший етап 1992-2017 роки – період державного регулювання цін та тарифів у сфері управління багатоквартирним житловим фондом та відсторонення державою власників від рішень стосовно вартості управління спільним майном у будинку. Другий етап 2017 р. - теперішній час – період переходу до вартісно - орієнтованого управління власниками (співвласниками) будинком, вільного ціноутворення у житловому сегменті ЖКС та вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг. Встановлено зв'язок між формуванням загального інституційного середовища житлово-комунальної сфери та теперішніми умовами і результатами здійснення власниками (співвласниками) багатоквартирних будинків своїх прав. Доведено необхідність переорієнтації напрямків вирішення накопичених у житловій сфері проблем із організаційно-правових на економічні та фінансові механізми а також подальшого удосконалення законодавства щодо реєстрації прав власності на землю.

Ключові слова: житлово-комунальні послуги, управління багатоквартирним будинком, ціни та тарифи на житлово-комунальні послуги.

BABAK A.
Kyiv National University of Construction and Architecture

IMPACT OF TRANSFORMATIONS IN HOUSING SERVICE AND UTILITIES MARKETS ON COST OF MANAGING APARTMENT BUILDINGS

With the development of the system and property relations in an apartment building in the process of privatization of state housing and evolutionary legal improvement of the content of the management function of common property in the house (engineering systems, ancillary facilities, structural elements, etc.) in parallel in housing and communal services with executors of housing and communal services. In the conditions of liberalization of the markets of natural gas, the electric power and change of the prices and tariffs for housing and communal services efficiency of relations of owners with the executors of the utility services given by external networks to engineering entrances to the house, and then by internal systems transported to apartments. operation of housing.

Research of transformation of relations in the markets of housing and communal services from the point of view of realization by owners of the right of management of the apartment house and influence on cost of providing apartments and nonresidential premises with energy resources and proper operation of engineering systems and constructive elements is a basis for formation of the corresponding regulatory base. development and dissemination in practice of appropriate methods of managing apartment buildings.

The article examines the features of the legislative definition of the limits of responsibility of business entities and consumers - owners (co-owners) of an apartment building in the housing and communal services sector regarding the quality of provision and payment of consumed housing and communal services and identifies stages of significant changes. The first stage of 1992-2017 is the period of state regulation of prices and tariffs in the field of multi-apartment housing management and the state's removal of owners from decisions on the cost of managing common property in the apartment building. The second stage of 2017 - present - the period of transition to cost-oriented management of partment building by owners (co-owners), free price srtting in the residential segment of housing and communal services sphere and free choice of the owners of the model of organization of relations with utility providers. The connection is established between the formation of the general institutional environment of the housing and communal sphere and the current conditions and results of the implementation of the rights of owners (co-owners) of apartment buildings. The necessity of reorientation of the directions of the decision of the problems saved up in a housing sphere from organizational and legal to economic and financial mechanisms as well as legislative regulation of ownership right for land is proved.

Keywords: housing service and utilities, management of apartment buildings, tariffs and prices for housing service and utilities

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Із розвитком системи і відносин власності у багатоквартирному будинку в процесі приватизації державного житлового фонду та еволюційного правового удосконалення змісту функції управління спільною власністю в будинку (інженерні системи, допоміжні приміщення, конструктивні елементи та інші) паралельно у житлово-комунальній сфері розвиваються відносини споживачів – власників житла із виконавцями житлово-комунальних послуг. В умовах лібералізації ринків природного газу, електроенергії та зміни цін і тарифів на житлово-комунальні послуги ефективність відносин власників із виконавцями комунальних послуг, що подаються зовнішніми мережами до

інженерних вводів у будинок, а потім внутрішньобудинковими системами транспортуються до квартир, впливає на спроможність власників нести тягар експлуатації житла.

Дослідження трансформації відносин на ринках житлово-комунальних послуг з точки зору реалізації власниками права управління багатоквартирним будинком та впливу на вартість забезпечення квартир і нежитлових приміщень енергетичними ресурсами та належною експлуатацією інженерних систем та конструктивних елементів є основою для формування відповідної нормативної бази з метою удосконалення виявлених проблем і розробки та поширення на практиці відповідних методів управління багатоквартирними будинками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці управління житловим будинком в контексті демонополізації ринків житлово-комунальних послуг, реформування житлово-комунального господарства для забезпечення ефективності управління житлом присвячені дослідження та дисертаційні роботи Л. Беззубко [1], В. Бригілевича [2], Н. Мороз [3], О. Перькової [4], К. Процак [5]. Комплексний аналіз правових і фінансово-економічних проблем житлової сфери міститься у монографії В. Кравченка, К. Паливоди, В. Поляченка [6], новітніх статтях О. Кучеренка [7] та А. Щербини [8].

Вартісний аналіз життєвого циклу житлового будинку, що стосується, у першу чергу, об'єктів, які проектуються, споруджуються та експлуатуються з орієнтацію на незмінного власника або тривале користування власником розглядається у роботах В Ніколєва. [10], Т. Ніколаєвой [11], В. Куйбіди [12]. Аспектам комплексного реформування житлової сфери та надання комунальних послуг присвячено роботи автора статті [13-15].

Разом з цим, такий аспект досліджень, як історичний вплив формування загального інституційного середовища житлово-комунальної сфери на теперішні умови і результати здійснення власниками (співвласниками) багатоквартирних будинків своїх прав, визначення комплексу накопичених проблем та переорієнтація напрямків їхнього вирішення з організаційно-правових на економічні та фінансові механізми – не набув достатнього розвитку.

Цілі статті. Дослідити вплив трансформацій на ринках житлово-комунальних послуг на управління вартістю експлуатації об'єктів спільного майна у багатоквартирному будинку з боку власників (співвласників) і в умовах змін цін і тарифів.

Виклад основного матеріалу. Житлово-комунальну сферу (далі – ЖКС) у відповідності до вітчизняної моделі власності на об'єкти права у багатоквартирному будинку [31] можна розділити на два взаємопов'язаних сегмента за принципом належності об'єктів власності споживачам або виконавцям послуг/ продавцям товарної продукції (рис.1): житловий (будинок як об'єкт права власності, управління, споживання) та інфраструктурний (об'єкти виробництва, транспортування (розподілу) та постачання води, тепла, газу, електрики та послуг водовідведення і поводження із побутовими відходами).

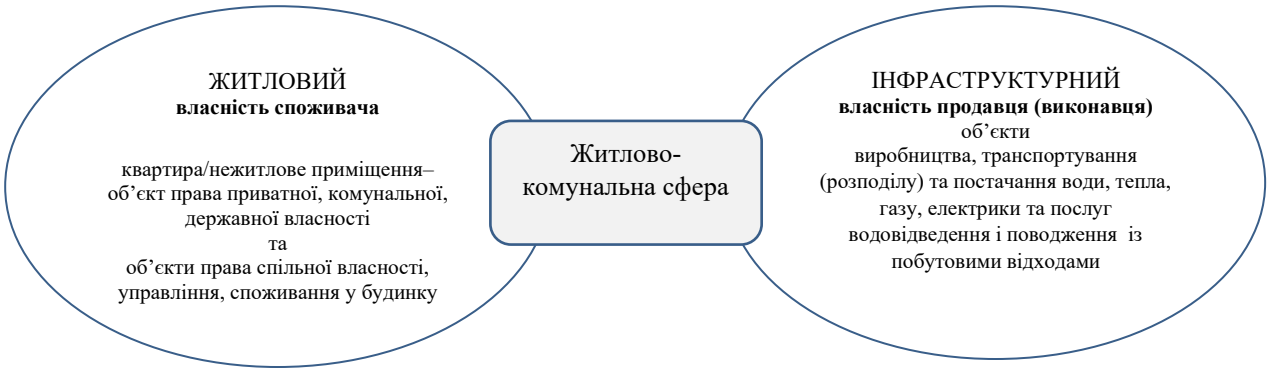

Рис.1. Сегменти житлово-комунальної сфери за принципом належності об'єктів виробництва та споживання послуг споживачам та виконавцям послуг/продавцям товарної продукції.

Джерело: складено автором

Відносини споживачів послуг - власників та виконавців житлово-комунальних послуг історично змінювалися залежно від закріпленої законодавством межі відповідальності виконавців послуг за їхню якість та відповідальності споживача оплачувати їх спожиту кількість – до квартири (нежитлового приміщення) або до вводу зовнішніх мереж постачальників ресурсів до будинку.

Ефективність управління майном як в інфраструктурному сегменті, так і житловому має однаково важливе значення для забезпечення доступності утримання житла як об'єкта власності та збереження його вартості. Адже усі ресурси – вода, теплова енергія для потреб централізованого опалення (ЦО) та гарячого водопостачання (ГВП), природний газ, електрика та послуги водовідведення надходять до приміщення споживача із зовнішніх мереж через внутрішньобудинкові системи. Якість опалення та кількість поданої в будинок енергії, що має бути оплачена, додатково залежить і від стану огороджувальних конструкцій, інших конструктивних елементів будинку та параметрів їх енергоефективності. Оскільки становлення відносин власності та законодавчого регулювання об'єктів та суб'єктів права власності в багатоквартирному будинку

відбувалося від приватизації державного житлового фонду протягом майже тридцяти років, відповідно і змінювалися регуляторні режими ціноутворення на житлово-комунальні послуги, включаючи або виключаючи витрати на технічне обслуговування та поточний ремонт внутрішньобудинкових систем до тарифів виконавців послуг. Щодо капітальних ремонтів об'єктів спільної власності у багатоквартирному будинку – то організаційні аспекти прийняття рішень власниками щодо участі у проведенні капітальних ремонтів залишалися поза увагою законодавства до 2015 р. і прийняття закону України «Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку» [ ], а фінансування не здійснювалося.

Проаналізуємо становлення системи відносин між власниками багатоквартирного будинку та виконавцями житлово-комунальних послуг залежно від зміни правових засад формування та встановлення цін на роботи/послуги у житловому сегменті житлово-комунальної сфери за двома етапами: до та після 2017 року.

Перший етап (1992 - 2017 рр) - державне регулювання цін та тарифів у сфері управління (у т.ч. утримання) багатоквартирним житловим фондом та відсторонення державою власників (співвласників) від рішень стосовно вартості управління спільним майном у будинку.

Другий етап (2017 р. - теперішній час) – перехід до вартісно-орієнтованого управління власниками (співвласниками) будинком, вільного ціноутворення у житловому сегменті ЖКС та вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг.

Визначальною ознакою *першого етапу* формування законодавства щодо власності у багатоквартирному будинку та житлово-комунальних послуг у 1992-2017 роках є відсторонення державою співвласників багатоквартирного будинку від рішень щодо вартості управління та утримання спільного майна у будинку, незалежно від частки приватизованих квартир. До цього часу збережено неузгоджене із правовими засадами власності, закріпленими у Конституції України щодо володіння, користування та розпорядження належним власникам квартир майном на власний розсуд, формулювання в частині четвертій статті 10 закону України 1992 р. «Про приватизацію державного житлового фонду» [33] стосовно обов'язку державних і комунальних підприємств обслуговувати і ремонтувати житло: «Державні комунальні підприємства по обслуговуванню та ремонту житла зобов'язані здійснювати обслуговування та ремонт приватизованого житла, надавати мешканцям комунальні та інші послуги за державними розцінками і тарифами. Контроль за додержанням розцінок і тарифів здійснюють фінансові органи». Статтею 13 цього ж закону додатково встановлено, що «розмір витрат власників квартир багатоквартирних будинків, що приватизували квартири згідно з Законом чи викупили у держави до прийняття Закону, на утримання будинку та прибудинкової території не повинен перевищувати розміру квартирної плати та вартості комунальних послуг, яку вони сплачували щомісячно, будучи наймачами квартир».

У такій редакції закону власники квартир майже двадцять років були позбавлені права приймати рішення щодо об'єктів і процесів, які стосуються їхньої власності або впливати на них. Практично до 1998 року витрати на обслуговування внутрішньобудинкових мереж водо-, теплопостачання та водовідведення були складовою собівартості послуг централізованого водопостачання, водовідведення та теплопостачання [15]. Надалі, із 1999 року вартість обслуговування та поточного ремонту внутрішньобудинкових мереж було віднесено до витрат житлово-експлуатаційних організацій, пов'язаних з утриманням будинків і прибудинкових територій [16]. Житлово-експлуатаційні організації комунальної форми власності обліковували на своїх балансах будинки разом із приватизованими квартирами [17] та здійснювали утримання за цінами/тарифами встановленими органами місцевого самоврядування у відповідності до прийнятих державних норм та правил. Лише об'єднання співвласників багатоквартирного будинку були наділені повноваженнями визначати розмір внесків співвласників на утримання будинку та формувати фонди накопичення для проведення ремонтних робіт завдяки закону України 2001 р. «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [34].

Одночасно із удосконаленням ціноутворення та обліку на підприємствах ЖКС запроваджується як обов'язкова система договорів між виробниками та споживачами комунальних послуг водо-, теплопостачання та водовідведення [18] для вирішення проблеми заборгованості споживачів за житлово-комунальні послуги. Разом із положеннями договорів уряд вводить поняття: виробник, виконавець житлово-комунальних послуг, постачальник послуг.

Із незначними модифікаціями відповідно до закону України 2004 р. «Про житлово-комунальні послуги» [35] до 2014 року суб'єкти господарювання вибудували із споживачами в багатоквартирному будинку такі ланцюги договірних відносин: «виробник товару (послуги)» - «виконавець послуг» - «споживач» - «виконавець послуг утримання будинку, балансоутримувач». На рис. 2 показано, що договірна система між споживачем – власником квартири та виконавцями житлово-комунальних послуг будувалася за регульованими цінами та тарифами.

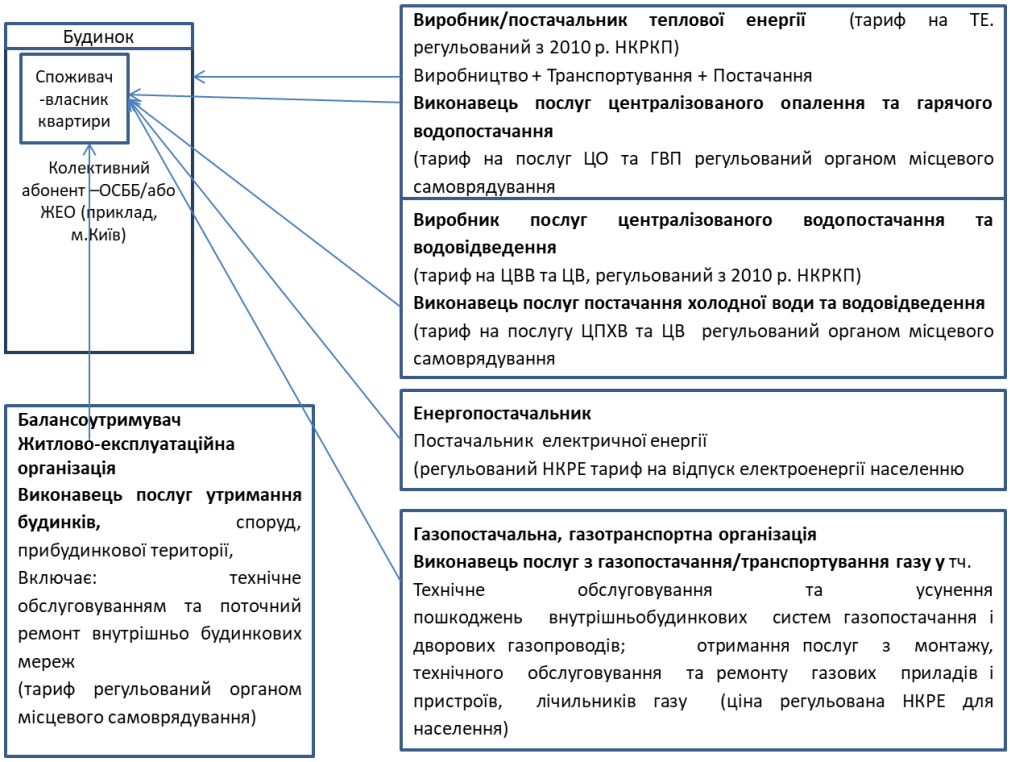

Рис.2. Суб'єкти договірних відносин у житлово-комунальний сфері (1992-2017 рр.)
Джерело: складено автором

Державне регулювання цін поширювалося не лише на ресурси, які постачалися із зовнішніх інженерних систем, а і на вартість утримання (без капітальних витрат) внутрішньобудинкових систем у житловому сегменті. Тобто, за жодної ситуації (крім ОСББ в ролі колективного абонента згідно із статтею 22 закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку) [34] питання вартості управління спільним майном будинку не вирішувалося самими власниками, утримання та поточний ремонт об'єктів права спільної власності формально було закріплено за виконавцем послуги з утримання будинків, споруд та прибудинкової території. Виконавці послуг водо-, теплопостачання та водовідведення (крім випадків передачі їм в управління внутрішньобудинкових мереж за рішенням органів місцевого самоврядування) також не мали можливості забезпечувати якість транспортування ресурсів до квартир, оскільки це було функцією ЖЕО, а, відтак, відповідати за якість послуг у квартирах споживачів та мати можливість уникнути збитків через витоки та втрати ресурсів у внутрішньобудинкових мережах та втрат енергії через огороджувальні конструкції житлових будівель.

У 2017 році в цілому по Україні засобами обліку споживання води було обладнано близько 77% абонентів, а показник забезпеченості комерційним обліком води багатоквартирних будинків був ще меншим і складав близько 22%. Станом на кінець 2015 року середній показник оснащення житлових будинків приладами комерційного обліку теплової енергії складав близько 53% [31]. Із пояснювальної записки до проекту закону України «Про комерційний теплової енергії та водопостачання» [31] бачимо, що низький показник оснащення засобами обліку унеможливлював ефективну реалізацію заходів з економії водних ресурсів, «що спрямовані головним чином на зменшення технологічних витрат та втрат води в системах централізованого питного водопостачання та внутрішньобудинкових системах централізованого постачання холодної води, централізованого постачання гарячої води. Оснащення вузлами обліку споживачів питної води та гарячої води, в тому числі з використанням засобів вимірювальної техніки підвищеного класу точності, дозволить зекономити до ¾ необлікованих витрат води у відповідних внутрішньобудинкових системах та, як наслідок, скоротити обсяги споживання підприємствами питного водопостачання електричної енергії, необхідної для виробництва зекономленого обсягу води. Зазначений надзвичайно низький рівень встановлення вузлів обліку теплової енергії в комплексі з іншими недоліками організації системи централізованого теплопостачання призводить до значного зниження ефективності спрямованої на економію паливно-енергетичних ресурсів заходів з енергозбереження».

Відсутність комерційного обліку води та теплової енергії на межі балансової належності об'єктів права власності споживачів та виконавців послуг призвели серед іншого до наявності комерційних втрат ресурсів та проблем ліквідності підприємств централізованого водопостачання та водовідведення та підприємств теплопостачання, про що свідчить співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємств за електричну енергію та природний газ. Статистичні дані щодо

заборгованості населення з оплати послуг централізованого водопостачання та водовідведення і послуг централізованого опалення та гарячого водопостачання станом на 1.01.2017 року та кредиторської заборгованості підприємств водопостачання та водовідведення і теплопостачальних підприємств за електричну енергію та природний газ свідчать про те, що суми кредиторської заборгованості за енергоресурси перевищували майже в три рази суми дебіторської заборгованості найбільшого споживача – населення (таблиця 1).

У структурі чистого доходу від реалізації послуг частка населення становила 66% у теплопостачанні та 55% і 63% відповідно у сфері водопостачання та водовідведення (за даними, отриманими на запит автора від Мнірегіонбуду України). Наявність комерційних втрат у мережах, що є власністю споживачів у багатоквартирних будинках, є серед іншого проблемою понаднормативних витоків та втрат житлово-комунальних підприємств та витрат електрики та газу, джерел погашення яких не встановлено в системі державного регулювання цін. Для цілей ціноутворення до розрахунку тарифів приймаються лише втрати в межах нормативних.

Таблиця 1

Суми заборгованості з оплати окремих комунальних послуг населенням та підприємств водо-, теплопостачання та водовідведення за енергоресурси у 2017 та 2018 рр. (млн.грн.)

Заборгованість населення				**Заборгованість підприємств водопостачання та водовідведення**		**Заборгованість підприємств комунальної теплоенергетики**	
послуги водопостачання та водовідведення		послуги централізованого опалення та гарячого водопостачання		кредиторська заборгованість за електричну енергію		кредиторська заборгованість за природний газ	
1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018
1526	1808	9390	11148	5555	4565	29782	28768

Джерело: сформовано автором за даними Мінрегіонбуду України.

З точки зору власників (співвласників) будинку – держава повністю ігнорувала факт належності внутрішньоудинкових мереж споживачам. У сфері газо- та електропостачання до кардинальної зміни законодавства (закону 2015 р «Про ринок природного газу» [23] та закону 2017 р. «Про ринок електричної енергії» [24] національний регуляторний орган (НКРЕ/НКРЕКП) встановлював постачальникам ціни та тарифи включно із витратами на технічне обслуговування та ремонт внутрішньобудинкових систем. Тобто діяла єдина модель прямих договірних відносин між власниками квартир (користувачів) і газо- та електропостачальних компаній в багатоквартирних будинках (незалежно від створення ОСББ) [19] за регульованими НКРЕКП цінами/тарифами. Незважаючи на уявну зручність такої системи, власники були позбавлені права обирати обслуговуючу компанію для внутрішньобудинкових систем, не володіли інформацією про технічний стан мереж та не мали можливості їх модернізувати.

Для цілей ціноутворення державне регулювання сфери водо-, теплопостачання та водовідведення, починаючи з 2010 року (створення Національної комісії регулювання комунальних послуг [20]), розділено на:

- ринок природних монополій та суміжних до них ринків, межею якого на етапі поставки є інженерний ввід зовнішніх мереж до будинку, і
- ринок комунальних послуг, який існує у багатоквартирному будинку.

Відповідно до такого розподілу встановлення цін на товар (послуги) «до будинку» здійснювала національна комісія, а на послуги «до квартири» - органи місцевого самоврядування. Негативним наслідком такої ситуації було те, що формування цін «до будинку» та «до квартири» були окремими регулярними процесами двох різних регуляторних органів для одного суб'єкта господарювання та не враховувало визнання інженерних систем будинку сферою управління власників, а не органів місцевого самоврядування.

Договірні відносини водопостачальних та теплопостачальних підприємств із споживачами будувалися індивідуально з кожною квартирою окремо. Однак, у цих відносинах технічне обслуговування та поточний ремонт внутрішньобудинкових систем не враховувалися. Це було предметом договору споживача із «балансоутримувачем» - виконавцем послуг з утримання будинку [26]. Виключення становили окремі ОСББ, які виступали колективним абонентом, купуючи енергоресурси за будинковим лічильником. Або окремі міста, наприклад місто Київ.

У Києві тривалий час виконавцями послуг у сфері водо-, теплопостачання виступали житлово-експлуатаційні підприємства, а суб'єкти природних монополій їм постачали товарну продукції до межі «будинку». Окремі міста (приміром, м. Чернігів, м. Лисичанськ та багато інших) мали свою особливу практику, та передавали з балансу житлово-експлуатаційних підприємств внутрішньобудинкові системи на баланс водоканалів та теплопостачальних підприємств, визначаючи їх «балансоутримувачами» та «виконавцями» комунальних послуг до квартир споживачів.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що відсутність контролю власників за вартістю та станом спільного майна в будинку та відсутність механізмів впливу на рішення, які стосуються вибору підрядників робіт та вільного узгодження цін на їхні послуги з експлуатації будинку, в якому відбувається споживання комунальних послуг, розпорошеність між різними суб'єктами відповідальності за якість та кількість у

єдиному ланцюзі виробництва, постачання послуг до будинку та транспортування комунальних ресурсів мережами у будинку, призвели до сприйняття широким загалом тарифної політики неефективною та заполітизованою. Тобто, неусвідомлення власниками квартир, що зростання вартості комунальних послуг за відсутності важелів впливу на їх якість та кількість (у випадку теплопостачання залежить від стану конструктивних елементів будинку як об'єктів права спільної власності, у випадку водопостачання – від стану мереж) залежить розмір витоків та втрат) у багатоквартирному будинку, як об'єкту, в якому відбувається споживання послуг, є проявом кризи неспроможності власників управляти спільним майном.

У цей період додатковий дестабілізуючий ефект на систему власності у багатоквартирних будинках справив Закон України 2014 р. "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення розрахунків за енергоносії" [21], яким порушено основні принципи державного регулювання ринку природних монополій, оскільки до його складу віднесено види діяльності, які за своєю природою є конкурентними, а саме: послуги, що постачаються до квартир споживачів із використанням внутрішньо будинкових систем. Як наслідок, це положення зумовило виникнення значної кількості неузгодженостей правових норм законодавства. Фактично це означало, що провадити певні види господарської діяльності, ліцензування яких законодавство не вимагало, дозволено лише суб'єктам господарювання, які мають ліцензії на провадження ліцензованих видів господарської діяльності, що призвело до знищення конкуренції у сфері надання комунальних послуг та формуванню вертикально-інтегрованих монополій.

До того ж прийняття закону спричинило обмеження низки прав ОСББ, управителів та житлових кооперативів на ринку комунальних послуг у частині укладання договорів на надання послуг з централізованого опалення, централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньо будинкових систем), що суперечить основним принципам реформування житлової сфери в Україні, та вимогам статті 22 Закону України "Про об'єднання співвласників багатоквартирного житлового будинку" [34], згідно з якими "у разі, якщо правління об'єднання самостійно здійснює функції управителя, воно за договором з постачальниками комунальних послуг може бути колективним замовником (абонентом) таких послуг". Тобто, із схеми відносин на рис. 1 повністю зникла можливість ОСББ виступати колективним абонентом у відносинах із суб'єктами природної монополії у сфері централізованого водо-, теплопостачання та водовідведення.

Другий етап розвитку відносин на ринках надання житлово-комунальних послуг, який розпочався у 2017 році, характеризується комплексними системними перетвореннями. На цьому етапі відбувається перехід до вартісно- орієнтовано управління спільним майном у багатоквартирному будинку власниками, у тому числі запровадження вільних цін у житловому сегменті ЖКС, та можливості вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг.

Передумовою прийняття у 2017 р. закону України «Про житлово-комунальні послуги» [22] як правової основи переходу до кардинальних змін у ЖКС, було схвалення низки інших законів: «Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку» (2015 р.) [36] , змін до закону «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (2015 р.) [34], закон «Про ринок природного газу» (2015 р.) [23], закон «Про ринок електричної енергії» (2017 р.) [24], закон «Про енергетичну ефективність будівель» (2017 р.) [25], Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.) [30].

В основу законодавчих змін, що відбулися в 2017 році, про що свідчить аналіз положень закону, покладено механізми реалізації права управління спільною власністю у багатоквартирних будинках співвласниками. Це включає їхній вибір виконавця послуг управління будинком та узгодження ціни договору, вибір моделі отримання послуг від суб'єктів природних монополій з водопостачання, водовідведення, теплопостачання - або шляхом укладання прямих договорів з власниками квартир або через управителів багатоквартирного будинку, узгодження ціни обслуговування внутрішньобудинкових систем із підрядником (виконавцем) незалежно від обраної моделі відносин. Окремо встановлені механізми погодження питання капітальних ремонтів із виконавцями відповідних послуг у разі вибору моделі прямих договорів між виконавцями комунальних послуг та окремими споживачами – власниками квартир.

Залежно від обраної моделі відносин споживачів та виконавців комунальних послуг («квартира» або «будинок») сторони укладають індивідуальний, колективний договір, або договір із колективним споживачем, або договір із власником квартири на постачання комунальних послуг до будинку без відповідальності за якість послуг у квартирі. У договорі залежно від обраної моделі відносин надання кожної послуги окремо передбачено встановлення параметрів якості послуг, які залежать від того чи має виконавець послуги означену договором відповідність за утримання внутрішньобудинкових систем (як параметри тиску води в будинку [28] або постачання теплоносія з гарантованим рівнем безпеки, обсягу, температури та величини тиску [29]). У той час як у законодавстві до 2017 року параметри, що характеризують якість житлово-комунальних послуг, були встановлені без прив'язки до конкретного житлового приміщення, незважаючи на наявність прямих договірних відносин із споживачами. Тобто, за першої редакції закону «Про житлово-комунальні послуги» (2004 р.) у договорах передбачалися такі показники: для послуг з централізованого опалення (несвоєчасний початок/закінчення опалювального сезону, наявність перерв у наданні послуг, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт),

постачання холодної води (наявність перерв у наданні послуг, невідповідність стандартам на питну воду, норми витрат води у точках розбору, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт) та постачання гарячої води (наявність перерв у наданні послуг, невідповідність стандартам
на питну воду, недодержання температури гарячої води, норми витрат води у точках розбору, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт) [26].

Таким чином, у законі «Про житлово комунальні послуги» (2017 р.) застосовано принцип вибору співвласниками способу поставки комунальних ресурсів та послуг в будинок.

Модель №1 . Кінцевий споживач комунальних ресурсів та послуг – квартира (індивідуальний договір із кожною квартирою) (рис 3.).

Модель №2 – Кінцевий споживач комунальних ресурсів та послуг – будинок (колективний договір із уповноваженою від кожного власника особою на дії від його імені та за його рахунок) (рис.3).

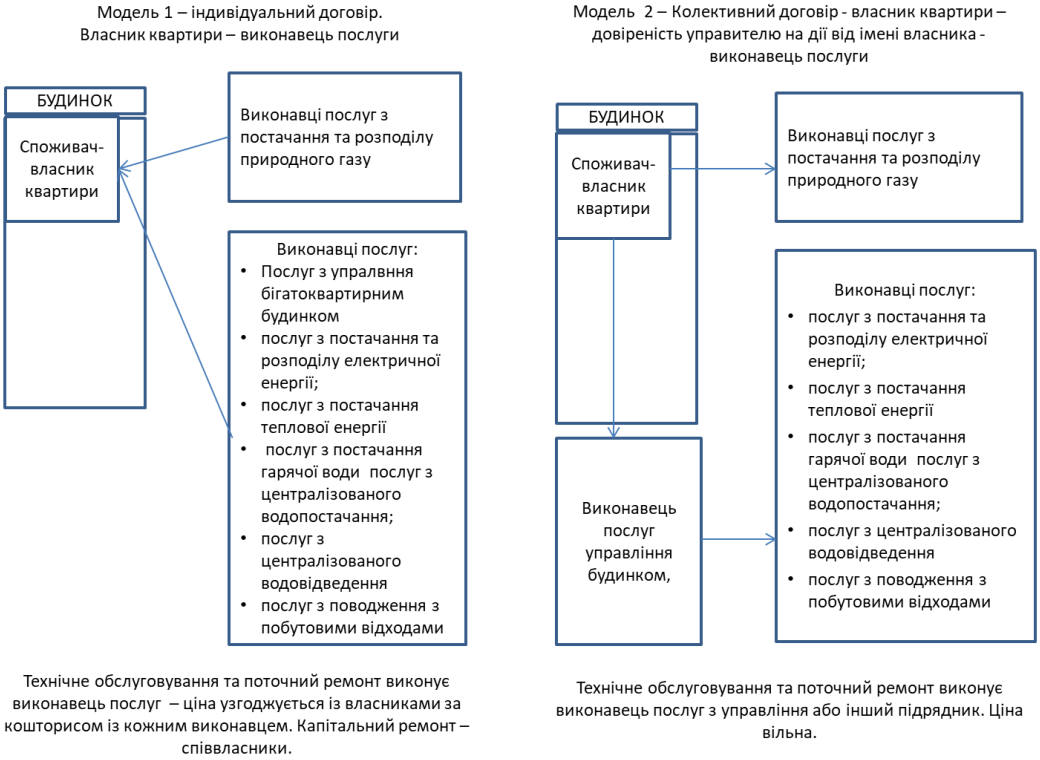

Рис.3. Схема відносин між суб'єктами у житлово-комунальний сфері (з 2017 р.)
Джерело: складено автором

Кожна модель визначає можливі комбінації формування відносин між учасниками ринків ЖКС (споживачів, виробників, транспортувальників, постачальників, житлово-експлуатаційних підприємств, управителів, інших підрядників). Відповідно до обраної споживачем моделі поставки комунальних послуг в будинок визначені принципові підходи для обліку ресурсів від етапу виробництва до споживання та формування та встановлення цін на кожному етапі відносин (на договірній основі або як регульовані).

Прийнятий закон передбачає ще дві моделі договірних відносин між споживачами у багатоквартирному будинку та виконавцями послуг (стаття 14 закону).

Модель №3 – Кінцевий споживач – будинок (колективний абонент). Ця модель відносин передбачає колективну відповідальність за оплату комунальних послуг співвласниками (може бути колективним споживачем ОСББ або інша юридична особа, яка об'єднує всіх співвласників такого будинку та в їхніх інтересах укладає відповідний договір про надання комунальних послуг, як колективний споживач). Відмінність такого договору від колективного договору у моделі №2 полягає у відповідальності оплачувати послуги. У моделі №2 кожен співвласник несе персональну відповідальність за оплату послуг, а управителю багатоквартирного будинку він лише делегує право діяти в його інтересах та за його рахунок. У моделі №3 усі споживачі разом виступають як один споживач і солідарно несуть відповідальність щодо оплати послуг згідно із внутрішніми процедурами.

Модель №4 – це модель відносин за дії старого закону (2004 р.), коли виконавці послуг, маючі індивідуальні договори із власниками квартир, не несуть відповідальність за якість послуг у квартирах.

Вибір кожної моделі ґрунтується на виборі вартості послуги для кінцевого споживача та витрат часу на адміністрування договірних відносин. У разі укладення індивідуального договору ціна адміністрування такого договору для кожного виконавця може включати окрім прямих витрат на роботу працівників абонентської служби та робочих з обслуговування внурішньобудинкових систем також його

загальновиробничі витрати та адміністративні витрати. Споживач також має самостійно управляти таким договором. За умови колективного договору можна усі внтурішньобудинкові системи передати на обслуговування одній особі (наприклад, управителю багатоквартирного будинку) та уникнути дублювання загальновиробничих та адміністративних витрат кожного виконавця послуг окремо за рахунок економії на масштабі. Через відтермінування дії закону в цій частині [27] оцінити економічний вплив зміни вартості послуг за кожною моделлю поки неможливо. Однак, закон не обмежує власників у виборі будь-якої із моделей. Тому, вважаємо ці положення прогресивними порівняно із тими, що за законом встановлювалися без економічного обґрунтування доцільності.

В умовах зростання вартості енергоносіїв, інвестиційної складової підприємств комунальної інфраструктури збільшується вартість комунальних послуг – що відображується на спроможності та ефективності власників у багатоквартирному будинку і вимагає, крім державного регулювання, управлінських дій в межах здійснення прав власності.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що в умовах поступової приватизації державного житлового фонду відсутність впливу власників квартир і нежитлових приміщень на вартісно - орієнтовані показники управління об'єктами права спільної власності в багатоквартирному будинку затримала розвиток житлового фонду та ринкових відносин у житловому та інфраструктурному сегменті житлово-комунальної сфери майже на тридцять років.

Впродовж 1992-2017 років співвласники багатоквартирного будинку були відсторонені від рішень щодо вартості управління та утримання спільного майна у будинку та вільного вибору виконавців цих послуг. Функції технічного обслуговування та поточного ремонту інженерних систем виконували переважно державні або комунальні підприємства, які обліковували приватизований житловий фонд як власні активи. При цьому, капітальні ремонти із 1998 року були визначені відповідальністю власників будинку без організаційних механізмів здійснення обов'язків щодо управління власністю. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, які утворювалися лише із 2001 року згідно із наданою законодавчою можливістю, взяли відповідальність за утримання спільного майна у свої руки. Однак, незалежно від інституційних форм управління спільною власністю у багатоквартирному будинку, держава весь цей час самостійно через закони встановлювала моделі відносин власників квартир – споживачів із виконавцями комунальних послуг. Переважала модель індивідуальних договорів між виконавцями та споживачами послуг – власниками квартир без одночасного закріплення механізмів забезпечення виконавцем послуг їх якості в приміщеннях споживачів при транспортуванні води, теплової енергії або відведення стоків внутрішньобудинковими мережами та обліку кількості ресурсів через відсутність вимог щодо обов'язковості будинкового обліку води та теплової енергії.

Така ситуація негативно позначилася не лише на житлових будинках, як об'єктах власності, якими власники не управляли, але і на фінансово-економічному стані суб'єктів ринків, що перебувають у стані монополії – підприємств водо-, теплопостачання та водовідведення. Покладення на суб'єктів монопольних ринків зобов'язання нести відповідальність за якість послуг в житловому сегменті житлово-комунальної сфери, тобто у квартирах та нежитлових приміщеннях споживачів, в умовах відсутніх правових або економічних важелів реагування на неналежний стан внутрішньобудинкових систем, призвело до неможливості контролю за витоками та втратами води у внутрішньобужинкових мережах, втратами теплової енергії через неналежний стан огороджувальних конструкцій, а, відтак до комерційних втрат. Відсутність технічної можливості відключення окремих квартир від внутрішніх інженерних систем призвела до значної заборгованості споживачів з оплати комунальних послуг. Незадоволеність споживачів якістю комунальних послуг в умовах лібералізації ринків природного газу, електричної енергії та зміни цін і тарифів на житлово-комунальні послуги створила проблему для формування ринкових відносин та удосконалення державного регулювання цін на ринках, що перебувають у стані монополії, через політичні спекуляції навколо тривалого періоду системних проблем у житлово-комунальній сфери.

Новостворені законодавчі умови, встановлені після 2017 року, відкрили можливості для вибору власниками (співвласниками) будинку оптимальної з організаційної та економічної точки зору моделі відносин між споживачами та виконавцями житлово-комунальних послуг без втручання держави або органів місцевого самоврядування. Однак реалізація нових положень законодавства в частині управління спільним майном у будинку гальмується відсутністю порядку передачі у власність або користування земельної ділянки як прибудинкової території. Організаційна складність у здійсненні колективних дій співвласниками за відсутності легкодоступної інформації про власників житлових та нежитлових приміщень у будинку через необов'язковість державної реєстрації приватизованих квартир у державному реєстрі речових прав на нерухоме майно стримує перехід до повноцінного управління спільним майном у будинку та потребує додаткових законодавчих рішень. У професійних та політичних колах комітету верховної Ради України продовжується дискусія про межі відповідальності газопостачальних та газорозподільних компаній та співвласників за безпечну експлуатацію внутрішньобудинкових газових мереж та організацію обслуговування. Дискусія виникла внаслідок неузгодженості норм закону «Про житлово-комунальні послуги» (стаття 19) [22] про можливість вибору моделі відносин співвласниками та укладення відповідних договорів із наявністю єдиної можливої форми договору розподілу природного газу - «публічного», та

приєднання споживачів до послуг розподілу природного газу у відповідності до закону України «Про ринок природного газу» (стаття 40) [23].

Відтак, на сучасному етапі розвитку відносин власності у багатоквартирному будинку та законодавчо створених організаційних та інституційних можливостях управління об'єктами власності у будинку актуальності набувають дослідження та розробки у сфері вартісно-орієнтованого управління будинком для забезпечення фінансової доступності експлуатації об'єкта власності протягом його життєвого циклу та подальшого удосконалення законодавства щодо реєстрації прав власності на землю.

Література

1. Беззубко Л.В. Реформирование жилищно-коммунального хозяйства: опыт и перспективы деятельности : монография / Л.В. Беззубко, А.Н. Шамонова, С.А. Ефимочкина, Б.И. Беззубко; Донбас. нац. акад. стр–ва и архит. – Донецк : Норд–компьютер, 2008. – 200 с.
2. Бригілевич В.М. Термомодернізація житлового фонду: організаційний, юридичний, соціальний, фінансовий і технічний аспекти: практичний посібник. Видання 2-ге, доповнене. / за загальною редакцією Бригілевича В. – Львів, 2013. – 293 с.
3. Мороз Н.В. «Розвиток системи управління житловим фондом в україні» за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2991/dysertaciya_morozn.v.pdf],
4. Перькова О.О. Державне регулювання сфери житлово-комунального господарства: адаптаційний аспект: монографія / О. О. Перькова ; наук. кер. 206 д-р екон. наук, проф. Тетяна Віталіївна Сьомкіна. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від–ня, 2012. – 176 с. : рис., табл. – Бібліогр.: С. 160–176
5. Процак К.В. Розвиток конкурентних відносин у житлово-комунальному обслуговуванні населення / К.В. Процак, О.П. Просович // Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи встановлення і проблеми розвитку. Збірник наукових праць. Вісник НУ "Львівська політехніка". – № 714. – Львів, 2012. – С. 510-516.
6. Кравченко В.І., Паливода К.В., Поляченко В.А. Основи житлової економіки. Київ: Основа, 2007. 416 с.
7. Кучеренко О.Ю. Стратегії й результати державної житлової політики в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. №3. Том 30 (69). С. 109-118.
8. Щербина А.А. Методологічні засади ефективної реалізації прав і формування відносин власності: специфіка управління житлом. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки, 2019, № 4. Том 2. С. 171-178.
9. Николаев В.П. Информационное и нормативно-методическое обеспечение анализа жизненного цикла капитальных инвестиций. Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць, 2011. № 9 (124), С. 88 – 93.
10. Ніколаєва Т. В. Вартісно-орієнтоване управління нерухомим майном державної власності [монографія]. Ірпінь: УДФСУ. 2018. 354 с.
11. Будівельне інформаційне моделювання в управлінні життєвим циклом об'єктів: монографія / В.С. Куйбіда та ін.; за ред. д-ра екон. наук В.П. Ніколаєва. Івано-Франківськ: Ярина. 2018. 128 с.
12. Концепція удосконалення інвестиційної та цінової політики у житлово-комунальній сфері / А. В. Бабак // Формування ринкових відносин в Україні. - 2011. - № 8. - С. 158-167. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_8_37
13. Бабак А.В. Стратегія кардинальних змін у ЖКГ(журнал "Житлово-комунальне господарство України" №7(40) вересень 2011. URL: http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark(article)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf
14. Бабак А. В. Дослідження становлення і розвитку національної системи державного регулювання ціноутворення суб'єктів природних монополій та суміжних до них ринків інфраструктурних галузей житлово-комунальної сфери. Комунальне господарство міст. 2014. № 113, С.174-208.
15. Наказ Держжитлокомунгоспу «Про затвердження Інструкції з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства» №24 від 31.03.1997
16. Наказ Держбуду України «Про затвердження Порядку визначення нормативних витрат житлово-експлуатаційних організацій, пов'язаних з утриманням будинків і прибудинкових територій» № 214 від 03.09.1999 р
17. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку балансової вартості груп основних фондів: Наказ Міністерства фінансів України від 24 липня 1997 р. N 159. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-97/ed19970724#Text. Про затвердження обсягу і форм річного бухгалтерського звіту підприємства та Інструкції про порядок їх заповнення» : Наказ Міністерства фінансів України від 18 серпня 1995 року N 139. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG857.html.
18. Постанова КМ України «Про затвердження Правил надання населенню послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення» №1497 від 30.12.1997 44
19. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання населенню послуг з газопостачання» від 9 грудня 1999 р. № 2246 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-%D0%BF/ed20040414#Text; Постанова КМУ "Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення від 26 липня 1999 р. № 1357 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF/ed19990726#Text
20. Закон України «Про Національну комісію регулювання ринку комунальних послуг України» від 9 липня 2010 року N 2479-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17/ed20100709#Text
21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-18/ed20140410#Text
22. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» Закон України від 9.11.2017 р № 2189-VIII, URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/ed20171109#Text
23. Закон України «Про ринок природного газу Закон України від 9 квітня 2015 року № 329-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/ed20150409#Text
24. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/ed20170413#Text
25. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року № 2118-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text
26. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» від 21.07.2005 №630, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-%D0%BF/ed20050721#Text; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» від 12.07.2005 р. N 560, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2005-%D0%BF/ed20050712#Text; Постанова КМУ «Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги» від 1 червня 2011 р. N 869, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF/ed20110601#Text

27. Закон України «Про внесення змін до розділу IV "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання" щодо термінів застосування фінансових санкцій за порушення законодавства у сфері комерційного обліку теплової енергії та водопостачання та до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про житлово-комунальні послуги" щодо уточнення порядку введення в дію» від 07.06.2018 № 2454-VIII

28. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення і типових договорів про надання послуг з централізованого від 05.07.2019 № 690, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2019-%D0%BF#n194/.

29. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуги з постачання теплової енергії і типових договорів про надання послуги з постачання теплової енергії» ід 21.08.2019 № 830. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2019-%D0%BF#n229

30. Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22.06.2017 № 2119-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/ed20170622#Text

31. Пояснювальна записка до проекту закону «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» URL http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4901&skl=9

32. Цивільний Кодекс України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV, стаття 382 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

33. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19.06. 1992 року № 2482-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12/ed19920619#Text.

34. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text.

35. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15#Text.

36. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14 травня 2015 р. № 417-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text

References

1. Bezzubko L.V. Reformyrovanye zhylyshchno-kommunalnoho khoziaistva: opыt y perspektyvы deiatelnosty : monohrafyia / L.V. Bezzubko, A.N. Shamonova, S.A. Efymochkyna, B.Y. Bezzubko; Donbas. nats. akad. str–va y arkhyt. – Donetsk : Nord–kompiuter, 2008. – 200 s.

2. Bryhilevych V.M. Termomodernizatsiia zhytlovoho fondu: orhanizatsiinyi, yurydychnyi, sotsialnyi, finansovyi i tekhnichnyi aspekty: praktychnyi posibnyk. Vydannia 2-he, dopovnene. / za zahalnoiu redaktsiieiu Bryhilevycha V. – Lviv, 2013. – 293 s.

3. Moroz N.V. «Rozvytok systemy upravlinnia zhytlovym fondom v ukraini» za spetsialnistiu 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2991/dysertaciya_morozn.v.pdf],

4. Perkova O.O. Derzhavne rehuliuvannia sfery zhytlovo-komunalnoho hospodarstva: adaptatsiinyi aspekt: monohrafiia / O. O. Perkova ; nauk. ker. 206 d-r ekon. nauk, prof. Tetiana Vitaliivna Somkina. – Donetsk: Noulidzh, Donets. vid–nia, 2012. – 176 s. : rys., tabl. – Bibliohr.: S. 160–176

5. Protsak K.V. Rozvytok konkurentnykh vidnosyn u zhytlovo-komunalnomu obsluhovuvanni naselennia / K.V. Protsak, O.P. Prosovych // Menedzhment i pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy vstanovlennia i problemy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats. Visnyk NU "Lvivska politekhnika". – № 714. – Lviv, 2012. – S. 510-516.

6. Kravchenko V.I., Palyvoda K.V., Poliachenko V.A. Osnovy zhytlovoi ekonomiky. Kyiv: Osnova, 2007. 416 s.

7. Kucherenko O.Iu. Stratehii y rezultaty derzhavnoi zhytlovoi polityky v Ukraini. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia. 2019. №3. Tom 30 (69). S. 109-118.

8. Shcherbyna A.A. Metodolohichni zasady efektyvnoi realizatsii prav i formuvannia vidnosyn vlasnosti: spetsyfika upravlinnia zhytlom. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ceriia: Ekonomichni nauky, 2019, № 4. Tom 2. S. 171-178.

9. Nykolaev V.P. Ynformatsyonnoe y normatyvno-metodycheskoe obespechenye analyza zhyznennoho tsykla kapytalnыkh ynvestytsyi. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zbirnyk naukovykh prats, 2011. № 9 (124), S. 88 – 93.

10. Nikolaieva T. V. Vartisno-oriientovane upravlinnia nerukhomym mainom derzhavnoi vlasnosti [monohrafiia]. Irpin: UDFSU. 2018. 354 s.

11. Budivelne informatsiine modeliuvannia v upravlinni zhyttievym tsyklom obiektiv: monohrafiia / V.S. Kuibida ta in.; za red. d-ra ekon. nauk V.P. Nikolaieva. Ivano-Frankivsk: Yaryna. 2018. 128 s.

12. Kontseptsiia udoskonalennia investytsiinoi ta tsinovoi polityky u zhytlovo-komunalnii sferi / A. V. Babak // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. - 2011. - № 8. - S. 158-167. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_8_37

13. Babak A.V. Stratehiia kardynalnykh zmin u ZhKH(zhurnal "Zhytlovo-komunalne hospodarstvo Ukrainy" №7(40) veresen 2011. URL: http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark(article)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf

14. Babak A. V. Doslidzhennia stanovlennia i rozvytku natsionalnoi systemy derzhavnoho rehuliuvannia tsinoutvorennia subiektiv pryrodnykh monopolii ta sumizhnykh do nykh rynkiv infrastrukturnykh haluzei zhytlovo-komunalnoi sfery. Komunalne hospodarstvo mist. 2014. № 113, C.174-208.

15. Nakaz Derzhzhytlokomunhospu «Pro zatverdzhennia Instruktsii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti robit (posluh) na pidpryiemstvakh i v orhanizatsiiakh zhytlovo-komunalnoho hospodarstva» №24 vid 31.03.1997

16. Nakaz Derzhbudu Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia normatyvnykh vytrat zhytlovo-ekspluatatsiinykh orhanizatsii, poviazanykh z utrymanniam budynkiv i prybudynkovykh terytorii» № 214 vid 03.09.1999 r

17. Pro zatverdzhennia Instruktsii z bukhhalterskoho obliku balansovoi vartosti hrup osnovnykh fondiv: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 24 lypnia 1997 r. N 159. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-97/ed19970724#Text. Pro zatverdzhennia obsiahu i form richnoho bukhhalterskoho zvitu pidpryiemstva ta Instruktsii pro poriadok yikh zapovnennia» : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18 serpnia 1995 roku N 139. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG857.html.

18. Postanova KM Ukrainy «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia naselenniu posluh z vodo-, teplopostachannia ta vodovidvedennia» №1497 vid 30.12.1997 44

19. Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia naselenniu posluh z hazopostachannia» vid 9 hrudnia 1999 r. № 2246 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-%D0%BF/ed20040414#Text; Postanova KMU "Pro zatverdzhennia Pravyl korystuvannia elektrychnoiu enerhiieiu dlia naselennia vid 26 lypnia 1999 r. № 1357 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF/ed19990726#Text

20. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu komisiiu rehuliuvannia rynku komunalnykh posluh Ukrainy» vid 9 lypnia 2010 roku N 2479-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17/ed20100709#Text

21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-18/ed20140410#Text

22. Zakon Ukrainy «Pro zhytlovo-komunalni posluhy» Zakon Ukrainy vid 9.11.2017 r № 2189-VIII, URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/ed20171109#Text

23. Zakon Ukrainy «Pro rynok pryrodnoho hazu Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 2015 roku № 329-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/ed20150409#Text

24. Zakon Ukrainy «Pro rynok elektrychnoi enerhii» vid 13 kvitnia 2017 roku № 2019-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/ed20170413#Text

25. Zakon Ukrainy «Pro enerhetychnu efektyvnist budivel» vid 22 chervnia 2017 roku № 2118-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text

26. Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia posluh z tsentralizovanoho opalennia, postachannia kholodnoi ta hariachoi vody i vodovidvedennia ta typovoho dohovoru pro nadannia posluh z tsentralizovanoho opalennia, postachannia kholodnoi ta hariachoi vody i vodovidvedennia» vid 21.07.2005 №630, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-%D0%BF/ed20050721#Text; Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia taryfiv na posluhy z utrymannia budynkiv i sporud ta prybudynkovykh terytorii i typovoho dohovoru pro nadannia posluh z utrymannia budynkiv i sporud ta prybudynkovykh terytorii» vid 12.07.2005 r. N 560, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2005-%D0%BF/ed20050712#Text; Postanova KMU «Pro zabezpechennia yedynoho pidkhodu do formuvannia taryfiv na zhytlovo-komunalni posluhy» vid 1 chervnia 2011 r. N 869, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF/ed20110601#Text

27. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do rozdilu IV "Prykintsevi ta perekhidni polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro komertsiinyi oblik teplovoi enerhii ta vodopostachannia" shchodo terminiv zastosuvannia finansovykh sanktsii za porushennia zakonodavstva u sferi komertsiinoho obliku teplovoi enerhii ta vodopostachannia ta do rozdilu VI "Prykintsevi ta perekhidni polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro zhytlovo-komunalni posluhy" shchodo utochnennia poriadku vvedennia v diiu» vid 07.06.2018 № 2454-VIII

28. Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia posluh z tsentralizovanoho vodopostachannia ta tsentralizovanoho vodovidvedennia i typovykh dohovoriv pro nadannia posluh z tsentralizovanoho vid 05.07.2019 № 690, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2019-%D0%BF#n194/.

29. Postanova KMU «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia posluhy z postachannia teplovoi enerhii i typovykh dohovoriv pro nadannia posluhy z postachannia teplovoi enerhii» id 21.08.2019 № 830. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2019-%D0%BF#n229

30. Zakon Ukrainy «Pro komertsiinyi oblik teplovoi enerhii ta vodopostachannia» vid 22.06.2017 № 2119-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/ed20170622#Text

31. Poiasniuvalna zapyska do proektu zakonu «Pro komertsiinyi oblik teplovoi enerhii ta vodopostachannia» URL http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4901&skl=9

32. Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV, stattia 382 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

33. Pro pryvatyzatsiiu derzhavnoho zhytlovoho fondu : Zakon Ukrainy vid 19.06. 1992 roku № 2482-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12/ed19920619#Text.

34. Pro obiednannia spivvlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku : Zakon Ukrainy vid 29.11.2001 r. № 2866-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text.

35. Pro zhytlovo-komunalni posluhy : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 r. № 1875-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15#Text.

36. Pro osoblyvosti zdiisnennia prava vlasnosti u bahatokvartyrnomu budynku : Zakon Ukrainy vid 14 travnia 2015 r. № 417-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text

Рецензія / Peer review: 29.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 332.05 : 330.15
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-80-83

КОРИТНИЙ О. Г.
Чернігівський національний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті досліджено шляхи розбудови дієвої системи регулювання сталого розвитку аграрного сектору регіонів України. Зазначено, що динаміка стану розвитку аграрної сфери продовжує демонструвати розбалансованість, що обумовлюється відсутністю дієвих механізмів державного регулювання. Розроблено схему визначення місця та ролі процесу регулювання сталого розвитку аграрної сфери в системі макроекономіки. Підкреслено необхідність забезпечення нерозривності практичного досвіду та наукової діяльності, що сприяють сталому розвитку аграрної сфери. Представлено основні суб'єкти в сфері проведення аграрних досліджень в Україні. Запропоновано систему взаємодії органів влади та робочих груп щодо розв'язання проблем регулювання сталого розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, сталий розвиток, державне регулювання.

KORYTNYI O.
Chernihiv National University of Technology

FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Ways of forming an effective system of regulation of sustainable development of the agricultural sector of the regions of Ukraine are studied. It is noted that the dynamics of the state of development of the agricultural sector continues to show imbalance due to the lack of effective mechanisms of state regulation. Such mechanisms are formed on the basis of the implementation of the concept of sustainable development. In the current conditions of increasing European integration processes, the issue of solving complex social and environmental problems in the agricultural sector is urgent. In this case, there is a need to develop modern mechanisms for regulating the functioning of the agricultural sector in Ukraine, aimed at implementing the conceptual foundations of sustainable development. The scheme of determining the place and role of the process of regulation of sustainable development of the agricultural sector in the macroeconomic system is proposed. It is emphasized that state regulation should be implemented at three levels (macro-, meso- and micro-levels). It is emphasized that the agricultural sector, under state regulation, can become a key player in the international arena, as it has high potential and is a priority area of modern research. It is noted that the agricultural sector continues to be on the path of sustainable development, in particular, in the context of: physical and social infrastructure in rural areas, strengthening the competitiveness of agricultural production, ensuring the quality of agricultural products and conservation of natural resources. The need to ensure the continuity of practical experience and scientific activities that contribute to the sustainable development of the agricultural sector is emphasized. The main subjects in the field of agricultural research in Ukraine are presented. A system of interaction between the authorities and working groups to solve problems of regulation of sustainable development of the agricultural sector is proposed.

Key words: agricultural sector, sustainable development, state regulation.

Вступ. Аграрний сектор України виступає вагомою складовою системи забезпечення ефективної діяльності національної економіки. Однак, динаміка стану розвитку в аграрній сфері продовжує демонструвати розбалансованість та зосередження уваги на перевагах економічних складових при вторинному висвітленні екологічної та соціальної детермінант. Зазначене, в першу чергу, обумовлюється відсутністю дієвих механізмів державного регулювання, які вибудовуються на засадах реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження загальних аспектів розвитку аграрного сектору знайшли відображення в працях О. Бородіної, Л. Васільєвої, Р. Косодій, Є. Мішеніна, Ю. Полтавського, М. Скорик, Д. Стеченко, І. Чайківського та багатьох інших науковців. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання національної економіки в цілому та аграрного сектору зокрема розробляли: І. Абрамова, В. Андрійчук, О. Білорус, В. Геєць, Я. Дяченко, Е. Лібанова, К. Волошанюк та ін.

Мета статті. Визначити місце та роль державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору України в макроекономічній системі.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних науковців підтверджують той факт, що аграрний сектор України відіграє чи не найважливішу роль у загальній системі сталого розвитку держави. У сучасних умовах нарощення євроінтеграційних процесів нагальним є питання розв'язання комплексних проблем соціального та екологічного характеру в аграрному секторі. У даному випадку постає необхідність розробки сучасних механізмів регулюючих впливів на функціонування аграрної сфери Україні, що спрямовані на реалізацію концептуальних засад сталого розвитку. Зазначимо, що для формалізації ключової функції регулювання сталого розвитку аграрного сектору регіонів України держава, здійснюючи регулюючі впливи, водночас має не допускати розриву взаємозв'язків усередині ринкового механізму [1]. Отже, можна запропонувати схематичне представлення визначення місця та ролі процесу регулювання сталого розвитку

аграрної сфери в системі макроекономіки (рис. 1). Важливо, зазначити те, що у даному випадку державне регулювання повинно реалізуватися на трьох рівнях (макро-, мезо- та мікрорівні). У такому розрізі можна досліджувати аграрний сектор як рушійну силу та один з основних галузей імплементації концепції сталого розвитку. Загальновідомо, що Україна має потенціал у даній сфері, тому вона, за умови державного регулювання, може стати ключовим гравцем на міжнародній арені, оскільки висока рентабельність суб'єктів виробництва в аграрному секторі сприятиме посиленню економіки держави у цілому.

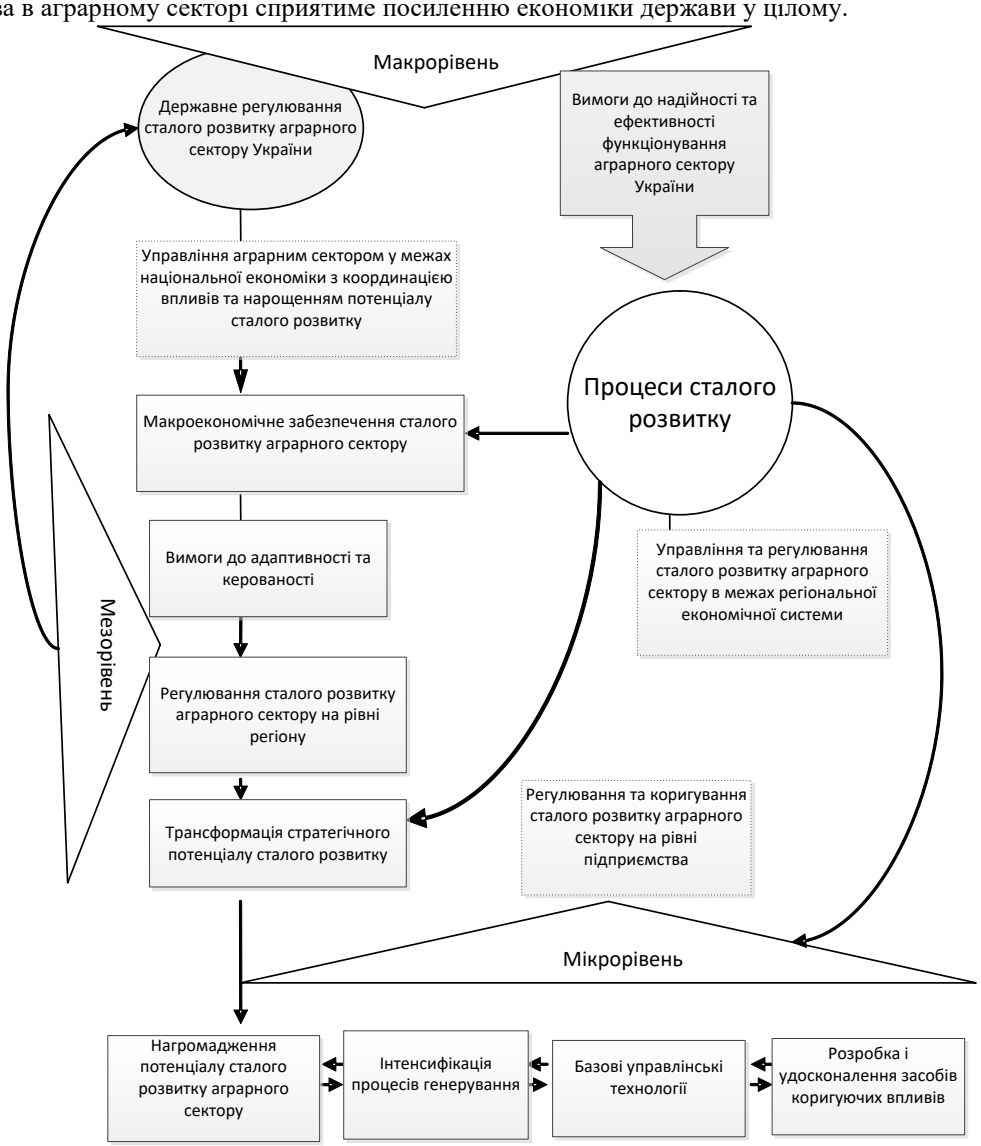

Рис. 1. Місце регулювання сталого розвитку аграрного сектору України в макроекономічній системі
Джерело: запропоновано автором на основі [2]

Важливо наголосити, що аграрний сектор є не лише частиною загальної економічної системи України, а й пов'язаний з іншими секторами складними зв'язками, а отже він здатен впливати на досягнення високих економічних показників країни в цілому. Однак, обмежує можливість таких висновків відсутність у статистичній базі вичерпних даних щодо фінансових результатів діяльності господарств населення сільської місцевості. Проте, більшість науковців, що проводять дослідження цілком згодні з визначенням аграрного сектора як пріоритетної галузі національної економіки.

Зазначимо також, що сьогодні аграрний сектор національно економіки України продовжує перебувати на шляху сталого розвитку, зокрема, в контексті: фізичної та соціальної інфраструктури в сільській місцевості, посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, забезпечення якості аграрної продукції та збереження природних ресурсів. Підкреслимо теж необхідність забезпечення нерозривності таких важливих складових як практичний досвід та наукова діяльність, що сприяють сталому розвитку аграрної сфери. Дослідження щодо перспективних напрямів розвитку аграрного сектору в Україні проводяться суб'єктами, які представлено на рис. 2.

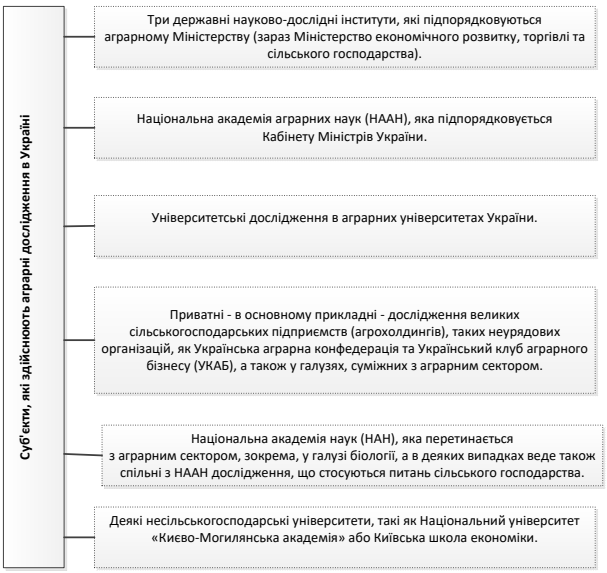

Рис. 2. Основні суб'єкти в сфері проведення аграрних досліджень в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Однак, сьогодні серед наукової спільноти залишаються актуальної пропозиція щодо реформування Національної академії аграрних наук (НААН) на основі німецького досвіду організації ефективних відомчих аграрних досліджень. Отже, слід констатувати про наявність проблем сталого розвитку аграрного сектору регіонів України та необхідність пошуку ефективних методичних підходів щодо їх визначення [4]. Важливою у даному контексті також можна визнати необхідність залучення до даного процесу робочих груп та органів влади, що пов'язані з аграрною сферою та здатні виробляти, приймати та реалізовувати управлінські рішення, які сприятимуть прогресивному розвитку галузі (рис. 3).

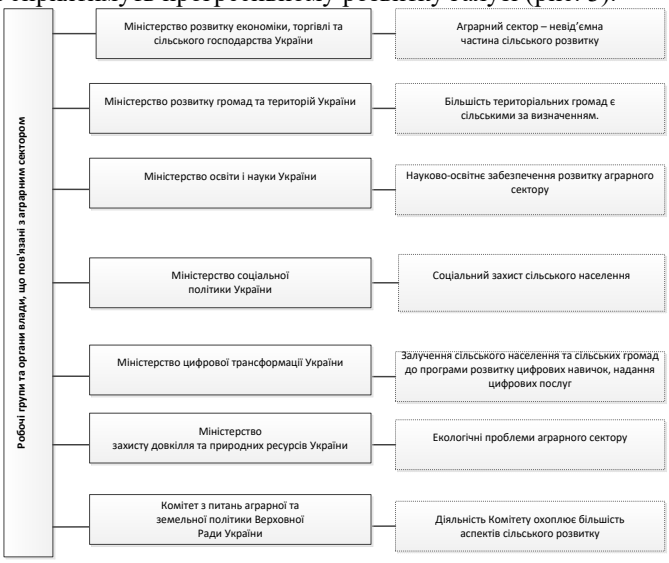

Рис. 3. Система взаємодії органів влади та робочих груп щодо розв'язання проблем регулювання сталого розвитку аграрного сектору

Джерело: запропоновано автором

Оскільки серед детермінант сталого розвитку аграрного сектора регіонів України наявна незбалансованість стосовно пріоритетності економічної складової з одночасною недооцінкою екологічної та соціальної зазначене вимагає зосередження уваги на дослідженні наступних параметрів сталого розвитку аграрного сектору регіонів України [5]: 1) економічних – попри їх зростання, ефективність функціонування аграрного сектора залишається невисокою; 2) екологічних – формуються під впливом глобальних факторів зміни клімату, високого рівня забруднення довкілля, розораності ґрунтів, погіршення їх якості, засилля технічних рослин; 3) соціальних – характеризується низьким рівнем: трудових і побутових умов, оплати праці, соціальних гарантій працівників, якості інфраструктури сільської місцевості.

Висновки. Отже, слід підкреслити необхідність розбудови дієвої системи регулювання сталого розвитку аграрного сектору України на макроекономічному рівні, продовжувати дослідження щодо перспективних напрямів її розвитку та виробити стратегію взаємодії органів влади та робочих груп щодо сприяння розв'язанню наявних проблем у визначеній сфері.

Література

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. К.: МАУП, 2000. 176 с

2. Михайловська О.В., Сахно Є.Ю., Ткаленко Н.В. Ресурсно-інформаційне забезпечення видавничо-поліграфічної галузі України: проблеми та перспективи : [монографія]. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 166 с.

3. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. К.:НІСД, 2014. 45 с.

4. Васільєва Л.М. Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку: [монографія]. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 392 с

5. Волошанюк Н. В. Сьомка А. К. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13(1). С. 45-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(1)__12.

References

1. Stechenko D.M. (2000) "Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky" ["State regulation of Economy"] : navch. posib. K.: MAUP. 176 p. [Ukraine].

2. Mykhailovska O.V., Sakhno Ye.Iu., Tkalenko N.V. (2016) "Resursno-informatsiine zabezpechennia vydavnycho-polihrafichnoi haluzi Ukrainy: problemy ta perspektyvy" ["Resource and information support of the publishing and printing industry of Ukraine: problems and prospects "] : [monohrafiia]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo. 166 p. [Ukraine].

3. Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini (2014) ["Strategic directions of institutional support for the development of the agricultural sector in Ukraine"]. K.:NISD. 45 p.

4. Vasilieva L.M. (2011) "Derzhavne rehuliuvannia ahrarnoho sektora Ukrainy v umovakh systemnoi modernizatsii kontseptualni teoretychni polozhennia ta napriamy podalshoho rozvytku" ["State regulation of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of system modernization conceptual theoretical positions and directions of further development "] : [monohrafiia]. Donetsk : Yuho-Vostok, 2011. 392 p. [Ukraine].

5. Voloshaniuk N. V. Somka A. K. (2017) "Ahrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektyvy reformuvannia" ["Agrarian sector of Ukraine: tendencies, subjects, prospects of reform"]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu ["Scientific journal "Scientific Bulletin of Uzhhorod National University"]. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Vyp. 13(1). P. 45-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(1)__12. (Accessed 12.04.2018) [Ukraine].

Рецензія / Peer review: 24.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-84-89

ВЕРЕМЄЄНО О. О.
Запорізький національний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В роботі визначено чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та чинники, що сприяють інноваційній діяльності. Сформовано етапи забезпечення інноваційного розвитку на підпринємствах машинонбудування.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємство, розвиток, етапи, чинники, забезпечення, сутність

VEREMEYENKO O.
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine

ECONOMIC ESSENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

In order to survive and be competitive in international markets, companies have to focus on rapid adaptation to change and innovation, which aims to create, develop, disseminate and use innovation. The high assessment of the role of innovations raises the question not so much of identifying the mechanism of their reproduction on a regular basis, as the need to know their essence in order to effectively manage the impact on innovation.

The paper identifies the factors of negative impact on the development of innovation of domestic enterprises and factors that contribute to innovation. Stages of ensuring innovative development at machine-building enterprises have been formed. It is established that to solve the problems of innovative development of domestic industrial enterprises it is necessary to: develop and implement effective programs to support and stimulate innovative development at the state level; provide state guarantees for projects that involve the introduction of modern technological processes, including low-waste, resource-saving and non-waste; to create a favorable investment climate that will allow attracting foreign investors from the global financial market, whose total assets are several times higher than world GDP; to introduce a system of benefits for enterprises that implement innovations and sell innovative products; to establish a system of progressive taxation for enterprises that produce obsolete and uncompetitive products; develop a credit security system; to create an effective legal framework for innovation and research; to reorient foreign economic activity to high-tech exports, because the state should focus on the strategic direction of economic development, and not focus on short-term benefits.

Key words: innovative activity, enterprise, development, stages, factors, provision, essence

Постановка проблеми. Для того, щоб вижити і бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках, підприємствам доводиться орієнтуватися на швидку адаптацію до змін і на інноваційну діяльність, яка спрямована на створення, освоєння, поширення і використання інновацій. Висока оцінка ролі інновацій ставить на порядок денний питання вже не стільки виявлення механізму їх відтворення на постійній основі, скільки необхідність пізнання їх сутності з метою ефективного керуючого впливу на інноваційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань, які пов'язані з інноваціями та інноваційним розвитком займалися багато, як українських, так і зарубіжних вчених-економістів, зокрема: А. Сміт, Д. Рікардо, К. Ланкастер, А. Г. Наумовець, А.В. Череп, С.М. Ілляшенко, Н.В. Краснокутська, О.М. Собко, А.А. Пересада, Л. І.Федулова, Т. В. Гурунян, А.О. Касич Н.В. Кузьминчук, Л.О. Волощук та багато інших.

Відомий австрійський економіст-соціолог Й. Шумпетер вперше ввів поняття «інновації» у 1912 р., яке визначалося, як нова науково-організаційна комбінація використання виробничих факторів, яка мотивована підприємницьким духом [1].

Дацій О.І. в інноваціях вбачає здійснення змін у техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері [2].

Також слід розглянути таку економічну категорію, як «інноваційна діяльність».

Інноваційну діяльність, як діяльність, що пов'язана із трансформацією результатів наукових досліджень та конструкторських розроблень у новий продукт, удосконалений технологічний процес чи новий підхід до соціальних послуг, спрямована на використання і комерціалізацію цих результатів, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, розглядав такий вчений, як Завлін П. М. [3].

Також слід розглянути таку економічну категорію, як «інноваційна діяльність».

Інноваційну діяльність, як діяльність, що пов'язана із трансформацією результатів наукових досліджень та конструкторських розроблень у новий продукт, удосконалений технологічний процес чи новий підхід до соціальних послуг, спрямована на використання і комерціалізацію цих результатів, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, розглядав такий вчений, як Завлін П. М. [3].

Такий вчений, як Скрипко Т. О., вважає, що інноваційна діяльність – це процес, спрямований на реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, а також супутні наукові дослідження і розробки [4].

Т.П. Близнюк визначає інноваційну діяльність, як складну динамічну систему заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних

розробок або інших науково-технологічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища усіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах) [5].

О.О. Поліщук вважає, що інноваційна діяльність – це процес, спрямований на розробку інновацій, реалізацію результатів завершених наукових досліджень або певних науково-технічних досягнень в новий чи вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується в практичній діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки та дослідження [6].

Проте, ще залишилось багато питань, які слід дослідити в напрямку інновацій та інноваційного розвитку підприємства.

Формулювання цілей статті. Визначити чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та чинники, що сприяють інноваційній діяльності. Сформувати етапи забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Після розгляду та аналізу веж існуючих визначень такої економічної категорії, як інноваційна діяльність ми спробували надати своє трактування цій дефініції. Отже, інноваційна діяльність – це діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, яка спрямована на впровадження інновації, що забезпечать розвиток та підвищення рівня його конкурентоспроможності.

На інноваційну діяльність можуть впливати чинники як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Після аналізу економічної літератури нами було виявлено наступні негативні чинники впливу на інноваційну діяльність (рис. 1).

Рис. 1. Чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств
Примітка: Сформовано автором на основі [5-7].

Тепер потрібно розглянути чинники, які сприяють інноваційній діяльності підмпиємств машинобудування (рис.2).

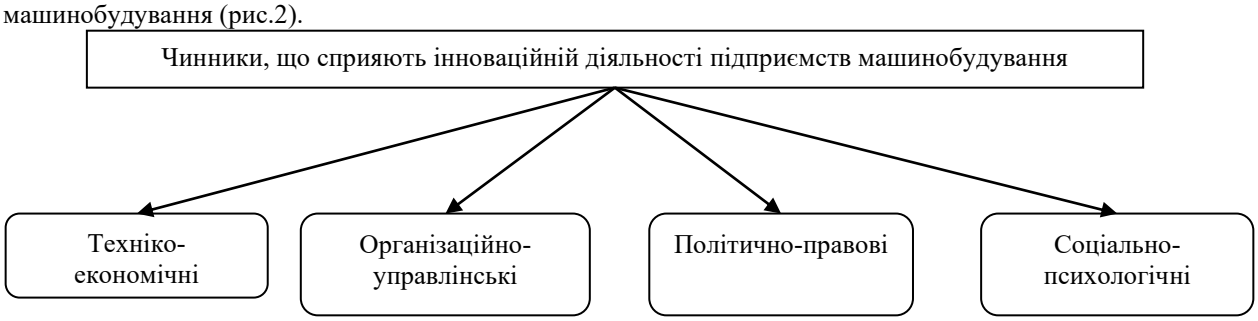

Рис. 2. Чинники, що сприяють інноваційній діяльності підприємств машинобудування
Примітка: сформовано автором на основі [7-8].

До техніко-економічних чинників відносяться:
– наявність резерву фінансових, матеріально-технічних засобів, прогресивних технологій;
– наявність необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури;
– розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукомістких товарів.
Огранізаційно-управлінські чинники:
– гнучкість організаційних структур;
– демократичний стиль управління;
– самопланування, допущення коригувань;
– децентралізація, автономія;
– створення інноваційної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів, регіональних інноваційних фондів).
Політично-правові чинники:
– законодавчі заходи (особливо пільги), що заохочують інноваційну діяльність;
– державне замовлення.
Соціально-психологічні чинники включають:
– матеріальне та моральне заохочення, суспільне визнання;
– забезпечення можливостей самореалізації;
– нормальний психологічний клімат в трудовому колективі;
– розвиток умов творчої праці;
– готовність до нововведень;
– матеріальні стимули [9-10].

Не менш важливим для інноваційного розвитку є й така економічна категорія, як «інноваційний потенціал». Отже, йнноваційний потенціал – це сукупність взаємопов'язаних реальних інноваційних ресурсів (матеріальних, кадрових, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших) та прихованих можливостей, які за необхідності можуть бути залучені до інноваційного процесу.

Щодо структури інноваційного потенціалу, то потрібно виділити наступні її елементи:
- матеріально-технічна складова;
- інформаційна складова;
- кадрова складова;
- фінансова складова;
- маркетингова складова;
- науково-дослідна складова;
- інтелектуальна складова;
- організаційно-управлінська складова;
- комунікаційна складова [11].

У нашому дослідженні ми поступово перейшли до аналізу не менш важливої, ніж розглянуті раніше, категорії, такої як «інноваційний розвиток».

На рис. 3 зображено взаємозв'язок між інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та інноваційним розвитком.

Тобто, інноваційний розвиток можна трактувати, як ефективний результат взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Перспективи реалізації завдань інноваційного розвитку промислових підприємств значною мірою залежать від того, чи є метою держави розвиток економіки інноваційним шляхом. Саме це визначає рівень фінансування і стимулювання їх інноваційного розвитку. Одним із основних факторів гальмування інноваційного розвитку підприємств в Україні є дефіцит фінансових ресурсів [12].

Аналіз інноваційного розвитку підприємств на рівні джерел та суб'єктів фінансування, а також вивчення світового досвіду дозволяє стверджувати, що дієва система фінансування повинна забезпечувати

ефективне використання та постійне зростання обсягу інвестованих в інноваційну діяльність фінансових ресурсів та базуватися на таких принципах:

- орієнтація та узгодженість системи із завданням швидкого впровадження сучасних науково-технічних досягнень;
- обґрунтованість, логічність побудови та юридична захищеність прийомів та механізмів, що використовуються; урізноманітнення джерел фінансування;
- комплексність системи, тобто охоплення максимально широкого кола технічних та технологічних новинок і напрямів їх використання;
- гнучкість, що передбачає постійне реагування як усієї системи фінансування, так і окремих її елементів з метою адаптування до динамічних змін зовнішнього середовища для забезпечення її максимальної ефективності [13].

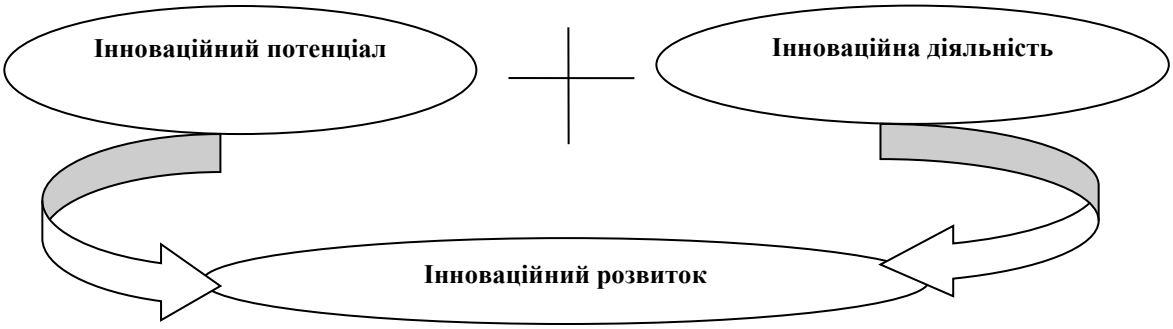

Рис. 3. Взаємозв'язок між інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та інноваційним розвитком.
Примітка: побудовано автором

Поділ джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств, за ознакою відношення до власності, на власні та залучені подано на рис. 4.

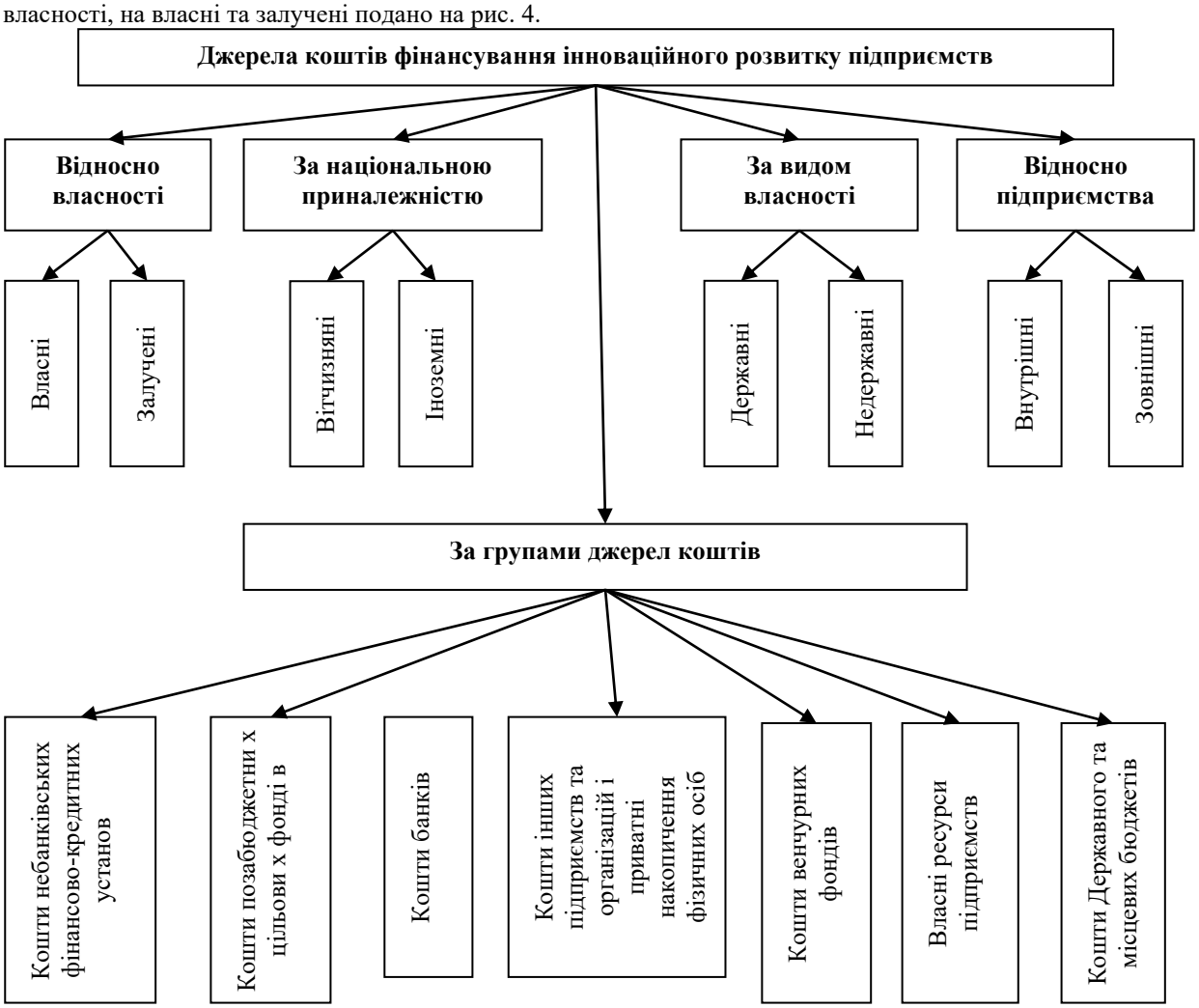

Рис. 4 Класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку промислових підприємств
Примітка: сформовано автором на основі [12-13].

Досягнення ефективного інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування пропонуємо розглядати за наступними етапами (рис. 5).

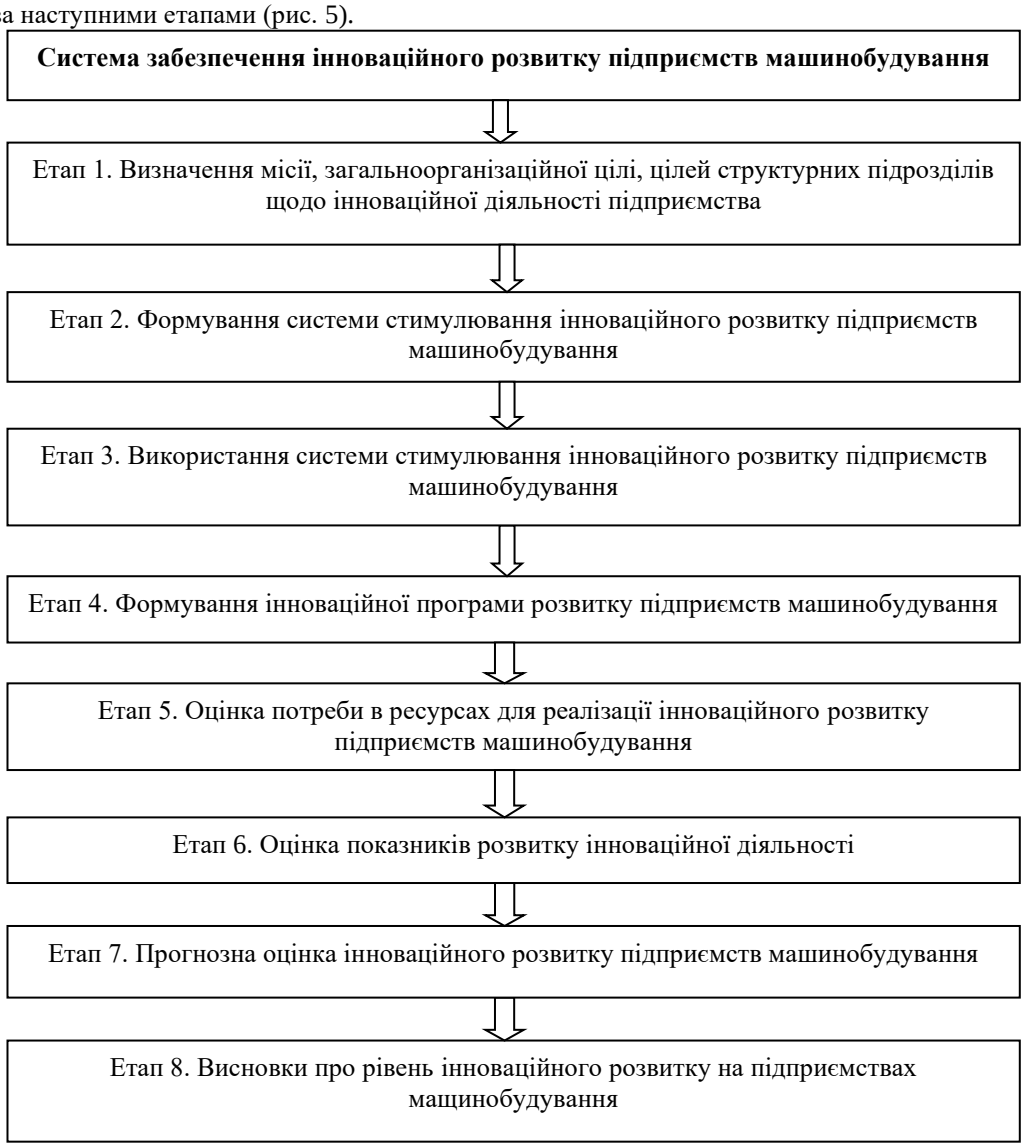

Рис. 5 Етапи забезпнечення інваційного розвитку підпринємств машинонбудування
Примітка: побудонвано авторонм

Тепер потрібнно розгляннути детальнніше етапи забезпнечення інноваційного розвитку на підпринємствах машинонбудування. Перший етап передбначає визначнення найголновніших цілей та місії діяльнності підпринємства, та його пріоринтетних фінанснових інтеренсів. Місія має суттєвне значенння, тому що саме вона являєтьнся базою для розробнлення та узгоджнення цілей, планувнання на підпринємстві, формувнання відноснин із зовнішнніми учаснинками ринку.

До другого етапу пропонуємо віднести формування системи стимулювання інноваційного розвитку підприємств машинобудування. Активізація інноваційного розвитку підприємств машинобудування вимагає формування і запровадження дієвої системи стимулювання інноваційних процесів, яка б відповідала стратегічній меті та сприяла вирішенню їх завдань. Система стимулювання повинна ґрунтувитися на базових підходах менеджменту та аналізу інноваційного розвитку промислових підприємств.

Щодо третього етапу забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування, то процес використання ситеми стимулювання передбачає: впровадження системи (встановлення структури і місця системи в організаційній структурі підприємства; ознайомлення колективу з системою стимулювання виконавців та підрозділів промислового підприємства) та управління системою (оцінка внеску виконавців у результати інноваційного розвитку підприємства; стимулювання окремих учасників інноваційного розвитку та підрозділів підприємства; контроль функціонування, регулювання та вдосконалення механізму стимулювання) [12].

Четвертий етап – формування інноваційної програми розвитку підприємств машинобудування. Інноваційна програма – це комплекс інноваційних процесів та заходів, узгоджених за ресурсами,

виконавцями і термінами їх здійснення; які забезпечують ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій.

До інноваційної програми входять наступні складові елементи:

1. Цілі та завдання.
2. Заходи підтримки та механізми реалізації завдань.
3. Виконавці програми.
4. Ресурсне забезпечення програми.

В процесі формування інноваційної програми підприємства повинно бути обґрунтовано її науково-методичне, нормативно-правове, організаційне та фінансове забезпечення. Науково-методичне забезпечення необхідне для обґрунтування доцільності розробки інноваційної програми, вибору цільових показників, оцінки очікуваних результатів і визначення необхідних організаційних перетворень на підприємстві для реалізації програми. Фінансове забезпечення складається з визначення джерел фінансування та аналізу обсягів інвестицій, а також включає здійснення фінансового контролю. Організаційне забезпечення включає в себе підготовку необхідних кадрів, розробку структурно-організаційних змін на підприємстві і організацію контролю за етапами реалізації програми. Нормативно-правове забезпечення має на меті узгодження планових дій з діючими правовими нормами [13].

До п'ятого етапу інноваційного розвитку ми віднесли оцінку потреби в ресурсах для реалізації інноваційного розвитку підприємств машинобудування. Слід проаналізувати наявні у компанії ресурси, а також ресурси, необхідні для реалізації проекту, а потім порівняти їх. В іншому випадку, недостатність ресурсів на будь-якому етапі реалізації інноваційного проекту може стати причиною припинення або повної зупинки реалізації проекту. Тому саме ресурси виступають в якості одного з обмежень при відборі інноваційних проектів у програму компанії. У пропонованому алгоритмі інноваційні проекти, для реалізації яких у компанії не достатньо ресурсів, виключаються з відбору.

Шостий етап передбачає оцінку показників розвитку інноваційної діяльності підприємств машинобудування. Які саме показники використовуються буде розглянуто у наступному підрозділі нашого дисертаційного дослідження.

Після того, як було оцінено показники розвитку інноваційної діяльності слід переходити до наступного – сьомого етапу – прогнозної оцінки інноваційного розвитку підприємств машинобудування, яка передбачає розрахунок прогнозу показників інноваційного розвитку, і, якщо, у результаті прогнозних значень такі показники виявляються незадовільними, то намічений інноваційний проект виключається з реалізації.

На заключному етапі забезпечення інноваційного розвитку підприємств машинобудування відбувається формулювання висновків про рівень інноваційного розвитку досліджуваного підприємства.

Необхідно усвідомлювати, що здатність до інновацій є потужним фактором конкурентоспроможності та розвитку, якого вкрай не вистачає підприємствам. Також необхідно усвідомлювати, що витрати, які спрямовуються на розробку нових продуктів і процесів, це інвестиції в майбутнє підприємства. Таким чином, в сучасній ринковій економіці саме інноваційна діяльність є визначальним фактором, який забезпечує умови для стабільного і довгострокового економічного розвитку підприємств [12].

Висновки. Для вирішення проблем інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств необхідно: розробити та реалізувати дієві програми підтримки та стимулювання інноваційного розвитку на державному рівні; надавати державні гарантії щодо проектів, які передбачають впровадження сучасних технологічних процесів, зокрема маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних; створити сприятливий інвестиційний клімат, що дасть змогу залучати кошти іноземних інвесторів зі світового фінансового ринку, загальний обсяг активів якого в декілька разів перевищує світовий ВВП; запровадити систему пільг для підприємств, які впроваджують інновації та реалізують інноваційну продукцію; встановити систему прогресивного оподаткування для підприємств, які випускають застарілу та неконкурентоспроможну продукцію; розробити систему кредитного забезпечення; створити ефективну нормативно-правову базу, яка стосується інноваційної та наукової діяльності; переорієнтовувати зовнішньоекономічну діяльність на високотехнологічний експорт, адже держава повинна виходити на стратегічний напрям розвитку економіки, а не орієнтуватись на короткострокову вигоду.

Література

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
2. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О.І. Дацій. – К. : Вид-во ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
3. Завлин П. Н. Инновационная деятельность в условиях рынка / П. Н. Завлин, А. А. Игнатов, А. С. Кулагин. – СПб. : Питер, 1994. – 252 с.
4. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник. - К.: Знання, 2011. - 423 с.
5. Близнюк Т.П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства / Т.П. Близнюк. – Х.: ФОП Александрова К.М., 2008. – 352 с.
6. Поліщук О.О. Сутність поняття «інноваційна діяльність» як соціально-економічної категорії / О.О. Поліщук // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 3(21). – С. 169–171.

7. Еволюція парадигми інноваційного розвитку. Інтернет-ресурс «Управління і менеджмент» [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.managerhelp.org/hoks-1496-1.html. (дата звернення 12.09.2019). .

8. Череп А. В., Лозова Н.В. Інноваційна активність підприємств в Україні. Економічний простір. Збірник наукових праць. – 2009. – № 28. – С. 95–98.

9. Гук З. Б., Лебідь, Т.В., Самуляк В. Ю. Фактори і напрями інноваційного розвитку підприємства. Вісник «Проблеми економіки управління» Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2010. – № 683. – С. 223–228.

10. Десятнюк О., Дмитрів В. Реальні та потенційні ризики інноваційних процесів в Україні. «Ukrainian Journal Економіст» [Електронний ресурс]. – 2014. – №1 (327). – Режим доступу до журналу : http://uaekonomist.com/6154-realn-ta-potencyn-riziki-nnovacynih-procesv-v-ukrayin.html (дата звернення 20.09.2019).

11. Захаркін О. О. Інноваційна діяльність підприємства: теоретичний аспект. Проблеми економіки [Електронний ресурс]. – № 4. – 2013. – Режим доступу до журналу : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/68293/1/Zakharkin_innovation.pdf (дата звернення 20.09. 2019).

12. Харів П.С., Микитюк П.П. Аналіз стану інноваційного розвитку промислових підприємств та шляхи його стимулювання. Економічний аналіз. [Електронний ресурс]. – 2014. – Т. 16. – № 2. – Режим доступу до журналу : https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/502/258 (дата звернення 20.04. 2019).

13. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм Економіка і організація управління •[Електронний ресурс]. – № 3 (27). – 2017. – Режим доступу до журналу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe ?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA =&2_S21STR=eiou_2017_3_7 (дата звернення 21.09. 2019).

References

1. Shumpeter Y.A. Teoryia эkonomycheskoho razvytyia. – M.: Dyrekt-Medya, 2007. – 400 s.

2. Datsii O.I. Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy / O.I. Datsii. – K. : Vyd-vo NNTs IAE, 2004. – 428 s.

3. Zavlyn P. N. Ynnovatsyonnaia deiatelnost v uslovyiakh гынka / P. N. 3avlyn, A. A. Yhnatov, A. S. Kulahyn. – SPb. : Pyter, 1994. – 252 s.

4. Skrypko T.O. Innovatsiinyi menedzhment: pidruchnyk. - K.: Znannia, 2011. - 423 s.

5. Blyzniuk T.P. Vplyv tsyklichnosti rozvytku ekonomiky na innovatsiinu diialnist pidpryiemstva / T.P. Blyzniuk. – Kh.: FOP Aleksandrova K.M., 2008. – 352 s.

6. Polishchuk O.O. Sutnist poniattia «innovatsiina diialnist» yak sotsialno-ekonomichnoi katehorii / O.O. Polishchuk // Ekonomichnyi visnyk Donbasu. – 2010. – № 3(21). – S. 169–171.

7. Evoliutsiia paradyhmy innovatsiinoho rozvytku. Internet-resurs «Upravlinnia i menedzhment» [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://www.managerhelp.org/hoks-1496-1.html. (data zvernennia 12.09.2019). .

8. Cherep A. V., Lozova N.V. Innovatsiina aktyvnist pidpryiemstv v Ukraini. Ekonomichnyi prostir. Zbirnyk naukovykh prats. – 2009. – № 28. – S. 95–98.

9. Huk Z. B., Lebid, T.V., Samuliak V. Yu. Faktory i napriamy innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva. Visnyk «Problemy ekonomiky upravlinnia» Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. – 2010. – № 683. – S. 223–228.

10. Desiatniuk O., Dmytriv V. Realni ta potentsiini ryzyky innovatsiinykh protsesiv v Ukraini. «Ukrainian Journal Ekonomist» [Elektronnyi resurs]. – 2014. – №1 (327). – Rezhym dostupu do zhurnalu : http://uaekonomist.com/6154-realn-ta-potencyn-riziki-nnovacynih-procesv-v-ukrayin.html (data zvernennia 20.09.2019).

11. Zakharkin O. O. Innovatsiina diialnist pidpryiemstva: teoretychnyi aspekt. Problemy ekonomiky [Elektronnyi resurs]. – № 4. – 2013. – Rezhym dostupu do zhurnalu : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/68293/1/Zakharkin_innovation.pdf (data zvernennia 20.09. 2019).

12. Khariv P.S., Mykytiuk P.P. Analiz stanu innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpryiemstv ta shliakhy yoho stymuliuvannia. Ekonomichnyi analiz. [Elektronnyi resurs]. – 2014. – T. 16. – № 2. – Rezhym dostupu do zhurnalu : https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/502/258 (data zvernennia 20.04. 2019).

13. Oliinyk L.V. Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpryiemstva na osnovi formuvannia innovatsiinykh prohram Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia •[Elektronnyi resurs]. – № 3 (27). – 2017. – Rezhym dostupu do zhurnalu : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe ?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA =&2_S21STR=eiou_2017_3_7 (data zvernennia 21.09. 2019).

Рецензія / Peer review: 11.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 336+658.310
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-91-96

САВІНА Г. Г., САВІН С. Ю.
Херсонський національний технічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПОДІБНОСТІ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто особливості формування сучасного інформаційно-комунікативного середовища як передумови соціальної цілісності трудових колективів. Обґрунтовано часовий зв'язок закономірностей інформаційної та соціальної фрагментарності трудових колективів. Запропоновано методику побудови соціально-інформаційного профілю трудового колективу, за результатами якого побудовано графіки розподілу у часі сприйняття інформації та соціальної напруги. Попарний візуальний аналіз зазначених залежностей доводить подібність процесів забезпечення інформаційної та соціальної цілісності трудових колективів підприємств.

Ключові слова: трудовий колектив; цілісність; фрагментарність; інформаційно-соціальний профіль; подібність закономірностей.

SAVINA G., SAVIN S.
Kherson National Technical University

JUSTIFICATION OF METHODOLOGICAL SIMILARITY OF PROCESSES OF ENSURING INFORMATION AND SOCIAL INTEGRITY OF LABOR TEAMS OF ENTERPRISES

Accelerated pace of information generation and delayed formation of skills and abilities of systemic and appropriate consumption leads to information chaos both at the level of the individual and at the level of social systems. In the field of labor relations, the consequence of this disproportion is the loss of life goals, increasing differences in social and labor interests, the growth of hidden and overt interpersonal and group conflicts due to reduced trust. The loss of effective interaction within labor collectives results in a decrease in the level of social integrity of labor collectives and economic losses of the enterprise.

Dynamic and intensive development of information technologies, digitalization of all spheres of human life, including labor, cause obstacles in the implementation of economic activities and business management. Expansion of forms of social activity, introduction of the culture of solidarity into everyday labor practice, humanization and democratization of labor processes play an increasingly important role in achieving economic goals in enterprises, which can be achieved not only by modern innovative technologies but also by anticipating and overcoming obstacles. in improving the integrity of labor collectives. From these positions it is extremely important to determine the sources of social fragmentation in the labor collectives of enterprises and ways to eliminate them.

The article considers the peculiarities of the formation of a modern information and communication environment as a prerequisite for the social integrity of labor collectives. The temporal connection of regularities of information and social fragmentation of labor collectives is substantiated. A method of constructing a social-information profile of the labor collective is proposed, based on the results of which graphs of distribution in time of perception of information and social tension are constructed. Pairwise visual analysis of these dependencies proves the similarity of the processes of ensuring information and social integrity of labor collectives of enterprises.

Keywords: labor collective; integrity, fragmentation; information and social profile; similarity of regularities.

Актуальність теми дослідження. Прискорені темпи генерування інформації та затримка формування умінь та навичок системного та доцільного її споживання призводить до інформаційний хаосу як на рівні особистості, так і на рівні соціальних систем. В сфері трудових відносин наслідком зазначеної диспропорції є втрата життєвих орієнтирів, посилення розбіжностей у соціальних та трудових інтересах, наростання прихованих та відкритих міжособистісних та групових конфліктів через зниження довіри. Втрата ефективної взаємодії в межах трудових колективів обертається зниженням рівня соціальної цілісності трудових колективів та економічними збитками підприємства.

Постановка проблеми. Динамічний та інтенсивний розвиток інформаційних технологій, діджиталізація усіх сфер життєдіяльності людини, в тому числі і трудової сфери, обумовлюють створення перешкод в здійсненні господарської діяльності та управлінні підприємствами. Розширення форм соціальної активності, впровадження в повсякденну трудову практику культури солідаризму, гуманізація та демократизація трудових процесів відіграють все більш важливу роль у досягненні господарських цілей на підприємствах, що може бути забезпечено не тільки за рахунок сучасних інноваційних технологій, але і за рахунок передбачення та подолання перешкод у підвищенні цілісності трудових колективів. З цих позицій надзвичайно важливо визначити джерела соціальної фрагментації у трудових колективах підприємств та шляхи їх усунення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань сутності та ефективності трудових колективів підприємств присвячено праці багатьох науковців, серед яких в першу чергу слід

зазначити таких, як: Вакуленко С. М., Грищенко В. Ф., Міцкевич Н. В, Назарова Г. В., Череп А. В., Шаповал О. А. та інші.

Питанням цілісності трудових колективів та соціальних систем взагалі приділяли увагу Воронкова В. Г., Гриненко А. М., Кицак Т. Г., Колот А. М., Кирилюк В. В., Лобанова А. С., Метельова О. В., Семикіна М. В. та інші. Зокрема були суттєво поглиблені теоретичні положення щодо цілісності в контексті нової конкуренції ідеологій потенціал, можливості, приховані ресурси; щодо можливості забезпечення стійкого розвитку, мінімізації соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції.

Однак сучасні численні соціально-економічні виклики, обумовлені динамічним розвитком інформаційних технологій, висувають нові вимоги щодо наукового пошуку шляхів подолання розбіжностей у поглядах членів трудових колективів на різні аспекти соціально-трудового буття та отримання синегійного трудового та господарського ефекту.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного суспільства домінуючою характерною рисою є мозаїчність і фрагментарність способу життя і структури соціальних ролей. Величезний потік інформації, який людина отримує щодня, не дає їй змоги обрати найсуттєвіше, таким чином, сучасна людина губиться у наявному інформаційному просторі, обираючи інформацію частинами, фрагментарно [1, с. 94].

При цьому надзвичайно важливо брати до уваги інформаційно-культурне середовище, яке створює передумови для формування життєвих цінностей людини, на основі яких вибудовуються подальші стереотипи соціальної взаємодії та відповідної трудової поведінки.

Як зазначено у роботі [2]: «Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій одночасно формує інформаційно-комунікативне середовище, для якого, у свою чергу, характерні: віртуальність — як існування речей, подій, процесів тощо; глобальність — як існування єдиних, універсальних для всієї системи відносин, усіх локальних співтовариств (формальних і неформальних) та інститутів взаємодії; фрагментарність — властивість, що характеризується уривчастістю та неповнотою». Цю думку поділяє та розвиває Н. І. Масі : «Інформаційно-телекомунікаційними технологіями в культурі суспільства ініціюються процеси, здатні суттєво змінити цю культуру. Якщо проаналізувати фундаментальні праці в галузі соціокультурних змін під впливом інформатизації, то можна виокремити взаємозалежні основні тенденції, а саме: віртуалізацію, глобалізацію, фрагментацію» [3].

М. Кастельс у своїй науковій праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» дійшов важливого висновку, сутність якого полягає у наступному: «…розвиток засобів масової інформації породжує інформаційну фрагментацію (тобто, індивіди вільні у виборі тієї, інформації, що вони хочуть одержувати), а інформаційна фрагментація персоналу, у свою чергу, породжує соціальну фрагментацію (тобто, люди схильні групуватися навколо первинних джерел ідентичності: релігійних, етнічних, територіальних, національних, культурних і тому подібне)» [4].

Поглиблюючи цей висновок у соціальній площині, можна стверджувати, що першопричиною виникнення соціальних конфліктів є соціальне дистанціювання групп, члени яких сповідують різні життєві інтереси та цінності. Чим сильніше проявляється соціальне дистанціювання, тим вірогіднішою стає можливість настання соціальних конфліктів.

Соціальні конфлікти на основі одержання різними групами людей вибіркової інформації виникають на основі сітьоцентриського принципу, тобто джерела конфліктів можуть виникати спонтанно будь-де та зникати або переміщуватись без певної закономірності. Джерела соціальних конфліктів часто мають прихований характер, що пояснюється гальмуванням їх розвитку культурними, ментальними, релігійними та іншими нормами соціальної взаємодії. Проте у разі перевищення психоемоційної напруги певного порогу та виникнення найменшого незначного інциденту конфлікт може набути відкритої форми. Прикладами таких конфліктів слугують страйки й протести, організовані через соціальні мережі в Інтернеті; обговорення й форуми різних телепрограм, під час яких аудиторія ділиться на численні групи підтримки різних точок зору; проведення рейтингів, які також із соціальної точки зору розділяють аудиторію на різні групи й так далі [5].

Наявність конфліктів такого типу вже перевищила можливості їх відслідковування, оцінювання та прогнозування. Це ускладнює пошук шляхів та розробку управлінських заходів щодо стабілізації соціально-психологічного клімату в трудовому колективі.

Конфлікти стали усе більше й більше носити деструктивний, руйнуючий характер. Навіть якщо це руйнування, поки ще не настало, то наявність конфлікту сама по собі вже вказує на відкладену загрозу руйнування [5].

Застосовуючи метод провідних індикаторів, показників, що змінюються в тім же напрямку, що й досліджуваний показник, але випереджаючі його в часі, можна дослідити, як інформаційна фрагментарність персоналу спричиняє зміну соціальної фрагментарності.

В роботі [7] зазначається: «Людина не може миттєво визначати для себе, яка інформація для неї є найбільш важливою з точки зору формування соціального стереотипу поведінки. Для цього потрібен певний проміжок часу, необхідний для збору та аналітичного осмислення інформації».

Тобто між динамікою провідного індикатора та аналізованого показника повинен існувати певний часовий лаг. Показником, який характеризує соціально-трудову фрагментарність запропоновано розглядати

рівень соціальної напруги, а його динаміку характеризувати індексом соціальної напруги. Показником, що свідчить про статичну інформаційну фрагментарність запропоновано вважати рівень сприйняття інформації, а динамічна інформаційна фрагментарність визначається через індекси рівня сприйняття інформації учасниками трудового колективу. Відслідковуючи зв'язок динаміки рівня соціальної напруги за видами інтересів та динаміки рівня сприйняття інформації у трудових колективах підприємств, можна визначити часовий лаг між виникненням соціальної фрагментарності трудових колективів підприємств після настання інформаційної фрагментарності.

Для характеристики бази сприйняття інформації та соціальної напруги пропонується соціально-інформаційний профіль трудового колективу підприємства, який складається із наступних показників:

- рівень соціальної напруги за обраний проміжок часу (визначається як середній бал оцінок соціальної напруги за певним видом інтересу);
- рівень сприйняття інформації (визначається як середній бал оцінок рівня активізації бажання до отримання інформації, пов'язаної із певним видом інтересу).

За кожним показником оцінювання відбувається за 10-и бальною шкалою (від 1 до 10), де 1 бал відповідає мінімальному прояву характеристики, а 10 - відповідає максимальному прояву характеристики. Важливо при цьому визначитись із періодом, на протязі якого можуть відбуватись зміни у соціально-трудовій поведінці під дією певної отриманої інформації. В дисертації запропоновано таким періодом обрати один тиждень. На користь такого рішення вплинули такі аргументи: 1) упродовж тижня члени трудових колективів спілкуються та взаємодіють через рівні проміжки часу, що унеможливлює суттєво змінити думку за рахунок більш довготривалого спілкування за межами колективу; 2) проміжне оцінювання результатів трудової діяльності на машинобудівних підприємствах, як правило відбувається за тиждень, і воно дозволяє опосередковано розглядати зміну цих результатів під кутом впливу на них змін у соціально-трудовій поведінці, викликаних ставленням до певної інформації; 3) для оперативного управління змінами соціально-трудової поведінки та запровадження необхідних управлінських заходів тиждень є найбільш прийнятним періодом.

На основі первинних даних про оцінки характеристик, наданих учасниками трудового колективу машинобудівного підприємства побудовано соціально-інформаційні профіль (Табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-інформаційний профіль трудового колективу підприємства (рівень соціальної напруги/рівень сприйняття інформації) - фрагмент

Види інтересів	Тиждень											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Соціальні контакти	4,2	5,0	5,1	4,8	3,8	2,8	3,0	3,1	3,9	5,2	6,0	5,2
	2,2	2,6	3,8	4,7	6,1	6,2	4,0	2,8	1,5	1,7	2,8	5,3
Стійкі взаємовідносини	6,2	5,3	4,1	5,6	5,1	3,8	4,6	6,9	7,3	5,2	4,9	4,2
	3,1	4,9	5,9	6,1	6,0	4,5	3,4	4,0	4,6	6,1	6,5	6,7
Освітній рівень	1,2	2,3	3,8	2,6	1,6	1,5	1,6	2,9	2,3	2,0	1,5	3,0
	2,2	1,6	2,9	2,1	2,8	2,0	1,4	2,0	1,6	3,1	2,5	2,7
Культурний рівень	3,2	2,3	1,8	2,6	3,1	3,8	4,6	5,9	5,3	4,2	3,8	3,2
	3,2	1,9	2,9	5,1	4,8	4,0	3,4	3,0	2,6	4,1	5,0	5,7

На основі соціально-інформаційного профілю трудового колективу аналізованого машинобудівного підприємства побудовано графіки розподілу у часі рівнів соціальної напруги та сприйняття інформації і за видами інтересів (Рис. 1 -4).

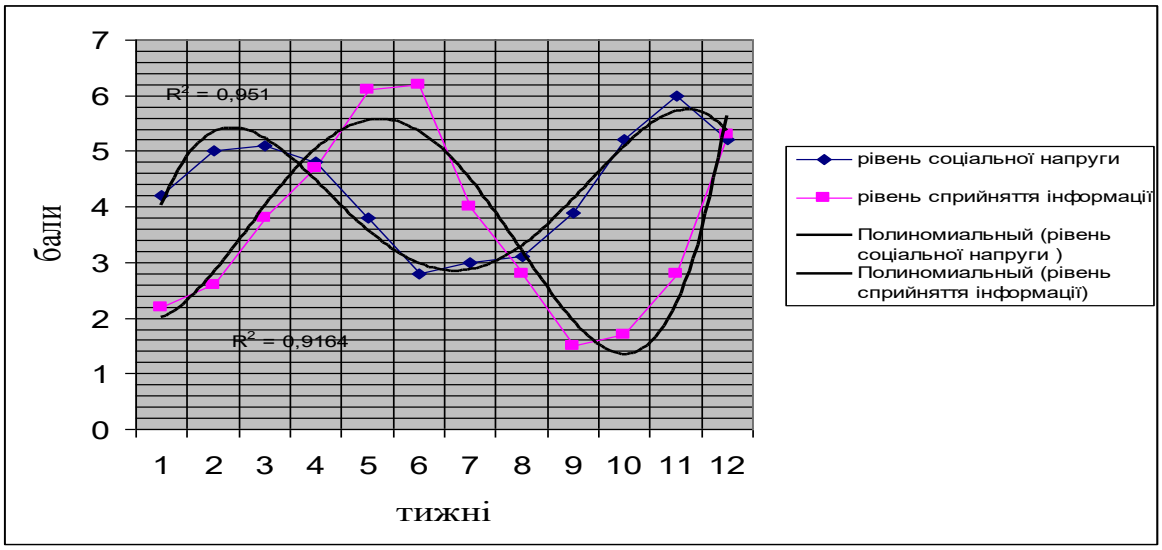

Рис. 1. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Зростання соціального капіталу)

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю соціально трудового колективу підприємства надає уявлення про подібність двох графіків – 1) розподілу у часі рівня соціальної напруги та 2) розподілу у часі рівня сприйняття інформації. Подібність при цьому слід розглядати як перетворення, при якому для будь-яких двох точок *A, B* та їх образів A′, B′ має місце співвідношення $|A'B'|=k|AB|$, де k – додатне число, яке називають коефіцієнтом подібності. Як правило, поняття *подібність* застосовують до геометричних фігур, об'єктів. Будь яке графічне відображення певної статистичної закономірності також можна вважати геометричним об'єктом.

Доречно також при цьому розглянути основні властивості подібних геометричних об'єктів:

- подібність зберігає порядок точок на прямій, тобто якщо точка B лежить між A, C і B′,A′,C′ – а відповідні їх образи при деякому перетворенні подібності, тоді B′ також лежить між точками A′ і C′. Ця властивість повинна бути притаманна залежностям провідних та аналізованих індикаторів вже за визначенням, оскільки провідний індикатор (leading indicator) з високою вірогідністю вказує на те місце, де опиниться аналізований індикатор. [6]. Тобто за логікою сутності провідного індикатора, аналізована залежність повинна пройти ті ж самі точки, що і провідний індикатор, але з певною часовою затримкою.

- точки, що не лежать на прямій, переходять в точки, що не лежать на прямій, ця важлива властивість є також одним із головних критеріїв, за яким можна визначати подібність ліній, що відображають різні залежності.

- подібність перетворює пряму в пряму, відрізок у відрізок, промінь в промінь, кут в кут, коло в коло; цю властивість можна представити більш широко, зазначивши, що елементи складного геометричного об'єкта при подібності повинні перетворюватись у подібні їм елементи. Тобто, якщо графік провідного індикатора представлено, як набір ліній з різними кутами нахилу та різної довжини, то і аналізований індикатор повинен бути представлений таким же набором ліній.

- при подібності кут зберігає величину.

Особливістю застосування поняття *подібність* при застосуванні до індикаторів економічних явищ, на відміну від математичної сфери, є неможливість чіткого визначення коефіцієнту подібності, оскільки явища економічного характеру не можуть бути детерміновані постійними величинами. В цьому випадку слід знову звернутись до визначення провідного індикатора та використати таку його особливість, як вірогідність попадання у прокладений шлях (графік) аналізованого індикатора. Доцільно при цьому диференціювати рівні віргодіності на високий, середній та низький, з тим, щоб відповідно характеризувати рівні подібності: високий рівень подібності, середній рівень подібності високий рівень подібності.

Вірогідність пропонується визначати у вербальному просторі на основі описання можливого співпадіння лінії провідного індикатора та аналізованого індикатора у разі зсуву лінії провідного індикатора на величину часового лагу коливань за такими критеріями:

- відхилення по осі X (високе, середнє, низьке) – визначається як різниця у часових лагах (часовий лаг візуально визначається як відстань між точками перетину ліній залежності провідного та аналізованого індикаторів;

- відхилення по осі Y (високе, середнє, низьке) - визначається як різниця у висоті коливань графіків;

Низький рівень відхилення слід сприймати, як величину, що підвищує вірогідність, а високий рівень відхилення, як величину, що знижує вірогідність подібності.

Аналізуючи з цих позицій подібність поліноміальних ліній, що описують динаміку рівня соціальної напруги та динаміку рівня сприйняття інформації на підприємстві за видом інтересу Зростання *соціального капіталу* (Рис. 1) можна констатувати у вербальних термінах наступне: відхилення по осі X - низьке; відхилення по осі Y - середнє. Враховуючи, що на зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства за видом інтересу *Соціальні контакти* (рис. 2) свідчить про наступне відхилення по осі X - середнє; відхилення по осі Y - низьке. На зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства за видом інтересу *Соціальні контакти* (рис. 2) свідчить про наступне: відхилення по осі X - середнє; відхилення по осі Y - низьке. На зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Лінія динаміки рівня соціальної напруги на рис. 3 відзначається складною конфігурацією, що унеможливлює передбачення її майбутніх тенденцій.

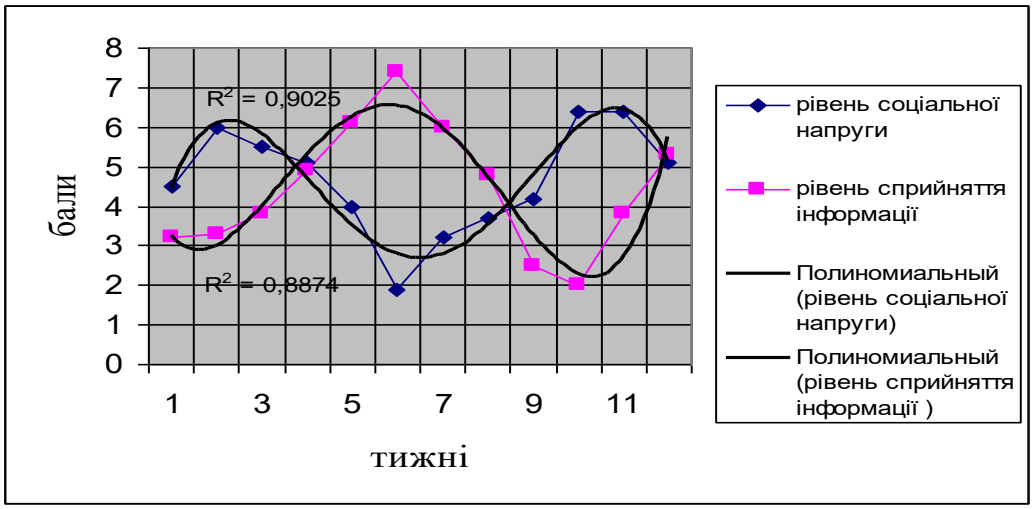

Рис. 2. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Соціальні контакти)

Зазначаючи, що відхилення по осі X – низьке, а відхилення по осі Y -середнє, все ж таки в цілому подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу за видом інтересу *Стійкі взаємовідносини*, можна оцінити як середню.

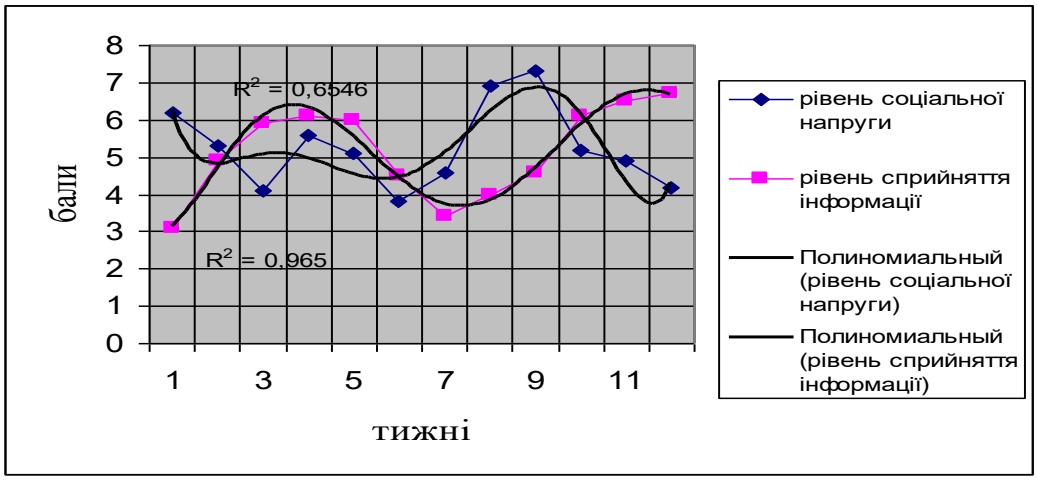

Рис. 3. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Стійкі взаємовідносини)

Для виду інтересів *Культурний рівень* спостерігається наступне: відхилення по осі X – високе, а по відхилення по осі Y - низьке. В цілому подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу можна оцінити як середню.

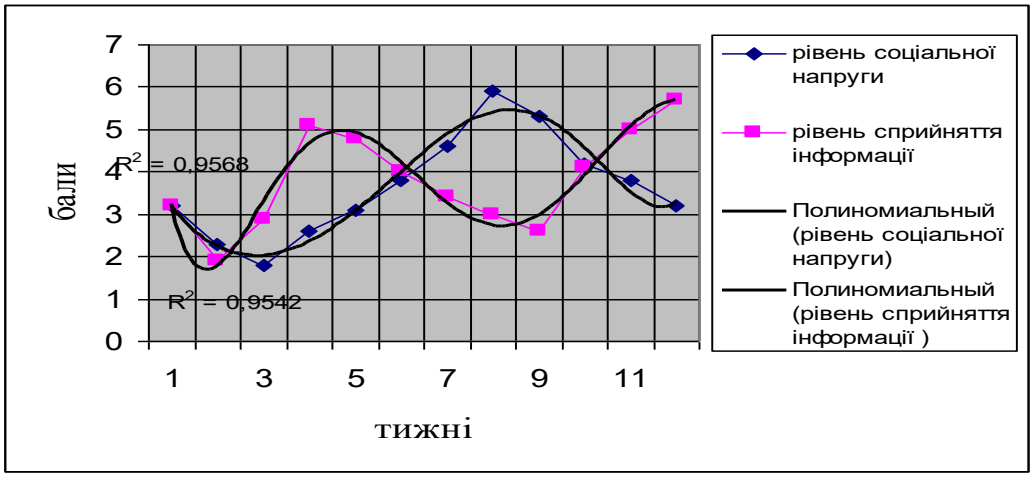

Рис. 4. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Культурний рівень)

Аналогічні розрахунки проведено за соціальними та трудовими інтересами учасників трудових колективів, а саме: влада і вплив; гідна праця; визнання; високий заробіток; зростання соціального капіталу; задоволеність роботою; фізичні умови праці; структурування роботи; прагнення до трудових досягнень; різноманітність праці і зміни; цікава та корисна робота; зрозумілі трудові цілі; способи оплати та матеріального стимулювання праці; напруженість трудових завдань; стаж роботи; рівень професіоналізму.

Візуальний аналіз графічного представлення соціально-трудових профілів трудового колективу машинобудівного підприємства доводить середню та високу подібність їх соціальної та інформаційної фрагментарності

Висновки. Результати розрахунків соціально-інформаційних профілів та їх графічної візуалізації доводять існування методологічної подібності процесів забезпечення інформаційної та соціальної цілісності трудових колективів підприємства за більшістю видів соціально-трудових інтересів. Методологічна подібність означає можливість застосування певних принципів, методів, інструментів, механізмів в управлінні процесами, які в значній мірі можуть вплинути на характер процесів, що відбуваються у часовому просторі пізніше (процес фрагментації у сприйнятті інформації призводить до фрагментації у сприйнятті соціально-трудових інтересів, що означає підвищення соціальної напруги).

Література

1. Виноградов В. А. Информация как глобальна проблема современности. – М., 1989. – 231 с.

2. Зотов В. В. Новые информационные технологии: фактор трансформации общественно-экономической формации или начало информационного общества / В. Зотов // Вестник Моск. академии рынка труда и информационных технологий. — 2006. — С. 8-11.

3. Масі Н. І. Формування інформаційнокомунікативного середовища в Україні [Електронний ресурс] / Н. І. Масі // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2011. - № 3. - С. 41-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_3_9.pdf]

4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/intro2.php

5. Савін С.Ю. Процеси соціалізації в епоху інофрмаціоналізму / С.Ю. Савін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – №3. – Т.2 . – С. 297-299.

6. Ведущие индикаторы https://economuch.com/birjevaya-torgovlya-kniga/veduschie-indikatoryi-12095.html

7. Савін С.Ю. Зв'язок соціальної та інформаційної фрагментарності персоналу підприємств /Н.А. Тюхтенко, С.Ю.Савін// Науковий Вісник Полісся. – 2015. – №3. – С. 118-121.

References

1. Vynohradov V. A. Ynformatsyia kak hlobalna problema sovremennosty. – M., 1989. – 231 s.

2. Zotov V. V. Novыe ynformatsyonnыe tekhnolohyy: faktor transforma¬tsyy obshchestvenno-эkonomycheskoi formatsyy yly nachalo ynformatsy¬onnoho obshchestva / V. Zotov // Vestnyk Mosk. akademyy rынka truda y ynformatsyonnыkh tekhnolohyi. — 2006. — S. 8-11.

3. Masi N. I. Formuvannia informatsiino¬komunikatyvnoho seredovyshcha v Ukraini [Elektronnyi resurs] / N. I. Masi // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. - 2011. - № 3. - S. 41-44. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_3_9.pdf]

4. Kastels M. Ynformatsyonnaia эpokha: эkonomyka, obshchestvo y kultura [Эlektronnыi resurs]. – Rezhym dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/intro2.php

5. Savin S.Iu. Protsesy sotsializatsii v epokhu inofrmatsionalizmu / S.Iu. Savin // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2013. – №3. – T.2 . – S. 297-299.

6. Vedushchye yndykatorы https://economuch.com/birjevaya-torgovlya-kniga/veduschie-indikatoryi-12095.html

7. Savin S.Iu. Zviazok sotsialnoi ta informatsiinoi frahmentarnosti personalu pidpryiemstv /N.A. Tiukhtenko, S.Iu.Savin// Naukovyi Visnyk Polissia. – 2015. – №3. – S. 118-121.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-97-100

ПРИТИС В. І.
Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ ЙМОВІРНІСНОЇ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ СИСТЕМИ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядається практичне застосування реалізації безпекоорієнтованого управління з урахуванням факторів, які впливають на умови і, відповідно, результати функціонування підприємства. Об'єктом дослідження є будівельна галузь, що має вагомий вплив на економічне зростання як окремих регіонів, так і України в цілому. З урахуванням специфіки будівельної галузі змодельовані процеси реалізації безпекоорієнтованого управління, що дозволяють приймати гнучкі та виважені управлінські рішення. Це реалізовано за допомогою моделі, що враховує набор умов функціонування підприємства (оцінених на основі відповідних ризиків) та оптимальний стан його функціонування. Таке відображення легко побудувати за допомогою ймовірнісної нейронної мережі. У статті представлено архітектуру ймовірнісної нейронної мережі, що показана у середовищі Matlab з візуалізацією зв'язків між прошарками. Ймовірнісна нейронна мережа, навчена на даних у матриці і була протестована на 1000 прикладів для кожного стану (іншими словами, усього було 9000 тестових прикладів), згенерованих за принципом додавання адитивного шуму.

Ключові слова: економічна безпека, безпекоорієнтоване управління, фактори впливу, ризики, нейронна мережа.

PRYTYS V.
Khmelnitsky National University

FORMATION OF A PROBABILISTIC NEURAL NETWORK FOR DIAGNOSING THE STATES OF A SYSTEM OF A SAFETY-ORIENTED MANAGEMENT

A practical application of the implementation of safety-oriented management was considered in this article, taking into account the factors that affect the conditions and, accordingly, the functioning results of the enterprises. A building industry is the object of the study, which has a significant impact on economic growth of separate regions and Ukraine as a whole. The typical conditions and risks of the functioning were determined in the article for building companies depending on the seasonality. Taking into account the specifics of the building industry, the processes of implementation of safety-oriented management were simulated, which allow to make a flexible and balanced management decisions. This was implemented using a model that takes into account a set of operating conditions of the enterprise (assessed on the basis of relevant risks) and the optimal state of its functioning. Such a representation is easy to construct using a probabilistic neural network. The probabilistic neural network is a computational procedure consisting of three stages, each of which is implemented in the respective layers: input, radial and output. The article presents two matrices of $N_S \times U_S$ *size (for the period from April to October) and* $N_B \times U_B$ *size (for the period from November to March). The construction of each matrix of the system of a security-oriented management is based on expert assessments. The author proposed an architecture of a probabilistic neural network, shown in the Matlab environment with the visualization of the relationships between the layers to diagnose the states of the system of a security-oriented management on the example of a concrete enterprise. The probabilistic neural network was trained on matrix data and was tested on 1,000 examples for each state (in other words, there were a total of 9,000 test cases), generated on the principle of adding of additive noise. The trained neural network identified the corresponding five states of the system of security-oriented management. During November and December, the optimal management decision was not to change volumes of reserve. In January and February, the volumes of reserve doubled by 25%, while in March they remained at the same level. Expenditures to cover payables doubled by 25% in February and March.*

Ключові слова: economic security, security-oriented management, factors of influence, risks, neural network.

Постановка проблеми. Економічний розвиток в більшості країн світу характеризується нестабільністю в економічній, політичній та інших сферах, які безпосередньо впливають на умови функціонування та результати діяльності підприємств. В свою чергу, кризові явища зовнішнього середовища та недосконалість внутрішніх процесів підприємств безпосередньо відображається на системі їх економічної безпеки, що змушує керівництво шукати нові підходи щодо управління та прийняття рішень. Серед факторів, які впливають на умови і, відповідно, результати функціонування підприємства, необхідно насамперед виділити ті, невелика зміна яких може викликати суттєві зміни у результатах функціонування підприємства. Іншими словами, нам слід зосередитись на найбільш "чутливих" аспектах такого функціонування. Однак, перелік факторів, що впливають на діяльність підприємств залежить не лише від загальної соціально-економічної ситуації, а від галузевого аспекту. Враховуючи активний розвиток будівельної галузі та її вагомий вплив на економічне зростання як окремих регіонів, так і України в цілому, об'єктом нашого дослідження є саме ця галузь. Одним з основним факторів, що суттєво впливає на будівельну галузь є сезонність, а найбільш сприятливими місяцями для продажу будівельних матеріалів та спорідненої продукції є період з квітня по жовтень (усього – сім місяців). Інші місяці є відносно холодними, тому період з листопада по березень виокремлюємо у такий, протягом якого наростають ризики стагнації будівельного бізнесу.

Поруч з врахуванням сезонності нам необхідно визнати, що основне завдання будівельного бізнесу – продавати будівельні матеріали та споріднену продукцію, надаючи при цьому і певні послуги (зокрема,

завантаження, доставка, розвантаження). Тому упродовж періоду з квітня по жовтень основною метою є максимізація прибутку, тоді як упродовж періоду з листопада по березень пріоритетною є мінімізація втрат. Відповідно й умови функціонування підприємства та фактори впливу на них будуть різними для цих періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості досліджень з економічної безпеки і безпеки в цілому, аналіз негативних факторів впливу на об'єкт дослідження є практично обов'язковим елементом, однак такий аналіз більше пов'язаний із конкретними загрозами для нормального (безпечного) функціонування окремого суб'єкта. Відповідно, значна кількість науковців, а саме Андрієнко В. М. [1], Гавловська Н. І. [3, 4], Пушкар Т. А. [6], Рудніченко Є. М. [5, 7] акцентують увагу на загрозах, оскільки вони носять більш конкретний і цілеспрямований характер і для їх нівелювання необхідно активізувати систему економічної безпеки підприємства, або за її відсутності (точніше відсутності формалізованого її представлення), такі дії буде генерувати існуюча система менеджменту підприємства. Тобто безпосередньо буде проявлятись безпекоорієнтоване управління на практиці.

Концептуалізація безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства досліджувалась у роботі Волощук Л., у якій зазначено, що загальною метою безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства є забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку, тобто певного бажаного стану економічної безпеки інноваційного розвитку, а ключовим завданням стає збалансування між інноваційністю та безпечністю розвитку в системі певних їх ознак [2].

Авторська позиція щодо трактування безпекоорієнтованого підходу до управління підприємством полягає у тому, що він спрямований на досягнення бажаного стану безпеки та ефективної (прибуткової) діяльності підприємства за наявності негативного впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ, що забезпечується прийняттям управлінських рішень суб'єктами управління різних рівнів. Основні елементи безпекоорієнтованого управління детально представлено у працях Гавловської Н.І. [3, 4], Рудніченка Є.М. [10] однак питання практичної реалізації запропонованого підходу в системі управління підприємством і специфіка організаційно-методичного забезпечення зазначеного процесу висвітлені недостатньо повно і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка ймовірнісної нейронної мережі для діагностування станів системи безпекоорієнтованого управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для будівельних підприємств з квітня по жовтень характерні наступні умови:

1) зростання обсягів реалізації, виручки та прибутку;
2) мінімізація дебіторської заборгованості;
3) ефективна мотивація працівників;
4) достатній рівень ресурсного забезпечення;
5) гнучкість управління та оперативність реакції на зовнішній вплив.

У цей же період підприємство змушене мати справу з наступними ризиками:

1) недостатній рівень ресурсного забезпечення (це можуть бути людські ресурси, сировина, енергетичні ресурси, логістична складова);
2) критичне зростання дебіторської заборгованості і нестача обігових коштів;
3) сповільнена реакція на зміни ринкової кон'юнктури;
4) відсутність запасів готової продукції для покриття "пікового" попиту;
5) низький рівень мотивації працівників.

Натомість упродовж періоду з листопада по березень умови функціонування будівельних підприємств та фактори впливу на них будуть зміщені у «протилежний» бік:

1) зменшення обсягів реалізації, виручки та прибутку;
2) зростання обсягів кредиторської заборгованості;
3) дефіцит ресурсів;
4) сповільнення реакції на зовнішній вплив за рахунок економії витрат;
5) зростання обсягів запасів і "заморожування" активів.

Ризики, у цей відносно несприятливий період, пов'язані головним чином якраз із загальним «заморожуванням», стагнацією будівельного бізнесу:

1) відсутність замовлень та платоспроможного попиту;
2) перевищення рівня необхідного ресурсного забезпечення реальним потребам (зокрема, мова йде про людські ресурси, адже будівельні роботи у несприятливий період ведуться повільними темпами);
3) критичне зростання кредиторської заборгованості і нестача обігових коштів;
4) сповільнена реакція на зміни ринкової кон'юнктури;
5) низький рівень мотивації працівників.

З урахуванням специфіки будівельного бізнесу, процеси реалізації безпекоорієнтованого управління повинні бути змодельовані так, щоб управлінське рішення було і гнучким, і стійким водночас. Це можливо зробити на основі моделі, яка ставитиме у відповідність будь-якому набору умов функціонування підприємства (оцінених на основі відповідних ризиків) оптимальний стан його функціонування.

З точки зору економічної доцільності, де враховується також й інертність макро- та мікроекономічних процесів у будівельній галузі, зміна станів не може наставати частіше, ніж раз на місяць. Фактично йдеться про відображення множини умов у кожному місяці у певний (оптимальний) стан системи безпекоорієнтованого управління. Таке відображення досить легко побудувати за допомогою ймовірнісної нейронної мережі.

Ймовірнісна нейронна мережа представляє собою обчислювальну процедуру, що складається з трьох етапів, кожен з яких реалізується на відповідних прошарках: вхідному, радіальному та вихідному [8, 9]. На вхід імовірнісної нейронної мережі подається матриця, у якій кожен стовпчик ознак відповідає певному класу. У нашому випадку, ознаки є умовами функціонування підприємства та системи безпекоорієнтованого управління, а класи є її станами. Отже, нам необхідно побудувати дві матриці розмірами $N_S \times U_S$ (для періоду з квітня по жовтень) та $N_B \times U_B$ (для періоду з листопада по березень).

Побудова кожної з матриць системи безпекоорієнтованого управління здійснюється на основі експертних оцінок. Нехай:

$$\mathbf{H} = \left[h_{ij} \right]_{N_S \times U_S} \tag{1}$$

є матрицею для сприятливого періоду, де h_{ij} є еталонним (найбільш очікуваним або вірогідним) оціночним значенням умови s_i у стані q_j. Для ймовірнісної нейронної мережі ми будемо нормувати ці значення, тому

$$h_{ij} \in [0;1] \text{ для усіх } i = \overline{1, N_S} \text{ та } j = \overline{1, U_S}. \tag{2}$$

Аналогічно цьому, нехай:

$$\mathbf{Z} = \left[z_{kl} \right]_{N_B \times U_B} \tag{3}$$

буде матрицею для несприятливого періоду, де z_{kl} є еталонним (найбільш очікуваним або вірогідним) оціночним значенням умови b_k у стані a_l, причому

$$z_{kl} \in [0;1] \text{ для усіх } k = \overline{1, N_B} \text{ та } l = \overline{1, U_B}. \tag{4}$$

Експерти мають дати свої оцінки для кожної пари $\{s_i, q_j\}$ у матриці (1) та для кожної пари $\{b_k, a_l\}$ у матриці (3). При цьому шкала оцінювання є тим самим одиничним інтервалом з кроком 0.1 (тобто оцінкою експерта може бути 0, 0.1, 0.2, 0.3, ..., 0.9, 1). Надавана експертом оцінка значення (2) є відносною числовою характеристикою сили впливу умови s_i на максимізацію прибутку (упродовж періоду з квітня по жовтень) у стані q_j. Аналогічно надавана експертом оцінка значення (4) є відносною числовою характеристикою сили впливу умови b_k на мінімізацію втрат (упродовж періоду з листопада по березень) у стані a_l. Якщо, наприклад, коригування можуть складати лише 1/4 частину, то анкети експертів для цього випадку з п'ятьма перерахованими вище умовами будуть відповідати матрицям 5×9.

Після успішного закінчення експертних оціночних процедур, коли матриці (1) і (3) для сприятливого та несприятливого періодів вже будуть готові, ми навчаємо ймовірнісну нейронну мережу.

Один з реальних прикладів для побудови архітектури ймовірнісної нейронної мережі було вирішено у ТДВ «Хмельницькзалізобетон» (м. Хмельницький), для якого ми діагностували стани системи безпекоорієнтованого управління упродовж періоду з листопада по березень.

Ймовірнісна нейронна мережа, навчена на даних у матриці:

$$\mathbf{Z} = \left[z_{kl} \right]_{5 \times 9} = \begin{bmatrix} 0.2 & 0.8 & 0.3 & 0.2 & 0.1 & 0.5 & 0.9 & 0.3 & 0.2 \\ 0.1 & 0.2 & 0.6 & 0.2 & 0.1 & 0.1 & 0.8 & 0.3 & 0.1 \\ 0 & 0.1 & 0.1 & 0.3 & 0.2 & 0.1 & 0.1 & 0.4 & 0.4 \\ 0.3 & 0.2 & 0.2 & 0.6 & 0.4 & 0.2 & 0.1 & 0.2 & 0.7 \\ 0.5 & 0.1 & 0.1 & 0.5 & 0.9 & 0.1 & 0 & 0.4 & 0.7 \end{bmatrix} \tag{5}$$

Ймовірнісна нейронна мережа була протестована на 1000 прикладів для кожного стану (іншими словами, усього було 9000 тестових прикладів), згенерованих за принципом додавання адитивного шуму до матриці (5) [9]:

$$\tilde{\tilde{\mathbf{Z}}} = \mathbf{Z} + 0.1 \cdot \mathbf{\Theta}(5,9) + 0.03 \cdot \mathrm{rep}\{\mathbf{\Theta}(1,9), 5, 1\}, \quad (6)$$

де $\mathbf{\Theta}(5,9)$ та $\mathbf{\Theta}(1,9)$ є 5×9- матрицею, чиї елементи є псевдовипадковими числами, узятими зі стандартного нормального розподілу (з нульовим математичним сподіванням та одиничною дисперсією), а оператор $\mathrm{rep}\{\mathbf{\Theta}(1,9), 5, 1\}$ повторює вектор-рядок $\mathbf{\Theta}(1,9)$ п'ять разів так, що у результаті виходить матриця того ж розміру, що й матриця (5).

Висновки. Навчена нейронна мережа визначила відповідні п'ять станів системи безпекоорієнтованого управління, а саме: протягом листопада і грудня оптимальним управлінським рішенням було не змінювати обсяги запасів. На початку листопада видатки для покриття кредиторської заборгованості зменшилися на 25 %, після чого коректив не було аж до початку лютого. У січні і лютому обсяги запасів було двічі збільшено на 25 %, тоді як у березні вони залишилися на тому ж рівні. Видатки ж для покриття кредиторської заборгованості було двічі збільшено на 25 % у лютому і березні.

З економічної точки зору, отримуючи оціночні дані на вході станом за попередній місяць, модель у формі ймовірнісної нейронної мережі генерує реакцію на ці дані у формі оптимального стану на наступний місяць. Такий підхід є цілком природним, адже будь-яке будівельне підприємство працює на основі деякого переліку усталених дій та факторів, зміна яких стає необхідною з плином певного інтервалу часу (у нашому випадку, це — місяць). При цьому слід підкреслити, що вибір мінімального відсотка диференціації об'ємів виробництва, запасів, запозичень, залучень, видатків не прив'язується виключно до 25 %. Для підприємств з меншим обіговим капіталом цю величину слід знижувати до 20...10 %.

Література

1. Андрієнко В. М. Специфічні види загроз та особливості організації забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств. Ефективна економіка. 2012. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368 .
2. Волощук Л. О. Теоретико-методологічні засади безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.04. Одеса, 2016. 520 с.
3. Гавловська Н. І. Безпекоорієнтоване середовище функціонування підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Економіка і регіон. 2016. № 3. С. 80–85.
4. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. 480 с.
5. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М. Ідентифікація небезпек, загроз та ризиків діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 6 (1). С. 18–23.
6. Пушкар Т. А., Дяченко К. С. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2013. № 2. С. 134-139.
7. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. Деталізація загроз безпекового середовища та аналіз існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. №5. С. 283–288.
8. Probabilistic Logics and Probabilistic Networks / R. Haenni, J.-W. Romeijn, G. Wheeler, J. Williamson: Springer Netherlands, 2011. 155 p.
9. Romanuke V. V. Yegoshyna G. A., Voronoy S. M. Training probabilistic neural networks on the single class pattern matrix and on concatenation of pattern matrices. Наукові праці ОНАЗ імені О. С. Попова. 2019. № 2. P. 86–97.
10. Rudnichenko Ye. M., Havlovska N. I., Yadukha S. Y.Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 88-94.

References

1. Andriyenko V. M. Specy`fichni vy`dy` zagroz ta osobly`vosti organizaciyi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` budivel`ny`x pidpry`yemstv. Efekty`vna ekonomika. 2012. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368.
2. Voloshhuk L. O. Teorety`ko-metodologichni zasady` bezpekooriyentovanogo upravlinnya innovacijny`m rozvy`tkom promy`slovogo pidpry`yemstva : dy`s. … d-ra ekon. nauk : 08.00.04. Odesa, 2016. 520 c.
3. Havlovs`ka N. I. Bezpekooriyentovane seredovy`shhe funkcionuvannya pidpry`yemstv-sub'yektiv zovnishn`oekonomichnoyi diyal`nosti. Ekonomika i region. 2016. № 3. C. 80–85.
4. Havlovs`ka N. I. Ekonomichna bezpeka zovnishn`oekonomichnoyi diyal`nosti promy`slovy`x pidpry`yemstv: ocinyuvannya, modelyuvannya, mexanizm zabezpechennya : monografiya. Xmel`ny`cz`ky`j : FOP Mel`ny`k A. A., 2016. 480 c.
5. Gavlovs`ka N. I., Rudnichenko Ye. M. Identy`fikaciya nebezpek, zagroz ta ry`zy`kiv diyal`nosti pidpry`yemstv gotel`no-restorannogo biznesu. Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Ekonomichni nauky`. 2014. № 6 (1). C. 18–23.
6. Pushkar T. A., Dyachenko K. S. Osobly`vosti ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv budivel`noyi galuzi. Problemy` i perspekty`vy` rozvy`tku pidpry`yemny`cztva. 2013. № 2. C. 134-139
7. Rudnichenko Ye. M., Gavlovs`ka N. I., Gavlovs`ka V. I. Detalizaciya zagroz bezpekovogo seredovy`shha ta analiz isnuyuchy`x pidxodiv do ocinyuvannya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv. Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Ekonomichni nauky`. 2018. №5. C. 283–288
8. Probabilistic Logics and Probabilistic Networks / R. Haenni, J.-W. Romeijn, G. Wheeler, J. Williamson: Springer Netherlands, 2011. 155 p.
9. Romanuke V. V. Yegoshyna G. A., Voronoy S. M. Training probabilistic neural networks on the single class pattern matrix and on concatenation of pattern matrices. Наукові праці ОНАЗ імені О. С. Попова. 2019. № 2. P. 86–97.
10. Rudnichenko Ye. M., Havlovska N. I., Yadukha S. Y.Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 88-94

Рецензія / Peer review: 17.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-101-103

ВОЙНАРЕНКО М. П., ДЖУЛІЙ Л. В., ЄМЧУК Л. В.
Хмельницький національний університет

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджено передумови функціонування малих підприємств в Україні, виділено проблемні аспекти та напрями державної підтримки суб'єктів малого підприємництва. Розкрито основні положення нормативно-правового забезпечення застосування загальної та спрощеної систем обліку і оподаткування на малих підприємствах, визначено основні завдання їх розвитку.

Ключові слова: малі підприємства, малий бізнес, спрощена система оподаткування, форма організації бухгалтерського обліку.

VOYNARENKO M., DZHULIY L., YEMCHUK L.
Khmelnytskiy National University

PREREQUISITES AND PRIORITY DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE SMALL BUSINESSES ACTIVITIES ACCOUNTING AND TAXATION

The experience of economically developed countries of the world shows that small businesses have a strong potential to improve macroeconomic indicators of economic development. Therefore, the problem of forming accounting and taxation systems for small businesses requires a comprehensive approach to solving current problems of organization of their activities and scientific and methodological support.

The article examines the main prerequisites for the functioning of small business in Ukraine, highlights the problematic aspects and areas of state support for small businesses. The basic provisions of normative-legal maintenance of application of the general and simplified systems of the account and the taxation at the small enterprises are opened, the basic tasks of their development are defined. The main advantages of small enterprises in comparison with large or medium business are identified and highlighted. tax and management components, which will be the basis for the management of stable operation. It is proved that for this purpose it is necessary to form a single accounting and information system, which includes accounting, tax accounting, as well as operational and technical accounting data that reflect objective information.

Keywords: small enterprises, small businesses, simplified taxation system, form of accounting organization.

Постановка проблеми. Досвід економічно розвинених країн світу засвідчує, що суб'єкти малого бізнесу володіють потужним потенціалом покращення макроекономічних показників економічного розвитку. Тому проблема формування систем обліку та оподаткування малих підприємств потребує комплексного підходу у вирішенні актуальних завдань організації їх діяльності та науково-методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність малих підприємств досліджується в працях багатьох науковців та регламентується нормативно-правовими документами, що висвітлюють основні положення їх обліку та оподаткування [1-3].

Мета статті полягає в дослідженні передумов діяльності малих підприємств на сучасному етапі розвитку національної економіки, основних положень застосування спрощеної системи обліку, спеціальних режимів оподаткування та напрямів державної підтримки суб'єктів малого підприємництва.

Основний матеріал. Згідно чинного законодавства України малі підприємства можуть застосовувати спрощену систему обліку і звітності. Із категорії малих підприємств виділяють категорію суб'єктів малого підприємництва, які мають право на використання інструментів державної підтримки. Різкі коливання валютних курсів, складні інфляційні процеси призводять до періодичного перегляду кількісних і вартісних критеріїв розмежування за розмірами (великі, середні і малі) суб'єктів підприємництва. Господарським кодексом встановлені наступні критерії для виділення суб'єктів малого підприємництва, що мають право на державну підтримку: 1) фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; 2) юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [1].

До основних інструментів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання слід віднести: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначено критерії підприємств (великі, середні і малі) для цілей вибору альтернативного варіанту форм ведення обліку та складання фінансової звітності [3].

Зокрема, малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 50 осіб. Із категорії малих підприємств виділяють мікропідприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 350 тисяч євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро; середня кількість працівників – до 10 осіб.

Законом також визначено, що середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 250 осіб. Відповідно, великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб [3]. Законодавством закріплено, що для визначення відповідності критеріям, встановленим у євро, застосовується офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період), розрахований на підставі курсів Національного банку, що встановлювалися для євро протягом відповідного року.

Проте, варто зазначити, що незважаючи на стимулювання малого бізнесу спрощенням системи оподаткування та механізму державної реєстрації, ситуація в сфері малого бізнесу продовжує бути складною, оскільки найбільш впливовими чинниками розвитку суб'єктів малого підприємництва є затяжна фінансово-економічна криза, нестабільна політична ситуація та інтеграція економічних процесів.

У зв'язку із цим динаміка результатів функціонування малих підприємств відзначається обмеженою кількістю позитивних критеріїв, що, зокрема, підтверджується статистичними даними (табл. 1).

Як видно із табл. 1, за період 2010-2017 рр. відбувається суттєве зменшення кількості малих, середніх і великих підприємств та фізичних осіб-підприємців. Зокрема, кількість малих підприємств за досліджуваний період зменшилась на 34321 од. Також протягом досліджуваного періоду відбувається зменшення кількості найманих працівників великих, середніх, малих підприємств, мікропідприємств та фізичних осіб-підприємців (табл. 2).

Варто також зауважити, що протягом досліджуваного періоду обсяг реалізованої продукції, (товарів, робіт, послуг) збільшується (табл. 3).

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів бізнесу в Україні протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Кількість суб'єктів бізнесу (одиниць), в тому числі					
	підприємства					Фізичні особи-підприємці
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	
2010	378810	586	20983	357241	300445	1805118
2011	375695	659	20753	354283	295815	1325925
2012	364935	698	20189	344048	286461	1235192
2013	393327	659	18859	373809	318477	1328743
2014	341001	497	15906	324598	278922	1591160
2015	343440	423	15203	327814	284241	1630878
2016	306369	383	14832	291154	247695	1559161
2017	338256	399	14937	322920	278102	1466803

побудовано авторами за [5]

Інформація табл. 1 і 2 та динаміка зростання цін як на світових, так і на внутрішніх ринках, дозволяє зробити висновок, що збільшення обсягів реалізованої продукції, (товарів, робіт, послуг) відбувається переважно за результатами процесів гіперінфляції, і меншою мірою – під впливом розширення виробництва та інтенсифікації праці.

Таблиця 2

Динаміка кількості найманих працівників в сфері підприємництва протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Кількість найманих працівників, тис. осіб					
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	Фізичні особи-підприємці
2010	7836,4	2400,3	3392,4	2043,7	762,0	1009,4
2011	7712,4	2449,0	3251,6	2011,8	757,4	1045,5
2012	7577,6	2484,1	3141,9	1951,6	736,5	1042,7
2013	7285,6	2383,7	3010,1	1891,8	734,4	993,8
2014	6193,0	1915,1	2694,9	1583,0	626,6	907,0
2015	5778,1	1708,6	2603,2	1466,3	587,8	659,5
2016	5713,9	1586,6	2621,4	1505,9	565,2	748,0
2017	5714,6	1560,9	2591,3	1562,4	625,4	861,3

побудовано авторами за [5]

Також варто зазначити, що організація діяльності малих підприємств має багато переваг у порівнянні із великим чи середнім бізнесом: гнучка структура виробництва та системи управління; спрощеність процедур прийняття управлінських рішень; можливість врахування національних та регіональних особливостей ведення бізнесу; прискорені темпи впровадження інноваційних рішень; використання різних програм державної підтримки; вибір альтернативних варіантів спрощеної системи обліку та оподаткування.

До основних податкових режимів, які можуть самостійно обиратися суб'єктами малого бізнесу, слід віднести: загальну систему оподаткування; спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку і податку на додану вартість; спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку і без сплати податку на додану вартість; спрощену систему оподаткування (єдиний податок) для фірм аграрного комплексу [2].

Згідно закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» організація обліку на малих підприємствах може здійснюватися за однією із форм, яку підприємство обирає самостійно: введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером; користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадять діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності; самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства [3].

Таблиця 3

Динаміка обсягу реалізованої продукції в сфері підприємництва протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн					
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	Фізичні особи-підприємці
2010	3366228,2	1401596,8	1396364,3	568267,1	181903,1	230418,2
2011	3991239,4	1775829,0	1607628,0	607782,4	189799,1	211215,8
2012	4203169,6	1761086,0	1769430,2	672653,4	212651,2	256649,2
2013	4050215,0	1717391,3	1662565,2	670258,5	216111,4	284238,1
2014	4170659,9	1742507,9	1723151,5	705000,5	230729,3	289042,3
2015	5159067,1	2053189,5	2168764,8	937112,8	307450,0	397473,3
2016	6237535,2	2391454,3	2668695,7	1177385,2	361784,0	489204,6
2017	7707935,2	2929516,6	3296417,9	1482000,7	497777,1	604336,7

побудовано авторами за [5]

Для малого бізнесу також характерна мінімізація витрат на управління, можливість ведення спрощеної системи податкового, фінансового та статистичного обліку, що потребує формування обгрунтованої облікової політики малих підприємств.

Висновки. Розбудова інформаційного суспільства [4] із орієнтацією на стратегію сталого функціонування малого бізнесу, потребує розробки чітких і простих у використанні та розумінні систем обліку, із інтегрованістю його фінансової, податкової та управлінської підсистем, які стануть для керівництва основою інформаційного забезпечення для прийняття обгрунтованих управлінських рішень в цілях стабільного функціонування. Для цього необхідно сформувати єдину обліково-інформаційну систему, що включає в себе бухгалтерський, податковий облік, а також дані оперативно-технічного та управлінського обліку, що відображають своєчасну та об'єктивну інформацію.

Література

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/436-15

2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/227-18

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/996-14#Text

4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Електронний ресурс] : [закон України (із внесенням змін і доповнень, останні зміни схвалено постановою ВРУ від 18 вересня 2018 року № 2545-VIII)]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http:// http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14

5. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. ¬– Rezhym dostupu http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/436-15

2. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. ¬– Rezhym dostupu http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/227-18

3. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [Elektronnyi resurs]// Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. ¬– Rezhym dostupu http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/996-14#Text

4. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky [Elektronnyi resurs] : [zakon Ukrainy (iz vnesenniam zmin i dopovnen, ostanni zminy skhvaleno postanovoiu VRU vid 18 veresnia 2018 roku № 2545-VIII)]. Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. ¬– Rezhym dostupu : http:// http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14

5. Statystychna informatsiia [Elektronnyi resurs] // Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua

Рецензія / Peer review: 05.12.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.2
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-104-109

КОВАЛЬЧУК А. М.
Національний авіаційний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні зміни у господарській діяльності підприємств спонукають їх до пошуків нових інструментів забезпечення економічної безпеки. Мотиваційне управління економічною безпекою є умовою функціонування підприємства сьогодні. Включення безпекових аспектів мотиваційного управління при формуванні стратегії розвитку підприємства сьогодні є апріорною умовою його функціонування.

Менеджмент має враховувати забезпечення належного рівня економічної безпеки при розробці стратегії підприємства. Саме такий підхід демонструє мотиваційне управління економічною безпекою підприємства: стратегія підприємства із врахуванням безпекових аспектів, що зумовлено, в першу чергу тим, що розвиток та зростання підприємства неможливі без забезпечення безпеки підтримки мотивів як в середині нього, так в ззовні.

Стратегічний підхід до формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства потребує досліджень та розробки принципів, інструментів, механізмів.

Метою дослідження є виявлення та формування основних аспектів стратегічного підходу до мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Зміст економічної безпеки підприємств розкривається завдяки взаємозв'язку стратегічних мотивів підприємства щодо використання можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища. Управління економічною безпекою має включатися до кожної загальної стратегії підприємства. Запропоновано складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу: принципи, мотиви, цілі та індикатори, які залежать від теорії управління економічною безпекою.

Отже, провівши дослідження можемо запропонувати підприємствам формувати мотиваційне управління економічною безпекою підприємства із використанням стратегічного підходу. Оптимальне використання такої схеми залежить від теорії управління економічною безпекою та мотивів, на які опиратиметься менеджмент.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, мотивація, стратегія, мотиваційне управління, стратегія розвитку.

KOVALCHUK A.
National Aviation University

STRATEGIC APPROACH TO FORMATION OF MOTIVATIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Modern changes in the economic activity of enterprises encourage them to seek new instruments to ensure economic security. Motivational management of economic safety is a condition for the operation of the enterprise today. The inclusion of the safety aspects of motivational management in the formation of the enterprise development strategy is now a priori condition of its functioning.

Management should take into account the provision of an adequate level of economic security in the development of an enterprise's strategy. It is this approach that demonstrates the motivational management of the economic safety of an enterprise: the enterprise's safety strategy is primarily driven by the topics: that the development and growth of an enterprise is not possible without security support of motives both inside and outside.

A strategic approach to shaping the motivational management of an enterprise's economic security requires research and the development of principles, tools and mechanisms.

The aim of the study is to identify and shape the main aspects of a strategic approach to motivational management of the economic safety of an enterprise.

The content of the economic security of enterprises is revealed by the relationship between the strategic motives of the enterprise in taking advantage of the possibilities of the external and internal environment. Economic security management should be included in each enterprise's overall strategy. The elements of the formation of the motivational management of the economic safety of an enterprise in the context of the strategic approach are proposed: principles, motives, objectives and indicators, which depend on the theory of economic safety management.

Thus, by carrying out the research we can propose enterprises to form the motivational management of economic safety of the enterprise using the strategic approach. The optimal use of such a scheme depends on the theory of economic safety management and the reasons on which management will rely.

Key words: economic security, enterprise, motivation, strategy, motivational management, development strategy

Актуальність теми дослідження. Динамічність та швидкоплинність сучасних умов діяльності підприємств зумовлює використання нових механізмів управління в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства, що нині є обов'язковою умовою розвитку. Врахування безпекових аспектів при формуванні стратегії розвитку підприємства сьогодні є апріорною умовою його функціонування.

Постановка проблеми. Сучасна нестабільність та мінливість зовнішнього середовища підприємства, їх агресивний вплив на внутрішнє середовище, спрямовують систему управління підприємством до постійних пошуків нових методів та засобів економічної мотивації до підвищення ефективності використання наявних ресурсів, росту та розвитку підприємства. Система економічної безпеки має прямий причинно-наслідковий зв'язок із розвитком підприємства, його стратегією зростання. Тобто при

розробці стратегії підприємства менеджмент має враховувати забезпечення належного рівня економічної безпеки. Саме такий підхід демонструє мотиваційне управління економічною безпекою підприємства: стратегія підприємства із врахуванням безпекових аспектів, що зумовлено, в першу чергу тим, що розвиток та зростання підприємства неможливі без забезпечення безпеки підтримки мотивів як в середині нього так в ззовні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління економічною безпекою підприємства та механізми її забезпечення були досліджені у працях наступних вчених: Ареф'єва О. [2, 11], Штангрет А. [1], Кузенко Т [2]., Прохорова В. [10], Оніщенко М.[6], Дуб Б. [12]. Стратегічне планування та використання його у системі управління економічною безпекою підприємства вивчали Черевко О. [4], Линник О. [5], Роженко О. [9], Кравчук П. [7] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, стратегічний підхід до формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства потребують досліджень та розробки принципів, методів, інструментів, механізмів та етапів забезпечення.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та формування основних аспектів стратегічного підходу до мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Викладення основного матеріалу. Економічна безпека підприємства відіграє важливу роль у процесах здійснення управління ним, оскільки є невід'ємним елементом стратегічного управління, яке залежить від конкурентного середовища, умов господарювання, цілей проваджуваної діяльності, засобів, можливостей та темпів їх досягнення тощо. Стратегічне управління з точки зору економічної безпеки має бути спрямоване на: вибір та реалізацію стратегічних цілей, визначення реальних можливостей діяльності, ефективного розподілу ресурсів в середині компанії, забезпечення конкурентних переваг у майбутніх періодах.

За визначенням А. Штангрета «комплексна система економічної безпеки підприємств – це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів та ринкових можливостей, забезпечення стійкості та реалізації інтересів, захист від усіх можливих загроз та ризиків» [2]. Автор одразу визначає, що економічна безпека передбачає стійкість та забезпечення належного захисту від викликів та загроз за наявних ресурсів та можливостей, Інші автори, О. Ареф'єва та Т. Кузенко, розглядають «стан економічної безпеки підприємства відбиває погодженість і збалансованість його інтересів та інтересів суб'єктів зовнішнього середовища, у зв'язку з чим підприємство має враховувати різні інтереси широкого кола контрагентів» [1, с. 19]. Тут зазначається , що економічна безпека передбачає погодженість інтересів усіх елементів здійснення господарського діяльності, тобто економічна безпека апріорі передбачає мотивацію до забезпечення інтересів.

Фоміченко І. та С. Баркова під економічною безпекою суб'єкта господарювання пропонують вважати «характеристику суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище» [3, с. 59]. Тобто при формуванні системи управління економічною безпекою підприємства маємо враховувати інтереси та мотивацію суб'єктів господарювання.

Зміст економічної безпеки підприємств розкривається завдяки взаємозв'язку стратегічних економічних інтересів підприємства, використанню можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії.

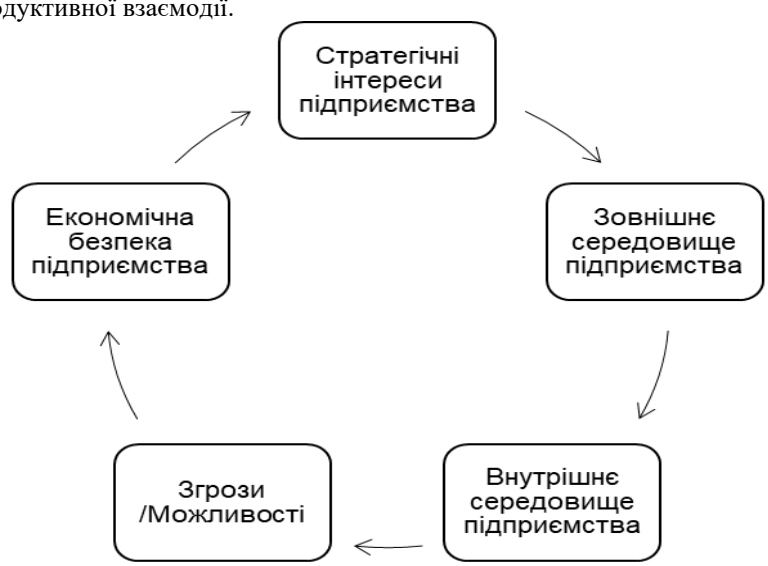

Рис. 1 Взаємозв'язок стратегічних економічних інтересів підприємства та забезпечення економічної безпеки
Джерело: [3]

Фоміченко І. та С. Баркова визначити також, що «комплексна система управління економічною безпекою підприємства – це комплекс взаємозв'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних утрат та забезпечення економічного зростання в майбутньому» [3].

Стратегія підприємства формується як результат стратегічного планування, яке потребує дотримання умов:

- управління діяльністю підприємством будується на принципах управління інвестиційним портфелем. Кожен з напрямків діяльності підприємства має певний потенціал отримання прибутку, відповідно кожному і розподіляються ресурси;
- ретельна оцінка перспектив кожного виду діяльності, вивчення показників ринкового зростання і позиції компанії на конкретному ринку;
- стратегія для кожного бізнесу підприємством розробляється план досягнення довгострокових цілей. Кожне підприємство, враховуючи профіль діяльності, цілі, можливості, навики і ресурси, розробляє власну стратегію [4].

Черевко О. також зазначає, що основна мета стратегічного планування полягає в поліпшенні реакції підприємства на динаміку ринку та поведінку конкурентів. Ключовим напрямом стратегічного планування є аналіз як внутрішніх можливостей організації, так і зовнішніх конкурентних сил та пошук шляхів використання зовнішніх можливостей з урахуванням специфіки підприємства [4]. Тобто стратегічне планування сприяє забезпеченню інтересів господарюючих суб'єктів та є однією із умов розвитку їх розвитку. Линник О. визанчає, що «стратегія економічної безпеки – це сукупність найбільш значущих рішень та заходів, спрямованих на забезпечення прийнятного рівня безпеки функціонування підприємства» [5, с. 165]. Розглядаючи таке визначення, вважаємо, що необхідно наголосити на тому, що даний стратегічний підхід до управління економічною безпекою підприємства також має мотиваційний характер, оскільки «найбільш значущі рішення та заходи» відповідають мотивації того чи іншого суб'єкта управління.

Найпростіша схема формування стратегії підприємства має наступні складові: аналіз середовища, визначення цілей, розробка варіантів розвитку, вибір стратегії, виконання стратегії, оцінка та контроль виконання (рис. 2)

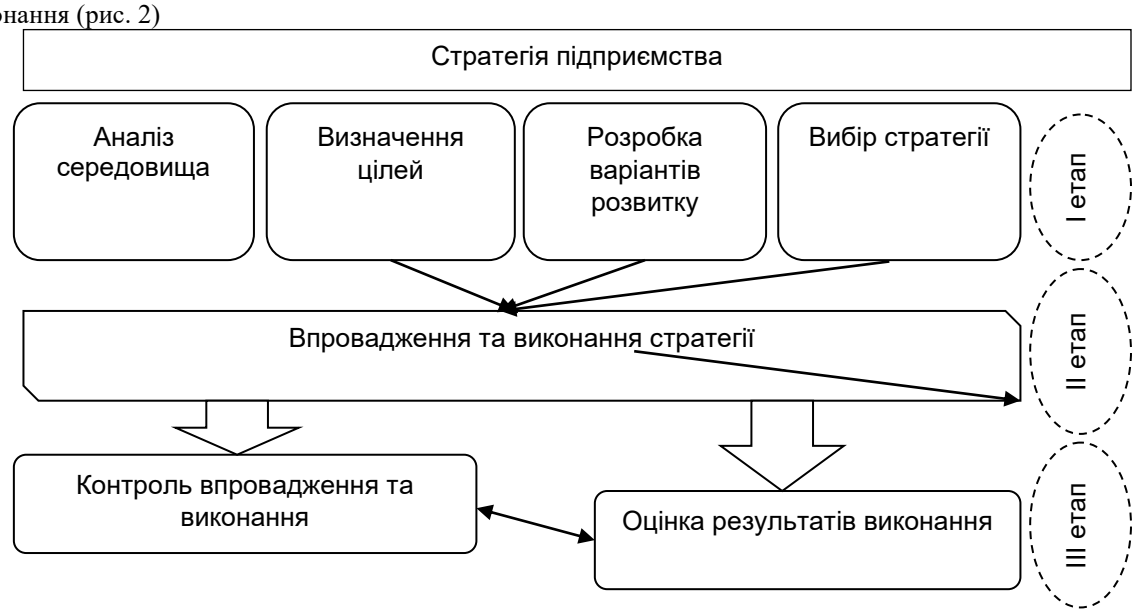

Рис. 2. Загальна схема формування стратегії підприємства

Джерело: побудовано автором

Усі ці складові здійснюються на окремих етапах, які умовно можна поділити на три. Проте характерною особливістю першого етапу є постійний моніторинг та адаптація до нових умов, а контроль, який входить до третього етапу на практиці має здійснюватися на усіх етапах стратегічного управління.

Щодо забезпечення управління економічною безпекою, то даний стратегічний підхід може використовуватись і у процесі її формування, але обов'язково із врахуванням особливостей системи економічної безпеки та принципів мотиваційного управління нею.

Оніщенко М. разом із колективом авторів [6] визначили такі особливості механізму управління економічною безпекою

- організаційність - механізм визначає місце кожного елементу та наділяє певними функціями в системі для забезпечення стабільної та ефективної роботи

- комплексність до складу механізму входять відповідні елементи, органи, сили, засоби управління, покликані забезпечити надійність функціонування системи
- інтегрованість цілісність та єдність із загальною системою управління підприємством
- системність механізм наділяється ознаками системи, в якій знаходяться та функціонують елементи
- самостійність відокремленість від інших механізмів виробничих одиниць, однак деякі завдання, які постають перед механізмом, не можуть бути виконані самостійно без участі інших систем.

Щодо принципів мотиваційного управління економічною безпекою підприємства та, із врахуванням необхідності використання стратегічного підходу у сучасних умовах розвитку, то до них можемо віднести (рис. 3):

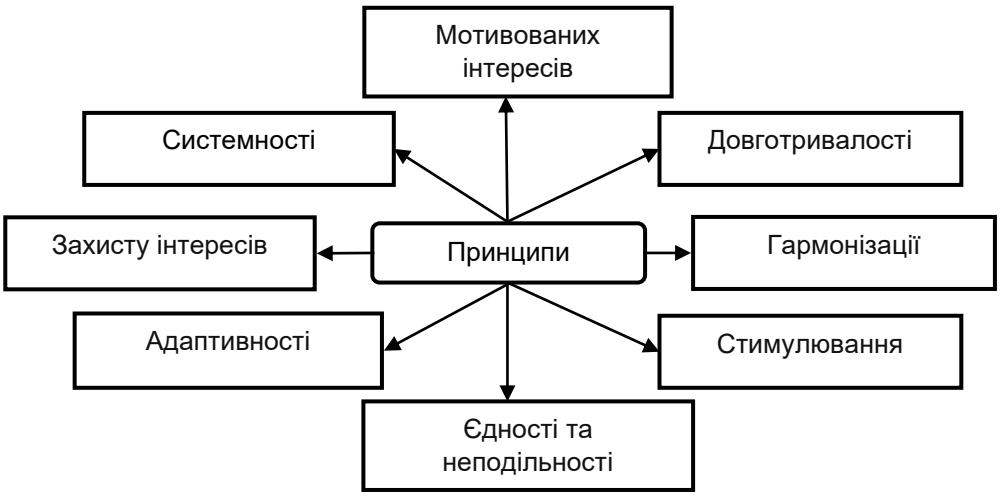

Рис. 3. Принципи мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу
Джерело: побудовано автором

- системності передбачає, що управління економічною безпекою підприємства є системою із визначеними складовими;
- довготривалості для забезпечення результатів;
- захисту інтересів усіх учасників господарської діяльності;
- єдності та неподільності стратегії та економічної безпеки;
- стимулювання росту та розвитку підприємства;
- гармонізації системи управління економічної безпеки та стратегії підприємства;
- мотивованих інтересів усіх учасників до економічного зростання;
- адаптивності, можливість системи мотиваційного управління ЕБП до адаптації у короткі терміни.

Поєднання управління економічною безпекою та стратегії підприємства досліджували у своїх працях вітчизняні науковці. Деякі з них зібрано у таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи до стратегії економічної безпеки підприємства

Автор	Запропоновані стратегія
Черевко О. [4]	забезпечення росту прибутковості його власного капіталу; формування фінансово-економічних ресурсів; фінансово-економічної стабільності; безпеки інвестиційної діяльності; нейтралізації економічних ризиків; безпеки інноваційної діяльності; захисту його конкурентної позиції; антикризова стратегія
Линник О. [5]	орієнтовані на усунення існуючих або запобігання виникнення можливих загроз економічній безпеці; націлені на запобігання збитку від впливу існуючих або можливих загроз економічній безпеці; спрямовані на компенсацію збитку в результаті дії загроз економічній безпеці.
Кравчук П. [7]	договірна, матрична, комплексна
Іванюта Т. [8]	раптового реагування на загрози; прогнозування небезпек та загроз; відшкодування завданих збитків.
Роженко О. [9]	Концептуальний підхід у складі якого стратегія виживання, стратегія існування, стратегія обмеженого зростання, стратегія зростання

Джерело: побудовано автором

В усіх запропонованих стратегіях визначено, що стратегії управління економічною безпекою підприємства мають бути безпосередньо пов'язані із загальною корпоративною стратегією підприємства. Деякі підходи, є досить широкими та не послідовними, відсутні синергічні елементи. Наприклад, О. Линник [4] звертає увагу тільки на усунення загроз та збитків, обійшовши увагою розвиток підприємства, а О. Черевко [3] вважали за потрібне включити безпекові аспекти майже в усі типи стратегії підприємств.

Типи стратегій економічної безпеки підприємства за концептуальним підходом розробила О. Роженко: узагальнивши різні напрями запропонованих стратегій нею було запропоновано концептуальний

підхід до формування стратегії економічної безпеки підприємства – це реалізація необхідності формування нової політики управління підприємством сьогодні, в складі якої повинні буди інструменти ідентифікації можливостей та обмежень господарювання [9]. Попри те, що у даному підходів було визначено концепції, критерії та типи стратегії, вважаємо даний набір неповним , адже не враховані принципи, мотиви та цілі управління економічною безпекою. Слід зауважити, що автор не виділяє окремо управління економічною безпекою у конкретну стратегію, а включає їх до загальної корпоративної стратегії.

Проте, вважаємо, що необхідно враховувати мотиваційну складову управління економічною безпекою підприємств, особливо при розробці стратегії. Не можна не погодитись із О. Роженко, що управління економічною безпекою має включатися до кожної загальної стратегії підприємства. Враховуючи проведене дослідження можна запропонувати складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу (рис. 4)

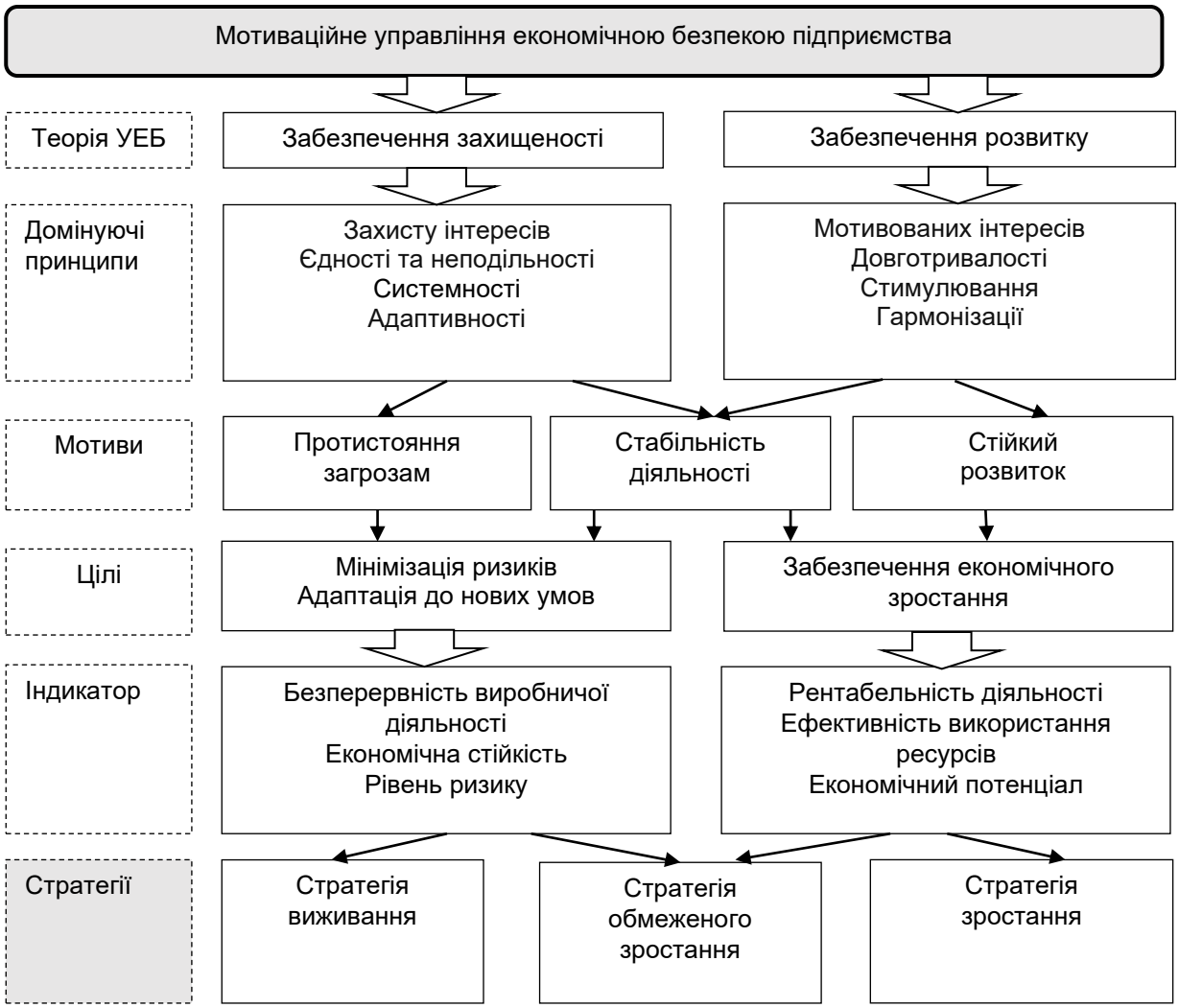

Рис. 4. Складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу

Джерело: побудовано автором

Як бачимо із рисунка 4. формування стратегія підприємства залежить від теорії (або концепції) економічної безпеки, тобто: яким чином підприємство буде трактувати економічну безпеку підприємства, такою і буде стратегія. Таким чином, знову зустрічаємо причинно-наслідкові зв'язки систем підприємства із економічною безпекою, а правильно оцінена та визначена сутність економічної безпеки дозволить обрати оптимальний варіант стратегії. До складових елементів формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу відносимо також принципи, мотиви, цілі та індикатори, які залежать від теорії управління економічною безпекою.

Висновки. Отже, провівши дослідження можемо запропонувати підприємствам формувати мотиваційне управління економічною безпекою підприємства із використанням стратегічного підходу. Таке управління буде ґрунтуватися на спеціальних принципах. Необхідно врахувати, що оптимальне використання такої схеми залежить від теорії управління економічною безпекою та мотивів, на які опиратиметься менеджмент. Дана схема відображає послідовність та взаємозалежність елементів мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Література

1. Штангрет, А. М. Методичні засади здійснення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки підприємства. / А. М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – №23.4. – с. 302-307

2. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с

3. Фоміченко, І. П.; Баркова, С. О. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України. / І. П. Фоміченко, С. О. Баркова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. 2013. – №3. – С.57–66

4. Черевко О. В. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Черевко // Ефективна економіка 2014. – № 2, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302

5. Линник О.І. Стратегія економічної безпеки підприємства як фактор зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх загроз / О.І. Линник, Н.В.Артеменко // Вісник НТУ „ХПІ". Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ". - 2013. - № 67 (1040) - С. 159-169

6. Оніщенко, М.Л. Особливості механізму управління економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / М.Л. Оніщенко, Б.І. Сюркало // Економіка та суспільство. – 2018. – № 16. – URL: http // economyandsociety.in.ua

7. Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. – 232 с

8. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с

9. Роженко, О. В. Стратегії економічної безпеки підприємства. / Роженко, О. В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 51. С. 51-55

10. Прохорова, В.В. Управління економічною безпекою підприємств: монографія / В.В. Прохорова, Ю.В. Прохорова, О.О. Кучеренко. - Харків: УкрДАЗТ, 2010. - 282 с

11. Ареф'єва О.В., Вовк О.М. Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі: монографія. К.: НАУ, 2018. 260

12. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. / Дуб Б.С. // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2016. – № 4(60). – С. 5–18

References

1. Shtanhret, A. M. (2013) Metodychni zasady zdiysnennya konkurentnoyi rozvidky v systemi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine., №23.4, 302-307 (in Ukrainian)

2. Arefyeva O.V. Planning the economic security of enterprises (2005). O.V. Aref'yeva, T.B. Kuzenko. K.: Vy`d-vo Yevrop. un-tu, 170 p. (in Ukrainian)

3. Fomichenko, I. P., & Barkova, S. O. (2013). Formuvannya systemy upravlinnya ekonomichnoyi bezpeky na pidpryyemstvakh Ukrayiny. Economics and management of machine-building enterprises, (3), 57-66. (in Ukrainian)

4. Cherevko, O. V. (2014). Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva. Efficient economy., (2), 1-4. Access: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302 (in Ukrainian)

5. Lynnyk, O. I., & Artemenko, N. V. (2013). Stratehiya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva yak faktor zmenshennya vplyvu zovnishnikh ta vnutrishnikh zahroz. Bulletin of the National Technical University of KhPI. Ser .: Technical progress and production efficiency, (67), 159-169. (in Ukrainian)

6. Onishchenko, M. L., & Syurkalo, B. I. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva. Economy and society, № 16. Access:: http // economyandsociety.in.ua (in Ukrainian)

7. Kravchuk, P. (2006). Formation of the system of corporate security (Doctoral dissertation, "Economics, organization and management of enterprises" / Pavlo Yaroslavovich Kravchuk). Ternopil: Ternopil. state econ. un, 232 p. (in Ukrainian)

8. Ivanyuta, TM, & Zaichkovsky, AA (2009). Economic security of the enterprise. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, p. 256 (in Ukrainian)

9. Rozhenko, O. V. (2015). Stratehiyi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Bulletin of Transport Economics and Industry, (51), 51-55 (in Ukrainian)

10. Prokhorova, V.V. (2010) Management of economic security of enterprises: monograph. V.V. Prokhorova, YU. Prokhorova, O. Kucherenko. Kharkiv: UkrDAZT,. 282 p (in Ukrainian)

11. Ariefieva O.V., & Vovk, O.M. (2018) The sustainable development of enterprises in the international economic environment K.: NAU, 260 p (in Ukrainian)

12. Dub, B. S. (2016). Systema ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: ponyattya ta struktura. Project management and production development, (4 (60)), 5–18. (in Ukrainian)

Рецензія / Peer review: 11.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.242.2:330.341
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-110-114

ПИЛИПЕНКО Ю. І., ДУБЄЙ Ю. В.
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ

В статті проаналізовано стан інноваційної діяльності та динаміка впровадження технологічних інновацій на промислових підприємствах України. Обґрунтовано сутність категорії «технологічна інновація». Проведено класифікацію видів технологічних інновацій та виокремлено їх причини.

Ключові слова: технологічна інновація, інноваційний розвиток, технологічні зміни, соціально-економічний прогрес.

PYLYPENKO Yu., DUBEY Yu.
Dnipro University of Technology

ECHNOLOGICAL INNOVATION AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC PROGRESS

The fierce conditions of competition in the world economy show that one of the decisive factors in the competitiveness of economic entities is their ability to respond effectively to the constant changes in the global market for traditional goods and meet the demand for new goods and services. It is obvious that such capacity largely depends on the appropriate technical and technological base of economic activity, on the extent to which the state of production of these goods meets the modern requirements of STP. Therefore, the focus on constant technical and technological renewal and technological innovation is an integral condition of the current stage of economic development of mankind and one of the important factors of socio-economic progress.

The aim of the article is to clarify the role of technological innovation as a factor of technical and technological changes and socio-economic progress of society.

The article analyzes the state of innovation and the dynamics of technological innovation in industrial enterprises of Ukraine for 2010-2018. The inconsistency of the technological level of domestic enterprises with the existing requirements of the global world economy. The nature of modern technological development is considered and its regularities are clarified, the analysis of historical forms of technological changes in the society is singled out and analyzed. Based on the analysis of existing theoretical and methodological approaches to the study of patterns of innovative development, the essence of the category "technological innovation" is substantiated. The classification of the main types of technological innovation is carried out and their specificity is analyzed. Endogenous and exogenous causes of technological innovation are singled out and their characteristics are given.

Keywords: technological innovation, innovative development, technological changes, socio-economic progress.

Постановка проблеми. Жорсткі умови конкуренції, які склалися в світовій економіці, свідчать, що одним із вирішальних факторів конкурентоздатності суб'єктів господарювання є їх спроможність ефективно реагувати на постійні зміни світової кон'юнктури на глобальних ринках традиційних товарів та своєчасно задовольняти попит на нові товари і послуги. Очевидно, що така спроможність багато у чому залежить від відповідної техніко-технологічної бази економічної діяльності, від того, наскільки стан виробництва цих товарів відповідає сучасним вимогам НТП. Тому спрямованість на постійне техніко-технологічне оновлення та технологічні інновації є невід'ємною умовою сучасного етапу економічного розвитку людства та одним із важливих факторів соціально-економічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика технологічних змін на інноваційній основі була і залишається однією із провідних тем досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Достатньо згадати роботи М. Кондратьєва, С. Кузнеця, Г. Менша, К. Перес-Перес, К. Фрімена, Й. Шумпетера та інших відомих вчених, в яких ґрунтовно аналізувалися техніко-технологічні параметри, які визначають характер і динаміку сучасного економічного розвитку та відповідних структурних змін, що супроводжують даний розвиток тощо. Роботи Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Єщенка, І. Лукінова, Л. Федулової та багатьох інших вітчизняних дослідників спрямовані на з'ясування закономірностей технологічних змін та розробку рекомендацій щодо інноваційного розвитку вітчизняної економіки в сучасних умовах. Разом з тим, незважаючи на численні дослідження в даному напрямку, сьогодні багато питань теоретичного та практичного характеру щодо закономірностей техніко-технологічного розвитку та факторів, які його визначають, ще залишаються дискусійними і невирішеними.

Метою статті є з'ясування ролі технологічних інновацій як фактору техніко-технологічних змін та соціально-економічного прогресу суспільства.

Виклад основного матеріалу. За показниками рівня впровадження інновацій в інституціях, освіті, інфраструктурі та бізнесі, які формують рейтинг країн за глобальним індексом інновацій, Україна у 2018 році посідала 43 місце у світі серед 126 країн, які досліджувалися. Серед лідерів – Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Сінгапур та США [1]. І хоча порівняно з попереднім роком наша країна піднялася в даному рейтингу на 7позицій (50 місце у 2017 р.), все ж таки суттєвого покращення загального інноваційного

клімату в нашій країні не відчувається. Більш того, якщо проаналізувати деякі показники інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств за 2010-2018 рр., у тому числі щодо рівня впровадження технологічних інновацій, то можна констатувати тривалу тенденцію низької інноваційної активності національного бізнесу (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Показники інноваційної діяльності та кількості технологічних інновацій в Україні у 2010-2018 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	1462	1679	1758	1715	1609	824	834	759	777
Питома вага інноваційно активних підприємств (до загальної кількості промислових підприємств), %	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3	18,9	16,2	16,4
Витрати на інновації до загального обсягу реалізованої продукції, %	0,9	1,3	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,4	0,4
Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, одиниць	2043	2510	2188	1576	1743	1217	3489	1831	2002
Питома вага підприємств, що упроваджували у виробництво нові технологічні процеси (до загальної кількості промислових підприємств), %	4,9	5,8	5,9	5,5	4,6	8,4	11,8	9,7	9,5
Кількість упроваджених нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, одиниць	663	897	942	809	1314	966	1305	751	920
Питома вага підприємств, що упроваджували у виробництво нові види машин, устаткування, приладів, апаратів (до загальної кількості промислових підприємств), %	1,8	2,1	1,9	1,7	1,6	3,4	4,4	3,0	3,6

Джерело: зведено за [2].

Як свідчать дані таблиці, питома вага інноваційно активних підприємств в Україні у нас залишається на стабільно низькому рівні в 13-18%, що, порівняно із середньоєвропейськими показниками, у декілька разів менше. В останні три роки тільки приблизно кожне десяте підприємство в країні впроваджувало у виробництво нові технологічні процеси, і тільки кожне тридцяте – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів. Ці дані підтверджують висновок про низьку мотивацію вітчизняних господарюючих суб'єктів до інноваційних змін та є відбиттям створеного в Україні у цілому несприятливого до технологічних інновацій національного інституціонального середовища.

Очевидно, що радикальні зміни у цьому відношенні в Україні можливі лише на основі рішучого технологічного оновлення суспільного виробництва, зменшення ресурсоємності економічної діяльності, пріоритетного розвитку тих сфер економіки, що визначають сучасний етап НТП. Іншими словами, спираючись на знання закономірностей технологічного розвитку, необхідно створювати умови для якісної зміни технологічної структури національної економіки, розвитку в ній елементів постіндустріальної економіки. Потрібні технологічні зміни, які дозволять забезпечити більшу величину технологічно значимого результату для суспільства, можуть досягатися різними способами. Якщо проаналізувати історію технологічної еволюції людства, то умовно можна виділити дві основі форми технологічних змін, за рахунок яких забезпечувалося зростання технологічності соціально-економічної діяльності – екстенсивну та інтенсивну. Ще раз підкреслюючи умовність подібної класифікації технологічних змін зауважимо, що, звичайно, обидві форми мали місце на всіх етапах технологічного розвитку людського суспільства, проте їх співвідношення було різним – екстенсивні переважали в епоху ручного (аграрного) технологічного способу виробництва, а інтенсивні – машинного (індустріального) та автоматизованого (постіндустріального). Екстенсивна форма технологічних змін характеризувалася отриманням більшого обсягу технологічно значимого результату за рахунок підвищення ступеня експлуатації технологічних систем (насамперед, через підвищення експлуатації працівників), а інтенсивна – через підвищення ефективності використання технологічних систем, що втілювалося в зростання їх продуктивності.

Найбільш очевидним переважання інтенсивної форми технологічних змін стало для XIX-XX століть, протягом яких відбувалося широкомасштабне заміщення праці фізичним капіталом. Подібне заміщення зумовлювалося декількома причинами. По-перше, у всіх розвинутих країнах темпи зростання заробітної плати перевищували темпи зростання цін на фізичний капітал і у відповідності з принципом заміщення капітал витісняв працю у витратах на одиницю продукції. По-друге, всі елементи фізичного капіталу ставали більш продуктивними, тому працівник міг виробляти більше продукції, застосовуючи більш ефективну одиницю капіталу. По-третє, зростання завдяки збільшення заробітних плат сукупного попиту дозволяло у всіх галузях здійснювати масштабне виробництво, використовуючи принцип економії на масштабах.

Другим способом технологічних змін є еволюція енергетичної бази технологічних систем. Якщо ще на початку XX століття більше половини енергії, яка споживалася людством, була енергією людини та тварин, то до кінця століття вона майже повністю була заміщена енергією від використання вугілля, нафти, природного газу, гідро- та атомної енергії. І ще одне джерело технологічних змін – перманентний процес винахідництва та інновацій. Винаходи, маючи кумулятивний ефект, нагромаджують потенціал для впровадження новаторських розробок у всі сфери людського суспільства, забезпечуючи тим самим, більш

високі темпи його прогресу. Саме створення нових наукових знань у вигляді винаходів, дослідницьких зразків тощо та їх наступне впровадження в технологічних інноваціях визначає зміст сучасного етапу еволюції технологічних систем людства.

У найбільш загальному вигляді, кожна технологія, будучи певною послідовністю операцій, виконання яких дозволяє досягати заздалегідь заданого результату, характеризується деякою сукупністю вхідних і вихідних параметрів. Серед вихідних параметрів виділяється технологічно значимий результат — параметр, обумовлений функціональним призначенням товару, виробленого відповідно до даної технології. Максимально можлива кількісна величина технологічно значимого результату, якого дозволяє досягти застосування даної технології, називається її технологічною межею. Наявність технологічних меж обмежує кількісні можливості технологій, застосовуваних при виробництві тих або інших товарів, а отже і період її ефективного застосування.

Зважаючи на це, кожна технологія має свої закономірності розвитку, які у найбільш загальному вигляді можна відобразити за допомогою логістичної кривої, що описується диференціальним рівнянням (1):

$$\frac{dy}{dt} = \alpha(y - k_{\min})(k_{\max} - y), \quad (1)$$

де t – параметр сукупних витрат суспільства (часу, енергії, праці, вартості) на розвиток даної технології, y(t) – технологічно значимий результат, який досягається даною технологією, α – позитивна постійна (параметр «масштабу»), k – позитивна константа, яка обмежує технологічно значимий результат функціонування даної технології (k_{min} – нижня технологічна межа, що відображає стартові, гранично найменші можливості технології, k_{max} – верхня технологічна межа, що відображає максимально можливий технологічно значимий результат).

Графічна інтерпретація логістичної кривої отримала назву кривої Гомперца, яку ще називають S - образною кривою, технологічною траєкторією або життєвим циклом технології (див. рис. 1).

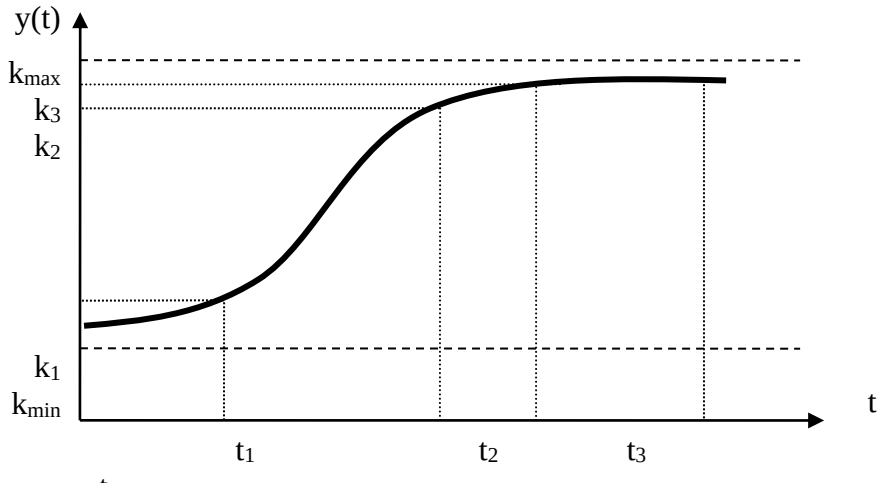

Рис. 1. Технологічна траєкторія

Дана логістична крива демонструє взаємозв'язок між витратами на розвиток окремої технології та ефективністю її застосування, причому даний взаємозв'язок характеризується певною закономірністю: спочатку витрати великі, а віддача мала (відрізок t_0t_1), потім віддача різко зростає при досить мінімальних витратах, (відрізок t_1 t_2), надалі – ефективність падає (відрізок t_2 t_3), і, досягнувши межі, в подальшому не залежить від фінансових вливань (відрізок t_3 t_4). Логістичні криві диференціального рівняння виду (1) описують кумулятивний ріст із насиченням, що означає наявність верхньої межі, у міру наближення до якого зростання технологічної ефективності уповільнюється. На думку багатьох учених, такими, кумулятивно зростаючими, величинами описується не тільки динаміка окремих технологій, але й науково-технічний розвиток суспільства в цілому.

Отже, граничний стан – це невід'ємна частина технологічного розвитку, коли досягнення нового рівня технологічного прогресу стає все більш важким і дорогим. Тому, наявність технологічних меж зумовлює зміну технологій, застосування якісно інших, більш ефективних технологічних прийомів для вирішення існуючих завдань. Зважаючи на ці технологічні та економічні закономірності, об'єктивно в суспільстві постійно відбувається процес заміщення технологій, тобто зміни пануючої технології, відповідно до якої виробляється основна частина всієї маси даного товару новою, більш прогресивною. Формою реалізації появи нової технології є технологічна інновація.

Технологічні інновації найчастіше описують у двох формах реалізації: як процесу, спрямованого на розширення асортименту і поліпшення якості вироблених товарів і послуг (інновація-продукт) та процесу

поліпшення використовуваних при цьому технологій (інновація-процес). Технологія, у буквальному значенні цього терміну представляє собою способи переробки речовини, енергії, інформації в процесі виготовлення продукції. Тому, об'єктом технологічних інновацій будуть саме ці нові технологічні способи. Зважаючи на це, технологічні інновації можна визначити як процес практичного впровадження нового способу переробки речовини, енергії, інформації новаторами з метою отримання ними корисного ефекту за рахунок розширення асортименту і поліпшення якості вироблених товарів і послуг та поліпшення використовуваних при цьому технологій.

Найбільш важливою ознакою технологічних інновацій є рівень новизни, оскільки частіше всього сутність інновацій пов'язують із принципово відмінними по характеру, рівню новизни, тривалості і наслідках нововведення. Вперше поділ інновацій за рівнем новизни здійснив Г. Менш, запропонувавши поділяти інновації на базисні, поліпшуючі і псевдоіновації [3]. Базисні (радикальні) інновації виражаються через якісні зміни у технологічній базі виробництва та спостерігаються приблизно раз у півстоліття, при переході до чергового технологічного укладу. Базисні інновації знаходять також вираження у створенні нових галузей, форм організації виробництва тощо.

Поліпшуючі інновації спрямовані на розвиток і модифікацію базисних інновацій, їхнє поширення в різних сферах з урахуванням їх специфіки. Потоки поліпшуючих інновацій випливають за хвилями базисних, вони на порядки більш їх за кількістю, але відрізняються значно меншою новизною і більш коротким життєвим циклом. Яскравим прикладом поліпшуючих інновацій може служити винахідництво. Мікроінновації націлені на поліпшення окремих параметрів продукції та технології і відрізняються незначним технологічним та соціально-економічним ефектом. Псевдоінновації виражають помилкові шляхи людської винахідливості, спрямовані на часткове поліпшення і продовження агонії застарілих у своїй основі, приречених на відхід з історичної арени технологій.

С. Кузнець ввів до наукового вжитку термін «епохальна інновація»: «Основні прориви у розвитку людського знання, ті, які стали головним джерелом довгострокового зростання і широко розповсюдились у світі, можна назвати епохальними нововведеннями. Мінливий курс економічної історії можна, мабуть, розділити на економічні епохи, кожна з яких визначається епохальним нововведенням із відповідними йому характеристиками зростання» [4]. Епохальні інновації – це такі нововведення, які здійснюються раз у кілька сторічь, тривають десятиліттями, ведуть до глибоких трансформацій тієї чи іншої сфери життя суспільства і знаменують перехід до нового технологічного способу виробництва. Прикладом епохальних інновацій можуть слугувати освоєння землеробства і скотарства, промислова революція, науково-технічна революція, поширення глобалізації тощо. Звичайно, така класифікація не є вичерпною, тому що в науковій літературі, в залежності від об'єкту дослідження та поставлених перед дослідниками завдань, існують і інші способи класифікації, наприклад, за результатами, за темпами впровадження, за характером ефективності, за охопленням очікуваної частини ринку, за глибиною внесених змін тощо.

Особливої уваги заслуговує класифікація технологічних інновацій за причиною їх виникнення, оскільки дана ознака, на наш погляд, розкриває механізми ініціювання технологічних змін, а також вказує на об'єкт можливого державного впливу з метою регулювання розвитку технологічної сфери. В найбільш загальному контексті за даною ознакою можна виділити ендогенні та екзогенні технологічні інновації. На нашу думку, до ендогенних технологічних інновацій слід відносити ті, які викликані всією сукупністю внутрішніх факторів, що ініціюються самою технологічною системою і виступають її внутрішньо іманентними елементами (рівень розвитку науки, дух новаторства, рівень кваліфікації працівників). Екзогенними технологічними інноваціями будуть ті, що породжуються зовнішніми по відношенні до технологічної системи факторами, впливають на її розвиток зовні і знаходяться поза її межами (економічні, політичні, екологічні та інституціональні).

Висновки. Отже, технологічні зміни є об'єктивним процесом розвитку суспільства, що зумовлюється впливом на технологічні процеси цілої низки факторів ендогенного та екзогенного характеру. Подібний полісистемний вплив визначає складний механізм техніко-технологічного розвитку, зумовлюючи необхідність системних змін еволюційного або революційного характеру в руслі загального тренду соціально-економічного прогресу. У цьому відношенні ми цілком погоджуємося із Ю. Бажалом щодо його застережень про майбутнє тих країн, які не спроможні створити у себе умови для власного інноваційно-технологічного розвитку. «Численні аналітичні розробки провідних міжнародних організацій демонструють безпрецедентне зростання впливу науки і нових технологій на соціально-економічний стан усіх країн. Отримано нові докази, що неспроможність здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмують розвиток країни, а й призводять до її економічної деградації» [5, с.15]

Таким чином, ефективність та сама можливість інноваційно-технологічного оновлення України багато в чому залежить від того, наскільки гнучким є наше суспільство до нововведень, наскільки його економічна структура відповідає тим змінам, що відбуваються або потенційно відбуватимуться в інституціональному середовищі країни. Іншими словами, формування інноваційних механізмів подальшого розвитку вітчизняної економіки залежить від адекватності інституційних змін та еволюції економічної

культури населення тим реформаторським заходам, що ініціюються політичними та економічним суб'єктами України.

Література

1. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330

2. Наукова та інноваційна діяльність України 2018. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України; Відповідальний за випуск М. С. Кузнєцова. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Mench G. Das technoligishe Patt: Innovationen ubervinden die Depression. Frankfurt, 1975. – 726 p.

4. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция / Саймон Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России. Под. ред. Ю. В. Яковца – Спб.: Гуманистика, 2003. – 585 с.

5. Бажал Ю. Інновації як стовбурові клітини економічного зростання [Електронний ресурс] // Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. – Київ: Заповіт, 2018. – 202 с. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trendns.pdf

References

1. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. – URL: https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330

2. Naukova ta innovatsiyna diyalnist Ukrayiny 2018. Statystychnyy zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny; Vidpovidalnyy za vypusk M. S. Kuznyetsova. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Mench G. Das technoligishe Patt: Innovationen ubervinden die Depression. Frankfurt, 1975. – 726 p.

4. Kuznets S. Sovremennyy ekonomicheskiy rost: rezul'taty issledovaniy i razmyshleniy. Nobelevskaya lektsiya Nobelevskiye laureaty po ekonomike: vzglyad iz Rossii. Pod. red. YU. V. Yakovtsa – Spb.: Gumanistika, 2003. – 585 s.

5. Bazhal Yu. Innovatsiyi yak stovburovi klityny ekonomichnoho zrostannya // Hlobalni tendentsiyi i perspektyvy: svitova ekonomika ta Ukrayina. – Kyyiv: Zapovit, 2018. – 202 s. – URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trendns.pdf

Рецензія / Peer review: 20.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.48:332.14
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-115-119

МАКАРЕНКО С. М.
Херсонський державний університет

УЗГОДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті визначено економічні принципи забезпечення сталого розвитку туризму. Обґрунтовано, що ключовим завданням є взаємоузгодження стратегій розвитку суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності та сприяння з боку органів державної влади й місцевого самоврядування для впровадження перспективних інвестиційно-інноваційних проєктів як основи забезпечення сталого розвитку регіону та зростання рівня добробуту місцевої громади. Обґрунтовано, що активізація туристичної діяльності призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме процесу відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм).

Ключові слова: інновація, менеджмент, сталий розвиток, туризм, промисловість.

MAKARENKO S.
Kherson State University

HARMONIZATION OF STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF TOURIST AND INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

The purpose of the article is to study the theoretical and methodological and applied principles for the coordination of strategies for the development of tourism and industrial enterprises as a basis for sustainable development of the region. The article identifies the economic principles of sustainable tourism development. It was established that the tourist sphere with its significant tourist and recreational potential, was formed without taking into account regional competitive advantages and in the absence of strategically balanced, comprehensive state regulation of the tourist and recreational industry in the region. In case of inconsistency of normative legal and institutional provision of the state / regional tourism policy with real needs and world standards, undeveloped organizational and economic mechanisms for its implementation, insufficient assortment and low quality tourist product, low level of development of recreational and tourist infrastructure became possible processes that predetermined the development of outbound tourism. The priority directions of the Strategy for the development of tourism re defined: the formation of tourist destinations with the sustainable development of communities, where socio-economic development will be largely ensured by the innovative development of tourism. It is substantiated that the intensification of tourism will not only create new jobs and increase taxes and fees to the budgets of all levels, but also contribute to the process of reproduction of physical and intellectual activity of economically active population through rehabilitation in sanatoriums and health resorts of Ukraine and Georgia and Azerbaijan (international tourism).

Keywords: innovation, management, sustainable development, tourism, industry

Постановка проблеми **у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями**. У сучасних умовах нестабільного внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища пріоритетним завданням для України є інституціональна трансформація економіки, основна мета якої – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. В умовах розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19 вітчизняні суб'єкти господарювання повинні забезпечити формування взаємообумовлених стратегій розвитку як основи для забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції, надання послуг та зростання рівня надходжень податків та зборів до бюджетів всіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблеми. Дослідженню проблем, які пов'язані з розробкою стратегії розвитку підприємства, присвячені напрацювання Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук [1], К. Ю. Вергала [3], С. Ю. Ілляшенка [6]. Проблеми сталого розвитку туризму набувають усе більшої гостроти й актуальності у працях: Ж. А. Богданова [2], І. В. Жукович [5], О. М. Кальченко [7], Н. І. Моісєєва [11] та інших представників наукової спільноти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомі напрацювання, залишаються проблеми, що потребують додаткового наукового аналізу, особливо щодо формування механізму взаємодії туристичних та промислових підприємств як основи для розвитку національної та регіональних економік.

Формулювання цілей дослідження. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретично-методичних та прикладних засад щодо узгодження стратегій розвитку туристичних і промислових підприємств як основи сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіки глобалізаційні процеси охопили всі сфери господарської діяльності, у тому числі й туристичну і промислову галузь, які в Україні на законодавчому рівні визнані одними з пріоритетних напрямів розвитку національної та регіональних економік.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН, внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 відсотків. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11 відсотків. Оскільки сфера туризму пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави [14].

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг [14]. Серед економічних принципів забезпечення сталого розвитку туризму слід відзначити [8]: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі та просторі.

На прикладі Херсонської області було досліджено передумови та тенденції розвитку регіонального туризму. Проведений аналіз під час розроблення Стратегії розвитку Херсонської області на період 2021–2027 роки [15] свідчить, що область має значні можливості для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному плані регіонів Європи: вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси. Водночас, для забезпечення розбудови туристично-рекреаційної інфраструктури та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів необхідно забезпечити залучення додаткових джерел фінансування як вітчизняного, так і закордонного походження.

Результати проведених досліджень у науковій праці [10] свідчать, що ключовим елементом інноваційного розвитку суб'єктів господарювання всіх форм власності є налагодження взаємодії та отримання можливої прямої (у вигляді фінансових ресурсів) та непрямої (у вигляді податкових пільг, виділення додаткових бюджетних місць для підготовки кваліфікованих кадрів за державним замовленням тощо) допомоги від органів державної влади та місцевого самоврядування. Водночас, сучасний стан національної та регіональних економік свідчить про перманентне зменшення уваги та сприяння від органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо стимулювання вітчизняних суб'єктів бізнесу до впровадження інноваційних рішень та розширення меж господарської діяльності. Тому, в умовах сьогодення найголовнішим завданням є знаходження спільних за інтересом проєктів та узгодження стратегій розвитку між підприємствами з різних сфер економічної діяльності, які б дозволили об'єднати наявні потенціали та забезпечити розширення ринків постачання та збуту кінцевої продукції (послуг).

Стратегією розвитку Херсонської області на період 2021–2027 роки [15] також передбачено, що серед пріоритетних завдань на найближчу перспективу для регіону є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу та сприяння щодо утворення регіональних індустріальних та технологічних парків, реалізація на території області інвестиційних проєктів.

Результати проведених досліджень щодо господарської діяльності промислового підприємства ТОВ «Амалтея» (м. Херсон, Херсонська область), що здійснює виробництво поліпропіленових мішків високої якості, свідчать про доцільність організації експорту поліпропіленових мішків «50 кг» (білий, 95 см х 55 см, вага – 90 грам) до Грузії, Азербайджану та інших Південно-Східних країн. Ринок зазначених країн повноцінно незадоволений та відчуває потребу у поліпропіленових мішках «50 кг». Навіть за умови поступового захоплення вільного сегменту ринку та забезпечення реалізації лише близько 20–25 тис. мішків щомісяця, підприємство від реалізації партії обсягом 126,7 тис. од. отримає до 85 тис. грн. фінансового результату до оподаткування.

Враховуючи, що виробничі потужності ТОВ «Амалтея» у 2019 році дозволяли виробляти понад 30 млн мішків на рік, та постійно здійснюються заходи зі залучення провідних інноваційних технологій у господарську діяльність, особлива увага топ-менеджменту підприємства приділяється розширенню експортного потенціалу. Водночас, навіть за умови забезпечення зростання обсягів попиту на продукції у шість разів та реалізацію транспортної партії обсягом біля 150 тис. одиниць протягом одного місяця у Грузії й Азербайджані, підприємство отримає лише до 100 тис. грн. додаткового фінансового результату до оподаткування, що не дозволяє повноцінно покрити ризики, пов'язані з можливими форс-мажорними обставинами у виробничому процесі, під час транспортування, проходження митних процедур, складування й зберігання продукції.

Для максимізації результативності господарської діяльності та нарощування експортного потенціалу особливої уваги заслуговує організація пасажирсько-вантажних перевезень з морського порту м. Скадовськ (Херсонська область, Україна) до м. Поті (Грузія). Організація зазначених перевезень сприяла би не лише мінімізації витрат на транспортування продукції та зростання зовнішньоекономічної активності між

промисловими та сільськогосподарськими підприємствами України й Південно-Східних країн, а й забезпечило розвиток туристичної галузі та зростання кількості туристів.

Також потрібно враховувати, що активізація туристичної діяльності у Херсонській області призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме зростанню кількості оздоровлених осіб у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм). Зазначене сприятиме активізації економічної активності населення та зростанню обсягів валового регіонального продукту.

Для більш детального аналізу та визначення стратегічної взаємообумовленості розвитку туристичної й промислової галузі, використовуючи статистичні матеріали Головного управління статистки у Херсонській області, визначимо рівень кореляційного зв'язку між кількістю уперше зареєстрованих випадків захворювань у загальному підсумку по Херсонській області (X_1), економічно активного населення у віці 15–70 років (X_2) та оздоровлених осіб у санаторно-курортних та оздоровчих закладах (X_3) (таблиця 1).

Таблиця 1

Необхідні матеріали для оброблення та визначення кореляційного зв'язку

Роки	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань у загальному підсумку по Херсонській області (X_1)	Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб (X_2)	Кількість оздоровлених осіб у санаторно-курортних та оздоровчих закладах, осіб (X_3)
2005	717,2	548,9	187992
2006	696,8	553,0	205119
2007	687,5	551,3	180673
2008	686,9	553,6	178165
2009	693,7	538,0	157485
2010	693,9	534,9	156086
2011	688,0	528,5	138644
2012	675,2	523,4	123393
2013	656,5	524,6	142984
2014	594,8	499,8	114434
2015	586,8	496,6	103031
2016	577,0	496,9	88778
2017	566,0	497,2	92036

Джерело: складено за даними [4]

Використовуючи формулу для обчислення коефіцієнтів кореляції, було встановлено наступний зв'язок між вказаними чинниками:

– r_{x1x2} = 0,930177 – у відповідності зі шкалою оцінювання зв'язок між X_1 та X_2 є суттєвим, а отже вказані чинники мають суттєвий кореляційним зв'язок;

– r_{x2x3} = 0,965832 – зв'язок між Y та X_2 вважається дуже сильним;

– r_{x1x3} = 0,880254 – зв'язок між Y та X_3 вважається сильним.

Отримані результати свідчать про те, що зростання кількості економічно активного населення призводить до більш інтенсивної фізичної та інтелектуальної активності, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості захворювань та виведення людських ресурсів з процесу господарської діяльності (отримання лікарняних тощо). Враховуючи зазначене, а також наявність дуже сильного зв'язку (r = 0,965832), відбувається процес відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах. Таким чином, створена послідовність дій (трудова активність—захворювання—оздоровлення—трудова активність) дозволяє забезпечити необхідне відтворення людського потенціалу у короткостроковому періоді.

Вищевказане особливо актуальне для вітчизняних промислових підприємств, де за підсумками 2019 року спостерігаються одні з найбільших перевищень від встановлених гігієнічних нормативів за такими факторами як [4]: виробничий шум, ультразвук, інфразвук (20,6%), мікроклімат (16,9%), хімічні фактори (11,4%), напруженість праці (13,9%), важкість праці (12,0%). Також потрібно враховувати, що доплати та компенсації працівникам за роботу у шкідливих умовах праці здійснюються практично лише у відповідності із діючими нормативно-правовими актами. За особистою ініціативою підприємства та у відповідності із колективним договором лише біля 2,1% працівників можуть отримати додаткові відпустки.

Для визначення кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції у таблиці 2 відобразимо відповідні аналітичні матеріали.

При дослідженні кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції, розрахованими у доларах США (відповідно до офіційного середньорічного курсу Національного банку України [13]) було виявлено сильний кореляційний зв'язок (r = 0,924073), що свідчить про необхідність з боку підприємств інвестувати не лише у професійний розвиток персоналу, а й в оздоровлення працівників як найголовнішої складової зростання продуктивності праці та обсягів промислового виробництва у цілому.

Таблиця 2

Необхідні аналітичні матеріали для визначення кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції

Показник	Роки												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250	32215	38743	47868
Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності, млн. грн.	3578,1	3744,6	5607,8	6805,4	8044,9	9570,7	10977,6	10211,1	10881,2	12115,2	17306,9	25717,1	28118,7
Офіційний курс гривні відносно долара США, грн. / дол.	5,1247	5,05	5,05	5,2672	7,7912	7,9356	7,9676	7,991	7,993	11,8867	21,8447	25,5513	26,5966
Валовий регіональний продукт, млн. дол. США	1262,3	1498,0	1788,9	2501,1	1724,5	1972,0	2315,4	2422,4	2598,1	1956,0	1474,7	1516,3	1799,8
Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності, млн. дол. США	698,2	741,5	1110,5	1292,0	1032,6	1206,0	1377,8	1277,8	1361,3	1019,2	792,3	1006,5	1057,2

Джерело: складено та розраховано за даними [4, 13]

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про те, що у сучасних умовах ведення бізнесу та обмеженості джерел фінансування для розвитку, ключовим завданням є взаємоузгодження стратегій розвитку суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності та сприяння з боку органів державної влади й місцевого самоврядування для впровадження перспективних інвестиційно-інноваційних проєктів як основи забезпечення сталого розвитку регіону та зростання рівня добробуту місцевої громади.

На прикладі Херсонської області було виявлено, що для максимізації результативності господарської діяльності та нарощування експортного потенціалу особливої уваги заслуговує організація пасажирсько-вантажних перевезень з морського порту м. Скадовськ (Херсонська область, Україна) до м. Поті (Грузія). Організація зазначених перевезень сприяла би не лише мінімізації витрат на транспортування продукції та зростання зовнішньоекономічної активності між промисловими та сільськогосподарськими підприємствами України й Південно-Східних країн, а й забезпечило розвиток туристичної галузі й зростання кількості туристів. Також потрібно враховувати, що активізація туристичної діяльності призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме процесу відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм).

Література

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: Теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія. К. : КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Богданова Ж. А. Особливості діяльності туроператорів і турагентів: обліковий аспект. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. № 1(19). С. 59–64.
3. Вергал К. Ю. Теоретико-методологічні основи розробки стратегії інноваційного розвитку підприємства. Управління розвитком. 2008. № 19. С. 27–28.
4. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.
5. Жукович І. В. Інновації в туризмі: основні теоретичні та практичні аспекти. Наука та наукознавство. 2017. №2. С. 69–81.
6. Ілляшенко С. Ю. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 615 с.
7. Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2013. № 1. С. 136–143.
8. Кінаш І. П. Стратегія сталого розвитку туризму: методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. 41 с.

9. Копосов Г.О., Макаренко С.М., Олійник Н.М., Калинська Т.А. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання. Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон: Айлант, 2010. Вип. 68. С. 281–288.

10. Макаренко С. М., Олійник Н. М., Рибачок С. А. Удосконалення державної інвестиційної політики як основи впровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах. Економічні інновації. Збірник наукових праць. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 2019. № 3 (72). С. 62–70. URL: http://www.ei-journal.com/index.php/journal/article/download/663/265

11. Моісєєва Н. І. Методичні підходи щодо оцінки ресурсного потенціалу регіональної сфери туризму. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 34–38.

12. Олійник Н. М., Корчевська Л. О., Макаренко С. М. Оцінка інвестиційної складової економічної безпеки Херсонського регіону з метою залучення міжнародних проектів. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. Хмельницький. № 1 (244). 2017. С. 130–134.

13. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua

14. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text

15. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021–2027 років: рішення Херсонської обласної ради від 20 грудня 2019 року № 1511. Херсонська обласна рада. URL: https:// http://khor.gov.ua.

16. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. Increasing competitiveness of the enterprise by improving logistic strategy of distribution of production and supply of raw materials. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 2. С. 56–63.

References

1. Antoniuk L. L., Poruchnyk A. M. & Savchuk V. S. (2003). Innovatsii: Teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii: monohrafiia [Innovations: Theory, mechanism of development and commercialization]. K.: KNEU (in Ukrainian).

2. Bohdanova Zh. A. (2015). Osoblyvosti diialnosti turoperatoriv i turahentiv: oblikovyi aspekt [Features of tour operators and travel agents: accounting aspect]. Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu, no 1(19), pp. 59–64 (in Ukrainian).

3. Verhal K. Yu. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy rozrobky stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva [Theoretical and methodological bases of development of strategy of innovative development of the enterprise]. Upravlinnia rozvytkom, no. 19, pp. 27–28 (in Ukrainian).

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (in Ukrainian).

5. Zhukovych I. V. (2017). Innovatsii v turyzmi: osnovni teoretychni ta praktychni aspekty [Innovation in tourism: the main theoretical and practical aspects]. Nauka ta naukoznavstvo, no 2, pp. 69–81 (in Ukrainian).

6. Illiashenko S. Yu. (2008). Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu: monohrafiia [Marketing innovation and innovation in marketing]. Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).

7. Kalchenko O. M. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpryiemstv turystychnoi sfery [Economic security of tourism enterprises]. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky», no 1, pp. 136–143 (in Ukrainian).

8. Kinash I. P. (2017). Stratehiia staloho rozvytku turyzmu [Strategy of sustainable tourism development]: metodychni vkazivky dlia samostiinoho vyvchennia dystsypliny. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH (in Ukrainian).

9. Koposov H. O., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. & Kalynska T. A. (2010). Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Ways to improve the competitiveness of enterprises in modern economic conditions]. Tavriiskyi naukovyi visnyk. Taurian scientific bulletin, vol. 68, pp. 281–288 (in Ukrainian).

10. Makarenko S. M., Oliinyk N. M. & Rybachok S. A. (2019). Udoskonalennia derzhavnoi investytsiinoi polityky yak osnovy vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii na vitchyznianykh pidpryiemstvakh [Improvement of state investment policy as the basis of implementation of innovative technologies on domestic enterprises]. Ekonomichni innovatsii. Zbirnyk naukovykh prats. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy, no 3 (72), pp. 62–70 (in Ukrainian).

11. Moisieieva N. I. (2019). Metodychni pidkhody shchodo otsinky resursnoho potentsialu rehionalnoi sfery turyzmu [Methodical approaches to assessing the resource potential of the regional sphere of tourism]. Ekonomika ta derzhava, no 3, pp. 34–38 (in Ukrainian).

12. Oliinyk N. M., Korchevska L. O. & Makarenko S. M. (2017). Otsinka investytsiinoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky Khersonskoho rehionu z metoiu zaluchennia mizhnarodnykh proektiv [Evaluation of investment component of the economic security of Kherson region to attract international projects]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky. Khmelnytskyi. vol 1, no 244. pp. 130–134 (in Ukrainian).

13. Ofitsiinyi kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut [The official exchange rate of hryvnia against foreign currencies]. Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: https://bank.gov.ua (in Ukrainian).

14. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2017 roku № 168-r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text (in Ukrainian).

15. Stratehiiu rozvytku Khersonskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv [Development strategy of Kherson region for the period 2021-2027]: rishennia Khersonskoi oblasnoi rady vid 20 hrudnia 2019 roku № 1511. Khersonska oblasna rada. URL: https:// http://khor.gov.ua (in Ukrainian).

16. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M. & Oliinyk N. M. (2018). Increasing competitiveness of the enterprise by improving logistic strategy of distribution of production and supply of raw materials. Naukovyi visnyk Polissia, no. 2 (14), pp. 56–63 (in Ukrainian).

Рецензія / Peer review: 19.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.332.54 : 330.341.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-120-123

СВІСТУНОВ О. С.
Хмельницький національний університет

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто теоретико-методичні основи управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства. Розкрито сутність методів та інструментів, які сприяють результативному управлінню технологічним розвитком підприємства. Визначено основні напрями, які забезпечуватимуть технологічний розвиток на машинобудівних підприємствах.

Ключові слова: управління технологічним розвитком, стратегія розвитку, інструменти управління технологічним розвитком, методи управління технологічним розвитком, технологічний потенціал, технології, машинобудівне підприємство.

SVISTUNOV O.
Khmelnytsky National University

METHODS FOR ASSESSING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF TECHNOLOGICAL RENEWAL OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Effective management of technological development of machine-building enterprise involves the selection and application of effective methods and tools that will ensure the sequence of work, the formation of appropriate organizational structures, in the format of which provides technological development of machine-building enterprises; regulatory and legal transformations designed to form a single system of regulations that define the rights and responsibilities of all participants in the technological process; economic transformations, the competence of which includes: regulation of economic relations between enterprises and industries in the direction of achieving the goals in the field of technological development of the enterprise; compensation of expenses in the process of technology acquisition; financing of technological activities.

The article considers the theoretical and methodological foundations of effective management of technological development of the machine-building enterprise. The tools of management of technological development of the machine-building enterprise have close direct and feedback connections. The tools for managing the technological development of the machine-building enterprise are proposed to include: ensuring the exchange of technologies, regulatory and legal support, information support, organizational support, financial and investment support and methodological support. Providing conditions for effective management of technological development of machine-building enterprises on the basis of a harmonious combination of interests of all its participants is possible through the use of methodological apparatus. It is proposed to distinguish the following groups of these methods: economic, administrative, technological, socio-psychological. The main directions that will ensure technological development at machine-building enterprises have been identified.

Keywords: management of technological development, development strategy, tools of management of technological development, methods of management of technological development, technological potential, technologies, machine-building enterprise.

Постановка проблеми. Ефективне управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства передбачає вибір та застосування дієвих методів та інструментів, які забезпечуватимуть послідовність виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, у форматі яких забезпечується технологічний розвиток підприємств машинобудівної галузі; нормативно-правові перетворення, що покликані формувати єдину систему нормативних актів, які визначають права та обов'язки усіх учасників технологічного процесу; економічні перетворення, в компетенцію яких входить: регулювання економічних взаємовідносин між підприємствами та галузями у напрямі досягнення поставлених цілей в сфері технологічного розвитку підприємства; компенсація витрат в процесі придбання технологій; фінансування технологічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із дослідженням сутності технологічного розвитку підприємств, визначенням методів та інструментів, спрямованих на забезпечення його ефективності, досліджували такі учені і фахівці: Н. В. Касьянова, О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, В. А. Новицький, О. В. Пирог, Ю. С. Погорєлов, Г. О. Соколюк, Л. І. Федулова, Н. О. Шпак.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Попри велику кількість розробок з питань технологічного розвитку не до кінця дослідженою залишається цілісна типологія методів та інструментів, які можуть бути застосовані для машинобудівних підприємств.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення та обґрунтування методів та інструментів управління технологічним розвитком машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою при здійсненні вибору методів та інструментів технологічного розвитку машинобудівних підприємств є забезпечення наступних завдань: визначення мети підприємства, яка повинна відображати результати удосконалення технологічного розвитку підприємства та виступати носієм принципів і цінностей підприємства; аналіз зовнішнього середовища, яке визначається сукупністю факторів світового, національного та галузевого рівнів, що

здійснюють прямий або непрямий вплив на можливість і здатність підприємства досягати поставлених цілей розвитку; аналіз факторів внутрішнього середовища, що здійснюється з метою пошуку шляхів виявлення резервів та можливостей підприємства, за допомогою яких доцільно здійснювати технологічні перетворення [1, с. 98].

Таким чином, пропонуємо використовувати інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства, представлені на рис. 1.

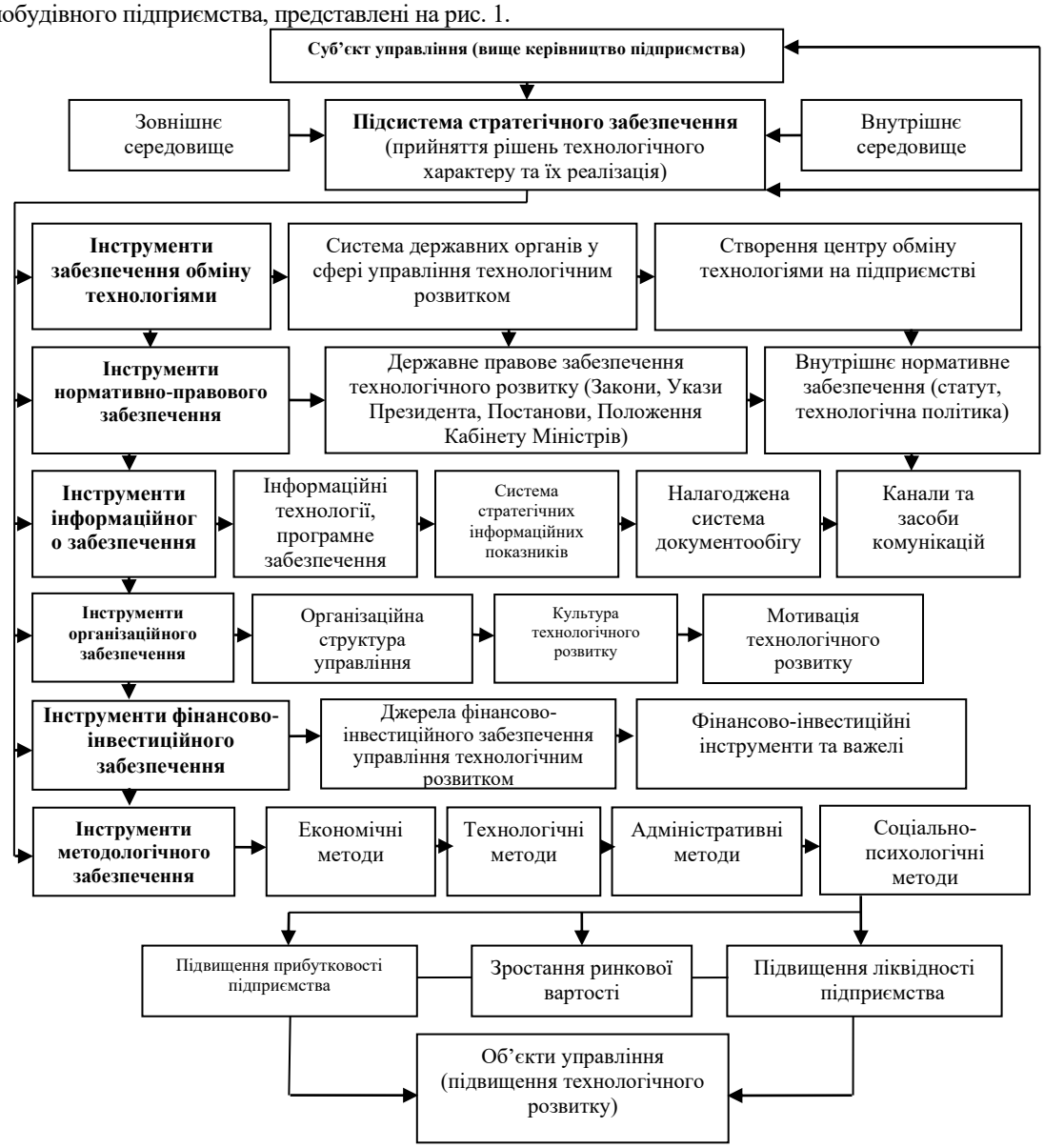

Рис. 1. Інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства
побудовано автором за [1; 2; 3; 6; 7]

Інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства мають тісні прямі й зворотні зв'язки. Так, наприклад, технологічне рішення, сформоване в підсистемі стратегічного забезпечення, передається для забезпечення дієвості функціонування наступних інструментів: забезпечення обміну технологіями, нормативно-правового забезпечення, інформаційного забезпечення, організаційного забезпечення, фінансово-інвестиційного забезпечення та методологічного забезпечення [2, с. 67].

Відповідно до поданої вище схеми пропонуємо виділяти такі групи цих методів: економічні, адміністративні, технологічні, соціально-психологічні.

До економічних методів, спрямованих на підвищення управління технологічним розвитком підприємства, віднесемо наступні [3-5]: планування технологічного розвитку – розробка відповідної системи показників, які відображають ефективність технологічної політики та процесів технологічного розвитку; економічні стимули – розподіл прибутків від реалізації технологічної політики та процесів технологічного розвитку; формування бюджету – складання фінансових планів надходження та використання коштів, які відіграють ключову роль у забезпеченні процесів управління технологічним розвитком та ефективного використання технологічного потенціалу.

Адміністративні методи передбачають систему способів і прийомів, що використовуються для організації та координації працівників у сфері забезпечення ефективного управління технологічним розвитком підприємства шляхом організаційного, розпорядчого, дисциплінарного впливу та проявляють себе шляхом [4; 7]: формалізування завдань з підвищення ефективності управління технологічним розвитком завдяки виконанню певних розпорядчих дій (наказів, розпоряджень, вказівок); організація та забезпечення дисципліни при здійсненні управління технологічним розвитком на підприємстві; прийняття управлінських рішень, що стосуються вибору ефективної стратегії технологічного розвитку на підприємстві.

Технологічні методи стосуються саме процесу управління технологічним розвитком та визначаються впливом на працівників підприємства через відповідні документи: інструкції щодо проведеного технологічного моніторингу, пошуку патентів, оформлення супровідних технологічних документів, які вказують на рівень відповідності нових технологій вимогам споживачів, вказівки щодо послідовності проходження технологічного процесу та інше.

Соціально-психологічні методи управління технологічним розвитком включають: забезпечення культури працівників щодо усвідомлення важливості технологічного розвитку, формування інноваційного типу мислення у працівників; формування сприятливої соціально-психологічної атмосфери у колективі; соціальне планування (охорона праці, а також забезпечення належних умов праці та відпочинку, та інше).

Зауважимо, що при формуванні та реалізації ефективного управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства велике значення мають важелі – засоби, що приводять систему в стан, який відповідає умовам поставленої мети.

До важелів управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства віднесемо наступні [1; 3-4; 7]: фінансові – здійснення бюджетного та позабюджетного фінансування технологічного розвитку; надання дотацій, пільгових позик, грантів; здійснення державних замовлень на технологічну продукцію; використання коштів приватних інвесторів; залучення інститутів кредитування підприємств, що пов'язані з технологічним розвитком; страхування ризиків технологічної діяльності; фіскальні – зниження ставок податку на прибуток підприємств; надання податкового кредиту підприємствам, що займаються технологічною діяльністю; введення пільгової амортизації для технологічно розвинених підприємств; інституціональні – створення системи сертифікації та стандартизації на інноваційні технології; надання доступу до використання інформаційних джерел – банків та баз даних; залучення патентних підрозділів; регуляторні – різного роду методики та нормативні документи; центри з надання інжинірингових послуг, технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні підприємства, центри з інноваційних технологій; стимулюючі важелі державного регулювання пропонуємо використовувати на трьох рівнях: макрорівні (введення податкових пільг; поліпшення функціонування суспільних інститутів та державного апарату; формування мережі технополісів та технопарків відповідно до потреб національної економіки); мезорівні (підтримка в сфері навчання персоналу, сприяння стандартизації та сертифікації технологій; формування домовленостей про надання на пільгових умовах приміщень, що знаходяться на території державних вузів чи науково-дослідних установ; забезпечення доступу до інформації науково-технічного характеру та результатів проведених досліджень); мікрорівні (створення технологічних кластерів, що сприятимуть спільному навчанню та ефективному обміну власним досвідом між різними за розмірами підприємствами; часткове погашення відсоткових ставок по кредитах на проведення наукових досліджень та розробок).

На наш погляд, в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств присутньою має бути взаємодія учасників технологічного процесу. До складу таких учасників можуть входити «інсайдери» (керівники підприємства на різних рівнях, кваліфіковані спеціалісти – економісти, інженери, технологи, конструктори, а також звичайні працівники) та «аутсайдери» (банки, регіональні та місцеві представники органів влади, громадські організації, науково-дослідні організації і постачальники технологій, інші підприємства).

Таким чином, на основі проведених досліджень, для машинобудівних підприємств управління технологічним розвитком на основі представлених методів та інструментів дасть змогу підвищити їх технологічний потенціал та стати конкурентоспроможними на ринку, в тому числі на зовнішньому.

Для ефективного управління технологічним розвитком на машинобудівних підприємствах необхідним є формування наступних напрямів: розробка завдань, необхідних для управління технологічним розвитком машинобудівних підприємств на основі представлених методів та інструментів; мінімізація економічних ризиків через побудову гнучкого механізму контролю за реалізацією стратегії технологічного розвитку на кожному її етапі; формування політики технологічного розвитку машинобудівного підприємства на основі застосування пріоритетних методів та інструментів.

Для ефективного використання методів та інструментів в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств потрібно задіяти всі його складові: технологічну, наукову, кадрову, виробничу, фінансово-інвестиційну та маркетингову.

Висновки. За результатами проведених досліджень доцільно стверджувати, що використання запропонованих методів та інструментів в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств дозволить, спрямовуючи діяльність підприємства в напрямі визначених шляхів технологічного розвитку, систематизувати технологічні перетворення, організувати раціональну взаємодію усіх внутрішніх

складових технологічного потенціалу, здійснювати контроль за технологіями на підприємствах впродовж всього їх життєвого циклу, забезпечуючи конкурентоспроможність товарів, зростання обсягів реалізації та заробітної плати працівників, надання споживачам продукції з новими показниками високої якості.

Література

1. Касьянова Н. В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі, методи: монографія / Н. В. Касьянова; НАН України, Інститут промисловості. – Донецьк: СиД, Куприянов В.С., 2011. – 374 с.

2. Кузьмін О. Є. Контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства: проблеми, методологічні та прикладні аспекти: монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. О. Шпак, В. А. Новицький. – Львів : Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 148 с.

3. Погорєлов Ю.С. Моделювання розвитку підприємства / Ю. С. Погорєлов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10 (100). – С. 51–59.

4. Соколюк Г.О. Інституційні аспекти міжнародного трансферу знань і технологій в Україні: реалізація комплексного підходу [Електронний ресурс] / Г. О. Соколюк // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу : http:www.economy.nauka.com.ua.

5. Пирог О. В. Технологічний розвиток промисловості України / О. В. Пирог // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(2). – С. 248–252.

6. Коломієць І. Ф. Інноваційно-технологічний розвиток регіону: сутність та наукові підходи до трактування поняття / І. Ф. Коломієць, Г. В. Гошовська // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С. 175–181.

7. Федулова Л. І. Стратегія технологічного розвитку: мікроекономічний підхід / Л. І. Федулова // Вісник Нац.ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 674–681.

References

1. Kasianova N. V. Upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva na osnovi kumuliatyvnoho pidkhodu: kontseptsiia, modeli, metody: monohrafiia / N. V. Kasianova; NAN Ukrainy, Instytut promyslovosti. – Donetsk: SyD, Kupryianov V.S., 2011. – 374 s.

2. Kuzmin O. Ye. Kontroliuvannia ta rehuliuvannia ekonomichnoho rozvytku pidpryiemstva: problemy, metodolohichni ta prykladni aspekty: monohrafiia / O. Ye. Kuzmin, S. V. Kniaz, N. O. Shpak, V. A. Novytskyi. – Lviv : Vydavnytstvo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika», 2006. – 148 s.

3. Pohorielov Yu.S. Modeliuvannia rozvytku pidpryiemstva / Yu. S. Pohorielov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 10 (100). – S. 51–59.

4. Sokoliuk H.O. Instytutsiini aspekty mizhnarodnoho transferu znan i tekhnolohii v Ukraini: realizatsiia kompleksnoho pidkhodu [Elektronnyi resurs] / H. O. Sokoliuk // Efektyvna ekonomika. – 2015. – № 10. – Rezhym dostupu : http:www.economy.nauka.com.ua.

5. Pyroh O. V. Tekhnolohichnyi rozvytok promyslovosti Ukrainy / O. V. Pyroh // Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. – 2011. – Vyp. 7(2). – S. 248–252.

6. Kolomiiets I. F. Innovatsiino-tekhnolohichnyi rozvytok rehionu: sutnist ta naukovi pidkhody do traktuvannia poniattia / I. F. Kolomiiets, H. V. Hoshovska // Rehionalna ekonomika. – 2013. – № 4. – S. 175–181.

7. Fedulova L. I. Stratehiia tekhnolohichnoho rozvytku: mikroekonomichnyi pidkhid / L. I. Fedulova // Visnyk Nats.un-tu «Lvivska politekhnika». – 2008. – № 628. – S. 674–681.

Рецензія / Peer review: 19.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК : 338.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-124-128

ГОНЧАР О. І.
Хмельницький національний університет

СТРАТЕГІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

Обґрунтовано необхідність стратегізації управління розвитком регіонального туризму. Розкрито основні тенденції розвитку туризму, що притаманні йому на світовому рівні в умовах глобалізації. Акцентовано увагу на сучасних проблемах розвитку галузі у зв'язку із світовою пандемією COVID–19.

За результатами проведених досліджень виокремленні основні аспекти концентрації зусиль для підвищення ефективності роботи суб'єктів туристичного бізнесу: вибір та оптимізація бізнес-моделі, оптимізація фінансових показників діяльності, удосконалення системи управління, стратегізація системи створення вартості туристичного підприємства.

Подано рекомендації щодо формування організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу. Конкретизовано, що для досягнення бажаних результатів реалізація стратегії повинна бути підкріплена ефективною операційною моделлю, організаційною структурою і бізнес-процесами.

Ключові слова: туристична галузь, регіональний туризм, суб'єкти туристичного бізнесу, управління, механізм управління, ефективність, конкурентоспроможність,фактори, стратегія розвитку.

GONCHAR O.
Khmelnytsky National University

STRATEGIZATION OF REGIONAL TOURISM DEVELOPMENT THROUGH FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM

The transformation of socio-economic relations in Ukraine and the world has highlighted the need to develop and implement management decisions on the basis of organizational and economic mechanisms, increase the effectiveness of their application in all sectors of the national economy. The service sector is developing rapidly. The intensification of tourism has aroused keen interest in the industry, to assess the impact of tourism on the economic development of countries and regions. Relatively low initial investment, rapid return on capital investment, increasing profitability of tourism attract entrepreneurs, contribute to the development of regional tourism product. Under modern conditions, tourism is one of the highly profitable sectors of the world economy, which is developing dynamically and is an important factor in socio-cultural development, contribute to improving the level and quality of life. Numerous functions of tourism contribute to its positioning as an effective tool to stimulate socio-economic growth at the macro-, meso- and macro-levels of management.

The necessity of strategizing the management of regional tourism development is substantiated. The main trends in the development of tourism, which are inherent in it at the global level in the context of globalization, are revealed. Emphasis is placed on the current problems of the industry in connection with the global pandemic COVID-19.

According to the results of the research, the main aspects of concentration of efforts to increase the efficiency of tourism businesses are selected: selection and optimization of the business model, optimization of financial performance, improvement of management system, strategizing the value system of the tourism enterprise.

Recommendations for the formation of organizational and economic mechanism for managing the activities of tourism businesses are given. It is specified that in order to achieve the desired results, the implementation of the strategy must be supported by an effective operational model, organizational structure and business processes.

Key words: tourism industry, regional tourism, tourism business entities, management, management mechanism, efficiency, competitiveness, factors, development strategy.

Актуальність теми. Трансформація соціально-економічних відносин в Україні та світі актуалізувала потребу щодо розробки та реалізації управлінських рішень на засадах організаційно-економічних механізмів, підвищення результативності їх застосування в усіх галузях національної економіки. Швидкими темпами розвивається сфера послуг. Активізація туризму викликала живий інтерес до галузі, до оцінки впливу туризму на економічний розвиток країн і регіонів. Відносно низькі початкові інвестиції, швидке відшкодування капітальних вкладень, зростання прибутковості туризму приваблюють підприємців, сприяють розвитку сфери регіонального туристичного продукту. За сучасних умов туризм є однією з високодохідних галузей світової економіки, яка динамічно розвивається та є важливим чинником соціально-культурного розвитку, сприяють підвищенню рівня і якості життя населення. Численні виконувані функції туризму сприяють його позиціюванню як дієвого інструменту стимулювання соціально-економічного зростання на макро- , мезо- та макрорівнях господарювання.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню особливостей проведення туристичної діяльності, управління нею в сучасних умовах присвячені наукові праці ряду вчених, таких як Н.П. Банера, М.Г. Бойко, Л.О. Гелей, М.О. Кизим, Т.І. Ткаченко, Л.М. Шульгіна, О.О. Ястремська та ін. Їх праці розвивають теорію менеджменту туризму. Тематика робіт в основному присвячена дослідженню проблем управління туристичною галуззю, туристичними підприємствами. Однак, в сучасних умовах концептуальні основи формування туристичних регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку туристичних регіонів розроблена недостатньо, окремі особливості цих регіонів при формуванні довгострокових програм

їх розвитку враховуються не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування розвитку туризму на окремих територіях. Отже, дослідження сучасних тенденцій необхідно продовжувати. Це пов'язано з динамічністю ринкового середовища і мінливістю характеристик туристичного продукту, змінами вподобань споживачів туристичних послуг та особливостями розвитку галузі. Обґрунтування стратегічних засад розвитку регіонального туризму та складових організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу є дієвим інструментом забезпечення їх конкурентоспроможності і перспектив розвитку.

Метою статті є розробка стратегічних підходів щодо активізації туризму як пріоритетного напряму розвитку економіки регіону та обґрунтування складових організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. В умовах мінливості зовнішнього середовища, несприятливої ринкової кон'юнктури для вітчизняних суб'єктів туристичного бізнесу актуальним є завдання сталого зростання, заснованого на моделі управління, яка спроможна забезпечити підвищення їх конкурентоспроможності. Розвиток туризму в Україні вимагає актуалізації видів туристичної діяльності, здійснення інтеграції зі світовими лідерами туристичної галузі, використання накопиченого світового досвіду щодо задоволення попиту споживачів, інформування про існуючі можливості туристичних підприємств, їх здобутки і переваги. Це зумовлено тим, що відміна ліцензійних вимог та заміна їх фінансовими гарантіями для суб'єктів туристичного бізнесу призвело до концентрації та консолідації активів туроператорів (за останні роки їх кількість зменшилась на 6 %) [1, 2]. Крім того, значне збільшення кількості туроператорів за останні п'ять років характеризує ринок туристичних послуг, як ринок з високим рівнем конкуренції, що у свою чергу викликало неоднозначні тенденції щодо його розвитку. Тому досить актуальними є системні дослідження щодо формування цивілізованих конкурентних відносин між суб'єктами туристичного бізнесу, що позитивно вплине на їх ринкові позиції, споживчі характеристики туристичних продуктів і сприятиме максимізації задоволення потреб туристів. Однак, в 2020 році у зв'язку із світовою пандемією COVID–19 галузь зазнала кризових змін [3]. Туризм став одним із тих секторів всесвітньої економіки, що постраждав найбільше у зв'язку з обмеженнями на пересування, а особливо складна ситуація склалася в авіаційній галузі. В Україні сьогодні спостерігається значне відставання у темпах впровадження заходів на підтримку туристичного сектора у порівнянні з іншими «країнами-сусідами», що ставить під серйозну загрозу конкурентоспроможність галузі на глобальному ринку протягом прогнозованого періоду відновлення впродовж 2021 року.

Частка туризму в загальній економіці України є темою дискусій як науковців, так і статистиків і складає, згідно з офіційною статистикою, близько 3–4% ВВП, що значно нижче міжнародного середнього показника (який дорівнює 10%). Відтак туризм практично не береться до уваги при формуванні економічної політики на національному рівні. Однак останні дані від міжнародних структур (перш за все Всесвітньої туристичної організації ООН, ЮНВТО) підтверджують власні розрахунки внутрішніх експертів, які визначили цю частку на рівні близько 9% ВВП України [2, 3]. Це дає підстави вважати цей показник набагато важливішим для української економіки, аніж раніше.

Для України в плані стратегічного розвитку туристична галузь є перспективною. Туризм сприяє інтенсивному залученню інвестицій, створенню робочих місць, спонукає до комплексного розвитку міст і регіонів у вигляді будівництва доріг, аеропортів, готелів та ін. Також розвиток національного туризму впродовж ряду років демонстрував світу, що Україна є безпечною країною. Туризм може розвиватись лише за підтримки влади та на рівні територіальних громад. Серед регіонів що розвивають туризм лідирують Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області, міста – Київ, Львів, Одеса. Особливо швидкими темпами в Україні розвивався внутрішній туризм [4, 5].

На даний час економіко-статистична оцінка туристичної сфери ведеться за трьома основними напрямами: оцінка економічного впливу; оцінка соціального впливу і взаємодії туристів і місцевого населення; оцінка екологічної дії туризму. Найбільш дослідженим є перший напрям, хоча соціальний і екологічний вплив туризму на сталий розвиток туристських територій також є надзвичайно важливим. Окрім суттєвого економічного впливу туризм здійснює соціальний вплив на туристичні і рекреаційні території. Проблема соціального впливу туризму має цілий ряд аспектів, і, перш за все регіональний і загальнодержавний [5]. Особливої значущості подібні дослідження набувають, коли досліджується соціальне значення туризму для регіонів з туристично-рекреаційною спеціалізацією, жителі яких випробовують на собі вплив рекреації і туризму не як споживачі, а як приймаюча сторона [4] .

Для економічно розвинених країн Західної Європи, США, а також невеликих держав, в економіці яких частка туризму висока, проблема соціального впливу туризму набуває в даний час вирішального значення. Можна виділити три основні причини, які спонукають розвивати туризм і рекреацію: 1) причини економічного характеру (туризм сприяє стабільному економічному розвитку); 2) соціальні причини, оскільки туризм сприяє відтворенню духовних і фізичних сил людей, збереженню історичної спадщини, розвитку і зближенню культур, створенню нових робочих місць, поліпшенню якості життя населення; 3) причини екологічного характеру, оскільки туризм сприяє збереженню довкілля. Економічна вигода має на меті стратегічне і фінансове планування, управління технологією, управління якістю, управління ризиками і

репутацією, корпоративне управління. Екологічна вигода – це ефективне використання ресурсів, зниження матеріаломісткості, біографія турпродукту, екологічна стратегія і політика управління екологічними питаннями. Соціальна вигода – робота із зацікавленими сторонами, кваліфікація, соціальні стандарти тощо [4, 5].

Результати проведених досліджень дозволяють визначити основні аспекти концентрації зусиль для підвищення ефективності роботи суб'єктів туристичного бізнесу (рис. 1):

1. Вибір та оптимізація бізнес-моделі: керівництво компанії має зосередити увагу на визначенні і постійному вдосконаленні бізнес-моделі підприємства; стратегічному спрямуванні його діяльності, бізнес-процесів, системі управління персоналом, основних засобах і технологічній інфраструктурі.

2. Фінансові показники: ефективність бізнес-моделі туристичного підприємства безпосередньо впливає на фінансові показники, які характеризують збільшення доходів, зниження витрат, оптимальне використання капіталу і зниження рівня ризику.

3. Удосконалення системи управління: навіть при наявності конкурентоспроможної бізнес-моделі підприємство не може повністю реалізувати свій фінансовий потенціал без ефективної системи управління. Така система включає різні елементи, організаційну структуру, розподіл відповідальності, механізми контролю, управління ризиками, внутрішній аудит, звітність і управління ефективністю ключових показників діяльності підприємства.

4. Стратегізація системи створення вартості: керівництво і акціонери підприємства все більш зацікавлені в оцінці результатів його діяльності як у поточному періоді із використанням системи створення вартості, яка дозволяє реально і послідовно виміряти ризики і вклад в економічний прибуток на кожному із етапів цього процесу так і у перспективі – підвищення рівня конкурентоспроможності. Такий підхід створює базу для системи винагород і підвищення ефективності фінансової звітності.

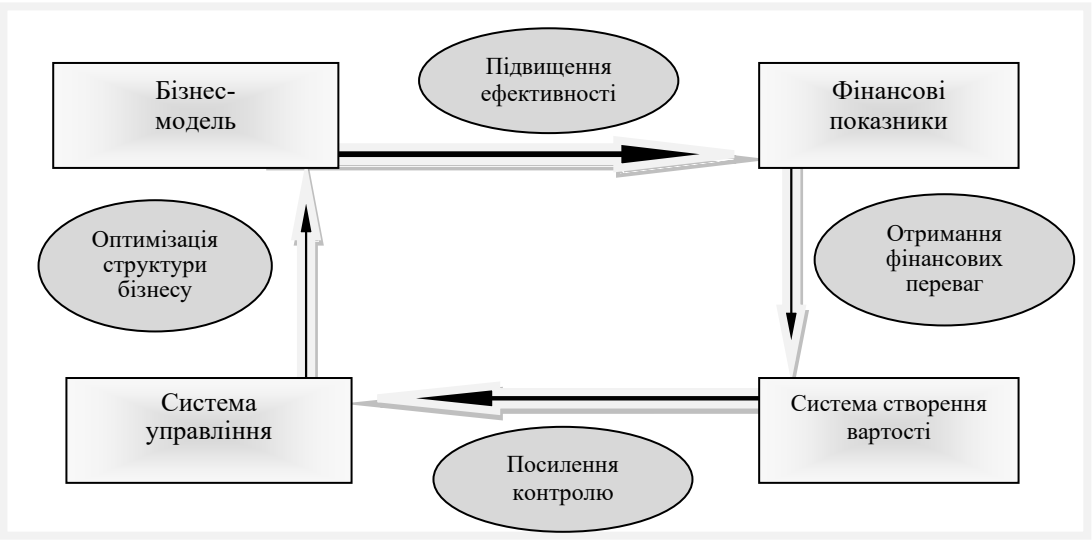

Рис. 1. Схема алгоритму управління ефективністю діяльності суб'єктів туристичного бізнесу

Разом з тим, актуальними залишаються питання підвищення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу. Їх вирішення потребує системного, комплексного підходу із врахуванням внутрішніх можливостей суб'єктів, особливостей сегменту ринку, на якому вони функціонують, шляхом реалізації сформованого організаційно-економічного механізму управління (рис. 2).

Отже, управління конкурентоспроможністю суб'єктів туристичного бізнесу повинно диференціюватись й адаптуватись залежно від змін зовнішнього середовища, а також враховувати фінансові результати підприємницької діяльності з прогностичними розрахунками. Функціональна спрямованість управління повинна посилюватись у напрямку аналізу й контролю, адже більшість сучасних підприємств туристичної сфери дуже мало уваги приділяють даному аспекту діяльності. Те саме стосується планування й прогнозування [3, 4, 5]. Націленість на максимально швидше одержання прибутків у короткому періоді часу позбавляє підприємців стратегічного бачення перспектив їх подальшої діяльності, що безумовно позначається на їх конкурентоспроможності.

Таким чином, можна зробити висновок, що управління ефективністю турбізнесу характеризується наступними ознаками: оптимізація бізнес-процесів і організаційної структури; стійкий розвиток бізнесу; система управління звітністю і результативністю; управління інформаційними технологіями; система внутрішнього контролю і управління ризиками; відповідність законодавчим вимогам і стандартам. Для досягнення бажаних результатів реалізація стратегії повинна бути підкріплена ефективною операційною моделлю, організаційною структурою і бізнес-процесами.

Наявність ефективної системи моніторингу діяльності туристичного підприємства є основою для прийняття ефективних управлінських рішень і сприяє успішному досягненню його стратегічних цілей. Така система повинна складатися із низки взаємозалежних елементів, які включають фактичні і планові результати, оперативні і стратегічні дані, які дозволяють чітко і ясно зрозуміти основні проблеми і можливості їх розв'язку. При цьому, ефективне управління інформаційними технологіями потребує стратегічного підходу до визначення пріоритетів, дисципліни при виборі інформаційних систем, ефективного управління проектами по упровадженню систем, а також наявність швидко реагуючої і орієнтованої на клієнта служби підтримки. Проекти по упровадженню інформаційних систем повинні бути направлені на досягнення чітких і легко вимірюваних комерційних результатів. Інформаційні технології дозволяють досягати більш високого рівня диференціації і якості послуг.

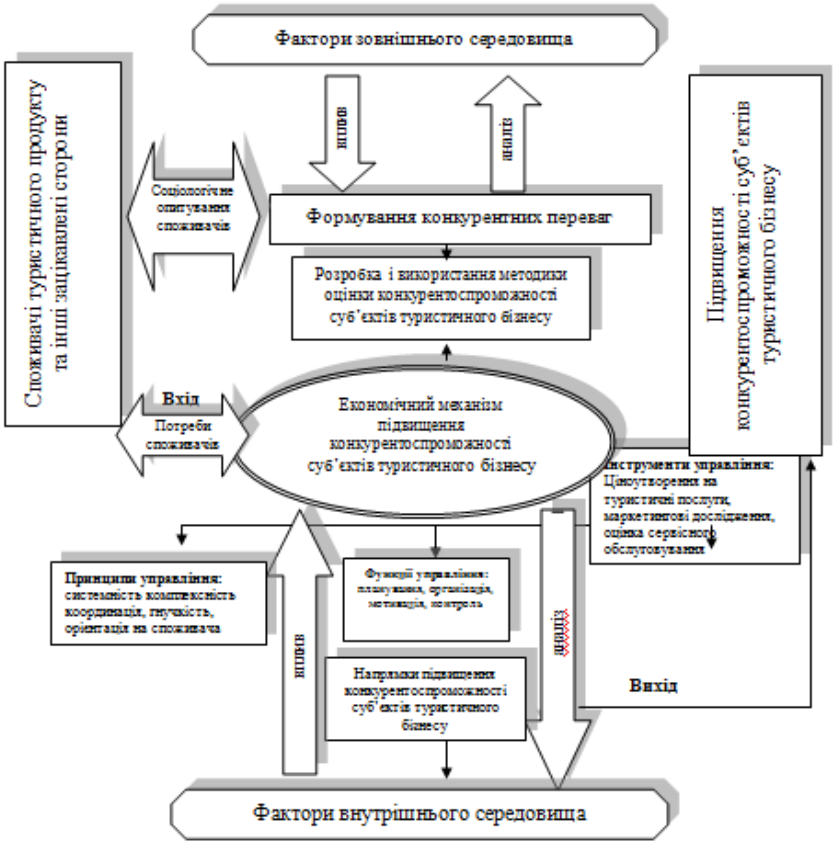

Рис. 2. Схема організаційно-економічного механізму управління суб'єктів туристичного бізнесу

Стійкий розвиток турбізнесу опирається на економічні, екологічні і соціальні результати діяльності туристичного підприємства шляхом розробки рішень в таких областях, як стратегія, управління, контроль параметрів і документування результатів туристичної діяльності.

Ці рішення враховують зобов'язання туристичного підприємства перед клієнтами, як організації, що має високий рівень соціальної відповідальності, і в той же час стимулює пошук новаторських підходів, сприяє підвищенню продуктивності, вдосконалює процедуру управління ризиками, а також підвищує авторитет і довіру до себе зі сторони ринку і споживачів.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що стратегзація розвитку суб'єктів туристичного бізнесу, як і регіонального туризму дозволить: покращити управління і забезпечити дотримання нормативних вимог в масштабах всього туристичного підприємства; зміцнити довіру зі сторони інших учасників ринку і авторитет туристичного підприємства завдяки досягненню більшої прозорості діяльності; зменшити бізнес-ризики шляхом створення систем раннього попередження зацікавлених осіб, врегулювання конфліктних ситуацій і попередження кризи; підвищити рейтингову оцінку туристичного підприємства і управляти ризиками на основі принципів забезпечення стійкого розвитку бізнесу, соціально-економічної і екологічної відповідальності; підвищити контроль за несприятливими наслідками діяльності туристичного підприємства для навколишнього середовища і раціональним використанням природних ресурсів і зменшити відповідні витрати; зміцнити репутацію туристичного підприємства і підвищити цінність його бренду в очах зацікавлених осіб; привабити і зберегти в своєму штаті працівників високої кваліфікації і підвищити продуктивність праці шляхом укріплення морального стану трудового колективу; сприяти пошуку новаторських підходів шляхом цілеспрямованого вирішення завдань, які виникають перед туристичним підприємством як перед організацією, яка володіє високим рівнем соціальної відповідальності.

В цілому, застосовуючи стратегії стійкого розвитку свого бізнесу, туристичне підприємство зможе підвищити свою вартість в довгостроковій перспективі і сприятиме розвитку регіону зосередження туристичної послуги.

Література

1. World Tourism Organization : Annual Report 2019 [Electronic resource]: https://www.e-unwto.org/doi/book/
2. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні // [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМ України від 16.03.2017 № 168-р [Електронний ресурс]. – Available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws.
4. Гончар О.І. Планування розвитку інфраструктури туризму на Україні / О.І. Гончар, Н.К. Ткачова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - № 4, т. 2. – 2008– С. 194-196.
5. Мельниченко О. А. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія / О. А. Мельниченко, Шведун В. О. – Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. — 153 с.

References

1. World Tourism Organization : Annual Report 2019 [Electronic resource]: https://www.e-unwto.org/doi/book/
2. Pandemiia COVID-19 ta yii naslidky u sferi turyzmu v Ukraini // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf
3. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporiadzhennia KM Ukrainy vid 16.03.2017 № 168-r [Elektronnyi resurs]. – Available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws.
4. Honchar O.I. Planuvannia rozvytku infrastruktury turyzmu na Ukraini / O.I. Honchar, N.K. Tkachova // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. - № 4, t. 2. – 2008– S. 194-196.
5. Melnychenko O. A. Osoblyvosti rozvytku industrii turyzmu v Ukraini : monohrafiia / O. A. Melnychenko, Shvedun V. O. – Kharkiv : Vyd-vo NUTsZU, 2017. — 153 s.

Рецензія / Peer review: 23.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.589
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-129-133

ДУБИНІНА С.М.
Запорізький Національний Університет

АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ З МЕТОЮ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Досліджено методичні підходи до формування і складу загальновиробничих витрат виробництва. Удосконалено методичний підхід щодо оптимізації загальновиробничих витрат за допомогою виявлення змін в статтях загальновиробничих витрат, через залежність від потужності виробництва та питомої ваги загальноцехового персоналу.

Ключові слова: загальновиробничі витрати, собівартість, витрати на виробництво, економічні показники, управління витратами, постійні витрати, змінні витрати, потужність, загальноцеховий персонал.

DUBYNINA S.
Zaporizhia National University

ANALYSIS OF OVERALL PRODUCTION COSTS FOR THE PURPOSE THEIR OPTIMIZATIONS AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

The main mission of economic development of an industrial enterprise is to manage its costs. Enterprise cost management is associated with the process of systematic formation of costs by their types, places of origin, etc., as well as controlling and encouraging the reduction of these costs. Organizational and functional aspects of the cost management system should be related to: first - with the rationing of resource costs, planning, budgeting costs by their types; secondly - with accounting, auditing and cost analysis; third - with a continuous search and identification of factors saving resources and reducing costs.

The predominant reserve for cost savings in industrial enterprises is overhead costs. Although the dynamics of indicators of overhead costs is studied at industrial enterprises, this analysis is mainly statistical in nature, without the implementation of conclusions and recommendations.

The analysis of overhead costs is the main tool for managing and optimizing these costs, so a reliable systematization of the array of economic indicators allows you to determine the feasibility and efficiency of using resources for overhead needs.

To achieve this goal it is necessary to constantly monitor and analyze the dynamics of the level and changes in the structure of overhead costs. This requires having all the necessary information base, which should be created on the basis of relevant accounting and management documents of the enterprise.

Methodical approaches to the formation and composition of overhead costs of production are studied. The problems of accounting for overhead costs and their impact on the cost of production are considered. The methodical approach to the optimization of overhead costs has been improved by identifying changes in overhead cost items, due to the dependence on production capacity and the share of total shop staff.

Keywords: overhead costs, cost, production costs, economic indicators, cost management, fixed costs, variable costs, capacity, total shop staff

Постановка проблеми. Головною місією економічного розвитку промислового підприємства є управління його витратами. Управління витратами підприємства пов'язано з процесом планомірного формування витрат за їх видами, по місцям їх виникнення тощо, а також з контролінгом і заохоченням до зниження цих витрат. Організаційні та функціональні аспекти системи управління витратами повинні бути пов'язані: по-перше - з нормуванням витрат ресурсів, плануванням, бюджетуванням витрат за їх видами; по-друге - з обліком, аудитом та аналізом витрат; по-третє - з безперервним пошуком та виявленням чинників економії ресурсів і зниження витрат.

Переважним резервом економії витрат на промислових підприємствах є загальновиробничі витрати. На промислових підприємствах хоча й досліджується динаміка показників загальновиробничих витрат, але цей аналіз несе переважно статистичний характер, без здійснення висновків та рекомендацій.

Проведення аналізу загальновиробничих витрат є основним інструментом управління та оптимізації цих витрат, тому достовірна систематизація масиву даних економічних показників дає змогу з'ясувати доцільність та ефективність використання ресурсів на загальновиробничі потреби.

Для досягнення цієї мети необхідно постійно контролювати та аналізувати в динаміці рівень і зміни в структурі загальновиробничих витрат. Це вимагає мати в наявності всю необхідну інформаційну базу, яка повинна створюватися на підставі відповідних бухгалтерських і управлінських документів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та облік загальновиробничих витрат здійснюються на промислових підприємствах відповідно їх організації та технології виробництва згідно національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та (або) міжнародних стандартів. Дослідження проблем обліку загальновиробничих витрат і виявлення резервів до їх зменшення висвітлено в багатьох наукових працях вчених та економістів, таких, як: Безруких Л.С., Бойчука І.М., Бутнік-Сіверського О.Б., Кондратова Н.П., Новодворської В.В, Палія В.Ф., Прядка В.В., Семенова Г.А, Череп А.В., Чумаченько М.Г. Огляд наукових досліджень на цю тематику, теоретичний та практичний, дуже ретельний, він є досить

актуальним в світлі сьогоднішнього становища промислових підприємств. Тому це дослідження є сучасним, воно дозволить вирішити питання оптимізації витрат на виробництво за рахунок удосконаленого аналізу загальновиробничих витрат на промисловому підприємстві.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз загальновиробничих витрат з метою їх оптимізації на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з особливих характеристик загальновиробничих витрат при дослідженні слід вважати залежність цих витрат від об'ємів виробництва та їх непрямий зв'язок із його собівартістю. Загальновиробничі витрати включаються до собівартості виробництва продукції відповідно до встановленої на підприємстві методики їх розподілу. Частка таких витрат у собівартості виробництва на промислових підприємствах за окремими статтями залежить від абсолютної їх величини. Залежність загальновиробничих витрат від об'ємів виробництва у собівартості продукції наведена на рис. 1.

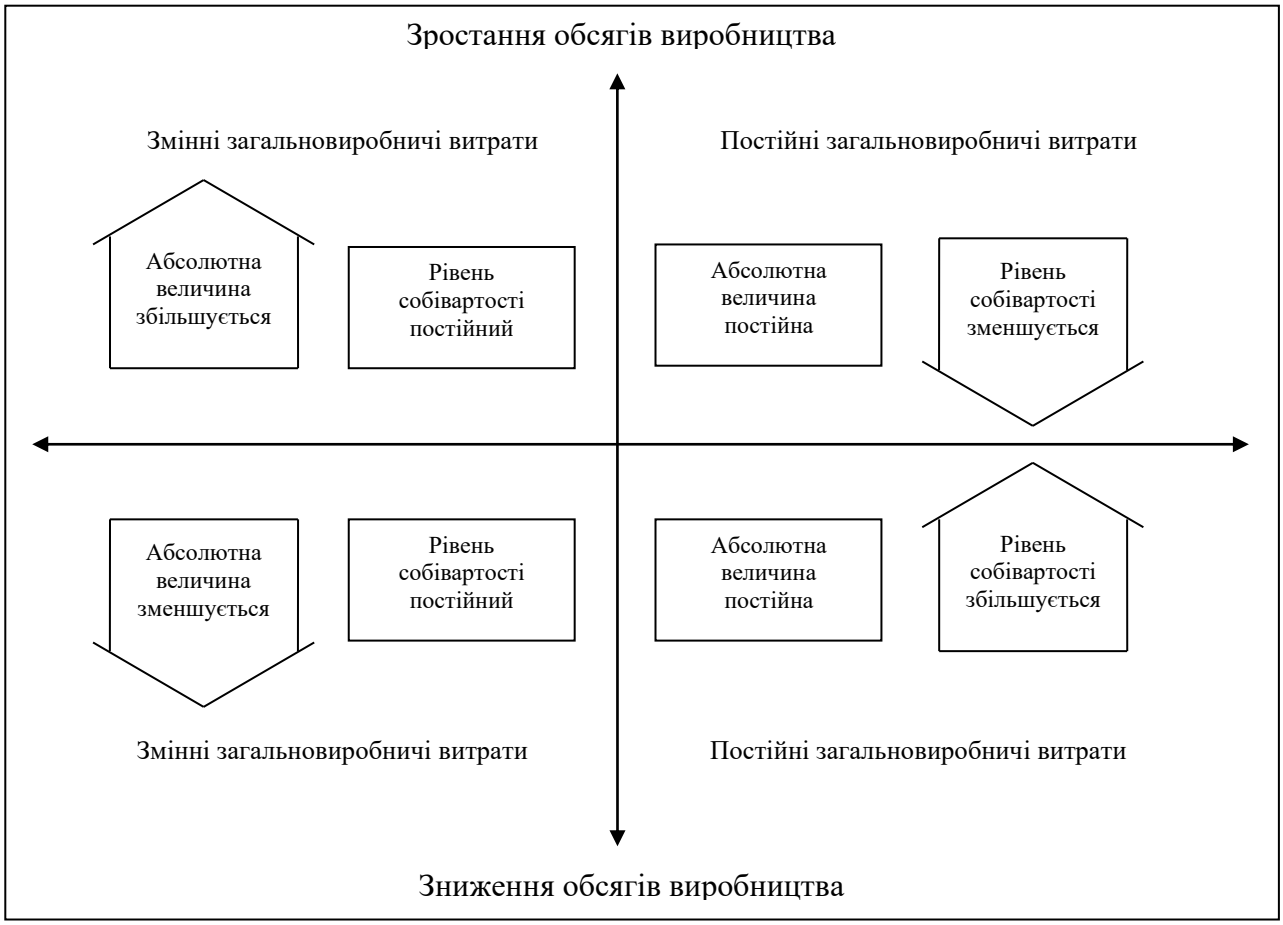

Рис. 1. Залежність загальновиробничих витрат від обсягів виробництва

Кількісну оцінку зв'язку результативного та факторних показників дозволяють надати методи детермінованого та стохастичного аналізу, які дозволяють виявити резерви за обраними чинниками та здійснити прогнозування результативного показника.

Для здійснення факторного аналізу рівня загальновиробничих витрат, з метою визначення оптимізації витрат, пропонуємо представити рівняння у вигляді двох залежностей через використання потужності підприємством:

$$R_{zvv} = \sqrt{\frac{V_{zz}+V_{zp}}{k_p}}, \quad (1)$$

через питому вагу задіяного загальноцехового персоналу на виробництві:

$$R_{zvv1} = \sqrt{\frac{V_{zz}+V_{zp}}{H_p}}, \quad (2)$$

де, V_{zz} – витрати загальновиробничі змінні, тис. грн;
V_{zp} – витрати загальновиробничі постійні, тис. грн;

k_p – коефіцієнт використання потужності;

H_p – питома вага оплати праці загальноцехового персоналу в загальній оплаті праці виробництва.

Для проведення визначення впливу різних чинників на результативний показник за даними по підприємству ПрАТ «Запоріжабразив» розглянемо виробництво шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального (ЕКН) та шліфувальних матеріалів карбіду кремнію чорного (КК). Вихідні дані для аналізу рівня загальновиробничих витрат подано в табл. 1. Таким чином, маємо змогу здійснювати застосування аналітичного інструментарію відповідно для виробництв на одному підприємстві з метою аналізу статей загальновиробничих витрат, що дозволить виявити відхилення та надати рекомендації стосовно ефективного управління витратами за кожною статтею витрат.

Методом ланцюгових підстановок визначимо величину впливу чинників на рівень результативності загальновиробничих витрат по виробництву електрокорунду нормального та виробництву карбіду кремнію ПрАТ «Запоріжабразив» у 2017 р. відносно 2016 р.

Таблиця 1

Показники для розрахунку рівня загальновиробничих витрат по виробництву шліфматеріалів електрокорунду нормального (ЕКН) та карбіду кремнію (КК) ПрАТ «Запоріжабразив» за 2016-2017 рр., тис. грн

Загальновиробничі витрати (Умовно-постійні витрати)	2016		2017		Абсолютне відхилення, +/-		Відносне відхилення, %	
	ЕКН	КК	ЕКН	КК	ЕКН	КК	ЕКН	КК
Оплата праці загальноцехового персоналу та ремонтної служби	2435	1058	3429	1480	994	422	40,8	39,9
Відрахування на оплату праці	546	230	748	322	202	92	37,0	40,0
Резерв відпусток	217	78	328	110	111	32	51,2	41,0
Амортизація	2236	686	3045	749	809	63	36,2	9,2
Матеріали	8231	655	10285	890	2054	235	25,0	35,9
Опалення		2363		2291		-72		-3,0
Електроенергія на освітлення, силова	4332	3403	4303	4397	-29	994	-0,7	29,2
Послуги дільниці електриків	128	77	158	182	30	105	23,4	136,4
Послуги дільниці теплотехніків	520	385	626	532	106	147	20,4	38,2
Послуги дільниці метрологів	116	105	162	171	46	66	39,7	62,9
Послуги ремонтно-механічної дільниці	3092	267	3548	733	456	466	14,7	174,5
Послуги будівельної дільниці	577	80	478	172	-99	92	-17,2	115,0
Договірні роботи	248	6	532	57	284	51	114,5	850,0
Поточні ремонти	149	649	1150	1141	1001	492	671,8	75,8
Разом:	22828	10043	28792	13226	5964	3183	26,1	31,7
Випуск продукції	491282	250226	622417	374225	131135	123999	26,7	49,6
Обсяг виробництва, т	32841	11987	39685	18195	6844	6208	20,8	51,8
Коефіцієнт використання потужності	0,36	0,4	0,44	0,61	0,08	0,21	22,2	52,5
Рівень Rzvv	252	158	256	147	4	-11	1,6	-7,0
ФОП виробництва	18312	11850	26030	17603	7718	5753	42,1	48,5
Питома вага ФОП загальноцехового персоналу в ФОП виробництва	0,133	0,089	0,132	0,084	-0,001	-0,005	-0,8	-5,6
Рівень Rzvv1	414	335	467	397	53	62	12,8	18,5

Примітка: розроблено автором

У досліджуваному періоді рівень Rzvv по виробництву шліфматеріалів електрокорунду нормального збільшився на 0,126 % (табл. 2), порівняно з попереднім періодом. На зміну рівня Rzvv негативно вплинули такі чинники, як витрати на оплату праці (на 0,639 п.п), амортизацію (на 0,602 п.п), витрати на матеріали (на 0,5 п.п), витрати на послуги допоміжних дільниць та договірні роботи (на 1,07 п.п), поточні ремонти (на 2,592 п.п). Тобто, збільшення використання потужності на виробництві шліфувальних матеріалів електрокорунду у 2017 р. на 0,471 п.п не компенсувало збільшення витрат загальновиробничого призначення. В свою чергу, зміни за такими показниками як: витрати на електроенергію (на 0,082 п.п) та послуги будівельної дільниці (на 0,414 п.п) мали від'ємне значення, спричинили зменшення рівня Rzvv.

Таблиця 2

Вплив чинників ефективності використання потужності виробництва та загальноцехового персоналу на рівень загальновиробничих витрат на виробництві шліфматеріалів електрокорунду нормального та карбіду кремнію ПрАТ «Запоріжабразив» у 2017 р., тис. грн

Загальновиробничі витрати (Умовно-постійні витрати)	Величина впливу	
	ЕКН	КК
Оплата праці загальноцехового персоналу та ремонтної служби	0,639	0,632
Відрахування на оплату праці	0,608	0,632
Резерв відпусток	0,715	0,641
Амортизація	0,602	0,303
Матеріали	0,500	0,599
Опалення	0,000	-0,175
Електроенергія на освітлення, силова	-0,082	0,540
Послуги дільниці електриків	0,484	1,168
Послуги дільниці теплотехніків	0,451	0,618
Послуги дільниці метрологів	0,630	0,793
Послуги ремонтно-механічної дільниці	0,384	1,321
Послуги будівельної дільниці	-0,414	1,072
Договірні роботи	1,070	2,915
Поточні ремонти	2,592	0,871
Разом:	0,511	0,563
Випуск продукції	0,517	0,704
Обсяг виробництва, т	0,457	0,720
Коефіцієнт використання потужності	0,471	0,725
Рівень Rzvv	0,126	-0,264
ФОП виробництва	0,649	0,697
Питома вага ФОП загальноцехового персоналу в ФОП виробництва	-0,087	-0,237
Рівень Rzvv1	0,358	0,430

Примітка: розроблено автором

У 2017 році рівень Rzvv1 по виробництву шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального зростає на 0,358 % за рахунок збільшення статей витрат, пов’язаних з витратами на заробітну плату, а саме: витрат на оплату праці (на 0,639 п.п), відрахування на соціальні заходи (на 0,608 п.п), резерв відпусток (на 0,715 п.п), надання послуг допоміжних дільниць. Це відбулося за рахунок підвищення заробітної плати на підприємстві у 2017 р. на 20 %.

У досліджуваному періоді рівень Rzvv по виробництву шліфувальних матеріалів карбіду кремнію зменшився на 0,264 % (табл. 2), порівняно з попереднім періодом. На зміну рівня Rzvv позитивно вплинув рівень використання потужності, він збільшився на 0,725 п.п, тоді як загальновиробничі витрати зросли всього на 0,563 п.п, тобто, збільшення об’ємів виробництва призвело до зниження умовно-постійних витрат. Тоді як рівень Rzvv1 по виробництву шліфувальних матеріалів карбіду кремнію зріс на 0,430 % за рахунок збільшення заробітної плати на підприємстві за аналізований період. Отже, варто забезпечувати виконання заходів щодо ефективності використання праці виробництва.

Особлива увага в сучасному аналітичному дослідженні впливу чинників на витрати підприємства приділяється саме структурі виникнення цих витрат. Перевагою цього підходу є універсальність, яка полягає у тому, що під час його аналізу можна прослідкувати зв'язок між загальновиробничими витратами та потужністю виробництва, загальновиробничими витратами та задіяним загальноцеховим персоналом.

Висновки. Актуальність розгляду питання про удосконалення управління витратами за допомогою оптимізації загальновиробничих витрат обумовлена теоретичними положеннями та сучасною практикою розвитку промисловості. Дослідженням встановлено, що головним при оптимізації витрат стає аналіз залежності загальновиробничих витрат від ефективності використання підприємством потужності виробництва та задіяного загальноцехового персоналу на виробництві.

На прикладі фактичних даних економічних показників діяльності ПрАТ «Запорізький абразивний комбінат» проведено аналіз залежності показників діяльності підприємства, загальновиробничих витрат від потужності виробництва та питомої ваги задіяного в виробництві загальноцехового персоналу. Здійснені розрахунки свідчать про те, що на підприємстві відбуваються як позитивні зміни, так і негативні. Позитивними є збільшення потужності виробництв, але темпи зростання витрат по статтям загальновиробничих витрат, а саме - за рахунок зростання заробітної плати, не знижують умовно-постійні витрати. Запропонована вищевикладена методика визначення величини впливу чинників на рівень результативності загальновиробничих витрат дає можливість менеджерам підприємства аналізувати зміни в структурі загальновиробничих витрат і висловлювати свої пропозиції щодо їх оптимізації.

Література

1. Адирова Т.І. Управлінський аспект оптимізації витрат промислових підприємств. Ефективна економіка. 2012. №9.

2. Ильчук М.М., Коновал И.А. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. Економіка АПК. 2017. №5 с. 51-58.

3. Кодимська Т.Ю. Шляхи покращення обліку та розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах. Економіка: реалії часу. 2013. № 1. С. 196-200.
4. Куцик П.О., Мазуренко О.М. Обліково-аналітична концепція управління загальновиробничими витратами підприємства: Монографія. Растр-7. Львів. 2014. 287 с.
5. Московчук А.Т., Ліщук В.І. Факторний аналіз в системі управління витратами підприємств. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2017. №14. С. 137-144.
6. Прядко В.В. Економічна ефективність виробництва: проблеми теорії та методологія управління. Наукова думка, 2003. 282 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: навч. посібн. К.: ЦУЛ, 2002. 656 с.
8. Череп А.В. Управління витратами суб'єкта господарювання. Монографія. Ч. І. - 2-ге вид., стереотип.-Х.: ВД «Інжек», 2007. 368 с.
9. Чумак О.В., Андрющенко І.С. Управління витратами в інформаційно-аналітичній системі підприємств ресторанного господарства: монографія. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2016. 268 с.

References

1. Adirova T.I. Upravlinskij aspekt optimizaciyi vitrat promislovih pidpriyemstv. Efektivna ekonomika. 2012. №9.
2. Ilchuk M.M., Konoval I.A. Metodichni pidhodi do ocinki efektivnosti pidpriyemnickoyi diyalnosti agrarnoyi sferi. Ekonomika APK. 2017. №5 s. 51-58.
3. Kodimska T.Yu. Shlyahi pokrashennya obliku ta rozpodilu zagalnovirobnichih vitrat na pidpriyemstvah. Ekonomika: realiyi chasu. 2013. № 1. S. 196-200.
4. Kucik P.O., Mazurenko O.M. Oblikovo-analitichna koncepciya upravlinnya zagalnovirobnichimi vitratami pidpriyemstva: Monografiya. Rastr-7. Lviv. 2014. 287 s.
5. Moskovchuk A.T., Lishuk V.I. Faktornij analiz v sistemi upravlinnya vitratami pidpriyemstv. Ekonomichni nauki. Ceriya: Oblik i finansi. 2017. №14. S. 137-144.
6. Pryadko V.V. Ekonomichna efektivnist virobnictva: problemi teoriyi ta metodologiya upravlinnya. Naukova dumka, 2003. 282 s.
7. Cal-Calko Yu.S. Vitrati pidpriyemstva: navch. posibn. K.: CUL, 2002. 656 s.
8. Cherep A.V. Upravlinnya vitratami sub'yekta gospodaryuvannya. Monografiya. Ch. I. - 2-ge vid., stereotip.-H.: VD «Inzhek», 2007. 368 s.
9. Chumak O.V., Andryushenko I.S. Upravlinnya vitratami v informacijno-analitichnij sistemi pidpriyemstv restorannogo gospodarstva: monografiya. Harkiv: Vidavec Ivanchenko I.S., 2016. 268 s.

Рецензія / Peer review: 17.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 339.9:330.341.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-134-140

НЯМЕЩУК Г. В.
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

В статті проведено порівняльний аналіз аналогових і цифрових технологій. Визначено ознаки глобального бізнесу, що набуваються ним в результаті трансформуючого впливу цифрових технологій. Сегментовано бізнес-екосистему платформної компанії галузі програмного забезпечення за видами взаємодії бізнесів в умовах глобальної економіки. Уточнено архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії. Запропоновано інтегральний підхід до оцінки корисності бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії.

Ключові слова: глобальна економіка, глобальний бізнес, цифровізація, бізнес-екосистема, платформна бізнес-модель, глобальна платформна компанія, галузь програмного забезпечення.

NYAMESHCHUK H.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON GLOBAL BUSINESS

The development and spread of digital technologies, which began in 1970-1980, led to the gradual transformation of companies, industries, regions, national economies and global business. Convergence of industries and sciences, scaling of ideas, organizational and managerial principles, exponential development of technologies have led to the unprecedented growth of "digital" business of companies whose microeconomic indicators, at the turn of the millennium, began to determine macroeconomic and even global dynamics. The unprecedented impact of such companies on the global economy draws the attention of research to the peculiarities of the business models they use.

The clarification of the business ecosystem's architecture of a global platform company based on the study of the transformative impact of digital technologies on global business is the aim of this paper.

As a result of the transforming influence of the digital technologies, global business is gaining new features, the main of which is the restructuring of its own architecture in accordance with the business model of the platform company's ecosystem by increasing the number of modular components and scaling the experience. The business ecosystem of the global platform company in a software industry is a global business environment that interacts with the company in a varied way through the suggested technologies and means of digital transformation to produce «unmanaged» innovations. The overall utility created within the business ecosystem of the global platform company should be determined by the principle of integrating its individual types: nominal, real and project-mediated.

Scientific interest is the approach to the formation and development of business ecosystems of «superstar» platform companies such as Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google and Facebook Inc.

Keywords: global economy, global business, digitalization, business ecosystem, platform business model, global platform company, software industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток і поширення цифрових технологій, що розпочались у 1970-1980 рр., обумовили поступову трансформацію діяльності компаній, галузей, регіонів, національних економік і глобального бізнесу. Конвергенція галузей і наук, масштабування ідей, організаційних та управлінських принципів, експонентний розвиток технологій обумовили нечуване зростання «цифрового» бізнесу компаній, мікроекономічні показники яких, на зламі тисячоліть, почали визначати макроекономічну і, навіть, глобальну динаміку. Безпрецедентний вплив таких компаній на глобальну економіку привертає увагу наукового дослідження до особливостей використовуваних ними бізнес-моделей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню цифрових технологій присвячено праці Р. Тоцці, Т. Флойда, Р. Токхейма, Р. Хаммінг. Питаннями впливу цифрових технологій на розвиток комунікаційних технологій опікувались вчені К. Фехер, В. Клейтц, Дж. Маркофф, Н. Негропонте, Дж. Проакіс та ін. Цифрові трансформації суспільства та економіки досліджувались К. Кейт і С. Вайс, К. Моссбергер, К. Толберт і Р. Макніл, Дж. Охлером, Ф. Бентлі, Г. Муром. Дослідженню процесів формування і розвитку нових бізнес-моделей в ході інноваційно-технологічного розвитку присвячено праці А. Гавер і М. Кузумано, Е. Гріфіс і Д. Прімак, С. Ісмаїла, М. Малоун, Ю. ван Гіста, Дж. Хагеля, А. Тівана та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні наукові праці, присвячені розвитку цифрових технологій, їх впливу на трансформацію світогосподарських процесів і формування нових бізнес-моделей, недостатньо вивченою, на наш погляд, залишається архітектура бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії.

Постановка завдання. Уточнити архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії на основі дослідження трансформуючого впливу цифрових технологій на глобальний бізнес.

Виклад основного матеріалу дослідження. З винаходом першого персонального комп'ютеру цифрові технології набули широкого використання: комп'ютерна техніка вже не була унікальним засобом діяльності академічних і наукових установ, організацій військово-промислового комплексу, і поступово

захоплювала ринковий сегмент масового споживання. Швидко перебігала й цифрова раціоналізація виробництва, зокрема у галузях споживчої електроніки, медичного обладнання, автомобілебудування. Згодом цифрова конвергенція різко підвищила ефективність використання комунікаційних технологій, надав новий поштовх для розвитку таких сфер господарської діяльності як телебачення, телефонний зв'язок, радіомовлення. Подальше становлення «інтернет-економіки», інтернет-бізнесу медіа-послуг, соціальних інтернет-мереж, цифрового суспільства спонукає нас до пошуку переваг цифрових технологій та окреслення цифрових трансформацій глобального бізнесу.

Використання цифрових технологій, очевидно, мало значні переваги порівняно із аналоговими. На наш погляд, слід провести порівняльний аналіз між цими видами технологій, які в сучасному світі, щільно пов'язані: нас оточують аналогові дані, які ми перетворюємо на цифрові (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз аналогових та цифрових технологій*

Критерій	Аналогові технології	Цифрові технології
Якість передачі сигналу	Погіршується по мірі зростання кількості задіяних приладів у ланцюжку передачі даних	Залишається оригінальним, незалежно від кількості задіяних приладів у ланцюжку передачі даних
Швидкість передачі сигналу	Мало залежить від кількості приладів у ланцюжку передачі даних	Знижується на кожному етапі ланцюжку передачі даних
Якість збереження даних	Погіршується при кожному наступному копіюванні	Залишається оригінальною
Формування даних	Неперервне	Дискретне
Інформаційна безпека	Низька стійкість алгоритмів шифрування даних	Алгоритми з високим ступенем надійності шифрування
Незалежність ланцюжків передачі даних	Обов'язковість узгодження технологій та протоколів на кожному з етапів передачі	Незалежність технологій та протоколів на кожному з етапів передачі
Здатність до масштабування функцій, обсягу даних	Низька	Висока за рахунок модульної будови

* розроблено автором

Наприклад, Н. Негропонте зазначав, що «цифровий світ стійкіший за аналоговий, оскільки сигнали можуть нести усіляку додаткову інформацію про себе» [1, с. 42]. На переконання дослідника, здатність до масштабування є природною рисою цифрових технологій [1, с. 43]. При цьому під масштабуванням Н. Негропонте розумів модульну будову цифрових приладів, що підвищує їх сумісність один з одним та уможливлює оновлення окремих модулів, подовжуючи термін використання приладу взагалі.

Намагання подолати виявлені обмеження аналогових технологій і зменшити коштовність комп'ютерних систем шляхом переходу до цифрових, на наш погляд, можна вважати лейтмотивом глобальної цифровізації, супроводжуваної прискоренням та технологічною типізацією бізнес-процесів, їх здешевінням. Очевидною є доцільність оперування комп'ютерних систем із цифровими, а не аналоговими величинами (як на вході, так й на виході) – продуктами інших комп'ютерних систем або однієї, розповсюдженої в глобальному масштабі, оскільки це скоротить собівартість за рахунок виключення витрат на перетворюючі пристрої, дасть змогу обробляти великі масиви даних і прискорить час здійснення процесу управління. Зокрема на актуальності проблем скорочення вартості комп'ютерної системи, підвищення спроможності такої системи у роботі із великими обсягами даних за умови скорочення тривалості процесу обробки даних й управління ще у 1977 р. наголошував Р. Тоцці [2, с. 15-16].

Насьогодні, характеристики цифрових технологій, на думку автора, є визначальними факторами як високотехнологічного розвитку, так і цифрової трансформації глобального бізнесу (табл. 2).

Таблиця 2

Зв'язок варіативності високотехнологічного розвитку і цифрових трансформацій глобального бізнесу*

Варіанти високотехнологічного розвитку	Характеристики технологій	Трансформація бізнесу
Відмова технологій, «вузькі місця», фізичні обмеження розвитку	Чутливість до екзогенного впливу	Крихкість (кіберзлочинність, енергозалежність, маніпулювання інформацією)
Розвиток сімейств технологій, їх сумісність	Модульна будова	Розвиток платформних компаній
Наукоємність технологічного продукту	Коштовність	Орієнтація на «цифрові» інвестиції, співфінансування і наукове співробітництво
Відмова від «молодших» моделей	Субституутність	Кросс-платформність, часта реорганізація
Компліментарність технологій	Масштабованість	Розвиток бізнес-екосистеми
Приріст результуючих показників і зменшення розмірів	Експонентний розвиток	Оновлення стратегічних орієнтирів, «великі цифри», передбачення
Всюдисущість технологій	Мобільність	Оптимізація мережевих систем
Парадокси технічних систем	Критичність	Парадокси і «пастки» цифрового бізнесу
Конвергенція галузей	Гнучкість	Розвиток цифрової інфраструктури, новий підхід до використання активів, ролі споживача
Покоління технологій	Стиснутість еволюції	Швидка зміна конкурентної позиції
Автоматизація і роботизація технологічних процесів	Суперечливість розвитку	Викривлення глобальної економічної динаміки

* розроблено автором

У 1765–1776 рр. технологічні інновації допомогли подолати обмеження енергії м'язів людини і тварини та генерувати значні обсяги механічної енергії [3]. Але на початку XXI ст. технологічний розвиток зіткнувся із природніми фізичними обмеженнями: швидкістю світла та атомарною природою матеріалів [4]. Через чутливість до екзогенних чинників глобальний бізнес в ході цифровізації стає, на думку автора, крихким. До таких чинників ми, по-перше, відносимо кіберзлочинність. За даними компанії GlobalDots, 37,9 % світового інтернет-трафіку у 2018 р. генерувалося ботами, а не людиною, а найбільш уразливими сферами до бот-атак типу «відмова в обслуговуванні» були транзакції та логістика [5]. По-друге, загострюється питання енергозалежності глобальної економіки: у 2018 р. річний приріст обсягів споживання енергії становив 2,9 % [6]; за прогнозами, до 2040 р. загальносвітова потреба в електриці зросте на 56 % [7] Глобальні технологічні компанії реалізують революційні проекти для подолання енергетичної ємності свого бізнесу. Таким можна вважати проект «Natick» компанії Microsoft Corporation з розміщення під водами морів північних широт капсульних дата-центрів з метою природнього охолодження серверних систем [8]. По-третє, соціальні мережі стають потужним каналом маніпулювання інформацією, що надає особливі переваги компаніям на кшталт Facebook Inc. Автори Е. Гріфіс і Д. Прімак вважають Facebook Inc. першим «декарогом», оскільки його вартість сягнула 10 млрд дол. ще у 2013 р. [9].

Інтегрування окремих модулів в одному продукті змінило уявлення, що цінують споживачі та в якому форм-факторі, оскільки дозволило збільшити функціональні можливості продукту, в тому числі за рахунок сумісності з іншими [10]. Сумісність характерна й для сімейства цифрових технологій: між «молодшою» (з більшим відсотком бракованих модулів, обмеженим функціоналом, а тому й більш дешевою) та «старшою» моделями. Прикладом такого сімейства технологій, на думку автора, є відомі мікропроцесори Pentium і Celeron, де другий є менш ефективною версією першого. Поділ компонентів на модулі залежно від виконуваних функцій покладено в основу фундаментальної архітектури платформної бізнес-моделі [11] і визначає архітектурне лідерство платформи [12]. Такий підхід дозволяє максимально врахувати потреби споживачів, диференційовані за змінюваними уподобаннями, за рахунок пропозиції на ринку надзвичайно варіативного продукту [13].

Критичність цифрових технологій пов'язана із парадоксами математичної логіки (зокрема парадоксами барбера, Рассела, Геделя та ін.) і проблемою вирішуваності технічних задач в критичних умовах ресурсних обмежень [14, с. 20, 30]. Як прояв критичності глобального бізнесу в ході його цифрової трансформації ми розглядаємо парадокс низхідної прибутковості і виникнення численних «пасток» для споживачів. По мірі набуття технологічним продуктом статусу критичного (оскільки він стає необхідною умовою для діяльності людини і бізнесу), відбувається зменшення ціни його реалізації (внаслідок варіативності пропозиції на ринку масового споживання), зростання вартості розробки і витрат обслуговування, як елементи стратегії «інноваційного піонера», що, у підсумку, обумовлює зниження показника усередненої прибутковості технологічних компаній на одного споживача. Зокрема низхідною є динаміка прибутковості бізнесу мобільних операторів і радіостанцій. Протягом 2010 – 2017 рр. сукупний середній дохід однієї широкомовної AM- та FM-станції США з реєстраційної бази IA Advisory Services скоротився на 8 %, хоча відсоток респондентів віком від 12 років і дорослiше, які користувалися послугою онлайн-радіо минулого місяця, у 2018 р. становив 64 %, а скорочення кількості працівників новинних відділів, зайнятих у широкосмуговому секторі у 2017 р. порівняно із 2004 р., – 22,6 % [15].

Цифровізація бізнесу пов'язана із численними «пастками» для споживачів. Платформні компанії, що пропонують власне програмне забезпечення, часто стимулюють споживачів й до користування їх хмарними сервісами. Надання компанією одного з цих продуктів безоплатно слугує додатковою мотивацією для споживачів, і сприяє генеруванню у хмарному сервісі великого обсягу статистичних даних («Big data»). У доступності їх для використання зацікавлені як власник хмарного сервісу, так й власник статистичних даних, що у подальшому спонукатиме споживача платформного продукту підтримувати бізнес-відносини навіть у випадку, якщо умови надання послуги хмарного зберігання будуть відкориговані (наприклад, стануть платними).

Масштабованість, що забезпечується модульною будовою цифрових технологій, сприяє їх компліментарності, сумісності, та дозволяє гарантувати хоча б мінімальний рівень результативності, корисності. Платформні компанії прагнуть масштабування своєї діяльності за рахунок розвитку глобально масштабованої бізнес-екосистеми для нейтралізації парадоксу низхідної прибутковості й уможливлення ймовірних «пасток». Це привертає увагу наукового дослідження до архітектури бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії і визначення корисності, створюваної в ході взаємодії з її різними сегментами.

Оскільки до «суперзіркових платформ» належать глобальні технологічні компанії, що спеціалізуються на розробці власного програмного забезпечення (на кшталт Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google і Facebook Inc.) [16, с. 2-3], складові елементи бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії можуть бути сегментовані відповідно до логіки, яку представлено на рис. 1.

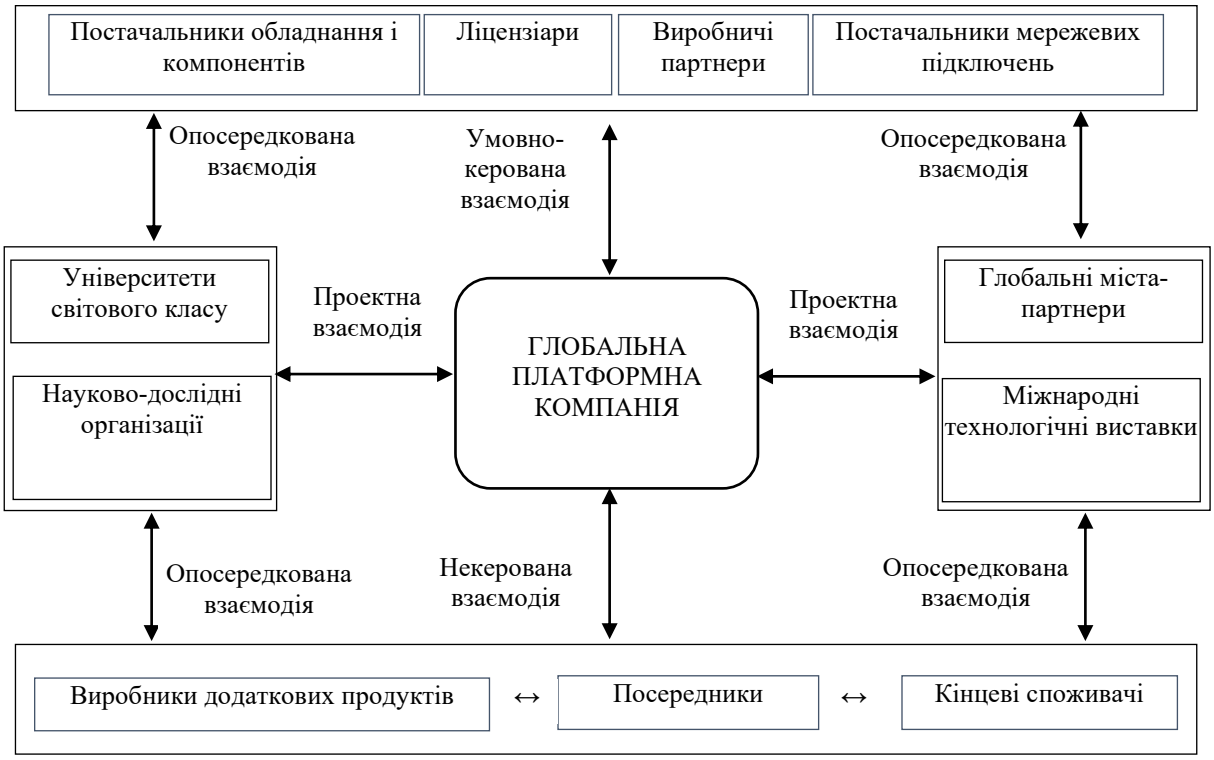

Рис. 1. Сегментація бізнес-екосистеми за видом взаємодії з глобальною платформною компанією *

* розроблено автором.

Зважаючи на диференціацію спроможності окремих груп користувачів і партнерів трансформувати свій бізнес відповідно до впливу цифрових технологій, створювати власні інновації на основі платформного продукту, складові елементи бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії можуть бути розподілені за трьома основними сегментами:

- сегмент умовно-керованої взаємодії або «висхідний» – партнери, що уможливлюють функціонування платформи: постачальники компонентів та обладнання, ліцензіари програмного забезпечення, виробничі партнери, постачальники мережевих підключень;
- некерованої взаємодії або «низхідний» – виробники додаткових продуктів платформи (додатків, супутніх послуг), кінцеві користувачі та посередники між ними в особі операторів мобільного зв'язку, роздрібних продавців;
- проектно-опосередкованої взаємодії – партнери, із залученням та на базі яких відбувається реалізація інноваційно-технологічних проектів платформної компанії (університети світового класу, науково-дослідні організації, глобальні міста-партнери (зокрема такі, на базі яких реалізуються проекти «Smart city»), міжнародні технологічні виставки тощо), внаслідок чого підвищується їх схильність до взаємодії з іншими сегментами екосистеми.

Параметри умовно-керованої взаємодії обґрунтовуються потребами глобальної платформної компанії та узгоджуються із бізнес-партнерами, які розробляють і на комерційній основі передають їй інноваційний продукт. Параметри взаємодії платформної компанії із «низхідним» сегментом важко спрогнозувати, оскільки трансформуючий вплив платформного продукту на незалежні бізнеси є переважно некерований. В усіх видах взаємодії платформа компанія виконує функцію джерела глобальної цифровізації, є засадотворним елементом в ланцюгах бізнес-екосистеми та опосередковано сприяє налагодженню відносин взаємодії як всередині сегментів, так і між ними. Взаємодія між сегментами бізнес-екосистеми, на яку опосередковано впливає платформна компанія, є найбільш раціональною з точки зору бізнесів-учасників.

Аналіз наукових і бізнес-підходів до визначення екосистеми [16; 17; 18] дозволив автору уточнити архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, візуалізацію якої наведено на рис. 2.

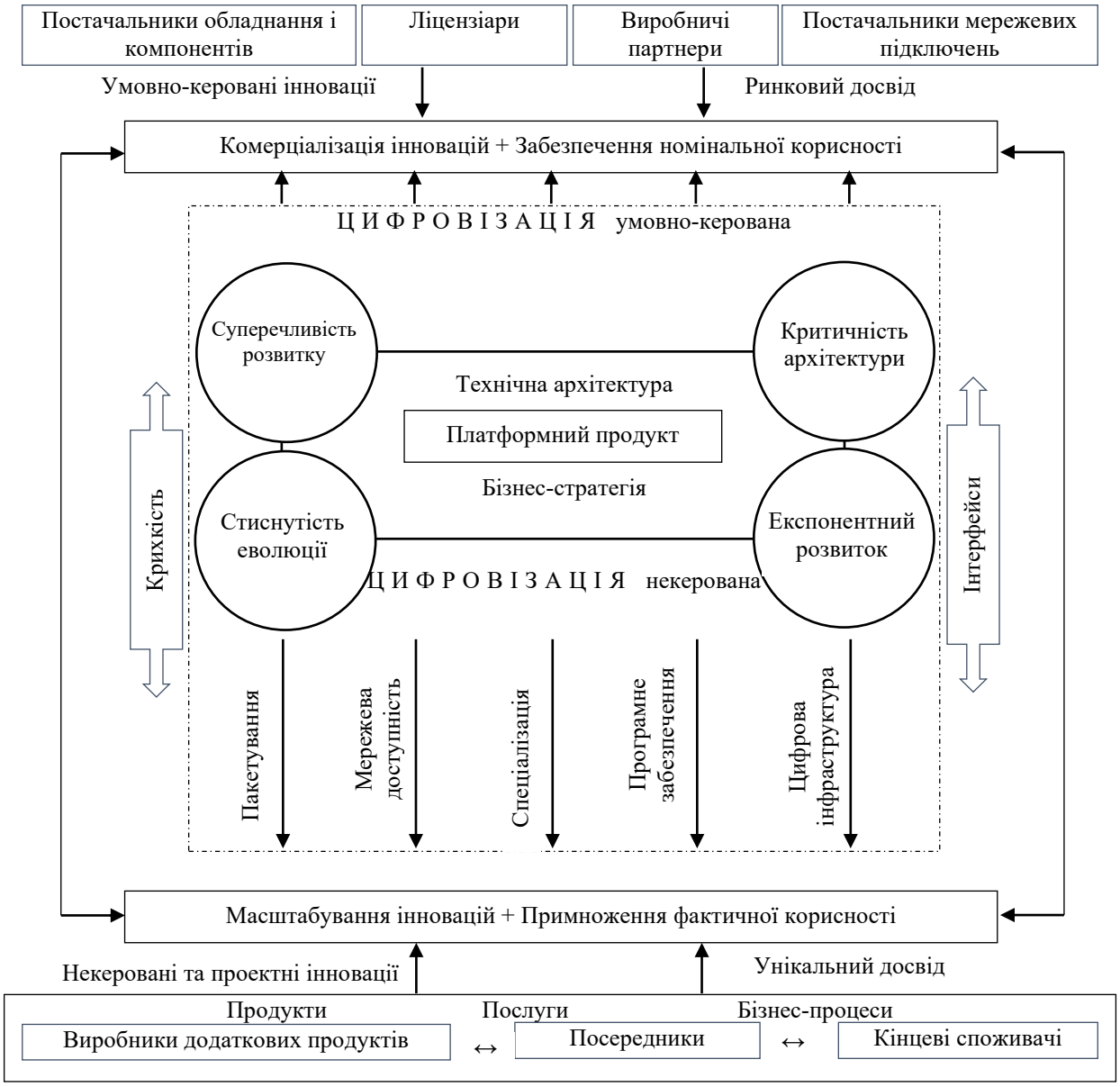

Рис. 2. Архітектура бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії *

* розроблено автором.

На наш погляд, бізнес-екосистема в галузі програмного забезпечення може бути представлена як бізнес-середовище, що взаємодіє із «зовнішнім периметром» платформної компанії та обумовлює трансформацію її архітектури. Під зовнішнім периметром ми розуміємо шар технологій і засобів платформної компанії, що, під дією ринкових сил і залежно від виду взаємодії, використовуються нею для цифрової трансформації розпорошених у глобальному економічному просторі бізнесів партнерів, споживачів і користувачів екосистеми (шляхом пакетування, спеціалізації, поширення мережевої доступності і програмного забезпечення платформи через цифрову інфраструктуру), та обумовлюють продукування «зовнішніх» інновацій. Зовнішній периметр платформної компанії межує, з одного боку, з її ядром (платформний продукт, технічна архітектура і бізнес-стратегія), а з іншого – з ринковим бізнес-середовищем, запобігаючи проблемі крихкості. Складові елементи бізнес-екосистеми (по суті – бізнес-суб'єкти) використовують технології, засоби зовнішнього периметру за допомогою інтерфейсів для створення власного інноваційного продукту («зовнішнього» відносно платформного ядра) і забезпечення власних економічних інтересів. В такий спосіб глобально масштабована бізнес-екосистема постійно трансформує архітектуру платформної компанії (кількість та якість інтерфейсів, технології зовнішнього периметру, бізнес-стратегію ядра), збільшуючи її можливості для усіх сегментів та примножуючи фактичну і проектно-опосередковану корисність глобальної платформної компанії.

Оцінювання корисності в бізнес-екосистемі глобальної платформної компанії, на думку автора і на відміну від підходу А. Тівана [16], має враховувати і «висхідний», і «низхідний» потоки вартості. До цього

висновку нас спонукає можливість виникнення опосередкованої взаємодії між сегментами бізнес-системи, що також підвищуватиме її загальну корисність. Чим успішнішою є платформа, тим важче компаніям-компліментаторам ризикувати цими доходами і прибутком, вносячи значні зміни чи переходячи до чогось принципово нового [17, с. 97, 129]. Третій потік вартості, на нашу думку, формується в ході реалізації інноваційно-технологічних проектів з урахуванням ефекту опосередкованої взаємодії. Загальна корисність, створювана всередині бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, таким чином, має визначатись за принципом інтегрування її окремих видів: номінальної, фактичної і проектно-опосередкованої.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, дослідження характеристик цифрових технологій і цифрових трансформацій глобального бізнесу дозволило авторові сформулювати наступні висновки щодо уточнення архітектури бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії:

- в результаті трансформуючого впливу цифрових технологій глобальний бізнес набуває нових ознак: стає більш гнучким за рахунок цифрової інфраструктури, некласичного використання активів, переосмислення ролі споживача; переживає стиснутість еволюції, суперечливість розвитку, надчутливість до екзогенного впливу, наслідком чого є крихкість, швидка зміна конкурентної позиції, викривлення глобальної економічної динаміки; розвивається за експонентною траєкторією та в умовах критичності, обумовлених численними «пастками» і парадоксами; вимагає значних «цифрових» інвестицій на основі механізмів співфінансування, наукового співробітництва, та розвитку функції мобільності для оптимізації мережевих систем; перебудовує власну архітектуру відповідно до бізнес-моделі екосистеми платформної компанії за рахунок збільшення кількості модульних компонентів і масштабування досвіду з метою нейтралізації парадоксу низхідної прибутковості й уможливлення ймовірних «пасток»;

- під бізнес-екосистемою глобальної платформної компанії в галузі програмного забезпечення автор розуміє глобальне бізнес-середовище, що варіативно взаємодіє із нею за допомогою пропонованих технологій і засобів цифрової трансформації (зокрема пакетування, спеціалізації, поширення мережевої доступності і програмного забезпечення платформної компанії через цифрову інфраструктуру), використовуваних для продукування власних, «зовнішніх» відносно платформи, інновацій, за рахунок чого забезпечуються масштабування стороннього досвіду та зростання загальної корисності бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії;

- загальна корисність, створювана всередині бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, має визначатись за принципом інтегрування її окремих видів: номінальної, забезпечуваної в ході умовно-керованої взаємодії з сегментом, де розробляється інноваційний продукт, що уможливлює функціонування платформної компанії; фактичної, створюваної в ході некерованої взаємодії з сегментом, який використовує платформний продукт для продукування власних інновацій, «зовнішніх» відносно платформи; проектно-опосередкованої, що формується в ході реалізації інноваційно-технологічних проектів з урахуванням ефекту опосередкованої взаємодії бізнесів як всередині сегментів екосистеми, так і між ними.

З огляду на отримані результати авторського дослідження, науковий інтерес, у подальшому, становить підхід до формування і розвитку бізнес-екосистем «суперзіркових» платформних компаній на кшталт Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google і Facebook Inc.

Література

1. Negroponte N. Being Digital [Електронний ресурс] / N. Negroponte. - New York: Alfred A. Knopf, 1995. – С. 264. – Режим доступу : https://archive.org/stream/beingdigital00negr?ref=ol#page/n7/mode/2up?ref=ol.
2. Tocci R.J. Digital systems: Principles and Applications [Електронний ресурс] / R.J. Tocci. – New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1977. – 504 с. – Режим доступу : https://archive.org/stream/digitalsystemspr00toccrich?ref=ol#page/n3/mode/2up?ref=ol.
3. Brynjolfsson E., McAfee E. The Second Machine Age. Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies [Електронний ресурс] / E. Brynjolfsson, E. McAfee. – New York: W. W. Norton & Company, Inc. 2010. – 320 с. – Режим доступу : https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/622156/mod_resource/content/1/Erik-Brynjolfsson-Andrew-McAfee-Jeff-Cummings-The-Second-Machine-Age.pdf.
4. Courtland R. Gordon Moore: The Man Whose Name Means Progress [Електронний ресурс] / R. Courtland. – IEEE Spectrum, 2015. – Режим доступу : https://spectrum.ieee.org/computing/hardware/gordon-moore-the-man-whose-name-means-progress.
5. GlobalDots. 2019 Bad Bot Report. The Bot Arms Race Continues [Електронний ресурс] / GlobalDots, 2019. – Режим доступу : https://www.globaldots.com/bad-bot-report-2019.
6. BP p. l. c. BP Statistical Review of World Energy 2019 [Електронний ресурс]. - London: Pureprint Group Limited, 68th edition, 2019. – 64 с. – Режим доступу : https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf.
7. Startup Thailand. About Startup Thailand [Електронний ресурс] / Startup Thailand, 2018. – Режим доступу : https://www.startupthailand.org/en/about-en/.
8. Microsoft. Project Natick [Електронний ресурс] / Published Articles, Microsoft, 2018. – Режим доступу : https://natick.research.microsoft.com/.
9. Griffith E., Primack D. The age of unicorns [Електронний ресурс] / E. Griffith, D. Primack. – Fortune, 2015. – Режим доступу : http://fortune.com/2015/01/22/the-age-of-unicorns/.
10. Deloitte Development LLC. Converge products: making 1 + 1 > 2 [Електронний ресурс] / Deloitte Development LLC. - Bratislava : Deloitte University Pres., 2015. – Режим доступу : https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/disruptive-strategy-convergence-of-products/DUP_1465_Converge-products_vFINAL.pdf.
11. Baldwin C.Y., Woodard C.J. The Architecture of Platforms: A Unified View [Електронний ресурс] / Platforms, Markets and Innovation. – Cheltenham, UK – Northampton, US: Edward Elgar Publishing Limited & Edward Elgar Publishing, Inc., 2009. – Режим доступу : https://www.elgaronline.com/view/9781848440708.xml.

12. Gawer A., Cusumano M.A. Strategies for Platform-Leader Wannabes [Електронний ресурс] / A. Gawer, M.A. Cusumano. – Prepared for the IIPS Symposium on Globalization and Japan's Science and Technology Strategy (19–20 November 2007, Tokyo). – Режим доступу : http://www.iips.org/publications/data/07techGawer.pdf.

13. Deloitte Development LLC. Turn products into product platforms: providing a foundation for others to build upon [Електронний ресурс] / Deloitte Development LLC. – Bratislava : Deloitte University Press, 2015. – Режим доступу : https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/disruptive-strategy-product-platforms/DUP_3056_Products-to-platforms_v2.pdf.

14. Bentley P.J. Digitized. The science of computers and how it shapes our world [Електронний ресурс] / P.J. Bentley. – New York, Oxford University Press, 2012. – 328 с. – Режим доступу : https://archive.org/stream/digitizedscience0000bent#page/308/mode/2up.

15. Pew Research Center. Previous State of the News Media reports 2018 [Електронний ресурс] / Pew Research Center, 2019. – Режим доступу : https://www.journalism.org/wp-content/uploads/sites/8/2019/06/Pew-Research-Center_State-of-the-News-Media-2018_06-25-2019-2.pdf.

16. Tiwana A. Platform ecosystems: Aligning Architecture, Governance, and Strategy [Електронний ресурс] / A. Tiwana. – Waltham: Morgan Kaufmannis an imprint of Elsevie, 2014. – 304 с. Режим доступу : https://static1.squarespace.com/static/5ba7b499755be22c410b1cae/t/5d619cf14aa7270001322054/1566678272862/Platform+Ecosystems.pdf.

17. Cusumano M. A., Yoffie D. B. Strategy Rules: Five Timeless Lessons from Bill Gates, Andy Grove, and Steve Jobs [Електронний ресурс] / M.A. Cusumano, D.B. Yoffie. – New York: HarperCollinsPublishers, 2015. – 260 с. – Режим доступу : https://archive.org/stream/strategyrulesfiv0000yoff#page/258/mode/2up.

18. Huawei Investment & Holding Co., Ltd. 2018 Annual Report [Електронний ресурс] / Huawei Investment & Holding Co., Ltd., 2019. – Режим доступу : https://www.huawei.com/en/press-events/annual-report.

Рецензія / Peer review: 11.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 338.43:330.34
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-141-147

ПИЩЕНКО О.В.
Чернігівський національний технологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано та формалізовано складові стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, яка є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням екологічних аспектів, розвитку аграрного сектору та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи аграрного сектору. Механізм реалізації стратегії передбачає об'єднання зусиль владних структур та суспільства на рівні держави, регіонів і місцевого самоврядування за такими напрямами, як: координація стратегії з чинними комплексними цільовими програмами; проведення науково-практичних конференцій щодо оцінювання стану її виконання; здійснення моніторингу реалізації стратегії на основі встановлення цільових показників.

Ключові слова: аграрний сектор, еколого-економічна безпека, розвиток економіки, стратегія.

PISHCHENKO O.
Chernihiv National University of Technology

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF STRATEGY FOR ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC SAFETY OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The basis of public policy is strategic guidelines, which should be enshrined in the relevant state and legal structures. Given the basic modern requirements for the development of the agricultural sector, it is advisable to develop a strategy for its environmental and economic security. Given the views of modern scientists, the security strategy of the agricultural sector should be understood as a set of the most important decisions aimed at ensuring the appropriate level of security in the context of the implementation of state targeted programs. That is, such a strategy is a long-term forecast of a comprehensive solution to the problem of balanced, taking into account environmental and economic aspects, the development of the agricultural sector and improving the overall state of the environmental, socio-economic system of the agricultural sector. Within the framework of this document, the main ways of structural transformation of agricultural policy and deployment of productive forces are being worked out, taking into account the imperatives of balanced development and ensuring the ecological and economic security of the agricultural sector.

The article substantiates and formalizes the components of the strategy of ecological and economic security of the agricultural sector in Ukraine, which is a long-term forecast of a comprehensive solution to the balanced problem, taking into account environmental aspects, development of the agricultural sector and improving the general ecological and socio-economic system. The mechanism for implementing the strategy involves combining the efforts of government and society at the state, regional and local governments in such areas as: coordination of the strategy with existing comprehensive target programs; conducting scientific and practical conferences to assess the status of its implementation; monitoring the implementation of the strategy on the basis of setting targets. Implementation of the strategy of ecological and economic safety of the agricultural sector should be ensured by adopting new laws and other regulations, making changes and additions to legal acts in the field of agricultural sector and environmental protection, as well as developing a state program to ensure environmental and economic security of the agricultural sector in Ukraine. Information and information-analytical support for the implementation of this strategy is provided by the coordinating role of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine through the involvement of information resources of interested public authorities and public research institutions.

Keywords: agricultural sector, ecological and economic security, economic development, strategy.

Постановка проблеми. Основу державної політики складають стратегічні орієнтири, які повинні закріплюватися відповідними державно-правовими структурами. Зважаючи на основні вимоги сучасності щодо розвитку аграрного сектору, доцільною є розробка стратегії щодо його еколого-економічної безпеки. Враховуючи погляди науковців сучасності, під стратегією безпеки аграрного сектору слід розуміти сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення відповідного рівня безпеки у контексті реалізації державних цільових програм. Тобто, така стратегія є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням еколого-економічних аспектів, розвитку аграрного сектору та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи аграрного сектору. У рамках цього документа відпрацьовуються основні шляхи структурної трансформації аграрної політики та розміщення продуктивних сил, що враховують імперативи збалансованого розвитку та забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для поглиблення теоретичних та прикладних аспектів управління аграрним сектором слугували праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких, як: В. Андрійчука, Л. Березіна, О. Галицького, І. Гришової, С. Кваші, Ю. Коваленка, М. Кропивка, І. Лукінова, М. Малік, О. Могильного, І. Мищака, Д. Плеханова, П. Саблук, В. Ситника, В. Шиян, Т. Шестаковської, В. Юрчишина, О. Яценко та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегії забезпечення еколого-економічною безпекою аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору і визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Базовою метою стратегії є визначення моделі дій і засобів системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору та розробка основних напрямів, форм, методів і засобів досягнення стратегічних цілей. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану аграрного сектору; ідентифікувати пріоритети екологічної політики щодо цілей забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; сформувати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні еколого-економічної безпеки аграрного сектору [1-2].

Результати проведеного дослідження дали можливість запропонувати власну структуру і зміст стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні:

1 розділ. Преамбула. Її зміст полягає у короткому викладенні актуальності даної стратегії та її зв'язку з існуючими нормативно-правовими документами, визначенні поняття «стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору». Таке визначення має виходити з розуміння правильного співвідношення ролі та змісту понять «еколого-економічна безпека» та «державний механізм управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору».

2 розділ. Загальні положення. Даний розділ стратегії передбачає обґрунтування бачення місця державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору у контексті національної екологічної політики та у загальному змісті діяльності суб'єктів аграрного сектору щодо забезпечення необхідного рівня безпеки в державі. У свою чергу важливим видається формулювання державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору, як інтеграційного елемента державної екологічної політики.

Важливим моментом змісту є також визначення основних факторів впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх, на стан еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, що дозволить враховувати впливи процесів глобального характеру та специфічні риси соціально-еколого-економічної ситуації в країні. За цих умов визначаються основні вихідні правила, тобто принципи діяльності, спрямовані на забезпечення декларованого Конституцією України рівня еколого-економічної безпеки для усіх громадян.

3 розділ. Мета стратегії та основні напрями і завдання досягнення еколого-економічної безпеки аграрного сектору. Конкретизація у межах основних напрямів здійснюється за рахунок формулювання низки завдань діяльності суб'єктів аграрного сектору та політики держави щодо забезпечення потрібного рівня еколого-економічної безпеки.

4 розділ. Механізми (інструментарій). До них можуть бути віднесені нормативно-правові, організаційні, економічні, фінансові, інформаційні та інші механізми.

5 розділ. Індикатори. Відповідні показники досягнення необхідного рівня еколого-економічної безпеки аграрного сектору. Проведення необхідної експертизи та оцінки на основі даних моніторингу дозволить говорити про ступінь наближення до результатів, що очікуються. В даному розділі передбачається визначення можливостей для розробки на загальних засадах пропонованої стратегії цільових програм, як національного, так і регіонального рівня. При цьому регіональні програми можуть розглядатися у якості вихідних, інтеграційних для програм місцевого рівня. Структуру стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору представлено на рис. 1.

Виходячи із запропонованої на рис.1 схематичної інтерпретації складових стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні доцільним є її деталізація вже на змістовному рівні.

І. Актуальність розробки та впровадження стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні обумовлена тим, що зміни, які відбувалися з моменту набуття Україною незалежності у сфері охорони навколишнього природного середовища, користування природними ресурсами та забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору не змінили на краще екологічний стан. Акцент на соціально-економічні реформи в країні призвів до зменшення уваги до питань екологічної політики, послаблення ролі відповідних інституцій та їх контролюючих функцій у контролі за дотриманням екологічних вимог [4].

Суттєвим недоліком вказаного періоду державної розбудови стала відсутність системності у нормативно-правовому забезпеченні діяльності суб'єктів аграрного сектору щодо виконання вимог еколого-економічної безпеки в державі.

На жаль, в сучасних умовах відсутні відповідні нормативно-правові акти, які мають бути орієнтовані на реалізацію національної політики щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Відсутність таких законодавчих актів певною мірою може бути компенсована, на час, необхідний для законотворчості, поширеним розумінням стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Природно, що все означене сприяло суттєвому зниженню ефективності діяльності

відповідних управлінських структур на національному, регіональному і місцевому рівнях. Слабкість та недостатня ефективність існуючої системи управління у питаннях забезпечення еколого-економічної безпеки населення України, не завжди своєчасні та послідовні структурні реформи, повільна модернізація технологічних процесів на тлі зростання показників економічного розвитку призвели до високих рівнів забруднення та підтримки старих, неефективних підходів до використання енергетичних та природних ресурсів, низькою якістю аграрної продукції, неефективними методами боротьби з відходами аграрного сектору тощо. Одним з дієвих та ефективних заходів держави у цій ситуації може бути визначена розробка та впровадження стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні [5].

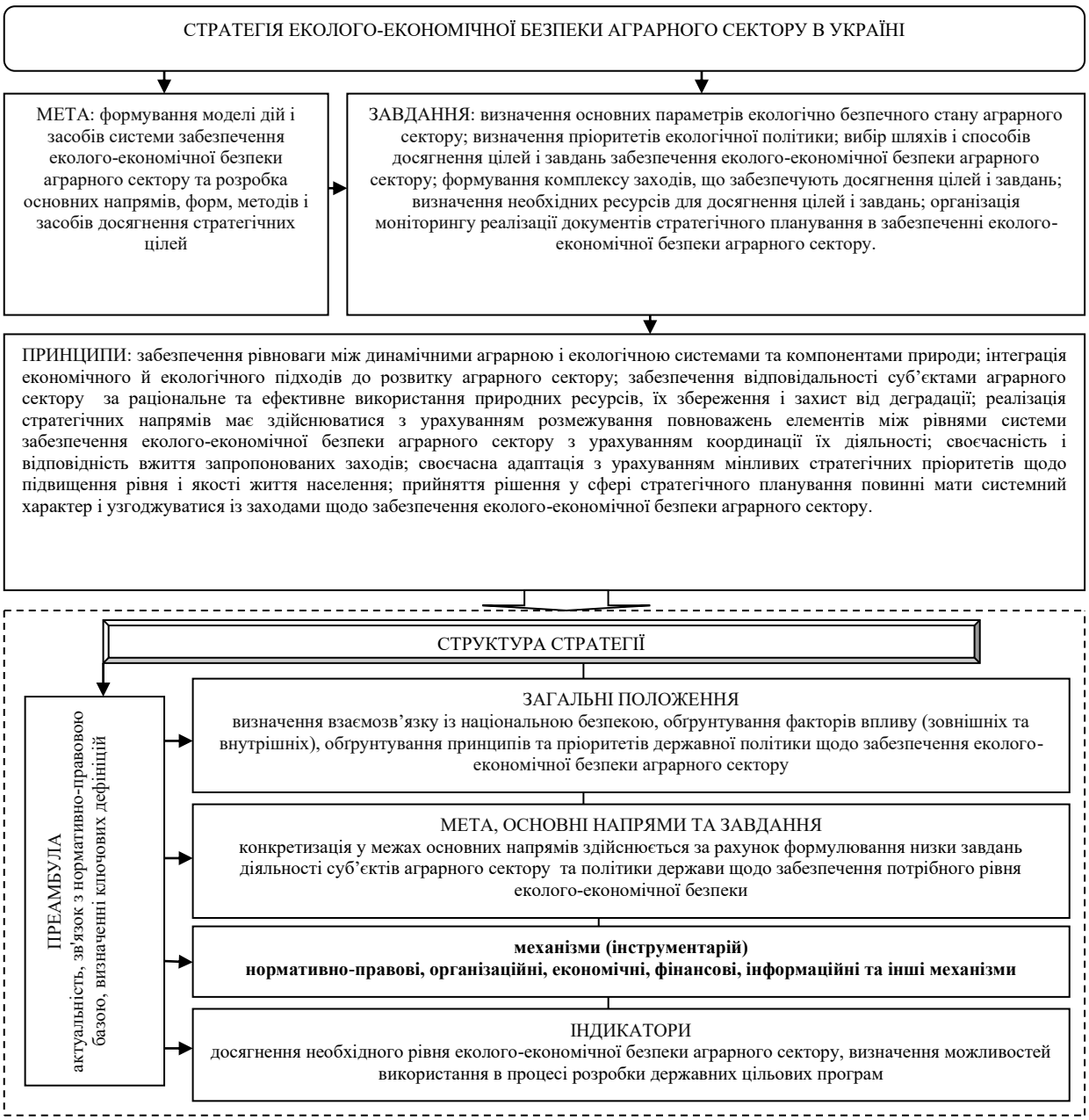

Рис. 1. Схематична інтерпретація складових стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні
*Джерело: розроблено автором

Запропонована нами структура стратегії ґрунтується на основних положеннях Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

З метою досягнення єдиного підходу до обґрунтування основних понять вони мають бути визначені наступним чином:

1) «еколого-економічна безпека» – це сукупність відповідних властивостей навколишнього середовища і створюваних цілеспрямованою діяльністю людини умов, за яких, з урахуванням соціально-економічних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні зміни,

що відбуваються в ньому, забезпечується збереження здоров'я, життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і наступного поколінь;

2) «державний механізм управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору» – сукупність методів, заходів, інструментів та важелів впливу на еколого-соціо-економічні відносини, що спрямовані на забезпечення фундаментальних засад забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору через збереження й відтворення природних ресурсів, залучених у господарський обіг, попередження або недопущення негативного впливу господарської діяльності на екосистеми, створення сприятливих умов для виробництва екологічно безпечної продукції й сировини;

3) «стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору» – систематизоване обґрунтування основ державної політики, спрямованої на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору та комплексу практичних заходів щодо такого стану результатів виробництва, навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічного стану в країні та виникнення небезпеки для здоров'я і якості життя громадян.

ІІ. Загальні положення.

Забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, як предмет, має розглядатися у контексті реалізації державної аграрної політики та враховувати особливості національної екологічної політики в державі. При цьому необхідно зважувати на те, що вона, за своїм змістом, має інтегративний характер, тобто містить умови поєднання політики, спрямованої на охорону навколишнього природного середовища і політики регулювання процесів раціонального користування природними ресурсами.

На процеси, пов'язані з розробкою та впровадженням політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору, впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх факторів, які представлені, насамперед процесом світового, глобального рівня відносять: зміну клімату та виснаження озонового шару; зростання збитків для екології від стихійних та техногенних катастроф; недостатній рівень міжнародної координації у питаннях переходу до моделі сталого розвитку людської цивілізації; зростання кількості населення планети при скороченні територій, придатних для проживання людей; деградація основних компонентів біосфери, яка проявляється, насамперед, як скорочення біологічного різноманіття, пов'язаного з цим зниження здатності природи до саморегуляції; зростання споживання природних ресурсів при одночасному скороченні їх запасів; спроби вирішення екологічних питань як органічної складової регулювання загальносвітових проблем; війни та спроби вирішення міжнародних та міжнаціональних конфліктів із застосуванням військової сили.

До складу внутрішніх факторів, що впливають на процеси забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать: недостатня результативність державної системи управління, що вирішує завдання забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору за рахунок послаблення контрольних функцій органів державного управління в екологічній сфері; недостатній рівень організацій функціонування аграрного сектору при технологічній недосконалості; відносно низький рівень життя населення країни; остаточні явища загальної системної соціально-економічної кризи; вкрай низький рівень екологічної свідомості та екологічної культури як пересічних громадян, так і суб'єктів аграрного сектору; низька ефективність функціонування існуючих механізмів державного управління процесами охорони навколишнього природного середовища та безпеки аграрного сектору; орієнтація аграрного сектору головним чином на ресурсоспоживання та добування ресурсів [6].

Діяльність, спрямована на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, має базуватися на сукупності комплексних принципах:

1) забезпечення рівноваги між динамічними аграрною і екологічною системами та компонентами природи, що здійснюється завдяки саморегуляції основних характеристик чи структур, речовинно-енергетичного стану або складу;

2) інтеграція економічного й екологічного підходів до розвитку аграрного сектору;

3) забезпечення відповідальності суб'єктами аграрного сектору за раціональне та ефективне використання природних ресурсів, їх збереження і захист від деградації;

4) стратегічні напрями в системі забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору мають формуватися на основі взаємозалежності заходів, з одного боку, спрямованих на зміцнення стійкості аграрного сектору, з іншого, – на підвищення ефективності протидії екологічним ризикам та загрозам;

5) реалізація стратегічних напрямів має здійснюватися з урахуванням розмежування повноважень елементів між рівнями системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору з урахуванням координації їх діяльності;

6) своєчасність і відповідність вжиття запропонованих заходів;

7) своєчасна адаптація з урахуванням мінливих стратегічних пріоритетів щодо підвищення рівня і якості життя населення;

8) прийняття рішення у сфері стратегічного планування повинні мати системний характер і узгоджуватися із заходами щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору [7].

Пріоритетами державної політики щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору є:

- реалізація заходів зі зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, розширення участі держави та неурядових організацій у міжнародному співробітництві, що спрямовується на запобігання виникненню екологічної небезпеки в аграрному секторі;

- формування екологічної політики як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави з метою переходу до екологічно збалансованого та безпечного розвитку аграрного сектору в Україні. Зменшення навантаження на навколишнє природне середовище у зв'язку з економічним зростанням разом зі зміцненням мінерально-сировинного потенціалу держави за умов комплексного та науково обґрунтованого використання природних ресурсів в аграрному виробництві;

- розширення інформаційного простору щодо питань збереження довкілля, політики екологічно безпечного розвитку аграрного сектору, сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти, залучення громадськості до обговорення та вирішення екологічних проблем в аграрному виробництві;

- забезпечення ефективного функціонування екологічно збалансованої системи природокористування, зміни нераціональних моделей аграрного сектору і споживання, екологічно інноваційної модернізації аграрного сектору в Україні. Зменшення рівня забруднення атмосферного повітря, скорочення обсягів та запобігання забрудненню водних об'єктів, удосконалення системи поводження з відходами в аграрному виробництві.

III. Стратегічна мета, основні напрями та завдання державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Державна політика в Україні щодо забезпечення екологічно безпечного розвитку аграрного сектору, орієнтована на на збереження безпечної для існування населення живої та неживої природи, навколишнього середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Виходячи з вищевикладеного, стратегічною метою державної політики у напрямку забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору є забезпечення еколого-економічної безпеки країни, збереження природних систем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечуючих функцій для сталого розвитку суспільства, покращення здоров'я та якості життя українських громадян шляхом розвитку екологічно безпечного виробництва.

До основних напрямів діяльності держави, спрямованих на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать:

- удосконалення законодавчої, нормативно-правової та інституціональної бази й інструментів організаційно-економічного забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору;

- формування, розвиток і вдосконалення державної системи екологічного управління, орієнтованої на: зниження негативного впливу аграрного сектору на навколишнє природне середовище або його запобігання; раціональне використання поновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів; запобігання небезпечним природним явищам та оперативну ліквідацію їх наслідків;

- розробка і реалізація організаційних, технічних і технологічних заходів для аграрного сектору, включаючи впровадження екологічно безпечних, ресурсозберігаючих і енергозберігаючих технологій, що забезпечують зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, а також раціональне використання природних ресурсів;

- розвиток системи екологічного моніторингу, а також наповнення фонду даних державного екологічного моніторингу (державного моніторингу навколишнього природного середовища) як основи для прийняття управлінських рішень з охорони навколишнього природного середовища;

- удосконалення системи стандартизації і сертифікації екологічно безпечного аграрного сектору, переробки, зберігання та транспортування продукції аграрного сектору;

- розроблення та прийняття державних та місцевих програм забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

IV. Механізми (інструментарій). До інструментів державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать насамперед ті, що дозволяють зміщувати акценти з процесу розробки політики на її практичне здійснення, на удосконалення і можливості адаптації екологічного законодавства ЄС до українських реалій, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності й створення ефективних інструментів екологічної аграрної політики.

Визначення механізмів державного управління процесами досягнення та підтримання еколого-економічної безпеки аграрного сектору має відбуватися в тісному зв'язку з характером завдань, які мають вирішуватися. Однак такі механізми так чи інакше мають включати особливо чіткі уявлення про особливості організаційно-економічного механізму, джерела фінансування.

Удосконалення діючого організаційно-економічного механізму, або власне розробка такого механізму для управління процесами еколого-економічної безпеки аграрного сектору має стати важливою складовою системи управління і регулювання аграрного сектору, стимулювати охорону і відтворення природно-ресурсного потенціалу країни, здійснення спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення еколого-економічної безпеки шляхом створення відповідних організаційно-економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних тощо).

Аналіз проведеного дослідження показує, що організаційно-економічний механізм та джерела фінансування функціонують неефективно в складі системи управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору, потребують налагодження та активізації відповідні інвестиційні, податкові, кредитні умови, які б стимулювали залучення інвестицій в забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

На нашу думку, першочерговим завданням є внесення змін у податкову систему, які б стимулювали суб'єктів аграрного сектору до раціонального використання природних ресурсів, органічне виробництво, зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, зменшення енерго- та ресурсомісткості одиниці виробленої аграрної продукції.

Головним джерелом видатків на охорону навколишнього природного середовища в країні мають бути кошти аграрних підприємств-забруднювачів. Важливим джерелом фінансування заходів із забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору в частині охорони довкілля є фонди охорони навколишнього природного середовища. Проте сьогодні не проведене реформування діючих фондів охорони навколишнього природного середовища відповідно до умов ринкової економіки.

До цього часу фонди залишаються спеціальними цільовими рахунками при Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України, обласних, районних, міських, сільських та селищних радах. Власне, ці інституції і є розпорядниками коштів зазначених фондів. Такий стан справ не сприяє концентрації коштів та перешкоджає створенню на їх основі Національного екологічного фонду на загальнодержавному та регіональному рівнях. Оскільки на даний момент кошти фондів розпорошені, це перешкоджає їх ефективному використанню. До того ж втрачаються потенційні можливості фондів, як державних інституцій, залучати приватний капітал [5].

V. Індикатори. Важливість використання системи індикаторів як показників тих чи інших досягнень на шляху вирішення екологічних проблем не дискутується. За запропонованою логікою дослідження використовується підхід «рушійні сили – навантаження – стан – вплив – реагування». У рамках цього підходу індикатори ефективності екологічної політики, в тому числі спрямовані на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, можуть бути представлені у наступному вигляді та давати можливість визначати не лише стан природного середовища, вплив аграрного сектору на довкілля та ефективність прийняття стратегічних рішень щодо реалізації екологічної політики: соціально-економічні індикатори, екологічні індикатори, управлінські індикатори.

Висновки. Запропонована стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, яка має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, який визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Для реалізації стратегії необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану аграрного сектору; ідентифікувати пріоритети екологічної політики щодо цілей забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; сформувати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

Література

1. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.

2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.

3. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77-89.

5. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200-208.

6. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-р.

7. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: http : // minagro.gov.ua/node/16822

References

1. Shchurevych, L.M. (2018), “Innovative perspectives in the development of the agrarian sector in Ukraine”, Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp.101-105.

2. Manojlenko, O.V. (2013), Upravlinnia innovatsijnymy protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia bar'ieriv rozvytku [Management procedures: development of a methodological approach to recharging bars], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

3. Nykyforov, A.Ye. (2010), Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Innovative activity: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77-89.

5. Sabluk, P.T. (2011), “Innovative model of develop ment of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation”, Problemy innovatsijno investytsijnoho rozvytku, vol. 2, pp. 200-208.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution “Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020”, available at: http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r (Accessed 27 July 2018).

7. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019), “The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022: Project”, available at: http://minagro.gov.ua/ node/16822 (Accessed 27 July 2018).

Рецензія / Peer review: 27.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.43:631.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-148-152

ДУДЯК Н. В.
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГРАРНОГО СЕКТОРА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано динаміку макроекономічних показників та обґрунтовано тенденції розвитку аграрного сектора на економічне зростання в України період 2007–2018 рр. Розглянуто можливості забезпечення сталого землекористування в умовах трансформаційних процесів. Показано роль та здійснено оцінку існуючих умов землекористування на формування макроекономічних параметрів функціонування національного господарства. Доведено необхідність в сфері фінансового забезпечення, створення агросектору системи моніторингу та оцінки впливу заходів регуляторної політики.

Ключові слова: аграрний сектор, макроекономічні показники, національне господарство, стале землекористування, валовий внутрішній продукт; валовий зовнішній борг

DUDIAK N.
Kherson state agrarian university, Ukraine

MACROECONOMIC ANALYSIS OF INFLUENCE OF AGRARIAN SECTOR IS ON ECONOMY GROWING IN UKRAINE

The agricultural sector is an important component of the national economy of Ukraine, forms food security and affects the socio-economic situation in the country. Land and agrarian reform have not provided a proper solution to the environmental, economic and social problems of rural areas. The most important factor in the development of the agricultural sector is its state regulation, which occurs through financial and innovative, foreign economic policy and regulatory support.

With significant potential for agricultural production, it is necessary to introduce significant changes in the agricultural sector of the national economy and the development of macroeconomic regulation to strengthen the national economy and other complex socio-economic systems.

The dynamics of macroeconomic indexes is analysed and progress of agrarian sector trends are grounded on the economy growing at Ukraine period 2007–2018 Possibilities of providing of permanent land-tenure are considered in the conditions of transformation processes. A role is rotined and the estimation of existent terms of land-tenure is carried out on forming of macroeconomic parameters of functioning of national economy. The necessity in the field of financial support, creation of a system of monitoring and assessment of the impact of regulatory policy measures in the agricultural sector has been proved.

Keywords: agrarian sector, macroeconomic indexes, national economy, permanent land-tenure, gross domestic product; gross external debt.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є важливою складовою національної економіки України формує продовольчу безпеку і впливає на соціально-економічну ситуацію в державі. Земельна та аграрна реформа не забезпечили належне вирішення екологічних, економічних і соціальних проблем сільських територій. Найважливішим чинником розвитку аграрного сектора є його державне регулювання, яке відбувається через фінансово-інноваційну, зовнішньо-економічну політику та нормативно-правове забезпечення.

Маючи значний потенціал сільськогосподарського виробництва необхідним є запровадження істотних змін в аграрному секторі національної економіки та розвитку макроекономічного регулювання заради укріплення національного господарства та інших складних соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень. Питанням розробки теорії макроекономічного регулювання розвитку національного господарства та визначення стратегічних пріоритетів щодо стимулювання розвитку аграрного сектору України присвятили праці такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Геєць [1], М. Єрмошенко [4], Т. Свон [5], Дж. Стігліц [6], Дж. Хансен [3], Р. Харрод [9], М. Хвесик [2].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Слід зазначити, що не всі аспекти макроекономічного становища аграрного сектору обґрунтовано За існуючих глобалізаційних процесів актуальним стає пошук шляхів відродження виробничого потенціалу, та здійснення подальших перетворень у реформуванні фінансової системи та соціально-економічної сфери. Потребує аналізу та обґрунтування існуючої негативною тенденції до погіршення стану національної економіки, що призведе до збільшення питомої ваги витрат на споживання і зменшення валових нагромаджень аграрної сфери.

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування макроекономічного аналізу впливу аграрного сектора та формування ефективної системи управління з метою досягнення сталого розвитку землекористування і зростання економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість збільшення видатків на природоохоронну діяльність і ефективного забезпечення сталого землекористування залежить від цільового використання надходжень плати за землю до зведеного бюджету України, яка в період 2007–2018 рр. (рис. 1а) збільшилася у 7 разів (з 3,9 до 27,3 млрд. грн.) і є складовою формування ВВП (рис. 1б) в межах 0,54–0,98%.

Збільшення видатків повинно корелювати із темпами та масштабами впровадження грунтоохоронних заходів, які залежать від просторової диференціації сільськогосподарської освоєності областей України (табл. 1). В першу чергу необхідно здійснити землевпорядні роботи із оптимізації

використання земельних ресурсів в областях із розораністю більше 60%, що обумовлює руйнівний та нестійкий тип ландшафту та масштабні прояви водно-вітрової ерозії ґрунтів. До таких територій віднесені 13 областей України. Сім областей мають допустимий рівень сільськогосподарської освоєності (рівною і менше 40%) і можуть виступати пілотними територіями ефективної реалізації механізму сталого землекористування та збереження екологічної рівноваги зі стійким підвищенням родючості ґрунтів.

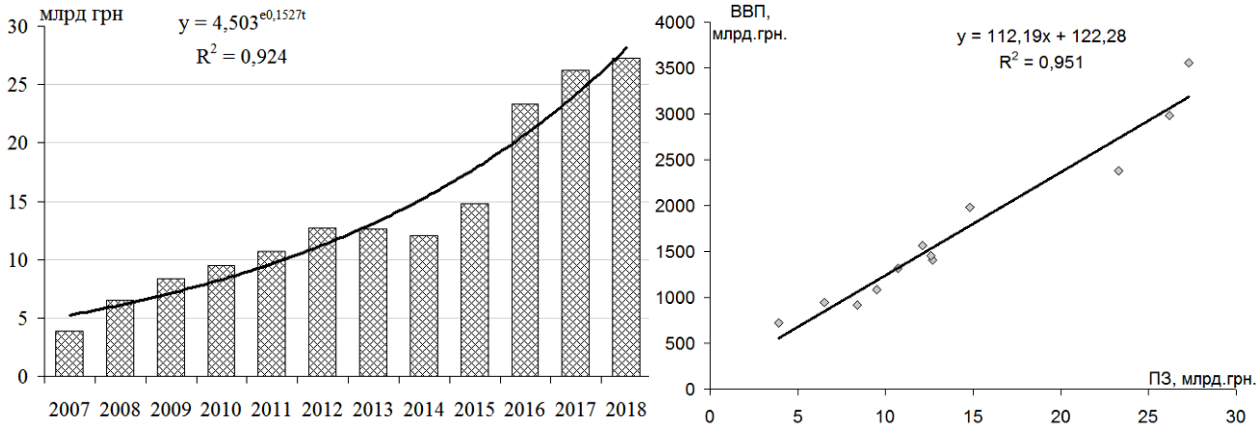

а б

Рис. 1. Динаміка надходжень плати за землю до зведеного бюджету України (а) та залежність ВВП від надходжень плати за землю (б)

За існуючих умов землекористування у останні 5 років спостерігається зниження темпу росту обсягу доходу від сільського, лісового та рибного господарства до відповідного кварталу попереднього року, стрімка негативна тенденція зафіксована у 2017 р. і на початку 2018 р., що призвела до від'ємного балансу економічного розвитку відповідної галузі. У структурі ВВП щоквартальна частка доходу від сільського, лісового та рибного господарства закономірно варіює від 2,8% на початку кожного року до 20,4% на його кінець.

Таблиця 1

Сільськогосподарська освоєність областей України

Назва адміністративно-територіальної одиниці	Загальна земельна площа, тис.га	Сільськогосподарські угіддя, тис. га		Сільськогосподарська освоєність території, %		Забезпечення населення орними землями, га/чол
		Всього	Рілля	Всього	Рілля	
АР Крим	2694,5	1793,9	1272,2	66,58	47,21	0,48
Вінницька	2651,4	2014,2	1725,5	75,97	65,08	0,92
Волинська	2014,4	1047,5	672,3	52,00	33,37	0,65
Дніпропетровська	3192,3	2511,5	2126,8	78,67	66,62	0,55
Донецька	2651,6	2044,1	1654,1	77,09	62,38	0,13
Житомирська	2880,8	1510,0	1113,8	52,42	38,66	0,85
Закарпатська	1275,3	451,3	200,4	35,39	15,71	0,15
Запорізька	2718,5	2238,6	1902,2	82,35	69,97	0,93
Івано-Франківська	1392,7	625,9	397,1	44,94	28,51	0,29
Київська	2894,3	1651,5	1351,5	57,06	46,70	0,74
Кіровоградська	2458,8	2031,6	1765,7	82,63	71,81	1,45
Луганська	2662,5	1907,1	1276,7	71,63	47,95	0,51
Львівська	2183,1	1260,8	793,4	57,75	36,34	0,31
Миколаївська	2463,0	2005,8	1699,7	81,44	69,01	1,28
Одеська	3331,3	2591,6	2075,3	77,80	62,30	0,77
Полтавська	2874,5	2164,2	1774,3	75,29	61,73	1,05
Рівненська	2005,2	924,7	656,1	46,12	32,72	0,58
Сумська	2383,9	1697,5	1226,8	71,21	51,46	0,96
Тернопільська	1382,4	1045,8	856,9	75,65	61,99	0,79
Харківська	3140,7	2411,3	1932,9	76,78	61,54	0,62
Херсонська	2841,4	1969,3	1778,7	69,31	62,60	1,48
Хмельницька	2062,9	1568,2	1254,5	76,02	60,81	0,89
Черкаська	2092,1	1451,0	1272,0	69,36	60,80	0,85
Чернівецька	809,6	469,7	330,8	58,02	40,86	0,36
Чернігівська	3191,8	2067,6	1422,3	64,78	44,56	1,09
Всього по Україні	60355,0	41489,3	32544,3	68,74	53,92	0,65
Середнє	2410,0	1658,2	1301,3	67,05	52,03	0,75
Максимум	3331,3	2591,6	2126,8	82,63	71,81	1,48
Мінімум	809,6	451,3	200,4	35,39	15,71	0,13
Стандартне відхилення	657,0	615,5	558,0	13,11	15,02	0,36
Рівень варіації, %	27,3	37,1	42,9	19,55	28,87	48,75

Основним із характеристик ефективності функціонування національної економіки, в т.ч. галузі сільського господарства, є розподіл ВВП України за кінцевим його використанням відповідно до рівня показників споживчих витрат, валового нагромадження, експорту та імпорту товарів та послуг.

Споживчі витрати і валове нагромадження у кінцевому результаті характеризують рівень життя та добробут населення країни. Основна частина ВВП створюється державними підприємствами різних форм власності, споживачами якого є домогосподарства, як головний суб'єкт національної економіки. Складна кризова ситуація у національної економіці України, яка спостерігається в продовж останні 11 років призвела у валютному еквіваленті до зменшення реальних доходів домогосподарств, населення обсягів виробництва ВВП. Негативною тенденцією до погіршення стану національної економіки в період 2005–2018 рр. стало збільшення питомої ваги витрат на споживання 1,25 рази (з 76,5% до 89,8% ВВП) і зменшення валових нагромаджень у 1,80 рази (з 22,6% до 18,8% ВВП). Це обумовлено витратами значної частки доходів населення на продукти харчування та постійним зниженням реального доходу громадян, що суттєво впливає на рівень їх життя та добробут, а також стан суспільних перетворень в України

Таблиця 2

Структура ВВП України за кінцевим використанням в період 2005–2018 рр.

Роки	ВВП, млн. грн.	Споживчі витрати		Валове нагромадження		Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг	
		млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП
2005	441452	337879	76,5	99876	22,6	227252	51,5	-223555	-50,6
2006	544153	424060	77,9	134740	24,8	253707	46,6	-269200	-49,5
2007	720731	558581	77,5	203318	28,2	323205	44,8	-364373	-50,6
2008	948056	758902	80,0	264883	27,9	444859	46,9	-520588	-54,9
2009	913345	772826	84,6	155815	17,1	423564	46,4	-438860	-48,0
2010	1082569	914230	84,5	199918	18,5	549365	50,7	-580944	-53,7
2011	1316600	1105201	83,9	282474	21,5	707953	53,8	-779028	-59,2
2012	1408889	1269601	90,1	257335	18,3	717347	50,9	-835394	-59,3
2013	1454931	1350220	92,8	228474	15,7	681899	46,9	-805662	-55,4
2014	1566728	1409772	90,0	220968	14,1	770121	49,2	-834133	-53,2
2015	1979458	1715636	86,7	303297	15,3	1044541	52,8	-1084016	-54,8
2016	2383182	2018854	84,7	512830	21,5	1174625	49,3	-1323127	-55,5
2017	2982920	2552525	85,6	618914	20,7	1430230	47,9	-1618749	-54,3
2018	3558706	3196756	89,8	667953	18,8	1608890	45,2	-1914893	-53,8

Визначальними показниками ефективності виробництва ВВП у зовнішньоекономічній діяльності країни є співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг. У абсолютних цифрах обсяг товарного експорту в останні 13 років збільшився у 7,2 рази (з 227252 до 1608890 млн. грн.), але був нижчий за імпорт в середньому на 5,18%, що характеризує низьку конкурентоспроможність виробленого ВВП на світовому ринку у співвідношенні до національного попиту на іноземні товари та послуги.

В період 2005–2015 рр. співвідношення експорту до ВВП варіювало в межах 44,8–53,8%, після чого намітилася негативна тенденція до стрімкого зниження обсягу товарного експорту на 11,6% за останні 5 років, що обумовило в період 2015–2018 рр. зниження значення сальдо у співвідношенні (експорт-імпорт) у 3,9 рази (з -2,0 до -7,8% ВВП) та значного погіршення зовнішньоторговельного балансу України.

З метою покриття дефіциту державного бюджету та рефінансування державного боргу Україна вимушена здійснювати запозичення, розмір і співвідношення до ВВП якого обумовлює фінансову незалежність та спроможність держави до зростання національної економіки. Державний борг включає сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами, зокрема, фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років. Сукупність боргових зобов'язань держави містить також гарантований державою борг, що виникає внаслідок прийнятих на себе державою гарантій за зобов'язаннями третіх осіб, або прийняті на себе державою зобов'язання третіх осіб. Державний борг складається із заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі. В період 2009–2018 рр. державний борг варіював від 316,9 млрд. грн. до 2168,6 млрд. грн., що складав 34,7–60,9% ВВП (табл. 3).

Значне збільшення державного боргу до попереднього періоду відзначено у 2014–2016 рр., що було обумовлено необхідністю покриття дефіциту державного бюджету, який акумулювався в результаті скорочення обсягів виробництва ВВП у попередній період 2012–2014 рр. на становив лише 3,3–7,7%. Станом на 2018 рік держав державний борг скоротився відносно попереднього періоду. Важливим індикатором незалежності національної економіки є відсутність зовнішнього державного боргу іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іншим особам. В період 2009–2018 рр. валовий зовнішній державний борг України (табл. 4) збільшився у 2,2 рази (з 54,51 до 114,71млрд. дол. США).

Таблиця 3

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України в період 2009–2018 рр.

Роки	Державний борг (усього)			Валовий внутрішній продукт (ВВП)			держборг / ВВП, %
	млрд. грн.	Відповідно до попереднього періоду		млрд. грн.	Відповідно до попереднього періоду		
		млрд. грн.	%		млрд. грн.	%	
2009	316,9	–	–	913,3	–	–	34,7
2010	432,2	115,4	36,4	1082,6	169,2	18,5	39,9
2011	473,1	40,9	9,5	1316,6	234,0	21,6	35,9
2012	515,5	42,4	9,0	1408,9	92,3	7,0	36,6
2013	584,1	68,6	13,3	1454,9	46,0	3,3	40,1
2014	1100,6	516,5	88,4	1566,7	111,8	7,7	70,2
2015	1572,2	471,6	42,9	1979,5	412,7	26,3	79,4
2016	1929,8	357,6	22,7	2383,2	403,7	20,4	81,0
2017	2141,7	211,9	11,0	2982,9	599,7	25,2	71,8
2018	2168,6	27,0	1,3	3558,7	575,8	19,3	60,9

Таблиця 4

Динаміка валового зовнішнього боргу і ВВП України в період 2006–2018 рр.

Роки	Валовий зовнішній борг (ВЗБ)			Валовий внутрішній продукт (ВВП)			ВЗБ / ВВП, %
	млрд дол. США	Відповідно до попереднього періоду		млрд. дол. США	Відповідно до попереднього періоду		
		млрд. дол. США	%		млрд. дол. США	%	
2006	54,51	–	–	107,75	–	–	50,6
2007	79,95	25,44	46,7	142,72	34,97	32,5	56,0
2008	101,66	21,70	27,1	179,99	37,27	26,1	56,5
2009	103,40	1,74	1,7	117,23	-62,77	-34,9	88,2
2010	117,34	13,95	13,5	136,42	191,92	16,4	86,0
2011	126,24	8,89	7,6	163,16	26,74	19,6	77,4
2012	135,07	8,83	7	175,78	12,62	7,7	76,8
2013	142,08	7,01	5,2	183,31	7,53	4,3	77,5
2014	126,31	-15,77	-11,1	131,81	-51,51	-28,1	95,8
2015	118,73	-7,58	-6	90,62	-41,19	-31,3	131,0
2016	113,52	-5,21	-4,4	93,27	2,66	2,9	121,7
2017	116,58	3,06	2,7	112,15	18,88	20,2	103,9
2018	114,71	-1,87	-1,6	130,83	18,68	16,7	87,7

Таблиця 5

Динаміка валового зовнішнього боргу України з розрахунку на одну особу населення

Роки	Зовнішній борг			Валовий внутрішній продукт		
	дол. США	Відповідно до попереднього періоду		дол. США	Відповідно до попереднього періоду	
		дол. США	%		дол. США	%
2006	1165,2	–	–	2303,3	–	–
2007	1719	553,8	47,5	3068,4	765,1	33,2
2008	2198,1	479,1	27,9	3891,9	823,4	26,8
2009	2245,3	47,2	2,1	2545,6	-1346,2	-34,6
2010	2558,1	312,8	13,9	2973,9	428,3	16,8
2011	2762,4	204,3	8,0	3570,4	596,4	20,1
2012	2963,3	201	7,3	3856,7	286,3	8,0
2013	3123,5	160,1	5,4	4029,9	173,3	4,5
2014	2884,5	-238,9	-7,6	3010,1	-1019,8	-25,3
2015	2771,3	-113,2	-3,9	2115,1	-895	-29,7
2016	2660	-111,3	-4,0	2185,6	70,5	3,3
2017	2744	84	3,2	2639,9	454,3	20,8
2018	2713,2	-30,8	-1,1	3094,5	454,6	17,2

Темп його росту в останні 2014–2018 рр. значно знизився (табл. 5), але відносно скочення виробництва ВВП зовнішній борг був на грані, що обумовлений періодом рецесії національної економіки. У 2018 році зафіксовано його валове значення складає, із розрахунку на одну особу – 17,2% ВВП.

Висновки. Для того щоб забезпечитизапровадження ефективних форм та методів реалізації регуляторної політики держави в умовах ринкової економіки необхідно визначити показники результативності такої політики, а основним із характеристик ефективності функціонування національної економіки, в аграрному секторі, є розподіл ВВП України за кінцевим його використанням відповідно до рівня показників споживчих витрат, валового нагромадження, експорту та імпорту товарів та послуг. Є неохідність в сфері фінансового забезпечення, створення агросектору системи моніторингу та оцінки впливу заходів регуляторної політики.

Література

1. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. – К.: Ін-т економічного прогнозування, 2000. – 22 с.

2. Хвесик М.А. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку / М.А. Хвесик, А.С. Лисецький. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – 216 с.

3. Економічне зростання на засадах справедливості: Український погляд / Під ред. Дж. Хансена та В. Нанівської. – Вашингтон; К.: Світовий банк, 1999. – 189 с.

4. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава, підприємство: Монографія. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.

5. Лекції Тревора Свона у Crawford School of Economics & Government // www.crawford.anu. edu.au.

6. Стиглиц Д.Ю. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. Г.Г. Пирогова. – М.: Национальный общественно-научный фонд, 2003. – 304 с.

7. Харрод Р. К теории экономической динамики / Пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 324 с.

8. Яремко Ю.І., Дудяк Н.В. Методичний підхід щодо оцінки екологічної стійкості стану земельних ресурсів // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: наук.-теорет. зб 1 (48) т.2 - Житомир, 2015 – С. 32 – 38.

9. Barnhill, M.T., Kopits G. (2003). Assessting Fiscal Sustainability Under Uncertainty. IMF working paper, 03/79. 148 p.

10. Beck, T., Levine, R., Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. Journal of Financial Economics, 58: 261–300.

11. Blackburn, K., Hung, V. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. Economica, New Series, 65(257): 107–124.

literature

1. Geets VM Instability and economic growth. - Kyiv: Institute of Economic Forecasting, 2000. - 22 p.

2. Hvesik MA Agricultural complex of Ukraine: socio-economic priorities of development / M Hvesik, A.C. Lysetsky. - K.: Ukrainian, 2009. - 216 p.

3. Economic growth on the basis of justice: the Ukrainian view / Ed. J. Hansen and V. Nanivska. - Washington; K .: World Bank, 1999. - 189 p.

4. Yermoshenko MM, Goryacheva KS Financial component of economic security: state, enterprise: Monograph. - Kyiv: National Academy of Management, 2010. - 232 p.

5. Lectures by Trevor Swan at the Crawford School of Economics & Government // www.crawford.anu. edu.au.

6. Stiglitz D.Yu. Globalization: alarming trends / Translated. with English G.G. - Moscow: National Social Science Foundation, 2003. - 304 p.

7. Harrod R. On the theory of economic dynamics / Per. with English - M .: Helios ARV, 1999. - 324 p.

8. Yaremko Y., Dudyak N. Methodical approach to assessing the ecological stability of land resources // Bulletin of the Zhytomyr National Agroecological University: scientific-theoretical. zb 1 (48) t.2 - Zhytomyr, 2015 - P. 32 - 38.

9. Barnhill, M.T., Kopits G. (2003). Assessing Fiscal Sustainability Under Uncertainty. IMF working paper, 03/79. 148 p.

10. Beck, T., Levine, R., Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. Journal of Financial Economics, 58: 261–300.

11. Blackburn, K., Hung, V. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. Economica, New Series, 65 (257): 107–124.

Рецензія / Peer review: 14.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

UDC 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-153-157

OLEKSIUK O.
Kyiv National University of Economic

LOGISTICS AND MARKETING SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

The review of the main functions of marketing, logistics, and also their general functions is carried out in the article. For the analysis of interaction of marketing and logistics the concept of marketing and logistic «mix» is studied. Interaction of marketing and logistics of each its element is analyzed.

The definition of marketing and logistic system is also offered in the article, the mechanism of calculation of its formation costs is considered. The general costs for formation of marketing and logistic system of the enterprise should include the detailed structure of the current expenses and possible capital expenditures which are necessary for implementation of technological process of marketing and logistics in relation to a concrete situation and a condition of the marketing environment. The general marketing expenses consist of the expenses necessary for the organization and carrying out marketing actions of commodity, communicative, price and marketing mixes. Logistic expenses include a complex of costs for organization and service of all components of «a logistic mix»: purchasing, transport, warehouse, production, distributive and information logistics. Efficiency of marketing and logistic system depends on the size of the effect gained thanks to reaching the main goal of marketing and logistic system and on the size of the general costs for creation and operation of this system.

Key words: marketing system, logistic system, marketing and logistic system, marketing expenses, logistic expenses, machine-building enterpsises.

ОЛЕКСЮК О.
Київського національний економічний університет

ЛОГІСТИЧНЕ І МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Характерною ознакою сучасного підприємницького середовища є високий рівень конкуренції та скорочення життєвого циклу товару. У цих умовах одним з реальних шляхів досягнення успіху на ринку України є орієнтація машинобудівних підприємств на інноваційний шлях розвитку. Логістика як системно-орієнтована концепція забезпечує можливість реалізації інноваційного потенціалу підприємства оптимальним шляхом та узгодження зустрічнодіючих цілей, які можуть виникати в діяльності підприємства. Маркетинг як ринково-орієнтована концепція дає змогу підвищити гнучкість та адаптаційність інноваційної діяльності підприємства до змін умов зовнішнього середовища. Задля ефективного управління бізнес-портфелем машинобудівного підприємства та зокрема успішного виведення на ринок інноваційних товарів, необхідно ринкові можливості розвитку зіставити із внутрішнім потенціалом та ресурсним забезпеченням підприємства.

У статті проведено огляд основних функцій маркетингу, логістики, а також їх загальних функцій. Для аналізу взаємодії маркетингу та логістики вивчається поняття маркетингу та логістичної «суміші». Проаналізовано взаємодію маркетингу та логістики кожного його елемента.

У статті пропонується також визначення маркетингової та логістичної системи, розглянуто механізм розрахунку витрат на її формування. Загальні витрати на формування маркетингової та логістичної системи підприємства повинні включати детальну структуру поточних витрат та можливих капітальних витрат, необхідних для здійснення технологічного процесу маркетингу та логістики щодо конкретної ситуації та стану маркетингу навколишнє середовище. Загальні маркетингові витрати складаються із витрат, необхідних для організації та проведення маркетингових дій товарних, комунікативних, цінових та маркетингових сумішей. Логістичні витрати включають комплекс витрат на організацію та обслуговування всіх компонентів «логістичної суміші»: закупівельної, транспортної, складської, виробничої, розподільчої та інформаційної логістики. Ефективність маркетингової та логістичної системи залежить від величини ефекту, отриманого завдяки досягненню головної мети маркетингово-логістичної системи, та від величини загальних витрат на створення та функціонування цієї системи.

Ключові слова: система маркетингу, логістична система, маркетинг та логістична система, маркетингові витрати, логістичні витрати, машинобудівні підприємства.

A characteristic feature of the modern business environment is a high level of competition and reduceding the product life cycle. In these conditions, one of the real ways to achieve success in the Ukrainian market is the orientation of machine-building enterprises on an innovative way of development. Logistics as a system-oriented concept provides an opportunity of realization the innovative potential of the enterprise in the optimal way and to coordinate the counter-objectives that may arise in the activities of the enterprise. Marketing as a market-oriented concept allows to increase the flexibility and adaptability of innovative activities of the enterprise to changes in the environment. In order to effectively manage the business portfolio of a machine-building enterprise and, in particular, the successful introduction of innovative products to the market, it is necessary to compare market opportunities with the internal potential and resources of the enterprise [8].

Among the current national developments on the problems of innovative development of enterprises on the basis of marketing and logistics support should be noted researches by Bespaliuk H.M, Illiashenko S.M., Kovalchuk S.V., Krykavskii E.V., Oklander M.A., Olefirenko O.M., Parkhaieva N.V., Pererva P.H., Chornopyska N.V., Chukhrayi N.I., and others.

The analysis of researches of the noted authors allows to state that at current moment the theoretical and the methodical base of management of innovative activity on the basis of marketing and logistical maintenance of innovative development of the enterprise is not deeply enough developed [1-9].

Analysis of the practical activities of the national machine-building enterprises allowed us to conclude that there is an objective increase in the problem of managing the effectiveness of marketing and logistics activities at all stages. The implementation of logistics and marketing processes and functions in the management of innovative activities of the machine-building enterprise is the key to its success. The integration of marketing and logistics systems with the system of innovation is the basis of an integrated concept of innovative development of the machine-building enterprise.

At the enterprise level, the search and selection of promising market opportunities for innovative development is based on the concepts of innovation marketing, which can be defined as activities aimed at finding new areas and ways to use the potential of the enterprise [4]. That is, innovation marketing must be seen as an integrated tool. It is aimed at realizing the potential and achieving the effectiveness of innovation, focused on external and internal needs, creating a high degree of accessibility of innovation for consumers [7].

We understand the logistics activities as a connection with the marketing activities related to the identification, analysis and implementation of innovative projects for the development of existing and promising market opportunities of the enterprise. As a result, the company should improve its production, warehousing and transport infrastructure, logistics system, optimize the structure of the distribution network and the system of movement of goods, adapting it to changes in the business portfolio of the company.

It should be noted that innovative development must be carried out in accordance with the principle of parallel development of marketing and logistics strategy: their development should be carried out in parallel and in a coordinated manner, so that each of the marketing strategies is provided with appropriate logistics resources.

Within our study of machine-building enterprises in Vinnytsia, it was found that the fragmentation of logistics and marketing during the promotion of manufactured goods to the consumer creates many current problems because each unit has its own goals, which are objectively determined by functional specifics and priorities: is looking for reliable suppliers; production requires uninterrupted operation; the warehousing department is trying to reduce stocks; the sales department is interested in responding quickly to demand; the transport department strives for full loading of vehicles; marketing and advertising service directs its efforts to increase customer loyalty, etc. All tasks and goals in themselves, of course, are important for the effective functioning of each unit separately, but for objective reasons, they usually conflict with each other.

The study of machine-building enterprises in the FMCG segment allowed us to identify the main internal problems in the process of forming a marketing and logistics organizational structure: conflict of goals and insufficient coordination of logistics and marketing departments; variety of types of marketing functions and logistics operations; excess stocks in the logistics system and overspending in the marketing system; geographical boundaries of different divisions of the enterprise; lack of integrated information communication between marketing and logistics departments at different levels of government; the lack of a common system of control over logistics and marketing costs and, as a consequence, the inability to manage them; reducing the overall efficiency of the distribution system [5-6].

However, many companies seek to adapt to the dynamics of economic conditions by creating appropriate organizational forms that can withstand increasing competition through optimal integration of links, the formation of quality management, operational communications and mutually beneficial intra-firm relations.

The interaction of marketing as a market-oriented management concept and logistics as a flow-oriented management concept creates opportunities to improve the efficiency of economic activity of both the enterprise as a whole and its individual divisions [1]. In this case, logistics acts as a marketing tool for the sale and promotion of goods and services, and marketing, in turn, is an instrument for the implementation of logistics strategy and tactics. The task of paramount importance is to make not only the consumer, but also the buyer an integral part of the company's strategy. The purpose of the integrated marketing and logistics approach is the interaction of the market and the enterprise striving to satisfy the requirements of the consumer [9].

This integrated approach can be implemented when creating an enterprise strategy through the interaction of logistics and marketing functions. The general functions of marketing and logistics are presented in the table.

To analyze the interaction of marketing and logistics in the economic literature, the concept of marketing and logistics "mix" is often used (Picture).

Logistics, in relation to the price factor, usually has a direct impact on the achievement of the corporate or financial strategic objectives by marketing. Pricing decisions require careful analysis of factors related to competitive products, socio-economic, demographic and other characteristics of consumers in a particular market segment.

In some cases, logistics may be interested in different pricing schemes if they meet the requirements for inventory management, changes in storage location and delivery time dictated by consumer demand and ensuring an appropriate level of service quality. Logistics efforts here can be aimed at increasing sales in certain market segments if the marketing price scheme is not achieved there.

Table 1.

The main functions of logistics and marketing of the enterprise

Marketing Functions	Logistics Functions	General Functions of Marketing and Logistics
Market research Study of effective demand Consumer forecast Development of recommendations for production and sales departments Information and intermediary services Development of recommendations for the production of new goods and services Advertising Strategic marketing using imitation regulation methods	Determination of the need for material resources Calculation of funds for the purchase of material resources Choosing a business relationship with suppliers Determination of distribution channels Selection of different modes of transport and their optimal combinations Determination of delivery and payment terms Price selection ex Determination of optimal batch sizes and delivery intervals Choice of containers and packaging Minimization and optimization of production and commodity stocks Determination of methods and modes of storage and storage Management of the movement of external (commodity) and internal (material) flows of means of production	Market research Pricing Management of aggregate (production, sales, commodity, transport) inventories and WIP Conducting business negotiations and concluding transactions (contracts, agreements, contracts) Provision of additional (service) services in the process of product delivery Implementation of optimal options for the production and supply of products in accordance with the needs and requirements of consumers

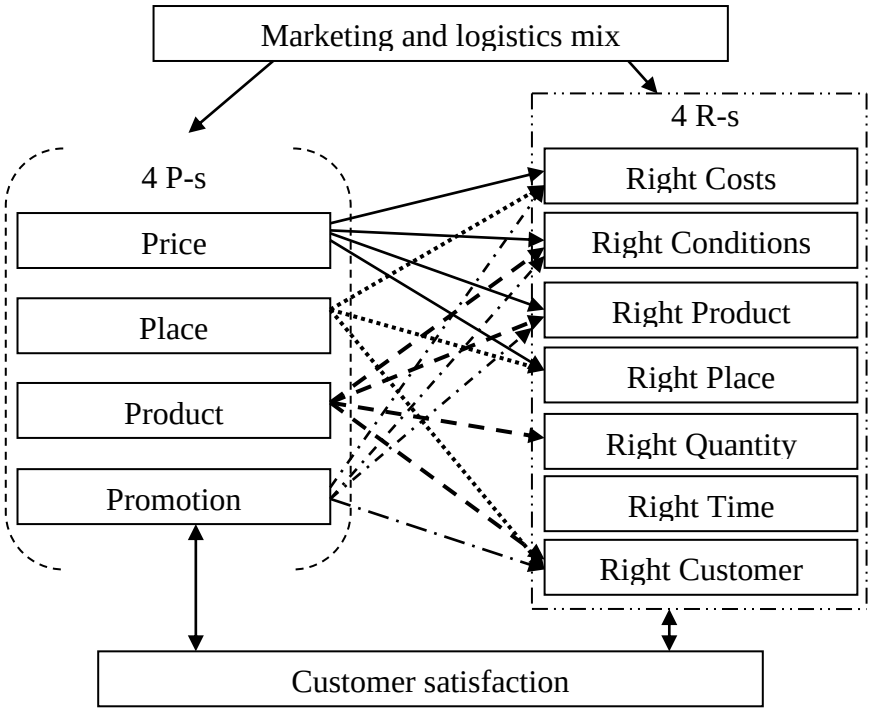

Fig. 1. Interaction of Marketing and Logistics

This situation often develops under the influence of seasonal fluctuations in demand, which necessitate the adoption of additional logistics decisions on inventory management (for example, the creation of special seasonal stocks).

Another important characteristic of the sphere of mutual intersection of marketing and logistics interests is product characteristics and, first of all, the range of products determined by the marketing strategy of the enterprise. The assortment characteristics of finished products directly affect the structure of supply chains and channels in the distribution system, as well as the level of stocks, types of vehicles, transportation methods, etc. The emergence of new assortment items, even of one product, but in another (in terms of overall dimensions) packaging can completely change the structure of the logistics channel or the mode of transportation and therefore must be agreed with the logistics management.

The desire of designers in the engineering company for original packaging, often dictated by marketing requirements, can cause unplanned increases in logistics costs. Logistics management sometimes defines product

packaging as a “silent seller,” since at the retailer level, packaging can be a decisive factor affecting sales. From the standpoint of marketing, the appearance of the package, its attractiveness, the availability of complete information about the product, that is, those parameters that can distinguish it from similar interchangeable products of competitors are important. For logistics, packaging is important in terms of its overall dimensions and the ability to protect goods from possible damage during transportation and handling. In particular, consumer (commercial) packaging should be suitable for placing it in industrial or external transport packaging, preferably with full volume use.

The promotion of goods on the market is one of the key functions of marketing, which is given much attention in any industrial enterprise. The importance of promotion is confirmed by the huge sums that are spent around the world on advertising, demonstration of finished products, organization of distribution and sales. Typically, marketers divide strategies for promoting finished products into two basic categories: "pulling" and "pushing". These categories are related to competition in the logistics distribution channels of finished products. Manufacturers are often faced with a dilemma: to create their own (branded) distribution networks or to attract logistics intermediaries (outsourcing) for the sale of finished products [3].

A marketing pull strategy of a product through a distribution channel is usually associated with a large-scale advertising campaign in the media, which is carried out by the manufacturing enterprise.

The basis of the push strategy is the cooperation of the finished goods manufacturer with wholesale and retail resellers, when the goods are “pushed” from production to the distribution channels of intermediaries almost independently of stimulating demand. Advertising costs are borne by intermediaries alone or together with the manufacturer of the finished product. Often, a manufacturer is forced to stimulate the promotion and sale of goods by setting special discounts or creating additional stock at retailers. The emphasis in this approach is placed on the regulation of finished goods stocks in distribution channels of wholesale and retail trading partners [2].

From the standpoint of logistics, the considered approaches are fundamentally different, since they focus on different logistics functions: transportation, on the one hand, warehousing and inventory management, on the other. More often, a logistics manager prefers a push strategy with its greater focus on saturating the logistics channel and preparing sales. A pull strategy to meet demand immediately poses more challenges for logistics management. Therefore, constant coordination of strategic logistics and marketing plans in distribution is necessary.

The interaction of logistics and marketing according to the “location” parameter usually presents the problem of choosing points of sale for the bulk of the finished product. From a marketing standpoint, this translates into a choice problem: either sell to wholesalers, or directly to retailers. At the same time, decisions on the choice of "place" always precede decisions on the choice of the structure of distribution channels. From a logistics point of view, such decisions can significantly affect the efficiency of the logistics system.

The relationship between marketing and logistics is extensive and diverse, since these two realities are closely linked to each other by a single algorithm for managing business processes. However, the lack of coordination of the functions of logistics, procurement and marketing can lead to a significant overstocking or even illiquid assets, and to a shortage in the company, that is, in any case, to significant costs.

The marketing and logistics system is an integrated system that is associated with the study and optimization of all types of flows accompanying the physical movement of goods through the selected channel, the path from the manufacturer to the end consumer in order to fully, timely and qualitatively meet the effective demand, subject to minimizing costs in the distribution logistics chains and distribution of goods.

The total costs of forming the marketing and logistics system of an enterprise should include a detailed structure of current costs and possible capital costs that are necessary to implement the technological process of marketing and logistics in relation to a specific situation and the state of the marketing environment.

General marketing costs consist of the costs required to organize and conduct marketing activities for product, communication, price and sales mixes.

Logistics costs include a set of costs for organizing and maintaining all components of the "logistics mix": purchasing, transport, warehouse, manufacturing, distribution and information logistics. Mainly, the task of managing logistics in practice boils down to managing several components: warehouse facilities, inventory, transportation, communication, picking and packaging.

The effectiveness of the marketing and logistics system depends on the magnitude of the effect obtained due to the achievement of the main goal of the marketing and logistics system, and on the value of the total costs of creating and operating this system.

Thus, having considered the interaction of marketing and logistics by the elements of the 4P and 7R complexes, it can be noted that the total costs of the formation of the marketing and logistics system of the enterprise should include a detailed structure of costs that are necessary for the implementation of the technological process of marketing and logistics in relation to a specific situation and the state of the marketing Wednesday. General marketing costs consist of the costs required to organize and conduct marketing activities for product, communication, price and sales mix. Logistics costs include a set of costs for the organization and maintenance of all components of the "logistics mix". The effectiveness of the marketing and logistics system depends on the magnitude of the effect obtained due to the achievement of the main goal of the marketing and logistics system, and on the value of the total costs of creating and operating this system.

Reference

1. Bagiev H.L., Tarasevych V.M., Ann H. Marketing: textbook for universities. / under general edition H.L.Bagieva. 3rd ed. : "Peter". St. Petersburg. 2006. 736 p.

2. Bozhuk S. H., Maslova T. D. Marketing activities. Subjects. Functions. Kinds. Organization. "SPbGIEA". St. Petersburg. 2012.140 p.

3. Brodetskiy H.L. Modeling of logistics systems. Optimal solutions in the face of risk. "Vershyna". Moscow. 2006.376 p.

4. Management of the portfolio of orders of the research and production enterprise: Monograph. VTD "University Book". Sumy. 2008. 272 p..

5. Hukhray N., Patora R. Commodity innovation policy: innovation management in the enterprise: Textbook. "CONDOR K" 2006. 398 p.

6. Chukhrai N.I. Formation of innovative potential of the enterprise: marketing and logistical support: Monograph. National Lviv Polytechnic University. Lviv. 2002. 314 p.

7. Stepanov M.V. Marketing of innovations at the enterprises of Ukraine: the Author's abstract of the dissertation of the candidate. econ. Sciences: State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University. Vadim Hetman ". Kiev. 2008. 19 p.

8. Sharko V.V. Tools for innovative development of machine-building enterprises [Electronic resource] Eastern Europe: economics, business and management. 2019. 6th ed. (23). P. 439-447. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/23_2019/67.pdf.

9. Shykov V. Distribution management. Loginfo: a magazine about logistics in business. 2006. № 12. P. 38–45.

Peer review: 27.09.2019 Printed: 02.01.2020

УДК: 338.43:631.1:338.33
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-158-162

СЕЛЮТІН С. Т.
Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Стаття присвячена оцінці сучасного стану функціонування галузі тваринництва в Україні та обгрунтуванню стратегічних напрямів інноваційного розвитку. Ідентифіковано, що нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Для підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення інноваційного розвитку доцільно збільшити поголів'я тварин, поглибити зональну концентрацію й спеціалізацію в ефективно функціонуючих структурах найбільш придатних та традиційних природо-кліматичних зон для забезпечення потреб регіонів, де виробництво продукції тваринництва є неефективним і недостатнім. Запропоновано для забезпечення інтенсифікації виробництва здійснити революційні зрушення, а саме, перехід до інноваційних технологічних систем, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Великим резервом поглиблення інтенсифікації аграрного виробництва є подолання некомплексності його технічного оснащення шляхом механізації допоміжних процесів. Не менш важливими резервами слід вважати переоснащення основного виробництва досконалішою технікою, впровадження інноваційних технологій. Оснащення технічними засобами допоміжного виробництва - матеріальна основа інтенсифікації аграрного виробництва.

Ключові слова: тваринництво, аграрне виробництво, інноваційний розвиток, сільськогосподарська продукція, інтенсифікація.

SELUTIN S.
Chernihiv National University of Technology

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE LIVESTOCK INDUSTRY IN UKRAINE AND THEIR INNOVATIVE DEVELOPMENT

The agricultural sector of Ukraine is a system-forming component of the national economy, which forms the basis for state sovereignty - food security, as well as promotes compliance with economic, environmental and energy security, promotes technologically related areas and sectors of the national economy and forms socio-economic foundations of rural development. and rural areas. Livestock, along with crop production, is one of the basic components of agro-industrial production worldwide. The development of animal husbandry in all regions of Ukraine is due to natural and climatic, economic and social conditions. The main task of the industry is to breed farm animals (quantitative growth of livestock) and increase their productivity (qualitative improvement of livestock) in order to produce high-value mainly protein foods [1]. It is important to note that the livestock industry is very demanding and therefore any changes in technology and organization of production are negatively reflected in this industry.

The article is devoted to the assessment of the current state of functioning of the livestock industry in Ukraine and the substantiation of strategic directions of innovative development. It is identified that the instability of the socio-economic situation in Ukraine, the low level of capital concentration in the agricultural sector, the price disparity between agricultural and industrial products and its consequences have led to chronic problems in the livestock sector. To increase the competitiveness of the industry and ensure innovative development, it is advisable to increase livestock, deepen zonal concentration and specialization in effectively functioning structures of the most suitable and traditional climatic zones to meet the needs of regions where livestock production is inefficient and insufficient. It is proposed to make revolutionary changes to ensure the intensification of production, namely, the transition to innovative technological systems, integrated mechanization and automation of production processes. A great reserve for deepening the intensification of agricultural production is to overcome the complexity of its technical equipment by mechanizing ancillary processes. Equally important reserves should be considered the re-equipment of the main production with more advanced equipment, the introduction of innovative technologies. Equipping with technical means of auxiliary production - the material basis for the intensification of agricultural production.

Keywords: animal husbandry, agricultural production, innovative development, agricultural products, intensification.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України є системоутворюючою складовою національної економіки, яка формує засади забезпечення суверенітету держави – продовольчу безпеку, а також сприяє дотриманню умов економічної, екологічної та енергетичної безпеки, сприяє розвитку технологічно пов'язаних сфер та секторів національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку села та сільських територій. Тваринництво, поряд із рослинництвом, є однією з базових складових агропромислового виробництва в усьому світі. Розвиток тваринництва в усіх регіонах України зумовлений природно-кліматичними, економічними і соціальними умовами. Основним завданням галузі є розведення сільськогосподарських тварин (кількісний ріст поголів'я) і підвищення їх продуктивності (якісне поліпшення поголів'я тварин) з метою виробництва високоцінних переважно білкових продуктів харчування [1]. Важливо зазначити, що тваринницька галузь дуже вимоглива і тому будь-які зміни в технології та організації виробництва негативно відображаються на даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу особливостей розвитку тваринництва в Україні одними з перших звернулися О. Бородіна, С. Майстро, О. Могильний, Г. Мостовий, М. Латинін, М. Корецький, О. Саламін, Г. Черевко та ін. Дослідженням проблем розвитку та функціонування тваринницької галузі в Україні присвячені наукові дослідження вітчизняних вчених С.П. Азізова,

В.І. Аранчій, В.І. Бойка, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, І.С. Трончука та інших. Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад інноваційного розвитком арарного виробництва зробили Л.Є. Довгань, М.Й Малік, О.Б. Наумов, Шестаковська Т.Л. та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану функціонування галузі тваринництва в Україні та обґрунтуванні перспективних напрямів її інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне призначення тваринництва забезпечувати населення високоякісними, калорійними, дієтичними і вітамінізованими продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Екологічне значення полягає в забезпеченні землеробства органічними добривами, внесення у ґрунт яких повертає в природу значну кількість органічної маси, сприяє підвищенню його родючості, вмісту гумусу, розвитку мікрофлори, інтенсифікації ґрунтотворного процесу і кругообігу речовин в породі. Тому проблемам розвитку тваринництва, удосконаленню чистоти його ведення необхідно надавати особливо важливого значення [2].

В процесі трансформаційних змін і реформування в аграрному секторі відбулися явища, які характеризується нестійкістю і спадом виробництва. Нестабільність соціально-економічної ситуації, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Масове скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, зниження продуктивності, збитковість виробництва і погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни і погіршується соціальна ситуація в сільській місцевості [3-4].

З огляду на унікальні властивості і провідне місце в структурі аграрного сектору важливо комплексне дослідження розвитку тваринництва, створення сприятливих інвестиційних умов і запобігання збитковості виробництва. Україна має великий потенціал для розвитку тваринницької галузі. Південні і центральні райони володіють великими пасовищами і трудовими ресурсами для розвитку тваринництва. У 2016р. рівень рентабельності виробництва продукції аграрними підприємствами в цілому склала 37,3% (у 2015р. – 45,6%), у тому числі виробництва продукції тваринництва – 7,7% (у 2015р. – 22,1%) (табл. 1).

Таблиця 1

Собівартість і рентабельність виробництва продукції підприємствами тваринництва

	Собівартість виробництва 1 ц продукції тваринництва, грн.		Рівень рентабельності (збитковості) виробництва тваринницької продукції, %	
	2016	в % до 2015	2016	2015
Продукція рослинництва і тваринництва	X	x	37,3	45,6
Продукція тваринництва	X	x	7,7	22,1
Велика рогата худорба на м'ясо	3231,1	111,1	–24,9	–17,9
Свині на м'ясо	2246,8	112,3	–4,6	12,7
Вівці і кози на м'ясо	3793,5	121,9	–35,3	–29,6
Птиця на м'ясо	1319,5	112,1	4,9	–6,1
Молоко	432,8	122,6	18,4	12,6
Яйця курячі, 1000 шт	1077,5	138,2	0,6	60,9
Вовна	3170,7	89,7	–31,8	–61,9
Інша продукція тваринництва	X	x	70,2	67,3

*Джерело: [5]

За даними Державної служби статистики України, середня рентабельність продукції тваринництва (крім малих підприємств) в Україні (за винятком тимчасово окупованій території АР Крим, міста Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) в 2016 р. склала 7,7%.

Рентабельним у 2016 р. для тваринників були виробництво курячих яєць (0,6%), молока (18,4%) та м’яса птиці (4,9)%. Разом з тим, сільгосппідприємства, які займаються вирощуванням ВРХ, свиней та овець на м'ясо отримали значні збитки. В цілому, галузьгалузі отримали за реалізовану продукцію 32 млрд. грн. доходу (табл. 2.)

Таблиця 2

Виробництво продукції тваринництва, млн. грн.

Роки	Господарства усіх категорій		У тому числі			
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
	продукція сільського господарства	з неї продукція тварин-ництва	продукція сільського господарства	з неї продукція тварин-ництва	продукція сільського господарства	з неї продукція тварин-ництва
2010	187526,1	66934,7	90792,0	25931,4	96734,1	41003,3
2011	225381,8	67819,9	117110,9	27538,0	108270,9	40281,9
2012	216589,8	70746,2	110071,7	29609,1	106518,1	41137,1
2013	246109,4	73978,2	133683,1	32386,1	112426,3	41592,1
2014	251427,2	73719,3	139058,4	33528,9	112368,8	40190,4
2015	239467,3	71028,3	131918,6	32333,9	107548,7	38694,4
2016	**254640,5**	**69588,4**	**145119,0**	**31726,4**	**109521,5**	**37862,0**

*Джерело: [5]

Фінансові результати діяльності галузітваринництва представлені у табл. 3

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності галузітваринництва, млн. грн.

Рік	Чистий прибуток (збиток)	Підприємства, які одержали чистий прибуток		Підприємства, які одержали чистий збиток		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		у % до загальної кількості під-приємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	усієї діяльності	операційної діяльності
2015	13742,2	77,9	16229,9	22,1	2487,7	25,4	33,1
2016	7829,3	72,7	9693,4	27,3	1864,1	13,0	16,8

*Джерело: [5]

Цінова кон'юнктура ринку є сприятливою для розвитку тваринництва. На світових ринках спостерігається підвищення цін на баранину і ягнятину. За 1990-2016 рр. зросли ціни на даний вид продукції на ринках у Китаї в 5 разів, США - в 1,5, Австралії - в 1,1 раз, в Україні навпаки відбулося зниження в 6,5 разів. Зауважимо, що на міжнародних ринках визначаються окремо ціни на баранину і ягнятину, різниця між якими істотна. Так, ціна на баранину на ринках Австралії в 1,7; Нової Зеландії в 1,9 рази нижче ніж на ягнятину. В Україні подібного поділу немає [5-6].

Розглядаючи розвиток галузі тваринництва за природно-кліматичними зонами, варто зауважити, що у зоні Степу, склалися сприятливі можливості для ефективного застосування методів годівлі, відтворення череди, вирощування молодняку та організації праці. Зона має всі необхідні умови для створення хорошої племінної бази.

Тваринництво Лісостепу й Полісся характеризується такими особливостями:

- надвисока питома ваги особистих селянських господарств у структурі виробництва продукції (70-80%), що обумовлено як низькими середньодушовими доходами, так і традиційно високою активністю домогосподарств регіону в сільськогосподарському виробництві;
- відсутність ефективної ринкової інфраструктури, спекулятивні коливання цін;
- високий рівень споживання м'яса у регіоні.

Враховуючи природно-кліматичні умови, географічне положення, економічну спеціалізацію, що склалася, напрями продуктивності, ресурсний потенціал: чисельність поголів'я, обсяги виробництва продукції, наявність племзаводів та племрепродукторів, забезпеченість науковими кадрами, близькість до кордонів, можливостей ринків збуту; кон'юнктуру ринку: попит та пропозицію, економічну ефективність за умови використання всіх видів тваринницької продукції, можна зробити продуктово-територіальну сегментацію регіонів (областей) України.

Кожний з цих регіонів має свої перспективи у виробничій спеціалізації,це можна побачити в табл. 4.

Таблиця 4

Перспективи у виробничій спеціалізації регіонів

Зона (області, що входять)	Характеристика
I. Херсонська	Сприятливі природно-економічні умови для вирощування племінного молодняку з можливістю самозабезпечення продукцією власних потреб. Основний напрям спеціалізації господарств зони: виробництво молока, м'яса. Рівень самозабезпечення: низький, має потенціал забезпечення власних потреб у продукції, який повною мірою не використовується. Доцільне створення сімейних ферм
II. Харківська, ДніпропетровськаКіровоградська, Запорізька, Миколаївська, Одеська область та області Карпатського регіону(Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська	Зона охоплює області-лідери з виробництва. Має можливості до промислової переробки, орієнтована на експорт продукції. Основний напрям спеціалізації – комплексне виробництво й переробка продукції: вирощування тварин на м'ясо, виробництво м'ясо продуктів, молока та молокопродуктів. Доцільно створювати великі галузьна промисловій основі та господарства репродуктори. Рівень самозабезпечення: повністю забезпечує власні потреби в продукції вівчарства з можливістю експорту за межі вказаних областей та за кордон. Доцільно створювати оптові ринки для забезпечення промислових центрів (туристичних міст), експорт в сусідні держави (у зв'язку з близькістю кордонів у Карпатському регіоні та морських кордонів Одеська область).
III. Житомирська, Полтавська, Черкаська, Сумська, Вінницька, Рівненська Хмельницька, Волинська, Київська, Тернопільська, Чернігівська	Основний напрям спеціалізації – виробництво м'яса. Незважаючи на рівень основної спеціалізації доцільно комплексне виробництво й переробка продукції тваринництва. Рівень самозабезпечення: неповне забезпечення власних потреб регіону. Має потенціал самозабезпечення продукцією. Доцільне створення середніх і малих підприємств.

*Джерело: систематизовано автором

Перша зона. До першої зони належати Херсонська область. У Херсонські області розташований науковий центр Інститут вівчарства Асканія-Нова (Херсонська область), який займається вдосконаленням технології вирощування племінного молодняку й виробництва тваринницької продукції та надає

інформацію господарствам і населенню про досягнення науки. Тут сконцентровано значний науковий потенціал, у тому числі й з переробки продукції, який до цих пір залишається не повністю реалізованим.

Оскільки зазначена зона має потужну наукову й селекційно-племінну базу, то необхідним є відновлення роботи племінних господарств, що сприятиме покращенню генетичних якостей, зростанню продуктивності, здешевленню племінного молодняку. Доцільно тут у перспективі сконцентрувати вирощування племінних тварин у спеціалізованих підприємствах - племінних заводах та фермах. Неплемінних тварин, доцільніше, вирощувати у особистих підсобних господарствах.

Для цих регіонів обов'язковою умовою є ведення тваринництва у поєднанні з іншими галузями аграрного виробництва, зокрема рослинництвом, що дає змогу ефективно використовувати матеріально-технічні засоби та трудові ресурси й забезпечує ефективну діяльність.

Друга зона. Передбачає промислове виробництво продукції тваринництва, орієнтоване на експорт (впровадження прогресивних організаційно-технологічних рішень та технічних засобів) та будівництво міжгосподарських переробних підприємств.

На території Харківської області розміщено найпотужніший науковий центр - Інститут тваринництва України.

Ця зона утримує найчисельніші череди тварин, завдяки чому має великі потенційні можливості для нарощування обсягів виробництва продукції. Для цього регіону характерний високий рівень споживання м’яса.

Перспективним є розвиток молочного напряму: вітчизняний ринок молока й продуктів переробки не повністю насичений, існує можливість виробництва широкого асортименту продукції, для забезпечення конкурентоспроможності на ринку та зниження ризиків. Негативи: недостатність на вітчизняному ринку продуктивних тварин високої генетики [6-7].

У другій зоні потрібно комплексно використовувати всі види продукції, робити часткову або повну їх переробку, фасування та пакування в тару. За умов розвитку транспортної інфраструктури необхідна налагоджена структура збуту продукції за прямими зв'язками переробним, торговим підприємствам, у сферу громадського харчування.

Третя зона характеризується вирощуванням переважно неплемінних тварин в особистих селянських господарствах. Необхідне залучення більшої кількості сільськогосподарських галузідо вирощування й виробництва продукції тваринництва. Втім у цій зоні є потужні підприємства, які працюють на інноваційній основі, зокрема із застосуванням сучасної системи вентиляції та освітлення приміщень відповідно до технологічних норм, на високому рівні знаходиться забезпеченість кормами та вітамінно-мінеральними концентратами, застосування вакцинації. Області цієї зони в майбутньому можуть забезпечувати власні потреби в продукції тваринництва за рахунок власного виробництва. Тут доцільне створення середніх і малих галузі(200- 500 голів) та вирощування тварин в особистих селянських господарствах.

Отже, ця зона має бути орієнтована на виробництво високоякісної конкурентоспроможної продукції, особливо м’ясної, дрібними виробниками, їх інтеграція з переробними підприємствами, створення відповідної системи заготівлі.

Отже, для підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення інноваційного розвитку доцільно збільшити поголів'я тварин, поглибити зональну концентрацію й спеціалізацію в ефективно функціонуючих структурах найбільш придатних та традиційних природо-кліматичних зон для забезпечення потреб регіонів, де виробництво продукції тваринництва є неефективним і недостатнім. Необхідне наукове обґрунтування формування ареалів ефективного виробництва продукції вівчарства, що можуть бути покладені в основу розробки комплексних цільових програм планування та прогнозування зонального й регіонального розміщення. При орієнтації на виробництво м’яса найбільш сприятливими є умови II зони, де доцільно створювати великі спеціалізовані господарства. В регіонах, де тваринництво сконцентроване здебільшого в особистих селянських господарствах і не є основною спеціалізацією - створення сімейних ферм та інших підприємницьких структур.

Окрім використання природно-економічних територіальних особливостей, потрібна розробка регіональних програм щодо підтримки найбільш сприятливих зон розвитку тваринництва та вітчизняних виробників якісної тваринницької продукції.

У аграрному виробництві процес реновації відбувається повільно, по-суті еволюційно - переважно шляхом удосконалення діючих технологій, часткової модернізації машин й устаткування. Для інтенсифікації ж виробництва потрібні революційні зрушення - перехід до інноваційних технологічних систем, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Дотримання зазначених вище умов багато в чому залежить від науково-технічної політики, яка повинна бути спрямована насамперед на подолання нерівномірності й некомплексності технічного оснащення аграрного виробництва, які склалися. В умовах, коли одні технологічні операції всередині галузі оснащені новою технікою, а інші, суміжні з ними, не забезпечені нею в необхідній кількості, не можна домогтися повної механізації, а отже, і активізації інноваційного розвитку. Більше того, закладені в новій техніці потенціальні можливості інтенсифікації аграрного виробництва в цих умовах реалізуються лише частково, і настає такий момент, коли інтенсивність виробництва починає стримуватися, темпи зростання продуктивності сповільнюються, знижується

фондовіддача. Далі одні операції технологічного процесу здійснюються на основі нової техніки (основне виробництво), на інших же, особливо допоміжних використовується багато ручної праці. Такий стан позв'язаний з нерівномірністю технічної оснащеності галузіагропромислового виробництва.

Великим резервом поглиблення інтенсифікації аграрного виробництва є подолання некомплексності його технічного оснащення шляхом механізації допоміжних процесів. Не менш важливими резервами слід вважати переоснащення основного виробництва досконалішою технікою, впровадження інноваційних технологій. Оснащення технічними засобами допоміжного виробництва - матеріальна основа інтенсифікації аграрного виробництва.

При вдосконаленні технічної політики необхідно виходити з того, що переозброєння аграрного виробництва на нинішньому етапі розвитку - найбільш прогресивна форма відтворення основних фондів, тому що воно здатне забезпечити комплексне оновлення виробництва й на цій основі прискорити процес інноваційного розвитку. Вкрай важливо реалізувати такі напрями технічного розвитку й застосувати такі види техніки, за допомогою яких можна активно реалізувати основні принципи технічної політики.

З багатьох напрямів інноваційного розвитку цілям інтенсифікації виробництва найбільшою мірою відповідають такі, як автоматизація й комплексна механізація, хімізація, меліорація земель на базі нової сільськогосподарської техніки. Звичайно, названі напрями не вичерпують усіх досягнень науки, але за рівнем розробленості, за широтою сфери можливого використання в сільськогосподарському виробництві вони найбільшою мірою відповідають його інтенсифікації.

Висновок. Отже, тваринництво є одним з найбільш складних комплексів серед інших галузей агросфери, від розвитку якого багато в чому залежить продовольча безпека країни. Тому система ведення тваринництва, що інтегрує вирішення всього комплексу проблеми збільшення обсягу виробництва продуктів тваринництва, їх збереження і поліпшення якості в умовах ринку, повинна представляти собою науково обґрунтовані моделі організації раціональної побудови сільськогосподарського виробництва продукції тваринництва та інших суміжних галузей агропромислового виробництва.

Вирішення проблем реновації та розвитку галузі тваринництва вимагає комплексного підходу, формування єдиної стратегії і механізму розвитку галузіна основі міжгалузевої інтеграції і активізації інноваційних процесів. Реновація тваринництва має ґрунтуватися на перебудові моделі його ведення за мережевим принципом на основі розробки прогресивних ресурсозберігаючих маловитратних механізованих технологій виробництва і переробки продукції по замкнутому циклу з використанням новітніх проектно-технологічних рішень.

Література

1. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008. № 5. С.51–55.

2. Карасова Н.А. Реновація основних засобів сільськогосподарських галузіта галузіу лізингових умовах. Економіка: проблеми теорії та практики, 2008. №244. С.539-546.

3. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.

4. Довгань Л.Є. Стратегічне управління [Текст]: навч. посіб. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л. П.Артеменко 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 440 с.

5. Щербата М.Ю. Управління оборотними активами молокопереробних галузіАПВ. Бізнес-навігатор. 2014. № 1. С. 155-159.

6. Митяй О.В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки галузіагропродовольчої сфери. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: “Економічні науки”. Вип. 9-1. Ч.1. 2014. С. 57-60.

7. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

References

1. Malik M. Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On Sustainable Development of Rural Areas]. Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex. no. 5. pp.51–55.

2. Karasova N.A. (2008). Renovatsiya osnovnykh zasobiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv v umovakh lizynhu [Renovation of fixed assets of agricultural enterprises under leasing conditions]. Economics: problems of theory and practice, 244, 539-546.

3. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats', vol. 4, pp. 43-46.

4. Dovhan L.Ie., Karakai Yu.V., Artemenko L. P. (2011). Stratehichne upravlinnia [Strategic management]: K.: Tsentr uchbovoi literatury.

5. Shcherbata M.Iu. (2014). Upravlinnia oborotnymy aktyvamy molokopererobnykh pidpryiemstv APV [Management of working assets of dairy processing enterprises]. Biznes-navihator – Business Navigator, no.1. pp. 155-159.

6. Mytiai O.V. (2014). Alternatyvni dzherela pidtrymky ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv ahroprodovolchoi sfery [Alternative sources of support and strengthening of economic safety of enterprises in the agro-food sector]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: “Ekonomichni nauky” – Scientific Herald of Kherson State University. Series: "Economic Sciences", vyp. 9-1. Ch.1. pp. 57-60.

7. Nykyforov, A.Ye. (2010), Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Innovative activity: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Peer review: 06.10.2019 Printed: 02.01.2020

УДК 339.138:658.7
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-163-170

КОВАЛЬЧУК С. В., СЕМЕНОВ К. Л.
Хмельницький національний університет

СИНЕРГІЙНИЙ ЕФЕКТ МАРКЕТИНГ-ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, МЕТОДИ І МОДЕЛІ ОЦІНЮВАННЯ

В статті узагальнено характеристики синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємств та визначення цього поняття на основі систематизації властивостей ефекту синергії маркетинг-логістичних систем. Охарактеризовані основні методи і моделі, які можуть застосовуватися для здійснення оцінювання синергійного ефекту, визначені недоліки і переваги існуючих методів. Виявлені особливості застосування методів і моделі оцінювання при обчисленні синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємств.

Ключові слова: маркетинг-логістичне забезпечення, синергія, ефект, оцінювання, методи і моделі, підприємство

KOVALCHUK S., SEMENOV K.
Khmelnytsky National University

SYNERGISTIC EFFECT OF MARKETING AND LOGISTICS OF ENTERPRISES: ESSENCE, METHODS AND MODELS OF EVALUATION

The marketing and logistics system has a strong synergistic potential, which is provided by a combination of marketing and logistics tools, the skillful use of which can provide a significant socio-economic effect. Synergistic economic effect plays an extremely important role in the development of the enterprise: the greater the resulting synergistic economic effect, the greater the efficiency of economic activity of the enterprise. Marketing and logistics support of the enterprise is perceived as the creation of conditions and implementation of measures that ensure effective interaction of marketing and logistics to ensure the effective operation of the enterprise. The synergistic effect that can take place in the marketing and logistics of the enterprise, embodies some result (additional effect) for the enterprise, which occurs during the interaction of the components of the marketing and logistics system. In order to make effective management decisions, there is a need, in particular, to reveal the nature and evaluate this effect using appropriate approaches, methods and mathematical models.

The article generalizes the characteristics of the synergistic effect of marketing and logistic support of enterprises and the definition of this concept on the basis of systematization of the properties of the effect of the synergy of marketing-logistic systems. The main methods and models that can be used to evaluate the synergy effect are described, deficiencies and advantages of existing methods are identified. The features of the application of methods and models of assessment in calculating the synergy effect of marketing and logistics providing of companies are revealed.

Key words: marketing-logistic support, synergy, effect, estimation, methods and models, enterprise

Постановка проблеми. Маркетинг-логістична система має потужний синергійний потенціал, який забезпечується поєднанням маркетингового і логістичного інструментарію, вміле використання якого може забезпечити чималий соціально-економічний ефект. Синергійний економічний ефект відіграє винятково важливу роль у розвитку підприємства: чим більшим є отримуваний синергійний економічного ефект, тим більшої ефективності досягає господарська діяльність підприємства.

Маркетинг-логістичне забезпечення діяльності підприємства сприймається як створення умов і здійснення заходів, що гарантують ефективну взаємодію комплексів маркетингу і логістики для забезпечення ефективної роботи підприємства. Синергійний ефект, який може мати місце в маркетинг-логістичному забезпеченні підприємства, втілює деякий результат (додатковий ефект) для підприємства, котрий виникає під час взаємодії компонентів маркетинг-логістичної системи. З метою прийняття ефективних управлінських рішень існує потреба, зокрема, в розкритті сутності та оцінюванні такого ефекту за допомогою відповідних підходів, методів та математичних моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософське осмислення та розвиток синергії як загальнонаукової дефініції знайшло відображення у роботах таких відомих вчених, як: І. Стенгерс, Г. Хакена, Г. Николіса, І. Прігожіна та інших. Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку синергійного підходу зробили І. Ансофф, М. Портер, Р. Коуз, А. Томсон, Р. Фостер та інші. Вченими, які досліджують явище синергії в маркетингу і логістиці, є І. Алякринський, С. Ковальчук, Є. Крикавський, О. Похильченко, В. Скіцько, Т. Скоробогатова, В. Решетило, Н. Тюріна, А. Лобашов. У своїх працях вони розглядають сутність синергії, її впровадження, визначення, надають оцінку синергійному ефекту. Однак це питання потребує подальшого вивчення, оскільки недостатньо дослідженими залишаються розкриття сутності та оцінювання синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення за допомогою відповідних методів та моделей.

Постановка цілей. Метою написання статті є уточнення сутності синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємств, визначення можливостей та особливостей застосування основних методів і моделей оцінювання при його обчисленні.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення напрацювань вітчизняних вчених щодо характеристик синергійного ефекту маркетинг-логістичних систем [1, с. 16; 2, с. 222] дозволило виокремити його специфічні риси:

1. Синергійний ефект стає результатом організованого взаємозв'язку маркетингу та логістики, оскільки взаємодія маркетингу та логістики відбувається відносно всіх операцій і дій, здійснюваних підприємством в процесі реалізації своєї діяльності. Більше того – саме реалізація синергійного ефекту є об'єктивною підставою створення маркетинг-логістичних систем.

2. Прояви синергійного ефекту маркетинг-логістичних систем можуть втілюватися: по-перше, у загальному пришвидшенні матеріального потоку, що сприяє покращанню реакції на бажання клієнта; по-друге, у зменшенні сукупних витрат за рахунок уникнення конфліктів часткових витрат; по-третє, у підвищенні рівня логістичного сервісу (рівня та якості обслуговування), що сприяє збільшенню додаткової вартості (корисності) для клієнта, а, відтак, формуванню додаткових конкурентних переваг. Названі три складові синергійного ефекту реалізуються відповідно під час трансформації матеріального потоку, параметрами якої є зміна часу, зміна простору, зміна кількості, зміна якості, зміна транспортно-складських та маніпуляційних властивостей, зміна інформації.

3. Синергійний ефект інтеграції маркетингу і логістики в управлінні підприємств може бути відстежений завдяки такому причинно-наслідковому зв'язку:

стратегія конкуренції → стратегія маркетинг-mix → логістика-mix → корисність-mix.

Кожна ланка цього ланцюга виконує свою особливу функцію у формуванні мінімальних сукупних втрат, оптимального рівня логістичного сервісу, максимальної корисності товару чи послуги для споживача і це узгоджується зі стратегічними цілями підприємства. Реалізація функцій вказаною ланкою здійснюється завдяки певним інструментам. Для маркетингу-mix такими інструментами є товар, ціна, просування, збут, обслуговування; для логістики-mix – це замовлення, закупівля, транспортування, складування, формування запасів, логістичний сервіс; для корисності-mix – це формальна корисність, корисність часу, корисність місця, корисність інформації, корисність володіння, корисність додаткового сервісу.

Синергійний ефект в маркетинг-логістиці характеризується досягненням цілей підприємства за рахунок злагодженої роботи за всіма напрямами і на всіх стадіях роботи з товаром, що дозволяє організувати доставку потрібного споживачеві товару, який відповідає всім його потребам, в потрібний час у потрібному місці.

Логічним виглядає поширення розглянутих властивостей синергійного ефекту маркетинг-логістичних систем на маркетинг-логістичне забезпечення підприємства, оскільки останнє в основному змісті трактується як створення і здійснення умов, котрі гарантують ефективну взаємодію комплексів маркетингу і логістики для забезпечення ефективної роботи підприємства за допомогою певних організаційних структур [3].

Вважатимемо, що синергія у маркетинг-логістичному забезпеченні підприємства – це цілеспрямована, скоординована та взаємна дія двох або більшої кількості складових маркетинг-логістичної системи для досягнення їх спільної мети, у результаті чого виникає інтегрований результат, що є відмінним від сумарного результату від окремої дії кожної з цих складових. Тоді, синергійним ефектом (або ефектом синергії), що може мати місце в маркетинг-логістичному забезпеченні підприємства, будемо називати відмінний від сумарного результат, який виникає за рахунок створення і здійснення умов ефективної взаємодії інструментів комплексів маркетингу і логістики для забезпечення ефективної роботи підприємства.

Розгляд існуючих різноманітних класифікацій синергії (синергійних ефектів), вказує на потребу застосування в маркетинг-логістичному забезпеченні підприємства в першу чергу тих, в яких класифікаційною ознакою виступає:

тип результату (ефекту), який отримується в корпоративній синергії *(corporate synergy),* у рамках якої виокремлюють: маркетинговий *(marketing synergy),* доходу *(revenue synergy),* фінансовий *(marketing synergy),* менеджменту або організаційний *(management synergy)* і витрат *(cost synergy)* [4].

залежність від унікальності ресурсів, якими володіє фірма, коли вирізняють синергію: на основі змови *(collusive synergy),* що є результатом використання ресурсу ринкової влади *(market power);* операційну *(operational synergy),* яка досягається на основі використання таких ресурсів, як виробнича та/або адміністративна ефективність *(production and/or administrative efficiency);* фінансову *(financial synergy),* яка є результатом скорочення витрат капіталу [5, с 119-139].

критерії складових прибутку, коли розглядається: синергізм продажу, котрий має місце у випадку, якщо товари поставляються тими самими каналам розподілу, їх розробкою керує той самий менеджмент і вони зберігаються на одному складі; операційний синергізм, який є результатом більш високого ступеня використання виробничих потужностей і персоналу, розподілу накладних витрат, переваг загальних напрямів навчання, а також закупівлі великих партій сировини; інвестиційний синергізм може бути наслідком спільного використання заводського обладнання, загальних запасів сировини, перенесення результатів науково-дослідницьких робіт з одного товару на інший, експлуатації загального устаткування; синергізм менеджменту, який отримується в наслідок застосування новітніх управлінських методів і технологій у різних сферах діяльності підприємства, формує за низкою компонентів прибутки в неявній формі, із значною вагомістю кваліфікованого менеджменту, який може позитивно вплинути на конкурентоспроможність підприємства з високим синергійним ефектом [6, с. 80; 7].

Підтвердженням доцільності використання наведених групувань є використання в якості основних джерел синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства таких як: комбінування, тобто використання наявних у підприємства ресурсів, які не могли бути ефективно залученими до господарської діяльності чи реалізованими на ринку; комплементарність, – більш повне завантаження виробничих потужностей, оптимізація транспортних перевезень, усунення слабких ознак одного підрозділу за рахунок використання сильних ознак іншого; економія від одномоментного збільшеного обсягу діяльності: розподіл постійних витрат на більший обсяг продукції; усунення дублюючих підрозділів: НДЕКР, маркетингу і реклами, зв'язків з громадськістю.

Синергійний ефект маркетинг-логістичного забезпечення підприємства виражається в комплексному застосуванні всіх елементів і відрізняється від простого додавання ефектів кожного з них, що відображено у формулі (1):

$$S_e = f(E_1^{mark},...E_i^{mark},...,E_n^{mark},E_1^{\log},...,E_J^{\log},...,E_m^{\log},...,E_1^{kor},...,E_y^{kor},...,E_k^{kor}) \quad (1)$$

де S_e - синергійний ефект від застосування інструментів маркетинг-логістичного забезпечення;

$f(E_1^{mark},...,E_i^{mark},...,E_n^{mark},E_1^{\log},...,E_J^{\log},...,E_m^{\log},...,E_1^{kor},...,E_y^{kor},...,E_k^{kor})$ – накладання ефектів інструментів маркетинг-логістичного забезпечення – елементів комплексів маркетинг-mix, логістика-mix, корисність-mix;

E_i^{mark} – ефект від застосування i -го елементу комплексу маркетинг-mix , де $i = 1,...,n$;

n – загальна кількість елементів комплексу маркетинг-mix;

$E_j^{\log}$ – ефект від застосування j -го елементу комплексу логістики-mix, де $j = 1,...,m$;

m – загальна кількість елементів комплексу логістики-mix;

E_y^{kor} – ефект від застосування елементу комплексу корисність-mix, де $y = 1,...,k$;

k – загальна кількість елементів комплексу корисність-mix.

При взаємодії компонентів виникає позитивний (додатковий) або негативний ефект синергії [8, с. 101]. Для отримання позитивного ефекту синергії необхідно мати високий рівень організованості системи.

Застосування елементів комплексів маркетинг-mix, логістика-mix, корисність-mix спроможне: збільшувати дохід – у разі вдалого їх добору (навіть спричинити лавиноподібну реакцію); зменшувати дохід – якщо витрати на їх використання перебільшують результат; не змінювати дохід – у разі невдалого їх вибору. Отже, синергійний ефект від використання всіх елементів комплексів маркетинг-mix, логістика-mix, корисність-mix може мати прямо протилежні результати:

бути негативним – у разі послаблення (нейтралізації) дії різних елементів комплексів маркетинг-mix, логістика-mix, корисність-mix), що ілюструється формулою (2):

$$f(E_1^{mark},...,E_i^{mark},...,E_n^{mark},E_1^{\log},...,E_J^{\log},...,E_m^{\log},...,E_1^{kor},...,E_y^{kor},...,E_k^{kor}) > E_e, \quad (2)$$

де E_e – сумарний економічний ефект,

бути позитивним – у разі значного підсилення їх дії залежно від удалого поєднання складових комплексів, взаємодії їх впливу в часі і просторі, інтенсивності впливу на споживачів і запобігання негативним зворотним зв'язкам, відповідно до формули (3):

$$f(E_1^{mark},...,E_i^{mark},...,E_n^{mark},E_1^{\log},...,E_J^{\log},...,E_m^{\log},...,E_1^{kor},...,E_y^{kor},...,E_k^{kor}) < E_e). \quad (3)$$

Вважаємо доцільним поширити висунуте у [9] твердження щодо впливу на синергійний ефект маркетингових комунікацій факторів зовнішнього середовища, структури інтегрованих інструментів маркетингових комунікацій і послідовності їх застосування та напрямів впливу цих факторів і до обчислення синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства. Тоді розмір ефекту синергії маркетинг-логістичного забезпечення підприємства за підходом на основі статистичних даних доречно розраховувати за формулою (4):

$$S_e = \sum_{i=1}^{n} E_i \cdot H_{t_1} \cdot H_{t_2} \pm \Delta E \quad (4)$$

де E_i – ефект від застосування *i*-го елемента комплексу маркетинг-логістичного забезпечення підприємства; H_{t_1} – коефіцієнт сезонних коливань; H_{t_2} – коефіцієнт зміни частки ринку; ΔE – додатковий ефект від накладання дії елементів комплексу маркетинг-логістичного забезпечення підприємства.

З позицій управління маркетинг-логістичною системою виникає питання щодо оцінювання можливого синергійного ефекту з метою прийняття ефективних управлінських рішень. На основі запропонованих в [10] математичних моделей оцінювання синергійного ефекту залежно від економічного рівня його прояву, та адаптованих в [11] до логістичних систем, можна отримати варіант математичної моделі оцінювання синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства (*E*), що наведено у формулі (5):

$$E = \sum_{i=1}^{I} E_{комп_i} = \sum_{i=1}^{I}\sum_{j=1}^{J_j} E_{підр_{ij}} = \sum_{i=1}^{S}\sum_{j=1}^{J_j}\sum_{q=1}^{Q_{qj}} (E_{ргод_{ijq}} + E_{ргдд_{ijq}}) \quad (5)$$

де $E_{комп_i}$ – синергійний ефект *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства;

$i = \overline{1, i}$ – умовний номер компоненти;

I – загальна кількість компонент;

$E_{підр_{ig}}$ – синергійний ефект *j*-ого підрозділу *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства;

$j = \overline{1, J}$ – умовний номер підрозділу;

J_i – загальна кількість підрозділів в *i*-й компоненті;

$E_{ргод_{ijq}}$ – синергійний ефект *q*-ої робочої групи основної діяльності *j*-ого підрозділу *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства;

$E_{ргдд_{ijq}}$ – синергійний ефект *q*-ої робочої групи допоміжної діяльності *j*-ого підрозділу *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства;

$q = \overline{1, Q}$ – умовний номер групи в *j*-ому підрозділі *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства;

Q_{ij} – загальна кількість груп в *j*-ому підрозділі *i*-ої компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства.

Використання формули (5), як і в наведених в [10; 11] формулах, також потребує вирішення питань вибору показників, за допомогою яких доцільно визначати синергійний ефект; знаходження функціональної залежності цих показників від факторів прояву цього ефекту. У групі такими факторами можуть бути здібності, навички та освіта співробітників, технічне оснащення їх робочих місць, коопераційні інформаційні зв'язки між співробітниками тощо. Погоджуючись із [11] вважатимемо, що група співробітників, підрозділ, компонента маркетинг-логістичного забезпечення підприємства належать до деякого його ієрархічного представлення, де група – це нижній рівень, а компонента – вищий. В свою чергу, групи співробітників утворюють підрозділ, а підрозділи формують компоненту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства. Тоді, визначивши функціональну залежність факторів прояву синергійного ефекту і оцінивши його для груп, які складають деякий підрозділ, можна оцінити синергійний ефект для цього підрозділу, зокрема, здійснивши агрегування оцінок для груп. Оцінивши синергійний ефект для підрозділів, можна оцінити синергійний ефект для компоненти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства, яка формується в цих підрозділах.

Разом із тим, щодо запропонованих в [10] математичних моделей оцінювання синергійного ефекту залежно від економічного рівня його прояву, утворюється можливість деякого спрощення стосовно маркетинг-логістичного забезпечення підприємства, а саме – здійснення оцінювання синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства (*E*) без деталізації за компонентами маркетинг-логістичної системи, яке, при використанні позначень, наведених у формулі (5), матиме вираз, як у формулі (6):

$$E = \sum_{j=1}^{J} E_{підр_j} = \sum_{j=1}^{J}\sum_{q=1}^{Q_q} E_{ргод_{jq}} + E_{ргдд_{jq}}) \quad (6)$$

Опрацювання фахової літератури дозволили виявити наявність різних підходів та методів

оцінювання ефекту синергії, серед яких доцільно виділити ті, що можуть бути використаними для оцінювання синергійного ефекту маркетинг-логістичного забезпечення підприємств, як: фінансові або методи доходного підходу, матрично-операційні, виробничо-стратегічні, витратні, методи порівняння бізнес-процесів.

За фінансовими методами (методами доходного підходу) «проблема розрахунку синергетичного ефекту та оцінювання ефективності інтеграції пов'язана з обчисленням грошових потоків на рахунках як окремих підприємств, так і для інтегрованих структур в цілому» [12].

Ці стандартні методи оцінювання (перш за все, метод дисконтування грошових потоків) враховують прояв ефекту синергії як приріст дисконту грошових потоків для акціонерів (в результаті приросту виручки, економії на витратах, податок на прибуток, капіталовкладення, інвестиції в оборотний капітал). Не гарантуючи всебічної оцінювання синергійного ефекту, метод дисконтування грошових потоків дозволяє врахувати все різноманіття форм прояву ефекту синергії компаній, а також провести аналіз розподілу ефектів синергії в часі. [13].

У наукових працях останнього десятиріччя розглядається низка методів і моделей дисконтування в рамках доходного підходу, запозичених із зарубіжного досвіду, таких як: модель Гордона GGM (Gordon growth model), моделі постійного зростання FCFE (вільного грошового потоку на акціонерний капітал) і FCFF (вільного грошового потоку фірми), двофазні моделі дисконтування дивідендів (two-stage dividend discount model), модель EBO (Edwards-Bell-Ohlson valuation model), модель економічної доданої вартості Б. Стюарта (EVA), модель ринкової доданої вартості (MVA), модель доданої вартості для акціонерів А. Раппопорта (ALCAR або SVA), модель грошового потоку – рентабельності інвестованого капіталу (CFROI або CVA), модель реальних опціонів. Проте більшість перерахованих теоретичних моделей важко застосувати для оцінювання синергії вітчизняного підприємства, оскільки в Україні немає розвиненого ринку підприємств, відсутня об'єктивна статистична інформація про них та в більшості випадків є лише офіційна бухгалтерська звітність.

Основним недоліком оцінювання синергії методами доходного підходу є складність прогнозування величини та ймовірності отримання грошового потоку.

Матрично-операційні методи опираються на побудову матриць, за якими, за допомогою матричної моделі, здійснюється оцінювання синергійних ефектів за обраними критеріями, які найбільш повно характеризують прояви синергії. Зокрема, структура матриці оцінювання синергійного ефекту варіанту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства може бути аналогічною запропонованій при економіко-математичному моделюванні вибору маркетингових рішень в умовах ринку [14]. Вона включатиме функції групування за рядками – загальне управління f_1, використання і розробки f_2, маркетинг f_3, операційна діяльність f_4, а за стовпцями матриці будуть розташовані види синергійного ефекту: початкова економія E_n, оперативна економія E_o, економія від розширення продажів E_p, економія E_m в зв'язку з введенням нових товарів і завоюванням нових ринків і загальна економія E від синергізму за окремими функціями У свою чергу, економія E_n і E_o поділяться на інвестиційну $E_n^{ін}$, $E_o^{ін}$ та операційну $E_n^{оп}$, $E_o^{оп}$. Для економії E_n можливий варіант тимчасової економії $E_n^{тч}$ (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура матриці оцінювання синергійного ефекту варіанту маркетинг-логістичного забезпечення підприємства

F	E_n			E_o		E_p	E_m	E
	$E_n^{ін}$	$E_n^{оп}$	$E_n^{тч}$	$E_o^{ін}$	$E_o^{оп}$			
f_1	$E_{f_1 n}^{ін}$	$E_{f_1 n}^{оп}$	$E_{f_1 n}^{тч}$	$E_{f_1 o}^{ін}$	$E_{f_1 o}^{оп}$	$E_{f_1 p}$	$E_{f_1 m}$	$\sum E_{f_1}$
f_2	$E_{f_2 n}^{ін}$	$E_{f_2 n}^{оп}$	$E_{f_2 n}^{тч}$	$E_{f_2 o}^{ін}$	$E_{f_2 o}^{оп}$	$E_{f_2 p}$	$E_{f_2 m}$	$\sum E_{f_2}$
f_3	$E_{f_3 n}^{ін}$	$E_{f_3 n}^{оп}$	$E_{f_3 n}^{тч}$	$E_{f_3 o}^{ін}$	$E_{f_3 o}^{оп}$	$E_{f_3 p}$	$E_{f_3 m}$	$\sum E_{f_3}$
f_4	$E_{f_4 n}^{ін}$	$E_{f_4 n}^{оп}$	$E_{f_4 n}^{тч}$	$E_{f_4 o}^{ін}$	$E_{f_1 o}^{оп}$	$E_{f_4 p}$	$E_{f_4 m}$	$\sum E_{f_4}$

Синергійні ефекти маркетинг-логістичного забезпечення підприємства в матриці можна описати показниками: збільшення прибутку в грошовому вираженні; зниження операційних витрат, зниження потреби в інвестиціях; прискорення змін прибутку, витрат, інвестицій.

Особливістю матриці оцінювання синергійного ефекту є наявність початкової та оперативної економії від синергії, яка викликана тим, що будь-яке входження в новий ринковий сегмент має два тимчасових етапи: початок та подальшу роботу. Оскільки на початковому етапі до відомих постійних

фінансових витрат приєднуються неявні витрати, пов'язані з переходом в нову сферу бізнесу, конкуруючі фірми, врятовані від цих витрат, знаходяться в кращому положенні. Крім цього, на додаток до прямих і неявних витрат на початковій стадії існують тимчасові витрати в зв'язку з затримкою функціонування. Таким чином, синергія на початковому етапі має дві форми: фінансову економію, якщо фірма адаптована до нового бізнесу, та тимчасову економію. Оперативна економія синергії пов'язана з самим веденням діяльності і являє собою, перш за все, переваги масштабу. Подальший ефект тут пов'язаний з розподілом накладних витрат по декількох продуктах (диверсифікація), тому сила початкової та оперативної економії може бути різною.

Мають місце пропозиції побудови й інших матриць, зокрема, таких, в яких передбачено можливість одночасного оцінювання кожного автономного елементу синергії за критеріями «зменшення витрат» та «ефекти нових можливостей», де одночасно задіяно дев'ять напрямів менеджменту: інноваційний, фінансовий, маркетинг, контролінг, облік, інжиніринг, логістику, управління виробництвом та персоналом [15].

Виробничо-стратегічні методи оцінювання синергійного ефекту ґрунтуються на засадах мультиплітивних ефектів в базових елементах виробничої функції. Фінансова база мультиплікатора фактично є вимірником, який відображає фінансові результати діяльності, до яких можна віднести прибуток, грошовий потік, дивідендні виплати, виручку від реалізації тощо [16, с. 108].

Зокрема, перевагою методу, в основу якої покладено мультиплікатор інвестицій, який характеризує зміни основних складових класичної моделі виробничої функції: основний капітал та трудові ресурси [17], поряд з оцінкою синергійного ефекту, є методична спроба допомогти прийняти менеджеру управлінське рішення. При цьому під синергією розуміють «прямий прибуток, який можна отримати шляхом комбінації факторів розвитку таким чином, щоб продуктивність отриманої комбінації була вищою, ніж сума її окремих елементів». На засадах цієї ідеї пропонується оцінити зазначені складові за допомогою техніко-економічних та фінансових показників, інтегроване значення яких допомагає визначити один із чотирьох можливих варіантів стратегічного позиціонування підприємства, зокрема: в зоні «пріоритету мультиплікативного ефекту інвестицій в основний капітал», що можливе у випадку наявності відсталих техніки і технологій, що гальмує розвиток потенціалу трудових ресурсів, відсутності умов для впровадження та вдосконалення інтелектуальної складової чи за наявності вузькоспеціалізованих та фондоємних виробництв; в зоні «синергії мультиплікативних ефектів інвестицій в основний капітал і трудові ресурси», що вказує на найбільш сприятливу ситуацію, яка формує умови для створення унікальних корпоративних конкурентних переваг; в зоні «пріоритету мультиплікатора інвестицій в трудові ресурси», що можливе у випадку наявності високоінтелектуальних технологій (нанотехнології, інформаційних технології тощо) чи трудомісткого виробництва, де роль персоналу має суттєве значення як ключового ресурсу; в зоні «відсутності синергії мультиплікативних ефектів інвестицій в основний капітал та трудові ресурси», що характеризує найбільш несприятливу ситуацію, яка складається за умов кризового стану підприємства, його банкрутства, депресивного стану галузі, поганого менеджменту компанії тощо. Ефект стратегічного синергізму показує, що стратегії підприємства повинні розвивати його потенціал, щоб дві стратегії, які взаємодіють, були продуктивнішими від інших двох, що оперують незалежно одна від одної.

Витратні методи оцінювання ефекту синергії є доволі різноманітними. Наприклад, метод Р. Метьюза, де пропонується здійснювати зменшення витрат в результаті інтеграції за такою структурою синергії: субаддитивність (внутрішні ефекти) та супераддивність (зовнішні ефекти), при цьому автори [18] також розглядають синергію розширення від підвищення вартості компаній у сукупності відносно автономної діяльності та синергію пов'язаності (ефекти сумісної діяльності по окремих проектах). Ці види синергії синтезуються в три критерії для оцінювання ефектів синергії: «супераддивність розширення», «субаддивність розширення» та «супераддивність пов'язаності».

На кінець, найбільш поширені із методів оцінка синергії через порівняння бізнес-процесів ґрунтуються на тому, що застосовуючи матрицю, здійснюють попарну оцінку ефектів синергії по відношенню бізнес-процесів (у випадку автономного підприємства – допоміжних процесів) до кожного із ключових складових бізнес-процесу (ядра) економічної організації [19].

Слід зазначити, що перераховані вище підходи та методи не тільки не є взаємовиключаючими, але й доповнюють один одного. Проводячи вибір необхідних методів для проведення оцінювання ефекту синергії маркетинг-логістичного забезпечення підприємства необхідно представляти переваги і недоліки, які несе в собі кожен підхід і метод.

Висновки. На основі вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки:

- виявляється необхідність розробки системи критеріїв, за якими повинна проходити процедура модифікації існуючих методів і методик та адаптація їх розрахункових механізмів поставленій меті;

- проведення модифікаційних заходів за означеними критеріями необхідно здійснювати в рамках методик, що мають найбільшу еластичність до адаптаційних процесів, потребує найменшу кількість змін, що дозволить мінімізувати можливу розрахункову похибку; проте остаточний висновок щодо ефективності застосування методу можливо зробити тільки на основі емпіричного дослідження та оцінювання відповідності отриманих результатів заданій меті дослідження.

Література

1. Тюріна Н. М. Маркетинг-логістична концепція управління підприємством / Н. М. Тюріна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – № 2. – Т. 1. – 2011.– С. 43-46.

2. Крикавський Є. В. Логістичне управління : підручник / Є. В. Крикавський. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.

3. Ковальчук С. В. Исследование состояния маркетинг-логистического обеспечения деятельности машиностроительных предприятий / С. В. Ковальчук // Сборник научных статей преподавателей и аспирантов с иностранным участием / под ред. В. Т. Денисова. – Саратов : ИЦ «Наука», 2012. – С. 52–56.

4. Knoll S. Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of continuous growth synergy realization / S. Knoll. - Gabler Verlag, 2008. - 389 p.

5. Chatterjee S. Types of Synergy and Economic Value: The Impact of Acquisitions on Merging and Rival Firms / S. Chatterjee // Strategic Management Journal. 1986. – Vol . 7. – P . 119-139.

6. Ansoff H. I. Corporate Strategy / H. I. Ansoff. – 1965. – McGraw-Hill.

7. Дмитришин О. В. Синергетичний підхід до здійснення підприємницької діяльності / О.В. Дмитришин, В. В. Яцура // Науковий вісникНЛТУ України – 2011. –Вип. 21.10. –С. 194 –199.

8. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг : учеб. / Р. А. Фатхутдинов. — М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез»», 2000. – 640 с.

9. Божкова В.В. Стратегічне планування маркетингових комунікацій інноваційної продукції промислових підприємств : автореферат... д-р економічних наук, спец.: 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / В. В. Божкова. – Суми : СумДУ, 2011. - 32 с.

10. Мусаев Л.А. Оценка синергетического эффекта экономических систем [Електроний ресурс] / Л.А. Мусаев // Вестник ЮРГТУ (НПИ). – 2011. – № 3. – С.132-136 Режим доступу: http://vestniknpi.info/upload/information_system_15/3/5/7/item_357/information_items_property_743.pdf.

11. Скіцько В.І. Аналіз та моделювання синергійного ефекту логістичних систем мікроекономічного рівня / В. І. Скіцько // Проблеми економіки. - 2015. - № 1. - С. 242-248.

12. Извекова Е. В. Синергетический эффект как конкурентное преимущество отечественных предприятий и способы его достижения / Е.В. Извекова, А.А. Дорофеева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_12.pdf

13. Хасанова Г.Ф. Синергия как метод повышения эффективности деятельности компании / Г.Ф. Хасанова, И.В. Буренина // Электронный научный журнал «Нефтегазовое дело». – Режим доступа: www.ogbus.ru – 2011. – № 6 – С.188-196.

14. Дубницкий В. И. Особенности экономико-математического моделирования выбора маркетинговых решений в условиях рынка / В.И. Дубницкий, В.В. Комирная // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015 . – № 3. – С. 34-44.

15. Ахметзянов Т.Р. Проблемы оценки синергии при интеграции / Т.Р. Ахметзянов, В.И. Косачев // [Електроний ресурс].Режим доступу: www.senk.ru/articles/38/41/43/44

16. Есипов В.Е. Оценка бизнеса / В.Е. Есипов, Г.А. Маховикова, В.В. Терехова. — СПб.: Питер, 2006. – 464 с.

17. Барткова Н.Н. Оценка мультипликативных эффектов в базовые элементы производства функций предприятия / Н.Н. Барткова, Н.Н. Крупина // Сборник научных трудов СеКавГТУ. Серия «Экономика»: сб. науч. труд., випуск № 10. – К.: СеКавГТУ, 2010. [Електроний ресурс]. Режим доступу: http://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10

18. Агеев А.И. Методология стратегической матрицы / А. И. Агеев, Б. В. Куроедов, Р. Мэтьюз, О.В. Сандаров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.inesnet.ru/institute/director/ageevint/?mode =show_news&id

19. Ованесов А. Особенности системы управления по целям в холдинговых компаниях / А. Ованесов. [Електроний ресурс]. Режим доступу: http://www.iteam.ru/ publications/strategy/section_27/article_1796/

References

1. Tjurina N. M. Marketyngh-loghistychna koncepcija upravlinnja pidpryjemstvom / N. M. Tjurina // Herald of Khmelnytskyi National University. Ekonomichni nauky. – # 2. – T. 1. – 2011.– S. 43-46.

2. Krykavsjkyj Je. V. Loghistychne upravlinnja : pidruchnyk / Je. V. Krykavsjkyj. – Ljviv : Vyd-vo Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika», 2005. – 684 s.

3. Kovaljchuk S. V. Yssledovanye sostojanyja marketyngh-loghystycheskogho obespechenyja dejateljnosty mashynostroyteljnыkh predpryjatyj / S. V. Kovaljchuk // Sbornyk nauchnikh statej prepodavatelej y aspyrantov s ynostrannsm uchastyem / pod red. V. T. Denysova. – Saratov : YC «Nauka», 2012. – S. 52–56.

4. Knoll S. Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a mid-range theory of continuous growth synergy realization / S. Knoll. - Gabler Verlag, 2008. - 389 p.

5. Chatterjee S. Types of Synergy and Economic Value: The Impact of Acquisitions on Merging and Rival Firms / S. Chatterjee // Strategic Management Journal. 1986. – Vol . 7. – P . 119-139.

6. Ansoff H. I. Corporate Strategy / H. I. Ansoff. – 1965. – McGraw-Hill.

7. Dmytryshyn O. V. Synerghetychnyj pidkhid do zdijsnennja pidpryjemnycjkoji dijaljnosti / O.V. Dmytryshyn, V. V. Jacura // Naukovyj visnykNLTU Ukrajiny – 2011. –Vyp. 21.10. –S. 194 –199.

8. Fatkhutdynov R. A. Strateghycheskyj marketyngh : ucheb. / R. A. Fatkhutdynov. — M. : ZAO «Byznes-shkola «Yntel-Syntez»», 2000. – 640 s.

9. Bozhkova V.V. Strateghichne planuvannja marketynghovykh komunikacij innovacijnoji produkciji promyslovykh pidpryjemstv : avtoreferat... d-r ekonomichnykh nauk, spec.: 08.00.04 - ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvamy (za vydamy ekonomichnoji dijaljnosti) / V. V. Bozhkova. – Sumy : SumDU, 2011. - 32 s.

10. Musaev L.A. Ocenka synerghetycheskogho эffekta эkonomycheskykh system [Elektronyj resurs] / L.A. Musaev // Vestnyk JuRGhTU (NPY). – 2011. – # 3. – S.132-136 Rezhym dostupu: http://vestniknpi.info/upload/information_system_15/3/5/7/item_357/information_items_property_743.pdf.

11. Skicjko V.I. Analiz ta modeljuvannja synerghijnogho efektu loghistychnykh system mikroekonomichnogho rivnja / V. I. Skicjko // Problemy ekonomiky. - 2015. - # 1. - S. 242-248.

12. Yzvekova E. V. Synerghetycheskyj эffekt kak konkurentnoe preymushhestvo otechestvennыkh predpryjatyj y sposobы egho dostyzhenyja / E.V. Yzvekova, A.A. Dorofeeva [Эlektronnыj resurs]. – Rezhym dostupa : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2011_54/st_54_12.pdf

13. Khasanova Gh.F. Synerghyja kak metod povыshenyja эffektyvnosty dejateljnosty kompanyy / Gh.F. Khasanova, Y.V. Burenyna // Эlektronnыj nauchnыj zhurnal «Nefteghazovoe delo». – Rezhym dostupa: www.ogbus.ru – 2011. – # 6 – S.188-196.

14. Dubnyckyj V. Y. Osobennosty эkonomyko-matematycheskogho modelyrovanyja vыbora marketynghovыkh reshenyj v uslovyjakh rынka / V.Y. Dubnyckyj, V.V. Komyrnaja // Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja. – 2015 . – # 3. – S. 34-44.

15. Akhmetzjanov T.R. Problemы ocenky synerghyy pry ynteghracyy / T.R. Akhmetzjanov, V.Y. Kosachev // [Elektronyj resurs].Rezhym dostupu: www.senk.ru/articles/38/41/43/44

16. Esypov V.E. Ocenka byznesa / V.E. Esypov, Gh.A. Makhovykova, V.V. Terekhova. — SPb.: Pyter, 2006. – 464 s.

17. Bartkova N.N. Ocenka muljtyplykatyvnikh effektov v bazovie elementi proyzvodstva funkcyj predpryjatyja / N.N. Bartkova, N.N. Krupyna // Sbornyk nauchnikh trudov SeKavGhTU. Seryja «ekonomyka»: sb. nauch. trud., vypusk # 10. – K.: SeKavGhTU, 2010. [Elektronyj resurs]. Rezhym dostupu: http://science.ncstu.ru/articles/econom/2010_10

18. Agheev A.Y. Metodologhyja strateghycheskoj matrycы / A. Y. Agheev, B. V. Kuroedov, R. Mэtjjuz, O.V. Sandarov [Elektronnij resurs]. – Rezhym dostupa : http://www.inesnet.ru/institute/director/ageevint/?mode =show_news&id

19. Ovanesov A. Osobennosty systemы upravlenyja po celjam v kholdynghovыkh kompanyjakh / A. Ovanesov. [Elektronyj resurs]. Rezhym dostupu: http://www.iteam.ru/ publications/strategy/section_27/article_1796/

Peer review: 16.11.2019 Printed: 02.01.2020

УДК: [336.1:339.7]:005.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-171-178

ЛУПЕНКО А.Ю.
Державна іпотечна установа

СТРАТЕГУВАННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬО-БОРГОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті досліджено теоретико-методологічні засади стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики. Показано, що стратегування об'єднує стратегічне управління і стратегічне планування, а також стратегічний контролінг ухвалених рішень. Розроблено процесну модель стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики України. Визначені основні задачі кожного етупа стратегування. Базуючись на сутнісних і процесних підходах до стратегування, розроблено модель організаційного механізму стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики. Центральним елементом організаційного механізму стратегування є державна зовнішньо-боргова політика, що має здійснюватися на принципах ефективності, оптимальності, мінімізації ризиків зовнішніх державних запозичень, культури управління боргом, стабільності, публічності, інтегрованості, обліковості. У контексті стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики наведені індикатори боргової стійкості та боргової безпеки, а також їх порогові значення. З метою підвищення ефективності стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики обґрунтовано необхідність гармонізації й впровадження професійних стандартів Міжнародної організації вищих органів аудиту, особливо в частині індикаторів державного боргу і процедур державного аудиту стратегій управління державним боргом. Усі індикатори стандарту ISSAI 5411 «Індикатори боргу» розподілені на три групи: індикатори боргової вразливості держави, сталого розвитку фінансової сфери та фінансування державного боргу. Показано, що оцінювання ефективності стратегування зовнішньо-боргової державної політики України, відповідно до вимог GUID 9020 «Оцінка державних стратегій», має здійснювати Рахункова палата України й Державна аудиторська служба України, визначаючи очікувані й неочікувані наслідки реалізації стратегії управління зовнішнім державним боргом у коротко- й довгостроковому періоді, базуючись на системі індикаторів державного боргу.

Ключові слова: стратегування; державний борг; боргова політика; управління боргом; боргова безпека; боргова стійкість.

LUPENKO A.
State Mortgage Institution

STRATEGIZING IN THE FIELD OF FOREIGN DEBT PUBLIC POLICY

The article considers the theoretical and methodological principles of strategizing in the field of foreign debt public policy. Strategizing have been shown to combine strategic management and strategic planning, as well as strategic controlling of decisions. A process model of strategizing in the field of foreign debt policy of Ukraine has been developed. The main tasks of each stage of strategizing are defined. Based on the essential and process approaches to strategizing, the model of organizational mechanism of strategizing in the field of foreign debt policy has been developed. The central element of the organizational mechanism of strategizing is the state foreign debt policy, which should be carried out on the principles of efficiency, optimality, minimization of risks of external public borrowing, debt management culture, stability, publicity, integration, accounting. In the context of strategizing in the field of foreign debt public policy, indicators of debt sustainability and debt security, as well as their threshold values. In order to increase the effectiveness of foreign debt policy strategy, the need for harmonization and implementation of professional standards of the International Organization of Supreme Audit Institutions, especially in terms of public debt indicators and public audit procedures of public debt management strategies, is justified. All indicators of the ISSAI 5411 standard "Debt indicators" are divided into three groups: indicators of government debt vulnerability, sustainable development of the financial sector and public debt financing. It is shown that the assessment of the effectiveness of foreign debt policy of Ukraine, in accordance with the requirements of GUID 9020 "Assessment of government strategies", should be carried out by the Accounting Chamber of Ukraine and the State Audit Office of Ukraine, determining the expected and unexpected consequences of external debt management long-term, based on a system of public debt indicators.

Key words: strategizing; public debt; debt policy; debt management; debt security; debt sustainability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Базисом для ефективного формування й реалізації державної зовнішньо-боргової політики є стратегічне планування й управління зовнішнім державним боргом. Від ефективності цього процесу значною мірою залежить бюджетна політика й у кінцевому підсумку добробут країни і її економічний розвиток та перспективи зростання. Тому проблема стратегуваня у сфері зовнішньо-боргової державної політики є актуальною і дочасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблем стратегічного управління і планування у сфері зовнішньо-боргової державної політики України присвячено праці багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, слід звернути увагу на доробок Т. Богдан, О. Босенка, Т. Єфіменко, С. Лондара, Л. Лугівської, І. Луніної, І. Лютого, Р. Рудика, А. Софієнко, Л. Шемаєвої. Науковцями сформовано теоретико-методологічний базис боргової безпеки держави, стійкості державних фінансів до зовнішніх загроз, управління ризиками державних запозичень тощо. Однак питання стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики комплексно не вирішувалися, що і обумовило вибір теми й мети дослідження.

Формулювання цілей. Метою дослідження є систематизація теоретико-методологічних засад стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики.

Виклад основного матеріалу. Дефініція «стратегування» була введена в науковий обіг у 1991 р. лауреатом Премії Шведського державного банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля О. Уільямсоном як нова парадигма стратегічного менеджменту економіки постмодерну. За його визначенням, стратегування є процесом, що пов'язаний з розробкою і реалізацією стратегії на засадах принципів економії та мінімізації трансакційних витрат [1, с. 75]. На думку О. Вишневського, стратегування є процесорм сходження від абстрактного розуміння призначення організації, її образу в майбутньому та системи цінностей до конкретних цілей і заходів з урахуванням існуючих ризиків на основі використання наявних і потенційних ресурсів [2, с. 52]. Іншими словами, стратегування об'єднує стратегічне управління і стратегічне планування, а також стратегічний контролінг ухвалених рішень.

Процесна модель стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики наведена на рис. 1.

Рис. 1. Процесна модель стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики

Джерело: розробка автора.

Так, на першому етапі здійснюють концептуалізацію боргової політики держави. Основними завданнями при цьому є:

- аналіз стану розвитку національної економіки;
- аналіз дефіциту державного бюджету та оцінювання потреби в зовнішніх державних запозиченнях;
- аналіз зовнішньої заборгованості держави;
- формулювання місії державної боргової політики;
- формулювання візії державної боргової політики;
- формулювання системи ціннісних орієнтирів державної боргової політики.

Без місії ціннісні орієнтири боргової політики позбавлені сенсу й економічного змісту. Необхідно наголосити, що нині в Україні немає ні проекту, ні затвердженої концепції державної боргової політики. Востаннє спроба концептуалізації була реалізована у 2000 р., коли постановою Кабінету Міністрів України від 28. 09.2000 р. № 1483 була схвалена Концепція державної боргової політики на 2001–2004 роки [3].

Після концептуалізації державної боргової політики здійснюють макроекономічне прогнозування основних індикаторів розвитку національної економіки за умови фінансування частини дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень. Відтак здійснюється узгодження цілей зовнішньо-боргової державної політики з її місією та візією.

Базуючись на прогнозі макроекономічних індикаторів здійснюється довго-, середньо- та короткострокове сценарне моделювання розвитку економіки й фінансової системи в умовах зростання зовнішнього боргового навантаження. При цьому враховуються основні види ризиків у сфері зовнішніх державних запозичень.

У широкому сенсі стратегія економічного розвитку являє собою економічну політику, спрямовану на досягнення економічного розвитку в довгостроковому періоді [4, с. 483]. На думку А. Чандлера, стратегія є системою основних довгострокових цілей та завдань, заходів, дій і ресурсів, необхідних для досягнення цілей [5, с. 13]. Класик теорії менеджменту Г. Мінцберг детермінував стратегію як «п'ять «Р»: план («plan»), прийоми, способи реалізації плану («ploy»), модель поведінки («pattern»), позиція відносно інших («position») та перспектива («perspective») [6].

Отже, можна стверджувати, що на рівні національної економіки стратегію у термінах Г. Мінцберга необхідно розуміти як: стратегічний план дій з економічного розвитку держави («plan»); управлінський інструмент державної політики, спрямованої на реалізацію поставлених цілей («ploy»); інституційну модель державної політики («pattern»); позиційний документ, що окреслює стан проблеми, бажаний результат та ризики на шляху досягнення поставлених цілей («position»); процес стратегування («perspective»). При цьому стратегування виступає центральною ланкою стратегічного процесу, забезпечуючи динамізм і зворотній зв'язок між усіма стадіями.

Щодо боргової стратегії, то вона є складовою загальноекономічної стратегії держави. На думку Л. Федякіної, боргова стратегія являє собою систему планів врегулювання боргових проблем країн, що відчувають труднощі з обслуговування боргових зобов'язань за зовнішніми позиками, та відновлення їх платоспроможності [7, с. 7]. Економіст Р. Рудик під борговою стратегією розуміє комплекс взаємопов'язаних дій держави щодо врегулювання поточних боргових проблем, забезпечення платоспроможності держави у майбутньому та ефективного використання державного боргу для забезпечення економічного зростання в державі [8, с. 72].

Загалом на підставі сценарних прогнозів має бути розроблено й ухвалено два типи стратегій управління державним боргом:

- Довгострокова стратегія управління державним боргом;
- Середньострокова стратегія управління державним боргом.

Ешелон прогнозування має визначатися з урахуванням стратегій розвитку національної економіки, плану дій уряду та середнього терміну погашення облігацій зовнішньої державної позики. При цьому кількість середньострокових стратегій управління державним боргом має бути кратною тривалості довгострокової стратегії та не допускати перекриття часових діапазонів.

Слід наголосити, що довгострокової стратегії управління державним боргом в Україні не було і немає. Середньострокові стратегії до того ж ухвалюються без концептуального бачення з перекриттям часу реалізації одна одної, що унеможливлює їх виконання. Так, у 2019 р. в Україні діяло одночасно дві стратегії: Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2018–2020 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 883) та Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2019–2022 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 473). При цьому постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 473 де-юре було припинено реалізацію стратегії на 2018–2020 рр. навіть без її завершення та належного державного аудиту результатів. Такий підхід до стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики безумовно має негативні наслідки, призводить до підвищення ризиків та зниження боргової стійкості України.

На етапі планування в рамках процесної моделі стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики здійснюється оперативне планування управління зовнішнім державним боргом. Результуючим документом є програма управління державним боргом на звітний рік, яка підпорядковується середньостроковій стратегії управління державним боргом.

На підставі річних звітів про виконання програми управління державним боргом та загального звіту про реалізацію середньостроковій стратегії управління державним боргом мають здійснювати оперативний і стратегічний контролінг і державний аудит стратегій.

Беручи до уваги сутнісні й процесні підходи до стратегування, ми розробили модель організаційного механізму стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики (рис. 2).

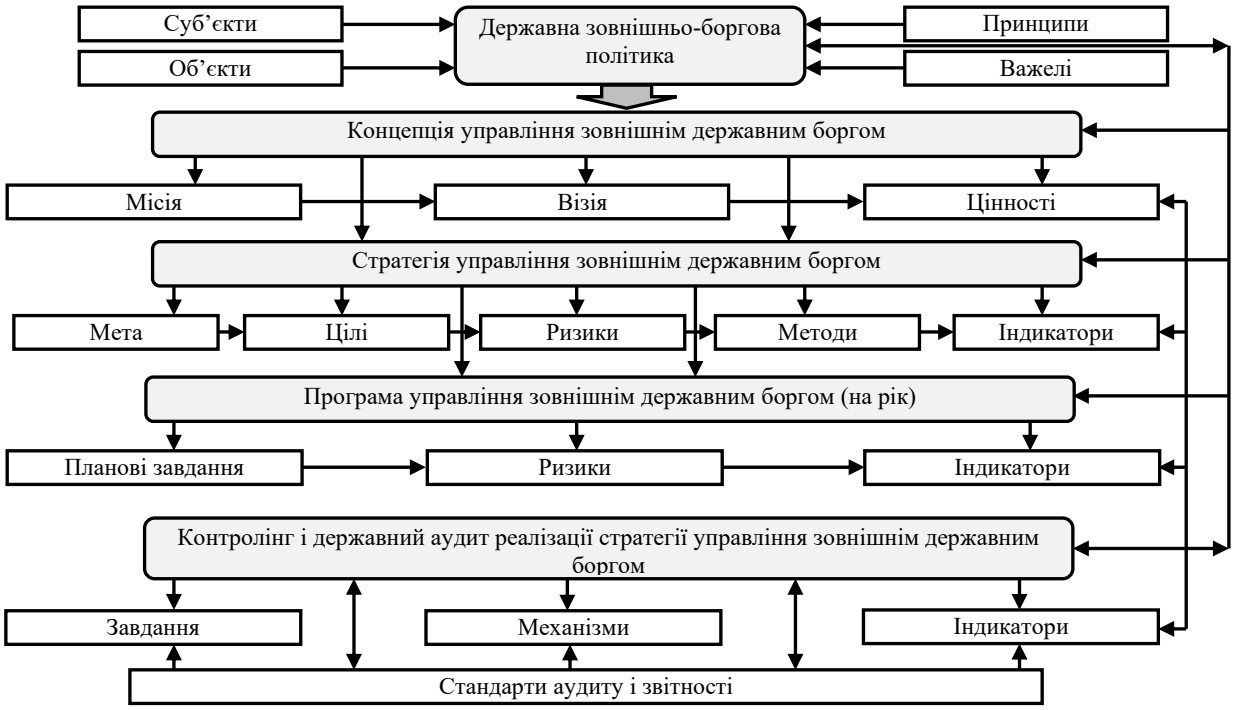

Рис. 2. Організаційний механізм стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики

Джерело: розробка автора.

Центральним елементом організаційного механізму стратегування є державна зовнішньо-боргова політика – сукупність дій Уряду, пов'язаних із здійсненням зовнішніх державних запозичень, обслуговуванням зовнішнього державного і гарантованого державою боргу, а також регулюванням зовнішніх корпоративних запозичень. Суб'єктами державної політики є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Боргове агентство та інші центральні органи виконавчої влади. Об'єктом державної політики є зовнішній державний і гарантований державою борг.

Державна зовнішньо-боргова політика має здійснюватися на таких засадах:

- ефективності – зовнішні запозичення мають здійснюватися за мінімальною вартістю, а залучені кошти – використовуватися максимально ефективно;

- оптимальності – структура зовнішнього державного боргу має бути оптимальною за набором боргових інструментів, валют, розподілу ризиків і строків погашення облігацій зовнішніх державних позик;
- мінімізації ризиків зовнішніх державних запозичень;
- культури управління боргом – держава повинна вчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед кредиторами та нести відповідальність за порушення договірних умов;
- стабільності – державна політика провадиться постійно на незмінних засадах, а її корегування можливе за умов обґрунтованих потреб;
- публічності – інформація про зовнішньо-боргову політику та результати її здійснення є публічною;
- інтегрованості – зовнішньо-боргова політика є частиною загальної боргової й фінансової політики держави, здійснюється з урахуванням міжнародних норм і правил управління зовнішнім державним боргом;
- обліковості – до зовнішніх державних запозичень застосовуються міжнародні стандарти обліку й аудиту, а сам облік здійснюється в повному обсязі за всіма джерелами запозичень.

Реалізація цих принципів здійснюється нормативно-правовими, організаційними, адміністративними, фінансово-економічними й інформаційними методами (важелями).

Державна зовнішньо-боргова політика належить до активних державних політик. Відповідно до досліджень О. Лугівської і Л. Лугівської, за механізмом фінансування боргових зобов'язань політика може бути консервативною, агресивною чи поміркованою; за способом реалізації – дискреційною та недискреційною [9, с. 137].

Реалізацію державної зовнішньо-боргової політики необхідно здійснювати на базі відповідної Концепції державної боргової політики. Вважаємо, що місією політики має бути забезпечення економічного зростання в Україні за рахунок фінансування частини дефіциту державного бюджету зовнішніми кредитними ресурсами. Візією реалізації місії при цьому є врегулювання комплексу проблем, пов'язаних з необхідністю визначення оптимальних джерел фінансування потреб держави, зменшення боргового навантаження на державний бюджет України, запобігання подальшому збільшенню величини зовнішнього боргу та створення ефективної системи управління зовнішнім державним боргом в умовах поглиблення інтеграції України у світову валютно-кредитну систему. Відповідно цінностями політики мають бути економічний розвиток України, добробут населення, боргова незалежність країни, економічна безпека держави, підвищення міжнародної інвестиційної позиції України, формування позитивного іміджу держави серед кредиторів, підвищення міжнародного суверенного кредитного рейтингу України.

Метою довгострокової стратегії управління зовнішнім державним боргом є мінімізації вартості зовнішніх державних запозичень у довгостроковому періоді на основі управління ризиками та борговою безпекою країни. Залежно від макроекономічного розвитку і сценарних прогнозів, цілями стратегії можуть бути мінімізація виплат за зовнішнім державним боргом або оптимізація боргового навантаження. Кожна із стратегічних цілей має свої особливості й ризики. Так, мінімізація виплат за зовнішнім державним боргом за незмінності інших параметрів боргового навантаження неодмінно призведе до погіршення суверенного кредитного рейтингу, реструктуризації боргу й переносу боргового тягаря на майбутні покоління, загроз застосування кредиторами штрафних санкцій, відпливу інвестицій тощо. Мінімізація боргового навантаження на економіку й державний бюджет імовірно буде супроводжуватися зростанням інфляції, девальвації гривні, зниженням темпів економічного розвитку, скороченням соціальних виплат, зростанням податкового тиску на бізнес тощо.

У середньостроковій перспективі стратегія управління зовнішнім державним боргом є інструментом боргової політики, метою якого оптимізація структури зовнішнього державного боргу з погляду співвідношення вартості обслуговування та ризиків при збереженні прийнятного рівня боргового навантаження. Зокрема, цілями Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019–2022 роки є такі [10]:

- збільшення частки державного боргу у національній валюті;
- продовження середнього строку до погашення і забезпечення рівномірного графіка погашення державного боргу;
- залучення довгострокового пільгового фінансування;
- продовження розвитку міцних взаємовідносин з інвесторами та подальше удосконалення політики управління державним боргом.

Водночас, середній термін до рефіксації відсоткових ставок за портфелем зовнішнього державного боргу становить 4,1 року, що вказує на помірний рівень відсоткового ризику.

Програма управління зовнішнім державним боргом є складовою частиною Програми управління державним боргом, яку затверджує Міністерство фінансів України на кожен рік, відповідно до Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом. Її основними завданнями є своєчасне та в повному обсязі виконання боргових зобов'язань, здійснення у планових обсягах

зовнішніх державних запозичень, оптимізація джерел фінансування обслуговування зовнішнього державного боргу, реалізація конкретних заходів зі співпраці з міжнародними кредиторами, інвесторами та рейтинговими агентствами тощо.

Заключним етапом стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики є стратегічний контролінг та державний аудит виконання стратегій і планів управління зовнішнім державним боргом.

Необхідно наголосити, що Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2019–2022 роки, а відтак і Програма управління державним боргом на 2019 рік не містять взаємоузгодженої системи індикаторів, що давали б змогу якісно оцінити досягнення поставлених цілей і мети. Саме тому «Звіт про виконання Програми управління державним боргом», який щорічно оприлюднює Міністерство фінансів України, за своєю структурою і змістом є більше аналітичною запискою про стан заборгованості держави й динаміку боргових платежів. Незважаючи затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, основні параметри зовнішньоборгової безпеки держави не плануються у стратегіях управління державним боргом і не аналізуються під час звітності.

Зважаючи на це вважаємо, що в системі стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики чільне місце має бути відведено макроіндикаторам боргової стійкості, боргової безпеки й боргового навантаження, за якими власне й буде здійснюватися стратегічне планування й контроль виконання планів.

Так, для оцінювання зовнішньоборгової безпеки держави, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [11], використовують три основні макроіндикатори, порогові значення яких формують оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний і критичний рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Система індикаторів зовнішньоборгової безпеки України та їхні порогові значення

Індикатор	Значення				
	оптимальне	задовільне	незадовільне	небезпечне	критичне
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	40	45	55	60	70
Індекс EMBI + Україна	200	300	500	700	1000
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	20	36	41	45	50

Джерело: склав автор на основі [11].

Економічний зміст наведених у таблиці індикаторів та їх порогових значень полягає в наступному. За першим із них теоретично вважають, що весь обсяг валового внутрішнього продукту є ліквідним і буде першочергово використаний у повному обсязі на погашення зовнішніх державних запозичень. Однак практично, з огляду на структуру ВВП, це не так, і держава може забезпечити ліквідність ВВП на рівні 40–60 %. Індекс EMBI+ обчислюється міжнародним банком J.P. Morgan і являє собою спред між суверенними облігаціями України, строк до погашення яких понад рік і обсяг в обігу понад 500 млн дол. США, та облігаціями Державного Казначейства США (як безризиковими цінними паперами). За великими рахунком, EMBI+ є мірилом кредитного ризику зовнішніх боргових зобов'язань країни. Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу є індикатором міжнародної платоспроможності країни за зовнішнім державним і гарантованим державою боргом.

Поряд із цими, в міжнародній практиці застосовують і низку інших індикаторів боргової стійкості країн (табл. 2).

Таблиця 2

Порогові значення індикаторів зовнішньоборгової стійкості

Індикатор	Порогове значення	Індикатор	Порогове значення
Відношення валового зовні-нього боргу до експорту товарів і послуг, %	≤200	Відношення витрат на обслуговування зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	≤25
Частка короткострокового боргу у валовому зовнішньому борзі, %	≤20	Темп кумулятивної зміни реального обмінного курсу гривні за останні 3 роки, %	±11
Відношення офіційних міжнародних резервів до композитного критерію МВФ, %	≤100	Відношення чистої міжнародної інвестиційної позиції до ВВП, %	≥ -35

Джерело: склав автор за даними Міжнародних фінансових організацій.

У контексті стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики наведені індикатори і їх порогові значення дають змогу не лише оцінити можливості України щодо реалізації певної фінансової і боргової політики, а й коректно визначити стратегію управління зовнішнім державним боргом і якісно провести аудит її реалізації.

Водночас в умовах макроекономічних дисбалансів і геополітичних викликів, не завжди можливо оцінити і спрогнозувати ризики зовнішньоборгової безпеки держави й оптимально скорегувати стратегію управління зовнішнім державним боргом за його складниками. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне гармонізацію і впровадження в Україні Міжнародних стандартів вищих органів аудиту (ISSAI). Зазначимо, що Міжнародна організація вищих органів аудиту (INTOSAI) є міжнародною професійною організацією, що об'єднує вищі органи аудиту країн, які є членами Організації Об'єднаних Націй. Її створено у 1953 р., наразі до її складу входять вищі органи аудиту 194 країн світу. Від 1998 р. Рахункова палата України є повноправним членом INTOSAI та є відповідальною за виконання зобов'язань, які випливають із її членства в цій організації. Тому для гармонізації професійних стандартів INTOSAI в Україні є всі інституційні передумови.

З метою підвищення ефективності стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики вважаємо, що доцільно гармонізувати й впровадити наступні професійні стандарти INTOSAI:

- ISSAI 5411 «Індикатори боргу»;
- ISSAI 5410 «Керівництво з планування й проведення аудиту внутрішнього контролю державного боргу»;
- ISSAI 5420 «Управління державним боргом і фінансова вразливість»;
- ISSAI 5422 «Повноваження з аудити ефективності державного боргу»;
- ISSAI 5430 «Фінансовий вплив наслідків управління державним боргом і роль вищих органів аудиту»;
- ISSAI 5440 «Керівництво з проведення аудиту державного боргу: використання тестів на істотність у фінансовому аудиті»;
- GUID 9020 «Оцінка державних стратегій».

Основним стандартом INTOSAI для ефективного стратегічного управління зовнішнім державним боргом є ISSAI 5411 «Індикатори боргу», що містить систему індикаторів оцінювання боргової політики (рис. 3).

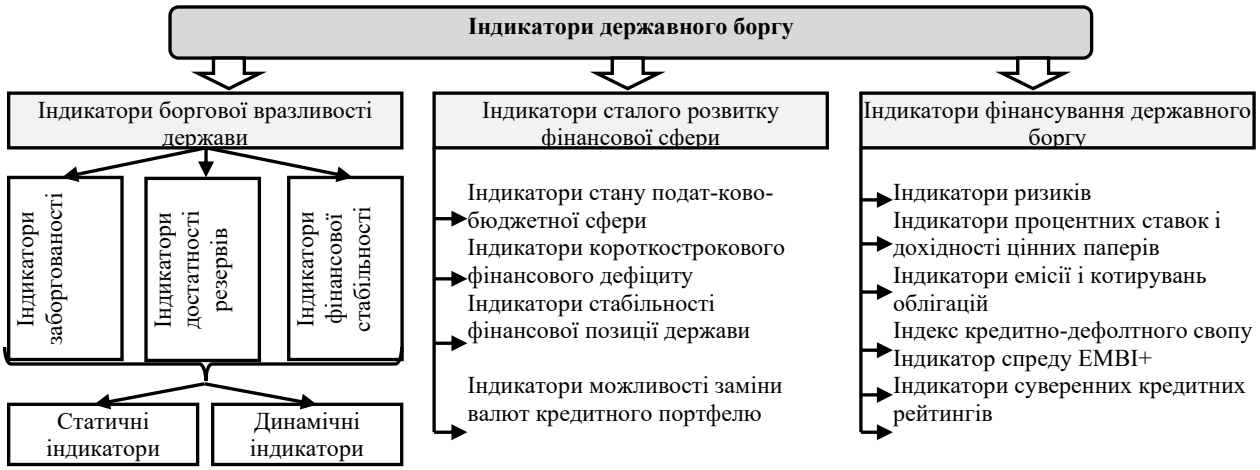

Рис. 3. Система індикаторів державного боргу відповідно до стандарту ISSAI 5411 «Індикатори боргу»

Джерело: сформовано автором за даними ISSAI 5411 «Індикатори боргу» [12].

Усі індикатори стандарту ISSAI 5411 «Індикатори боргу» розподілені на три групи: індикатори боргової вразливості держави, сталого розвитку фінансової сфери та фінансування державного боргу. Показники першої групи охоплюють фінансовий сектор та бюджетну сферу, даючи змогу оцінювати боргову залежність держави як статично, так і динамічно. Друга група базується на параметрах державного і гарантованого державою боргу, розглядаючи його як факт заборгованості перед кредиторами й необхідності виконання договірних умов у коротко-, середньо- й довгостроковій перспективі, для чого потрібно здійснювати стратегування державної боргової, фінансово-кредитної, монетарної й фіскальної політики. Група індикаторів фінансування державного боргу дає змогу оцінити ризики управління борговими зобов'язаннями й вибрати раціональну стратегію управління зовнішнім державним боргом.

Підвищити ефективність системи управління зовнішнім держаним боргом на засадах професійного стандарту ISSAI 5440 «Керівництво з проведення аудиту державного боргу: використання тестів на істотність у фінансовому аудиті» можливо шляхом реалізації рекомендацій Світового банку з управління державним боргом (рис. 4).

Як видно з рисунка, основною метою управління державним боргом є зменшення вразливості національної економіки до зовнішніх макрофінансових дисбалансів, спричинених ризиками зовнішніх державних запозичень. Ключовими інструментами до того ж є стрес-тестування боргової безпеки та стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики.

Оцінювання ефективності стратегування зовнішньо-боргової державної політики України, відповідно до вимог GUID 9020 «Оцінка державних стратегій» [14], має здійснювати Рахункова палата України й Державна аудиторська служба України, визначаючи очікувані й неочікувані наслідки реалізації стратегії управління зовнішнім державним боргом у коротко- й довгостроковому періоді, базуючись на системі індикаторів державного боргу. При цьому таке оцінювання доцільно здійснювати до початку реалізації стратегії, під час здійснення планових заходів і після завершення стратегічного плану з метою як оперативного, так і стратегічного корегування державної фінансової й боргової політики.

Рис. 4. Детермінанти Програми Світового банку з управління державним боргом і ризиками державних запозичень відповідно до стандарту ISSAI 5440 «Керівництво з проведення аудиту державного боргу: використання тестів на істотність у фінансовому аудиті»

Джерело: сформовано автором за даними ISSAI 5440 [13].

Висновки. Дослідження теоретико-методологічних засад стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики показало, що воно є провесно-орієнтованим, охоплює стратегічне управління, планування й контролінг державного боргу. Організаційний механізм стратегування за своєю структурою є низхідним і реалізується завдяки державній зовнішньоборговій політиці від стратегій і оперативних планів управління зовнішніми державними запозиченнями до державного аудиту і контролінгу за їх виконанням. З метою підвищення ефективності стратегування у сфері зовнішньо-боргової державної політики обґрунтовано гармонізація й впровадження професійних стандартів Міжнародної організації вищих органів аудиту, особливо в частині індикаторів державного боргу і процедур державного аудиту стратегій управління держборгом.

Література

1. Williamson O. E. Strategizing, Economizing, and Economic Organization. Strategic Management Journal. 1991. Vol. 12. Pp. 75–94.

2. Вишневський О. С. Загальна теорія стратегування: від парадигми до практики використання. Київ : Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2018. 156 с.

3. Про схвалення Концепції державної боргової політики на 2001–2004 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2000 р. № 1483. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-2000-п.

4. Економічна енциклопедія / ред. Б. Д. Гаврилишин [та ін.]. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.

5. Chandler A. Strategy and Structure. Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. Cambridge : MIT Press, 1962. 488 p.

6. Mintzberg H. The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy. California Management Review. 1987. Vol. 30. No. 1. Pp. 11–24.

7. Федякина Л. Н. Мировая внешняя задолженность: теория и практика урегулирования. Москва : Дело и Сервис, 1998. 304 с.

8. Рудик Р. Стан проблем боргової політики України на ринку зовнішніх запозичень та шляхи їх вирішення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 7. С. 68–74.

9. Лугівська О. П., Лугівська Л. А. Класифікація типів і видів боргової політики держави. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2017. № 1(79). С. 130–140.

10. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 473. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-п.

11. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13.

12. ISSAI 5411 «Индикаторы долга»: стандарт INTOSAI. URL : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-5411-RU.pdf.

13. ISSAI 5440 «Руководство по проведению аудита государственного долга – использование тестов на существенность в финансовом аудите»: стандарт INTOSAI. URL : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi= /export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-5440-RU.pdf.

14. GUID 9020 «Оценка государственных стратегий»: стандарт INTOSAI. URL : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/ eurosai/.content/documents/others/ISSAI/Guid-9020-Evaluation-of-Public-Policies_RU.pdf.

References

1. Williamson, O. E. (1991). Strategizing, Economizing, and Economic Organization. *Strategic Management Journal*, 12, 75–94.

2. Vyshnevskyi, O.S. (2018). Zahalna teoriia stratehuvannia: vid paradyhmy do praktyky vykorystannia [General theory of strategizing: from paradigm to practice of use]. Kyiv: In-t ekonomiky promyslovostisti NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000). Pro skhvalennia Kontseptsii derzhavnoi borhovoi polityky na 2001–2004 roky [On approval of the Concept of the state debt policy for 2001–2004]: the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 28 September 2000 No. 1483. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-2000-п. [in Ukrainian].

4. Havrylyshyn, B.D. (eds.). (2002). Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]. Vol. 3. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].

5. Chandler, A. (1962). Strategy and Structure. Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. Cambridge : MIT Press.

6. Mintzberg, H. (1987). The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy. *California Management Review*, 30(1), 11–24.

7. Fediakina, L.N. (1998). Mirovaya vneshnyaya zadolzhennost: teoriya i praktika uregulirovaniya [Global External Debt: Theory and Practice of Settlement]. Moscow: Delo i Servis. [in Russian].

8. Rudyk, R. (2014). Problems of debt policy of Ukraine in the external borrowing market and solutions. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 160, 68-74. [in Ukrainian].

9. Luhivska, O.P., Luhivska, L.A. (2017). Classification types and debt policies of the state. *Scientific Bulletin Of PUET: Economic Sciences*, 1(79), 130–140. [in Ukrainian].

10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). Pro zatverdzhennia Serednostrokovoi stratehii upravlinnia derzhavnym borhom na 2019-2022 roky [On approval of the Medium-Term Public Debt Management Strategy for 2019-2022]: the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 5 June 2019 No. 473. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-п. [in Ukrainian].

11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013). Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On approval of guidance on the calculation of economic security of Ukraine]: decree of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine from 29 October 2013 No. 1277. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13. [in Ukrainian].

12. INTOSAI. (2004). ISSAI 5411 Indikatory dolga [Debt indicators]: INTOSAI standard. Retrieved from : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-5411-RU.pdf. [in Russian].

13. INTOSAI. (2003). ISSAI 5440 Rukovodstvo po provedenyiu audita gosudarstvennogo dolga – ispolzovanie testov na sushchestvennost v finansovom audite [Public Debt Audit Guidelines – Using Materiality Tests in Financial Audits]: INTOSAI standard. URL : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi= /export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-5440-RU.pdf. [in Russian].

14. INTOSAI. (2003). GUID 9020 Otsenka gosudarstvennykh strategyi [Assessment of government strategies]: INTOSAI standard. Retrieved from : https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/ eurosai/.content/documents/others/ISSAI/Guid-9020-Evaluation-of-Public-Policies_RU.pdf. [in Russian].

Рецензія / Peer review: 11.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 657.422.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-179-184

МАКУРІН А. А.
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ДЕРЖАВИ ЗА ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

У статті проаналізовано підходи різних країн світу до регулювання операцій з криптовалютами а також визначено нормативно – правове функціонування криптобірж. Встановлено, що відсутність абсолютно налагодженої системи контролю є причиною виникнення невиправданих втрат, знижує загальну ефективність роботи, призводить до відсутності належного підґрунтя для реалізації функції контролю. В дослідженні наведено основні підходи з державного контролю та наведено його форми. Серед них варто зазначити, прийняття відповідних нормативно – правових норм які відображені в законодавчих актах та законах з питань діяльності учасників ринку криптовалюти; видання ліцензії на здійснення діяльності пов'язаної з криптобіржами та криптообмінними операціями з проведенням належного контролю; встановлення правил і стандартів надання фінансових послуг на ринку криптовалюти, контроль за їх дотриманням та за достовірністю інформації, яка надається. Досвід інших країн світу з державного регулювання цифрових активів, показує, що цифрові валюти необхідно винести в окрему категорію під назвою «криптографічні активи», що відповідає визначенню, прийнятому «Великою двадцяткою». Компанії, що надають послуги з обміну криптовалюти, повинні отримати статус «агентів по обміну криптографічних активів». Маржинальна торгівля криптовалюти буде регулюватися відповідно до тих же правил, що застосовуються на ринках іноземних валют, тому наша країна має змогу піти цим шляхом. Крім того, більшість країн вже націлені на випуск власної цифрової валюти. Так, наприклад в Росії – цифровий рубль, в Україні – карбованець чи цифрова гривня, в Китаї – цифрова йєна, різновидом цифрового долару в США вже є USDT. Проте такі активи не можна вважати криптовалютою, оскільки відомий емітент грошових коштів, який їх випускає, несе відповідальність за підробку, зберігання та обмін. Також, такі активі забезпечуються державою в особі національного банку. Проведене дослідження показало, нормативно-законодавча база залишається недостатньо розробленою в більшості держав. Діяльність криптовалютних бірж, майнінг та вивід в фіат переважно не регулюються на державному рівні.

Ключові слова: державний контроль, криптовалюта, віртуальні активи, облік операцій з обміну.

MAKURIN A.
National Technical University Dnipro Polytechnic

ECONOMIC CONTROL OF THE STATE BY VIRTUAL ASSETS

The article analyzes the approaches of different countries to the regulation of operations with cryptocurrencies and defines the regulatory and legal functioning of cryptocurrencies. It is established that the lack of a well-established control system is the cause of unjustified losses, reduces the overall efficiency of work, leads to the lack of a proper basis for the implementation of the control function. The study presents the main approaches to state control and its forms. Among them it is necessary to note, acceptance of the corresponding regulatory legal norms which are reflected in legislative acts and laws concerning activity of participants of the cryptocurrency market; issuance of a license to carry out activities related to cryptocurrencies and cryptocurrency transactions with proper control; establishing rules and standards for the provision of financial services in the cryptocurrency market, monitoring their compliance and the accuracy of the information provided. The experience of other countries in the world of state regulation of digital assets shows that digital currencies should be placed in a separate category called "cryptographic assets", which corresponds to the definition adopted by the "Big Twenty". Companies that provide cryptocurrency exchange services must be granted the status of "cryptocurrency asset exchange agents". Margin trading in cryptocurrency will be regulated according to the same rules that apply in foreign exchange markets, so our country can follow this path. In addition, most countries are already aiming to produce their own digital currency. For example, in Russia - the digital ruble, in Ukraine - the ruble or the digital hryvnia, in China - the digital yen, a kind of digital dollar in the US is already USDT. However, such assets cannot be considered a cryptocurrency, as the known issuer of funds that issues them is responsible for counterfeiting, storage and exchange. Also, such assets are provided by the state in the person of the national bank. The study showed that the regulatory framework remains underdeveloped in most countries. The activities of cryptocurrency exchanges, mining and withdrawal to fiat are mostly not regulated at the state level.

Keywords: state control, cryptocurrency, virtual assets, accounting for exchange transactions.

Вступ. Жодна фінансова установа, яка має можливість здійснювати діяльність по операціям пов'язаних з криптовалютою, віртуальними грошовими коштами, токенами, цифровими активами не може бути без системи контролю. Відсутність абсолютно налагодженої системи контролю є причиною виникнення невиправданих втрат, знижує загальну ефективність роботи організації, призводить до відсутності належного підґрунтя для реалізації функції мотивування. Ефективність контролю визначається як рівнем його організації так і досконалістю методичного забезпечення окремих процедур та всієї системи контролю загалом.

Перш ніж розглянути основні елементи організації контролю суб'єктів господарювання за цифровими активами необхідно зосередити увагу на економічному змісті самого поняття «контроль». Термін «контроль» у практичній та науковій діяльності використовується достатньо часто. Спеціалісти з теорії менеджменту трактують контроль як особливий етап процесу управління. Контроль – це процес, який забезпечує досягнення цілей організації.

Контролювати – зовсім не означає лише розкривати недоліки: необхідно аналізувати будь-які відхилення – як в сторону погіршення, так і в сторону покращення показників, потрібно виявляти і позитивний досвід, з тим, щоб своєчасно підтримувати нове, прогресивне, створити можливості для його широкого розповсюдження. Контроль як функція має двоякий характер.

З однієї сторони, – це елемент кожної основної функції управління (зокрема й обліку), а з іншої, – це самостійна функція управління, яка виступає одним із головних інструментів в прийнятті рішень. У контролі як функції управління часто проявляються його інформаційна і коригувальна сутність.

Державний контроль та регулювання ринку криптовалюти може здійснюватися у таких формах:

- Прийняття відповідних нормативно – правових норм які відображені в законодавчих актах та законах з питань діяльності учасників ринку криптовалюти;
- Здійснювати належний контроль та відповідне регулювання прав та обов'язків усіх учасників ринку криптовалюти;
- Видавати ліцензії на здійснення діяльності пов'язаної з криптобіржами та криптообмінними операціями з проведенням належного контролю.
- Держава може заборонити чи зупинити на певний термін діяльність фінансових установ які не мають ліцензії та термін дії ліцензії минув;
- У разі порушення законодавчих норм притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють надання фінансових послуг на ринку криповалюти;
- Встановлення правил і стандартів надання фінансових послуг на ринку криптовалюти, контроль за їх дотриманням та за достовірністю інформації, яка надається.

Аналіз останніх наукових досліджень. В різних наукових об'днаннях тривають диспути стосовно легалізації криптовалюти та майнингу. Так, варто зазначити роботи Ярової К., яка запропонувала свої підходи у визначенні криптовалюти та досліджувала її регулювання на державному рівні [1]. Волосович С. наголошує на тому, що без регулювання ринку криптовалюти на державному рівні криптовалюти «уйдуть в тінь» і держава не зможе отримати податки від операцій з обміну та продажу, також з майнингу криптовалюти [2]. Слободенюк О. зазанчив як вести облік криптовалюти з метою подальшого зітування перед державними органами [3]. Тарасова та інші використовують стохастичні моделі для прогнозування курсу криптовалют. Автори наголошують на необхідності представлення певних операцій в обліку, пов'язаному з криптовалютою; вони пропонують визнати цифрову валюту цифровими активами та під час обміну обкладати такі операції податками[4]. Пашкевич та інші обґрунтовують необхідність впровадження технології блокчейн в бухгалтерський облік. Вони також визначають певні ризики використання криптовалюти та розглядають можливість бухгалтерського обліку реєструвати цифрові активи у фінансовому обліку та звітності фінансових даних з подальшим звітуванням перед державними органами [5].

Мета роботи полягає у здійсненні аналізу підходів різних країн до регулювання криптовалюти та діяльності криптобірж, а також деталізації операції з конвертації криптовалюти у гривні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Державне регулювання ринку криптовалюти в Японії набуває змін. У закони «Про фінансові розрахунки» та «Про фінансові інструменти та обміні» внесені поправки, вони спрямовані на посилення контролю ринку цифрових грошей для підвищення захисту споживачів. Також влада має намір встановити контроль за торгівлею деривативами, усунути ризики, пов'язані зі зломами бірж і зробити регулювання галузі більш прозорим. Тепер криптовалюта в країні офіційно називаються «криптоактивами», до цього їх визначали як «віртуальні валюти». Влада Японії зазначила, що блокчейн - перспективна технологія, але не всі будуть використовувати її на благо. Тому необхідно стежити за компаніями і перевіряти, чи дотримуються вони вимоги закону.

На законодавчому рівні було встановлено, що цифрові валюти необхідно винести в окрему категорію під назвою «криптографічні активи», що відповідає визначенню, прийнятому «Великою двадцяткою». Компанії, що надають послуги з обміну криптовалюта, отримають статус «агентів по обміну криптографічних активів». Оновлене законодавство Японії також вимагає, щоб криптовалютні біржі застосовували «холодні» гаманці для зберігання коштів своїх клієнтів. Якщо ж для зберігання криптовалюти їм потрібно використовувати інфраструктуру, що має постійне підключення до мережі, такі активи повинні бути забезпечені їх власними фінансовими ресурсами [6].

Маржинальна торгівля криптовалюта буде регулюватися відповідно до тих же правил, що застосовуються на ринках іноземних валют. Крім того, кріптовалютним компаніям не дозволяється використовувати рекламні матеріали, що заохочують спекуляції, і потурати нечесним практикам на ринку, таким як інсайдерський трейдинг і маніпулювання цінами.

Крім того, варто зазначити, більшість країн вже націлені на випуск власної цифрової валюти. Так, наприклад в Росії – цифровий рубль, в Україні – карбованець чи цифрова гривня, в Китаї – цифрова йєна, різновидом цифрового долару в США вже є USDT. Проте такі активи не можна вважати криптовалютою, оскільки відомий емітент грошових коштів, який їх випускає, несе відповідальність за підробку, зберігання та обмін. Також, такі активі забезпечуються державою в особі національного банку.

Таким чином, можна визначити дві основні особливості притаманні криптовалюті та таким цифровим активам. Перша особливість полягає в тому, що у біткоїна немає емітента та єдиного центру. Криптовалюта не належить нікому і належить усім в однаковій мірі. Саме в цьому була основна ідея створення біткоїна на противагу державним валютам. Оборот криптовалюти залежить від її власників [7].

Державну валюту, як і цифрові активи, контролює Національний банк, тому ризики інфляції, деномінації та інших лих, нікуди не дінуться і перекочують в цифрові активи. Друга особливість полягає в тому, що криптовалюта є самостійною екосистемою. Простежуючи історію біткоїна можна стверджувати, що за рахунок правильної економічної стратегії і вдалого збігу обставин ця криптовалюта поступово збільшує вартість і цінність, ставши на сьогоднішній день найдорожчою валютою в світі.

Цифрові активи будь-якої країни - це фіатная валюта. Можливо, за рахунок якісної криптографії вони будуть добре технічно захищений від нападок шахраїв. Однак, якщо оцінювати макроекономічну перспективу, це все та ж гривня, тільки в цифровому вираженні. Отже, цифровий актив буде також прив'язаний до цін на нафту, страждати від інфляції і бути залежним від політичних обставим в країні.

На запит народного депутата України ще у 2018 році було підготовлено інформаційну довідку Європейським інформаційно – дослідним центром стосовно міжнародного досвіду законодавчого регулювання функціонування криптовалют, майнингу, криптовалютних бірж та виводу в фіат. Варто зазначити, що з моменту, коли світ дізнався про криптовалюту, в різних країнах почали її неофіційно використовувати на законодавчому рівні більшості держав нічого не змінилось, проте вартість криптовалютних активів почала стрімко зростати [8].

Нормативно-законодавча база залишається недостатньо розробленою в більшості держав. Діяльність криптовалютних бірж, майнінг та вивід в фіат переважно не регулюються на державному рівні. Органи регулювання сфери запобігання незаконним операціям з криптовалютою не існують в більшості країн. Найкраще, з розглянутих країн, ці відносини врегульовані в Японії, США (на рівні штатів) та в Федеративна Республіка Німеччина (таблиця 1).

Таблиця 1

Регулювання криптовалюти в різних країнах світу*

Країна	Аспекти регулювання	Криптовалюта	Криптовалютні біржі	Майнинг
Республіка Сінгапур	Грошово – кредитне управління та законодавство країни не регулює криптовалюту	Не є законним платіжним засобом	Віртуальні посередники які полегшують обмін криптовалюти на фіатні гроші	Така діяльність не визнається та не регулюється
Японія	Закон Про валютне регулювання регулює функціонування криптовалюти. Діяльність криптовалютних бірж та майнінгу регулюється Комісією по цифровим активам.	Криптовалюта визначається цінністю подібною активам. Біткоїн класифікується як свого роду передплачений платіжний інструмент.	Оператори криптовалютних бірж підлягають реєстрації в Агентстві фінансових послуг.	Дозволяє використовувати цифрову валюту як спосіб оплати, та фактично надаючи їй такий же правовий статус, як і іншим валютам
Європейський Союз	Криптовалюта не регулюється Європейським Центральним банком (ЄЦБ) та законодавством ЄС.	Криптовалюта класифікується як конвертована децентралізована віртуальна валюта.	Діяльність не регулюється законодавством ЄС.	Діяльність щодо майнінгу криптовалюти не регулюється законодавством ЄС.
Федеративна Республіка Німеччина	Не регулюється Німецьким федеральним органом фінансового нагляду та законами Німеччини.	Криптовалюта - це віртуальна валюта, операції та кредити по якій управляються у віддаленій мережі.	Діяльність біржі повинна відповідати Комерційному кодексу	Майнінг не є ліцензованим бізнесом, але підлягає авторизації.
США	Функціонування криптовалюти законодавчо не регулюється.	Не існує єдиного поняття.	Діяльність криптовалютних бірж регулює Мережа по боротьбі з фінансовими злочинами	Діяльність щодо майнінгу криптовалюти не регулюється на федеральному рівні.
Республіка Польща	Міністерство фінансів Польщі не регулює функціонування криптовалют	Стягується податок на прибуток.	Визначено, як офіційна економічна діяльність	Офіційна діяльність

*Джерело: Сформовано автором на основі [5,6]

Обмін криптовалюти на фіатні гроші здійснюється за трьома напрямами:

1. Криптовалютні біржі – найпопулярніший метод обміну криптовалюти на фіат. Можна обмінювати без перевірки та ідентифікації особи. Після створення облікового запису його необхідно пов'язати з дебетовою/кредитною карткою, або з банківським рахунком, після чого можна виводити криптовалюту в фіат.

2. Послуги посередників, наприклад LocalBitcoins.com - виступає в якості посередника між покупцем і продавцем, засновані на умовному депонуванні.

3. Карти попередньої оплати – це звичайні картки, які видаються Visa або MasterCard, що можуть фінансуватися через Bitcoin або інші валюти. Для отриманням такої картки людина повинна пройти процес ідентифікації. Існують різні обмеження на суму виводу в фіат, для зняття даних обмежень клієнт повинен пройти перевірку відповідно до політики «Знай свого клієнта», задля запобігання незаконному фінансуванню та відмиванню грошей. Комісія визначається компанією, через яку здійснюється вивід в фіат.

Обмін криптовалюти та конвертація її в фіатні гроші здійснюється наступним чином:

1) Особа повинна визначитись з віртуальним обмінником. В цьому їй допомагає BestChange - сайт-агрегатор даних про обміні пункти і курси обміну віртуальних грошей.

2) Необхідно визначитись яку віртуальну валюту будемо обмінювати та на яку. Наприклад обмінюємо Bitcoin cash (bch) на Приват24 (грн).

3) Визначити обмінник з особливостями обміну та обрати певний вигідний курс.

4) Заповнюємо усі необхідні поля. Кожен обмінник ідентифікує наш криптогаманець, особистість, номер телефону та адрес електронної пошти (рисунок 1)

5) На зазначений адрес електронної пошти від обмінника отримуємо інформацію про обмін та гаманець з віртуальною криптовалютою, куди слід її надіслати.

6) З віртуального гарячого гаманця Coinomi відправляємо визначену суму криптовалюти (bch) та бачимо її еквівалент в доларах США на дату та час здійснення транзакції.

7) Гроші особа отримує на зазначену карту Приват банку. Тобто особа отримує переказ з одного карткового рахунку на свій. Таким чином, обмін здійснюється завдяки третім особам які не контролюються державою. А фінансовій установі в тому числі банку, байдуже який переказ отримала особа. До того ж якщо виводити не значні суми в еквіваленті не більше 300 доларів США, взагалі фінансовий моніторинг не контролює такі операції.

Рис. 1 Введення даних та ідентифікація користувача в обміннику*

*Джерело: наведено автором з мережі internet

Під час подальшого удосконалення вітчизняного законодавства пропонується зазначити таке: «Криптообмінні операції необхідно здійнювати через криптобіржі та пункти обміну криптовалют (електронні). Криптообмінні операції з придбання криптовалюти за національну валюту можуть здійснювати фізичні та юридичні особи. Якщо особа націлена на збереження своїх заощаджень в цьому різновиді активів, ідентифікація не потрібна, проте ліміт придбання становить 200 доларів на місяць або еквівалент мінімальної заробітної плати станом в державі на 1 січня поточного року. Якщо особа баждає придбати більше то необхідно пройти обов'язкову ідентифікацію. Здійснення криптообмінних операції з придбання криптовалюти за національну валюту через програмно-технічні комплекси самообслуговування можливе виключно у разі, якщо дистанційними засобами верифікації (цифровий пароль, картка доступу тощо) забезпечується доступ до цієї послуги тих користувачів які будуть ідентифіковані [9].

З метою регулювання майнингу криптовалюти в Україні пропонується ліцензувати таку діяльність та визнати її як підприємницьку. Видобування (майнінг) криптовалют мають право здійснювати виключно фізичні особи та юридичні особи, що мають статус суб'єктів підприємницької діяльності. Проаналізувавши положення Господарського кодексу України, встановлено, що в ч.1 ст. 1 ГК України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Під таке трактування підпадає звичайний майнинг та віртуальний майнинг. Оскільки особа використовує електроенергію, певне обладнання для отримання речей нематеріального світу з метою подальшої їх реалізації та отримання реальних грошових коштів.

Тому, варто також зазначити, що відповідно до положення ч.2 ст. 1 ГК. України будь-яка господарська діяльність здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом. В свою чергу, суб'єкти підприємництва - підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватися і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність) [10]. Тобто, законодавець визначив критерії, відповідно до яких можна визначити чи є певна діяльність господарською та підприємницькою, а саме:

- діяльність для досягнення економічних і соціальних результатів;
- мета - отримання прибутку.

В не залежності від здійснення виду майнингу за для легалізації такої діяльності існує два шляхи. Перший полягає в складанні податкової декларації про майновий стан як фізична особа, вказуючи в ній дохід від операцій з криптовалютою (без реєстрації ФОП). Другий полягає в реєстрації ФОП або ТОВ та здійснення такої специфічної діяльності.

Оскільки підприємництво здійснюється на основі вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності. Аргументом для майнерів криптовалюти у такому випадку буде те, що види підприємницької діяльності вибираються майнером на власний розсуд. Враховуючи відсутність прямої заборони, здійснення майнингу є легальним.

Висновки. Майнери можуть вибрати наступні КВЕД (код виду економічної діяльності) для майнингу:

63.11 Оброблення даних, розміщення інформації на веб-вузлах і пов'язана з ними діяльність;

63.99 Надання інших інформаційних послуг, н.в.і.у.;

62.01 Комп'ютерне програмування;

62.09 Інша діяльність у сфері інформаційних технологій і комп'ютерних систем;

64.99 Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення).

Звичайно, що ці КВЕДи не є ідеальними, але є найбільш можливими для здійснення діяльності з майнингу. Враховуючи, що державні органи не бажають визнавати діяльність з майнингу легальною при створенні «Bitcoin-ферми» або іншої структури з майнингу криптовалюти необхідно вибирати прості організаційно-правові форми та форми оподаткування, які зможуть зрозуміти правоохоронні та податкові органи.

Література

1. Ярова К. Криптовалюта: визначення правового статусу в Україні: URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2017_10_253 (дата звернення: 20.04.2019).

2. Волосович С. Державне регулювання ринку криптовалют: зарубіжний досвід: сайт URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=uazt_2018_1_10 (дата звернення: 20.04.2019).

3. Слободенюк О. Як вести облік біткойнів у бухгалтерії: приклад реального бізнесу: URL: https://ain.ua/2018/09/05/bitkoiny-v-buxgalterii/ (дата звернення: 20.04.2019).

4. Федорова Ю. В. Криптовалюти та їх місце у фінансовій системі: URL: https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/02d193b 6b501a0fd82d6798fc841e70b.PDF (дата звернення:02.04.2019).

5. Лапидус, Л. В. Цифровая экономика: управление электронным бизнесом и электронной коммерцией : монография М. ИНФРА-М, 2018. 381 с.

6. Загнітко О. Біткоін: налаштувати не можна забороняти. Kyiv School of Economics: сайт URL : http://www.kse.org.ua/en/about/kse-news/?news id=2096 (дата звернення: 10.05.2019).

7. Безверхий К., Кувшинова А. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? Бухгалтерський облік і аудит. 2018. № 1. С. 29-38.

8. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? //Часопис цивілістики. – 2017. – №. 26. – С. 22-28.

9. Козырев А. Н. Цифровая экономика и цифровизация в исторической ретроспективе. Ноябрь, № 11. 2017 г. URL: http://Medium.comCEMI-RAS (дата звернення 06.02.2019)

10. Ginneken C. L. Settlement of cross-border transactions through Central Bank Digital Currency (CBDC): analysis from a risk management perspective : dis. – University of Twente, 2019.

References

1. Yarov, K. Cryptocurrency: Determining Legal Status in Ukraine [Kryptovalyuta: vyznachennya pravovoho statusu v Ukrayini], available at http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2017_10_253 (Accessed 20 April 2019).

2. Volosovich, S. State Regulation of the Cryptocurrency Market: Foreign Experience [Derzhavne rehulyuvannya rynku kryptovalyut: zarubizhnyy dosvid], available at : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=uazt_2018_1_10 (Accessed 20 April 2019).

3. Slobodeniuk, O. How to Keep Bitcoin Accounting in Accountancy: An Example of Real Business [Yak vesty oblik bitkoyniv u bukhhalteriyi: pryklad real′noho biznesu], available at : https://ain.ua/2018/09/05/bitkoiny-v-buxgalterii/ (Accessed 20 April 2019).

4. Fedorova, Yu.V. (2018), "Cryptocurrencies and theirplace in the financial system" available at: https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/02d193b6b501a0fd82d6 798fc841e70b.PDF (Accessed 02 April 2019).

5. Lapydus, L. V. (2018) Tsyfrovaia эkonomyka: upravlenye эlektronnym byznesom y эlektronnoi kommertsyei : monohrafyia M. : YNFRA-M, 381 s. [in Russian].

6. Zagnitko, O. Bitcoin: Customization cannot be prohibited [Bitkoin: nalashtuvaty ne mozhna zaboronyaty], Kyiv School of Economics, available at : http://www.kse.org.ua/en/about/kse-news/?news id = 2096 (accessed 10 May 2019).

7. Bezverkhiy, K., Kuvshinova, A. (2018), Cryptocurrency: Money or a Bubble? [Kryptovalyuta: hroshi chy myl′na bul′bashka?], Accounting and Auditing, No 1, P. 29-38.

8. Golubyeva N. Yu. (2017) “Pravove regulyuvannya kry`ptovalyut: chy` na chasi?”, Chasopy`s cy`vilisty`ky`, Vol 26, pp. 22-28.

9. Kozirev A. N. (2017) Tsyfrovaia эkonomyka y tsyfrovyzatsyia v ystorycheskoi retrospektyve. Noiabr, № 11. URL: http://Medium.comCEMI-RAS[in Russian]

10. Ginneken C. L. (2019) Settlement of cross-border transactions through Central Bank Digital Currency (CBDC): analysis from a risk management perspective : dis. – University of Twent.

Рецензія / Peer review: 21.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.35:351. 77:338.43
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-185-188

ЗАСОБА С.М.
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

У статті розглянуто можливості розвитку АПК із застосуванням сучасних механізмів кредитної політики. Порівняння рентабельності сукупного капіталу з середньозваженою ціною кредитів говорить про те, що навіть у випадках прибуткової діяльності, рівень віддачі на підприємствах АПК не дозволяє покривати додаткові витрати по погашенню процентів за кредити та основної суми боргу. Фактично, існуюча кредитна політика не здатна стимулювати розвиток даного сектору економіки. Висновки були зроблені на основі згрупованих даних та усередненої статистики по галузях. Однак, результати діяльності кожного окремого підприємства є індивідуальними і економічна доцільність його кредитування повинна визначатись окремо.

Ключові слова: механізми кредитної політики, рентабельність сукупного капіталу, середньозважена ціна кредитів, економічна доцільність кредитування.

ZASOBA S.
Prichernomorsk Science and Preceding Institute of Economics and Innovation

IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF CREDIT POLICY IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Market-oriented agriculture should have constant access to loans that can be offered on both price and non-price terms, adapted to its natural, production, technical, economic and financial characteristics. Although all loans known today are important for farms, long-term instruments are of particular importance among them. The latter, in turn, are difficult to generate in traditional banking, which is usually financed by short- and medium-term capital. This type of mismatch between the liabilities and assets of lending banks has been and remains one of the reasons for the involvement of public authorities in the field of agricultural lending. Forms of intervention can be different, as can the evaluation of its effectiveness, and this is a topical and topical issue that needs in-depth research.

The purpose of this study is to determine the prospects and effective areas of lending to agricultural enterprises based on the analysis of its economic feasibility.

The article considers the possibilities of agro-industrial complex development with the use of modern credit policy mechanisms. A comparison of the return on total capital with the weighted average price of loans suggests that even in cases of profitable activities, the level of return on agricultural enterprises does not cover the additional costs of repayment of interest on loans and principal. In fact, the existing credit policy is not able to stimulate the development of this sector of the economy. The conclusions were made on the basis of grouped data and averaged statistics by industry. However, the results of each individual enterprise are individual and the economic feasibility of its lending should be determined separately.

Key words: credit policy mechanisms, return on total capital, weighted average price of loans, economic feasibility of lending.

Вступ. Ринково орієнтоване сільське господарство повинно мати постійний доступ до кредитів, що можуть бути запропоновані як за ціновими та і нецiновими умовами, адаптованими до його природних, виробничо-технічних, економічних та фінансових характеристик. Хоча всі відомі сьогодні позики є важливими для фермерських господарств, особливе значення серед них мають довгострокові інструменти. Останні, у свою чергу, важко генерувати в традиційній банківській діяльності, яка зазвичай фінансується за допомогою короткострокового та середньострокового капіталу. Цей тип невідповідності між пасивами та активами банків-позикодавців був і залишається однією з причин залучення органів державної влади до сфери сільськогосподарського кредитування. Форми втручання можуть бути різними, як і оцінка його ефективності, і це є актуальним і злободенним питанням, яке потребує глибокого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням механізмів запровадження кредитної політики в розвитку АПК України займались такі вітчизняні науковці, як: І. Барановський, О. Гудзь, Б. Дадашев, А. Ісаян, О. Непочатенко, П. Саблук, А. Скрипник та інші [1-2]. Однак, результати діяльності підприємств даного сектору економіки вказують на існування значних проблем фінансового характеру, що унеможливлюють їхній подальший ефективний розвиток. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження даного напрямку науковцями.

Постановка завдання. Метою дійсного дослідження є визначення перспектив та ефективних напрямків кредитування підприємств АПК на основі аналізу його економічної доцільності.

Результати дослідження. Розглядаючи проблеми кредитування агропромислового комплексу в світі, слід зазначити, що кредит, як один з макроагрегатів, зазнав тривалого розвитку. До 1970-х років дуже активно використовувався вплив на національну економіку (реальну економіку). Найекстремальнішою формою втручання, яка називається фінансовою репресією, було пільгове кредитування окремих галузей та галузей (тобто використання його як інструменту розподілу капіталу та впливу на економічну діяльність) та реалізація інших соціально-економічних цілей.

Ситуація змінилася, коли центральні банки почали більшою мірою застосовувати ринковий підхід у своєму управлінні та більше покладатися на контроль грошової маси. Відносне зниження значення кредиту в монетарній політиці поглибилося в 1990-х роках, оскільки кінцевою метою центральних банків все частіше було контролювати цінову стабільність, яку коротко називали ціллю прямої інфляції. Однак банкіри не випускали з уваги попит та пропозицію на кредит, оскільки він дуже тісно співвідноситься з грошима, але в самій структурі поточного управління центральними банками він, як правило, є складовою депозитних та кредитних операцій.

Нинішня криза сприяла поверненню інтересу до кредиту в грошово-кредитній та макроекономічній політиці, по-перше, через економічне уповільнення і навіть серйозну загрозу його переходу в глибоку рецесію.

По-друге, кредит є змінною, яка враховується при передачі грошових імпульсів до реальної сфери (економіки).

По-третє, кредит є джерелом ліквідності для бізнесу та населення, яке може «перекинутися» на різні класи активів, що призводить до появи т.зв. спекулятивні бульбашки. спостерігаються великі коливання цін на сиру нафту, промислові та дорогоцінні метали, а також ціни на саму сільськогосподарську сировину та продовольство.

Не можна виключати, що в майбутньому роль кредиту в грошово-кредитній та макроекономічній політиці (поєднання грошово-кредитної та фіскальної політики) та фінансова стабільність може навіть зрости, оскільки теоретики та самі центральні банки шукають нових кінцевих цілей. Також стає все більш поширеною думка, що роль цих банків більше не обмежуватиметься лише піклуванням про низьку інфляцію. Тому в даний час широко обговорюється перехід центральних банків до націлювання на рівень цін, націлювання на номінальний ВВП або збільшення цільового показника в режимі DIT. Як зазначає багато науковців, не слід поспішати зі змінами, оскільки питання оптимального розташування наглядових, регуляторних та макропруденційних органів все ще перебувають на розгляді [2-4].

Розглядаючи механізми запровадження кредитної політики, слід відмітити наступні:

1) Традиційні. Основна увага приділяється впливу ринкової процентної ставки на інвестиції та економічну ситуацію. Водночас ця ставка повинна бути інструментом для досягнення рівноваги на кредитному ринку. У цьому каналі передбачається, що збільшення пропозиції грошей перетворюється на вищу пропозицію кредитів. В результаті ринкові темпи знижуються, тоді як матеріальні інвестиції зростають, оскільки капітал дешевший, зростає виробництво та зайнятість. З іншого боку, обмеження грошової маси - посилення грошово-кредитної політики - змінює напрямок цих залежностей.

2) Гіпотеза доступності кредитів, що передбачає, що процентна ставка повинна збалансувати кредитний ринок, оскільки комерційні банки за певних умов можуть самі обмежувати пропозицію позик. У найлегшому вигляді його можна назвати нормування кредиту, але в періоди серйозних труднощів це може навіть з’явитися так звана кредитна криза. Загалом у цьому каналі експансивна грошово-кредитна політика повинна призвести до збільшення пропозиції грошей та кредитів, збільшення фізичних інвестицій, виробництва та зайнятості. Звичайно, посилення грошово-кредитної політики діє навпаки.

3) Теорія q показника Тобіна. Останнє є часткою ринкової вартості компанії та витрат на оновлення / заміну її матеріального капіталу. Збільшення цього коефіцієнта означає збільшення інвестицій. Вплив експансіоністської (вільної / поблажливої) монетарної політики на реальну економіку має бути таким: більша пропозиція грошей веде до зростання цін акцій, що збільшує значення q-індексу, потім інвестицій і, нарешті, валового внутрішнього продукту і працевлаштування. Варто зазначити, що кредит безпосередньо не відображається в цьому каналі.

4) Неповна інформаційна дія. Цей канал зосереджений головним чином на поведінці комерційних банків. Вони можуть утримуватися від надання позик клієнтам, які маловідомі, ще не мають встановленої кредитної історії або лише починають свою діяльність. Банки просто бояться, що знайдуть найбільш ризикованих клієнтів, готових поводитись неетично або навіть намагатися вимагати позику. Резерв банків особливо збільшується в періоди економічного спаду. Вільна / експансивна монетарна політика може спробувати це виправити і, збільшуючи пропозицію грошей, впливати на зростання цін на акції, доступність кредитів, інвестицій, ВВП та зайнятість.

5) За рахунок споживчих витрат. Цей механізм складається з трьох підканалів: зміни ринкових процентних ставок (вплив майже ідентичний економіці, як у традиційному каналі, за винятком заміщення капітальних витрат споживчими витратами); ефект власності та ефект ліквідності. Ефект багатства передбачає, що експансивна монетарна політика повинна перетворитись на вищу пропозицію грошей, зростання ринкових цін на акції та збагачення суспільства, яке тоді більше схильне витрачати більше на споживання. Отже, ВВП та зайнятість у національній економіці зростають. Ефект ліквідності насправді досить тісно пов'язаний з майновим ефектом, тобто через зростання частки фінансових активів у багатстві громадян, тобто акцій та облігацій, а також, наприклад, права на виробництво або викид забруднюючих речовин. Якщо ціни на такі активи зростають, люди почуваються в безпеці, оскільки вони мають більші резерви ліквідних коштів, і тому вони охочіше їх споживати. Експансивна монетарна політика знову збільшує пропозицію грошей, тоді фінансові активи оцінюються вище, що примножує багатство громадян, і

громадяни витрачають більше на придбання товарів тривалого користування. Витрати на будівництво житла - це окремий випадок, хоча загальний напрямок наслідків неміцної монетарної політики не змінюється.

6) Через зміну курсу валют. Така ситуація є типовою для країн, відкритих для іноземних країн, і тому є загальною. Механізм впливу експансивного чиннику, діє так, що грошово-кредитна політика зазнає суттєвих змін, оскільки капітал може надходити між країнами внаслідок різниці в процентних ставках та зміни курсів валют. Теоретично, вища внутрішня грошова маса повинна призвести до зниження процентних ставок на внутрішньому ринку. Тоді валюта даної країни ослабне (її номінальний курс зростає), але натомість збільшується надлишок експорту над імпортом, що в кінцевому підсумку повинно збільшити ВВП та зайнятість

Повертаючись до аналізу ефективності кредитування саме АПК та застосуванні різних показників для такого оцінювання, зауважимо, що у фінансовому аналізі з цією метою використовують показник ефекту фінансового важеля [3-5, 8].

Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків обсяг власного капіталу змінюється щорічно за рахунок нерозподіленого прибутку, отриманого завдяки залученню додаткових джерел фінансування. Згідно статистичних спостережень [6-7], у 2015 р. певні види економічної діяльності, що входять до складу АПК, внаслідок непокритих збитків попередніх років мали від'ємні обсяги власного капіталу. Це призводило до того, що плече фінансового важеля також було меншим за нуль. Тобто, необхідно мати на увазі, що сфера застосування даного індикатора є обмеженою.

В табл. 1 наведені результати розрахунків цільового показника та його складових на підприємствах АПК України за даними 2015 р. Від'ємне значення ефекту фінансового важеля свідчить про те, що ціна залучених кредитних ресурсів перевищує ефективність їх використання в господарській діяльності. Через зменшення обсягів нерозподіленого прибутку, або збільшення непокритих збитків це призводить до поступового скорочення обсягів власного капіталу.

Таблиця 1

Результати розрахунку ефекту фінансового важеля для підприємств АПК України у 2015 р.*

Вид економічної діяльності	Код за КВЕД-2010	$P_{СК}$, %	$\frac{ПК}{ВК}$	*ЕФВ*, %
Сільське господарство та надання пов'язаних із ними послуг	01	15,0%	1,50	-7,1%
Рибне господарство	03	4,3%	2,77	-37,4%
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10+11+12	-3,7%	5,31	-106,6%
Виробництво добрив і азотних сполук	20.15	-48,7%	-1,80	–
Виробництво машин і устаткування для сільського господарства	28.3	-0,1%	-7,62	–
Виробництво машин і устаткування для харчової промисловості	28.93	6,5%	2,79	-32,7%
Оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами	46.2	-5,9%	-25,96	–
Оптова торгівля продуктами харчування	46.3	-7,4%	-15,59	–
Оптова торгівля сільськогосподарськими машинами й устаткуванням	46.61	0,6%	20,01	-331,6%
Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах продуктами харчування	47.11	-5,6%	-9,90	–
Роздрібна торгівля продуктами харчування в спеціалізованих магазинах	47.2	1,5%	6,21	-98,5%

де $P_{СК}$ – рентабельність сукупного капіталу до сплати податку на прибуток; *ПК*, *ВК* – відповідно, середньорічні обсяги залученого позикового та власного капіталу в галузі; *ЕФВ* – ефект фінансового важеля.

*Джерело: систематизовано автором.

Середньозважена ціна короткострокових та довгострокових кредитів для суб'єктів господарювання, згідно даних банківської статистики [6], у 2015 р. становила 20,8%.

Висновки. Порівняння рентабельності сукупного капіталу з середньозваженою ціною кредитів говорить про те, що навіть у випадках прибуткової діяльності, рівень віддачі на підприємствах АПК не дозволяє покривати додаткові витрати по погашенню процентів за кредити та основної суми боргу. Фактично, існуюча кредитна політика не здатна стимулювати розвиток даного сектору економіки. Висновки були зроблені на основі згрупованих даних та усередненої статистики по галузях. Однак, результати діяльності кожного окремого підприємства є індивідуальними і економічна доцільність його кредитування повинна визначатись окремо.

Література

1. Ісаян А.М. Перспективи розвитку банківського кредитування АПК України на основі використання зарубіжного досвіду. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду. Проблеми інтеграції України у світовий простір : зб.наук. праць. НАН України. Ін–т регіональних досліджень. 2013. Вип. 1 (99). С.399–405.

2. Шмиголь Н. М. Актуальні проблеми та шляхи удосконалення обліку витрат на підприємствах. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3. С. 108-114.

3. Савицкая Г. В. Методика комплексного анализа хозяйственной деятельности : учеб. пособие. М. : ИНФРА-М, 2007. 384 с.

4. Антонюк А.А., Шмиголь Н.М. Роль і місце аналізу виробничих запасів у системі управління ресурсним потенціалом підприємства : зб.наук. праць. Запоріжжя, 2015. Вип. 5 (86). С. 102-106.

5. Шмиголь Н. М. Система управління мотивацією працівників як інструмент формування доходів підприємства. Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. 2011. № 3. С. 175-179.

6. Економічна статистика, діяльність підприємств. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 26.01.2019).

7. Національний банк України. Грошово-кредитна статистика. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial (дата звернення: 26.01.2019).

8. Шмиголь Н.М., Монастирська Д.С., Антонюк А.А. Сучасні тенденції в організації оплати праці в зарубіжних країнах у розрізі систем оплати праці. Держава та регіони. 2016. № 2 (89). С. 71–75.

References

1. Isaian A.M. (2013) Perspektyvy rozvytku bankivskoho kredytuvannia APK Ukrainy na osnovi vykorystannia zarubizhnoho dosvidu. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu. Problemy intehratsii Ukrainy u svitovyi prostir : zb.nauk. prats. NAN Ukrainy. In–t rehionalnykh doslidzhen, Vol. 1 (99), pp. 399–405.

2. Shmygol N.M. (2015) Actual problems and ways to improve cost accounting in enterprises. Visnyk of Zaporizhzhya National University. Economic sciences, no. 3, pp. 108-114.

3. Savitskaya G.V. (2007) Methods of complex analysis of economic activity: textbook. allowance. M.: YNFRA-M. 384 s.

4. Antonyuk A.A., Shmigol N.M. (2015) Rol i mistse analizu vyrobnychykh zapasiv u systemi upravlinnia resursnym potentsialom pidpryiemstva : zb.nauk. prats. Zaporizhzhia, Vol. 5 (86), pp. 102-106.

5. Shmygol N.M. (2011) Management system of employee motivation as a tool for income generation. State and Regions. Series Economics and Entrepreneurship, no. 3, pp. 175-179.

6. State Statistics Service of Ukraine. Economic statistics, activity of enterprises. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (accessed: 26.01.2019).

7. National Bank of Ukraine. Monetary statistics. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial (accessed: 26.01.2019).

8. Shmygol N.M., Monastyrska D.S., Antonyuk A.A. (2016) Current trends in the organization of wages in foreign countries in terms of wage systems. State and regions, no. 2 (89), pp. 71–75.

Рецензія / Peer review: 11.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 365.055 : 0039
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-189-195

СЕКІРОЖ Я.
Українська інженерно-педагогічна академія

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Важливою передумовою розробки алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств є якісне фінансово-стратегічне управління, що являє собою систему, яка складається з комплексу стратегічно-інноваційних дій, принципів, методів розробки та реалізації інноваційних управлінських рішень.

Сучасний етап розвитку машинобудівних підприємств характеризується негативним впливом значної кількості факторних чинників, серед яких нестабільність регуляторно-податкового законодавства, значні інфляційні процеси, підвищення відсоткових ставок по кредитним ресурсам, значна конкуренція, загальна невизначеність, низький рівень інноваційно-інвестиційної активності та ще багато інших. Дія цих чинників призводить до вагомих фінансово-ресурсних втрат, проявів дисбалансів та отримання збитків підприємствами. Що сприяє зниженню інноваційного забезпечення стійкості розвитку, що стає істинною стратегічною загрозою внутрішній безпеці для машинобудівних підприємств.

Питаннями розробки алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств займались вітчизняні та зарубіжні вчені, але аналіз робіт свідчить про те, що визначені питання потребують подальших досліджень.

Метою статті є розробка алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств.

Управління інноваційним забезпеченням стійкого розвитку машинобудівнихпідприємств здійснюється для розв'язання масштабних стратегічних проблем. У даних умовах поширеними є зміни завдань, пріоритетів діяльності, внаслідок чого не приділяється достатня увага удосконаленню показників стійкості розвитку. Важливим елементом алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств є етап здійснення діагностики та аналіз проблеми, на якому здійснюється перетворення стратегічних цілей у систему довгострокових і короткострокових цілей, через які підприємство буде впливати на рівень стійкості фінансового стану підприємства.

Побудова ефективно діючого алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства неможлива без розробки інноваційної стратегії та її адаптації відповідно до змін зовнішнього середовища. Шляхи реалізації завдань управління фінансовими ресурсами мають визначатися фінансовою політикою підприємства залежно від конкретних умов та особливостей діяльності кожного суб'єкта господарювання. Однак з поміж запропонованих заходів найбільш ефективний результат буде отримано при забезпеченні беззбиткової діяльності з постійним підвищенням прибутку на підприємстві, оптимізації щодо управління дебіторської і кредиторської заборгованості на машинобудівних підприємствах, використання нової інноваційної стратегії, постійно вдосконалювати методи праці, стимулювати робітників за допомогою мотивації для подальшого збільшення продуктивності праці на підприємстві.

Ключові слова: алгоритм; ефективність; інноваційне забезпечення; підприємство; стійкий розвиток; управління.

SEKIROZH Y.
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

ALGORITHM OF FORMATION OF INNOVATIVE SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

An important prerequisite for the development of an algorithm for the formation of innovative support for sustainable development of machine-building enterprises is quality financial and strategic management, which is a system consisting of a set of strategic and innovative actions, principles, methods of developing and implementing innovative management decisions.

The current stage of development of machine-building enterprises is characterized by the negative impact of a large number of factors, including instability of regulatory and tax legislation, significant inflation, rising interest rates on credit resources, significant competition, general uncertainty, low innovation and investment activity and many others. The action of these factors leads to significant financial and resource losses, manifestations of imbalances and losses to enterprises. Which contributes to the reduction of innovative sustainability, which becomes a real strategic threat to internal security for machine-building enterprises.

Domestic and foreign scientists have dealt with the issues of developing an algorithm for the formation of innovative support for the sustainable development of machine-building enterprises, but the analysis of the works shows that certain issues need further research.

The purpose of the article is to develop an algorithm for the formation of innovative support for sustainable development of machine-building enterprises.

Management of innovative support for sustainable development of machine-building enterprises is carried out to solve large-scale strategic problems. In these conditions, changes in tasks and priorities are common, as a result of which insufficient attention is paid to improving the indicators of sustainability.An important element of the algorithm for the formation of innovative support for sustainable development of machine-building enterprises is the stage of diagnosis and analysis of the problem, which transforms strategic goals into a system of long-term and short-term goals through which the company will affect the financial stability.

Construction of an effective algorithm for the formation of innovative support for sustainable development of the machine-building enterprise is impossible without the development of an innovative strategy and its adaptation to changes in the external environment. Ways to implement the tasks of financial resources management should be determined by the financial policy of the enterprise depending on the specific conditions and characteristics of each business entity. However, among the proposed measures, the most effective result will be obtained by ensuring break-even activities with a constant increase in profits at the enterprise, optimization of management of receivables and payables at machine-building enterprises, use of new innovative strategy, continuous improvement of methods, labor productivity in the enterprise.

Keywords: algorithm; efficiency; innovative support; enterprise; sustainable development; management.

Актуальність теми дослідження. Важливою передумовою розробки алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств є якісне фінансово-стратегічне управління, що являє собою систему, яка складається з комплексу стратегічно-інноваційних дій, принципів, методів розробки та реалізації інноваційних управлінських рішень. Ефективне формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств дозволяє формувати ресурсно-інвестиційний, виробничо-стійкий, фінансово-економічний, кадрово-аналітичний, технологічно-інформаційний потенціал та забезпечувати необхідний адаптивно-реноваційний рівень підприємств й стабільний загальний розвиток в стратегічному періоді. На інноваційне забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств впливають різноманітні фактори – внутрішні й зовнішні: виробництво відносно недорогої продукції та надання послуг, на які є попит; «ринкова ніша» підприємств; високий рівень матеріально-технічного забезпечення виробництва і використання новітніх інноваційних технологій; налагодженість фінансово-економічних зв'язків із підприємствами-партнерами; невеликий ступінь ризику в процесі здійснення виробничо-господарської та фінансово-економічної діяльності тощо. Визначені домінантні причини, що впливають на стратегічний розвиток підприємств, зумовлює різні адаптивно-реноваційні аспекти їх стійкості.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку машинобудівних підприємств характеризується негативним впливом значної кількості факторних чинників, серед яких нестабільність регуляторно-податкового законодавства, значні інфляційні процеси, підвищення відсоткових ставок по кредитним ресурсам, значна конкуренція, загальна невизначеність, низький рівень інноваційно-інвестиційної активності та ще багато інших. Дія цих чинників призводить до вагомих фінансово-ресурсних втрат, проявів дисбалансів та отримання збитків підприємствами. Що сприяє зниженню інноваційного забезпечення стійкості розвитку, що стає істинною стратегічною загрозою внутрішній безпеці для машинобудівних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розробки алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств займались вітчизняні та зарубіжні вчені, але аналіз робіт свідчить про те, що визначені питання потребують подальших досліджень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наявної теоретичної бази досліджуваної проблеми показує, що методичні та практичні розробки, які стосуються розробки алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку підприємств, який дає можливість розробити вирішальні етапи стійким розвитком залежно від факторів впливу на стратегічну діяльність підприємств, потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розробка алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств.

Викладення основного матеріалу. Формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств - це діяльність вищого управлінського персоналу, яка полягає в інноваційному забезпеченні стійкості розвитку та фінансового стану підприємства у стратегічному періоді. Управління стійкістю розвитку із застосуванням алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів. На підготовчому етапі відбувається аналіз інформації, яка необхідна для формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Система інформації для формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств [3, 5-6]

Визначена система інформації для формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств дозволить виявити момент стратегічної необхідності впровадження реноваційної конкурентно-інноваційної складової в тому випадку, якщо одна з наявних знаходиться на етапі спаду й не підлягає регенерації. Також можливо отримати інформацію про існуючі ринкові вимоги, які зважають на потреби споживачів. Алгоритм формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств представлено на рис. 2.

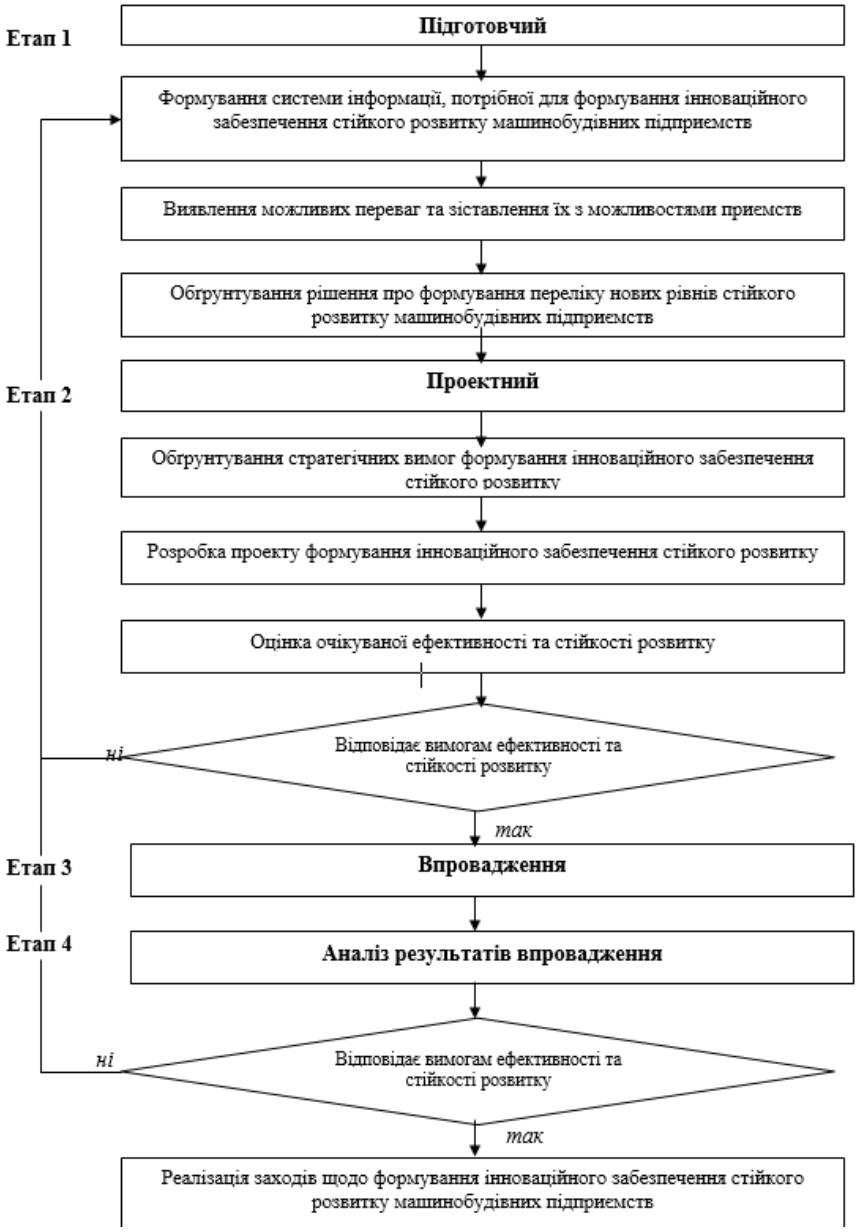

Рис. 2. Алгоритм формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств (авторська розробка)

Процес формування алгоритму інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств повинен починатися з характеристики його структурних складових, а також визначення послідовності етапів. Визначена інформація стратегічно важлива для підприємств, тому що покупці в сучасних умовах ринку мають свої умови, і виграє в конкурентно-інноваційній боротьбі те підприємство, що максимально враховує запити споживачів [5, 17-21].

Доцільно відзначити, що у системі формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств важливу роль відіграє визначення головної мети, адже саме вона визначає концепцію стійкого розвитку підприємств, основні напрями його ділової активності та служить орієнтиром у середовищі ринкових стратегічних перетворень [10-16].

Одним з визначених завдань на сьогодні є забезпечення відносної фінансової рівноваги підприємств в процесі його стійкого розвитку. Визначена рівновага характеризується високим рівнем фінансово-економічної стійкості і платоспроможності машинобудівних підприємств та забезпечується формуванням раціональної структури капіталу. Успішне функціонування машинобудівних підприємств визначається забезпеченням стійкості розвитку, яке можливе лише за умови реалізації зваженої політики управління ресурсним потенціалом.

Таким чином, за умови удосконалення алгоритм формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств стане можливим досягнення довгострокові цілі як самого підприємства, так і держави, а також стабілізація національної економіки та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. Управління інноваційним

забезпеченням стійкого розвитку машинобудівних підприємств здійснюється для розв'язання масштабних стратегічних проблем. У даних умовах поширеними є зміни завдань, пріоритетів діяльності, внаслідок чого не приділяється достатня увага удосконаленню показників стійкості розвитку.

Вирішальним фактором побудови цілей діяльності підприємства є намагання забезпечити прибутковість діяльності підприємства і додержання стабільності фінансових показників. У процесі формування стратегії управління фінансовою стійкістю стратегічною метою виступає проблема зміцнення стійкості фінансового стану (рис. 3).

Рис. 3. Чинники, що визначають напрями формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства [13, 18, 21]

Шляхи покращення напрямів формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства представлено на рис. 4.

Важливим елементом формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств є етап здійснення діагностики та аналіз проблеми, на якому здійснюється перетворення стратегічних цілей у систему довгострокових і короткострокових цілей, через які підприємство буде впливати на рівень стійкості фінансового стану підприємства. Для забезпечення цілісності системи управління фінансовою діяльністю необхідно забезпечувати виконання умови єдності цілей та інтересів на всіх рівнях управління [1-4].

Розмаїття тактичних причин, що впливають на діяльність машинобудівних підприємств, зумовлює різні аспекти їх стійкого розвитку, зокрема загальний, ціновий, фінансовий, а залежно від факторів, що впливають на нього, - внутрішній і зовнішній аспекти.

Проблема формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства завжди характеризувалась актуальністю і посідала помітне місце серед напрямків економічних досліджень, оскільки розвиток є невід'ємним поняттям ринкової економіки та характерної для неї концепції управління фінансами суб'єктів господарювання. Кожен суб'єкт господарювання прагне підтримувати абсолютну ліквідність, платоспроможність і стійкий фінансовий стан [3-5, 8].

Для успішного стратегічного управління інноваційним забезпеченням стійкого розвитку машинобудівного підприємства необхідно завчасно передбачати пріоритети його загального розвитку, відслідковувати грошові потоки, раціонально управляти дебіторською і кредиторською заборгованістю підприємства. Підприємства повинні суворо слідкувати за строками погашення дебіторської заборгованості, не допускати її прострочення застосовуючи до порушників фінансові санкції; визначити для себе найоптимальнішу політику кредитування покупців та залучення товарних кредитів, розробляти власну і на її основі вибудовувати методику й процедуру діяльності, формувати на перспективу політику фінансування активів підприємства.

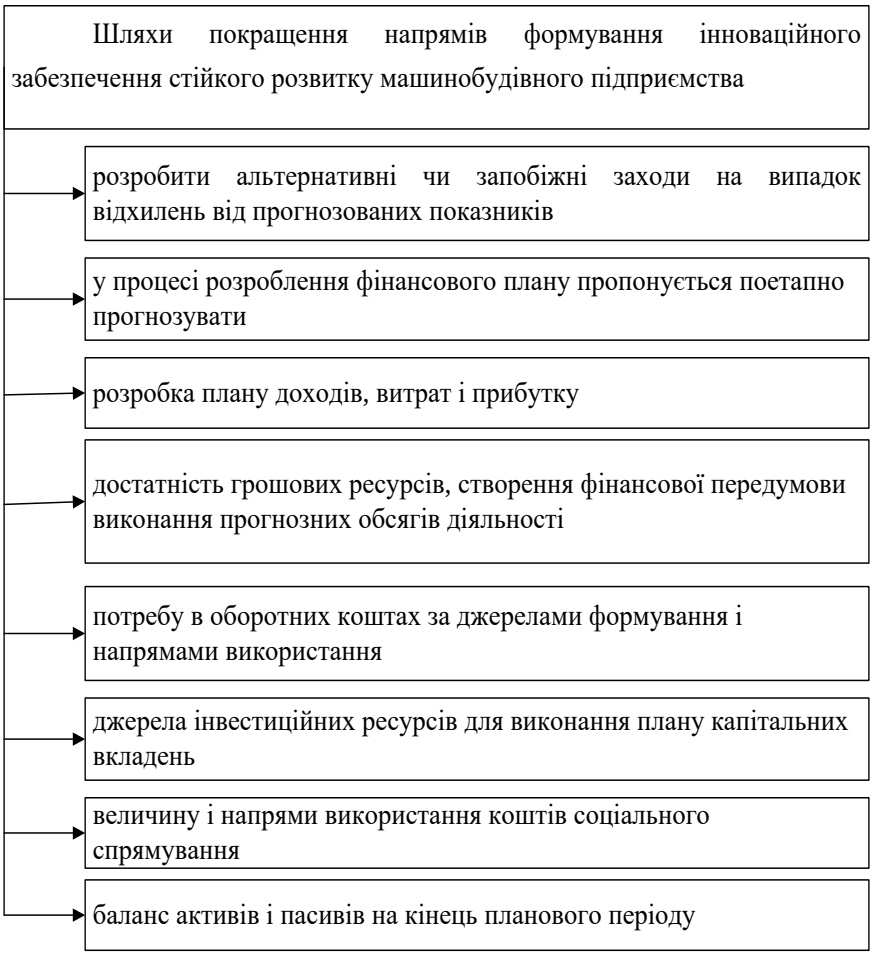

Рис. 4. Шляхи покращення напрямів формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства

Висновок. Побудова ефективно діючого алгоритму формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства неможлива без розробки інноваційної стратегії та її адаптації відповідно до змін зовнішнього середовища. Шляхи реалізації завдань управління фінансовими ресурсами мають визначатися фінансовою політикою підприємства залежно від конкретних умов та особливостей діяльності кожного суб'єкта господарювання. Система формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства характеризується взаємозалежністю та неперервною взаємодією складових підсистем, а її мета її полягає у забезпеченні оптимально-реноваційних умов інноваційно-стійкого формування, використання, оптимізації структури стратегічно-інвестиційних ресурсів у процесі адаптивно-економічної діяльності для максимізації прибутку в тактичному й стратегічному періодах. Головна спрямованість формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства полягає в оптимізації використання інноваційно-домінантних ресурсів підприємства. Система управління фінансово-стратегічними ресурсами підприємств має реактивно-позитивний характер під час раціонального використання наявних ресурсів та забезпечення активного системно-адаптивного пошуку фінансово-процесних можливостей подальшого стійкого розвитку підприємства.

Саме тому необхідно визначити пріоритетні напрями підвищення ефективності формування інноваційного забезпечення стійкого розвитку машинобудівного підприємства. До таких напрямів можна віднести:

1) підтримання необхідного рівня власних оборотних коштів, які забезпечать поточну ліквідність та незалежність підприємства;

2) підтримання ліквідності функціонуючого капіталу на оптимальному рівні передбачає підтримання визначеного співвідношення між групами залучених і власних оборотних коштів і їх розміщення;

3) підприємство повинне мати гнучку структуру фінансових ресурсів;

4) забезпечення оптимальної структури активів і джерел їх покриття;

5) досягнення та зміцнення конкурентних переваг шляхом покращення продукції, введення нової технології виробництва або кращої організації робочого процесу;

6) ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів;

7) забезпечення постійного зростання інтенсивності обороту грошових потоків;

8) збалансованість доходів і витрат, збалансованість грошових потоків;

9) зменшення дебіторської та кредиторської заборгованості.

Однак з поміж запропонованих заходів найбільш ефективний результат буде отримано при забезпеченні беззбиткової діяльності з постійним підвищенням прибутку на підприємстві, оптимізації щодо управління дебіторської і кредиторської заборгованості на машинобудівних підприємствах, використання нової інноваційної стратегії, постійно вдосконалювати методи праці, стимулювати робітників за допомогою мотивації для подальшого збільшення продуктивності праці на підприємстві.

Література

1. Branham, M. Beyond Customer Satisfaction : Measuring the Components of Competitiveness [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://www. competitiueanalysis. com. Global Competitiveness Report 2002-2003. — World Economic Forum, Geneva, 30 Oct. 2003. — 56 p.

2. Buryj, S.A. (2014), "Innovative potential in the sphere of hotel and restaurant business and tourism", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, Vol. 5, no. 2, pp.201—205.

3. Davenport, T. H. Process innovation: reengineering work through information technology / T. H. Davenport. – Boston, Mass : Harvard Business School Press, 1993. – 337 p.

4. Davenport, T. H. The New Industrial Engineering : Information Technology and Business Process Redesign / T. H. Davenport, J. E. Short // Management Review Cambridge. - Sloan, 1990. - P. 11–27.

5. Desruelle P. The "Innovation Radar": A New Policy Tool to Support Innovation Mana gement / Paul Desruelle, Daniel Nepelski // 45th Research Conference on Communication, Infor mation and Internet Policy (TPRC 45) (September0809, 2017, Arlington). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dx.doi.org/ 10.2139/ssrn.2944104.

6. Desruelle, P. and Nepelski, D. (2017), "The "Innovation Radar": A New Policy Tool to Support Innovation Management", 45th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, Antonin Scalia Law School George Mason University, Arlington, [Online], available at: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.294_4104 (Accessed 10 Feb 2018).

7. Forsman H. Innovation capacity and in novation development in small enterprises. A com parison between the manufacturing and service sectors / H. Forsman // Research Policy. – 2011. – Vol. 40, Issue 5. – P. 739–750.

8. Horng J.S. Creativity, aesthetics and eco friendliness: A physical dining environment design synthetic assessment model of innovative resta urants / Horng J.S., Chou S.F., Liu C.H., Tsai C.Y. // Tourism Management. – 2013. – Vol. 36. – P. 15–25.

9. Huk, O.V. Dejneka, O.S. and Lieksin, R.I. (2016), "Innovative potential as a tool for providing innovation development of the enterprise", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, Vol. 14, pp. 348—351.

10. Innovation by Design : what it takes to keep your company on the cutting. - Edge by Gerard H. Gaynor. – Business & Economics, 2002. – 302 p.

11. Lesakova L. Innovations in Small and Medium Enterprises in Slovakia / Lubica Lesakova // Acta Polytechnica Hungarica. – 2009. – Vol. 6, Issue 3. – P. 23–34.

12. Levchenko, Yu.H. (2012), "The essence and components of the innovative potential of the enterprise", Naukovi pratsi NUKhT, Vol. 43, pp.57—61.

13. Leyden D. Publicsector entrepreneurship and the creation of a sustainable innovative economy / D. Leyden // Small Business Economics. – 2016. – Vol. 46, issue 4. – P. 553–564.

14. Mazzucato M. From market fixing to marketcreating: a new framework for innovation policy / M. Mazzucato // Industry and Innovation. – 2016. – Vol. 23, issue 2. – P. 140–156.

15. Mazzucato, M. (2016), "From market fixing to market_creating: a new framework for innovation policy", Industry and Innovation, Vol. 23, no. 2, pp. 140—156.

16. Porter M. E. Ranking National Innovative Capacity: Findings from the National Innovative Capacity Index: the Global Competitiveness Report 2003–2004, X Sala–iMartin (ed.) / M. E. Porter, S. Stern. – New York : Oxford University Press, 2004. – 384 p.

17. Rothwell, R. Towards the fifth-generation innovation process / R. Rothwell // International Marketing Review. – Bingley : Emerald Group 31–Publishing, 1994. – Vol 11, № 1. – P. 7.

18. Rowe W. An anatomy of risk. - N.-J.: John Wiley, 1997. - 488 p. 31. U. S. Geological Survey: Proposed procedures for dedealing with warning and preparedness for geologic-related hazard // United States Federal Register, 1997. – 488 p.

19. Sydorchuk, I.P. (2014), "Essence, structure and features of estimation of industrial enterprise' innovation potential", Ekonomika i rehion, Vol. 2,no. 45, pp. 97—101.

20. Vikarchuk, O.I. (2009), "Innovative potential: the basis of development of enterprise development strategy", Visnyk KhNPI, Vol. 8, pp. 136—143.

21. Voronzhak, P.V. (2016), "Organizational and economic tools of the strategy of innovative development of the industrial enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of enterprises (by areas of economic activity), Odessa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine.

References

1. Branham, M. Beyond Customer Satisfaction : Measuring the Components of Competitiveness [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://www. competitiueanalysis. com. Global Competitiveness Report 2002-2003. — World Economic Forum, Geneva, 30 Oct. 2003. — 56 p.

2. Buryj, S.A. (2014), "Innovative potential in the sphere of hotel and restaurant business and tourism", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, Vol. 5, no. 2, pp.201—205.

3. Davenport, T. H. Process innovation: reengineering work through information technology / T. H. Davenport. – Boston, Mass : Harvard Business School Press, 1993. – 337 p.

4. Davenport, T. H. The New Industrial Engineering : Information Technology and Business Process Redesign / T. H. Davenport, J. E. Short // Management Review Cambridge. - Sloan, 1990. - P. 11–27.

5. Desruelle P. The "Innovation Radar": A New Policy Tool to Support Innovation Mana gement / Paul Desruelle, Daniel Nepelski // 45th Research Conference on Communication, Infor mation and Internet Policy (TPRC 45) (September0809, 2017, Arlington). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dx.doi.org/ 10.2139/ssrn.2944104.

6. Desruelle, P. and Nepelski, D. (2017), "The "Innovation Radar": A New Policy Tool to Support Innovation Management", 45th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, Antonin Scalia Law School George Mason University, Arlington, [Online], available at: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.294_4104 (Accessed 10 Feb 2018).

7. Forsman H. Innovation capacity and in novation development in small enterprises. A com parison between the manufacturing and service sectors / H. Forsman // Research Policy. – 2011. – Vol. 40, Issue 5. – P. 739–750.

8. Horng J.S. Creativity, aesthetics and eco friendliness: A physical dining environment design synthetic assessment model of innovative resta urants / Horng J.S., Chou S.F., Liu C.H., Tsai C.Y. // Tourism Management. – 2013. – Vol. 36. – P. 15–25.

9. Huk, O.V. Dejneka, O.S. and Lieksin, R.I. (2016), "Innovative potential as a tool for providing innovation development of the enterprise", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, Vol. 14, pp. 348—351.

10. Innovation by Design : what it takes to keep your company on the cutting. - Edge by Gerard H. Gaynor. – Business & Economics, 2002. – 302 p.

11. Lesakova L. Innovations in Small and Medium Enterprises in Slovakia / Lubica Lesakova // Acta Polytechnica Hungarica. – 2009. – Vol. 6, Issue 3. – P. 23–34.

12. Levchenko, Yu.H. (2012), "The essence and components of the innovative potential of the enterprise", Naukovi pratsi NUKhT, Vol. 43, pp.57—61.

13. Leyden D. Publicsector entrepreneurship and the creation of a sustainable innovative economy / D. Leyden // Small Business Economics. – 2016. – Vol. 46, issue 4. – P. 553–564.

14. Mazzucato M. From market fixing to marketcreating: a new framework for innovation policy / M. Mazzucato // Industry and Innovation. – 2016. – Vol. 23, issue 2. – P. 140–156.

15. Mazzucato, M. (2016), "From market fixing to market_creating: a new framework for innovation policy", Industry and Innovation, Vol. 23, no. 2, pp. 140—156.

16. Porter M. E. Ranking National Innovative Capacity: Findings from the National Innovative Capacity Index: the Global Competitiveness Report 2003–2004, X Sala–iMartin (ed.) / M. E. Porter, S. Stern. – New York : Oxford University Press, 2004. – 384 p.

17. Rothwell, R. Towards the fifth-generation innovation process / R. Rothwell // International Marketing Review. – Bingley : Emerald Group 31–Publishing, 1994. – Vol 11, № 1. – P. 7.

18. Rowe W. An anatomy of risk. - N.-J.: John Wiley, 1997. - 488 p. 31. U. S. Geological Survey: Proposed procedures for dedealing with warning and preparedness for geologic-related hazard // United States Federal Register, 1997. – 488 p.

19. Sydorchuk, I.P. (2014), "Essence, structure and features of estimation of industrial enterprise' innovation potential", Ekonomika i rehion, Vol. 2,no. 45, pp. 97—101.

20. Vikarchuk, O.I. (2009), "Innovative potential: the basis of development of enterprise development strategy", Visnyk KhNPI, Vol. 8, pp. 136—143.

21. Voronzhak, P.V. (2016), "Organizational and economic tools of the strategy of innovative development of the industrial enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of enterprises (by areas of economic activity), Odessa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine.

Рецензія / Peer review: 16.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.014
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-196-200

ЮХМАН Я. В.
Національний університет «Львівська політехніка»

СТАН РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості України, яка в більшій мірі має векторну направленість на важке машинобудування. Рівень розвитку машинобудування в даний час має тенденцію до зниження, це пов'язано з втратою ринків збуту, економічним та політичним станом країни тощо, відповідно, потреби промисловості в машинобудівній продукції постійно зростають для відновлення промислового потенціалу країни.

Низький рівень конкурентоспроможності машинобудівної продукції є фундаментальним чинником високої собівартості продукції, що призводить до зниження рентабельності та конкурентоспроможності. Для оновлення основних засобів машинобудівних підприємств недостатньо надходжень від внутрішньої торгівлі продукцією машинобудування.

Дослідженню стану розвитку промислових машинобудівних підприємств в сучасних умовах присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних науковців.

Метою статті є дослідження стану розвитку промислових машинобудівних підприємств в сучасних умовах, що надасть змогу сформувати пріоритети їх розвитку та впровадити механізми із залучення додаткового інвестування.

Проблеми розвитку машинобудівних підприємств в турбулентних умовах господарювання та інтенсивний інноваційно-технологічний розвиток вимагає від продукування нових креативних ідей, технологій, досліджень для розширення ринків, випуску удосконаленої продукції тощо, але все це вимагає додаткових інвестицій.

Проведений аналіз стану машинобудівних підприємств показав, що держава виділяє недостатньо ресурсів для проведення модернізації машинобудівної галузі, а зниження іноземних інвестицій пов'язано з нестабільним економічним та політичним станови держави.

Для цього необхідно розробляти та впроваджувати програми з розвитку машинобудівних підприємств для підвищення потенціалу даних підприємств, залучати кваліфіковані кадри, проводити модернізацію та залучувати додаткові інвестиції.

Ключові слова: промислові підприємства, машинобудівні підприємства, інвестування, розвиток.

YUKHMAN Ya.
Lviv Polytechnic National University

THE STATE OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

Mechanical engineering is one of the leading industries of Ukraine, which to a greater extent has a vector focus on heavy engineering. The level of development of mechanical engineering is currently declining, due to the loss of markets, economic and political situation in the country, etc., respectively, the needs of industry in machine-building products are constantly growing to restore the country's industrial potential.

The low level of competitiveness of machine-building products is a fundamental factor in the high cost of production, which leads to a decrease in profitability and competitiveness. Revenues from domestic trade in mechanical engineering products are insufficient to upgrade the fixed assets of machine-building enterprises.

Many works of domestic and foreign scientists are devoted to the study of the state of development of industrial machine-building enterprises in modern conditions.

The purpose of the article is to study the state of development of industrial machine-building enterprises in modern conditions, which will allow to form priorities for their development and implement mechanisms to attract additional investment.

Problems of development of machine-building enterprises in turbulent economic conditions and intensive innovation and technological development require the production of new creative ideas, technologies, research to expand markets, production of advanced products, etc., but all this requires additional investment.

The analysis of the state of machine-building enterprises showed that the state allocates insufficient resources for the modernization of the machine-building industry, and the decrease in foreign investment is due to the unstable economic and political situation of the state.

To do this, it is necessary to develop and implement programs for the development of machine-building enterprises to increase the potential of these enterprises, attract qualified personnel, modernize and attract additional investment.

Key words: industrial enterprises, machine - building enterprises, investment, development.

Актуальність теми дослідження. Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості України, яка в більшій мірі має векторну направленість на важке машинобудування. Рівень розвитку машинобудування в даний час має тенденцію до зниження, це пов'язано з втратою ринків збуту, економічним та політичним станом країни тощо, відповідно, потреби промисловості в машинобудівній продукції постійно зростають для відновлення промислового потенціалу країни.

Постановка проблеми. Низький рівень конкурентоспроможності машинобудівної продукції є фундаментальним чинником високої собівартості продукції, що призводить до зниження рентабельності та конкурентоспроможності. Для оновлення основних засобів машинобудівних підприємств недостатньо надходжень від внутрішньої торгівлі продукцією машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стану розвитку промислових машинобудівних підприємств в сучасних умовах присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних

науковців, таких як: Ареф'єва О. [1], Мазуренок О. [2], Пігуль Н. та Пігуль Є. [3], Петришин Н. [4], Прохорова В. та Кобець С. [5], Прохорова В. та Чобіток В. [6], Чобіток В [7,8] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Сучасний стан вітчизняних машинобудівних підприємств, відповідно, потребує додаткового аналізу даної проблематики, виокремлення проблем їх існування та пошук шляхів для їх вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану розвитку промислових машинобудівних підприємств в сучасних умовах, що надасть змогу сформувати пріоритети їх розвитку та впровадити механізми із залучення додаткового інвестування.

Викладення основного матеріалу. Проблеми розвитку машинобудівних підприємств в турбулентних умовах господарювання та інтенсивний інноваційно-технологічний розвиток вимагає від продукування нових креативних ідей, технологій, досліджень для розширення ринків, випуску удосконаленої продукції тощо, але все це вимагає додаткових інвестицій.

Інвестиції є ефективним стимулом для стабільного розвитку машинобудівних підприємств, забезпечують доступ до інноваційних технологій, що нададуть змогу виготовлювати удосконалені товари і надавати інноваційні послуги, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств та їх сталого розвитку.

Відсутність реальних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування машинобудівних підприємств є основною перешкодою для проведення технічного оновлення цих підприємств, знижує обсяги виготовлення високотехнологічного обладнання та освоєння нових конкурентоспроможних виробництв; що призводить до недостатньої кількості оборотних коштів і погіршення фінансово-економічної діяльності цих підприємств.

В діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств існують проблеми різної етіології походження, які пов'язані: з розвитком машинобудівних підприємств (зниження темпів розвитку провідних галузей та спад виробництва; руйнування технологічних зв'язків; простої підприємств; низький рівень оновлення обладнання і продукції тощо); з необхідністю структурної перебудови (перепрофілювання галузей; зниження темпів розвитку окремих галузей тощо); з проблеми підвищення якості вироблених машин (невідповідність вітчизняного обладнання світовим стандартам; низький рівень надійності вироблених машин тощо).

За даними Державної служби статистики [9] обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2018 рр наведено в табл.1.

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2018 рр. [9]

	Код за КВЕД -2010	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Промисловість[3]	**B+C+D+E**	**1043110,8**	**1305308,0**	**1367925,5**	**1322408,4**	**1428839,1**	**1776603,7**	**2158030,0**	**2625862,7**	**3045201,9**
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	104081,5	143747,7	143941,9	151575,3	154700,8	191599,3	240150,3	323530,4	391471,1
Переробна промисловість	C	703340,0	852537,4	871146,6	817734,3	903735,3	1139213,2	1312729,0	1627504,3	1885406,2
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10+11+12	187522,0	216454,0	245869,7	253439,0	302391,9	398023,2	462418,9	548377,9	589854,5
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13+14+15	8348,6	9676,2	9763,6	9606,0	11510,0	17384,4	20344,4	25653,3	31129,7
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	16+17+18	26987,3	31613,1	34103,9	35934,9	43816,7	60146,2	72700,7	84153,4	104062,0
виробництво коксу та продуктів нафтопереробленння	19	75102,4	77891,3	63056,1	48864,5	47126,1	59971,7	69855,6	103191,8	117269,5
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	32420,4	52674,3	55966,7	48508,1	49808,2	68010,1	60534,8	65767,6	78254,9
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	7396,7	8860,0	10457,3	12202,9	14595,8	20295,8	26060,9	30175,3	34633,2
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22+23	45791,8	55583,0	58714,8	58386,8	64212,5	85969,9	107615,7	134146,9	161113,1
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів (крім виробництва машин та устаткування)	24+25	200001,9	241884,7	223294,1	207305,3	237393,0	278502,8	318195,9	411372,3	492706,7
машинобудування	26+27+28+29+30	97056,9	130847,9	140539,3	113926,6	101924,7	115261,7	131351,8	168281,9	208676,4
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	6691,4	11529,0	7876,8	7508,7	8133,4	8772,9	12366,1	13783,3	16975,2
виробництво електричного устаткування	27	15755,2	16715,6	22141,3	21832,4	21005,7	24038,5	26594,6	32986,9	43098,9
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	30608,7	37622,8	37567,8	34782,4	33524,8	41998,0	50105,3	59767,7	70237,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29+30	44001,6	64980,5	72953,4	49803,1	39260,8	40452,3	42285,8	61744,0	78365,0
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	31+32+33	22712,0	27052,9	29381,1	29560,2	30956,4	35647,4	43650,3	56383,9	67706,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	217430,1	289016,2	333248,2	333400,6	351803,2	424705,2	580354,1	646568,0	736102,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	18259,2	20006,7	19588,8	19698,2	18599,8	21086,0	24796,6	28260,0	32222,1

Результати аналізу свідчать про те, що протягом розглянутого періоду обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності збільшувався (у 2018 р. в порівнянні з 2010 р. на 91%), що позитивно впливає на розвиток економіки країни.

Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2018 рр. наведено на рис.1.

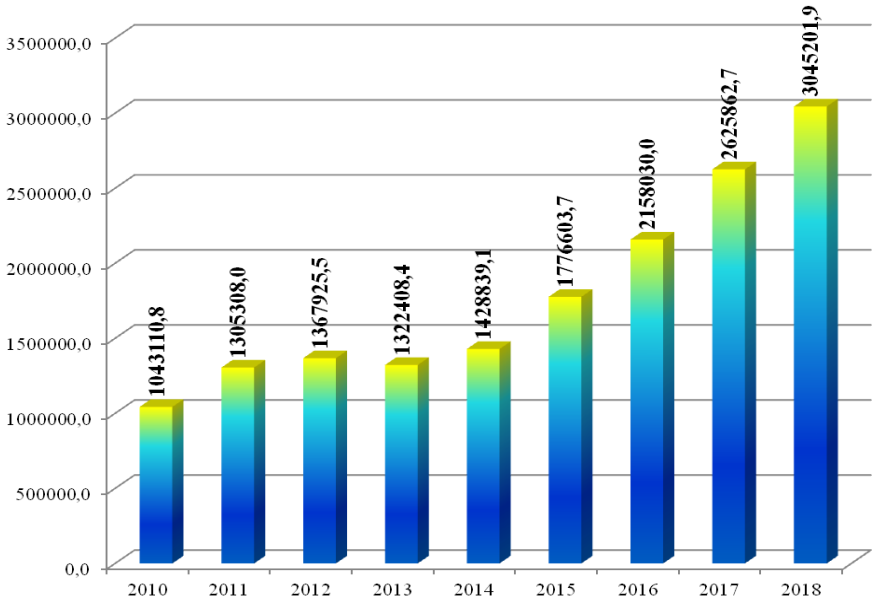

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2018 рр.

Найбільше збільшення обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за розглянутий період було у добувній промисловості, переробній промисловості (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, текстильне виробництво, виготовлення продукції з деревини, паперу та поліграфічна діяльність, виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Щодо розвитку машинобудівної галузі, то протягом розглянутого періоду відбувались значні коливання, а саме: у 2010, 2013, 2014 рр. спостерігалося зниження, а починаючи з 2016 року почалося підвищення показнику обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) машинобудівної галузі (рис.2).

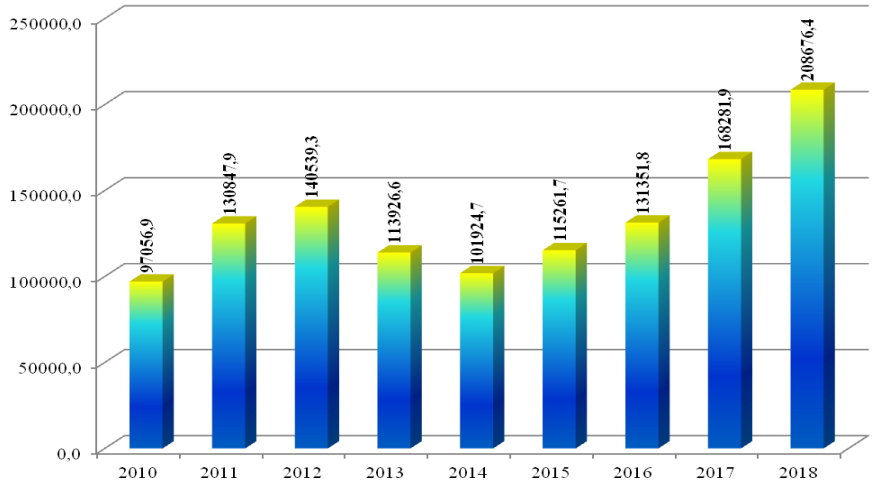

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) машинобудування у 2010–2018 рр.

Аналіз кількості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2018 рр. та кількості машинобудівних підприємств наведено в табл. 2., кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності протягом розглянутого періоду значно зменшувалося (в 2018 р. в порівнянні з 2010 р. на 15,76%), а кількість машинобудівних підприємств зменшилось на 24,21%., що відображено на рис.3.

Зміна кількості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2018 рр (табл. 3). призвела до зміни кількості працюючих на цих підприємствах, відповідно, кількість зайнятих працівників на усіх суб'єктах господарювання в 2018 р. в порівнянні з 2010 р. знизилася на 21,26%, а на машинобудівних підприємствах знизилася на 27,38% (рис. 4), це призводить до зниження рівня соціально-економічного розвитку.

Таблиця 2

Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності та машинобудуванні у 2010-2018 рр. [9]

	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього, одиниць	2184105	1701797	1600304	1722251	1932325	1974439	1865631	1805144	1839672
Машинобудування, одиниць	9195	8320	6409	6724	6479	6865	6602	6682	6969
Відсоток підприємств машинобудування в загальній структурі суб'єктів господарювання, %	0,421	0,489	0,400	0,390	0,335	0,348	0,354	0,370	0,379

Для модернізації вітчизняних машинобудівних підприємств необхідно: формувати підтримку з боку держави, за рахунок фінансових інструментів підтримки, зниження ставок кредитування; підтримувати зовнішню інституційну інфраструктуру підтримки експорту; спрощення процедури та зниження вартості отримання сертифікатів якості; отримання коштів на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що обумовлюють розвиток інноваційності; залучення кваліфікованих кадрів; налагодження нових зв'язків; підвищення іміджу України та вітчизняних підприємств за кордоном. Все це допоможе підвищити потенціал вітчизняних машинобудівних підприємств, що позитивно вплине на розвиток держави в цілому.

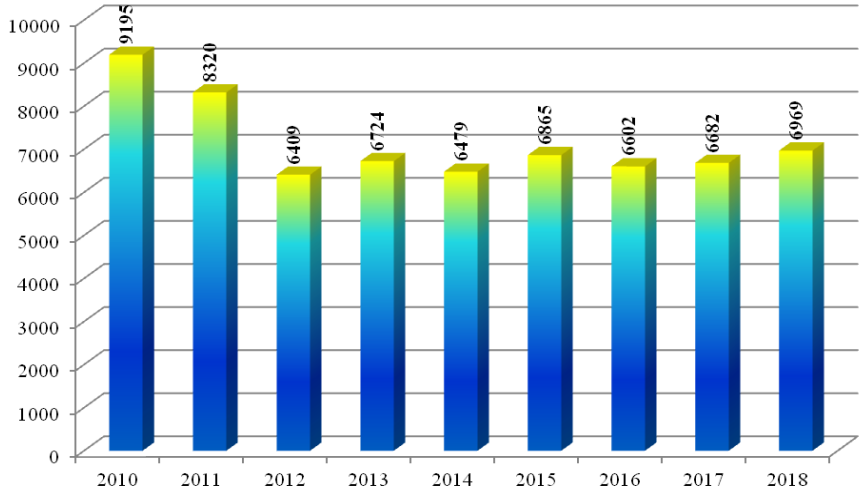

Рис. 3. Динаміка кількість підприємств машинобудування за 2010-2018 рр.

Таблиця 3

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності та машинобудуванні у 2010-2018 роках [9]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього, осіб	11000590	10393516	10198733	9965076	9008271	8331931	8244025	8271338	8661298
Машинобудування,осіб	490500	507613	525412	492795	426150	374285	357761	363129	356196
Відсоток підприємств машинобудування в загальній структурі суб'єктів господарювання, %	4,459	4,884	5,152	4,945	4,731	4,492	4,340	4,390	4,113

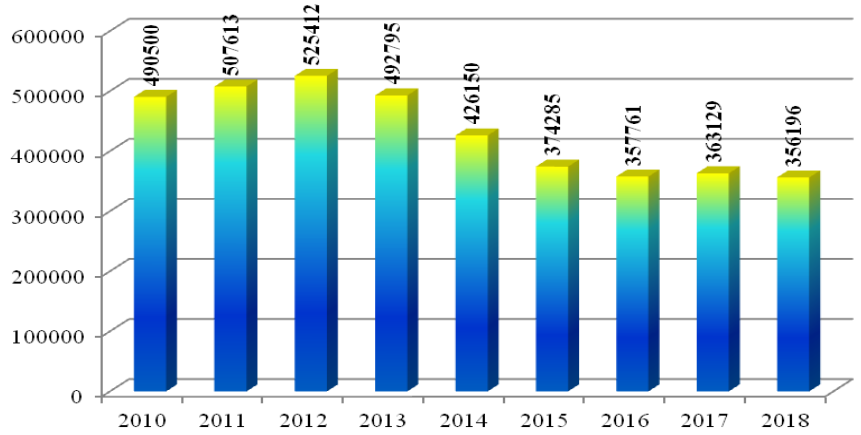

Рис.4. Динаміка кількості зайнятих працівників в машинобудівній галузі за 2010-2018 рр.

Висновок. В умовах постійного оновлення виробництва і появи нових технологій важливого значення набуває проблема навчання, і підвищення кваліфікації персоналу для усунення невідповідності між рівнем освіти співробітників і вимогами сучасного виробництва.

Проведений аналіз стану машинобудівних підприємств показав, що держава виділяє недостатньо ресурсів для проведення модернізації машинобудівної галузі, а зниження іноземних інвестицій пов'язано з нестабільним економічним та політичним станови держави.

Для цього необхідно розробляти та впроваджувати програми з розвитку машинобудівних підприємств для підвищення потенціалу даних підприємств, залучати кваліфіковані кадри, проводити модернізацію та залучувати додаткові інвестиції.

Література

1. Ареф'єва О.В. Структурні перетворення на промислових підприємствах як фактор сталого розвитку. Экономика и управление предприятиями машиностроительной отрасли: проблемы теории и практики, 2014, 2, с. 36-43.

2. Мазуренок О. Тенденції розвитку машинобудівної галузі України в аспектах державної політики. Схід. 2018. № 2. С. 19–24.

3. Пігуль Н.Г., Пігуль Є.І. Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу України. Економіка і суспільство. 2018. № 15. С. 444–449

4. Петришин Н. Система стратегічних показників діяльності машинобудівних підприємств / Регіональна економіка. 2012. № 4. С.173 – 184.

5. Прохорова В.В., Кобець С.П. Формування системи управління конкурентною стійкістю машинобудівного підприємства / Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: «Економіка». Д. : 2013. Вип. 14 (266). С. 189–197.

6. Прохорова В.В., Чобіток В. І. Управління потенціалом конкурентоспроможності підприємств на засадах контролінгу : монографія. Харків: Українська інженерно-педагогічна академія, 2012. - 278 с.

7. Чобиток В.И. Оценка уровня конкурентоспособности отечественных машиностроительных предприятий / Вісник Національного технічного університету «ХПІ», Х. : 2010, № 64, С. 56–65.

8. Чобіток В.І. Методи оцінки потенціалу конкурентоспроможності машинобудівних підприємств / Научно – практический журнал «Экономика и управление». 2011. №5, С. 168-174.

9. Державна служба статистики України Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. https://uk.wikipedia.org/

References

1. Arefieva O.V. Strukturni peretvorennia na promyslovykh pidpryiemstvakh yak faktor staloho rozvytku. Эkonomyka y upravlenye predpryiatyiamy mashynostroytelnoi otrasly: problemы teoryy y praktyky, 2014, 2, s. 36-43.

2. Mazurenok O. Tendentsii rozvytku mashynobudivnoi haluzi Ukrainy v aspektakh derzhavnoi polityky. Skhid. 2018. № 2. S. 19–24.

3. Pihul N.H., Pihul Ye.I. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy. Ekonomika i suspilstvo. 2018. № 15. S. 444–449

4. Petryshyn N. Systema stratehichnykh pokaznykiv diialnosti mashynobudivnykh pidpryiemstv / Rehionalna ekonomika. 2012. № 4. S.173 – 184.

5. Prokhorova V.V., Kobets S.P. Formuvannia systemy upravlinnia konkurentnoiu stiikistiu mashynobudivnoho pidpryiemstva / Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriia: «Ekonomika». D. : 2013. Vyp. 14 (266). S. 189–197.

6. Prokhorova V.V., Chobitok V. I. Upravlinnia potentsialom konkurentospromozhnosti pidpryiemstv na zasadakh kontrolinhu: monohrafiia. Kharkiv: Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia, 2012. - 278 s.

7. Chobytok V.Y. Otsenka urovnia konkurentosposobnosty otechestvennыkh mashynostroytelnыkh predpryiatyi / Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI», Kh. : 2010, № 64, S. 56–65.

8. Chobitok V.I. Metody otsinky potentsialu konkurentospromozhnosti mashynobudivnykh pidpryiemstv / Nauchno – praktycheskyi zhurnal «Эkonomyka y upravlenye». 2011. №5, S. 168-174.

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. https://uk.wikipedia.org/

Рецензія / Peer review: 17.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658:631.11:631.164.23
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-201-205

КОЗАК О. А., ДУХНИЦЬКИЙ Б. В.
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано сучасні особливості розвитку аграрних підприємств України – потенційних суб'єктів інвестування. Здійснено оцінку експортного потенціалу, як одного із суттєвих факторів залучення інвестицій. Розкрито основні переваги та загрози при здійсненні інвестування в розвиток аграрних підприємств.

Ключові слова: інвестиції, інвестор, розвиток, аграрні підприємства, аграрний сектор, Україна.

KOZAK O., DUKHNYTSKYI B.
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

INVESTMENT FEATURES OF THE AGRARIAN ENTERPRISES DEVELOPMENT OF UKRAINE

The development of domestic agricultural enterprises, given the importance of the agricultural sector for the country's economy at the present stage, requires the introduction of new technologies, which is impossible without attracting investment. According to international rating agencies, Ukraine's investment attractiveness is growing. Investments were made in the following industries: industry, construction, agriculture, wholesale and retail trade. According to the Ministry of Economic Development and Trade, in 2018 the amount of foreign direct investment in Ukraine amounted to 2.5 billion US dollars, or 8% more than in 2017. According to the World Bank, Ukraine rose by 5 positions from 76 to 71 place. The growth of the credit rating was also evidenced by Moody's Investors Service. All this in general contributes to strengthening the authority of Ukraine in the international market.

Over the past 5 years, the agricultural sector has become the leading sector of Ukraine's economy, occupying 12% of gross domestic product. This fact, together with the expansion of agri-food exports in terms of volume and direction, is a significant incentive to attract domestic and foreign investment. However, before investing, investors should get acquainted with the current features of the agricultural sector of Ukraine, as well as the benefits and threats they may face when investing in agricultural enterprises.

The article describes the modern features of the agricultural enterprises development of Ukraine as potential investment entities. The export potential has been assessed as one of the significant factors in attracting investment. The main advantages and threats of investing in the agricultural enterprises development are disclosed.

Keywords: investment, investor, development, agricultural enterprises, agricultural sector, Ukraine.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняних аграрних підприємств, враховуючи значення аграрного сектору для економіки країни на сучасному етапі, потребує впровадження нових технологій, що неможливо без залучення інвестицій. Згідно міжнародних рейтингових агентств інвестиційна привабливість України зростає. Інвестиції спрямовувалися в такі галузі: промисловість, будівництво, сільське господарство, оптову та роздрібну торгівлю. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі у 2018 р. розмір надходження прямих іноземних інвестицій в Україну склав 2,5 млрд доларів США, або на 8% більше порівняно з 2017 р. За рейтингом Світового банку Україна піднялася на 5 позицій із 76 на 71 місце [1, с. 5]. Зростання кредитного рейтингу засвідчило і агентство Moody's Investors Service. Все це в цілому сприяє зміцненню авторитету України на міжнародному ринку.

Аграрний сектор за останні 5 років став провідною галуззю економіки України, займаючи 12% у валовому внутрішньому продукті. Цей факт разом із розширенням агропродовольчого експорту за обсягами та напрямами є суттєвим стимулом для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Проте інвесторам перед інвестуванням слід ознайомитися із сучасними особливостями аграрного сектору України, а також перевагами та загрозами, з якими вони можуть зіткнутися, інвестуючи в аграрні підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів інвестування розвитку аграрних підприємств зробили В. Андрійчук, І. Бланк, К. Волощук, П. Гайдуцький, С. Гуткевич, С. Гуторов, О. Захарчук, М. Кісіль, Ю. Лупенко, Т. Мацибора, П. Саблук та ін. Проте, глобалізація та євроінтеграція економіки України, а також багатогранність даного питання потребує подальшого аналізу та пошуку нових підходів, які дозволять активізувати інвестування розвитку аграрних підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Метою статті є узагальнити основні особливості аграрного сектору України та висвітлити переваги інвестування в аграрні підприємства України, а також виявити бар'єри, які перешкоджають залученню внутрішніх і зовнішніх грошових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний аграрний сектор поступово перетворився в провідну галузь економіки України, яка демонструє стабільно висхідний тренд у валовому внутрішньому продукті. В аграрному виробництві зайнято до 3 млн осіб, що складає 18% працездатного населення держави.

Аграрна сфера характеризується наявністю великої кількості суб'єктів господарювання різних як за формами і розмірами, так і за галузевою структурою. Це дозволяє за бажанням побудувати будь-яку модель

аграрного бізнесу: малий, середній, великий, а також відкриває широкі можливості вибору галузевого напрямку. Так, середній розмір господарства в Україні становить близько 500 га і коливається від 132 га у фермерських господарствах до 2093 га у сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1.

Чисельність основних виробників сільськогосподарської продукції та середній розмір господарства

Виробники сільськогосподарської продукції	Чисельність, тис. од.	Середній розмір господарства, га
Сільськогосподарські підприємства	14,0	2093
Фермерські господарства	33,7	132
Домогосподарства у сільській місцевості	4600,0	1,22

Джерело: складено та розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [2].

Провідною в сільському господарстві України є галузь рослинництва, частка якої у виробництві валової продукції становить понад 70%. Основу сільськогосподарського виробництва становлять зернові та зернобобові культури, яких вирощується понад 70 млн тонн. Це в основному, кукурудза, пшениця та ячмінь. Більше 22 млн тонн виробляється картоплі, а насіння соняшнику, цукрових буряків – понад 14 млн тонн (табл. 2). Серед галузей тваринництва особливим розвитком характеризується виробництво м'яса птиці, яєць, молока.

Таблиця 2.

Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарських культур, млн тонн

Культура	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Культури зернові та зернобобові	60,1	66,1	61,3	70,1
у т.ч. пшениця	26,5	26,0	26,1	24,6
ячмінь	8,2	9,4	8,3	7,3
кукурудза на зерно	23,3	28,1	24,1	35,8
Буряк цукровий фабричний	10,3	14,0	14,5	14,0
Соняшник	11,2	13,6	12,2	14,2
Соя	3,9	4,2	3,9	4,5
Ріпак	1,7	1,1	2,2	2,8
Картопля	20,8	21,7	22,2	22,5
Культури овочеві	9,2	9,4	9,2	9,4
Культури плодові та ягідні	2,1	2,0	2,0	2,5
Виноград	0,4	0,4	0,4	0,5

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [2].

Українське сільське господарство у 2018 р. забезпечило потреби внутрішнього ринку зерна (319,2%), картоплі (101,5%), м'яса (105,0%), молока (107,5%), яєць (123,9%), овочів та продовольчих баштанних культур (103,4%).

Не дивлячись на значні обсяги виробленої продукції, відмічається відставання від показників розвинених країн світу щодо урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. Це свідчить про приховані резерви для зростання, які можуть бути реалізовані за допомогою інвестицій. В цілому, в Україні відбувається перехід від тривалої екстенсивної економіки на інтенсивне виробництво завдяки активному впровадженню новітніх технологій. Так, у інноваційних аграрних підприємствах, які є переважно великотоварними, показники продуктивності є вищими порівняно із середніми по країні та наближаються або й перевищують показники розвинених країн світу. Сучасна концепція залучення інвестицій на стадії постіндустріального розвитку базується на інноваційності інвестиційного забезпечення, що передбачає оновлення основних фондів і технологічних процесів шляхом вкладання капітальних інвестицій у нові або удосконалені обладнання, устаткування, виробничі комплекси, прогресивні технології тощо [3, с.9].

Отже, розвиток аграрних підприємств потребує інвестицій, які б дозволили залучити необхідні ресурси й забезпечити підвищення рівня інноваційності виробництва. Приклади окремих підприємств підтверджують цей висновок. Так, компанія Акціонерне товариство ««Миронівський хлібопродукт», яка вирощує птицю, виробляє зернові культури, корми та м'ясопродукцію, запустила проекти digital-трансформації. Вони дозволяють автоматизувати і спростити прийняття рішень щодо маркетингу, між виробництвом і продажем, постачальниками, клієнтами, фінансовою службою. Диджитализація спрощує різні процеси в компанії, включаючи управління персоналом, запасами, фінансами та реалізацією продукції. Такі інвестиції становлять від десятків до кількох мільйонів доларів США.

На фоні послаблення динаміки розвитку більшості інших секторів вітчизняної економіки, аграрний сектор демонструє високі темпи зростання та має значний потенціал для нарощування обсягів експорту [4, с. 26]. Після вступу України до Світової організації торгівлі у 2008 році спостерігається загальна тенденція зростання обсягів експорту агропродовольчої продукції. Пікові його значення були зафіксовані у 2012-му, а також у 2018 році, що став рекордним для експорту в історії незалежності (рис. 1). Агропродовольча продукція стала основою вітчизняного експорту. Якщо десять років тому її частка в структурі експорту була в межах 15 %, то в даний час вона знаходиться на рівні 40 %.

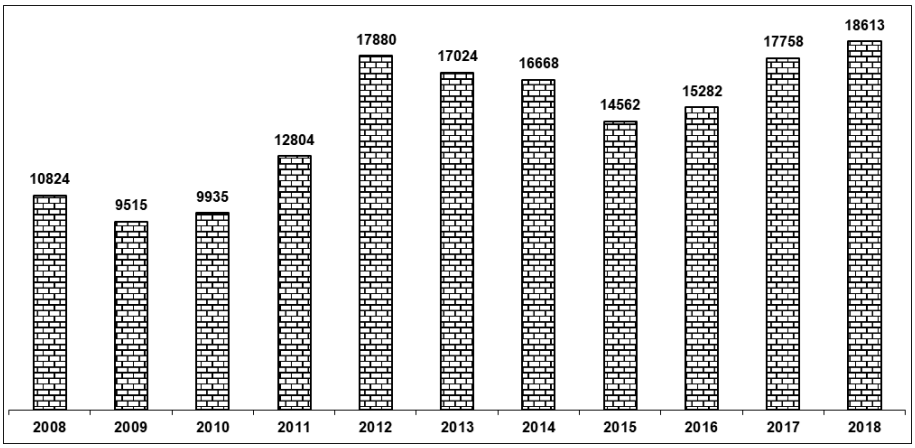

Рис. 1. Експорт Україною агропродовольчої продукції, млн дол. США
Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [2].

Товарна структура експорту Україною агропродовольчої продукції залишається стабільною вже тривалий час. Приблизно 90 % вартості експорту припадає на зернові культури, жири і олії, насіння олійних та продукцію харчової промисловості (рис. 2). Останнім часом нарощування зовнішніх поставок, хоч інколи й періодично, відбувається по окремих групах тваринницької продукції (яйця, м'ясо птиці, вершкове масло, мед), овочах, плодово-ягідних культурах, а також продуктах харчової промисловості (пшеничне борошно, хлібобулочні вироби, фруктові соки, вина).

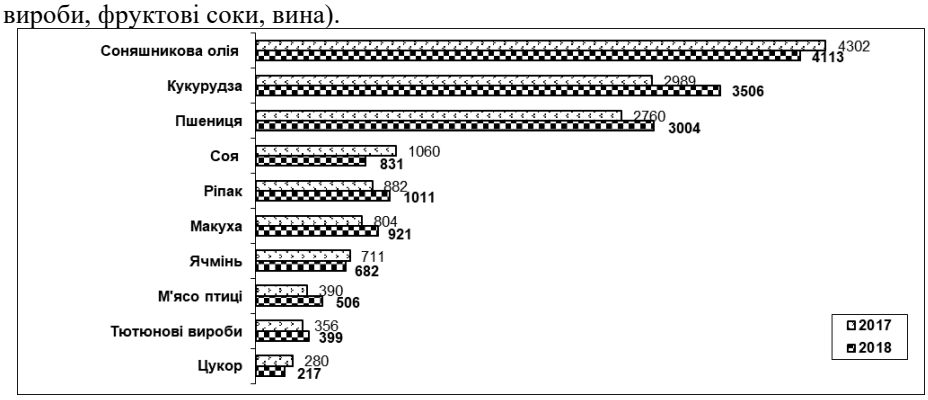

Рис. 2. Основні товарні позиції вітчизняного аграрного експорту, млн дол. США
Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України[2].

Головними покупцями сільськогосподарської продукції у нас зараз виступають країни Азії та Європейського Союзу. Зокрема, у 2018 році частка аграрного експорту в Азію (насамперед, Індію та Китай) становила 42,6 %, а в ЄС – 33,5 %. Україна, при більш глибокому вивченні структури імпорту цих країн та кон'юнктури їх внутрішнього ринку, має всі можливості збільшити власні поставки як сільськогосподарської сировини, так і готових харчових продуктів.

В Україні після 2014 року формується нова експортна економіка, орієнтована на потреби розвинутих ринків. Крім того, є певні продукти, в експорті яких наша країна належить до світових лідерів. За підсумками 2018 року, Україна, наприклад, продовжила лідирувати в експорті соняшникової олії, зайняла третє місце за поставками макухи, ріпаку, волоських горіхів без шкаралупи, четверте – в рейтингу найбільших постачальників кукурудзи і ячменю. Хороші позиції наша держава утримує й на інших спеціалізованих ринках. У завершеному 2018/19 маркетинговому році Україна експортувала рекордні обсяги зернових і борошна – 50,4 млн тонн (кукурудзи – 29,8 млн тонн, пшениці – 15,6 млн тонн, ячменю – 3,7 млн тонн).

Суттєвою рушійною силою збільшення українського аграрного експорту є міжнародна економічна інтеграція країн. На сьогоднішній день Україна уклала угоди про створення зони вільної торгівлі з такими об'єднаннями країн, як Європейський Союз, Європейська асоціація вільної торгівлі, СНД, а також Канадою, Чорногорією, Македонією і Грузією. Загалом вдалося охопити понад 40 країн світу (близько 800 млн споживачів). Це дозволило значно спростити обмеження у взаємній торгівлі, в тому числі аграрною продукцією, що сприяло збільшенню її обсягів. На початку нинішнього року було підписано Угоду про ЗВТ з Ізраїлем, тривають переговори по аналогічних угодах з Туреччиною та Сербією. Здійснюється комплексний пошук інших потенційних партнерських країн для укладення таких угод.

Український агропродовольчий сектор ще раніше довів свою здатність швидко наростити обсяги експорту окремих продуктів, які мають попит на зовнішніх ринках. За оперативними даними 2019 року (січень-вересень), у порівнянні з відповідним періодом минулого року відчутно збільшуються кількісні

показники експорту м'яса птиці – на 24 %, незгущеного молока та вершків – на 24 %, яєць і яєчних продуктів – на 36 %, меду – на 43 %, волоських горіхів – на 75 %, яблук і груш – на 53 %, ріпакової олії – на 29 %, соків – більш ніж у 2 рази. Виробництво сільськогосподарської продукції, особливо експортованих груп, є високорентабельним.

Сучасний стан інвестиційної діяльності в сільському господарстві характеризується активізацією у посткризовий період (табл. 3). Особливо активним є 2018 рік, коли обсяги капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства наближаються до 56,9 млрд грн. Інвестори надають перевагу інвестиційно-привабливому сільському господарству, де норма прибутку на капітал є найвищою [5, с. 10]

Таблиця 3.

Обсяги капітальних інвестицій на розвиток сільського, лісового та рибного господарства та структура їх фінансування

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Всього капітальних інвестицій, млрд грн	18,7	30,3	50,5	64,2	66,1
Структура джерел фінансування, у %:					
- бюджетні кошти	0,0	0,5	0,0	0,1	0,2
- власні кошти підприємств та організацій	88,6	88,2	87,3	86,5	86,8
- кредити банків та інші позики	10,9	10,5	11,5	12,0	12,5
- кошти іноземних інвесторів	0,5	0,5	0,3	0,4	0,4
- інші джерела фінансування	0,0	0,5	0,9	1,0	0,1

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Основним джерелом інвестицій у сільському господарстві нині залишаються власні кошти підприємств, за рахунок яких у 2018 р. освоєно понад 90% усіх капітальних вкладень. У структурі власних джерел фінансування інвестицій аграрних підприємств частка прибутку займає понад 95%. Таке домінування власних коштів ставить розвиток підприємств у залежність від їх прибутковості [6, с. 67]. Великотоварні аграрні підприємства порівняно з середніми і дрібними мають кращі можливості для залучення інвестиційних ресурсів через механізми банківського кредитування і фондового ринку. В основному інвестиції залучаються на Лондонській та Варшавській фондових біржах.

Технологічна структура інвестицій у сільське господарство свідчить, що переважна більшість інвесторів реалізує порівняно менш капіталомісткі варіанти інвестицій і намагається отримати від них віддачу в коротко- і середньостроковій перспективі. Інвестиційні проекти в агросфері, що передбачають отримання основних ефектів у довгостроковій стратегічній перспективі, поки що обмежені. Понад 2/3 освоєних капітальних інвестицій аграрних підприємств нині спрямовується на придбання сільськогосподарської техніки та розширення земельних площ в оренді.

Упродовж останніх п'яти років інвестори в сільському господарстві вкладають кошти передусім у розвиток виробництва таких високоприбуткових видів продукції як зерно, ріпак, соняшник та деякі інші малокапіталомісткі й високорентабельні культури.

Переваги інвестування в аграрні підприємства України зображено в таблиці 4.

Таблиця 4.

Основні переваги та загрози інвестування в розвиток аграрних підприємств України

ПЕРЕВАГИ	ЗАГРОЗИ
Аграрний сектор є найбільш ємною галуззю для залучення інвестицій	Політична, законодавча та економічна нестабільність
Сприятливі природні умови геополітичне розташування країни на карті світового аграрного бізнесу	Високий рівень бюрократії та корупції в країні
Дешевизна локальних ресурсів і історична схильність до сільського господарства	Недостатній рівень розвитку ринкової інфраструктури
Сусідство з провідними світовими ринками-споживачами: країнами ЄС і Близького Сходу	Високий рівень тіньової економіки
Високопродуктивні земельні ресурси	Незавершеність земельної реформи та мораторій на продаж сільськогосподарських земель
Значні запаси мінеральних, водних та лісових ресурсів	Відсутність гарантій захисту прав власності для іноземних інвесторів
Високий кваліфікаційний рівень та дешевизна робочих кадрів	Низька купівельна спроможність населення
Наявність наукових установ, які мають досвід розробки та освоєння високих технологій у різних галузях	Воєнний конфлікт на Сході країни

Джерело: складено авторами.

Висновки. Аграрний сектор на сучасному етапі відіграє провідну роль в розвитку економіки країни. Різноманітність форм власності і господарювання, розмірів аграрних підприємств, а також широкий спектр вибору напряму спеціалізації дозволяє інвестору реалізувати будь-яку модель аграрного бізнесу. Аграрні підприємства забезпечують потребу в переважній більшості сільськогосподарської продукції та продовольства з суттєвими надлишками по окремих з них, які реалізуються на зовнішньому ринку. В Україні формується нова експортна економіка, орієнтована на потреби розвинутих світових продовольчих

ринків. У цьому зв'язку інвесторів значною мірою приваблює аграрний сектор України, що підтверджується щорічним зростанням обсягів капітальних інвестицій в дану галузь. Цьому сприяє ряд беззаперечних переваг, основними з яких є: сприятливі природно-економічні умови та геополітичне розташування, високопродуктивні земельні ресурси, наявність кваліфікованої дешевої робочої сили, наукових установ та ін. Проте існує і рід загроз при інвестуванні в розвиток аграрних підприємств, усунення яких залежить від реалізації основних засад державної аграрної та продовольчої політики, які все ще формуються в Україні.

Література

1. Doing Business 2019. A World Bank Group Flagship Report. 16th edition. International Bank for Reconstruction and Development . The World Bank. Washington DC. 311 p.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Волощук К. Б. Сутність та складові інноваційно-інвестиційного потенціалу агропромислових підприємств // К. Б. Волощук / Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. - 2015. - Вип. 23. - С. 3-13.

4. Секторальна експортна стратегія 2019-2023. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України? 2019. - 58 с. URL: www.me.gov.ua.

5. Лупенко Ю. О. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України // Ю. О. Лупенко, О. В. Захарчук / Економіка АПК. - 2018. - № 11. - С. 9-18.

6. Мацибора Т. В. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств // Т. В. Мацибора / Економіка АПК. - 2019. - № 2. - С. 66-72.

References

1. Doing Business 2019. A World Bank Group Flagship Report. 16th edition. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. Washington DC. 311 p.

2. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Voloshchuk K. B. Sutnist ta skladovi innovatsiino-investytsiinoho potentsialu ahropromyslovykh pidpryiemstv // K. B. Voloshchuk / Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. - 2015. - Vyp. 23. - S. 3-13.

4. Sektoralna eksportna stratehiia 2019-2023. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy? 2019. - 58 c. URL: www.me.gov.ua.

5. Lupenko Yu. O. Investytsiine zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy // Yu. O. Lupenko, O. V. Zakharchuk / Ekonomika APK. - 2018. - № 11. - S. 9-18.

6. Matsybora T. V. Investytsiine zabezpechennia rozvytku silskohospodarskykh pidpryiemstv // T. V. Matsybora / Ekonomika APK. - 2019. - № 2. - S. 66-72.

Рецензія / Peer review: 23.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 338.43
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-206-211

ВАРГАТЮК М. О.
Чернігівський національний технологічний університет

ІНСТИТУЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті досліджено теоретичні підходи до формування механізму регулювання розвитку аграрного сектору та його інституційно-аналітичного забезпечення. Обґрунтовано, що інституційно-аналітична модель регулювання розвитку аграрного сектору поки що є неспроможною сформувати ефективну систему інституційно-аналітичних зв'язків ринкового обміну, забезпечивши цим самим задоволення потреб всіх учасників виробничо-продуктового ланцюга й загалом аграрного соціуму. Ідентифіковані інституційні умови, які варто дотримуватись при формуванні ефективного механізму регулювання розвитку аграрного сектору. Представлені організаційно-економічні детермінанти інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, розвиток, механізм регулювання, державна підтримка, інституційно-аналітичне забезпечення.

VARGATYUK M.
Chernihiv National University of Technology

INSTITUTIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE MECHANISM OF REGULATION OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

The article examines the theoretical approaches to the formation of the mechanism for regulating the development of the agricultural sector and its institutional and analytical support. It is substantiated that the institutional-analytical model of regulating the development of the agricultural sector is still unable to form an effective system of institutional-analytical relations of market exchange, thus meeting the needs of all participants in the production chain and the agricultural society as a whole. The institutional conditions that should be observed in the formation of an effective mechanism for regulating the development of the agricultural sector have been identified. Organizational and economic determinants of institutional and analytical support for the development of the agricultural sector are presented. The effective functioning of the domestic agricultural sector directly depends on the institutional and analytical support of its development and its components. In turn, the system of institutional and analytical support of the agricultural sector is an element of a more complex order - the national system of state regulation, which is formed on the basis of modern achievements of scientific and technological progress, cultural and spiritual traditions and more. The overall end result of the operation of the agricultural sector, forward-looking, provides for the stability of national food security and the stable maintenance of competitive positions in the global market. The agricultural sector is considered as a functional subsystem of the agricultural market associated with the creation of agricultural goods. Improving the institutional and analytical support of mechanisms for regulating the development of the agricultural sector should focus on: development of the agricultural sector; increasing the level of its competitiveness; restriction of market power of large corporate structures (agricultural holdings); formation of rural development on the basis of communities; providing state support for innovative initiatives in small and medium-sized agricultural businesses; observance of nationally-adapted institutions that take into account national traditions.

Keywords: agricultural sector, development, regulatory mechanism, state support, institutional and analytical support.

Постановка проблеми. В Україні на сучасному етапі розвитку, коли загальний каркас інституційних трансформацій в аграрному секторі, щодо інституціоналізації ринкових засад практично завершений, набуло актуальності питання підвищення ефективності, стабілізації моделей інституційно-аналітичного регулювання. Ефективне функціонування вітчизняного аграрного сектору безпосередньо залежить від інституційно-аналітичного забезпечення його розвитку і його компонент. Удосконалення функціональної організації, раціоналізація та оптимізація видової структури, запровадження соціально відповідального виробництва, конкурентоспроможність на світових ринках та можливість протистояти викликам глобалізованого суспільства перебуває у безпосередній залежності від обґрунтування, розробки та реалізації стратегії забезпечення розвитку аграрного сектору, на основі інституційно-аналітичного регулювання, в контексті забезпечення системної модернізації національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у розробку науково-методологічних положень та практичних аспектів щодо функціонування механізмів регулювання розвитку аграрного сектору зробили такі вчені: В. Андрійчук, Л. Березіна, Н. Бондарчук, О. Дяченко, Ю. Лузан, І. Лукінов, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Митяй, Г. Мостовий, О. Наумов, Т. Шабатура, Т. Шестаковська, В. Юрчишин та інші. Низка питань, пов'язаних з дослідженням проблем інституційно-аналітичного забезпечення регулювання розвитку аграрного сектору представлена у роботах таких учених, як: І. Балабанов, Р. Бойко, Н. Бутенко, О. Галицький, Ж. Дерій, К. Ілляшенко, П. Микитюк, В. Маргасова, Т. Мостенська, В. Полуянов, С. Стоянова-Коваль, О. Шпикуляк та інші відомі учені-економісти.

Незважаючи на широке висвітлення особливостей розвитку аграрного сектору у вітчизняній та світовій літературі, вивчення теоретико-методологічного, методичного і практичного характеру інституційно-аналітичного забезпечення механізмів регулювання розвитку аграрного сектору перебуває на початковій стадії й потребує подальшого дослідження та розв'язання.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд методологічних підходів до визначення напрямів удосконалення інституційних інструментів механізму регулювання розвитку аграрного сектору в сучасних глобалізаційних умовах.

Виклад основного матеріалу. Інституціоналізація аграрного сектору в Україні відбулася завдяки проведенню свого часу господарської реформи, яка все ще не завершена, але інституційний базис ринкових механізмів регулювання практично сформований. Завдяки відносно прийнятній інституційній динаміці господарської реформи аграрний сектор, у контексті макроекономічної ефективності, стає одним із визначальних факторів добробуту української нації. Проте, пройдено значний тернистий шлях, а господарська реформа як механізм, особливо в регуляційному плані, наслідує чимало проблем, про наявність яких свідчать приведені нами далі авторські аргументації [1].

Господарська реформа для вітчизняного аграрного сектору означає трансформацію відносин власності, становлення ринкових форм виробництва, запровадження конкурентних методів оцінки результатів праці тощо. На особливу увагу заслуговують сільськогосподарські підприємства, які визнані ринком такими, що дозволяють зреалізувати інтереси різних груп учасників, залежно від позицій в ієрархічних рівнях й статусних конструкціях відношень до власності.

Результатом господарської реформи як механізму розвитку аграрного сектору є формування різнопланових за інституційно-правовими ознаками формувань (товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, тощо). Вітчизняна агроекономічна наука дає різноаспектну оцінку стану й ефектам організаційно-структурних змін в системі галузевої господарської структури, однак ми хочемо показати його у ролі інституційно-аналітичного механізму регулювання розвитку аграрного сектору.

Наявні сьогодні суб'єкти аграрного сектору різних організаційно-правових форм є наслідком трансформації й наступної дії інституційно-аналітичного механізму та його підсистем. Якщо більш виважено підійти до обґрунтування даної позиції, то тут розуміється те, що господарський механізм – функціональна підсистема господарської реформи, є видовою конструкцією інституційно-аналітичного механізму, дія якого забезпечує розвиток аграрного сектору за суб'єктно-об'єктною структуризацією організаційних форм. Це слугує емпіричною базою для обґрунтування поставлених питань.

Результатом функціонування інституційно-аналітичного механізму регулювання розвитку аграрного сектору та його підсистем є: перехід від адміністративно-командної системи розвитку виробничих формувань, до ринкової – на базі колгоспів і радгоспів були створені підприємницькі структури різних організаційно-правових форм; зміна суспільно-економічного устрою; радикальне переформатувавши системи регулювання господарських відносин; закріплення нової системи виробничих відносин з визнанням рівноправності усіх форм власності і господарювання; активізація приватної ініціативи [2].

Інституційно-аналітичне регулювання розвитку аграрного сектору завжди модернізується, але в сучасним умовам йому притаманні чіткі параметри й інституційні ознаки (табл. 1).

Така негативна ситуація функціонування інституційної структури сформувалася у результаті аграрної реформи – трансформації земельно-майнового капіталу колективних сільськогосподарських підприємств з переорієнтацією його в приватну площину використання. Проте інституційні умови аграрної економіки трансформаційного плану або транзитивності постали вагомою перепоною консолідації зусиль виробників навколо загальної ідеї формування конкурентоспроможного аграрного сектору України. Інституційна модель регулювання розвитку аграрного сектору на жаль виявилася поки що неспроможною вибудовувати ефективну систему інституційних зв'язків ринкового обміну, забезпечивши рівноприйнятне задоволення потреб учасників виробничо-продуктового ланцюга та аграрного соціуму.

Таблиця 1

Параметри функціонування структури інституційно-аналітичного регулювання розвитку аграрного сектору в Україні

Параметри	Характеристика інституціональних ознак
Індивідуальна відчуженість	Суб'єкти аграрного сектору байдужі до результатів своєї праці поза межами особистого господарства, незважаючи, що вони стали власниками землі та майна колишніх колективних господарств
Надконцентрація	Ресурси аграрного сектору, перш за усе земля як головний засіб виробництва, концентрується у великих і надвеликих підприємствах, для яких сільське господарство не є основним видом діяльності, тому відчуженість селянина від результатів праці поглиблюється
Відсутність довіри до держави та її інститутів	Держава зі своїми частими змінами інституційних основ аграрної політики, невизначеність пріоритетів у розвитку аграрного сектору, постала як інститут, який не задовольняє будь яких запитів виробництва
Замкнутість аграрного сектору у специфічному інституційному середовищі господарювання	Виробництвомен замкнувся у своєму підприємницькому світі і за мету ставить не отримання прибутку й задоволення потреб соціуму, а просту необхідність вижити, забезпечивши існування себе та своїх рідних. Пануючим способом виробництва можна вважати натуральне господарство
Організаційно-інституційна структура підприємницьких утворень	За розміром переважають форми підприємств з обмеженою і колективною відповідальністю. Фермерство не отримало потужного розвитку. Кооперація інституційно не сприймається по причині асоціації з колишніми колгоспами. Господарства населення виконують роль засобу виживання села й селянина

*Джерело: систематизовано та запропоновано автором [2;3]

Такі висновки зроблені нами як результат аналітичних оцінок і методологічних узагальнень, виходячи з аналізу сучасних умов розвитку аграрного сектору в історико-економічному ракурсі. Нами доведено, що тривалий період транзитивності не сприяє утвердженню ефективних інституцій ринку, особливо на рівні фундаментальних ринкових транзакцій з реалізації права власності, відносин ціноутворення, трудових відносин, конкуренції тощо.

Звертаючи увагу на сукупність різних механізмів у рамках інтегрованої системи інституційно-аналітичного забезпечення регулювання розвитку аграрного сектору, ми припускаємо, що сам по собі процес всеосяжний, і у рамках відповідного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретико-методологічний і практичний інструментарій для його ефективної реалізації. Тим паче, сукупність завдань такого дослідження доцільно згрупувати до формування саме організаційно-економічних складових інституційно-аналітичного забезпечення регулювання розвитку аграрного сектору.

Забезпечення розвитку аграрного сектору у контексті розбудови дієвої системи його інституційно-аналітичного регулювання, повинно здійснюватися в напрямі забезпечення стратегічної стабільності. Загальний кінцевий результат функціонування суб'єктів аграрного сектору, орієнтований на перспективу, передбачає стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання конкурентних позицій на глобальному ринку. Аграрний сектор при цьому розглядається як функціональна підсистема аграрного ринку, пов'язана зі створенням аграрних благ. Механізм інституційно-аналітичного забезпечення регулювання розвитку аграрного сектору повинен враховувати галузеві й національні особливості, які давно відомі, але в зазначеному видовому форматі вирішення піднятої проблеми потребує закріплення інституційно на довгострокову перспективу [4;5].

Конструкція визначеного механізму зорієнтована на необхідність включення сукупності особливостей аграрного сектору, а саме: недоформованість інститутів ринку, транзитивність ринкового середовища їх нестабільність; нерозвиненість соціальної інфраструктури; відсутність реального захисту прав власності на майно, та результати виробничої діяльності; суттєва важливість аграрного сектору для життєзабезпечення суспільства; відсутність у суб'єктів аграрного сектору необхідних можливостей впливати на відповідні умови й процес виробництва; суттєва залежність від природних умов, що формують природне інституційно-аналітичне середовище в господарюванні (природні особливості на певній території); ресурси аграрного сектору представлені відповідними мікроорганізмами, тваринами, рослинами; короткостроковість зберігання виробленої продукції і обмеженість терміну виробничих процесів; складність в соціальній структурі виробництва; тривалість у відновленні та обмеженість у просторі такого виробничого ресурсу як землі [6].

Розвиток аграрного сектору як об'єкт інституційно-аналітичного регулювання, особлива система, потребує концентрації державної політики щодо формування відповідного механізму у контексті дотримання обов'язковості врахування вище представлених особливостей, що спонукатиме до досягнення стратегічного розвитку. Варто не забувати про те, що аграрний сектор як функціональна підсистема господарського обміну, взаємодіє з іншими галузями, підприємствами, адже слугує постачальником ресурсів для виробництва продовольчих й інших товарів. Такі положення дозволяють ідентифікувати комплексний підхід до формування концепції стратегічного розвитку аграрного сектору та інституту підприємництва загалом.

У запропонованому механізмі одним із першочергових завдань щодо врегулювання стратегічного забезпечення розвитку аграрного сектору є оптимально-ефективне використання головного ресурсу – землі. Законодавчо і організаційно-функціонально слід сформувати такі умови, за яких земля як основний засіб виробництва й предмет праці буде використовуватися економно, якісно, з збереженням та відновленням в рамках об'єктивних умов екологічних систем. Першочерговим в аспекті формування заявленого механізму регулювання розвитку аграрного сектору є взаємодія людини з природою. Тобто, важливим інституційним складником у даному випадку виступає юридичне закріплення норм, традицій і способів стимулювання збалансованого використання суб'єктами аграрного сектору природних ресурсів (зокрема землі). Інституційно-аналітичне забезпечення механізмів регулювання розвитку аграрного сектору вбачається нами як складна система з сукупністю складників (рис. 1).ї

Серед головних умов формування і забезпечення ефективного функціонування механізму регулювання розвитку аграрного сектору, які необхідно обов'язково врахувати, наступні: кон'юнктура світового ринку аграрної продукції та продовольства; рівень внутрідержавного споживання та ціни на готовий продукт; інфраструктурно-обслуговуюча складова та її функціональні можливості й стан; державна регулятивна політика щодо розвитку аграрного сектору та механізм саморегулювання; регіональні особливості аграрного сектору та сільських формувань; інноваційно-інвестиційна складова розвитку виробництва на селі [7].

Головною складовою при формуванні механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору є конкурентна сталість, тобто можливість результатів виробництва утримувати високі ринкові позиції. Відомо, що досягнення стабільності розвитку аграрного сектору не є можливим без системного усунення проблем, які перешкоджають розширеному відтворенню, стабілізації обсягів виробництва продукції, упровадження принципів і технологій екологізації аграрного сектору.

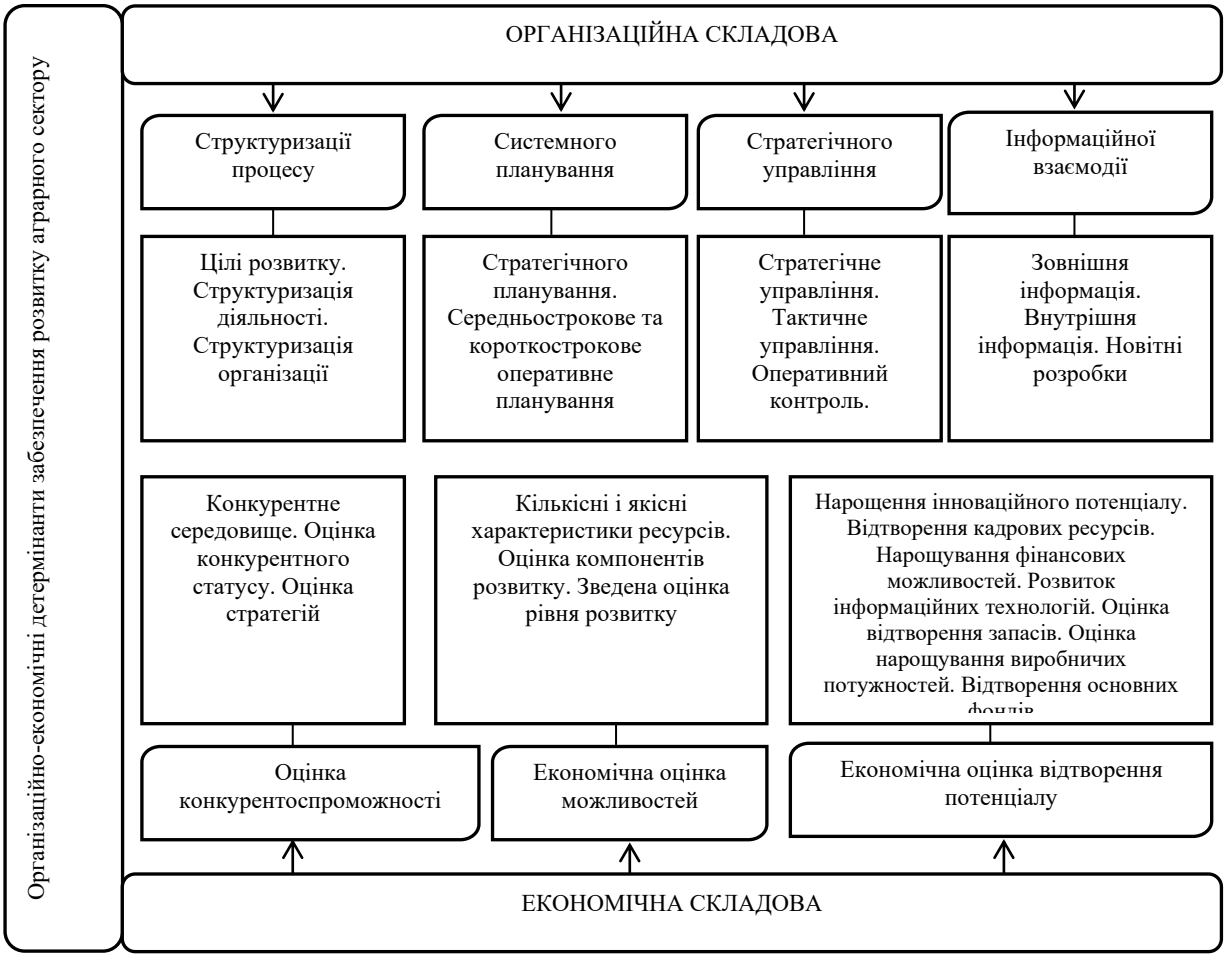

Рис. 1. Організаційно-економічні детермінанти інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору
*Джерело: розроблено автором

Головне завдання запропонованого механізму полягає у формуванні сприятливих інституційних умов для забезпечення розвитку аграрного сектору у контексті реалізації заходів сприяння розширеному відтворенню, стабілізації обсягу виробництва відповідно до потреб ринку. Механізм державного регулювання забезпечення розвитку аграрного сектору як складна система повинен включити в себе також підсистему, яка б здійснювала моніторинг та аналіз інформації, що дозволить забезпечити прийняття конструктивних управлінських рішень. Інформаційна складова має вирішальне значення, адже сьогодні необхідна об'єктивна оцінка наявності й динаміки зміни кількісно-якісних характеристик факторів функціонування і розвитку виробництва продукції суб'єктами аграрного сектору; засад та результативних характеристик використання виробничого потенціалу; прогнозування і передбачення умов зовнішнього природного середовища та ринку як економічного середовища.

Механізм державного регулювання розвитку аграрного сектору як системи, а також конкретних аграрних підприємств як суб'єктних виробничих формувань, забезпечить координацію господарських взаємодій у певному, сформованому державою і ринком інституційному середовищі, ефективне функціонування галузей та виробництв, задоволення потреб сільського соціуму, мінімізацію ризиків.

В механізмі державного регулювання розвитку аграрного сектору на засадах стабільності і стратегічності, інноваційна складова, а саме – формування ефективних інститутів сприяння інноваційності агробізневих структур, набуває вирішального значення. Суть і концепція вирішення питання полягає в тому, що інноваційність – це головна вимога ринку, дотримання якої дає підстави сподіватися на перспективну конкурентоспроможність, а також на досягнення відповідних стандартів сталості й продовольчої безпеки. Саме тому, для створення дієвого механізму державного регулювання забезпечення розвитку аграрного сектору, держава повинна реально оцінювати перспективні можливості суб'єктів аграрного сектору з урахуванням їх інноваційної спроможності, а також потенціалу задоволення продовольчої безпеки. Складові механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору мають бути науково-обґрунтованими і у своїй сукупності функцій сприяти вирішенню різносторонніх проблем на мікро-, мезо- і макрорівні. До таких цілей запропоновано віднести: досягнення фінансово-економічної стійкості, достойного рівня конкурентоспроможності галузей і виробництв, а також продукції аграрного сектору; формування й ефективне використання передового, адаптованого до вітчизняних реалій науково-технічного потенціалу агарного виробництва; підвищення соціальних стандартів життя населення; інституційно-аналітичне

збалансування міжгалузевого обміну для забезпечення передумов інноваційного відтворення в аграрному секторі; формування ефективних, доступних для усіх виробників інститутів ринкової інфраструктури; підтримка доходів споживачів продовольства для формування високоефективного внутрішнього аграрного ринку; формування прозорого механізму цінового регулювання ринків продукції аграрного сектору; створення дієвого фінансово-економічного механізму стимулювання розвитку розвитку аграрного сектору; інституційно-аналітичне збалансування взаємного впливу на суб'єктів регулятивних механізмів ринкового і державного походження; підпорядкування інтересів суб'єктів аграрного сектору принципам екологічності ведення діяльності; розвиток мережі інститутів, зокрема кооперативних, які сприятимуть забезпеченню доступу дрібних товаровиробників до експортних каналів збуту продукції; підтримка заходів зі створення і впровадження на практиці вітчизняних наукових розробок; розбудова механізмів саморегулювання, самофінансування і самоокупності суб'єктів ринкового обміну; стимулювання розробки й впровадження технологій аграрного сектору, які забезпечать оптимізацію витрат і високий рівень конкурентоспроможності; удосконалення системи зайнятості на селі за рахунок створення умов для розвитку малого аграрного підприємництва; впровадження у практику господарювання адаптивних систем удосконалення діяльності суб'єктів аграрного сектору [2].

Виконання наведених завдань, як передумов створення функціонального, адаптованого до вітчизняних реалій механізму регулювання розвитку аграрного сектору, складає інституційну основу запровадження передового досвіду регулювання в галузі. Адже прогресивні моделі становлення найбільш конкурентоспроможних саморегулівних інституціональних формувань, передбачають обов'язковість виконання поставлених стратегічних завдань та стабільність результатів.

Концептуалізація та шляхи дотримання заходів, необхідних для реалізації напрямів формування механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору, спрямовані на досягнення стабільності, високого рівня продовольчої безпеки, ефективності й конкурентоспроможності аграрного сектору, а також створення організованого ринку.

Обґрунтований науковий підхід базується на тому, що функціонування аграрного сектору відбувається у певних інституційних умовах, які у свою чергу забезпечують розвиток. Розвиток – це вирішальний чинник спроможності суб'єкта господарювання бути успішним на ринку і головним чином, поступально розвиватися, набувати нових якостей та переваг. При цьому зауважимо, що інституційно-аналітичне середовище як на рівні ринку, так і на рівні виробництва – визначальна, багатофакторна сукупність інституцій. Воно формує умови, які конструюють можливості виробництва по відношенню до ринку та власного розвитку. Серед системних факторних чинників розвитку традиційно виділяється інституційну модель господарських відносин. Вона сконструйована відповідною сукупністю методів, форм, засобів та інструментів регулюючого впливу на функціональні підсистеми суб'єктів господарювання.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору України держава не тільки має виступити інституційним інноватором, який продукує спрямованість соціально-економічних перетворень в аграрній сфері через зміну стратегії аграрної політики, а й бути дієвим гравцем на агропродовольчому ринку, всебічно підтримуючи (за рахунок ресурсів бюджету та на засадах державно-приватного партнерства) розвиток виробництва та його інноваційно-інфраструктурну складові. Відповідно, основні зусилля інноваційно-інфраструктурного розвитку аграрного сектору, маючи за пріоритет стабілізацію розвитку, створення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва та розвиток всіх сфер аграрних відносин, повинні бути спрямовані на:

- стратегічне формування механізму державного регулювання з відкритим конкурентним доступом до ресурсів, який вплине на зниження рівня невизначеності соціально-економічних процесів і, тим самим, спростить взаємодії всіх учасників аграрного сектору, забезпечить їх прозорість і точність;
- модернізація системи земельних відносин та захисту прав власності, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості аграрного сектору, раціональному використанню сільськогосподарських земель та визначатиме першочергові заходи їх охорони;
- забезпечення функціональності і ефективності інфраструктури аграрного сектору та створення рівних економічних умов доступу до неї для різних організаційно-правових форм господарювання;
- розвиток венчурного інвестування інноваційних проектів, які за рахунок упровадження нових технологій унеможливлять монополію і складуть конкуренцію посередникам;
- дерегуляцію функціонування аграрного сектору, яка передбачає ліквідацію надмірного державного регулювання, спрощення умов ведення аграрного сектору, сприяння інвестиціям та ініціативам у аграрному секторі;
- здійснення довгострокових спеціалізованих (непереміщуваних в інші сектори з рівною віддачею) інвестицій, насамперед інвестицій у вдосконалення науково-технологічної і науково-технічної бази та інноваційної інфраструктури;
- побудову інноваційної моделі розвитку національної економіки, яка надасть стимули до зміни економічної поведінки суб'єктів аграрного сектору;
- стимулювання і підтримка аграрної науки та інноваційних кластерів, спрямованих на виробництво високотехнологічної, конкурентоспроможної на світових ринках продукції;

- гармонізацію інтересів власників, найманих працівників та сільських громад, яка сприятиме формуванню соціально відповідальної поведінки у всіх учасників аграрного сектору;

- стабільний розвиток сільських територій і збереження природних ресурсів, які впливають на якість життя населення [1;5].

Висновки. Ефективне функціонування вітчизняного аграрного сектору безпосередньо залежить від інституційно-аналітичного забезпечення його розвитку і його компонент. Репрезентована інтегрована система інституційно-аналітичного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного сектору, яка функціонує за допомогою сукупності спеціальних механізмів, які охоплюють і регламентують усі процеси, що відбуваються в аграрному секторі. У свою чергу сама система інституційно-аналітичного забезпечення аграрного сектору є елементом складнішого порядку – національної системи державного регулювання, яка сформована на основі сучасних досягнень науково-технічного прогресу, культурних та духовних традицій тощо. Загальний кінцевий результат функціонування суб'єктів аграрного сектору, орієнтований на перспективу, передбачає стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання конкурентних позицій на глобальному ринку. Аграрний сектор при цьому розглядається як функціональна підсистема аграрного ринку, пов'язана зі створенням аграрних благ.

Удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення механізмів регулювання розвитку аграрного сектору повинно орієнтуватись на: розвиток аграрного сектору; підвищення рівня його конкурентоспроможності; обмеження ринкової влади крупних корпоративних структур (агрохолдингів); формування сільського розвитку на основі громад; забезпечення державної підтримки інноваційних ініціатив у малому й середньому аграрному бізнесі; дотримання національно-адаптованих інституцій, які враховують вітчизняні традиції.

Література

1. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008. № 5. С.51–55.

2. Карасова Н.А. Реновація основних засобів сільськогосподарських галузіта галузіу лізингових умовах. Економіка: проблеми теорії та практики, 2008. №244. С.539-546.

3. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.

4. Довгань Л.Є. Стратегічне управління [Текст]: навч. посіб. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л. П.Артеменко 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 440 с.

5. Щербата М.Ю. Управління оборотними активами молокопереробних галузіАПВ. Бізнес-навігатор. 2014. № 1. С. 155-159.

6. Митяй О.В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки галузіагропродовольчої сфери. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: "Економічні науки". Вип. 9-1. Ч.1. 2014. С. 57-60.

7. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

References

1. Malik M. Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On Sustainable Development of Rural Areas]. Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex. no. 5. pp.51–55.

2. Karasova N.A. (2008). Renovatsiya osnovnykh zasobiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv v umovakh lizynhu [Renovation of fixed assets of agricultural enterprises under leasing conditions]. Economics: problems of theory and practice, 244, 539-546.

3. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats', vol. 4, pp. 43-46.

4. Dovhan L.Ie., Karakai Yu.V., Artemenko L. P. (2011). Stratehichne upravlinnia [Strategic management]: K.: Tsentr uchbovoi literatury.

5. Shcherbata M.Iu. (2014). Upravlinnia oborotnymy aktyvamy molokopererobnykh pidpryiemstv APV [Management of working assets of dairy processing enterprises]. Biznes-navihator – Business Navigator, no.1. pp. 155-159.

6. Mytiai O.V. (2014). Alternatyvni dzherela pidtrymky ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv ahroprodovolchoi sfery [Alternative sources of support and strengthening of economic safety of enterprises in the agro-food sector]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: "Ekonomichni nauky" – Scientific Herald of Kherson State University. Series: "Economic Sciences", vyp. 9-1. Ch.1. pp. 57-60.

7. Nykyforov, A.Ye. (2010), Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Innovative activity: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Рецензія / Peer review: 12.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-212-217

ГЕЛЬМАН В. М.
Запорізький національний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ РЕСУРСІВ

В статті наголошено, що для здійснення ефективного управління ресурсами як на рівні держави, так і на рівні регіону чи підприємства передусім важливо розуміти сутність категорії «ресурси», їх види та класифікацію. Проаналізовано наукові публікації щодо визначення сутності ресурсів. Враховуючи, що залежно від мети дослідження ресурси розглядаються в широкому значенні – як основа формування економічних ресурсів та можливості їх використання суспільством у разі потреби, або у вузькому значенні – з позицій участі у процесах створення товарів та надання послуг, систематизовано підходи щодо визначення сутності ресурсів: загальний, структурний, майновий та виробничий. Особливістю загального підходу є акцентування уваги на таких загальних поняттях як: блага, можливості і сили суспільства, будь-які елементи використовувані людиною тощо. При використанні структурного підходу зосереджується увага на видах ресурсів, або структурі елементів, що входять до їх складу. Відповідно до майнового підходу використання ресурсів підприємства означає використання його активів в результаті економічної діяльності, кінцевим результатом чого є отримання прибутку. Згідно до виробничого підходу, увага акцентується на те, що ресурси використовуються для виробництва благ. Запропоновано власне визначення сутності категорії «ресурси» на основі використання загального підходу.

Ключові слова: наукові підходи, ресурси, ресурси в широкому значенні, ресурси у вузькому значенні, економічні ресурси, створення товарів і надання послуг.

HELMAN V.
Zaporizhzhia National University

SYSTEMATIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES TO TREATMENT OF THE ESSENCE OF RESOURCES

In connection with international economic integration, introduction of uniform criteria of macroeconomic policy, unification of requirements to tax, regional, agrarian, antitrust policy, liberalization of economic life, modification of transport and communication, dynamic development of knowledge-intensive technologies in Ukraine there is an urgent need for policy formation. primarily aimed at active innovation and efficient use of resources.

The article notes that for the implementation of effective resource management both at the state level and at the level of a region or enterprise, it is first of all important to understand the essence of the category "resources", their types and classification. Analyzed scientific publications to determine the essence of resources. Considering that, depending on the purpose of the study, resources are considered in a broad sense - as the basis for the formation of economic resources and the possibility of their use by society if necessary, or in a narrow sense - from the standpoint of participation in the processes of creating goods and services, the approaches to determining the essence of resources are systematized: general, structural, property and production. A feature of the general approach is focusing on such general concepts as: the benefits, opportunities and forces of society, any elements used by a person, etc. The structural approach focuses on the types of resources, or the structure of the elements that make up them. According to the property approach, the use of an enterprise's resources means the use of its assets as a result of economic activity, the end result of which is profit. In the production approach, attention is focused on the fact that resources are used to produce goods. Own definition of the essence of the category "resources" based on the use of a general approach is proposed.

Keywords: scientific approaches, resources, resources in a broad sense, resources in a narrow sense, economic resources, the creation of goods and the provision of services.

Постановка проблеми

У зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією, впровадженням єдиних критеріїв макроекономічної політики, уніфікацією вимог до податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної політики, лібералізацією господарського життя, модифікацією транспорту і зв'язку, динамічним розвитком наукомістких технологій в Україні виникає нагальна необхідність до формування політики, в першу чергу, спрямованої на активне впровадження інновацій та ефективне використання ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти дослідження проблематики ресурсів знайшли місце у працях вчених від часів започаткування економіки як науки і не втратили актуальності в наш час. Важливі напрацювання з даної тематики представлено у працях Р. Абдеєва, Н. Андрєєвої, Анікіна Є.О., Дж. Барні, Бєляєвої С.В., Большухіної І.С., П. Блау, Б. Вернерфельта, Верхоглядової Н.І., ГавриленкоºЛ.І., В. Гейця, Р. Гранта, Кліндухової О.О., КоноплінськоїºВ.А., Кузнєцової В.В., Т. Мальтуса, Мамалуй О.О., Михайловської О.В., МочерногоºС.В., Дж. Мілля, Нуртдінов Р.М., Окорокової ºЛ.Г., Письменної О.Б., Предєін А.М., Д. Рікардо, СвіргунºО.М., Соколовської В.В., Станковської І.К., Стрелець І.О., ТерещенкоºС.І., Д. Тейлора, Д. Тіса, Філіної Г.І., С.ºФішера, Дж. Харінгтона, С.ºХарічкова, Чепелєвої Н.М., Череп А.В., Швиданенко Г.О., Шталь Т.В. та ін.

Результати аналізу економічної літератури, присвяченої даній тематиці, свідчать, що різні наукові концепції мають певні розбіжності у поглядах на природу та сутність ресурсів, їх роль у процесах виробництва та споживання. Поглиблюючись у дослідження сутності категорії «ресурси», слід констатувати, що на сьогоднішній день не існує єдиної точки зору щодо визначення категорії «ресурси». В економічній літературі ресурси розглядаються у широкому та вузькому значеннях, або відповідно до сфери наукового економічного обігу: на макро-, мезо- та мікровнях. Тому потребує поглиблення та аналізу теоретико-методичні аспекти трактування, систематизації та класифікації ресурсів.

Формулювання цілей

Цілями даної статті є узагальнення та систематизація різних наукових підходів до визначення категорії «ресурси», дослідження сутності поняття «ресурси».

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах суттєвих ресурсних обмежень вітчизняної економіки, керівному складу підприємств важливо встановити пріоритети економічного розвитку та необхідно визначити головні фактори, які впливають на результати діяльності підприємства. Проблематика забезпечення ефективної діяльності на ресурсній основі економічних систем різних рівнів є однією з ключових в економіці, майже кожна наукова концепція приділяє їй певну увагу [1, с.9]. Досліджуючи системні уявлення щодо природи відмінностей у поясненні ресурсних основ ефективності діяльності підприємства, Г.О. Швиданенко [1] виокремлює три основні групи відповідно до ролі ринку в процесах розподілу та перерозподілу ресурсів (рис.1):

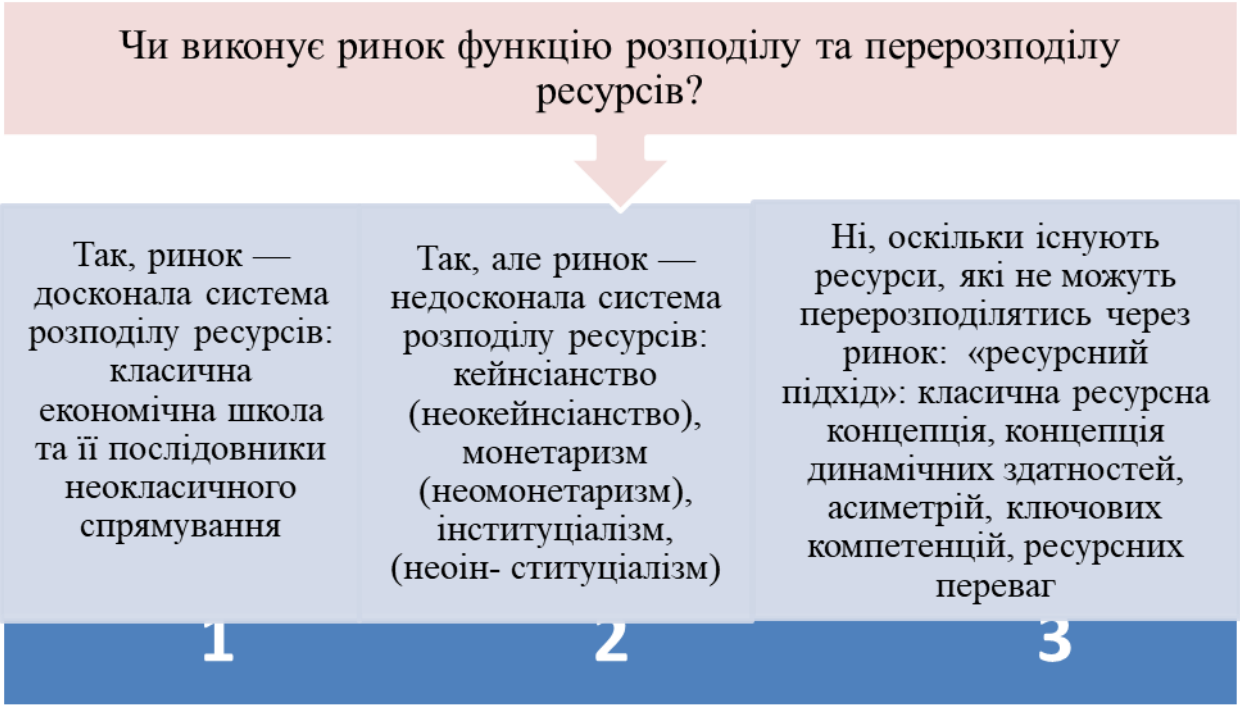

Рис. 1. Сукупність наукових поглядів на роль ринку в процесах розподілу та перерозподілу ресурсів [1, с.10].

Виробництво, як процес виготовлення благ, утворює матеріальну основу економіки. Виробляючи продукт, людина впливає на об'єкти природи, надає їм форму, придатну для задоволення матеріальних потреб. Джерелами будь-якого виробництва є ресурси, якими володіє суспільство.

Категорія «ресурс» (від французького resource – засіб, запас, джерело доходу) має універсальний, міждисциплінарний та багатоаспектний характер. Економічна наука багата на визначення і трактування поняття «ресурси» (табл.1), тому вчені присвячують свої праці визначенню сутності категорії «ресурси», їх систематизації та класифікації.

Заслуговує на увагу класифікація ресурсів запропонована ВерхоглядовоюºН.І. та Письменною О.Б [2], які до основних підходів щодо визначення сутності ресурсів відносять комплексний, виробничий, структурний та майновий. Враховуючи, що залежно від мети дослідження ресурси розглядаються у широкому або у вузькому значенні, систематизовано наукові підходи до визначення сутності «ресурсів» на: загальний, структурний, майновий та виробничий (рис.2).

Ресурси у широкому значенні розглядаються як основа формування економічних ресурсів та можливості їх використання суспільством у разі потреби. Ресурси у вузькому значенні розглядаються з позицій участі у процесах створення товарів та надання послуг.

Таблиця 1

Огляд теоретичних підходів до визначення категорії ресурси

Автор	Визначення
Верхоглядова Н.І., Письменна О.Б [2, с.30]	Ресурси в економіці – це реальні потоки й запаси всіх видів чинників, використовуваних суспільством Ресурси – сукупність елементів, які можуть бути використаними людиною для життєдіяльності та залученими в процес праці для виробництва різномані тних споживчих вартостей
Фокін М.І. [3]	Ресурси (у широкому значенні) – це запаси, можливості, гроші, джерела доходів; Ресурси (у вузькому значенні) розглядається як все те, що використовується для виробництва товарів і послуг
Азріліян А.Н. [4]	Ресурси - кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів (наприклад, економічні ресурси)
Прохоров А.М. [5]	Ресурси - кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів (наприклад, природні ресурси, економічні ресурси).
Анікіна Є.О., Гавриленко Л.І., Стрелець І.О., Станковська І.К. [6, с.25; 7, с.17]	Ресурси - сукупність всіх матеріальних благ і послуг, що використовуються людиною для виробництва необхідної їй продукції
Захарченко Л.А., Медвєдєва Г.Б., Сметюх А.В. [8,ºс.5]	Ресурси - це все те, що суспільство потенційно має і може використовувати в суспільному виробництві, тобто це можливості для створення благ і задоволення потреб
Нуртдінов Р.М. [9, с.24]	Ресурси - це все, що використовується для створення економічних благ, тобто сукупність природних, соціальних і духовних сил, які використовуються в процесі створення товарів, послуг і інших цінностей
Коноплінська В.А., Філіна Г.І. [10]	Ресурси - всі засоби, запаси, можливості, джерела будь-чого, включаючи природні, інтелектуальні та технологічні, які можуть бути застосовані в господарській діяльності
Окорокова Л.Г. [11, с.174]	Ресурси – це сукупність засобів, запасів, джерел, засобів і предметів праці, що є в наявності у підприємства і що можуть бути мобілізованими і приведеними в дію, а також використаними для досягнення його цілей
Харінгтон Дж. [12].	Ресурси - усі види активів підприємства
Чепелєва Н.М. [13, с.72].	Ресурси - засоби, за допомогою яких підприємство виробляє свій продукт, займає певну ринкову нішу і домагається позитивних фінансових результатів
Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. [14]	Ресурси визначаються як природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, які можуть бути використані в разі потреби для створення продукції, надання послуг, одержання додаткової вартості
Родніков А.Н. [15]	Ресурс (scheduled operating time; antic pated working life) - встановлений термін служби технічного пристрою, після закінчення якого воно підлягає ремонту або списанню; Ресурси (resources) - елементи економічної системи, що використовуються в процесі виробничого споживання або фактори виробництва: праця (робітників, інженерів, організаторів виробництва), земля (запаси корисних копалин, лісу), капіталу (будівлі та споруди, технологічне обладнання, транспортні засоби). Терміном «ресурси» позначається також продукція та послуги невиробничого характеру, призначені для особистого споживання.
С.В. Мочерний [16, с.40; 20]	1) Ресурси - основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку; 2) Ресурси - сукупність речових та особистісних факторів виробництва, що використовують для виробництва товарів і послуг.
Мамалуй О.О. [17]	Ресурси - капітал фірми, тобто благо, використання якого дає можливість збільшити майбутні блага
Локтєв В. М. [19]	Ресурси - основні елементи виробничого потенціалу, які перебувають у розпорядженні системи та використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку.
Терещенко С.І., Свіргун О.М., Соколовська В.В. [21; 22]	Ресурси - сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які прямо чи опосередковано беруть участь у виробничому процесі.
Власне визначення	Ресурси – це все те, що може бути використано (запаси всіх видів чинників, кошти, цінності, джерела будь-чого, можливості тощо), і все те, що використовується суспільством для створення благ (товарів, послуг, цінностей), задоволення потреб, досягнення цілей майбутнього розвитку.

Примітка: побудовано автором

Особливістю загального підходу є акцентування уваги на таких загальних поняттях як: блага, можливості і сили суспільства, будь-які елементи використовувані людиною тощо. Так, КоноплінськаºВ.А. та ФілінаºГ.І., під ресурсами розуміють «всі засоби, запаси, можливості, джерела будь-чого, включаючи природні, інтелектуальні та технологічні, які можуть бути застосовані в господарській діяльності» [10]. За переконанням ОкороковоїºЛ.Г., «ресурси – це сукупність засобів, запасів, джерел, засобів і предметів праці, що є в наявності у підприємства і що можуть бути мобілізованими і приведеними в дію, а також використаними для досягнення його цілей» [11, с.174]. НуртдіновºР.М. надає наступне визначення: «ресурси – це все, що використовується для створення економічних благ, тобто сукупність природних, соціальних і духовних сил, які використовуються в процесі створення товарів, послуг і інших цінностей» [9,ºс.24]. Фокін М.І. зазначає, що «широке значення ресурсів» – це «запаси, можливості, гроші, джерела доходів» [3]. У Великому економічному словнику під редакцією Азріліяна А.Н.: «ресурси» визначаються як «кошти,

цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів (наприклад, економічні ресурси)» [4]. Великий енциклопедичний словник під загальною редакцією ПрохороваºА.М. містить таке визначення: ресурси – це «кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів (наприклад, природні ресурси, економічні ресурси)» [5]. ВерхоглядоваºН.І., Письменна О.Б. надають таке визначення: «ресурси в економіці – це реальні потоки й запаси всіх видів чинників, використовуваних суспільством» [2,ºс.29]. Відповідно до визначення Захарченко Л.А., МедвєдєвоїººГ.Б., Сметюх А.В.: «ресурси - це все те, що суспільство потенційно має і може використовувати в суспільному виробництві, тобто це можливості для створення благ і задоволення потреб» [8,ºс.5].

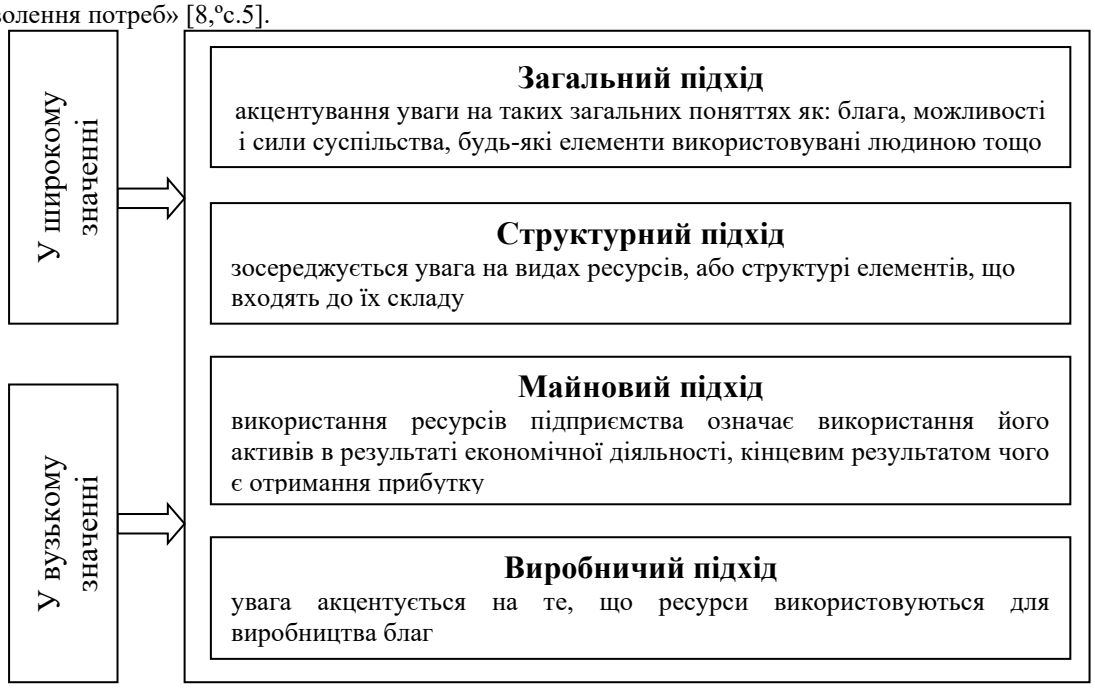

Рис. 2. Систематизація наукових підходів до визначення сутності «ресурси»

Примітка: побудовано автором

Згідно до виробничого підходу, увага акцентується на те, що ресурси використовуються для виробництва благ. АнікінаºЄ.О., Гавриленко Л.І., СтрелецьººІ.О., Станковська І.К. визначають «ресурси» як «сукупність всіх матеріальних благ і послуг, що використовуються людиною для виробництва необхідної їй продукції» [6, с.25; 7, с.17]. Верхоглядова Н.І., Письменна О.Б. надають таке визначення: «ресурси представляють собою сукупність елементів, які можуть бути використаними людиною для життєдіяльності та залученими в процес праці для виробництва різноманітних споживчих вартостей» [2, с.29]. В економічній енциклопедії за редакцією Мочерного С.В: «ресурсами є основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку» [20]. Ресурси, залучені у виробництво, називаються факторами виробництва. Для виробництва того чи іншого блага є свій набір факторів, тому заслуговує на увагу визначення «ресурсів», наведене у словнику під редакцією Роднікова А.Н.: «ресурси - елементи економічної системи, що використовуються в процесі виробничого споживання або фактори виробництва: праця (робітників, інженерів, організаторів виробництва), земля (запаси корисних копалин, лісу), капітал (будівлі та споруди, технологічне обладнання, транспортні засоби)»º[15]. Мочерний С.В. в авторському підручнику «Політекономія» уточнює поняття ресурси та розглядає їх як «сукупність речових та особистісних факторів виробництва, що використовують для виробництва товарів і послуг» [16, с.40].

Відповідно до майнового підходу використання ресурсів підприємства означає використання його активів в результаті економічної діяльності, кінцевим результатом чого є отримання прибутку. Отримання підприємством позитивних фінансових результатів дає змогу розвиватися, інвестувати кошти у нові та модернізацію існуючих обєктів, підвищувати конкурентоспроможність та якість продукції у майбутньому. Так, Дж. Харінгтон поняття «ресурси» розглядає як усі види активів підприємства [12]. Чепелєва Н.М. визначає «ресурси» як «засоби, за допомогою яких підприємство виробляє свій продукт, займає певну ринкову нішу і домагається позитивних фінансових результатів» [13, с.72]. Мамалуй О.О. визначає «ресурси» як «капітал фірми, тобто благо, використання якого дає можливість збільшити майбутні блага» [17].

Представники структурного підходу зосереджують увагу на видах ресурсів, або структурі елементів, що входять до їх складу. Так, в економічному словнику Гончаров С.М. та Кушнір Н.Б. визначають «ресурси» як природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, які можуть бути використані в разі потреби для створення продукції, надання послуг, одержання додаткової вартості [14].

Висновки

В результаті проведеного дослідження, зазначимо, що ретроспектива вказує на існування постійної уваги науковців до ресурсу як економічної категорії. Враховуючи, що залежно від мети дослідження ресурси розглядаються в широкому значенні - як основа формування економічних ресурсів та можливості їх використання суспільством або у вузькому значенні - з позицій участі у процесах створення товарів та надання послуг, систематизовано підходи до виначення поняття «ресурси» на: загальний, структурний, майновий та виробничий. На основі використання загального підходу, пропонується розглядати ресурси як все те, що може бути використано (запаси всіх видів чинників, кошти, цінності, джерела будь-чого, можливості тощо), і все те, що використовується суспільством для створення благ (товарів, послуг, цінностей), задоволення потреб, досягнення цілей майбутнього розвитку.

Література

1. Управління ресурсами підприємства: монографія / за заг. ред. к.е.н., проф. Г.О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2014. – 418 с. [online] Доступно <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25230/resours_pidpr_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Верхоглядова Н.І., Письменна О.Б. Класифікація ресурсів та її значення для управління ресурсозбереженням. Інвестиції: практика та досвід. 2015, №16, с. 27 – 31. [online] Доступно <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4538&i=4>

3. Фокин Н.И. В начале было слово. 2009. Доступно <http://dictionary-economics.ru>

4. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. [online] Доступно <http://economics.niv.ru/doc/dictionary/big-economic/index.htm>

5. Большой энциклопедический словарь / под. общ. ред. акад. А.М. Прохорова. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1997. – 1456 с. [online] Доступно <https://www.vedu.ru/bigencdic/>

6. Аникина Е.А. Экономическая теория: учебник / Е.А. Аникина, Л.И. Гавриленко. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2014. – 413 с. [online] Доступно <https://portal.tpu.ru/SHARED/h/HUBUS/metodichka/tutorial/Anikina.pdf>

7. Стрелец И. А. , Станковская И. К. . Экономическая теория: Полный курс MBA. – М.: Рид Групп, 2011. [online] Доступно <https://www.litmir.me/br/?b=430109&p=1>

8. Захарченко Л.А., Медведева Г.Б., Сметюх А.В. Опорный конспект лекцій по экономической теории для студентов экономических специальностей факультета заочного обучения. – Брест: «Брестский государвственный технический университет», 2014. – 58 с. [online] Доступно <https://et.bstu.by/wp-content/uploads/2011/07/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B9-%D0%AD%D0%A2-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%A4%D0%97%D0%9E.pdf>

9. Экономическая теория: Учебное пособие / Автор-составитель Р.М. Нуртдинов. – Набережные Челны: Лаборатория оперативной полиграфии филиала Казанского государственного университета в г.ºНабережные Челны, 2010. – 110 с. [online] Доступно <https://kpfu.ru/docs/F1088423486/N5_Posb.pdf>

10. Коноплінська В.А. Економічний тлумачно-термінологічний словник / В.А. Коноплінська, Г.І.ºФіліна. – К.: КНТ, 2007. – 580 с.

11. Окорокова Л. Г. Ресурсный потенциал предприятий / Л. Г. Окорокова. – СПб.: Изд-во СПбГТУ, 2001. – 293 с.

12. Харингтон Дж. Совершенство управления ресурсами / Дж. Харингтон.; пер. А.Л. Раскина, В.В.ºШахлевича; под науч. ред. В.В. Брагина. – М.: Стандарты и качество, 2008. – 352 с.

13. Чепелева Н.Н. Ресурсная концепция предприятия. Омский научный вестник, 2013, № 4 (121), с.71º– 74.

14. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста / С.М. Гончаров, Н.Б. Кушнір; [за ред. проф. С. М. Гончарова]. – К.: ЦНЛ, 2009. – 264 с.

15. Логистика: Терминологический словарь / Под ред. А.Н. Родников. – 2-е изд., испр. и доп. – М.:ºИНФРА-М, 2000. – 352 с.

16. Мочерний С.В. Політекономія: підручник / С.В. Мочерний. – К.: Вікар, 2003. – 386 с.

17. Основи економічної теорії : підручник / О.О. Мамалуй та ін.; заг. ред. О.О. Мамалуй. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

18. Череп А.В., Моісеєва А.А. Використання ресурсної бази підприємств харчової промисловості. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2019, №1(41), с. 32-37. [online] Доступно <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/ >

19. Велика українська енциклопедія / редкол.: В.М. Локтєв (гол.) та ін. – Київ: Держ. наук. устан. «Енциклопедичне видавництво», 2016. – 592 с. [online] Доступно <https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0>

20. Економічна енциклопедія: в 3 т. – Т. 3 / відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2002. – 952ºс.

21. Терещенко С.І. Ресурсний потенціал підприємства: функції та структура. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2012, Вип. 2(58), с. 191–196.

22. Свіргун О.М., Соколовська В.В. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні аспекти. [online] Доступно <http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69284.doc.htm>

References

1. Shvydanenko, H.O. (2014). Upravlinnia resursamy pidpryiemstva: monohrafiia [Enterprise resource management: monograph]. Kyiv: KNEU Retrieved from https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25230/resours_pidpr_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

2. Verhoglyadova, N.I. & Pismennaya, O.B. (2015). Klasyfikatsiia resursiv ta yii znachennia dlia upravlinnia resursozberezhenniam [Resources classification and its importance for resources management], Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 16, pp. 27–31. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4538&i=4 [in Ukrainian].

3. Fokin, N.I. (2009). V nachale byilo slovo [In the beginning there was a word]. Retrieved from http://dictionary-economics.ru [in Russian]

4. Azriliyan, A.N. (1999). Bolshoy ekonomicheskiy slovar [Big Dictionary of Economics]. Moskva: Institut novoy ekonomiki, Retrieved from http://economics.niv.ru/doc/dictionary/big-economic/index.htm [in Russian]

5. Prohorov, A.M. (1997). Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar [Big encyclopedic dictionary]. Moskva: Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya Retrieved from https://www.vedu.ru/bigencdic/ [in Russian]

6. Anikina, E.A. & Gavrilenko, L.I. (2014). Ekonomicheskaya teoriya: uchebnik [Economic theory: textbook]. Tomsk: Izdatelstvovo Tomskogo politehnicheskogo universiteta Retrieved from https://portal.tpu.ru/SHARED/h/HUBUS/metodichka/tutorial/Anikina.pdf [in Russian]

7. Strelets, I. A. & Stankovskaya, I. K. (2011). Ekonomicheskaya teoriya: Polnyiy kurs MVA [Economic theory: Complete MBA course]. – Moskva: Rid Grupp Retrieved from https://www.litmir.me/br/?b=430109&p=1 [in Russian]

8. Zaharchenko, L.A., Medvedeva, G.B. & Smetyuh, A.V. (2014). Opornyiy konspekt lektsIy po ekonomicheskoy teorii dlya studentov ekonomicheskih spetsialnostey fakulteta zaochnogo obucheniya [Basic synopsis of lectures on economic theory for students of economic specialties of the faculty of distance learning]. Brest: «Brestskiy gosudavrstvennyiy tehnicheskiy universitet» Retrieved from https://et.bstu.by/wp-content/uploads/2011/07/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B9-%D0%AD%D0%A2-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%A4%D0%97%D0%9E.pdf [in Russian]

9. Nurtdinov, R.M. (2010). Ekonomicheskaya teoriya: Uchebnoe posobie [Economic Theory: A Study Guide]. Naberezhnyie Chelnyi: Laboratoriya operativnoy poligrafii filiala Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta v gorode Naberezhnyie Chelnyi Retrieved from https://kpfu.ru/docs/F1088423486/N5_Posb.pdf [in Russian]

10. Konoplinska V.A. & Filina, H.I. (2007). Ekonomichnyi tlumachno-terminolohichnyi slovnyk [Economic explanatory-terminological dictionary]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

11. Okorokova, L.G. (2001). Resursnyiy potentsial predpriyatiy [Resource potential of enterprises]. Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbGTU [in Russian]

12. Harington, Dzh. (2008). Sovershenstvo upravleniya resursami [Resource management excellence].Moskva: Standartyi i kachestvo [in Russian]

13. Chepeleva, N.N. (2013). Resursnaya kontseptsiya predpriyatiya [Enterprise resource concept]. Omskiy nauchnyiy vestnik – Omsk Scientific Bulletin, 4 (121), pp. 71º– 74. [in Russian]

14. Honcharov, S.M. & Kushnir, N.B. (2009). Tlumachnyi slovnyk ekonomista [Explanatory Dictionary of Economist]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

15. Rodnikov, A.N. (2000). Logistika: Terminologicheskiy slovar [Logistics: Glossary]. Moskva: [in Russian]

16. Mochernyi, S.V. (2003). Politekonomiia: pidruchnyk [Political Economy: textbook]. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].

17. Mamalui, O.O. (2003). Osnovy ekonomichnoi teorii : pidruchnyk [Fundamentals of economic theory: textbook]. –Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

18. Cherep, A.V. & Moiseyeva, A.A. (2019). Vykorystannia resursnoi bazy pidpryiemstv kharchovoi promyslovosti [Use of the resource base of food industry enterprises]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin Zaporizhzhia national university. Economic sciences, 1 (41), pp. 32-37. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/ [in Ukrainian].

19. Loktiev, V.M. (2016). Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian encyclopedia]. Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo» Retrieved from https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 [in Ukrainian].

20. Mochernyi, S.V. (2002). Ekonomichna entsyklopediia: v 3 t. [Economic encyclopedia: in 3 vol.]. Kyiv: Akademiia, Vol. 3 [in Ukrainian].

21. Tereshchenko, S.I. (2012). Resursnyi potentsial pidpryiemstva: funktsii ta struktura [Resource potential of the enterprise: functions and structure]. Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomika – Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Economy, 2(58), pp. 191-196 [in Ukrainian].

22. Svirhun, O.M. & Sokolovska, V.V. (2010). Resursnyi potentsial pidpryiemstva: teoretychni aspekty [Resource potential of the enterprise: theoretical aspects]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69284.doc.htm [in Ukrainian].

Рецензія / Peer review: 03.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 331.1 : 351.83 (364)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-218-221

ПРОХОРОВСЬКА С. А.
Тернопільський національний економічний університет

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В НОВОСТВОРЕНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто предмет і особливості регулювання соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах. Визначено світові тенденції розвитку соціально-трудових відносин та проблеми у соціально-трудовій сфері об'єднаних територіальних громад України. Охарактеризовано основні засади побудови механізмів регулювання соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах

Ключові слова: соціально-трудові відносини, регулювання, об'єднані територіальні громади

PROKHOROVSKA S.
Ternopil National Economic University

SOCIAL AND LABOR RELATIONS IN THE NEWLY CREATED UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES: PROBLEMS AND PROSPECTS OF REGULATION

Since the end of the twentieth century, approaches to studying the problem of regulating social and labor relations have been significantly updated in economic theory. Initially, this was due to the reorientation of the microeconomic "standard" from bilateral market relations, as a fundamental category of economic analysis, to the theory of contracts (La théorie contractuelle) and the economy of agreements (l'Économie des conventions). These two approaches to social and labor relations, despite the departure from the classical theory, are based on the analysis of labor relations at the micro level and contribute to a better understanding of the relationship between employers and workers. According to these theories, the formation of these relations implies the creation of mutually acceptable and mutually beneficial working conditions that satisfy all participants in these relations.

Based on this, the main efforts of territorial authorities, as a key regulator of social and labor sphere, should be aimed at forming in the territorial community appropriate imperatives and positive attitudes, radical reform of the local regulation of social and labor relations in the direction of significant growth of its quality and efficiency. requires, first of all, the identification of key development issues and promising areas of ETS regulation.

The main efforts of territorial authorities, as a key regulator of the social and labor sphere, should be aimed at forming appropriate imperatives and positive attitudes in the territorial community, radical reform of the system of local regulation of social and labor relations in the direction of significant growth of its quality and efficiency. in turn, identification of key development issues and promising areas of SLR regulation.

The aim of the article is to identify the main problems in the development of social and labor relations of the united territorial communities and substantiate the promising areas for their effective regulation. So, in the study are considered the subject and features of regulation of social and labor relations in the united territorial communities are The world tendencies of development of social and labor relations and problems in the social and labor sphere of the united territorial communities of Ukraine are determined. The basic principles of construction of mechanisms of regulation of social and labor relations in the united territorial communities are characterized

Keywords: social and labor relations, regulation, united territorial communities

Вступ. З кінця XX століття в економічній теорії істотно оновились підходи до вивчення проблеми регулювання соціально-трудових відносин. Спочатку це було обумовлено переорієнтацією мікроекономічного «стандарту» з двосторонніх відносин на ринку, як фундаментальної категорії економічного аналізу, до теорії договорів (La théorie contractuelle) та економіки домовленостей (l'Économie des conventions). Ці два підходи до соціально-трудових відносин, не дивлячись на відхід від класичної теорії, базуються на аналізі трудових відносин на мікрорівні і вносять свій вклад в краще розуміння відносин між роботодавцями і робітниками. Згідно даних теорій, формування цих відносин має на увазі створення взаємоприйнятних і взаємовигідних умов трудової діяльності, які задовольняють всіх учасників цих відносин.

Виходячи з цього, основні зусилля територіальних органів влади, як ключового регулятора соціально-трудової сфери, мають спрямовуватися на формування в територіальній громаді відповідних імперативів і позитивних установок, докорінне реформування системи місцевого регулювання соціально-трудових відносин у напрямі істотного зростання його якості та ефективності, що потребує, в першу чергу, визначення ключових проблем розвитку та перспективних напрямів регулювання СТВ.

Мета дослідження. Визначити основні проблеми в розвитку соціально-трудових відносин об'єднаних територіальних громад та обґрунтувати перспективні напрями забезпечення їх ефективного регулювання.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Проблематика регулювання соціально-трудових відносин активно вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними науковими колами, проте акцент наукових досліджень [1, 2, 3, 4] переважно зміщується саме в бік державного регулювання. В той же час, проведена в

Україні реформа адміністративно-територіального устрою, створивши розширений перелік можливостей для органів місцевого самоврядування, виявила відсутність чітких регулятивних механізмів соціально-трудових відносин на місцевому рівні, покликаних забезпечувати сталий розвиток соціально-трудової сфери об'єднаних територіальних громад та підвищення якості життя населення. В цьому контексті ґрунтовного дослідження потребують питання виявлення наявних проблем у регулюванні соціально-трудових відносин на територіальному рівні та окреслення перспективних шляхів їх вирішення.

Постановка завдання. Регулювання соціально-трудових відносин – чи не найскладніша постійна турбота держави та провідних соціальних сил. Їх завдання полягає в оптимізації балансу інтересів сторін соціально-трудових відносин на основі задіяння, з одного боку, державних важелів, а з іншого – договірних методів регулювання. Вирішити його – означає зберегти соціальну і політичну стабільність в суспільстві, створити належні умови для стабільного економічного розвитку [1].

На територіальному рівні предметом регулювання соціально-трудових відносин є спільні для економічно-активного населення адміністративної одиниці трудові проблеми, як-от: створення нових робочих місць, зайнятість населення, підтримка місцевих товаровиробників, рівень професійної підготовки працівників, стан інфраструктури регіону та ін. Соціально-трудові відносини у сфері зайнятості населення включають питання створення додаткових робочих місць, прийому на роботу і звільнення, забезпечення повної і продуктивної зайнятості, стимулювання ефективної праці й виробничої творчості.

Елементарні компоненти, що керують соціально-трудовими відносинами, це інститути і норми на основі яких вони здійснюються і котрі регулюють результати цих відносин: основні норми (заробітна плата і тарифні розцінки, тривалість робочого дня, правила з охорони праці тощо); процесуальні інститути (урядові регулятивні організації, органи примирення і арбітражу тощо). При цьому, сторони, які беруть участь в системі трудових відносин, в залежності від існуючих традицій та інститутів, можуть реагувати по-різному в тих же обставинах [2].

В даний час під впливом процесів глобалізації і технологічної революції та зміни уявлень про суб'єкт праці можна говорити про формування нових моделей соціально-трудових відносин, ключовими характеристиками яких є:

- подальша демократизація і децентралізація трудових відносин. Наймані працівники, що відігравали у старій моделі роль «замінюваної складової» і не мали можливості здійснювати на передбачені правилами (колективними договорами) вплив на виробничий процес і проявляти ініціативу залучаються до управління виробництвом за допомогою гнучких форм і методів організації праці. Завдяки автономності і самокерованості персоналу, неформальним функціональним групам більшість працівників отримує широкі можливості участі у справах свого підприємства;
- жорстко фіксована система оплати праці поступається системі гнучкого матеріального стимулювання, в якій враховується особистий трудовий вклад кожного працівника і трудового колективу в цілому, передбачається цілий набір різноманітних премій за підвищення кваліфікації, раціоналізаторство тощо, заохочується участь у прибутках та акціонерному капіталі компаній;
- стимулюється формування організаційної культури, «ідеологічного базису» для участі найманих працівників у справах підприємства. В організаційній культурі цінується індивідуальність кожного працівника, визнається його творчий потенціал, культивується вірність та лояльність працівників до свого підприємства;
- розвиток концепції «організації, яка навчається», що розглядає навчання як необхідну умову виживання організацій, а процес навчання – як основу розвитку. Інвестиції в персонал зміцнюють здатність навчатися за допомогою інноваційних методів, тренінгів, практики навчання діями, винагород і комунікаційних зусиль, що стимулюють обмін ідеями;
- соціально-трудові відносини перебудовуються в напрямі встановлення партнерських відносин і співробітництва працівників та професійних спілок, які представляють їх інтереси, з одного боку, та керівництва підприємств, з іншого, з метою підвищення ефективності діяльності [3, с. 41].

Врахування наведених особливостей та тенденцій розвитку соціально-трудових відносин є важливим для визначення ефективних шляхів і напрямів їх регулювання. Окрім того, важливим при побудові регулятивних систем керівними структурами об'єднаних територіальних громад є розуміння наявних проблем у соціально-трудовій сфері.

За сучасних умов на склад, структуру і динаміку соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах впливає значна кількість чинників:

- рівень якості життя, в тому числі трудового життя;
- негативна динаміка чисельності населення переважної більшості сільських та селищних громад;
- напруга на територіальному ринку праці;
- низький рівень кваліфікації кадрів у сільських та селищних об'єднаних територіальних громадах;
- переважно низький рівень оплати праці;
- відсутність моніторингу соціально-трудових відносин;
- незадовільні умови трудової діяльності.

Окрім того, важливою вітчизняною закономірністю територіального розвитку соціально-трудових відносин є депопуляція та зменшення частки економічно активного населення за рахунок цілого ряду

чинників, серед яких основними є трудова міграція населення працездатного віку, високий рівень тінізації у сфері праці та зростання частки осіб з особливими потребами, які з різних причин не можуть працевлаштуватися і потребують соціальної допомоги.

Таким чином, перед органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад постає важливе завдання вирішення цілого ряду проблем, більшість з яких потребують систематичного цілеспрямованого регулятивного впливу. Отже, метою регулювання соціально-трудових відносин є створення умов розбудови соціально-трудової сфери ОТГ, спрямованих на збереження людського та трудового потенціалу громади, забезпечення їх розвитку, захист соціальних інтересів кожного індивіда та населення громади в цілому шляхом чіткого функціонування суб'єктів цих відносин, координації їх елементів, формування оптимального співвідношення між різними формами, методами та засобами для отримання очікуваних результатів.

Поставлена мета обумовлює необхідність вирішення таких завдань регулювання соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах:

- призупинення падіння життєвого рівня, поліпшення матеріального стану та умов життя усіх верств населення;
- забезпечення ефективної та продуктивної зайнятості населення, поліпшення якості та конкурентоспроможності робочої сили на місцевому ринку праці;
- створення умов для дотримання конституційних прав та гарантій громадян на працю, соціальний захист тощо;
- зниження обсягів тіньового ринку зайнятості в громаді, стимулювання економічної активності місцевого населення, сприяння активізації самозайнятості та підприємництва.

В контексті формування регулятивних механізмів варто розуміти, що «поле вивчення соціально-трудових відносин менше, аніж будь-яка інша сфера досліджень, містить універсальну модель, яка б підходила для всіх ситуацій і надавала б достовірне пояснення та надійне рішення [4]. Отже, в кожній територіальній громаді має вибудовуватися індивідуальний підхід до вирішення тих чи інших проблем у розвитку соціально-трудових відносин.

При цьому, важливим є формування загальних методологічних засад побудови регулятивних механізмів. Так, ефективність будь-якої системи регулювання соціально-трудових відносин залежить від двох основних складових:

- рівня демократизації (оптимальності сполучення пріоритетів і делегування повноважень на кожному рівні управління) і ступеня участі в управлінні кожного із суб'єктів цих відносин;
- ступеня забезпеченості необхідними правовими актами, їх якості, включаючи відповідність міжнародним стандартам, повноту реалізації встановлених ними норм і правил.

Критеріями результативності регулювання соціально-трудових відносин можуть слугувати системи економічних і соціальних показників, що характеризують динаміку розвитку місцевого виробництва товарів і послуг, рівень і якість життя населення, ступінь їх наближення до соціальних стандартів.

Механізм регулювання соціально-трудових відносин в об'єднаних територіальних громадах повинен бути представлений не стільки заходами втручання територіальних керівних структур при виникненні негативних явищ, скільки засобами їх попередження. Відповідно, його основним завданням має бути розробка превентивних заходів з чітким визначенням принципів його функціонування.

Висновки. Стійкий соціально-економічний розвиток територій є сьогодні одним з основних пріоритетів місцевої влади, а тому пошук ефективних шляхів і заходів для його забезпечення є особливо актуальним. В цьому контексті особливого значення набуває формування управлінських механізмів, спрямованих на забезпечення розвитку соціально-трудової сфери об'єднаних територіальних громад і, зокрема, на регулювання соціально-трудових відносин. Новостворені ОТГ зіштовхуються зі значною кількістю проблем у соціально-трудовій сфері, вирішення яких потребує розбудови чітких механізмів регулювання, за допомогою яких забезпечувалося б врахування сучасних тенденцій розвитку СТВ, реальних ресурсних і організаційних можливостей громади, а також формування і примноження кадрового і людського потенціалу об'єднаної територіальної громади, підвищення рівня та якості життя місцевого населення.

Література

1. Колот А. М. Проблеми становлення і розвитку соціально-трудових відносин в Україні. Україна: аспекти праці. 2000. № 3. С. 23–27.

2. Dunlop John T. Industrial Relations Systems. – New York: Holt, 1998. 614 p.

3. Беззубко Л. В., Нехода Е. В. Социально-трудовые отношения: результаты исследований в России и Украине / под общ. ред. Е.В. Неходы. – Томск : Томский государственный университет, 2013. – 372 с.

4. Herzberg, F. «One More Time: How Do You Motivate Employees?». Harvard Business Review. 2000. № 65 (5).

References

1. Kolot A. M. (2000) Problemy stanovlennia i rozvytku sotsialno-trudovykh vidnosyn v Ukraini [Problems of formation and development of social and labor relations in Ukraine]. *Ukraine: aspects of labor*. № 3. p. 23–27.

2. Dunlop John T. Industrial Relations Systems. – New York: Holt, 1998. 614 p.

3. Bezzubko L. V., Nehoda E. V. (2013) Sotsialno-trudovyie otnosheniya: rezultatyi issledovaniy v Rossii i Ukraine [Social and labor relations: research results in Russia and Ukraine] / pod obsch. red. E.V. Nehodyi. – Tomsk : Tomskiy gosudarstvennyiy universitet. – 372 p.

4. Herzberg, F. (2000) «One More Time: How Do You Motivate Employees?». *Harvard Business Review*. 2000. № 65 (5).

Рецензія / Peer review: 15.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 005.93:005.931.11
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-222-226

ШВЕЦЬ Ю. О.
Запорізького національного університету

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ

В статті доведено, що одним із основних завдань для промислових підприємств є підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, зростання прибутковості, що доводить потребу у здійсненні управління операційною діяльністю. Визначено, що здійснення управління операційною діяльністю забезпечить прийняття ефективних управлінських рішень, покращення показників виробничої і збутової діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності. Обґрунтовано, що для забезпечення діагностики, профілактики, ідентифікації, попередження, подолання кризових явищ в операційній діяльності доцільним є здійснення антикризового управління операційною діяльністю. Здійснення антикризового управління операційною діяльністю сприятиме своєчасному виявленню кризових явищ, стабілізації виробничо-господарської діяльності, зростанню рівня прибутковості, розвитку підприємства. Проведено дослідження існуючих підходів вчених до визначення сутності понять операційна діяльність, управління операційною діяльністю. Сформовано трактування дефініцій «управління операційною діяльністю промислових підприємств», «антикризове управління операційною діяльністю промислових підприємств».

Ключові слова: управління, операційна діяльність, антикризове управління, управління операційною діяльністю підприємств, антикризове управління операційною діяльністю підприємств.

SHVETS Y.
Zaporizhzhia National University

ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF OPERATING ACTIVITIES OF ENTERPRISES: ESSENCE AND ROLE

The article proves that one of the main tasks for industrial enterprises is to increase the efficiency of production and economic activities, increase profitability, which proves the need for operational management. It is determined that the implementation of operational management will ensure effective management decisions, improve performance of production and marketing activities, increase the level of competitiveness. It is substantiated that in order to ensure diagnosis, prevention, identification, prevention, overcoming of crisis phenomena in operational activity, it is expedient to carry out anti-crisis management of operational activity. Implementation of anti-crisis management of operational activities will contribute to the timely detection of crisis phenomena, stabilization of production and economic activity, increase the level of profitability, development of the enterprise. The research of the existing approaches of scientists to definition of essence of concepts of operational activity, management of operational activity is carried out. The interpretation of the definitions "management of operational activities of industrial enterprises", "crisis management of operational activities of industrial enterprises" is formed. The proposed concept of "management of operational activities of industrial enterprises" takes into account the system approach, the action of internal and external factors and determines that operational management is a tool to improve the efficiency of this activity, improve production and economic activity, enterprise development, and is a long-term process. , aimed at the continuity of this activity. The improved definition of "crisis management of industrial enterprises" states that it should be implemented through the use of principles, functions, methods, tools, involves the implementation of measures for diagnosis, prevention, identification, prevention, overcoming crises and is a complex process that will take into account the effects of market environment factors, increase the efficiency of operating activities, ensure the successful operation of the enterprise, identify signs of crisis.

Key words: management, operational activity, anti-crisis management, management of operational activity of the enterprises, anti-crisis management of operational activity of the enterprises.

Постановка проблеми. Господарювання промислових підприємств відбувається в умовах негативного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та спостерігається погіршення показників операційної діяльності, зниження рівня прибутковості. Важливим питанням для промислових підприємств є підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, що потребує здійснення управління операційною діяльністю. Поряд з цим, підприємства функціонують в умовах виникнення загроз, кризових явищ, які також впливають на показники операційної діяльності. Тому виникає потреба в діагностиці, профілактиці, ідентифікації, попередженні, подоланні кризових явищ у виробничо-господарській діяльності, тобто доцільним є здійснення антикризового управління операційною діяльністю підприємств. Це дасть змогу своєчасно виявляти кризові явища, стабілізувати стан виробничо-господарської діяльності підприємств. Тому питання дослідження сутності управління операційною діяльністю підприємств заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців досліджували сутність понять «операційна діяльність», «управління операційною діяльністю», а саме: Безкоровайна Л.В. [1]; Белінський П.І. [2]; Василенко В.О., Ткаченко Т.І. [3]; Гриньова В.М., Явдак М.Ю. [6]; Капінос Г.І., Бабій І.В. [7]; Копчикова І.В. [8]; Короткевич О.В. [9]; Лозовицький Д.С. [10]; Мішустіна Т.С., Пробко І.Б. [11]; Партин Г.О. [12]; Тарасюк Г.М., Грибук Ю.А. [13]; Федулова Л.І., Декалюк О.В. [14]; Школа І.М., Михайловська О.В. [15].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Науковцями досить ґрунтовно досліджено сутність поняття «операційна діяльність». Проте, відсутній єдиний підхід до визначення поняття «управління операційною діяльністю промислових підприємств» та в існуючих підходах не враховано характер операційної діяльності, особливості управління, змінність ринкового середовища. Також відсутній підхід до визначення «антикризове управління операційною діяльністю промислових підприємств» та не уточнено можливість такого управління операційною діяльністю. Отже, означені питання потребують більш детального дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження підходів вчених до визначення понять «операційна діяльність», «управління операційною діяльністю промислових підприємств»; формування власного бачення дефініцій «управління операційною діяльністю промислових підприємств», «антикризове управління операційною діяльністю промислових підприємств».

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення промислові підприємства функціонують в умовах постійного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що в значній мірі впливає на результати діяльності, рівень прибутковості, стан виробничої, збутової діяльності. Доцільним є підтримання стану операційної діяльності на бажаному рівні, дослідження причин зниження прибутковості та здійснення управління виробничою, збутовою діяльністю для прийняття ефективних управлінських, стратегічних рішень. Поряд із управління операційною діяльністю необхідно досліджувати, передбачати виникнення кризових явищ, діагностувати їх вплив на результати діяльності. Тобто існує потреба у здійсненні антикризового управління операційною діяльністю на підприємствах задля покращення ефективності, виробничої, збутової діяльності.

Першочергово було проаналізовано підходи науковців до визначення поняття «операційна діяльність».

Науковцем П.І. Белінським [2] була досліджена сутність поняття операційна діяльність та її розглянуто як діяльність, що приносить дохід та дозволяє сформувати грошові потоки, які можна використати для погашення різних видів заборгованості, сплати дивідендів, інвестування в різні проекти та забезпечення нормального функціонування компанії. В цілому, автор притримується думки, що операційна діяльність є основним видом діяльності та впливає на прибутковість функціонування будь-яких підприємств.

У роботі Л.В. Безкоровайної [1] операційна діяльність розглянута як діяльність з виробництва та реалізації продукції, що дозволяє отримати бажаного ефекту та задовольнити інтереси керівництва. Серед основних видів ефекту розглянуто такі: від здійснення екологічних, економічних, соціальних заходів. Однак, авторам не враховано вплив факторів оточуючого середовища, загроз, кризових явищ на ефективність операційної діяльності, а також не вказано з якими видами діяльності вона взаємодіє.

Група авторів В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко [3] під операційною діяльністю розглядали основний вид діяльності підприємства, що є його основною метою. З даним визначенням слід погодитися, але доцільно при визначенні операційної діяльності враховувати її взаємодію з іншими видами діяльності, зв'язки з покупцями, постачальниками, конкурентами, враховувати зміни ринкового середовища та визначати основну мету функціонування. Крім того, ефективність операційної діяльності залежить від забезпеченості ресурсами, використання інформаційних даних.

Інший автор О.В. Короткевич [9] під операційною діяльністю також розглядав основну діяльність підприємства, яка пов'язана з виробництвом, збутом продукції та забезпечує отримання доходу для його успішного функціонування. Зауважимо, що ефективність роботи підприємств залежить від ефективності використання ресурсів, скорочення витрат та здійснення операційної, фінансової, інвестиційної діяльності.

У роботі І.В. Копчикової запропоновано поняття операційна діяльність торговельної мережі та її розглянуто як «частину загальної стратегії розвитку мережі» [8, с. 143-144]. З точки зору автора операційна діяльність має практичний характер, орієнтована на задоволення потреб споживачів, спрямована на раціональне використання ресурсів та дозволяє досягнути основної мети діяльності, тобто отримати дохід. Отже, дане поняття сформовано з урахуванням специфіки діяльності торговельної мережі та операційна діяльність сприятиме їх розвитку, зменшенню числа ризиків.

Група авторів Г.І. Капінос, І.В. Бабій [7] дотримувалися думки, що операційна діяльність здійснюється в межах операційної системи, основною метою якої є перетворення ресурсів, сировини, матеріалів в готову продукцію, товари, послуги. Тобто, операційна діяльність повинна забезпечувати успішну виробничо-господарську діяльність підприємства, що позначиться на рівні конкурентоспроможності та сприятиме зростанню прибутковості. З думкою вчених слід погодитися, адже операційна діяльність є основним видом для всіх підприємств.

Дещо іншого підходу дотримувалися І.М. Школа, О.В. Михайловська [15], оскільки під операційною діяльністю було розглянуто процес купівлі сировини, матеріалів, їх використання для виробництва продукції та постачання товарів споживачам за умови належного рівня інформаційного забезпечення. З даним підходом слід погодитися, але для підвищення ефективності операційної діяльності підприємств слід використовувати інструменти, методи.

Цікавого підходу дотримувався Д.С. Лозовицький [10], оскільки операційна діяльність є основним видом діяльності підприємства, але метою даного виду діяльності є накопичення матеріальних і

нематеріальних благ. Тобто, операційна діяльність підприємства пов'язана із отриманням доходів, формуванням прибутку, але при визначенні даного поняття слід враховувати вплив оточуючого середовища, важливість процесу управління.

Проаналізувавши підходи вчених до визначення сутності операційної діяльності також слід розглянути його визначення на законодавчому рівні. Відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів та Наказу Міністерства фінансів України Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» поняття операційна діяльність розглядається таким чином: «операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю» [4; 5]. Отже, наведене визначення є загальноприйнятим та використовується у всіх сферах діяльності.

Необхідно проаналізувати підходи вчених до трактування сутності «управління операційною діяльністю».

Авторами Г.М. Тарасюк, Ю.А. Грибук [13, с. 127-129] розглянуто поняття управління операційним прибутком та стверджувалося, що здійснення управління сприятиме досягненню синергійного ефекту, адже операційний прибуток складає основну частину прибутку. Можемо відзначити, що управління операційним прибутком стимулює підвищення підприємницької активності, оптимізації витрат, грошових надходжень та визначенню резервів розвитку.

Науковці В.М. Гриньова, М.Ю. Явдак [6, с. 18-23] при визначенні поняття операційна діяльність дотримувалися міжфункціонального підходу та розглядали її як сукупність процесів та операцій, дій, реалізація яких забезпечує здійснення виробничої, технологічної, фінансової, збутової, маркетингової діяльності. Для підвищення ефективності операційної діяльності доцільним є здійснення управління даною діяльністю шляхом виконання функцій управління, що сприятиме вирішенню існуючих проблем. Однак, при здійсненні управління операційною діяльністю доцільним є використання принципів, методів, аналіз ринкового середовища для прийняття стратегічних рішень.

Т.С. Мішустіна, І.Б. Пробко [11, с. 62] вважали, що управління операційною діяльністю повинно ґрунтуватися на використанні облікової системи та системи управління, а також системи контролю, моніторингу, планування, аналізу, інформаційної системи, реалізації кадрової політики, що дозволить здійснювати якісне управління. Проте, при управлінні операційною діяльністю слід враховувати вплив факторів ринкового середовища, використання елементів управління, інформаційного та фінансового забезпечення, внутрішні особливості роботи підприємства, доцільність організації операційної діяльності.

Також Г.О. Партин [12, с. 222-223] вважає, що основою управління витратами операційної діяльності є максимізація вартості продукції підприємства, мінімізація витрат шляхом врахування чинників впливу на обсяг витрат операційної діяльності та управління є складовою системи управління витратами, що дозволяє розв'язати сформовані завдання. Тобто, поряд з управлінням операційною діяльністю існує також потреба в управлінні операційними витратами, що сприяє підвищенню її ефективності.

У роботі Л.І. Федулової, О.В. Декалюк [14] стверджується, що основою управління операційною діяльністю підприємств є досягнення кінцевих цілей, сформованих завдань, прийняття ефективних управлінських рішень на підставі достатності інформаційного забезпечення та для здійснення ефективної операційної діяльності слід використовувати відповідну систему. Проте, в управлінні операційною діяльністю вагоме значення відіграє фінансове забезпечення, використання функцій, принципів, методів управління, врахування специфіки роботи підприємств.

Результати проведених досліджень дозволяють відзначити, що відсутній єдиний підхід до визначення поняття управління операційною діяльністю промислових підприємств та проаналізовані підходи є загальними, оскільки не конкретизують характер операційної діяльності, інструменти управління, роль управління, не враховують зміни ринкового середовища, специфіку роботи підприємств.

Було запропоновано власне бачення поняття «управління операційною діяльністю промислових підприємств», яке розглянуто як підсистема управління, що підпорядковується системі управління операційною діяльністю, є послідовністю дій щодо підвищення ефективності операційної діяльності та ґрунтується на використанні функцій, принципів, методів управління, інформаційного, фінансового забезпечення, а також як складний процес, що направлений на забезпечення ефективності роботи підприємства шляхом організації управління операційною діяльністю, господарськими операціями, ресурсами, врахування її взаємодії з іншими видами діяльності, впливу факторів ринкового середовища, що дає змогу приймати стратегічні рішення, сприяє досягненню цілей підприємства та забезпечує успішну виробничо-господарську діяльність у довгостроковому періоді.

В основі запропонованого поняття враховано системний підхід, дію внутрішніх та зовнішніх факторів та стверджується, що управління операційною діяльністю є інструментом, який дозволяє визначити ефективність даного виду діяльності, що сприятиме покращенню виробничо-господарської діяльності, подальшому розвитку підприємства та успішному функціонуванню. Поряд з цим, управління операційною діяльністю є довгостроковим процесом, що спрямований на безперервність даного виду діяльності, підтримання ефективності на бажаному рівні.

Проаналізувавши поняття «операційна діяльність», «управління операційною діяльністю» слід зауважити, що відсутній підхід до визначення сутності поняття «антикризове управління операційною діяльністю».

Тому було запропоновано поняття «антикризове управління операційною діяльністю промислових підприємств», яке розглянуто як комплекс дій, взаємопов'язаних елементів та складна підсистема, що підпорядковується системі антикризового управління операційною діяльністю, системі антикризового управління діяльністю, системі управління операційною діяльністю та загальній системі управління і реалізується на підприємстві через застосування інструментів управління, наявних можливостей та направлена забезпечення роботи по виявленню кризових явищ, управління операційною діяльністю, налагодження діяльності підприємства, прийняття стратегічних рішень, що передбачає аналіз факторів ринкового середовища, запобігання виникнення кризи в даній сфері, раціоналізацію використання ресурсів, мінімізацію витрат, відновлення ефективності виробничо-господарської діяльності, досягнення цілей; довгостроковий процес, який забезпечує здійснення управлінських заходів по діагностиці, профілактиці, ідентифікації, попередженню, подоланню кризових явищ, які загрожують операційній діяльності, з урахуванням можливостей підприємства, що дозволяє адаптуватися до змінності ринкового середовища та відновити, покращити, підтримати ефективність операційної діяльності на бажаному рівні з метою отримання економічного ефекту та є основою успішного функціонування підприємств.

В наведеному визначенні зосереджено увагу на тому, що антикризове управління операційною діяльністю має підпорядковуватися загальній системі антикризового управління та реалізується шляхом використання принципів, методів, функцій, інструментів і забезпечує реалізацію заходів по діагностиці, профілактиці, ідентифікації, попередженню, подоланню кризових явищ, які виникають в операційній діяльності та факторів, що їх обумовлюють, мають негативний вплив на операційну діяльність. Також антикризове управління операційною діяльністю є складним процесом, реалізація якого повинна здійснюватися постійно, що сприятиме врахуванню зовнішніх та внутрішніх факторів, підтриманню ефективності операційної діяльності на високому рівні або її відновленню, покращенню, що матиме позитивний вплив на ефективність функціонування та показники діяльності підприємства. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що антикризове управління операційною діяльністю повинно містити ряд взаємопов'язаних елементів та комплекс дій, що забезпечить як успішну роботу підприємства, так і виявлення ознак кризових явищ, організацію виробничої та збутової діяльності.

Зауважимо, що антикризове управління діяльністю підприємства передбачає здійснення управління інвестиційною, фінансовою, операційною діяльністю та діагностику, профілактику, ідентифікацію, попередження, подолання кризових явищ в даних сферах діяльності шляхом здійснення комплексу дій, врахування змінності ринкового середовища, що забезпечує успішне функціонування підприємства. Поряд з цим, антикризове управління операційною діяльністю направлене на здійснення вищеозначених заходів лише в операційній діяльності задля підвищення її ефективності, що є основою успішного функціонування підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснено дослідження підходів науковців до визначення понять «операційна діяльність», «управління операційною діяльністю промислових підприємств» та з'ясовано, що відсутній єдиний підхід до трактування дефініції «управління операційною діяльністю промислових підприємств». Запропоновано власне бачення дефініції «управління операційною діяльністю промислових підприємств», в якому зосереджено увагу на врахуванні впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, доцільності визначення ефективності даного виду діяльності та розглянуто його як довгостроковий процес, що спрямований на безперервність операційної діяльності, підтримання ефективності на бажаному рівні. Також наведено трактування поняття «антикризове управління операційною діяльністю промислових підприємств», в якому визначено взаємозв'язок між антикризовим управлінням операційною діяльністю та загальною системою антикризового управління, необхідність застосування принципів, методів, функцій, реалізації комплексу заходів по діагностиці, профілактиці, ідентифікації, попередженню, подоланню кризових явищ для підтримання ефективності операційної діяльності на високому рівні та воно повинно містити ряд взаємопов'язаних елементів, комплекс дій, що забезпечить успішну роботу, виявлення ознак кризових явищ.

Література

1. Безкоровайна Л.В. Система комплексного управління виробничими витратами. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. 2002. Вип. 119. С. 25-29.

2. Белінський П.І. Менеджмент виробництва та операцій: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.

3. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Виробничий (операційний) менеджмент: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 532 с.

4. Верховна Рада України. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019#Text.

5. Верховна Рада України. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07 лютого 2013 року № 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text.

6. Гриньова В.М., Явдак М.Ю. Операційна діяльність сучасних підприємств машинобудування: монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 220 с.

7. Капінос Г.І., Бабій І.В. Операційний менеджмент: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.

8. Копчикова І.В. Сутність та основні напрямки розвитку операційної діяльності торговельних мереж. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. № 3 (75). С. 141-148. URL: https://economic-vistnic.stu.cn.ua/articles/1433280901015.pdf.

9. Короткевич О.В. Ефективність поточної господарської діяльності: структура, рівень, динаміка (2000-2006 рр.). Економіка і прогнозування. 2008. № 3. С. 61-69. URL: http://eip.org.ua/?page_id=210&lang=ru&mode=view&year=2008&issueno=3.

10. Лозовицький Д.С. Контролінг: навчальний посібник. Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2012. 310 с.

11. Мішустіна Т.С., Пробко І.Б. Шляхи вдосконалення системи управління операційною діяльністю торговельного підприємства. Європейський вектор економічного розвитку. 2017. № 1 (22). С. 60-69. URL: https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/7.pdf.

12. Партин Г.О. Управління витратами операційної діяльності підприємства та його інформаційне забезпечення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2007. № 576: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 221-226. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/33906.

13. Тарасюк Г.М., Грибук Ю.А. Управління операційним прибутком підприємств каменевидобувної промисловості. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2011. № 2 (56), Ч. 2. С. 126-129. URL: http://ven.ztu.edu.ua/article/view/64442/60222.

14. Федулова Л.І., Декалюк О.В. Управління операційною системою виробничого підприємства: монографія. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2015. 206 с.

15. Школа І.М., Михайловська О.В. Операційний менеджмент: практикум. Чернівці : Книги – XXI, 2004. 376 с.

References

1. Bezkorovaina L.V. (2002). Systema kompleksnoho upravlinnia vyrobnychymy vytratamy [System of integrated production cost management]. Economics: problems of theory and practice: a collection of scientific papers, vol. 119, pp. 25-29. (in Ukrainian)

2. Belinskyi P.I. (2005). Menedzhment vyrobnytstva ta operatsii: pidruchnyk [Production and operations management: a textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

3. Vasylenko V.O., Tkachenko T.I. (2005). Vyrobnychyi (operatsiinyi) menedzhment: navchalnyi posibnyk [Production (operational) management: a textbook]. 2nd type. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

4. Verkhovna Rada Ukrainy. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 7 (MSBO 7). Zvit pro rukh hroshovykh koshtiv vid 01.01.2012 [International Accounting Standard 7 (IAS 7). Cash flow statement from 01.01.2012]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019#Text. (in Ukrainian)

5. Verkhovna Rada Ukrainy. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» vid 07 liutoho 2013 roku № 73 [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On approval of the National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General requirements for financial reporting" dated February 7, 2013 № 73]. Retrieved from: : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text. (in Ukrainian)

6. Hrynova V.M., Yavdak M.Iu. (2016). Operatsiina diialnist suchasnykh pidpryiemstv mashynobuduvannia: monohrafiia [Operational activity of modern machine-building enterprises: monograph]. Kharkiv: KhNEU named after S. Kuznets. (in Ukrainian)

7. Kapinos H.I., Babii I.V. (2013). Operatsiinyi menedzhment: navchalnyi posibnyk [Operational management: a textbook]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

8. Kopchykova I.V. (2014). Sutnist ta osnovni napriamky rozvytku operatsiinoi diialnosti torhovelnykh merezh [The essence and main directions of development of operational activity of trade networks]. Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences, vol. 3 (75), pp. 141-148. Retrieved from: https://economic-vistnic.stu.cn.ua/articles/1433280901015.pdf. (in Ukrainian)

9. Korotkevych O.V. (2008). Efektyvnist potochnoi hospodarskoi diialnosti: struktura, riven, dynamika (2000-2006 rr.) [Efficiency of current economic activity: structure, level, dynamics (2000-2006)]. Economics and forecasting, vol. 3, pp. 61-69. Retrieved from: http://eip.org.ua/?page_id=210&lang=ru&mode=view&year=2008&issueno=3. (in Ukrainian)

10. Lozovytskyi D.S. (2012). Kontrolinh: navchalnyi posibnyk [Controlling: a textbook]. Lviv: Lviv State Department of Internal Affairs. (in Ukrainian)

11. Mishustina T.S., Probko I.B. (2017). Shliakhy vdoskonalennia systemy upravlinnia operatsiinoiu diialnistiu torhovelnoho pidpryiemstva [Ways to improve the operational management system of a commercial enterprise]. European vector of economic development, vol. 1 (22), pp. 60-69. Retrieved from: https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/7.pdf. (in Ukrainian)

12. Partyn H.O. (2007). Upravlinnia vytratamy operatsiinoi diialnosti pidpryiemstva ta yoho informatsiine zabezpechennia [Management of operating costs of the enterprise and its information support]. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", vol. 576: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development, pp. 221-226. Retrieved from: http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/33906. (in Ukrainian)

13. Tarasiuk H.M., Hrybuk Yu.A. (2011). Upravlinnia operatsiinym prybutkom pidpryiemstv kamenevydobuvnoi promyslovosti [Management of operating profit of the stone industry]. Bulletin of ZhSTU. Series: Economic Sciences, vol. 2 (56), part 2, pp. 126-129. Retrieved from: http://ven.ztu.edu.ua/article/view/64442/60222. (in Ukrainian)

14. Fedulova L.I., Dekaliuk O.V. (2015). Upravlinnia operatsiinoiu systemoiu vyrobnychoho pidpryiemstva: monohrafiia [Management of the operating system of a manufacturing enterprise: a monograph]. Khmelnytsky: Khmelnytsky National University. (in Ukrainian)

15. Shkola I.M., Mykhailovska O.V. (2004). Operatsiinyi menedzhment: praktykum [Operations Management: Workshop]. Chernivtsi: Books - XXI. (in Ukrainian)

Рецензія / Peer review: 07.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.1/.3:658.11
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-227-232

МАЛІН О. Л.
Одеський національний політехнічний університет

ПОЛІСЕКТОРАЛЬНІСТЬ ТА БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ДПП НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ

У статті розглянуті та досліджені полісекторальність та багатофункціональність інноваційно-орієнтованого розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) на основі цифрових інновацій.

Якщо основою ДПП є цифрові інновації, то їх дифузія та проникнення у різні сфери життя суспільства та сектори економіки може створити новий тип кластеру – цифровий, який має особливий потенціал – це спроможність швидко масштабуватися, переходячи з вузького локального (галузевого або регіонального) рівня на національний. Тобто цифрові кластери, що розгортаються на основі проєктів полісекторального ДПП з цифровими інноваціями, є не лише перспективним напрямом полісекторального та багатофункціонального інноваційно-орієнтованого розвитку ДПП. Вони насправді можуть стати точками зростання у цих галузях та локаціях (містах, регіонах), де задіяні такого типу проєкти ДПП.

Проєкти полісекторального ДПП з цифровими інноваціями локалізуються у секторах з варіативною метою: забезпечення якості життя населення; надання послуг (освітніх, медичних); розвиток науки (взагалі або галузевої науки чи її певного напряму); модернізація сфери комунальних послуг.

Різновидом цифрового кластеру є транспортно-соціально-муніципальний (державний) ланцюг, до якого відноситься інфраструктурне цифрове ДПП «Е-квіток», розпочате у сфері міського транспорту, яке може набути нового ширшого функціоналу за рахунок розширення основного функціоналу (зокрема, облікових функцій), а також додаткового та допоміжного функціоналу.

Апробувані модельні конструкціїї ДПП у сфері енергоощадження або енергосервісу, що здійснюються шляхом співпраці з енергосервісними компаніями (ЕСКО-контракти), які довели свою ефективність, доцільно впровадити для залучення коштів приватного партнера у термомодернізацію об'єктів теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення та розподілу природного газу та електричної енергії.

Ключові слова: полісекторальність, багатофункціональність, інноваційно-орієнтоване, розвиток, державно-приватне партнерство, вектор, сталий

MALIN O.
Odessa National Polytechnic University

POLISECTORALITY AND MULTIFUNCTIONALITY OF INNOVATION-ORIENTED DEVELOPMENT PPP ON THE DIGITAL INNOVATION BASIS

The subject of research are polisectorality and multifunctionality of innovation-oriented development public-private partnerships (PPP) on the digital innovation basis.

The purpose of the study is to determine the polysectorality and multifunctionality of innovation-oriented development of public-private partnership based on digital innovations.

The methodological basis of the study uses theoretical-methodological and methodological approaches and recommendations on the polysectorality and multifunctionality of innovation-oriented development of PPP on the basis of digital innovations. The method of analysis of applicability of PPP development directions, the most widespread in the world, first of all, in the industrialized countries, was also used.

Results. If PPPs are based on digital innovations, their diffusion and penetration into different spheres of society and sectors of the economy can create a new type of cluster – digital, which has special potential – the ability to scale rapidly, moving from a narrow local (sectoral or regional) level to national . That is, digital clusters, which are deployed on the basis of projects of polysectoral PPP with digital innovations, are not only a promising area of polysectoral and multifunctional innovation-oriented development of PPP. They can actually become growth points in these industries and locations (cities, regions) where this type of PPP projects are involved.

Polysectoral PPP projects with digital innovations are localized in sectors with a variable purpose: ensuring the quality of life of the population; provision of services (educational, medical); development of science (in general or branch science or its specific direction); modernization of public utilities.

A kind of digital cluster is the transport-social-municipal (state) chain, which includes the infrastructure digital PPP "E-flowers", launched in the field of urban transport, which can acquire new broader functionality by expanding the main functionality (including accounting functions), and also additional and auxiliary functionality.

The tested model constructions of PPP in the field of energy saving or energy service, carried out through cooperation with energy service companies (ESCO contracts), which have proved their effectiveness, should be implemented to attract private partner funds for thermal modernization of heat supply, centralized water supply and sewerage and electricity.

Polysectorality and multifunctionality of innovation-oriented development of PPP are driven by drivers of different origins and nature. Scientific and technological drivers are technologies-integrators of two generations, and socio-political – is the national state methodology of sustainable development. Polysectoral and multifunctional PPP projects on digital transformations and development of digital infrastructures can be considered as a promising direction for the use of PPP format and resources.

Key words: polysectorality, multifunctionality, innovation-oriented, development, public-private partnership, vector, sustainable.

Постановка проблеми. Об'єктивність полісекторальності та багатофункціональності випливає з природи людини як кінцевого споживача продукції/послуг ДПП, який готовий скорочувати комунікації за

принципами зручності, корисності та якості. Це дозволяють зробити цифрові інновації та інші інтегративні технології, тому механізмами, якими це запропонує ДПП споживачеві, доречно обрати цифрові «розумні» технології та пристрої, цінові пропозиції та пакетну комплектацію послуг/продукції.

Щоб визначити перспективні напрями полісекторального та багатофункціонального інноваційно-орієнтованого розвитку ДПП, доцільно проаналізувати застосовність напрямів, найбільш поширених у світу, у першу чергу, у промислово розвинених країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження полісекторальності та багатофункціональності інноваційно-орієнтованого розвитку державно-приватного партнерства на основі цифрових інновацій проводилось на основі даних: Програми розвитки Організації Об'єднаних Націй та Організації економічного співробітництва та розвитку; публікацій зарубіжних вчених: Акінтой А. [1], Атун Р., Бек М., Беннет Дж. [2], Грімсі Д. [3], Делмон Дж. [4], Едвардс Н., Йосса Е., Левіс М., Ленк Т. [5], МакКи М. [6], Хардкастл К., Хербст І. [7], Шамі П. [8]; публікацій вітчизняних вчених: Брайловський І.А. [9], Башинська І.О., Комеліна О.В. [10], Самойленко І.О., Сімак С.В. [11, 12], Філіппов В.Ю. [13], Філиппова С.В. [14]; власних досліджень та узагальнень [14, 15].

За допомогою розглянутого матеріалу отримано висновок, що полісекторальність та багатофункціональність вже частково висвітлена, але авторська думка та можливість використання цифрових інновацій, як основу для інноваційно-орієнтованого розвитку державно-приватного партнерства дає можливість отримати нові розробки у цьому напряму.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні полісекторальності та багатофункціональності інноваційно-орієнтованого розвитку державно-приватного партнерства на основі цифрових інновацій.

Виклад основного матеріалу. *Найбільш поширеними там є такі напрями ДПП*:

- *фінансова сфера:* страхові і керуючі компанії з обов'язкового соціального страхування і державного пенсійного забезпечення [3, 4, 8];

- *громадський порядок і безпека:* забезпечення громадського порядку на транспорті й у громадських місцях (парки, зони відпочинку, будівлі громадського призначення), які експлуатує приватний бізнес, експлуатація міських паркінгів [5];

- *нерухомість:* будівництво й експлуатація об'єктів громадського призначення і муніципального житла за право комерційної забудови [2];

- *освіта і медицина* – будівництво або переобладнання шкіл та лікарень за право комерційної забудови/ розвитку інших земельних ділянок [6];

- *природоохоронна діяльність і розвиток туристичної інфраструктури,* у т.ч. унікальних природних об'єктів за право експлуатації природних/ рекреаційних ресурсів у комерційних цілях (як туристична діяльність) [4];

- *муніципальні послуги* – ремонт і експлуатація, будівництво нових комунальних мереж (водогони, каналізація, тепло- і електро- мережі), прибирання вулиць, вивезення й утилізація сміття, громадський транспорт;

- *телекомунікації* – створення її інфраструктури і монопольна експлуатація з наданням послуг споживачам (або їх спеціальним категоріям, які визначені державою) [3, 4];

- *транспортна сфера* – будівництво, експлуатація і обслуговування: а) систем вистежування, контролювання та управління рухом; б) автомагістралей, терміналів аеропортів тощо [1].

Водночас, розвиток секторального ДПП у країнах відрізняється. Зокрема, ознака «етап реалізації проєкту ДПП (табл.1) доводить, що найбільше реалізованих проєктів у країнах світу стосується доріг: 25 з 27 представлених країн (92, 6%), причому 19 (76%) – діючі проєкти ДПП.

Щодо інформаційних технологій – це найбільш активно зростаюча сфера ДПП – у 2018 році у кількох країнах світу було ініційовано або проходило конкурси проєктів ДПП з цифрових технологій.

На підґрунті результатів аналізу факторів впливу на відносини та процеси ДПП та секторальної динаміки останнього, висновків деяких досліджень, зокрема [9, с. 386-387] та наведених вище узагальнень можна стверджувати, що *з позиції традиційного підходу найбільш перспективними напрямами розвитку ДПП в Україні є*:

б) національна та регіональна інноваційна інфраструктура;

в) фінансовий потенціал інвестиційних, пенсійних і страхових фондів;

г) соціальна інфраструктура;

- *впровадження нових механізмів ДПП*, різних за:

- *розширення сфери ДПП:*

а) великі інфраструктурні проекти;

а) окупністю (бізнес-привабливих швидкоокупних; соціально-значимих з будівництва/експлуатації автодоріг, шкіл, дитячих садків, лікарень);

б) фінансовою моделлю (контракти ДПП на управління і оренду; спільне використання об'єктів державній власності; винагорода за управління об'єктом ДПП).

З позицій розгортання інформаційно-інноваційної економіки найбільш перспективним напрямом

розвитку ДПП в Україні є розвиток наскрізних цифрових інновацій як технологій-інтеграторів:

а) *когнітивних технологій* (штучний інтелект);

б) *мережевих* (Інтернет речей, індустріальний Інтернет) та *мережеве-аналітичних* (хмарні обчислення, технології обробки великого обсягу даних) технологій;

в) *функціональних новітніх технологій*: квантові та нові виробничі технології, компоненти робототехніки, кіберфізичні системи, бездротовий зв'язок, адитивні технології (3D-друк), блокчейн.

Таблиця 1.

Напрямки секторального ДПП в деяких країнах світу: ознака «етап реалізації проєкту ДПП»

Країна/ сектор	Адмінпослуги	Аеропорти	Оборона	Житлове господарство	Здоров`я	Інформаційні технології	Порти	В' язниці	Залізниця	Дороги	Освіта	Спорт	Водопостачання та водовідведення
1. Австрія	X				X	X		*	X	X	*	X	X
2. Бельгія	*	*		X	*	**		*	X	X	*		
3. Болгарія		*					*		*	X			*
4. В. Британія	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
5. Греція	*	X			*		*	*		X	*	*	*
6. Данія			*	*	*	(*)	*	*	*	*	X		*
7. Естонія				X	*	*				*	X		
8. Ірландія	X			*	*			*	X	X	X	X	X
9. Іспанія	X	X			X		X	X	X	X	*	*	X
10. Італія	X	*		X	X		X		X	X	X	X	X
11. Казахстан									X	*			
12. Литва				(*)	*	(*)			*		*	*	
13. Латвія	*			X		(*)				*	X		
14. Нідерланди	X		*		*			*	X	*	X		X
15. Німеччина	X		X	X	X	*		X	X	X	X	X	X
16. П. Ірландія	X		X	*	*	X				X	X		X
17. Польща	*	*	*	*	*	(*)			*	X	*	*	X
18. Португалія		*			X	*		*	X	X			
19. Росія		*		(*)		(*)				*			*
20. Румунія		*		*	*	*				X		*	X
21. Словаччина	*		*		X	X			X	X			X
22. Угорщина			*	*	*	*		X	*	X	X	X	*
23. Франція	X	*	X	*	X	X	*	X	X	X	X	X	X
24. Хорватія		*		X	*					X			*
25. Чехія	*		*	X	*	(*)		*	*	X		*	
26. Шотландія	X			X	X			X		X	X		X
27. Швейцарія	X			(*)		X					X		

X – проекти на стадії реалізації;
* – проекти на стадії ініціювання та стадії конкурсів;
(*) – додано автором за 2018-2000 рр.

Джерело: удосконалено на підставі [7, 11] з врахуванням систематизації [12, с. 238-239])

Основними сферами застосування наскрізних цифрових інновацій як технологій-інтеграторів та основи інноваційно-орієнтованого розвитку ДПП є [14]:

- Smart міста, сільське господарство, логістика, державне управління;
- інтелектуальні енергетичні мережі (Smart Grids), транспортні системи;
- фінансові послуги населенню та бізнесу;
- цифрова охорона здоров'я.

Для них на базі однієї або кількох цифрових інновацій та технологій-інтеграторів утворюються різні модельні конструкції ДПП. Зокрема, такими конструкціями можуть бути цілі *секторальні поєднання,* що можна визначити та розглядати як певні кластери:

а) *медично-побутово-науковий ланцюг*: «медицина (поліклініка, пакет або окремі медичні послуги) – житлово-комунальне господарство (опалення, водопостачання та водовідведення) – наука (дослідницькі лабораторії)»;

б) *освітньо-побутово-виробниций ланцюг*: «освіта (навчальний заклад) – сфера ЖКГ (опалення, водопостачання та відведення) – виробництво (промислове виробництво за профілем освітнього закладу)»;

в) *виробничо-торгівельний ланцюг з галузевим спрямуванням*. Наприклад, з сільськогосподарським: «сільське господарство (вирощування певної продукції) – виробництво (її переробка) – торгівля (продаж продукції, добрив, спеціалізованої техніки)».

До них можна додати інші варіації, зокрема *виробничо-торговельно-банківський ланцюг із соціальним спрямуванням*. Наприклад, його ілюструють проєкти ДПП з енергоощадження або

енергосервісу, що здійснюються шляхом співпраці з енергосервісними компаніями (ЕСКО-контракти) для залучення коштів приватного партнера у термомодернізацію об'єктів публічної сфери (будинків ОСББ, лікарень, шкіл, дитячих садочків, спортивних та культурних об'єктів тощо).

Основними причинами розриву ЕСКО-контрактів, тобто їх недоведення до кінця було таке [10]:

- *інституційна* неспроможність замовника послуг енергосервісу провести процедуру тендеру до кінця, наслідком якої став зайве витрачений час потенційним інвестором;

- *брак* належного досвіду інвестора, який змарнував час замовника та відтермінував або перервав виконання контракту виконавцем;

- *інвестиційні* перевитрати замовника та виконавця енергосервісу за ЕСКО-контрактом: а) партнера – виконавця енергосервісу, що спричиняє падіння річної дохідності проєкту нижче вартості залучених ним кредитних ресурсів; б) замовника послуг енергосервісу, що спричиняє недосягнення договірних показників економії електроенергії та невиправдані бюджетні перевитрати внаслідок аварій, зупинок обладнання та ін.;

- *неякісне* обґрунтування і помилки енергоаудиту внаслідок поверхневого аналізу теплоспоживання будівлі протягом планового періоду.

За результатами опитування Української Асоціації енергосервісних компаній (УАЕСКО) з причин перешкод інвестування, яке охопило 4/5 її членів, у дослідженні «Усунення бар'єрів для сприяння інвестиціям в енергоефективність громадських будівель у малих та середніх містах України шляхом застосування механізму ЕСКО», що здійснене за підтримки Фонду імені Фрідріха Еберта, а також за результатами інших досліджень, доведено існування кількох типів перешкод для поширення й розвитку ЕСКО-контактів, що потребують державного врегулювання на законодавчо-нормативному рівні (табл. 2 та табл. 3).

Таблиця 2.

Типологізація перешкод розвитку ЕСКО-контактів, що потребують державного врегулювання (бюджетні та інституційні)

Тип перешкод	Перешкоди (бар'єри)	Доцільні заходи щодо усунення перешкод
1. Бюджетні	1.1 *Неприбуткові бюджетні організації зі статусом одержувача бюджетних коштів позбавлені права енергосервісу*.	1.1 Надати право брати довгострокові бюджетні зобов'язання за енергосервісом одержувачам бюджетних коштів.
2. Інституційні	2.1 *Затвердження істотних умов*, яке не надає інвесторам додаткові гарантії, але затягує (до 3-6 місяців) процес укладання ЕСКО-контракту чи скасовує його**.	2.2 Підвищення обізнаності персоналу підрозділів з енергоефективності і виконкомів місцевих рад, депутатського корпусу з енергосервісу, ЕСКО-контакту**.
	2.2. *Частина центральних інституцій позбавлені інвестицій.* Йдеться про наукові інституції НАН України, об'єкти органів судової влади, прокуратури, служби безпеки та ін.	2.2 Надати право таким органам затверджувати перелік об'єктів енергосервісу та базовий рівень споживання енергії без узгодження щодо об'єктів енергосервісу, що підпадають під їхнє управління.
	2.2. Проблемні об'єкти без ЕСКО.	2.3 Розширити перелік способів фіксації недотримання санітарних умов (за попереднім енергообстеженням, енергоаудитом).
	2.4. *Несприятливий клімат партнерства під час дії ЕСКО-контракту*.	2.4 Ввести до істотних умов ЕСКО-контрактів обов'язок сторін щодо: а) проведення виконавцем енергосервісу моніторингу споживання паливно-енергетичних ресурсів об'єктом енергосервісу; б) запровадження замовником системи енергетичного менеджменту або її елементів.
	2.5. *Неправоприємність договірних відносин для об'єднаних територіальних громад при децентралізації органів влади.*	2.5 Врегулювати забезпечення виплати виконавцю ЕСКО-контракту несплаченої частини ціни енергосервісного договору у разі припинення функціонування об'єкту енергосервісу, а також переходу зобов'язань за енергосервісним договором у разі зміни розпорядника бюджетних коштів, у відання або управління якого підпадає об'єкт енергосервісу**.
	2.6. *Автономізація бюджетної сфери*.	2.6 Розширити підстави застосування переговорної процедури закупівлі при виникненні потреба закупити додаткові аналогічні роботи чи послуги у того ж самого учасника.
** – додано автором; ** – досконально автором.*		

Джерело: систематизовано та удосконалено автором на підставі [10] та даних Програми розвитки Організації Об'єднаних Націй та Організації економічного співробітництва та розвитку)

Однією з головних перешкод ЕКСО-контактів та енергосервісу є *високий фінансовий бар'єр для залучення кредитів*, тобто високі банківські відсотки за кредитами.

Кредити потрібні інвесторам для закупівлі необхідного обладнання та матеріалів, а відсутність дешевих кредитів обумовлює пошук шляхів здешевлення кредитних ресурсів, часто за рахунок погіршення якості послуг та заміни матеріалів на більш дешеві [10]. Усунення цієї перешкоди або послаблення її наслідків потребує *комплексного варіативного рішення*:

- *запровадження державних програм з кредитування*, за яким є вітчизняний досвід: започаткована, зокрема програма доступного кредитування для мікро-, малого та середнього бізнесу: «5–7–9%», яка була зорієнтована на швидкі кредити за дотриманням вимог до їх використання та обмеженням суми доступного кредиту (5-10 млн грн.);

- *розширення функціоналу існуючих державних або національних фондів.* Йдеться про: Державний фонд енергоефективності, якщо поки не орієнтується на бюджетну сферу та Державний фонд декарбонізації, який ще існує як проєкт.

Таблиця 3.

Типологізація перешкод розвитку ЕСКО-контактів, що потребують державного врегулювання (економічні, мотиваційні, фінансові, технічні та компетентнісні)

Тип перешкод	Перешкоди (бар'єри)	Доцільні заходи щодо усунення перешкод
1. Економічні	1.1 *Несправедливий базовий рівень* (як середньорічний за 3 роки, що передують року публічної закупівлі енергосервісу).	1.1 Визначати базовий рівень за календарний рік, що передує року публічної закупівлі енергосервісу.
	1.2 *Валютні інвестиційні ризики.*	1.2 Унормувати перегляд ціни ЕСКО- устаткування за енергосервісним договором.
	1.3 *Унеможливлення комплексної термомодернізації,* яку обумовлює недосконала формула розрахунку показника ефективності ЕСКО-контракта, за якою визначається переможець тендеру.	1.3 Змінити формулу розрахунку: надати замовнику права на мінімальний рівень скорочення споживання енергоресурсів, уможливлювати відбір комплексних енергоефективних заходів ЕСКО-контрактів.
2. Мотиваційні	2.1 *Матеріальна незацікавленість відповідальних осіб.*	2.1 Розробка механізму мотивації осіб, що дозволяє формувати фонд заохочення (матеріального стимулювання) посадових осіб, задіяних в укладенні та реалізації ЕКСО-контрактів**.
	2.2 *Демотивація замовника енергосервісу.*	2.2 Внормувати перегляд розподілу економії (фіксованого відсотку) на користь замовника для випадку, якщо він самостійно впроваджуватиме додаткові енергоефективні заходи на об'єкті енергосервісу.
3. Фінансові	3.1 *Відсутність ліквідної застави для ЕСКО-кредитування*.	3.1 Змінити вимоги НБУ: прирівняти гарантії довгострокових бюджетних зобов'язань за енергосервісом до місцевих, державних гарантій.
	3.2 Високі ставки кредитування: обтяжливі кредити (2-4 роки за ставками факторингу 23-27%).	3.2 Комплексне варіативне рішення: державні програми, спеціальні та/ або національні фонди.**
4. Технічні	4.1 *Недосконалість програмного ЕСКО-модуля системи «Прозорро».*	4.1 Доробка ЕСКО-модулю за фінансовою підтримкою профільних міжнародних фондів (проєктів).
5. Компетентнісні*	6.1 Низькі компетенція та кваліфікація виконавців.	5.1 Поширити на учасників закупівель енергосервісу загальних умов кваліфікаційні критерії законодавства з публічних закупівель.
** – додано автором; ** – досконально автором.*		

Джерело: систематизовано та удосконалено автором на підставі [10] та даних Програми розвитки Організації Об'єднаних Націй та Організації економічного співробітництва та розвитку)

Висновки. Полісекторальність та багатофункціональність інноваційно-орієнтованого розвитку ДПП підштовхують драйвери різного походження та природи. Науково-технологічними драйверами є технології-інтегратори двох поколінь, а соціально-політичним – виступає національна державна методологія сталого розвитку. Перспективним напрямом для використання формату та ресурсів ДПП можна вважати полісекторальні та багатофункціональні проєкти ДПП щодо цифрових трансформацій та розвитку цифрових інфраструктур.

Література

1. Akintoye A., Beck M., Hardcastle C. Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities. Oxford, UK ; Malden, MA : Blackwell Science, 2003. 448 p.

2. Bennet J., Iossa E. Delegation of Contracting in Private Provision of Public Services. Economics and Finance Discussion Papers. 2005. № 05/15. pp. 05-15. URL: http://ideas.repec.org/p/bru/bruedp/05-15.html. (дата звернення 10.12.2018).

3. Grimsey D., Lewis M.K. Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd, 2004. 288 p.

4. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk / 2nd ed. Alphen Aan Den Rijn : luwer Law International, 2009. 672 p.

5. Lenk T. Public-private partnership: an appropriate institutional arrangement for public services / ed. T. Lenk. Baden-Baden : Nomos-Verl.-Ges., 2011. 198 p.

6. McKee M., Edwards N., Atun R. Public-Private Partnerships for Hospitals. Bulletin World Health Organization. 2006. Vol. 84. № 11. pp. 890-896.

7. Herbst I. PPP in Poland: speech on the III Astana‘s Economic Forum. 1-2 July, 2010. Kazakhstan, Astana. URL: http://www.astanaforum.kz. (дата звернення 10.12.2018).

8. Shami P. Public private partnership impact of public financing on private sector institutions. Islamabad : Academy of Educational Planning and Management, Ministry of Education, 2007. 9 p.

9. Брайловський І.А. Стратегія забезпечення розвитку державно-приватного партнерства в Україні : дис. д-ра екон. наук : 08.00.03. Чернігів, 2018. 462 с.

10. Комеліна О.В., Самойленко І.О. Енергосервісний бізнес у контексті сталого енерге-тичного розвитку України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 2. С. 306-315.

11. Сімак С.В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства: досвід країн світу. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. 2015. № 2 (13). С. 103-112.

12. Сімак С.В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства в системі державного управління : дис. д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Миколаїв, 2017. 447 с.

13. Філіппов В.Ю., Башинська І.О. Розумна система міського пасажирського транспорту як складова Smart City: Монографія. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2018. 155 с.

14. Філиппова С.В., Малін О.Л. Державно-приватне партнерство: проблемні питання та стратегічні завдання в умовах смартизації інноваційного розвитку. Економіка: реалії часу. 2017. № 5 (33). С. 5-15. URL: https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No5/5.pdf. (Дата звернення: 12.12.18).

15. Малін О.Л. Парадигмальні зміни економічного розвитку та державне регулювання економіки. Інфраструктура ринку. 2016. № 2. С. 426-430. URL: http://market-infr.od.ua/uk/2-2016. (Дата звернення: 12.12.18).

References

1. Akintoye A., Beck M., Hardcastle C. (2003). Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities. Oxford, UK ; Malden, MA : Blackwell Science. 448 p. [in English].

2. Bennet J., Iossa E. (2005). Delegation of Contracting in Private Provision of Public Services. Economics and Finance Discussion Papers, 05/15, pp. 05-15. URL: http://ideas.repec.org/p/bru/bruedp/05-15.html. [in English].

3. Grimsey D., Lewis M.K. (2004). Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd. 288 p. [in English].

4. Delmon J. (2009). Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk / 2nd ed. Alphen Aan Den Rijn : luwer Law International. 672 p. [in English].

5. Lenk T. (2011). Public-private partnership: an appropriate institutional arrangement for public services / ed. T. Lenk. Baden-Baden : Nomos-Verl.-Ges. 198 p. [in English].

6. McKee M., Edwards N., Atun R. (2006). Public-Private Partnerships for Hospitals. Bulletin World Health Organization, Vol. 84, № 11, pp. 890-896. [in English].

7. Herbst I. (2010). PPP in Poland : speech on the III Astana‘s Economic Forum, 1-2 July, Kazakhstan, Astana. URL: http://www.astanaforum.kz. [in English].

8. Shami P. (2007). Public private partnership impact of public financing on private sector institutions. Islamabad : Academy of Educational Planning and Management, Ministry of Education. 9 p. [in English].

9. Brailovskyi, I.A. (2018). Strategy for ensuring the development of public-private partnership in Ukraine [Stratehiia zabezpechennia rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini]. (Doctoral dissertation, econ. sciences: 08.00.03), Chernihiv. 462 p. [In Ukrainian].

10. Komelina O.V., Samoilenko I.O. (2017). Energy service business in the context of sustainable energy development of Ukraine [Enerhoservisnyi biznes u konteksti staloho enerhe-tychnoho rozvytku Ukrainy]. Marketynh i menedzhment innovatsii. 2, pp. 306-315. [In Ukrainian].

11. Simak, S.V. (2015). Institutional development of public-private partnership: the experience of the world [Instytutsiinyi rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva: dosvid krain svitu]. Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Derzhavne upravlinnya. 2 (13), 103-112. [In Ukrainian].

12. Simak, S.V. (2017). Institutional development of public-private partnership in the system of public administration [Instytutsiinyi rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva v systemi derzhavnoho upravlinnia]. (Doctoral dissertation, Public Administration sciences: 25.00.02), Mykolaiv, 447 p. [In Ukrainian].

13. Filippov, V.Yu. & Bashynska, I.O. (2018). Smart system of urban passenger transport as a component of Smart City [Rozumna systema miskoho pasazhyrskoho transportu yak skladova Smart City] : monograph. Kharkiv: Vyd-vo «Disa plius». 155 p. [In Ukrainian].

14. Filyppova, S.V. & Malin, O.L. (2017). Public-private partnership: problematic issues and strategic tasks in the conditions of smartization of innovative development [Derzhavno-pryvatne partnerstvo: problemni pytannia ta stratehichni zavdannia v umovakh smartyzatsii innovatsiinoho rozvytku]. Ekonomika: realii chasu. 5 (33), pp. 5-15. URL: https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No5/5.pdf. [In Ukrainian].

15. Malin, O.L. (2016). Paradigmatic changes in economic development and state regulation of the economy [Paradyhmalni zminy ekonomichnoho rozvytku ta derzhavne rehuliuvannia ekonomiky]. Infrastruktura rynku. 2. pp. 426-430. URL: http://market-infr.od.ua/uk/2-2016. [In Ukrainian].

Рецензія / Peer review: 22.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.439.02
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-233-236

ДУХНИЦЬКИЙ Б. В.
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА

У статті розглянуто практичний досвід здійснення імпортозаміщення сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів в державах Латинської Америки, Азії, Європи, США та СНД. Виділено типові стратегії продовольчого імпортозаміщення для конкретного часового проміжку та масиву країн. Охарактеризовано нові способи прихованого імпортозаміщення за рахунок стимулювання виробництва для власних потреб на території інших держав. Визначено принципову різницю у підходах до імпортозаміщення між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються. Наслідки від здійснення імпортозаміщення в цілому є позитивними, хоча вони відрізняються в залежності від специфіки кожної країни, яка його здійснює.

Ключові слова: досвід, імпортозаміщення, продовольство, стратегія, уряд.

DUKHNYTSKYI B.
NSC “Institute of Agrarian Economics”

WORLD EXPERIENCE OF FOOD IMPORT SUBSTITUTION

The article considers practical experience of import substitution an agricultural raw materials and ready food products in Latin America, Asia, Europe, USA and CIS. Typical food import substitution strategies for a specific time period and different groups of countries are identified. New ways of hidden import substitution due to stimulation of production for own needs on the other states’ territory are characterized. The fundamental difference in approaches to import substitution between developed and developing countries is determined. The consequences of import substitution are generally positive, although they differ depending on the specifics for each country that implements it. Import substitution is divided into domestic, foreign and mixed orientation, which expresses its primary focus on the national or international market. In addition to the classical approaches to the theory, there is also "land outsourcing", when natural resources of other countries are used. The most recent examples of import substitution policy are the experience of food import substitution by CIS countries, in particular Belarus and Kazakhstan. Against the background of their generally successful foreign trade indicators, it was not always possible to achieve the required level of self-sufficiency. Often domestic production is stimulated even against economic effectiveness to support their own agribusiness. At this stage of development the international and national economy, preference is given to stimulating the production of potential import substitutes at enterprises through various mechanisms of governmental support. At the same time, the economic and social aspect deviates from the so-called protectionist, prohibitive or restrictive measures, recognizing them as irrational, indifferent and outdated. Therefore, it can be concluded that the consequences of this policy were mostly effective, which was reflected in the growth of domestic production and the reduction of import dependence in some segments of agricultural and food sectors.

Keywords: experience, import substitution, food, strategy, government.

Постановка проблеми. Продовольче забезпечення населення виступає одним з головних завдань будь-якої країни. Його досягнення здійснюється як за рахунок національного сільськогосподарського виробництва, так і шляхом імпорту продуктів харчування. При занадто високій залежності від імпортних поставок оцінюється потенціал імпортозаміщення на предмет можливості здійснювати власне виробництво з однаковими або вищими показниками економічної ефективності у порівнянні з імпортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження зарубіжних ринків та імпортозаміщення продовольства в світі присвячені публікації таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Н.А. Карасьова [3], В. Олійник [2], Ю.О. Лупенко [7], М.І. Пугачов [7], Н. Федосєєва [1], А. Кайгородцев [4], А. Ломако [6] та ін., а також статистичні матеріали тематичних ресурсів [5].

Формулювання цілей статті. Вивчення історичного досвіду практичної реалізації політики імпортозаміщення продовольства різними країнами з метою порівняння застосовуваних заходів, показників ефективності та кінцевих результатів окремих цільових стратегій з врахуванням умов специфічності їх ринкової кон’юнктури.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю міжнародної економіки на сучасному етапі розвитку є масове і більш повне залучення країн в різних куточках світу до системи світогосподарських зв’язків. На практиці це означає, що кожна держава виступає безпосереднім учасником зовнішньоекономічної діяльності, в першу чергу, торгуючи на світовому ринку, здійснюючи експорт продуктів, які доречніше продати за кордоном, а також імпорт товарів, які вигідніше придбати в інших країн. Якщо у випадку експортної орієнтації очевидно, що кінцевим результатом вбачається збільшення кількісних і вартісних обсягів продажів власної продукції на закордонних ринках в результаті стимулювання експорту, то стосовно імпортозаміщенняне все не так однозначно. Його ціллю не є просте припинення імпорту товарів будь-що, а тільки за рахунок заміни їх вітчизняними аналогами. При цьому на перший план виходить розвиток власного виробництва цільових товарів в країні настільки, щоб з часом це дозволило скоротити чи повністю припинити їх імпорт, а сам цей процес повинен бути поступовим і послідовним.

Перші витоки політики імпортозаміщення можна знайти ще у меркантилістів 17-18 ст., які виступали за активний платіжний баланс, для досягнення якого варто було заміщувати та обмежувати

ввезення дорогих імпортних товарів, особливо таких, що мали вітчизняні аналоги, і підтримувати виробництво власної продукції, орієнтованої на експорт. В цілому термін «імпортозаміщення» при наявності загальних ознак у самому визначенні має деякі відмінності у тлумаченні різними науковцями. На нашу думку, імпортозаміщення агропродовольчої продукції являє собою плановий і координований державою процес витіснення з національного ринку імпортних товарів за рахунок підтримки розвитку виробництва власних аналогів та проведення цільових протекціоністських заходів, який відбувається в умовах ринкового середовища всередині країни і на зовнішніх ринках.

Процес імпортозаміщення має три моделі реалізації – внутрішньоорієнтоване, зовнішньоорієнтоване і змішане [1].

Внутрішньоорієнтована стратегія передбачає освоєння тільки внутрішнього ринку країни. Часто вона в силу своєї обмеженості спричиняє консервацію існуючого стану та відставання в розвитку науково-технічного прогресу, стримуючи появу так званих передових галузей, що конкурентні на міжнародному рівні. Однак її позитив полягає в забезпеченні пропозиції найбільш важливих і необхідних товарів власними силами. Таку модель застосовували здебільшого країни Латинської Америки. Практична реалізація внутрішньоорієнтованого імпортозаміщення тут відбувалась в два етапи. На першому з них зусилля держави спрямовувались на стимулювання внутрішнього виробництва споживчих товарів. На другому етапі здійснювалась підтримка товарів виробничого призначення. Проте дана стратегія призводила і до негативних наслідків для економіки. Зростання державних видатків на розвиток промисловості і покращення інфраструктурного забезпечення викликало зростання інфляції та залежності від іноземних інвестицій в сферах, де були задіяні ТНК. Останнім прикладом з цього географічного регіону є Болівія, яка у 2011 році прийняла закон, що мав гарантувати достатню кількість продовольства на внутрішньому ринку [2].

Стратегія зовнішньоорієнтованого імпортозаміщення використовується для досягнення структурних зрушень в економіці шляхом заміни імпортних складових або деталей в експортних виробах. Актуальність стратегії зовнішньоорієнтованого імпортозаміщення для агропродовольчого виробництва стосується переважно харчової промисловості, однак цілком підходить і для сільськогосподарського виробництва (коли використовується імпортне насіння, добрива, засоби захисту рослин, молодняк тварин і птиці, ветеринарні препарати тощо). Країни Західної Європи і США вперше реалізували її ще у середині XIX ст. для підтримки власної промисловості, але найбільший розвиток вона отримала через сторіччя у нових індустріальних країнах Азії – Південній Кореї, Тайвані, Малайзії, Філіппінах, Таїланді. Результативним прикладом сприятливого впливу іноземних інвестицій є також китайський досвід імпортозаміщення [1].

Загальну перевагу в імпортозаміщенні азійських країн над латиноамериканськими демонструють їх темпи економічного розвитку. Країнам Азії вдалося суттєво підвищити добробут населення, тоді як держави Латинської Америки за показником доходу на душу населення залишились на рівні 70-х років. Разом з тим, латиноамериканські країни зуміли створити для себе достатній промисловий потенціал.

Елементи попередніх двох стратегій з різними акцентами на одну чи іншу поєднує в собі стратегія змішаного імпортозаміщення. Пріоритетні сфери для виведення їх на міжнародний ринок визначаються в залежності від наявних економічних ресурсів, і одночасно розвиваються менш ресурсоємні напрямки для внутрішнього імпортозаміщення. Очевидною перевагою стратегії змішаного імпортозаміщення являється можливість диверсифікованого розвитку економіки країни, досягаючи, таким чином, зниження собівартості як товарів, що експортуються, так і продукції, орієнтованої на внутрішній ринок [1].

Японія та Франція наполегливо захищали свої внутрішні ринки, але шляхом розвитку капіталомістких високотехнологічних галузей на довгострокову перспективу. За рахунок досягнутого рівня зростання промисловості на внутрішньому ринку були створені передумови для закордонної експансії, в той час як сам експорт стимулювався внутрішнім економічним ростом [3]. У Сполучених Штатах Америки на новітньому етапі застосовується імпортозаміщення на базі трьох комплексних програм, які мають на меті: 1). поширення інформації та налагодження зв'язків між місцевими виробниками та споживачами, пошук аналогів імпортованої продукції всередині країни; 2). купівлю місцевої продукції, яка повинна здійснюватись підприємствами і окремими споживачами у поєднанні з державними закупками; 3). програми економічного таргетування, які визначають компанії, що безпосередньо відповідатимуть за імпортозаміщення.

Після Другої світової війни внаслідок дефіциту продуктів харчування у багатьох європейських країн з'явилась ідея створення єдиної системи продовольчого забезпечення, захисту від дешевого імпорту, підтримки національних виробників та продовольчого експорту. В результаті у 1957 році між ФРН, Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією та Люксембургом було підписано Римський договір та створено Європейське співтовариство. Основним прикладним інструментом продовольчої безпеки ЄС є потужна фінансова підтримка фермерів, яка виплачується з врахуванням площ угідь і поголів'я худоби [2].

Окремо варто відзначити так званий «земельний аутсорсинг», коли країни-імпортери продовольства з недостатніми земельними і водними ресурсами, але зі значними грошовими коштами, купляють або орендують сільськогосподарські угіддя за кордоном. До цього також вдаються країни, де спостерігається

перенаселення. Спільним у цих випадках є те, що наявні проблеми продовольчого забезпечення вони вирішують за допомогою країн, що розвиваються, де низькі виробничі витрати. До такого досвіду свого часу вдавались Китай, Південна Корея, Індія, Саудівська Аравія та інші арабські країни. Майже у всіх випадках об'єктами угод ставали землі на території Африки (у Судані, Танзанії, Ефіопії, Кенії). На куплених чи орендованих угіддях планувалось розведення худоби, вирощування зернових, олійних культур, бобових, овочів, цукрової тростини, чаю [2].

До необхідності проведення політики імпортозаміщення в 2000-х роках прийшов Казахстан, приймаючи відповідну Програму. Було проведено аналіз самозабезпечення країни основними продовольчими продуктами, виявлено характерні особливості та слабкі місця в балансі зовнішньої торгівлі. Особлива увага приділялась тим товарам, імпорт яких перевищував експорт, а попит не міг бути фізично задоволений власними обсягами виробництва. У випадку Казахстану ринкова кон'юнктура призводила до підвищення цін на продукти власного виробництва [4]. Якщо подивитись на узагальнюючі дані статистики, то з 2010 року в торгівлі всією агропродовольчою продукцією Казахстан зберіг негативне сальдо. При цьому, згідно даних ФАО, якщо у 2010 році імпорт перевищував експорт фактично наполовину (експорт – 1,8 млрд дол., імпорт – 2,7 млрд дол.), то надалі це співвідношення вирівнювалось [5].

У Білорусі перша спеціалізована Державна програма імпортозаміщення була прийнята у 1997 році. Варто зазначити, що фундаментальною ціллю вказаної програми, як і самого початку процесу імпортозаміщення, стали сільськогосподарська сировина і продовольство. Тут вирішення цього питання, незважаючи на ще більшу роль держави, виявилось складним і не завжди успішним. За оцінками 2014 року, власна білоруська продукція займала на продовольчому ринку майже 70 %, тобто допустима норма імпорту все ж була перевищена. Однією з причин неможливості цілковитого виконання плану імпортозаміщення місцеві фахівці називають слабке інвестування в імпортозаміщуючі напрямки виробництва [6]. Разом з тим, за останні роки спостерігається покращення в зовнішній торгівлі Білорусі продукцією АПК. Статистика ФАО показує, що у 2010 році Білорусь експортувала сільськогосподарських товарів на суму 3,1 млрд дол., а потім позитивне сальдо зовнішньої аграрної торгівлі для країни виросло [5].

На сучасному етапі економічного розвитку дуже поширеною є думка про неможливість та недоцільність стовідсоткової продовольчої незалежності, оскільки це не вирішує проблему глобально і, як правило, в кінцевому підсумку призводить до зростання цін. В цьому контексті наводиться яскравий приклад Ізраїлю, який ціною значних затрат на сільське господарство, що були вищими ніж в середньому по країнах ОЕСР, зумів забезпечити себе всіма продуктами харчування, крім зерна і м'яса.

Отже, історичний та сучасний досвід багатьох країн свідчить про те, що здійснювана ними політика імпортозаміщення в цілому мала позитивні наслідки незалежно від способів та кінцевої мети її реалізації. Серед сфер, які охоплювались імпортозаміщенням, одне з найважливіших місць належало агропродовольчому сектору, хоча це й не завжди широко афішувалося. При цьому переважна більшість країн, де починались імпортозаміщуючі процеси, належала до тих, що розвиваються, відтак прагнула стабілізувати базові сировинні галузі, в тому числі й сільськогосподарське виробництво. В основі цього було усвідомлення необхідності забезпечення себе власними продуктами харчування незалежно від кон'юнктури світового ринку, вирішуючи таким чином продовольчу проблему [7]. В свою чергу, значна відповідальність покладається і на підприємства, що безпосередньо виробляють або вирощують продукти-аналоги. Вони повинні мати стимул до стабільного зростання і конкурувати в ринковому середовищі, щоб з часом товар не втратив свої якісні та ціннісні характеристики.

В агропродовольчому секторі на перший план виходить забезпечення потреб саме внутрішнього споживчого ринку, хоча підприємства часто розглядають лише зовнішній вектор діяльності. Однак в умовах недостатності власного виробництва та високої залежності від імпорту деяких видів продовольства держава вимушена реагувати, інколи навіть всупереч власній репутації на міжнародній арені та економічній доцільності. На даному етапі розвитку міжнародної та національної економіки перевага надається стимулюванню виробництва на підприємствах потенційних товарів-замінників імпорту через різноманітні механізми державної підтримки. В той же час від так званих протекціоністських, заборонних чи обмежувальних заходів економічно-соціальний аспект відступає в сторону, визнаючи їх нераціональними, індиферентними та застарілими.

Висновки. При виборі стратегії імпортозаміщення, яка зазвичай координується державою, вирішальне значення має орієнтація на внутрішній, зовнішній ринок чи багатовекторні пріоритети. Наявний світовий досвід підтверджує диференціацію вибраних стратегій в різних регіонах планети. Також існують відмінності у загальних підходах до регулювання зовнішньої торгівлі – від повної лібералізації до жорсткого протекціонізму, які практично не зустрічаються ніде в чистому вигляді. Імпортозаміщення продовольства здійснювали країни Латинської Америки, Азії, Європейського Союзу, США та СНД, на практиці використовуючи адаптовані до актуальних умов ринку стратегії та засоби. В цілому можна зробити висновок про здебільшого позитивні наслідки цієї політики, що виражалось у зростанні обсягів внутрішнього виробництва та зниженні імпортозалежності в деяких сегментах.

Література

1. Федосеева Г.А. Мировой опыт развития импортозамещения промышленного производства. Проблемы теории и практики управления. 2015. Т. 25, № 6. С. 1036-1043.
2. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf
3. Карасьова Н.А. Стратегія імпортозаміщення та експортоорієнтований розвиток в аграрному секторі. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 41-45.
4. Кайгородцев А.А. Самообеспечение как индикатор национальной продовольственной безопасности. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2006. № 4 (7). С. 72-77.
5. FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://faostat.fao.org
6. Ломако А.В., Сухалет К.М. Политика импортозамещения: мировой и отечественный опыт. URL : http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28876/1/Lomako_A._V._Sukhalet_K._M..pdf
7. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, Б.В. Духницький та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 320 с.

References

1. Fedoseeva H.A. Mirovoi opyt razvytyia importozameshcheniya promyshlennoho proizvodstva. Problemy teorii i praktiki upravleniya. 2015. T. 25, № 6. pp. 1036-1043.
2. Oliinyk V. Derzhavne rehuliuvannia u sferi zabezpechennia prodovolchoi bezpeky. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd.pdf
3. Karasiova N.A. Stratehiia importozamishchennia ta eksportooriientovanyi rozvytok v ahrarnomu sektori. Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova. 2015. T. 20. Vyp. 3. pp. 41-45.
4. Kaihorodtsev A.A. Samoobespechenie kak indikator natsyonalnoy prodovolstvennoy bezopasnosti. Natsyonalnye interesy: prioritety i bezopasnost. 2006. № 4 (7). pp. 72-77.
5. FAOSTAT. Retrieved from: http://faostat.fao.org
6. Lomako A.V., Sukhalet K.M. Politika importozameshcheniya: mirovoy i otechestvennyy opyt. URL : http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/28876/1/Lomako_A._V._Sukhalet_K._M..pdf
7. Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia / Yu.O. Lupenko, M. I. Puhachov, B.V. Dukhnytskyi ta in.; za red. Yu.O. Lupenka, M.I. Puhachova. – K.: NNTs «IAE», 2015. – 320 p.

Рецензія / Peer review: 06.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 005.21.351.77(477)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-237-244

РОГАЧЕВСЬКИЙ О. П.
Одеський національний медичний університет

МОНІТОРИНГ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Інтернаціоналізація діяльності, в тому числі в галузі охорони здоров'я, висуває проблему організації стратегічного управління на одну з ключових позицій в сфері управління. А чільне місце в процесі організації стратегічного управління посідає саме концепція стратегічного моніторингу.

Метою статті є дослідження методів стратегічного управління у галузі охорони здоров'я для розвитку національної галузі.

У процесі дослідження використані матеріали власних досліджень, а також окремі наукові публікації національних та іноземних авторів щодо методів та інструментів стратегічного управління. Автором були використані такі наукові методи, як морфологічного аналізу, аналізу і синтезу, емпіричний підхід.

Визначено сутність стратегічний моніторинг в галузі охорони здоров'я. Класифіковано види внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління медичної сфери. Досліджено принципи та функції стратегічного моніторингу в галузі охорони здоров'я. Запропоновано модель внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я.

Автором було обґрунтовано, що внутрішньогалузевий моніторинг забезпечує систему стратегічного управління оперативною, тактичною та стратегічною аналітичною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень щодо функціонування суб'єкта медичної сфери. В свою чергу, це надає можливість оперативно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища та виникнення негативних аспектів в діяльності суб'єктів медичної сфери.

Ключові слова: охорона здоров'я, стратегічне управління, стратегія, галузь охорони здоров'я, моніторинг.

ROGACHEVSKYI O.
Odessa National Medical University

MONITORING IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF HEALTH CARE

The internationalization of activities, including in the field of health care, puts the problem of strategic management in one of the key positions in the field of management. And the concept of strategic monitoring occupies a prominent place in the process of organizing strategic management.

The aim of the article is to study the methods of strategic management in the field of health care for the development of the national industry.

In the course of research the materials of own researches, and also separate scientific publications of national and foreign authors concerning methods and tools of strategic management are used. The author used such scientific methods as morphological analysis, analysis and synthesis, empirical approach.

The essence of strategic monitoring in the field of health care is defined. Types of intra-industry monitoring in the system of strategic management of the medical sphere are classified. The principles and functions of strategic monitoring in the field of health care are studied. A model of intra-industry monitoring in the system of strategic management of health care is proposed.

Intra-industry monitoring in the system of strategic management of the health care sector is an important tool of the organizational and economic mechanism of the subject of the medical sphere. The author argued that intra-industry monitoring provides a system of strategic management of operational, tactical and strategic analytical information for effective management decisions regarding the functioning of the medical sector. In turn, this provides an opportunity to respond quickly to changes in the external and internal environment and the emergence of negative aspects in the activities of medical entities.

Key words: health care, strategic management, strategy, health care sector, monitoring.

Постановка проблеми. Для ефективного управління системою охорони здоров'я в країні необхідна об'єктивна, неупереджена та своєчасна інформаційно-аналітична підтримка щодо змін, які відбуваються в об'єкті внутрішньогалузевого управління, що підтверджує доцільність застосування інструменту системи стратегічного управління – моніторингу.

Внутрішньогалузевий моніторинг, у стратегічному управлінні галузі охорони здоров'я, забезпечує необхідною аналітичною інформацією систему, для прийняття стратегічних управлінських рішень, які сприятимуть сталому розвитку медичної сфери країни. Як свідчить практика, розповсюджене використання моніторингу у різних галузях національної економіки в значній мірі стримується відсутністю конкретного переліку послідовних дій щодо його реалізації з боку управлінського персоналу та відсутністю чіткого алгоритму проведення моніторингу у відповідному сегменті макроекономічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню використання моніторингу як інструменту стратегічного управління приділена увага у роботах І. Ансоффа, Е. І. Велесько, В. А. Вінокурова, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, К. Ендрюса, В. С. Єфремова, Б. Варлофа, Е. Мюррея, А. Томпсона, Д. Натансона, Дж. Сейнера, Ч. Хоффера, В. Д. Маркової, К. І. Редченко тощо. Проте такі дослідження не були здійснені в межах галузі охорони здоров'я.

Формулювання цілей статті. Відтак постає наступне завдання цього дослідження – сформувати теоретико-методичні засади для використання стратегічного моніторингу у галузі охорони здоров'я.

Основні результати дослідження. При формуванні системи індикаторів стратегічного моніторингу у галузі охорони здоров'я необхідно спиратися на знання внутрішньогалузевих факторів та систему стратегічного управління у галузі.

Для всеохоплюючого врахування дії негативних факторів необхідно розглядати внутрішньогалузеве середовище з точки зору широкого спектру соціально-економічних індикаторів, які характеризують різні сторони діяльності у галузі охорони здоров'я. Завдяки коректному використанню системи індикаторів стратегічного моніторингу у системі внутрішньогалузевого управління можливо не тільки відслідковувати найважливіші тенденції розвитку соціально-економічних процесів, а й оперативно враховувати вплив відповідних факторів, які визначають можливі межі змін цих процесів у галузі охорони здоров'я.

Роль і значення моніторингу для системи внутрішньогалузевого стратегічного управління у сучасних трансформаційних умовах розглядається управлінцями як система контролю за плановими і фактично досягнутими результатами діяльності у медичній сфері, але повністю відсутній стратегічний аспект щодо ефективності та результативності діяльності суб'єктів галузі охорони здоров'я країни.

Необхідність проведення внутрішньогалузевого моніторингу визначається системою стратегічного управління у галузі охорони здоров'я. Орієнтація на певні соціально-економічні цілі і реалізацію відповідних інтересів визначає значимість і напрямки моніторингу в галузі.

Тому, нестандартні підходи до прийняття стратегічних управлінських рішень вимагають наукового обґрунтування на основі застосування розгалуженої багатовекторної системи, якою і є внутрішньогалузевий моніторинг.

Погодимося, що моніторинг визначається як безперервне стеження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або тенденцій розвитку. Систематичне збирання інформації про хід робіт у межах моніторингу є своєрідним «скануванням» подій і проводиться для того, щоб вчасно виявляти відхилення від окреслених планів [1].

Моніторинг у галузі охорони здоров'я – це інструмент системи стратегічного управління, який забезпечує процес виявлення, вимірювання, спостереження, накопичення, обґрунтування, оцінки та контролю результатів діяльності у внутрішньогалузевому середовищі з метою передачі аналітичної та синтетичної інформації щодо функціонування медичної сфери та її сегментної складової стейкхолдерам для прийняття ефективних управлінських рішень. Форми і види внутрішньогалузевого моніторингу залежать від особливостей діяльності суб'єктів галузі охорони здоров'я, організаційно-правової форми, системи стратегічного управління та географічного сегменту.

Деякі дослідники, моніторинг визначають як систему регулярного відстеження змін, які відбуваються або в усьому суспільстві, або в його окремих групах за умови регулярного застосування одних і тих самих принципів вибірки та інструментарію для збирання даних [2].

Моніторинг – це постійне, систематичне збирання інформації з метою спостереження і контролю за розвитком певного соціально-економічного явища чи процесу, а також його прогнозування [1].

Г. Григор'єв у дослідженні відзначав, що «історично моніторингом було прийнято рішення називати глобальну систему безперервного спостереження, виміру та оцінки стану навколишнього середовища (Global Environmental Monitoring Systems – GEMS) на Стокгольмській конференції ООН у 1972 році. Поступово така система спостереження та аналізу необхідної інформації перейшла в інші сфери, у тому числі економічні, фінансові, правові» [3].

Внутрішньогалузевий моніторинг має певні свої функції та набір принципів, які дозволяють досягати необхідні цілі стратегічного управління у галузі охорони здоров'я. При дослідженні основних функцій стратегічного управління соціально-економічною системою, зазвичай, виділяють функції планування й організації. У широкому сенсі ці функції є інтегральними або узагальненими функціями внутрішньогалузевого стратегічного управління. Так, функція планування визначається як процес організації діяльності у медичній сфері, заснований на встановленні її цілей і критеріїв, методів і засобів їх досягнення, але з урахуванням соціально-економічних аспектів. Функція організації може розглядатися як специфічний процес, який візуалізується у цілеспрямованих і впорядкованих певних діях, тобто вона може регламентувати виконання всіх функцій.

Основними характеристиками внутрішньогалузевого моніторингу є системність, динамічність, мультикомпонентність, адаптивність та спрямованість на прогноз.

Внутрішньогалузевий моніторинг – це процедура систематичного, адаптивного та безперервного спостереження за основними кількісними та якісними параметрами діяльності у галузі охорони здоров'я з елементом їх аналізу й оцінки. Важливими структуроутворюючими елементами внутрішньогалузевого моніторингу є механізми, які забезпечують попередження появи небезпечних для суб'єктів медичної сфери факторів відповідного середовища, що зумовлюють відповідні соціально-економічні ризики. Дані механізми повинні відстежувати внутрішньогалузевий процес виявлення, збору та накопичення аналітичної і синтетичної інформації, аналіз та оцінку її з огляду обґрунтованості, актуальності, повноти, правдивості та неупередженої та порівняння її характеристик з встановленими внутрішньогалузевими параметрами.

Сутність внутрішньогалузевого моніторингу формує його мету, яка полягає у відстеженні відповідних процесів у галузі охорони здоров'я, які впливають на соціально-економічні результати діяльності суб'єктів медичної сфери, поглиблення розуміння їх оперативного стану і динаміки розвитку для прийняття обґрунтованих ефективних стратегічних управлінських рішень щодо ефективності та результативності їх діяльності.

Відмітимо, що поєднання певної структури стратегічного управління разом з сукупністю функцій, які характеризують дії структурних елементів соціально-економічної системи і принципів, що регламентують процеси стратегічного управління у внутрішньогалузевій системі, характеризує механізм управління господарської системи. Практика проведення моніторингу у галузі охорони здоров'я дозволила виділити доцільність наступних функцій комплексного моніторингу суб'єктів медичної сфери.

Аналітична функція полягає в оцінюванні та аналізі рівня сталого розвитку суб'єктів медичної сфери й визначення класу стійкості. Ця функція відповідає за визначення конкретного набору індикаторів сталого розвитку та здійснюється їх нормування, визначається інтегральний індикатор стійкого розвитку. Доцільно враховувати соціально-економічні індикатори, які характеризують суб'єкта медичної сфери. Формування основ внутрішньогалузевого стратегічного управління стійким розвитком суб'єкта медичної сфери має цільовий характер, тобто передбачає постановку і досягнення певних внутрішньогалузевих цілей.

Інформаційна функція полягає у забезпеченні стейкхолдерів повною, обґрунтованою, оперативною та достовірною інформацією щодо процесів, що протікають у внутрішньогалузевому середовищі та його сегментних складових.

Контролююча функція полягає у дослідженні внутрішньогалузевої соціально-економічної інформації з метою контролю за реалізацією стратегії, яку приймають за допомогою попередньої функції. Управлінська функція стратегічного моніторингу полягає у сприянні прийняттю ефективних управлінських рішень, які забезпечать розвиток медичної сфери країни.

Застосування внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері в умовах сьогодення забезпечить розв'язання наступних завдань:

- виявлення чинників і факторів, які визначають негативні тенденції та появу нових загроз, вузьких ланок у діяльності суб'єктів медичної сфери;
- забезпечення системи внутрішньогалузевого управління якісною аналітичною й синтетичною інформацією щодо соціально-економічних результатів діяльності суб'єктів медичної сфери;
- застосування сучасного інструментарію системи внутрішньогалузевого стратегічного управління, що вплине на ефективність і результативність управлінських рішень;
- обґрунтування основних критеріїв та індикаторів для контролю за соціально-економічними результатами діяльності відповідного географічного та господарського сегменту медичної сфери;
- провадження візуалізації окремих етапів дослідження з метою підвищення рівня доступності для стейкхолдерів системи внутрішньогалузевого стратегічного управління;
- системний аналіз, оцінка й обґрунтування закономірностей і взаємозв'язку відповідних процесів, які впливають на соціально-економічні результати діяльності суб'єктів медичної сфери;
- формування рекомендацій щодо подолання негативних аспектів і підтримку позитивних тенденцій в системі внутрішньогалузевого стратегічного управління соціально-економічними результатами діяльності суб'єктів медичної сфери;
- тактичне та стратегічне прогнозування соціально-економічних результатів діяльності суб'єктів медичної сфери з урахуванням сегментної внутрішньогалузевої складової.

Класифікація видів внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління медичної сфери наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація видів внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління медичної сфери

Класифікаційна ознака	Вид моніторингу
За напрямами отримання	– моніторинг економічних результатів; – моніторинг соціальних результатів
За властивостями явищ та процесів	– моніторинг кількісних аспектів; – моніторинг якісних аспектів
За ступенем охоплення об'єкта	– комплексний моніторинг; – сегментний моніторинг
За станом і змінами у вибірковій сукупності	– динамічний моніторинг; – статичний моніторинг
За ознакою часу	– ретроспективний моніторинг; – оперативний моніторинг; – тактичний моніторинг; – стратегічний моніторинг
За доступністю інформації	– внутрішній моніторинг; – зовнішній моніторинг

Джерело: розробка автора.

Моніторинг в системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я спирається на наступні принципи:

– принцип взаємоузгодження елементів системи внутрішньогалузевого моніторингу;

– принцип, що виникає з наявності у системі інтегративних емерджентних і цілісних властивостей;

– принцип цілеспрямованості, тобто внутрішньогалузевий моніторинг – це цілеспрямований процес оптимального вибору методів безперервного контролю, які дозволяють суб'єктам медичної сфери ефективно функціонувати і стало розвиватися протягом тривалого періоду часу; зауважимо, що цілеспрямованість у використанні результатів внутрішньогалузевого моніторингу при прийнятті рішень обумовлюють властивість соціально-економічних величин – нормативність;

– принцип комплексності – одночасне відстеження динаміки індикаторів, які характеризують різні сторони розвитку суб'єктів медичної сфери: також можливий як моніторинг кожного окремо взятого індикатора, так і зведення їх у інтегральний, що дозволяє сформувати висновки щодо процесів, які відбуваються у внутрішньогалузевому середовищі;

– принцип системності передбачає моніторинг взаємозв'язків базових індикаторів і використання впорядкованої структури приватних та інтегральних характеристик розвитку суб'єктів медичної сфери;

– принцип репрезентативності означає, що під час проведення моніторингу виникає необхідність отримання інформації, що є репрезентативною щодо різних внутрішньогалузевих об'єктів; відмітимо, що репрезентативність досягається шляхом правильного формування вибірки, яка за принциповими для дослідження параметрами має відтворювати загальний об'єкт моніторингу;

– принцип економічності, полягає у тому, що методика моніторингу дозволяє використовувати як кількісні, так і якісні індикатори, а отримані в результаті моніторингу аналітичні індикатори, повинні бути не тільки теоретично обґрунтовані, але і практично пояснені;

– принцип ідеалізації, це різновид операції абстрагування, при якій виділені істотні властивості самого внутрішньогалузевого об'єкта або середовища доводяться до деякого граничного, насправді не досяжного значення; основне призначення ідеалізованих внутрішньогалузевих об'єктів полягає в тому, що вони спрощують, схематизують реальний об'єкт, дозволяючи розкрити в чистому вигляді і глибше зрозуміти сутність процесів, які відбуваються в ньому;

– принцип максимальної інформативності результатів, неповнота інформації ускладнює внутрішньогалузевий моніторинг; основним критерієм моніторингу є повнота інформації, що дозволяє судити про збалансованість і пропорційність розвитку суб'єктів медичної сфери; відмітимо, що система внутрішньогалузевого моніторингу повинна не просто забезпечити узагальнення (агрегування і згортку) і надати дані у зручному для сприйняття вигляді, але вона має видавати нову аналітичну інформацію, яка міститься у вихідних даних в прихованому вигляді;

– принцип фактору часу, внутрішньогалузевий моніторинг повинен враховувати, що рівні за величиною, але ті, які відносяться до інших періодів часу компоненти нерівноцінні.

Важливим питанням щодо сутності внутрішньогалузевого моніторингу на макрорівні є виділення окремих його видів, враховуючи застосування у медичній сфері:

– моніторинг державного та регіонального фінансування медичної сфери;

– моніторинг ефективності використання бюджетних ресурсів за цільовими програмами в медичній сфері;

– моніторинг ефективності управління закладами охорони здоров'я, які фінансуються за рахунок відповідних бюджетів;

– моніторинг медичної сфери на регіональному та національному рівнях;

– моніторинг реалізації державної політики в охороні здоров'я;

– моніторинг реалізації інноваційних проектів, які пов'язані з системою охорони здоров'я;

– моніторинг стану міжнародних відносин у медичній сфері;

– моніторинг факторів впливу на національну безпеку в частині здоров'я нації;

– моніторинг соціально-економічних процесів в медичній сфері;

– моніторинг результатів епідеміологічного характеру

На рис. 1 представлено модель внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я, яка складається з наступник взаємопов'язаних і цілеспрямованих компонентів:

– формування мети та завдань внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я;

– визначення основних принципів внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я;

– вибір та застосування методологічного інструментарію;

– визначення об'єктів внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я;

– формування параметрів та критеріїв внутрішньогалузевого моніторингу;

– спостереження, дослідження, обґрунтування й узагальнення аналітичної та синтетичної

інформації щодо фактичних індикаторів внутрішньогалузевого моніторингу;

– зіставлення фактичних індикаторів з плановими;

– формування результатів внутрішньогалузевого моніторингу, пошук резервів і оцінка перспектив розвитку, розробка заходів щодо усунення негативних наслідків, які впливають на розвиток медичної сфери;

– формування ефективних стратегічних управлінських рішень за результатами внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я.

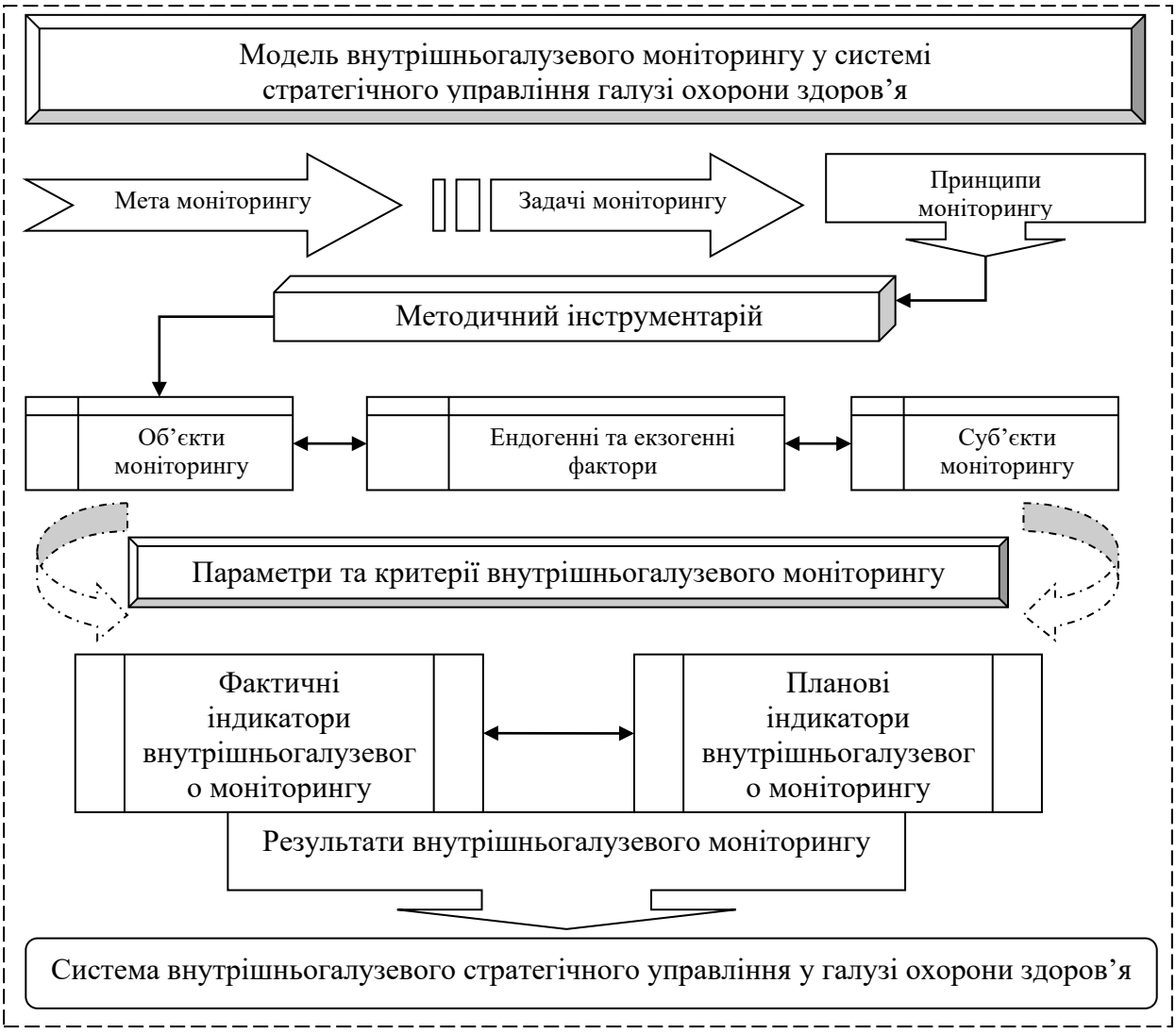

Рис. 1. Модель внутрішньогалузевого моніторингу у системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я
Джерело: розробка автора.

В умовах пандемії COVID-19 збільшується цінність та оперативність аналітичної й синтетичної інформації, оскільки ускладнюється внутрішньогалузевий взаємозв'язок, виникає потреба у дослідженні впливу різних факторів та сегментів на результати діяльності суб'єктів медичної сфери. Об'єктивна, неупереджена та своєчасна аналітична інформація про зміни, які відбуваються у суб'єктів медичної сфери, є необхідною умовою ефективної системи внутрішньогалузевого стратегічного управління.

Зважаючи на розмаїття завдань і широкі можливості внутрішньогалузевого моніторингу в забезпеченні стратегічного управління у системі охорони здоров'я в умовах глобальних викликів, автору видається доцільним визначити функції, що має виконувати внутрішньогалузевий моніторинг як технологія дослідження суб'єктів медичної сфери:

– активізуюча – проведення внутрішньогалузевих моніторингових досліджень із залученням всіх елементів системи стратегічного управління у системі охорони здоров'я;

– аналітична функція – проявляється у всебічному дослідженні функціонального стану суб'єктів медичної сфери з метою визначення факторів ендогенного й екзогенного впливу, оцінки їх вагомості та ступеня значущості;

– діагностична функція – спрямована на з'ясування причин наявної ситуації у суб'єктів медичної

сфери з метою формування у майбутньому альтернативних шляхів щодо усунення виявлених недоліків і розв'язання проблем в системі стратегічного управління суб'єкта медичної сфери;

– інформаційна – полягає в накопиченні інформаційного забезпечення про діяльність суб'єктів галузі охорони здоров'я;

– кваліметрична функція – передбачає можливість вимірювання й оцінювання певних якісних характеристик результатів діяльності суб'єктів медичної сфери із застосуванням кваліметричних технологій і процедур;

– моделююча функція – фактично візуалізують аналітичне опрацювання інформації, одержаної під час внутрішньогалузевого моніторингового дослідження суб'єкта медичної сфери; моделювання передбачає побудову різноманітних моделей розвитку суб'єкта медичної сфери;

– прогностична функція – взаємопов'язана з формуванням певного бачення розвитку подій у системі стратегічного управління суб'єктом медичної сфери на основі оцінювання величини взаємного впливу факторів відповідного середовища;

– формуюча та корекційна функції – тісно взаємопов'язані, але на різних рівнях стратегічного управління в галузі охорони здоров'я мають різний ступінь прояву та застосування; сутність їх проявляється у тому, що здобута під час внутрішньогалузевого моніторингово дослідження інформація має бути застосована для виявлення причин, які впливають на якісні результати діяльності суб'єктів медичної сфери, фіксації численних несподіваних результатів та формування програми коригуючої діяльності;

– управлінська функція – завершальна, з точки зору остаточного застосування узагальненої проаналізованої моніторингової інформації управлінською системою для формування й прийняття нею відповідних стратегічних управлінських рішень на всіх рівнях, які спрямовані на усунення небажаних наслідків системи внутрішньогалузевого стратегічного управління у медичній сфері.

Виявлена та досліджена аналітична інформація щодо внутрішньогалузевого середовища медичної сфери є дієвим важелем системи стратегічного управління, якщо вона дозволяє підготуватися до змін, які відбуваються в управлінні суб'єкта медичної сфери з урахуванням позитивних і негативних наслідків, та відкоригувати стратегічний напрямок його розвитку.

Враховуючи зазначені позиції, необхідно зосередитись на етапах реалізації внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері, що візуалізовано на рис. 2.

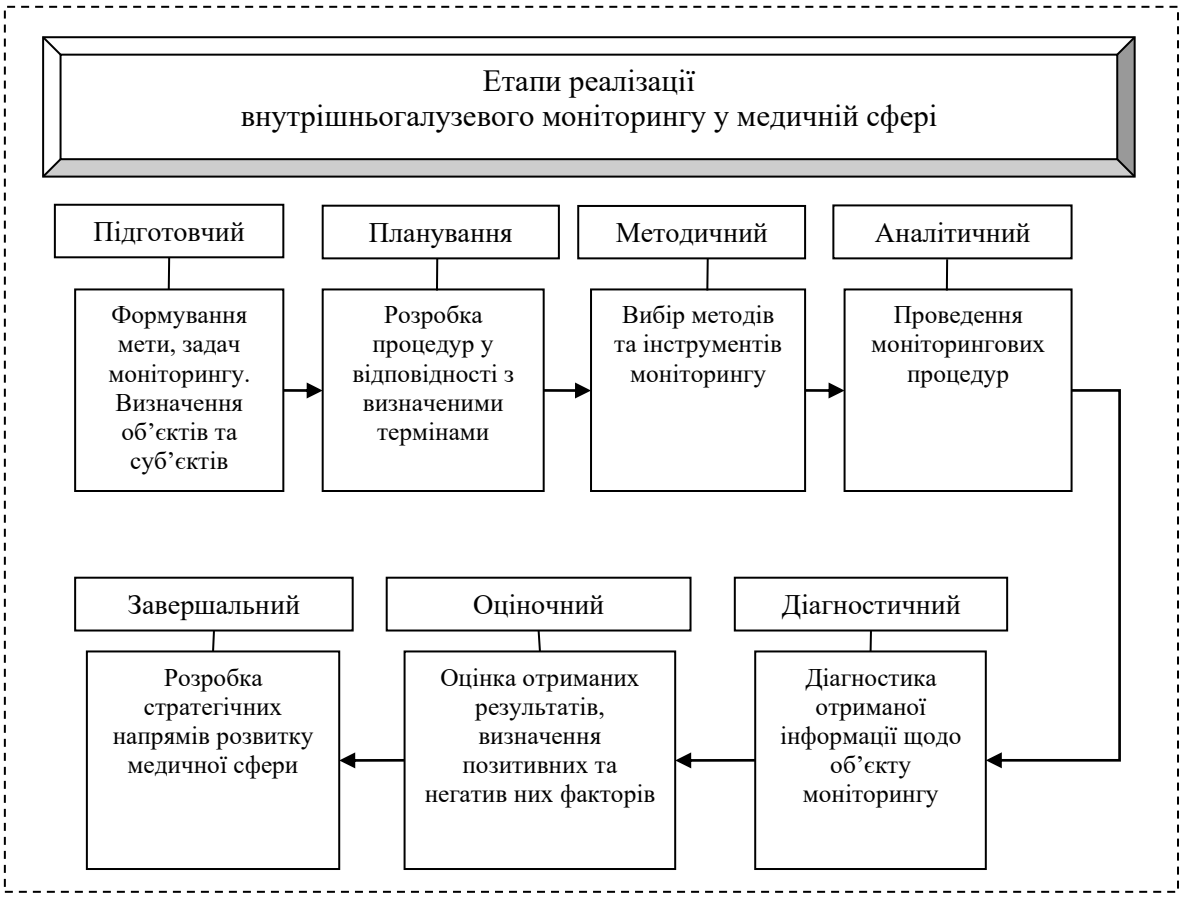

Рис. 2. Етапи реалізації внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері

Джерело: розробка автора.

На нашу думку, процес реалізації внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері включає взаємопов'язані етапи, які націлені на отримання загального результату – розробки стратегічних напрямів розвитку медичної сфери.

На підготовчому етапі визначається мета, задачі, об'єкти та суб'єкти внутрішньогалузевого моніторингу. На наступному – етапі планування розробляються процедури внутрішньогалузевого моніторингу у відповідності з визначеними термінами проведення.

Методичний етап забезпечує вибір методів та інструментів внутрішньогалузевого моніторингу. Аналітичний етап забезпечує проведення моніторингових процедур.

Діагностичний етап містить процес діагностики отриманої інформації щодо об'єкту внутрішньогалузевого моніторингу. Оцінка отриманих результатів, визначення позитивних та негативних факторів відбувається на завершальному етапі. Розробка стратегічних напрямів розвитку медичної сфери на основі внутрішньогалузевого моніторингу здійснюються на завершальному етапі з урахуванням впливу ендогенних й екзогенних факторів.

Важливим питанням сутності внутрішньогалузевого моніторингу суб'єкта медичної сфери є обґрунтування основних принципів процесу моніторингу у стратегічному управлінні в системі охорони здоров'я в умовах глобальних викликів. Основні принципи процесу моніторингу наступні:

– відповідність меті;
– гнучкості;
– достовірність;
– комплексність;
– неупередженість;
– оперативності;
– підпорядкування усіх окремих сегментних досліджень загальним завданням моніторингу;
– порівняння;
– спрямованість;
– тотожність;
– узгодженість;
– єдності об'єкта моніторингу.

Аспекти, які підкреслюють системність внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері:

– цифровий аспект – застосування цифрових технологій, які забезпечують якість та швидкість проведення внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері; враховуючи поставлені задачі та специфічність об'єктів моніторингу;

– інформаційно-аналітичний аспект – характеризує спостереження за соціально-економічними внутрішньогалузевими процесами, явищами, діями та формує алгоритм накопичення необхідної інформації, враховуючи періодичність, достовірність, стійкість та значущість окремих факторів, які впливають на функціонування та розвиток медичної сфери;

– економічність внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері – витрати на проведення внутрішньогалузевого моніторингу повинні відповідати отриманим результатам та бути значно меншими від отриманого економічного ефекту.

Ефективність внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері можливо досягти, якщо:

– визначити основні задачі моніторингу;
– виокремити об'єкти та сегментувати їх за встановленими завданнями;
– на основі сформованих завдань визначити систему індикаторів, які характеризують діяльність об'єкта внутрішньогалузевого моніторингу;
– застосовуючи цифрові технології при обробці отриманої інформації від внутрішньогалузевого моніторингу.

Для підвищення ефективності функціонування системи внутрішньогалузевого моніторингу у медичній сфері, на думку автора, необхідно удосконалити склад суб'єктів проведення шляхом формування при Міністерстві охорони здоров'я департаменту моніторингових досліджень та контролінгу, який буде орієнтувати свою діяльність на здійснення контрольно-аналітичних процесів, спрямованих на оцінку, контроль та прогноз стану індикаторів системи охорони здоров'я у національному середовищі.

Таким чином, внутрішньогалузевий моніторинг в системі стратегічного управління галузі охорони здоров'я є важливих інструментом організаційно-економічного механізму суб'єкта медичної сфери. Внутрішньогалузевий моніторинг здійснює структурно-функціональне та організовано-спрямоване системне спостереження за перебігом і характером кількісних і якісних змін в системі стратегічного управління суб'єкта медичної сфери.

Внутрішньогалузевий моніторинг в системі стратегічного управління суб'єкта медичної сфери націлений в першу чергу на раннє виявлення різних відхилень, збоїв, негативних явищ, непередбачуваних процесів і недоглядів у внутрішньогалузевій діяльності з точки зору ймовірності погіршення результатів діяльності, які пов'язана з наданням медичних послуг. Внутрішньогалузевий моніторинг повинен розпізнати насування кризових явищ, оперативно відреагувати на них та зменшити негативні явища та процеси в стратегічному управлінні у системі охорони здоров'я в умовах глобальних викликів.

Неупереджена, об'єктивна та цілеспрямована аналітична інформація про зміни, які відбуваються в системі стратегічного управління суб'єкта медичної сфери є необхідною умовою організації внутрішньогалузевої системи ефективного стратегічного управління у сучасних трансформаційних умовах, які притаманні галузі охорони здоров'я.

Внутрішньогалузевий моніторинг забезпечує систему стратегічного управління оперативною, тактичною та стратегічною аналітичною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень щодо функціонування суб'єкта медичної сфери.

Внутрішньогалузевий моніторинг надає можливість оперативно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища та виникнення негативних аспектів в діяльності суб'єктів медичної сфери. За допомогою внутрішньогалузевого моніторингу можливо своєчасно внести корективи у стратегічну складову системи управління результатами діяльності, які пов'язані з наданням медичних послуг.

Література

1. Морозов А. О., Косолапов В. Л., Колосов В. Є. та ін. Інформаційне і аналітичне забезпечення системи моніторингу. Наук.-техн. інформація. 2002. № 3. С. 18-23.

2. Лендьел М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі. URL : http://194.44.230.3/science/idurr/lendel.doc.

3. Григор'єв Г. С. Теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації: [моногр.]. Херсон : Олді-плюс, 2017. 380 с.

References

1. Morozov, A. O., Kosolapov, V. L., Kolosov, V. Ye. et al. (2002). Informatsiine i analitychne zabezpechennia systemy monitorynhu [Information and analytical support of the monitoring system]. Nauk.-tekhn. informatsiia. – Scientific and technical information, 3, Pp. 18-23.

2. Lendel, M. Novi instytutsiini mekhanizmy rehionalnoho rozvytku v Yevropi. Retrieved from: http://194.44.230.3/science/idurr/lendel.doc.

3. Hryhoriev, H. S. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoho rehuliuvannia finansovo-ekonomichnykh protsesiv v umovakh hlobalizatsii [Theoretical and methodological principles of state regulation of financial and economic processes in the context of globalization]. Kherson : Oldi-plius.

Рецензія / Peer review: 23.09.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.64
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-245-252

МОМОТ Т. В., САВЕНКО К. С., ШАПОВАЛ Г. М.
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЗА ПАРАМЕТРАМИ ЯКОСТІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

В роботі проведено оцінку якості обслуговування та послуг у сфері ЖКГ, розроблено систему оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ЖКП, розроблено методичний підхід до оцінювання ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП шляхом розробки мультифакторної моделі управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості.

Ключові слова: економічна безпека споживачів, якість житлово-комунальних послуг, ефективність управління економічною безпекою споживачів послуг ЖКГ.

MOMOT T., SAVENKO K., SHAPOVAL G.
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

METHODOLOGICAL SUPPORT OF CONSUMERS ECONOMIC SECURITY LEVEL ASSESSMENT SYSTEM BY PARAMETERS OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES QUALITY

The purpose of this paper is to develop a methodological approach to assessing the effectiveness of economic security management of housing and communal services consumers by developing a multifactor model of economic security management of housing and communal services consumers by quality parameters.

The evaluation of services quality in the field of housing and communal services has been carried out, the system of estimation of consumers of housing and communal services security management efficiency on parameters of housing and communal services quality has been developed, the methodical approach to consumers of housing and communal services security management estimation has been developed.

A methodological approach to assessing the effectiveness of economic security management of housing and communal services consumers by developing a multifactor model of economic security management of housing and communal services consumers by quality parameters has been developed, which using mathematical and statistical method of expert assessments, supplemented by analytical and such resulting components in terms of quality of housing and communal services as a service: centralized hot water supply; central heating; centralized cold water supply and centralized drainage; household waste management; management of an apartment building; power supply; gas supply.

Analytical and graphical approach to assessing the effectiveness of consumer security management of housing and communal services is an effective tool in managing the activities of housing and communal services to ensure the security of their activities, as it allows to study the state and directions with a number of advantages, such as: versatility of application, clarity of mirrored results, ease of use and cost-effectiveness of implementation.

Key words: economic security of consumers, quality of housing and communal services, efficiency of management of economic security of consumers of housing and communal services.

Вступ. Житлово-комунальне господарство адміністративно-територіального утворення є самостійною галуззю народного господарства, головною метою функціонування якої є забезпечення належних умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах для задоволення власних потреб життєзабезпечення відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил через безперебійне надання населенню та підприємствам якісних житлово-комунальних послуг.

Доступність та належна якість публічних послуг забезпечується шляхом оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації.

Основною метою діяльності органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства є не лише надійне та безперебійне його функціонування, а й підвищення ефективності, стійкості та надійності функціонування галузі, тобто надання споживачеві житлово-комунальних послуг, що відповідають стандартам якості, розвиток конкурентних відносин і залучення приватного сектора до управління об'єктами комунальної інфраструктури та житлового фонду, зниження витрат при оплаті послуг. Дотримання даних вимог є запорукою забезпечення високого рівня економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг міста.

Експериментальна частина. Аналіз останніх досліджень чи публікацій. В роботах зарубіжних авторів сьогодні досить часто піднімаються питання управління безпекою споживачів. Велика кількість наукових праць присвячена вивченню впливу управління безпекою споживачів на стратегічні показники діяльності підприємства [2-5]. Нові моделі оцінки діяльності підприємств та їх цінності, у яких ключовими аспектами є їх цінність для споживачів та здатність задовольняти вимоги споживачів розглядають у своїй

роботі Д. Александр і Ч. Тьорнер [6]. Основні технології управління безпекою споживачів для підвищення цінності клієнта для підприємства досліджуються в роботі Ф. Батла та С. Маклана [7]. Основні етапи впровадження підприємствами управління безпекою споживачів пропонує у своїй роботі Г. Робертс-Фелпс [1], а К. Андерсон та К. Керр [8] розглядають основні проблеми формування стратегії управління безпекою споживачів. Попри значну кількість досліджень проблем управління безпекою споживачів все ще невирішеними залишаються питання забезпечення економічної безпеки споживачів житлово-комунальних послуг.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка методичного підходу до оцінювання ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП шляхом розробки мультифакторної моделі управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості.

Основними задачами є:

- провести оцінку якості обслуговування та послуг у сфері ЖКГ;
- розробити систему оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ЖКП;
- розробити методичний підхід до оцінювання ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення надання житлово-комунальних послуг (централізоване водо-, теплопостачання та водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд, прибудинкових територій комунальної власності) є одним з основних повноважень органів місцевого самоврядування територіальної громади, поряд з розвитком місцевої інфраструктури, зокрема мереж водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об’єктів ЖКГ та благоустрою територій, утриманням вулиць і доріг у населених пунктах. Проте розвиток інфраструктури у сфері ЖКГ фактично здійснюється лише на рівні адміністративно-територіальних одиниць обласного значення, оскільки переважна більшість органів місцевого самоврядування через надмірну подрібненість територіальних громад та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати свої повноваження.

На теперішній час органи місцевого самоврядування більшості територіальних громад не задовольняють у повному обсязі потреби споживачів житлово-комунальних послуг. Виконання органами місцевого самоврядування більшості територіальних громад своїх функцій фактично не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, а також надання органами місцевого самоврядування, утвореними ними комунальними підприємствами мешканцям громади високоякісних і доступних житлово-комунальних послуг на відповідних територіях.

Крім того, низька якість житлово-комунальних послуг, яка є наслідком кризового стану ЖКГ є збудником соціальних явищ. Не задоволення споживачів якістю ЖКП, на фоні значного зносу основних фондів, недоступності для більшості територіальних громад довгострокових інвестиційних ресурсів у житлово-комунальну сферу, недосконалості тарифного регулювання, застарілості технології, стрімке зростання тарифів на житлово-комунальні послуги сфери ЖКГ адміністративно-територіальних утворень більшості регіонів країни є одним з головних джерел соціальної напруженості в країні.

В таких умовах розробка методичного забезпечення щодо оцінки та аналізу динаміки рівня якості ЖКП в системі забезпечення споживачів ЖКП є актуальною та своєчасною.

Так, за результатами систематизації face-to-face інтерв'ю зі 19200 споживачами ЖКП з кожного міста України, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» протягом 2015-2018 рр. встановлено, що більше 80% мешканців обласних центрів України залишаються незадоволеними якістю обслуговування та надання житлово-комунальних послуг. Середні індекси оцінки якості надання ЖКП споживачами 22 обласних центрів України графічно представлені на рис. 1.

В цілому аналіз динаміки зведеного індексу якості ЖКП в Україні свідчать про позитивні зміни щодо якості ЖКП та якості їх надання суб’єктами управління галуззю та виконавцями послуг.

Як можна побачити на рис.1 рівень якості ЖКП обласних центрів в Україні як задовільний та коливається за оцінками споживачів від 2,86 у Миколаїві до 3,66 у Харкові. Так, даний індекс у Миколаїві має тенденції до зростання за всіма показниками. У Кропивницькому спостерігається покращення якості послуг з водопостачання та збору та вивозу сміття. Споживачі міста Запоріжжя відзначають покращення якості всіх ЖКП, крім теплопостачання. На думку споживачів Одеси якість послуги благоустрою, збору та вивезенню сміття та освітленню змінилися на краще. Мешканці Херсону вважають, що водопостачання, водовідведення та освітлення вулиць міста стало більш якісним. Проте у Ужгороді індекс якості послуг з теплопостачання значно погіршився, при тому що зросло задоволення якістю послуг з прибирання дворів та прибудинкових територій та освітлення. Інші показники обласних центрів України залишилися без змін.

Проблеми функціонування органів місцевого самоврядування, зокрема їх фінансової спроможності та житлово-комунального господарства адміністративно-територіального утворення впливають на якість житлово-комунальних послуг, під яким розуміється «сукупність нормованих характеристик житлово-комунальної послуги, що визначає її здатність задовольняти встановлені або передбачувані потреби

споживача відповідно до законодавства» [9]. Варто зазначити, що приведене визначення міститься у переліку термінів закону «Про житлово-комунальні послуги», що остаточно втратив чинність 01.05.2019 р. Новий же закон зобов'язує виконавця комунальної послуги забезпечувати «відповідну» якість комунальних послуг згідно із законодавством та умовами договорів про їх надання, у тому числі шляхом створення системи управління якістю відповідно до національних або міжнародних стандартів [9]. Якість комунальної послуги повинна відповідати вимогам, встановленим цим Законом, іншими актами законодавства та договорам. Обов'язок забезпечення відповідності якості комунальної послуги встановленим вимогам покладається на виконавця такої послуги. Одним із положень державної політики у сфері житлово-комунальних послуг зазначається дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості ЖКП.

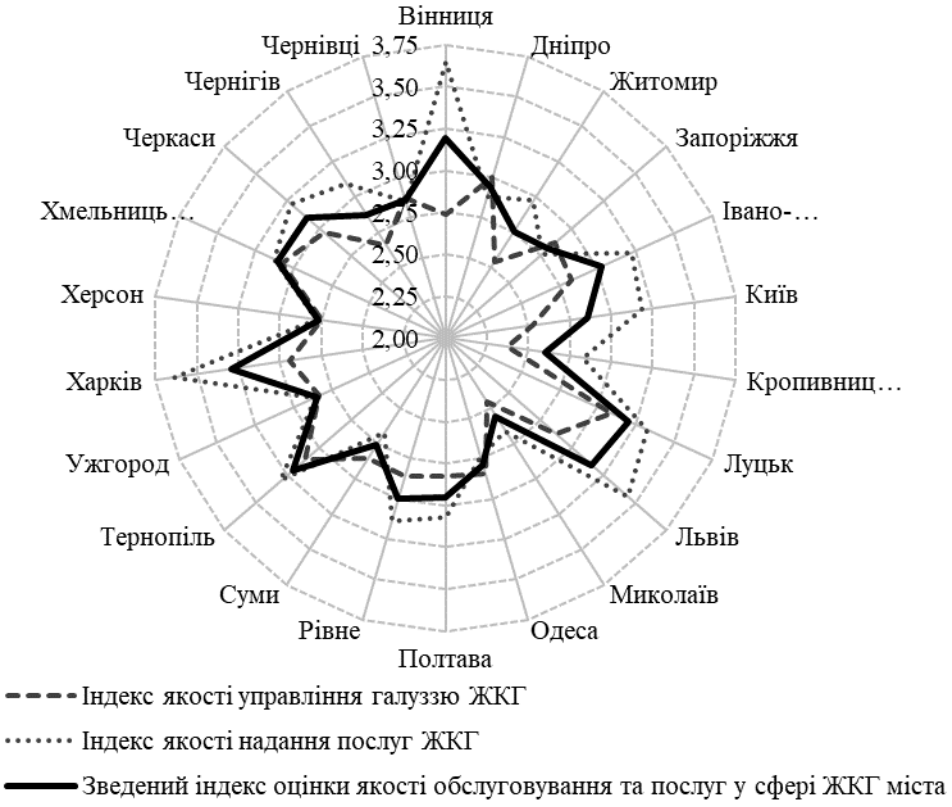

Рис 1. Індекси оцінки якості обслуговування та послуг у сфері ЖКГ міст України станом на початок 2019 р.

За результатами дослідження систематизовано перелік показників за видами ЖКП, що підлягає перевірці відповідності якості надання послуги, а також кількісні та якісні показники, що характеризують надання ЖКП відповідної якості за видами ЖКП, включаючи послуги з централізованого опалення; з централізованого постачання гарячої води; з централізованого постачання холодної води; з централізованого водовідведення; з електропостачання; з газопостачання; з поводження з побутовими відходами; з управління багатоквартирним будинком; послуги, що гарантуються органами місцевого самоврядування, відповідно до їх повноважень в галузі ЖКП. Встановлено перелік послуг, що гарантуються органами місцевого самоврядування, відповідно до їх повноважень в галузі ЖКП. Розглянуто порядок проведення перевірки якості та/або кількості наданих послуг встановленим параметрам відповідно до чинного законодавства.

Зазначено, що суб'єктивно рівень якості наданих ЖКП можна оцінити за даними опитування населення щодо схвалення споживачами дій влади міста.

Доведено, що посилення конкуренції на ринку ЖКП є необхідним та дієвим механізмом щодо покращення якості надання ЖКП, що гарантує забезпечення економічної безпеки споживачів ЖКП. При цьому ключовим механізмом створення конкурентних переваг ЖКП є впровадження на житлово-комунальних підприємствах адаптованої до умов життєзабезпечення системи безперервного поліпшення якості відповідно до міжнародних стандартів. Проте, на сьогодні механізм покращення якості ЖКП шляхом посилення конкуренції можливо застосовувати лише у сфері надання послуги з управління багатоквартирним будинком та послуги з поводження з побутовими відходами, що складає четверту частину всіх видів ЖКП, що надаються споживачеві.

Зважаючи на те, що на ринку послуг у сфері ЖКГ з'являється дедалі більше підприємств, що пропонують свої послуги, то орієнтація підприємства на споживача є одним із найважливіших напрямків

ринкових перетворень у галузі. В умовах нестабільності сучасних економічних відносин орієнтація житлово-комунальних підприємств на споживача може стати тим засобом, який допоможе вітчизняним підприємствам не тільки вижити в цих складних умовах, але й досягти зростання і високого рівня безпеки у стратегічній перспективі.

Незважаючи на наявність вагомої наукової бази стосовно забезпечення безпеки діяльності підприємств, проблема оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг ще мало досліджувана вітчизняною економічною наукою. Зокрема, невирішеним є питання вибору критеріїв і засобів оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ в системі їх безпеки. Дане питання потребує більш детального дослідження, так як від ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ залежить рівень задоволення споживачів якістю послуг, а відповідно системність їх оплати та фінансова безпека підприємств ЖКГ, що має велике значення для стратегічної перспективи їх діяльності.

Для оцінки ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості доцільним є застосування математико-статистичного методу експертних оцінок. Щодо реалізації даного методу, то його варто доповнити аналітико-графічним способом оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ, який має переваги перед іншими через наочність отриманих результатів та полегшення роботи з формування висновків проведеного дослідження.

Перш за все, необхідно виділити основні параметри оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості. Враховуючи доведену ефективність збалансованої системи показників при оцінці стратегічних показників діяльності підприємства, для оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ доцільно також обрати як фінансові, так і не фінансові показники. При виборі параметрів оцінки пропонується обмежитись сімома компонентами для полегшення сприйняття та аналізу інформації.

Враховуючи специфіку діяльності підприємств ЖКГ, рекомендується виділити наступні компоненти для здійснення оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ЖКП:

1. Послуга з централізованого постачання гарячої води;
2. Послуга з централізованого опалення;
3. Послуга з централізованого постачання холодної води та централізованого водовідведення;
4. Послуги з поводження з побутовими відходами;
5. Послуги з управління багатоквартирним будинком;
6. Послуга з електропостачання;
7. Послуга з газопостачання.

За результатами компаративного аналізу якості надання ЖКП споживачам, оцінювання впливу системних загроз на функціонування підприємств ЖКХ із використанням методів математичної статистики, ефективність управління економічною безпекою споживачів ЖКП з врахуванням параметрів якості надання ЖКП пропонується подати у вигляді мультифакторної моделі (формула 1):

$$E_{УЕБСП} = \left(\begin{matrix} \cup_{A1}(x_{11}\ldots x_{1n}) \cup_{A2}(x_{21}\ldots x_{2l}) \cup_{A3}(x_{31}\ldots x_{3m}) \cup_{A4}(x_{41}\ldots x_{4k}) \\ \cup_{A5}(x_{51}\ldots x_{5p}) \cup_{A6}(x_{61}\ldots x_{6r}) \cup_{A7}(x_{71}\ldots x_{7t}) \end{matrix} \right) \cap TAR_{i=1}^{7} \quad (1)$$

де $E_{УЕБСП}$ – ефективність управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ЖКП; А1 – результуюча компонента надання послуги споживачам з централізованого постачання гарячої води за параметрами якості ($x_{11}\ldots x_{1n}$); А2 - результуюча компонента надання послуги споживачам з централізованого опалення за параметрами якості ($x_{21}\ldots x_{2l}$); А3 – результуюча компонента надання послуги з центрального постачання холодної води та централізованого водовідведення за параметрами якості ($x_{31}\ldots x_{3m}$); А4 - результуюча компонента надання послуги з поводження з побутовими відходами за параметрами якості ($x_{41}\ldots x_{4k}$); А5 – результуюча компонента надання послуги з управління багатоквартирним будинком за параметрами якості ($x_{51}\ldots x_{5p}$); А6 - результуюча компонента надання послуги з електропостачання за параметрами якості ($x_{61}\ldots x_{6r}$); А7 - результуюча компонента надання послуги з газопостачання за параметрами якості ($x_{71}\ldots x_{7t}$); $TAR_{i=1}^{7}$- діючі тарифи на житлово-комунальні послуги.

На основі запропонованих компонент оцінки ефективності управління економічною безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ для проведення дослідження було розроблено анкету у відповідності з вимогами і принципами її побудови. До анкети включено 7 груп запитань, тобто 7 компонентів управління безпекою споживачів послуг. Кожне запитання у анкеті є підкомпонентом управління безпекою споживачів послуг за параметрами якості ЖКП. У вступі зазначено ціль дослідження, критерії оцінки, наведено тлумачення використовуваної шкали балів, пояснено порядок заповнення анкети. Запитання анкети призначені для оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ в системі їх безпеки.

Компоненти управління безпекою споживачів послуг деталізовані кількома питаннями, щоб виключити неоднозначність їхнього тлумачення експертами та підвищити точність одержуваної інформації. Це також дозволяє виявити причини, які знижують ефективність управління безпекою споживачів послуг, та визначити напрямки для його удосконалення.

Анкетні запитання, використані під час дослідження на підприємстві ЖКГ м. Харкова, наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Компоненти оцінки ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ЖКП

№ компоненту	Назва компоненту	№ запитання	Підкомпоненти (запитання з анкети)
А1	Послуга з централізованого постачання гарячої води	1	Дайте загальну оцінку якості та своєчасності надання послуг (безперебійне або згідно із затвердженим графіком)
		2	Оцініть забезпечення нормативної температури гарячої води у точці обліку такої послуги
		3	Оцініть наявність відхилень показників якості питної води від вимог державних санітарних норм і правил
		4	Оцініть тиск у системі постачання гарячої води в точці водорозбору
А2	Послуга з централізованого опалення	5	***Дайте оцінку с***воєчасності початку і закінчення опалювального сезону
		6	***Дайте оцінку б***езперебійності надання послуг протягом усього опалювального сезону
		7	***Оцініть т***емпературу повітря в житлових приміщеннях
А3	Послуга з централізованого постачання холодної води та централізованого водовідведення	8	Оцініть якість і своєчасності надання послуг (безперебійне або згідно із затвердженим графіком)
		9	***Оцініть*** наявність відхилень показників якості питної води від вимог державних санітарних норм і правил
		10	Дайте оцінку тиску у системі централізованого водопостачання в точці водорозбору
		11	Оцініть безперебійність цілодобового надання послуги з централізованого водовідведення
А4	Послуги з поводження з побутовими відходами	12	***Охарактеризуйте ступінь*** дотримання технологічних вимог щодо обсягів і строків надання послуги
		13	***Дайте оцінку*** дотримання графіку надання послуг відповідно до умов укладеного договору
		14	***Оцініть рівень*** утримання в належному санітарно-технічному стані контейнерів та контейнерних майданчиків у разі перебування їх у власності виконавця
А5	Послуги з управління багатоквартирним будинком	15	***Дайте оцінку ефективності*** забезпечення виконання робіт з утримання спільного майна багатоквартирного будинку, поточного ремонту спільного майна багатокартирного будинку, утримання ліфтів, визначених в договорі управління
		16	***Охарактеризуйте та оцініть*** дотримання періодичності виконання (надання) робіт (послуг), визначених договором управління
		17	***Оцініть*** дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо якості послуги з управління багатоквартирного будинку
А6	Послуга з електропостачання	18	Оцініть безперервність надання послуг з електропостачання
		19	Оцініть відповідність параметрів якості зазначеним у договорі
А7	Послуга з газопостачання	20	***Оцініть*** безперервність надання послуг з газопостачання
		21	***Дайте оцінку п***араметрів і характеристик газу згідно з нормативами

Для оцінювання результуючих компонент управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості проведено аналітичну оцінку відповідей респондентів (споживачів ЖКП) експертами з числа керівного складу компанії за десятибальною шкалою. Додатково використано нульовий рівень, що умовно вводить істинно нульову точку шкали.

В апробації брали участь споживачі послуг підприємств ЖКГ міста Харкова. Усього було заповнено 50 анкет. Оскільки відповіді на анкетні запитання є випадковими величинами, то для обробки результатів було застосовано методи математичної статистики, що дозволяють отримати більшу вірогідність вірної оцінки.

Для розрахунку оцінок результуючих компонент управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості сформовано матрицю вірогідностей оцінок підкомпонентів ефективності результуючих компонент управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості (ЕУЕБСП).

Оцінку ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ рекомендується проводити за шкалою відображеною в табл. 2.

Таблиця 2

Шкала оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг

0,0 – 0,2	Незадовільний рівень управління безпекою споживачів послуг
0,21 – 0,35	Задовільний рівень управління безпекою споживачів послуг
0,35 – 0,7	Середній рівень управління безпекою споживачів послуг
0,71 – 0,9	Достатньо високий рівень управління безпекою споживачів послуг
0,91 – 1,0	Високий рівень управління безпекою споживачів послуг

Ефективність управління економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості для міста Харкова складає:

$$E_{УЕБСП} = 0,3674.$$

Таким чином, на даний час ефективність управління безпекою споживачів послуг є на середньому рівні.

Однак, розраховані цифрові дані не дають повного уявлення про ефективність управління безпекою споживачів послуг, а саме – не вказують на слабкі місця, що потребують швидкого втручання. Тому доцільним є наведення результатів оцінки компонент ефективності управління безпекою споживачів послуг на наочному рівні (рис. 2), що дозволить виявити найбільш слабкі місця ефективності управління безпекою споживачів послуг, визначити шляхи удосконалення роботи підприємства у даному напрямку та скласти календарний план усунення виявлених недоліків.

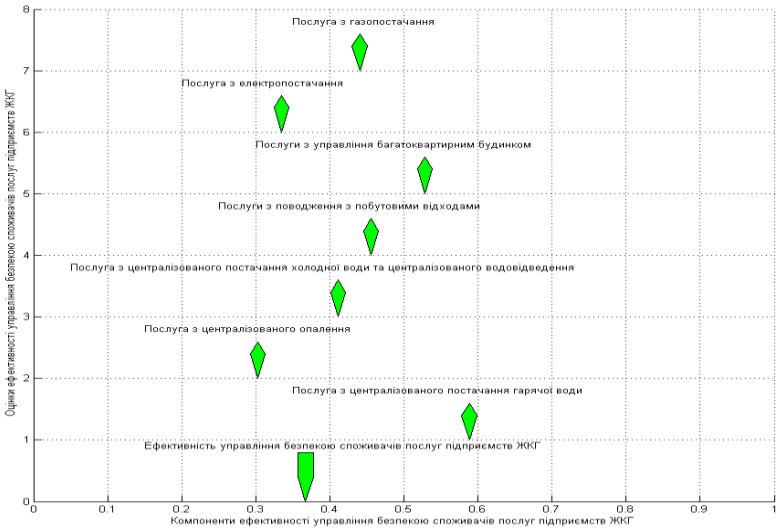

Рис. 2. Оцінка компонентів ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості на прикладі міста Харкова

Як бачимо з рис. 2 – найнижчі показники ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ спостерігаються за такими компонентами як послуги з централізованого опалення та послуга з електропостачання. Низьким є також і показник ступеню задоволення клієнтів послугою з централізованого постачання холодної води та централізованого водовідведення.

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки та рекомендації щодо підвищення ефективності та удосконалення процесу управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ.

З позиції значимості впливу компонентів управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості ключове місце займає послуга з централізованого постачання гарячої води (параметр А1). Тому загальною першою рекомендацією є забезпечення безперебійності та своєчасності надання послуг з централізованого постачання гарячої води, забезпечення постійного тиску у системі постачання гарячої води в точці водо розбору і відповідність показників якості гарячої води вимогам державних санітарних норм і правил.

Другий за значимістю компонент оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості – це послуга з централізованого опалення (параметр А2). Тому другою рекомендацією має бути врахування побажань споживачів щодо підвищення температури повітря в житлових приміщеннях та забезпечення безперебійності та своєчасності надання послуг.

Третій компонент оцінки ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості – послуга з централізованого постачання холодної води та централізованого водовідведення (параметр А3) - отримав оцінку 0,298 із коефіцієнтом розбіжності 15,46%. Рекомендацією може бути забезпечення безперебійного цілодобового надання послуги, стабільного тиску у системі централізованого

водопостачання в точці водорозбору та наявності відхилень показників якості питної води від вимог державних санітарних норм і правил.

Послуги з поводження з побутовими відходами (параметр А4) отримала оцінку 0,5059 - середній рівень - із розбіжністю 15,25 %. До основних рекомендацій за даним напрямком можна віднести дотримання технологічних вимог щодо обсягів і строків надання послуги та утримання в належному санітарно-технічному стані контейнерів та контейнерних майданчиків.

П'ятий компонент управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ – послуги з управління багатоквартирним будинком – оцінено середньо у 0,5299 із розбіжністю відповідей 12,8 %. Найвищу оцінку отримав підкомпонент, що стосується забезпечення виконання робіт з утримання спільного майна та його поточного ремонту (0,61), але й розбіжність у відповідях вище за інших — 13,25 %. Це означає, що кілька опитаних все ж таки не вважають, що рівень забезпечення виконання робіт з утримання спільного майна та його поточного ремонту можна оцінити як високий. На що доцільно також звернути увагу. Із меншою розбіжністю невисокими балами оцінено дотримання періодичності виконання (надання) робіт (послуг), визначених договором управління, з чого можна зробити висновок про необхідність удосконалення роботи по усуненню виявлених недоліків та забезпечення своєчасності надання послуг, що сприятиме підвищенню рівня безпеки споживачів послуг підприємств ЖКГ.

За результатами аналізу відповідей опитуваних на питання під компонент 6-го компоненту можна зробити висновок про те, що споживачі не повністю задоволені показником безперебійності надання послуг з електропостачання. Зокрема, середній рівень оцінки відмічено щодо оцінки параметрів якості зазначених у договорі, та досить низький рівень показника безперебійності надання послуг з електропостачання. Тому підприємствам необхідно сприяти забезпеченню безперебійності надання послуг з електропостачання, що дозволить підвищити рівень безпеки споживачів послуг та забезпечить зростання рівня безпеки підприємств.

Безперервність надання послуг з газопостачання оцінено середньо - 0,48 - із розбіжністю 14,79 %. Опитані вважають, що рівень надання даної послуги можна оцінити на досить високому рівні, проте дещо нижчою є оцінка якості параметрів і характеристик газу згідно нормативів (середній рівень за оцінками), що свідчить про необхідність підвищення якісних характеристик.

Використовуючи результати дослідження, наступним кроком має бути складання календарного плану дій, спрямованих на підвищення ефективності управління безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості.

Реалізація запропонованої технології передбачає проведення експертно-статистичного дослідження підприємств ЖКГ, де експертами виступають споживачі. Процедура оцінки включає опитування респондентів з приводу їх бачення компонентів управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ, поділених на підкомпоненти, й проводиться за10- бальною шкалою за допомогою розроблених анкет.

Для усунення непорозуміння запитань обробка отриманих балів проводиться шляхом усереднення відповідей на анкетні запитання кожної групи підкомпонентів управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ за допомогою вагових коефіцієнтів, які мають зворотно пропорційну залежність до середньоквадратичного відхилення розбіжності відповідей на запитання.

В результаті обробки даних отримуються графіки відповідей з визначенням математичного очікування оцінок, при чому отримується не тільки усереднена оцінка компоненту управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ, але й ступінь розбіжності відповідей між опитувальною аудиторією. Це дозволяє обмежити втручання суб'єктивного фактору у дослідження.

Після аналізу графічних даних та усереднених оцінок менеджмент підприємства має можливість зробити відповідні висновки щодо удосконалення управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ і скласти календарний план дій.

Крім того, важливою компонентою запропонованого методологічного підходу є врахування тарифів на ЖКП. Відповідно до вимог законодавства, виконавці комунальних послуг (зокрема, послуг з постачання теплової енергії та постачання гарячої води, централізованого водопостачання та водовідведення, поводження з побутовими відходами) здійснюють розрахунки економічно обґрунтованих витрат на надання комунальних послуг і подають їх органам, уповноваженим здійснювати встановлення тарифів. Повноваження щодо встановлення тарифів на сьогодні визначаються уповноваженими законом державними органами (Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП)) або органами місцевого самоврядування відповідно до закону, а вартість житлових послуг – послуг з управління багатоквартирним будинком визначається за домовленістю сторін, крім випадку обрання управителя органом місцевого самоврядування. Слід зазначити, що тарифи на комунальні послуги розраховуються та встановлюються уповноваженими органами окремо для кожного підприємства (виконавця комунальної послуги) в розмірі економічно обґрунтованих витрат.

Врахування тарифу на ЖКП в рамках запропонованого методологічного підходу надасть можливість здійснити порівнянні ціни та якості для споживача за надані ЖКП.

Висновки. Таким чином, розроблено методичний підхід до оцінювання ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП шляхом розробки мультифакторної моделі управління

економічною безпекою споживачів ЖКП за параметрами якості, що із застосуванням математико-статистичного методу експертних оцінок, доповненого аналітико-графічною оцінкою, дозволяє здійснити оцінку ефективності управління економічною безпекою споживачів ЖКП за такими результуючими компонентами за параметрами якості ЖКП як послуги: з централізованого постачання гарячої води; з централізованого опалення; з централізованого постачання холодної води та централізованого водовідведення; з поводження з побутовими відходами; з управління багатоквартирним будинком; з електропостачання; з газопостачання.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що аналітико-графічний підхід до оцінки ефективності управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ є дієвим інструментом в управлінні діяльністю підприємств ЖКГ із забезпечення безпеки їх діяльності, оскільки він дозволяє провадити дослідження стану та напрямків розвитку управління безпекою споживачів послуг підприємств ЖКГ з низкою переваг, таких як: універсальність застосування, наочність відзеркалених результатів, легкість у використанні та економічність впровадження.

Література

1. Roberts-Phelps, G. (2003) Customer Relationship Management: How to turn a good business into a great one!, Reprinted by Thorogood, London, 243 p.

2. Seleznova, O. O., Zakharchenko, O. V. (2015) “Development of Companies’ Marketing Communication Tools”, Australian and New Zealand Journal of Fundamental and Applied Sciences, № 1 (15), Volume III, “Sydney University Press”, P. 171-176.

3. Porter, M. (2008) The Five Competitive Forces that Shape Strategy, Harward Business Review, p.86.

4. Sheth, J., Sisodia, R. (2002) “Marketing Productivity: Issues and Analysis”, Journal of Business Research, Vol. 55 (5), P.349-362.

5. Ambler, T., Kokkinaki, F., Puntoni, S. (2004) “Assessing Marketing Performance: Reasons for Metric Selection”, Journal of Marketing Management, Vol. 20, P. 475-498.

6. Alexander, D., Turner, C. (2002) The C.R.M. Pocketbook, Published by Management Pocketbooks Ltd, U.K., 128 p.

7. Buttle, F., Maklan S. (2015) Customer Relationship Management: Concepts and Technologies, Third edition, Published by Routledge, Abingdon, Oxon, 427 p.

8. Anderson, K., Kerr, C. (2002) Customer Relationship Management, Published by The McGraw-Hill Companies, USA, 177 p.

9. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 2 квітня 2020 р. № 2189-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19 (дата звернення: 11.04.2020).

References

1. Roberts-Phelps, G. (2003) Customer Relationship Management: How to turn a good business into a great one!, Reprinted by Thorogood, London, 243 p.

2. Seleznova, O. O., Zakharchenko, O. V. (2015) “Development of Companies’ Marketing Communication Tools”, Australian and New Zealand Journal of Fundamental and Applied Sciences, № 1 (15), Volume III, “Sydney University Press”, P. 171-176.

3. Porter, M. (2008) The Five Competitive Forces that Shape Strategy, Harward Business Review, p.86.

4. Sheth, J., Sisodia, R. (2002) “Marketing Productivity: Issues and Analysis”, Journal of Business Research, Vol. 55 (5), P.349-362.

5. Ambler, T., Kokkinaki, F., Puntoni, S. (2004) “Assessing Marketing Performance: Reasons for Metric Selection”, Journal of Marketing Management, Vol. 20, P. 475-498.

6. Alexander, D., Turner, C. (2002) The C.R.M. Pocketbook, Published by Management Pocketbooks Ltd, U.K., 128 p.

7. Buttle, F., Maklan S. (2015) Customer Relationship Management: Concepts and Technologies, Third edition, Published by Routledge, Abingdon, Oxon, 427 p.

8. Anderson, K., Kerr, C. (2002) Customer Relationship Management, Published by The McGraw-Hill Companies, USA, 177 p.

9. Pro zhytlovo-komunalni posluhy [About Utility Services]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] (2020) Verkhovna Rada Ukrainy [Supreme Council of Ukraine], no. 2189-VIII. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19 (accessed 11 April 2020).

Рецензія / Peer review: 15.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 303.642.023: 004.056
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-253-259

ЗОЛКОВЕР А.О.
Київський національний університет технологій та дизайну
КУЗЬМЕНКО О. В., КУШНЕРЬОВ О. С., КОЙБІЧУК В.В.
Сумський державний університет

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Розвиток інформаційних технологій змінює всі усталені процеси функціонування як економіки в цілому, так і фінансового сектору зокрема. У той же час, цифровізація фінансового сектори створила сприятливі умови для розвитку кіберзлочинності, так здійснення фінансових злочинів перейшло з реального у віртуальний простір та зосередилось на викраданні інформації про банківські рахунки й банківські карти, зломи паролів, шахрайство з банкоматами та інше. У статті проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій, присвячених проблемі кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки України. В результаті побудови графіків динаміки публікацій бази даних Scopus встановлено зростаючи тенденції публікативної активності науковців в сфері кіберзлочинності. Найвищу активність у вирішенні проблем пов'язаних з кіберзлочинами проявляють науковці США та Великобританії, як передових країн в сфері електронної комерції.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, фінансовий сектор, кіберзлочини, інформаційні технології, Scopus.

ZOLKOVER A.
Kyiv National University of Technologies and Design
KUZMENKO O., KUSHNEROV O., KOIBICHUK V.
Sumy State University

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CYBERCRIME RESEARCH IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

The development of information technology changes the long-standing processes of functioning of both the economy in general and the financial sector in particular. Automation of business processes of financial institutions and digitalization of products of financial intermediaries create new conditions for the implementation of economic activities of all economic agents. Meanwhile, the digitalization of the financial sector has created favorable conditions for the development of cybercrime. Thus, financial crimes moved from the real to the virtual space and focused on the theft of information about bank accounts and bank cards, password cracking, ATM fraud, etc. The purpose of this article is to conduct a bibliometric analysis of scientific publications that deal with the issue of cybercrime in the context of digitalization of the financial sector of the Ukrainian economy. The research was carried out based on publications indexed in the Scopus database during the last 7 years. The plotting of the dynamics of publications in the Scopus database showed an increase in the general trend of publication activity in the field of cybercrime and the field of its interaction with the financial sector. The histogram of the geography of studies dealing with the issue of cybercrime in the context of digitalization of the financial sector of the economy showed the highest activity in solving the problem by scientists from the USA and Great Britain, which are leaders in the field of e-commerce. The bibliometric map of keywords of publications, built using the VOSviewer software, allowed identifying 7 clusters representing the areas of research: computer security, analysis of large databases, digital data storage, artificial intelligence, e-commerce, digital and mobile forensics. The results obtained can be used to identify the most potential areas for the spread of cybercrimes in the digital financial space, as well as tools to counter these types of crimes in Ukraine.

Keywords: bibliometric analysis, financial sector, cybercrime, information technology, Scopus.

Постановка проблеми. Випереджаючий розвиток інформаційних технологій в останні роки змусив суб'єктів ринку фінансових послуг кардинально змінити власну діяльність, максимально автоматизував бізнес-процеси та спрямував продаж послуг та продуктів у віртуальну площину. Все більше грошових платежів здійснюється у безготівковій формі за допомогою мобільного або Інтернет-банкінгу із будь-якого місця та у будь-який час. Це спричиняє активний розвиток Інтернет-торгівлі та розвитку інших віртуальних послуг. Окремо необхідно сказати про становлення електронних грошей, які ще більше розширюють можливість суб'єктів господарювання реалізовувати фінансові транзакції в кіберпростір.

В той же час, розвиток електронної комерції активізував новий вид шахрайства – кіберзлочини, які пов'язані з на викраданням інформації про банківські рахунки й банківські карти, зломи паролів, шахрайство з банкоматами та інше. Дані види злочинів призводять до значних втрат не тільки конкретних фінансових установ або клієнтів, але й економічній безпеці держави в цілому, оскільки отримані незаконно фінансові ресурси спрямовуються злочинцями на інші більш масштабні правопорушення.

Вище розглянута ситуація зумовлює необхідність у створенні ефективної системи кібрезахисту та інформаційної безпеки, що б дозволило захистити населення, суб'єктів господарювання та державу від значних фінансових, матеріальних та репутаційних втрат. Встановлена проблема, безумовно, заслуговує на увагу вітчизняних та закордонних науковців, що повинно реалізовуватись у численних наукових статтях та аналітичних звітах теоретико-методичного й практичного характеру. Проте розвиток даної тематики та її подальша формалізація у наукових працях повинна носити концептуальний, інтернаціональний та

високоякісний характер, про що може свідчити оприлюднення отриманих результатів у журналах, що індексуються міжнародними базах даних Scopus та Web of Science. Проте справедливо зауважити, що особливої практичної цінності набувають статті присвячені аналізу взаємозв'язку кіберзлочинності, фінансового сектора та економічної безпеки. Це пов'язано із тим, що наслідки кіберзлочинів синергетично поширюються на клієнтів фінансових установ, безпосередньо, фінансових посередників, а також державу в рамках акумулювання майбутніх загроз та недоотримання поточних відрахувань до бюджету. Саме тому дана стаття є актуальною, а визначена мета на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи науковий доробок українських та закордонних науковців щодо кіберзлочинності та ролі інструментів протидії даним видам злочинів з метою забезпечення інформаційної й економічної безпеки держави зауважимо, що вітчизняні дослідник спочатку концентрували свою увагу на правовому визначенні категорії «кіберзлочинність» та його кримінологічній характеристиці [0, 0, 0, 0, 0, 0]. В останні роки (2018-2019 рр.) вітчизняні науковці почали розглядати економічні аспекти кіберзлочинів [0], механізм їх реалізації в цифровому просторі [0] та інструменти протидії даним видам правопорушень [0, 0, 0]. Закордонні науковці, в свою чергу, поряд з дослідженням загальних характеристик кіберзлочинів [0, 0, 0, 0] значну увагу приділяють й конкретним механізмам здійснення кіберзлочинів [0, 0], їх впливу на інформаційну безпеку країни [0], факторам, що стимулюють розвиток даного явища [0], особливостям прогнозування майбутнього розвитку кіберзлочинності [0], відношенням соціуму до даних видів правопорушень та їх обізнаності в цій проблематиці [0], а також можливостям захисту суспільства та економіки від кіберзлочинів [0].

Аналіз досліджень вітчизняних та закордонних науковців щодо досліджень кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки держави дозволяє зробити висновок про початковий етап наукового пошуку українських вчених відносно цього питання. Саме тому міжнародний досвід вирішення проблеми кіберзлочинності в сучасних умовах розвитку фінансового сектору є необхідним тригером майбутнього розвитку наукових напрямів в даній сфері.

Мета статті полягає у проведенні бібліометричного аналізу наукових публікацій міжнародної бази даних Scopus, присвячених дослідженню кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки держави.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація фінансових ринків та інтернаціоналізація економічних відносин спричинили зменшення розривів між часом поширенням новітніх розробок в різних країнах. Так, впровадження фінансових інновацій в центральному підрозділі глобальної компанії майже відразу поширюється на її структурні підрозділи. Ці явища спричиняють інтенсифікацію розвитку як позитивних, так і негативних процесів у фінансовому секторів національних економік. Паралельно з розвитком реальних фінансових процесів повинна розвиватись й наукова думка, а також практичні науково-методичні розробки в цій тематиці. Проте, наукові дослідження, так само як й інтернаціональні фінансові продукти, повинні носити міжнародних характер. Розвиток сучасної економічної науки неможливий в межах ізольованої території окремої країни. Виходячи з цього, основою бібліометричного аналізу виступила міжнародна база даних наукових публікацій Scopus. В нашому випадку, база даних Scopus дозволяє ідентифікувати різні вектори дослідження кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки держави.

Переходячи безпосередньо до результатів бібліометричного аналізу значимих наукових публікацій за 2012-2019 рр. було сформовано мапу взаємозв'язків поняття «кіберзлочинність» з іншими науковими категоріями. Інструментарієм реалізації даного етапу виступив VOSviewer. Це дозволило виділити 7 груп, які на рисунку узагальнені за допомогою бірюзового, фіолетового, червоного, сірого, блакитного, рожевого та коричневого кольорів (рисунок 1). Необхідно зазначити, що більшому розміру прямокутника відповідає більша частота згадування категорії, яка в ньому зазначена, як ключового поняття у взаємозв'язку з категорією «кіберзлочинність».

Проводячи більш детальний аналіз результатів змістовно-контекстуального блоку бібліометричного аналізу зауважмо, що основний масив наукових досліджень сконцентрований на ідентифікації взаємозв'язків між кіберзлочинністю та цифровою криміналістикою й протидією інформаційних злочинів (бірюзова група), мобільною криміналістикою (фіолетова група), штучним інтелектом й системами навчання (красна група), аналізом великих баз даних (синя група), електронною комерцією (сіра група), комп'ютерною безпекою й інтернетом (коричнева група), а тако ж цифровим зберіганням даних (рожева група).

Між ідентифікованими групами є перетини, а саме: від ефективності організації процесу цифрової криміналістики збільшується рівень розкриття злочинів та обсяг доказової бази, а результативна системи протидії інформаційним злочинам є дієвим превентивним інструментом даних видів злочинів. Штучний інтелект й аналіз великих баз даних є стимулом, як для ефективної боротьби з кіберзлочинами, оскільки допомагає правоохоронним органам у пошуку злочинців в мережі Інтернет, так й для злочинців, оскільки допомагає проаналізувати систему захисту різних внутрішніх систем установ та організацій. Інтернет – є ареалом діяльності кіберзлочинців, електронна комерція – є сферою реалізації кіберзлочинів, а цифрове зберігання даних основою для їх реалізації.

На основі розміру прямокутника, що описує рень впливовості явища у дослідженні аспектів кіберзлочинності засвідчив, що основоположними категоріями у дослідженні кіберзлочинності в умовах

цифровізації фінансового сектору економіки держави присвячено таким категоріям як «цифрова криміналістика», «цифрове зберігання даних», «мережева безпека» та ін. Про це свідчать дані зображені на рисунку 2.

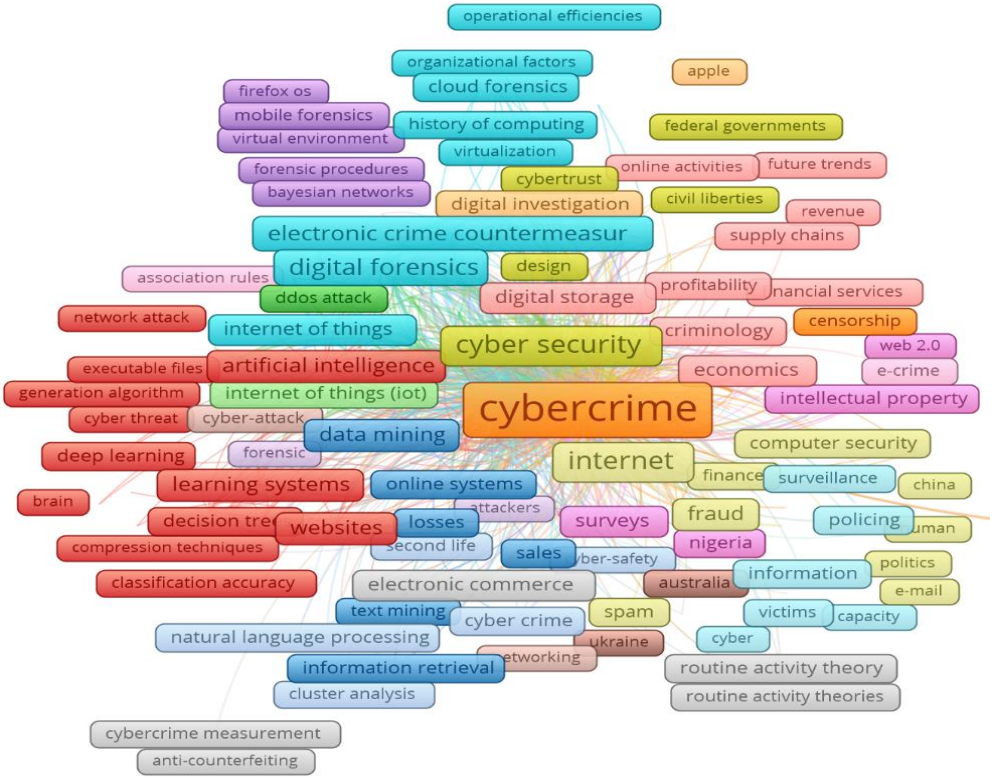

Рис.1. Наукова бібліографія поняття «cybercrime» (кіберзлочинність) за останні роки з застосуванням програми VOSViewerv.1.6.10 за період з 2012 по 2019 рр.

Розширюючи еволюційно-часову перспективу здійснюваного дослідження, проаналізуємо контекстуально-часовий блок бібліометричного аналізу (рисунок 2). Основні змістовні детермінанти досліджень кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового. Насиченість кольору на рисунку 2 змінюється від насиченого синього кольору (рані публікації) до жовтого кольору (сучасні публікації).

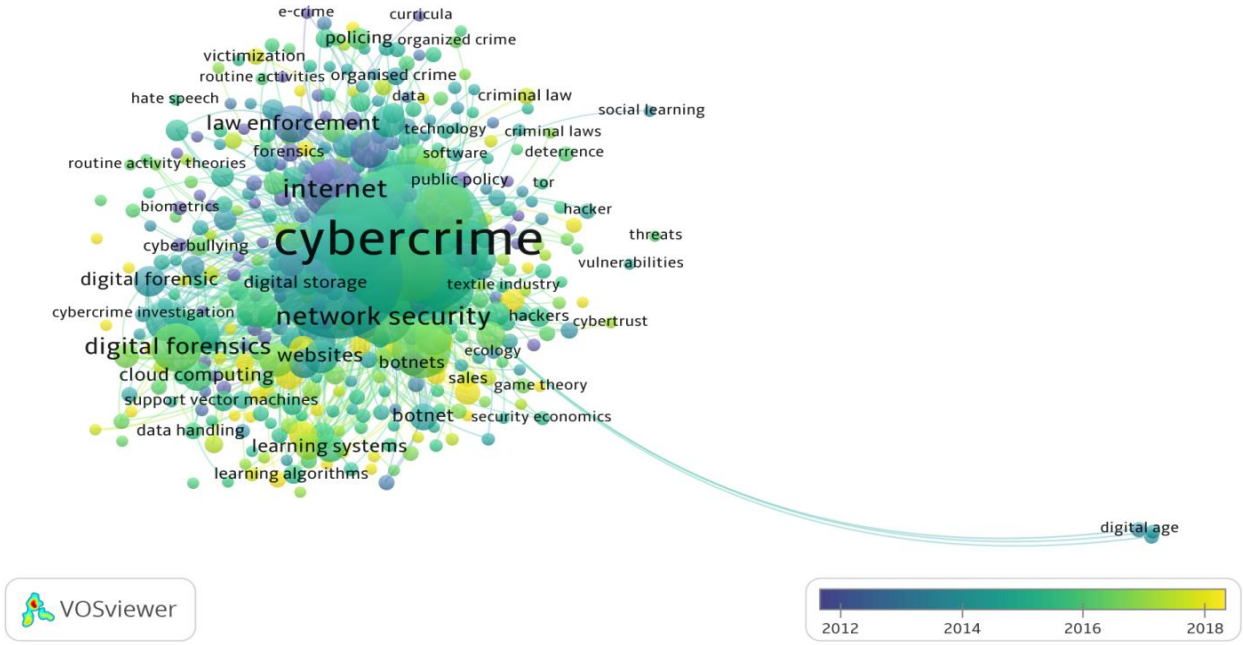

Рис. 2 Візуалізаційна карта контекстуально-часового виміру досліджень з питань кіберзлочинності за 2012–2019 рр. у виданнях бази даних Scopus

Таким чином, за результатами аналізу контекстуально-часового з питань кіберзлочинності встановлено три етапи зміни векторів дослідження, зокрема: у 2012–2013 рр. науковці визначали правові

рамки ідентифікації кіберзлочинів в Інтернеті, оскільки на початкових етапах необхідно було чітко зозуміти, що саме трактувати, як кіберзлочини. На рубежі 2014–2017 рр. зацікавленість дослідників була прикута до цифрового зберіганням даних та хмарних технологій, як новітніх технологій, як дали можливість кіберзлочинцям значно розширити можливості власної діяльності. У 2018–2019 рр. центральне місце починають займати системи навчання та алгоритмізація, як найбільш сучасні методи оптимізації бідь-яких процесів діяльності населення.

Логічним продовженням часового бібліометричного аналізу досліджень з питань кіберзлочинності є його просторова складова (рис. 3). На основі даних зображених на рисунку 3, справедливо виділити сім основних світових центри дослідження наданої проблеми. Так, безумовно, країною лідером дослідження кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору є США, не менш значимою державою є Великобританія, до якої в групу також поали Австрія, Італія, Норвегія, Україна. Іншими значно меншими групами країн є Австралія й Китай, Індія й Тайвань, Канада, Іспанія й Португалія, Індонезія, а також Південна Африка, Чилі й Швейцарія.

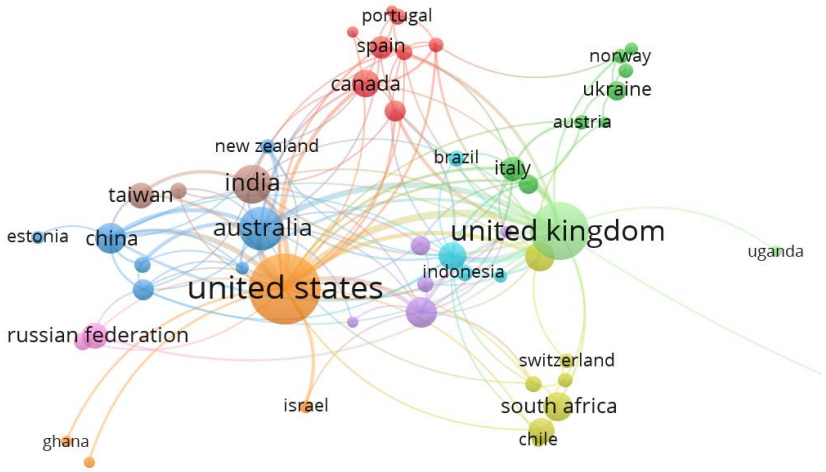

Рис. 3. Територіальне розгалуження наукової бібліографії поняття «cybercrime» (кіберзлочинність) за останні роки з застосуванням програми VOSViewerv.1.6.10

Одним з завершальних етапів бібліографічного аналізу є дослідження галузевої приналежності проаналізованих публікацій. Так, на основі рисунку 4, зазначимо, що переважна більшість наукових публікацій за тематикою кіберзлочинність зустрічається у комп'ютерних науках (30%) та у галузі соціальних наук (37,88 %), практично така ж кількість емпіричних досліджень реалізована у сфері економіки, економетрики та фінансів (29,79 %). Разом з тим, вагома частка публікацій з релевантної тематики стосуються бізнесу, менеджменту та обліку (24 %). Значний обсяг досліджень присвячених проблематиці кіберзлочинності спостерігається в інженерії (15%). Цікавий нам, економічний напрямок, акумулює в собі тільки 10% від усіх наукових досліджень присвячених кіберзлочинності. В усіх інших галузях частка наукових досліджень присвячених кіберзлочинності не перевищує 6%. В свою чергу необхідно зазначити, що досліджувана категорія є складною та багатогранною, що обумовлює наявність міждисциплінарного характеру її дослідження. Підтвердженням даної гіпотези є рисунок 4, де зображено перетин понять кіберзлочинність та фінансовий сектор.

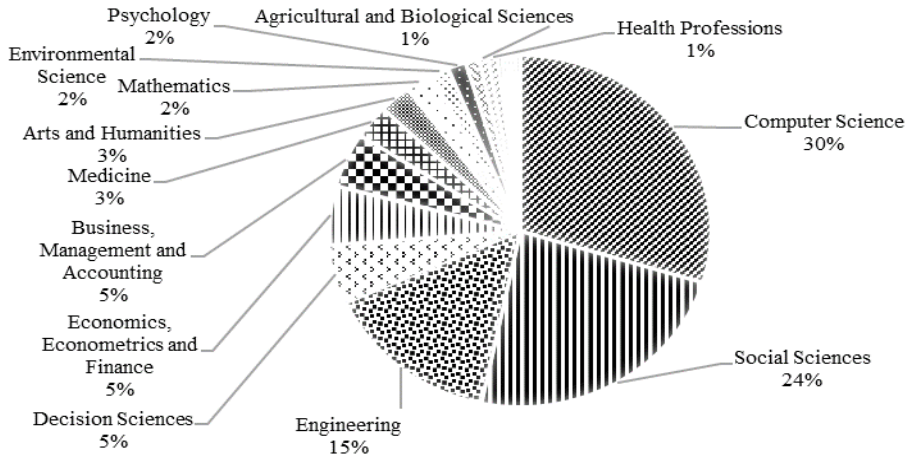

Рис. 4. Структурна галузевої приналежності наукових публікацій з питань «cybercrime» (кіберзлочинність) у базі даних Scopus за 2012-2019 рр.

На основі даних рисунку 5, зазначимо, що основний взаємозв'язок кіберзлочинності та фінансового сектору відбувається за рахунок реалізації наступних ланцюгів: через легалізацію кримінальних доходів за допомогою кібер простору (синій кластер); через злочини в сфері електронної комерційні за допомогою злому інформаційних технологій, що там використовуються (червоний кластер); через кібер атаки на персональні комп'ютери та комп'ютерні мережі фізичних й юридичних осіб (зелений кластер).

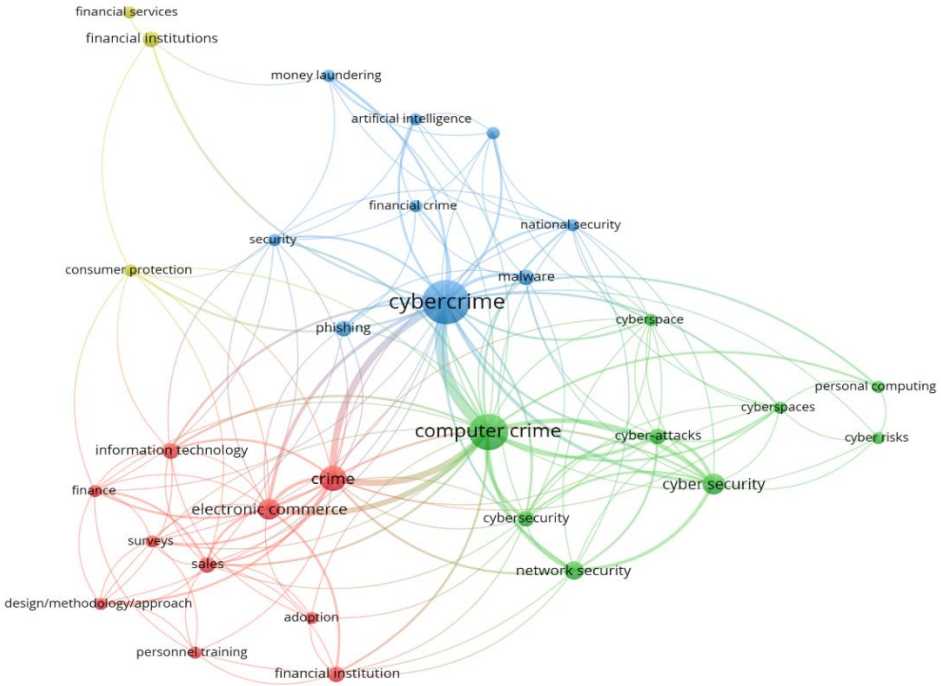

Рис. 5. Наукова бібліографія перетину понять «cybercrime» (кіберзлочинність) та «financial sector» (фінансовий сектор) за 2012-2019 рр.

Висновки з цього дослідження. Підсумовуючи зазначено, зауважимо, що проведене дослідження дозволило більш ґрунтовно формалізувати у межах контекстуального, еволюційного та просторового аналізу теоретичні аспекти поширення кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки держави. Встановлено, що процес дослідження категорії «кіберзлочинність» відносно молодий та сконцентрований у високо розвинутих країнах, таких як США та Великобританія. В економічних галузях кіберзлочинності приділяють недостатньо уваги, хоча в останні роки у зв'язку із розвитком електронної комерції та діджиталізація фінансових процесів дана проблема стає все актуальнішою та завдає значних збитків економіці.

Отримані результати дослідження можуть послужити інформаційною базою формування пріоритетних векторів формування фінансової безпеки держави на основі виділення основних характеристик кіберзлочинів. Подальші дослідження будуть направлені на деталізацію теоретичних аспектів розвитку кіберзлочинності в умовах цифровізації фінансового сектору економіки держави, а саме механізму реалізації кіберзочинів в умовах інтенсифікації інтернет банкінгу.

Література

1. A systematic approach toward description and classification of cyber crime incidents / G.C. Babu, A. S. Hanuman, J. S. Kiran, B. S. Babu // International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019 – № 7 (6). – P. 1886–1889.

2. Actual situation of computer crime in the credit and financial sphere of Ukraine (modern aspects) / O. Kofanova, Y. Tereshchenko, R. Kutsyi, N. Morhun, O. Gushchyn // Banks and Bank Systems. – 2019. – № 14 (1). – P. 172–180.

3. Almazkyzy K. The essence and content of cybercrime in modern times / K. Almazkyzy, Y. N. Esteusizov // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – № 9 (3). – P. 834–841.

4. Broadhead S. The contemporary cybercrime ecosystem: A multi-disciplinary overview of the state of affairs and developments / S. Broadhead // Computer Law and Security Review. 2018. – № 34 (6). – P. 1180–1196.

5. Corbet S., Gurdgiev C. What the hack: Systematic risk contagion from cyber events / S. Corbet, C. Gurdgiev // International Review of Financial Analysis. – 2019. – Volume 65. – art. № 101386.

6. Deepalakshmi R. Prediction of cybercrime by using euclidean voronoi on persons arrested under cybercrime / R. Deepalakshmi // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – № 8 (3). – P. 8739–8741.

7. Fighting against cybercrime : problems and prospects in Ukraine and the world / A. Borko, V. Nehodchenko, O. Volobuieva, I. Kharaberiush // Business Laws and Legal Rights: Research and Practice. – 2019. – Volume 22. – Special Issue 2. – P. 1–5.

8. Fishing as a cybercrime in the internet banking system: Economic and legal aspects / O. Ilchenko, V. Chumak, S. Kuzmenko, O. Shelukhin, A. Dobrovinskyi // Journal of Legal, Ethical and Regulatory. – 2019. – Issues, 22. – Special Issue 2. – 6 p.

9. Follert F. On the dealing with cybercriminals: economic considerations for a current problem / F. Follert // List Forum fur Wirtschafts- und Finanzpolitik. – 2019. – № 45 (1). – P. 27–33.

10. Jerome Orji U. An inquiry into the legal status of the ECOWAS cybercrime directive and the implications of its obligations for member states / U. Jerome Orji // Computer Law and Security Review. – 2019. – Volume 35 (6). – art. № 105330.

11. Mechanism of legal regulation of fight against cybercrime in Ukraine / Serkevych, I., Yevkhutych, I., Hazdayka-Vasylyshyn, I., Sozanskiy, T., Pasyeka, O. // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2019. – № 22 (6). – P. 1–6.

12. Ozdamli F. Knowledge levels and attitudes toward cybercrimes of adolescents in Northern Cyprus / F. Ozdamli, E. Ercag // TEM Journal. – № 8 (4). – P. 1345–1350.

13. Park J. The economics of cybercrime: The role of broadband and socioeconomic status / J. Park, D. Cho, J. Lee, B. Lee // ACM Transactions on Management Information Systems. – 2019. – Volume 10 (4). – art. № 13.

14. Peculiarities of the legal control of cryptocurrency circulation in Ukraine / S. Drobyazko, R. Blahuta, V. Gurkovskyi, Y. Marchenko, L. Shevchenko // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2019. – № 22 (6). – P. 1–6.

15. Vanni D. Are we any good at protecting our societies and economies from the threat of economic crime and misconduct? : A look at the Italian system / D. Vanni // Journal of Financial Crime. – 2019. – № 26 (4). – P. 1006–1013.

16. Yeoh P. Artificial intelligence: accelerator or panacea for financial crime? / P. Yeoh //Journal of Financial Crime. – 2019. – № 26 (2). – P. 634–646.

17. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінальноправове дослідження) : моногр. / Азаров Д. С. – К. : Атіка, 2007. – 304 с.

18. Бутузов В. М. Співвідношення понять «комп'ютерна злочинність» і «кіберзлочинність» / В. М. Бутузов // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2010. – № 1(3). – С. 16-18.

19. Гвоздецька М. О. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності: сучасний стан, структура та специфіка вивчення. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 23-25 листопада 2016 р. С. 52–53

20. Марков В. В. Про механізми скоєння злочинів у кіберпросторі та особливості їх кваліфікації / В. В. Марков // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 112-115.

21. Никифорчук Д. Й. Характеристика кіберзлочинів, що вчиняються з метою отримання незаконних доходів / Д. Й. Никифорчук, Є. В. Лизогубенко // 9 Боротьба з інтернет-злочинністю : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 12–13 черв. 2013 р.). – Донецьк : Донец. юрид. ін-т, 2013. – С. 43-45.

22. Шеломенцев В. П. Організована кіберзлочинність: до визначення поняття / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організ. злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. ; МНДЦ при РНБО України. – 2009. – № 21. – С. 314–322.

References

1. A systematic approach toward description and classification of cyber crime incidents / G.C. Babu, A. S. Hanuman, J. S. Kiran, B. S. Babu // International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019 – № 7 (6). – P. 1886–1889.

2. Actual situation of computer crime in the credit and financial sphere of Ukraine (modern aspects) / O. Kofanova, Y. Tereshchenko, R. Kutsyi, N. Morhun, O. Gushchyn // Banks and Bank Systems. – 2019. – № 14 (1). – P. 172–180.

3. Almazkyzy K. The essence and content of cybercrime in modern times / K. Almazkyzy, Y. N. Esteusizov // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – № 9 (3). – P. 834–841.

4. Broadhead S. The contemporary cybercrime ecosystem: A multi-disciplinary overview of the state of affairs and developments / S. Broadhead // Computer Law and Security Review. 2018. – № 34 (6). – P. 1180–1196.

5. Corbet S., Gurdgiev C. What the hack: Systematic risk contagion from cyber events / S. Corbet, C. Gurdgiev // International Review of Financial Analysis. – 2019. – Volume 65. – art. № 101386.

6. Deepalakshmi R. Prediction of cybercrime by using euclidean voronoi on persons arrested under cybercrime / R. Deepalakshmi // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – № 8 (3). – P. 8739–8741.

7. Fighting against cybercrime : problems and prospects in Ukraine and the world / A. Borko, V. Nehodchenko, O. Volobuieva, I. Kharaberiush // Business Laws and Legal Rights: Research and Practice. – 2019. – Volume 22. – Special Issue 2. – P. 1–5.

8. Fishing as a cybercrime in the internet banking system: Economic and legal aspects / O. Ilchenko, V. Chumak, S. Kuzmenko, O. Shelukhin, A. Dobrovinskyi // Journal of Legal, Ethical and Regulatory. – 2019. – Issues, 22. – Special Issue 2. – 6 p.

9. Follert F. On the dealing with cybercriminals: economic considerations for a current problem / F. Follert // List Forum fur Wirtschafts- und Finanzpolitik. – 2019. – № 45 (1). – P. 27–33.

10. Jerome Orji U. An inquiry into the legal status of the ECOWAS cybercrime directive and the implications of its obligations for member states / U. Jerome Orji // Computer Law and Security Review. – 2019. – Volume 35 (6). – art. № 105330.

11. Mechanism of legal regulation of fight against cybercrime in Ukraine / Serkevych, I., Yevkhutych, I., Hazdayka-Vasylyshyn, I., Sozanskiy, T., Pasyeka, O. // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2019. – № 22 (6). – P. 1–6.

12. Ozdamli F. Knowledge levels and attitudes toward cybercrimes of adolescents in Northern Cyprus / F. Ozdamli, E. Ercag // TEM Journal. – № 8 (4). – P. 1345–1350.

13. Park J. The economics of cybercrime: The role of broadband and socioeconomic status / J. Park, D. Cho, J. Lee, B. Lee // ACM Transactions on Management Information Systems. – 2019. – Volume 10 (4). – art. № 13.

14. Peculiarities of the legal control of cryptocurrency circulation in Ukraine / S. Drobyazko, R. Blahuta, V. Gurkovskyi, Y. Marchenko, L. Shevchenko // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2019. – № 22 (6). – P. 1–6.

15. Vanni D. Are we any good at protecting our societies and economies from the threat of economic crime and misconduct? : A look at the Italian system / D. Vanni // Journal of Financial Crime. – 2019. – № 26 (4). – P. 1006–1013.

16. Yeoh P. Artificial intelligence: accelerator or panacea for financial crime? / P. Yeoh //Journal of Financial Crime. – 2019. – № 26 (2). – P. 634–646.

17. Azarov D. S. Zlochyny u sferi kompiuternoi informatsii (kryminalnopravove doslidzhennia) : monohr. / Azarov D. S. – K. : Atika, 2007. – 304 s.

18. Butuzov V. M. Spivvidnoshennia poniat «kompiuterna zlochynnist» i «kiberzlochynnist» / V. M. Butuzov // Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy. – 2010. – № 1(3). – S. 16-18.

19. Hvozdetska M. O. Kryminolohichna kharakterystyka kiberzlochynnosti: suchasnyi stan, struktura ta spetsyfika vyvchennia. Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kropyvnytskyi, 23-25 lystopada 2016 r. S. 52–53

20. Markov V. V. Pro mekhanizmy skoiennia zlochyniv u kiberprostori ta osoblyvosti yikh kvalifikatsii / V. V. Markov // Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys. – 2013. – № 1. – S. 112-115.

21. Nykyforchuk D. Y. Kharakterystyka kiberzlochyniv, shcho vchyniaiutsia z metoiu otrymannia nezakonnykh dokhodiv / D. Y. Nykyforchuk, Ye. V. Lyzohubenko // 9 Borotba z internet-zlochynnistiu : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Donetsk, 12–13 cherv. 2013 r.). – Donetsk : Donets. yuryd. in-t, 2013. – S. 43-45.

22. Shelomentsev V. P. Orhanizovana kiberzlochynnist: do vyznachennia poniattia / V. P. Shelomentsev // Borotba z orhaniz. zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) : nauk.-prakt. zhurn. ; MNDTs pry RNBO Ukrainy. – 2009. – № 21. – S. 314–322.

Рецензія / Peer review: 11.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК [336.14:352]:330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-260-263

ПЕРШКО Л. О.
Інститут екології економіки і права

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлюються актуальні питання впливу місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток територій. Зазначений вплив виявляться через особливості формування та виконання місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Проаналізовано основні проблеми та негативні фактори, що стримують розвиток територій. Фінансове забезпечення економічно-соціального розвитку територій вимагає координації всієї системи бюджетних відносин, що стосується розподілу і використання фінансових ресурсів за умов їх обмеженості. Запропоновано заходи зміцнення місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації в Україні з метою посилення соціально-економічного розвитку територій. Доведено необхідність розширення переліку фінансових інструментів нарощення обсягів власних бюджетних ресурсів через залучення інвестицій, розширення ринків кредитування поточних потреб, здійснення операцій на фінансових ринках.

Ключові слова: фінансова децентралізація; соціально-економічний розвиток територій; місцеве самоврядування; місцеві бюджети; територіальні утворення; фінансове забезпечення.

PERSHKO L.
Institute of ecology of economics and law

A ROLE OF LOCAL BUDGETS IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES

In the article the pressing questions of influence of local budgets light up on socio-economic development of territories.

Noted influence will appear through the features of forming and implementation of local budgets in the conditions of financial decentralization. Basic problems and negative factors which restrain development of territories are analysed. Financial providing economic social requires development of territories co-ordination of all system of budgetary relations, which touches distributing and use of financial resources at the terms of their narrow-mindedness.

Decentralization of management must become one of base principles of reformation of local fiscal policy in Ukraine. The context of financial decentralization is foreseen by the necessity of increase of financial independence of administrative-territorial educations for Ukraine which can be attained by a grant an autonomy in relation to acceptance and realization of financial decisions the local organs of self-government, by stimulation of investment activity on places, development and introduction of individual financial strategy, for every territorial education in accordance with necessities, distribution and introduction of principles state private partnership and international cooperation for achievement of aims and satisfaction of financial necessities at local level.

The measures of strengthening of local budgets are offered at the terms of financial decentralization in Ukraine with the purpose of strengthening of socio-economic development of territories. The necessity of expansion of list of financial instruments of increase of volumes of own budgetary resources is well-proven through bringing in of investments, expansion of markets of crediting of current necessities, realization of operations, on financial markets.

Keywords: financial decentralization; socio-economic development of territories; local self-government; local budgets; territorial educations; financial providing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема соціально-економічного розвитку територій полягає у їх різному ресурсному потенціалі, що зумовлено нерівномірністю розміщення природних ресурсів, відмінностями в територіальному поділі праці, різним рівнем розвитку продуктивних сил, а особливо, недостатньо ефективним впливом державних важелів на важливі економічні процеси в регіоні. Фінансове забезпечення територіального розвитку, виступаючи основним важелем розвитку, має сприяти росту виробництва і зайнятості населення та скороченню безробіття, залученню інвестиційних ресурсів та досягненню інших соціальноекономічних ефектів. Саме тому, особливої актуальності набуваєобґрунтування теоретичних засад формування та виконання місцевих бюджетів, що формує основу для удосконалення раціональних та ефективних фінансових механізмів управління розвитком територіальних утворень з використанням фінансових інструментів та залученням достатньої кількості фінансових ресурсів

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед наукових праць, присвячених особливостям формування місцевих бюджетів, слід назвати роботи О. Кириленко[1] , І. Луніну [2], Раделицького Ю.[3], Надала С., Спасів Н. [4], Щура Р. [5]. Праці зазначених вчених суттєво збагатили теоретико-методологічні основи формування та використання місцевих бюджетів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Поглибленого дослідження потребують питання ролі місцевих бюджетів у розвитку територіальних утворень в контексті фінансової децентралізації. Об'єктивно необхідною є розробка напрямів підвищення рівня фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територій шляхом зміцнення місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення особливостей формування місцевих бюджетів в у мовах фінансової децентралізації та на цій основі визначення їх ролі у фінансовому забезпеченні розвитку територій.

Виклад основного матеріалу

Забезпечення успішного соціально-економічного розвитку територій потребує комплексних дій з оцінювання стану фінансового забезпечення їх розвитку, визначення шляхів та механізмів залучення необхідних фінансових ресурсів, визначення заходів з модернізації та вдосконалення наявного механізму фінансового забезпечення території в поєднанні з її наявним потенціалом. Саме тому, нині питання розвитку та зміцнення місцевих бюджетів залишається актуальним, адже, стабільний розвиток економіки нашої держави неможливий без гармонійного розвитку всіх її територій.

Задля забезпечення збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку регіонів О. Л. Резніков виокремлює такі основні напрями [6]:

- удосконалення правової бази (забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами);
- збереження ресурсного потенціалу регіону;
- розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики регіонів тощо.

Результатом дотримання даних напрямів та свідомої децентралізації державного управління стане стрімкий розвиток регіонів держави. Дане твердження стосується, насамперед, децентралізації фінансових відносин між державою та кожним регіоном [7].

Децентралізація управління повинна стати однією з базових засад реформування місцевої бюджетної політики в Україні. Щодо основних правових засад формування фінансового забезпечення, то нині фінансування регіонального розвитку в Україні орієнтується на дотриманні таких принципів [8, с. 45]:

- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Доцільно виокремити наступні особливості формування місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації:

1) формування місцевих бюджетів є проявом бюджетної та фінансової політики на місцях у відповідності до потреб та пріоритетів розвитку територій;

2) місцеві бюджети є відображенням бюджетних відносин на місцевому рівні;

3) місцеві бюджети виступають системо утворюючим елементом фінансової та бюджетної систем країни, оскільки саме місцеві бюджети мобілізують значну частину фінансових ресурсів;

4) перерозподільний характер, кінцевим результатом якого є соціально-економічний розвиток територій та досягнення високого рівня добробуту населення;

5) бюджети місцевого рівня виступають фінансовим базисом реалізації цілей першочергового суспільного значення, адже являються джерелом фінансового забезпечення виконання місцевими органами самоврядування покладених на них функцій;

6) процес формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації передбачає посилення та розвиток горизонтальних міжбюджетних зв'язків;

7) обумовленість та залежність від адміністративно-територіального поділу країни;

8) нерозривність з правовими та нормотворчими процесами, оскільки механізм формування місцевих бюджетів відображається у формі правових відносин (рис. 1).

Оскільки інструментами державної регіональної політики є не тільки державна ресурсна допомога, а й регулювання відносин між її суб'єктами та іншими учасниками життя регіонів, то цілком природним є те, що об'єктом власне фінансового забезпечення можуть бути змішані власні та залучені фінансові ресурси державного і місцевих бюджетів та інших суб'єктів політики різних рівнів [9]. Фінансове забезпечення економічно-соціального розвитку регіону вимагає координації всієї системи фінансових відносин, що стосується розподілу і використання фінансових ресурсів за умов їх обмеженості.

Система міжбюджетних відносин побудована таким чином, що частина створених у регіоні фінансових ресурсів вилучається, що поглиблює обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Обмеженість фінансових ресурсів у регіоні спричиняють [10]:

- недостатній обсяг виробництва і реального ВВП;
- низький обсяг доходів як юридичних, так і фізичних осіб;
- існування тіньового сектора економіки, що породжує приховування доходів від оподаткування;
- незацікавленість суб'єктів господарювання у своєчасній та повній сплаті податків;
- надання податкових пільг окремим категоріям платників податків.

У сфері фінансового забезпечення розвитку територій України протягом останніх років проявились і прогресують такі негативні тенденції [8, с. 47]:

- надходження обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів забезпечено не в повному обсязі, що унеможливлює забезпечення належного рівня утримання та розвитку об'єктів соціальної сфери та комунальної інфраструктури;
- у більшості обласних програм передбачено кошти, які не підкріплені можливостями бюджетного фінансування і не спираються на реальні розрахунки щодо їх забезпечення;
- зберігається недостатність коштів на реалізацію інфраструктурних проектів, які потребують значного бюджетного фінансування.

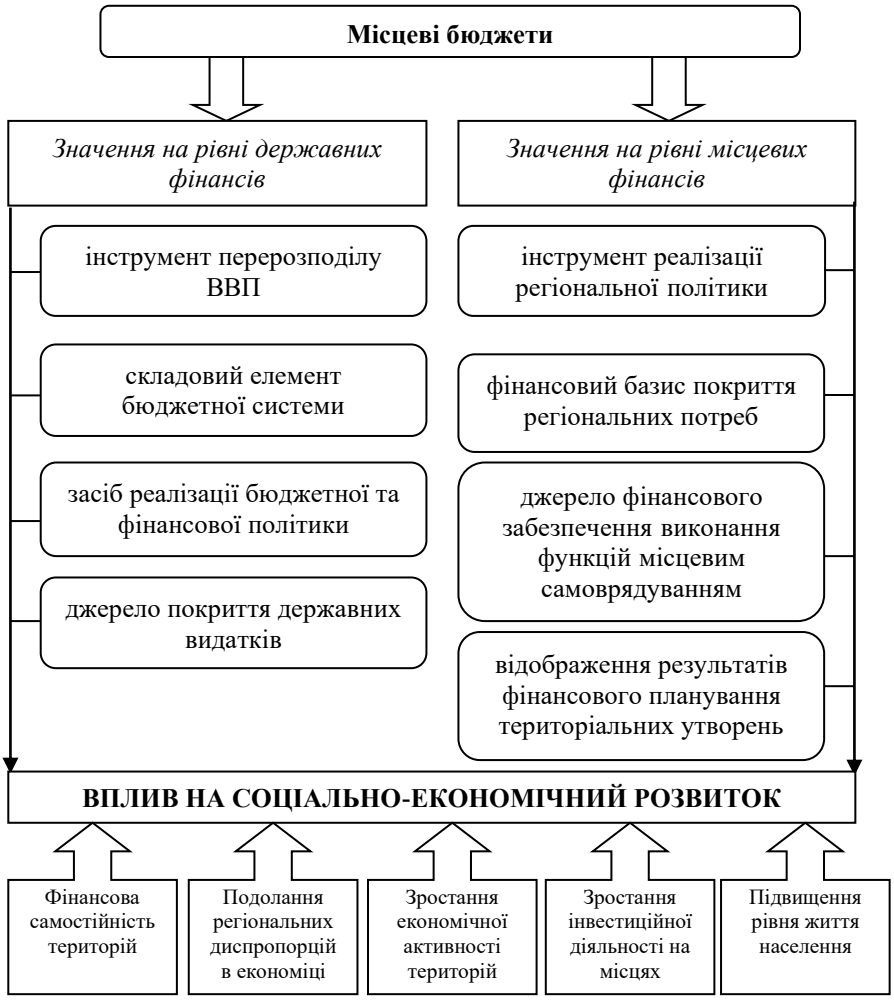

Рис. 1. Вплив місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток територіальних утворень в умовах фінансової децентралізації

Джерело: побудовано авторкою

З метою розширення фінансової бази підтримки територіального розвитку та забезпечення самодостатності територіальних громад, в умовах завдань нової регіональної політики, необхідно реалізувати ряд кроків. По-перше, поступово збільшити перелік інструментів, якими користуються місцеві органи влади для збільшення обсягу власних фінансових ресурсів. Мається на увазі, і залучення інвестицій, і розширення ринків кредитування поточних потреб (зокрема, у сфері житлово-комунального господарства на фінансування утримання мереж водопостачання, ремонту будівель), і вихід на фінансові ринки [11]. По-друге, упорядкувати порядок здійснення міжбюджетних відносин, підвищити частку цільового фінансування, забезпечити формування горизонтальних міжбюджетних відносин, а також забезпечити розширення дохідної бази місцевих бюджетів, шляхом пошуку не бюджетних фінансових коштів. І що важливо, встановити взаємозв'язок бюджетних показників із тактичними та стратегічними цілями соціального та економічного розвитку регіонів, з метою підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування, що підвищить рівень прозорості у використанні та розподілі коштів місцевими органами влади [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Контекст фінансової децентралізації передбачає необхідність підвищення фінансової самостійності адміністративно-територіальних утворень в Україні, що може бути досягнута шляхом надання автономії

щодо ухвалення та реалізації фінансових рішень місцевим органам самоврядування, стимулюванням інвестиційної активності на місцях, розробкою та впровадженням індивідуальної фінансової стратегії для кожного територіального утворення у відповідності до потреб, поширення та впровадження принципів державно-приватного партнерства та міжнародної співпраці для досягнення цілей та задоволення фінансових потреб на місцевому рівні.

Доцільним є запропонувати такі заходи щодо зміцнення місцевих бюджетів за умов фінансової децентралізації в Україні, що передбачають поступове розширення переліку фінансових інструментів нарощення обсягів власних бюджетних ресурсів через залучення інвестицій, розширення ринків кредитування поточних потреб, здійснення операцій на фінансових ринках.

Література

1. Кириленко О.П. Теоретичні та практичні аспекти фінансового механізму забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні / О.П. Кириленко // Світ фінансів. – 2010. – Випуск 1. – С. 17–28.

2. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / за ред. І.О. Луніної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2010. – 320 с.

3. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації / Ю. Раделицький // Світ фінансів. – 2017. – № 2(51). – С. 29-41.

4. Надал С. Доходи місцевих бюджетів у контексті децентралізації в Україні / С.Надал, Н.Спасів // Вісник ТНЕУ. – 2016. – № 2. – С. 102-112.

5. Щур Р.І. Формування системи управління фінансами об'єднаних територіальних громад в Україні / Р.І. Щур // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія «Економіка». – 2018. – Т. 23. Вип. 8 (73). – С. 175-178.

6. Резніков О. Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодення [Електронний ресурс] / О. Л. Резніков. Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf

7. Андрейченко О. А Нормативно-правове забезпечення фінансування регіонального розвитку / О. А. Андрейченко // Економічний простір – 2016. – №115 – с. 99-111

8. Білик Р. Р. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в Україні у контексті децентралізації / Р. Р. Білик // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка – 2015. – №2(167) – с. 43-48

9. Кравченко С. О. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики [Електронний ресурс] / С. О. Кравченко. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf

10. Ковалевич Д. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Д. А. Ковалевич – Режим доступу: http://chteinteu.cv.ua/herald/content/download/archive/v1/NV-2012-V1_28.pdf

11. Іванова О. Ю. Актуальні проблеми фінансового забезпечення регіонального розвитку / О. Ю. Іванова // Управління розвитком –2015. – № 1 (179) – с. 80-84

12. Першко Л. О., Козлова О. О., Цикалюк Є. О. Теоретичні засади формування та практична реалізація фінансового забезпечення розвитку регіонів. Вісник Одеського національного університету. 2018. Том 23. Вип. 6(71). С. 153-158.

References

1. Kyrylenko O.P. Teoretychni ta praktychni aspekty finansovoho mekhanizmu zabezpechennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini / O.P. Kyrylenko // Svit finansiv. – 2010. – Vypusk 1. – S. 17–28.

2. Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv: monohrafiia / za red. I.O. Luninoi. – K.: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, 2010. – 320 s.

3. Radelytskyi Yu. Problemy napovnennia mistsevykh biudzhetiv v Ukraini v konteksti finansovoi detsentralizatsii / Yu. Radelytskyi // Svit finansiv. – 2017. – № 2(51). – S. 29-41.

4. Nadal S. Dokhody mistsevykh biudzhetiv u konteksti detsentralizatsii v Ukraini / S.Nadal, N.Spasiv // Visnyk TNEU. – 2016. – № 2. – S. 102-112.

5. Shchur R.I. Formuvannia systemy upravlinnia finansamy obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini / R.I. Shchur // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I.I. Mechnykova. Seriia «Ekonomika». – 2018. – T. 23. Vyp. 8 (73). – S. 175-178.

6. Reznikov O. L. Zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu – nahalne zavdannia sohodennia [Elektronnyi resurs] / O. L. Reznikov. Rezhym dostupu: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf

7. Andreichenko O. A Normatyvno-pravove zabezpechennia finansuvannia rehionalnoho rozvytku / O. A. Andreichenko // Ekonomichnyi prostir – 2016. – №115 – s. 99-111.

8. Bilyk R. R. Finansove zabezpechennia rehionalnoho rozvytku v Ukraini u konteksti detsentralizatsii / R. R. Bilyk // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka – 2015. – №2(167) – s. 43-48.

9. Kravchenko S. O. Sutnist finansovoho zabezpechennia derzhavnoi rehionalnoi polityky [Elektronnyi resurs] / S. O. Kravchenko. – Rezhym dostupu: http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kravchenko.pdf

10. Kovalevych D. A. Finansove zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Elektronnyi resurs] / D. A. Kovalevych – Rezhym dostupu: http://chteinteu.cv.ua/herald/content/download/archive/v1/NV-2012-V1_28.pdf

11. Ivanova O. Yu. Aktualni problemy finansovoho zabezpechennia rehionalnoho rozvytku / O. Yu. Ivanova // Upravlinnia rozvytkom –2015. – № 1 (179) – s. 80-84.

12. Pershko L. O., Kozlova O. O., Tsykaliuk Ye. O. Teoretychni zasady formuvannia ta praktychna realizatsiia finansovoho zabezpechennia rozvytku rehioniv. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. 2018. Tom 23. Vyp. 6(71). S. 153-158.

Рецензія / Peer review: 07.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 336.7
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-264-268

ШПИЛЬОВА В.О., ЩЕРБАТИХ Д.В.
ПВНЗ «Європейський університет» Черкаська філія

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка цілей і завдань трансформації інстуційних перетворень повинна супроводжуватися обов'язковою оцінкою здібностей трансформованої системи забезпечувати потреби суспільства. З цього випливає, що створення критеріїв трансформації банківської системи має підпорядковуватись вимозі їх відповідності критеріям розвитку економічної системи в цілому.

В узагальненому виді банківська системи являє собою систему, що відноситься до типу відкритих динамічних систем, оскільки їй властивий обмін із зовнішнім середовищем ресурсами, фінансовими потоками та інформацією. Ці процеси можуть бути як безперервними, так і дискретними. Світовий досвід свідчить, що різні типи банківських систем характеризуються різними рівнями ієрархічності, які передбачають структурування елементів за рівнями, вертикально співвіднесені один до іншого. Також різний і рівень їх адаптивності, що полягає в здатності накопичувати та використовувати інформацію для досягнення оптимуму.

У статті дослідженні досліджені тільки окремі аспекти механізму інституціональної трансформації банківської системи, хоча існує запит на наукове забезпечення трансформаційних процесів, що потребує подальших наукових розвідок.

Ключові слова: банківська система, сталий економічний розвиток, національне господарство, гроші.

SHPILEVA V., SHCHERBATYH D.
Higher Educational Institution "European University" Cherkasy branch

CONCEPTUAL BASIS OF DEVELOPMENT OF THE MECHANISM OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Setting goals and objectives for the transformation of institutional transformations should be accompanied by a mandatory assessment of the ability of the transformed system to meet the needs of society. It follows that the creation of criteria for the transformation of the banking system should be subject to the requirement of their compliance with the criteria for the development of the economic system as a whole.

In generalized form, the banking system is a system that belongs to the type of open dynamic systems, as it is characterized by the exchange of resources, financial flows and information with the external environment. These processes can be both continuous and discrete. World experience shows that different types of banking systems are characterized by different levels of hierarchy, which involve structuring the elements by levels, vertically correlated with each other. Also different is the level of their adaptability, which is the ability to accumulate and use information to achieve the optimum.

The article examines only some aspects of the mechanism of institutional transformation of the banking system, although there is a demand for scientific support of transformation processes, which requires further research.

Key words: banking system, sustainable economic development, national economy, money.

Вступ. Актуальність дослідження. Починаючи з кінця 60-х – початку 70-х років минулого сторіччя термін «трансформація» став широко використовуватися щодо дослідження економічних систем, що було обумовлено формуванням методологічних основ становлення нового технологічного укладу суспільного виробництва з наукових позицій. При цьому більшість вчених продовжують дотримуватися думки, що кінцевою метою трансформації економіки є вихід держави на новий рівень сталого економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Колективній монографії В. М. Гейця, Л. В. Шинкарука, Т. І. Артьомової та ін. стверджується, що результуючим підсумком трансформації економіки, як складної системи, є стабілізація соціально-політичних структур, які докорінно змінюють структуру національного господарства та взаємодію його економічних інститутів [1].

Згідно з уявленнями Г.Г. Хузіної, трансформаційний процес в будь-якій економічній системі в обов'язковому порядку охоплює мікроекономічний рівень, оскільки «сукупні показники національної економіки визначаються результатом діяльності окремих її суб'єктів» [2, с. 27]. Поділяючи в цілому думку Г.Г. Хузіної про багаторівневу структуру трансформаційних перетворень, дозволимо собі додати, що кінцевою метою трансформаційних перетворень будь-якої системи повинна стати її здатність більш повноцінно відповідати суспільним очікуванням. Заміна одних інститутів іншими (особливо на основі запозичення провідного, але чужого досвіду побудови ефективних інституційних моделей) не має сенсу: форми і методи господарювання, а також відповідні управлінські механізми в одних умовах доводять свою результативність, а в інших приносять відверту шкоду або виявляються марними.

Мета та завдання дослідження. Постановка цілей і завдань трансформації інстуційних перетворень повинна супроводжуватися обов'язковою оцінкою здібностей трансформованої системи забезпечувати потреби суспільства. З цього випливає, що створення критеріїв трансформації банківської системи має підпорядковуватись вимозі їх відповідності критеріям розвитку економічної системи в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. В узагальненому виді банківська системи являє собою систему, що відноситься до типу відкритих динамічних систем, оскільки їй властивий обмін із зовнішнім середовищем ресурсами, фінансовими потоками та інформацією. Ці процеси можуть бути як безперервними, так і дискретними. Світовий досвід свідчить, що різні типи банківських систем характеризуються різними рівнями ієрархічності, які передбачають структурування елементів за рівнями, вертикально співвіднесені один до іншого. Також різний і рівень їх адаптивності, що полягає в здатності накопичувати та використовувати інформацію для досягнення оптимуму.

В рамках даного дослідження ми виходимо з таких загальноприйнятих положень. По-перше, банківська система – це комплекс взаємопов'язаних елементів, який у сукупності отримує властивості, якими не володіє жоден з її елементів. По-друге, банківська система складається з підсистем, які в свою чергу виступають в якості систем більш низького порядку. В межах даного дослідження банківська система як інституційна система розглядається в якості підсистеми економічної системи держави. Таким чином, механізм системної інституційної трансформації розглядається як перехід банківської системи від інституційної підсистеми економічної системи одного типу до інституційної підсистеми іншого типу.

Оскільки зміст механізму інституційної трансформації банківської системи полягає саме в цьому переході, особливої важливості набуває дослідження форм переходу інституційної системи з одного стану в інший.

Системні зміни економічних інститутів можуть відбуватися еволюційним та революційним шляхом. Для банківської системи України в більшій мірі характерні революційні зміни, засновані на імпорті інститутів, тому успішність трансформації інституційної системи обумовлена обгрунтованістю імпорту конкретних інститутів.

Інститути в контексті дослідження трансформації можна визначити як «рамки, які створюють структуру для взаємодії між економічними агентами» [3, с. 187]. Такі рамки можуть мати форму формальних (зафіксованих в нормативних актах), або неформальних (які укладені в звичаях і традиціях). Агенти можуть здійснювати вибір будь-яких рамок, зокрема які не є ні формальними, ні неформальними, виконуючи їх на добровільних засадах. Такі рамки є спільними стратегіями або угодами.

Механізми різних видів трансформації визначаються змістом вихідної економічної системи та системи, яка є цільовою для даного виду трансформації. Таким чином, форми інституційних змін можуть бути різними, хоча інституційні системи як вихідного, так і цільового стану банківської системи детерміновані. При цьому вихідний стан інституційної системи багато в чому визначає форму і швидкість змін, виступаючи в якості обмеження.

Еволюційний шлях зміни інституційних рамок передбачає, що неформальні норми отримують силу закону і стають формальними [4, с. 12]. Слід зазначити, що еволюція інститутів не є універсальним варіантом трансформації, оскільки вона не завжди мінімізує трансакційні витрати. Обумовлено це тим, що зовнішнє середовище постійно змінюється, відбуваються технологічні прориви та старі неформальні норми, які еволюціонують у формальні, не завжди встигають пристосуватися до зовнішніх умов. На інерційність еволюційного розвитку інститутів звертали увагу ще Т. Веблен та Д. Норт [5, с. 93]. Можна говорити про залежність інститутів від попередньої траєкторії розвитку. Старі інституційні рамки можуть вносити обмеження або направляти інституційний розвиток за неоптимальним шляхом.

Революційний варіант розвитку інститутів полягає в тому, що зміни відбуваються в формальних нормах, і за зразок беруться, як правило, вже існуючі в інших банківських системах формальні рамки. Іншими словами, здійснюється імпорт інститутів, які вже довели свою результативність при інституційній трансформації в більш розвинутих країнах. Такий підхід може застосовуватися для подолання історичної обумовленості інститутів, яка може призводити до тупикової траєкторії їх розвитку [6]. Також для здійснення революційного перетворення необхідна політична воля та досить стійкі і сильні державні інститути, оскільки при еволюційному перетворенні роль держави полягає в основному в технічному законодавчому оформленні нових норм, а при революційному перетворенні необхідна достатня політична сила для впровадження нових інститутів та контролю за їх функціонуванням. Іншим варіантом інституційних перетворень революційним шляхом є повернення до інститутів, які раніше вже існували, однак трансформувалися завдяки еволюційним чи революційним змінам.

Як відзначено раніше, найбільш поширеним варіантом революційних інституційних перетворень є імпорт формальних інститутів з інших країн, який може призводити до позитивних ефектів як для країни-експортера інститутів, так й імпортера. Уніфікація інституційних систем двох країн знижує трансакційні витрати для обох країн, реалізуючи тим самим функцію трансформації. Країна-імпортер отримує інститути, які показали свою ефективність, а банківські інститути країни-експортера при взаємодії з банківською системою країни-імпортера стикається зі зрозумілими правилами. Слід відзначити, що імпорт інститутів є надзвичайно складною формою інституційної трансформації, оскільки може призводити як до позитивних, так і негативних змін інституційної траєкторії розвитку банківської системи.

Одним з основних факторів, за якими оцінюється успішність імпорту інституту, є конгруентність (узгодженість елементів банківської системи між собою). За умови, що спостерігається конгруентність інститутів, може здійснюватися їх конвергенція (еволюційне накопичення схожих ознак) [7, с. 65-72].

Інституційна конвергенція може бути негативною, позитивною, гібридною, еволюційною або стабільною. При позитивній конвергенції відбувається оптимальне сходження імпортованих формальних та неформальних норм, які вже діють в соціумі. Негативна конвергенція може відбуватися в разі, якщо ступінь конгруентності норм недостатня.

Й. Шумпетер і Дж. Гелбрейт вважали, що еволюційна конвергенція є динамічним сходженням імпортованих і вже існуючих норм [8; 9]. Ф. Перу вказував на те, що статична конвергенція полягає у взаємодоповненні один одного формальними та неформальними нормами [10]. Я. Тінберген вважав, що гібридна конвергенція є процесом взаємного впливу формальних та неформальних норм. Це призводить до того, що траєкторія розвитку не збігається зі сценаріями розвитку, обумовленими формальними або неформальними нормами [11]. Кожен з варіантів конвергенції призводить до схожих результатів, однак строки трансформації банківської системи України можуть значно відрізнятися.

Механізм інституційної трансформації може бути реалізований за двома сценаріями. За першим – імпортовані та діючі неформальні норми можуть оцінюватися як конгруентні. В цьому випадку інституційна трансформація відбувається більш швидкими темпами при збереженні траєкторії інституційного розвитку, що свідчить про позитивний досвід інституційних перетворень. Другий – імпортовані та діючі неформальні норми не є конгруентними, що на сьогодні є характерним для банківської системи України. Його реалізація призводить до уповільнення інституційного розвитку, однак, як і в першому сценарії, траєкторія інституційної трансформації зберігається. В даному випадку можна говорити про негативний досвід інституційних перетворень. У будь-якому випадку, передбачається, що в кінцевому підсумку «старі» норми поступаються місцем «новим» незалежно від їх конгруентності.

У відповідності з теорією систем, спрямованість процесів трансформації інституційної системи обумовлена внутрішніми властивостями, а також впливом середовища. Так, процеси трансформації інституційних систем засновані на здатності комерційними банками як економічними агентами і НБУ як регулятором банківської діяльності накопичувати та використовувати минулий досвід. При цьому траєкторія розвитку може приводити до виникнення якісно нової інституційної побудови банківської системи, що формується з сукупності відповідних норм. Або підтримується певний рівень системи, яка передбачає адаптацію до зовнішніх і внутрішніх умов. Таким чином, банківська система складається з двох відносно самостійних підсистем, одна з яких базується на інститутах, характерних для «старої» інституційної побудови, а інша – на інститутах «нової» інституційної побудови. Як наслідок, в економіці також формуються відповідні підсистеми. Стосовно до інституційної трансформації банківської системи, в першому випадку це означає завершення перехідного періоду до функціонування в умовах нової інституційної побудови. У другому випадку банківська система «застряє» в перехідному періоді, що нівелює сенс її трансформації.

Розвиток механізму інституційної трансформації банківської системи можна описати на основі двох принципів. Перший принцип, який отримав в теорії систем назву «принципу негативного зворотного зв'язку», передбачає такий варіант взаємодії «старих» і «нових» норм, коли нові норми відкидаються на користь збереження «старої» форми координації діяльності та системи стимулів для економічних агентів. Другий принцип, який отримав назву «принципу позитивного зворотного зв'язку», передбачає такий варіант взаємодії, коли нові норми не обмежуються регулятором, а навпаки посилюються. Взаємодія зазначених принципів і визначає динаміку процесу інституційної трансформації банківської системи.

У разі успішного завершення інституційної трансформації банківської системи можна констатувати домінування другого принципу, якщо ж спостерігатиметься ефект «застрягання» банківської системи в перехідному періоді – першого принципу. При цьому оцінити можливу динаміку трансформації можна з використанням такої категорії, як конгруентність норм.

Роль Національного банка України в забезпеченні домінування одного з цих принципів значно зростає в разі протікання трансформаційних процесів в формі імпорту інститутів, оскільки саме регулятор приймає рішення щодо імпорту конкретних інститутів в рамках встановлених процедур.

Виходячи з основних положень теорії систем, можна стверджувати, що розвиток механізму інституційної трансформації банківської системи України може проходити в рамках двох парадигм. Перша парадигма передбачає створення порядку з хаосу. В даному випадку, під хаосом можна розуміти стару інституційну побудову банківської системи, а під порядком – нову, яка буде створена в рамках вектору трансформаційних перетворень. Створений порядок в рамках даної парадигми передбачає спрямування ресурсів на його підтримку, при недостатності яких система повертається в стан хаосу, тобто стан банківської системи повертається до старої інституціональної побудови. Друга парадигма ґрунтується на створенні умов для саморозвитку банківської системи і передбачає орієнтацію на саморегулювання і саморозвиток. В даному випадку провідна роль відводиться менеджменту комерційних банків як головних економічних агентів [12]. Таким чином, при виборі парадигми інституційної трансформації банківської системи України визначальними є рішення НБУ як регулятора.

Виходячи зі змісту процесів трансформації інституційної системи, можна зробити висновок, що в силу своєї природи механізм переходу банківської системи на якісно новий рівень доволі складно прогнозувати і управляти ним. Однак існують ознаки стану перехідної економічної системи, які дозволяють

оцінити процеси, що в ній відбуваються. До таких ознак можна віднести характер перетворень (лінійність), часові обмеження, істотність ролі ефекту історичної обумовленості (характеристики «старої» інституційної системи), відношення економічних агентів (оптимістичність) [13], зміна форм координації і кооперації економічних агентів, орієнтацію на економічне зростання в державі, щільність зв'язку з технологічними перетвореннями, суспільний консенсус щодо темпів і змісту перетворень, проходження біфуркаційного процесу з виходом на бажаний аттрактор [14]. Слід мати на увазі, що біфуркаційних процес не завжди завершується виходом на бажаний аттрактор. Цілком можливим може бути як повернення до старої інституціональної системи, так й завмирання системи в другій фазі переходу.

Важливими характеристиками інституціональної трансформації банківської системи є суттєва корекція моделі поведінки банків як економічних агентів та механізму координації їх діяльності. Зміна моделей економічної поведінки і механізмів координації діяльності економічних агентів може бути описано на основі категорії «норма», яка трактується як загальновизнане правило, що має обов'язковий характер, необхідні дії або стан, що відповідає очікуванням [3, с. 117]. Так, на основі встановлених регулятором норм комерційні банки здійснюють діяльність, виходячи з обов'язкових для виконання нормативів, причому обов'язковими ці нормативи є для всіх суб'єктів банківської діяльності.

Можна зазначити, що відносини у межах банківської системи набувають передбачуваний характер, що в свою чергу забезпечує порядок, заснований на розумінні правил діяльності, усвідомленні санкцій за порушення норм. Розуміння та дотримання норм дозволяє кожному окремому банку прогнозувати дії інших комерційних банків та економічних агентів, на підставі чого розробляти стратегії власних дій, що знижує рівень невизначеності у банківській системі, і як наслідок – трансакційні витрати, що в кінцевому підсумку забезпечує ефективність координації між учасниками всієї банківської системи.

Таке розуміння сутності соціальних норм стало основою фундаментального положення для розвитку нового напряму в економічній науці в рамках інституціональної теорії – економіки угод. Основні постулати даниого напрямку були сформовані у Франції, найбільш яскравими її представниками є Лоран Тевено [15], Люк Болтянский [16], Олів'є Фавор [17], Франсуа Емар-Дюверне [18]. На відміну від неоінституціонального напрямку, розвиваючого неокласичну теорію, який багато в чому базується на її постулатах, економіка угод органічно включає в себе в якості базового положення дюркгеймовске трактування норм як обов'язкову умову координації дій економічних агентів, що передбачає зниження рівня невизначеності в їх взаємодії.

При дослідженні моделей поведінки економічних агентів слід мати на увазі, що комерційні банки та інші інститути банківської системи не обмежені одними угодами. З одного боку, інститутам банківської системи притаманний фундаментально колективний характер, оскільки зміна правил і норм не може бути здійснена відносно одного окремого банку. Разом з тим, такі правила і норми не відрізняються в значній мірі від правил і норм в двосторонніх угодах.

Категорія «норма» може бути використана і для дослідження процесів модифікації моделей поведінки окремих комерційних банків внаслідок трансформації банківської системи в силу існування ефекту історичної обумовленості розвитку, який може бути пояснений за допомогою інструментарію теорії ідеології, теорії суспільного вибору, теорії ігор тощо.

Також, при забезпеченні інституційної трансформації банківської системи, заснованої на імпорті інститутів або створенні інститутів, ключова роль надається моделі навчання, оскільки банки як економічні агенти повинні навчитися приймати рішення в рамках нової системи інститутів. Крім цього, модель навчання має велике значення для розвитку сучасних банківських послуг, в тому числі інформаційних технологій, оскільки саме вони сьогодні виступають драйвером трансформаційних змін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, до теперішнього часу в рамках різних теорій, концепцій і гіпотез досліджені тільки окремі аспекти механізму інституціональної трансформації банківської системи, хоча існує запит на наукове забезпечення трансформаційних процесів, що потребує подальших наукових розвідок.

Література

1. Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. Структурні зміни та економічний розвиток України. К.: Експрес, 2011. 696 с.

2. Хузіна Г.Г. Сутність трансформаційного процесу в економічній системі // Актуальні проблеми економіки. 2010. №4. С. 26 – 32.

3. Олейник, А. Институциональная экономика / А. Олейник, Р. Нуреев, В. Андрефф, К. Менар, Л. Тевено, С. Авдашева и др.; под ред. А. Олейника. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 704 с.

4. Andreff, W. La crise des economies socialistes. Larupture d'un systeme / W. Andreff. – Grenoble: PUG, 1993. – 447 p.

5. North, D. Institutions, institutional change and economic performance / D. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 159 p.

6. Berglöf, E., Roland, G. Introduction: Economics and Transition [Электронный ресурс] – URL: https://eml.berkeley.edu/~groland/pubs/intronobel.pdf.

7. Andreff, W. Convergence or congruence between eastern and western economic systems/convergence and system change. The convergence hypothesis in the light of transition in Eastern Europe / W. Andreff, B. Dallago, H. Brezinski. – Dartmouth: Aldershot, 1992. – P. 65-72.

8. Schumpeter, J. Capitalism, Socialism, and Democracy / J. Schumpeter. – New York: Harper Perennial Modern Classics, 2008. – 466 p.

9. Laperche, B. Innovation, evolution and economic change: New ideas in the tradition of Galbraith / B. Laperche, J. Galbraith, D. Uzunidis. – Cheltenham: Edward Elgar Pub, 2006. – 333 p.

10. Perroux, F. Economie, pouvoir et stratégie [Электронный ресурс] – URL: https://www.researchgate.net/publication/309732091_Francois_Perroux_Economie _pouvoir_et_strategie

11. Tibergen, J. Do Communist and Free Economies Show A Converging Pattern? / J. Tinbergen // Soviet Studies. – 1961. – №4. – P. 333-341.

12. Polanyi, K. La Grande Transformation. Aux origines politiques et économiques de notre temps / K. Polanyi. – Paris: Gallimard, 1995. – 476 p.

13. Uvalic, M., Franicevic, V. Equality, Participation, Transition / M. Uvalic, V. Franicevic. – London: Palgrave Macmillan UK, 2000. – 209 p.

14. Weitzman, M. Economic transition. Can theory help? / M. Weitzman // European Economic Review. – 1993. – №37. – P. 549-555.

15. Тевено, Л. Наука вместе жить в этом мире [Электронный ресурс] – URL: http://magazines.russ.ru/nz/2004/35/teve2-pr.html

16. Boltanski, L., Thevenot, L. On Justification: Economies of Worth / L. Boltanski, L. Thevenot. – Princeton: Princeton University Press, 2006. – 400 p.

17. Favereau, O. Marchés internes, marchés externs / O. Favereau // Revue économique. – 1989. – №2. – P. 273-328.

18. Eymard-Duvernay, F. Conventions de qualité et formes de coordination / F. Eymard-Duvernay // Revue économique. – 1989. – №2. – P. 329-360.

References

1. Heiets V. M., Shynkaruk L. V., Artomova T. I. Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy. K.: Ekspres, 2011. 696 s.

2. Khuzina H.H. Sutnist transformatsiinoho protsesu v ekonomichnii systemi // Aktualni problemy ekonomiky. 2010. №4. S. 26 – 32.

3. Oleinyk, A. Ynstytutsyonalnaia эkonomyka / A. Oleinyk, R. Nureev, V. Andreff, K. Menar, L. Teveno, S. Avdasheva y dr.; pod red. A. Oleinyka. – M.: YNFRA-M, 2009. – 704 s.

4. Andreff, W. La crise des economies socialistes. Larupture dun systeme / W. Andreff. – Grenoble: PUG, 1993. – 447 p.

5. North, D. Institutions, institutional change and economic performance / D. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 159 p.

6. Berglöf, E., Roland, G. Introduction: Economics and Transition [Эlektronnыi resurs] – URL: https://eml.berkeley.edu/~groland/pubs/intronobel.pdf.

7. Andreff, W. Convergence or congruence between eastern and western economic systems/convergence and system change. The convergence hypothesis in the light of transition in Eastern Europe / W. Andreff, B. Dallago, H. Brezinski. – Dartmouth: Aldershot, 1992. – P. 65-72.

8. Schumpeter, J. Capitalism, Socialism, and Democracy / J. Schumpeter. – New York: Harper Perennial Modern Classics, 2008. – 466 p.

9. Laperche, B. Innovation, evolution and economic change: New ideas in the tradition of Galbraith / B. Laperche, J. Galbraith, D. Uzunidis. – Cheltenham: Edward Elgar Pub, 2006. – 333 p.

10. Perroux, F. Economie, pouvoir et stratégie [Эlektronnыi resurs] – URL: https://www.researchgate.net/publication/309732091_Francois_Perroux_Economie _pouvoir_et_strategie

11. Tibergen, J. Do Communist and Free Economies Show A Converging Pattern? / J. Tinbergen // Soviet Studies. – 1961. – №4. – P. 333-341.

12. Polanyi, K. La Grande Transformation. Aux origines politiques et économiques de notre temps / K. Polanyi. – Paris: Gallimard, 1995. – 476 p.

13. Uvalic, M., Franicevic, V. Equality, Participation, Transition / M. Uvalic, V. Franicevic. – London: Palgrave Macmillan UK, 2000. – 209 p.

14. Weitzman, M. Economic transition. Can theory help? / M. Weitzman // European Economic Review. – 1993. – №37. – P. 549-555.

15. Teveno, L. Nauka vmeste zhyt v эtom myre [Эlektronnыi resurs] – URL: http://magazines.russ.ru/nz/2004/35/teve2-pr.html

16. Boltanski, L., Thevenot, L. On Justification: Economies of Worth / L. Boltanski, L. Thevenot. – Princeton: Princeton University Press, 2006. – 400 p.

17. Favereau, O. Marchés internes, marchés externs / O. Favereau // Revue économique. – 1989. – №2. – P. 273-328.

18. Eymard-Duvernay, F. Conventions de qualité et formes de coordination / F. Eymard-Duvernay // Revue économique. – 1989. – №2. – P. 329-360.

Рецензія / Peer review: 11.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.462
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-269-274

САРКІСЯН Г. О.
Одеська національна академія харчових технологій

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СИЛИ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ РИНКІВ

Загалом інноваційні проєкти, які пронизують усі без виключення сфери діяльності покликані підвищувати конкурентоспроможність підприємницьких структур та забезпечувати економічний розвиток в майбутньому.

Результати інноваційних проектів показують, наскільки було досягнуто мети, завдяки впровадженню інноваційного продукту на туристичному підприємстві, що веде до кількісного рівня впровадження нововведення, в свою чергу ефективність надає можливість охарактеризувати на скільки якісний ступінь задоволення під час впровадження інноваційних дій на фірмі згідно з розрахованими кількісними показниками інноваційної праці на підприємстві.

Метою статті є дослідження методичних підходів до оцінки сили впливу інноваційної діяльності та привабливості регіональних туристичних ринків.

В статті відмічено ефекти підприємницької діяльності регіону внаслідок результативності запровадження інноваційних проєктів. З'ясовано що системою оцінки ефективної інноваційної діяльності туристичної галузі регіони є оперативне координування інноваційних проєктів та стратегічне планування Інноваційних рішень. Задля цього зроблено інтегральну оцінку найбільш привабливих туристичних ринків за результатами їх інноваційної активності та за видами. Опрацьовано дослідження в межах власного (авторського) бачення умовою розподілу України на: Північний, Південний, Західний та Східний регіони. Проаналізовано та конкретизовано висновки, які з нововведень є більшою мірою впровадженими в тих чи інших районах за створеною шкалою оцінено її результативність. За основу інтегральної оцінки інноваційного сприяння запропоновано взяти продукти технічно-маркетингової інновації, організаційно-управлінські інновації та сервісні інновації. Як наслідок, підсумована узагальнений показник інноваційної привабливості рішень України.

Розглянуті методичні підходи показують економічну доцільність формування ефективної системи впровадження інноваційних проектів на туристичних фірмах, для того щоб покращити рівень розвитку регіональних туристичних підприємств. Застосування інноваційних продуктів позитивно вплине на економічну стабільність та розвиток туристичної сфери та буде в нагоді про формуванні стратегічних планів розвитку туристичних кластерів за умов розвитку відповідного регіону.

Ключові слова: інноваційні проєкти, інноваційний продукт, інтегральна оцінка інноваційної активності, туристичні суб'єкти, конкретизація, Східний, Західний, Південний, Північний регіони.

SARKISYAN A.
Odessa National Academy of Food Technologies

DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE MEASURES IN REGIONAL TOURIST MARKETS

In general, innovative projects that permeate all areas of activity are designed to increase the competitiveness of business structures and ensure economic development in the future.

The results of innovative projects show how much the goal has been achieved through the introduction of an innovative product in a tourism enterprise, which leads to a quantitative level of innovation, in turn, efficiency allows to characterize the degree of satisfaction with the implementation of innovative actions in the company. innovative work at the enterprise.

The purpose of article is to study of methodological approaches to assessing the strength of the impact of innovation and the attractiveness of regional tourism markets.

The article notes the effects of entrepreneurial activity in the region due to the effectiveness of the introduction of innovative projects. It was found that the system of evaluation of effective innovation activity of the tourism industry of the regions is the operational coordination of innovation projects and strategic planning of Innovation Solutions. For this purpose, an integrated assessment of the most attractive tourist markets is made according to the results of their innovative activity and by types. The research within the limits of own (author's) vision of a condition of division of Ukraine into: Northern, Southern, Western and Eastern regions is developed. The conclusions are analyzed and concretized, which of the innovations are more implemented in certain areas according to the established scale and its effectiveness is assessed. It is proposed to take the products of technical and marketing innovation, organizational and managerial innovations and service innovations as the basis for the integrated assessment of innovation support. As a result, a generalized indicator of the innovative attractiveness of Ukraine's solutions is summarized.

The considered methodical approaches show economic expediency of formation of effective system of introduction of innovative projects at tourist firms in order to improve the level of development of regional tourist enterprises. The use of innovative products will have a positive impact on economic stability and development of the tourism sector and will be useful for the formation of strategic plans for the development of tourism clusters in the development of the region.

Key words: innovation projects, innovation product, integrated assessment of innovation activity, tourism entities, specification, Eastern, Western, Southern, Northern regions.

Вступ. Загалом інноваційні проєкти, які пронизують усі без виключення сфери діяльності покликані підвищувати конкурентоспроможність підприємницьких структур та забезпечувати економічний розвиток в майбутньому.

Результати інноваційних проектів показують, наскільки було досягнуто мети, завдяки впровадженню інноваційного продукту на туристичному підприємстві, що веде до кількісного рівня

впровадження нововведення, в свою чергу ефективність надає можливість охарактеризувати на скільки якісний ступінь задоволення під час впровадження інноваційних дій на фірмі згідно з розрахованими кількісними показниками інноваційної праці на підприємстві.

Мета та завдання статті. Метою статті полягає у дослідженні методичних підходів до оцінки сили впливу інноваційної діяльності та привабливості регіональних туристичних ринків.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження було поставлено завдання: обґрунтувати визначення інтегральної оцінки найбільш привабливих регіональних ринків та дослідити особливості інноваційного розвитку регіональних туристичних ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питаннями інноваційної діяльності туристичних підприємств регіону займалося багато вчених, зокрема: В.В. Лагодієнко, О.І. Маслан, Н.І. Моіссєєва, О.М. Павлова, К.В. Павлов, В.Ф. Семенов, В.О.Ткач і інші. Однак, потребують вагомих теоретичних та практичних доповнень та узагальнень питання оцінки інноваційної привабливості регіонів України та з'ясування в результаті цього інтегрального показника інноваційної активності.

Можливо стверджувати, що «метою оцінки ефективності інноваційної діяльності є комплексний аналіз ефективності та її впливу на найважливіші показники підприємства, визначення доцільності й оптимальних варіантів реалізації нововведень, оперативне коригування параметрів інноваційних проектів та підтримка стратегічних інноваційних рішень» [18].

Для визначення інтегральної оцінки найбільш привабливих регіональних ринків проведемо аналіз інноваційної діяльності за її видами по основних регіонах України: Північний, Південний, Західний і Східний. Проаналізуємо які нововведення є більш впровадженні в тих чи інших районах і за 4 бальною шкалою оцінимо їхні результати. В кінцевому результати отримаємо рейтинг найбільш та найменш привабливих регіонів для туристів [7].

Науковці Лагодієнко В.В. і Довгаль О.В. сформували свою модель комплексної оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, завдяки якої можна встановити інтегральний показник рівня його інноваційного розвитку [4].

У даній роботі інтегральний показник ступеня розвитку підприємства в сфері інновацій, розкриває підсумки оцінювання певних техніко-економічних показників функціонування підприємства, що базуються на встановленні узагальнюючих показників методом використання системи часткових показників і експертного опитування.

Відповідно до висвітленої моделі комбінованої оцінки, інтегральний показник сформуємо за показниками видів інновацій у сфері туризму по регіонах України:

- інноваційність продукту оцінюється за розгалуженням туризму, бал надається тому регіону, що популяризує більшу кількість різновидів туризму;
- технічно-маркетингові інновації - оцінюються показниками технологічного оновлення в процесі інноваційної праці підприємства: він включає використання інформаційних мереж: Інтернет, соціальних мереж, доступ до туристичної організації в межах он-лайну. Також даний вид оцінюється за кількістю обслуговуваних клієнтів;
- організаційно-управлінські інновації оцінюються на базі показників, які описують інноваційний потенціал підприємства: пошук показників використання фінансових ресурсів, кадрового потенціалу, масштабності підприємства і фінансових показників: сплаченого податку в державний бюджет;
- сервісні інновації оцінюються показниками, що характеризують коло обслуговуваних операцій та інфраструктурою регіону.

Для подальшого аналізу було проаналізовано туристичний ринок України за регіонами та сформовано рейтинг туроператорів (рис. 1). Дана інформація була отримана із сайту «ТурПравда Україна» - який створений із метою обміну досвідом між туристами. Ми вибрали топ 4 найпопулярніших туристичних організацій [1]: Joing Up – Північний регіон; Anex – Західний регіон; TPG – Південний регіон; TEZ tour – Східний регіон.

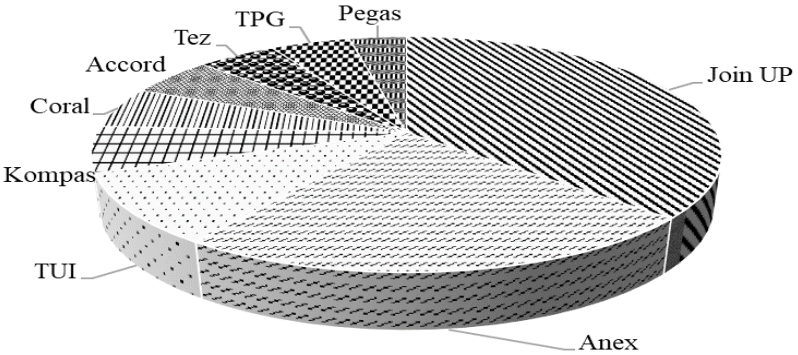

Рис. 1. Кругла діаграма популярності туроператорів на туристичному ринку України за обсягами відправлень за 2019 р. [21]

Розглянемо перший вид інновацій в туризмі – продуктові. Задля цього проаналізуємо наскільки розгалужений туризм в регіонах України. Дані із державних органів статистики продемонстрували, що за кількістю туристів найбільша різновидність туризму в Північному регіоні таблиця 1. Сірим кольором виділено регіон який лідирує за тим чи іншим видом туризму за кількістю туристів. Найпопулярніший вид туризму – дозвілля і відпочинок.

Таблиця 1.

Дані кількості туристів за видами туризму і регіонами України [2]

Регіон	Кількість туристів, усього	У тому числі за метою поїздки						З них діти віком 0-17 років
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	Інші	
Північ	690419	40750	647290	3898	902	20520	2299	117478
Південь	19579	3913	16578	214	93	96	15	2471
Захід	38939	351	34235	8520	239	329	120	3574
Схід	28209	1578	21561	375	85	59	30	4163

Наступний вид інновацій - технічно-маркетингові. Вони найбільше впливають на споживачів. Адже за допомогою таких інновацій людям простіше знаходити і знайомитися з тими чи іншими турагентами, туроператорами, турами і загалом туристичними продуктами. Маркетингові і технічні зміни характеризують туристичні ринки щороку: появляються нові програмні забезпечення, нові соціальні мережі, технології просування і промоція підприємства. Чим активніше організація використовує даний вид інновацій тим ближче турагент до споживача.

Проаналізуємо регіони по кількості обслуговуваних клієнтів, та проведемо оцінку, (Табл. 2), [10].

Таблиця 2

Частка туристів, що були обслуговувані туристичними підприємствами, у 2019 році за регіонами [2, 10, 19]

	Усього	У тому числі			
		громадян України			Іноземців
		Усього	у тому числі подорожуючих		
			в межах території України	за кордоном	
Північ	350571	679786	37548	642238	37214
Південь	19465	19295	5705	13590	341
Захід	36271	35125	18306	16819	2005
Схід	23267	23220	4890	18330	116

Жовтим кольором відмічений регіон лідер по кількості обслуговуваних споживачів. Однозначним лідером є Північний регіон, оскільки він включає м. Київ – столицю нашої країни, через що кількість населення і клієнтів більша. Також в даному місті активно використовують різноманітні маркетингові інновації, рекламні компанії.

Щоб оцінити технічні інновації, проаналізуємо доступність та прозорість тур агенцій через Інтернет середовище. Загалом усі чотири об’єкти мають свої сайти, які успішно функціонують. Якщо розглядати доступність та просування через соціальні мережі, то перевага надається Joing UP, оскільки саме його сторінка містить найбільшу кількість зацікавлених потенційних клієнтів (Рис. 2).

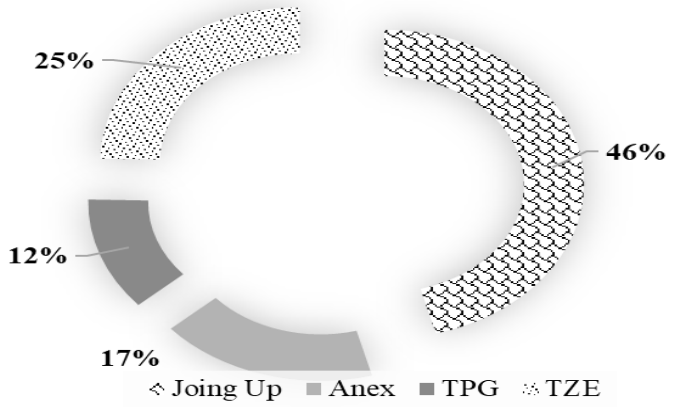

Рис. 2. Відсоткове співвідношення активності потенційних клієнтів на бізнес сторінках туристичних операторів в Instagram [12, 13, 14, 15, 17]

З даної діаграми видно, що найбільш доступним, популярним та цікавим для споживача є туристична агенція посередників Join UP, що зосереджена в Північному регіоні.

Наступний вид, що надає перевагу даному регіону в 1 бал, інновації організаційно-управлінські. Задля оцінки регіонів за даним показником проаналізуємо масштабність підприємств за кількістю працівників, та фінансові показники за сплаченим податком. Розглянемо середньооблікова кількість штатних працівників по регіонах. З таблиці 3. видно, що найбільша частка представників туристичної діяльності зосереджена знову ж таки в північному регіоні.

Таблиця 3

Масштабність туристичних представників в Україні у 2019 році за регіонами [2,3]

	Частка представників туристичної діяльності - усього, од	Середньооблікова кількість штатних працівників - усього, осіб	З них		
			спеціалісти вищої або середньої спеціальної освіти в галузі туризму	жінки	люди до 30 років
Північ	148	880	344	645	191
Південь	44	135	66	110	27
Захід	45	205	81	126	53
Схід	49	144	59	105	29

Розглянемо величину сплаченого податку до державного бюджету в розрізі чотирьох регіонів України (Табл. 4) Однозначним лідером за даними державної статистики по даному показнику виступає втретє північний регіон.

Таблиця 4

Показники доходу і сплаченого ПДВ представників туристичної діяльності у 2019 році за регіонами [2, 3]

	Дохід від реалізації туристичних послуг (без ПДВ, і інших неухильних платежів)	Сплачений ПДВ
Північ	4372592	874518
Південь	44442	8888
Захід	121368	24274
Схід	23431	9780

Останній вид інновацій – сервісні. Сюди відносимо розвиток та наявність туристичної інфраструктури. Під даною категорією пропонуємо усі наявні в регіоні готелі та інші об’єкти, що надають послуги з проживання для туристів, ресторани, кафе, розважальні центри, музеї та інші об’єкти туристичної зацікавленості. Проаналізувавши наявну інфраструктуру за регіонами можна узагальнити: є міста, які більш насичені різноманітними закладами і активно розвиваються, і навпаки деякі значно відстають у даному плані. В основному виграють туристичні міста: Львів, Одеса, Київ, Івано-Франківськ та частково Тернопіль. Вони насичені різноманітними ресторанами, кафе, барами, нічними клубами, розважальними комплексами. Значно відстають такі міста як: Суми, Житомир, Черкаси, Запоріжжя та інші.

Проаналізувавши статистичні дані по кількості колективних засобів розміщення людей можна сказати, що найбільша частка припадає на Південний регіон. Безпосередньо це пов’язано із географічним положенням даного району країни і близьким розташуванням до моря (Рис. 3.).

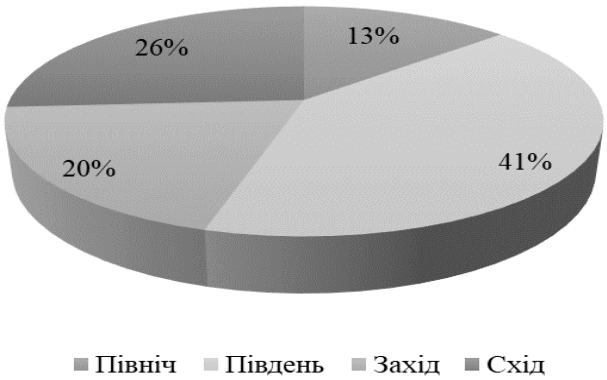

Рис. 3. Частка колективних засобів проживання туристів за регіонами України у 2019 році

Отже, підсумовуючи все вище згадане можна провести регіональну оцінку за розвитком інновацій див. табл. 5. по чотирьох бальній шкалі.

Таблиця 5

Підсумки оцінки рівня ІД і привабливості регіональних туристичних ринків

Регіон	Продуктові інновації	Технологічно-Маркетингові інновації	Організаційно-Управлінські Інновації	Сервісні	Разом к-сть балів
Північ	4	4	4	1	13
Південь	1	1	1	4	7
Захід	3	3	3	2	11
Схід	2	2	2	3	9

Можна сказати, що найвищий рівень ІД та привабливості, за методом комплексної оцінки інтегрального показника, має Північний регіон із кількістю балів – тринадцять (Табл. 5).

Така оцінка допомагає проводити моніторинг підприємств за показником рівня розвитку інновацій, формувати порівняльний аналіз інноваційного потенціалу організації та робити рейтинг в основі якого лежить інтегральний показник ІР.

Комплексний метод оцінювання, що спирається на інтегральний показник діяльності фірми, який пов'язаний із нововведеннями, передбачає створення досягнень даного рівня функціонування у системі економічного розвитку країни.

Зростання інноваційного розвитку регіональних туристичних ринків повинне бути пов'язане: перше, з оновленням пріоритетних виробничих фондів, що повинні бути основним джерелом розширення об'ємів виробництва та створення умов для формування товарів та послуг, що прирівнюються до світового зразка. Наступне – розвиток інноваційної праці регіональних туристичних підприємств повинен бути нерозривно пов'язаним із ресурсозбереженням. Останнє – враховуючи сучасні умови, інноваційний розвиток, має містити соціальну спрямованість, в якій безпека і життя людини забезпечуватимуть пріоритети інноваційного зростання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті методичні підходи показують економічну доцільність формування ефективної системи впровадження інноваційних проектів на туристичних фірмах, для того щоб покращити рівень розвитку регіональних туристичних підприємств. Застосування інноваційних продуктів позитивно вплине на економічну стабільність та розвиток туристичної сфери та буде в нагоді про формуванні стратегічних планів розвитку туристичних кластерів за умов розвитку відповідного регіону.

Література

1. Відгуки про турагенства по містам: ТурПравда. URL: https://www.turpravda.ua/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%84%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%8B/%D0%9A%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D1%81%D1%82%D1%803/

2. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua).

3. Кількість туристів обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.

4. Лагодієнко В.В., Довгаль О.В. Чинники економічного зростання регіонів в умовах диспропорційності. «Актуальні проблеми інноваційної економіки» науковий журнал. № 3. 2018. С. 15-21.

5. Лагодієнко В.В., Андрусів У.Я. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 2. С. 81-89.

6. Маслак О.І., Квятковська Л.А. Система оцінки показників інноваційного потенціалу промислового підприємства: Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2010. №9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=298

7. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Вплив сукупних витрат на обсяги національного виробництва. Економічний часопис XXI. Scopus Indexed. 2018, №172(7-8), С. 44-50.

8. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України. Монографія. Луцьк. Вид-во «Терен». 2019. 542 с.

9. Павлова О.М., Павлов К.В., Блеянюк М.О., Євпак Ю.С. Соціальні та креативні індустрії в розвитку концепції розумних міст. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-Друк. 2019. №4(20). С.7-14.

10. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід: електронна стаття. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/rozhnova.htm

11. Рейтинг туроператорів України та найпопулярніших напрямів складений за зимовий сезон на основі показників продажів найбільших агентських мереж України URL: https://joinuplviv.com/reitynh-turoperatoriv-ukrainy-2016/

12. Сторінка інстаграм Anex Tour. URL: https://www.instagram.com/anex_tour_ukraine/?hl=uk

13. Сторінка інстаграм Joing UP. URL:https://www.instagram.com/joinup.touroperator/?hl=uk

14. Сторінка інстаграм TEZ URL:https://www.instagram.com/teztour_ukraine/?hl=uk

15. Сторінка інстаграм TPG. URL:https://www.instagram.com/tpg_kiev_ukraine/?hl=uk

16. Стрішенець О.М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII- кінець XVIII ст.): монографія. Чернівці. 2009. 304 с.

17. Стрішенець О.М., Ляшенко О.М. Теоретичні аспекти туристичних кластерів як детермінант соціально-економічного розвитку регіону. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-друк. 2017. №4(12). с. 7-13.

18. Товт Т.Й. Методичні підходи до визначення показників ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні : Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20. С. 240 – 249.

19. Цибульський В.О. ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА НИХ зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 3-4 берез. 2019 р. Львів, 2019. С. 50–53. URL: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F2/eui_2015_2_21%20(1).pdf.

20. Volodymyr Lagodiienko, Oleh Karyy, Mykola Ohiienko, Olga Kalaman, Iryna Lorvi, Tamara Herasimchuk. Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019, Vol. 8, no. 3. P. 5220-5225.

21. Де відпочивали українці у 2019 році? Детальний аналіз та статистика від сервісу Misto.travel. URL: https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/

References

1. Vidhuky pro turahenstva po mistam: TurPravda. URL: https://www.turpravda.ua/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%84%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%8B/%D0%9A%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D1%81%D1%82%D1%803/

2. Derzhavna sluzhba statystyky. Ofitsiinyi sait. URL: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (ukrstat.gov.ua).

3. Kilkist turystiv obsluhovanykh turoperatoramy ta turahentamy, za vydamy turyzmu [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://ukrstat.org/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.

4. Lahodiienko V.V., Dovhal O.V. Chynnyky ekonomichnoho zrostannia rehioniv v umovakh dysproportsiinosti. «Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky» naukovyi zhurnal. № 3. 2018. S. 15-21.

5. Lahodiienko V.V., Andrusiv U.Ia. Rehionalna ekonomichna polityka v umovakh dysproportsiinosti: shliakhy minimizatsii. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. 2018. Tom 3. № 2. S. 81-89.

6. Maslak O.I., Kviatkovska L.A. Systema otsinky pokaznykiv innovatsiinoho potentsialu promyslovoho pidpryiemstva: Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika». 2010. №9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=298

7. Mudrak R.P., Lahodiienko V.V., Lahodiienko N.V. Vplyv sukupnykh vytrat na obsiahy natsionalnoho vyrobnytstva. Ekonomichnyi chasopys XXI. Scopus Indexed. 2018, №172(7-8), S. 44-50.

8. Pavlov K. V., Pavlova O. M. Formuvannia ta rehuliuvannia konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh zhytla Ukrainy. Monohrafiia. Lutsk. Vyd-vo «Teren». 2019. 542 s.

9. Pavlova O.M., Pavlov K.V., Bleianiuk M.O., Yevpak Yu.S. Sotsialni ta kreatyvni industrii v rozvytku kontseptsii rozumnykh mist. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. Vezha-Druk. 2019. №4(20). C.7-14.

10. Problemy ta perspektyvy rozvytku etnoturyzmu: zarubizhnyi ta ukrainskyi dosvid: elektronna stattia. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/rozhnova.htm

11. Reitynh turoperatoriv Ukrainy ta naipopuliarnishykh napriamiv skladenyi za zymovyi sezon na osnovi pokaznykiv prodazhiv naibilshykh ahentskykh merezh Ukrainy URL: https://joinuplviv.com/reitynh-turoperatoriv-ukrainy-2016/

12. Storinka instahram Anex Tour. URL: https://www.instagram.com/anex_tour_ukraine/?hl=uk

13. Storinka instahram Joing UP. URL:https://www.instagram.com/joinup.touroperator/?hl=uk

14. Storinka instahram TEZ URL:https://www.instagram.com/teztour_ukraine/?hl=uk

15. Storinka instahram TPG. URL:https://www.instagram.com/tpg_kiev_ukraine/?hl=uk

16. Strishenets O.M. Tovarne vyrobnytstvo i torhivlia v Ukraini (druha polovyna XVII- kinets XVIII st.): monohrafiia. Chernivtsi. 2009. 304 s.

17. Strishenets O.M., Liashenko O.M. Teoretychni aspekty turystychnykh klasteriv yak determinant sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. Vezha-druk. 2017. №4(12). s. 7-13.

18. Tovt T.I. Metodychni pidkhody do vyznachennia pokaznykiv efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv v Ukraini : Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2010. Vyp. 20. S. 240 – 249.

19. Tsybulskyi V.O. DOSLIDZhENNIa SUTNOSTI POPYTU TA PROPOZYTsII NA RYNKU TURYSTYChNYKh POSLUH TA FAKTORIV VPLYVU NA NYKh zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Lviv, 3-4 berez. 2019 r. Lviv, 2019. S. 50–53. URL: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F2/eui_2015_2_21%20(1).pdf.

20. Volodymyr Lagodiienko, Oleh Karyy, Mykola Ohiienko, Olga Kalaman, Iryna Lorvi, Tamara Herasimchuk. Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019, Vol. 8, no. 3. P. 5220-5225.

21. De vidpochyvaly ukraintsi u 2019 rotsi? Detalnyi analiz ta statystyka vid servisu Misto.travel. URL: https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/

Рецензія / Peer review: 14.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 331.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-275-281

ВОСКОБІЙНИК С. Я.
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті розглянуті особливості управління персоналом фермерських господарств, визначенні їх основні переваги та особливості регулювання. Досліджена система управління персоналом СФГ «ЛАД», формування якої є найважливішою передумовою успішного розвитку та подальшого функціонування кожного підприємства, оскільки воно спрямоване на забезпечення швидких темпів його економічного зростання та досягнення високих стандартів життя кожного працівника. Проведені розрахунки фінансово-економічного стану господарства, що засвідчує про успішну та ефективну діяльність. Проаналізовані склад і структура персоналу господарства, відповідно до статевої та вікової категорій, а також освітньо-кваліфікаційна структура персоналу та ефективність його використання. Дані розрахунки засвідчують, що у СФГ «ЛАД» недостатньо ефективна система управління персоналом, оскільки там низька оплата праці та освітньо-кваліфікаційний рівень працівників, відсутні соціальні пільги і будь яке стимулювання. У процесі дослідження морально-психологічного клімату в колективі виявилось, що персонал задоволений, що працює у даному господарстві, задоволений керівництвом та колективом. Ступінь довіри до персоналу дуже високий, що свідчить той факт, що вони активно беруть участь у прийнятті рішень, має місце делегування повноважень та ініціювання самостійного виконання завдань. Після проведених досліджень сформовані висновки та запропоновані шляхи покращення системи управління персоналом СФГ «ЛАД», а також для всіх фермерських господарств.

Ключові слова: персонал, управління персоналом, система управління персоналом, фермерське господарство, професійно-кваліфікаційний рівень працівника, морально-психологічний стан господарства

VOSKOBIINYK S.
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z.Gzhytskyj, Lviv, Ukraine

FEATURES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE FARM

В даній статті розглянуті особливості управління персоналом фермерських господарств, визначенні їх основні переваги та особливості регулювання. Досліджена система управління персоналом СФГ «ЛАД», формування якої є найважливішою передумовою успішного розвитку та подальшого функціонування кожного підприємства, оскільки воно спрямоване на забезпечення швидких темпів його економічного зростання та досягнення високих стандартів життя кожного працівника.

Дослідження особливостей управління персоналом у фермерських господарствах, а також у конкретному підприємстві СФГ «ЛАД». Аналіз його фінансово-господарської діяльності, розрахунок складу і структури персоналу господарства, відповідно до статевої та вікової категорій, а також освітньо-кваліфікаційної структура персоналу та ефективність його використання за період 2015-2017 рр.

Проведені розрахунки фінансово-економічного стану господарства, що засвідчує про успішну та ефективну діяльність. Проаналізовані склад і структура персоналу господарства, відповідно до статевої та вікової категорій, а також освітньо-кваліфікаційна структура персоналу та ефективність його використання. Дані розрахунки засвідчують, що у СФГ «ЛАД» недостатньо ефективна система управління персоналом, оскільки там низька оплата праці та освітньо-кваліфікаційний рівень працівників, відсутні соціальні пільги і будь яке стимулювання. У процесі дослідження морально-психологічного клімату в колективі виявилось, що персонал задоволений, що працює у даному господарстві, задоволений керівництвом та колективом. Ступінь довіри до персоналу дуже високий, що свідчить той факт, що вони активно беруть участь у прийнятті рішень, має місце делегування повноважень та ініціювання самостійного виконання завдань.

Проведені розрахунки засвідчують успішну діяльність СФГ «ЛАД», але недостатньо ефективну систему управління персоналом, оскільки освітньо-кваліфікаційний рівень працівників низький, працівники незадоволені досить невисокою оплатою праці та відсутні соціальні пільги і будь яке стимулювання. Щодо морально-психологічного клімату колективу, то він достатньо високий. Колектив згуртований і працює як одна команда, допомагаючи один одному у різних обставинах. Персонал позитивно ставиться до перекваліфікації і навчання. Також вони готові кооперуватися з іншими підприємствами для зміцнення власних позицій в умовах високої конкуренції. Проте керівництво не створює умови для самореалізації та саморозвитку свого персоналу, хоча і має перспективне бачення свого підприємства.

Keywords:. персонал, управління персоналом, система управління персоналом, фермерське господарство, професійно-кваліфікаційний рівень працівника, морально-психологічний стан господарства

Постановка проблеми. Серед існуючих організаційно-правових форм ведення сільського господарства фермерське господарство є найперспективнішим, адже сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи. А сільськогосподарська праця як основний вид трудової діяльності персоналу фермерських господарств набуває в цьому аспекті особливого значення, оскільки пов’язана з виробництвом суспільно корисних продуктів (продуктів харчування в першу чергу), необхідних для задоволення первинних потреб усього людства [6, С. 99]. У зв’язку з цим питання дослідження особливостей та вдосконалення управління персоналом на сучасному етапі господарювання фермерських господарств набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі розвиток та особливості фермерських господарств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях

таких науковців як: Я. Березівський [1], Д. Васильківського [2], М. Горіховського [7], М. Маліка [3], Ю. Меллора [9], Л. Михайлової [4], В. Ульянова [6] О. Шпикуляка [3], М. Шульського [7] та ін. Проте ними лише частково і в недостатній мірі яскраво висвітлена тема саме управління персоналом у фермерських господарствах.

Формулювання цілей дослідження. Основними цілями даної статті є: дослідження особливостей управління персоналом у фермерських господарствах на прикладі СФГ «ЛАД», зокрема дослідження складу і структури його персоналу, відповідно до статевої та вікової категорій, освітньо-кваліфікаційну структуру персоналу, ефективність його використання та морально-психологічний стан господарства.

Виклад основних результатів дослідження.

В сучасних умовах господарювання фермерських господарств виникла об'єктивна необхідність в належному приділенню уваги до власного персоналу та особливостей його управління. Підвищення ролі персоналу зумовлено такими чинниками як: загострення конкуренції на ринку; змінами в змісті праці, тобто застосування нової техніки та технологій; важливості самоорганізації та саморозвитку персоналу; змінами в системі цінностей персоналу тощо.

Враховуючи, той факт, що працівниками фермерських господарствах, є члени однієї родини, то їх процес формування та розвитку персоналу містить ряд певних особливостей.

У фермерських господарствах є свої переваги це: «поєднання в особі фермера функцій управлінця, виконавця робіт і власника є потужним мотиваційним чинником; єдність інтересів сім'ї; мобільність фермерських господарств, що дає змогу їм брати участь у різноманітних проектах; конкуренти на рівні окремих територій іншим типам сільськогосподарських підприємств» [1, С. 91], а також є і недоліки: «невелика площа землекористування, що є причиною високої капіталомісткості виробництва продукції, яка звужує застосування прогресивних ресурсоощадних технологій, поєднання і розміщення сільськогосподарських галузей, їх спеціалізацією і концентрацією; незадовільне забезпечення фермерських господарств технікою; відсутність потужних джерел фінансування і кредитування розвитку фермерських господарств; недостатній рівень професійної підготовки багатьох фермерів, відсутність менеджерських навиків тощо» [1, С. 91].

Взагалі, діяльність фермерських господарств в Україні регулюється Законом України «Про фермерське господарство» № 973 –IV від 19 червня 2003 року. Згідно цього закону: «Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом)» [5].

Керівником малих фермерських господарств є голова родини, який виконує функції як управлінця, так і менеджера по підбору персоналу, так і безпосереднього учасника виробничого процесу. Він на власний розсуд та ризик розпоряджається доходами господарства та приймає управлінські рішення.

Як управлінський, так і штатний персонал складається з членів родини, а потреба у залученні сезонних працівників досить невелика через малу масштабність виробництва. Цей факт є позитивною стороною малих фермерських господарств, оскільки, їх власна справа базується на сімейних цінностях і характеризується високою стабільністю кадрів.

Щодо загального професійно-кваліфікаційного рівня працівників даних господарств, то він може бути низьким, оскільки, якщо члени ФГ здобули ту, чи іншу освіту, практично не витрачають свій час та кошти на навчання чи підвищення кваліфікації.

Голова фермерського господарства забезпечує належні умови праці, з утриманням вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії тощо.

Мотиваційними чинниками членів таких формуваннях є покращення загальних сімейних благ, бажання батьків привити навики підприємництва своїм дітям, які беруть безпосередню участь у розбудові власного бізнесу.

В управлінському апараті працюють не тільки члени родини, а й наймані працівники. Також у штат здійснюється найм працівників і при потребі посезонно. З ними укладається трудовий договір, в якому вказані строки договору, умови праці та відпочинку, форма та розмір оплати праці, яка не повинна бути меншою за встановлений розмір мінімальної заробітної плати в Україні за даний рік.

Професійна освіта та підвищення кваліфікації здійснюється лише для дітей та членів родини, а для управлінського персоналу можуть фінансувати відвідування навчальних семінарів, курсів з цілями підвищення їх знань для ефективного ведення господарства.

Негативним є те, що саме через найманих працівників, які не являються членами фермерського господарства та не проникнуті «духом сімейності», саме тому у великих ФГ спостерігається низька стабільність кадрів.

Наочним прикладом цих особливостей є діяльність СФГ «ЛАД». Її система управління персоналом забезпечує максимальне та вчасне забезпечення кількісного складу працівників, підтримання високого морально-психологічного рівня згуртованості колективу з метою задоволення потреб як споживачів, так і працівників селянського (фермерського) господарства.

Селянське (фермерське) господарство «ЛАД» знаходиться у Київській області Білоцерківському районі в селі Піщана на вулиці Польова, 63, яке керується Законом України «Про фермерське господарство», Земельним, Цивільним, Господарським кодексами України та іншими діючими законодавчими актами України та власним статутом.

Метою діяльності господарства є діяльність по вирощуванні та реалізації сільськогосподарської продукції. Основними видами діяльності є: вирощування зернових культур (окрім рису), бобових культур і насіння олійних культур; вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів.

Засновником та головою даного господарства є Ляшенко Анатолій Вікторович, який, маючи у своїй власності земельні ділянки, на власний ризик 27 червня 2001 року заснував СФГ «ЛАД». Він та загальні збори членів даного господарства (діти та родичі голови СФГ) є органами управління.

Господарство діє на умовах самоокупності. Всі витрати воно покриває за рахунок власних прибутків. Щодо напрямку діяльності, то воно самостійно визначає напрямок своєї діяльності, спеціалізацію, здійснює виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку у встановленому порядку та реалізацію; на свій розсуд добирає по (вітчизняних, іноземних) економічних зв'язках в усіх сферах діяльності.

Прибуток фермерського господарства утворюється з надходжень від їх господарської діяльності після покриття всіх матеріальних та прирівняльних до них витрат відповідно до Законодавства податків, зборів та інших платежів до бюджету. Прибуток розподіляється за рішенням засновника СФГ «ЛАД» за підсумками року у вигляді дивідендів. Також цей прибуток можна використовувати у розширенні та подальшому розвитку виробничої діяльності господарства. У разі збиткової діяльності фермерського господарства, на Загальних зборах приймаються рішення та здійснюються заходи, щодо покриття збитків, шляхом відповідного використання коштів та майна господарства.

СФГ «ЛАД» займається вирощуванням озимими пшеницею та ячменем, кукурудзою на зерно, горохом, соєю та соняшником. Із даних таблиці 1 можна спостерігати збільшення у 2017 році, відносно 2015 року таких показників як: площі сільськогосподарських угідь на 12,71 %; середньооблікової кількості працівників на 50 %; доходу (виручки) на 100 га сільськогосподарських угідь та на 1 працівника на 78,57 % та на 34,18 % відповідно; прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь та на 1 працівника, який збільшився у 3 рази та більше, ніж у 2 рази відповідно; рівня рентабельності аж на 72,66 в.п.

Таблиця 1

Основні економічні показники СФГ «ЛАД» Білоцерківського району Київської області за 2015-2017 рр.

Показники	2015 р.	2016р.	2017 р.	Відно-шення 2017 р. до 2015р., %
Площа с.-г. угідь, га	458,0	467,0	516,2	**112,71**
у тому числі рілля	458,0	467,0	516,2	**112,71**
Середньооблікова кількість працівників, осіб	10	13	15	**150,00**
у т.ч. у рослинництві	10	13	15	**150,00**
тваринництві	-	-	-	-
Землезабезпеченість 1 працівника, га с.-г. угідь	45,8	35,9	34,4	**75,11**
Середньомісячна оплата праці, грн.	1023	1779	1913	**187,00**
у т.ч. у рослинництві	1023	1779	1913	**187,00**
тваринництві	-	-	-	-
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн				
валової продукції	727	690	793	**109,08**
доходу (виручки)	1540	1807	2750	**178,57**
прибутку	430	778	1449	**3 Р**
На 1 працівника, тис. грн				
валової продукції	333	248	273	**81,98**
доходу (виручки)	705	649	946	**134,18**
прибутку	197	280	499	**253,30**
Рівень рентабельності всього, %	38,73	75,65	111,39	**Х**
у т.ч. у рослинництві	38,73	75,65	111,39	**Х**
тваринництві	-	-	-	-

Джерело: розраховано автором за даними Ф 29 с.-г., 2 -Ферм та фінансових звітів СФГ«ЛАД»

Отже, можна зробити висновок про успішне господарювання фермерського господарства за досліджуваний період.

Голова та одночасно засновник даного господарства Ляшенко Анатолій Вікторович є досить розумною, високо толерантною людиною, хорошим організатором та прекрасним підприємцем, який, започаткувавши власну справу, сприяв економічному розвитку свого населеного пункту та створенню нових робочих місць.

Господарство зареєстроване як платник внесків на загально-обов'язкового державного соціального страхування в органах Пенсійного фонду України і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Відповідно до цього члени господарства, фізичні особи, які досягли 16-річного віку та особи, що працюють по трудовому договору у СФГ «ЛАД» підлягають державному страхуванню і пенсійному забезпеченню в порядку встановленому законом. Їм видаються трудові книги, в яких записується час роботи в СФГ та зараховується у загальний і безперервний стаж роботи.

До складу СФГ «ЛАД» входять: голова, адміністративно-управлінський персонал, виробничий, інженерно-технічний та обслуговуючий персонал. Сезонні працівники практично не залучаються.

Розмір оплати праці, що працюють по трудовому договорі не менша встановленого державного розміру мінімальної заробітної плати та не залежить від кінцевих здобутків СФГ. Їм виплачується той розмір заробітної плати, який зазначений у трудовому договорі. У господарстві немає система матеріального стимулювання працівників за заслугами у вигляді премій, надбавок, тощо.

Голова СФГ «ЛАД» несе відповідальність за створення безпечних умов праці для членів свого господарства та осіб, з якими укладено трудовий договір, та за додержанням правил техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки.

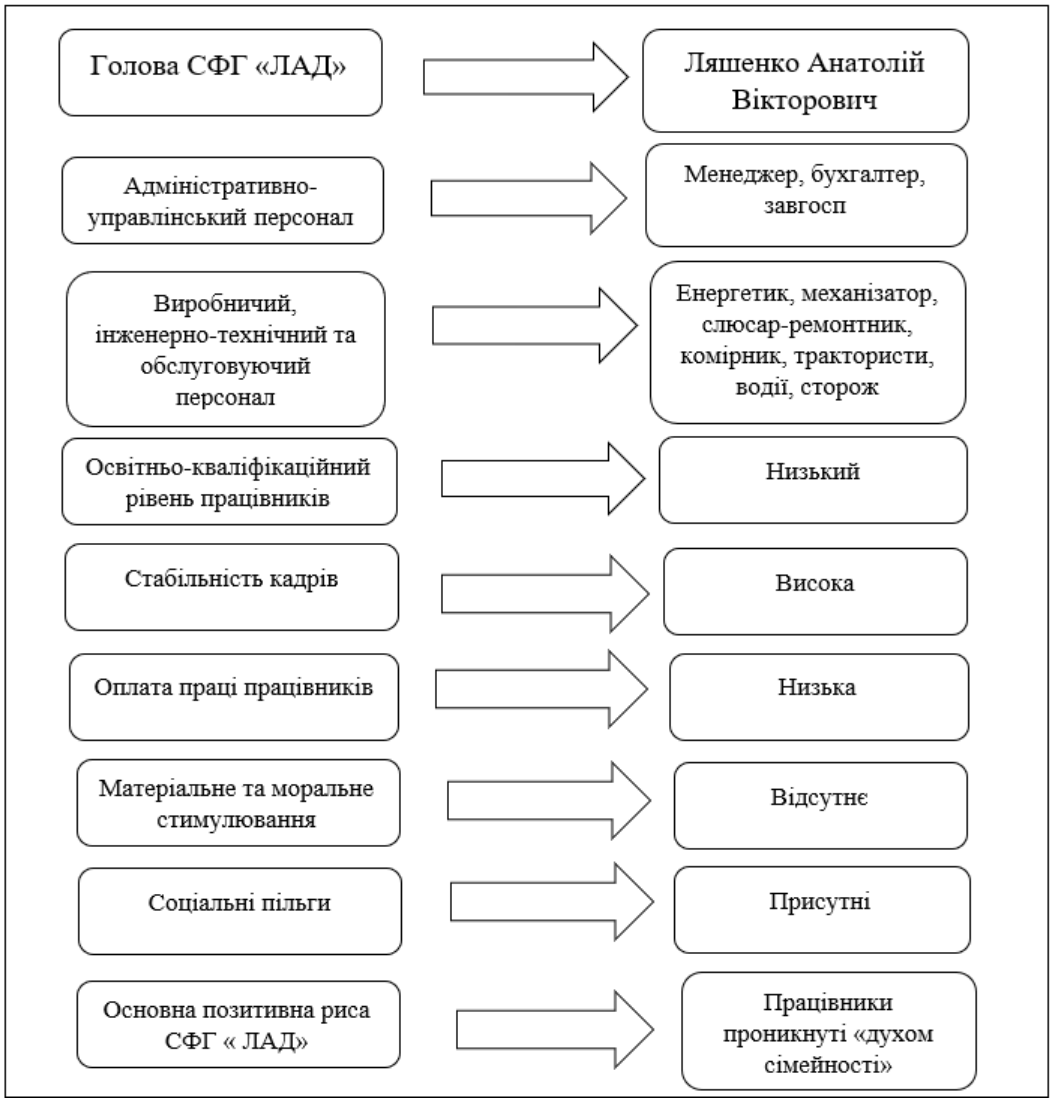

Рис.1. Особливості управління персоналом СФГ «ЛАД»

Джерело: досліджено автором

Формування системи управління персоналом є найважливішою передумовою успішного розвитку та подальшого функціонування кожного підприємства, оскільки воно спрямоване на забезпечення швидких темпів його економічного зростання та досягнення високих стандартів життя кожного працівника.

Для дослідження безпосереднього впливу цієї системи на діяльність сільськогосподарських підприємств, необхідно здійснити її оцінку у кожному з досліджуваних підприємств.

Перш за все, розглянемо склад та структуру персоналу у СФГ «ЛАД», розглядаючи при цьому статеву та вікову категорію. Із таблиці 2 видно, що співвідношення адміністративно-управлінського персоналу до виробничого, інженерно-технічного та обслуговуючого персоналу – 28:72, що свідчить про надлишок управлінських кадрів і недостатня кількість інших, оскільки оптимальним співвідношенням є 20:80. Наймолодшому працівнику господарства 20 років, а найстаршому – 57 років. Щодо наявності у даному підприємстві невеликої кількості жінок, у порівнянні з чоловіками, то це пов'язано з його виробничою специфікою і тому цілком виправдане.

Таблиця 2

Склад і структура персоналу СФГ «ЛАД», відповідно до статевої та вікової категорій*

Показники	Керівники	Спеціалісти	Службовці	Робітники	Всього працівників	З них		З них мають вік			
						чоловіків	жінок	15-24	25-54	55-64	65 і старші
Чисельність працівників, чол	1	4	4	9	18	16	2	2	6	10	-
Структура, %	5,6	22,2	22,2	50,0	100,0	88,9	11,1	11,1	33,3	55,6	-

*Досліджено автором станом на 01 грудня 2017 року

Проведені розрахунки у СФГ «ЛАД» показали, що у 2015 році коефіцієнт плинності становив 1,15, у 2016 році дещо знизився до 1,06, а у 2017 році уже становив 1,11.

У 2015 році потреба в кадрах становила 15 %, у 2016 році, дещо зменшилась до 6 %, а у 2017 році – 11 %. Це означає, що підприємству в 2017 році потрібно було прийняти 2 молодих кваліфікованих працівників.

Розрахований показник плинності був найнижчим у 2016 році і становив 0,06, а у 2015 та 2017 роках була приблизно однаковою – 0,23 та 0,22 відповідно. Це свідчить про те, що найнижчою плинність кадрів була у 2016 році. У 2015 році було звільнено 2 працівників за порушення трудової дисципліни, а всі інші працівники за весь досліджуваний період звільнились за власним бажанням, у зв'язку із трудовою міграцією за кордон. Керівництву потрібно покращувати кадрову політику у господарстві для того, щоб зменшувати плинність кадрів, які переходять у інші сфери діяльності чи виїжджають за кордон, де є кращі умови праці.

Таблиця 3

Освітньо-кваліфікаційна структура персоналу СФГ «ЛАД»*

Показники	Всього працівників	з них мають освіту		з них підвищили кваліфікацію	
		вищу	середню спеціальну	безпосередньо на виробництві	у загальноосвітніх навчальних закладах
Чисельність працівників,чол	18	1	17	-	2
Структура, %	100	5,6	94,4	-	11,1

*Досліджено автором станом на 01 грудня 2017 року

Дана таблиця 3 свідчить про низький освітньо-кваліфікаційний рівень персоналу даного підприємства.

Із даних розрахунків видно, що за досліджуваний період у даному господарстві в 2015 році рівень кваліфікації його працівників був досить низьким (0,4), а у 2017 році став нижчим (0,3). Це доводить той факт, що підприємство не створює умов та не витрачає коштів для покращення освітньо-кваліфікаційного рівня своїх працівників.

Витрати на персонал охоплює витрати на: залучення, оплату праці, винагороду, стимулювання, розвиток, соціальні витрати та звільнення. Саме оцінивши ефективність витрат на персонал, з фінансової точки зору, можна оцінити наскільки ефективно та продуктивно використовується персонал у підприємстві.

Ефективність витрат на персонал означає, що 1 тис.грн, яку підприємство витратило на оплату праці принесло підприємству доходу у 2015 році 37,49 тис.грн, у 2016 році - 40,65 тис.грн, а у 2017 році - 41,24 тис.грн.

Аналіз ефективності витрат на персонал за досліджуваний період довів, що вона є недостатньо висока, оскільки, у 2017 році вона була найбільшою і становила лише 41,24 тис.грн.

Із даних розрахунків, що були здійснені у СФГ «ЛАД» видно, що коефіцієнт задоволеності працівника заробітною платою нижче одиниці, що свідчить про часткову незадоволеність оплатою праці персоналу – у 2015 та 2016 роках він була однаковим і становив 0,93, а у 2017 році зменшився до 0,88. Дана ситуація спостерігається, практично, в усіх сільськогосподарських підприємствах нашої країни.

Попри, недостатню заробітну плату, як свідчить звіт «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві» (форма №2-ферм) даного підприємства, у ньому здійснюються відрахування на соціальні заходи. Це є досить позитивним фактом, оскільки, доводить те, що керівник СФГ «ЛАД» піклується про своїх підлеглих, а це в свою чергу забезпечує, хоч і помірну, стабільність кадрів.

Ще одним із показників успішного управління та діяльності керівника є рівень сформованості морально-психологічного клімату колективу. Якщо стан міжособистісних відносин сприяють продуктивній діяльності, тобто рівень згуртованості високий, то це позитивно відображається на успішній діяльності підприємства в цілому.

У процесі дослідження виявилось, що персонал задоволений, що працює у даному господарстві, задоволений керівництвом та колективом. Ступінь довіри до персоналу дуже високий, що свідчить той факт, що вони активно беруть участь у прийнятті рішень, має місце делегування повноважень та ініціювання самостійного виконання завдань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що працівники СФГ «ЛАД» захищені державою, а голова виступає гарантом у забезпеченні їх легальним працевлаштуванням, вчасної виплати заробітної плати, щорічної відпустки, а також дотримання належних умов праці.

Проте, попри високі показники прибутковості, дане підприємство недостатньо належно відноситься до власного персоналу. Про це свідчать такі факти, як: низька оплата праці та освітньо-кваліфікаційний рівень працівників, немає будь якого стимулювання та відсутні соціальні пільги, такі як: житлово-комунальні, медико-реабілітаційні, транспортні, соціально-побутові, соціально-трудові, пенсійні. Тому, можна зробити висновок про недостатньо ефективну систему управління персоналом у СФГ «ЛАД».

Колектив згуртований і працює як одна команда, допомагаючи один одному у різних обставинах. Проте вони не задоволенні власною оплатою праці і у підприємстві відсутні матеріальне та моральне стимулювання. Керівництво немає можливості створювати умови для самореалізації та саморозвитку свого персоналу, хоча і має перспективне бачення свого підприємства. Персонал позитивно ставиться до перекваліфікації і навчання. Також вони готові кооперуватися з іншими підприємствами для зміцнення власних позицій в умовах високої конкуренції.

Отже, головною передумовою успішного розвитку будь якого фермерського господарства є управління розвитком професійних і творчих якостей персоналу, розвитку їх інноваційності та високої кадрової активності, покращення матеріального становища персоналу, тобто виплата крім оплати праці ще й заохочувальні виплати у вигляді премій, надбавок тощо. Також керівництвом повинні забезпечуватись умови, що сприяють створенню та розвитку здорового морально-психологічного клімату в колективі, який теж впливає на загальний стан працівника та його продуктивність праці.

Література

1. Становлення та розвиток асоційованих форм аграрного бізнесу : монографія. Львів : ТзОВ «Ліга-Прес». 2010. 149 с.

2. Васильківський Д.М. Формування системи стратегічного управління конкурентоспроможністю фермерських господарств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 3. Т. 1 С. 11-14.

3. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК. 2018. №1 С. 11-20.

4. Михайлова Л.І. Кадрове забезпечення агропромислового виробництва: Теоретико-методологічні засади. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 50-54.

5. Про фермерські господарства : Закон України 19 червня 2003 року № 973-IV (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15 (дата звернення: 27.08.2019).

6. Ульянова В.С. Аналіз джерел мотивації праці персоналу фермерських господарств. Організаційна психологія. Економічна психологія, 2017. № 4 (11). С. 99-105.

7. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку: монографія. Львів : ЛНА ВМ та БТ імені С.З. Ґжицького. 2004. 392 с.

8. Horichovskyy M.V. (2015). Methods of assessment of competitiveness of agriculture. Buletinul Ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu‖ din Cahu, 2015. P. 13-19.

9. Mellor, J. W. The Farm, the Farmer, and Labor Supply. Agricultural Development and Economic Transformation. 2017. С. 75-86.

10. Fostering Productivity and Competitiveness in Agriculture OECD (2011). Organisation for Economic Cooperation and Development URL: http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/product/5111131e.

References

1. Stanovlennia ta rozvytok asotsiiovanykh form ahrarnoho biznesu : monohrafiia. Lviv : TzOV «Liha-Pres». 2010. 149 s.

2. Vasylkivskyi D.M. Formuvannia systemy stratehichnoho upravlinnia konkurentospromozhnistiu fermerskykh hospodarstv. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. 2018. № 3. T. 1 S. 11-14.

3. Malik M.I., Shpykuliak O.H. Tendentsii i perspektyvy rozvytku osobystykh selianskykh hospodarstv. Ekonomika APK. 2018. №1 S. 11-20.

4. Mykhailova L.I. Kadrove zabezpechennia ahropromyslovoho vyrobnytstva: Teoretyko-metodolohichni zasady. Ekonomika APK. 2015. № 2. S. 50-54.

5. Pro fermerski hospodarstva : Zakon Ukrainy 19 chervnia 2003 roku № 973-IV (zi zminamy). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15 (data zvernennia: 27.08.2019).

6. Ulianova V.S. Analiz dzherel motyvatsii pratsi personalu fermerskykh hospodarstv. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 2017. № 4 (11). S. 99-105.

7. Shulskyi M. H. Fermerstvo: problemy stanovlennia i rozvytku: monohrafiia. Lviv : LNA VM ta BT imeni S.Z. Gzhytskoho. 2004. 392 s.

8. Horichovskyy M.V. (2015). Methods of assessment of competitiveness of agriculture. Buletinul Ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu‖ din Cahu, 2015. R. 13-19.

9. Mellor, J. W. The Farm, the Farmer, and Labor Supply. Agricultural Development and Economic Transformation. 2017. S. 75-86.

10. Fostering Productivity and Competitiveness in Agriculture OECD (2011). Organisation for Economic Cooperation and Development URL: http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/product/5111131e.

Рецензія / Peer review: 12.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.341.42
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-282-285

ЕЛЬ-БОШ ДАЛІЛЬ МОНТАЇВНА
Запорізький національний університет

ВАЖЕЛІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА В ЕКОНОМІЦІ

На сучасному етапі розвитку економічної думки прийнято вважати, що ринкове і державне регулювання створюють єдиний економіко-правовий й організаційно-економічний механізм, який пристосовується до внутрішніх і зовнішніх економічних умов, що постійно змінюються. Стимулювання ділової активності, захист прав власності, боротьба з монополіями, формування та реалізація соціальної політики контроль за зовнішньоекономічною діяльністю, забезпечення економічної й екологічної безпеки, охорона принципів законності і правопорядку в економічній сфері, свободи підприємництва, регулювання грошового обігу, забезпечення стійкості національної валюти – такі базисні функції регулювання залишаються за державою за будь-яких моделей ринкової економіки. Ці функції не підпадають ані під зникнення, ані під втрату їх ролі. За певний відрізок часу можливі лише зміни форм, способів, механізмів реалізації зазначених функцій.

Для регіонального рівня регулювання оптимальне врахування місцевих особливостей і тенденцій соціально-економічного розвитку маємо приняти за основу. Саме на регіональному рівні відбувається процес взаємодії багатьох структур з первинною ланкою – підприємством, тому цей рівень має надзвичайно важливе значення. Адміністративні та правові інструменти, що зазвичай застосовуються для встановлення загальних бар'єрів в діяльності суб'єктів господарювання, лише у виняткових випадках виступають основою створення сприятливих умов для окремих виробництв і регіонів. До того ж створення об'єктів виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури на державному рівні виступає як інструмент структурної політики. Через надання фінансової допомогу у вигляді інвестиційних позичок, субсидій, надбавок, дотацій на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв реалізуються методи прямого регулювання. Здійснення структурної політики держави через методи непрямого регулювання відбуваєтьсячерез надавання кредитних і податкових пільг з диференціацією за відповідними галузями й виробництвами.

Ключові слова: економіка, економічні важелі, економічна політика, управління

EL-BOSH DALIL MONTAY
Zaporizhya National University

LEVERAGES IN MECHANISM OF REGULATION OF EFFECTIVE ACTIVITY AND STRUCTURAL POLICY IN THE ECONOMY

Market and state regulation is whole economic-law and organizational- economic mechanism that constantly adopt to changeable, in time and space, inner and outer terms of business. In any models of market economy state always held such classic functions as: stimulation of business activity, prohibiting of monopoly tendencies, ownership law defence, providing lawness in business sphere, freedom of entrepreneurship, regulations of money circulation, providing national currency resitance, formation and realization of national policy, control on foreign economic activity, providing economical and ecological safety of country, etc. No one of reminded functions disappears or loses its role. In historical aspect changes concern only forms, ways, mechanizms of realization these functions by the state.

The base of regional level of regulation is ability to optimal regard of local specialities and tendencies of social-economic development. This level has a great value, since this is the place where the process of cooperation of many structures with the initial link- enterprise takes a place. In practice of developed countries among such instruments are: administrative and law instruments which are used only for delineating common boundaries of business activity representatives, and in exlusive cases they are law base of favorable circumstances for certain enterprises and regions. Moreover, state entrepreneurship can be an instrument of structural policy, this realizes through creating objects of producing, social and market infrastructure. For realization of structural policy, the state can use methods of direct regulation – providing finanicial aid in way of investing allowances, subsidies, dotations, credits for development of some industries, productions, regions, or indirect regulation as - providing tax and credit benefits with differensiation on industries and productions. The levers of economic regulation cannot be imagined without a certain economic policy, financial instruments, economic standards; without infrastructure, taking into account structural changes in the composition of personnel on the grounds of education and qualification, technology, preferential taxation, the stimulating impact of which can be considered as a special type of subsidies for scientific research, encouraging the creation of new high-tech industries, etc.

Among the important tools of structural regulation in the short term should be noted tax policy, state assistance to individual firms or industries, state regulation of the interest rate, policy of accelerated depreciation, subsidies, state procurement of products, etc. In particular, a special type of subsidies for entrepreneurship can be considered the stimulating role of tax benefits. As a rule, the promotion of investments in estered regions, industries and enterprises is stimulated by the non-taxation of part of investment funds.

Thus, we can conclude that the state should help its own economy become competitive under the conditions of modern globalization processes. In the context of the global financial crisis, the issue of effective regulation is one of the most important problems, so the prospects for the development of the industry should be based on the development of ways and combination the efforts of the state apparatus and individual industries and enterprises.

Key words: economy, economic leverages, economic policy, regulations.

Definition. Economic levers are tools for managing the economy, which are also an integral part of the economic mechanism. They include a system of prices, tariffs, financial and credit transactions, taxes, etc.

The national economy is a set of all branches, economic complexes and regions of the country, united in whole system by various economic ties; historically formed within certain territorial limits system of production.

The components of the National Economy are: industries, national economic complexes, sectors, spheres, and the subjects of the national economic complex are households, enterprises, the state, firms, corporations and non-residents (in the open economy). Their effective functioning is determined by determining the general economic proportions of the development of the national economy.

Regulation (economy) - state rules and laws designed to control the behavior of firms, enterprises and other economic entities.

Problem Posing. Under current conditions of economic instability, the question of the effective regulating of the mechanism of the national economy is difficult to underestimate or ignore. The tools or levers governing economic processes at different levels and different directions should undoubtedly be taken into account for the correct understanding and implementation of the effective functioning of the economic mechanism.

Economic regulation extends to all links and elements of the economic process depending on the existing system, its problems and goals, which are currently present for a certain organizational unit, which by the way can be any economic entity from the state or even a state alliance to a private entrepreneur. The general economic value of the principle that justifies economic regulation (in general - state intervention in the economy) is the inability of the market, that is called to correct market mechanism errors. It should be noted that state regulation can be expedient only if the open market is unable to solve the problems of optimal resource allocation.

Recent Researches. In the recent years, many economic schools and academics have been working on the problem of economic efficiency and the impact on its multi-colored levers. Works were carried out in the direction of solving problems of effective use of production, management, financial, labor and information resources; prerequisites for improving the quality and efficiency of enterprises by creating a system of supporting management decisions basing on the introduction of effective risk management technologies, use of modern educational technologies, financial levers and incentives, a comprehensive system of motivation systems in the process of training managers. The problems of state regulation of economic processes using various methods and tools were investigated by such domestic and foreign authors as: S. Arbuzova, I. Bushueva, O. Vapnyarska, O. Grigorskaya, I. Dyakova, G. Kolodko, A. Krysovatyi, T. Koshchuk, V. Melnyk, G. Melnychuk, T. Lyvanaya, A. Sokolovska, D. Stechenko, V. Shchasenko, M. Tarasyuk, A. Nikityshyn, N. Chernysheva, I. Chugunov and others. However, in order to regulate the national economy, existing scientific developments and studies of the problems using certain methods and tools are mostly considered isolated from other areas of economic regulation, This situation, somehow, negatively affects the effectiveness of economic policy measures.

Status of the Problem Study. Study Purpose. Considering efficiency of the economy through existing multilevel and multi-directional levers of the economy, taking into account, different environments and paying attention to certain factors of influence, such as globalization, crisis, innovation, investment climate, paying attention to the marketing approach and even the influence of young people as a lever that has the most powerful talent for innovation, one can get a complete and oversight analytical system capable in diagnosing of existing problems and shortcomings in any economic environment.

The purpose of this article is to clarify the interpretation of the essence and substantive characteristics of the elements of organizational and economic management mechanisms, the main parameters of the functioning.

Main Material. The current economic situation in the state requires the preservation of acquired and natural advantages and overcoming obstacles that pose a danger to the successful development of both the economy as a whole and individual enterprises. The levers of the mechanism of economic efficiency are the most important tools for the implementation of economic policy at the level of enterprises, regions, and the national economy. At the enterprise level, they are a key means of justifying management decisions on optimizing resource costs, improving technologies, organizing investment activities. Leverage can be considered with the account of the subject of influence on macro- or micro levels.

Of course, several levers can affect one economic process, as well as one single lever can affect several areas of the control object, several processes.

The levers of economic regulation cannot be imagined without a certain economic policy, financial instruments, economic standards; without infrastructure, taking into account structural changes in the composition of personnel on the grounds of education and qualification, technology, preferential taxation, the stimulating impact of which can be considered as a special type of subsidies for scientific research, encouraging the creation of new high-tech industries, etc.

Various credit privileges related to economic levers (as their instruments) in economic structure regulation have their aim to make credit resources more accessible through financing in the form of subsidies, subsidies, investment allowances, budgetary loans, lower interest rates; encouraging investments in estered industries and regions. These are carried out through tax exemption of part of investment resources; accelerated depreciation, by which the state increases the norms of write-off of fixed capital, which contributes to its technical renewal; customs policy, which acts as a form of regulation of external sources of financing and attraction of additional funds for structural transformations.

The division of levers into economic, legal and organizational, social, technical and technological, sales and marketing can occur in the ratio of features of the economic state, the level of efficiency of activity and many other indicators.

To achieve the greatest efficiency in the process of structural policy allows system leverage of economic influence, which focuses on constructiveness, and provides a set of tools that allow its implementation. Economic levers of regulation of the economical structure by financial side are usually represented with lower interest rates, various loan benefits, financing in the form of subsidies, budgetary loans, subsidies, investment allowances, etc.

Measures of stimulation of the labor and capital overflow from some industries to others, curtail part of the production apparatus of depressed industries and industries; development of long-term plans at the state level; solving the state's problems related to the concentration of capital in capital-rich areas of structural restructuring of the national economy; national projects to solve urgent problems, targeted programs of structural restructuring, programs of job creation, training and retraining of labor within the framework of structural policy along with determining the priority directions of economic development – these are measures of the economic impact system and how they are developed and implemented.

Depending on the purpose of influence, methods of economic regulation may aim the following: to maintain stable economic growth; regulation of the sectoral and regional structure of the economy, counteraction to the economic cycle, stimulation of investments and achieving balance between savings and investments; redistribution of income; ensuring full employment; regulation of cash circulation; promotion of scientific, technical and research and development developments; social relations and social welfare, etc.

The implementation of these methods is carried out primarily through monetary, budgetary and social policy of the state. It should be emphasized that the role of these tools is not equivalent.

Based on the neoliberal classification, special objections from market regulation can cause tools that directly affect the price mechanism, competition conditions, those that temporarily support individual industries and regions in a direction that preserve outdated techno-technological enterprises, industries and inhibit progressive technological changes in them.

Much less objections can be caused by those tools that aim stimulating subsidies that facilitate the adaptation of economic entities to a change in the economic situation: subsidies for the rationalization of production; compensation for losses; due to objective factors of economic growth and production efficiency.

Among the important tools of structural regulation in the short term should be noted tax policy, state assistance to individual firms or industries, state regulation of the interest rate, policy of accelerated depreciation, subsidies, state procurement of products, etc. In particular, a special type of subsidies for entrepreneurship can be considered the stimulating role of tax benefits. As a rule, the promotion of investments in estered regions, industries and enterprises is stimulated by the non-taxation of part of investment funds.

In the recent years, most countries have been focusing on such production areas, where the structural effect of the development of high-tech technologies is widely performed and distributed. These technologies and products of high technological complexity grow by the temps much higher than those of traditional industries, along with the formation and development of them themselves.

It should be noted that innovation and investment policy is the foundation of a structurally ordered economy. A special role is played by an active scientific and technical policy, covering the training of highly qualified personnel, the level of which would correspond to modern production together with the stimulation of scientific research by the state and their introduction into production.

Conclusion. In the course of this study, by determining the specifics of the levers of the mechanism of regulation of effective activity and structural policy, we can conclude that the state should help its own economy become competitive under the conditions of modern globalization processes. In the context of the global financial crisis, the issue of effective regulation is one of the most important problems, so the prospects for the development of the industry should be based on the development and ways to combine the efforts of the state apparatus and individual industries and enterprises.

It is about structural economic policy to perform and control the function of coordinating all instruments and methods of influence on the economy, which are used by the state in the process of regulating the economy system in the market mechanism.

It should be noted that each country has its own system of adopted concept of state intervention in the economy, the choice of means and priorities in accordance with the specifics of the economic situation, the goals of socio-economic development against the background of the fact that the tools of state regulation are traditional. That is why the question of how, where and for what purpose to use the means of state regulation on structural transformations of the national economy in a particular country has no standard answer.To solve such issues, approach basing on the fact that the mechanism of functioning of the management system, at any level, provides a clear formulation of the goal of the economy, industry, individual enterprise in the main economic process and at different levels of its hierarchy. This allows to direct economic activity and track its results.

References

1. Ansoff I. Stratehichne upravlinnia : per. z anhl. / I. Ansoff. Moskva : Ekonomika, 1989. 358 s.
2. Van Khorn D.K. Osnovy finansovoho menedzhmentu. Moskva : Vyd. dim «Viliams», 2003. 992 s.
3. Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky: kurs lektsii / uklad. : I.P. Mosiiuk, N.M. Salatiuk. Kyiv : NUKhT, 2010. 98 s.
4. Didkivska L.I., Holovko L.S. Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky : navch. posib. Kyiv : Znannia.- Pres, 2000. 245 s.
5. Mekhanizm strukturnykh zrushen v ekonomitsi Ukrainy. Kyiv : In-t ekonomiky NANU, 2002. 496 s.

6. Mochernyi S.V., Yerokhin S.A., Kanishchenko L.O. Osnovy ekonomichnoi teorii; za red. S.V. Mochernoho. Kyiv : Akademiia, 1997. 464 s.
7. Stechenko D.M. Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2004. 262 s.
8. Ekonomichni vazheli URL: https://predmety.in.ua/ekonomichni-vazheli/
9. Kapinos H.I. Orhanizatsiia ta planuvannia vyrobnytstva URL: http://lubbook.org/book_557.html
10. Pakulin S.L., Topchii O.O. Ekonomika URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/53361.doc.htm

Рецензія / Peer review: 07.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 336.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-286-290

ФІЛІПОВА Н. В.
Чернігівський національний технологічний університет

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу та оцінці фінансування системи охорони здоров'я в Україні. Розглянуто структуру видатків зведеного бюджету України, ідентифіковано, що пріоритетним напрямом фінансування є соціальний захист та соціальне забезпечення. Аналіз статистичних даних за джерелами фінансування продемонстрував, що обсяг приватних витрат на охорону здоров'я зростає і становить 51,68% у 2018 році – це лікарняні каси, добровільне медичне страхування, некомерційні організації, приватні фірми і корпорації, фінансування Урядом становило 47,57%. Основні витрати за видами медичних послуг - послуги лікування та реабілітаційного лікування, затим йде надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам, допоміжні послуги для медичного лікування та інші послуги. Встановлено, що у порівнянні з розвиненими країнами фінансування охорони здоров'я в Україні більш ніж в десять разів нижче і складає лише 230,1 дол. США на рік. Не дивлячись на поступове зростання витрат в дану галузь, це носить номінальний характер. Серед основних причин низького фінансування виділено наступні: низький рівень ВВП, високий відсоток покриття бюджетними коштами заробітної плати та комунальних послуг, відсутність якісної фінансової моделі та залучення додаткових джерел фінансування.

Ключові слова: фінансування, охорона здоров'я, джерела фінансування, система охорони здоров'я, бюджет.

FILIPOVA N.
Chernihiv National Technological University

THE ANALYTICAL REVIEW OF SOURCES OF HEALTHCARE FINANCING IN UKRAINE

A key factor that ensures and directly influences the development of the health care system is its financing. Each country is constantly striving to improve its existing funding system to improve the efficiency of health facilities, and to promote and maintain public health. The main goal of the modern health care system is the availability and quality of medical services. Financial instability has the greatest impact on health care due to insufficient funding. These circumstances necessitate in-depth research and analysis of the financing of the health care system in Ukraine and the formation and development of qualitatively new approaches to its improvement and development.

The article is devoted to the analysis and evaluation of the financing of the health care system in Ukraine. The structure of expenditures of the consolidated budget of Ukraine is considered, it is identified that the priority area of funding is social protection and social security. Analysis of statistical data on sources of funding showed that the volume of private health care expenditures is growing and is 51.68% in 2018 - health insurance funds, voluntary health insurance, non-profit organizations, private firms and corporations), Government funding was 47, 57%. The main costs by type of medical services are treatment and rehabilitation services, followed by the provision of medical supplies to outpatients, ancillary services for medical treatment and other services. It is established that in comparison with developed countries, health care funding in Ukraine is more than ten times lower and amounts to only $ 230.1 per year. Despite the gradual increase in costs in this industry, it is nominal. Among the main reasons for low funding are the following: low GDP, high percentage of budget coverage of wages and utilities, lack of quality financial model, attracting additional sources of funding.

Keywords: funding, health care, sources of funding, health care system, budget.

Постановка проблеми. Ключовий фактор, що забезпечує та прямо впливає на розвиток системи хорони здоров'я є її фінансування. Кожна країна постійно намагається удосконалювати існуючу систему фінансування задля підвищення ефективності функціонування закладів охорони здоров'я, зміцнення та збереження здоров'я населення. Основна мета сучасної системи охорони здоров'я – доступність та якість медичних послуг. Фінансова нестабільність накладає найбільший вплив на охорону здоров'я через недостатність її фінансування. Цими обставинами зумовлена необхідність поглибленого дослідження та аналізу фінансування системи охорони здоров'я в Україні та формування та розробка якісно нових підходів для її удосконалення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз особливостей фінансування системи охорони здоров'я займались такі науковці як В. Ааронсон, Дж. Гендерсон, В. Джіан, Т. Енсорм, К. Ерроу, Е. Магуайєр, Д. Мортімер, Г. Муні, Т. Шульц. Питання фінансування системи охорони здоров'я знайшли своє висвітлення у працях вітчизняних вчених, а саме: Бакуменка В., Бондар А., Вороненка В., Зеленевич В., Клименко М., Павлюк К., Сіташ Т., Тернов С. та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в проведенні ретельного аналізу динаміки фінансування системи охорони здоров'я України та виявленні визначальних факторів впливу на ефективність її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В країні станом на 2017 рік за даними служби статистики України функціонувало 1,7 тис. лікарняних закладів(враховано всі заклади, які ведуть амбулаторний прийом), які налічують 309 тис. ліжок, що в 1,9 раз менше ніж у 2000 році, взагалі спостерігається тенденція щорічного зменшення їх кількості. Починаючи з 2014 року не враховуються лікарняні заклади АР Крим та тимчасово окупованих територій Донецької і луганської областей (рис.1)

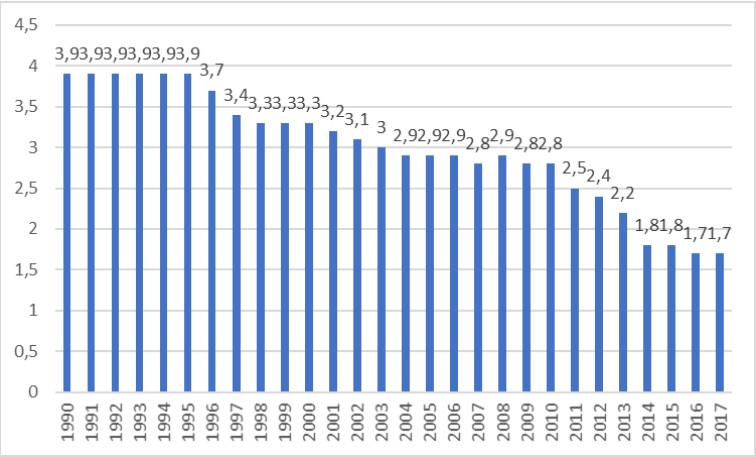

Рис.1. Динаміка зменшення кількості лікарняних закладів в Україні, тис.
Джерело: побудовано за звітними даними Державної служби статистики

Кількість амбулаторно-поліклінічних закладів 10,4 тис., спостерігається тенденція збільшення. Дані зміни обумовлені проведенням реформи системи охорони здоров'я, проводиться об'єднання деяких закладів, інколи закриття та переведення в новий формат діяльності.

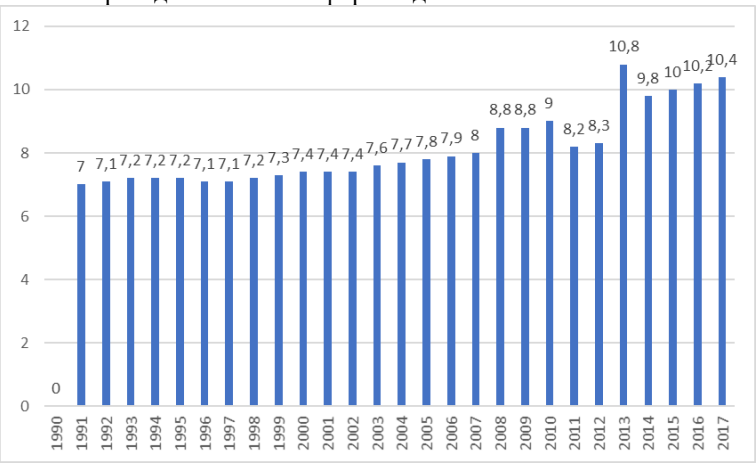

Рис. 2. Динаміка чисельності змін амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.
Джерело: побудовано за звітними даними Державної служби статистики

Відбувається оптимізація лікарняних та амбулаторно-поліклінічних закладів, враховується оснащення лікарні, попит на лікарів, кількість населення тощо [1].

Як відомо, основними учасниками фінансування системи охорони здоров'я є бюджети країни, фонд соціального страхування, лікарняні каси, добровільне медичне страхування та інше.

На рисунку 3 представлена структура видатків зведеного бюджету України з 2014 по 2018 роки.

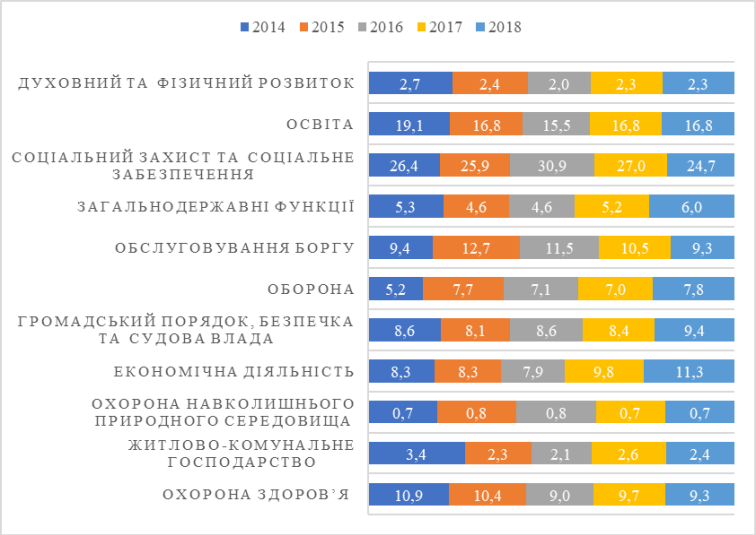

Рис. 3. Структура видатків зведеного бюджету, %
Джерело: побудовано на основі [2,3,4,5,6]

Основна частина бюджетних коштів направлена на підтримку соціального захисту та соціального забезпечення, на другому місті освіта, далі витрати на економічну діяльність і витрати на охорону здоров'я. Розглянемо загальні витрати на охорону здоров'я фінансовими агентами. На рис. 4 представлено обсяг фінансування за основними організаціями: уряд (центральний, муніципальний, територіальний, фонди соціального страхування), приватний сектор (добровільне страхування, некомерційні організації, лікарняні каси та приватні фірми) та всі інші учасники.

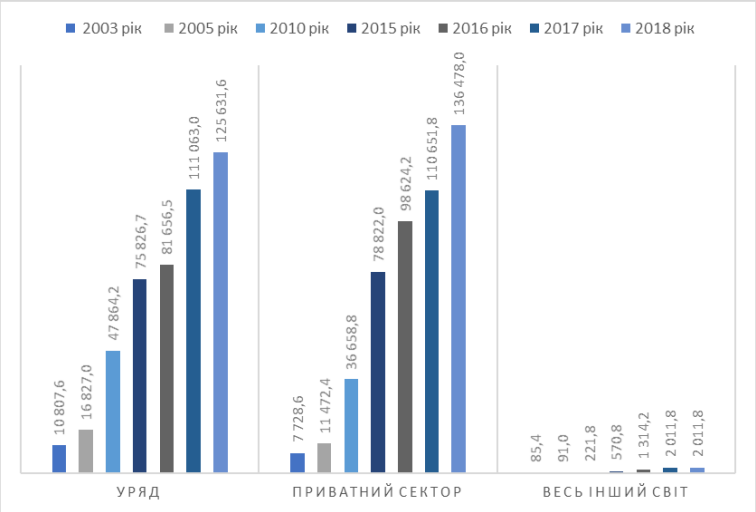

Рис. 4. Загальні витрати на охорону здоров'я за фінансуючими організаціями, млн. грн.
Джерело: побудовано за звітними даними Державної служби статистики

Фінансування Урядом в 2018 році становило 47,57% від загальних витрат на охорону здоров'я, у 2003 році доля фінансування Урядом становила 58,04%, що на 10,47% більше. В той же час частка фінансування приватним сектором 51,68% у 2018 році, серед яких основна частина це витрати домогосподарств, які у 2018 році склали 49,74 %, які у порівнянні з 2003 роком зросли на 11,21%. Найбільша частина коштів витрачається на фінансування на лікування у стаціонарі, у денному стаціонарі, амбулаторне лікування, реабілітаційне лікування і становлять від 48,89% до 44,86% відповідно у 2003 та 2018 рр. загального фінансування; 32,75-37,31%% йде на надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам: терапевтичні прилади, фармацевтичні товари, інші товари тривалого та нетривалого використання, 4,55-5,48%% на допоміжні послуги для медичного лікування до яких відносять клінічні лабораторії, радіологічна діагностика, транспортування хворих та рятування життя у надзвичайних ситуацій, інші види допоміжних послуг (рис. 5).

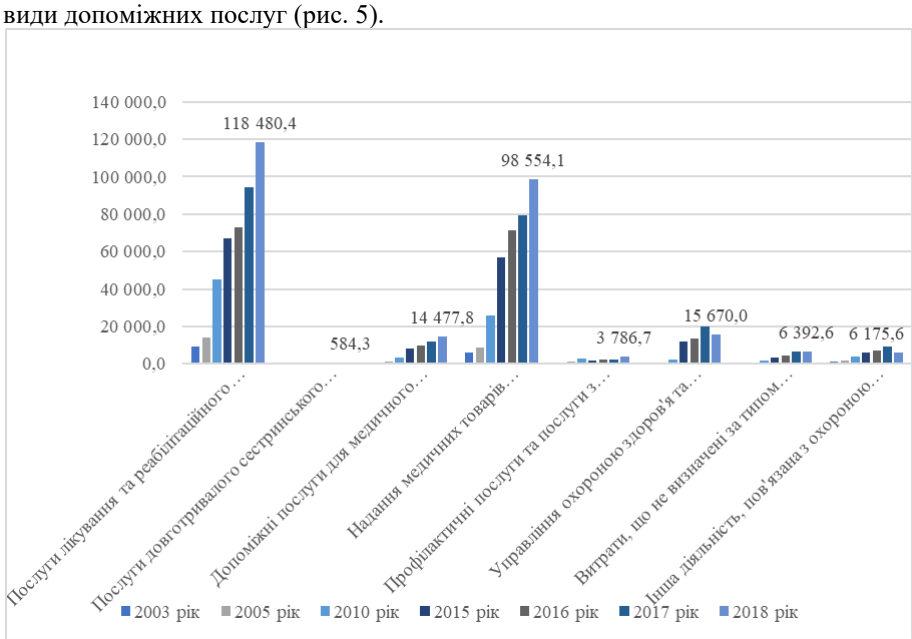

Рис.5. Загальні витрати на охорону здоров'я за видами медичних послуг, млн.грн.
Джерело: побудовано за звітними даними Державної служби статистики

Загальні видатки на охорону здоров'я по відношенню до кількості населення та як % від ВВП представлена в таблиці 2.

Загальна чисельність населення в Україні 42,2 млн. На здоров'я кожного громадянина у 2018 році було витрачено 6258,8 грн. або 230,1 дол. США, в розвинених країнах це від 3 до 7 тис. дол. США з розрахунку на душу населення. Аналіз видатків на охорону здоров'я має позитивну динаміку, проте це носить номінальний характер, оскільки через постійну інфляцію, необхідність підвищення заробітної плати та інші фактори збільшується обсяг видатків. Однак якщо розглядати видатки на охорону здоров'я по відношенню до ВВП та загальних видатків з бюджету у відсотках, навпаки з 2015 року поступово зменшується і становить 7,42 % від ВВП. Цей показник майже не відрізняється від європейського, проте рівень ВВП створює значну різницю у витратах на душу населення.

Таблиця 2

Загальні видатки на охорону здоров'я

	2003	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальна чисельність населення, млн. осіб	48,0	46,9	45,8	45,6	45,6	45,4	42,9	42,8	42,6	42,3	42,2
Обмінний курс US$ 1 = UAH	5,33	5,12	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89	21,84	25,55	26,59	27,20
Валовий внутрішній продукт (ВВП) у фактичних цінах	267 344 млн.грн (US$ 50 158,3 млн.)	441 452 млн.грн (US$ 86 221,1 млн.)	1 120 585 млн.грн (US$ 141 131,6 млн.)	1 349 178 млн.грн (US$ 169 282,1 млн.)	1 459 096 млн.грн (US$ 182 615,3 млн.)	1 522 657 млн.грн (US$ 190 570,3 млн.)	1 586 915 млн.грн (US$ 133 466,4 млн.)	1 988 544 млн.грн (US$ 91 050,5 млн.)	2 383 182 млн.грн (US$ 93 270,5 млн.)	2 982 920 млн.грн (US$ 112154 млн.)	3 558 706 млн.грн (US$ 130832 млн.)
Загальні витрати на охорону здоров'я	18 621,6 млн.грн (US$ 3 493,7 млн.)	28 390,4 млн.грн (US$ 5 545,0 млн.)	84 744,8 млн.грн (US$ 10 673,1 млн.)	95 713,7 млн.грн (US$ 12 009,2 млн.)	108947,1 млн.грн (US$ 13 635,4 млн.)	115757,0 млн.грн (US$ 14 487,7 млн.)	117754,6 млн.грн (US$ 9 903,7 млн.)	155219,5 млн.грн (US$ 7 107,1 млн.)	181594,9 млн.грн (US$ 7 107,1 млн.)	223726,6 млн.грн (US$ 8708,7 млн.)	264121,4 млн.грн (US$ 9710,3 млн.)
Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, грн.	388,0	605,3	1850,3	2099,0	2391,7	2548,2	2743,0	3630,0	4264,3	5289,0	6258,8
Загальні витрати на охорону здоров'я як % від ВВП	6,96	6,43	7,56	7,09	7,47	7,60	7,42	7,81	7,62	7,50	7,42

Джерело: [1,7,8]

У співвідношенні приватні витрати на охорону здоров'я в Україні з державними, були одними з найвищих в країнах Східної Європи та ЄС. Переважна більшість цих витрат – 95% – виплачені домогосподарствами, а лише 5% припадали на страхові виплати, міжнародну та донорську допомогу. Основну частину бюджетних видатків склали виплата заробітної плати та оплата комунальних послуг. Залишається мало фінансових можливостей для надання якісних медичних послуг, закупівлі ліків, необхідного обладнання, оновлення технічних фондів, тощо [8].

З 2015 року в рамках децентралізації з державного бюджету кошти перерозподіляють в місцеві бюджети – міжбюджетний трансфер. Відбувається перерозподіл коштів за принципом медичної субвенції, яка спрямована на покриття поточних видатків закладів охорони здоров'я та програм у сфері охорони здоров'я. Додатковий розподіл і перерозподіл загальних обсягів субвенції між місцевими бюджетами здійснюється Кабінетом Міністрів України. Місцеві ради мають право передавати кошти субвенції у вигляді міжбюджетного трансферту іншим бюджетам для надання медичних послуг за місцем обслуговування населення [9].

Основними причинами низького рівня фінансування охорони здоров'я є:

- низький рівень ВВП на душу населення;
- 75-80% бюджетних коштів йде на покриття заробітної плати та комунальних послуг;
- відсутність якісної фінансової моделі, яка б враховувала специфіку соціально-економічної ситуації в країні;
- додаткові джерела фінансування майже відсутні.

Висновки. Поточний стан фінансування системи охорони здоров'я характеризується дуже низькими показниками. Формування можливості фінансування державних та комунальних закладів обмежується можливостями бюджету. Формування бюджету відбувається з урахуванням врахування пріоритетних видатків та їх обґрунтування, пошуку достатніх джерел фінансування з дотриманням норм бюджетного права. Динаміка формування видатків на підтримку охорони здоров'я в Україні негативна.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua

2. Статистичний збірник: «Бюджет України 2014» підготовлено відділом статистики державних фінансів Управління аналізу бюджету та макроекономічних показників Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Київ 2015. 307 с.

3. Статистичний збірник: «Бюджет України 2015» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Київ 2016. 307 с.

4. Статистичний збірник: «Бюджет України 2016» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Київ 2016. – 315 с.

5. Статистичний збірник: «Бюджет України 2017» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Київ 2018. 307 с.

6. Статистичний збірник: «Бюджет України 2018» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. Київ 2018. 309 с.

7. Минфин [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://index.minfin.com.ua/reference/people/

8. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://moz.gov.ua

9. Деякі питання надання медної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2015 р. № 11- 2015-п. Редакція від 26 березня 2019 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/11-2015-%D0%BF

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua

2. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2014» pidhotovleno viddilom statystyky derzhavnykh finansiv Upravlinnia analizu biudzhetu ta makroekonomichnykh pokaznykiv Departamentu derzhavnoho biudzhetu Ministerstva finansiv Ukrainy. Kyiv 2015. 307 s.

3. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2015» pidhotovleno viddilom statystyky derzhavnykh finansiv Departamentu derzhavnoho biudzhetu Ministerstva finansiv Ukrainy. Kyiv 2016. 307 s.

4. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2016» pidhotovleno viddilom statystyky derzhavnykh finansiv Departamentu derzhavnoho biudzhetu Ministerstva finansiv Ukrainy. Kyiv 2016. – 315 s.

5. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2017» pidhotovleno viddilom statystyky derzhavnykh finansiv Departamentu derzhavnoho biudzhetu Ministerstva finansiv Ukrainy. Kyiv 2018. 307 s.

6. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhet Ukrainy 2018» pidhotovleno viddilom statystyky derzhavnykh finansiv Departamentu derzhavnoho biudzhetu Ministerstva finansiv Ukrainy. Kyiv 2018. 309 s.

7. Mynfyn [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : https://index.minfin.com.ua/reference/people/

8. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : https://moz.gov.ua

9. Deiaki pytannia nadannia medychnoi subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzhetam: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnia 2015 r. № 11- 2015-p. Redaktsiia vid 26 bereznia 2019 r. Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/11-2015-%D0%BF

Рецензія / Peer review: 02.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 336. 7
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-291-296

ГРЕЧАНЮК Л. М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

УЗАГАЛЬНЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ

У статті здійснено аналіз функціонування світового ринку деривативів та узагальнено основні особливості світового досвіду.

Виявлено позитивні та негативні тенденції розвитку цього ринку. Окреслено основні проблемні аспекти, що перешкоджають ефективній діяльності вітчизняного ринку деривативів.

Досліджено процес формування світового ринку деривативів.

Визначено призначення та переваги використання похідних цінних паперів. Розглянуто класифікацію фінансових деривативів. Проаналізовано сутність фінансових деривативів. Проаналізовано динаміку світових ринків процентних деривативів та валютних деривативів, а також досліджено їх структуру.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей світового досвіду процесів формування ринку деривативів та перспектив їх подальшого розвитку.

Методологічною основою дослідження узагальнення стану світових й основних тенденцій функціонування ринку деривативів, виділені основні проблеми, які перешкоджають ефективній деятельності, та запропоновані основні напрями формування ринку деритивів, а також задіяні специфічні методи аналізу: групування, порівняння, систематичний та інші.

На основі проведеного дослідження стану та динаміки ринку похідних цінних паперів та аналітики світового досвіду процесів формування ринку деривативів запропоновано основні напрями діяльності та розвитку.

Досліджено світову структуру світового біржового ринку похідних цінних паперів та динаміку світового ринку деривативів. Надано характеристику обсягів та структури біржового та позабіржового ринків деривативів.

Ключові слова: ринок деривативів, похідні фінансові інструменти, біржа, біржові деривативи, цінні папери, кліринг, ф'ючерси, хеджування ризиків, біржовий ринок деривативів, позабіржовий ринок деривативів.

HRECHANIUK L.
National university of life and environmental science of Ukraine

GENERALIZATION OF WORLD EXPERIENCE OF DERIVATIVES MARKET FORMATION PROCESSES

The article analyzes the functioning of the world derivatives market and summarizes the main features of the world experience.

Positive and negative tendencies of development of this market are revealed. The main problematic aspects that hinder the effective operation of the domestic derivatives market are outlined.

The process of formation of the world market of derivatives is investigated.

The purpose and advantages of using derivative securities are determined. The classification of financial derivatives is considered. The essence of financial derivatives is analyzed. The dynamics of world markets of interest rate derivatives and currency derivatives is analyzed, and their structure is also studied.

In this article is to study the features of world experience in the formation of the derivatives market and prospects for their further development.

The basis of the study of generalization of world and main trends in the derivatives market, highlighted the main problems that hinder effective operations, and proposed the main directions of formation of the derivatives market, as well as specific methods of analysis: grouping, comparison, systematic and others.

Based on the study of the state and dynamics of the derivatives market and analysis of world experience in the formation of the derivatives market, the main directions of activity and development are proposed.

The world structure of the world stock market of derivative securities and the dynamics of the world market of derivatives are studied. The characteristics of the volumes and structure of exchange and over-the-counter derivatives markets are given.

Keywords: derivatives market, derivative financial instruments, exchange, exchange derivatives, securities, clearing, futures, risk hedging, exchange derivatives market, over-the-counter derivatives market.

Вступ. У сучасних умовах деривативи виконують в економічній системі дві основні функції, створюючи, з одного боку, механізми для проведення операцій хеджування цінових ризиків, а з іншого, дозволяючи біржовим спекулянтам гарантувати свої прогнози та здійснювати спекулятивні операції з метою отримання доходу від різниці в цінах. Відповідно до цього всіх учасників (залежно від мети, з якою вони відкривають свої позиції на ринку деривативів) розділяють на дві основні групи: хеджери та спекулянти, хоча на практиці такий поділ є досить умовним.

Теоретичним та прикладним аспектам узагальнення світового досвіду процесів формування ринку деривативів присвячено значну кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників, таких як: Акмаєв А.І. [1], Брюховецька С. [4], Макаренко І.О. [12], Примостка Л.О. [13-14], Краснов І.В. [13], Воскобійник Ю. П. [5], Горьовий В.П. [8], Васильев Г.А. [6], Резнік Н.П. [15-17] та ін.

У своїх працях учені досліджували та узагальнювали питання світового досвіду процесів формування ринку деривативів його структуру, методи та особливості.

Проте залишаються питання, що потребують подальшого вивчення, особливо що стосуються інформації для аналізу результатів діяльності.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні особливостей світового досвіду процесів формування ринку деривативів та перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично великі біржі деривативів були майже виключно розташовані в США. Сильні європейські біржі деривативів з'явилися лише після дерегуляції та демутуалізації у 1980-х і 1990-х. Ці європейські біржі були більш незалежними від своїх користувачів, які менш підтримували суттєві зміни на американських біржах. Вони зробили революцію в торгівлі, запровадивши повністю електронну торгівлю та встановивши галузеві стандарти [8]. З роками європейські гравці зміцнили свої позиції, збільшивши свою частку на світовому ринку з 24 % у 1995 році до майже 40 % у 2007 році. Зараз вони є одними з найбільших бірж у світі в секторі, де найбільшими гравцями є міжнародні біржові групи, що пропонують торгівлю в усьому світі (Рис. 1.).

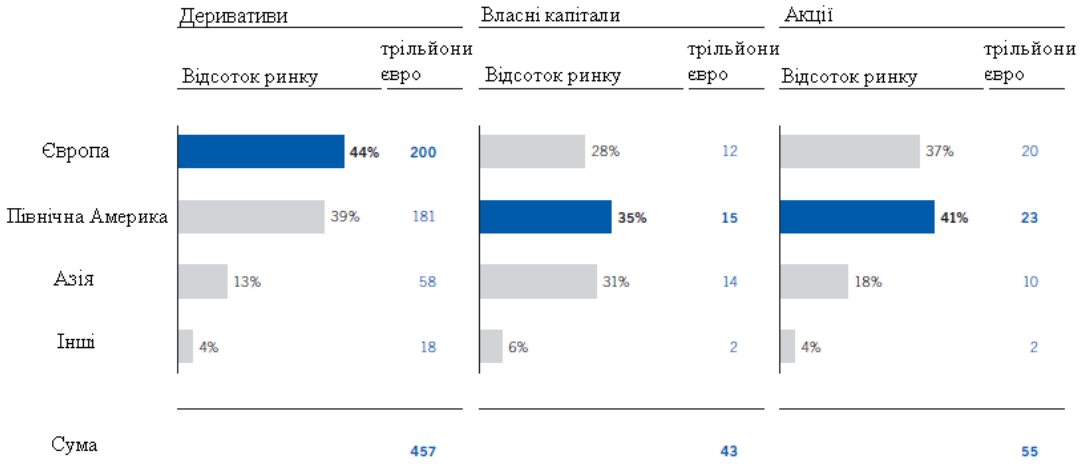

Рис. 1 Регіональний розподіл світових ринків деривативів, акцій та облігацій

Джерело: побудова на основі [3]

З точки зору користувача, розташування позабіржового торгового пункту або біржі деривативів, як правило, не має значення. Однак із більш загальної точки зору місце розташування ринкової діяльності – торгові столи, електронні позабіржові ринки, біржі та кліринг будинки – має значення. Промисловість деривативів є важливою та зростаючою частиною сектору фінансових послуг та забезпечує економічне зростання, податкові надходження та зайнятість.

Європа виграє, зокрема, від своїх сильних гравців у цьому сегменті. Внесок Європейські гравці деривативів до ВВП у 2018 р. Склали понад 41 млрд. євро, або близько 0,4 %. У 2017 р. Європейська галузь деривативів становила понад 20 % європейської оптової фінансової доходи сектору послуг та понад 20 000 робочих місць у фінансових центрах Європи. Крім того, галузь деривативів має значне значення непрямий вплив, наприклад, створення робочих місць у пов'язаних фірмах, що надають послуги.

Біржовий сегмент робить особливо вагомий внесок у операційну та цінову ефективність завдяки своїй багатосторонній організації ринку, рівному доступу та публічному розкриттю цін за підтримки відповідного регулювання [4]. Ефективні фінансові ринки знижують вартість капіталу, дозволяють фірмам інвестувати та направляють ресурси для їх найціннішого використання. Дослідження показують, що ефективно функціонуючі фінансові ринки можуть значно збільшити реальний ріст ВВП. Ці позитивні внески ринку деривативів особливо значні в Європі, оскільки його розмір щодо решти фінансового ринку набагато більший, ніж в інших регіонах. Співвідношення умовної суми деривативів до капіталу та ринкової капіталізації облігацій становить 6,2 % для Європи порівняно з 4,8 % для Північної Америки та лише 2,5 % для Азії.

Лідерство Європи у деривативах не залишилося непоміченим. Постійний успіх європейських позабіржових та біржових гравців викликав реакцію, особливо в США[7]. У високо відомій доповіді міста Нью-Йорка та Сенату США було зроблено висновок, що США ризикують бути обігнаними Європою у галузі фінансових послуг. У звіті підкреслюється, що Європа є явно лідируючим на ринку деривативів, який керує «більш широкими торговими потоками та типом постійних інновацій, які значною мірою сприяють лідерству фінансових послуг». Запропоновані заходи – частково вже реалізовані – намагаються усунути виникаючі недоліки США щодо Європи з точки зору умов для інновацій, формування капіталу, управління ризиками та інвестицій на цих (боргових та деривативних) ринках.

Торгівля та кліринг деривативів організована по-різному для позабіржових та біржових деривативів. Головною відмітною рисою є багатостороння організація ринку із застосуванням безпечного та ефективного клірингу центрального контрагента для деривативів, що торгуються на біржах [12].

Ланцюжок вартості похідних інструментів може бути розбитий на попередню торгівлю похідними інструментами, торгівлю та кліринг похідних фінансових інструментів (включаючи рідкісні дії похідних інструментів), а також (також рідкісну) оплату та доставку. Ці функції організовані по-різному для позабіржових та біржових деривативів. Брокерські дилери (великі інвестиційні або універсальні банки), біржі та клірингові палати є основними постачальниками послуг по ланцюжку створення вартості.

Попередня торгівля включає створення та направлення замовлень на деривативи на ринки для виконання транзакцій. Торгівля складається з узгодження покупців і продавців у контрактах на деривативи. Виконання означає, що покупець і продавець відповідно укладають контракт на деривативи. Часто спеціалізовані дилери деривативів постійно надають цінові пропозиції для контрактів. Це називається ринковим маркетингом, і це також частина торгівлі.

Торгівля похідними інструментами створює «відкритий» контракт на похідні фінансові інструменти. Кліринг деривативів управляє цими «відкритими» контрактами до їх розірвання і тісно пов'язаний з торгівлею деривативами, оскільки «відкриті» контракти можуть бути торгуються знову, і ними потрібно керувати протягом усього терміну дії контрактів – потенційно дуже тривалого строку погашення [10].

Оскільки клірингова палата відстежує відкриті контракти всіх торгових сторін, вона також отримує запити на виконання та виконує функції посередника для іншого контрагента, що виконується. Зазвичай він також генерує інструкції з розрахунку за платежами, що виникають за контрактами на деривативи та, за необхідності, необхідною фізичною передачею базового активу [13].

Ринок деривативів можна охарактеризувати як надзвичайно динамічний з великою кількістю виходів на ринок. Правових, нормативних чи структурних бар'єрів для виходу на ринок деривативів немає. Майже всі похідні біржі по всьому світу були створені лише протягом останніх трьох десятиліть. Сполучені Штати були домом для першої хвилі фондів обміну опціонів на акції в 1970-х роках на хвилі академічного прориву у галузі оцінки опціонів та впровадження комп'ютерних систем. CBOE була заснована в 1973 році на Американській фондовій біржі, Монреальській біржі та Філадельфійській фондовій біржі [12].

Біржа розпочала торгівлю опціонами в 1975 році, тоді як Тихоокеанська біржа розпочала торгівлю опціонами в 1976 році. Друга хвиля обміну новими деривативами відбулася в 1980-х і на початку 1990-х років у Європі.

У той час біржа фінансових деривативів була створена майже на кожному великому західноєвропейському фінансовому ринку – найважливішими з них були Лондон з Ліффе в 1982 році, Париж в 1986 році та Франкфурт з DTB в 1990 році. Більшість з цих організацій створили власну клірингову систему будинків[15].

В останні роки нові біржі деривативів почали конкурувати з існуючими ринками деривативів. Наприклад, ISE розпочала торгівлю в 2018 році і стала лідером на ринку опціонів на акції США торгували разом з CBOE у 2018 році. У 2019 році BOX успішно провів торгівлю опціонами в США.

ICE, заснована в 2000 році, є прикладом успішного виходу на ринок товарних деривативів. Нещодавно було оголошено два плани щодо створення подальших платформ для торгівлі деривативами в Сполучені Штати та Європу з ELX та проєктом «Веселка», метою якого є конкурувати із встановленими ринками [11].

На такому динамічному ринку і без того велика кількість бірж похідних фінансових інструментів (Рис. 2.), ймовірно, буде продовжувати зростати.

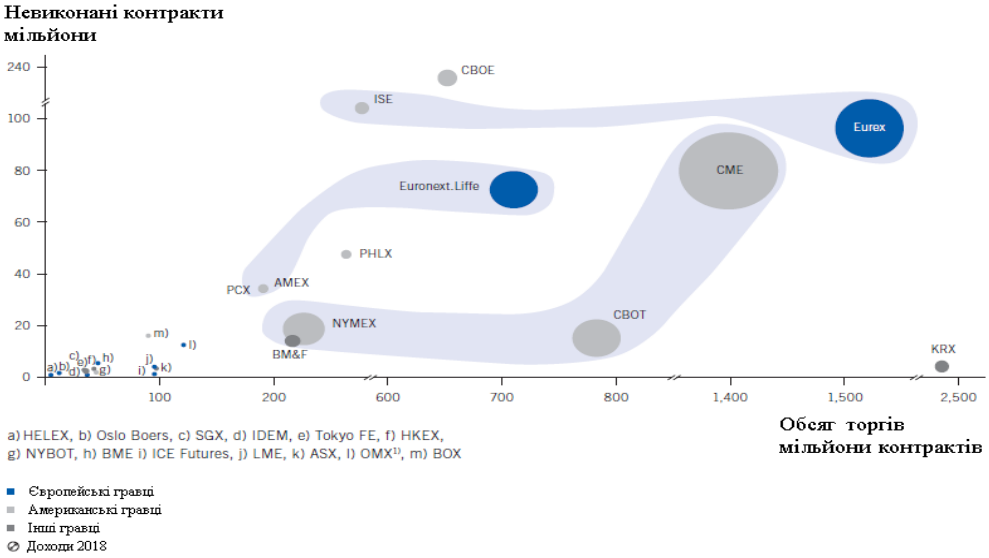

Рис. 2. Глобальні біржі деривативів

Джерело: побудова на основі [11].

Далеко від розвинутих ринків, зявилася інтенсивна діяльність пов'язана з цим і на ринках, що розвиваються. З 2005 року на Близькому Сході, розпочали торги три операції з деривативами: Дубайська золото-товарна біржа, Кувейтська фондова біржа та IMEX Катар. У 2015 році в Індії було створено чотири біржі деривативів та 2019: Національна фондова біржа Індії, Бомбейська фондова біржа, MCX Індія та NCDEX Індія. Китай спостерігає створення двох бірж деривативів з 2016 року: Шанхайської ф'ючерсної біржі та Китайської біржі фінансових ф'ючерсів.

Банки також постійно виходять на нові сегменти продуктів: наприклад, Goldman Sachs, наприклад, вкладає значні інвестиції в сегмент товарних деривативів протягом останніх років. BNP Paribas успішно розробив сегмент позабіржових деривативів. Є безліч успішних виходів на ринок позабіржового сегменту, таких як ICAP або GFI, що надають торгові послуги за допомогою електронних платформ, або постачальників клірингових послуг, таких як Liffe's Bclear, LCH.Clearnet's SwapClear або Intercontinental Exchange OTC клірингові послуги [19].

Нещодавно створені біржі деривативів конкурують за торгівлю енергією та правами на викиди. Три основні біржі забезпечують торгівлю та кліринг похідних електроенергії в Європі: Nord Pool, Powernext та EEX. Конкурентна торгівля та кліринг європейських квот на викиди вуглецю (допуски ЄС або EUA) розпочались на EEX та ICE у січні 2017 року, коли була запущена Схема торгівлі викидами газу ЄС (EU ETS). Bluenext, спільне підприємство NYSE Euronext та Caisse des Dépôts, яке пропонує пропорційні похідні EUA з квітня 2014 року, безпосередньо конкуруючи із встановленими ринками EUA.

Розглянемо приклад європейського виробника, що у майбутньому повинен продати долари США за певним курсом USD-EUR дата. Він може звернутися до різних банків, що пропонують валютні операції, і попросити обмінний курс, який вони запропонують придбати долари США в конкретний день у листопаді 2018 р., і обрати банк, що зробить йому найкращу пропозицію [16-17].

Цей вибір серед безлічі позабіржових дилерів доступний для всіх професійних користувачів позабіржових деривативів у всіх категоріях продуктів. За даними Банку Англії, 95 відсотків загального обсягу транзакцій розподілено між 20 різними брокерськими дилерами позабіржових деривативів.

Більше того, для багатьох позабіржових продуктів існують стандартизовані альтернативи, доступні на біржі, що виконує ті самі економічні цілі. Наприклад, як своп процентних ставок із терміном погашення п'ять років – класичний позабіржовий продукт – так і майбутнє, що торгується на біржі за п'ятирічними державними облігаціями, забезпечують захист від зміни процентних ставок протягом періоду часу в п'ять років [19].

Подібним чином дилери позабіржових деривативів пропонують форвардні операції за будь-яким індексом власного капіталу для всіх строків погашення, які користувачі можуть вимагати. Біржі деривативів пропонують ф'ючерси (еквівалент форвардної операції на біржі) також на багато індексів власного капіталу – хоча, лише на фіксований набір термінів погашення. Обидва продукти можуть бути використані з тією ж метою для отримання впливу одного і того ж базового індексу власного капіталу [14].

Вподобання користувачів між позабіржовим та біржовим сегментами відображається у відносних частках ринку позабіржового ринку та умовних сумах, що торгуються на біржі, для основних категорій похідних товарів (Рис. 3): біржовий сегмент має помітну частку ринку у всіх категоріях товарів, крім валютних та кредитних деривативів. Це особливо успішно щодо опціонів із фіксованим доходом та власним капіталом, охоплюючи більше половини відповідних умовних сум.

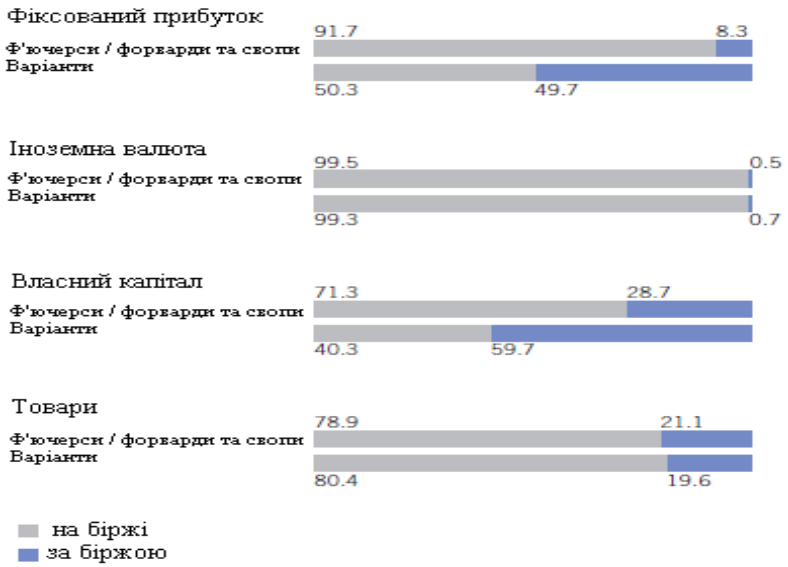

Рис. 3. Частка ринку позабіржового та біржового сегментів за основними класами та категоріями товарів
Джерело: побудова на основі [2]

Для всіх категорій деривативів біржі стикаються з конкуренцією позабіржового сегменту. Це визнають органи конкуренції. Наприклад, Управління добросовісної торгівлі (внутрішня комісія з питань конкуренції Великобританії) у 2016 році дійшло висновку, що позабіржова торгівля забезпечує конкурентне обмеження для бірж деривативів на ціни та послуги [2].

У межах біржового сегменту користувачі також мають вибір між різними провайдерами. Для наведення деяких прикладів ICE та EEX змагаються за торгівлю європейськими квотами на викиди вуглецю. Двома основними гравцями нафтових контрактів є NYMEX та ICE [18].

Багато бірж перелічують схожі або навіть однакові товари. Наприклад, Eurex міг би захопити та утримувати від 10 до 25 відсотків частки ринку голландських та французьких опціонів. Однак часто одна біржа приваблює дуже велику частку торгів специфічним продуктом, оскільки може запропонувати більшу ліквідність, ніж інші біржі, а отже, і нижчі спреди між пропозицією та пропозицією [5].

Іноді, якщо біржа утримує більшу частину ліквідності у деривативі інші біржі намагатимуться захопити частку ринку, надаючи кращі послуги або нижчі ціни або те й інше. Наприклад, з 1996 по 1999 рік Eurex вдалося залучити значну частку торгівлі ф'ючерсами на довгострокові державні облігації Німеччини далеко від Liffe через нижчі сукупні трансакційні витрати (включаючи внутрішні витрати учасників ринку), пов'язані з високоефективною електронною торгівлею.

Щоб забезпечити максимальну вигоду для своїх користувачів та економіки, ринок деривативів повинен відповідати трьом передумовам: торгівля та кліринг деривативів повинна бути безпечною, ринок повинен бути інноваційним та бути ефективним [6].

Учасники ринку, політики та регулятори повинні підтримувати постачальників на ринку деривативів для забезпечення цих передумов. У цьому контексті оцінюється кожна передумова ситуації, що склалася сьогодні, та викладаються потенційні заходи щодо подальшого вдосконалення функціонування ринку та подальшого збільшення вигоди для його користувачів та, зрештою, всієї економіки [4].

На ринку деривативів існують «знайдені» та «небажані» ризики. І позабіржовий, і біржовий сегменти мають механізми зменшення небажаних ризиків, хоча вони, як правило, ефективніші в біржовому сегменті.

Основною причиною використання деривативів є отримання ризику, який «розшукується». Зазвичай це ринковий ризик, який або може компенсувати протилежний ризик (хеджування), або який інвестор хоче отримати вигоду для інвестиційних цілей – шляхом позитивного розвитку ринкових цін. Однак, як і у випадку з іншими фінансовими інструментами, існують також «небажані» ризики, пов'язані з торгівлею похідними фінансовими інструментами, яких інвестори намагаються уникати. Ці небажані ризики є контрагентом, операційні, правові та ризики ліквідності [17].

Різні ризики, з якими стикаються учасники ринку, у кінцевому підсумку можуть призвести до системного ризику, тобто відмови одного контрагента, що має негативні наслідки для інших учасників ринку, потенційно дестабілізуючи весь фінансовий ринок. Першочерговим завданням усіх зацікавлених сторін, включаючи регуляторні органи, є максимально обмежити системний ризик [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, проведений аналіз розвитку світового ринку деривативів дозволив виявити зміни у ключових тенденціях його розвитку та засвідчив поступову трансформацію його структури, що спостерігається упродовж останніх років.

За економічним змістом ринок похідних фінансових інструментів – це сукупність економічних відносин щодо перерозподілу ризиків, що виникають у процесі обміну фінансовими інструментами чи товарами.

При цьому похідні фінансові інструменти – це інструменти, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів. Крім того, їх можна визначити як контракти, що укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди.

Отже, особливістю похідних фінансових інструментів (деривативів) є те, що їх інвестиційна віддача залежить від фінансових інструментів, від яких вони власне і походять, тобто їхній обіг пов'язаний з обігом базового активу.

Література

1. Акмаєв А.І. Біржова діяльність: навч.посіб. / А.І. Акмаєв, В.Т. Пілецький Донбаський держ. технічний ун-т. – Алчевськ : ДонДТУ, 2007. – 215 с.

2. Банк міжнародних розрахунків 2018: «Збіжність вимірювання капіталу та стандарти капіталу» – Переглянута структура оновлена, листопад 2018 р.

3. Банк міжнародних розрахунків 2019: Нове у клірингових та регулювальних угодах для позабіржових деривативів.

4. Брюховецкая С.В., Громыко В.А. Предпосылки и концепция реформирования рынка внебиржевых деривативов. Финансовые исследования. 2015. № 4(49). С. 84–93.

5. Воскобійник Ю.П. Організація та ефективність біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю. П. Воскобійник. – К., 2007. – 20 с.

6. Васильев А. Биржевая спекуляция. Теория и практика. – С.Пб.,1912. – 168 с.

7. Глущенко С.В. Кредитний ринок: інститути та інструменти: [посібник] / С.В. Глущенко. – К.: НаУКМА, 2009. – 153 с.

8. Горьовий В.П. Передумови розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні // Фондовий ринок. – 1999. – № 11. – С. 42 – 48.

9. Економічні показники, Прінстонський університет, преса Eurex, січень 2018 р.: Інформаційний бюлетень Xpand.

10. Кармайкл, Дж. / Померлеано, М. 2012 р.: Розвиток та регулювання діяльності небанківських фінансових установ, світовий банк.

11. Місто Нью-Йорк / Сенат США (2018): Підтримка Нью-Йорк і США, глобальні фінансові послуги лідерство. Комітет з питань платіжно-розрахункових систем, Технічний комітет Міжнародної організації.

12. Макаренко І.О. Стійкий розвиток ринку похідних фінансових інструментів України: дис. … канд. екон. наук: 08.00.08. Суми, 2011. 264 с.

13. Примостка Л.О., Краснова І.В. Біржовий ринок деривативів в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку. Фінанси України. 2014. № 7. С. 49–65.

14. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: [монографія] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.

15. Reznik N.P., Dolynskyi S.V., Voloshchuk N.Y. Retrospective analysis of basic risk as a part futures trading in Ukraine. International Journal of Scientific and Technology Research. 2020. http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85078765334&partnerID=MN8TOARS.

16. Reznik N.P., Popov V.M., Podplietnii V.V., Popova S.P. Financial support for the development of joint territorial communities. Test Engineering and Management. 2020 http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85082999646&partnerID=MN8TOARS.

17. S.K. Gupta, N.P. Reznik, O.M Sakovska., A.D Ostapchuk,.Y.Yu. Demyan A research of state regulation of stock exchange in Ukraine: significance and growth for economic development// International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(6). – Pp. 3851-3857.

18. Холдинги товарної біржі Чикаго (2018): Річний звіт.

19. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты [текст] / А.Б. Фельдман. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.

References

1. Akmayev A.I. (2007) Birzhova diyal′nist′ [Exchange activity] V.T. Piletsky; Donbass state. Technical University – Alchevsk: DonSTU, – 215 p.

2. Bank for International Settlements (2018): «Convergence of capital measurement and capital standards» – Revised structure updated, November 2018.

3. Bank for International Settlements (2019): New developments in clearing and regulatory agreements for OTC derivatives.

4. Bryukhovetskaya S.V., Gromyko V.A. (2015) Predposylki i kontseptsiya reformirovaniya rynka vnebirzhevykh derivativov. Finansovyye issledovaniya [Rerequisites and the concept of reforming the OTC market derivatives. Financial research]..No. 4 (49). Pp. 84–93.

5. Voskobiynyk Yu.P., (2007) Organization and efficiency of exchange trade in agricultural products in Ukraine: author's ref. dis. for science. degree of Cand. econ. Sciences / Yu. P. Waxworker. – 20 p.

6. Vasiliev A. (1912) Birzhevaya spekulyatsiya. Teoriya i praktika [Exchange speculation. Theory and practice], – 168 p.

7. Glushchenko S.V. (2009) Kredytnyy rynok: instytuty ta instrumenty [Credit market: institutes and instruments]: [book] / S.V. Glushchenko. – K .: NaUKMA, – 153 p.

8. Goroviy V.P. (1999) Peredumovy rozvytku birzhovoyi torhivli sil′s′kohospodars′koyu produktsiyeyu v Ukrayini [Prerequisites for the development of exchange trade in agricultural products in Ukraine], Stock Market, Pp.42-48.

9. Economic Indicators, Princeton University, Eurex Press, January (2018): Xpand Newsletter.

10. Carmichael, J. / Pomerleano, M. (2012): Development and regulation of non-bank financial institutions, World Bank.

11. City of New York / US Senate (2018): Support New York and the US, global financial services leadership. Payment and Settlement Systems Committee, Technical Committee of the International Organization.

12. Makarenko I.O. (2011) Stiykyy rozvytok rynku pokhidnykh finansovykh instrumentiv Ukrayiny [Sustainable development of the market of derivative financial instruments of Ukraine]: dis. … Cand. econ. Science: 08.00.08. Sumy. – 264 p.

13. Primostka L.O., Krasnova I.V. (2014) Birzhovyy rynok deryvatyviv v Ukrayini: istoriya, suchasnist′, perspektyvy rozvytku. Finansy Ukrayiny [Exchange derivatives market in Ukraine: history, modernity, development prospects. Finance of Ukraine]. № 7. Pp. 49–65.

14. Prymostka L.O. (2001) Financial derivatives: analytical and accounting aspects: [monograph] / L.O. Prymostka. – K .: KNEU. – 263 p.

15. Reznik N.P., Dolynskyi S.V., Voloshchuk N.Y. Retrospective analysis of basic risk as a part futures trading in Ukraine. International Journal of Scientific and Technology Research. 2020. http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85078765334&partnerID=MN8TOARS.

16. Reznik N.P., Popov V.M., Podplietnii V.V., Popova S.P. Financial support for the development of joint territorial communities. Test Engineering and Management. 2020 http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85082999646&partnerID=MN8TOARS.

17. S.K. Gupta, N.P. Reznik, O.M Sakovska., A.D Ostapchuk,.Y.Yu. Demyan A research of state regulation of stock exchange in Ukraine: significance and growth for economic development// International Journal of Engineering and Advanced Technology – 2019. – 8(6). – Pp. 3851-3857.

18. Chicago Mercantile Exchange Holdings (2018): Annual Report.

19. Feldman A.B. Derivative financial and commodity tools [text] / A.B. Feldman. – M .: Finance and Statistics, 2003. – 304 p.

Рецензія / Peer review: 12.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-297-300

ВОВК Я. Г.
Запорізький національний університет

ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВА

На даний момент підприємства важкої промисловості в Україні мають застарілі принципи управління постачанні матеріалів. Для підвищення потенціалу української промисловості необхідно визначити принципи, що дозволять покращити ефективність використання грошових ресурсів та створить завдаток для майбутньої модернізації технологій і обладнання. Для поставленої цілі пропонується впровадження автоматизованої моделі, яка буде ґрунтуватися на принципах, описаних у статті .

У роботі здійснено аналіз існуючих принципів формування ефективної системи матеріально-технічного забезпечення. Для підвищення рівня ефективності моделі системи управління матеріально-технічним забезпеченням промислового підприємства запропоновано доповнити цей перелік, а також використовувати інструмент Clean Sheet, для якого запропонований спосіб автоматизацій для зменшення використання людських ресурсів для забезпечення роботи системи. Це дозволить у подальшому автоматизувати процес закупівлі в умовах невизначенності.

Ключові слова: підприємство, модернізація, матеріально-технічне забезпечення, автоматизація.

VOVK Ya.
Zaporizhia National University

SUPPLY, CONTROL SYSTEM, METALURGIINE PIDPRIUMSTVO, PLANUVANNA, MODELUVANNYA, PRINCIPLES

The introduction of an effective system of supply of inventory will be one of the key parameters for gaining competitive advantages in the market of finished products, because it provides timely production at a minimum price and the required quality.

At present, heavy industry enterprises in Ukraine have outdated principles of material supply management. To increase the potential of Ukrainian industry, it is necessary to identify principles that will improve the efficiency of monetary resources and create a deposit for future modernization of technologies and equipment. For this purpose, it is proposed to implement an automated model, which will be based on the principles described in the article.

The paper analyzes the existing principles of forming an effective logistics system. To increase the efficiency of the logistics management model of an industrial enterprise, it is proposed to supplement this list, as well as to use the Clean Sheet tool, for which a method of automation is proposed to reduce the use of human resources to ensure system operation. This will further automate the procurement process in conditions of uncertainty.

Keywords: enterprise, modernization, logistics, automation.

Впровадження ефективної системи постачання товарно-матеріальних цінностей (закупівдя) буде одним з ключових параметрів для отримання конкурентних переваг на ринку збуту готової продукції, бо воно забезпечує своєчасне виробництво за мінімальною ціною та необхідної якості. Тому маючи не ефективну систему постачання необхідних матеріалів продукції для виробництва будемо мати такі наслідки:

- зниження рівня коефіцієнту готовності обладнання;
- зменшення обсягів виробництва;
- зниження якості продукції;
- втрату споживачів.

Вивченню проблем організації, планування та оцінки ефективності забезпечення підрозділів підприємства було присвячено дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Абдрахімов Д. [1], Азоев Г. [2], Ахматова М. [3], Попов Е. [3], Турков І. [4], Титова Н. [4], Єлєнєва Ю. [5] та ін.

Цілі управління закупівлями товарно-матеріальних цінностей досягаються шляхом вирішення наступних завдань:

- оптимальне планування потреби в товарно-матеріальних цінностей, що забезпечує консолідацію всієї інформації, мінімізацію коригувань і автоматизацію даного процесу;
- збір інформації по підприємствам-виробникам, вивчення кон'юнктури ринку продукції виробничо-технічного призначення;
- пошук потенційних постачальників товарно-матеріальних цінностей, оцінка варіантів поставок, вибір постачальників товарно-матеріальних цінностей;
- оцінка ризикованості постачальників;
- оформлення договорів поставки товарно-матеріальних цінностей і супутньої документації;
- облік і контроль належного виконання постачальниками зобов'язань по поставкам товарно-матеріальних цінностей.

Побудова якісної моделі з урахуванням цих завдань сприяє ефективному функціонуванню системи закупівель на підприємстві.

Підвищення ефективності закупівлі за загальною вартістю, а також використанням людських ресурсів, витрачених на обслуговування системи проведення торгів, підвищення прозорості системи можна досягнути за допомогою автоматизованих систем. Кожна модель автоматизованої системи має будуватися на принципах, за якими будуть приймитися рішення системою.

Ключові принципи, які використовують більшість компаній є:

1) прозорість (іноді звану «транспарентністю», англ, transparency) - відкритість і доступність інформації про закупівлі;

2) підзвітність і дотримання процедур (accountability and due process) - безумовне дотримання встановлених закупівельних процедур;

3) відкрита і ефективна конкуренція {open and effective competition) - недопущення дискримінації;

4) справедливість (fairness) - рівні можливості для всіх учасників закупівель.

Для формування ефективної системи закупівли пропонується розширити перелік принципів функціонування:

- прозорість обрання постачальників для участі та переможців тендеру;
- зниження загальної вартості володіння;
- розширення пулу постачальників;
- оптимізація циклу закупівлі;
- професійності постачальників;
- відповідальності за результат постачальника;
- зниження ризиків (розподіл об’єктів закупівлі);
- прозорість формування ціни;
- партнерства;
- виробника при визначенні постачальника;
- централізації;
- безперервного забезпечення;
- законності;
- емерджентності;
- ієрархії;
- конфіденційності.

1) Прозорість обрання постачальників для участі та переможців тендеру;

При організації конкурсних закупівель забезпечення рівноправності, справедливості, відсутності проявів дискримінації і без необґрунтованих обмежень конкуренції по відношенню до можливих Постачальникам. Не допускається обмеження кола претендентів для участі в закупівельних процедурах шляхом встановлення вимог до учасників закупівлі, які не можуть бути об'єктивно оцінені. Умови проведення закупівельних процедур, методи, критерії та порядок визначення переможця встановлюються заздалегідь і для всіх учасників вони однакові.

Постачальники можуть ознайомитися з існуючими принципами роботи Групи за вибором Постачальника, передкваліфікація, дискваліфікації Постачальників, а також отримати інформацію про майбутні процедурах вибору Постачальника

2) зниження загальної вартості володіння;

Забезпечення цільового і економічно ефективного витрачання коштів на закупівлі матеріалів і послуг

3) розширення пулу постачальників;

Система має створювати умови для залучення нових постачальників, а також стимулювати постачальників до розвитку виробництва і збільшувати номенклатурну складову своєї продукції.

4) оптимізація циклу закупівлі;

Закупівлі мають бути максимально спрощенні за принципом дублювання і додаткових дій не приносять цінності, в тому числі процеси мають виконуватись автоматично.

5) професійності постачальників;

Інформація щодо можливостей постачальника повинна бути підтверджена офіційно, за можливості незалежним джерелом.

6) відповідальності за результат постачальника;

Вся історія роботи с постачальником має впливати на його обрання переможцем у наступних тендерах, в тому числі умови оплати, ціна, терміни постачання і т.д.

7) зниження ризиків (розподіл об’єктів закупівлі);

Система має враховувати ризики зриву поставок, поставки неякісної продукції, зміну ціни і т.д.

8) прозорість формування ціни;

Система має аналізувати собівартість продукції, яка закупляється і порівнювати її з пропозиціями від постачальників та давати рекомендації з приводу форми проведення тендеру

9))партнерства;

Прагнення будувати свої відносини з Постачальниками і підрядниками на довгостроковій і

взаємовигідній основі. З ключовими партнерами можуть підписуватися меморандуми «Про стратегічне партнерство»

10) виробника при визначенні постачальника;

Виключення з ланки постачання 3-осіб для зниження витрат,

11) централізації;

Використання централізованого підходу до закупівлі ТМЦ та послуг, для яких це економічно обгрунтовано,

12) безперервного забезпечення;

Забезпечення Групи необхідними товарами і послугами безперебійно, не допускаючи простоїв і аварійних ситуацій

13) законності;

Передбачає організацію і проведення конкурсних торгів в суворій відповідності з нормативно-правовими актами та чинними нормативними документами країни та міжнародного права.

14) емерджентності;

Суть його полягає в можливості отримання додаткового економічного ефекту, обумовленого вибором порівняно більш високих числових значень ключових критеріїв (показників), представлених у конкурсній документації при проведенні торгів.

15) ієрархії;

Цей принцип означає: якщо система, яка функціонує як ціле на одному рівні, то її частина на більш низькому рівні управління може розглядатися як підсистема (наприклад, підсистема попереднього відбору учасників конкурсних торгів, підсистема кваліфікаційного відбору постачальників і т.п.),

16) конфіденційності;

Означає, що після завершення конкурсних торгів обидві сторони - організатор (ініціатор) конкурсу та його учасники - вживають необхідних заходів для дотримання конфіденційності наданої інформації.

Інакше кажучи, інформація, що стосується вивчення, роз'яснення, оцінки та зіставлення тендерних пропозицій, а також рекомендацій з присудження контракту, не підлягає розголошенню постачальникам або іншим особам, які офіційно не мають відношення до цього процесу, до того як буде оголошено переможця конкурсних торгів. Спроби постачальників вплинути на систему замовника при обробці конкурсних заявок або на присудження контракту служить підставою для відхилення конкурсної заявки такого постачальника.

Саме системний підхід до створення роботи моделі закупівлі товарно-матеріальних цінностей дозволить створити алгоритми роботи, що призведуть до зниження собівартості продукції без втрати якості в заданий строк.

Також пропонується для підвищення якості та зменшення часу на проведення тендерів пропонується використовувати систему Clean Sheet, яка буде формуватися в автоматичному режимі за наявності паспорту номенклатури.

Паспорт номенклатури – це електронна картка, в якій засвідчується інформація про функціональні, технічні та хімічні параметри позиції, яка закуповується, в структурованій формі, визначеній системою. Також прикріплюються проекти, сертифікати та інша документація.

Запропонована система Clean Sheet використовується для первинної оцінки собівартості продукції, яка закупляється. Для оцінки собівартості використовуються дані про матеріали, їх вагу, способи обробки. Тому при формування паспорту важливо вказати всі ці параметри.

Але інформація необхідна для впровадження інструменту Clean Sheet присутня у паспорті номенклатурі, не враховує наявність цін на всі необхідні матеріали та ціну за обробку матеріалів, тому пропонується створити та оновлювати базу цін. Оновлення цін також процес, яких необхідно максимально автоматизувати за рахунок використання даних з інтернету, торгових майданчиків, а також даних про вже розцінені позиції, які обрав структурних підрозділ для закупівлі. Даний підхід дозволить визначити справедливу ціну за матеріал, відхили пропозиції, що однозначно вказують на використання матеріалів гірших, ніж зазначені в технічному завданні, що в свою чергу дасть можливість превентивно забезпечити працездатність обладнання та уникнути зривів виробництва і втрати доходу, як наслідок.

Для якісної оцінки роботи інструменту пропонується використовувати регресійну модель, яка буде забезпечувати самонавчання моделі оцінки собівартості у різних групах номенклатур.

Але як вже було зазначено для роботи цієї системи необхідно створити паспорт номенклатури, що є достатньо трудомістким процесом, тому також необхідно зазначити, що враховуючи витрати ресурсів для забезпечення роботи даного процесу, пропонується використовувати Clean Sheet тільки для ключових позицій. Це означає, що детальні паспорти номенклатур повинні бути для позицій, що належать до категорії «А» (В) ABC-аналізу.

ABC-ана́ліз — метод, який дозволяє класифікувати бізнес-ресурси фірми залежно від їхньої значущості. В основі класифікації лежить принцип Парето.

Відносно ABC-аналізу правило Парето виглядає таким чином: надійний контроль 20% позицій дозволяє на 80% контролювати систему. У бізнесі принцип ABC-аналізу та принцип Парето використовуються найчастіше у логістиці для управління товарними запасами: стосовно запасів сировини,

комплектуючих, постачальників, клієнтів тощо.

Важливо зазначити, що в умовах обмеженості ресурсами ефективна система має використовувати не тільки принцип оптимального закупівлі, але й оптимального використання своїх ресурсів. Тому закон Парето і ключових пріоритетів виробництва, наприклад, обладнання без якого висока вірогідність зупинки виробництва, мають лежати в основі визначення черговості виконання закупівлі.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

- управління закупівлями є одним з найважливіших процесів в системі управління підприємством, що визначає його конкурентоспроможність;
- при створенні автоматизованої системи управління матеріально-технічним забезпеченням на підприємстві слід використовувати принципи.

Незважаючи на створення оптимальної автоматизованої моделі закупівлі необхідно не забувати, що саме професіоналізм людей буде забезпечувати якісну роботу цієї система і в томі числі її розвиток і адаптацію до тенденцій ринку. З цього робимо висновок для важливим параметром для створення ефективної системи є люди, що керують системою.

Література

1. Абдрахімов Д. Ефективність системи конкурсних закупівель // Інформаційно-аналітичний бюлетень «Конкурсні торги», 1999

2. Азоев Г.Л. Конкурентні переваги фірми. М., 2000..

3. Ахматова М. Теоретичні моделі конкурентоспроможності / М. Ахматова, Е. Попов // Маркетинг. 2003. № 4. С. 21

4. Турков І.Б., Титова Н.Л. Тенденції зміни конкурентоспроможності вітчизняної продукції // Маркетинг. 1997

5. Єлєнєва Ю.Я. Забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств. М., 2001..

6. Gajfullina M.M., Nizamova G.Z., Musina D.R., Alexandrova O.A. Formation of strategy of effective management of fixed production assets of oil company // Advances in Economics, Business and Management Research, 2017

References

1. Abdrakhimov D. Efektyvnist systemy konkursnykh zakupivel // Informatsiino-analitychnyi biuleten «Konkursni torhy», 1999

2. Azoev H.L. Konkurentni perevahy firmy. M., 2000..

3. Akhmatova M. Teoretychni modeli konkurentospromozhnosti / M. Akhmatova, E. Popov // Marketynh. 2003. № 4. S. 21

4. Turkov I.B., Tytova H.JI. Tendentsii zminy konkurentospromozhnosti vitchyznianoi produktsii // Marketynh. 1997

5. Yelienieva Yu.Ia. Zabezpechennia konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpryiemstv. M., 2001..

6. Gajfullina M.M., Nizamova G.Z., Musina D.R., Alexandrova O.A. Formation of strategy of effective management of fixed production assets of oil company // Advances in Economics, Business and Management Research, 2017

Рецензія / Peer review: 06.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330.3: 314.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-301-306

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., МУЛЬСКА О. П.
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

ДЕТЕРМІНАНТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ РИЗИКІВ

За результатами узагальнення теоретико-методичних засад управління національним господарством встановлено, що державне регулювання економіки являється окремим невід'ємним напрямом державної політики забезпечення соціально-економічного розвитку країни та недопущення деструктивних змін економічної системи, впливу ризиків та загроз національній безпеці і її структурно-функціональним компонентам. Встановлено, що актуалізація державного регулювання розвитку національних економік корелює з новітніми глобальними викликами – природними та техногенними надзвичайними ситуаціями, пандеміями, гібридними війнами, демографічними викликами, технологічними змінами, процесами економічної глобалізації, політичною нестабільністю, екологічними проблемами. Концептуально обґрунтовано, що міграційні ризики і загрози визначають стан економічної безпеки держави, маючи вплив на всі її складові – макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, виробничу, продовольчу, інвестиційно-інноваційну, соціальну, демографічну, енергетичну.

Ключові слова: державна політика, міграційні ризики, безпека, новітні детермінанти, національна економіка.

VASYLTSIV T., MULSKA O.
Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

DETERMINANTS OF ACTUALIZATION OF STATE REGULATION OF NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF ENHANCING MIGRATION RISKS

According to the results of the generalization of the theorical and methodological principles of management of the national economy, it was established that state regulation of the economy is a separate direction of the state policy of ensuring the socio-economic development of the country, which is implemented by the authorities of all levels on an ongoing basis with the use of the necessary tools, institutional, resource, methodological and other support so as to increase the efficiency of functioning, achieve positive changes in the system of the national economy and its structural elements, prevent negative trends in the development of the economy and society, impact of risks and threats to national security and its structural and functional components. It is proposed to consider the substantive characteristic of the concept of 'state regulation of the economy' in the context of instrumental, medium, anti-crisis, methodological, resource-functional, and institutional approaches.

It is determined that the actualization of state regulation of the development of national economies is determined by the latest global challenges, natural and man-made emergencies, pandemics, hybrid wars, demographic challenges, technological changes, economic globalization processes, political instability, environmental problems, among which special attention is paid to the problem of migration processes development, changes in their intensity, forms, and consequences. It is proved that migration risks and threats determine the state of economic security of the state, having an impact on all its components (macroeconomic, financial, foreign economic, industrial, food, investment, and innovation, social, demographic, energy).

Keywords: state policy, migration risks, security, the latest determinants, national economy.

Постановка проблеми. З того часу як зародилася економічна наука, об'єктом якої є процеси господарського буття та економічної діяльності людства, й по нині триває економічний дискурс відносно, з однієї сторони, імперативу ринкового саморегулювання та, з іншої, – державного втручання (іншими словами – регулювання) у перебіг явищ і процесів, пов'язаних з еволюційним розвитком і взаємодією господарської діяльності суспільства. Закономірно, що обидва підходи мають як свої об'єктивні переваги, так і недоліки, прихильників та противників зі справедливим, як на думку автора, висновком, що істина перебуває десь по середині. Все залежить від стану і динаміки нарощування економічної ситуації, дії чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, які й визначають ухил політики в бік утримання якісного та ефективного функціонування ринкової економіки чи застосування механізмів, інструментів, заходів задля виправлення існуючих вад ринкової кон'юнктури, нівелювання реалізації загроз, розвитку і поширення кризових явищ в системі національного господарства.

Відповіддю на нарощування потужностей держав і посилення державного управління економікою об'єктивно ставала реакція суспільства, пов'язана з ініціативами до лібералізації державної політики та державного устрою в цілому. Таким чином, протиріччя «державне регулювання *vs* ринкове саморегулювання» має економічний, політичний та інші підтексти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про вплив державної політики на економіку один з найважливіших у дослідженнях проблем економічного зростання. Утверджується справедливе переконання про постійність державного контролю над протіканням соціально-економічних процесів, прогнозування шляхів, темпів та наслідків їх розвитку; починають превалювати принципи так званого непомітного регулювання, коли вжиті заходи спершу наче не завдають відчутних змін, але в підсумку формують необхідну і структуру, і систему національного господарства. Так, у традиційній неокласичній

моделі економічного зростання (моделі Солоу-Свана [1, с.38-52; 2, с.334-361], Рамсея-Касса-Купманса [3, с.543-559]) державне втручання в економічні процеси максимально обмежене, втім забезпечується стимулювання науково-технічного прогресу, створення та впровадження нововведень і за рахунок цього екзогенного чинника відбувається приріст ВВП. Головним інструментом регулювання виступають зміни в системі оподаткування, які змінюють обсяги заощаджень та інвестицій.

Засадничі положення дослідження впливу державного регулювання на економіку, особливо в частині поведінки держави, достатньо комплексно були представлені у моделях продуктивних державних послуг Р. Барро [4, с.407-443] і Х. Сала-і-Мартіна [5, с.178-183], які описували процеси економічного зростання, обумовленого збільшенням обсягів надання державою населенню суспільних благ та послуг. Безпосереднє зростання забезпечується у підсумку додаткової віддачі від суспільних благ, створюваних державою. Причому у різних комбінаціях концептуальних моделей навіть доводиться існування ефекту заміщення, коли держава, підвищуючи податки, компенсує демотивацію виробництва збільшенням пропозиції доступних суспільних благ, що стимулює попит.

У науковому дискурсі поширеними є дослідження зв'язку між демократизацією суспільства та економічним зростанням (індекс громадянських свобод та політичних прав Р. Гастіла [6], коефіцієнт залежності темпів економічного зростання від рівня дотримання закону Р. Левіна та Д. Рене [7, с. 942-963], індекс міри капіталізму Р. Холла, К. Джонса [8], ефект демократизації Д. Родріка [9, с. 391-429]); аналізування взаємозв'язків корупції та економічної стабільності і сталого розвитку (Д. Гулд, Дж. Амаро-Реєс [10, с. 21-23], А. Шлайфер, Р. Вішни [11, с. 599-617], С. Кнак та П. Кіфер [12, с. 207-227]). Поширеними є дослідження впливу на економічне зростання міграційних детермінант і компонент розвитку сфери зайнятості [13; 14], а також взаємозв'язку модернізації соціальної сфери, економічного розвитку та технологічної конкурентоспроможності [15; 16].

Мета статті полягає у виявленні новітніх детермінанти актуалізації державного регулювання розвитку національної економіки в умовах посилення міграційних ризиків.

Виклад основного матеріалу. У сучасних економічних дослідженнях термін «державне регулювання економіки» став практично усталеним, а це привело до зниження рівня важливості його сутнісних характеристик при значно зростаючій теоретико-прикладній ролі форм, методів, механізмів, інструментів тощо, які застосовуються державою для впливу на протікання економічних процесів. Водночас, низка особливостей у тих, чи інших поглядах на змістове трактування державного регулювання все ж простежується. Зокрема можна виділити декілька підходів.

Інструментальний підхід, за якого не стільки важливі сфери та сектори державного втручання, загальна стратегія, політика і тактика, як форми і методи, що для цього використовуються.

Середовищний підхід, коли державне регулювання економіки трактується як сукупність заходів органів влади, здійснення яких забезпечує формування (зміну) економіко-правового середовища господарської діяльності в тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Антикризовий підхід, згідно якого державне регулювання національного господарства передбачає собою планування і здійснення заходів, орієнтованих на недопущення реалізації ризиків та загроз, настання і розвитку кризових ситуацій.

Методичний підхід, за якого сутність державного регулювання економіки зводиться до пізнання національного господарства як системи, розуміння законів, принципів та основ його функціонування і розвитку, а, відтак, володіння органами державного управління певними навиками і компетентностями, які дозволяють своєчасно приймати вірні виважені рішення, здатні змінювати структурні характеристики і забезпечувати соціально-економічний розвиток економіки.

У країнах з розвиненою економікою широкого поширення набув (по-п'яте) *ресурсно-функціональний підхід*, при якому державне регулювання національного господарства розглядають зі позиції належного виконання владою функцій управління з достатнім для цього ресурсним забезпеченням, причому не лише фінансовим, але й інституційним, кадровим, матеріально-технічним, інноваційно-технологічним, інформаційним та ін. Склад функцій державного регулювання не обмежується. Це аналіз, планування, програмування, організація, мотивація, регулювання окремих сфер та аспектів, моніторинг, контроль.

Інституційний підхід, особливість якого – у тому, що функції та завдання з формування і реалізації заходів, які забезпечують необхідні зміни в економіці, реалізуються не тільки державними структурами. До політики залучаються організації громадянського суспільства, бізнес-асоціації, населення, суб'єкти ринкової інфраструктури, міжнародні організації, між якими розподіляються регулюючі ролі, що дозволяє впроваджувати більш комплексний і системний підхід до вирішення глобальних та макроекономічних завдань.

Необхідність відходу від ринкової та наближення до державної форми регулювання актуалізується за низької ефективності функціонування та відсутності позитивних тенденцій в системі національного господарства, його структурних елементах, по мірі нарощування негативних тенденцій розвитку економіки та суспільства, активізації впливу ризиків та загроз національній безпеці і її структурно-функціональних компонентам.

Сучасні глобальні виклики людства мають або стихійний, або еволюційно поступальний характер. Для прикладу в Глобальному договорі ООН [17], що є постійно чинною та такою, яка розвивається, ініціативою цієї організації з вирішення проблем глобалізації та створення стабільної економіки, визначено

10 базових на сьогодні принципів подолання проблем порушення прав людини, охорони праці, захисту екології та корупції.

Беззаперечно, це постійні виклики, які потребують локалізації у межах виваженої державної політики. Разом із тим, можна виділити й низку трендів, що розвинулися на поточному етапі світогосподарських відносин і позначаються на функціонуванні всіх без виключення національних господарств.

Для багатьох країн світу на кін. XX – поч. XXI ст. загострилася демографічна проблема депопуляції населення. Для України, наприклад, головними причинами цієї ситуації стали економічна нестабільність та зниження рівня доходів і якості життя, активна зовнішня трудова та загальна міграція. Скорочення чисельності населення України призводить до системних соціальних та економічних негативних наслідків, зокрема загрози демографічній безпеці, а через неї – економічній безпеці держави та національній безпеці. При збереженні існуючих темпів природнього та механічного приросту скорочення населення України до кін. XXI ст. може скласти у два і більше рази, коли частка пенсіонерів сягне близько 30 %.

На цьому тлі населення планети стрімко зростає та до 2050 р. очікується значення показника чисельності у близько 10 млрд осіб, що у шість раз більше, ніж було на початку XX ст. При цьому змінюється й структура населення. Сучасними глобальними трендами є старіння населення, збільшення частки міських жителів та зниження рівня народжуваності. Наслідки таких змін потребують відповідного державного регулювання, адже передусім зростають бюджетні видатки на соціальні програми, врегулювання соціально-трудових відносин, створення нових робочих місць, але одночасно й за ситуації браку робочої сили відповідної професійно-кваліфікаційної характеристики, стримування процесів міграції молоді.

Депопуляція сільських територій та урбанізація призводять до загострення проблем забруднення, екології, криміналізації, різного роду соціальних конфліктів. Розвитку зазначених процесів також сприяє анексія АР Крим та триваюча зовнішня воєнна агресія на сході країни, у підсумку яких понад 1,5 млн осіб є внутрішньо переміщеними. Відтак, демографічну кризу та високу міграційну активність населення слід вважати потужним екзистенційним викликом для України, що потребує свого належного державного регулювання.

Зростає мобільність капіталу, що послаблює залежність суб'єктів господарювання від країни їх приналежності та території функціонування. Пропозиція товарів і послуг практично не має кордонів, а, відтак, актуалізується проблема імпортозаміщення, посилення міцності та конкурентоспроможності внутрішнього виробника. Все менш дієвими стають традиційні інструменти митно-тарифного регулювання та натомість посилюються можливості наднаціональних суб'єктів регулювання.

Вказані процеси актуалізують обґрунтування механізмів та інструментів державного регулювання, апробація яких здатна відстояти та реалізувати національні економічні інтереси України, забезпечити розвиток внутрішнього виробництва, створення нових суб'єктів бізнесу та розширення конкурентоспроможних робочих місць, забезпечити високий рівень зайнятості населення та стримування його від критично високих міграційних установок.

Сучасні технологічні тренди, зокрема діджиталізація і зростання масштабів цифрової економіки, розвиток біотехнологій, створення та активне використання штучного інтелекту, аддитивних технологій та принципово нових матеріалів, аналіз «великих даних», якнайширше впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у внутрішніх та зовнішніх бізнес-процесах, причому не тільки суб'єктів бізнесу, але й держави та суспільства є новітніми детермінантами розвитку економічної системи. У країнах-лідерах за технологічними конкурентними перевагами активно розвиваються квантові комп'ютери та квантові технології, повністю автоматизовані виробництва та промислові роботи.

Відповіддю на ці тенденції мають стати заходи державного регулювання, орієнтовані на, по-перше, активну підтримку та стимулювання інноваційно-технологічного зростання в Україні, забезпечення технологічної конкурентоспроможності вітчизняної економіки; по-друге, адаптацію країни до функціонування і розвитку національного господарства в нових реаліях. Варто акцентувати увагу на важливості розбудови відповідної інфраструктури цифрової трансформації, інтернету речей, систем віддаленого керування процесами, розвиток альтернативної енергетики.

Значно актуалізують потребу в ефективному державному регулюванні економіки й сучасні політичні та безпекові тенденції. Для України це питання гіперактуальне через наявність воєнного конфлікту, анексію частини території, все ще не в повній мірі сформовану стабільну політичну систему. Очевидно, що питання безпеки загострюватимуться й надалі через посилення конкуренції держав за ресурси, передусім економічні. Потрібно зауважити, що істотно змінюється характер конфліктів. Сьогодні все більше стратегій і тактик воєнно-економічної конкуренції передбачають застосування гібридних інструментів, арсенал яких поширюється на господарські відносини, інформаційний простір, громадське, етнічне, релігійне та інші середовища.

Ключові детермінанти державного регулювання розвитку національного господарства наведено на рис. 1. За сучасних соціально-економічних умов важливо мінімізувати системний і комплексний негативний вплив міграційних процесів, які трансформуються у ранг загрози національній безпеці України. Таким чином, міграційні ризики та загрози системні, позначаються на всіх складових економічної безпеки держави з подальшою проекцією на параметри національної безпеки. Так, Е. Лібанова у Національній доповіді «Українське суспільство: міграційний вимір» наводить багаторівневу класифікацію загроз неврегульованої

міграції населення, виділяючи рівні: мігранта, країни походження, країни призначення та країни для транзиту. При цьому рівень особи визначається важливішим, що справедливо в аспекті безпосереднього впливу загроз на життя та здоров'я мігрантів. Тут і небезпека потрапити в систему торгівлі людьми, і незахищеність трудових та інших прав, і складні умови праці, можлива понаднормова робота, незабезпечення правил техніки безпеки, ризик неотримання заробітної плат, недостатність соціального та медичного забезпечення, і ксенофобські налаштування місцевого корінного населення. Водночас, зростання міграційних загроз має наслідком деструктивний вплив на внутрішню стабільність, стан економіки, громадську та внутрішню безпеку [18, с. 137-145].

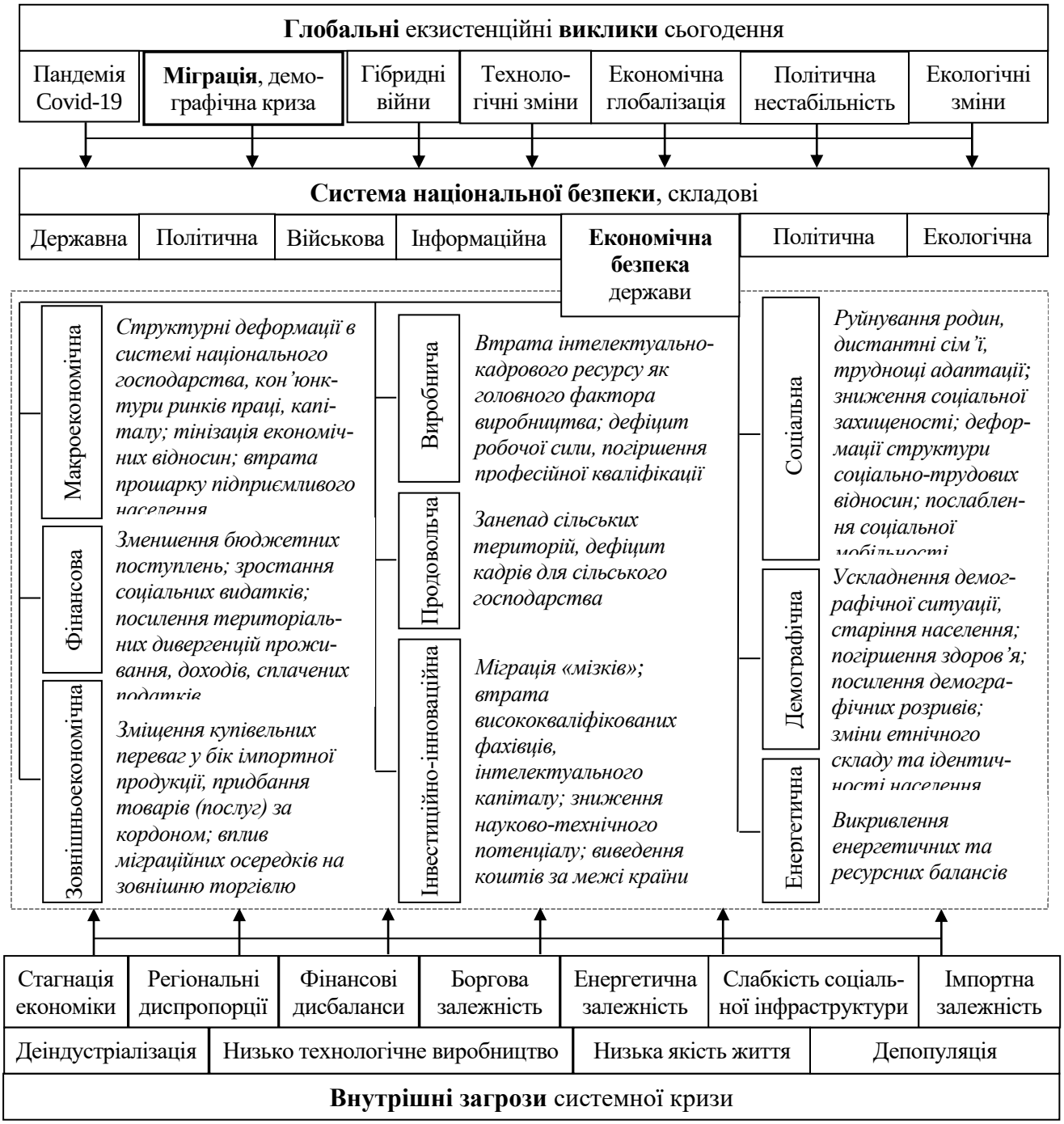

Рис. 1.1. Детермінанти актуалізації державного регулювання розвитку національної економіки та місце в їх структурі міграційних ризиків і загроз (на прикладі України)

Джерело: авторська розробка

Опосередковано науковець визначає такі загрози національній економічній безпеці держави – донора мігрантів, як перехід зовнішньої трудової (навіть коротко- та середньострокової) міграції у безповоротну форму (демографічна безпека) та розвиток дефіциту робочої сили (виробнича та макроекономічна безпека), скорочення частки висококваліфікованих фахівців (виробнича та науково-

технологічна безпека). Окрім того, міграції позначаються на стані розвитку та структурних характеристиках ринку праці, зокрема змінах у віковій, професійній, освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили, посиленні конкуренції за фахівців; зростанні територіальної роз'єднаності місць зайнятості та проживання в умовах невисокої соціальної мобільності населення та нерозвиненості її інфраструктури, накопичення диспропорцій між центрами доходів та сплачених податків; змінах в етнічному складі та ідентичності населення; політичних процесах у вигляді втручання в електоральні настрої, дезінтеграції суспільства, проявів сепаратизму, активізації громадської діяльності мігрантів, у т. ч. підсилюваної зв'язками з діаспорою, Батьківщиною.

О. Малиновська чітко диференціює реальні та гіпотетичні загрози міграції за міжнародно-політичним та внутрішньополітичним напрямами. При цьому у межах другого виокремлює наслідки для економічної безпеки держави, соціальної безпеки, сфери культури та ідентичності [19, с. 54-65]. Такі загрози передусім стосуються послаблення трудового потенціалу країни – донора робочої сили, втрати кращих фахівців, посилення навантаження на соціальну інфраструктуру, системи освіти, транспорту, житлової сфери в країні – реципієнті мігрантів, торгівлі людьми, зростання криміногенних та терористичних загроз, збереження базисних цінностей культури та ідентичності місцевого населення.

Міграційні детермінанти національної безпеки достатньо ґрунтовно досліджені та висвітлені у працях М. Романюка. Науковець, по-перше, аргументовано доводить тезу про вихід розвитку міграційних процесів, зокрема зовнішніх, у ранг проблеми національної безпеки України та, по-друге, з-поміж ключових загроз безпеці виділяє наступні: транзит нелегальних мігрантів, нелегальна трудова міграція, недостатність соціальної захищеності мігрантів за кордоном, тінізація заробітків мігрантів та скерування цього ресурсу на непродуктивні цілі, погіршення професійно-кваліфікаційних характеристик працівників у підсумку виконання ними робіт за найпростішими професіями [20, с. 50-60].

У контексті останнього важливо додати, що негативні наслідки для країни – донора робочої сили як правило глобальніші, аніж просто звуження трудового ресурсу, особливо коли вони супроводжуються масовим виїздом за кордон молоді, науково-технічних кадрів, працівників з високим рівнем професійно-кваліфікаційних характеристик, зокрема робітничих професій тощо. Такі тенденції призводять до зниження рівня інноваційно-технологічного розвитку, виникнення демографічних розривів (відсутності в країні прошарку осіб певної вікової групи), старіння пропозиції праці, відсутності спеціалізованих фахівців та ін.

З іншої сторони, проблематика міграційних загроз досліджується й у публікаціях науковців, які працюють на ниві безпекознавства. Так, у [21, с. 196-207] наведено систему індикаторів, зі застосуванням яких пропонується досліджувати вплив міграційних процесів на економічну безпеку держави. Це, зокрема, рівні трудової еміграції та імміграції, сальдо міграції, співвідношення чисельності прибулих осіб до чисельності вибулих, обсяг економічних втрат (через коефіцієнт продуктивності праці) від зовнішньої міграції економічно активного населення, обсяг економічних втрат, пов'язаних з адаптацією мігрантів, обсяг економічних втрат від зниження віддачі інвестицій в людський капітал, коефіцієнти співвідношень середньої величини сплачених податків та соціальних трансфертів громадян країни і мігрантів.

У характері складу використаних науковцями показників простежується ухил у бік передовсім таких складників економічної безпеки, як виробнича, соціальна, соціально-трудова, бюджетна, макроекономічна. Це дає певні підстави відносно визначення цих компонент наслідками першої хвилі активізації та розбалансування міграційних процесів у країні. Відповідно, друга вже більше стосується демографічної, інвестиційно-інноваційної, зовнішньоекономічної, фінансової безпеки. Третя – продовольчої та енергетичної безпеки. Хоча такий поділ достатньо умовний і змінюється у залежності від обсягів і структурних характеристик еміграції та імміграції, стану і динаміки соціально-економічного розвитку країни та її територій, актуалізації тих, чи інших безпеково-міграційних чинників, умов.

Висновки. На сучасному етапі розвитку економіки України актуалізувалася низка викликів, які мають глобальний характер і при цьому системно позначаються на умовах і передумовах подальшого економічного зростання і якості життя населення. З-поміж них – висока та зростаюча міграційна активність населення, що детермінує цілий комплекс загроз економічній і національній безпеці. Ефективне державне регулювання міграційних процесів потрібно вважати одним з пріоритетних та ключових завдань стратегії і тактики подальшого поступу країни, адже його від його вирішення все ще залежать: формування та реалізація ресурсного потенціалу нації, здатність країни до макроекономічного відновлення, становлення нової якості життя, збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та іншої самобутності.

Ефективність державної міграційної політики у значній мірі визначається системою застосовуваного інструментарію, при формуванні якого опираються на сучасний новітній теоретико-методичний базис державного регулювання в аналізованій сфері, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

Література

1. Solow R. Growth theory. Oxford: Oxford University Press, 2000. 220 p.

2. Swan T. Economic growth and capital accumulation. Economic Record, 1956. Vol. 32. № 2, pp. 334-361.

3. Ramsey F. A mathematical theory of saving. Economic Journal, 1928. Vol. 38, pp. 543-559.

4. Barro R. Economic growth in a cross section of countries. Quarterly Journal of Economics, 1991. Vol. 106. № 2, pp. 407-443.

5. Sala-i-Martin X. I just ran two million regressions. AEA Papers and Proceedings, 1997. Vol. 87, pp. 178-183.

6. Gastil R. Freedom in the World: political rights and civil liberties. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom_in_the_World_1988-1989_complete_book.pdf.

7. Levine R., Renelt D. A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. American Economic Rewiew, 1992. Vol. 82, pp. 942-963.

8. Hall R., Jones C. Why do some countries produce so much more output per worker than others? URL: https://web.stanford.edu/~chadj/pon400.pdf.

9. Rodrik D. (1996). Institutions and economic performance in East and South East Asia. The Institutional Foundations of Economic Development in East Asia. Tokyo, pp. 391-429.

10. Gould D., Amaro-Reyes J. The effects of corruption on administrative performance: illustrations from developing countries. World Bank Staff Working Papers. № 580. Washington: The World Bank, 183. 48 p.

11. Shleifer A., Vishny R. Corruption. Quarterly Journals of Economics, 1993. Vol. 108, pp. 599-617.

12. Knack S., Keefer P. Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. Economics and Politics, 1995. Vol. 7, pp. 207-227.

13. Mulska O. Forecasting and modeling of social economy: challenges in crisis conditions. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць. Вип. №6 (117). 2016. С. 80-84.

14. Мульска О.П. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів. Ефективна економіка. 2015. №10.

15. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л. Стратегічні пріоритети конвергенції соціальної безпеки України та ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 14-19. URL: http://nbuv. gov. ua/UJRN/sepspu_2018_5_4

16. Васильців Т.Г., Іляш О.І., Лупак Р.Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. Бізнес-інформ. 2018. Вип. 12. С. 8-14.

17. Глобальний договір ООН. URL: www.unglobalcompact.org.

18. Libanova E. On the main provisions of the National Report "Ukrainian Society: Migration Dimension" (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine, 2, 36-43. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1

19. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.

20. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. Демографія та соціальна економіка, 2009. № 1. С. 50-60.

21. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія за ред. д.е.н., проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.

References

1. Solow, R. (2000). Growth theory. Oxford: Oxford University Press.

2. Swan, T. (1956). Economic growth and capital accumulation. Economic Record, 32 (2), 334-361.

3. Ramsey, F. (1928). A mathematical theory of saving. Economic Journal, 38, 543-559.

4. Barro, R. (1991). Economic growth in a cross section of countries. Quarterly Journal of Economics, 106 (2), 407-443.

5. Sala-i-Martin, X. (1997). I just ran two million regressions. AEA Papers and Proceedings, 87, 178-183.

6. Gastil, R. Freedom in the World: political rights and civil liberties. Retrieved from https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom_in_the_World_1988-1989_complete_book.pdf.

7. Levine, R., Renelt, D. (1992). A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. American Economic Rewiew, 82, 942-963.

8. Hall, R., Jones, C. Why do some countries produce so much more output per worker than others? Retrieved from https://web.stanford.edu/~chadj/pon400.pdf.

9. Rodrik, D. (1996). Institutions and economic performance in East and South East Asia. The Institutional Foundations of Economic Development in East Asia, 391-429.

10. Gould, D., Amaro-Reyes, J. The effects of corruption on administrative performance: illustrations from developing countries. World Bank Staff Working Papers. № 580. Washington: The World Bank, 183.

11. Shleifer, A., Vishny, R. (1993). Corruption. Quarterly Journals of Economics, 108, 599-617.

12. Knack, S., Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. Economics and Politics, 7, 207-227.

13. Mulska, O.P. (2016). Forecasting and modeling of social economy: challenges in crisis conditions. Sotsialʹno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Collection of scientific works, 6 (117), 80-84.

14. Mulska O. (2015). Mobilʹnistʹ sotsialʹnoho zakhystu zakhysnykiv trudovykh mihrantiv [Mobility of social protection of defenders of labor migrants]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy. №10.

15. Vasyltsiv, T.G., Lupak, R.L. (2018). Stratehichni Priorytety konverhentsiyi sotsialʹnoyi bezpeky Ukrayiny ta ES [Strategic Priorities of Social and Ukraine Social Security Convergence to EU]. Sotsialʹno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Collection of scientific works, 5, 14-19. Retrieved from http://nbuv. gov. ua/UJRN/sepspu_2018_5_4

16. Vasyltsiv, T.G., Ilyash, O.I., Lupak, R.L. (2018). Problemy ta zasoby konverhentsiyi sotsialʹnoyi bezpeky v Ukrayini ta YES. [Problems and means of social security convergence in Ukraine and the EU]. Biznes-inform – Business inform. 12, 8-14.

17. Hlobalʹnyy dohovir OON [United Nations Global Compact]. Retrieved from www.unglobalcompact.org.

18. Libanova, E. (2019). On the main provisions of the National Report "Ukrainian Society: Migration Dimension" (scientific report at the meeting of the Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine on Dec. 19, 2018). Bulletin of National Academy of Sciences of Ukraine, 2, 36-43. Retrieved from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150655/05-Libanova.pdf?sequence=1

19. Malinovska, O.A. (2018). Mihratsiyna polityka: hlobalʹnyy kontekst ta ukrayinsʹki realiyi [Migration policy: the global context and Ukrainian realities]: monograph, Kyiv.

20. Romanyuk, M.D. (2009). Mihratsiyni determinanty natsionalʹnoyi bezpeky Ukrayiny: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty [Migration determinants of national security of Ukraine: theoretical, methodological and practical aspects]. Demohrafiya ta sotsialʹna ekonomika – Demography and Social Economy, 1, pp. 50-60.

21. Shevchenko, L.S. (2009). Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnistʹ ta napryamy formuvannya [Economic security of the state: the essence and directions of formation]: monograph, Kharkiv: Pravo.

Рецензія / Peer review: 02.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 657.2:330.131.5:631.11
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-307-311

БЕЗДУШНА Ю. С.
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна
ГЕРШМАН Ю. В.
судовий експерт

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУР КОНТРОЛЮ НАРАХУВАННЯ ТА СПЛАТИ ПОДАТКІВ АГРОПІДПРИЄМСТВАМИ

В статті презентовано розроблений та апробований на практиці сільськогосподарських підприємств порядок контролю ефективності системи оподаткування та методику аналізу податкового навантаження. За розробленою Методикою аналізу податкового навантаження здійснюється оцінка показників за напрямами: аналіз податкового навантаження (частка витрат на сплату податків у чистому доході від реалізації; у загальних витратах підприємства; у собівартості виробленої/реалізованої продукції; у прибутку (збитку); податкове навантаження на одиницю реалізованої продукції; на 1 га сільськогосподарських угідь; на 1 працюючого; середньомісячне податкове навантаження); аналіз структури податкових платежів (питома вага податку в загальних витратах на сплату податків; пільгова економія; валові витрати на оподаткування); аналіз витрат на обслуговування системи оподаткування та штрафів (внутрішні витрати на оподаткування; трансакційні витрати на супровід податкової перевірки; витрати на сплату штрафів). Подальший контроль ефективності системи оподаткування включає моніторинг сум витрат на сплату податків та результатів діяльності та визначення загального показника ефективності системи оподаткування з інтерпретацією результатів для вибору оптимального податкового режиму.

Викладені пропозиції щодо застосування розробленого порядку контролю, які забезпечують обґрунтування вибору оптимальної системи оподаткування, оперативне реагування на зміни в податковому законодавстві, дозволяють визначати ефективність оподаткування як по підприємству так і по аграрній галузі в цілому.

Ключові слова: оподаткування, бухгалтерський облік, фінансова звітність, контроль, аналіз.

BEZDUSHNA Yu.
National Research Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine
GERSHMAN Yu.
Forensic expert

IMPROVEMENT OF PROCEDURES FOR CONTROL OF ACCOUNTING AND PAYMENT OF TAXES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article analyzes the information support for the formation of indicators of financial security of agricultural enterprises. The impact of financial statements on financial security is proved by generalizing the procedure for calculating such indicators as: profitability of operating activities, return on assets, total liquidity ratio and financial autonomy ratio.

A causal relationship has been established between the phenomenon of mass underestimation of operating fixed assets in accounting and inflated profitability of operating activities of agricultural enterprises.

Proposals for the organization of the process of revaluation of fixed assets of agricultural enterprises to improve the presentation of their assets in the financial statements, adequate definition of profitability and strengthening financial security. At the level of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, it is proposed to approve the Methodology of revaluation of fixed assets of agricultural enterprises, which provides an organizational mechanism and methodological procedure for revaluation of fixed assets at agricultural enterprises, the use of which will ensure reliable data for state statistics. agricultural sector.

Key words: agrarian sector of economy, financial security, estimation, fixed assets, profitability of operational activity, financial reporting.

Постановка проблеми. Наявність особливостей в системі оподаткування та зростаючі об’єми сільськогосподарської діяльності на території України зумовлюють потребу обґрунтування напрямів удосконалення процедур контролю операцій оподаткування цієї діяльності, встановлення єдиних нормативів контролювання, аудиту та експертизи даного виду діяльності.

Особливості галузі сільського господарства зумовлюють наявність особливих режимів оподаткування для підприємства, що працюють у цій сфері. Сільськогосподарські підприємства в Україні оподатковуються за двома системами оподаткування, а саме: на загальних засадах та в порядку дії спеціальних податкових режимів. При оподаткуванні на загальних засадах сільськогосподарські підприємства – виробники сплачують податки та збори, в порядку та розмірах, встановлених податковим законодавством України. Визначена вимогами Податкового кодексу України система спеціальних податкових режимів щодо сільськогосподарських підприємств передбачає застосування щодо них єдиного податку четвертої групи [1].

Спрощений податковий режим передбачає зменшення податкового навантаження для виробників сільськогосподарської продукції. Здебільшого саме спрощена система оподаткування застосовується аграріями. Однак він же зумовлює і зловживання в частині застосування спрощеної системи оподаткування юридичними особами, які за формальними чи фактичними ознаками не можуть бути платниками єдиного податку. Нема пояснення й тим питанням, як надвеликі сільськогосподарські товаровиробники у особі

агрохолдингів з надприбутками від експорту сировини можуть сплачувати до бюджету мізерні суми єдиного податку, а то пак отримувати з бюджету відшкодування. Всі ці проблеми потребують посиленої уваги та належної системи контролю операцій оподаткування вищезазначених суб'єктів аграрного виробництва.

При цьому система та методологія контролю нарахування та сплати податків контролюючими органами Державної фіскальної служби не може бути застосована для внутрішніх управлінських цілей в силу відмінностей в меті контрольних дій. Реалізація методичних засад внутрішнього контролю операцій оподаткування сільськогосподарських підприємств потребує теоретико-методологічного базису, який передбачає формулювання чіткої мети контрольних дій, визначення сфери та засобів контролю, з'ясування специфічних функцій контролю операцій оподаткування, встановлення методів, прийомів і процедур контролю, визначення переліку виконавців та основних груп користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконаленню організаційних та методичних засад контролю операцій оподаткування присвятили свої роботи Г.М. Давидов, Т.І. Єфименко В.О. Зотов, О.А. Петрик, О.Ю. Редько, В.В. Рядська, Д.Є. Свідерський, Л.А. Чудак, Н.С. Шалімова, В.О. Шевчук та інші. Дослідженнями питань аудиту податків займалися В. Глущенко, І. Риженко, Г. Давидов, Г. Пухальська та інші.

На сьогодні напрацьована досить суттєва наукова та методична база економічного аналізу в сільськогосподарських підприємствах, яка сформувалась у працях В.М. Жука, М.М. Коцупатрого, В.Г. Лінника, Є.В. Мниха, В.К. Савчука, Л.С. Стецюк, Т.М. Ковальчук, М.Г. Чумаченка й інших. Разом із тим, важливою є адаптація існуючого методологічного інструментарію контролю ф аналізу у дослідження конкретних господарських процесів. Завдання, що ставляться в цьому аспекті, полягають у формуванні системи контрольно-аналітичних показників ефективності операцій оподаткування як механізму кількісного вираження процедур контролю.

Постановка завдання. У зв'язку з зазначеним, метою статті є обґрунтування основних положень удосконалення процедур контролю нарахування та сплати податків агропідприємствами.

Виклад основного матеріалу. Методика контролю операцій оподаткування сільськогосподарських підприємств недостатньо досліджена. На це вказує відсутність аналізу проблеми в науковій літературі, узагальнений характер наявних публікацій в науково-популярних виданнях [2-9]. При цьому, питання контролю набуває важливого значення у сфері оподаткування підприємств, так як на нього впливають як зовнішні фактори (загальний стан економіки та розрахунків за податками у країні, ефективність грошово-кредитної системи, рівень інфляції, ємність ринку та його насиченість), так і внутрішні: рівень професіоналізму в управлінні підприємством, у тому числі стан бухгалтерського обліку та контролю.

Внутрішній контроль системи оподаткування безпосередньо зі сторони управління підприємством є важливим з точки зору визначення ефективності та оптимальності застосовуваних податкових систем та режимів. Відмінність і особливість цього сегменту контролю полягає у контролі системи оподаткування та його спрямуванні на аналіз витрат понесених на сплату податків. Мета такого контролю – оптимізація податкової системи та зниження податкового навантаження.

За результатами виконання дисертаційного дослідження автором публікації запропоновано Порядок контролю ефективності системи оподаткування призначений для обґрунтування вибору оптимальної системи оподаткування та оперативного реагування та зміни в податковому законодавстві, що стосуються діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Реалізація порядку передбачає три кроки (рис. 1.).

Перший етап (крок) розробленого Порядку контролю ефективності системи оподаткування є проведення аналізу рівня податкового навантаження підприємства. Вважаємо застосування методів аналізу ефективним способом досягнення цілей контролю операцій оподаткування. Використання аналітичних прийомів при обґрунтуванні контрольних дій і прийняття на їх підставі дієвих управлінських рішень у сфері оподаткування забезпечить формування чіткої стратегії та тактики розвитку підприємства в напрямку створення дієвої політики щодо вибору оптимальних податкових режимів.

На цьому етапі доцільним є впровадження в систему оцінки і прийняття рішень Методики аналізу податкового навантаження основні положення якої представлено нижче.

За формулами визначеними Методикою аналізу податкового навантаження здійснюється оцінка наступних показників за напрямами:

– аналіз податкового навантаження (частка витрат на сплату податків у чистому доході від реалізації; у загальних витратах підприємства у собівартості виробленої/реалізованої продукції; у прибутку (збитку); податкове навантаження на одиницю реалізованої продукції; на 1 га с.г. угідь; на 1 працюючого; середньомісячне податкове навантаження);

– аналіз структури податкових платежів (питома вага податку в загальних витратах на сплату податків; пільгова економія; валові витрати на оподаткування);

– аналіз витрат на обслуговування системи оподаткування та штрафів (внутрішні витрати на оподаткування; трансакційні витрати на супровід податкової перевірки; витрати на сплату штрафів).

Після визначення даних показників визначається коефіцієнт відхилення отриманих результатів (по кожному показнику за аналізований період порівняно з попереднім або з плановими показниками) та

розраховується загальний індекс відносної зміни показників податкового навантаження. На відміну від індексу зміни ефективності, збільшення значення якого розглядається позитивно, зростання індексу відносної зміни показників податкового навантаження є негативним, так як свідчить про зростання податкового навантаження на підприємство.

Рис. 1. Запропонований Порядок контролю ефективності системи оподаткування сільськогосподарського підприємства

Методика аналізу податкового навантаження на сільськогосподарське підприємство встановлює єдиний порядок та основні методичні засади проведення поглибленого аналізу операцій оподаткування сільськогосподарських підприємств у процесі контролю фінансово-господарської діяльності підприємства за даним напрямком і призначена для використання бухгалтерськими службами при здійсненні контролю фінансово-господарської діяльності в частині ефективності операцій зі оподаткування сільськогосподарських підприємств.

Інформаційним забезпеченням для проведення аналізу є наступні облікові документи та форми звітності: баланс; Звіт про фінансові результати; Звіт про управління; податкові декларації; регістри аналітичного та синтетичного обліку витрат підприємства; регістри аналітичного та синтетичного обліку доходів підприємства; Розрахунок витрат на виробництво сільськогосподарської продукції; регістри об’єктів оподаткування; Відомість аналітичного обліку витрат на сплату податків; головна книга по рахунках класів 6, 7, 9; оборотно-сальдова відомість; договори постачання, укладені підприємством; акти виконаних робіт та наданих послуг; документи, що засвідчують суму фактично сплачених та нарахованих податків.

Другий етап (крок) контрольних дій передбачає постійний, щорічний, суцільний моніторинг сум витрат на сплату податків та результатів діяльності. Ці два показника – витрати на сплату податків та результати діяльності підприємства, розглядаються як взаємозумовлені показники, і на підставі їх аналізу та порівняння формується загальний показник ефективності системи оподаткування.

Спочатку визначається фактична сума витрат на сплату податків за звітний період – загальна та за видами податків. Встановлюється коефіцієнт відхилення суми витрат на сплату податків (за аналізований період порівняно з попереднім або з плановими показниками).

Основними серед результативних показників виділено: чистий дохід від реалізації продукції; інші операційні доходи; інші доходи; загальна сума доходів; прибуток.

Ці показники в подальшому братимуть безпосередню участь у визначенні загальної ефективності системи оподаткування.

Далі передбачається порівняння показників результативності діяльності підприємства за відповідний період з визначенням відхилень від попереднього періоду або від еталонних значень. Далі проводиться порівняння відхилень у витратах на сплату податків та відхилень в результатах діяльності підприємства.

Очевидно вважати, що позитивна зміна результатів господарювання з від'ємним приростом (зниженням) суми витрат на сплату податків якраз і свідчить про ефективність системи оподаткування. З точки зору підприємства, як приватного бізнесового об'єкту, дозволимо розглядати зменшення суми сплачених податків при відповідних зростаючих показниках результативності ефективним. Не применшуючи важливості та життєвої необхідності виконання фіскальної функції держави.

Визначення загального показника ефективності системи оподаткування рекомендується здійснювати з метою контролю рівня оподаткування оперативного реагування на відповідні зміни в законодавстві. Він дозволяє обґрунтувати відповідні управлінські рішення щодо необхідності зміни системи оподаткування та спрогнозувати наслідки такого переходу на інший податковий режим (табл. 1.).

Таблиця 1.

Контроль та інтерпретація результатів аналізу ефективності системи оподаткування

Контрольні значення відхилення показника ефективності системи оподаткування Еос	Інтерпретація результату	Контрольні дії та управлінські рішення
Менше 0,8	Критичне зниження ефективності системи оподаткування	Прийняття рішення про зміну системи оподаткування та податкового режиму
0,8-0,9	Порогове зниження ефективності системи оподаткування	Прийняття рішення про проведення додаткових контрольних розрахунків та предмет оптимізації системи оподаткування
0,9-1,0	Допустиме зниження ефективності системи оподаткування	Прийняття рішення про інвентаризацію причин зниження ефективності та виявлення факторів що спричинили зниження ефективності
1,0	Беззмінність ефективності системи оподаткування	Контроль та пошук факторів зростання ефективності на наступні звітні періоди
Більше 1	Підвищення ефективності системи оподаткування	Прийняття рішення про проведення інвентаризації факторів, що зумовили підвищення ефективності та посилення їх дії в наступному періоді

Висновки. Методичні засади контролю оподаткування у сфері сільського господарства різняться відповідно до виділених сегментів такого контролю: державного, незалежного (аудиторського), судово-експертного та внутрішнього сегментів. Для обґрунтування вибору оптимальної системи оподаткування та оперативного реагування на зміни в податковому законодавстві, що стосуються діяльності сільськогосподарських товаровиробників, розроблений Порядок контролю ефективності системи оподаткування підприємства. Порядок передбачає 3 етапи контролю: аналіз податкового навантаження; моніторинг сум витрат на сплату податків і результатів діяльності; визначення загального показника ефективності системи оподаткування з його інтерпретацією. Своєю чергою, аналіз податкового навантаження запропоновано здійснювати за розробленою методикою, яка передбачає розрахунок трьох груп показників (податкового навантаження; структури податкових платежів; витрат на обслуговування системи оподаткування та штрафів) та загального індексу відносної зміни податкового навантаження. Результативним контрольним показником, в розробленому порядку визначено ефективність системи оподаткування на підприємстві (відношення зміни витрат на сплату податків та результатів господарювання). Застосування розробленого порядку контролю ефективності оподаткування дозволяє обґрунтувати відповідні управлінські рішення щодо вибору системи оподаткування та спрогнозувати наслідки переходу сільськогосподарського підприємства на інший податковий режим.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2756-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17

2. Аудит оподаткування підприємств: навч. посіб. / О. А. Петрик, Г. М. Давидов, О. Ю. Редько та ін.; за заг. ред. О. А. Петрик; передм. Т. І. Єфименко. К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. 352 с.

3. Данилюк О. Запуск системи ризиків з ПДВ вдарив по інтересах тих, хто заробляв на махінаціях. Урядовий портал. 26 жовтня 2017 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250376969

4. Звіт про науково – дослідну роботу «Методика вирішення судово-економічною експертизою питань, щодо нарахування та сплати податків в сфері сільського господарства». Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз. Дніпропетровськ, 2015. 44 с.

5. Лещух І. В. Податковий контроль великих платників податків: іноземний досвід та вітчизняна практика. Облік і фінанси. 2014. № 1(63). С. 82-88.

6. Марчук О. Думка аудиторів важлива стосовно змін до законодавства щодо визначення переліку податкових різниць. Щомісячний часопис для аудиторів, судових експертів, бухгалтерів та практиків «Незалежний аудитор». 2013, березень. № 3(14). С. 31–33.

7. Танклевська Н. С. Оподаткування діяльності аграрних підприємств: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2006. 152 с.

8. Тулуш Л. Д., Грищенко О. Ю. Трансформація високотоварних господарств населення в суб'єкти підприємництва: податково-бюджетні аспекти. Економіка АПК. 2018. № 1. С. 40-52.

9. Чудак Л. Податковий аудит в Україні: стан, проблематика та перспективи розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6759. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.88

References

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2756-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17

2. Audyt opodatkuvannia pidpryiemstv: navch. posib. / O. A. Petryk, H. M. Davydov, O. Yu. Redko ta in.; za zah. red. O. A. Petryk; peredm. T. I. Yefymenko. K.: DNNU «Akad. fin. upravlinnia», 2012. 352 s.

3. Danyliuk O. Zapusk systemy ryzykiv z PDV vdaryv po interesakh tykh, khto zarobliav na makhinatsiiakh. Uriadovyi portal. 26 zhovtnia 2017 r. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250376969

4. Zvit pro naukovo – doslidnu robotu «Metodyka vyrishennia sudovo-ekonomichnoiu ekspertyzoiu pytan, shchodo narakhuvannia ta splaty podatkiv v sferi silskoho hospodarstva». Dnipropetrovskyi naukovo-doslidnyi instytut sudovykh ekspertyz. Dnipropetrovsk, 2015. 44 s.

5. Leshchukh I. V. Podatkovyi kontrol velykykh platnykiv podatkiv: inozemnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka. Oblik i finansy. 2014. № 1(63). S. 82-88.

6. Marchuk O. Dumka audytoriv vazhlyva stosovno zmin do zakonodavstva shchodo vyznachennia pereliku podatkovykh riznyts. Shchomisiachnyi chasopys dlia audytoriv, sudovykh ekspertiv, bukhhalteriv ta praktykiv «Nezalezhnyi audytor». 2013, berezen. № 3(14). S. 31–33.

7. Tanklevska N. S. Opodatkuvannia diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv: monohrafiia. Kherson: Oldi-plius, 2006. 152 s.

8. Tulush L. D., Hryshchenko O. Yu. Transformatsiia vysokotovarnykh hospodarstv naselennia v subiekty pidpryiemnytstva: podatkovo-biudzhetni aspekty. Ekonomika APK. 2018. № 1. S. 40-52.

9. Chudak L. Podatkovyi audyt v Ukraini: stan, problematyka ta perspektyvy rozvytku. Efektyvna ekonomika. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6759. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.88

Рецензія / Peer review: 23.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.462
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-312-317

САРКІСЯН Г. О.
Одеська національна академія харчових технологій

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СИЛИ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ РИНКІВ

Загалом інноваційні проєкти, які пронизують усі без виключення сфери діяльності покликані підвищувати конкурентоспроможність підприємницьких структур та забезпечувати економічний розвиток в майбутньому.

Результати інноваційних проектів показують, наскільки було досягнуто мети, завдяки впровадженню інноваційного продукту на туристичному підприємстві, що веде до кількісного рівня впровадження нововведення, в свою чергу ефективність надає можливість охарактеризувати на скільки якісний ступінь задоволення під час впровадження інноваційних дій на фірмі згідно з розрахованими кількісними показниками інноваційної праці на підприємстві.

Метою статті є дослідження методичних підходів до оцінки сили впливу інноваційної діяльності та привабливості регіональних туристичних ринків.

В статті відмічено ефекти підприємницької діяльності регіону внаслідок результативності запровадження інноваційних проєктів. З'ясовано що системою оцінки ефективної інноваційної діяльності туристичної галузі регіони є оперативне координування інноваційних проєктів та стратегічне планування Інноваційних рішень. Задля цього зроблено інтегральну оцінку найбільш привабливих туристичних ринків за результатами їх інноваційної активності та за видами. Опрацьовано дослідження в межах власного (авторського) бачення умовою розподілу України на: Північний, Південний, Західний та Східний регіони. Проаналізовано та конкретизовано висновки, які з нововведень є більшою мірою впровадженими в тих чи інших районах за створеною шкалою оцінено її результативність. За основу інтегральної оцінки інноваційного сприяння запропоновано взяти продукти технічно-маркетингової інновації, організаційно-управлінські інновації та сервісні інновації. Як наслідок, підсумована узагальнений показник інноваційної привабливості рішень України.

Розглянуті методичні підходи показують економічну доцільність формування ефективної системи впровадження інноваційних проектів на туристичних фірмах, для того щоб покращити рівень розвитку регіональних туристичних підприємств. Застосування інноваційних продуктів позитивно вплине на економічну стабільність та розвиток туристичної сфери та буде в нагоді про формуванні стратегічних планів розвитку туристичних кластерів за умов розвитку відповідного регіону.

Ключові слова: інноваційні проєкти, інноваційний продукт, інтегральна оцінка інноваційної активності, туристичні суб'єкти, конкретизація, Східний, Західний, Південний, Північний регіони.

SARKISYAN A.
Odessa National Academy of Food Technologies

DIRECTIONS OF IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE MEASURES IN REGIONAL TOURIST MARKETS

In general, innovative projects that permeate all areas of activity are designed to increase the competitiveness of business structures and ensure economic development in the future.

The results of innovative projects show how much the goal has been achieved through the introduction of an innovative product in a tourism enterprise, which leads to a quantitative level of innovation, in turn, efficiency allows to characterize the degree of satisfaction with the implementation of innovative actions in the company. innovative work at the enterprise.

The purpose of article is to study of methodological approaches to assessing the strength of the impact of innovation and the attractiveness of regional tourism markets.

The article notes the effects of entrepreneurial activity in the region due to the effectiveness of the introduction of innovative projects. It was found that the system of evaluation of effective innovation activity of the tourism industry of the regions is the operational coordination of innovation projects and strategic planning of Innovation Solutions. For this purpose, an integrated assessment of the most attractive tourist markets is made according to the results of their innovative activity and by types. The research within the limits of own (author's) vision of a condition of division of Ukraine into: Northern, Southern, Western and Eastern regions is developed. The conclusions are analyzed and concretized, which of the innovations are more implemented in certain areas according to the established scale and its effectiveness is assessed. It is proposed to take the products of technical and marketing innovation, organizational and managerial innovations and service innovations as the basis for the integrated assessment of innovation support. As a result, a generalized indicator of the innovative attractiveness of Ukraine's solutions is summarized.

The considered methodical approaches show economic expediency of formation of effective system of introduction of innovative projects at tourist firms in order to improve the level of development of regional tourist enterprises. The use of innovative products will have a positive impact on economic stability and development of the tourism sector and will be useful for the formation of strategic plans for the development of tourism clusters in the development of the region.

Key words: innovation projects, innovation product, integrated assessment of innovation activity, tourism entities, specification, Eastern, Western, Southern, Northern regions.

Вступ. Загалом інноваційні проєкти, які пронизують усі без виключення сфери діяльності покликані підвищувати конкурентоспроможність підприємницьких структур та забезпечувати економічний розвиток в майбутньому.

Результати інноваційних проектів показують, наскільки було досягнуто мети, завдяки

впровадженню інноваційного продукту на туристичному підприємстві, що веде до кількісного рівня впровадження нововведення, в свою чергу ефективність надає можливість охарактеризувати на скільки якісний ступінь задоволення під час впровадження інноваційних дій на фірмі згідно з розрахованими кількісними показниками інноваційної праці на підприємстві.

Мета та завдання статті. Метою статті полягає у дослідженні методичних підходів до оцінки сили впливу інноваційної діяльності та привабливості регіональних туристичних ринків.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження було поставлено завдання: обґрунтувати визначення інтегральної оцінки найбільш привабливих регіональних ринків та дослідити особливості інноваційного розвитку регіональних туристичних ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питаннями інноваційної діяльності туристичних підприємств регіону займалося багато вчених, зокрема: В.В. Лагодієнко, О.І. Маслан, Н.І. Моіссєєва, О.М. Павлова, К.В. Павлов, В.Ф. Семенов, В.О.Ткач і інші. Однак, потребують вагомих теоретичних та практичних доповнень та узагальнень питання оцінки інноваційної привабливості регіонів України та з'ясування в результаті цього інтегрального показника інноваційної активності.

Можливо стверджувати, що «метою оцінки ефективності інноваційної діяльності є комплексний аналіз ефективності та її впливу на найважливіші показники підприємства, визначення доцільності й оптимальних варіантів реалізації нововведень, оперативне коригування параметрів інноваційних проектів та підтримка стратегічних інноваційних рішень» [18].

Для визначення інтегральної оцінки найбільш привабливих регіональних ринків проведемо аналіз інноваційної діяльності за її видами по основних регіонах України: Північний, Південний, Західний і Східний. Проаналізуємо які нововведення є більш впровадженні в тих чи інших районах і за 4 бальною шкалою оцінимо їхні результати. В кінцевому результати отримаємо рейтинг найбільш та найменш привабливих регіонів для туристів [7].

Науковці Лагодієнко В.В. і Довгаль О.В. сформували свою модель комплексної оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, завдяки якої можна встановити інтегральний показник рівня його інноваційного розвитку [4].

У даній роботі інтегральний показник ступеня розвитку підприємства в сфері інновацій, розкриває підсумки оцінювання певних техніко-економічних показників функціонування підприємства, що базуються на встановленні узагальнюючих показників методом використання системи часткових показників і експертного опитування.

Відповідно до висвітленої моделі комбінованої оцінки, інтегральний показник сформуємо за показниками видів інновацій у сфері туризму по регіонах України:

- інноваційність продукту оцінюється за розгалуженням туризму, бал надається тому регіону, що популяризує більшу кількість різновидів туризму;
- технічно-маркетингові інновації - оцінюються показниками технологічного оновлення в процесі інноваційної праці підприємства: він включає використання інформаційних мереж: Інтернет, соціальних мереж, доступ до туристичної організації в межах он-лайну. Також даний вид оцінюється за кількістю обслуговуваних клієнтів;
- організаційно-управлінські інновації оцінюються на базі показників, які описують інноваційний потенціал підприємства: пошук показників використання фінансових ресурсів, кадрового потенціалу, масштабності підприємства і фінансових показників: сплаченого податку в державний бюджет;
- сервісні інновації оцінюються показниками, що характеризують коло обслуговуваних операцій та інфраструктурою регіону.

Для подальшого аналізу було проаналізовано туристичний ринок України за регіонами та сформовано рейтинг туроператорів (рис. 1). Дана інформація була отримана із сайту «ТурПравда Україна» - який створений із метою обміну досвідом між туристами. Ми вибрали топ 4 найпопулярніших туристичних організацій [1]: Joing Up – Північний регіон; Anex – Західний регіон; TPG – Південний регіон; TEZ tour – Східний регіон.

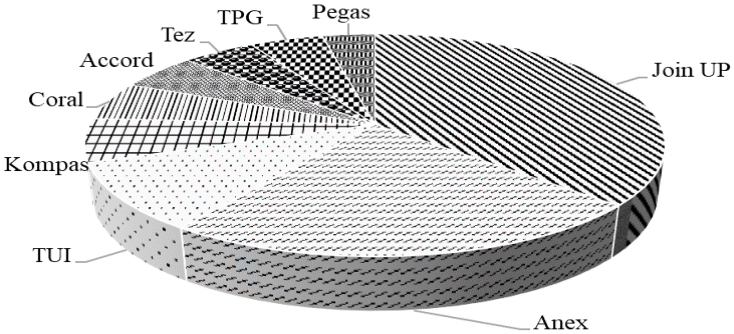

Рис. 1. Кругла діаграма популярності туроператорів на туристичному ринку України за обсягами відправлень за 2019 р. [21]

Розглянемо перший вид інновацій в туризмі – продуктові. Задля цього проаналізуємо наскільки розгалужений туризм в регіонах України. Дані із державних органів статистики продемонстрували, що за кількістю туристів найбільша різновидність туризму в Північному регіоні таблиця 1. Сірим кольором виділено регіон який лідирує за тим чи іншим видом туризму за кількістю туристів. Найпопулярніший вид туризму – дозвілля і відпочинок.

Таблиця 1

Дані кількості туристів за видами туризму і регіонами України [2]

Регіон	Кількість туристів, усього	У тому числі за метою поїздки						З них діти віком 0-17 років
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	Інші	
Північ	690419	40750	647290	3898	902	20520	2299	117478
Південь	19579	3913	16578	214	93	96	15	2471
Захід	38939	351	34235	8520	239	329	120	3574
Схід	28209	1578	21561	375	85	59	30	4163

Наступний вид інновацій - технічно-маркетингові. Вони найбільше впливають на споживачів. Адже за допомогою таких інновацій людям простіше знаходити і знайомитися з тими чи іншими турагентами, туроператорами, турами і загалом туристичними продуктами. Маркетингові і технічні зміни характеризують туристичні ринки щороку: появляються нові програмні забезпечення, нові соціальні мережі, технології просування і промоція підприємства. Чим активніше організація використовує даний вид інновацій тим ближче турагент до споживача.

Проаналізуємо регіони по кількості обслуговуваних клієнтів, та проведемо оцінку, (Табл. 2), [10].

Таблиця 2

Частка туристів, що були обслуговувані туристичними підприємствами, у 2019 році за регіонами [2, 10, 19]

	Усього	**У тому числі**			
		громадян України			**Іноземців**
		Усього	**у тому числі подорожуючих**		
			в межах території України	**за кордоном**	
Північ	350571	679786	37548	642238	37214
Південь	19465	19295	5705	13590	341
Захід	36271	35125	18306	16819	2005
Схід	23267	23220	4890	18330	116

Жовтим кольором відмічений регіон лідер по кількості обслуговуваних споживачів. Однозначним лідером є Північний регіон, оскільки він включає м. Київ – столицю нашої країни, через що кількість населення і клієнтів більша. Також в даному місті активно використовують різноманітні маркетингові інновації, рекламні компанії.

Щоб оцінити технічні інновації, проаналізуємо доступність та прозорість тур агенцій через Інтернет середовище. Загалом усі чотири об'єкти мають свої сайти, які успішно функціонують. Якщо розглядати доступність та просування через соціальні мережі, то перевага надається Joing UP, оскільки саме його сторінка містить найбільшу кількість зацікавлених потенційних клієнтів (Рис. 2).

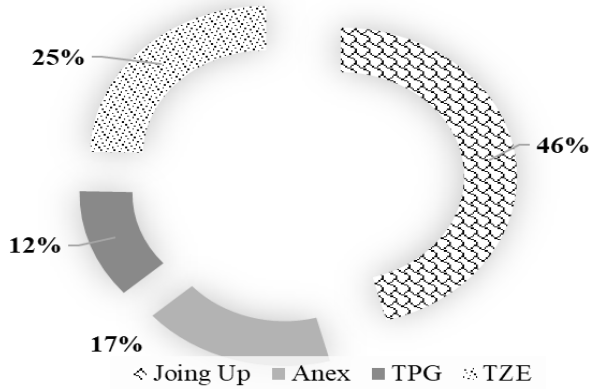

Рис. 2. Відсоткове співвідношення активності потенційних клієнтів на бізнес сторінках туристичних операторів в Instagram [12, 13, 14, 15, 17]

З даної діаграми видно, що найбільш доступним, популярним та цікавим для споживача є туристична агенція посередників Join UP, що зосереджена в Північному регіоні.

Наступний вид, що надає перевагу даному регіону в 1 бал, інновації організаційно-управлінські. Задля оцінки регіонів за даним показником проаналізуємо масштабність підприємств за кількістю працівників, та фінансові показники за сплаченим податком. Розглянемо середньооблікова кількість штатних працівників по регіонах. З таблиці 3. видно, що найбільша частка представників туристичної діяльності зосереджена знову ж таки в північному регіоні.

Таблиця 3

Масштабність туристичних представників в Україні у 2019 році за регіонами [2,3]

	Частка представників туристичної діяльності - усього, од	**Середньооблікова кількість штатних працівників - усього, осіб**	**З них**		
			спеціалісти вищої або середньої спеціальної освіти в галузі туризму	**жінки**	**люди до 30 років**
Північ	148	880	344	645	191
Південь	44	135	66	110	27
Захід	45	205	81	126	53
Схід	49	144	59	105	29

Розглянемо величину сплаченого податку до державного бюджету в розрізі чотирьох регіонів України (Табл. 4) Однозначним лідером за даними державної статистики по даному показнику виступає втретє північний регіон.

Таблиця 4

Показники доходу і сплаченого ПДВ представників туристичної діяльності у 2019 році за регіонами [2, 3]

	Дохід від реалізації туристичних послуг (без ПДВ, і інших неухильних платежів)	Сплачений ПДВ
Північ	4372592	874518
Південь	44442	8888
Захід	121368	24274
Схід	23431	9780

Останній вид інновацій – сервісні. Сюди відносимо розвиток та наявність туристичної інфраструктури. Під даною категорією пропонуємо усі наявні в регіоні готелі та інші об’єкти, що надають послуги з проживання для туристів, ресторани, кафе, розважальні центри, музеї та інші об’єкти туристичної зацікавленості. Проаналізувавши наявну інфраструктуру за регіонами можна узагальнити: є міста, які більш насичені різноманітними закладами і активно розвиваються, і навпаки деякі значно відстають у даному плані. В основному виграють туристичні міста: Львів, Одеса, Київ, Івано-Франківськ та частково Тернопіль. Вони насичені різноманітними ресторанами, кафе, барами, нічними клубами, розважальними комплексами. Значно відстають такі міста як: Суми, Житомир, Черкаси, Запоріжжя та інші.

Проаналізувавши статистичні дані по кількості колективних засобів розміщення людей можна сказати, що найбільша частка припадає на Південний регіон. Безпосередньо це пов’язано із географічним положенням даного району країни і близьким розташуванням до моря (Рис. 3.).

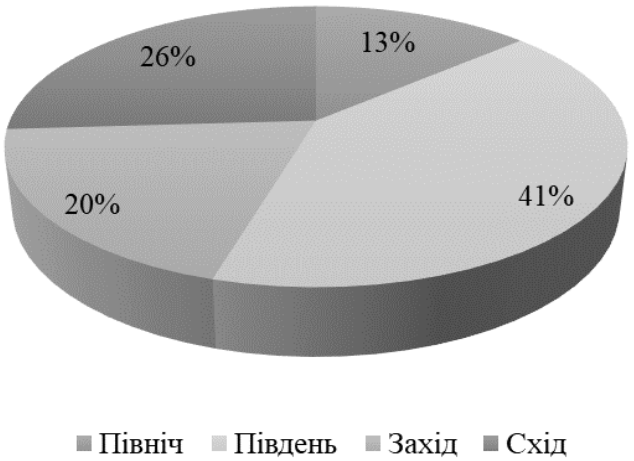

Рис. 3. Частка колективних засобів проживання туристів за регіонами України у 2019 році

Отже, підсумовуючи все вище згадане можна провести регіональну оцінку за розвитком інновацій див. табл. 5. по чотирьох бальній шкалі.

Таблиця 5

Підсумки оцінки рівня ІД і привабливості регіональних туристичних ринків

Регіон	Продуктові інновації	Технологічно-Маркетингові інновації	Організаційно-Управлінські Інновації	Сервісні	Разом к-сть балів
Північ	4	4	4	1	13
Південь	1	1	1	4	7
Захід	3	3	3	2	11
Схід	2	2	2	3	9

Можна сказати, що найвищий рівень ІД та привабливості, за методом комплексної оцінки інтегрального показника, має Північний регіон із кількістю балів – тринадцять (Табл. 5).

Така оцінка допомагає проводити моніторинг підприємств за показником рівня розвитку інновацій, формувати порівняльний аналіз інноваційного потенціалу організації та робити рейтинг в основі якого лежить інтегральний показник ІР.

Комплексний метод оцінювання, що спирається на інтегральний показник діяльності фірми, який пов'язаний із нововведеннями, передбачає створення досягнень даного рівня функціонування у системі економічного розвитку країни.

Зростання інноваційного розвитку регіональних туристичних ринків повинне бути пов'язане: перше, з оновленням пріоритетних виробничих фондів, що повинні бути основним джерелом розширення об'ємів виробництва та створення умов для формування товарів та послуг, що прирівнюються до світового зразка. Наступне – розвиток інноваційної праці регіональних туристичних підприємств повинен бути нерозривно пов'язаним із ресурсозбереженням. Останнє – враховуючи сучасні умови, інноваційний розвиток, має містити соціальну спрямованість, в якій безпека і життя людини забезпечуватимуть пріоритети інноваційного зростання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті методичні підходи показують економічну доцільність формування ефективної системи впровадження інноваційних проектів на туристичних фірмах, для того щоб покращити рівень розвитку регіональних туристичних підприємств. Застосування інноваційних продуктів позитивно вплине на економічну стабільність та розвиток туристичної сфери та буде в нагоді про формуванні стратегічних планів розвитку туристичних кластерів за умов розвитку відповідного регіону.

Література

1. Відгуки про турагенства по містам: ТурПравда. URL: https://www.turpravda.ua/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%84%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%8B/%D0%9A%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D1%81%D1%82%D1%803/

2. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: Державна служба статистики України (ukrstat.gov.ua).

3. Кількість туристів обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.

4. Лагодієнко В.В., Довгаль О.В. Чинники економічного зростання регіонів в умовах диспропорційності. «Актуальні проблеми інноваційної економіки» науковий журнал. № 3. 2018. С. 15-21.

5. Лагодієнко В.В., Андрусів У.Я. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 2. С. 81-89.

6. Маслак О.І., Квятковська Л.А. Система оцінки показників інноваційного потенціалу промислового підприємства: Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2010. №9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=298

7. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Вплив сукупних витрат на обсяги національного виробництва. Економічний часопис XXI. Scopus Indexed. 2018, №172(7-8), С. 44-50.

8. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України. Монографія. Луцьк. Вид-во «Терен». 2019. 542 с.

9. Павлова О.М., Павлов К.В., Блеянюк М.О., Євпак Ю.С. Соціальні та креативні індустрії в розвитку концепції розумних міст. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-Друк. 2019. №4(20). С.7-14.

10. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід: електронна стаття. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/rozhnova.htm

11. Рейтинг туроператорів України та найпопулярніших напрямів складений за зимовий сезон на основі показників продажів найбільших агентських мереж України URL: https://joinuplviv.com/reitynh-turoperatoriv-ukrainy-2016/

12. Сторінка інстаграм Anex Tour. URL: https://www.instagram.com/anex_tour_ukraine/?hl=uk
13. Сторінка інстаграм Joing UP. URL:https://www.instagram.com/joinup.touroperator/?hl=uk
14. Сторінка інстаграм TEZ URL:https://www.instagram.com/teztour_ukraine/?hl=uk
15. Сторінка інстаграм TPG. URL:https://www.instagram.com/tpg_kiev_ukraine/?hl=uk
16. Стрішенець О.М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII- кінець XVIII ст.): монографія. Чернівці. 2009. 304 с.
17. Стрішенець О.М., Ляшенко О.М. Теоретичні аспекти туристичних кластерів як детермінант соціально-економічного розвитку регіону. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-друк. 2017. №4(12). с. 7-13.
18. Товт Т.Й. Методичні підходи до визначення показників ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні : Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20. С. 240 – 249.
19. Цибульський В.О. ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА НИХ зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 3-4 берез. 2019 р. Львів, 2019. С. 50–53. URL: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F2/eui_2015_2_21%20(1).pdf.
20. Volodymyr Lagodiienko, Oleh Karyy, Mykola Ohiienko, Olga Kalaman, Iryna Lorvi, Tamara Herasimchuk. Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019, Vol. 8, no. 3. P. 5220-5225.
21. Де відпочивали українці у 2019 році? Детальний аналіз та статистика від сервісу Misto.travel. URL: https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/

References

1. Vidhuky pro turahenstva po mistam: TurPravda. URL: https://www.turpravda.ua/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%84%D0%B8%D1%80%D0%BC%D1%8B/%D0%9A%D0%B8%D0%B5%D0%B2-%D1%81%D1%82%D1%803/
2. Derzhavna sluzhba statystyky. Ofitsiinyi sait. URL: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (ukrstat.gov.ua).
3. Kilkist turystiv obsluhovanykh turoperatoramy ta turahentamy, za vydamy turyzmu [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://ukrstat.org/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.
4. Lahodiienko V.V., Dovhal O.V. Chynnyky ekonomichnoho zrostannia rehioniv v umovakh dysproportsiinosti. «Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky» naukovyi zhurnal. № 3. 2018. S. 15-21.
5. Lahodiienko V.V., Andrusiv U.Ia. Rehionalna ekonomichna polityka v umovakh dysproportsiinosti: shliakhy minimizatsii. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. 2018. Tom 3. № 2. S. 81-89.
6. Maslak O.I., Kviatkovska L.A. Systema otsinky pokaznykiv innovatsiinoho potentsialu promyslovoho pidpryiemstva: Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika». 2010. №9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=298
7. Mudrak R.P., Lahodiienko V.V., Lahodiienko N.V. Vplyv sukupnykh vytrat na obsiahy natsionalnoho vyrobnytstva. Ekonomichnyi chasopys XXI. Scopus Indexed. 2018, №172(7-8), S. 44-50.
8. Pavlov K. V., Pavlova O. M. Formuvannia ta rehuliuvannia konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh zhytla Ukrainy. Monohrafiia. Lutsk. Vyd-vo «Teren». 2019. 542 s.
9. Pavlova O.M., Pavlov K.V., Bleianiuk M.O., Yevpak Yu.S. Sotsialni ta kreatyvni industrii v rozvytku kontseptsii rozumnykh mist. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. Vezha-Druk. 2019. №4(20). C.7-14.
10. Problemy ta perspektyvy rozvytku etnoturyzmu: zarubizhnyi ta ukrainskyi dosvid: elektronna stattia. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/rozhnova.htm
11. Reitynh turoperatoriv Ukrainy ta naipopuliarnishykh napriamiv skladenyi za zymovyi sezon na osnovi pokaznykiv prodazhiv naibilshykh ahentskykh merezh Ukrainy URL: https://joinuplviv.com/reitynh-turoperatoriv-ukrainy-2016/
12. Storinka instahram Anex Tour. URL: https://www.instagram.com/anex_tour_ukraine/?hl=uk
13. Storinka instahram Joing UP. URL:https://www.instagram.com/joinup.touroperator/?hl=uk
14. Storinka instahram TEZ URL:https://www.instagram.com/teztour_ukraine/?hl=uk
15. Storinka instahram TPG. URL:https://www.instagram.com/tpg_kiev_ukraine/?hl=uk
16. Strishenets O.M. Tovarne vyrobnytstvo i torhivlia v Ukraini (druha polovyna XVII- kinets XVIII st.): monohrafiia. Chernivtsi. 2009. 304 s.
17. Strishenets O.M., Liashenko O.M. Teoretychni aspekty turystychnykh klasteriv yak determinant sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk. Vezha-druk. 2017. №4(12). s. 7-13.
18. Tovt T.I. Metodychni pidkhody do vyznachennia pokaznykiv efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv v Ukraini : Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2010. Vyp. 20. S. 240 – 249.
19. Tsybulskyi V.O. DOSLIDZhENNIa SUTNOSTI POPYTU TA PROPOZYTsII NA RYNKU TURYSTYChNYKh POSLUH TA FAKTORIV VPLYVU NA NYKh zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Lviv, 3-4 berez. 2019 r. Lviv, 2019. S. 50–53. URL: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F2/eui_2015_2_21%20(1).pdf.
20. Volodymyr Lagodiienko, Oleh Karyy, Mykola Ohiienko, Olga Kalaman, Iryna Lorvi, Tamara Herasimchuk. Choosing Effective Internet Marketing Tools in Strategic Management. International Journal of Recent Technology and Engineering. 2019, Vol. 8, no. 3. P. 5220-5225.
21. De vidpochyvaly ukraintsi u 2019 rotsi? Detalnyi analiz ta statystyka vid servisu Misto.travel. URL: https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/

Рецензія / Peer review: 11.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-318-325

ШКУЛІПА Л. В.
Національна академія статистики, обліку та аудиту Україна

КОНВЕРГЕНТНІСТЬ СТАНДАРТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІСЛЯ ЗМІН У МСФЗ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Зміни у міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ) за останні 2018-2020 рр. зумовили до зниження рівня конвергентності національних правил бухгалтерського обліку у більшості країн. На підставі теоретичного аналізу правил та концепцій оновлених МСФЗ досліджено їх вплив на сучасну конвергенцію національних правил бухгалтерського обліку та звітності. Використання комплексу теоретичних методів дослідження дозволило виявити нові основні відмінності між національною та міжнародною системами обліку. Це дало можливість обґрунтувати науково-методичні поради для їх зменшення на нормативному рівні або, як мінімум, їх врахування українськими суб'єктами господарювання на мікрорівні. Подальші дослідження доцільно спрямувати на проблематику ускладнення співставності фінансової звітності за МСФЗ між різними країнами, а також інструменти її можливого подальшого вирішення.

Ключові слова: норми капіталізації фінансових витрат, державні гранти, МСФЗ, національний стандарт, фінансові інструменти, оренда, договірні активи.

SHKULIPA L.
National Academy of Statistics, Accounting and Audit Ukraine

CONVERGENCE OF ACCOUNTING STANDARDS AFTER CHANGES IN IFRS: COMPARATIVE ANALYSIS

An important feature of IFRS is the fact that the process of their implementation is accompanied by a forced compromise between different national systems. However, a distinction should be made between the adoption of IFRS and the convergence of IFRS. At the jurisdictional level, acceptance means that national rules are repealed and replaced directly by IFRS requirements. Such a replacement can generally be chosen for all or some (for example, consolidated) financial statements; for different categories of business entities (listed and non-listed, domestic or foreign). Convergence to IFRS is one of the means of standardization, which means the gradual replacement of our own national accounting rules by IFRS. That is why the double advantage of IFRS is that, on the one hand, they make the reporting principles universal, on the other hand, they leave room for preserving the national features of the financial system.

The changes in International Financial Reporting Standards (IFRS) for the last 2018-2020 have led to a decrease in the level of convergence of national accounting rules in most countries. Based on the theoretical analysis of the rules and concepts of the updated IFRS, their impact on the current convergence of national accounting and reporting rules was investigated. The use of a set of theoretical research methods has revealed new major differences between national and international accounting systems. This made it possible to substantiate scientific and methodological advice for their reduction at the regulatory level or, at least, their consideration by Ukrainian businesses at the micro level. Further research should focus on the issue of complicating the comparability of IFRS financial statements between different countries, as well as tools for its possible further solution.

Keywords: capitalization rates of financial costs, government grants, IFRS, national standards, financial instruments, lease, contractual assets.

Постановка проблеми. Важливою особливістю МСФЗ є той факт, що процес їхнього впровадження супроводжується вимушеним компромісом між різними національними системами. Проте, слід розрізняти прийняття МСФЗ та конвергенцію МСФЗ. На рівні юрисдикції прийняття означає, що національні правила відміняються та замінюються безпосередньо вимогами МСФЗ. Така заміна здебільшого може обиратися для всієї або окремої (наприклад, консолідованої) фінансової звітності; для різних категорій суб'єктів господарювання (лістингових та нелістингових, вітчизняних чи іноземних). Конвергенція на МСФЗ є одним із засобів стандартизації, який означає поступову заміну власних національних правил бухгалтерського обліку на МСФЗ. Саме тому, подвійною перевагою МСФЗ є те, що, з одного боку, вони роблять принципи подання звітності універсальними, з іншого – залишають простір для збереження національних особливостей фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень. Враховуючи історію походження МСФЗ, виникає гіпотеза, що ті національні правила бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які лежали в основі МСФЗ, є найбільш конвергентними із МСФЗ. Проте практика доводить зворотне: GAAP США та Німеччини є менш уніфікованими із МСФЗ [1], ніж, наприклад, Швейцарії та Китаю [2].

”Гармонізація у більшій мірі залежить від англо-саксонських країн. Якби ці країни могли погодити свої принципи та стандарти, то вони могли б поступово бути прийнятими іншими країнами“ – зазначає директор корпорації «Volvo» [3]. Існує думка що, якщо США і Японія приймуть МСФЗ, то ці стандарти в усіх відношеннях стануть глобальними. Решта країн, яка забажає увійти в світову економіку, буде просто вимушена перейти на МСФЗ [4, с. 74].

Проте критично оцінює процес уніфікації національної системи обліку з методологією МСФЗ Г.Г. Кірейцев, вважаючи таку систему постійно доганяючою економічні інтереси «глобальних гравців»,

позбавленою можливості виконувати соціальну функцію [5, с. 67]. Тому, цілком природньо, що представники кожної бухгалтерської системи переслідують власні цілі і не особливо зацікавлені в зближенні двох систем стандартизації обліку.

У зв'язку із цим, метою даного дослідження є дослідити вплив оновлених МСФЗ на сучасну конвергенцію національних правил бухгалтерського обліку та звітності в Україні; надати науково-методичні поради для її підвищення.

Матеріали і методи дослідження. Для обґрунтування нових розбіжностей між оновленими МСФЗ та вітчизняними стандартами бухгалтерського обліку в Україні (НП(С)БО) було використано комплекс теоретичних методів дослідження: дедукції та індукції, аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації та інтерпретації результатів. Для надання науково-методичних порад щодо подальшого наближення НП(С)БО до МСФЗ було застосовано літературний огляд попередніх досліджень українських науковців та власний досвід з огляду на покращення практики ведення бухгалтерського обліку в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Вплив оновлених МСФЗ на конвергентність національних правил бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні, вирішено розглянути нижче в чисельному порядку МСФЗ.

МСБО 1. МСФЗ вивчають цілеспрямовані вдосконалення структури та змісту первинної фінансової звітності з акцентом на звіті про фінансові результати. Дискусійний документ ED/2019/7 «Загальне подання та розкриття інформації», який доповнить діючий МСБО 1, продовжує переглядатися розробниками. Проте, після його затвердження конвергентність GAAP США та МСФЗ знову втратиться, зокрема, у питаннях включення до звіту незвичайних статей.

Порівнюючи основні статті балансу за НП(С)БО 1 та МСБО 1, можна зазначити, що в українському балансі статті «Фінансові активи» та «Фінансові зобов'язання» є відсутніми, а рядки 1170 «Витрати майбутніх періодів» та 1665 «Доходи майбутніх періодів» не відображаються у складі «Інших оборотних активів» та «Інших поточних зобов'язань», як того вимагають МСФЗ. У результаті цього, методологічний аспект складання Звіту про фінансовий стан за НП(С)БО 1 не задовольняє вимогам Концептуальної основи, зокрема, у питаннях агрегування статей та суттєвості.

Така невідповідність пояснюється встановленими формами звітності в Україні, складання яких за МСФЗ згідно Наказу Мінфіну № 1591 вимагається відмічати лише «v» в шапці звіту [6]. Тому, якщо Мінфін все ж таки змінить форми українських звітів, привівши їх у відповідність з вимогами МСФЗ, підприємствам стане легше звітуватися по МСФЗ.

Крім того, беручи до уваги євроінтеграційні процеси на сьогоднішній день в Україні, вітчизняна структура балансу також відрізняється й від європейської, яка відповідно до ст. 9 Директиви 2013/34/ЄС має власні особливості, відмінні від МСФЗ та GAAP США. Зокрема, відсутність у балансах за МСФЗ ЄС статей відстрочених податкових активів та зобов'язань; необоротних активів, утримуваних для продажу; групи вибуття активів і пов'язаних з ними зобов'язань; вилученого капіталу дає можливість країнам адаптувати формат, номенклатуру та термінологію статей фінансової звітності під власну специфіку галузей та економіки. Наприклад, для аграрного сектору ключовими статтями є «Довгострокові біологічні активи», «Цільове фінансування», що пояснює присутність їх в українських балансах.

МСБО 20. Оскільки МСФЗ містять два окремі стандарти, що стосуються обліку біологічних активів (МСБО 41) та державних грантів (МСБО 20, КТМСФЗ 12), то з огляду на перезавантаження економіки України необхідною вважається розробка національного стандарту з обліку державної допомоги, дотацій та концесії для вітчизняних підприємств, включаючи грантування біологічних активів. Допускається акцент і на GAAP США, згідно яких балансова вартість сільськогосподарської продукції – це історична собівартість із систематичною амортизацією, яка більше узгоджується із українським ПБО 30.

ФПБАУ з цього приводу запропонувала проєкт № 5 «Щодо обліку активів, отриманих безоплатно» від 16.08.2019 р. (далі — Проєкт № 5), згідно якого вимагається визнавати такі активи в обліку отримувача за справедливою вартістю з одночасним визнанням доходу [7]. Аналогічний підхід для обліку безоплатно отриманих активів передбачено в США (SFAS 116), що суперечить політиці IASB (SFAS 116, 1993). Поряд із цим, у Проєкті № 5 запропоновано альтернативний підхід відображення безоплатно отриманих необоротних активів – визнання активу одночасно зі збільшенням капіталу з подальшим списанням на доходи пропорційно нарахованій амортизації та вибуттю активу [7]. Цей підхід взагалі не відповідає ідеології та методології МСФЗ, особливо після прийняття МСФЗ 15, адже згідно такого підходу надавач не «накладає на отримувача жодних зобов’язань у зв’язку із наданим активом», тоді як отримання активу на умовах державного гранту накладає на отримувача певні зобов’язання. Навіть, враховуючи те, що визнавати зобов’язання на суму справедливої вартості отриманого активу в балансі отримувача недоречно, розробникам рекомендується не включати в Проєкт № 5 положення про визнання відкладеного доходу (тобто альтернативний підхід).

Крім того, зміни, внесені до американського стандарту ASU-2017-10 [8], щодо зобов'язання надавача концесійних послуг використовувати у майбутньому ці послуги[1], вважаються також доречними

[1] *Згідно КТМСФЗ 12 користувачами концесійних послуг є населення, що не гарантує повернення доходу отримувачу концесії.*

для включення до розробки подібного стандарту в Україні. Це забезпечить вітчизняні підприємства надійною гарантією у отриманні майбутніх економічних вигід від таких концесійних домовленостей та збільшить практичне застосування, подібно до інших європейських країн.

МСБО 23. До 2019 р. існували деякі відмінності між GAAP США та МСФЗ щодо того, які позики включаються для обчислення середньозваженої ставки капіталізації. Після набрання чинності з 1 січня 2019 р. поправки до п. 14 МСБО 23 такі відмінності зникли: будь-яка незакрита позика, пов'язана із побудовою або виробленням активу, стає частиною загальних позик після набуття прав на актив і включається до розрахунку середньозваженої ставки капіталізації.

У зв'язку із цими змінами, чинний в П(С)БО 31 «Фінансові витрати» також потребує відповідного коригування у п. 3, який визначає норму капіталізації фінансових витрат як "частку від ділення середньозваженої величини фінансових витрат та суми всіх непогашених запозичень (крім тих, що безпосередньо пов'язані з кваліфікаційним активом або мають цільове призначення) підприємства протягом звітного періоду" [9]. Зокрема, для узгодження національного стандарту із оновленим МСБО 23 пропонується визначити *норму капіталізації фінансових витрат* як частку від ділення середньозваженої величини фінансових витрат та суми всіх непогашених запозичень (крім тих, що безпосередньо мають цільове призначення або пов'язані з кваліфікаційним активом *до моменту закінчення його створення (будівництва, виготовлення, виробництва, вирощування) та доведення до стану, в якому актив придатний для використання із запланованою метою підприємства протягом звітного періоду*" (авторська пропозиція).

МСБО 32. Відповідно до нещодавніх змін у МСФЗ, що стосуються обліку складних фінансових інструментів, та дискусійного документу «Фінансові інструменти з характеристиками власного капіталу» можна зазначити про суттєве наближення міжнародних облікових правил до GAAP США, особливо в питаннях розподілу фінансових зобов'язань та власного капіталу.

Після завершення розгляду дискусійного документу IASB, Мінфін України повинен буде також оцінити переваги нових міжнародних змін в обліку складних фінансових інструментів для вітчизняного обліку та зробити відповідні коригування в П(С)БО 13. Зокрема, це стосується нових ознак часу та суми під час класифікації складного фінансового інструменту як фінансового зобов'язання.

МСБО 40. У зв'язку із випуском МСФЗ 16, поправки до п. 19А, 29А МСБО 40 дозволяють визнавати інвестиційною нерухомістю утримуваний орендарем ROU-актив та оцінювати його під час первісного визнання за собівартістю (норми МСФЗ 16). Оскільки П(С)БО 14 не містить положень, що дозволяють визнати нерухомість, отриману на умовах оренди, як інвестиційну, доцільним вважається включити норми, подібні до МСФЗ, в GAAP України та передбачити у національному Плані рахунків такі аналітичні позиції: 1001 «Нерухомість, утримувана для збільшення капіталу»; 1002 «Нерухомість передана в операційну оренду»; 1003 «Нерухомість у формі активу з права користування» [10].

МСБО 41. Враховуючи важливу роль МСФЗ на сьогоднішній день, сучасний МСБО 41 має вагоме значення для агропромислових країн, що розвиваються, а тому, враховуючи, що у його витоках стояли не аграрні країни, вимагає перегляду. В. Жук також з цього приводу зазначає про необґрунтованість оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю, тому що вона не враховує галузевих факторів вартості і не розкриває продовольчого, енергетичного та соціального значення активів аграрного бізнесу [11, с. 112].

Тому, український стандарт (ПБО 30), який, подібно до GAAP США, віддає перевагу історичній вартості, може виявитися корисними для розробників МСФЗ під час оновлення МСБО 41. Як результат, це може не тільки допомогти зорієнтувати міжнародні стандарти на світовий сільськогосподарський бізнес, а й зблизити GAAP США та МСФЗ.

Крім того, на відміну від МСБО 41, який класифікує біологічні активи на зрілі та незрілі, ПБО 30 розподіляє біологічні активи на групи рослинництва чи тваринництва та підгрупи довгострокові, поточні, що може бути корисним при оцінці майбутніх грошових потоків; допускає капіталізацію витрат на комісійні винагороди продавцям та непрямих податків, але не прописує облік державних грантів, пов'язаних з біологічними активами [12]. Така прогалина у GAAP України свідчить про «вузькі» місця у розвитку сільськогосподарської галузі в країні на сьогодні, яка перебуває на етапі перезавантаження на законодавчому рівні. Тому, в перспективі прогнозується, що питання необхідності розробки національного стандарту з обліку державної допомоги, включаючи грантування біологічних активів, постане гостро (див. вище «МСБО 20»).

МСФЗ 3. МСФЗ після нещодавніх змін регулюють облік бізнес-об'єднань окремим стандартом (МСФЗ 3), як правило, із застосуванням методу придбання. GAAP США та Великобританії називають такі об'єднання злиттям або об'єднанням інтересів, а GAAP Німеччини – придбанням бізнесу, яке оподатковується. Крім того, МСФЗ 3 додатково включає вимоги до обліку об'єднань, сформованих не тільки шляхом придбання, але й злиття і приєднання [13, п. B6]. У зв'язку із цим, враховуючи те, що GAAP України (П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств») регламентують облік об'єднань лише у формі придбання або приєднання, доцільним вважається додати у вітчизняну систему обліку, подібно до МСФЗ 3, всі три методи обліку об'єднання підприємств: злиття, приєднання та придбання.

Для цього, наприклад, науковиця І. Я. Назарова рекомендує врегулювати відповідні форми

об'єднань підприємств, методи їх обліку та розкриття у звітності у вже наявних нормативно-правових актах, зокрема П(С)БО 19, або прийняти окремий нормативний документ, який регулюватиме більшість питань, пов'язаних з реорганізацією внаслідок об'єднання суб'єктів господарювання [14, с. 503].

МСФЗ 9. Не дивлячись на спільні зусилля IASB та FASB у розробці єдиного набору загальноприйнятих стандартів бухгалтерського обліку для фінансових інструментів, відмінності між GAAP США та МСФЗ в цій сфері після змін виявилися ще більшими через неможливість узгодити позиції обох рад. Так, із обох оновлених стандартів США: (1) ASU 2016-1 «Фінансові інструменти – загальні положення» (Subtopic 825-10), опублікованого у січні 2016 р., та (2) ASU 2016-13 «Фінансові інструменти – кредитні збитки» (326), опублікованого у липні 2016 р., помітно, що FASB, на відміну від IASB, дуже обережна при внесенні змін у стандарти.

Наприклад, правова форма, наміри та можливості бізнесу, як і раніше, визначають порядок класифікації фінансових активів відповідно до GAAP США, в той час як класифікація згідно МСФЗ 9, чинного з 2018 р., базується на нових критеріях: договірних грошових потоках та бізнес-моделі (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності в обліку фінансових інструментів після змін у GAAP та МСФЗ

Облік фінансових інструментів згідно ASU 2016-01 «Фінансові інструменти – загальні положення»		*Облік фінансових інструментів згідно МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»*	
Критерій	*Компоненти*	*Критерій*	*Компоненти*
Правова форма	Власний капітал, боргові цінні папери, торгівельна дебіторська заборгованість	*Грошовий потік по договору*	SPPI*, не-SPPI
Наміри і можливості бізнесу	Доступні для продажу або утримувані для погашення (боргові цінні папери), торгівельні інструменти	*Бізнес-модель*	Грошовий потік від збору боргів та/або торгівельних інструментів
Категорії оцінки	За АМС: • боргові цінні папери, утримувані для погашення**; • неринкові боргові інструменти, справедливу вартість яких первісно оцінити неможливо; За FVTOCI: • боргові цінні папери, доступні для продажу; За FVTPL: • торгівельні фінансові інструменти (або призначені для продажу); • всі цінні папери або інвестиції, які не дають інвестору значного впливу над об'єктом інвестиції	*Категорії оцінки*	За АМС: • боргові цінні папери, які передбачають отримання відсотків та основної суми боргу**; • фінансові активи в іноземній валюті; За FVTOCI: • боргові цінні папери, доступні для продажу; • інвестиції у власні інструменти; За FVTPL: • торгівельні фінансові інструменти; • інвестиції у власні інструменти (без права зміни після первісного визнання); • нефінансові предмети (купівля-продаж), які можуть бути погашені коштами або іншими фінансовими інструментами

Примітка: *виплати виключно основної суми боргу та відсотків. **кредити, позики та векселі.
Джерело: складено на основі [15]; МСФЗ 9.

Таким чином, відповідно до нової методології (після ASU 2016-01), торгівельні фінансові інструменти первісно оцінюються за справедливою вартістю, зміни якої повинні відображатися у звіті про прибутки та збитки (подібно FVTPL за МСФЗ). Однак, якщо справедлива вартість невідома, то вони відображаються за собівартістю з урахуванням можливого збитку від знецінення з використанням кількісних та якісних методів.

Таке відображення є досить логічним зважаючи на те, що міжнародні стандарти не містять суворої вимоги проводити переоцінку фінансових інструментів на кожну дату балансу. В цьому й полягає їх суттєва різниця від GAAP України, адже відповідно до п. 30 ПБО 13 фінансові активи повинні переоцінюватися за їх справедливою вартістю на кожну наступну дату балансу. При цьому результати такої переоцінки відображаються у Звіті про прибутки і збитки за поточний фінансовий рік. Відповідно до вимог МСФЗ сукупна переоцінка фінансових активів за попередні фінансові роки відображається у капіталі та Звіті про інший сукупний дохід, а переоцінка, що припадає на поточний фінансовий рік, — у Звіті про прибутки і збитки поточного фінансового року.

Взагалі, як зазначає О. Харламова, ректорка ПВНЗ «Міжнародна академія сертифікації бухгалтерів і аудиторів» та генеральна директорка АФ «Агентство з МСФЗ», облік фінансових інструментів для вітчизняних бухгалтерів є складним через те, що в українських стандартах "вони були розкладені по різних кошиках — окремо дебіторська та кредиторська заборгованості, окремо фінансові інвестиції, тобто інструменти капіталу, окремо решта фінансових інструментів" [16]. Крім того, недостатня розвиненість ринку цінних паперів в Україні не дає можливості накопичувати відповідний досвід в їх обліку.

Тому, після зазначених змін у МСФЗ 9, а також змін у П(С)БО 11 «Зобов'язання» та П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», відповідно до яких довгострокові дебіторська та кредиторська заборгованості визнаються за теперішньою вартістю, незалежно від того, чи нараховуються відсотки на такі фінансові інструменти [17], вітчизняні правила обліку потребують відповідних коригувань у П(С)БО 13.

Зокрема, це передбачає введення до національного стандарту: а) терміну «бізнес-модель»; б) умов його застосування під час класифікації фінансових інструментів; в) порядку практичного застосування

тестів «бізнес-моделі» та «виплат по договору»; г) методики оцінки фінансових інструментів із відображенням змін у справедливій вартості у складі прибутків чи збитків звітного періоду або іншого сукупного доходу; д) практичних ситуацій для зазначеної методики оцінки фінансових інструментів.

Також, крім оновлення П(С)БО 13, важливість правильного передбачення фінансових інструментів в обліковій політиці суб'єкта господарювання вимагає оновлення П(С)БО 6. Це, зокрема, введення до національного стандарту таких елементів як: • порядок віднесення фінансових активів до обраної бізнес-моделі та бази оцінки; • методи визначення справедливої вартості фінансових активів та фінансових зобов'язань (або за амортизованою вартістю); • механізми відображення знецінення фінансових інструментів та врахування ризиків.

МСФЗ 15. Оскільки FASB виступала проти негайного визнання доходів, як того дозволяли попередні стандарти IASB (МСБО 18 та МСБО 11), у 2014 р. обидві ради вирішили розробити спільний стандарт для однакового визнання доходів від реалізації. Як наслідок, у GAAP США стандарт доходів встановлений як розділ 606 кодифікації стандартів бухгалтерського обліку – «Дохід від контрактів з клієнтами» (ASC 606[1]), який майже ідентичний МСФЗ 15, за винятком деяких перехідних положень та питань, які є наслідком властивих відмінностей між МСФЗ та США GAAP.

Проте, як відзначає колишня голова FASB, Леслі Ф. Сейдман: ”успішно вдалося досягти встановлення глобального конвергентного стандарту визнання доходів з клієнтами, встановивши ідентичні принципи звітування про характер, терміни та договори виконання. Новий стандарт став результатом восьмирічних зусиль рад покращити порівнянність GAAP США та МСФЗ“ [18].

Також, слід зазначити, що нові зміни в обліку доходів від реалізації на міжнародному рівні призводять до загострення питання співставності фінансової звітності, складеної за МСФЗ та GAAP. Зокрема, враховуючи появу у МСФЗ 15 нових термінів «контрактний актив» та «контрактне зобов'язання», які в національних стандартах відсутні, виникає гостра необхідність передбачення їх в синтетичному та аналітичному обліку та, відповідно, у статтях балансу.

Таблиця 2

Запропоновані зміни для узгодження вітчизняного обліку доходів від реалізації із новим МСФЗ 15

Зміст/ дата події	*Облік за МСФЗ 15*		*Облік за Н(П)БО до МСФЗ 15*		*Запропоновані зміни для Н(П)БО після МСФЗ 15**	
	Дт	*Кт*	*Дт*	*Кт*	*Дт*	*Кт*
01.01. Виставлено рахунок на 24 000 гр. од. - повну суму сплати по договору до 31.03:						
01.01	-	-	361 «Розрахунки з покупцями» 24000	69 «Доходи майбутніх періодів» 24000	-	-
31.01	Контрактний актив 1000	Дохід від реалізації 1000	69 «Доходи майбутніх періодів» 1000	702 «Дохід від реалізації» 1000	377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 1000	702 «Дохід від реалізації» 1000
15.02 (переплата від клієнта)	Грошові кошти 5000	Контрактний актив 1000 Контрактне зобов'язання 4000	301/311 «Готівка/ поточні рахунки в національній валюті» 5000	361 «Розрахунки з покупцями» 5000	30/31 «Готівка/ поточні рахунки в національній валюті» 5000	377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 1000 681 «Розрахунки за авансами одержаними» 4000
28.02	Контрактне зобов'язання 4000 Контрактний актив 1000	Дохід від реалізації 5000	69 «Доходи майбутніх періодів» 4000	702 «Дохід від реалізації» 4000	681 «Розрахунки за авансами одержаними» 4000 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 1000	702 «Дохід від реалізації» 5000
31.03	Дебіторська заборгованість 19000	Контрактний актив 1000 Дохід від реалізації 18000	69 «Доходи майбутніх періодів» 19000 301/311 «Готівка/ поточні рахунки» 19000	702 «Дохід від реалізації» 19000 361 «Розрахунки з покупцями» 19000	361 «Розрахунки з покупцями» 19000	377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 1000 702 «Дохід від реалізації» 18000
01.01. Виставлено рахунок на 24 000 гр. од. - по договору оплата рівними частинами протягом 24 місяців:						
01.01	-	-	361 «Розрахунки з покупцями» 24000	69 «Доходи майбутніх періодів» 24000	-	-
31.01 (щомісячно)	Дебіторська заборгованість 1000	Дохід від реалізації 1000	69 «Доходи майбутніх Періодів» 1000	702 «Дохід від реалізації» 1000	361 «Розрахунки з покупцями» 1000	702 «Дохід від реалізації» 1000
01.01. Виставлено рахунок на помісячну суму 1 000 гр. од. по договору:						
01.01	-	-	-	-	-	-
31.01 (щомісячно)	Дебіторська заборгованість 1000	Дохід від реалізації 1000	361 «Розрахунки з покупцями» 1000	69 «Доходи майбутніх періодів» 1000	361 «Розрахунки з покупцями» 1000	702 «Дохід від реалізації» 1000

Примітки: *припускається, що договір передбачає оплату після отримання клієнтом всіх товарів чи послуг.
Джерело: авторська розробка.

Тому доцільним вбачаємо відображення попередньої оплати від клієнта (тобто договірного зобов'язання) через субрахунок 681 «Розрахунки за авансами одержаними»[2], а відвантаження продукції до моменту оплати (тобто договірного активу) – через субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» (табл. 2); відповідно у балансі – договірний актив у статті 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість» та договірне зобов'язання у статті 1635 «Поточна кредиторська заборгованість по отриманим авансам».

[1] Для державних структур ASC 606 діє після 15 грудня 2017 р., включаючи проміжні періоди в межах цього звітного періоду; для недержавних – після 15 грудня 2018 р., для проміжних періодів – після 15 грудня 2019 р. Раннє застосування заборонено і вимагається ретроспективне прийняття.

[2] *Або як рекомендують С. Рогозний та О. Дядюн використовувати рахунок 689 «Зобов'язання щодо відшкодування» [19, с. 35].*

Таким чином, за допомогою табл. 2 найкраще відображено вплив світових змін в обліку доходів від реалізації на національний облік, якому характерні ранні нарахування доходів. Це пояснюється тим, що П(С)БО 15 «Дохід» базується на застарілих настановах МСБО 18, заміненого на МСФЗ 15 [20]. Тому, наведені пропозиції (табл. 2) (і) влучно акцентують на необхідних коригуваннях для вітчизняного стандарту, зокрема, у частині розподілу однієї господарської операції на окремі елементи та застосування критеріїв визнання доходу до кожного із них; та (іі) ще раз підтверджують вищезазначену необхідність узгодити баланс за НП(С)БО 1 із МСФЗ шляхом включення витрат та доходів майбутніх періодів у складі «Інших оборотних активів» та «Інших поточних зобов'язань» відповідно.

Як наслідок, не погоджуємося із думкою Є.А. Карпенко і Г.І. Шийки щодо необхідності включення контрактного активу до рахунку 69 «Доходи майбутніх періодів» [21], адже первісною метою розробки МСФЗ 15, до якої спонукали GAAP США, було відхилення від ранніх доходів. Суттєвим аргументом для такого непогодження виступає лист Мінфіну від 27.09.2018 № 35210-01-2/25320, в якому зазначається про відповідність п. 105 МСФЗ 15 пунктам 2.27 та 2.32 Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності від 28.03.2013 № 433, а саме: відображення будь-яких безумовних прав на компенсацію окремо як дебіторську заборгованість (р. 1125, форма № 1) та інших (умовних) прав, які не можуть бути включені до інших статей дебіторської заборгованості, але відносяться до складу оборотних активів, як контрактних активів (р. 1155, форма № 1) [22].

Отже, для уникнення суперечностей запропонованих у табл. 2 змін пропозиціям вчених [21], не рекомендується продавцям під час підписання договору з клієнтами передбачати оплату після отримання клієнтом всіх товарів та/або послуг, адже це «пряма дорога» до визнання контрактного активу та/або зобов'язання. Якщо такої домовленості уникнути, то облік доходів від реалізації набагато спрощується – використовується субрахунок 361 «Розрахунки з покупцями» замість спірних 377 та 691 субрахунків. Проте, зазначена вище пропозиція щодо статей звіту про фінансовий стан (балансу) в будь-якому випадку залишається актуальною, що узгодить його із положеннями МСФЗ та забезпечить співставність фінансової інформації для цілей прийняття управлінських рішень.

МСФЗ 16. Що стосується облікових стандартів оренди в Україні, то повна їх конвергентність із МСФЗ після змін також порушена – П(С)БО 14 потребує нових коригувань для узгодження із новим МСФЗ 16. Як радить В.М. Пархоменко, у типовому балансі вітчизняних підприємств (орендарів) доцільно передбачити включення нового «ROU-активу» у статтю «Основні засоби», а зобов’язання з оренди (в минулому операційної) – відповідно в «Інші зобов’язання», що співпадає з порядком відображення активів і зобов’язань за фінансовою орендою [23].

Для цього, науковець, зокрема, пропонує орендарям додати у рахунок 10 «Основні засоби» субрахунок другого порядку «Орендовані …..» (в залежності від характеру базового активу) та застосувати подібний підхід до чинного субрахунку 131 «Знос основних засобів». Тобто, слід передбачити необхідні аналітичні розрізи в контексті операцій із операційної та фінансової оренди. Крім того, аналітичний облік таких ROU-активів повинен вестися аналогічно до усіх власних основних засобів підприємства, в тому числі із застосуванням інвентарних карток.

Оскільки відповідно до П(С)БО 14 об’єкт операційної оренди відображається орендарем на позабалансовому рахунку бухгалтерського обліку за вартістю, вказаною в угоді про оренду, влучною є пропозиція В.М. Пархоменка щодо змін у Плані рахунків та Інструкції про його застосування до позабалансового рахунку 01 «Орендовані необоротні активи» [23].

Концептуальна основа фінансової звітності, хоча й була тривалий час спільним проектом FASB та IASB, за останні роки набула значних відмінностей із американськими концепціями фінансової звітності. Таким чином, можна зазначити, що оновлена Концептуальна основа (2018 р.) дещо відійшла від американських концепцій в бік британських, які започаткували концепцію сутності над формою. Проте, відхилений IASB запит британських регуляторів у 2015 р. щодо включення «асиметричної» обачності у новий Концепт свідчить про вплив на МСФЗ національних правил обліку інших європейських країн, наприклад, Німеччини. Тому, присутній у п. 6 третього розділу НП(С)БО 1 непрямий опис «обачності»[1] фактично базується на «асиметрії» Концептуальної основи 1989 р., що не розкриває сучасного підходу МСФЗ до трактування цього поняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідно до поставленої мети в даній статті, проведене дослідження дозволяє констатувати той факт, що конвергентність українських стандартів із МСФЗ після змін в останніх знизилася. Дійсно, 20 років тому національні стандарти *не суперечили МСФЗ* того періоду, вони відповідали рівню розвитку економіки, фінансових ринків, корпоративним відносинам тих часів – це був прорив української бухгалтерії. Така ситуація продовжувалася до середини 2017 р., коли до ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» було внесено поправки, які визначають сучасні НП(С)БО як документ, *розроблений на основі МСФЗ*. Іншими словами, зниження конвергенції національних

[1] *Застосування методів оцінки, які повинні запобігати зниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів та доходів підприємства.*

стандартів із МСФЗ було визнано на офіційному рівні країни.

Дійсно, за оцінками деяких фахівців, П(С)БО відповідали МСФЗ на 60% [23]. Після оновлення МСФЗ за останні роки, як показує проведений аналіз, цей показник відповідності знизився до 51%. При цьому, як зазначає директор «PwC», І. Таран: ”змінювати наші стандарти, які працюють уже майже 20 років, особливої потреби не бачу, а от під час застосування МСФЗ для МСП або ж певної «полегшеної» версії МСФЗ я б лишив стандартні вимоги МСФЗ до визнання та оцінки, але суттєво зменшив би та спростив вимоги до розкриття інформації“ [23, с. 23]. Така думка практично була реалізована у Австралії (2010 р.), Великобританії та Ірландії (2012 р.).

Проте, окрім доцільності пропозиції І. Таран, на даний момент оновлені МСФЗ спонукають Мінфін України до змін у вітчизняних правила обліку уже й у питаннях визнання та оцінки, зокрема, фінансових інструментів, орендних операцій, договірних відносин, реструктуризації боргу та введення відповідальності за концесійні послуги, які були пояснені вище. А тому оптимальним варіантом для України на даному етапі змін у МСФЗ буде нарощування здатності національних бухгалтерських шкіл брати участь у конвергенційних процесах, особливо, як зазначалося вище, в аграрному сегменті розвитку МСФЗ. Адже, з цією галуззю Україна позиціонує своє лідерство у світі та має вагомі наукові напрацювання в бухгалтерському обліку.

Література

1. Walton, P. (1992) ‘Harmonization of accounting in France and Britain: some evidence’, Abacus, Vol. 28, No. 2, 186–99.
2. Nobes, C.W. (2006) ‘Book review’ of Street (2005), Accounting and Business Research, Vol. 36, No. 1, pp. 53–5.
3. Чепоров В.В. Возможна ли гармонизация и стандартизация системы бухгалтерского учета? / В.В. Чепоров // Вісник ЖІТІ. – 2000. – № 19. – С. 305–309.
4. Дипиаза С.А. (младший), Экклз, Р. Дж. Будущее корпоративной отчетности: Как вернуть доверие общества / С.А. Дипиаза (младший), Р. Дж. Экклз; пер. с англ.: В. Ионов, Ю. Езерский. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 211 с.
5. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета / Г.Г. Кірейцев // Научный доклад на 6–ой Международной научной конференции «Научные исследования в сфере бухгалтерского учета, контроля и анализа: теоретико–методологическое значение и направления дальнейшего развития», Житомир, 18–19 октября 2007 г. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 68 с.
6. Наказ Мінфіну України "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку" №1591 http://parusconsultant.com/?doc=07S686FA64&abz=CE271
7. Проєкт ФПБАУ № 5 «Щодо обліку активів, отриманих безоплатно» від 16.08.2019 р. / Практика МСФЗ /, вип. 9, вересень 2019 р. - с. 20-23. https://ibuh.info/wp-content/uploads/2019/10/W_2019_MSFO_09.pdf
8. Statement of Financial Accounting Standards (SFAS) 116. Accounting for Contributions Receives and Contribution made. Norwalk, CT: FASB, 1993. URL: https://www.fasb.org/jsp/FASB/Document_C/DocumentPage?cid=1218220124001&acceptedDisclaimer=true
9. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31 "Фінансові витрати" № 610/12484 від 26.05.2006 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06#Text
10. С.Ф. Голов. Облік інвестиційної нерухомості в умовах переходу на МСФЗ. Accounting and Finance, No 4 (82)’ 2018. - с. 5-10. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Oif_apk_2018_4_3.pdf
11. Жук В. М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки: [монографія] / В.М. Жук. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 454 с.
12. Шкуліпа Л. Порівняльний аналіз П(С)БО 30 "Біологічні активи" та МСБО 41 "Сільське господарство" / Облік і фінанси АПК. - 2011. - 3 (52). - с. 89-95 DOI: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11860920.v1
13. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 (МСФЗ 3) «Об'єднання бізнес». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006#Text
14. Назарова І.Я. Методи об’єднання підприємств та їх вплив на систему обліку і звітності / І.Я. Назарова// Глобальні та національні проблеми економіки, вип. 18, 2017. - с. 550-555. http://global-national.in.ua/archive/18-2017/104.pdf
15. PKF International Ltd. (2019). Wiley Interpretation and Application of IFRS Standards. In Wiley Interpretation and Application of IFRS Standards. https://doi.org/10.1002/9781119461531
16. Олена Харламова. Найскладніше для наших бухгалтерів — подолати страх формування професійного судження / Практика МСФЗ, № 8, 2020, с. 17 https://ibuhgalter.net/material/1003/20042

17. Наказу Мінфіну «Зміни до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 16.09.2019 р. № 379 – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1065-19#Text
18. Conference 40 FASB, Session 1, September 2013. - https://www.accountingfoundation.org/jsp/Foundation/Page/FAFLandingPage&cid=1176163605977
19. Рогозний С., Дядюн О. Знижки та програми лояльності у МСФЗ-обліку: питання, що завжди в центрі уваги // Журнал «Аудитор України», Вип. 3, 2020. – с. 34-40
20. Зюкова М.М., Вороніна В.Л. Підходи до обліку доходів за міжнародними та національними стандартами. - Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Вип. 53, 2020. - с. 195-201 http://bses.in.ua/journals/2020/53_2020/32.pdf
21. Карпенко Є.А., Шийка Г.І. Облік доходів від реалізації за міжнародними та національними стандартами. - Бухгалтерський облік, аналіз та аудит, Вип. 17, 2018. - с.441-446 http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/73.pdf
22. Лист Мінфіну «Про розгляд звернення» від 27.09.2018 р. N 35210-01-2/25320 https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/15290-25320mf-18.html
23. Пархоменко В.М. Облік оренди в МСФЗ та які рахунки бухобліку доцільно використовувати / В.М. Пархоменко // https://zakon.help/article/orenda-oblik-orendi-msfz-buhoblik-rahunki-buhobliku?menu=185.
24. Таран І. Реалії: «... я поки що не бачив ситуацій, де б місцеві особливості унеможливлювали застосування МСФЗ» / Практика МСФЗ, вип. 9, вересень 2019 р. - с. 20-23. https://ibuh.info/wp-content/uploads/2019/10/W_2019_MSFO_09.pdf

References

1. Walton, P. (1992) ‘Harmonization of accounting in France and Britain: some evidence, Abacus, Vol. 28, No. 2, 186–99.
2. Nobes, C.W. (2006) ‘Book review of Street (2005), Accounting and Business Research, Vol. 36, No. 1, pp. 53–5.
3. Cheporov V.V. Vozmozhna ly harmonyzatsyia y standartyzatsyia systemы bukhhalterskoho ucheta? / V.V. Cheporov // Visnyk ZhITI. – 2000. – № 19. – C. 305–309.
4. Dypyaza S.A. (mladshyi), Эkklz, R. Dzh. Budushchee korporatyvnoi otchetnosty: Kak vernut doverye obshchestva / S.A. Dypyaza (mladshyi), R. Dzh. Эkklz; per. s anhl.: V. Yonov, Yu. Ezerskyi. – M.: Alpyna Pablysher, 2003. – 211 s.
5. Kyreitsev H.H. Hlobalyzatsyia эkonomyky y unyfykatsyia metodolohyy bukhhalterskoho ucheta / H.H. Kireitsev // Nauchnыi doklad na 6–oi Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyy «Nauchnыe yssledovanyia v sfere bukhhalterskoho ucheta, kontrolia y analyza: teoretyko–metodolohycheskoe znachenye y napravlenyia dalneisheho razvytyia», Zhytomyr, 18–19 oktiabria 2007 h. – Zhytomyr: ZhHTU, 2007. – 68 s.
6. Nakaz Minfinu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva finansiv Ukrainy z bukhhalterskoho obliku" №1591 http://parusconsultant.com/?doc=07S686FA64&abz=CE271
7. Proiekt FPBAU № 5 «Shchodo obliku aktyviv, otrymanykh bezoplatno» vid 16.08.2019 r. / Praktyka MSFZ /, vyp. 9, veresen 2019 r. - s. 20-23. https://ibuh.info/wp-content/uploads/2019/10/W_2019_MSFO_09.pdf
8. Statement of Financial Accounting Standards (SFAS) 116. Accounting for Contributions Receives and Contribution made. Norwalk, CT: FASB, 1993. URL: https://www.fasb.org/jsp/FASB/Document_C/DocumentPage?cid=1218220124001&acceptedDisclaimer=true
9. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 31 "Finansovi vytraty" № 610/12484 vid 26.05.2006 r. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06#Text
10. S.F. Holov. Oblik investytsiinoi nerukhomosti v umovakh perekhodu na MSFZ. Accounting and Finance, No 4 (82) 2018. - s. 5-10. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Oif_apk_2018_4_3.pdf
11. Zhuk V. M. Bukhhalterskyi oblik: shliakhy vyrishennia problem praktyky i nauky: [monohrafiia] / V.M. Zhuk. – K.: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky», 2012. – 454 s.
12. Shkulipa L. Porivnialnyi analiz P(S)BO 30 "Biolohichni aktyvy" ta MSBO 41 "Silske hospodarstvo" / Oblik i finansy APK. - 2011. - 3 (52). - s. 89-95 DOI: https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11860920.v1
13. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 3 (MSFZ 3) «Obiednannia biznes». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006#Text
14. Nazarova I.Ia. Metody obiednannia pidpryiemstv ta yikh vplyv na systemu obliku i zvitnosti / I.Ia. Nazarova// Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, vyp. 18, 2017. - s. 550-555. http://global-national.in.ua/archive/18-2017/104.pdf
15. PKF International Ltd. (2019). Wiley Interpretation and Application of IFRS Standards. In Wiley Interpretation and Application of IFRS Standards. https://doi.org/10.1002/9781119461531
16. Olena Kharlamova. Naiskladnishe dlia nashykh bukhhalteriv — podolaty strakh formuvannia profesiinoho sudzhennia / Praktyka MSFZ, № 8, 2020, s. 17 https://ibuhgalter.net/material/1003/20042
17. Nakazu Minfinu «Zminy do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva finansiv Ukrainy z bukhhalterskoho obliku» vid 16.09.2019 r. № 379 – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1065-19#Text
18. Conference 40 FASB, Session 1, September 2013. - https://www.accountingfoundation.org/jsp/Foundation/Page/FAFLandingPage&cid=1176163605977
19. Rohoznyi S., Diadiun O. Znyzhky ta prohramy loialnosti u MSFZ-obliku: pytannia, shcho zavzhdy v tsentri uvahy // Zhurnal «Audytor Ukrainy», Vyp. 3, 2020. – s. 34-40
20. Ziukova M.M., Voronina V.L. Pidkhody do obliku dokhodiv za mizhnarodnymy ta natsionalnymy standartamy. - Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt. Vyp. 53, 2020. - s. 195-201 http://bses.in.ua/journals/2020/53_2020/32.pdf
21. Karpenko Ye.A., Shyika H.I. Oblik dokhodiv vid realizatsii za mizhnarodnymy ta natsionalnymy standartamy. - Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt, Vyp. 17, 2018. - s.441-446 http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/73.pdf
22. Lyst Minfinu «Pro rozghliad zvernennia» vid 27.09.2018 r. N 35210-01-2/25320 https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/15290-25320mf-18.html
23. Parkhomenko V.M. Oblik orendy v MSFZ ta yaki rakhunky bukhobliku dotsilno vykorystovuvaty / V.M. Parkhomenko // https://zakon.help/article/orenda-oblik-orendi-msfz-buhoblik-rahunki-buhobliku?menu=185.
24. Taran I. Realii: «... ya poky shcho ne bachyv sytuatsii, de b mistsevi osoblyvosti unemozhlyvliuvaly zastosuvannia MSFZ» / Praktyka MSFZ, vyp. 9, veresen 2019 r. - s. 20-23. https://ibuh.info/wp-content/uploads/2019/10/W_2019_MSFO_09.pdf

Рецензія / Peer review: 07.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 339.181 (075.8)
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-326-330

ПАЛКОВСЬКИЙ Є. С.
Тернопільський національний економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ В ОЦІНЮВАННІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті доведено, що система показників ефективності маркетингової діяльності промислового підприємства повинна включати фактори, які виділяються як ключові для маркетингової діяльності підприємства.

Ключові слова: маркетингова діяльність, ефективність маркетингу, маркетингова служба, управління маркетингом, збалансована система показників.

YEVHEN PALKOVSKYI,
Ternopil National Economic University

USE OF A BALANCED SYSTEM OF INDICATORS IN EVALUATION OF MARKETING ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

In the course of the research it is proved that the system of indicators of efficiency of marketing activity of the industrial enterprise should include the factors which are allocated as key for marketing activity of the enterprise. In this case, the key performance indicators are selected on the principle of harmony and balance, ie balance. In this case, the role and importance of the concept of a balanced scorecard increases.

The study of the concept of a balanced scorecard, including for the evaluation of marketing activities, suggests that in each case can be used more or less prospects with a change in their content. Of great importance is the compatibility of a balanced system of indicators of marketing activities with existing systems of indicators used in other divisions of the enterprise.

Developed a complex system of indicators of results and factors of marketing activity. Without taking these factors into account, it is not possible to understand what the end results have been. Also with the help of this system of indicators it is possible to assess at an early stage how successfully the marketing strategy of the enterprise.

Keywords: marketing activities, marketing efficiency, marketing service, marketing management, balanced scorecard.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний ринок висуває вимоги до керівників маркетингових служб, підрозділів продажу і збуту доведення свого реального вкладу в загальну корпоративну ефективність і капіталізацію підприємства, відображення результатів своєї діяльності в фінансових показниках доходності. Однак, із-за недостатнього рівня маркетингових знань багато топ-менеджерів і фінансових директорів не здатні правильно розраховувати значущість маркетингових зусиль для підвищення конкурентоспроможності і росту ринкової вартості підприємства. Разом з тим, вони реально зацікавлені в наявності практичних інструментів, що дозволили б оцінити ефективність маркетингових рішень і здійснити обґрунтований вибір тих чи інших стратегічних альтернатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий науковий внесок у розвиток методології оцінки ефективності маркетингової діяльності зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Армстронг, Л. Балабанова, П. Дойль, Р. Капалан, М. Конишева, Ф. Котлер, П. Микитюк, Н Мойсеєва, Д. Нортон, Е. Патрушева, В. Шаповалов, Д. Шульц та інші. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних досліджень цих та інших авторів, проблема обґрунтування системного підходу до оцінки ефективності маркетингу залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз методик оцінювання ефективності маркетингу та обґрунтування на їх основі системного підходу, який враховує основні аспекти маркетингової діяльності та дає змогу здійснити її комплексну оцінку.

Виклад основного матеріалу

Найбільш відомим набором ключових індикаторів функціонування є збалансована система показників, запропонована Капланом Р. і Нортоном Д. [2, 3]. Збалансована система показників (далі ЗСП) – це ефективний і універсальний інструмент управління для послідовного напрямку дій (діяльності, заходів) групи людей (організацій, підприємств, інститутів, областей, підрозділів, проектних груп і т.д.) на досягнення спільної мети.

ЗСП має два основних напрями. По-перше, вона діє вертикально, тобто пов'язує керівництво підприємства і інші ієрархічні рівні. По-друге, вона діє горизонтально, тобто переводить фінансові завдання на «мову» конкретної сфери діяльності.

ЗСП враховує в загальному вигляді ряд показників, пов'язаних з чотирма координатами бізнесу:

– ринок / клієнти (споживачі) - як споживачі сприймають підприємство;

– внутрішні бізнес-процеси (внутрішня координата) – у чому підприємство перевершує конкурентів;

– інновації та навчання – чи може підприємство продовжувати вдосконалюватися і створювати цінності;

– фінансова координата – як підприємство виглядає в очах акціонерів і конкурентів.

Умовою успішної реалізації ЗСП для цілей оцінки маркетингової діяльності підприємства в процесі взаємодії зі споживачами є динамічний моніторинг ключових індикаторів функціонування. Взаємодія зі споживачами за своєю суттю явище реактивного типу: дія - реакція - коригування - дія. Жорсткий план, який не дозволяє врахувати зворотного зв'язку зі споживачем або змін у зовнішніх умовах, в даному випадку не працює. Вирішальним фактором є відповідальність за успіх. Саме зазначені складові дозволяють забезпечувати ефективність проведеного моніторингу.

Для об'єктивності оцінки ключові індикатори функціонування повинні відповідати таким основним вимогам [4].

По-перше, чітке визначення критеріїв, що дозволяє кожному співробітникові розуміти їх однаково.

По-друге, опираючись на точні дані від співробітників, які не завжди можуть усвідомлювати важливість інформації, що надходить, передають величезний обсяг інформації про споживачів.

По-третє, орієнтація на дані, які легко отримати. Там, де це можливо, ключові індикатори функціонування повинні ґрунтуватися на даних, які виходять в ході звичайного процесу управління взаємовідносинами.

По-четверте, прийнятний рівень акуратності, при якому не виникає ніяких можливостей для шахрайства, що особливо важливо, якщо ключові індикатори функціонування виступають в якості цільових показників або є частиною схеми стимулювання взаємодії.

По-п'яте, системність, яка перевіряється негайно для гарантованого обліку даних, необхідних для індикаторів, в місці їх отримання.

По-шосте, установка базових характеристик за фактичними показниками з залученням більш низьких рівнів первинної інформації. У цьому випадку спочатку визначається основна залежність або залежність вищого рівня, наприклад надходження на інвестиції. Потім отриманий показник аналізується за допомогою інших залежностей, які встановлюються послідовно, зверху вниз. Сукупність цих залежностей дозволяє в кінцевому підсумку визначити причину проблеми, що цікавить.

Перераховані вимоги забезпечують ЗСП такі переваги. По-перше, ЗСП дозволяє уникнути надлишку інформації, так як акцент робиться тільки на ті параметри, які дійсно вважаються основними. Ідея полягає в тому, щоб звести окремі показники разом в рамках єдиного звіту про менеджмент. По-друге, ЗСП, що відповідає вимогам, спонукає менеджерів враховувати загальні операційні показники. По-третє, ЗСП вимагає від менеджерів перехід від загальних до конкретних параметрів.

Немає жодної проблеми в тому, щоб розробити свою власну стратегію. В таблиці 1 наведено інтерпретацію ЗСП в сучасному її тлумаченні.

Таблиця 1

Інтерпретація збалансованої системи показників

Класична (неправильна) інтерпретація ЗСП	Правильна інтерпретаційя ЗСП
ЗСП - це система показників	ЗСП - це система управління компанією за допомогою показників
Розробка ЗСП відбувається за принципом «зверху-вниз» - від керівництва до нижчестоящим співробітникам	ЗСП - це командо-орієнтована система, яка задіює всіх співробітників компанії
ЗСП - це система контролю	ЗСП орієнтована на майбутнє, тобто є частиною системи планування. Вона допомагає перевести процес планування на рівень оперативного управління
ЗСП має чотири стандартні перспективи: «Відносини з клієнтами», «Фінанси», «Внутрішні бізнес-процеси», «Навчання і зростання»	ЗСП має більше число перспектив, що включають різну кількість різноманітних показників, для визначення яких вирішальним фактором є специфіка компанії
ЗСП служить для управління всією компанією	ЗСП може застосовуватися на всіх рівнях компанії (бізнеседініца, відділ, підрозділ). Для компанії в цілому розробляється якась «піраміда» показників

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1 дозволяє сформулювати такі основні принципи використання ЗСП при оцінці ефективності маркетингової діяльності промислового підприємства:

– ЗСП – це інструмент управління, що пов'язує стратегічний та оперативний рівні;

– ЗСП дозволяє стежити за тим, щоб різнопланові завдання (перш за все це стосується відносин з клієнтами і фінансами) виконувалися послідовно;

– ЗСП є гнучкою системою і легко адаптується для застосування в підприємствами в різноманітних ситуаціях;

– успішність застосування ЗСП визначається не дотриманням формальностей, а розумінням цілей підприємства усіма співробітниками.

Дотримання перерахованих принципів дозволить уникнути потенційні конфліктні ситуації як горизонтальні (конфлікти системи показників одного рівня), так і вертикальні (конфлікти системи показників різного рівня) і гармонізувати ЗСПМД з ЗСП підприємства.

Гармонізувати ЗСПМД з ЗСП підприємства можна двома способами. По-перше, існує спосіб «зверху вниз», при якому перспективи загально-корпоративної ЗСП переносяться на рівень маркетингу. Цей шлях є в деякій мірі консервативним, так як, використовуючи його, ми можемо майже не змінювати первісну концепцію і точно її дотримуватися. Однак методична точність цього способу залишає відкритим питання про те, наскільки реально врахувати всі особливості маркетингу. По-друге, «природний» спосіб, згідно з яким перш за все необхідно визначити, коли маркетинг знаходиться в своєму «стані гармонії». Необхідні перспективи визначаються на підставі критичних чинників успіху, виявлених в ході аналізу зовнішнього середовища і власного досвіду підприємства [5].

Викладені підходи умовні, так як, врешті-решт, кожне підприємство знаходить власний спосіб розв'язання задачі. Однак у всіх випадках повинен дотримуватися основний принцип побудови ЗСПМД, - ці перспективи повинні знаходитися у вільних відносинах і охоплювати більшу частину сфер маркетингової діяльності, важливих для успішного розвитку підприємства. При цьому такі відносини означають, що при відборі показників ЗСПМД особливу увагу слід приділити причинно-наслідковим зв'язкам між ними. Система має сенс лише в тому випадку, якщо показники перспектив «Внутрішні бізнес-процеси» і «Навчання та зростання» впливають на перспективи «Фінансів» та «Відносин з клієнтами». В іншому випадку, зміни в процесах регулювати буде вкрай складно, до того ж намічених результатів досягти буде практично неможливо.

Інакше кажучи, ЗСПМД – це набір якихось гіпотез про причини і наслідки. Система оцінки повинна чітко і ясно уявити співвідношення (гіпотези) між цілями і критеріями їх досягнення в різних напрямках, щоб вони були реальними, і ними можна було керувати. Ланцюг причинно-наслідкових зв'язків, будучи основним принципом побудови ЗСПМД, пронизує всі її складові. Правильно розроблена ЗСПМД повинна представляти цілісний виклад маркетингової стратегії підприємства і чітко визначати послідовність гіпотетичних причинно – наслідкових зв'язків між критеріями результатів і рушійними факторами їх досягнення. Кожен показник, включений в ЗСПМД, повинен бути ланкою в ланцюзі причинно-наслідкових зв'язків, яка доводить до відома всіх працівників підприємства сенс його маркетингової діяльності з викладеного, можна запропонувати наступну загальнометодичну схему побудови ЗСПМД з використанням «природного» способу гармонізації ЗСПМД з ЗСП підприємства. З цією метою спочатку необхідно виявити місце ЗСПМД в системі маркетингового планування на підприємстві (рис. 1).

Відповідно до рис. 1 активні маркетингові дії повинні здійснюватися постійно і безперервно. Це означає, що перед розробкою ЗСПМД необхідно розробити маркетингову стратегію, грунтуючись на цілях і завданнях підприємства в цілому і маркетингу зокрема. Головна вимога до системи показників полягає в тому, що вона завжди повинна відповідати стратегії. Результати маркетингового аудиту інтегруються в процес розробки і використання системи показників, щоб привести цілі у відповідність з ситуацією, а можливо, щоб інтегрувати нові цілі й нові параметри вимірювання ефективності в діяльність організації.

Рис. 1. Місце збалансованої системи показників в маркетинговому плануванні.
Джерело: розроблено автором.

З урахуванням цієї залежності між системою показників і процесом планування можна розробити концепцію впровадження і застосування ЗСПМД. При цьому систему показників стосовно маркетингу слід розробляти в компанії, де, як мінімум, існує вища або загальнокорпоративна система показників. Якщо ця умова не дотримана, необхідність в проведенні процесу «природною» гармонізації є недоцільною. Дана концепція складається з восьми окремих кроків, які в певних випадках можна звести разом. Важливо, однак, щоб кожен окремий крок був прийнятий до уваги (рис. 1).

При розробці ЗСПМД постає питання про кількість показників, що включаються в систему. Якщо вважати, що кожна з перспектив ЗСПМД матиме від чотирьох до семи різних параметрів, то в ЗСПМД буде включено в середньому 25 показників. Працівники підприємства з недовірою ставляться до твердження, що для ефективної оцінки операційної діяльності цілком достатньо не більше двох десятків показників. В якомусь сенсі вони, можливо, і праві, але проблема в тому, що вони пропонують показники діагностики, за якими можна зробити висновок, чи знаходиться бізнес під контролем, і які сигналізують про процеси, які потребують негайного прийняття заходів [6].

ЗСПД включає ключові показники реалізації стратегії підприємства. Тому, якщо ЗСПМД розглядати як сукупність більш двох десятків показників, то працювати з ними дуже складно для будь-якого підприємства.

ЗСПМД не замінює систему оцінки повсякденних параметрів. Показники системи вибираються так, щоб увагу менеджерів і працівників підприємства було сконцентровано на тих факторах маркетингової діяльності, які можуть привести до досягнень ефективних результатів в конкуренції на ринку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Система збалансованих показників ефективності маркетингової діяльності підприємства проектується на всі локальні центри відповідальності всередині неї, що дозволяє працівникам підприємства працювати відповідно до загальної стратегії.

Загалом успішність впровадження ЗСПМД визначається наступними факторами:

– гарантований обсяг топ-менеджменту (підприємства в цілому, а також керівників підрозділів маркетингу);

– залучення топ-менеджменту до реалізації найважливіших етапів процесу розробки (створення координаційної групи);

– інформування та навчання осіб, відповідальних за прийняття рішень, а також інших учасників процесу (наприклад, проведення семінарів з обов'язковим відвідуванням);

– вибір відповідних керівників проекту і завчасна їх підготовка;

– тренінги для модераторів, які будуть виступати в ролі посередників і впроваджувати рішення в окремих департаментах (модераторами можуть бути фахівці і керівники задіяних підрозділів);

– дотримання встановлених оглядових процесів, позначених в концепції проекту;

– передача досвіду і знань, отриманих в процесі розробки подальших систем показників в компанії;

– відповідність ЗСПМД системам показників інших функціональних напрямків, а також загальнокорпоративної ЗСП.

В майбутньому дослідженні планується розробити комплекс системи показників результатів і факторів маркетингової діяльності. Без врахування цих факторів не можливо зрозуміти, які досягнені кінцеві результати. Також за допомогою цієї системи показників можливо оцінити на ранніх етапах, на скільки успішно здійснюється маркетингова стратегія підприємства.

Література

1. Антонюк А.А. Вибір підходів до формування показників оцінки ефективності маркетингової діяльності на підприємстві. Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. 2007. №2. С.11–14.

2. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Пер. в англ. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 416 с.

3. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей. Пер. в англ. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 416 с.

4. Верба В. А, Гребешков О. М. Сучасні методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства. URL: http://economica.org.ua/2009/efmarkdijaln/

5. Герасимяк Н. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності маркетингових заходів промислового підприємства. Економічний часопис-XXI. 2012. №5-6. С. 40–43.

6. Колесник В. М. Методичні аспекти оцінки ефективності маркетингу в сільськогосподарських підприємствах зернопродуктового комплексу АПК. Економіка АПК. 2006. №3. С.78–82.

7. Оцінка ефективності діяльності служби маркетингу. Критерії роботи служби маркетингу. URL: http://www.megos.org.ua/marketynh.13.13.html

8. Управління маркетинговими ресурсами. URL: http://marketopedia.ru/273-marketing-resource-managementmrm.html

9. Усик С. П. Оцінка ефективності маркетингової діяльності вітчизняних підприємств. Економіка та держава. 2011. №5. С. 33–38.

10. Щур О. М., Копець Г. Р. Удосконалення оцінки ефективності маркетингових витрат. Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. 2013. № 469. С. 333–337.

11. Микитюк П. П., Цетнар Л. О. Тенденції розвитку моделювання процесу маркетингових комунікацій підприємств-виробників спортивних товарів. Економічний простір. 2016. № 113. С. 206-219.

12. Микитюк П. П., Цетнар Л. О. Маркетингова оцінка ринку спортивних товарів у контексті професіоналізації сучасного спорту. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 334–338.

References

1. Antoniuk A. A. (2007) Vybir pidhodiv do formuvannia pokaznykiv otsinky efektyvnosti marketynhovoi diialnosti na pidpryiemstvi [The choice of approaches to the formation of indicators for assessing the effectiveness of marketing activities in the enterprise]. Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo – State and regions. Ser .: Economics and Entrepreneurship. No 2. P.11–14. [in Ukranian].

2. Kaplan, Robert S., Norton David P. (2004) Sbalansyrovannaia systema pokazatelei. Ot stratehyy k deistvyiu [Balanced scorecard. From strategy to action.]. Moscow: ZAO «Olimp-Biznes», 2004. 416 p. [in Russian].

3. Kaplan, R. S., Norton D. P. (2004) Orhanyzatsyia, oryentyrovannaia na stratehyiu. Kak v novoi byznes-srede preuspevaiut orhanyzatsyy, prymeniaiushchye sbalansyrovannuiu systemu pokazatelei [Strategy-oriented organization. How organizations with a balanced scorecard thrive in the new business environment]. Moscow: ZAO «Olimp-Biznes», 416 p. [in Russian].

4. Verba V. A, Hrebeshkov O. M. Suchasni metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovoi diialnosti pidpryiemstva [Modern methodological approaches to assessing the effectiveness of marketing activities of the enterprise]. Retrieved from: http://economica.org.ua/2009/efmarkdijaln/ [in Ukranian].

5. Herasymiak N. V. (2012) Teoretyko-metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovykh zakhodiv promyslovoho pidpryiemstva [Theoretical and methodological approaches to assessing the effectiveness of marketing activities of an industrial enterprise]. Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic magazine-XXI. №5-6. P. 40–43. [in Ukranian].

6. Kolesnyk V. M. (2006) Metodychni aspekty otsinky efektyvnosti marketynhu v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh zernoproduktovoho kompleksu APK [Methodological aspects of assessing the effectiveness of marketing in agricultural enterprises of the grain complex of agro-industrial complex]. Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex. No 3. P.78–82. [in Ukranian].

7. Otsinka efektyvnosti diialnosti sluzhby marketynhu. Kryterii roboty sluzhby marketynhu [Evaluation of the effectiveness of the marketing service. Criteria for the work of the marketing service]. Retrieved from: http://www.megos.org.ua/marketynh.13.13.html [in Ukranian].

8. Upravlinnia marketynhovymy resursamy [Marketing resources management]. Retrieved from: http://marketopedia.ru/273-marketing-resource-managementmrm.html [in Ukranian].

9. Usyk S. P. (2011) Otsinka efektyvnosti marketynhovoi diialnosti vitchyznianykh pidpryiemstv [Evaluation of the effectiveness of marketing activities of domestic enterprises]. Ekonomika ta derzhava – Economy and state. No 5. P. 33–38. [in Ukranian].

10. Shchur O. M., Kopets H. R. (2013) Udoskonalennia otsinky efektyvnosti marketynhovykh vytrat [Improving the assessment of the effectiveness of marketing costs]. Visnyk nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Lohistyka – Bulletin of National University “Lviv Polytechnic”. Logistics. No 469. C. 333–337. [in Ukranian].

11. Mykytyuk P. P., Tsetner L. O. (2016) Tendentsii rozvytku modeliuvannia protsesu marketynhovykh komunikatsii pidpryiemstv-vyrobnykiv sportyvnykh tovariv [Trends in the development of modeling the process of marketing communications of enterprises producing sporting goods]. Ekonomichnyi prostir – Economic space. No 113. P. 206-219. [in Ukranian].

12. Mykytyuk P. P., Tsetner L. O. (2016) Marketynhova otsinka rynku sportyvnykh tovariv u konteksti profesionalizatsii suchasnoho sportu [Marketing assessment of the sporting goods market in the context of professionalization of modern sports]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems. No 13. P. 334–338. [in Ukranian].

Рецензія / Peer review: 04.11.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.512.4
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-331-337

ШАПОВАЛОВ Р. А.
Тернопільський національний економічний університет

ОЦІНКА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В ЗАБУДОВІ ТЕРИТОРІЙ

В статті досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення нормативів з енергоспоживання, екології, забезпеченості об'єктами соціально-культурного побуту та забезпечення комфортного проживання майбутніх мешканців в комплексі забудови та розробки методики оцінювання енергозберігаючих інновацій в забудові територій з урахування економічних, енергетичних та екологічних факторів.

Доведено, що оцінювання ефективності енергозберігаючих інноваційних проектів в забудові територій сприяє комплексній забудові та вирішення житлового питання в Україні, підвищенню комфорту проживання жителів міст, розвитку забудови з використанням інноваційних рішень, що ефективно, і вигідно як державі, так і приватним інвестиційно-будівельним організаціям; визначено термін реалізації проекту та інвестиційні витрати і ризики, що вимагають часто диверсифікації джерел фінансування проектів; запропоновано взаємозалежні показники забудови – щільність і поверховість, що впливають на характеристики енергоспоживання; доведено, що територія забудови, об'єднуючи в собі безліч житлових, громадських будівель і об'єктів інфраструктури, формує по суті, екологічне середовище проживання великої кількості громадян, в зв'язку з чим врахування екологічних чинників при плануванні забудови повинно приділятися особлива увага.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інвестиційна діяльність, інноваційний проєкт, оцінювання ефективності, енергозберігаючі інновації, забудова територій.

ROMAN SHAPOVALOV
Ternopil National Economic University

EVALUATION OF ENERGY EFFICIENCY OF INNOVATIVE PROJECTS IN TERRITORIAL DEVELOPMENT

Proved that evaluating the effectiveness of energy-saving innovative projects in building development contributes to integrated development and housing in Ukraine, improving the comfort of urban residents, building development using innovative solutions that are effective and beneficial to both public and private investment construction organizations; the project implementation period and investment costs and risks are determined, which often require diversification of project financing sources; the interdependent indicators of building - density and superficiality influencing characteristics of energy consumption are offered; proved that the building area, combining many residential, public buildings and infrastructure, forms essentially an ecological living environment for a large number of citizens, in connection with which environmental factors should be paid special attention when planning the building.

Keywords: innovation activity, investment activity, innovation project, efficiency evaluation, energy saving innovations, development of territories.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В експериментальній практиці оброблено багато інноваційних енергозберігаючих рішень для окремих об’єктів, кожне з яких здатне ключовим чином вплинути на вирішення існуючих проблем в забудові територій. Хоча технічно ці рішення можуть достатньо глибоко пророблені на біль пізніх стадіях проектування конкретних об’єктів забудови, економічне оцінювання застосовно до забудови загалом може бути сильно спотворена через недооцінення таких нормативних факторів, як щільність забудови, поверховість, забезпеченість соціальними, побутовими та інфраструктурними об’єктами, екологія та ін. Тому поки що не існує систематизованої і зручної методики оцінювання економічної ефективності інновацій енергозберігаючого спрямування застосовно до забудови територій на ранній стадії проектування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: В. Гейця, О. Гончар, В. Гринчуцького, А. Гриньова, Д. Єндовицького, О. Жилінської, С. Ілляшенка, О. Карого, Н. Кирич, І. Кузнецової, О. Кузьміна, Т. Лепейко, А. Маріона, Ю. Микитюк, П. Микитюка, Б. Санто, Р. Фатхутдінова, М. Хучека, Д. Черваньова, Н. Чухрай та ін. Вивченням проблем оцінювання ефективності інноваційної діяльності займалися такі вчені: О. Амоша, В. Беренс, Г. Бірман, А. Гойко, А. Мірзаєв, Є. Пеліхов, Б. Сенів, В. Соловйов, Г. Тарасюк, П. Хавранек, В. Чирков, А. Шеремет, А. Яковлєв, О. Ястремська та ін.

Значна кількість публікацій у наукових виданнях і монографіях вказує на те, що проблема оцінювання інноваційної діяльності все ще не вирішена. Водночас у сучасних умовах є очевидною зміна традиційних підходів до визначення ефективності інноваційної діяльності. У зв’язку з цим необхідно вирішити завдання щодо підвищення ефективності оцінювання енергозберігаючих інноваційних проектів в забудові територій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є поглибленні методичних підходів щодо оцінювання ефективності енергозберігаючих інноваційних проектів в забудові територій.

Виклад основного матеріалу

Існуючі методики дозволяють вирішити ряд важливих завдань на шляху оцінювання ефективності інновацій в будівництві:

• дозволяють з достатньою достовірністю визначити ефективність інновацій без перерахунку всього проекту;

• дозволяють на ранніх стадіях підготовки проектної документації визначати ефективність витрачання ресурсів на досягнення заданого рівня ефекту за окремими складовими, що формує сукупний ефект від застосування інновації;

• врахувати зміни, що вносяться інновацією, тим самим заощаджуючи час на проведення аналізу ефективності;

• припускають чисельне оцінювання, але не виключають і оцінювання якісних параметрів, які попередньо експертним шляхом необхідно привести у відповідний вигляд;

• метод носить не тільки економічний, а й соціальний характер, завдяки оцінюванню якісних параметрів.

Автор методики оцінювання інновацій в будівництві (Мірзаєв А.В.) пропонує враховувати зміни, вносяться інновацією, вводячи «ваги» змінюваних інновацією параметрів щодо всього об'єкта [1]:

$$Wi = Ci / Cp,$$

де Wi – вага і-го параметра, Ci – витрати на одиничні зміни, грн., Cp – загальна вартість будівлі, грн.

Величини сукупних змін від застосовуваного рішення інновації в відносному вираженні можна визначити за формулою:

$$NE = \Sigma Di * Wi,$$

Де NE – сукупні зміни, грн., Wi – вага параметра, і – кількість параметрів, що змінюються, від 1 до n, Di – величина зміни параметра, Di = Ki / Kp, де Ki – якість. Параметр інновації, Kp – початковий параметр.

В даному випадку відносний показник NE нічого не виражає, тому що відсутній параметр, щодо якого оцінюється NE: з одного боку чим менше Wi, тим дешевша інновація, з іншого боку, чим вище Di, тим ефективніша інновація, таким чином залишається неясним критерій оцінювання відносної ефективності NE.

Грунтуючись на класичних визначеннях ціни і споживчої вартості товару і теорії корисності, Мірзаєв А. Н. зробив висновок, що ціна, яку готовий заплатити споживач саме за інновацію, знаходиться у функціональній залежності від загального рівня якості інновації, яка, в свою чергу, є сумою рівнів якості окремих складових інновації. Таким чином, автор запропонував визначити функції зміни ціни інновації в залежності від зміни одного з параметрів якості, що дозволяє більш точно сформувати вимоги до інновації для оптимізації результату інноваційного проекту [1]:

$$PID = \Sigma Di * Wi * Ci + M; PIU = \Sigma Di * Vi * Ui,$$

де PID – ціна інновації, що встановлюється розробником; PIU – ціна, яку готовий заплатити споживач; Ui – ціна одиничного рівня якості певного параметра для споживача, і – параметр якості; M – цінова надбавка, може приймати як позитивне, так і негативне значення; Wi – вага параметра для розробника; Vi – вага параметра для замовника, визначається як відношення ціни певного параметра Pi до ціни всього проекту для замовника Pp: Vi = Pi / Pp.

При порівнянні альтернативних проектів можна використовувати наступну модель. Відношення PID до PIU кожного проекту порівнюють між собою, в ідеальному випадку воно дорівнює одиниці, тобто запити споживачів і пропозиція розробників збігаються. У разі неможливості або складності отримання цінових параметрів можна використовувати ціннісні оцінки для отримання відповідних показників менше співвідношення означає більшу ефективність інновації, так як співвідношення показує витрати для досягнення одиничної зміни якості.

Таким чином, запропоновані моделі дозволяють без проведення суттєвих розрахунків, використовуючи тільки дані кошторисів, оцінити повний вклад внесених змін в об'єкт інновацією. Проте, не дивлячись на ряд безперечних переваг, подібна методика, яка оцінює технічні нововведення, а не містобудівні, не може бути застосована при оцінюванні ефективності інновацій в забудові територій, а також має ряд істотних недоліків:

• Відносність оцінки ефективності. Модель дозволяє порівнювати альтернативні проекти, через відношення показників PID / PIU за кожним з проектів. Однак оцінити реальну безвідносну економічну ефективність проектів подібне співвідношення не в змозі.

• Відсутність врахування ризиків / переваг. Модель не передбачає оцінювання ризикових / переважних факторів інноваційного проекту, що суттєво впливає на достовірність оцінювання економічної ефективності.

• Віддаленість методики щодо класичних підходів оцінки ефективності інвестиційних проектів. Методика не доповнює і не корелює існуючі показники ефективності інвестиційних проектів (IRR, NPV, DPP) під інноваційну площину. Вона лише дозволяє провести експрес-аналіз відносної ефективності інновації та оцінити чутливість інноваційного проекту.

Для отримання найбільш достовірних даних при проведенні оцінювання ефективності проектів не обійтися без апробованих часом класичних, підходів. Проте, при оцінюванні інноваційних проектів, необхідно робити поправку на унікальні властивості інноваційних продуктів:

• Додаткові ризики.

• Додаткові переваги (вигоди).

У будівництві інновації зазвичай поділяють на продуктові і процесні. Продуктові інновації припускають застосування нових матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів і засобів виробництва або отримання готової продукції нового виду. Процесні інновації означають нові технології, організаційні структури і форми управління.

Оцінювання ефективності інновацій можна поділити на типи:

1. Оцінювання нефінансових показників. Оцінювання нефінансових наслідків проекту проводиться як з позиції якісних змін, привнесених інновацією, так і інших видів ефекту, наприклад зростання наукового потенціалу; сюди ж можна віднести оцінювання в натуральних показниках.

2. Стратегічний. У стратегічному менеджменті зустрічається підхід до інноваційного проекту, як до способу збільшення ринкової вартості компанії за рахунок зміни ступеня конкурентоспроможності фірми.

3. Інвестиційне. Інноваційний проект розуміється, як різновид інвестиційного. При, цьому зустрічаються два підходи:

• Заперечення існування скільки-небудь значимої специфіки інновацій і, як наслідок, прямого копіювання тих же самих методів для оцінювання інноваційних проектів, що і для оцінювання інвестиційних;

• Підхід до, інноваційного проекту як до особливої форми інвестиційного проекту та використання методів оцінювання, які враховують особливості інновацій.

До недавна «заперечення існування специфіки інновацій» був найбільш поширеним, однак сьогодні більшість вчених схиляється до варіанту підходу до інноваційного проекту як до особливої форми інвестиційного.

Мірзаєв А. В. у своїй науковій роботі, присвяченій оцінюванні ефективності інновацій, висловлює точку зору, що основними відмінностями інноваційного проекту від інвестиційного є [1]:

• Порівняно велика невизначеність кінцевого результату, що має особливу природу і виражена в специфічних видах ризиків;

• Додаткові вигоди, одержувані за рахунок саме інноваційної складової.

Отже, співвідношення додаткового ризику і додаткової вигоди повинні знайти своє відображення в розрахунках ефективності проектів, для врахування інноваційного фактора. Дане співвідношення може бути виражено поправочним коефіцієнтом до класичних показникам ефективності інвестиційного проекту. Далі розглянемо ці показники.

Підхід оцінювання ефективності капітальних інвестицій, що існував в умовах адміністративної системи господарювання, базувався на типовій методиці, що розглядалися Сенівим Б. Г. Ефективність капітальних інвестицій оцінювалася на основі коефіцієнта ефективності, що розраховується як відношення середньорічної суми прибутку до обсягу капітальних інвестицій, і терміну окупності – показник, зворотного коефіцієнту окупності [2].

Слід зазначити, що обидва показники мали ряд істотних недоліків, основним з яких є відсутність врахування фактора часу, внаслідок чого в процесі розрахунку порівнювалися непорівнянні показники: обсяг інвестицій в теперішній вартості і обсяг прибутку в майбутній вартості. Використання цих показників не відповідало вимогам об'єктивного та всебічного оцінювання.

Об'єктивність розрахунків не досягалася внаслідок того, що в якості показника повернення розглядався не весь грошовий потік, що формується за рахунок сум чистого прибутку та амортизаційних відрахувань, а тільки прибуток, що спотворювало результат оцінювання внаслідок заниження коефіцієнта ефективності і, відповідно, завищення терміну окупності. Використання для розрахунків показників, які базуються на однакових вихідних даних (обсяг прибутку і обсяг капітальних інвестицій), призводило до отримання однобічного оцінювання ефективності капітальних інвестицій. Порівняння ефективності різних проектних варіантів здійснювалося за допомогою методу приведених витрат (ПВ), відповідно до якого

найкращим варіантом вважався той, який забезпечував мінімальне значення ПВ (суми річної собівартості продукції С і обсягу капітальних інвестицій КІ, помноженого на нормативний коефіцієнт ефективності Ен):

$$ПВ = С + Е_Н * КІ \quad (1)$$

Тут певною мірою (через приведення капітальних інвестицій до теперішнього часу за допомогою нормативного коефіцієнта ефективності) здійснюється врахування фактора часу.

В кінці 70-х років в розрахунку ефективності капітальних інвестицій стали враховувати витрати на інвестування виробничої сфери, екологічні наслідки, що дозволило досягти більш повного визначення ефективності капітальних інвестицій і підвищити об'єктивність оцінювання.

Разом з тим можливості розглянутої методики обмежувалися існуючою системою господарювання. В умовах планових методів розподілу капітальних інвестицій не практикувався розгляд ризику випадковості і невизначеності, взаємозв'язку номінального і реального вартісного оцінювання в умовах інфляції, категорій фінансового аналізу – грошових потоків, ліквідності, балансу готівки і т.д.

При переході до ринкової економіки виникла необхідність перегляду існуючої практики оцінювання ефективності капітальних інвестицій і активного використання методичних підходів, розроблених у світовій практиці.

Сьогодні в Україні найбільш відомі такі західні методики: UNIDO (United Nations Industrial Development Organization – Організація ООН з проблем промислового розвитку) і електронна версія цієї методики – COMFAR; Світового банку реконструкції і розвитку; Європейського банку реконструкції та розвитку; фірми «Goldman, Sachs & Co», фірми «Ernst & Young».

На основі західних і сучасних вітчизняних розробок, що стосується методів оцінювання ефективності інвестицій з урахуванням умов переходу української економіки до ринкових відносин фахівці ряду наукових інститутів випустили методичні рекомендації з оцінювання інвестицій (зокрема, «Методичні рекомендації щодо підготовки та проведення оцінки державного інвестиційного проекту», «Методичні рекомендації з оцінки ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житловокомунального господарства» та ін. [3-7]).

У цих методиках використовуються методологія і базові принципи оцінювання ефективності інвестицій, що широко застосовуються у світовій практиці. Найважливішими з цих принципів є: визначення стратегії фінансування інвестиційного проекту; врахування результатів аналізу фінансового стану підприємства і ринку, ризиків інвестиційного проекту, впливу реалізації інвестиційного проекту на охорону навколишнього середовища; оцінка повернення інвестованого капіталу на основі показника грошового потоку, порівняння різночасових показників інвестованого капіталу і грошового потоку за допомогою дисконтування, диференціація норми дисконту і її форм при дисконтуванні грошового потоку для різних проектів в залежності від рівня ризику і цілей оцінювання.

Однією зі складових комплексного оцінювання ефективності проекту є виявлення його соціальних і екологічних наслідків. Для розрахунку ефективності інвестиційних проектів використовуються методичні підходи, адекватні умовам ринкової економіки. Ключову роль в кількісному обґрунтуванні ефективності інвестиційного проекту відіграють методи, засновані на дисконтуванні грошових коштів.

Для порівняння різних інвестиційних проектів (або варіантів проекту) і вибору найкращого з них використовуються такі показники:

- чистий дисконтований дохід (net present value – NPV),
- індекс дохідності або індекс прибутковості (profitability index – PI),
- внутрішня норма дохідності або повернення інвестицій (internal rate of return – IRR),
- строк окупності (pay-back – PB) і деякі інші показники, що відображають специфіку проекту та інтересів його учасників [8].

Чистий дисконтований дохід являє собою перевищення інтегральних результатів над інтегральними витратами, або, інакше, різниця між сумою грошових надходжень в результаті реалізації проекту (дисконтованих до поточної вартості), і сумою дисконтованих поточних вартостей усіх інвестиційних вкладень.

Його можна визначити як суму поточних ефектів за весь розрахунковий період, приведену до початкового періоду. При допущенні, що норма дисконту є незмінною протягом усього розрахункового періоду і розрахунок здійснюється в базових цінах, чистий дисконтований дохід для проекту загалом визначається за формулою:

$$NVP = \sum_{t=0}^{T} \frac{(D_t - Z_t)}{(1+E)^t} \quad (2)$$

де D – доходи, Z – витрати, E – норма дисконту, T – період розрахунку.

Розглянутий показник може використовуватися не тільки для порівняльного оцінювання ефективності інвестицій, але і як критерій доцільності їх реалізації. При негативному або нульовому

значенні чистого приведеного доходу вкладення коштів є неефективним, оскільки воно не принесе додаткового доходу.

Норма внутрішньої прибутковості (IRR) характеризує рівень прибутковості ІП, який виражається нормою дисконту, при якій майбутня вартість грошового потоку від інвестицій дорівнює поточної вартості інвестованих коштів.

Вона являє собою ту норму дисконту, при якій величина чистого приведеного доходу дорівнює нулю.

Якщо розрахунок чистого приведеного доходу показує, чи ефективні вкладення в ІП при певній нормі дисконту, то внутрішня норма прибутковості визначається в процесі розрахунку і потім порівнюється з необхідною нормою прибутковості [9].

Індекс прибутковості (PI), що представляє собою відношення приведеної вартості грошових потоків до величини вкладень, характеризує відносну міру зростання інтегрального ефекту NPVr на одиницю вкладених засобів Io.

Оскільки ефективність будь-яких інвестицій визначається на основі зіставлення ефекту (доходу) і витрат, цей показник в методичному сенсі виступає як коефіцієнт ефективності вкладень, обчислений з урахуванням різниці цінності грошових потоків у часі. У разі різночасності здійснення вкладень прийом дисконтування використовується не тільки при обчисленні грошових потоків, а й для визначення поточної вартості витрат. Такий варіант показника в закордонній практиці називають коефіцієнтом «дохід – витрати» [«benefit – cost – ratio» (BCR)].

Індекс прибутковості тісно пов'язаний з показником чистого приведеного доходу: якщо значення останнього позитивне, то індекс прибутковості вище одиниці і навпаки. Одним з найбільш поширених показників оцінювання ефективності інвестицій є термін окупності (PB). У більшості випадків під ним розуміють період, протягом якого інвестиційні вкладення покриваються за рахунок сумарних результатів їх здійснення, або, інакше, мінімальний часовий інтервал, за межами якого інтегральний ефект стає і надалі залишається невід'ємним. Оскільки результати і витрати, пов'язані з інвестуванням, можна обчислити, на основі методу дисконтування або без дисконтування (найпростіший варіант), можуть бути отримані різні значення терміну окупності [10].

Використання методу розрахунку терміну окупності для порівняння ефективності і вибору інвестиційних проектів передбачає виконання таких умов:

• рівний строк дії порівнюваних проектів;

• одночасний характер початкових вкладень;

• рівність грошових надходжень після закінчення строку окупності.

Поширення строку окупності як показника оцінювання порівняльної ефективності інвестицій викликано не тільки його відносною зрозумілістю і простотою розрахунку. Розглянутий показник характеризує рівень інвестиційних ризиків, пов'язаних з ліквідністю. Більш високий строк окупності при інших рівних умовах пов'язаний зі зростанням ймовірності дії неконтрольованих випадкових і невизначених факторів. Зазначені фактори особливо сильно проявляються в умовах інфляції, скорочуючи результати і збільшуючи витрати інвестування, що призводить до зниження чистого приведеного доходу аж до негативних значень і викликає, відповідно, відмову від здійснення інвестицій [14].

Крім розглянутих показників, при оцінюванні інвестиційних проектів можуть використовуватися також інші критерії, до яких можна віднести інтегральну ефективність витрат, точку беззбитковості, коефіцієнти фінансового оцінювання проекту (рентабельності, оборотності, фінансової стійкості, ліквідності); характеристики фінансового розділу бізнес-проекту. До числа ключових категорій, що лежать в основі обґрунтування фінансового плану, відносяться поняття потоку реальних грошей, сальдо реальних грошей і сальдо реальних накопичених грошей [13].

Вибір тих чи інших показників ефективності інвестицій визначається конкретними завданнями інвестиційного аналізу. Ступінь об'єктивності інвестиційного рішення багато в чому залежить від глибини і комплексності оцінювання ефективності інвестицій на основі використовуваної сукупності формалізованих критеріїв. Крім того, прийняття інвестиційного рішення щодо конкретного інвестиційного проекту передбачає врахування не тільки формалізованих, але і неформалізованих (змістовних) методів і критеріїв.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

На жаль, жодна з існуючих методик на сьогодні в повній мірі не підходить для оцінювання ефективності енергозберігаючих інновацій в забудові територій, так як ці методики:

1. Не враховують специфіку та особливості проектів забудови територій:

• Основні взаємозалежні показники забудови - щільність і поверховість, що впливають на характеристики енергоспоживання;

• Оцінка енергозберігаючих інновацій в забудові повинна бути комплексною, тобто враховує всі види інноваційних заходів в забудові;

• Територія забудови, об'єднуючи в собі безліч житлових, громадських будівель і об'єктів інфраструктури, формує по суті, екологічне середовище проживання великої кількості громадян, в зв'язку з чим врахуванню екологічних факторів при плануванні забудови повинна приділятися особлива увага.

2. Не враховують особливості інноваційних проектів:
• Додаткові ризики.
• Додаткові переваги (вигоди);
3. Не дозволяють зробити оцінювання за видами одержуваного економічного ефекту від реалізації інноваційних проектів в забудові територій.

Перспективність здійснення подальших досліджень передбачає вивчення зарубіжного досвіду щодо забезпечення нормативів по енергоспоживанню, екології, забезпеченості об'єктами соціально-культурного побуту та забезпечення комфортного проживання майбутніх мешканців в комплексі забудови та розробки методики оцінювання енергозберігаючих інновацій в забудові територій з урахування економічних, енергетичних та екологічних факторів.

Література

1. Мирзаев, Александр Вячеславович. Методические основы оценки инноваций в строительстве : дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.05. Москва, 2003. 174 с.
2. Сенів, Богдан Григорович. Аналіз ефективності інвестицій в реконструкцію і технічне переозброєння діючих підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04. Тернопіль : ТАНГ, 2004. 195 с.
3. Наказ Міністерства з питань житловокомунального господарства України №218 від 14.12.2007 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій з оцінки ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житловокомунального господарства». URL: http://www.uazakon.com/ documents /date _bu/pg
4. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 186 від 22 грудня 2017 р. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення оцінки державного інвестиційного проекту. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ME171447?an=1
5. Постанова Кабінету Міністрів України №684 від18.07.2012 «Порядок та критерії оцінки економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів». URL: http://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang
6. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1279 від 13.11.2012 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення інвестиційного про екту, для реалізації якого може надаватися державна підтримка». URL: http://www.me.gov.ua/ LegislativeActs/Detail?lang=ukUA&id
7. Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проектів, затверджені Наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку№73 від 31.08.2010 р. URL: http://phm.gov.ua/miskarada/upravlinnyaviddili/uprav ekonomiki/informatsiyaprovid/programirozvitku
8. Marion, A. (1999). Le Diagnostic d'Entreprise [Business Diagnosis]. Paris : Ed. ECONOMICA.
9. Телишевська Л. І. Першочергові умови активізації інноваційної діяльності як основи товарної політики сучасних підприємств. Економіка промисловості. 2011. № 2–3 (54–55). С. 188–192.
10. Sheremet, A. D., & Sayfulin, R. S. (2003). Metodika finansovogo analiza [The method of financial analysis]. Moscow : INFRA-M.
11. Гринчуцький В. І. Взаємозв'язок інвестиційної та інноваційної діяльності промислового підприємства // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 236–243. URI: http://global-national.in.ua/archive/13-2016/49.pdf
12. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : моногр. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
13. Микитюк П. П. Аналіз ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств : теорія і практика : дис. д-ра екон. наук : 08.00.09 – Тернопіль, 2011. 547 с.

References

1. Marzaev, Aleksandr Viacheslavovich. (2003) Metodicheskie osnovy otsenki snnovatsii v stroitelstve [Methodical bases of an estimation of innovations in construction]: dys. ... kandidata ekonomicheskikh nauk: 08.00.05. Moskow. 174 p. [in Russian].
2. Seniv, Bohdan Hryhorovych. (2004) Analiz efektyvnosti investytsii v rekonstruktsiiu i tekhnichne pereozbroiennia diiuchykh pidpryiemstv [Analysis of the effectiveness of investments in the reconstruction and technical re-equipment of existing enterprises] : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.04. Ternopil. 195 p. [in Ukrainian].
3. Ministry of Housing and Communal Services of Ukraine(2007), Order "On Approval of Methodological Recom mendations for Assessing the Efficiency of Investments in Energy Saving Projects at Housing and Communal Services Enterprises" available at: http://www.uazakon.com/ [in Ukrainian].
4. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), Order " On Approval of Methodical Recommendations for Preparation and Evaluation of The State Investment Project", available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/ME171447?an=1 [in Ukrainian].
5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Procedure and criteria for assessing the economic efficiency of project (investment) proposals and investment projects" available at: http://www.me.gov.ua/Legislati veActs/Detail?lang [in Ukrainian].
6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2012), Order "On Approval of Methodical Recommendations for the Development of an Investment Project, for the implementation of which state support may be provided", available athttp://www.me.gov.ua/ LegislativeActs/ Detail?lang=ukUA&id [in Ukrainian].
7. State Agency of Ukraine for Investments andDevelopment (2010), Order "Methodical recommendations for the development of business plans of investment projects", available at: http://phm.gov.ua/miskarada/upravlinnya viddili/upravekonomiki/informatsiyaprovid/programi rozvitku [in Ukrainian].

8. Marion, A. (1999). *Le Diagnostic d'Entreprise [Business Diagnosis].* Paris: Ed. ECONOMICA.

9. Telyshevska L. I. Pershocherhovi umovy aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti yak osnovy tovarnoi polityky suchasnykh pidpryiemstv [Urgent measures for the activation of innovation activity as the basis of product policies of modern enterprises]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 2011, No. 2-3 (54– 55), p. 188-192 [in Ukrainian].

10. Sheremet, A. D., & Sayfulin, R. S. (2003). *Metodika finansovogo analiza [The method of financial analysis].* Moscow: INFRA-M.

11. Grynchutskyy, V. I. Interrelation of investment and innovation activies of the industrial enterprise // Global and national problems of economy. 2016 13. P. 236–243. URI: http://global-national.in.ua/archive/13-2016/49.pdf.

12. Antoniuk, L. L. Poruchnyk, A. M., Savchuk, V. S. Innovatsii : teoriia, mekhanizm rozrobky ta omertsializatsii : monohrafiia [Innovations : theory, mechanism of development and commercialization : monograph]. Kyiv : KNEU, 2003, 394 p. [in Ukrainian].

13. Mykytyuk, P. P. (2011). Analiz efektyvnosti investytsiino-innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv : teoriia i praktyka: dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.09. Ternopil [in Ukrainian].

Рецензія / Peer review: 12.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.1
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-338-343

ШКУРЕНКО О. В.
Державний університет інфраструктури та технологій

АРХІТЕКТОНІКА ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ЗАСАДАХ КОГЕРЕНТНОЇ СПРИЙНЯТЛИВОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена обґрунтуванню логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва. Доведено, що логістичний підхід до управління діяльністю суб'єктів підприємництва, зокрема інноваційного співробітництва в умовах нової моделі циркулярної економіки сприяє ефективному їх розвитку за рахунок вибору відповідної логістичної стратегії; формуванню адекватної логістичної системи; раціональної організації логістичного процесу на інноваційних підприємствах, що залучені до інноваційного співробітництва та здійснюють випуск інноваційного продукту; вирішення проблем міжфункціональної і міжорганізаційної координації та інтеграції та високого ступеня узгодженості дій учасників логістичних процесів. Побудовано архітектоніку логістичного забезпечення розвитком інноваційного співробітництва, яка включає функції, принципи, складові логістичного забезпечення і базується на поліфункціональній взаємодії та акумулюванні потоків і логістичних операцій в ланцюгу постачання на основі когерентної сприйнятливості для досягнення оптимальної комбінації домінантних факторів креативних бізнес - моделей як базису побудови інноваційного- орієнтованого вектору національної економіки, що обумовлює логічну конфігурацію замкненого контуру організаційно- економічної структури логістичного забезпечення на основі системно- потокового підходу. Визначено результат логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки, а саме формування гармонійної, адаптивної, інтегрованої, стратегічно орієнтованої системи, що побудована (функціонує) у взаємному проникненні та заміщенні та, формування конкурентних переваг партнерів інноваційного співробітництва, а саме високої якості обслуговування; оперативності; гнучкості; надійності; соціальної відповідальності. Подальших досліджень потребують питання формування інтегрованого механізму управління логістичним забезпечення розвитку інноваційного співробітництва.

Ключові слова: архітектоніка; логістичне забезпечення; інноваційне співробітництво; потоки; циркулярна економіка.

OLGA SHKURENKO
State University of Infrastructure and Technology

ARCHITECTONICS OF LOGISTICS SUPPORT ON THE BASIS OF COHERENT PERCEPTION: ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECT

The article is devoted to the substantiation of logistical support for the development of innovation cooperation. It is proved that the logistical approach to the management of business entities, in particular innovative cooperation in a new model of circular economy contributes to their effective development by choosing the appropriate logistics strategy; formation of an adequate logistics system; rational organization of the logistics process at innovative enterprises that are involved in innovative cooperation and produce an innovative product; solving problems of interfunctional and inter-organizational coordination and integration and a high degree of coordination of actions of participants in logistics processes. The architecture of logistics support is developed by the development of innovative cooperation, which includes functions, principles, components of logistics support and is based on multifunctional interaction and accumulation of flows and logistics operations in the supply chain based on coherent susceptibility to achieve optimal combination of dominant factors. oriented vector of the national economy, which determines the logical configuration of the closed circuit of the organizational and economic structure of logistics support based on the system-flow approach. The result of logistical support for the development of innovation cooperation in a circular economy, namely the formation of a harmonious, adaptive, integrated, strategically oriented system built (functioning) in mutual penetration and substitution and the formation of competitive advantages of innovation cooperation partners, namely high quality service; efficiency; flexibility; reliability; social responsibility. Further research is needed on the formation of an integrated logistics management mechanism to ensure the development of innovative cooperation.

Keywords: architectonics; logistical support; innovation cooperation; flows; circular economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі, коли операції, що застосовуються щодо потоків на будь-якому з етапів виконуються неефективно, то такий факт негативно вплине на роботу всієї системи в цілому, що може привести до нестабільності позиції, яку займає суб'єкт підприємництва на національному ринку. В цьому сенсі логічним є використання логістичного підходу до управління системою різних рівні управління, що забезпечує цілеспрямоване управління потоками завдяки системній інтеграції та просторово-часового збалансування. Логістичне забезпечення рухом потоків в умовах глобалізації, які проходять як крізь, так і всередині системи, впливає на процес життєдіяльності системи. Логістичний підхід до управління діяльністю суб'єктів підприємництва, зокрема інноваційного співробітництва в умовах нової моделі циркулярної економіки сприяє ефективному їх розвитку за рахунок вибору відповідної логістичної стратегії; формуванню адекватної логістичної системи; раціональної організації логістичного процесу на інноваційних підприємствах, що залучені до інноваційного співробітництва та здійснюють випуск інноваційного продукту; вирішення проблем міжфункціональної і міжорганізаційної координації та інтеграції та високого ступеня узгодженості дій учасників логістичних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та управління логістичними процесами, методичні підходи до управління логістичною діяльністю відображено у наукових роботах Алькеми В.Г. [1], Григорак М.Ю. [2], Вініченка І.І. [3], Диканя В.Л. [4], Карвовського [5], Шевців Л.Ю, Шевців А.Б. [6], Прохорової В.В. [7] та інших.

Необхідність логістичного забезпечення було доведено такими відомими у світі вченими: Бауерсокс Д.Дж., Клос Д. Дж. [8], Сток Дж., Ламберт Д. М. [9], Шапиро Дж. [10], Уотерс Д. [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на увагу з боку науковців до проблематики логістичного забезпечення, завдання щодо структури логістичного забезпечення саме інноваційного співробітництва залишаються недостатньо проробленими, що і обумовило вибір теми наукового пошуку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування архітектоніки логістичного забезпечення на засадах когерентної сприйнятливості.

Виклад основного матеріалу. Процеси інтеграції України у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування. Наука й інновації розглядаються не тільки як фундамент і інструмент підвищення конкурентоспроможності й безпеки, але і як базовий елемент суспільства нового типу, заснованого на знаннях [12, с. 37].

В таких умовах нагальною потребою є впровадження сучасного інструментарію логістичного управління для розвитку інноваційного співробітництва, що передбачає якісне задоволення потреб населення, створення більш досконалої в організаційному та технологічному аспекті системи доведення товарних потоків інноваційного продукту від виробників до споживачів, підвищення конкурентоспроможності учасників ланцюгів постачань.

При формуванні системи логістичного забезпечення розвитком інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки стратегічні рішення стосуються насамперед формування інтегрованих структур логістичної мережі, що дозволить досягти мінімізації логістичних витрат, а також підвищити якість обслуговування при реалізації інноваційного продукту суб'єктами підприємництва, що залучені до інноваційного співробітництва.

Управління потоковими процесами слід розглядати не стільки як управління матеріальним потоком, а як забезпечення механізму розробки логістичних стратегій, у рамках яких повинна здійснюватися щоденна діяльність із управління [13].

Архітектоніка логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва представлена на рис.1.

Розглянемо складові логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва, що відіграють ключову роль в управлінні логістичним забезпеченням розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки.

Логістичне забезпечення включає такі складові як нормативно-правове, організаційно-інформаційне, інфраструктурне та ресурсне забезпечення.

Нормативно-правове забезпечення є основою для ідентифікації існуючих нормативно-правових обмежень при виконанні процедур підготовки та прийняття управлінських рішень щодо логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва. Також завдяки нормативно-правовому забезпеченню відбувається консолідація внутрішніх організаційних документів щодо інноваційних підприємств, що задіяні в інноваційному співробітництві в умовах циркулярної економіки, відповідно до нормативних документів державного рівня з регулювання діяльності інноваційного співробітництва.

Організаційно-інформаційне забезпечення дозволяє впроваджувати та використовувати організаційні та управлінські інструменти координації дій осіб, що задіяні в інноваційне співробітництво та беруть участь в управлінні матеріальними, фінансовими, інформаційними потоками та зосереджене на результативному функціонуванні логістичних систем. Організаційно-інформаційне забезпечення є фундаментом формування національних та імплементації регіональних логістичних систем у ланцюги та мережі вироблення інноваційного продукту та передбачає постановку та впровадження завдання щодо управління з використанням комплексу інформаційних систем. Особливістю інформаційного забезпечення є його багатофункціональність і спроможність обслуговувати в частині підтримки збору, систематизації та зберігання інформації за всіма іншими видами логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки. Результатом організаційно-інформаційного забезпечення є скоординована в просторі та синхронізована в часі сукупність логістичних потоків, які забезпечують комплексну користь для споживача інноваційного продукту, що вироблено інноваційними суб'єктами підприємництва, що задіяні у інноваційному співробітництві в умовах циркулярної економіки.

Важливу роль в забезпеченні ефективності управління логістичним забезпеченням відіграють організаційні методи. Ці методи є сукупністю засобів і прийомів прямого керуючого впливу на організаційні відносини між працівниками в процесі функціонування логістичної системи інноваційного співробітництва. Зміст цих методів полягає в тому, що перш ніж якась логістична діяльність буде здійснюватися, вона повинна бути оптимально організована, а саме спроектована, націлена, регламентована, нормована,

забезпечена інструкціями, що фіксують правила виконання робіт і поведінки персоналу.

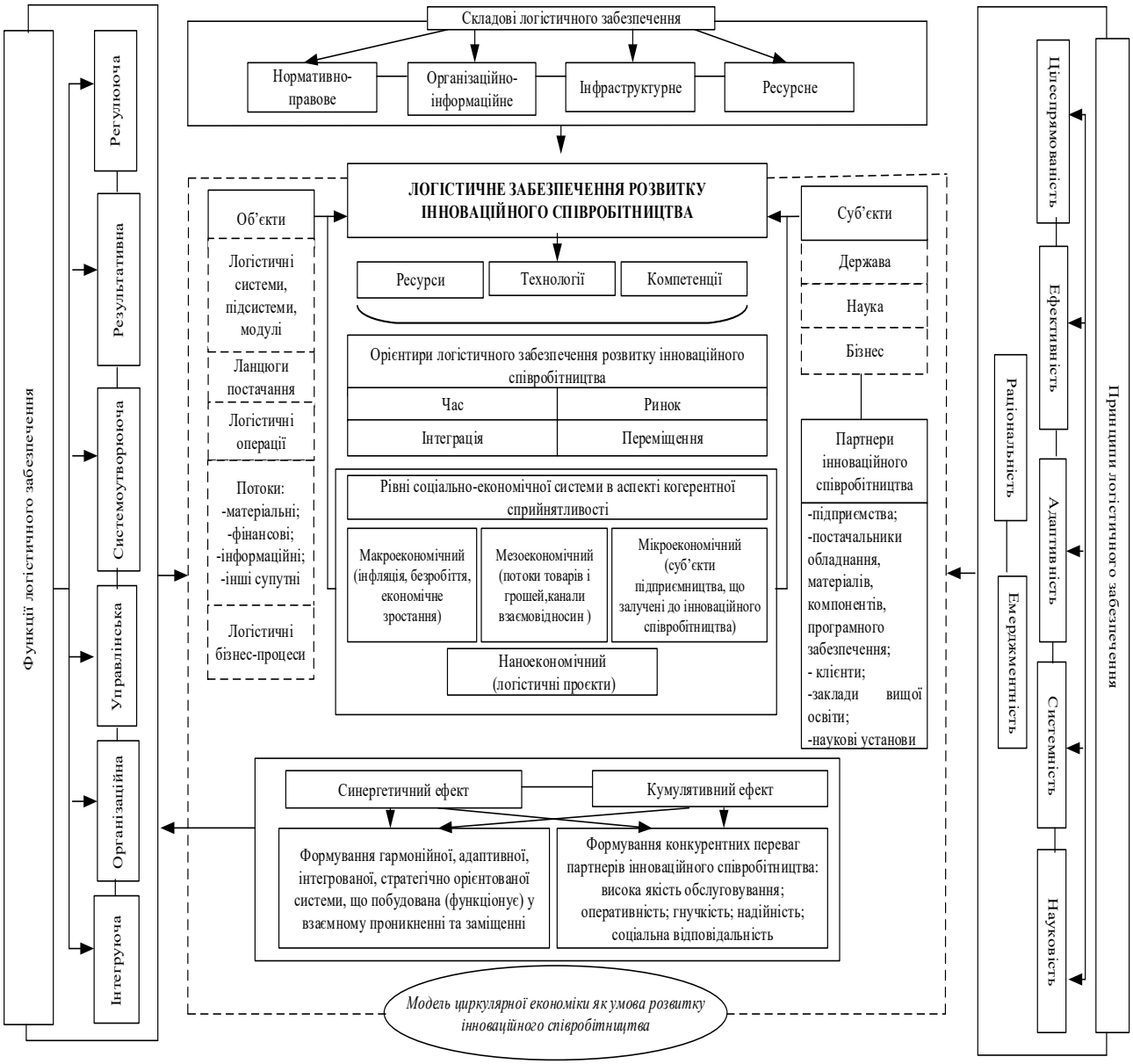

Рис. 1. Архітектоніка логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва
Джерело: розроблено автором

Важливою складовою логістичного забезпечення є інфраструктурне. Таке забезпечення інноваційного співробітництва має ряд особливостей, зумовлених співробітництвом та співпрацею партнерів інноваційного співробітництва, які знаходяться в Україні, країнах Європи та інше.

Ресурсне забезпечення стосується підтримки належного рівня реалізації процесу управління логістичним забезпеченням розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки.

Основу архітектоніки логістичного забезпечення розвитком інноваційного співробітництва складають суб'єкт та об'єкт, які мають певні взаємозв'язки і багатогранний характер.

До суб'єктів логістичного забезпечення відносяться держава, наука та бізнес, які взаємодіють між собою через бізнес – модель «держава – бізнес - наука». Слід звернути увагу, що партерами інноваційного співробітництва виступають підприємства; постачальники обладнання, матеріалів, компонентів, програмного забезпечення; клієнти; заклади вищої освіти; наукові установи. Саме вони беруть участь у створенні інноваційного продукту.

Об'єктами логістичного забезпечення є логістичні системи, підсистеми, модулі; ланцюги постачання, логістичні операції; потоки (матеріальні, фінансові, інформаційні та інші супутні); логістичні бізнес-процеси.

В загальному вираженні функції логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва відіграють важливу роль в усій економічній системі. Завдяки їх реалізації відбувається оптимізація

діяльності партнерів інноваційного співробітництва, покращення їх фінансових результатів, отримання синергетичного та кумулятивного ефектів від взаємодії. Зважаючи на такі аспекти, на логістичне забезпечення розвитку інноваційного співробітництва покладають інтегруючу, організаційну, управлінську, системоутворюючу, регулюючу та результуючу функції, що притаманні усім виробничо-господарським системам різних ієрархічних рівнів управління.

Інтегруюча функція передбачає забезпечення синхронної роботи відділу постачання, складу, відділу збуту суб'єктів підприємництва, що залучені до інноваційного співробітництва із зовнішніми постачальниками ресурсів та посередниками зі збуту інноваційного продукту з метою управління рухом логістичних потоків. Відбувається перехід від приватних, локальних завдань підсистем до глобальних цілей інноваційного співробітництва. Кожна стадія руху інноваційного продукту характеризується специфічними особливостями і вирішує властиві лише йому завдання. Однак жодна з них не може розглядатися самостійно, поза єдиного процесу руху інноваційного продукту. Визначальна роль в даному процесі належить збуту, саме він обумовлює організаційні та економічні особливості виробництва, обсяг і номенклатуру закупівель матеріалів, а також взаємозв'язок стадій між собою Разом з тим кожна зі стадій руху інноваційної продукції, в свою чергу, впливає як безпосередньо на процес виробництва, так і на перебіг процесу її руху в цілому. Інтегративні властивості проявляються в результаті поєднання елементів до цілого, поєднання функцій в часі і в просторі.

Організаційна функція проявляється у встановлення і реалізації господарських зв'язків між партнерами інноваційного співробітництва у процесі руху інноваційного продукту в умовах циркулярної економіки. Об'єктивною основою господарських зв'язків виступає поділ праці за стадіями руху інноваційного продукту, що веде до відокремлення окремих процесів і викликає потребу налагодження об'єднувати різні сфери зв'язків. Вирішення даного завдання здійснюється за допомогою організації в рамках єдиного потокового процесу переміщення матеріалів та інформації по всьому ланцюгу від виробника до споживача, забезпечення взаємодії окремих стадій і узгодження дій всіх учасників руху інноваційного продукту.

Управлінська функція передбачає обов'язковість управління для досягнення раціональної взаємодії і узгодження всіх частин процесу логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва. Логістичне забезпечення направлено на економію всіх видів ресурсів, скорочення витрат живої і матеріалізованої праці на стиках стадій руху інноваційного продукту, що виробляється суб'єктами підприємництва, які залучені до інноваційного співробітництва. У широкому сенсі керуючий вплив логістики на процес руху матеріалів полягає в підтримці параметрів матеріалопровідної системи в заданих межах.

Системоутворююча функція полягає в організації логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва, що орієнтовано на раціональне, ефективне і цільове використання його ресурсів, в тому числі координація ланок управління.

Регулююча функція полягає в ефективному управлінні матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками з метою забезпечення економічно раціонального процесу створення доданої вартості за допомогою контролю.

Результуюча функція полягає в ефективному управлінні матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками з метою забезпечення економічно раціонального виробничого процесу за допомогою контролю і впливу на логістичну систему (підсистему, модуль).

Реалізація функцій логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки сприяє формування цілісної системи логістичних принципів. Такі принципи є початковими положеннями, на основі яких здійснюється функціонування і розвиток інноваційного співробітництва. До них належать наступні:

Принцип цілеспрямованості передбачає, що для досягнення глобальних цілей інноваційного співробітництва узгоджуються локальні цілі функціональних елементів логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва (загальносистемна оптимізація). При чому глобальними цілями розвитку інноваційного співробітництва можна вважати орієнтири логістичного забезпечення: орієнтація на час, на ринок, на інтеграцію та на переміщення.

Принцип ефективності передбачає здатність логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки за досягнутого рівня ринкових відносин, виробничих технологій, за наявних партнерів, що задіяні в інноваційному співробітництві досягти принципово можливого мінімуму логістичних витрат.

Принцип системності припускає формування інтегрованої системи логістичного забезпечення потоками у рамках інноваційного співробітництва та передбачає управління всіма потоковими процесами у взаємодії та узгодженні окремих етапів логістичних бізнес-процесів з метою оптимізації розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки. Отже для досягнення єдиної мети елементи логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки розглядаються як взаємопов'язані та взаємодіючі складові відповідно до системного підходу.

Принцип науковості передбачає використання для вирішення логістичних завдань щодо логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки

методологічної бази логістики, тобто комплексу сучасного методологічного інструментарію, що надає можливість приймати ефективні управлінські рішення в складних умовах ринку.

Принцип стійкості та адаптивності логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки полягає у здатності інноваційного співробітництва стійко працювати у разі допустимих відхилень параметрів і факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Принцип раціональності полягає у можливості вибору найбільш відповідного варіанту логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва системи, при чому кращий (оптимальний) варіант за комплексом показників для заданих умов є не просто кращим за існуючий, а найкращим з усіх можливих. З точки зору раціональності оцінюються і рівень якості прийнятих рішень (оптимальне рішення задачі, оптимальний план, оптимальне управління), а й стан логістичного забезпечення або поведінка партнерів інноваційного співробітництва (оптимальна траєкторія, оптимальний розподіл ресурсів тощо). Похідним від принципу раціональності є принцип оптимізації, що ґрунтується на прийнятті таких рішень, щоб завдяки обраному варіанту, тобто завдяки обраному співвідношенню витрат і досягнутого результату, здійснювалося раціональне досягнення поставлених цілей логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки.

Принцип емерджментності передбачає, що чим більшим є інноваційне співробітництво і чим більшими є розходження в розмірах між частиною і цілим, тим вищою буде ймовірність того, що властивості цілого можуть сильно відрізнятися від властивостей частин. Можливо розбіжність локальних оптимумів цілей окремих частин з глобальним оптимумом мети логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки. Будь-яке логістичне забезпечення розвитку інноваційного співробітництва необхідно розглядати спочатку на макрорівні, тобто у взаємодії з навколишнім середовищем, а потім вже на мезо- та мікрорівнях. Сума оптимальних рішень, окремих структурних складових логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва не гарантує оптимізації логістичного забезпечення у цілому. Таким чином, емерджентність (цілісність) – це властивість логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки виконувати задану цільову функцію, реалізовану тільки системою в цілому, а не окремими її елементами.

Логістичне забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки знаходиться у площині міждисциплінарного зближення теоретичних і практичних проблем. В майбутньому логістичні потоки, що формуються у результаті функціонування та розвитку інноваційного співробітництва, будуть визначатись інтернаціоналізацією інновацій, використанням наукових підходів, які об’єднують множину вузькоспеціалізованих міждисциплінарних досліджень. Конвергентні технології дозволяють вийти на новий рівень знань, впровадити нові прийоми конфігурації потоків, що виникають при інноваційному співробітництві, стандартизувати, уніфікувати інноваційний продукт інноваційного співробітництва. Логістичне забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки використовує методи загальної теорії систем, системотехніки, синергетики, кібернетики, методи нелінійної математики, сітьового планування і управління, форсайтинг, методи структуризації, бенчмаркінг, факторний аналіз. В умовах посилення нелінійності потоки, що виникають при логістичному забезпеченні розвитку інноваційного співробітництва стають більш уразливими у відкритих точках нестійкості, при цьому для запуску принципу самоорганізації необхідний хаос.

Результатом логістичного забезпечення інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки є отримання синергетичного та кумулятивного ефектів. Синергетичний ефект проявляється у тому, що відбудеться збільшення надходжень до бюджету за рахунок підвищення рівня інвестиційної привабливості економіки; створення нових робочих місць і зростання рівня зайнятості; збільшення обсягів інноваційного продукту; оптимізації й раціонального руху логістичних потоків.

Логістичне забезпечення розвитку інноваційного співробітництва як упорядкована сукупність елементів з певними зв’язками має особливі системні властивості, що не притаманні окремим елементам і дозволяють отримати синергетичний ефект. Синергетична зв’язок являє собою зв'язок, що при спільних діях незалежних елементів логістичного забезпечення розвитку інноваційного співробітництва в умовах циркулярної економіки забезпечує загальний ефект, що перевищує суму ефектів цих же елементів, що діють незалежно, тобто посилюється зв’язок елементів системи. Синергія проявляється у тому, що ефект взаємного посилення зв’язків однієї системи з іншої на рівні матеріального потоку; спільний (корпоративний) ефект взаємодії елементів в системі.

Саме ці ефекти будуть сприяти, по-перше, формуванню гармонійної, адаптивної, інтегрованої, стратегічно орієнтованої системи, що побудована (функціонує) у взаємному проникненні та заміщенні, по-друге, формуванню конкурентних переваг партнерів інноваційного співробітництва, а саме високої якості обслуговування; оперативності; гнучкості; надійності; соціальної відповідальності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В результаті проведеного дослідження можна відзначити, що архітектоніка логістичного забезпечення розвитку соціально- економічної системи базується на поліфункціональній взаємодії та акумулюванні потоків і логістичних операцій в ланцюгу постачання на основі когерентної сприйнятливості для досягнення оптимальної комбінації домінантних факторів креативних бізнес - моделей як базису побудови

інноваційного- орієнтованого вектору національної економіки, що обумовлює логічну конфігурацію замкненого контуру організаційно- економічної структури логістичного забезпечення на основі системно-потокового підходу.

Література

1. Алькема В.Г. Логістичне забезпечення міжнародної торгівлі. Вчені записки Університету «КРОК». 2017. Випуск 46. С. 82-92.

2. Григорак М.Ю. Концептуальні положення управління розвитком ринку логістичних послуг. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2017. Т.22. Вип. 10 (63). С. 50-57.

3. Вініченко І.І. Формування системи управління логістичними процесами підприємств на засадах маркетингу. Інвестиції: практика та досвід. №4. 2013. С.11-14.

4. Дикань В. Л. Логістичне управління матеріально-технічним забезпеченням підприємств залізничного транспорту. Українські залізниці. 2014. № 12 (18). С. 43-45.

5. Карвовський Я. І., Блонський К.М. Логістика в управлінні стосунками з клієнтами. Вісн. нац. ун-ту Львів. політехніка. Логістика. 2016. №552. С. 35–39.

6. Шевців Л. Ю.Шевців А.Б. Обліково-аналітичне забезпечення логістично зорієнтованого стратегічного розвитку підприємства. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 6(5). С. 32-38.

7. Прохорова В. В. Тенденції формування ринку логістичних послуг як індикатор розвитку підприємництва. Соціальна економіка. 2017. № 2. С. 125-131.

8. Бауэрсокс Д. Дж., Клосс Д.Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок: пер. с англ. М.: Олимп-бизнес, 2005. 640 с.

9. Сток Дж. Р., Ламберт Д.М. Стратегическое управление логистикой; пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2005. 797 с.

10. Шапиро Дж. Моделирование цепи поставок; пер. с англ. СПб.: Питер, 2006. 720 с.

11. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок; пер. с англ. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 503 с.

12. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. К.: Фенікс, 2007. 564 с.

13. Вініченко І.І., Городко М.В. Логістичний підхід в управлінні сільськогосподарськими підприємствами. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №24. С. 11-15.

14. Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция / под ред. Д.И. Дубровского. М: ООО «Издательство МБА». 2013. 272 с.

References

1. Alkema V.H. (2017).. Lohistychne zabezpechennia mizhnarodnoi torhivli. Vcheni zapysky Universytetu «KROK». Vypusk 46. P. 82-92.

2. Hryhorak M.Iu.(2017). Kontseptualni polozhennia upravlinnia rozvytkom rynku lohistychnykh posluh. Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova. T.22. Vyp. 10 (63). P. 50-57.

3. Vinichenko I.I. (2013). Formuvannia systemy upravlinnia lohistychnymy protsesamy pidpryiemstv na zasadakh marketynhu. Investytstsii: praktyka ta dosvid. №4. P.11-14.

4. Dykan V. L. (2014). Lohistychne upravlinnia materialno-tekhnichnym zabezpechenniam pidpryiemstv zaliznychnoho transportu. Ukrainski zaliznytsi. № 12 (18). P. 43-45.

5. Karvovskyi Ya. I., Blonskyi K.M. (2016). Lohistyka v upravlinni stosunkamy z kliientamy. Visn. nats. un-tu Lviv. politekhnika. Lohistyka. №552. P. 35–39.

6. Shevtsiv L. Yu.Shevtsiv A.B. (2015). Oblikovo-analitychne zabezpechennia lohistychno zoriientovanoho stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva. Tekhnolohycheskyi audyt y rezervы proyzvodstva. 2015. № 6(5). P. 32-38.

7. Prokhorova V. V. (2017). Tendentsii formuvannia rynku lohistychnykh posluh yak indykator rozvytku pidpryiemnytstva. Sotsialna ekonomika. № 2. P. 125-131.

8. Baujersoks, D. Dzh. and Kloss, D. Dzh. (2005), Logistika: integrirovannaja cep' postavok [Logistics: the integrated supply chain], Olimp-biznes, Moscow, Russia, p.640.

9. Stok, Dzh. R. and Lambert, D. M. (2005), Strategicheskoe upravlenie logistikoj [Strategic management of logistics], INFRA-M, Moscow, Russia, p.797.

10. Shapiro, Dzh. (2006), Modelirovanie cepi postavok [Modeling of supply chain], Piter, SPb., Russia, p.720.

11. Uoters, D. (2003), Logistika. Upravlenie cep'ju postavok [Logistics. Supply Chain Management], JuNITI-DANA, Moscow, Russia, p.503.

12. Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy: v 3 t. T. 2: Innovatsiino-tekhnolohichnyi rozvytok ekonomiky (2007). / Za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsia, akad. NAN Ukrainy V.P. Semynozhenka, chl.-kor. NAN Ukrainy B.Ie. Kvasniuka. K.: Feniks. 564 P.

13. Vinichenko I.I., Horodko M.V. Lohistychnyi pidkhid v upravlinni silskohospodarskymy pidpryiemstvamy. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2016. №24. P. 11-15.

14. Globalnoe budushee 2045. Konvergentnye tehnologii (NBIKS) i transgumanisticheskaya evolyuciya / pod red. D.I. Dubrovskogo. M: OOO «Izdatelstvo MBA». 2013. 272 p.

Рецензія / Peer review: 04.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 342.951
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-344-348

ПУДРИК Д. В., КВІЛІНСЬКИЙ О. С., ВАСИЛИНА Т. М.
Сумський державний університет

КОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ДЕТЕРМІНАНТАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Прийняття цілей сталого розвитку обумовлюють оновлення відповідних політик розвитку вітчизняної національної економіки, у тому числі державної міграційної політики. На основі узагальнення результатів аналізу наукового доробку авторами наголошено, що міграційні процеси безпосередньо впливають на сталий розвиток національної економіки. Результати білбліометричного аналізу засвідчили зростання рівня зацікавленості науковців до даної проблематики з 2015 року (оновлення цілей сталого розвитку). Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між міграційними процесами та детермінантами сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети використано: тест на одиничні корені (для перевірки на стаціонарність панельних даних); тест Педроні (для виявлення коінтеграції); FMOLS-моделювання (для оцінювання довгострокового зв'язку між досліджуваними змінними). Результати дослідження свідчать, що міграційні процеси впливають на показники досягнення цілей сталого розвитку. З однієї сторони, еміграція трудових ресурсів призводить до відтоку інтелектуального капіталу, загостренню соціальних конфліктів тощо, що у майбутньому може стримувати сталий розвиток національної економіки. З іншої – циклічна трудова міграція забезпечує трансфер нових знань та технологій, зростання доходів населення тощо. З огляду на це, уряду країни необхідно формувати сприятливі економічні, екологічні, освітні, соціальні та політичні умови для імміграції нових та утримання наявних висококваліфікованих трудових ресурсів.

Ключові слова: міграція, сталий розвиток, освіта, екологічний слід, економічне зростання.

PUDRYK D., KWILINSKI O., VASYLYNA T.
Sumy State University

COINTEGRATION BETWEEN MIGRATION AND DETERMINANTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Adopting sustainable development goals provokes the renewal of relevant policies for the national economy development, including government migration policy. Based on the scientific background analysis, the authors emphasize that migration processes directly affect the sustainable development of the national economy. The results of the bibliometric analysis showed an increase in the level of interest of scientists in this issue since 2015 (year of updating the sustainable development goals). The paper aims to identify the relationship between migration processes and determinants of sustainable development. To achieve this goal, the paper applied the following methods: unit root test (to check the stationarity of the panel data); Pedroni test (to detect cointegration); FMOLS modelling (to estimate the long-term relationship between the variables). The results of the study show that migration processes affect the indicators of achieving sustainable development goals.

On the one hand, the emigration of labour resources leads to the outflow of intellectual capital, exacerbation of social conflicts, etc., which in the future may restrict the sustainable development of the national economy. On the other hand, cyclical labour migration provides the transfer of new knowledge and technologies, income growth, etc. In this case, the government needs to create favourable economic, environmental, educational, social and political conditions for the immigration of new and maintenance of existing highly skilled labour resources.

Keywords: migration, sustainable development, education, ecological footprint, economic growth.

Вступ. Прийняття концепції сталого розвитку вимагає відповідної зміни парадигми державних політик розвитку національної економіки. Відповідно до Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» визначено 17 основних таргетів економічного розвитку до 2030 року, у тому числі подолання бідності, забезпечення рівних умов на життя, освіту та роботу, розвиток інноваційних технологій, рівний доступ до екологічних ресурсів тощо. Слід зазначити, що досягнення визначених цілей певною мірою залежить від наявного інтелектуального капіталу в країні. При цьому наявні економічні, політичні, соціальні та екологічні конфлікти у національній економіці провокують відтік не лише фінансових ресурсів, а й висококваліфікованих трудових ресурсів. З огляду на це, необхідними є визначення взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та основними детермінантами досягнення сталого розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Результати аналізу публікаційної активності засвідчили зростання рівня зацікавленості наукової спільноти щодо дослідження взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та індикаторами сталого розвитку національної економіки. Починаючи з 2015 року (рік оновлення цілей сталого розвитку) кількість публікацій з дослідження взаємозв'язку між міграційними процесами в країні та її сталим розвитком почала зростати.

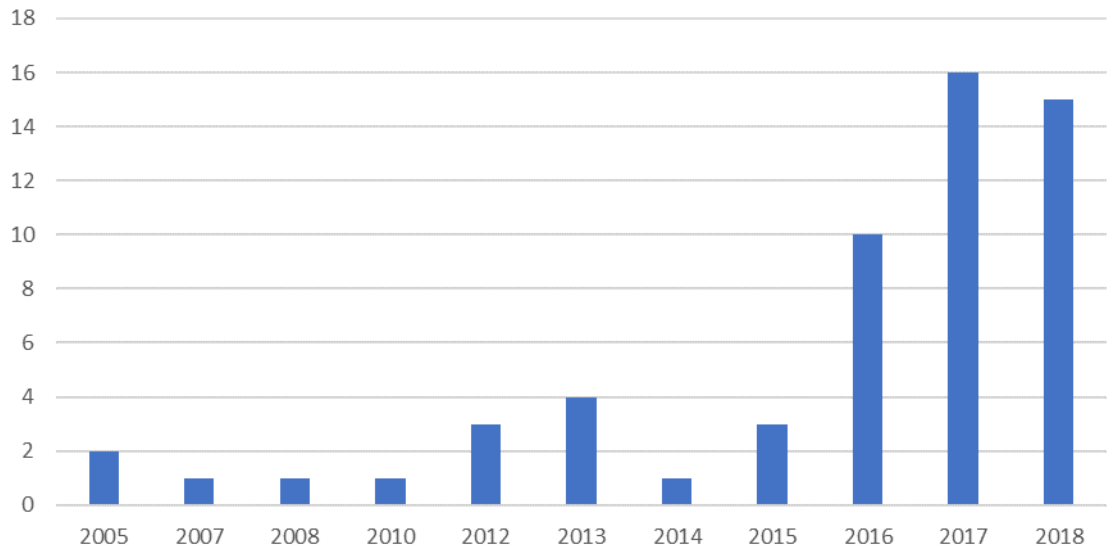

Рис. 1. Динаміка публікаційної активності з досліджуваної тематики за базою даних Web of Science
Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

Слід зазначити, що найбільша питома вага досліджень з окресленої проблематики здійснено у рамках аналізу демографічних та економічних процесів в країні (рис. 2). Публікаційна активність із досліджуваної тематики у розрізі тематичних рубрик бази даних Web of Science представлено на рисунку 2.

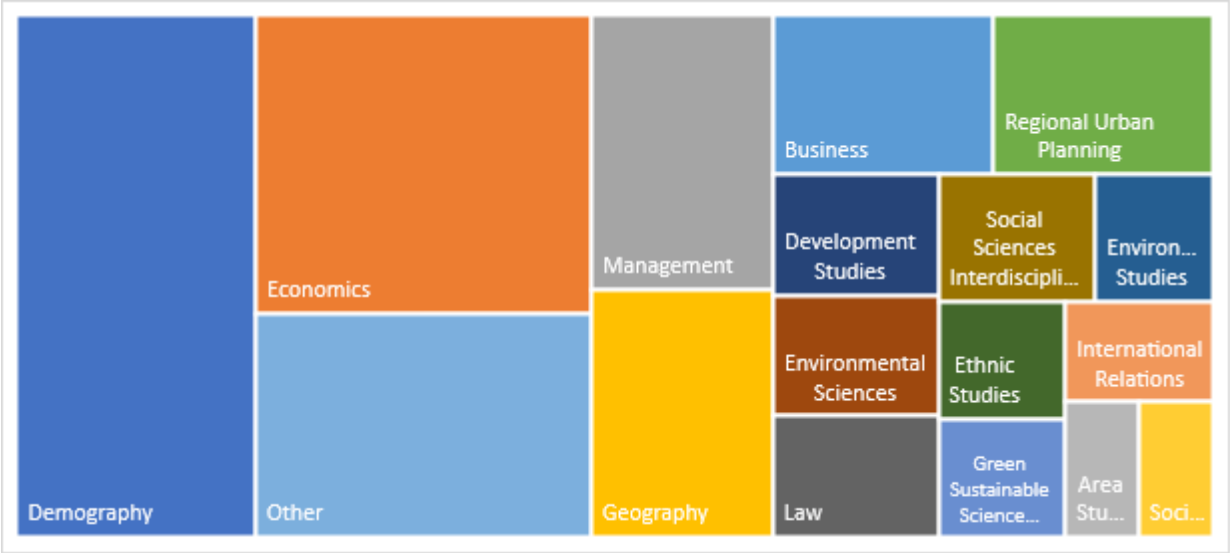

Рис. 2. Публікаційна активності з досліджуваної тематики у розрізі тематичних рубрик бази даних Web of Science
Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

Таблиця 1

ТОП-5 вчених, що досліджують питання міграційних процесів та сталого розвитку країни за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Web of Science

УСТАНОВА	КІЛЬКІСТЬ ДОКУМЕНТІВ	НАЙБІЛЬШ ЦИТОВАНА НАУКОВА ПРАЦЯ	КІЛЬКІСТЬ ЦИТУВАНЬ
Mccollum D.	4	Recruitment and employment regimes: Migrant labour channels in the UK's rural agribusiness sector, from accession to recession [3]	45
Yeoh B.S.A	4	Transnationalizing the 'Asian' family: imaginaries, intimacies and strategic intents [12]	140
Krisjane Z.	3	Rethinking Labour Migration Channels: the Experience of Latvia from EU Accession to Economic Recession [6]	19
Lam T.	3	Transnationalizing the 'Asian' family: imaginaries, intimacies and strategic intents [12]	140
Thieme S.	3	Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in Western Nepal [9]	70

Джерело: побудовано авторами на основі даних [10].

Йєох Б. С. А., Хуан С. та Лам Т. у роботі [12] досліджують вплив міграційних процесів на економічний розвиток у розрізі транснаціональних азіатських родин. Авторами доведено, що у даному контексті вирішальним фактором є рівноправний доступ до освіти.

Фіндлі А. та Макколлум Д. [3] на основі результатів опитування роботодавців та мігрантів систематизували основні мотиви міграції трудових ресурсів на прикладі агарного сектору Великобританії. Науковий колектив Мак-Коллум Д., Шубін С., Апсайт Е. та Крісян З. [6] на прикладі Великобританії визначили та систематизували основні канали міграції трудових ресурсів із менш розвинених до розвинутих країн.

Тієме С. та Вісс С. [9], на прикладі Непалу, емпірично підтверджено, що трудова міграція забезпечує нарощування фінансового капіталу, зростання рівня освіти та накопичення інтелектуального капіталу, що у свою чергу є базисом для сталого економічного зростання країни. Хаскі А. [4] обґрунтовує, що міграція сприяє вирішенню проблему нерівності в країні з метою забезпечення її сталого розвитку.

Холлідей Дж. [5] досліджує вплив міграції на економічний розвиток Камбоджі. На основі отриманих результатів автором наголошено про доцільність формувати потужної системи освіти, у тому числі у продовж всього життя Це забезпечить адаптацію трудових мігрантів до нових соціальних та економічних умов.

Науковцями Мітце Т., Алеке Б. та Унтідет Г. у роботі [7] емпірично підтверджено статистично значущий вплив регіональної диференціації заробітної плати та рівня безробіття на міграційну поведінку у рамках неокласичної економічної теорії. Слід відмітити, що авторами для підтвердження висунутої гіпотези застосовано векторне авторегресійне моделювання (Vector Autoregressive Models) та Узагальнений метод моментів (Generalized Method of Moments). Враховуючі отримані результати науковці наголошують на необхідності врегулювання ринку трудових ресурсів, оновлення соціальних політик та формування системи підтримки мігрантів.

Враховуючі вищенаведені результати аналізу метою статті є оцінювання взаємозв'язку між міграцією та детермінантами досягнення цілей сталого розвитку країни.

Результати дослідження

Для досягнення поставленої мети дослідження використано наступний алгоритм:

1. Перевірка даних на стаціонарність з використанням методу одиничних коренів.
2. Перевірка даних на коінтегарцію.
3. Перевірка довгострокового зв’язку між досліджуваними змінними з використанням FMOLS-моделі (Fully Modified Ordinary Least Squares).

Об’єктом дослідження обрано Україну та країни Вишеградської четвірки (Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина) за 2010-2018 рр. Інформаційну базу дослідження згенеровано з аналітичних звітів Державної служби статистики України, Індексу сталого розвитку, статистичної служби Європейської комісії. У таблиці 2 представлено індикатори та джерело інформації для дослідження.

Таблиця 2

Інформаційна база дослідження

Параметр	Індикатор	Джерело
Середня тривалість навчання	MSch	Sustaunable developmennt index
Дохід населення	In	
Викиди CO2 на душу населення	CO2	
Екологічний слід на душу населення	FP	
Валовий внутрішній продукт	GDP	Word Bank
Коефіцієнт міграції	Migr	Eurostat

Джерело: побудовано авторами на основі даних [1, 2, 8, 11].

Перевірку даних на стаціонарність здійснено з використанням тестів Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF-Fisher Chi-square та PP-Fisher Chi-square, результати яких представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Емпіричні результати перевірки даних на стаціонарність

Тест	Статистична характеристика	Змінні											
		На власному рівні						Перша різниця					
		MSch	In	CO2	FP	GDP	Migr	MSch	In	CO2	FP	GDP	Migr
Levin, Lin & Chu	Stat	-1.63	3.70	-5.25	-1.43	-4.36	-7.19	-2.26	-2.68	-1.57	-0.75	-3.79	-6.21
	probability	0.05	0.99	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00
Im, Pesaran and Shin W-stat	Stat	-0.16	3.33	-0.95	1.35	-1.96	1.28	-5.91	0.39	0.69	-0.27	-1.32	-2.03
	probability	0.44	0.99	0.17	0.91	0.02	0.00	0.00	0.00	0,00	0.00	0.03	0.02
ADF-Fisher Chi-square	Stat	1.05	2.33	1.52	5.00	2.22	1.72	4.28	7.1	5.00	0.43	1.78	2.27
	probability	0,4	0.99	0.13	0.89	0.01	0.00	0.00	0.00	0.04	0.00	0.06	0.01
PP-Fisher Chi-square	Stat	3.59	2.64	1.98	13.1	2.25	2.26	4.63	1.77	1.25	0.40	2.88	3.70
	probability	0,00	0.99	0.03	0,22	0.01	0.00	0.00	0.04	0.02	0.00	0.00	0.00

Джерело: побудовано авторами.

Результати розрахунків засвідчили, що на власному рівні стаціонарними були дані лише за тестом Levin, Lin & Chu. Однак, на першій різниці дані стали стаціонарними за всіма проведеними тестами.

На другому етапі з метою виявлення коінтеграції між змінними проведено тест Педроні. Емпіричні результати оцінювання коінтеграції наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Емпіричні результати перевірки даних на коінтеграцію

within-dimension					Тести	between-dimension	
Тести	Statistic	Prob.	Weighted Statistic	Prob.		Statistic	Prob.
Panel v-Statistic	-0.27	0.60	-0.75	0.77	Group rho-Statistic	3.39	1,0
Panel rho-Statistic	2.32	0.99	2.32	0.99	Group PP-Statistic	-0.98	0,00
Panel PP-Statistic	0.17	0,00	-0.11	0,00	Group ADF-Statistic	-3,32	0,00
Panel ADF-Statistic	-4,3	0,00	-2,22	0,00			

Джерело: побудовано авторами.

Враховуючі отримані результати тесту Педроні 6 із 11 тестів мають статистичну значущість на рівні 1%, що дозволяє відкинути гіпотезу про відсутність коінтеграції між досліджуваними параметрами. Дані результати дозволяють провести

Таблиця 5

Емпіричні результати оцінювання довгострокових зв'язків між досліджуваними параметрами з використанням FMOLS-моделювання

Залежна змінна	Не залежна змінна	Коефіцієнт	Ймовірність	Залежна змінна	Не залежна змінна	Коефіцієнт	Ймовірність
GDP	MSch	0.285235	0.0091*	CO2	MSch	-0.384435	0.0003*
	In	0.507973	0.0828***		In	-0.081802	0.5290
	CO2	-0.968104	0.0000*		GDP	0.320848	0.0000*
	FP	-0.026811	0.0094*		FP	0.289219	0.0676***
	Migr	0.034609	0.1225		Migr	0.018316	0.0580***
MSch	GDP	-0.014734	0.6433	FP	MSch	-0.537457	0.005*
	In	0.085922	0.0000*		In	0.387674	0.0544**
	CO2	-0.032101	0.6944		CO2	0.821537	0.0125*
	FP	0.000633	0.9929		GDP	0.072282	0.5850
	Migr	0.009184	0.2242		Migr	0.006750	0.6829
In	MSch	0.750440	0.006*	Migr	MSch	-0,727921	0.0553***
	GDP	0.428068	0.0037*		In	-0.7117158	0.0006*
	CO2	-0.609573	0.0011*		CO2	-0.553779	0.0116**
	FP	-0.511758	0.0771***		FP	0.562233	0.8530
	Migr	0.000277	0.0311**		GDP	-1.747838	0.1937

Джерело: побудовано авторами.

Емпіричні результати засвідчили наявність довгострокового зв'язку між змінними зі статистичною значущістю на рівні 1%, 5% та 10%. Так, зростання рівня доходів населення знижує обсяги міграції на 71%, підвищення середньої тривалості навчання знижує міграцію в країні, а також зростання обсягів викидів CO2 призводить до зниження міграції. У свою чергу, зростання обсягів міграції на 1% призводить до підвищення обсягів викидів CO2 на 1,8%, а також до зростання екологічного сліду на 0,6% та доходів населення.

Висновки. Прийняття Україною зобов'язань щодо досягнення цілей сталого розвитку обумовлює постійне корегування відповідних політик. Результати дослідження свідчать, що міграційні процеси впливають на показники досягнення цілей сталого розвитку. З однієї сторони, еміграція трудових ресурсів призводить до відтоку інтелектуального капіталу, загостренню соціальних конфліктів тощо, що у майбутньому може стримувати сталий розвиток національної економіки. З іншої – циклічна трудова міграція забезпечує трансфер нових знань та технологій, зростання доходів населення тощо. З огляду на це, уряду країни необхідно формувати сприятливі (економічні, екологічні, освітні, соціальні, політичні тощо) умови для імміграції нових та утримання наявних висококваліфікованих трудових ресурсів. Слід відмітити, що у даному аспекті доцільним є вивчення досвіду країн Вишеградської четвірки. Оскільки ці країни одні з останніх приєднались до Європейського Союзу та їх перші роки інтеграції мали схожі тенденції з відтоком робочої сили. Крім цього, ці країни мають схоже з Україною. історичне пост-радянські минуле.

Література

1. Державна служба статистики України. Загальні коефіцієнти міграційного руху населення за типом місцевості по регіонах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \

2. Eurostat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat

3. Findlay, A., & McCollum, D. (2013). Recruitment and employment regimes: migrant labour channels in the UK's agribusiness sector, from accession to recession'. Journal of Rural Studies, 30, 10-19

4. Hackl, A. (2018). Mobility equity in a globalized world: Reducing inequalities in the sustainable development agenda. World development, 112, 150-162.

5. Holliday, J. K. (2012). Turning the table on the exploitative recruitment of migrant workers: the Cambodian experience. Asian Journal of Social Science, 40(4), 464-485.

6. McCollum, D., Shubin, S., Apsite, E., & Krisjane, Z. (2013). Rethinking labour migration channels: The experience of Latvia from EU accession to economic recession. Population, Space and Place, 19(6), 688-702.

7. Mitze, T., Alecke, B., & Untiedt, G. (2008). Determinants of Interregional Migration Among German States and its Implications for Reducing East-West Disparities: Results from a Panel VAR Using Efficient GMM Estimation (No. 23800089). EcoMod.

8. Sustainable Development Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sustainabledevelopmentindex.org/time-series

9. Thieme, S., & Wyss, S. (2005). Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in western Nepal. International Migration, 43(5), 59-98.

10. Web of Science. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search

11. World Development Indicators. (2019). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.worldbank.org

12. Yeoh, B. S. A., Huang, S., & Lam, T. (2005). Transnationalizing the'Asian'family: Imaginaries, intimacies and strategic intents.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Zahalni koefitsiienty mihratsiinoho rukhu naselennia za typom mistsevosti po rehionakh. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \

2. Eurostat. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/eurostat

3. Findlay, A., & McCollum, D. (2013). Recruitment and employment regimes: migrant labour channels in the UKs agribusiness sector, from accession to recession. Journal of Rural Studies, 30, 10-19

4. Hackl, A. (2018). Mobility equity in a globalized world: Reducing inequalities in the sustainable development agenda. World development, 112, 150-162.

5. Holliday, J. K. (2012). Turning the table on the exploitative recruitment of migrant workers: the Cambodian experience. Asian Journal of Social Science, 40(4), 464-485.

6. McCollum, D., Shubin, S., Apsite, E., & Krisjane, Z. (2013). Rethinking labour migration channels: The experience of Latvia from EU accession to economic recession. Population, Space and Place, 19(6), 688-702.

7. Mitze, T., Alecke, B., & Untiedt, G. (2008). Determinants of Interregional Migration Among German States and its Implications for Reducing East-West Disparities: Results from a Panel VAR Using Efficient GMM Estimation (No. 23800089). EcoMod.

8. Sustainable Development Index. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.sustainabledevelopmentindex.org/time-series

9. Thieme, S., & Wyss, S. (2005). Migration patterns and remittance transfer in Nepal: A case study of Sainik Basti in western Nepal. International Migration, 43(5), 59-98.

10. Web of Science. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search

11. World Development Indicators. (2019). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://data.worldbank.org

12. Yeoh, B. S. A., Huang, S., & Lam, T. (2005). Transnationalizing theAsianfamily: Imaginaries, intimacies and strategic intents.

Рецензія / Peer review: 12.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.5:004
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-349-353

СВІНАРЬОВА Г. Б.
Одеський національний політехнічний університет, Одеса

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛУ ІНФОРМАЦІЙНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена питанням еволюційного розвитку інформаційних управлінських систем та їх можливостям забезпечення ефективності реалізації функцій управління в умовах мінливого зовнішнього середовища, яке характеризується швидкістю розвитку інформаційних технологій. Розглянуті підходи до класифікації, розподілу за функціями управління інформаційні системи та еволюція їх розвитку, проаналізована характеристика змін у функціоналі інформаційних систем управління, запропоновані механізми інтеграції сучасних систем управління підприємством, що дає змогу підвищити рівень інформаційного забезпечення підприємства в умовах розвитку інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційна система управління, інформаційні технології, функції управління, система управління підприємством, інноваційні зміни.

H. SVINAROVA
Odessa National Polytechnic University, Odessa

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF THE FUNCTIONALITY OF INFORMATION MANAGEMENT SYSTEMS.

In the context of the global development of information technology, the change in the functionality of management systems, the purpose of which is to provide information to the enterprise management system, is happening rapidly. Without an effective management information system, it is impossible in terms of innovative changes in the external and internal contours of the enterprise management system to ensure the quality of management decisions to achieve the goals of enterprise development.

Research reveals and characterizes various approaches, forms, means of realization of information support of the enterprise management system, but some questions concerning transformation of functionality of information management systems under the influence of rapid development of information technologies remain open and actual.

The article is devoted to the evolutionary development of information management systems and their capabilities to ensure the effectiveness of implementing management functions in a changing external environment, which is characterized by the speed of information technology development. Approaches to classification, distribution by management functions of Information Systems and the evolution of their development are considered, the characteristics of changes in the functionality of information management systems are analyzed, mechanisms for integrating modern enterprise management systems are proposed, which makes it possible to increase the level of information support of the enterprise in the context of information technology development.

Keywords: Information Management System, Information Technologies, management functions, enterprise management system, innovative changes.

Постановка проблеми. В умовах глобального розвитку інформаційних технологій зміна функціоналу управлінських систем, метою яких є забезпечення інформацією системи управління підприємством, відбувається швидкими темпами. Без ефективної інформаційної системи управління неможливо в умовах інноваційних змін зовнішнього та внутрішнього контуру системи управління підприємством забезпечити якість прийняття управлінських рішень щодо досягнення цілій розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методичних та практичних засад впровадження та використання інформаційних систем в діяльність підприємства для забезпечення ефективності управління проводились на протязі значного періоду часу та висвітлені в наукових працях таких вчених, як: Бутинець Ф. [1], Вовчак І. [2], Грицунов О. [3], Гужва В. [4], Івахненков С. [5], Павлиш В. [6], Томашевський О. [7] та інші.

Дослідження розкривають та характеризують різні підходи, форми, засоби реалізації інформаційного забезпечення системи управління підприємством, але деякі питання щодо трансформації функціоналу інформаційних управлінських систем під впливом стрімкого розвитку інформаційних технологій залишаються відкритими та актуальними.

Виклад основного матеріалу дослідження. В системі управління підприємством інформаційне забезпечення, яке охоплює збір, обробку, зберігання, передачу інформації для прийняття управлінських рішень, займає ключове місце в умовах інформаційного вибуху, який породжений розвитком цифрових технологій. У зв'язку з ростом обсягів інформації постійно еволюціонують інформаційні управлінські системи, а разом з ними й розширюються їхні можливості та функціонал шляхом використання інноваційних технологій в інформаційній сфері.

За останні десятиліття спостерігались значні зміни в функціональних можливостях інформаційних систем для управління підприємством. Еволюція розвитку функціоналу інформаційних систем в умовах глобалізаційних змін представлено на рис. 1 та їх характеристика у табл. 1.

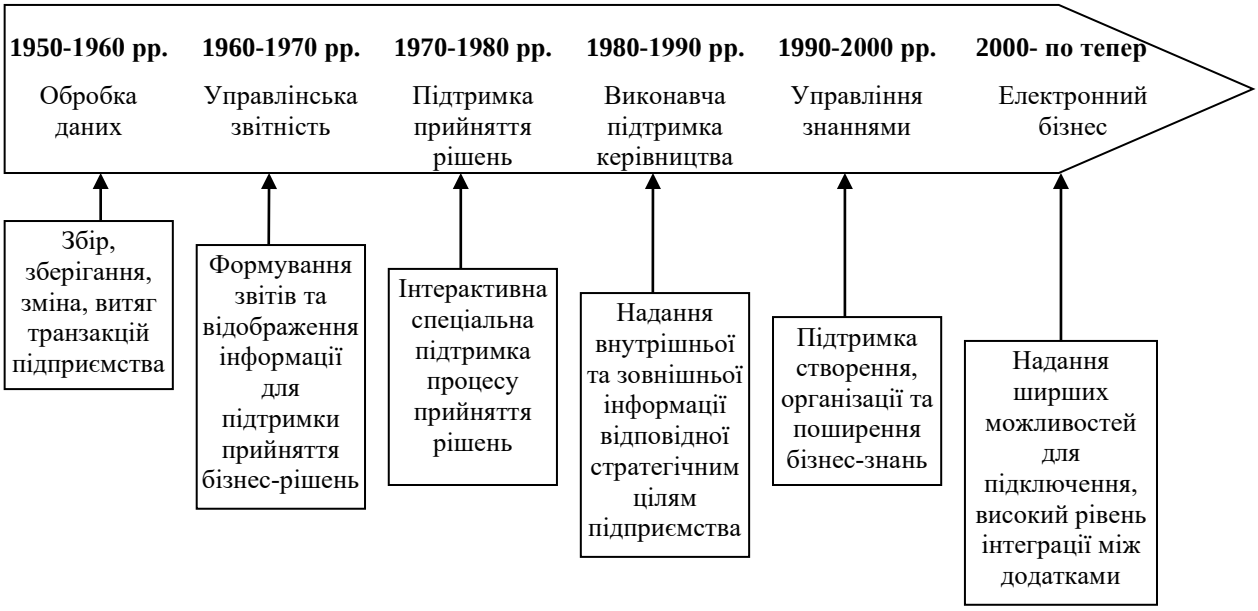

Рис. 1. Розвиток функціоналу інформаційних управлінських систем: узагальнено на основі [8, 9]

Як свідчать результати дослідження, основні функції інформаційних систем, такі як облік документації, обробка транзакцій, управління звітністю, підтримка управлінських рішень в процесі управління підприємством значно не змінилися за останні роки, але суттєвих змін зазнали способи взаємодії людей та підприємств з розвитком технологій, розширились мережева інфраструктура, можливості підключення та інтеграції різних компонентів системи, тому для забезпечення функціоналу управління в новій парадигмі необхідно змінювати підходи та методи адаптації під сучасні умови.

Інформаційна система управління повинна базуватися на сукупності бізнес-задач підприємства з розподілом по ієрархії рівнів управління: стратегічного управління, середньострокового, оперативного, операційного управління. Кожний рівень управління характеризується визначеним горизонтом планування, але для різних підприємств, в різні періоду часу вони можуть бути різними, тому кожне підприємство обирає свою часову градацію. Виключенням може бути рівень управління реального часу (режим хвилин та секунд), який присутній в управлінні технологічними процесами неперервного циклу управління, або в управлінні складними логістичними системами. Розподіл інформаційних систем по категоріям здійснюється виходячи з кількості дійсно значимих задач на кожному рівні управління й значимості для підприємства цих рішень. В основі класифікації інформаційних систем управління, в першу, чергу, необхідно враховувати замкнутий цикл управління: аналіз → планування (прийняття рішень) → організація → облік → контроль.

Таблиця 1

Характеристика змін у функціоналі інформаційних систем управління

Період	Системи	Характеристика	Користувачі
1	2	3	4
Обробка даних	Електронна обробка даних (EDP);	Виконання простих операцій, транзакцій щодо обробки даних за допомогою техніки, ведення бухгалтерського обліку, тобто для електронній (автоматичної) обробки та узагальнення даних	Офісні працівники, бухгалтери
	Система обробки транзакцій (TPS)	Перша комп'ютеризована система обробки бізнес-даних, використовувалась для пакетної обробки транзакцій. Здійснюється збір, зберігання, обробка повсякденних транзакцій для автоматизації ручної праці з метою пришвидшення обробки, зниження витрат, поліпшення обслуговування клієнтів	
Управлінська звітність	Інформаційна система управління (MIS)	Система трансформує данні в корисні управлінські звіти, інструменти для оцінювання ефективності управління підрозділів підприємства, надає інформацію для підтримки прийняття рішень. На виході: системи аналізу витрат, продажів, звіти про виробничі показники	Менеджери середньої ланки
Підтримка прийняття рішень	Система підтримки прийняття рішень (DSS)	Забезпечення інтерактивної підтримки процесу прийняття управлінських рішень, забезпечує функції управління, організації, планування за допомогою обробки даних зовнішнього та внутрішнього середовища. На виході: прогнози продаж, доходів, системи аналізу ризиків.	Вище керівництво

1	2	3	4
Виконавча підтримка керівництва	Система управлінської інформації (EIS); система підтримки керівників (ESS)	Забезпечення можливостей прийняття рішень щодо розвитку і підтримки стратегічного планування та аналізу ефективності бізнесу	Вище керівництво
Управління знаннями	Система планування ресурсів підприємства (ERP)	В зв'язку з появою Інтросетей, Інтернету розповсюдження знань по всьому світу незалежно від часу. Поява ERP, яка охоплює усі сфери підприємства (виробництво, продажі, маркетинг, управління ресурсами)	Працівники у масштабах всього підприємства
	Експертні системи (ES)	Система, яка має можливість імітувати здібності щодо прийняття рішень експертами	
	Система управління знаннями (KMS)	IT-система, яка витягає та зберігає бізнес-знання з метою підтримки формування та розповсюдження їх на підприємстві	
Електронний бізнес	Система управління підприємством (EMS)	Використання сучасних інформаційних технологій забезпечує значну інтеграцію управлінських функцій між додатками та машинами. Розвиток електронного бізнесу – ведення бізнес-процесів за допомогою Інтернету	Глобальний рівень використання

В залежності від того, які функції управління необхідно автоматизувати, такі системи і використовувати, наприклад якщо сфокусуватися на обліку, то такій системі достатньо підтримувати автоматизацію облікової функції, а всі інші управлінські функції реалізовувати поза системи. Але в сучасних умовах, все більший інтерес представляють саме інтегровані управлінські системи, які підтримують автоматизацію всього циклу управління підприємством з той чи іншою мірою деталізації, тому, повнота реалізації функцій управління буде одним з основних критеріїв класифікації управлінських інформаційних систем. Розподіл систем у межах одного класу на види може здійснюватися шляхом типологізації видів бізнесу, виробництва, продукції, які є визначальними для застосування методів операційного управління (управління потоками, проектами, управління виробництвом, управління MRP II) [8, 9]. Характеристика систем за категоріями та підтримка функцій управління наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика інформаційних систем за їх категоріями

Категорія систем	Підтримка функції управління	Інформаційні системи
Системи стратегічного управління	Аналіз; планування (стратегічне); контроль	Corporate Planner; Project Expert; Системи Balanced Scorecard
Системи середньострокового управління (системи управління ефективністю бізнесу)	Аналіз; планування, організація виконання, облік, контроль	Системи бюджетного планування, контролю, управління по відхиленням: Hyperion Pillar, Adaytum, Comshare MPC, Oracle Financial Analyzer, SyteLine Budgeting
Системи управління реального часу	Планування, аналіз, контроль, регулювання	Узкоспеціалізовані продукти автоматизації системи управління технологічними процесами
Системи операційного управління	Облік, аналіз, планування, контроль	SAP R/3, Oracle Applications, BAAN, SyteLine ERP, MFG PRO, IRenaissance, IFS, «Галактика», «Парус», 1С, «IT-Підприємство», BS Intergator, «Програмні системи розвитку»

Застосування розглянутих систем залежить від рівня глибини реалізації функцій управління. Системи стратегічного управління забезпечують підтримку функцій управління на стратегічному рівні. Системи середньострокового управління забезпечують створення багатомірних взаємозалежних операційних та фінансових бюджетів, аналіз, контроль, прив'язку стратегічних показників до операційних, факторний аналіз відхилень. При цьому даний клас систем не зв'язаний жорстко із системами обліку, універсальні інтерфейси імпорту дозволяють їм одержувати фактичні дані абсолютно з будь-яких облікових систем, що працюють на підприємстві [10]. Системи операційного управління застосовуються для підтримки операційного та оперативного управління підприємством. Традиційно вони, розподіляються на системи бухгалтерського обліку, управлінського обліку та ERP-системи (системи планування та управління ресурсами). Підтримка всіх функцій управління у всіх функціональних областях управління (управління виробництвом, маркетингом, продажу, закупівлями, фінансами, матеріальними й людськими ресурсами, розробкою продукту/послуги, сервісним обслуговуванням, інформаційними ресурсами) можливе тільки в системах ERP. Другою ознакою, що дозволяють віднести систему до цього класу, є ступінь її інтеграції – усі управлінські функції інтегровані в єдиний управлінський цикл на основі конкретної бізнес-логіки.

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій систему управління підприємством (EMS) розглядають в контексті сукупності пакетів прикладного програмного забезпечення корпоративного масштабу аналогічно прикладним пакетам управління ресурсами (ERP), які дозволяють управляти, підтримувати великою та складною IT-інфраструктурою великого підприємства. Більшість рішень EMS повинні включати усі основні бізнес-функції (рис. 2).

Рис. 2. Функціонал системи управління підприємством (EMS)

Система управління EMS включає основні бізнес-функції, такі як фінансова обробка, управління персоналом, виробництвом, бюджетування, і інші функції управління підприємством та представлена як правило у виді єдиного пакету, що дозволяє здійснювати обмін інформацією дуже швидко та точно, але може складатися із індивідуальних підсистем, які задовольняють конкретні потреби підприємства. EMS може включати ERP як частину пакету, але саме ERP є автономним додатком, яке надає окремі модулі для вирішення всіх можливих управлінських функцій підприємства. Головні відмінності між EMS та ERP, яка здатна здійснювати планування, перевіряти запаси, відслідковувати та управляти основними бізнес-процесами підприємства є в тому, що EMS можуть виходити за рамки системи і відслідковувати конкурентів, використовувати розширену аналітику даних у режимі реального часу, щоб пропонувати нові сфери ринку й способи залучення клієнтів і відслідковувати зовнішні відносини підприємства. На відміну від ERP, EMS не має архітектури, і її додатки використовують інформацію, уже доступну у власній базі даних підприємства, що дозволяє менеджменту підприємства бути набагато більш ефективним у використанні даних. Також однією із ключових переваг EMS є скорочення числа людей, необхідних для підтримки складної IT-інфраструктури й бізнес-операцій, оскільки все це об'єднане в один пакет і, отже, набагато простіше в управлінні в рамках усього бізнесу, що, у свою чергу, дозволяє інформаційним технологіям у бізнесі бути чинником, а не витратами. Не дивлячись на те, що впровадження таких систем достатньо дороге, але в зв’язку з тим, що основні функції управління інтегровані в один пакет, вартість системи звичайно менше, ніж замовлення у різних постачальників програмних продуктів інструментів для різних сфер бізнесу. Оскільки основні функції інтегровані й можуть використовувати одна одну, підприємства можуть оптимізувати свої процеси й поліпшити співробітництво між командами, що, у свою чергу, створює ефективність. Але необхідно зазначити, що системи управління підприємством EMS, в першу чергу, призначені для великих підприємств і, як правило, не підходять для малих та середніх в зв’язку з дуже високими витратами на впровадження та менш складної IT-інфраструктури, яка притаманна невеликим підприємствам.

Висновки. На сьогоднішній день існує багато інформаційних систем з реалізацією механізмів забезпечення функцій управління, але дуже швидкий розвиток інформаційних технологій спонукає постійно переглядати та удосконалювати управлінські інформаційні системи для адаптації під умови динамічного зовнішнього середовища.

Таким чином, під впливом еволюційних процесів, які супроводжуються глобальними інноваційними змінами в сфері інформаційних технологій та інформаційного забезпечення системи управління підприємством, відбувається трансформація змісту та механізмів реалізації функцій управління.

Ефективність та підтримка інноваційного вектору розвитку діяльності підприємства залежить від правильного вибору інформаційної системи управління підприємством.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Інформаційні системи і технології в обліку. Підручник з грифом МОНУ ; за ред. Ф. Ф. Бутинця. – [3-є вид., перероб. і доп.] / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, В. В. Євдокимов, С. Ф. Легенчук. – Житомир : ПП «Рута», 2007. – 467 с.

2. Вовчак І.С. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті: Навч. посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 354 с.

3. Грицунов О.В. Інформаційні системи та технології : навч. посіб. / О.В. Грицунов. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 222 с.

4. Гужва В.М., Постєвой А.Г. Інформаційні системи в міжнародному бізнесі: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

5. Івахненков С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту / С. В. Івахненков. – К., 2003. – 349 с.

6. Павлиш В.А. Основи інформаційних технологій і систем : навч. посіб. / В.А. Павлиш, Л.К. Гліненко ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л. : Львів. політехніка, 2013. – 500 с.

7. Томашевський О.М. Інформаційні техно логії та моделювання бізнеспроцесів: навч. посіб. для студ. ВНЗ / О.М. Томашевський, Г.Г. Цегелик, М.Б. Вітер, В.І. Дубук. – К.: Центр уч. лри, 2012. – 295 с.

8. Evolution of Information System Function. URL: https://adataanalyst.com/information-systems-management/evolution-information-system-function/

9. Information Systems and Future. URL: https://witanworld.com/article/2019/10/03/information-systems-and-future/)

10. Черненко М., Слепцов С. Принципы классификации управленческих информационных систем // "Корпоративные системы". – 2004. – №1. Режим доступу: http://www.management.com.ua/ims/ims079.html

References

1. Butynets F.F. Informatsiini systemy i tekhnolohii v obliku. Pidruchnyk z hryfom MONU ; za red. F. F. Butyntsia. – [3-ye vyd., pererob. i dop.] / F. F. Butynets, T. V. Davydiuk, V. V. Yevdokymov, S. F. Lehenchuk. – Zhytomyr : PP «Ruta», 2007. – 467 s.

2. Vovchak I.S. Informatsiini systemy ta kompiuterni tekhnolohii v menedzhmenti: Navch. posibnyk. – Ternopil: Kart-blansh, 2001. – 354 s.

3. Hrytsunov O.V. Informatsiini systemy ta tekhnolohii : navch. posib. / O.V. Hrytsunov. – Kh. : KhNAMH, 2010. – 222 s.

4. Huzhva V.M., Postievoi A.H. Informatsiini systemy v mizhnarodnomu biznesi: Navch. posibnyk. – K.: KNEU, 1999. – 164 s.

5. Ivakhnenkov S. V. Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku ta audytu / S. V. Ivakhnenkov. – K., 2003. – 349 s.

6. Pavlysh V.A. Osnovy informatsiinykh tekhnolohii i system : navch. posib. / V.A. Pavlysh, L.K. Hlinenko ; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. un-t «Lviv. politekhnika». – L. : Lviv. politekhnika, 2013. – 500 c.

7. Tomashevskyi O.M. Informatsiini tekhno lohii ta modeliuvannia biznesprotsesiv: navch. posib. dlia stud. VNZ / O.M. Tomashevskyi, H.H. Tsehelyk, M.B. Viter, V.I. Dubuk. – K.: Tsentr uch. lry, 2012. – 295 c.

8. Evolution of Information System Function. URL: https://adataanalyst.com/information-systems-management/evolution-information-system-function/

9. Information Systems and Future. URL: https://witanworld.com/article/2019/10/03/information-systems-and-future/)

10. Chernenko M., Sleptsov S. Pryntsypы klassyfykatsyy upravlencheskykh ynformatsyonnыkh system // "Korporatyvnыe systemы". – 2004. – №1. Rezhym dostupu: http://www.management.com.ua/ims/ims079.html

Рецензія / Peer review: 19.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.64
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-354-358

ГАПОНЕНКО С. О.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

У статті на основі проведеного якісного і кількісного аналізу та відповідних узагальнень щодо розвитку національного ринку готельних послуг виявлено основні тенденції та напрями ефективного функціонування готельного бізнесу. Проведено аналіз динаміки кількості колективних закладів розміщування в Україні. Проаналізовано структуру кількості готелів. Приведено розподіл готелів категорії «5 зірок» за регіонами України, визначено рейтинг регіонів України за кількістю колективних засобів розміщування, проаналізовано показники динаміки кількості готелів та аналогічних засобів розміщування в розрізі регіонів України. Визначено рейтинг регіонів України за кількістю готелів та аналогічних засобів розміщування. Проаналізовано динаміку кількості місць у колективних закладах розміщування, визначено рейтинги регіонів України за кількістю місць в готелях та аналогічних засобах розміщування та рейтинги регіонів України за номерним фондом готелів та аналогічних засобів розміщування. Проаналізовано показники динаміки середньої місткості готелів та аналогічних засобів розміщування в розрізі регіонів. Проведено ранжування регіонів України за середньою місткістю готелю або аналогічного засобу розміщування. Встановлено, що безумовним лідером розвитку готельного бізнесу є столиця України м. Київ. Далі, за різними показниками ефективності ведення готельного бізнесу виокремлюються дві умовні групи регіонів-лідерів: рекреаційні та промислово розвинуті.

Ключові слова: готельний бізнес, рейтинги, регіони, показники діяльності готельного бізнесу, динаміка розвитку готельного бізнесу.

SVITLANA HAPONENKO
Oles Honchar Dnipro National Universiti, Dnipro, Ukraine

NATIONAL TRENDS IN THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE HOTEL BUSINESS

The article on the basis of the qualitative and quantitative analysis and the corresponding generalizations concerning development of the national market of hotel services the basic tendencies and directions of effective functioning of hotel business are revealed. The dynamics of the number of collective accommodation establishments in Ukraine is analyzed, the structure of the number of hotels is analyzed, the distribution of 5 star hotels by regions of Ukraine is given, the rating of Ukrainian regions is determined by the number of collective accommodation, the dynamics of number of hotels and similar accommodation is analyzed in terms of regions of Ukraine, determined the rating of regions of Ukraine by the number of hotels and similar accommodation. The dynamics of the number of places in collective accommodation establishments is analyzed, the ratings of the regions of Ukraine by the number of places in hotels and similar accommodation and the ratings of the regions of Ukraine by the number of hotels and similar accommodation are determined. Also, the indicators of the dynamics of the average capacity of hotels and similar accommodation facilities in terms of regions were analyzed and the regions of Ukraine were ranked according to the average capacity of a hotel or similar accommodation facilities. The regions of Ukraine are ranked according to the average capacity of a hotel or similar accommodation. It is established that the undisputed leader in the development of the hotel business is the capital of Ukraine, Kyiv. Further, according to different indicators of the efficiency of the hotel business, two conditional groups of leading regions are distinguished: recreational and industrially developed.

Key words: hotel business, ratings, regions, indicators of hotel business activity, dynamics of hotel business development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Розвиток готельного бізнесу в Україні відбувається більш повільними темпами, ніж це потенційно можливо, що зумовлено дією низки чинників. Ця сфера нерозривно пов'язана майже з усіма соціально-економічними напрямами діяльності, тому її стан, по-суті, є віддзеркаленням позиції держави в рейтингу основних показників розвитку. В Україні можна простежити позитивні тенденції розвитку готельного, туристичного та ресторанного бізнесу. Відкритість кордонів, впровадження закордонного досвіду, поширення світових готельних мереж, певне зростання доходів населення України та посилення інтересу іноземних туристів до країни стали стимулюючими чинниками розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємств готельного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питаннями аналізу тенденцій розвитку готельного господарства в Україні займаються вітчизняні та зарубіжні науковці: О.І. Юдина, Н. О. Кондратенко, Л. В. Оболенцева, Я. О. Остапенко [1], П. О. Подлепіна [2] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

В сучасних умовах господарювання для розвитку готельного бізнесу необхідно визначити національні тенденції ефективного його функціонування.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у дослідженні основних національних тенденцій функціонування та розвитку готельного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналізуючи показники динаміки кількості колективних засобів розміщення, зокрема готелів та аналогічних засобів розміщування, протягом 2011–2018 рр., варто зазначити, що саме у 2018 р. їх кількість була найбільшою. Порівняно із 2011 р. загальна кількість колективних засобів розміщування збільшилась. У 2017 р. спостерігається найбільш суттєве зменшення кількості цих суб'єктів господарювання. Таке зменшення відбулось насамперед за рахунок зменшення кількості інших засобів розміщування – з 2211 од. у 2011 р. до 1641 од. у 2017 р. (або на 570 од., 25,8 %), при цьому, кількість готелів зменшилась на 25 од., або на 1,1 % [3;4;5;6;7].

Найменше готелів, які мають категорію одна-дві «зірки», готельєри, які працюють у цьому сегменті, не вбачають за необхідне отримувати «зірку» цієї категорії, оскільки вважають, що це може бути негативним чинником маркетингової стратегії. Питання «зірковості» готелів в Україні є досить дискусійним. Так, на авторитетних сайтах з бронювання можна побачити різну кількість об'єктів з відповідною кількістю зірок.

П'ятизіркові готелі в Україні розташовані лише у великих містах – Києві, Одесі, Львові та їх регіонах, є кілька готелів даної категорії в таких містах, як Харків, Дніпро, Хмельницький, Тульчин, а також в Запорізькій області (с. Кирилівка та с. Щасливцеве) (рис. 1).

Зосередження п'ятизіркових готелів в м. Київ є обґрунтованим, оскільки це столичний регіон, у якому зосереджені всі урядові установи та генеральні офіси провідних компаній. Крім того, Київ є культурним осередком із низкою пам'яток архітектури, мистецтва, історії, релігії; містить низку торгових центрів, а також у столиці та області є природні локації, ландшафтні парки. З огляду на це, цей регіон постійно приймає гостей із-за кордону та інших регіонів України, які переслідують як ділові цілі, так і бажання відпочинку та гарного проведення дозвілля. Одеса та область має низку переваг порівняно із іншими регіонами, навіть із м. Київ: насамперед, це найвідоміший курорт України, крім того, портове місто та бізнес-центр. Рівень життя в цьому регіоні є вищим, порівняно із іншими, крім того, Одесу часто відвідують іноземці, які потребують високого рівня комфорту. Львів та область є насамперед туристичним регіоном, вже протягом тривалого часу саме це місто викликає інтерес у туристів з України та інших країн. Географічне положення є зручним для європейських поїздок та вивчення прогресивного закордонного досвіду, зокрема високих стандартів готельного обслуговування. Крім того, територія Львівської області є санаторно-курортним центром, що також є сприятливим чинником для розвитку підприємств готельного бізнесу, зокрема м. Трускавець.

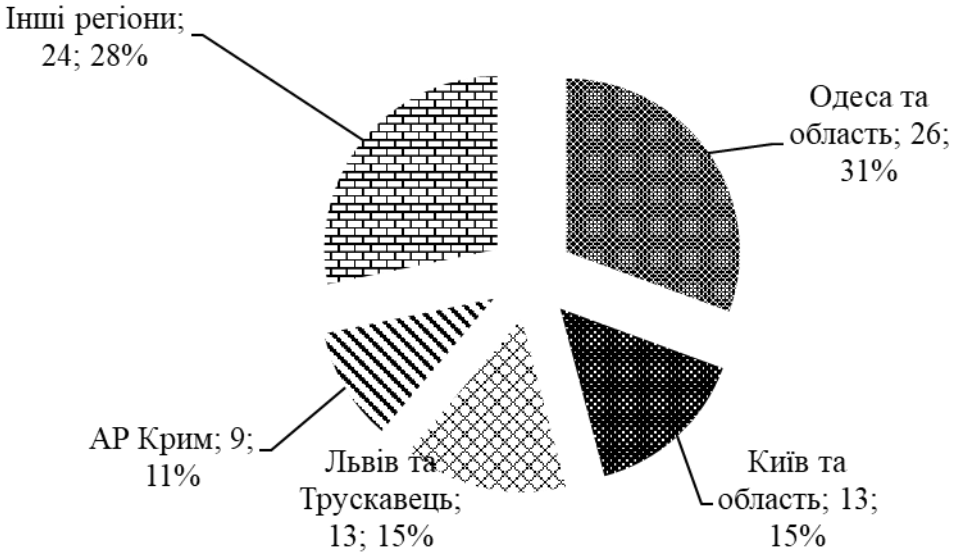

Рис.1. Розподіл готелів категорії «5 зірок» за регіонами України

У перспективі можна прогнозувати збільшення кількості готелів найвищої п'ятизіркової категорії у різних регіонах України.

В Україні прийнято поділяти колективні засоби розміщення на готелі та аналогічні засоби розміщування та інші засоби розміщування. Господарську діяльність у сфері готельного бізнесу ведуть юридичні особи та фізичні особи підприємці. Зменшення кількості колективних засобів розміщування відбувалось протягом всього досліджуваного періоду – 2016–2018 рр. Такі показники негативно характеризують розвиток готельного бізнесу як в цілому по Україні, так і кожному регіоні зокрема. Так, у всіх областях можна простежити скорочення, крім м. Київ, де кількість колективних засобів розміщення збільшилась. Перше місце в рейтингу регіонів України за кількістю колективних засобів розміщування посідає Одеська область.

Лідируючі позиції за кількістю колективних засобів розміщування (понад 100 закладів) займають також м. Київ, Запорізька область, Львівська область. Одеська та Запорізька області – це насамперед курортні регіони, які знаходяться відповідно на берегах Чорного та Азовського морів, що приваблює туристів, м. Київ – столичний регіон, бізнес- та культурний центр, Львівська область є одночасно і культурним і діловим центром, а також здравницею. Середня кількість колективних засобів розміщування (від 40 до 87 одиниць) зосереджена в Черкаській, Полтавській, Закарпатській, Івано-Франківській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській та Дніпропетровській областях, кожна з яких має свої унікальні характеристики, що є об'єктом інтересу подорожуючих. Найменше колективних засобів розміщування розташовано у Волинській, Хмельницькій, Чернігівській, Кіровоградській, Сумській Житомирській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій, Вінницькій, Луганській областях.

Показники динаміки кількості готелів та аналогічних засобів розміщування (юридичних осіб) в розрізі регіонів України, 2016–2018 рр. наведено у табл. 1 [3;4;5;6;7].

Серед регіонів України найбільше зменшення кількості готелів відбулось у Луганській області. Значна частина території області є тимчасово окупованою, тому тенденції розвитку готельного бізнесу в цій частині України не доцільно використовувати для характеристики загального стану галузі. Суттєве скорочення кількості готелів відбулось у Запорізькій області. Це курортний регіон, більшість готелів знаходяться на березі Азовського моря, розвиток готельного бізнесу залежить від фактору сезонності та кількості туристів. Також суттєво зменшилась кількість готелів у Вінницькій області.

Таблиця 1

Показники динаміки кількості готелів та аналогічних засобів розміщування (юридичних осіб) в розрізі регіонів України, 2016–2018 рр.

Регіони	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	кількість, од.	питома вага, %	кількість, од.	питома вага, %	кількість, од.	питома вага, %
Україна	980	100,0	940	100,0	789	100,0
Вінницька	19	1,9	19	2,0	18	2,3
Волинська	20	2,0	18	1,9	16	2,0
Дніпропетровська	70	7,1	63	6,7	52	6,6
Донецька	24	2,4	20	2,1	15	1,9
Житомирська	23	2,3	20	2,1	16	2,0
Закарпатська	45	4,6	48	5,1	42	5,3
Запорізька	32	3,3	34	3,6	15	1,9
Івано-Франківська	49	5,0	52	5,5	46	5,8
Київська	59	6,0	59	6,3	52	6,6
Кіровоградська	13	1,3	13	1,4	12	1,5
Луганська	11	1,1	10	1,1	6	0,8
Львівська	133	13,6	135	14,4	104	13,2
Миколаївська	28	2,9	23	2,4	22	2,8
Одеська	88	9,0	80	8,5	67	8,5
Полтавська	43	4,4	41	4,4	31	3,9
Рівненська	16	1,6	16	1,7	15	1,9
Сумська	19	1,9	17	1,8	12	1,5
Тернопільська	14	1,4	13	1,4	10	1,3
Харківська	49	5,0	49	5,2	38	4,8
Херсонська	27	2,8	21	2,2	24	3,0
Хмельницька	31	3,2	29	3,1	24	3,0
Черкаська	24	2,4	24	2,6	22	2,8
Чернівецька	16	1,6	15	1,6	8	1,0
Чернігівська	21	2,1	19	2,0	15	1,9
м.Київ	106	10,8	102	10,9	107	13,6

Для формування якісних аналітичних прогнозів та рекомендацій для розвитку на державному рівні доцільно було б відновити збір статистичних даних за формою «КЗР-1»: «Колективні засоби розміщування», як це здійснювалось до 2017 р. Така аналітика дає більш повне явлення про стан галузі і дозволяє формувати ефективні стратегії.

Найбільша кількість місць для розміщування в Україні була у 2013 р. – 586,6 тис. од., після цього, у країні почалась політична та економічна криза, що різко позначилось на цьому показнику. У 2014 р. кількість місць зменшилась до 406 тис. од.

Найбільше місць мають готелі м. Києва, Львівської та Одеської областей. Понад 3000 місць мають Дніпропетровська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Харківська області. Місткість колективних засобів розміщування насамперед визначається номерним фондом.

Перші шість позицій в рейтингу номерного фонду за регіонами України займають ті ж області, що і за місткістю номерів (м. Київ, Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Київська, Івано-Франківська), з кількістю номерів понад 1900 од. Середній сегмент в даному рейтингу займають Харківська, Закарпатська, Полтавська, Миколаївська, Донецька, Хмельницька, Херсонська, Черкаська, Запорізька, Чернівецька

області, позиції яких на одну-дві сходинки відрізняються від їх розташування в рейтингу за місткістю готелів та аналогічних засобів розміщування (табл. 2) [3;4;5;6;7].

Таблиця 2

Показники динаміки середньої місткості готелів та аналогічних засобів розміщування (юридичних осіб) в розрізі регіонів України, 2016–2018 рр.

Регіони	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	кількість, осіб	питома вага, %	кількість, осіб	питома вага, %	кількість, осіб	питома вага, %
Україна	92	100,0	95	100,0	94	100,0
Вінницька	74	80,5	73	76,4	73	77,3
Волинська	71	77,6	76	79,4	66	70,4
Дніпропетровська	86	94,2	99	103,6	73	77,4
Донецька	88	96,0	77	80,4	79	84,4
Житомирська	52	56,5	51	53,2	61	64,7
Закарпатська	86	93,9	76	79,4	69	72,8
Запорізька	121	132,2	117	122,8	86	91,7
Івано-Франківська	110	119,8	104	109,6	95	101,0
Київська	67	72,9	69	72,4	76	81,1
Кіровоградська	79	86,1	79	82,8	87	92,9
Луганська	66	72,2	79	82,9	86	91,8
Львівська	101	109,9	103	108,3	110	117,1
Миколаївська	49	53,1	60	62,8	67	71,0
Одеська	92	100,7	100	104,5	100	106,5
Полтавська	68	74,2	71	74,9	74	78,6
Рівненська	61	66,5	60	62,9	63	67,3
Сумська	47	51,7	47	49,1	63	67,3
Тернопільська	86	93,3	90	94,8	85	90,1
Харківська	83	90,9	84	88,0	89	95,0
Херсонська	60	65,2	58	60,8	92	97,5
Хмельницька	73	79,9	76	79,4	65	69,5
Черкаська	67	73,0	73	76,7	72	76,9
Чернівецька	126	137,3	95	99,2	105	111,7
Чернігівська	71	77,1	69	72,7	78	82,7
м.Київ	159	173,6	160	167,8	155	164,7

Протягом 2016–2018 рр. відбулось укрупнення готелів. Найбільшою середня місткість готелів є у м. Києві. У цьому регіоні значна кількість п’ятизіркових готелів із номерним фондом понад 200 одиниць, другу і третю позицію посідають Херсонська та Івано-Франківська області – це курортні регіони (Херсонська область – це морське узбережжя, Івано-Франківська – гірськолижний курорт), які мають низку великих за розміром готелів [3;4;5;6;7].

Таким чином, середня місткість Одеського регіону, який лідирує за всіма показниками розвитку підприємств готельного бізнесу становить понад 90 осіб. Найменші за середньою місткістю готелі розташовані у Хмельницькій, Волинській, Чернігівській, Кіровоградській областях – менше 70 осіб. Варто зазначити, що в даному рейтингу не представлені показники таких областей, як Вінницька, Житомирська, Луганська, Чернівецька, дані яких відсутні у зв’язку із комерційною таємницею. Аналізуючи дані за цими регіонами, можна зробити висновок про їх приналежність до середнього сегменту за показниками середньої місткості. Середня місткість готелів та аналогічних засобів розміщування, які функціонують у формі фізичних осіб-підприємців в Україні становить біля 40 осіб, тобто це переважно малі за розміром заклади, середня кількість номерів у них становить біля 18 одиниць.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновки, що безумовним лідером розвитку готельного бізнесу є столиця України м. Київ. Далі, за різними показниками ефективності ведення готельного бізнесу виокремлюються дві умовні групи регіонів-лідерів: рекреаційні та промислово розвинуті. Умовну другу групу рекреаційних регіонів очолюють Львівська, Одеська та Запорізька області, до іншої групи лідерів можна віднести Дніпропетровську та Харківську області.

Література

1. Остапенко Я. О. Статистичний аналіз підприємств готельного господарства та прогнозування його розвитку / Я. О. Остапенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 1216–1221.

2. Подлепіна П. О. Тенденції розвитку готельного господарства України в умовах турбулентності / П. О. Подлепіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2016. – Вип. 5. – С.154–159.

3. Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України / відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

4. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України / відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Колективні засоби розміщування в Україні (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) у 2018 році. Статистична інформація / Державний комітет статистики. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

6. Hotels of Ukraine.com collection. – Access mode : https://www.hotels-of-ukraine.com/en/

7. Booking.com. – Access mode : https://www.booking.com

References

1. Ostapenko Y.A. (2015). Statystychnyy analiz pidpryyemstv hotelʹnoho hospodarstva ta prohnozuvannya yoho rozvytku [Statistical analysis of hotel enterprises and forecasting its development]. Hlobalʹni ta natsionalʹni problemy ekonomiky. 2015. Vyp. 8, pp. 1216–1221.

2. Podlepina P. O. (2016). Tendentsiyi rozvytku hotelʹnoho hospodarstva Ukrayiny v umovakh turbulentnosti [Trends in the development of the hotel industry of Ukraine in conditions of turbulence]. Visnyk Kharkivsʹkoho natsionalʹnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm». 2016. Vyp. 5, pp.154–159.

3. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannya v Ukrayini u 2016 r. Statystychnyy byuletenʹ. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Vidpovidalʹnyy za vypusk O. O. Karmazina. Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua.

4. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannya v Ukrayini u 2017 r. Statystychnyy byuletenʹ. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Vidpovidalʹnyy za vypusk O. O. Karmazina. Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannya v Ukrayini (yurydychni osoby, vidokremleni pidrozdily yurydychnykh osib) u 2018 r. Statystychna informatsiya. Derzhavnyy komitet statystyky. Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua

6. Hotels of Ukraine.com collection. Access mode : https://www.hotels-of-ukraine.com/en/

7. Booking.com. Access mode : https://www.booking.com

Рецензія / Peer review: 07.10.2019 Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.45:640.43
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-359-364

ЛЕВЧЕНКО Г. П.
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗ ФРАКТАЛЬНОЇ МНОЖИНИ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджено сукупність чинників впливу на діяльність підприємств ресторанного господарства та формування їх ресурсного потенціалу. Виявлено широкий спектр факторів, вплив яких проявляється по-різному, застосовано класичний підхід до розподілу факторів за зовнішнім та внутрішнім напрямом. Встановлено наявність типових та специфічних факторів, які впливають на ресторанне господарство, що дозволило розрізняти їх вплив на прямий та непрямий. Запропоновано послідовність визначення факторів, що впливають на формування ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу, на основі ієрархічного й цільового підходів. В результаті аналізу основних макроекономічних показників виявлено негативні коливання, що обумовлені наслідками системних регуляторних дій. Проаналізовано макроекономічну ситуацію країн Євросоюзу, що виявило в аналогічному періоді також падіння за всіма показниками. Доведено, що вплив на діяльність галузі ресторанного господарства та ресурсний потенціал зокрема не може обмежуватись тільки національним сектором. Обґрунтовано доцільність застосування теорії хаосу та порядку, згідно якої самі чинники зовнішнього й внутрішнього середовища є умовно-природнім середовищем функціонування галузі, певною фрактальною площиною, на яку діють глобальні рушійні сили.

Ключові слова: чинники, ресторанне господарство, ресурси, потенціал, хаос і порядок, ієрархія, послідовність.

HANNA LEVCHENKO
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

SUBSTANTIATION OF FRACTAL SET OF FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL OF RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES

The set of factors influencing the activity of restaurant enterprises and the formation of their resource potential is investigated in the work. As a result of elaboration of the scientific literature on this issue, a wide range of factors have been identified, the influence of which is manifested in a different way. Therefore, the classical approach to the distribution of factors by external and internal direction was applied. At the same time, the presence of typical and specific factors influencing the restaurant industry has been established. This allowed to distinguish their influence on direct and indirect. Based on the systematization of approaches to the distribution and understanding of the essence of the impact on the activities of enterprises, the sequence of determining the factors influencing the formation of the resource potential of the restaurant business is proposed. It is based on a hierarchical construction and a targeted approach. However, studies of the time series revealed significant fluctuations in the direction of reduction, due to the effects of systemic regulatory action. For a full analysis of the external environment, the macroeconomic situation of the European Union is analyzed. A detailed study of the structure of time series and periods of decline has led to the conclusion that external factors influencing the activities of the restaurant industry and resource potential, in particular, can not be limited to the national sector. From this point of view, the expediency of applying the theory of chaos and order, according to which the factors of external and internal environment are the conditional environment of the industry, a certain fractal plane on which global driving forces act.

Keywords: factors, restaurant industry, resources, potential, chaos and order, hierarchy, sequence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Однією із визначальних особливостей ресторанного бізнесу як галузі національного господарства є підвищена чутливість до змін економічної кон'юнктури, зовнішнього середовища та умов функціонування. З огляду на це, наявний безпосередній вплив на весь процес формування ресурсного потенціалу підприємств більшості чинників соціально-економічної системи. Враховуючи, що урахування абсолютної їх більшості в процесі формування ресурсного потенціалу є апріорі неможливим, актуальності набувають питання визначення сукупності тих, які чинять прямий або опосередкований вплив на діяльність ресторанного бізнесу в цілому, та ресурсний потенціал зокрема. У цьому аспекті пріоритетними стають питання: обґрунтування сукупності чинників впливу; визначення їх рівнів впливу на ресурсний потенціал; диференціація впливу чинників на формування ресурсної бази.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У науковій літературі [1–10] формування потенціалу підприємства характеризується широким спектром чинників різного типу та спрямування. Так, О. Шубіна, Я. Гончарук пропонують сукупність чинників за функціональним розподілом [1]: правових, економічних, фінансових, науково-технічних, інвестиційних, соціально-економічних тощо. У цілому можна погодитись з таким складом дієвих сил, оскільки вони описують ключові напрями діяльності, однак, враховуючи їх різноспрямованість та нерівномірність проявів, визначати їх як просту сукупність недоцільно. На противагу загальному підходу

формування сукупності чинників із простим розподілом, більшість науковців [2–8] є прихильниками їх традиційного поділу на внутрішні й зовнішні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на одностайність типу розподілу, внутрішнє наповнення кожної групи є різним від узагальнено функціональних напрямів до розгалужених класифікацій. У результаті узагальнення чинників впливу на формування потенціалу підприємства встановлено спільні типові чинники, які виділяються більшістю та є очевидними. Серед зовнішніх чинників це: економічні, соціальні, політичні, юридичні, ресурсні. Типовими чинниками внутрішнього спрямування науковці виділяють: виробничі, інноваційні, інвестиційні, організаційно-управлінські, технічні, ресурсні. Поряд із типовими чинниками, які зустрічаються у переважній більшості праць, серед зовнішніх чинників можна виділити низку специфічних, а саме: ризикові, сировинні, іміджеві чинники. Примітним в процесі дослідження стало й те, що нетипових чинників в межах внутрішнього спрямування чітко не виокремлено в науковій літературі. Це пояснюється тим, що формування потенціалу відбувається в суворій залежності від галузевої належності суб'єктів господарювання. Враховуючи дуальність ресурсного потенціалу за наявною та прихованою частинами, розгалуженість напрямів формування, типологія чинників та їх наступне оцінювання повинно здійснюватись за більш складним принципом.

Формулювання цілі статті

Метою роботи є визначення сукупності та напрямів впливу діючих сил на ресурсний потенціал підприємств ресторанного господарства. Для вирішення поставленої мети було здійснено узагальнення всієї сукупності чинників впливу, встановлено принципи їх взаємозв'язку, запропоновано ієрархічну послідовність чинників впливу, доведено доцільність застосування теорії хаосу та порядку для визначення сил впливу на формування ресурсного потенціалу підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження

У першу чергу доцільно розібратись із колом сил, які в цілому діють на ресторанне господарство, встановити тип та напрям впливу, а також джерела походження. З цієї позиції задовільним й цілком прийнятним є підхід щодо ієрархічного розподілу чинників, представлений в роботах [9–10]. Беручи за основу такий розподіл чинників формування потенціалу підприємств харчової промисловості, згідно якого [9, с. 333–334] чинники зовнішнього, які не підвладні суб'єкту господарювання для управління та регулювання, але є обов'язковими для урахування в діяльності, поділяються на чинники прямого й опосередкованого впливу. При цьому чинниками внутрішнього середовища є такі, що залежать від управлінських компетенцій, здібностей керуючої ланки. При детальному аналізі серед цієї групи чинників також можна виокремлювати чинники прямого й опосередкованого впливу. Одночасно із цим, актуальним є твердження щодо ієрархічного принципу розподілення чинників за ступенем впливу на діяльність підприємств, який виявляється у поділі чинників не тільки за рівнями впливу, а й видовими ознаками одночасно [10, с. 275]. Синтезуючи ці два підходи, систему урахування та оцінювання чинників доцільно формувати як вертикально (ієрархічно), так і горизонтально (розгалужено), враховуючи при цьому такі особливості формування ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу, як: загальногалузеву специфіку; особливості діяльності; джерела формування ресурсів; напрями розподілу ресурсів; наявність прихованих складових в системі надходжень ресурсів та можливостей підприємства.

На основі вищезазначеного пропонується послідовність визначення чинників формування ресурсного потенціалу підприємств ресторанного господарства (рис. 1). Вона заснована на ієрархічному розподілі чинників за критеріями наявності та прихованості джерел надходження ресурсів та включає в себе такі рівні: вплив на функціонування галузі – макрорівень; умови функціонування галузі ресторанного господарства – мезорівень; напрями акумулювання та розподілу ресурсів – мікрорівень. При чому чинники макрорівня розподілені за типами впливу, а саме – чинники опосередкованого впливу – ті сили, які створюють сприятливі умови для виявлення можливостей підприємств ресторанного господарства та/або прихованих загроз, які стимулюють утворення ресурсного потенціалу; макрочинники прямого впливу – ті сили, які генерують джерела ресурсів різного типу, які є наявними та безпосередньо можуть бути залучені до складу ресурсного потенціалу ресторанного господарства. У запропонованій послідовності визначено показники за кожним напрямом, які розкривають сутність функціональної групи та можуть бути визначені кількісно або якісно, але із кількісною формою інтерпретації. Кожна зі складових поданої послідовності є не просто структурною ланкою, а повноцінним аналітичним етапом, який має мету здійснення та відповідно до якого можуть бути сформовані висновки, що будуть покладені в основу цілеутворення й формування структури ресурсного потенціалу.

Таким чином, запропонований підхід буде покладено в основу аналізу чинників впливу на діяльність підприємств ресторанного господарства та передумов формування ресурсного потенціалу зокрема. Першим етапом є визначення та аналіз чинників зовнішнього середовища прямого й опосередкованого впливу. Для цього проаналізуємо та встановимо основні тенденції таких показників: валовий внутрішній продукт; обсяг інвестицій в національну економіку; індекс інфляції; рівень доходів населення; середньомісячна заробітна плата; чисельність та зайнятість населення; світові показники розвитку ресторанного господарства, засоби та умови функціонування сфери послуг. Для здійснення аналізу

було узагальнено статистично-аналітичні дані за вказаними напрямами з офіційних джерел Державної служби статистики України та статистичної звітності Національного банку України [11–12] за період 2016–2018 рр. (рис. 2).

Аналізуючи дані рис. 2 слід зазначити, що в цілому макроекономічна ситуація в Україні демонструє тенденцію до зростання за більшістю показників, а саме відбулося зростання ВВП та доходів населення. Це пов'язано також із зростанням середньомісячної заробітної плати в два рази, прямих іноземних інвестицій. Звертає на себе увагу показник грошових переказів з-за кордону, який протягом аналітичного періоду збільшився. Для однозначної інтерпретації такої динаміки слід звернути увагу на зайнятість населення в цілому по країні, яка за останні роки скоротилася із одночасним скороченням загальної чисельності населення. Незважаючи на незначні темпи приросту цього показника, в масштабах мільйонної кількості населення, такий відсоток можна вважати суттєвим індикатором зміни суспільно-трудових настроїв та ризику зниження потенційного попиту для підприємств ресторанного господарства, що потребує детального вивчення. Поряд із цим слід відзначити істотне зростання індексу споживчих цін.

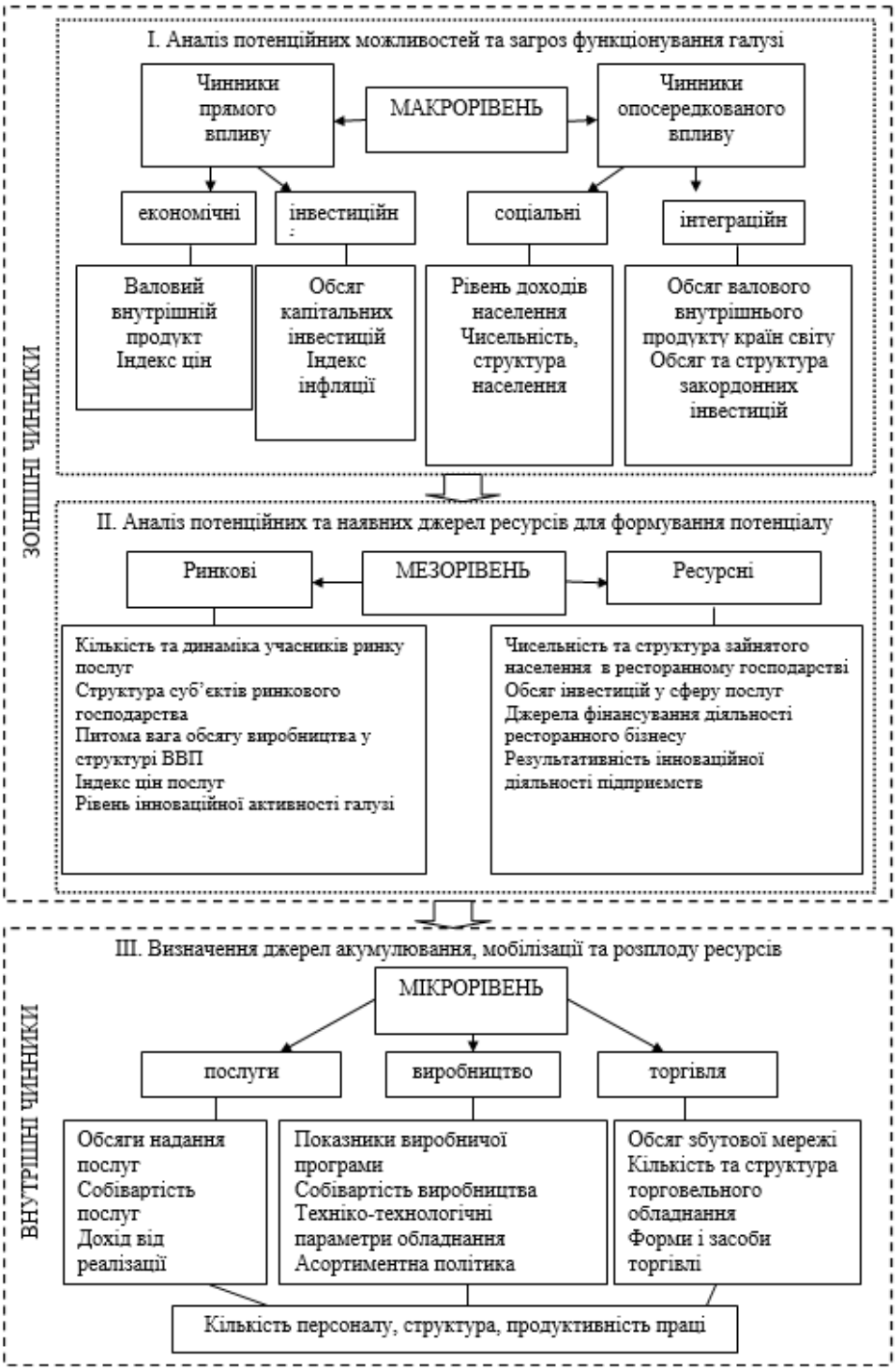

Рис. 1. Послідовність визначення та оцінювання чинників впливу на формування ресурсного потенціалу підприємств ресторанного бізнесу

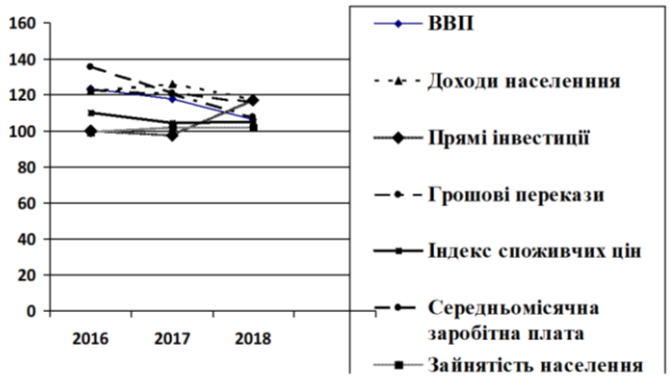

Рис. 2 Темпи росту основних макроекономічних показників за період 2016–2018 рр.

Аналіз тенденцій макропоказників виявив, що валовий внутрішній продукт (ВВП) та доходи населення мають стійку тенденцію до зростання протягом усього аналітичного періоду. Динаміка доходів населення має повільнішу динаміку зростання та демонструє скорочення темпів росту на кінець 2018 року. Такі тенденції пов'язані, в першу чергу, зі зростанням заробітної плати, а сповільнення доходів населення обумовлено щорічним зростанням індексу цін. Вивчаючи більш детально взаємозв'язок цих показників між собою, необхідно відмітити, що темпи зростання середньомісячної заробітної плати в цілому випереджають аналогічний показник індексу споживчих цін, що є сприятливим для формування позитивної тенденції купівельної спроможності. Однак слід відмітити уповільнення темпів зростання заробітної плати, що є тривожним індикатором формування негативних соціальних настроїв. Враховуючи, що показник індексу споживчих цін демонструє аналогічні зміни, уповільнення не є критичним. Суттєвим явищем в розподілі основних макроекономічних показників є сполучення притоку прямих інвестицій та сукупних грошових переказів в Україну, більшість аналітичних періодів інтенсивність фактичних грошових надходжень є вищою за прямі інвестиції.

За даними Національного банку України [12], понад 70% в структурі грошових переказів становить заробітна плата, нарахована закордоном. Тобто, незважаючи на позитивні тенденції зростання вітчизняного рівня середньої заробітної плати, динаміка відтоку населення з метою закордонного працевлаштування зберігається. Це обумовлює наявність та вплив не тільки економічних чинників на ситуацію, яка склалася.

У період 2016–2018 рр. детально простежуються такі загальні тенденції розвитку європейської економіки: скорочення зовнішнього товарообороту внаслідок локалізації економічних процесів всередині країн; зростання цін на виробництво послуг у зв'язку із функціональним обмеженням їх споживання й організації ресурсозабезпечення; скорочення зайнятості населення та, як наслідок, його перерозподіл у зв'язку із обмеженнями пересування трудового населення й напрямів міграції.

Однак, розглядаючи світові тенденції з позиції чинників впливу на діяльність окремих галузей національних економік, зокрема ресторанного господарства, доцільно відносити їх до зовнішніх чинників опосередкованого впливу, що визначають загальний економічний фон вітчизняної соціально-економічної системи. Тобто пролонгація виявлених тенденцій з великою вірогідністю буде спроектовано на національні економічні процеси із урахуванням галузевих й специфічних ознак вітчизняного функціонування. Тому, враховуючи таку галузеву особливість ресторанного господарства як надмірна чутливість до коливань соціально-економічних систем, неможливо встановити пріоритетність оцінювання та аналізу зовнішніх чинників. Тобто незважаючи на ієрархічний тип побудови послідовності, виділення першорядних або другорядних чинників неможливо. Враховуючи складність самого економічного явища як «ресурсний потенціал», усі сили впливу на підприємство можуть стати як можливостями залучення ресурсів, так і загрозами, що визначатимуть цілі формування його в майбутньому.

Зважаючи на ієрархічність розподілу, якісний та кількісний склад чинників впливу на формування ресурсного потенціалу, однозначно й достовірно визначити вплив кожного із них практично неможливо. Це обумовлюється одночасною дією різновекторних важелів, частина з яких, як показує попередній аналіз виникають і діють хаотично: одночасне застосування жорстких методів регулювання й обмеженості сфери послуг; суміжність економічних, політичних й соціальних чинників впливу.

Одночасно із цим ресторанне господарство як галузь неможна досліджувати та визначати як самостійний елемент глобальної економіки. Вона є елементом національної економіки, яка підвладна впливу загальнонаукової системи чинників [14]. Тобто на неї аналогічно з іншими галузями діють чинники макро-, мезо- та мікросередовища. Однак, як засвідчують результати проведеного аналізу, специфічною та не менш вагомою є дія також зазначених регуляторних заходів, які за своєю специфікою не можуть бути впорядковані та включені до запропонованої системи чинників впливу. Така хаотичність та нефіксований характер рушійних сих призвів автора до висновку, що регуляція ресторанного господарства як галузі, може бути описана принципами й базовими закономірностями теорії хаосу та порядку [15–16], згідно якої хаос –

детермінована нелінійна динамічна система, що може продукувати результати, які здаються випадковими. Хаотична система повинна мати фрактальну розмірність і виявляти чутливу залежність від початкових умов. Іншими словами, організація порядку у хаосі можлива за умови встановлення умовно-стійкого елемента навколо якого хаотично рухатимуться усі чинники та важелі. Прихильники цієї теорії наголошують, що еволюційні зміни будь-якої системи є наслідком хаотичності та невизначеності, яка супроводжує будь-який розвиток, і є результатом постійного підлаштування під них. Тобто усі сили, що вникають в економічному просторі є локально випадкові, але глобально детерміновані. Вони – фрактальні [16].

Таким чином, якщо прийняти ресурсний потенціал підприємств ресторанного бізнесу як фрактальну розмірність, що виявлятиме саму її наявність в економічному просторі, то традиційні чинники впливу макро-, мезо- та мікросередовища також будуть її частиною. Тобто політичні, соціальні, фінансові аспекти, ринок та його контрагенти, потенційні та наявні можливості суб'єктів національних економік виступатимуть невід'ємною частиною функціонування ресторанного бізнесу як галузі. І це все у сукупності утворюватиме ті самі початкові умови, базовий стан, на який діятиме сукупність регуляторних важелів, тенденцій й обставини. При цьому основним питанням залишається встановлення ступеню впливу вільних сил на фрактальну площину. У вирішенні цього питання слід погодитись із одним з провідних фахівців теорії хаосу й порядку Бенуа Мандельбротом, який стверджує, що фрактали з'явились у науці для вивчення природи, вони є інструментом для опису природних обсягів. Усе в природі хаотичне, подібне, відносне і невпорядковане [17]. Таким чином, це унеможливлює складання будь-яких економічних прогнозів. Спираючись на вищезазначене, вважаємо обґрунтованим застосування базових положень до сфери ресторанного бізнесу та підходів до формування його ресурсного потенціалу. Відтак, глобальні зміни будуть прямими чинниками впливу на світову торгівлю в однаковому ступені. Це також підтверджується фактом різноспрямованої дії чинників, які були включені до аналізу у цій роботі. Тобто сам факт їх наявності потрібно сприймати як константу в діяльності підприємств ресторанного бізнесу, а характер та терміни дії як силу впливу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Фрактальна площина включає чинники макро-, мезо- та мікросередовища, які є невід'ємною частиною функціонування галузі ресторанного господарства, а отже безпосередніми інструментами формування ринкового потенціалу різного ступеня дії (прямого, опосередкованого). При цьому на неї чинять вплив комплексні сили, які обумовлені: 1) еволюційними процесами соціально-економічних систем: розподіл, перерозподіл праці, трансформаційні зміни від локалізації до глобалізації і навпаки, структурні реорганізації галузей тощо; 2) світовим розподілом ресурсопотоків: глобальне скорочення ресурсів, обмеження споживання, зміна їх вартості та ролі у виробництві, перерозподіл між світовими економіками, циклічність використання, субституційність тощо; 3) соціально-психологічні настрої суспільства: тенденції до рівня витрат вільних коштів, ступінь ощадливості, структура витрат, акумулювання, фінансова грамотність й дисципліна; 4) непрогнозовані складові: форс-мажорні обставині, які виникають одномоментно та торкаються структурних економічних процесів, що не підлягають прогнозуванню з пролонгованим впливом. На основі запропонованої системи, глобальні сили впливу на формування ресурсного потенціалу проявляються у таких тенденціях: трансформація форм та методів споживання послуг, зокрема ресторанного господарства; скорочення зайнятості населення; зниження купівельної спроможності та зміна потенційного попиту сфери послуг; акумулювання коштів домогосподарств, їх географічна локалізація; обмеження міжнаціонального пересування ресурсів; перерозподіл ресурсів всередині галузі; реструктуризація (диференціація) процесів функціонування підприємств ресторанного бізнесу. Усі вказані питання будуть вирішуватись згідно представленої ієрархічної послідовності на основі обстеження й дослідження умов функціонування галузі та окремих підприємств всередині неї.

Література

1. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку [Текст] : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк ; Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.

2. Березін О.В. Завдання та механізми оптимізації структури потенціалу підприємства / О. В. Березін, Н.Б. Кушнір // Вісник національного університету водного господарства та природокористування: Зб. Наук. Праць. – Рівне: НУВГП, 2007. – Ч. 2, Вип.4. – С.20–27.

3. Збродська О. В. Чинники використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств на радіаційно забруднених територіях [Електронний ресурс] / О. В. Збродська // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. – 2011. – Вип. 557–558. – С. 116–123.

4. Чубка О.М. Класифікація та вплив чинників на ефективність функціонування оборотного капіталу машинобудівних підприємств / О.М. Чубка, О.М. Рудницька // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. – 2010. – № 669. – С. 158–166.

5. Маслак О. І. Особливості формування економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань / О. І. Маслак, Л. А. Квятковська, О. О. Безручко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 36–46.

6. Ареф'єва О.В., Харчук Т.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 71–76.

7. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / Н.С. Краснокутська. – К.: Видво ЦНЛ, 2005. – 352 с.

8. Чирва О. Г. Умови та чинники стратегічного управління ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. Г. Чирва. // Ефективна економіка. – 2016. – № 6. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5022

9. Ващенко Н. В. Чинники формування та ефективності використання потенціалу оборотних активів підприємства / Н. В. Ващенко, Ю. І. Максимович // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 330–335.

10. Лесик Л. І. Типологія видів і чинників формування економічного потенціалу підприємства / Л. І. Лесик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 271–278.

11. Економічна статистика. Національні розрахунки / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

12. Статистка зовнішнього сектору України // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#3

13. Economy and finance. Data base // Eurostat [Електронлий ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database

14. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент / Ф. Котлер; [пер. с англ. под ред. Л.А. Волковой]. – СПб.: Питер, 2000. – 752 с.

15. Кроновер Р. М. Фракталы и хаос в динамических системах: Пер. с англ. – М.: Пост-маркет, 2000. – 352 с.

16. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. – М.: Мир, 2000. – 336 с.

17. Mandelbrot B. Fractals: Form, Chance and Dimension. – W. H. Freeman, 1977.

References

1. Shubin O. O., Honcharuk Ya. A. (2007) “Internal trade: regional aspects of development”, L'viv: DonNUET. 404 p.

2. Berezin O.V., Kushnir N.B (2007) “Tasks and mechanisms for optimizing the structure of enterprise potential”. Visnyk natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia, Vol.4, pp.20–27

3. Zbrods'ka O. V. (2011) “Factors of using the resource potential of agricultural enterprises in radiation-contaminated areas”. Naukovyj visnyk Chernivets'koho universytetu. Ekonomika. Vol. 557-558., pp. 116–123.

4. Chubka O.M., Rudnyts'ka O.M. (2010) “Classification and influence of factors on the efficiency of working capital of machine-building enterprises”. Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Lohistyka. Vol. 669., pp. 158–166

5. Maslak O. I., Kviatkovs'ka L. A., Bezruchko O. O. (2012) “Features of formation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic fluctuations”. Aktual'ni problemy ekonomiky, Vol. 9. pp. 36–46

6. Aref'ieva O.V., Kharchuk T.V. (2008). “Economic principles of enterprise potential formation” Aktual'ni problemy ekonomiky. Vol.7., pp. 71–76.

7. Krasnokuts'ka N.S. (2005) Enterprise potential: formation and evaluation [Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka], K.: Vydvo TsNL. 352 p.

8. Chyrva O. H. (2016) “Conditions and factors of strategic management of resource potential of agricultural enterprises”. Efektyvna ekonomika. [Online], vol . 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_12

9. Vaschenko N. V., Maksymovych Yu. I. (2013) “Factors of formation and efficiency of use of potential of current assets of the enterprise”. Innovatsijna ekonomika. Vol. 6. pp. 330– 335

10. Lesyk L. I. (2013) “Typology of types and factors of formation of economic potential of the enterprise“, Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Vol. 23.12., pp. 271–278

11. State Statistics Service of Ukraine “Economic statistics. National settlement”, available at: http://www.ukrstat.gov.ua

12. National Bank of Ukraine , “External sector statistics of the National Bank of Ukraine”, available at: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#3

13. Eurostat. Data base “Economy and finance”, available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en

14. Kotler F. (2000) Marketynh, menedzhment [Marketing, management], SPb.: Pyter. 752 p.

15. Kronover R. M. (2000) Fraktaly y khaos v dynamycheskykh systemakh [Fractals and chaos in dynamical systems], M.: Postmarket. 352 p.

16. Peters E. Khaos y poriadok na rynkakh kapytala. [Chaos and order in the capital markets] M.: Myr, 2000.

17. Mandelbrot B. (1977) Fractals: Form, Chance and Dimension., W. H. Freeman.

Рецензія / Peer review : 05.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

УДК 65.01
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-365-368

СПІВАК С. М.
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто питання удосконалення системи управління конкурентоспроможністю підприємств. Здійснено аналіз основних підсистеми системи управління, на основі принципів забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності промислових підприємств. Проблема управління конкурентоспроможністю підприємства це комплексна, складна та багатоаспектна проблема, вирішення якої залежить від великої кількості як внутрішніх, так і зовнішніх факторів та створює безпосередній вплив на рівень економічного та соціального життя країни. При цьому рівень конкурентоспроможності підприємства характеризується фінансовими показниками та місцем підприємства на ринку і дозволяє оцінити його поточний та перспективний стан, вибирати оптимальний варіант управлінських рішень, що дозволить забезпечити ефективне функціонування підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, система управління конкурентоспроможністю, конкурентоспроможність підприємств, принципи та функції управління.

SERHII SPIVAK
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

IMPROVEMENT OF THE COMPETITIVENESS MANAGEMENT SYSTEM OF ENTERPRISES

The article considers the issue of improving the competitiveness management system of enterprises. The analysis of the main subsystems of the management system, based on the principles of ensuring the level of competitiveness of industrial enterprises. The problem of managing the competitiveness of the enterprise is a complex, complex and multifaceted problem, the solution of which depends on a large number of both internal and external factors and creates a direct impact on the level of economic and social life of the country. The level of competitiveness of the enterprise is characterized by financial indicators and the place of the enterprise in the market and allows to assess its current and future state, to choose the best management decisions that will ensure the effective functioning of the enterprise. The paper substantiates that the problem of economic support of the national producer in the context of market transformations provides: creation of conditions for internal accumulations; promoting the formation of sustainable markets; creating conditions for equalizing the opportunities of domestic and foreign enterprises. The leading role in the implementation of these measures should be played by the stimulating state policy in relation to national production. In the development of the tax system, the emphasis must be on the evolutionary path of reform. It provides for the improvement of the composition and structure of the tax system, the improvement of mechanisms for calculating and paying taxes, budget and tax revenues; stimulating the development of the country's economy as a whole.

The efficiency of the proposed system is determined by the final level of competitiveness of the enterprise, characterized by an effective competitiveness management system.

Keywords: competitiveness, management system of the competitiveness, competitiveness of enterprises, principles and functions of management.

Постановка проблеми

Діяльність промислових підприємств в сучасних умовах становлення ринкової економіки вимагає формування нових методів та механізмів із стабілізації фінансово-господарської діяльності та підвищення рівна конкурентоспроможності та пошуку нових конкурентних переваг, з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Україна у процесі євроінтеграції та виходу на міжнародні ринки повинна просуватися шляхом отримання доступу до світових ринків збуту через підвищення конкурентоспроможності підприємств та продукції. Проте для досягнення поставленої мети необхідно розвивати даний напрям діяльності через відсутність відповідного досвіду, невідповідність законодавчої системи, відсутність необхідних зв'язків та механізмів співпраці, а також підвищення якості виробленої продукції тощо. Іншою проблемою розвитку вітчизняних підприємств є втрата їх позиції і на вітчизняних ринках, через просування товарів іноземних підприємств, які мають ряд конкурентних переваг, зокрема: досвід конкурентної боротьби, значні фінансові та інші ресурси, систему лобіювання інтересів та ін. У сучасних умовах підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства дозволяє забезпечити ефективність функціонування та отримання високого прибутку. Тому питання щодо удосконалення системи управлінням конкурентоспроможністю підприємств є надзвичайно актуальними як для окремих суб'єктів господарювання, так і для економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз наукової літератури показав, що проблеми визначення конкурентоспроможності підприємств, регіону та забезпечення їх фінансової стабільності є надзвичайно актуальними і викликають значний теоретичний і практичний інтерес у вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема питаннями підвищення конкурентоспроможності підприємств займались такі вітчизняні економісти як: Г. Азоєв, П.

Зав'ялов, Ю. Іванов, О. Нефедова, С. Савчук, А. Челенков, А. Юданов та зарубіжні науковці – І. Ансофф, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томсон та інші. Проте велика кількість питань, що пов'язані з процесом формування ефективних механізмів та удосконалення системи управління конкурентоспроможністю підприємств залишаються невирішеними.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є аналіз та обґрунтування необхідності удосконалення системи управління конкурентоспроможністю промислових підприємств. Для досягнення поставленої мети у роботі запропоновано визначення поняття системи управління конкурентоспроможністю підприємства, визначено її структуру та основні елементи та підсистеми, а також запропоновано механізм підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

За умов ринкових трансформацій, що відбуваються в Україні гостро постає питання ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства та виробленої продукції. В загальному розумінні конкурентоспроможність підприємства визначається його здатністю виробляти та реалізовувати продукцію, яка за основними характеристиками є більш привабливою для споживачів, ніж продукція конкурентів. Тобто, конкурентоспроможним можна вважати те підприємство, яке протягом тривалого часу може залишатися прибутковим, конкурентоспроможність підприємства визначає його здатність до ефективної фінансово-господарської діяльності та забезпечення виробництва і реалізації конкурентоспроможної продукції.

Система управління конкурентоспроможністю на підприємстві – це сукупність заходів та механізмів, які за рахунок постійного введення інновацій, підвищення якості продукції, ефективності функціонування усіх структурних підрозділів, пошук нових ринків та каналів збуту здатна забезпечити високі показники діяльності на перспективу, враховуючи швидку зміну зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому для успішної діяльності підприємству необхідно розробити ефективну систему управління конкурентоспроможністю, яка здатна оперативно адаптуватися до змін, з метою забезпечення зростання фінансових показників.

Отже під ефективною системою управління конкурентоспроможністю підприємства розуміємо сукупність елементів та підсистем, що взаємодіють для досягнення поставленої мети, використовуючи спеціалізовані методи дії з врахуванням вимог зовнішнього середовища, забезпеченості ресурсами та можливостей підприємства. Підвищення конкурентоспроможності підприємства досягається шляхом:

- розробки стратегії та удосконалення системи управління підприємством;
- підвищення якості та конкурентоспроможності продукції;
- запровадження ресурсо- та енергоощадних технологій;
- розрахунок основних показників конкурентоспроможності підприємства та їх постійних моніторинг;
- оперативне регулювання змін прогнозованих показників тощо.

Ефективність роботи системи управління конкурентоспроможністю підприємства характеризується ефективними механізмами взаємозв'язку між усіма структурними елементами системи управління конкурентоспроможністю (рис. 1).

Всі підсистеми управління мають єдину мету – забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства, забезпечення стійкого ефективного функціонування шляхом створення нових конкурентних переваг. Важливе місце для досягнення цілей підприємства посідають принципи та механізми управління.

Основними принципами управління конкурентоспроможністю підприємства є:

- принцип системності управління;
- принцип цілісності - розгляд системи як єдине ціле та як підсистему для вищестоящих рівнів;
- принцип варіативності – наявність розробленої сукупності альтернативних варіантів розвитку подій;
- принцип порівнянності – аналіз та вибір найбільш ефективного та прибуткового рівня функціонування підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища;
- принцип розвитку конкурентних переваг, на основі аналізу сильних та слабких сторін об'єкта управління;
- принцип ринкової спрямованості – відповідність виробничої програми попиту та потребами ринку;
- принцип гнучкості – можливість оперативного реагування та адаптація до змін зовнішнього середовища;
- принцип етапності – весь процес реалізації стратегії діяльності підприємства розбивається на послідовні етапи, кожен з яких контролюється на відповідному рівні.

Таким чином процес ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства має включати наступні етапи: аналіз зовнішнього середовища, наявності та діяльності існуючих конкурентів в галузі й на ринку; діагностику основних показників конкурентоспроможності підприємства; конкурентне

позиціонування підприємства та порівняння його рівня з аналогічними підприємствами галузі; розробку концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства та їх реалізація.

Рис. 1. Система управління конкурентоспроможністю промислового підприємства

Висновки

В сучасних умовах функціонування підприємств особливо важливим завданням є процес удосконалення системи управління конкурентоспроможністю, що спрямований на покращення якості продукції, впровадження інноваційних рішень, пошуку нових каналів збуту тощо. Вивчення особливостей системи управління конкурентоспроможністю підприємства дозволило запропонувати напрями підвищення ефективності функціонування та зростання прибутковості, з можливістю оперативного адаптування до ринкових змін господарювання. При цьому основною метою процесу управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах ринкових трансформацій є проведення аналізу та оцінка потенційних можливостей підприємства та пошук резервів для поліпшення своїх позицій на ринку.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/5182/

2. Мунтіян В.І. Конкурентоспроможність національної економіки, як головний критерій економічної безпеки // Механізм регулювання економіки. - 2010. - № 2. - С. 23-43.

3. Конкурентоспособность продукции и предприятия (Буркинский Б.В., Лазарева Е.В., Агеева И.Н., Брыкалина С.В. и др.). Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2002. – 132 с.

4. В.А. Павлова, Р.В. Губарєв Система управління конкурентоспроможністю підприємства // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://duep.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10112.pdf

5. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. — 264 с

6. С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась, Т.В. Омельяненко., А.В. Вакуленко. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. - 527 с.

7. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с

References

1. Ansoff I. Strategicheskoe upravlenie / I. Ansoff [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/5182/

2. Muntiian V.I. Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky, yak holovnyi kryterii ekonomichnoi bezpeky // Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky. - 2010. - № 2. - S. 23-43.

3. Konkurentosposobnost produkcii i predpriyatiya (Burkinskij B.V., Lazareva E.V., Ageeva I.N., Brykalina S.V. i dr.). Odessa: IPREEI NAN Ukrainy, 2002. – 132 s.

4. A. Pavlova, R.V. Hubariev Systema upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva // [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://duep.edu/uploads/vidavnitstvo14-15/10112.pdf

5. Piddubnyi I. O. Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva / I. O. Piddubnyi, A. I. Piddubna. — Kh. : VD «INZhEK», 2004. — 264 s

6. S.M. Klymenko, O.S. Dubrova, D.O. Barabas, T.V. Omelianenko., A.V. Vakulenko. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstva: Navchalnyi posibnyk. – K.: KNEU, 2006. - 527 s.

7. Fathutdinov R.A. Upravlenie konkurentosposobnostyu organizacii: uchebnoe posobie / R.A. Fathutdinov. – M.: Izd-vo Eksmo, 2004. – 544 s.

Рецензія / Peer review : 04.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

УДК: 338.43:330.34
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-369-374

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
Чернігівський національний технологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті представлено організаційно-економічний механізм як інструментарій визначення пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки. Визначено наукові засади формування організаційно-економічного механізму упередження загроз економічній безпеці національної економіки, функціонування якого відповідно до поставлених цілей та завдань передбачає за результатами аналітичного оцінювання визначення методів, важелів та інструментів державного регулювання упередження загроз, стратегічного моніторингу, моделювання та прогнозування розроблення та реалізацію комплексу заходів превентивного характеру щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки та організацію їхнього виконання.

Ключові слова: організаційно-економічний, механізм, національна економіка, економічна безпека, розвиток, регулювання, інструментарій.

RUZHITSKY I.
Chernihiv National University of Technology

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM AS A TOOL FOR DETERMINING THE PRIORITY AREAS OF ECONOMIC SECURITY

The article presents the organizational and economic mechanism as a tool for determining the priority areas of economic security. The scientific bases of formation of organizational and economic mechanism of prevention of threats to economic security of national economy are defined, functioning of which according to the set purposes and tasks provides results of analytical estimation of definition of methods, levers and tools of state regulation preventive nature to ensure the economic security of the national economy and the organization of their implementation. Given the dynamism of the system of economic security of the state, we conclude that it is objectively necessary to periodically adjust the priority areas of economic security of the state and key measures to prevent and eliminate potential threats. Thus, the elimination of systemic and prevention of additional threats and minimizing their negative impact on the functioning of the economic system, the implementation of national economic interests, values and major socio-economic priorities is the responsibility of public authorities in shaping state economic policy. At the same time, the analytical support unit plays a crucial role in the formation of priority areas for ensuring the economic security of the national economy. external and internal information field of the national economic system, assessing the impact of threats and forecasting possible consequences in the medium and long term. Elimination of systemic threats and minimization of their negative impact in the context of implementation of certain areas of economic security of Ukraine will allow to move to the mechanism of threat prevention, including in the real sector of the economy by increasing economic activity, ensuring high economic growth, updating the material and technical base management, de-shadowing of the national economy, creation of an effective institutional infrastructure. Given the shortage of financial resources, a significant number of threats with the maximum level of impact on the overall state of economic security and all its components are concentrated in the financial sector, in particular in such components of financial security as debt, budget, currency and monetary.

Keywords: organizational and economic, mechanism, national economy, economic security, development, regulation, tools.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації пріоритетним завданням державної політики країн з відкритою економікою є формування надійної системи забезпечення економічної безпеки національної економіки, основоположними компонентами якої є упередження, нейтралізація та зниження негативного впливу загроз на рівень економічної безпеки держави. Незважаючи на актуалізацію проблем економічної безпеки, в Україні відсутня сформована теоретико-методологічна база економічної безпеки як на макро-, так і на мезо- та мікрорівні, а система забезпечення економічної безпеки національної економіки перебуває на стадії формування. З метою створення ефективної системи економічної безпеки України варто звернутися до міжнародного досвіду, а також досвіду провідних країн світу стосовно упередження та ліквідації загроз економічній безпеці національної економіки, який на сьогодні залишається малодослідженим. Розгляд цього питання саме в такій площині дозволить провести узагальнення виявлених переваг і недоліків у сфері забезпечення економічної безпеки для адаптації та імплементації дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки національної економіки до українських реалій у рамках формування ефективної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвих результатів у вирішенні проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки України досягли наступні науковці як О. Ареф'єва, О. Барановський, І. Бланк, З. Варналій, Т. Вахненко, Л. Волощук, М. Диба, Я. Жаліло, В. Захарченко, Г. Козаченко, І. Лютий, І. Мазур, В. Міщенко, В. Мунтіян, В. Опарін, Г. Тарасюк, Л. Фролова, С. Харічков, В. Шлемко, О. Шевченко.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державного регулювання економічної безпеки, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію регулювання економічної безпеки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в представленні структури та особливостей організації організаційно-економічного механізму як інструментарію визначення пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг основних макроекономічних показників та індикаторів соціально-економічного розвитку проводиться в рамках інформаційно-аналітичної складової механізму забезпечення економічної безпеки держави. Кінцевим результатом і основною метою діагностики економічної безпеки, ідентифікації й раннього виявлення загроз, оцінювання їх впливу на стан економічної безпеки є формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави.

Ефективне виконання завдань інформаційно-аналітичного підрозділу стратегічного моніторингу економічної безпеки держави дозволяє: по-перше, своєчасно виявляти чинники та умови, а також події, явища і процеси, що виникають у результаті соціально-економічних суперечностей, які є джерелами загроз, з подальшим оцінюванням ступеня їх впливу на стан економічної безпеки держави; по-друге, сформувати пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави, реалізація котрих відбувається через механізми нейтралізації реальних загроз та упередження потенційних; по-третє, оперативно скоригувати внутрішню й зовнішню економічну політику відповідно до стратегічних орієнтирів та пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави.

Відсутність науково обґрунтованого механізму виявлення загроз і формування на цій основі пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави є проявом фрагментарності теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки держави та відсутності системного підходу в цій сфері.

Застосування комплексного підходу на основі упередження й нейтралізації загроз через моделювання процесу їх виникнення, прояву та поширення дозволяє запропонувати структурно-логічну послідовність формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави, яку наведено на рис. 1.

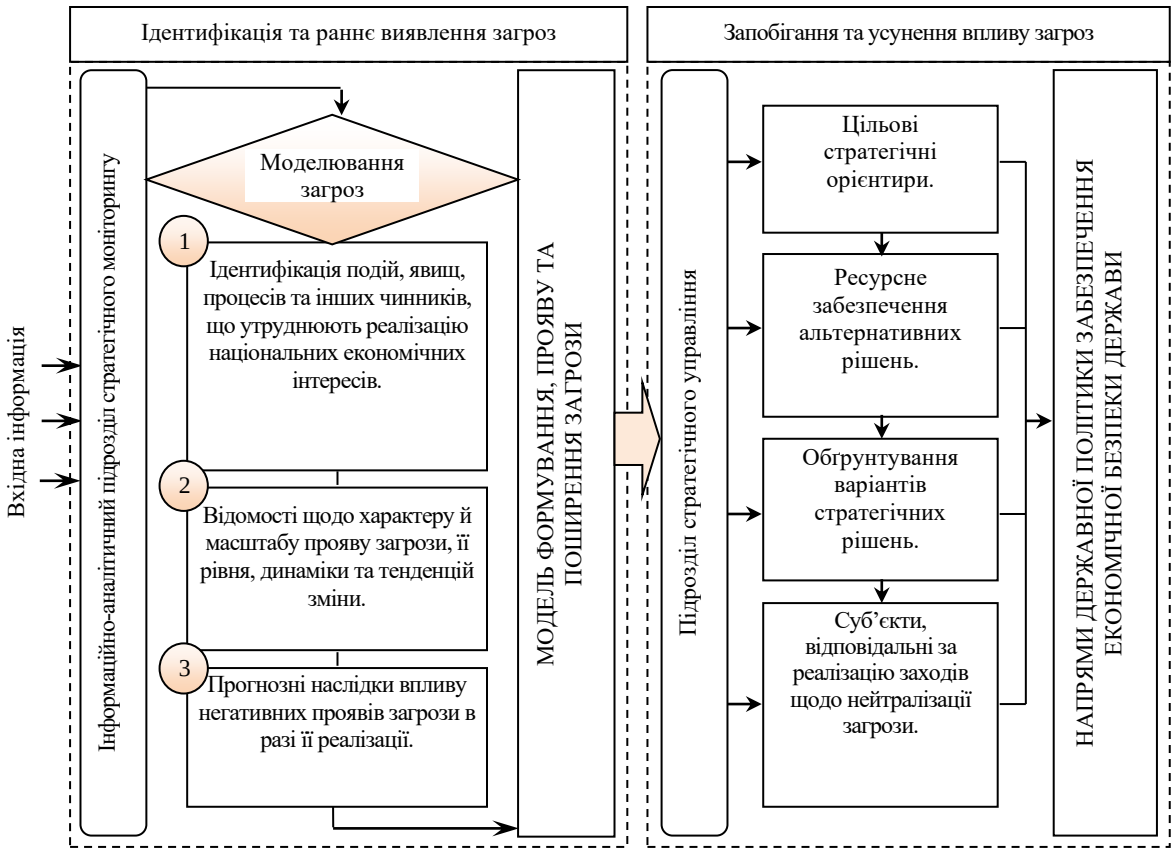

Рис. 1. Структурно-логічна послідовність формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави на основі упередження та нейтралізації загроз

Джерело: розроблено автором

Ключовим елементом стратегічного планування в процесі реалізації механізму забезпечення економічної безпеки держави є моніторинг вхідної інформації про зовнішні й внутрішні фактори, умови, явища, події та процеси соціально-економічного розвитку держави й розробленняа на цій основі моделі

формування, прояву та поширення загрози. Моделювання загроз передбачає ідентифікацію й раннє виявлення явищ, подій та процесів, які перешкоджають чи унеможливлюють реалізацію національних економічних інтересів. Модель має містити відомості щодо характеру й масштабу прояву загрози, її рівня, динаміки та тенденцій зміни, а також передбачає висвітлення прогнозних наслідків впливу негативних проявів загрози в разі її реалізації.

Результати стратегічного моніторингу загроз мають надходити до підрозділу стратегічного управління системи забезпечення економічної безпеки держави з метою формування пріоритетних напрямів державної політики забезпечення економічної безпеки держави в рамках запобігання поширенню потенційних загроз та усунення чи мінімізації негативного впливу виявлених реальних загроз.

Формування пріоритетних напрямів відбувається виходячи із цільових стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки держави, які мають бути законодавчо визначені в базових нормативно-правових актах з економічної безпеки держави. При обґрунтуванні варіантів стратегічних рішень визначаються суб'єкти, відповідальні за впровадження заходів щодо реагування на загрози, а також ресурсне забезпечення реалізації альтернативних напрямів державної політики.

Головним цільовим стратегічним орієнтиром при формуванні пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України необхідно визначити підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Згідно з класичною економічною теорією А. Сміта, економіка здатна до саморегулювання, а ринковий механізм за допомогою таких інструментів, як відсоткова ставка, гнучкі товарні й ресурсові ціни та інші стимулює економічних агентів до підвищення економічної активності та конкурентоспроможності продукції. Проте кейнсіанська революція довела необхідність втручання держави через її органи управління у функціонування ринкового механізму шляхом здійснення макроекономічної політики [1] з метою розвитку наукомістких, високотехнологічних галузей, через створення інституційних, економічних та організаційних умов для розширеного відтворення. Виходячи із цього державна економічна політика має бути спрямована на поліпшення макроекономічного середовища ведення бізнесу з метою підвищення економічної активності та розвитку підприємництва, стимулювання інноваційної діяльності в рамках упровадження інноваційної моделі розвитку та усунення інституційних деформацій, таких як корупція, рейдерство, тіньова економіка, непродуктивний відтік капіталу, економічна злочинність, що в сукупності є фундаментальною основою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Поглиблення спаду промислового виробництва, критичне гальмування економічної активності, збитковість підприємницької діяльності через зниження платоспроможного попиту населення, втрату інвестиційної привабливості України в умовах зовнішньої агресії й наявності значної кількості системних макроекономічних диспропорцій, бюрократичних перешкод підприємницькій діяльності та інституційних деформацій є причиною розгортання системної економічної кризи й формування критичного рівня економічної безпеки держави. Для виходу із ситуації, що склалася, необхідне системне реформування механізму забезпечення економічної безпеки держави на засадах випереджального управління за принципом індикативного планування й довгострокового прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки, що ґрунтується на ситуативному реагуванні на загрози, що вже виникли, передбачає їх ліквідацію та нейтралізацію негативного впливу від них. Проте в умовах значної кількості викликів, ризиків та загроз такий підхід є малоефективним, у зв'язку із чим виникає необхідність упередження загроз економічній безпеці національної економіки шляхом формування комплексу заходів превентивного характеру [2].

Згідно з авторським баченням упередження загроз економічній безпеці національної економіки – це процес реалізації уповноваженими органами державної влади та іншими суб'єктами економічної безпеки держави системи заходів, спрямованої на протидію поширенню загроз з метою запобігання їхнього негативного впливу на національну економіку.

Відповідно до такого концептуального підходу забезпечення економічної безпеки національної економіки відбувається в рамках стратегії економічної безпеки держави й передбачає формування й впровадження комплексу заходів з упередження потенційних загроз, спрямованого на розв'язання суперечностей, які виникають в процесі реалізації національних економічних інтересів. При досягненні таким шляхом задовільного рівня економічної безпеки національної економіки подальші заходи економічної політики проводяться в рамках реалізації тактичного механізму зміцнення економічної безпеки національної економіки та направлені на підтримку її належного рівня і його подальше підвищення [3].

На відміну від запропонованого підходу до забезпечення економічної безпеки національної економіки, в Україні поняття «забезпечення» та «зміцнення» економічної безпеки досить часто ототожнюються, що свідчить про несформованість теоретико-методологічних засад економічної безпеки держави й ускладнює процес формування управлінських рішень і практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки.

При цьому в Україні використовується так зване «пасивне» забезпечення економічної безпеки держави, яке ґрунтується на методі реагування на виклики, небезпеки і загрози в разі відхилення фактичних значень індикаторів економічної безпеки від їх безпечних рівнів, що вказує на ситуативне реагування, яке

дає можливість здійснювати ліквідацію загроз, що вже виникли, та мінімізацію їх негативного впливу на систему економічної безпеки держави.

Використання такого підходу до забезпечення економічної безпеки національної економіки під впливом значної кількості зовнішніх та внутрішніх ризиків і загроз являється однією із причин поглиблення системної економічної кризи в державі та функціонування національної економіки лише завдяки значній інерції. Тому формування якісно нового підходу до забезпечення економічної безпеки України набуває особливої актуальності в сучасних соціально-економічних умовах, виходячи із чого, розроблено концептуальну схему формування організаційно-економічного механізму упередження загроз економічній безпеці національної економіки на державному рівні [4].

Функції державного регулювання процесу упередження загроз покладаються на Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, серед яких організаційно-методичні (запровадження сучасних інформаційних технологій відповідно до потреб управління, удосконалення методології інформаційно-аналітичного забезпечення управління тощо), контрольні (забезпечення вірогідності, актуальності, своєчасності статистичної інформації; організація моніторингу відповідно до потреб управління), аналітичні (оцінювання рівня економічної безпеки, оцінювання ефективності й конкурентоспроможності національної економіки та її окремих галузей відносно міжнародних стандартів тощо), планування та прогнозування (моделювання загроз економічній безпеці національної економіки, формування державної програми-прогнозу економічного і соціального розвитку України на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу тощо).

Інструментарій державного регулювання процесу упередження загроз економічній безпеці національної економіки включає економічні (податкові ставки й пільги, трансферти, прямі бюджетні інвестиції, гранти, пільгове кредитування, облікова ставка, тарифи, валютні обмеження тощо), організаційні (державна підтримка, консультаційна допомога, сприяння кадровому забезпеченню, інформаційна підтримка тощо), інституційні (бюджетні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, аналітичні центри тощо), адміністративні (реєстрація, ліцензування, квотування, конкурси, тендери тощо) та нормативно-правові (рішення, розпорядження, накази, інструкції, стратегії, концепції, плани, прогнози, програми тощо) методи, важелі та інструменти.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є органом, який координує діяльність інституцій, що в межах своїх повноважень здійснюють реалізацію управлінських рішень із упередження загроз. До таких інституцій належать галузеві міністерства й інші органи виконавчої влади, Національний банк України та інші. Проте формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки національної економіки на основі уточнених даних блоку аналітичного забезпечення з використанням описаного вище інструментарію, прийняття відповідних управлінських рішень, моніторинг та контроль досягнутих результатів належить до виключної компетенції Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [5].

Представлена концептуальна схема формування організаційно-економічного механізму упередження загроз економічній безпеці національної економіки дозволяє здійснювати оперативне коригування державної економічної політики на основі збору та аналізу інформації про її результативність виходячи з ефекту зворотного зв'язку, отриманої від інститутів громадянського суспільства, що набуває особливої актуальності в умовах інтеграції національної економіки у світове господарство.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України державна економічна політика має бути спрямована на підвищення рівня кожного зі складників економічної безпеки держави на основі системного підходу до складного полісистемного явища економічної безпеки держави. Проте за результатами стратегічного моніторингу загроз економічній безпеці України було виявлено критичний стан окремих складових економічної безпеки України, а саме: інвестиційно-інноваційної, енергетичної, фінансової та соціально-демографічної.

Активізація інвестиційно-інноваційної діяльності передбачає формування сприятливого інвестиційного клімату та конкурентного середовища в усіх сферах економічної діяльності. У цьому контексті слід реалізувати комплекс заходів з ліквідації загроз в інвестиційно-інноваційній сфері, а саме:

– впровадження механізмів державно-приватного партнерства та прозорої регуляції інвестиційно-інноваційної діяльності;

– створення сприятливого інституційного й нормативно-правового середовища ведення бізнесу шляхом реального забезпечення прав власності інвесторів та усунення юридичної колізії між законодавчими актами й повноваженнями органів державної влади, а також скасування дублюючих функцій контролюючих органів;

– спрощення системи адміністрування та ліцензування підприємницької діяльності з переходом на виключно електронний режим надання адміністративних послуг;

– стимулювання зростання кількості суб'єктів підприємництва, зокрема малого й середнього, через інструменти пільгового кредитування інвестиційно-інноваційних проектів та податкового стимулювання їх реалізації;

– посилення мотивації суб'єктів економічної діяльності до створення на підприємствах інвестиційних фондів розвитку виробництва;

– розбудова фінансово-кредитної інфраструктури фінансування розвитку економічних агентів через створення інститутів розвитку (інвестиційних банків, фондів фінансово-кредитного сприяння, гарантійних фондів за кредитами) та сприяння реалізації інвестиційних проектів підприємств реального сектора економіки;

– стимулювання комерціалізації наукових досліджень і впровадження їх результатів у виробництво через формування відповідної ринкової інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів та ін.);

– формування стратегії інноваційного розвитку держави із залученням провідних науково-дослідних установ України та одночасним розвитком стратегічного міжнародного партнерства за ключовими напрямами інноваційної діяльності;

– формування ефективного законодавства та загальнодержавної інформаційної системи обслуговування ринку цінних паперів, що має забезпечити прямий безпосередній зв'язок між інвестором і об'єктом інвестування за принципами прозорості й доступності [6].

Натомість в Україні спостерігається неузгодженість та фрагментарність реформування реального сектора економіки й відсутність заходів зі створення інституційної інфраструктури забезпечення економічної безпеки держави.

В енергетичній сфері пріоритетними напрямами забезпечення економічної безпеки є:

– зниження енергетичної залежності національної економіки;

– зменшення енергоємності національної економіки;

– розвиток альтернативної енергетики;

– формування оптимальних запасів домінуючих енергетичних ресурсів (природного газу та кам'яного вугілля);

– зменшення втрат при транспортуванні й розподіленні енергії шляхом оновлення основних виробничих фондів паливно-енергетичного комплексу.

Реалізація коротко- та середньострокових заходів у межах визначених напрямів має відбуватися в рамках оновленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року з акцентом на розвитку альтернативної енергетики та зниженні енергоємності економіки, адже ефективність реформування енергетичного сектора залежить від системності та публічності енергетичної політики країни, а також прозорості відносин на паливно-енергетичних ринках.

В умовах дефіциту фінансових ресурсів значна кількість загроз із максимальним рівнем впливу на загальний стан економічної безпеки й усі її складові сконцентрована у фінансовому секторі, зокрема у таких складових фінансової безпеки, як боргова, бюджетна, валютна та грошово-кредитна. Виходячи з позицій ліквідації системних і додатково набутих загроз економічній безпеці держави в фінансовому секторі до основних напрямів державної економічної політики в рамках забезпечення економічної безпеки об'єктивно належать такі:

– зниження боргової залежності держави;

– забезпечення цінової стабільності та стабільності національної грошової одиниці;

– забезпечення сталого самовідтворювального процесу шляхом акумуляції достатніх обсягів фінансових ресурсів у банківській системі;

– комплексне й послідовне реформування грошово-кредитної системи;

– забезпечення відповідності податкової політики цілям соціально-економічного розвитку держави;

– децентралізація бюджетних відносин;

– розбудова фінансово-кредитної інфраструктури та послідовне формування всебічного законодавчого регулювання фінансових відносин.

Ліквідація системних загроз та мінімізація їх негативного впливу в контексті реалізації визначених напрямів забезпечення економічної безпеки України дозволить перейти до механізму упередження загроз, у тому числі в реальному секторі економіки шляхом підвищення економічної активності, забезпечення високих темпів економічного зростання, оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання, детінізації національної економіки, створення ефективної інституційної інфраструктури.

Висновки. З огляду на динамічність системи економічної безпеки держави доходимо висновку про об'єктивну необхідність періодичного коригування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки держави та ключових заходів із упередження й усунення потенційних загроз.

Отже, ліквідація системних й упередження додатково набутих загроз та мінімізація їх негативного впливу на функціонування економічної системи держави, реалізацію національних економічних інтересів, цінностей та основних соціально-економічних пріоритетів належить до компетенції державних органів влади у рамках формування державної економіної політики. При цьому вирішальне значення при формуванні пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки національної економіки відіграє блок аналітичного забезпечення, на який покладено функції оцінювання рівня економічної безпеки, ефективності

й конкурентоспроможності національної економіки та її окремих галузей, ідентифікації й моделювання системи реальних і потенційних загроз на основі виявлених тенденцій у зовнішньому та внутрішньому інформаційному полі національної економічної системи, оцінювання впливу загроз та прогнозування можливих наслідків у середньо- та довгостроковій перспективі.

Література

1. Мажула О.В. Критерізація економічної безпеки держави. Економіка та держава. 2015. № 11. С. 126-130.

2. Andruseac G. Economic security – new approaches in the context of globalization. URL: https://ceswp.uaic.ro/ articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf

3. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 336-340.

4. Артюшок К.А. Критерії та індикатори економічної безпеки і збалансованого розвитку регіону. Збалансоване природокористування. 2016. Вип. 3 С. 59-63.

5. Economic security for a better world. URL: https:/ /www.social$protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=8670.

6. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2011. Вип. 2. С. 46-57.

References

1. Mazhula, O. V. (2015), "Criteria for economic security of the state", Ekonomika ta derzhava, vol. 11, pp. 126-130.

2. Andruseac, G. (2015), "Economic security – new approaches in the context of globalization", available at: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_$ AND.pdf (Accessed 15 January 2017).

3. Sak, T. V. (2013), "Economic security of Ukraine: concept, structure, main tendencies", Innovatsiyna ekono$ mika, vol. 6, pp. 336-340.

4. Artyushok, K. A. (2016), "Criteria and indicators of economic security and balanced development of the region", Zbalansovane prirodokoristuvannya, vol. 3, pp. 59-63.

5. International Labour Organization (2004), "Economic security for a better world", available at: https:/ /www.socialprotection.org/gimi/gess/RessourcePDF. action?ressource.ressourceId=8670 (Accessed 20 December2017).

6. Gnilitska, L. V. (2011), "Analysis of methodological approaches to assessing the state and level of economic security of economic entities", Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. Seriya ekonomichna, vol. 2, pp. 46-57.

Рецензія / Peer review : 04.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

УДК 328.185
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-375-380

ПОПЕЛО О. В.
Чернігівський національний технологічний університет

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Стаття присвячена визначенню особливостей становлення та розвитку антикорупційної політики в Україні в період незалежності. Проаналізовано генезис та сутність поняття «корупція» у різних законодавчих актах. Визначено фактори, що впливали на формування антикорупційної політики незалежної України. Виділено та проаналізовано основні етапи становлення української антикорупційної політики. Визначено, що під час формування політики протидії корупції в Україні вагомим завданням виступало значення стратегії, тактики та заходів антикорупційної діяльності на відповідному історичному етапі. Встановлено, що ефективність української політики протидії корупції вимагає належного законодавчого забезпечення, функціонування дієвої системи державних органів та забезпечення належної координації антикорупційної політики.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, запобігання та протидія корупції, корупційна діяльність.

OLHA POPELO
Chernihiv National University of Technology

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF ANTI-CORRUPTION POLICY IN UKRAINE DURING INDEPENDENCE

The article is devoted to determining the peculiarities of formation and development of anti-corruption policy in Ukraine during the period of independence. The following research methods were used: historical retrospective to identify the main stages of formation of Ukrainian anti-corruption policy; systematization - to substantiate the factors influencing the formation of anti-corruption policy of independent Ukraine; synthesis and generalization to present the results and conclusions of the research. The purpose of the work is to substantiate the main stages of formation and formation of anti-corruption policy in Ukraine in the period of independence. In the article analyzed the historical genesis of the formation and development of anti-corruption policy in the period of independence. The genesis and essence of the concept of "corruption" in different legislative acts is analysed. Defined the factors influencing the formation of anti-corruption policy of independent Ukraine. The main stages in the formation of the Ukrainian anti-corruption policy were identified and analysed. It was determined that in the formation of anti-corruption policy in Ukraine, the importance of strategy, tactics and measures of anti-corruption activities at the relevant historical stage was an important task. It was found that the effectiveness of the Ukrainian anti-corruption policy requires proper legislative support, functioning of the effective system of state bodies and ensuring coordination of anti-corruption policy. The formed institutional and legal environment for the implementation of antitrust policy, despite legislative support and regulation, in the face of modern challenges and constant reform can be provided only with social awareness and civic responsibility of society. Therefore, the available results of social surveys, which indicate public opinion about the high level of corruption, should be taken into account in further transformations of state regulators to prevent corruption. The results obtained in the article are the basis for further research on the formation of the mechanism of public administration to prevent corruption in the authorities.

Key words. corruption, anti-corruption policy, prevention and counteraction of corruption, corrupt activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні реформаційні процеси в структурі державного управління потребують сприятливого інституційного та інвестиційного середовища та гарантування дотримання принципів відкритості, публічності, соціальної відповідальності та економічної ефективності. Забезпечення реалізації принципових позицій у історичному ракурсі структурних змін законодавчої бази неможливо проводити без дотримання антикорупційних стандартів. Антикорупційна політика при реформуванні державного сектору забезпечує відкритість розподілу владних повноважень. Проте на початкових етапах формування законодавчої бази, становлення інституційного середовища незалежної України корупція стала одним із ключових факторів впливу. Про незадовільні результати боротьби з корупцією свідчать також сучасні результати соціологічних опитувань. Зокрема, дослідження Київського міжнародного інституту соціології, проведене 15-18 жовтня 2021 року, показало, що 42,1% респондентів вважають головною причиною економічної кризи в Україні саме високий рівень корупції в державі. Зважаючи на масштаби негативного впливу корупції на розвиток економіки нашої країни, актуальним є дослідження процесу становлення та розвитку антикорупційної політики в незалежній Україні для вироблення подальшого вектору протидії корупції [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Історичний аспект становлення антикорупційної політики в Україні висвітлюється у наукових працях таких дослідників, як Ярошенко М.О., Задирака Н.Ю., Бусол О.Ю., Гурковський В.І. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Проте питання розвитку української антикорупційної політики потребує подальших досліджень саме в контексті виділення та обґрунтування окремих хронологічних етапів її становлення та розвитку.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних етапів формування та становлення антикорупційної політики в Україні періоду незалежності.

Виклад основного матеріалу

Протягом останніх 30 років проблема протидії корупційним правопорушенням неодноразово знаходила відображення в різних нормативно-правових актах, які з часом замінювали один одного. Історично, навіть після проголошення незалежності український інституційний простір не зазнав реформаційних трансформацій, зберігши норми радянського права у секторі регулювання корупційного законодавства. Зокрема, норми кримінальної відповідальності за корупційні злочини так і залишились регламентованими Кримінальним кодексом та Кодексом про адміністративні правопорушення, що були прийняті відповідно в 1960-у та 1984-у роках. В зазначених законодавчих актах сутність корупції розкривається через порівняння з хабарництво, перевищенням владних повноважень або зловживання службовим становищем [7, с. 17]. Зокрема, питання суспільної відповідальності за корупційні дії в Кримінальному кодексі розглядалися в розділі під назвою «Посадові злочини», що свідчить про вузький спектр та адміністративно-репресивні методи протидії корупції.

Вже в перші роки незалежності були зроблені кроки щодо інституалізації системної протидії корупції. В грудні 1992 року Верховна Рада створила Тимчасову депутатську комісію з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом. Вона фактично стала першою інституцією в Україні, яка мала у своїй діяльності антикорупційну складову. В червні 1993 року відповідна комісія стала діяти в парламенті на постійній основі. Крім того, в листопаді того ж року при Президентові було сформовано Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю [1, с. 119]. Таким чином можемо формалізувати становлення першого етапу антикорупційної політики (рис.1).

Кардинально нову сторінку в історії формування вітчизняної антикорупційної політики відкрило прийняття в жовтні 1995 року Закону України «Про боротьбу з корупцією». У документі вперше на законодавчому рівні наводилося визначення терміну «корупція», під яким розумілася «діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг». Стаття 7 Закону за корупційні діяння передбачала адміністративну відповідальність у вигляді штрафу. Документ хоч і не був досконалим, однак протягом наступних 18 років залишався стрижнем національної антикорупційної політики, хоча за цей час до нього 11 разів вносилися зміни [8].

У квітні 1997 року Президент Леонід Кучма своїм Указом затвердив Національну програму боротьби з корупцією, в якій вперше зазначалося, що прояви корупції негативно впливають на забезпечення національної безпеки держави. Також в документі наголошувалося на необхідності проведення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів з метою виявлення криміногенних чинників у законодавстві та на відсутність звітності щодо боротьби з корупцією. У квітні 1998 року новим Указом Президента була затверджена перша вітчизняна антикорупційна стратегія — Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 роки. Вперше в нормативно-правовому акті виокремлювалися форми (види) корупційних діянь, визначалося, що боротьба з ними має базуватися на поєднанні профілактичних, правоохоронних і репресивних заходів, однак пріоритет має надаватися саме профілактичним заходам. Крім того, пропонувалося розділити антикорупційні заходи на невідкладні короткострокові, у тому числі надзвичайного характеру, довгострокові та постійного характеру. Серед профілактичних заходів Концепції виділялися соціальні, політичні, економічні, правові, економічні, організаційно-управлінські та соціально-психологічні [4, с. 117].

На міжнародній арені національна антикорупційна політика була започаткована з 1999 р., коли Україна підписала Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією. В результаті її підписання в державі розпочалося формування міжгалузевої організаційно-правової системи боротьби з «тіньовим» сектором економіки та корупцією [3, с. 278].

Важливу роль в розвитку антикорупційного законодавства відіграло прийняття нового Кримінального кодексу України в квітні 2001 року. Відповідальність за корупційні правопорушення передбачалася статтями, розміщеними у Розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Зокрема, в випадках одержання державним службовцем неправомірних вигід, укладення і підтримка якихось пропозицій чи прийняття обіцянок максимальна санкція передбачала 10 років позбавлення волі.

Починаючи з 2003 р. Україна шляхом корегування впливу факторів на корупційне середовища ввійшла до Антикорупційної мережі для Східної Європи і Центральної Азії. Такий крок передбачав розроблення нової законодавчої бази, а також визначав потребу у зосередженні уваги на протидії корупції для визначення негативних факторів, що впливають на формування сприятливого середовища для корупції.

Серед важливих документів цього етапу варто зазначити Укази Президента «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади», а також «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією», котрі розкрили нормативні засади посилення антикорупційного контролю і відповідальності.

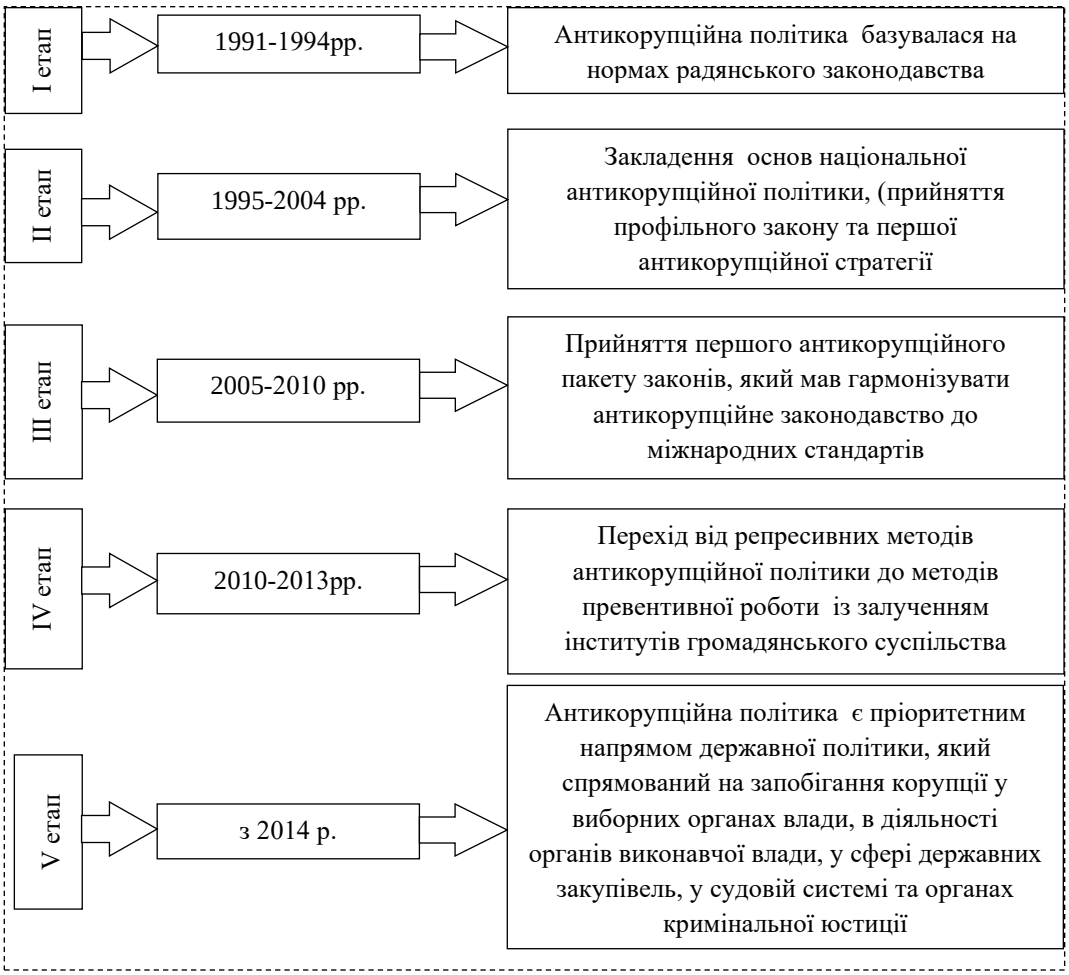

Рис. 1. Етапи становлення антикорупційної політики в Україні*

*Джерело: авторська розробка

Третій етап розвитку системи запобігання та протидії корупції в Україні припав на 2005-2010 рр. У 2005 р. у Програмі Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» був окремий розділ «Подолання корупції». Цей факт підкреслював розуміння проблеми та намагання боротися з нею з боку виконавчої влади. Підтвердженням цього є й утворення у структурі Міністерства юстиції України інституту Урядового уповноваженого по боротьбі з корупцією та відповідального секретаріату, який забезпечував його діяльність [3, с. 279].

Формалізація державної політики щодо трактувань і інструментарію регулювання, реагування, мінімізації негативних впливи на соціально-економічний розвиток була реалізована у Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» (2006 р.) [12]. Вона передбачала формування дієвої системи запобігання та протидії корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків. В документі визначалися характерні риси корупції, а хабарництво відносилося до найпоширеніших корупційних діянь. Також наголошувалося на необхідності забезпечення доброчесності в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, окреслювалися корупційні ризики в роботі виборних органів, судів та заходи з подолання вказаних ризиків. Окремо увага приділялася проблемам у виявленні фактів корупції інститутами громадянського суспільства та правоохоронними органами, а також пропонувалися заходи підвищення ефективності їх діяльності. Також у вересні 2006 році Верховна Рада прийняла Закон про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції. Україна взяла на себе зобов’язання реформувати законодавство у сфері протидії та боротьби з корупцією [2, с. 17]. Зокрема, антикорупційна політика спрямовувалась уже на регулювання відповідальність в приватно-правовому секторі за корупційні дії. Внаслідок ратифікації Конвенції врегульовано роль суб’єктів корупційного правопорушення юридичні та фізичні особи, котрі, пропонуючи корупційні схеми або формуючи протиправні пропозиції, також здійснюють незаконні дії. Однак у зв'язку із затримкою в адаптації вітчизняного антикорупційного законодавства Конвенція ООН проти корупції в Україні вступила в дію лише в 2010 році.

У вересні 2006 р. до Верховної Ради України подали великий пакет антикорупційних законів. Проєкт Закону «Про засади запобігання та протидії корупції» визначав головні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних

осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Проєкт Закону «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» встановлював відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення їх до відповідальності. Ще один законопроєкт передбачав зміни щодо притягнення до кримінальної відповідальності за заявою юридичної особи, корупційні адміністративні правопорушення, злочини у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [15, с. 40]. Однак розгляд цих законопроєктів розтягнувся на три роки. Їх було ухвалено 11 червня 2009 року, проте в дію вони так і не вступили, і 21 грудня 2010 р. Верховна Рада України визнали їх такими, що втратили чинність.

Четвертий етап формування системи запобігання та протидії корупції розпочався в 2010 році із поданням на розгляд Верховної Ради нового пакету антикорупційних законів. В наступному році було ухвалено закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Законодавчі норми базувались на світових антикорупційних засадах – положеннях Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної та Цивільної конвенцій про боротьбу з корупцією, 20 керівних принципах боротьби з корупцією. Також було враховано рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO) та рекомендації, визначені в межах реалізації Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією Антикорупційної мережі для країн Східної Європи й Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку [5, с. 275]. Важливою рисою прийнятого в 2009-2011 роках законодавства стала заміна виключно репресивних методів роботи на адаптовану у світі превенційну роботу із залученням інститутів громадянського суспільства, а лише потім передбачалось застосування репресивної складової відповідальності за корупцію.

Наприкінці 2011 р. також було затверджено Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр [7, с. 115]. Її головною метою визначалося зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції. Однак реалізувати положення цього документа на практиці так і не вдалося, а зростання рівня корупції, у тому числі і у вищих щаблях влади, стало однією з причин Революції Гідності.

П'ятий етап розвитку антикорупційної політики України розпочався із прийняттям 14 жовтня 2014 року вже третього за рахунком антикорупційного пакету законопроектів: «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки» [11], «Про Національне антикорупційне бюро України». Перший закон із списку визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Відповідно до Закону «Про запобігання корупції» було створено Національне агентство з питань запобігання корупції - центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» дозволило створити новий державний правоохоронний орган, завданням якого визначено боротьбу з кримінальними корупційними правопорушеннями, скоєними вищими посадовцями, які вповноважені виконувати державне чи місцеве самоврядування, і є загрозою для національної безпеки [13].

12 листопада 2015 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про Державне бюро розслідувань». Відповідно до нього було створено новий центральний орган виконавчої влади, який провадить правоохоронну роботу, щоб запобігти, виявити, припинити, розкрити й розслідувати злочини, які скоєні службовими особами, які перебувають на особливо відповідальному місці, окрім правопорушень, які відносяться до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України; злочинів, скоєних службовими особами Національного антикорупційного бюро України [9].

У 2016 році створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноважений на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні.

У червні 2018 року було ухвалено закон «Про Вищий антикорупційний суд». Його завданням визначено здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства.

Сформоване інституційне та правове середовище реалізації антимонопольної політики, попри законодавчу підтримку і урегульованість, в умовах сучасних викликів та постійного реформування може бути забезпечене лише при соціальній усвідомленості та громадянській відповідальності суспільства. Тому наявні результати соціальних опитувані, котрі свідчать про суспільну думку щодо високого рівня корупції, необхідно враховувати при подальших трансформаціях держаних регуляторів запобігання корупції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, процес генезису вітчизняного антикорупційного законодавства за роки незалежності пройшов кілька етапів. Упродовж першого періоду (1991-1994 роки) боротьба з корупцією базувалася на нормах радянського законодавства. Під час другого етапу (1995-2004 роки) розпочалося формування основ національної антикорупційної політики, у тому числі поява першого профільного закону та першої антикорупційної стратегії. Одночасно розпочалося поступове наближення до міжнародних стандартів у цій сфері. Третій період (2005-2010 рр.) позначився прийняттям першого великого антикорупційного пакету законів, який мав наблизити вітчизняне законодавство до міжнародних стандартів, однак на повну силу запрацювати воно не встигло. Четвертий період (2010-2013рр.) відзначено прийняттям другого антикорупційного пакету законів, який закріпив перехід від виключно репресивних методів роботи на адаптовану у світі превенційну роботу із залученням інститутів громадянського суспільства. Водночас задекларовані в Національній антикорупційні стратегії на 2011-2015 рр. цілі виконати так і не вдалося. Останній п'ятий етап розпочався в 2014 році і триває досі. Він позначений вдосконаленням та продовженням адаптації вітчизняного законодавства у сфері протидії корупції до міжнародних норм та завершенням формування системи антикорупційних інституцій, представлених Національним агентством з питань запобігання корупції, Національним антикорупційним бюро, Державним бюро розслідувань, Вищим антикорупційним судом та Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Отже, за роки незалежності вітчизняне антикорупційне законодавство зазнало відчутних змін і продовжує свою трансформацію і надалі.

Література

1. Береза, О. Д. (2014). Формування та особливості інституційної основи антикорупційної політики України. Наукові праці Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 4. 116-122.

2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. К.: Ін Юре, 2014. 564 с.

3. Горган О. Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 2 С. 277-280.

4. Гурковський В. І. Шляхи реалізації антикорупційної політики України. Публічне урядування. 2016. № 4. С. 110-124.

5. Задирака Н. Ю. Шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні. Форум права. № 2. С. 274-277.

6. Індекс сприйняття корупції-2019. URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/

7. Новак А. М. Історико-теоретичні основи формування національної антикорупційної політики в Україні в 1991-2017 роках. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. Т. 29(68), № 4. С. 13-19.

8. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-вр#Text.

9. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

10. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

11. Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text.

12. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»: Указ Президента України від 11 вересня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/2006#Text

13. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18

14. Ярошенко М. О. Еволюція антикорупційного законодавства в Україні в період незалежності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2016. Вип. 31. С. 38-44.

References

1. Bereza, O. D. (2014). Formuvannia ta osoblyvosti instytutsiinoi osnovy antykoruptsiinoi polityky Ukrainy. Naukovi pratsi Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. № 4. 116-122.

2. Busol O. Yu. Protydiia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini u suchasnyi period: monohrafiia. K.: In Yure, 2014. 564 s.

3. Horhan O. L. Istorychni aspekty borotby z koruptsiieiu v Ukraini. Porivnialno-analitychne pravo. 2015. № 2 S. 277-280.

4. Hurkovskyi V. I. Shliakhy realizatsii antykoruptsiinoi polityky Ukrainy. Publichne uriaduvannia. 2016. № 4. S. 110-124.

5. Zadyraka N. Yu. Shliakhy stanovlennia antykoruptsiinoho zakonodavstva v Ukraini. Forum prava. .№ 2. – S. 274-277.

6. Indeks spryiniattia koruptsii-2019. URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/

7. Novak A. M. Istoryko-teoretychni osnovy formuvannia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini v 1991-2017 rokakh. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia. 2018. T. 29(68), № 4. S. 13-19.

8. Pro borotbu z koruptsiieiu: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 1995 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-vr#Text.

9. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan: Zakon Ukrainy vid URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

10. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

11. Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014–2017 roky: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text.

12. Pro Kontseptsiiu podolannia koruptsii v Ukraini "Na shliakhu do dobrochesnosti": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 veresnia 2006 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/2006#Text

13. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18

14. Iaroshenko M. O. Evoliutsiia antykoruptsiinoho zakonodavstva v Ukraini v period nezalezhnosti. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 18: Ekonomika i pravo. 2016. Vyp. 31. S. 38-44.

Рецензія / Peer review : 07.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

УДК 338.439.6:[330.15:338.432]
DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-381-390

ПРОХОРЧУК С. В., ЯГОДЗІНСЬКА А. С.
Міжнародний університет бізнесу і права

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті визначено ключові аспекти взаємозв'язку ЦСР з продовольчою безпекою та сільським господарством. Проведені дослідження доводять, що в Україні спостерігаються значні коливання індексів продукції сільського господарства та відмінності у темпах їх росту у розрізі галузей сільського господарства. Значно меншими є ці коливання у розрізі категорій господарств та регіонів. Тобто, на кінцеві індикатори значний суттєвий вплив матимуть будь-які зрушення у структурі виробництва продукції за галузями. Встановлено переважаючий вплив продуктивності галузі рослинництва на продуктивність сільського господарства в цілому, навіть у регіональному аспекті, не зважаючи на спеціалізацію областей. Встановлена необхідність збільшення в Україні сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом. Станом на початок 2018 року частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України становить лише 1,0 %. Індекси цін на продовольство протягом досліджуваного періоду значно коливаються, що має негативний вплив як для споживачів, так і виробників.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, система продовольчого забезпечення, сталий розвиток аграрного сектору, рівень споживання населення, глобальні цілі розвитку країни.

SVITLANA PROKHORCHUK, ANNA IAGODZINSKA
International University of Business and Law

RESEARCH OF PREREQUISITES FOR FORMATION OF FOOD SUPPLY SYSTEM IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR

The key aspects of the relationship between the GSW and food security and agriculture have been identified: GSW1 - 79.5% of rural residents consider themselves poor; GSW2 - unbalanced diet due to ineffective agricultural policy; CSW3 - 27% of children under 5 years of age are overweight; high rates of overweight among adults; GSW4 - unhealthy diet in IGSE of Ukraine (less than 40% of kcal and less than 27% of animal protein requirements); GSW5 - women in the agricultural sector receive 20% lower wages and less access to land; GSW6 - wasted consumption of fresh water in the industry (2%), growth in the volume and share of fresh water under irrigation; GSW7 - 13% of total greenhouse gas emissions in the industry are useless; GSR8 - lifting the moratorium on the sale of agricultural land will provide economic growth of 0.5-1.5% per year; GSD9 - increase in the share of agriculture in airborne forces while reducing the share of industry and infrastructure; GSD10 - land reforms will help reduce inequalities between rural and urban residents; GSW11 - social cohesion and cultural traditions of the rural population are under threat; GSW12 - zero losses will provide up to 50% coverage of the existing consumption deficit; GSW13 - droughts and downpours will require significant changes in agricultural technologies; GSW14 - the defining role of agriculture in the extraction of water resources in inland waters; GSW15 - Ukraine ranks second in the world in terms of plowed territory; GSW16 - lack of attention to food security may lead to instability in the future; GSW17 - Ukraine can help solve the problems of overcoming world hunger.

Studies show that in Ukraine there are significant fluctuations in agricultural production indices and differences in their growth rates in terms of agricultural sectors. These fluctuations are much smaller in terms of categories of farms and regions. That is, any changes in the structure of production by industry will have a significant impact on the final indicators. The predominant influence of crop productivity on agricultural productivity in general, even in the regional aspect, has been established, despite the specialization of regions. The need to increase agricultural land in Ukraine under organic production has been identified. As of the beginning of 2018, the share of agricultural land under organic production in the total area of agricultural land in Ukraine is only 1.0%. Food price indices fluctuate significantly during the study period, which has a negative impact on both consumers and producers.

Key words: sustainable development goals, food security system, sustainable development of the agricultural sector, the level of consumer consumption, global development goals.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Продовольство та сільське господарство стоять сьогодні на роздоріжжі. За останні десятиліття було зафіксовано значне поліпшення продуктивності сільського господарства для задоволення попиту на продовольство зростаючого світового населення. Але цей прогрес суттєво збільшив соціальні та екологічні втрати: дефіцит води, деградацію ґрунту, перенавантаження екосистеми, втрата біорізноманіття, зменшення рибних запасів та лісового покриву, високий рівень викидів парникових газів. Виробничий потенціал природних ресурсів не встигає відновлюватись. Сьогодні 815 мільйонів людей голодують, що свідчить про розбалансованість системи продовольчого забезпечення [1].

Аналіз досліджень та публікацій

Вагомий внесок у розвиток теорії та практичних рекомендацій щодо формування системи продовольчого забезпечення відповідно до цілей сталого розвитку, зроблено як вітчизняними, так і іноземними науковцями, зокрема: Басюркіна Н.Й., Довгаль О.В., Ігнатенко М.М., Коваленко О.В., Копитко В.І., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В., Мостова А.Д., Мудрак Р.П., Надвиничний С.А.,

Осадчук І.В., Павлов О.І., Прунцева Г.О., Островський І.А., Можайкіна Н.В., Скрипник І.М., Юзефович А.Е., Яремчук Н.В. та ін. Разом з тим, глобалізація та динамічність розвитку сучасного світу постійно ставлять нові виклики щодо продовольчого забезпечення населення, вирішення яких неможливе традиційними способами і потребує нових підходів та механізмів. Вищезазначене обумовлює актуальність теми, що визначає мету та завдання дослідження.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження передумов формування системи продовольчого забезпечення в умовах сталого розвитку аграрного сектору, обґрунтовано тенденції її розвитку. Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження були поставлені завдання: проаналізувати сучасні передумови досягнення ЦСР 2030 в Україні, розкрити аспекти взаємозв'язку ЦСР з продовольчою безпекою та аграрним сектором, дослідити вплив продовольства та аграрного сектору у досягненні ЦСР 2030.

Виклад основного матеріалу дослідження

Шлях до інклюзивного процвітання чітко визначений Порядком денним сталого розвитку до 2030 року [2]. Для подолання складних викликів, з якими стикається світ, потрібні трансформаційні дії, прийняття принципів сталості та подолання першопричин бідності та голоду. Продовольство та сільське господарство можуть допомогти досягти ЦСР (рис. 1): правильно харчуючись, діти можуть вчитися, люди – вести здорове і продуктивне життя, а суспільства – процвітати; сільське господарство, що охоплює рослинництво, тваринництво, рибне господарство та ліси, є найбільшим роботодавцем у світі, найвагомішим економічним сектором для багатьох країн і, при цьому, забезпечує основне джерело продовольства та доходів для бідних [1].

Від подолання бідності та голоду до реагування на зміни клімату та збереження природних ресурсів – продовольство та сільське господарство лежать в основі Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року [2] (рис. 2).

Проблеми, які постають	Завдання та дії, які слід виконати	ЦСР, які досягаються
Зростання попиту на продовольство	Збільшити інвестиції в сільське господарство. Побудувати ринкову інфраструктуру та вдосконалити суспільні блага, щоб підвищити продуктивність та доходи сільських мешканців	ЦСР 1.2.9.10
Посилення конкуренції за природні ресурси	Стале управління лісами, океанами, водою, сушею та ґрунтом та сприяння екосистемному підходу для отримання більшої кількості продукції сільського господарства з меншим витратами ресурсів	ЦСР 2,6,13,14,15
Понад 820 млн. все ще голодують	Створити системи соціального захисту для поліпшення доступу до продуктів харчування, таких як шкільне харчування та грошові субсидії. Без харчування люди не можуть вести здорове та продуктивне життя	ЦСР 2,6,13,14,15
Недоїдає кожен третій житель планети	Сприяти політиці в галузі харчування, включаючи освіту. Перейти на технології виробництва та споживання, що сприяють біорізноманіттю та довгостроковій користі для здоров'я	ЦСР 2,3
Значні обсяги втрат продовольства та відходів	Покращити функціонування ринків продовольчих товарів та обмежити волатильність цін на продовольство. Зробити харчові системи більш ефективними, інклюзивними та стійкими	ЦСР 2,7,12,17
4 з 5 бідних живуть у сільській місцевості	Розробити стратегії росту в інтересах бідних у сільській місцевості, зосередивши увагу на дрібних фермерах	ЦСР 2,7,12,17
Зростання нерівності як всередині, так і між країнами	Вирішити основні причини нерівності. Надати бідним людям доступ до охорони здоров'я, освіти, землі, фінансів та нових технологій	ЦСР 1,2,10,17
Збільшення викидів парникових газів посилює зміни клімату	Трансформувати сільське господарство так, щоб воно сприяло зниженню викопного палива	ЦСР 2,7,13,17
Зміни клімату ставлять під загрозу виробництво їжі	Прийняти цілісні підходи, такі як агроекологія, агролісомеліорація, екологічно безпечне та природоохоронне ведення сільського господарства	ЦСР 2,7,13,17
Конфлікти та кризи стають все більш затяжними	Побудувати стійкі сільські громади, які будуть в змозі протидіяти потрясінням, кризам та катастрофам. Вирішити проблеми з міграцією	ЦСР 1,2,10,16
Зростання спалахів хвороб та зараження шкідниками посівів	Встановити найкращі практики щодо запобігання захворюванням та стійкості до антимікробних препаратів, які загрожують рослинництву та тваринництву, охороні здоров'я та торгівлі	ЦСР 2,3,8,17
Глобалізація збільшує попит на інформацію, технології та участь	Побудувати установи та механізми, які забезпечать міжнародні норми, стандарти та дані, та сприяти співпраці між країнами та партнерами	ЦСР 2,16,17

Рис. 1. Позитивний вплив продовольства та сільського господарства у досягненні ЦСР-2030
Джерело: за даними ФАО [1]

ЦСР1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди. Згідно національної методології Світового банку для України коефіцієнт бідності в Україні у 2018 році становив 1,3 % (рис. 3). Показники помірного та верхнього рівнів бідності в Україні за методикою Світового банку знижуються, причому коефіцієнт верхнього рівня бідності (питома вага людей, які живуть на суму 3,21-5,50 дол. США в день) з 2002 по 2016 роки зменшився в сім разів. Проте, Світовий банк не дає дані у розрізі сільського та міського населення.

За проведеними розрахунками встановлено: фактичний рівень бідності значно вищий від показників, розрахованих за методикою Світового банку; рівень бідності сільського населення, як за рівнем грошових, так і за рівнем загальних доходів, вищий рівня бідності населення у великих містах; динаміка зниження рівня бідності сільського населення вдвічі повільніша від темпів зниження рівня бідності населення, яке проживає у великих містах; найбільший розрив між сільським та міським населенням спостерігається в категорії критичного рівня бідності.

Відповідно до ЦСР1 рівень бідності визначається як критичний (проживання на суму менш ніж 1,90 дол. США на день), помірний (проживання на суму 3,20 дол. США на день) та верхній (проживання на суму 5,50 дол. США на день). Коефіцієнт бідності в 1,90 дол. США – це відсоток населення, яке проживає на суму менше, ніж 1,90 дол. США на день за міжнародними цінами 2011 року. Аналогічно визначаються коефіцієнти бідності в 3,20 та 5,50 дол. США на день.

Рис. 2. Ключові аспекти взаємозв'язку ЦСР з продовольчою безпекою та сільським господарствомДжерело: * узагальнено автором за даними [3, 4]

**розроблено автором

Рис. 3. Рівень бідності в Україні за національними рахунками та верхній рівень бідності в 5,50 дол. США на день за даними Світового банку, %

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку [5]

ЦСР2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Дослідження вітчизняних науковців Лагодієнка В.В., Лагодієнко Н.В., Мудрака Р.П., свідчить про неповноцінне забезпечення порогових значень та норм споживання окремих видів продовольства [7, 8]. Встановлено низький рівень показника калорійності раціону населення за окремими роками дослідження, відмічена продовольча залежність за окремими групами тваринницької продукції (м'ясо, молоко, рибопродукти тощо. Встановлено, що багато проблем із рівнем забезпечення населення продовольчими ресурсами пов'язано не лише із-за його низької купівельної спроможності, а напряму ще й пов'язано із низьким рівнем виробництва окремих груп продовольчої продукції.

Значно вищими є показники забезпеченості українців власним виробництвом зернових культур, картоплі та овочів: по цих культурах встановлено значний надлишок виробленої продукції порівняно з потребою у споживанні за раціональними нормами.

Ще більше питань викликає оцінка індикаторів співвідношення виробництва, споживання та потреби цукру та олії в Україні. Слід нагадати, що олійні культури та соняшник, які є основною складовою виробництва олії, є виснажуючими культурами, а високі показники обсягів виробництва досягнуто, в першу чергу, через значну їх питому вагу у загальній структурі посівів (відповідно 32,4 та 22,1% у 2018 році; площа посіву з 1990 року зросла відповідно у 5 та 4 рази), а не завдяки високому рівню урожайності (урожайність соняшнику у 2018 році – 23,0 ц з 1 га). Чи варто завдавати таких значних екологічних збитків (деградація ґрунтів та опустелення) при власному незадоволенні попиту задля таких результатів (реалізації продукції на експорт) – питання риторичне.

Результати свідчать про необхідність перегляду політики розвитку аграрного сектору в Україні і не лише в частині обсягів та структури виробництва, але і в підходах до напрямів використання та розподілу продукції.

ЦСР3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці. Багато людей не мають цілорічного доступу до безпечних, доступних та здорових дієт харчування, необхідних для зміцнення здоров'я та добробуту. Як результат, недоїдання в усіх його формах є проблемою глобального масштабу, і кожна країна відчуває його наслідки. Кожна третя людина наразі страждає принаймні від однієї із форм неправильного харчування, такої як голод, затримка росту, атрофія, дефіцит мікроелементів, надмірна вага та/або ожиріння, а також наслідки дієт, пов'язаних з неінфекційними захворюваннями. До наслідків недоїдання можна віднести погіршення здоров'я та передчасну смерть, а також величезні економічні та соціальні втрати. Глобальні оцінки свідчать, що недоїдання у всіх його формах коштує суспільству до 3,5 трлн дол. на рік, а надмірна вага та ожиріння коштують 500 млрд. дол. на рік [10].

Отже, продовольчу небезпеку характеризують не лише голод або недоїдання, а й споживання неякісної продукції та надмірне харчування, що веде до ожиріння. Зайва вага та ожиріння та пов'язані з ними неінфекційні захворювання призводять до 4 мільйонів смертей у всьому світі. На сьогодні 2 мільярди дорослих та понад 40 мільйонів дітей до п'яти років у всьому світі мають зайву вагу. Більше того, понад 670

мільйонів дорослих та 120 мільйонів дівчат і хлопців (5-19 років) страждають ожирінням. Неправильне харчування дорогого коштує здоров'ю людей, їхньому добробуту та продуктивності. Це також має високі соціально-економічні втрати для суспільства у всіх регіонах світу [11].

ЦСР4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. За результатами дослідження "шкільне харчування в дуже незначній мірі сприяє задоволенню потреб в енергії та поживних речовинах (особливо мінералах). Необхідно змінити структуру раціону дітей у школах, щоб задовольняти потреби в мінералах, вітамінах і поживних речовинах, оскільки сьогодні за рахунок шкільного харчування задовольняється лише 22-44 % таких потреб" [13, с. 375]. Зрозуміло, що школа не повинна задовольняти раціон харчування дітей стовідсотково, проте, зважаючи на час перебування дітей у школі, цей індикатор має становити не менше 50 %. В іншому випадку, діти дотримуються нездорової дієти, що призводить або до надмірної ваги та / або ожиріння серед дітей та підлітків, або до поширення недостатньої ваги серед дітей і підлітків та відставання у рості дітей віком до 5 років.

ЦСР5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав та можливостей усіх жінок та дівчаток. Дані про гендерний розподіл земельних ресурсів в Україні вперше було зібрано Держгеокадастром за 2017 рік. Відповідно до отриманих даних, за даними форми 2-зем за 2015 рік, всього в Україні 31,5 млн га земель у приватній власності, хоча за даними, наданими Держгеокадастром щодо гендерного розподілу земельних ресурсів, загальна площа становить 33,2 млн га. Всього у власності жінок у 2017 році перебувало 9039865 земельних ділянок загальною площею 17,6 млн га (53%), у власності чоловіків – 8480442 земельних ділянок площею 15,6 млн га (47%). Серед усіх землевласників України у 2017 р., жінкам належить на 560 тис. земельних ділянок більше, ніж чоловікам, тобто на 3,2% більше (51,6% проти 48,4%).

Очевидно, найближчим часом, ситуація ще буде значно змінюватись: наразі основними землевласниками земель сільськогосподарського призначення є пенсіонери, більшість з яких вже з 1 липня 2020 року, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [14], очевидно, виставить свої паї на продаж. Отже, відбудеться значний перерозподіл власників землі і, зважаючи на диспропорції у рівні отримання заробітної плати жінок та чоловіків у сфері сільського, лісового та рибного господарства, годі сподіватись на покращення індексу гендерного розподілу земель.

Початковий розподіл сільгосп земель під час розпаювання забезпечив відносну гендерну рівність серед землевласників в Україні. Однак за індексом гендерного розподілу земель, за кількістю земельних ділянок та загальною площею у власності спостерігається невелика перевага на користь чоловіків.

ЦСР6. Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх.

За даними Державної служби статистики України обсяги використання питної води на зрошення у 2018 році практично тотожні показнику 2000 року, але їх частка у обсягах використаної прісної води постійно зростає і в 2017 році перевищила кількість використаної прісної води на питні та санітарно-гігієнічні потреби (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка використання питної води в Україні

Показники	2000р.	2005р.	2010р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Використано прісної води – всього, млн м^3	12175	9360	8886	6556	6608	6284	6790
темп росту до 2000 року, %	100,0	76,9	73,0	53,8	54,3	51,6	55,8
у т. ч. на: - питні та санітарно-гігієнічні потреби	3311	2409	1917	1267	1239	1174	1171
темп росту до 2000 року, %	100,0	72,8	57,9	38,3	37,4	35,5	35,4
частка у загальному обсязі прісної води, %	27,2	25,7	21,6	19,3	18,8	18,7	17,2
- зрошення	1699	1186	1377	1237	1211	1549	1591
темп росту до 2000 року, %	100,0	69,8	81,0	72,8	71,3	91,2	93,6
частка у загальному обсязі прісної води, %	14,0	12,7	15,5	18,9	18,3	24,6	23,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [9]

Хоча здається, що зрошення сприяє збільшенню обсягів виробництва продукції, особливо овочів, насправді така динаміка матиме дуже негативні наслідки для продовольчого забезпечення: збільшення обсягів виробництва за сучасних технологій вирощування, збирання, зберігання та переробки, призводить до зростання втрат продовольства та харчових відходів, що, в свою чергу, означає марне витрачання ресурсів на їх виробництво. За сучасних технологій опріснення води, прісна вода є, наразі, невідновним ресурсом, тому марне її витрачання є неприйнятним.

ЦСР7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх. Останні роки Україна посідає лідируючі місця на європейському та, за окремими видами продукції, світовому ринках за обсягами експорту продукції, проте така можливість збільшення обсягів продажу прямо

корелює зі збільшенням обсягів виробництва, що потребує додаткових ресурсів: землі, води та енергії. Використання енергетичних ресурсів значно впливає не лише на собівартість продукції, але й на зміни клімату, що мають значно більші негативні наслідки і в екологічному, і в економічному, і в соціальному контекстах. Слід мати на увазі не лише дизельне пальне, яке використовується для обробки посівів та збирання врожаю, але й ті енергетичні ресурси, які використовуються для виробництва та використання добрив для галузі рослинництва і кормів для галузі тваринництва, для вирощування овочів в теплицях, а також викидів парникових газів тваринного походження.

За даними досліджень окремих авторів [7, 8, 13] обсяг марних викидів парникових газів в Україні при виробництві та переробці сільськогосподарської продукції (у перерахунку на втрачене продовольство та харчові відходи) «у 2016 році … склав 401,2 тис. т, що становить 13,2 % від загального обсягу викидів. При цьому значно вищими є марні викиди саме на стадії переробки продукції – 384,4 тис. т, що майже в 23 рази перевищує марні викиди на стадії виробництва (17,0 тис. т)». Провести розрахунки за усіма стадіями виробництва не має можливості, оскільки в Україні відсутня офіційна статистика викидів на стадіях зберігання та споживання, що означає, що обсяг таких марних викидів ще більший.

ЦСР8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх. Сільське господарство має гарний потенціал для підвищення економічного зростання та рівня життя українців, але продуктивність сільського господарства в Україні значно нижча, ніж у європейських та інших країнах-конкурентах. Україна має найбільшу в Європі кількість орних земель – 33 мільйони гектарів, порівняно з 18 мільйонами гектарів у Франції, 12 мільйонами гектарів у Німеччині та 11 мільйонами гектарів у Польщі. Україна також має високородючі ґрунти та стратегічне розташування з доступом до ринків Європи, Близького Сходу, Північної Африки та Азії. Але, на жаль, рівень продуктивності сільського господарства в Україні є невеликим в порівнянні з іншими європейськими країнами. Додана вартість ведення сільського господарства в Україні з розрахунку на один гектар у 2018 р. становила 440 доларів США, порівняно з 1100 доларами США у Польщі, 1400 – у Бразилії, 1700 – у Німеччині та 2450 – у Франції. Основна причина цього полягає в тому, що сільськогосподарське виробництво в Україні зосереджене на продуктах із нижчою доданою вартістю (таких як зерно) [15]. Відсутність ринку землі не створює належної ринкової мотивації для найбільш ефективного використання землі та інвестицій, які б могли допомогти збільшити продуктивність.

ЦСР9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям. У першому півріччі 2019 року економіка України зросла на 3,6 відсотків. Це відбулося завдяки високому врожаю сільськогосподарських культур і зростанню сектора послуг, у той час як приріст промислового виробництва та інвестицій залишився на низькому рівні. У той же час, зростання промислового виробництва та інвестицій залишилося слабким, із скороченням сектора промислового виробництва на 0,2 відсотка й уповільненням зростання інвестицій в основні фонди до 12 відсотків. Рівень інвестицій в основні фонди на рівні 20 відсотків від ВВП залишається недостатнім для пришвидшення економічного зростання. Інвестиції були обмежені низьким прямими іноземними інвестиціями – лише на рівні 0,6 відсотка від ВВП у першому півріччі 2019 р.; високими процентними ставками і структурними недоліками у фінансовому секторі; і спотвореннями дії ринкових механізмів через відсутність ринку сільськогосподарської землі, антиконкурентне середовище, а також великої кількості державних підприємств [6].

ЦСР10. Скорочення нерівності всередині країн та між ними. Рівень заробітної плати селян в Україні майже вдвічі нижчий порівняно з оплатою праці міських жителів, а рівень грошових доходів – 1,5 рази [9, 18].

Зменшення різниці у грошових доходах сільських та міських жителів відбувається за рахунок значно більшої суми доходів сільських мешканців від продажу сільськогосподарської продукції та доходів від власності, зокрема – доходів від здачі землі в оренду. Розрив між сукупними доходами сільських та міських жителів ще менший (17,4 %) завдяки негрошовим доходам, зокрема – вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель. Зважаючи значну питому вагу в структурі доходів сільських жителів статей доходів від продажу сільськогосподарської продукції (майже 8 %), доходів від здачі землі в оренду (майже 4 %) та вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель (майже 10 %) при значно меншій, порівняно з міськими жителями, питомій вазі оплати праці (46 % проти 66 %), очевидним є факт визначального впливу на рівень доходів сільських жителів земельної реформи, яка сприятиме підвищенню рівня орендної плати за землю та збільшенню доходів від продажу сільськогосподарської продукції. Слід також відмітити, що значна питома вага вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, говорить про значну залежність рівня продовольчої безпеки сільських мешканців від забезпеченості землею, а справедливий доступ сільських жителів до землі – визначальний фактор у рішенні цього питання.

ЦСР11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Найбільшою проблемою за даним критерієм є міграція населення України, причому не стільки міжнародна, скільки внутрішня за типами населених пунктів: позитивна міграція у містах та від'ємна у селах (табл. 7).

Таблиця 7

Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002-2018 рр в Україні

Роки	Міська місцевість			Сільська місцевість		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)
2002	530601	539715	-9114	229404	254081	-24677
2003	541887	534085	7802	220146	252158	-32012
2004	575095	537960	37135	214284	259034	-44750
2005	556363	500669	55694	206859	257970	-51111
2006	547922	499471	48451	217960	252166	-34206
2007	541330	497752	43578	216962	243702	-26740
2008	508610	467861	40749	202180	228008	-25828
2009	455322	425390	29932	187497	203982	-16485
2010	479417	458035	21382	204032	209281	-5249
2011	468723	447407	21316	200674	204894	-4220
2012	526695	461223	65472	199531	203159	-3628
2013	491234	451230	40004	184708	192799	-8091
2014	387349	367756	19593	155157	152158	2999
2015	360429	358135	2294	172849	160910	11939
2016	162740	170780	-8040	94068	75408	18660
2017	306759	302678	4081	135528	127612	7916
2018	430920	401589	29331	198356	209098	-10742

Джерело: за даними Державної служби статистики України [9]

Такий процес вимагає системного та комплексного моніторингу з метою забезпечення екологічно стійкої урбанізації та можливості для комплексного і сталого планування населених пунктів та управління ними.

ЦСР12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва. За дослідженнями Лагодієнка В.В. та Мудрака Р.П. в Україні спостерігаються щорічні втрати у фізичній вазі продовольчої продукції, а також значний обсяг харчових відходів [19, 20]. За офіційною статистикою: втрати продукції в Україні за період з 2014 р. по 2018 р. склали 9,0 тис. т м'яса (0,4% від виробництва), 13,6 тис. т молока (0,1%), 15,8 тис. т яєць (1,6%), 1340,4 тис. т зернових (2,1%), 3591,4 тис. т картоплі (16,2%), 1144,6 тис. т овочів (11,5%), 234,4 тис. т плодів (9,1%), 80,0 тис. т цукру (4,3%) та 28,4 тис. т олії (0,5%).

В будь-якому разі, "забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства, зменшення втрат продовольства та харчових відходів може суттєво знизити рівень бідності, забезпечити гендерні переваги, зменшити тиск на екосистеми та клімат. … нульові втрати продовольства та харчових відходів дозволяють повністю сформувати страховий фонд продовольства по цих продуктах, а по м'ясу та м'ясних продуктах, молоку та молочних продуктах, фруктах та плодах – забезпечити до 50 % покриття існуючого дефіциту споживання цих продуктів. При цьому … скорочення втрат продовольства та харчових відходів має позитивні соціальні наслідки через можливості розширення фізичної доступності продовольства, що, за інших рівних умов, веде до більшої економічної доступності продукції, а також – сприяє гендерній рівності та зменшенню рівня бідності сільських мешканців" [21, с. 163-164].

ЦСР13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками. За даними Світового банку (Climate Change Knowledge Portal) [22] Україні загрожують стихійні лиха, які, в першу чергу, впливають на сільське господарство та сферу охорони здоров'я. Вплив змін клімату робить Україну все більш вразливою до посухи, високої температури, лісових пожеж, сильних опадів, селевих потоків та повеней. Найбільш поширені стихійні лиха пов'язані з сильними зливами, які можуть спричинити зсуви та затоплення великих площ сільськогосподарських угідь, жилих будинків та промислових будівель. Очікується, що зміни клімату збільшать ризики та важкість наслідків природних катастроф через більш високі температури, а також режим опадів та дефіцит вологи. В останні роки в країні вже спостерігається збільшення кількості стихійних лих і, в багатьох випадках, вони розглядалися як катастрофічні, такі, що спричинили загибель людей і призвели до значних економічних втрат.

Такі зміни клімату, безперечно, матимуть значний вплив на сільське господарство країни. Як зазначають експерти Світового банку [22] очікується більш раннє настання теплої погоди весною та настання холодної погоди восени. Збільшення кількості посушливих днів у поєднанні зі зменшенням опадів та теплих днів влітку очевидно вимагатиме переходу від богарного землеробства до іригації.

ЦСР14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку. Аналіз даних служби статистики України щодо добування водних біоресурсів показує, що їх добування водних біоресурсів в Україні за період з 2000 по 2019 роки зменшилось. Так, дані 2013 року у порівняні з даними за 2000 рік свідчить про зменшення обсягу добування водних біоресурсів (на 35,5 %), але відмічено значне зростання обсягу та частки видобутих ресурсів: у внутрішніх водних об'єктах – на 19,6 та 9,3 %; у виключній (морській) економічній зоні України – на 38,4 та 18,6 % відповідно. При

цьому обсяги добування водних біоресурсів та у відкритому морі зменшились на 44,8 та 94,1 % відповідно, а частка їх обсягу у загальній кількості водних біоресурсів зменшилась на 7,2 та 20,7 %. Такі показники свідчать, про розвиток рибного промислу саме у сільському господарстві: дані за 2019 рік наведено по підприємствах, основний вид економічної діяльності яких згідно з КВЕД відноситься до розділу 03 «Рибне господарство» секції А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство».

З іншого боку, недостатня кількість для споживання рибної продукції традиційно замінюється іншим білком, рослинного або тваринного походження, виробництво якого, так само, забезпечує сільське господарство. Отже, з точки зору забезпечення ЦСР14 у контексті виконання завдань ЦСР2 сільське господарство відіграє визначальну роль.

ЦСР15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустеленням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття. Даний блок включає значну кількість індикаторів – зупинимось на тих, які безпосередньо пов'язані з сільським господарством.Як свідчать дані, по жодному індикатору, станом на 2018 рік, не встановлено позитивної тенденції у наближені до цільових значень 2020 року. Гірше того, значення показників у 2018 році порівняно з даними 2015 року віддаляють від досягнення цільових значень. Щоб зрозуміти, настільки небезпечними є показники, слід навести дані Світового банку [23]: серед 233 країн світу у 2016 році Україна займала друге місце після Бангладеш (59,6 %) за рівнем розораності території (площа ріллі по відношенню до загальної площі) і лише три країни мають близькі значення: Данія (56,6 %), Молдова (55,6 %) та Індія (52,6 %). При цьому усереднені дані індикатора наступні: світ – 11,1 %; Центральна Європа та Прибалтика – 32,8 %; Європа – 23,9 %; Європа і Центральна Азія – 12,4 %; Європейський Союз – 24,9 %; Члени ОЄСР – 10,9 %; Південна Азія – 43,3 %. При цьому, найбільшою є чисельність країн з рівнем розораності до 10 % – 119 держав. Тож вирішення питань продовольчої безпеки екстенсивним шляхом через збільшення площ ріллі неможливе, при цьому суттєве зменшення рівня розораності території є винятково важливим завданням національного значення.

ЦСР16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях. Одним із найбільш релевантних індикаторів ЦСР16, на нашу думку, є кількість мігрантів (для розвинених країн) та біженців (для нерозвинених держав або для демократичних держав у нестабільні часи). Динаміка біженців у країні чітко відображає ситуацію на сході, пов'язану з тимчасовою окупацією території України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (рис. 6): пік припадає на 2014-2016 роки.

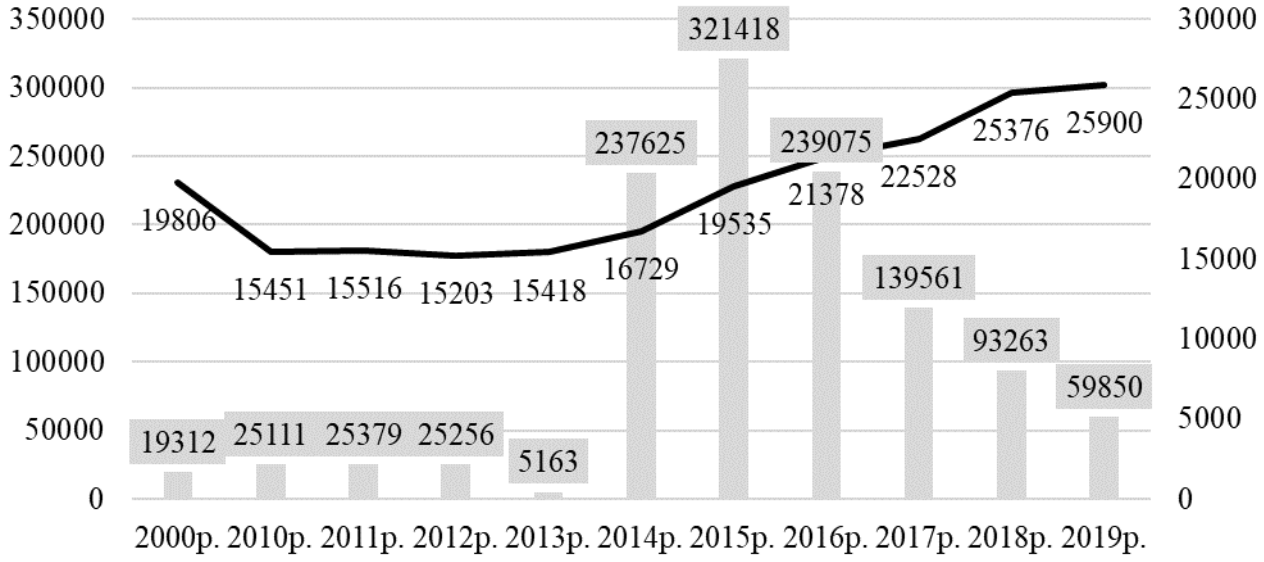

Рис. 6. Кількість біженців в Україні (чоловік) та світі (тис. чоловік)
Джерело: побудовано за даними Світового банку [23]

Об'єктивно – усі війни ведуться задля отримання людських або матеріальних ресурсів: земля, надра, вода і т. д. Біженці війни з'являються тоді, коли є пряма загроза життю людей, в тому числі через нестачу ресурсів для їх фізичного існування. З цієї точки зору, подолання голоду дійсно може значною мірою сприяти миру та стабільності.

ЦСР17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку. До ЦСР17 на національному рівні віднесено три завдання та 4 індикатори (табл. 10).

Таблиця 10

Індикатори ЦСР17 – партнерство заради сталого розвитку

Втрати продукції	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік
Мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів						
Співвідношення обсягу приватних грошових переказів із-за кордону із ВВП, %	7,6	8,1	8,2	8,5	7,8	6,0
Чистий притік прямих іноземних інвестицій, млн дол. США	3012	3268	2593	2360	2422	10000
Послідовно знижувати боргове навантаження на економіку						
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг у річному вимірі, %	245,8	244,6	214,3	194,0	192,0	*
Розвивати партнерські відносини влади і бізнесу для досягнення цілей сталого розвитку						
Кількість проектів публічно-приватного партнерства, одиниць	177	186	191	189	187	205

Джерело: за даними Державної служби статистики України [9]
Примітка: * дані будуть надані додатково.

Темпи росту показників дозволяють констатувати, що цільові значення по них у 2020 році досягнуті, очевидно, не будуть. Слід також зазначити, що в семи областях України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Черкаська та Чернівецька) не укладено жодного проекту публічно-приватного партнерства, а в 5 (Дніпропетровська, Житомирська, Луганська, Харківська та Чернігівська області) – лише по 1 проєкту на рік.

Проте, на нашу думку, дана ціль має дещо глибший зміст, аніж задекларований визначеними індикаторами: просувати ідеї сталого розвитку та всіляко їм сприяти на різних рівнях; ділитися інформацією, знаннями, технологіями; об'єднуватись для досягнення синергетичного ефекту; надавати допомогу та підтримку там, де це потрібно, завжди, коли це можливо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Стале продовольство та сільське господарство мають великий потенціал для пожвавлення сільського ландшафту, забезпечення усестороннього зростання в країнах та сприяння позитивним змінам в рамках. Визначено ключові аспекти взаємозв'язку ЦСР з продовольчою безпекою та сільським господарством: ЦСР1 – 79,5 % жителів села відносять себе до бідних; ЦСР2 – розбалансований раціон через неефективну аграрну політику; ЦСР3 – 27 % дітей у віці до 5 років мають зайву вагу; високі показники надмірної ваги серед дорослих; ЦСР4 – нездоровий раціон в ЗЗСО України (менше 40 % ккал та менше 27% потреби тваринних білків); ЦСР5 – жінки у аграрному секторі отримують на 20% меншу заробітну плату та менший доступ до землі; ЦСР6 – марне витрачання прісної води у галузі (2%), зростання обсягів та частки прісної води на зрошенні; ЦСР7 – 13 % від загального обсягу викидів парникових газів у галузі є марними; ЦСР8 – зняття мораторію на продаж сільгоспземель забезпечить економічне зростання 0,5-1,5 % на рік; ЦСР9 – зростання у ВДВ частки сільського господарства при зменшенні частки промисловості та інфраструктури; ЦСР10 – земельні реформи сприятимуть зменшенню нерівності між сільськими та міськими жителями; ЦСР11 – соціальна згуртованість та культурні традиції сільського населення знаходяться під загрозою; ЦСР12 – нульові втрати дозволять забезпечити до 50 % покриття існуючого дефіциту споживання; ЦСР13 – посухи та зливи вимагатимуть значних змін у технологіях ведення сільського господарства; ЦСР14 – визначальна роль сільського господарства у добуванні водних ресурсів у внутрішніх водах; ЦСР15 – Україна займає друге місце у світі за рівнем розораності території; ЦСР16 – відсутність уваги до продовольчої безпеки може призвести до нестабільності в майбутньому; ЦСР17 – Україна може випливати на вирішення проблем подолання голоду в світі.

Література

1. Sustainable Development Goals Knowledge Platform. 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld.
2. Transforming food and agriculture to achieve the sdgs 20 interconnected actions to guide decision-makers. Food and agriculture organization of the united nations. Rome, 2018. ISBN 978-92-5-130626-0. URL: http://www.fao.org/3/I9900EN/i9900en.pdf.
3. Food and Agricultural. Key to achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2016. URL: http://www.fao.org/3/a-i5499e.pdf.
4. Food and Agriculture Organization United Nations. 2020. URL: http://www.fao.org/.
5. World Bank. Data. 2019. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?end=2018&locations=1W-UA&most_recent_year_desc=false&start=2002&view=chart.
6. Державна служба статистики України. Витрати і ресурси домогосподарств України. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

7. Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Сільськогосподарська діяльність селянських домогосподарств України: роль, стан та перспективи. Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 2. – С. 123-129. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-4

8. Ruslan Mudrak, Iryna Nyzhnyk, Volodymyr Lagodiienko, Nataliia Lagodiienko Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. TEM Journal. Volume 8, Issue 4, Pages 1159-1168, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019. (Scopus)

9. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

10. Global Panel. 2016. The Cost of Malnutrition: Why Policy Action is Urgent. London, UK: Global Panel on Agriculture and Food Systems for Nutrition. URL: https://glopan.org/sites/ default/files/pictures/CostOfMalnutrition.pdf.

11. Sustainable healthy diets guiding principles. World Health Organization. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 2019. URL: https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/children-aged-5-years-overweight-(-weight-for-height-2-sd).

12. World Health Organization. 2020. URL: https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/children-aged-5-years-overweight-(-weight-for-height-2-sd).

13. Бабич М.М. Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика: дис. ... д-р. екон. наук : 08.00.03 / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2019. 515 с.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 № 2178-10.

15. World Bank. Україна. Спеціальна доповідь на тему: відкриття ринку землі для зростання сільського господарства. 2019. URL: http://pubdocs.worldbank.org/en/937141574161088504/Ukraine-economic-update-Fall-2019-uk.pdf.

16. World Bank. Амбітні реформи для швидкого економічного зростання. 2019. URL: https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2019/11/19/ambitious-reforms-for-stronger-economic-growth-in-ukraine.

17. Державна служба статистики України. Україна у цифрах. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

18. Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Моделювання оцінки інноваційної спроможності промислових підприємств. Збірник наукових праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». Web of Science. №1 (28), 2019. С. 280-289. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.162979

19. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В. Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз "Україна – ЄС". Економіка України. 1 (674). 2018. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_1_4

20. Mudrak, R., Lagodiienko, V., Lagodiienko, N., Rybchak, V. Food affordability and economic growth. TEM Journal, 2020, Vol.9, No.4, November, 1161-1169. PP. 1159-1168. DOI:10.18421/TEM94-32

21. Kotykova O., Babych M. Limitations in availability of food in Ukraine as a result of loss and waste. Oeconomia Copernicana. 2019. Vol 10. No 1. Pp.153–172. doi: 10.24136/oc.2019.008

22. Climate Change Knowledge Portal. Vulnerability: Ukraine. 2020. URL: https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/ukraine/vulnerability.

23. World Bank. Data. 2019. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?end=2018&locations=1W-UA&most_recent_year_desc=false&start=2002&view=chart.

References

1. Sustainable Development Goals Knowledge Platform. 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld.

2. Transforming food and agriculture to achieve the sdgs 20 interconnected actions to guide decision-makers. Food and agriculture organization of the united nations. Rome, 2018. ISBN 978-92-5-130626-0. URL: http://www.fao.org/3/I9900EN/i9900en.pdf.

3. Food and Agricultural. Key to achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2016. URL: http://www.fao.org/3/a-i5499e.pdf.

4. Food and Agriculture Organization United Nations. 2020. URL: http://www.fao.org/.

5. World Bank. Data. 2019. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?end=2018&locations=1W-UA&most_recent_year_desc=false&start=2002&view=chart.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

7. Lahodiienko V.V., Lahodiienko N.V. Silskohospodarska diialnist selianskykh domohospodarstv Ukrainy: rol, stan ta perspektyvy. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. – 2019. – Tom 4. – № 2. – S. 123-129. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-4

8. Ruslan Mudrak, Iryna Nyzhnyk, Volodymyr Lagodiienko, Nataliia Lagodiienko Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. TEM Journal. Volume 8, Issue 4, Pages 1159-1168, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019. (Scopus)

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

10. Global Panel. 2016. The Cost of Malnutrition: Why Policy Action is Urgent. London, UK: Global Panel on Agriculture and Food Systems for Nutrition. URL: https://glopan.org/sites/ default/files/pictures/CostOfMalnutrition.pdf.

11. Sustainable healthy diets guiding principles. World Health Organization. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 2019. URL: https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/children-aged-5-years-overweight-(-weight-for-height-2-sd).

12. World Health Organization. 2020. URL: https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/children-aged-5-years-overweight-(-weight-for-height-2-sd).
13. Babych M.M. Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: dys. ... d-r. ekon. nauk : 08.00.03 / Mykolaivskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet. Mykolaiv, 2019. 515 s.
14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia : Zakon Ukrainy vid 31.03.2020 № 2178-10.
15. World Bank. Ukraina. Spetsialna dopovid na temu: vidkryttia rynku zemli dlia zrostannia silskoho hospodarstva. 2019. URL: http://pubdocs.worldbank.org/en/937141574161088504/Ukraine-economic-update-Fall-2019-uk.pdf.
16. World Bank. Ambitni reformy dlia shvydkoho ekonomichnoho zrostannia. 2019. URL: https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2019/11/19/ambitious-reforms-for-stronger-economic-growth-in-ukraine.
17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ukraina u tsyfrakh. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
18. Lahodiienko V.V., Lahodiienko N.V. Modeliuvannia otsinky innovatsiinoi spromozhnosti promyslovykh pidpryiemstv. Zbirnyk naukovykh prats «Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky». Web of Science. №1 (28), 2019. S. 280-289. https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.162979
19. Mudrak R.P., Lahodiienko V.V. Ahroinfliatsiia ta indeks spozhyvchykh tsin na prodovolchi tovary: porivnialnyi analiz "Ukraina – YeS". Ekonomika Ukrainy. 1 (674). 2018. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_1_4
20. Mudrak, R., Lagodiienko, V., Lagodiienko, N., Rybchak, V. Food affordability and economic growth. TEM Journal, 2020, Vol.9, No.4, November, 1161-1169. PP. 1159-1168. DOI:10.18421/TEM94-32
21. Kotykova O., Babych M. Limitations in availability of food in Ukraine as a result of loss and waste. Oeconomia Copernicana. 2019. Vol 10. No 1. Rr.153–172. doi: 10.24136/oc.2019.008
22. Climate Change Knowledge Portal. Vulnerability: Ukraine. 2020. URL: https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/ukraine/vulnerability.
23. World Bank. Data. 2019. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?end=2018&locations=1W-UA&most_recent_year_desc=false&start=2002&view=chart.

Рецензія / Peer review : 07.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-392-394
УДК 338.242.2

ВЛАСЕНКО І. В.
Хмельницький національний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЯК КРИТЕРІЙ ПРІОРИТЕТУ У ВИБОРІ РИНКУ ЗБУТУ

У статті розглянуто основні параметри конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, проаналізовано товарну структуру експорту України та товарну структуру імпорту країн Європейського Союзу. Запропоновано шляхи поліпшення структури українського експорту в напрямі збільшення питомої ваги високотехнологічних товарів.

Ключові слова: конкурентні переваги, параметри конкурентоспроможності продукції, експорт продукції, імпорт продукції, товарні пріоритети, ринок збуту

INNA VLASENKO
Khmelnytskyi National University

PRODUCT COMPETITIVENESS AS A CRITERION OF PRIORITY IN SELECTING THE MARKET

The article considers the main parameters of product competitiveness on the world market, analyzes the commodity structure of Ukraine's exports and the commodity structure of imports of the European Union. Ways to improve the structure of Ukrainian exports in the direction of increasing the share of high-tech goods in it are proposed. The development of production of goods with high added value is the main priority in creating a base for increasing the volume and improving the structure of Ukrainian exports in the direction of increasing the share of high-tech goods. Therefore, the basis for the formation of competitive advantages of domestic products is the need to ensure innovative development, which will provide permanent competitive advantages, both in foreign and domestic markets in the long run.

Keywords: competitive advantages, parameters of product competitiveness, product exports, product imports, product priorities, market

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Останнім часом поглиблення у світі глобалізаційних процесів чинить значний вплив як на розвиток міжнародної торгівлі, так і на розвиток національної економіки. Нівелювання торгових меж між країнами зумовлює активне зростання обсягів міжнародної торгівлі. При таких умовах у вітчизняних виробників з'являються перспективи реалізації виробленої продукції на нові, більш привабливі ринки збуту. Однак, можливість доступу на іноземні ринки зумовлює необхідність конкурувати з більш широким асортиментом аналогічних товарів експортного ринку. В той же час, збільшуються обсяги постачання імпортної продукції на внутрішньому ринку, оскільки він стає відкритим для товарів з інших країн. У цьому контексті актуальним є дослідження питань, пов'язаних із конкурентоспроможністю продукції українського виробництва як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Для України важливо не лише вийти на нові ринки збуту, але й зберегти та закріпити позиції на внутрішньому ринку.

Формулювання цілей статті

Мета статті - проаналізувати конкурентні переваги продукції українського виробництва та визначити найбільш сприятливі ринки збуту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції промислових підприємств розглядаються в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Балабанової Л.В., Бобух І.М., Гринь В.І., Мних О.Б., Нижника В.М., Фахфутдінова Р.А. та інших. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць у цій сфері, окаремі аспекти підвищення конкурентоспроможності продукції є настільки динамічними, що потребують постійного дослідження.

Виклад основного матеріалу

Основою забезпечення високої конкурентоспроможності продукції по відношенню до аналогічної продукції конкурентів є формування та досягнення сукупності переваг різного походження. Найвищий рівень конкурентоспроможності досягається тією продукцією, що має найбільше конкурентних переваг. Конкурентні переваги – це характеристики, властивості товару або торгової марки, які створюють для виробника певні переваги перед прямими конкурентами. Ці характеристики можуть бути найрізноманітнішими і відносяться як до самої продукції, так і до додаткових послуг, що супроводжують базову, до форм виробництва, збуту або продажу. Конкурентні переваги можуть бути зовнішніми, які базуються на відмітних якостях продукції, що утворюють цінність для покупця, і внутрішніми, які базуються на перевазі виробника щодо витрат виробництва, які менші, ніж у конкурентів, що ґрунтується на організаційному чи виробничому ноу-хау.

До основних параметрів конкурентоспроможності продукції на світовому ринку відносять економічні, соціальні, виробничо-технологічгі, екологічні та маркетингові, більшість з яких формується на внутрішньому ринку (рис. 1). За сучасних динамічних умов параметри конкурентоспроможності продукції не є сталими і постійно змінюються. В переважній більшості випадків конкурентних переваг досягають за рахунок зниження витрат на виробництво продукції або забезпечення високої її якості.

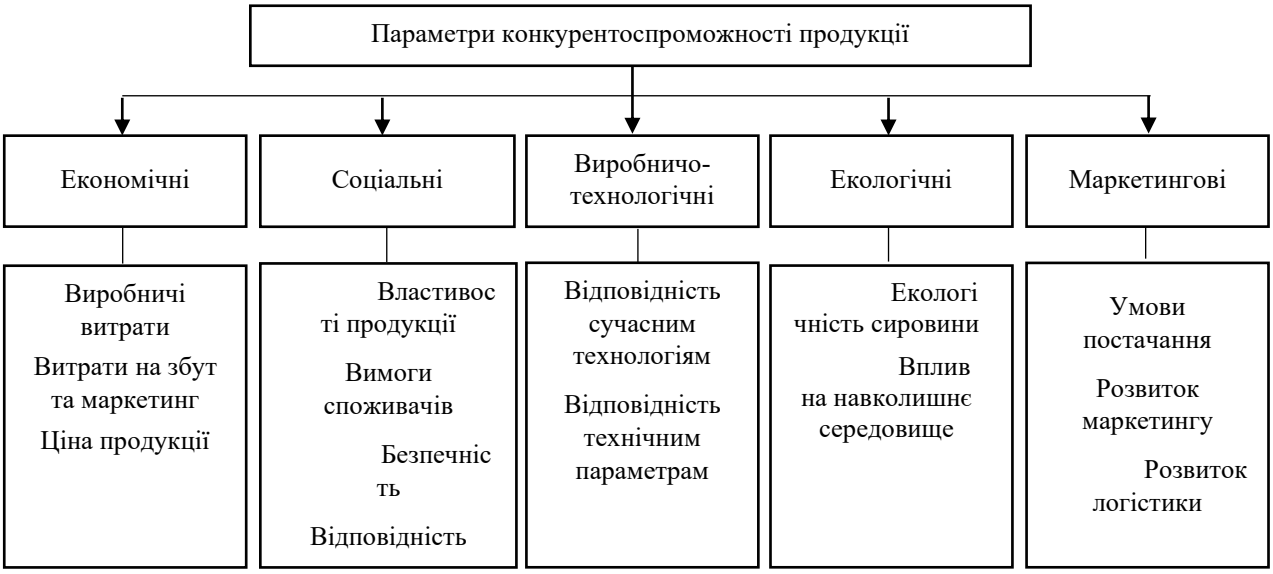

Рис. 1. Параметри конкурентоспроможності продукції

Експортна діяльність є вагомим чинником економічного зростання та інтеграції національної економіки до міжнародних інтеграційних об'єднань, що робить її особливо важливою для України. Через те, доцільно проаналізувати товарну структуру експорту української продукції (рис. 2.)

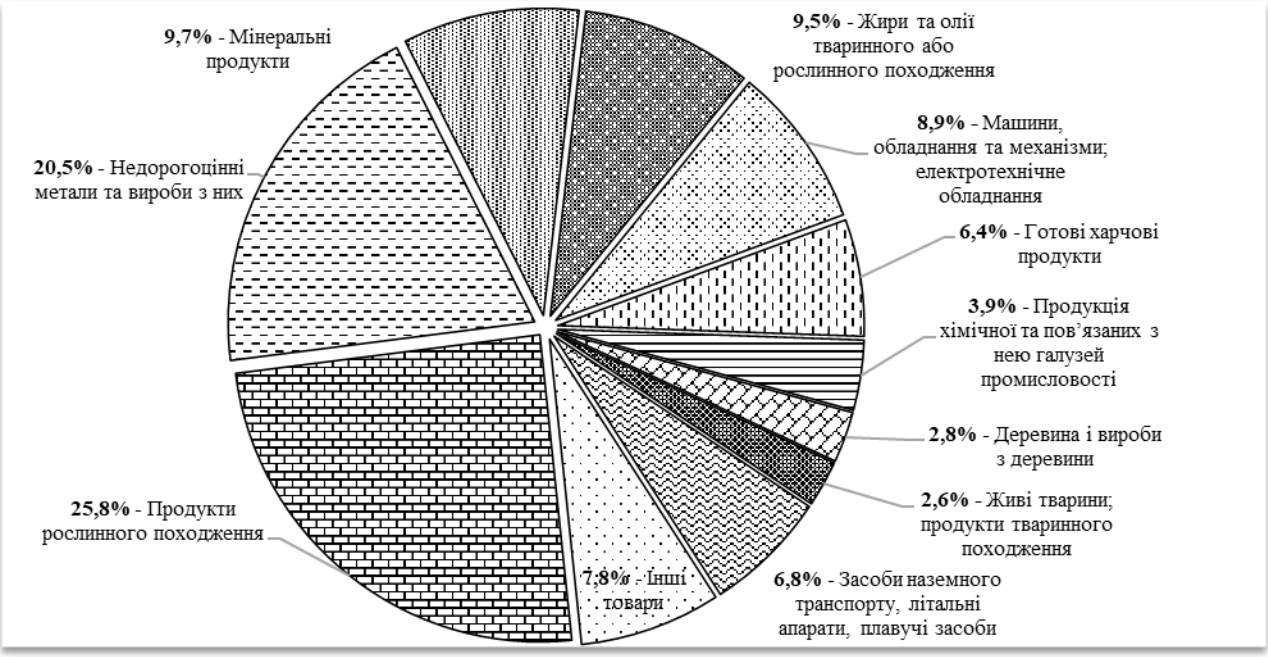

Рис. 2. Товарна структура експорту України, 2018 р. [2]

Дослідження структури експорту української продукції показує, що найбільшу питому вагу становлять продукти рослинного походження – 25,8%, недорогоцінні метали та вироби з них – 20,5%, мінеральні продукти – 9,7%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 9,5%, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 8,9%. З вищезазначеного видно, що у структурі експорту переважає продукція сировинного характеру і доволі низькі показники експорту продукції з високою доданою вартістю. Це висвітлює недосконалу структуру конкурентних переваг української продукції на світовому ринку, які базуються передусім на цінових факторах та порівняльних перевагах у вартості природних ресурсів та робочої сили [1].

Оскільки, основним напрямком державної політики України як внутрішньої, так і зовнішньої є інтеграція у Європейське співтовариство, варто розглянути і товарну структуру імпорту до країн ЄС. Відповідно до інформації висвітленої у джерелі [3], основними товарами, що імпортуються до ЄС, є машини та транспортне обладнання - 32,3%, інші промислові товари - 26,3%, мінеральне паливо, мастильні матеріали і супутні матеріали - 15,5%, хімічні речовини і споріднені продукти - 10,8%. Тобто, серед головних товарних пріоритетів ЄС є машини, обладнання та інші промислові товари. Через те українським виробникам при виборі пріоритетних напрямків експорту продукції, варто враховувати, що країни ЄС мають більшу потребу в індустріальній продукції та готових товарах, ніж у сировині.

Наявність сировинного потенціалу може бути конкурентною перевагою на короткому проміжку часу, але не достатньою для забезпечення довгострокового економічного зростання. Тому перспективним напрямом зростання конкурентоспроможності української продукції є необхідність трансформувати конкурентні переваги у переваги інвестиційно-інноваційного характеру.

Розвиток виробництва товарів з високою доданою вартістю є головним пріоритетом у створенні бази для нарощування обсягів та поліпшення структури українського експорту в напрямі збільшення в ньому питомої ваги високотехнологічних товарів.

Через те, враховуючи вищевикладене, задля досягнення вищого рівня конкурентоспроможності української продукції, заснованої на інвестиціях та інноваціях, необхідним є:

– забезпечення державної підтримки та створення умов для залучення інвестицій в усі галузі промисловості з метою збільшення кількості нових виробництв, технологій та асортименту продукції на ринку;

– удосконалення національного законодавства щодо захисту прав інтелектуальної власності в частині захисту географічних зазначень, локальних брендів та традиційних продуктів, рецептури та технологічних рішень як таких, які забезпечують використання конкурентних переваг виробникам вітчизняної продукції;

– розроблення комплексу заходів з просування продукції з високою доданою вартістю на зовнішні ринки та формування іміджу України як надійного і якісного постачальника товарів;

– запровадження програм страхування та кредитування експортерів продукції з високою доданою вартістю з використанням інструментів системи захисту від ризиків, усталених та поширених у світовій практиці;

– здійснення постійного моніторингу експортних ринків в розрізі країн, товарів та послуг для виявлення нових, потенційно привабливих ніш та напрямів, а також своєчасного інформування про можливі зміни ринкової кон'юнктури;

– забезпечення інформаційної підтримки товаровиробників та переробних підприємств шляхом надання доступу до оперативної інформації про попит на зовнішніх ринках, умови та процедури доступу до них, зокрема нормативно-правове регулювання, митні процедури, стандарти та технічні регламенти тощо;

– ініціювання торгівельних місій, переговорів щодо поліпшення умов доступу на ринки нових країн та регіонів (ґрунтуючись на зобов'язаннях України в рамках СОТ та угоди про асоціацію між Україною та ЄС), перегляд умов торгівлі в напрямі зменшення використання нетарифних бар'єрів та уніфікації санітарних умов та процедур;

– удосконалення системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів для залучення та запровадження відповідних програм підготовки фахівців з міжнародної торгівлі та розвитку ринків збуту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Узагальнюючи все вищевикладене, можна сказати, що за сучасних умов розвитку суспільства на перший план виходять питання якості, безпеки та новизни товарів, забезпечення яких визначається динамікою інноваційних процесів. Проведений аналіз товарної структури експорту української продукції показав, що левову частку у структурі експорту займає продукція сировинного характеру і доволі низькі показники експорту продукції з високою доданою вартістю. Тоді як, серед головних товарних пріоритетів розвинених країн світу, зокрема країн ЄС, є машини, обладнання та промислові товари. Через те, в основу формування конкурентних переваг продукції вітчизняного виробництва покладається необхідність забезпечення інноваційного розвитку, що дозволить отримати постійні конкурентні переваги як на зовнішньому, так і внутрішньому ринку в довгостроковому періоді.

Література

1. Білик Р. С. Інноваційний потенціал як фактор забезпечення конкурентних переваг країни в умовах глобалізації. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 58-64. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2017_2_12

2. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www. ukrstat.gov.ua

3. Мазоренко О.В., Серпухов М.Ю. Визначення ринків збуту та умов експорту української продукції до країн ЄС. Економіст. - №10. – 2017. – С.10-13 URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_10_7

4. Мних О. Б., Сапотніцька Н. Я. Поява нових експортних можливостей українських підприємств на міжнародних конкурентних ринках як стратегічний пріоритет формування інноваційної економіки. Інноваційна економіка. - 2018. - № 1-2. - С. 75-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2018_1-2_14

5. Фатхутдінов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.

References

1. Bilyk RS Innovative potential as a factor in ensuring the competitive advantages of the country in the context of globalization. Scientific Bulletin of Mykolayiv National University named after VO Sukhomlynsky. Series: Economic Sciences. - 2017. - № 2. - P. 58-64. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2017_2_12

2. State Statistics Service of Ukraine. Official site. URL: http: // www. ukrstat.gov.ua

3. Mazorenko OV, Serpukhov M.Yu. Determining markets and conditions for exporting Ukrainian products to EU countries. Economist. - №10. - 2017. - P.10-13 URL: http: //nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_10_7

4. Mnykh OB, Sapotnitskaya N. Ya. The emergence of new export opportunities for Ukrainian enterprises in international competitive markets as a strategic priority for the formation of an innovative economy. Innovative economy. - 2018. - № 1-2. - P. 75-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2018_1-2_14

5. Fatkhutdinov RA Competitiveness of the organization in a crisis: economics, marketing, management. - M.: Маркетинг, 2002. - 892 с.

Рецензія / Peer review : 02.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-396-405
УДК 330

ШЕВЦОВА О. В.
НУ «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ У ДІЯЛЬНІСТЬ АПК

У статті проаналізовано особливості впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК. У сучасних умовах економічного розвитку однією з найбільш яскравих характеристик як економіки в цілому, так і АПК є необхідність прискореного науково-технічного прогресу на основі інноваційних процесів, що дозволяють постійно оновлювати сільськогосподарське виробництво на основі науково-технічних досягнень. Водночас необхідно, щоб держава постійно застосовувала відповідну політику для сприяння інноваційним процесам шляхом фінансування з бюджету, субсидій та інших форм фінансової підтримки. Однією з основних характеристик АПК є об'єднання різних галузей промисловості (сільське господарство, обробна промисловість, кормова і мікробіологічна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки, машинобудування для легкої та харчової промисловості) в загальну інноваційну політику. Велика різноманітність галузей, пов'язаних з сільським господарством, безсумнівно, вимагає розробки єдиної управлінської практики, загальною метою якої є реалізація державної продовольчої програми.

Впровадження інновацій у АПК слід розглядати як послідовність з чотирьох етапів: розробка інновацій, їх валідація, Реконструкція та впровадження. Ряд критеріїв класифікації інновацій дозволяє організувати інноваційну діяльність підприємства на раціональній основі. Потреба в інноваційних рішеннях в АПК викликана кількома основними проблемами: необхідністю підвищення конкурентоспроможності; обмеженням ресурсу землі, який виснажується і не може бути відтворений; зростаючим населенням землі і недостатньою кількістю продовольства для його харчування, забрудненням навколишнього середовища і необхідністю його збереження.

В результаті тривалого застосування інноваційних практик у АПК на різних ієрархічних рівнях формуються інноваційні технології, на яких сільськогосподарські підприємства мають можливість і реалізують результати, досягнуті через науково-розвинену діяльність.

Ключові слова: особливості, впровадження, інноваційні технології розвитку, діяльність, АПК

OLENA SHEVTSOVA
Chernihiv Polytechnic National University

FEATURES OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT TECHNOLOGIES IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

The article analyzes the features of introducing innovative development technologies in the agro-industrial complex. In modern conditions of economic development, one of the most striking characteristics of both the economy as a whole and the agro-industrial complex is the need for accelerated scientific and technological progress based on innovative processes that allow constantly updating agricultural production based on scientific and technical achievements. At the same time, it is necessary that the state constantly applies appropriate policies to promote innovation processes through budget funding, subsidies and other forms of financial support. One of the main characteristics of the agro-industrial complex is the integration of various industries (agriculture, manufacturing, feed and microbiological industry, production of agricultural machinery, mechanical engineering for light and food industries) into a common innovation policy. A wide variety of industries related to agriculture undoubtedly requires the development of a unified management practice, the general goal of which is to implement the State Food Program.

The introduction of innovations in the agro-industrial complex should be considered as a sequence of four stages: development of innovations, their validation, Reconstruction and implementation. A number of criteria for classifying innovations make it possible to organize the innovative activity of an enterprise on a rational basis.

The need for innovative solutions in the agro-industrial complex is caused by several main problems: the need to increase competitiveness; the limitation of the land's resource, which is depleted and cannot be replicated; the growing population of the Earth and insufficient food to feed it, environmental pollution and the need to preserve it.

As a result of the long-term application of innovative practices in the agro-industrial complex, innovative technologies are formed at various hierarchical levels, at which agricultural enterprises have the opportunity and implement the results achieved through scientific and developed activities.

Keywords: features, implementation, innovative development technologies, activities, agro-industrial complex

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Очікується, що приріст світового населення по відношенню до організації Об'єднаних Націй складе майже 8,3 мільярда чоловік і складе 10,9 мільярда в 2050 році. Темпи зростання населення призведуть до збільшення попиту на продовольство з 50% до 75% залежно від району [1]. Крім того, кліматичні умови в усьому світі також вплинуть на продуктивність продуктів харчування в різних частинах земної кулі. Кліматичні умови в усьому світі протягом попереднього століття призводили до теплових хвиль через підвищення температури, рівня CO2 в атмосфері, періодів посухи в деяких районах і великої кількості опадів в інших регіонах [2].

Зміни кліматичних умов і антропогенна діяльність створили високий ризик для стійкості сільського господарства через виснаження природних ресурсів. Продовольча безпека - це фізична, соціальна та економічна вимога правильного, безпечного і багатого поживними речовинами харчування для людей на всі випадки життя, яке може задовольнити їх дієтичні потреби і вибір продуктів харчування для здорового і активного життя [3]. У всьому світі люди страждали від дефіциту харчування, який у 2017 році становив близько 821 мільйона осіб, що становить приблизно 10,9% населення земної кулі [4]. Щоб підтримати населення планети, виробництво продовольства постійно нарощувалося за рахунок розширення та інтенсифікації сільського господарства [5, 6].

Для досягнення цієї мети системи інтенсифікації сільського господарства можуть сприяти поліпшенню сталого сільського господарства серед політиків, академіків і фахівців шляхом підвищення обізнаності зацікавлених сторін про соціальні та екологічні проблеми.

У цьому сценарії трансформація сільськогосподарських систем від традиційних до технологічних може зіграти важливу роль у підтримці зростаючого населення світу і забезпечити основу для зростання економіки і подальшого скорочення бідності. Виникає проблема, пов'язана з тим, як збільшити стійке виробництво продовольства для забезпечення, а також забезпечити економічні можливості для сільських і міських груп [7].

Існує велика потреба в інституційній допомозі, якщо фермери хочуть взяти участь у забезпеченні помітної стійкості сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарська експансія потребує інтенсифікації, щоб досягти найбільш бажаного прогресу у створенні корисних стійких сільськогосподарських систем. Різні імітаційні моделі сільськогосподарських культур широко застосовуються для підтримки цієї мети, оскільки вони дозволяють вимірювати складні кількісні та нелінійні взаємозв'язки між педокліматичними умовами та управлінням фермером [8]. Незбалансоване застосування традиційних добрив, пестицидів, гербіцидів і фунгіцидів створило тривожну ситуацію, викликавши зростання забруднення харчових продуктів, атмосфери і грунту. Майбутнє АПК, особливо в країнах, що розвиваються, знаходиться під загрозою через швидке виснаження природних ресурсів, головним чином викопного палива і запасів фосфатів [9].

Тому, саме впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК призведе до інтенсифікації сільського господарства та поліпшенню сталого розвитку

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед дослідників, котрі займалися аналізом впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК, можна виділити наступних: Андрійчук В.Г. [1], Бажал Ю. М. 2], Водачек Л. [2], Воробйов Є. М., Гела Т. Ю. [4], Гончаренко О. В. [5], Дусановський С. Л., Білан Є. М. [6], Иванов В. А. [7], Коровій Я. В., Орєхова Т. В. [8], Радченко О.П., Карадобрі Т.В. [9], Саблук П. Т. [12], Сіренко Н.М. [13] , Хорунжий М. Й. [14] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень інноваційних технологій розвитку. АПК потрібно часто розглядати як особливий випадок, який важко порівнювати з іншими секторами. Однією з причин цього є відсутність вичерпних даних з інформацією про інновації, яка б дозволяла порівнювати АПК з іншими секторами. Ця стаття є внеском в АПК, досліджуючи особливості впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз особливостей впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК.

Виклад основного матеріалу

Необхідність технологічного розвитку АПК для досягнення «сталої інтенсифікації» стоїть на порядку денному урядів і міжнародних організацій. Використання нових технологій відбувається швидкими темпами, проте з різним рівнем розвитку у світі, зокрема для інноваційної селекції (нові методи селекції рослин), а також інших нових технологій, таких як нанотехнології.

Представимо наше розуміння взаємозв’язку визначення інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу на рис. 1.

Фермери, агробізнес і постачальники послуг повинні постійно впроваджувати інновації, щоб адаптуватися до середовища, що постійно змінюється (включаючи ринки, клімат і ресурси). Інновація полягає у втіленні ідей, які є новими для певної місцевості, і таким чином змінює на краще становище тих, хто живе в цій місцевості. Ці «ідеї» можуть бути новим способом зрошення поля (тобто технологією), новим способом організації жінок-фермерів для збору продукції (тобто організаційною інновацією) або новою політикою, яка підтримує дрібних власників в отриманні банківських кредитів (тобто інституційна інновація). У сільському господарстві інновації часто включають поєднання цих різних типів змін. Наприклад: новий спосіб відведення води на поля вимагає, щоб фермери об’єднувалися в асоціації водокористувачів, Інновації стимулюються, коли багато учасників (фермери, неурядові організації, постачальники послуг, трейдери, агродилери, дослідники, політики) взаємодіють і діляться своїми ідеями, знаннями та думками, щоб знайти нові рішення. Інноваційні платформи можуть використовуватися дорадчими службами та іншими учасниками як засіб об’єднання різних дійових осіб для обговорення та узгодження колективних чи скоординованих дій.

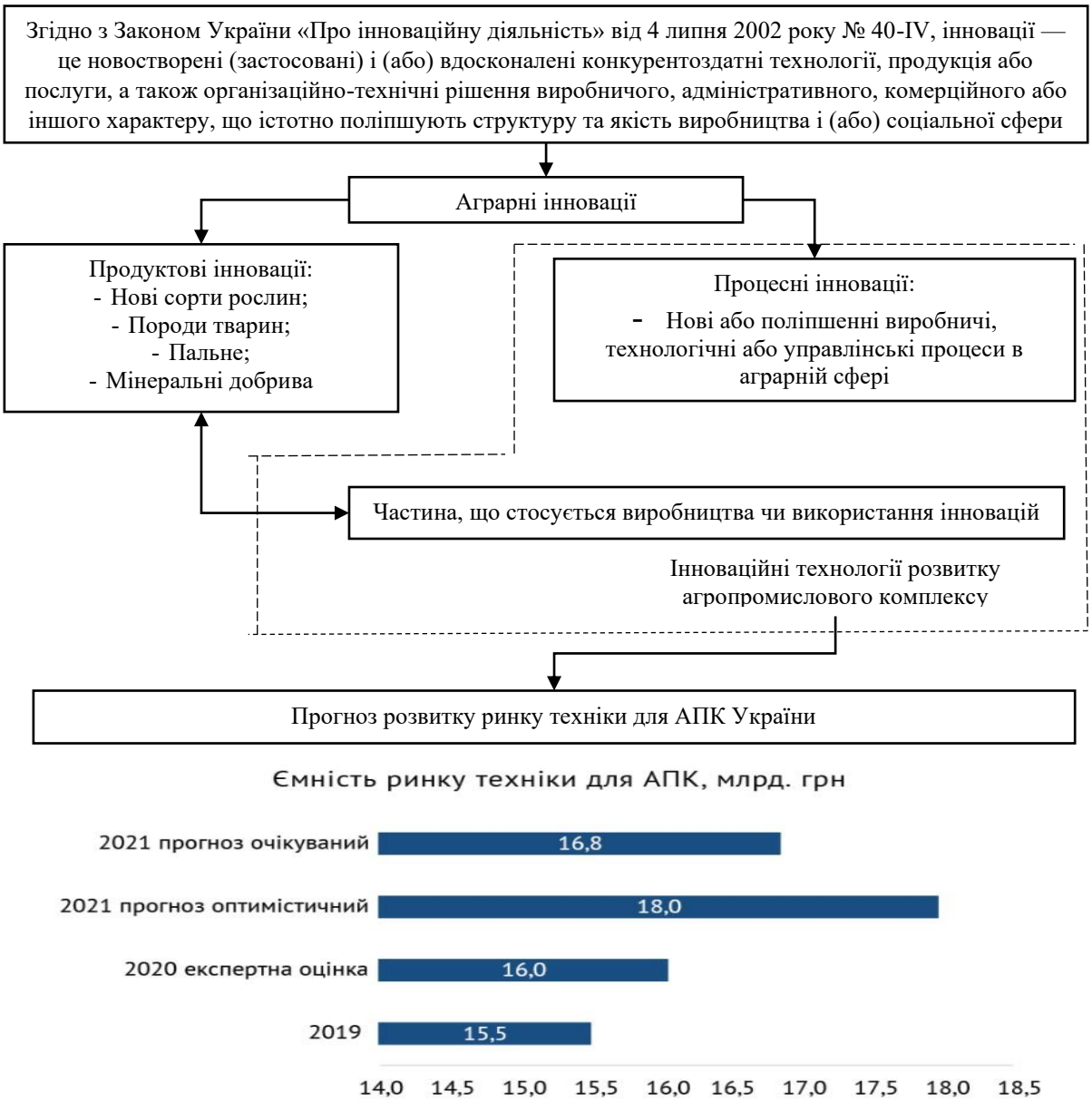

Рис.1. Взаємозв'язок визначення інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу
Джерело: [розроблено автором на основі 10,16]

У сучасних умовах економічного розвитку однією з найбільш яскравих характеристик як економіки в цілому, так і АПК є необхідність прискореного науково-технічного прогресу на основі інноваційних процесів, що дозволяють постійно оновлювати сільськогосподарське виробництво на основі науково-технічних досягнень. Водночас необхідно, щоб держава постійно застосовувала відповідну політику для сприяння інноваційним процесам шляхом фінансування з бюджету, субсидій та інших форм фінансової підтримки.

Однією з основних характеристик АПК є об'єднання різних галузей промисловості (сільське господарство, обробна промисловість, кормова і мікробіологічна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки, машинобудування для легкої та харчової промисловості) в загальну інноваційну політику. Велика різноманітність галузей, пов'язаних з сільським господарством, безсумнівно, вимагає розробки єдиної управлінської практики, загальною метою якої є реалізація державної продовольчої програми [10].

Інновації в АПК змінюються і вдосконалюються, від механізації процесів 19-го століття до біологічних і біотехнологічних досягнень 21-го століття. Важливу роль в інноваційному сільському господарстві відіграє світова політика і Політика різних країн, зокрема, надання коштів для наукових досліджень в області, обговорення і просування проблем, з якими стикається сучасний фермер і світ. Комунікація та зворотній зв'язок між державою та фермерами є важливою умовою для проведення успішної та адекватної сільськогосподарської політики, що сприяє впровадженню інновацій у секторі.

Дослідження інновацій часто розглядають АПК як особливий випадок, який важко порівнювати з іншими секторами. Однією з причин цього є відсутність вичерпних даних з інформацією про інновації, яка б дозволяла порівнювати АПК з іншими секторами. Ця стаття є внеском у літературу про інновації в агропродовольчому секторі, досліджуючи, як інноваційний потенціал та результати інноваційної діяльності відрізняються між фірмами в сільському господарстві та фірмами в інших секторах. У цьому дослідженні використовується стандартна методологія, яка широко використовується для збору офіційних інноваційних даних про фірми у сфері виробництва та послуг, але рідко застосовується до сільського господарства [12].

Інновації в сільському господарстві охоплюють усі виміри виробничого циклу вздовж усього ланцюжка створення вартості – від рослинництва, лісівництва, рибальства чи тваринництва до управління вхідними ресурсами та доступом до ринку. Інновації – це не лише технології. Це також про соціальні, економічні, інституційні, поведінкові, організаційні та політичні процеси, бізнес-моделі та інноваційне фінансування. Ці елементи, у поєднанні чи окремо, можуть мати позитивний вплив на виробництво, харчування, навколишнє середовище та засоби до існування людей, особливо дрібних фермерів, рибалок та громад, що залежать від лісу.

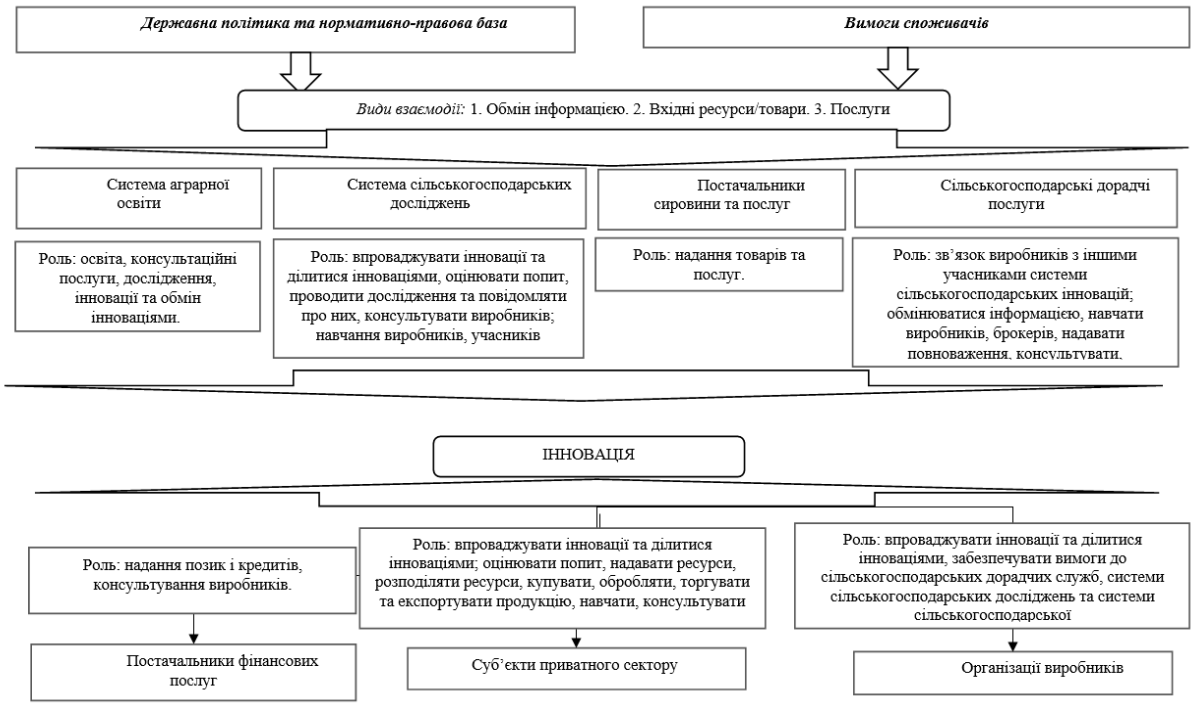

Рис. 2. Місце інновацій в інноваційній системі АПК

Джерело:розроблено автором

Динамічний розвиток сільського господарства обумовлює посилення конкуренції між підприємствами на ринку сільськогосподарської продукції. Тому інтенсивні інновації в сільському господарстві нині є актуальною проблемою, оскільки це сприятиме зростанню продуктивності праці, економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, збільшенню обсягів виробництва тощо.

У 2008 році Європейська комісія розпочала обговорення з державами-членами ЄС щодо варіантів регулювання низки «нових методів селекції рослин». Об'єднаний дослідницький центру (JRC), служби науки та знань Європейської комісії переглянув сучасний стан цих методів, їх поточне впровадження в селекційному секторі та їхні перспективи для майбутньої комерціалізації культур на їх основі. Технології, що обговорюються, різноманітні, включаючи низку методів «редагування геному» або сайт-спрямованого мутагенезу, а також використання епігенетики та приглушення генів. JRC також підтримує політиків, відображаючи міжнародне використання та регуляторні підходи до цих методів.

Відповідно до структури, інновації стосуються не лише технічних інновацій (наприклад, впровадження кращого сорту). Це також включає організаційні інновації (наприклад, організація фермерів як груп) та інституційні інновації (наприклад, вирішення питань невизначеності в оренді землі через зміни політики). Донори та національні уряди наразі визнають важливість підвищення потенціалу всіх учасників інноваційних систем АПК, а не лише дослідження чи розширення. Це випливає з усвідомлення того, що ні дослідницькі знання, ні додаткова діяльність самі по собі не стимулюють інновації. Більший наголос приділяється інвестиціям у зміцнення спроможності до інновацій або процесу, за допомогою якого різні типи знань поєднуються для вирішення конкретних проблем.

Структура інноваційній системі АПК визнає інновацію як інтерактивний *процес. Центральним у процесі є взаємодія різних акторів та їхні ідеї; інституції (ставлення, звички, правила, закони, норми,*

практики та способи роботи), які формують взаємодію людей та організацій; і навчання як засіб розробки нових домовленостей, специфічних для місцевих умов. Хоча взаємодія між суб'єктами інноваційної системи має вирішальне значення для інновацій, деякі інституційні та політичні бар'єри загалом стримують ефективну співпрацю та потоки знань між цими різними суб'єктами.

Тому адвокація змін в інституціях і політиці має вирішальне значення для інновацій. Іншими словами, інновації вимагають поєднання технологічних, організаційних, інституційних та політичних змін. Хоча дослідження, освіта та розширення є ключовими компонентами інноваційній системі АПК, зазвичай цього недостатньо для надання знань, технологій та послуг фермерам і підприємцям.

Ідея інноваційній системі АПК підкреслює важливість великої кількості інших суб'єктів, які володіють різними типами знань (наприклад, фермерські та промислові асоціації, ринкові посередники, групи споживачів, політики, сертифікаційні агентства, постачальники кредитів і ресурсів тощо) та їх ефективна взаємодія для інновацій. Зазвичай потрібно сприяти процесу взаємодії, оскільки акторам часто потрібен початковий поштовх або можливість подолати бар'єри, які заважають спільним обговоренням, діям, обміну та навчанню. Інновація виникає в певному соціально-економічному контексті та формується наявністю чи відсутністю сприятливих умов, у яких вона може процвітати; тому розуміння цього контексту є важливим для сприяння інноваціям.

Інноваційні системи АПК все більше визнається як корисна основа для діагностики інноваційної спроможності, планування інвестицій та організації втручань, які, швидше за все, сприятимуть сільськогосподарським інноваціям і справедливому зростанню. Структуру інноваційнійнних систем АПК можна застосовувати на різних рівнях: на рівні країни, сектора або проекту/втручання. Однак більшість важливих кроків у використанні структури інноваційної системи АПК залишаються незмінними.

Отже, інновація може становити щось нове або модифіковане (покращене) і випливати з продукту чи послуги; процеси; організаційні та маркетингові практики; або відносини із зовнішніми зацікавленими сторонами. Основною метою тут є досягнення ефективності та створення бізнес-цінності (у фінансовому чи конкурентному плані) для клієнтів, співробітників, власників, партнерів і споживачів, що випливає з поєднання багатьох типів інновацій, що діють на кількох фронтах організаційної структури; вплив на здатність до адаптації до змін на ринку операцій.

Існує багато підходів до визначення поняття "інновації в АПК". Згідно Іванову В.А. [7], інновація в сільському господарстві - це впровадження в ділову практику результатів досліджень і розробок (НДДКР) у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин, птиці, нових і поліпшених харчових продуктів, матеріалів, нового обладнання, нових технологій в рослинництво, тваринництво і переробна промисловість, нові форми організації та управління в різних сферах економіки, а також нові підходи до соціальних послуг, які можуть підвищити ефективність виробництва. Згідно Нестерчук Ю. О [9], інновації в сільському господарстві - це системне впровадження результатів досліджень в сільськогосподарський сектор, які призводять до позитивних якісних і кількісних змін в характеристиках взаємин між біосферою і техносферою, а також покращують навколишнє середовище. За словами Андрійчука В. Г. [1], інновації в сільському господарстві - це кінцевий результат впровадження новизни в галузі сільського господарства (сорти рослин, породи тварин, технології захисту рослин або тваринництва тощо), які призвели до економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту.

Таким чином, інновації в АПК можна визначити як зміни, що вносяться господарюючим суб'єктом в діяльність підприємства з метою підвищення ринкової конкурентоспроможності продукції. Особливості впровадження інновацій в діяльність сільськогосподарських підприємств і відповідних господарюючих суб'єктів представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Особливості впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК та відповідних господарюючих суб'єктів

Критерій класифікації	Тип інновацій	Суб'єкти впровадження інновацій	Час окупності інновацій
Предмет і сфера застосування	Біологічні, технічні, технологічні, хімічні, економічні, соціальні та маркетингові управлінські інновації	Інженер-агроном, економіст, хімік, маркетолог, соціолог, менеджер	3 роки
Період реалізації	Довгострокові, середньострокові та короткострокові інновації	Відповідальні керівники, акціонери, насінницька ферма, конезавод, машинобудівне підприємство, біологічна фабрика	6 місяців -5 років
Походження	Зовнішні та внутрішні інновації		3 роки
Швидкість внесених змін	Базові, поліпшують, модифікують і орієнтовані на застосування інновації		6 місяців -5 років
Форма реалізації	У формі продукту, у формі процесу		6 months
Витрати	Великі та мінімальні інвестиції без додаткових витрат		6 місяців -5 років
Джерела фінансування	Власний бюджет, кредит, позикові фінансові кошти, змішане фінансування	Банк, відповідальні керівники, постачальники, акціонери, дослідницькі фонди, спонсори, що фінансуються державою установи	6 місяців -5 років
Оцінка ризику	Помітна, часткова і повна невизначеність		6 місяців -5 років

Впровадження інновацій у АПК слід розглядати як послідовність з чотирьох етапів: розробка інновацій, їх валідація, Реконструкція та впровадження. Ряд критеріїв класифікації інновацій дозволяє організувати інноваційну діяльність підприємства на раціональній основі. Потреба в інноваційних рішеннях в АПК викликана кількома основними проблемами: необхідністю підвищення конкурентоспроможності; обмеженням ресурсу землі, який виснажується і не може бути відтворений; зростаючим населенням землі і недостатньою кількістю продовольства для його харчування, забрудненням навколишнього середовища і необхідністю його збереження.

В результаті тривалого застосування інноваційних практик у АПК на різних ієрархічних рівнях формуються інноваційні технології, на яких сільськогосподарські підприємства мають можливість і реалізують результати, досягнуті через науково-розвинену діяльність. Нововведення можуть бути введені у вигляді нових рослинних сортів і порід тварин, нових або улучшранов продуктів харчування і сировини, невідомих досі технологій в рослинництві і тваринництві, нових траві і засобах рослинного і тваринницького захисту, нових методах лікування і профілактики вирощуваних сільськогосподарських тварин і птахів. Необхідно відзначити, що будь-яка інновація має свій життєвий цикл [16]

Активне впровадження інновацій в діяльність сільськогосподарських підприємств пояснюється функціонуванням інтегрованого інноваційного механізму, який характеризується не тільки економічними стимулами, а й взаємозв'язком організаційних структур і відносин. Сьогодні сільське господарство в Ізраїлі є найпродуктивнішим і інноваційним в світі практично за всіма показниками. Країна досягла такого результату завдяки впровадженню великої кількості інноваційних рішень, які включають дбайливе використання водних ресурсів (крапельне і розпилювальне зрошення), застосування нових видів добрив і засобів захисту рослин, новітні методи боротьби з бур'янами і шкідниками, використання теплиць. Обмежені земельні ресурси і несприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства послужили поштовхом до такого розвитку сільського господарства в країні. Внаслідок продовольчої кризи попередніх років, нестачі ресурсів і збільшення чисельності населення, в країні швидкими темпами почали розвивати сільське господарство, застосовувати нові сорти рослин і системи обробки грунту, агротехнології і так далі. Крім того, інтенсивне впровадження інновацій було підтримано державою шляхом фінансування інноваційних розробок та організації виходу країни на міжнародні ринки. [8]

Однією з особливостей інноваційної політики Німеччини є надання фінансової підтримки з боку уряду для розвитку довгострокових і комплексних досліджень в ключових областях. У Німеччині тваринництво відіграє ключову роль. Ось чому рослинництво розвивається як допоміжна галузь тваринництва; 40% всіх сільськогосподарських площ займають луки і пасовища. У країні постійно реалізується безліч державних програм, які спрямовані не тільки на фінансову підтримку з боку держави, а й на організацію інноваційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах [5]. Практика інших країн ЄС у просуванні інноваційної діяльності також вельми позитивна. Наприклад, у Нідерландах, Франції, Швейцарії та Італії це податкові пільги, які стимулюють усі підприємства, пов'язані з розробкою та впровадженням інновацій. Фінляндія і Швеція пропонують сільськогосподарським підприємствам гранти і кредити за зниженими процентними ставками.

У більшості країн Європейського Союзу підприємства, що розробляють і впроваджують нові продукти і технології, отримують державну підтримку, оскільки ця сфера бізнесу вважається досить ризикованою для інвестицій. [14] Сьогодні також існують широкі можливості для використання інноваційних біотехнологій у сільськогосподарському секторі. Впровадження біотехнологій представляє значний потенціал для всіх областей сільськогосподарського сектора економіки і може забезпечити швидкий технологічний і виробничий Прогрес за умови, що фермерським господарствам буде надано доступ до таких технологій. [4-8] Використання біотехнологій у сільськогосподарському виробництві сприятиме вирішенню екологічних проблем, пов'язаних з родючістю ґрунтів, їх техногенним забрудненням та засоленням ґрунтів [10].

Зростання продуктивності сільського господарства може бути важливою умовою для досягнення економічного зростання та розвитку в країнах, що розвиваються, хоча зв’язок між продуктивністю сільського господарства та економічним зростанням може бути складним [15]. Зростання продуктивності сільського господарства може бути досягнуто шляхом впровадження фермерами вдосконалених сільськогосподарських технологічних інновацій (наприклад, високоврожайних різноманітних культур, генетично модифікованих культур), разом із наданням якісних дорадчих послуг, полегшенням доступу до кредитних і страхових ринків та іригаційних споруд. Усе це може призвести не лише до підвищення врожайності, доходу, економії праці, ефективності та продуктивності, але й до користі для навколишнього середовища (наприклад, пом’якшення впливу на зміну клімату) та здоров’я [12, 13]. Однак, незважаючи на потенційні переваги, пов’язані з впровадженням технологічних інновацій у сільському господарстві, відносно низькі рівні впровадження залишаються перешкодою для розвитку в більшості країн, що розвиваються.

На наш погляд, враховуючи, що розвиток будь-якої діяльності в суспільстві формується на основі економічних інтересів, це виправдано з точки зору стратегічних, соціальних і економічних вигод, які

повинні бути помічені чотирма суб'єктами: державними і територіальними органами влади (урядом), сільськогосподарськими суб'єктами (фермерськими господарствами та господарствами, споживачами інноваційні інфраструктурні послуги) і об'єкти інноваційної інфраструктури в результаті розвитку інноваційної інфраструктури.

Розвиток інноваційної інфраструктури в АПК забезпечить прискорення інноваційних процесів в галузі, зростання випуску інноваційної продукції і, в кінцевому рахунку, стабілізацію цієї галузі. Головним пріоритетом у розвитку інноваційної інфраструктури має стати впровадження високих технологій у сільському господарстві та інтеграція науки, освіти та високорозвиненого виробництва. Технопарки, інноваційні центри, бізнес-інкубатори та аналогічні інноваційні організації, які є суб'єктами інноваційної інфраструктури, спрямовані на використання сучасних ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, впровадження передових інновацій у конкурентоспроможному виробництві продуктів харчування, тваринництві, ветеринарії та виробництві кормів.

Технічні зміни призвели до повільної сільськогосподарської революції, диференційованої по регіонах і секторах, тісно пов'язаної з зростанням промисловості і торгівлі [18]. Важливою технічною зміною в Європейському сільському господарстві стала відмова від залежування під парою, замінений вирощуванням кормових і бобових культур [9], що дозволило скоротити потребу в орних землях для задоволення продовольчих потреб. Зміни торкнулися і багатьох інших аспектів: знарядь праці (плуги, коси і т.д.), внесення вапна і добрив, дренажу і зрошення, селекційного розведення худоби, нових культур і сівозмін, механізації і моторизації (молотарки, тягові двигуни, за якими слідують Трактори). Хоча механізація праці почалася в 1850-х роках, Трактори почали використовуватися для оранки тільки набагато пізніше через роздробленість ферм, що не сприяло заміні праці капіталом

Всі ці технічні зміни відбулися на тлі прогресу в знаннях про функціонування рослин і родючості грунту. Агрономічні дослідження виникли в цей період на основі емпіричних результатів експериментів, проведених великими землевласниками, і згодом були продовжені громадськими діями [12]. Ці зміни були в основному обумовлені подіями, зовнішніми по відношенню до сільського господарства, такими як зміна умов доступу до загальних ресурсів (земля), зростаючий попит на продовольство як в містах, так і в сільській місцевості, мобілізація викопної енергії (вугілля), а також сталеливарної та хімічної промисловості, зростання наземний і морський транспорт, а також розширення міжнародної торгівлі [15] цей процес розтягнувся на кілька століть з певними географічними варіаціями. Це було одночасно з виникненням промисловості, яка поступово поглинала робочу силу, яка більше не була потрібна сільському господарству, і яка, в свою чергу, надавала нові технічні засоби для транспорту, механізації і, поступово, внесення добрив і захисту рослин. Прагнення підвищити продуктивність сільськогосподарської праці за рахунок науково-технічного прогресу продовжувало зростати. Економічна експлуатація колоніальних територій прискорила розвиток промислового капіталізму в європейських країнах і дозволила їм за низькою ціною привласнювати нові товари (бавовна, каучук) і продовольчі ресурси, такі як цукор або кава.

Період колонізації також можна розглядати як період, коли спосіб виробництва, який "оптимізував" експлуатацію природних ресурсів і людських ресурсів (примусова праця і рабство), був перенесений в результаті війни на інші території. Технологічна траєкторія, заснована на даному способі виробництва, особливо реалізація моделі великих плантацій (каучукових, цукрових, бананових і т.д.), була нав'язана шляхом примусу. Колоніальне Сільське господарство частково фінансувало капіталовкладення, які прискорили індустріалізацію західних країн. Наприклад, в 1791 році Основні експортні надходження Французької Республіки надходили від сировинних товарів, включаючи каву, цукор і бавовну [16]. Вони фінансували імпорт продовольства (зернових), необхідного для забезпечення соціального миру в зароджується промисловому, текстильному та гірничодобувному секторах

Було зроблено багато спроб зрозуміти рушійні сили впровадження технологій фермерами. Крім того, існує велика кількість доказів щодо впливу соціальних мереж на впровадження вдосконалених сільськогосподарських технологічних інновацій, наприклад, впровадження серпа у рисівництво [13], органічне землеробство [14] та консерваційний обробіток ґрунту [15]. Однак у попередніх дослідженнях вивчався зв’язок між уникненням ризику та рішеннями про впровадження [9, 2, 6, 7] або між просторовою залежністю та рішеннями про усиновлення [1]. Ми заповнюємо цю прогалину, розглядаючи як індивідуальні, так і групові атрибути як детермінанти рішень щодо впровадження інноваційного агропромислового комплексу. Фермери часто приймають рішення про усиновлення на основі як індивідуальних, так і суспільних поглядів і поглядів на предмет. Такі рішення викликали різні підходи до моделювання [8, 9]. Незважаючи на те, що деякі дослідження включають перевагу ризику або ставлення до неї як пояснювальну змінну, потенційній ендогенній природі переваги ризику в моделі адаптації ніколи не приділялося належної уваги.

Хоча просторова залежність властива більшості даних спостережень, її часто ігнорують під час аналізу, що призводить до упереджених результатів і оманливих висновків [3, 4]. Ми стверджуємо, що на рішення фермерів можуть впливати просторово залежні переваги ризику або неспостережувана неоднорідність. Крім того, облік просторової залежності може допомогти вирішити проблеми, пов’язані з пропуском важливих змінних (наприклад, екологічні, кліматичні, топографічні та соціально-економічні

умови). Зокрема, отримання адекватної інформації про потенційні переваги HYV може бути важливим чинником прийняття фермерами таких технологічних інновацій. Така інформація може передаватися через просторові відносини, особливо коли фермери, які живуть поруч, покладаються на своїх друзів і сусідів, щоб отримати інформацію про вдосконалену практику ведення господарства [15].

В умовах глобалізації світової фінансової кризи рецесія та вплив рецесії на національну економіку різко посилилися. Зовнішні умови багатьох країн у зв'язку з приєднанням до інтеграційних процесів почали справляти потужний вплив на економіку країни. Сучасні умови та майбутні події як наслідок антикризових заходів, відповідних системі та організації на противагу негативним явищам. Іноземний ризик і небезпечне недооцінювання проблем у нинішніх умовах не можна ігнорувати [1].

Агропромисловий комплекс аналіз факторів і умов, що сприяють інноваційному розвитку та впливають на них назад (для розвитку інноваційного гальмування) та позитивного впливу (посилення інтенсивності інноваційних процесів) можна поділити на (рис. 3).

Рис. 3 Умови розвитку інноваційного агропромислового комплексу

Джерело: розробка автора

Що позитивно вплине на розвиток агропромислового комплексу та інноваційний вихід на ринкові умови та економічні фактори, а також достаток природних ресурсів, достатність потенціалу науки та освіти, масштаби внутрішнього продовольчого ринку, екологічно безпечне, природне виробництво їжі можна віднести до випадковості.

Ну, повернемося до умов і факторів, що сприяють ускладненню організаційної структури вітчизняної аграрної науки; диспропорції в науково-технічній та інноваційній діяльності; дослідницький, регіональний, галузевий та міжгалузевий характер питомої ваги пріоритетних питань; деякі питання, пов'язані з відтворенням, також можна розглядати як тривалість періоду дослідження. Ці фактори сільськогосподарської науки та сільськогосподарських досліджень викликають серйозні проблеми управління.

Більшість інновацій у ринковій економіці як засіб вирішення підприємницьких структур, промислових і комерційних, і їх стабільного функціонування, як важливого чинника забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності здійснюватиметься і на ринку, для задоволення потреб конкретного група клієнтів або орієнтація. Однією з необхідних умов розвитку агропромислового комплексу науково-технічний прогрес. Цей процес посилюється завдяки розвитку науки і техніки, заснованому на безперервних інвестиціях та інноваціях, що дозволяє виробничі процеси. Водночас людські ресурси (кадри) є ключовими чинниками розвитку інноваційного потенціалу агропромислового комплексу. З цієї причини кадри передових ресурсозберігаючих технологій у сільськогосподарському виробництві.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Особливості впровадження інноваційних технологій розвитку у діяльність АПК є складною та багатогранною проблемою. Незважаючи на процес значною мірою на темпах інновацій в аграрному секторі, сільське господарство становить 10-15% частину ресурсу - збереження зростає потреба в нових сільськогосподарських технологіях. Проте процес розробки та впровадження інноваційних технологій, насамперед науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, потребує значних коштів.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку інноваційного потенціалу в сільському господарстві та найважливішим завданням науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи є достатнє фінансування. В останні роки такі роботи здійснюються з кількох джерел, зокрема з державного бюджету (близько 40%); місцеві та регіональні фонди (в середньому 27%); сільськогосподарських підприємств та наукових установ власних коштів (32,8%) профінансовано.

У розвинутих країнах аграрна наука 4-6% рік збільшення державних витрат на наукові дослідження та дослідно-конструкторські роботи витрати більше, ніж валовий національний продукт з 2%. І, оскільки деякі збитки від валового національного продукту 0,25%. Дійсно, для забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізації сільського господарства, що вимагатиме значного надходження дорогих коштів, необхідно термінове впровадження нових інноваційних технологій. У зв'язку з цим сучасний стан кадрового потенціалу сільського господарства може спричинити серйозні перешкоди практичному впровадженню інновацій, мінімізувати ефективність інвестицій, «розвиток агропромислового комплексу», громадськість повинна усвідомлювати чітку стрим- реалізація проекту.

Нині виробництво АПК шляхом впровадження досягнень науки і техніки розвиває найбільш інноваційні процеси, спрямовані виключно на вихід з кризи. Інноваційні процеси на основі конкретних технічних і наукових ідей і технологічних розробок у нові технології та новий високоякісний продукт для розвитку виробництва з метою забезпечення стабільного безперервного потоку. Це процес сільськогосподарських науково-дослідних організацій та навчальних закладів, установ управління виробництвом, постачальників послуг і впровадження структур, виробників сільськогосподарської продукції.

АПКі науково-технічні дослідження, розробка та виробництво підготовки, іншими словами, виробництво, зберігання, переробка та збут основних функціональних частин інноваційного процесу. Традиційно національні ринки товарів національні ринки інноваційних продуктів, таких як цифрові властивості, спектральна та географічна структура, специфічні види реклами, метод розрахунку ціни правових норм . Під час обміну інноваційною продукцією об'єкти купівлі-продажу, лізингу чи оренди, надання послуг, капіталу, боргових зобов'язань та інвестиційного товариства укладаються правові угоди, а також інші комерційні операції. Будуть створені інновації розвинених країн на базі інноваційних ринків на світовому ринку.

Таким чином, реалізація інноваційних проектів у АПК сформує нові зв'язки між наукою, державою та підприємництвом, а механізм державно-приватного партнерства має стати інструментом впливу на розвиток інноваційної інфраструктури у сільському господарстві. В результаті інноваційного розвитку АПК і обслуговуючої його інфраструктури підвищиться ефективність виробництва. Для прискорення цього процесу необхідно забезпечити соціально-економічні умови, що стимулюють використання нових засобів розвитку та інтенсифікації. Показники ефективності, що використовуються в інноваційному АПК та інфраструктури, характеризуються їх складністю з точки зору взаємозалежності.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с. 160.

2. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. /за ред. Бажал Ю. М. Київ: Заповіт, 1996. 238 с.

3. Водачек Л. Стратегія управління інноваціями на підприємстві / за ред. Л.Водачек, О.Водачкова; Москва: Економіка, 1989. 167 с.

4. Воробйов Є. М., Гела Т. Ю. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості. Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 2 «Економіка». 2010. С. 15-20

5. Гончаренко О. В. Інноваційні засади конкурентоспроможного розвитку агропромислового виробництва. Ефективна економіка. 2016. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5058

6. Дусановський С. Л., Білан Є. М. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах: монографія. Тернопіль, «Збруч», 2003. 183 с.

7. Иванов В. А. Методологические основы инновационного развития агропромышленного комплекса / В. А. Иванов // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 2 (2). – С. 50–59.

8. Коровій Я. В., Орєхова Т. В. Теоретико-методологічні основи 218 дослідження стратегій інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Конкурентні стратегії національних виробників агропромислової продукції у сучасній парадигмі глобального економічного середовища: монографія / за заг. ред. Т. В. Орєхової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 54–56.

9. Нестерчук Ю. О. Аграрно-промислові об'єднання в інноваційній структурі АПК / Ю. О. Нестерчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – Вип. 8/1 (31). – Суми, 2008. – С. 8–15.

10. Радченко О.П., Карадобрі Т.В. Стан і перспективи інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки України. Економіка та управління національним господарством. 2019. Випуск 47–1. С. 79–82.

11. Розуміння інклюзивних інноваційних процесів у сільськогосподарських системах: концептуальна модель середнього рівня https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X20305106

12. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. Київ: ННЦІАЕ, 2010. 706 с

13. Сіренко Н.М. Концептуальні засади інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 1. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ (дата звернення: 18.01.2019).

14. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу: підруч. Київ: КНЕУ, 2001. 382 с.

15. Agriculture, value added (% of GDP) (2019) [Agriculture, value added (% of GDP) (2019)] website. Available at: https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS (access date: 18.01.2022).

16. Miles, 2010 Innovation and the service economy. Innovation: Perspectives for the 21st century, BBVA Publication, (2010), pp. 207-303

17. Perepeczko B. Agriculture in the contemporary social mirror. The central european journal of social sciences and humanities. 2005. No 3(128). P. 80–87

18. PUSTOVA, N., & POLOSMAK, K. (2019). ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ. Фаховий науковий журнал Економічні інновації, 21(2(71), 102-108. https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.2(71).102-108

References

1. Andriichuk V. H. Ekonomika pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu: pidruchnyk. Kyiv: KNEU, 2015. 783 s. 160.

2. Bazhal Yu. M. Ekonomichna teoriia tekhnolohichnykh zmin: navch. posib. /za red. Bazhal Yu. M. Kyiv: Zapovit, 1996. 238 s.

3. Vodachek L. Stratehiia upravlinnia innovatsiiamy na pidpryiemstvi / za red. L.Vodachek, O.Vodachkova; Moskva: Ekonomika, 1989. 167 s.

4. Vorobiov Ye. M., Hela T. Yu. Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy: suchasnyi stan ta osoblyvosti. Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H. S. Skovorody. Vyp. 2 «Ekonomika». 2010. S. 15-20

5. Honcharenko O. V. Innovatsiini zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva. Efektyvna ekonomika. 2016. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5058

6. Dusanovskyi S. L., Bilan Ye. M. Ekonomichni osnovy rozvytku APK v rynkovykh umovakh: monohrafiia. Ternopil, «Zbruch», 2003. 183 s.

7. Yvanov V. A. Metodolohycheskye osnovы ynnovatsyonnoho razvytyia ahropromыshlennoho kompleksa / V. A. Yvanov // Эkonomycheskye y sotsyalnыe peremenы: faktы, tendentsyy, prohnoz. – 2008. – № 2 (2). – S. 50–59.

8. Korovii Ya. V., Oriekhova T. V. Teoretyko-metodolohichni osnovy 218 doslidzhennia stratehii innovatsiinoho rozvytku ahropromyslovykh pidpryiemstv. Konkurentni stratehii natsionalnykh vyrobnykiv ahropromyslovoi produktsii u suchasnii paradyhmi hlobalnoho ekonomichnoho seredovyshcha: monohrafiia / za zah. red. T. V. Oriekhovoi. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, 2019. S. 54–56.

9. Nesterchuk Yu. O. Ahrarno-promyslovi obiednannia v innovatsiinii strukturi APK / Yu. O. Nesterchuk // Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia «Ekonomika ta menedzhment». – Vyp. 8/1 (31). – Sumy, 2008. – S. 8–15.

10. Radchenko O.P., Karadobri T.V. Stan i perspektyvy innovatsiinoho rozvytku v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy. Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom. 2019. Vypusk 47–1. S. 79–82.

11. Rozuminnia inkliuzyvnykh innovatsiinykh protsesiv u silskohospodarskykh systemakh: kontseptualna model serednoho rivnia https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X20305106

12. Sabluk P. T., Shpykuliak O. H., Kurylo L. I. Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia. Kyiv: NNTsIAE, 2010. 706 s

13. Sirenko N.M. Kontseptualni zasady innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. Marketynh i menedzhment innovatsii. 2012. № 1. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ (data zvernennia: 18.01.2019).

14. Khorunzhyi M. Y. Orhanizatsiia ahropromyslovoho kompleksu: pidruch. Kyiv: KNEU, 2001. 382 s.

15. Agriculture, value added (% of GDP) (2019) [Agriculture, value added (% of GDP) (2019)] website. Available at: https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS (access date: 18.01.2022).

16. Miles, 2010 Innovation and the service economy. Innovation: Perspectives for the 21st century, BBVA Publication, (2010), pp. 207-303

17. Perepeczko B. Agriculture in the contemporary social mirror. The central european journal of social sciences and humanities. 2005. No 3(128). P. 80–87

18. PUSTOVA, N., & POLOSMAK, K. (2019). ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ. Фаховий науковий журнал Економічні інновації, 21(2(71), 102-108. https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.2(71).102-108

Рецензія / Peer review : 11.11.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-406-409
УДК 351.863

КРУПА О. В.
Хмельницький національний університет

ДИСКУРС СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ВИМІРІ НАДБАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Проведено дослідження дискурсу соціальної безпеки у європейській науковій думці. Виокремлено дві ключових концепції соціальної безпеки в європейському науковому просторі: державо центричну та спільнoто центричну. Проаналізовано стратегії соціальної безпеки ряду країн Європи та визначено їх ключові аспекти в контексті вдосконалення української стратегії соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека, концепція, європейська наукова думка, стратегія соціальної безпеки

OLEKSANDER KRUPA
Khmelnitskyi National University

DISCOURSE OF SOCIETAL SECURITY IN THE DIMENSION OF EUROPEAN THEORY AND PRACTICE

The problems of ensuring state security have been in the field of view of the scientific community and power structures for many centuries. Moreover, the range of these studies is being expanded and supplemented with new issues every time due to the development of societies and international relations. Over the past decades, one of the important directions of research in the context of national security has become the separation of societal security as an independent security component in its overall structure. The first substantiated concept of the state societal security, having a rather insignificant period of existence and practical application, was subjected to significant critical evaluations and discussions, which ultimately led to the formation of several conceptually different scientific views both on the essence of this concept and on its role in the national security system. In this aspect, the European experience is of the greatest importance for domestic science and the state administration system, especially in the context of significant European integration aspirations of our country.

The purpose of the study is to investigate the discourse of societal security in the scientific thought and practice of national security ensuring in European countries

In the article was conducted a study of the societal security discourse in European scientific thought. Two key concepts of societal security in the European scientific space are singled out: state-centric and community-centric. Analyzed the societal security strategies of a number of European countries and determined their key aspects in the context of improving the Ukrainian social security strategy.

Keywords: societal security, concept, European scientific opinion, societal security strategy

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблеми забезпечення державної безпеки перебувають у полі зору наукової спільноти та владних структур впродовж багатьох століть. Причому спектр вказаних досліджень щоразу розширюється та доповнюється новою проблематикою в силу розвитку суспільств та міжнародних відносин. Впродовж останніх десятиліть одним із вагомих напрямів досліджень в контексті національної безпеки стало виокремлення соціальної безпеки як самостійного безпекового компонента у загальній її структурі. Цьому, однак, сприяло зовсім не посилення уваги до соціальних чинників суспільного розвитку, а, швидше, необхідність розробки заходів адекватного реагування на посилення транскордонних міграційних процесів у світі в цілому. Саме тому, поняття соціальної безпеки як складова національної безпеки вперше було обґрунтоване саме в контексті необхідності захисту етносів, національної ідентичності, національної культури тощо. Перша обґрунтована концепція соціальної безпеки держави, маючи доволі незначний період існування й практичного застосування, була піддана значним критичним оцінкам і обговоренням, що в підсумку призвело до формування кількох концептуально відмінних наукових поглядів як власне на сутність даного поняття, так і на його роль в системі національної безпеки. Виходячи ж з того, що одностайна наукова спільнота лише в одному – необхідності врахування загроз соціальній безпеці в системі забезпечення національної безпеки, вважаємо за необхідне поглиблено розглянути науковий дискурс концепції соціальної безпеки. В цьому аспекті найбільше значення для вітчизняної науки і системи державного управління має саме європейський досвід, особливо в контексті значних євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Формулювання цілей статті

Дослідити дискурс соціальної безпеки у науковій думці та практиці забезпечення національної безпеки країн Європи.

Аналіз досліджень та публікацій

Основоположниками теоретичних уявлень щодо соціальної безпеки по праву вважаються Б. Бузан, О. Вівер, Т. Тайлер, Дж. Барджес, Б. Максвіні тощо, завдяки яким поняття соціальної безпеки зайняло помітну позицію у науковому без пековому дискурсі. Розвиток західноєвропейської наукової думки щодо

соціальної безпеки активізувався і набув нового спрямування завдяки працям Беслі Т., П. Гоу, Б. Санделіуса, Дж. Гержевського та ін. В той же час, на сьогодні наукова спільнота не виробила єдиного концептуального погляду на зміст і особливості забезпечення соціальної безпеки держави, що вимагає поглибленого розгляду існуючих підходів та їх принципових відмінностей.

Постановка завдання

Концепція соціальної безпеки вперше була запропонована у 1990-х роках представниками Копенгагенської наукової школи [1, с. 106] і в подальшому розвинулася за кількома різними напрямами. Зокрема, представники традиційної державоцентричної концепції соціальної безпеки розуміють під нею потребу захисту держави як певної інституції (територіального утворення) від власного суспільства, тобто від соціальної напруги та інших суспільно небезпечних ситуацій, здатних дестабілізувати суспільство, а, відтак, і загрожувати безпеці держави в цілому [2]. В той же час, розвинулася й спільнoто-центрична концепція соціальної безпеки, відповідно до якої вона розуміється як певне середовище існування (перебування) соціуму, в якому відсутні або незначні загрози втрати суспільної самоідентифікації, ідентичності, культурної самобутності тощо. Тобто за такого підходу забезпечення соціальної безпеки в першу чергу залежить від збереження і захисту культурних цінностей, суспільної ідентичності.

Бузан Б., як основоположник спільнoто-центричної концепції соціальної безпеки, першим акцентував увагу на значній складності досліджуваної категорії в силу її відношення до «культурних цінностей та ідентичності – суб'єктивних та контекстних конструкцій» [3, с. 120]. При цьому європейська економічна думка визначає ідентичність як «сукупність ідей та практик, що ідентифікують окремих осіб як членів соціальної групи», нації – як «абстрактні, уявні спільноти», а національну ідентичність – як «один з найважливіших об'єктів соціальної безпеки» [4].

Національна ідентичність включає певні аспекти політичної спільноти, спільні інституції та єдиний для всіх членів кодекс прав і обов'язків. Вона також припускає наявність певного соціального простору та демаркованої (обмеженої) території, з якою члени спільноти ідентифікують себе, тобто до якої відчувають свою приналежність [5, с. 31]. Застосування такого підходу має на увазі, що об'єктом соціальної безпеки є не держава в якості урядових структур чи територіального утворення, а держава в якості колективної ідентичності. Тобто, в цьому контексті загрозами соціальній безпеці держави визнається будь-що, що загрожує колективній ідентичності [5].

Дослідивши теоретичні підходи у європейському науковому просторі до розгляду поняття соціальної безпеки через призму ідентичності, маємо відзначити, що всі суспільні загрози, описані у наукових працях, можуть бути поділені на дві основних групи:

- ✓ загрози суспільній ідентичності (культурні, релігійні, етнічні тощо);
- ✓ загрози державній ідентичності, тобто державному суверенітету [6].

Іншими словами, навіть попри наявні значні відмінності в обґрунтуваннях і баченні змістового наповнення соціальної безпеки, значна частина науковців європейського простору сходиться у бажанні трактувати поняття соціальної безпеки виключно через призму ідентичності. Так, визначення, яке використовується більшістю закордонних дослідників піднятого питання в якості відправної точки, виходить з того, що забезпечення соціальної безпеки полягає переважно у «збереженні й утвердженні суспільної ідентичності та згуртованості» [7].

З нашої точки зору, звуження питань соціальної безпеки до проблематики міжнародних відносин в частині міграційних потоків та конфліктів між спільнотами на ґрунті ідентичності не є вірним. Слід зазначити, що така думка має місце й в частині сучасних наукових робіт західноєвропейських дослідників, присвячених проблематиці соціальної безпеки. Крім того, від самого моменту винесення на широкий загал, концептуальні засади соціальної безпеки, засновані на необхідності збереження ідентичності, піддавалися нищівній критиці з тієї причини, що захист прав окремих етносів, націй, спільнот на території певних держав у практичній площині може бути з легкістю трансформований у політику дискримінації та відчуження. Критики концепції наголошують, що спроби розширити визначення та сприйняття безпеки у напрямі власне соціальної безпеки можуть бути політично небезпечними, в той час як держава мала б сприяти саме об'єктивній безпеці суспільства.

З цієї причини подальші уявлення про соціальну безпеку почали трансформуватися, хоча й не відійшли від часткового ототожнювання її з питаннями ідентичності. Так, поширення набула думка, що «соціальна безпека характеризує спроможність спільноти, яка володіє визначеним набором ідентичностей, вижити і полягає у сталості, наявності прийнятних для еволюції умов, традиційних моделей мови, культури, асоціацій, релігійної та національної ідентичності та звичаїв [2]. Тобто в даному випадку вже спостерігається певне зміщення акценту від збереження ідентичності, до потреби «виживати», тобто до забезпечення певних економічних умов, необхідних для безпечного існування суспільства, а соціальна небезпека має місце у випадку, коли громади будь-якого типу виявляють загрозу своєму виживанню як спільноти.

Отже, розвиток концепції соціальної безпеки призвів до наголосу на його двовимірності, за якого об'єктивний вимір пов'язаний зі збереженням загальних групових ознак – мови, традицій, культури, вірувань тощо, в той час як суб'єктивний вимір полягає у забезпеченні виживання спільноти «як місця ідентифікації для її членів» [8].

Надалі бачимо розширення спектру питань соціальної безпеки й сферою якості життя. Зокрема, у польських наукових колах поширене твердження, що «соціальна безпека пов'язана зі зменшенням вірогідності виникнення небажаних явищ і ризиків, пов'язаних із питаннями виживання, якості життя та національної ідентичності» [9]. З огляду на це, пропонується і більш широкий, з огляду на загальний західноєвропейський науковий контекст, погляд на соціальну безпеку. За такого підходу, концепція соціальної безпеки пропонує виокремлювати в якості окремого структурного компонента соціальної безпеки власне соціальну сферу. В свою чергу, соціальна сфера як складова соціальної безпеки, «стосується індивідів та економічних аспектів їх життя, через які ідентичність має змогу впливати на рівень ідентифікації зі спільнотою, формуючи націю чи, навпаки, призводячи до маргіналізації та соціального виключення окремих членів суспільства» [9]. Отже, соціальну безпеку пов'язують з реакцією держави на незадовільні умови життя громадян, яка проявляється у діючій системі соціального захисту для індивідів, які з тих чи інших причин опинилися у скрутному становищі.

Таким чином, західноєвропейська наукова спільнота ще не сформувала однозначну і беззаперечну відповідь на питання щодо сутнісних аспектів соціальної безпеки та її місця в системі забезпечення державної безпеки. В той же час, окремі держави вже здійснили спробу легалізації концепції соціальної безпеки в системі забезпечення національної безпеки.

Так, Фінляндія на державному рівні соціальну безпеку розглядає в контексті загальної рівності громадян, консенсусу та центрально-посередницької ролі влади у суспільстві. Звідси, ключем до забезпечення соціальної безпеки у Фінляндії є визнана комплексна міжгалузева співпраця, в рамках якої забезпечується інклюзивна модель співробітництва із залученням всіх відповідних суб'єктів (як громадян, так і офіційних осіб) для спільного обміну знаннями, досвідом, а також аналізу і планування подальших дій [10, с. 28].

У Польщі діяльність у сфері соціальної безпеки розглядають як створення умов для безпечного духовного і матеріального розвитку нації [11], хоча в той же час, концепція соціальної безпеки не знайшла відображення ні у законодавстві, ні в доктринах чи положеннях, що стосуються розвитку культури або соціального забезпечення населення. Натомість, в якості ключових загроз національної безпеки вказані загрози основним інтересам нації та неспроможність державних інституцій справлятися з наявними суспільними проблемами [12].

Модель соціальної безпеки в Ісландії практично повністю орієнтована на убезпечення населення від стихійних лих та різноманітних природних катаклізмів і передбачає, швидше, оцінку ризиків їх настання, аніж оцінку загроз іншим аспектам соціальної безпеки [13].

У норвезьких нормативних документах закріплене визначення соціальної безпеки, відповідно до якого вона трактується як «здатність суспільства виконувати життєво важливі функції, пов'язані із захистом життя та здоров'я населення та задовольняти його базові потреби у різноманітних стресових ситуаціях [14]. Тобто фактично, можемо говорити, що в даному випадку соціальна безпека ототожнюється з поняттям соціального захисту населення.

Концепція соціальної безпеки у шведській інтерпретації становить поєднання надбань теорій людського розвитку та прав людини, а її забезпечення спрямовується на «розширення можливостей кожного індивіда у боротьбі з кризовими ситуаціями» [15]. Особлива увага, при цьому, зосереджується на системі надання соціальних і комунальних послуг, а також на функціонуванні сукупності інституційних структур, важливих для захисту базових цінностей.

У Латвії ключовим питаннями соціальної безпеки вважаються саме міжнаціональні відносини та медіасередовище [16]. Така ситуація пояснюється наявністю спільних кордонів з країною-агресором і засиллям окупантських наративів у засобах масової інформації, що змушує керівництво країни саме вказані загрози вважати ключовими в сфері соціальної безпеки. Якщо ж говорити про механізми забезпечення соціальної безпеки в Латвії, то слід відзначити, що керівництво держави слідує концепції «м'якого впливу», фокусуючись на мінімізації негативного впливу можливих наслідків, ніж на усунення самих загроз (проблем).

Отже, узагальнюючи теоретичні напрацювання європейських наукових шкіл та практичні підходи до розуміння і забезпечення соціальної безпеки в окремих країнах Європи, маємо відзначити, що наразі соціальна безпека залишається дуже суперечливим поняттям. Хоча проблеми безпеки є всюдисущими, підходи до їх оцінки, формування державної політики усунення загроз та забезпечення прийнятного рівня соціальної безпеки у різних країнах є не лише різноманітними, але й зовсім несхожими між собою.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Соціальну безпеку можна розглядати з точки зору різних дисциплін, розкладаючи її на різні підсистеми, що є свідченням її надзвичайної важливості для безпеки держави в цілому. Зміна підходів до осягнення змісту та складових національної безпеки відбулася внаслідок зростання впливу на суспільство, тобто зростання загроз суспільному процвітанню та стійкому розвитку держав з боку сфер охорони здоров'я, якості життя населення тощо. Саме цим і пояснюється така різноманітність поглядів на соціальну безпеку як у наукових колах, так і у практиці державного управління. Саме особливостями суспільства, його роллю і зацікавленням у формуванні державних стратегій безпеки й визначається практичний досвід

забезпечення соціальної безпеки у тій чи іншій європейській державі. Отже, в контексті вдосконалення української стратегії соціальної безпеки важливо усвідомлювати, що її порядок денний повинен формуватися саме суспільством, суспільним запитом. При цьому, в подальших дослідженнях варто спробувати відійти від постулатів існуючих на сьогодні державо центричної та спільного центричної концепцій соціальної безпеки для того, щоб побудувати людиноцентричну концепцію, покликану створювати умови та захищати можливості суспільства до розвитку, збереження і нарощування власного потенціалу.

References

1. Hough, P. Understanding Global Security. New York: Routledge, 2004. https://www.yumpu.com/en/document/read/23349562/understanding-global-security-peter-hough
2. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. Globalisation and environmental challenges. P. 581–593. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-75977-5_44
3. Buzan B. People, states and fear. The national security problem in international relations. Great Britain : Wheatsheaf Books, 1983. 262 p. URL : https://www.academia.edu/4780500/People_States_and_Fear_An_Agenda_For_International_Security_Studies_in_the_Post_Cold_War_Era_Barry_Buzan
4. Anderson B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. URL : https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf
5. Panic B. Societal security – security and identity. *Carl Schmitt and Copenhagen school of security studies*, 2009. № 13. URL : https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.4529&rep=rep1&type=pdf
6. Alexseev M. Societal security, the security dilemma, and extreme anti-migrant hostility. *Journal of Peace Research, 2011. 48 (4). P. 509–523.*
7. Chuifu I. Societal security. An agenda for the Eastern Europe, http://www.cpcew.ro/pdfs/societal_security.pdf
8. Theiler T. Societal security and social psychology. *Review of International Studies*, 2003. 29. P. 249–268. URL : https://www.researchgate.net/publication/231837273_Societal_Security_and_Social_Psychology
9. Gierszewski J., Piwowarski J. Theoretical Basics of Societal Security. *International & National Studies* NO. 18; 2016 (30–48). URL : https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piwowarski/publication/323176082_THEORETICAL_BASICS_OF_SOCIETAL_SECURITY/links/5a8460b60f7e9b2c3f501420/THEORETICAL-BASICS-OF-SOCIETAL-SECURITY.pdf
10. Aaltola M., Juntunen T. Nordic model meets resilience – finnish strategy for societal security. *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.
11. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2014, Warszawa 2014, p. 33.
12. Kiciński K. Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego – prognozy, przewidywania, [in:] Wybrane problemy socjologii wojska, J. Kunikowski (ed.), vol. 1, Warszawa 1998.
13. Ómarsdóttir S. B. Safety and security – what's in a word? Societal security in Iceland. *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.
14. Justis-og politidepartementet, Samfunnssikkerhet. Veien til et mindre sårbart samfunn [Societal Security. The road to a less vulnerable society], St. meld. nr. 17, 2001–2002.
15. Syk K., Rådestad C. Swedish societal security – the battle of the narrative.
16. Potjomkina D., Vizgunova E. Societal security in Latvia: new wine in old bottles? *Societal Security in the Baltic Sea region: Expertise Mapping and Raising Policy Relevance*. Latvian Institute Of International Affairs. Riga, 2018. 270 p.

Рецензія / Peer review : 22.10.2019 Надрукована / Printed : 02.01.2020

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-410-414
УДК 339.9: 338.48

СТЕГНЕЙ М. І.
Мукачівський державний університет, Мукачево
НОДЬ О. Л.
Фаховий коледж Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ, Берегово

ГЛОБАЛЬНІ ЧИННИКИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СФЕРІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

Сучасні умови розвитку підприємств туристично-рекреаційної сфери характеризуються швидкою динамікою та непередбачуваністю змін на глобальному, національному та регіональному рівнях. Виживання підприємств та галузі в цілому потребує формування ефективних методів адаптації, що серед іншого включають якісні системи збору, обробки, аналізу інформації про стан та тенденції розвитку релевантних чинників впливу на ефективність функціонування підприємств зазначеної сфери.

Метою написання статті є дослідження й систематизація глобальних тенденцій трансформаційних змін у розвитку міжнародного туризму і рекреації та чинників, що впливають на ці процеси.

У статті досліджено глобальні чинники сучасних трансформаційних змін у сфері розвитку туризму та рекреації, здійснено їх систематизацію, виявлено основні тренди формування і розвитку. Проаналізовано динаміку обсягів міжнародного туризму та їх диференціацію у розрізі основних субрегіонів. Визначено, що скорочення обсягів прибуття, зміни напрямків туристичних потоків та диверсифікація туристичних послуг і продуктів в останні роки зумовлені впливом насамперед проявом основних глобальних трендів, серед яких: пандемія Ковід 19, глобальна цифровізація туристичних і рекреаційних послуг а також суміжних сфер економіки, екологізація туризму, загострення проблем забезпечення безпеки внаслідок розгортання військових конфліктів та посилення міжнародного тероризму, погіршення туристичної логістики (зокрема авіасполучення). Окреслено основні напрямки адаптації туристично-рекреаційного сектору в умовах впливу вказаних трендів.

Розвиток туризму є динамічним явищем, що залежить від великої кількості чинників, що проявляються на глобальному, національному та регіональному рівнях. На глобальному рівні, основними тенденціями, які впливають на процеси трансформації туристично-рекреаційної галузі, тобто формування нових підходів до організації й надання туристичних продуктів, їх диверсифікації та масштабування в останні роки є насамперед: зміна переваг та потреб споживачів туристичних послуг, безпрецедентне зростання вимог для забезпечення безпеки туристів, стрімкий ріст та імплементація цифрових технологій у всіх сферах туристичного сервісу, переорієнтація організації туристичних послуг та формування туристичних продуктів в напрямку їх екологізації у рамках впровадження принципів «зеленої економіки».

Розробка стратегії розвитку туризму потребує якісного аналізу та оцінки найбільш релевантних глобальних трендів, що визначатимуть напрямки, інтенсивність та диверсифікацію міжнародних туристичних потоків у найближчому майбутньому, що окреслить основні загрози та дозволить знайти унікальні можливості для формування конкурентоспроможних туристичних та рекреаційних продуктів.

Ключові слова: туризм і рекреація, міжнародний туризм, цифровізація, глобальні чинники, «зелена економіка», військові загрози.

STEHNEI M.
Mukachevo State University
NOD O.
Teacher of the Vocational College of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakotsi II

GLOBAL FACTORS OF CURRENT TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE SPHERE OF TOURISM AND RECREATION DEVELOPMENT

Current conditions for developing enterprises in the tourism and recreation sphere are characterized by rapid dynamics and unpredictability of global, national, and regional changes. The survival of enterprises and the industry as a whole requires the formation of effective methods of adaptation, which, among other things, include high-quality systems for collecting, processing, and analyzing information about the state and development trends of relevant factors affecting the efficiency of the functioning of enterprises in the specified field. The purpose of writing the article is to research and systematization of global trends of transformational changes in the development of international tourism and recreation and the factors affecting these processes.

The article examines the global factors of modern transformational changes in tourism and recreation development, systematizes them, and reveals the main trends of formation and development. The dynamics of the volumes of international tourism and their differentiation in the main subregions were analyzed. It was determined that the reduction in arrivals, changes in the direction of tourist flows, and the diversification of tourist services and products in recent years are due to the influence, first of all, of the manifestation of the main global trends, including the Covid-19 pandemic, the global digitalization of tourist and recreational services, as well as related areas of the economy, the greening of tourism, aggravation of security problems due to the development of military conflicts and the strengthening of international terrorism, the deterioration of tourist logistics (in particular, air travel). The main directions of the tourism and recreation sector adaptation under the indicated trends are outlined.

Tourism development is a dynamic phenomenon that depends on many factors manifested at the global, national, and regional levels. At the global level, the main trends affecting the processes of transformation of the tourism and recreation industry, that is, the formation of new approaches to the organization and provision of tourist products, their diversification, and scale in recent years, are primarily: changes in the preferences and needs of consumers of tourist services, an unprecedented increase in requirements for ensuring the safety of tourists, rapid growth and implementation of digital technologies in all areas of tourist service, reorientation of the organization of tourist services and the formation of tourist products in the direction of their

environmental nation as part of the implementation of the principles of the "green economy." The development of a tourism development strategy requires qualitative analysis and assessment of the most relevant global trends that will determine the directions, intensity, and diversification of international tourist flows shortly, which will outline the main threats and allow finding unique opportunities for the formation of competitive tourist and recreational products.

Keywords: tourism and recreation, international tourism, digitalization, global factors, "green economy", military threats.

Вступ. Сучасні умови розвитку підприємств туристично-рекреаційної сфери характеризуються швидкою динамікою та непередбачуваністю змін на глобальному, національному та регіональному рівнях. Виживання підприємств та галузі в цілому потребує формування ефективних методів адаптації, що серед іншого включають якісні системи збору, обробки, аналізу інформації про стан та тенденції розвитку релевантних чинників впливу на ефективність функціонування підприємств зазначеної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу різних груп чинників на розвиток туризму розглядалися у працях Романової А.А., Токаренко О.І., Черемісіної Т.В., Бабіної Н.І., Хаустової К. М,.Удворгелі Л. І., Чорій М. В. та багатьох інших українських і зарубіжних науковців. Статистичний аналіз глобальних чинників, що визначають основні тенденції у розвитку міжнародного туризму перманентно здійснюється експертами міжнародних, державних та приватних агенцій з розвитку туризму. Більшість аналітичних праць спрямовані на аналіз окремих чинників розвитку глобального туризму, їх систематизація з позицій впливу на формування державних та регіональних стратегій представлена не достатньо, що зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Визначення мети та цілей дослідження. Метою написання статті є дослідження й систематизація глобальних тенденцій трансформаційних змін у розвитку міжнародного туризму і рекреації та чинників, що впливають на ці процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку, стан туристичної сфери у значній мірі залежить від основних тенденцій та особливостей соціально-економічних й екологічних трансформацій на глобальному рівні, що формують загальний туристичний клімат, сприяють або обмежують розвиток тих чи інших видів туристичних послуг, впливають на спрямування туристичних потоків. Дослідження таких тенденцій є важливою умовою формування та уточнення стратегії туристичного розвитку регіонів України.

На думку Божидарника Т., до основних чинників розвитку міжнародного туризму відносяться:

1. Демографічні (загальне зростання чисельності населення, урбанізація, зміна вікової структури населення – збільшення в багатьох країнах середньої тривалості життя призводить до того, що все більше людей мають вільний час і засоби, що дозволяють їм здійснювати закордонні подорожі).

2. Соціальні (зростання добробуту населення розвинутих країн, що активно приймають участь у туристичному обміні, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня, збільшення числа працюючих жінок і збільшення доходу на кожну родину (домогосподарство), зростання частки самотніх людей, тенденція до більш пізнього шлюбу і створення родини, надзвичайно швидке зростання числа бездітних пар у складі населення, зменшення імміграційних обмежень, більш ранній вихід на пенсію).

3. Економічні (полягають у зміні структури споживання товарів і послуг у напрямку збільшення в споживчому кошику частки різних послуг, у тому числі й туристичних).

4. Культурні (зростання культурного рівня населення багатьох країн і в зв'язку з цим прагнення людей до ознайомлення із закордонними культурними цінностями). 5. Науково-технічний прогрес (зумовлює швидкий розвиток матеріально-технічної бази туристської індустрії, що створює необхідні умови для масового туризму).

6. Міжнародні фактори (пом'якшення міжнародного клімату, перехід від конфронтації між окремими державами до співробітництва і взаєморозуміння, процеси глобалізації, розв'язання спірних міжнародних питань шляхом переговорного процесу) [1, с.245.].

Додатково, чинниками що впливають на розвиток міжнародного туризму, спрямування та диверсифікацію туристичних потоків є розвиток інфраструктури туристичних комплексів, інноваційних технологій а також трансформації, пов'язані з об'єктивними обставинами – природні катаклізми, зміни клімату, військові конфлікти, техногенні катастрофи та інші.

Статистичні дані свідчать про суттєве зростання обсягів туристичних потоків впродовж 2010-2019 років. Зокрема, за цей період кількість міжнародних туристів збільшилася на 63%. Це мало позитивний вплив на розвиток туристичних і рекреаційних послуг у країнах прибуття, стимулювало розширення інвестицій в дану сферу та диверсифікацю туристичних продуктів. На рис. 1 наведено динаміку основних показників розвитку міжнародного туризму за період 2010-2019 років.

Основними чинниками, що сприяли розвитку міжнародного туризму за період 2010-2019 років можна назвати: економічне зростання (відновлення світової економіки після фінансової кризи 2008-2010 років), зростання доходів населення (зокрема у країнах близького та далекого сходу), розвиток транспортної, фінансової інфраструктури та глобальних сітьових технологій, зниження митних бар'єрів внаслідок глобалізації а також формування нової масової культури та стилю життя.

Рис. 1. Динаміка глобальних туристичних потоків

Джерело: [10]

За даними UNWTO [9], у 2019 році, лідируючими напрямками міжнародного туризму залишалася Європа (57% прибутків), а також країни азіатсько-тихоокеанського регіону (25%). Водночас, розглядаючи динаміку розвитку міжнародного туризму у розрізі основних туристичних субрегіонів (Рис.2.) можна відзначити, що найбільші темпи зростання у 2012-2013 роках спостерігалися в країнах Африки, Азії та Тихого Океану, Середнього Сходу. Це пояснюється зростанням інвестицій в розвиток туризму в означених регіонах, що сприяли суттєвому удосконаленню інфраструктури, сервісу та туристичних продуктів. Надалі темпи розвитку міжнародного туризму в усіх регіонах суттєво не відрізнялися.

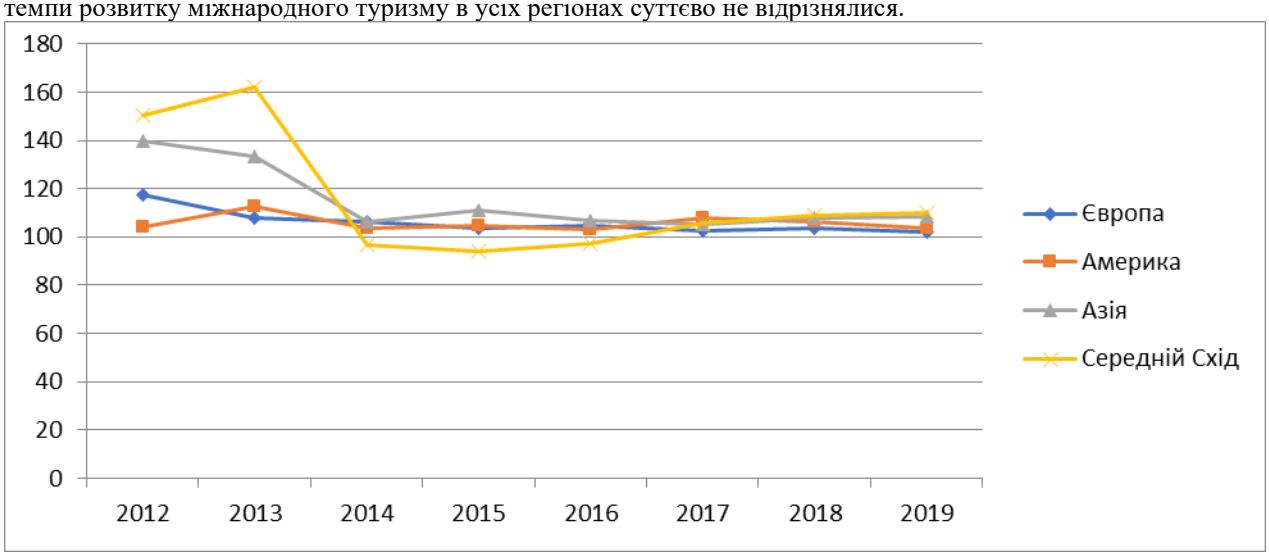

Рис.2. Індекси приросту обсягів туристичних потоків у розрізі туристичних субрегіонів, % до попереднього періоду

Джерело: розраховано авторами за даними [7]

За даними За даними ООН [7], доходи від експорту туризму (який у 2019 році досягнув 7% світового ВВП) скоротилися, що позначилося на скороченні світового ВВП на 2,8%. Туризм підтримує кожне десяте робоче місце та забезпечує кошти для існування багатьох мільйонів людей як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах. У деяких країнах доходи від експорту туризму складають від 20 до 80% ВВП.

На нашу думку, впроваджені державні та міжнародні заходи зважаючи на те, що у світі все частіше виникають різні види масових захворювань, зберігатимуть свою актуальність і в постпандемійний період та суттєво впливатимуть на розробку і реалізацію стратегій розвитку туристично-рекреаційної галузі.

Важливим трендом 21 століття є стрімкий розвиток цифрових технологій, що здійснюють суттєвий вплив на глобальну економіку та сприяють цифровізації всіх процесів, пов'язаних з туристично-рекреаційними послугами. Серед основних інноваційних цифрових технологій у міжнародному туризмі та готельній індустрії, на думку Токаренко О.І., Черемісіна Т.В., Бабіної Н.І. найбільш популярними є Blockchain-технологія, інтелектуальні роботи, Інтернет речей (IoT), голосовий контроль, технологія розпізнання обличчя [6, с. 128] .

Новітньою концепцією розвитку глобальної економіки, що впливає на формування нової філософії організації та надання туристично-рекреаційних послуг є концепція «сталого розвитку» та більш новітня її форма – розвиток «зеленої економіки». За визначенням організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD), «Метою зеленої економіки є сприяння економічному зростанню та розвитку, одночасно забезпечуючи, щоб природні активи продовжували надавати ресурси та екологічні послуги, на які спирається наша благополуччя. Економіка та навколишнє середовище повинні взаємно зміцнювати одне одного» [4].

Як зазначає Мухін В.С., «Розвиток туризму має свій негативний вплив на природу певної території. Дослідження свідчать про те, туризм відповідний за 5% світових викидів парникових газів. Інші проблеми включають в себе надмірне споживання води (у порівнянні з використанням води вдома), утворення великої кількості відходів, пошкодження наземного та морського біорізноманіття. У свою чергу наявність природних ресурсів впливає на попит туризму. Більше третини мандрівників тяготіться до «зелений» територій та готові платити на це на 40% більше. Традиційний масовий туризм досягла стадії стійкого зростання. Навпаки, екотуризм, сьогодні займає провідні позиції, і, як очікується, він буде швидко зростати протягом наступних двох десятиліть. За оцінками, загальні витрати на екотуризм зростають швидше, ніж загальний середній ріст у галузі» [3].

Водночас, туризм на сьогодні є сферою, що найбільш легко адаптується до вимог збалансованого розвитку. Впровадження концепції «зеленого розвитку» у міжнародному туризмі передбачає максимальну орієнтацію на екологічність у процесах створення та надання туристичних продуктів на основі інновацій (використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій у закладах розміщення, перехід на відновлювальні джерела енергії, використання екологічного транспорту тощо) а також екологізація самих туристичних продуктів, розширення асортименту оздоровчих послуг, активного туризму, пішохідних турів тощо

Варто зазначити, що туристично-рекреаційна галузь – це та сфера міжнародної діяльності, яка останнім часом все більше зазнає збитків від терористичних актів та збройних конфліктів (атаки в аеропортах, готелях, громадському транспорті, утримання заручників, викрадення туристів тощо).

Погоджуємося з думкою Романової А.А, що «тероризм та будь-які збройні конфлікти становлять серйозну проблему для міжнародного туризму. Зокрема терористичні акти, що відбувались в різних містах світу, спровокували побоювання, що на планеті немає безпечного місця для відпочинку. Зростання масштабів терористичної діяльності навіть призвело до зменшення потоків туристів до Західної Європи» [5, с.95.].

Війська агресія, збройні конфлікти, громадянській війни та терористичні акти є однією з негативних тенденцій сучасності, що посилюється та приносить значну шкоду розвитку туристично-рекреаційній галузі. Підприємства туристичної сфери країн, в яких виникають збройні конфлікти а також інші країни регіону зазнають збитків внаслідок зниження іміджу безпечності подорожей, руйнування історичних пам'яток та закладів розміщення, екологічної шкоди, міграції тощо. Наслідком військових конфліктів є також політичні, що проявляються у накладенні різного роду санкцій та обмежень для громадян, скасуванні міжнародних договорів і програм, обмеження міжнародних контактів, консульського обслуговування тощо.

Найбільш резонансною в останні роки є військова агресія та напад Російської федерації на Україну, наслідком якої є не тільки нищення інфраструктури та зростаючі людські жертви, а також руйнування системи світової безпеки в цілому.

Війна Росії проти України, серед інших катастрофічних наслідків для світової економіки та безпеки, спричинила суттєву турбулентність на міжнародному туристичному ринку. Особливо негативно війна в Україні позначилася на Європейському туристичному ринку. За даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), «російська агресія не тільки створює суттєві перепони відновленню туристичної галузі континенту після пандемії, а й спонукає туристів розглядати альтернативні туристичні напрямки до інших країн. Аналіз шести найбільш перспективних для Європи закордонних туристичних ринків показав, що цього літа мандрівники із США, Канади, Китаю, Японії, Росії та Бразилії значно зменшили свою присутність у регіоні. Основні причини – небезпека, зростання вартості життя та витрат на євро подорожі»[2].

Таким чином, сучасні тенденції, що відбуваються на глобальному рівні вносять свої корективи, а у деяких випадках і революційні трансформації на ринку туристично-рекреаційних послуг що відображаються на його кон'юнктурі, принципах функціонування та розвитку.

На основі дослідження можна виділити наступні глобальні тренди у розвитку туризму, що посилюють свою актуальність на майбутнє та повинні враховуватися при розробленні національних, регіональних та локальних стратегій:

- Необхідність суттєвого посилення заходів для підвищення безпеки (соціальної, екологічної, економічної, криміногенної, безпеки для життя і здоров'я, інформаційної та інших);

- Зміна традиційного групового туризму на диверсифікований, персоналізований і індивідуальний туризм, як результат цифрового моделювання подорожей та стрімкого розвитку Інтернет-технологій в туризмі;
- Розвиток та диверсифікація систем міжнародного страхування;
- Трансформація платіжних систем, розвиток інтернет-платежів, впровадження Blockchain-технологій;
- Трансформація традиційних моделей організації туристично-рекреаційної діяльності в напрямку «озеленення» туристичних послуг, впровадження принципів циркулярної економіки, збалансованого розвитку та еколого-орієнтованих моделей функціонування туристичних підприємств;
- Політизація туризму як наслідок військових конфліктів, терористичних актів, економічних війн тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток туризму є динамічним явищем, що залежить від великої кількості чинників, що проявляються на глобальному, національному та регіональному рівнях. На глобальному рівні, основними тенденціями, які впливають на процеси трансформації туристично-рекреаційної галузі, тобто формування нових підходів до організації й надання туристичних продуктів, їх диверсифікації та масштабування в останні роки є насамперед: зміна переваг та потреб споживачів туристичних послуг, безпрецедентне зростання вимог для забезпечення безпеки туристів, стрімкий ріст та імплементація цифрових технологій у всіх сферах туристичного сервісу, переорієнтація організації туристичних послуг та формування туристичних продуктів в напрямку їх екологізації у рамках впровадження принципів «зеленої економіки».

Розробка стратегії розвитку туризму потребує якісного аналізу та оцінки найбільш релевантних глобальних трендів, що визначатимуть напрямки, інтенсивність та диверсифікацію міжнародних туристичних потоків у найближчому майбутньому, що окреслить основні загрози та дозволить знайти унікальні можливості для формування конкурентоспроможних туристичних та рекреаційних продуктів.

Література

1. Божидарник Т. Міжнародний туризм : навч. пос.– К. : Центр навчальної літератури, 2019. 321 с
2. Державне агенство розвитку туризму. URL: https://www.tourism.gov.ua
3. Мухін В. С. Концепція «зеленої економіки» та її застосування в курортно-туристичній сфері. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6965 (дата звернення: 21.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.3.151
4. Організація з економічного співробітництва та розвитку (OECD). URL: https://www.oecd.org/greengrowth/
5. Романова А.А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. №9. С.93-104
6. Токаренко О.І., Черемісіна Т.В., Бабіна Н.І. Цифрові технології у міжнародному туризмі та готельній індустрії. *Інфраструктура ринку*. Випуск 44. 2020. С. 126-130
7. UNWTO World Tourism Barometer - Statistical annex, 2019. URL:https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/
8. Крамаренко І. С. Формування та розвиток регіонального інвестиційного потенціалу в умовах структурних трансформацій економіки: теорія, методологія та практика: монографія. ФОП Швец В.М., 2019. 356 с.
9. Kravets L. Kramarenko I., Illich S., Archybisova D., Hrystoforov V. Strategic Dominants off Orming and Development of Investment Capacityin Transition Economy. *Perspectives–Journalon Economic is Sues.*2019. №2. С.70-82
10. Kramarenko I., AmyelyenchukA. Implementation of corporate social responsibility in Ukraine companies. *Innovative Solution in Modern Science.* 2016. №9 (9). С.1-12

References

1. Bozhidarnyk, T. (2019). «International tourism»: teaching. pos. Center of Educational Literature, Kiev, Ukraine, 321 p
2. State Tourism Development Agency (2019). Available at: https://www.tourism.gov.ua
3. Mukhin, V. S. (2019). «The concept of "green economy" and its application in the resort and tourism sphere». *Efficient economy.* no. 3. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6965.
4. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2021). Available at: https://www.oecd.org/greengrowth/
5. Romanova, A.A. (2018). «Management of the development of the tourism sector in the conditions of armed conflicts». *Modern Economics.* no. 9. pp.93-104
6. Tokarenko, O.I., Cheremisina, T.V., Babina, N.I. (2020). «Digital technologies in international tourism and hotel industry». *Market infrastructure.* no 44. pp. 126-130
7. UNWTO World Tourism Barometer - Statistical annex (2019). Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/unwto_barom21.pdf
8. Kramarenko, I. S. (2019). *Formuvannia ta rozvytok rehional'noho investytsijnoho potentsialu v umovakh strukturnykh transformatsij ekonomiky: teoriia, metodolohiia ta praktyka: monohrafiia* [Formation and development of regional investment potential in conditions of structural transformations of the economy: theory, methodology and practice: monograph]. FOP Shvets V.M. Mykolaiv, Ukraine.
9. Kravets, L. Kramarenko, I., Illich, S., Archybisova, D., Hrystoforov, V. (2019). «Strategic Dominants off Orming and Development of Investment Capacityin Transition Economy». *Perspectives–Journalon Economic is Sues*. no 2. pp.70-82
10. Kramarenko, I., Amyelyenchuk, A. (2016). «Implementation of corporate social responsibility in Ukraine companies». *Innovative Solution in Modern Science*. no 9 (9). pp.1-12

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-415-421
УДК 330.3

КОТВИЦЬКА Н. М.
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

Стаття розглядає питання впровадження інноваційних стратегій для підвищення конкурентоспроможності в агропромисловому секторі. Автори статті розглядають основні виклики та проблеми, з якими стикається агропромисловий сектор, а також розглядають сучасні технології та інновації, які можуть допомогти підвищити ефективність та конкурентоспроможність галузі. Описано ключові тенденції, що впливають на агропромисловий сектор, зокрема зміна споживчих уподобань та попиту на продукти харчування, збільшення обсягів виробництва та зниження вартості, збільшення конкуренції на ринку, впровадження нових технологій та інші. Автори наводять приклади інноваційних стратегій, які можуть допомогти галузі впоратися з цими викликами, включаючи впровадження новітніх технологій виробництва, розробку нових продуктів та управління ланцюжком постачання. Також досліджуються проблеми, які можуть виникнути під час впровадження інноваційних стратегій, такі як високі витрати на дослідження та розробку, ризики, пов'язані з розробкою та впровадженням нових продуктів, технологій та процесів, труднощі у взаємодії зі зацікавленими сторонами та забезпеченням належного рівня якості та безпеки продукції. У цілому, стаття висвітлює важливість інновацій для агропромислового сектору та надає практичні поради щодо впровадження інноваційних стратегій для забезпечення стійкого розвитку галузі та підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційні стратегії, агропродовольча сфера, інвестиції, агропродовольчий сектор, інноваційний потенціал.

KOTVYTSKA N.
Private Higher Education Institution «European University»

INNOVATION STRATEGIES TO ENHANCE THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR

The article discusses the implementation of innovative strategies to enhance competitiveness in the agricultural sector. The authors examine the main challenges and problems faced by the industry and explore modern technologies and innovations that can help improve the efficiency and competitiveness of the sector. Key trends influencing the agricultural sector are described, including changing consumer preferences and demand for food products, increasing production volumes and cost reductions, rising competition in the market, and the adoption of new technologies, among others. The authors provide examples of innovative strategies that can help the industry address these challenges, including the adoption of advanced production technologies, the development of new products, and supply chain management. The article also examines the issues that may arise during the implementation of innovative strategies, such as high costs of research and development, risks associated with the development and introduction of new products, technologies, and processes, difficulties in engaging with stakeholders, and ensuring adequate levels of quality and safety of products. Overall, the article highlights the importance of innovation for the agricultural sector and provides practical advice on the implementation of innovative strategies to ensure sustainable development of the industry and increase the competitiveness of agricultural enterprises.

Keywords: innovative development, innovative strategies, agro-food sector, investments, agro-food industry, innovation potential.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні існує проблема недостатнього рівня інноваційного розвитку агропромислової галузі та необхідність розробки ефективних стратегій, що дозволять забезпечити підвищення конкурентоздатності цього сектору. У зв'язку з цим, розвиток інноваційних стратегій у агропромисловому секторі стає дедалі більш актуальним. Однак, відсутні цілісні програми та механізми підтримки інноваційного розвитку агропромислового сектору. Не вирішено питання щодо залучення достатнього рівня інвестицій у розвиток новітніх технологій, створення необхідної інфраструктури та підтримки інноваційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання інноваційного розвитку, стратегії економіки України розглядаються такими науковцями, як: І. Г. Ганечко, О. І. Драган, К. О. Бужимська, Т. М. Качала, О. П. Романко, О. Ю. Смітюх, Д. Г. Сташенюк, Р. П. Топіна, О. В. Ульянченко, О. В. Усманова, Н. П. Юрчук, та іншими. Однак, дослідження щодо формування інноваційних стратегій, конкурентоздатності аграрного сектору, є необхідними для подальшого розвитку даної галузі.

Метою статті є вивчення проблем та особливостей інноваційного розвитку агропромислового сектору та формування ефективних стратегій для підвищення його конкурентоздатності.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча частота та інтенсивність екстремальних кліматичних явищ продовжують залишатися основними факторами, що порушують розвиток агропродовольчого виробництва та ланцюгів постачання, впливаючи на продовольчу безпеку, стан здоров'я та харчування населення у багатьох країнах світу.

Посилення основних чинників, що зумовили сучасні тенденції у сфері продовольчої безпеки та недоїдання (а саме: війни, конфлікти, екстремальні кліматичні явища та економічні потрясіння) заодно із

високою вартістю поживних продуктів харчування та зростаючою нерівністю доступу до продовольства і надалі будуть джерелами викликів глобальній продовольчій безпеці.

Глобальна агропродовольча сфера в теперішній час не спроможна задовольнити світовий попит на продовольчі товари. Ця проблема у майбутньому може навіть підсилюватися, що пов'язано із майбутніми викликами, які останні роки нагромаджуються та ускладнюються. Ці виклики пов'язані з постійним зростанням населення планети (чисельність населення у 2022 р. перевищила відмітку 8 млрд. осіб), посиленням урбанізації, природно-кліматичними змінами, нераціональним використанням природних ресурсів та ін.

Світова агропродовольча сфера увійшла у переломний етап свого розвитку. Необхідно чітко визначити нові орієнтири, що у майбутньому відіграватимуть вирішальну роль у агропродовольчих сферах на національному рівні.

Для подолання зазначених викликів та негативних явищ необхідна трансформація національних агропродовольчих систем. Вони повинні стати більш стійкими, забезпечувати виробництво поживних продуктів харчування у достатній кількості та за низькою вартістю. Здорове харчування має стати доступним для всіх країн та верств населення на стійкій основі.

Соціальна політика та політка у сфері охорони здоров'я повинні забезпечувати пом'якшення негативних наслідків такої переорієнтації харчового середовища для найбільш незахищених верств населення. Екологічна політика, політка у сфері охорони здоров'я, транспортна та енергетична політка повинні бути орієнтовані на підсилення позитивних результатів переорієнтації підтримки агропродовольчої сфери у контексті ефективності агропродовольчого виробництва, рівного доступу до продовольства, покращення охорони здоров'я, подолання кліматичних змін та негативного впливу агропродовольчого виробництва на природне середовище.

Успіх зазначених трансформацій звичайно ж можливий лише на інноваційних засадах. Необхідне формування і реалізація інноваційної політики та механізмів у агропродовольчій сфері, яка дозволить здійснити амбітні плани її перепрофілювання. Запровадження такої політики вимагає перегляду соціально-політичного контексту, системи державного регулювання галузі, подолання колізій та розбіжності у інтересах держави, бізнесу та населення.

Реалізація цих заходів, із урахуванням країнової специфіки, вимагає наявності потужного інституційного забезпечення, як на глобальному та державному, так і на місцевому рівнях. Необхідно до участі у цих процесах залучати всі зацікавлені сторони: органи влади та державні установи, бізнес-одиниці, регіональні та міжнародні організації, населення тощо.

У доповіді FAO «Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition (2021)» означені такі рекомендації, щодо подальшого розвитку агропродовольчої сфери на інноваційних засадах:

1. «Доцільно запровадити або посилити, залежно від обставин, базову політику щодо агроекологічних та інших інноваційних підходів для сприяння сталого розвитку сільського господарства та продовольчих систем, що сприяють підвищенню продовольчої безпеки та покращенню харчування населення.»

2. «Створити, вдосконалити та застосовувати комплексну систему вимірювання ефективності та моніторингу для заохочення впровадження агроекологічних та інших інноваційних підходів для сталого розвитку сільського господарства та продовольчих систем, що сприяють підвищенню продовольчу безпеку та харчування.»

3. «Сприяти переходу до стійких і диверсифікованих систем сталого розвитку сільського господарства та продовольчих систем за допомогою агроекологічних та інших інноваційних підходів.»

4. «Стимулювати дослідження, інновації, підготовку кадрів та освіту і сприяти спільному створенню знань, обміну знаннями та спільному навчанню з питань агроекологічних та інших інноваційних підходів.»

5. «Посилити інституції для залучення зацікавлених сторін, створення сприятливого середовища для розширення прав і можливостей людей, які відчувають найбільші ризики продовольчої незахищеності та недоїдання, та людей, які перебувають у вразливому стані, а також вирішувати питання нерівності керованості сільського господарства та продовольчих системах з боку влади» [1].

У доповіді HLPE (High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition), оприлюдненій у 2019 р., були визначені основні шляхи переходу та перетворення продовольчих систем [2].

Перехід агропродовольчої системи передбачає суспільно-політичні, соціально-економічні, природоохоронні та техніко-технологічні зміни ціннісних орієнтирів, інакше сприйняття нормативно-правових засад, встановлених правил, а також трансформацію практичних підходів, методів та інструментів розвитку агропродовольчої сфери [3].

Перехід агропродовольчої сфери може спочатку відбуватися у невеликих масштабах, на обмеженій території. На цій локальній території окремі підприємці, їх об'єднання, громадські організації, органи місцевого самоврядування та інші зацікавлені учасники генерують інноваційні підходи до ведення агропродовольчого виробництва, створюють практичні підходи та інструменти інноваційного розвитку системи [4-5]. Такі локальні чи нішові переходи іноді називають «зачатками переходу» [6] Вони можуть

сприяти створенню нових моделей агропродовольчого виробництва, розподілу та реалізації харчової продукції, на противагу традиційним підходам. При цьому ці нові, альтернативні моделі та підходи можуть як інтегровані у традиційну систему, так і відштовхнуті нею [7-9].

У процесі трансформаційного переходу існуюча система вступає у протиріччя із новими цілями розвитку по всіх напрямках. Мова йде про соціально-економічні, природоохоронні, суспільно-політичні та техніко-технологічні цілі. Існуючі застарілі норми, правила, інститути та інституції, а також практичні інструменті все більше відстають від вимог часу.

Нові, більш стійкі форми та моделі агропродовольчого виробництва, розподілу та реалізації харчової продукції можуть створюватися на перетині виробничих, інформаційних та соціокультурних інновацій на різних рівнях системи – у бізнес-одиницях, суспільних об’єднань, органах влади тощо [10].

Для оцінювання непередбачуваними та швидко мінливими можуть бути процеси і взаємодії між різними рівнями роботи, широко використовується багаторівневий підхід, який націлений на сприяння перетворенням у всіх складових продовольчої системи (Geels, 2010; Smith et al., 2010).

Для забезпечення перетворень у агропродовольчій сфері із метою дотримання вимог продовольчої безпеки на світовому та національному рівнях, виходячи з положень багаторівневого підходу, необхідно забезпечити узгоджену та системну реалізацію як нішових змін у локальних масштабах, так і структурних перетворень на вищих рівнях системи, що супроводжуються змінами нормативно-правової бази [11].

Агропродовольчі системи різного рівня виконують свої функції у різних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних та культурних умовах, що є джерелом різного роду специфічних проблем, які необхідно вирішувати із використанням особливих для цих умов інструментів. Господарюючі суб'єкти цих агропродовольчих систем стикаються із завданням врахування цих особливих умов при виборі шляхів та методів переходу до нового більш стійкого стану агропродовольчої сфери [12]. Шляхи реалізації переходу агропродовольчої сфери мають передбачати техніко-технологічні заходи, залучення інвестицій та вибір найбільш дієвих методів й інструментів формування сприятливого середовища розвитку із залученням суб'єктів агропродовольчої сфери всіх рівнів.

Інновації у агропродовольчій сфері означають процес трансформаційні зміни у виробництві продовольчих товарів та супутніх послуг або зміни у вторинному використанні ресурсів, здійснювані її суб’єктами, а також зміни інституційного середовища функціонування суб’єктів агропродовольчої сфери. Окрім того, інновації, це також зміни, що відбуваються внаслідок трансформаційного процесу. Вони включають зміни у виробничій, логістичній, збутовій діяльності, зміни на ринках ресурсів та продовольства, зміни нормативно-правових умов та системи інституційного забезпечення, які визначають можливість формування сприятливих умов для створення нових аграрних та переробних виробництв, систем розподілу та збуту харчової продукції, здатних змінити існуючі позиції суб’єктів агропродовольчої сфери.

У свою чергу, інноваційні системи агропродовольчої сфери являють собою сукупність підприємств й організацій, бізнесових та громадських об’єднань, а також індивідів, в межах яких відбуваються зміни. Інноваційні платформи, по суті, являють собою комплекс ініціатив, здійснюваних різними стейкхолдерами для формування креативного простору та простору колективних зусиль для забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери та підвищення рівня продовольчої безпеки.

Існуючі підходи до інноваційного розвитку у агропродовольчій сфері часто передбачають насамперед розробку, реалізацію та поширення техніко-технологічних інновацій.

Водночас, досвід останніх років вказує на перенесення центру уваги на стимулювання:

- інклюзивних інновацій – комплексних нововведень, спрямованих на підвищення якості життя в цілому;
- спільної генерації інформації та знань, забезпечення обміну знаннями між групами суб’єктів та мережами;
- відповідальних інновацій, націлених на розв’язання проблемних питань соціального характеру [13].

Інновації у агропродовольчій сфері мають власну специфіку, що відрізняє їх нововведень у інших галузях господарства. Головною відмінністю є те, що у агропродовольчій сфері ключову роль відіграють екологічні питання та процеси соціальної взаємодії. Саме тому узгодження інноваційної діяльності із локальною екологічною та соціальною специфікою є необхідною для успіху нововведень. Бізнес-суб’єкти агропродовольчої сфери володіють повною інформацією про агроекологічні системи, у межах яких вони здійснюють діяльність. Тому інноваційні системи агропродовольчої сфери повинні ґрунтуватися, насамперед, на місцевих знаннях та специфіки прийомів ведення господарства.

Отже, інноваційні підходи націлені на забезпечення переходу до стійких продовольчих систем, що сприяють зміцненню продовольчої безпеки.

У доповіді HLPE [14] містяться загальні положення ряду інноваційних підходів до забезпечення сталого розвитку агропродовольчих систем, які систематизовані у дві групи:

1. Підходи націлені на стійку інтенсифікацію агропродовольчих систем, які передбачають поетапний перехід до стійких продовольчих систем. Базисом першої групи є ідея стійкої інтенсифікації,

тобто збільшення продуктивності на одиницю сільськогосподарських угідь для вирішення перспективних проблем продовольчого забезпечення. До цих підходів належать:

- кліматично оптимізоване аграрне виробництво;
- аграрне виробництво, націлене на забезпечення повноцінного харчування;
- створення стійких агропродовольчих виробничо-збутових ланцюжків та мереж.

2. Агроекологічні підходи, зо передбачають більш радикальні зміни. Друга група підходів орієнтована на раціональне використання ресурсів, тобто зниження обсягів споживання ресурсів і стимулювання диверсифікації. Водночас передбачаються зміни у політиці щодо захисту екології і здоров'я людей, вирішення проблем рівності прав та забезпечення участі в управління процесами розвитку агропродовольчої сфери. До цих підходів належать:

- органічне аграрне виробництво;
- агролісівництво;
- перманентне аграрне виробництво та ін.

Підходи першої групи, пов’язані з сталою інтенсифікацію агропродовольчого виробництва, вважаються такими, що найбільш сприяють підсиленню продовольчої безпеки через збільшення наявності продовольства та стабільності його виробництва й постачання, а також через втілення принципів підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів і забезпечення адаптивності й стійкості системи до негативного впливу факторів зовнішнього середовища.

Водночас, агроекологічні підходи вважаються такими, що забезпечують підвищення доступності продовольства з точки зору продовольчої безпеки, а також дотримання принципів соціальної справедливості та соціальної відповідальності.

Деякі автори розглядають агроекологічні підходи як різновиди стійкої інтенсифікації. Втім, ці підходи не забезпечують підвищення врожайності сільськогосподарських культур, що є обов’язковою ознакою інтенсифікації [15]. Обидва підходи ключову роль надають вирішенню проблем розширення можливостей і прав всіх зацікавлених сторін.

Серед науковців і практиків не існує одностайної думки щодо того, які саме підходи слід відносити інтенсифікації чи агроекології.

Це пояснюється тим, що незважаючи на значні відмінності зазначених підходів до інноваційного розвитку агропродовольчої сфери, вони мають і багато схожого та місцями перетинаються.

Також слід мати на увазі, що представлений поділ підходів на дві групи (інтенсифікація та агроекологія), не означає, що вони не можуть комбінуватися та одночасно використовуватися навіть на одній території чи у одному виробничому суб’єкті.

Концепція багатоваріантності застосування підходів до інноваційного розвитку показана на рис. 1, що характеризує різні напрямки переходу із урахуванням наявності кількох вихідних точок та фактору невизначеності процесу трансформацій.

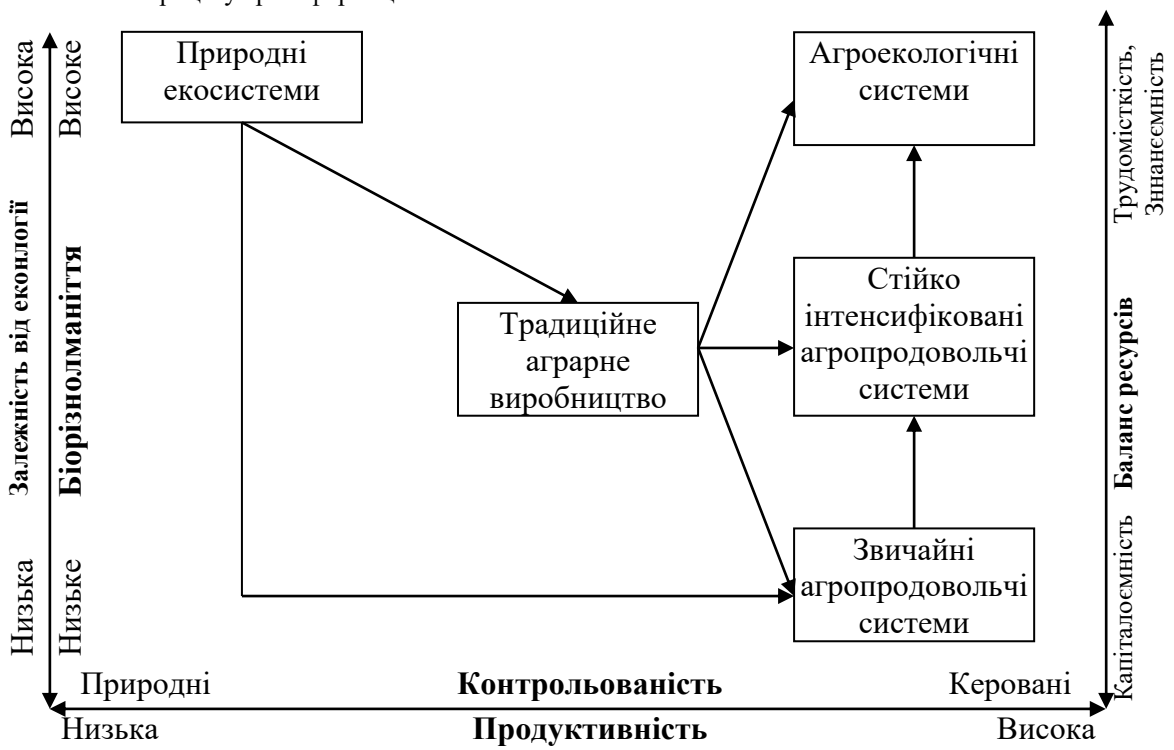

Рис. 1. Множинні шляхи перетворень агропродовольчих систем (складено за [16])

Отже, процес трансформацій залежить від детермінантів вибору певного напрямку переходу у конкретних сформованих умовах. Сила впливу цих визначних чинників може бути детермінована виробничими факторами.

Наведена схема характеризує множинність шляхів переходу від природних екосистем до систем традиційного аграрного виробництва і потім, на наступній ітерації, до найбільш розповсюджених агропродовольчих систем, а далі до систем інноваційного типу. Інтенсифіковані та агроекологічні інноваційні агропродовольчі системи розташовані у ієрархічному порядку. Слід зазначити, що стан різних типів агроекологічних систем є нестабільним і може змінюватися. Також слід наголосити на множинності та нестійкості варіантів траєкторії переходу від одного типу системи до іншого.

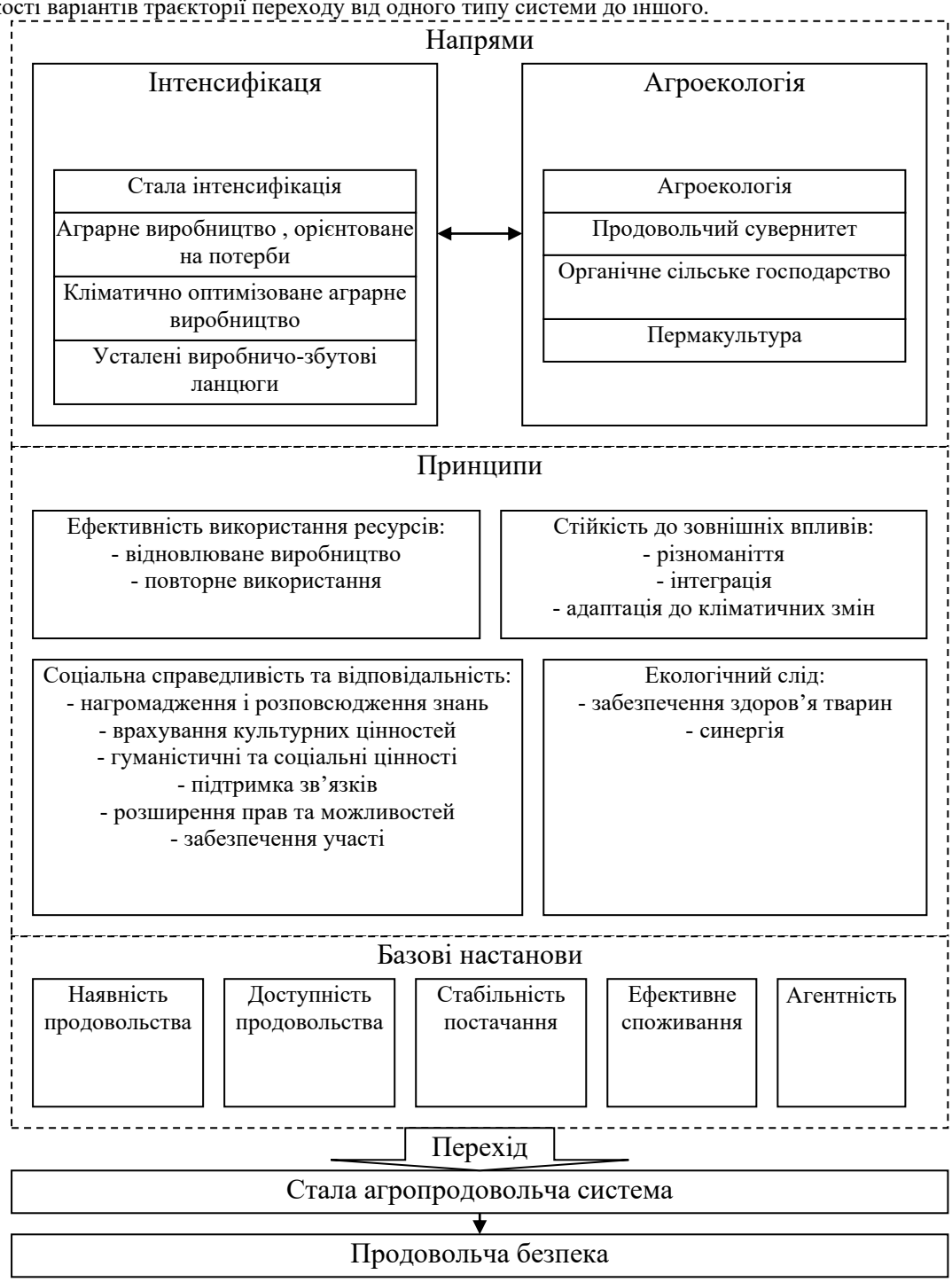

Рис. 2. Механізм застосування інноваційних підходів до формування сталої агропродовольчої системи для забезпечення продовольчої безпеки (складено за [18])

Описана концепція інноваційної трансформації агропродовольчої сфери не розглядає агропродовольчу систему в цілому, Вона лише дає можливість оцінити конкретні методи та підходи до розвитку агропродовольчої сфери.

Отже, в основу наведеної принципової схеми інноваційного переходу агропродовольчої сфери, насамперед покладено відмінності у внутрішній сутності агровиробничих систем. З позиції розвитку сталих агропродовольчих систем для забезпечення продовольчої безпеки також слід звертати увагу на моделі споживання а також на процеси розподілу, постачання і реалізації агропродовольчої продукції.

Фахівці HLPE виділили дві сфери, на які вони пропонують звернути додаткову увагу:

- концепція «екологічного сліду», яка дає можливість розширити перелік принципів формування сталої агропродовольчої системи;
- концепція «агентності», пов'язана із участю населення у прийняття рішень.

Отже, інноваційні підходи до розвитку агропродовольчої сфери (зокрема агроекологічні) приводять до думки про необхідність подальшого вивчення та удосконалення багатьох ключових аспектів забезпечення ефективності агропродовольчих систем, зокрема таких:

- необхідність врахування споживання при стратегічному проектуванні інноваційного розвитку;
- необхідність зміни погляду на саму ефективність агропродовольчої сфери та потенціал її зростання, яка вже не може бути виміряна просто шляхом оцінки ресурсоефективності. Слід враховувати аспекти деградації та відновлення ресурсів.

Такі дослідження ведуть до розширення переліку базових принципів формування сталих агропродовольчих систем та створення відповідних механізмів.

Отже, зазначені підходи дозволяють визначити певні шляхи та оцінити здійсненність інноваційних змін, що зумовлюють формування механізму трансформації агропродовольчих систем, із метою забезпечення переходу до стійких агропродовольчих систем, забезпечення продовольчої безпеки та дотримання права людини на отримання харчування. Схематично такий механізм зображено на рис. 2.

Наведений механізм характеризує можливість комбінування різних підходів, оперативних принципів, базових настанов, результатів для обґрунтування використання різних інноваційних підходів для інноваційної трансформації агропродовольчої системи. Особливостями цього механізму є застосування концепцій «екологічного сліду» та «агентності» як необхідних умов забезпечення продовольчої безпеки.

Висновки. Дослідження різних підходів до інноваційного перетворення агропродовольчої сфери вказує, що майбутні структурні зміни у економічному, технічному, соціальному та інституційному середовищі галузі повинні відбуватися разом із власне процесами переходу до нового стану, що дозволить зробити ці зміни ефективними та своєчасними. При цьому, соціально-економічні інновації та інституційні трансформації, які необхідні для переходу агропродовольчої сфери до сталого стану, закономірно стикатимуться із проблемами спротиву, та навіть саботажем, оскільки зміни ведуть до порушення існуючого стану суб'єктів.

Література

1. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition https://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs2021/Documents/Policy_Recommendations_Agroecology_other_Innovations/2021_Agroecological_and_other_innovations_EN.pdf

2. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. A report by The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition July 2019 https://www.fao.org/3/ca5602en/ca5602en.pdf

3. Pitt, H. & Jones, M. 2016. Scaling up and out as a pathway for food system transitions. Sustainability, 8(10): 1025). doi: 10.3390/su8101025.

4. Hinrichs, C.C. 2014. Transitions to sustainability: a change in thinking about food systems change? Agriculture and Human Values, 31: 143–155

5. Wiskerke, J.S.C. & van der Ploeg, J.D., eds. 2004. Seeds of transition: essays on novelty production, niches and regimes in agriculture. Assen, Netherlands, Van Gorcum.

6. Geels, F.W. 2010. Ontologies, socio-technical transitions (to sustainability), and the multi-level perspective. Research Policy,39(4): 495–510.

7. Barbier, M. 2008. Bottling water, greening farmers: the socio-technical and managerial construction of a 'dispositif' for underground water quality protection. International Journal of Agricultural Resources,Governance and Ecology, 7: 174–197.

8. Brunori, G., Rossi, A. & Malandrin, V. 2011. Co-producing transition: innovation processes in farms adhering to solidarity-based purchase groups (GAS) in Tuscany, Italy. International Journal of Sociology of Agriculture and Food 18(1): 28–53.

9. Levidow, L. 2015. European transitions towards a corporate-environmental food regime: agroecological incorporation or contestation? Journal of Rural Studies,40: 76–89. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.06.001

10. Spaargaren, G. 2011. Theories of practice: agency, technology and culture: exploring the relevance of practice theories for the governance of sustainable consumption practices in the new world-order. Global Environmental Change 21(3): 813–822.

11. Elzen, B., Augustyn, A., Barbier, M. & van Mierlo, B. 2017. Agroecological transitions: changes and breakthroughs in the making. In: B. Elzen, A. Augustyn, M. Barbier & B. van Mierlo, eds. AgroEcological transitions, pp. 9–16. Wageningen, Netherlands, Wageningen University & Research. doi: http://dx.doi.org/10.18174/407609

12. Sinclair, F. & Coe, R. 2019. The options by context approach: a paradigm shift in agronomy.Experimental
Agriculture, 55(S1): 1–13.

13. IIED (International Institute for Environment and Development). 2018. Biocultural innovation: the key to global food security? Briefing paper. London. http://pubs.iied.org/17465IIED/

14. Agroecological and other innovative approaches… 2021

15. Pretty, J., Benton, T.G., Bharucha, Z.P., Dicks, L.V., Flora, C.B., Godfray, H.C.J., Goulson, D. et al. 2018. Global assessment of agricultural system redesign for sustainable intensification. Nature Sustainability, 1: 441–446 10.1038/s41893-018-0114-0

16. Griffon, M. 2013. Qu'est-ce que l'agriculture écologiquement intensive ? Versailles, Édition Quae. 224 pp

17. Agroecological and other innovative approaches… 2021

References

1. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition
https://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs2021/Documents/Policy_Recommendations_Agroecology_other_Innovations/2021_Agroecological_and_other_innovations_EN.pdf

2. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. A report by The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition July 2019 https://www.fao.org/3/ca5602en/ca5602en.pdf

3. Pitt, H. & Jones, M. 2016. Scaling up and out as a pathway for food system transitions. *Sustainability,* 8(10): 1025). doi: 10.3390/su8101025.

4. Hinrichs, C.C. 2014. Transitions to sustainability: a change in thinking about food systems change? *Agriculture and Human Values*, 31: 143–155

5. Wiskerke, J.S.C. & van der Ploeg, J.D., eds. 2004. *Seeds of transition: essays on novelty production, niches and regimes in agriculture*. Assen, Netherlands, Van Gorcum.

6. Geels, F.W. 2010. Ontologies, socio-technical transitions (to sustainability), and the multi-level perspective. *Research Policy*,39(4): 495–510.

7. Barbier, M. 2008. Bottling water, greening farmers: the socio-technical and managerial construction of a 'dispositif' for underground water quality protection. *International Journal of Agricultural Resources,Governance and Ecology,* 7: 174–197.

8. Brunori, G., Rossi, A. & Malandrin, V. 2011. Co-producing transition: innovation processes in farms adhering to solidarity-based purchase groups (GAS) in Tuscany, Italy. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food* 18(1): 28–53.

9. Levidow, L. 2015. European transitions towards a corporate-environmental food regime: agroecological incorporation or contestation? *Journal of Rural Studies*,40: 76–89. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.06.001

10. Spaargaren, G. 2011. Theories of practice: agency, technology and culture: exploring the relevance of practice theories for the governance of sustainable consumption practices in the new world-order. *Global Environmental Change* 21(3): 813–822.

11. Elzen, B., Augustyn, A., Barbier, M. & van Mierlo, B. 2017. Agroecological transitions: changes and breakthroughs in the making. *In:* B. Elzen, A. Augustyn, M. Barbier & B. van Mierlo, eds. *AgroEcological transitions*, pp. 9–16. Wageningen, Netherlands, Wageningen University & Research. doi: http://dx.doi.org/10.18174/407609

12. Sinclair, F. & Coe, R. 2019. The options by context approach: a paradigm shift in agronomy.*Experimental Agriculture,* 55(S1): 1–13.

13. IIED (International Institute for Environment and Development). 2018. *Biocultural innovation: the key to global food security?* Briefing paper. London. http://pubs.iied.org/17465IIED/

14. Agroecological and other innovative approaches… 2021

15. Pretty, J., Benton, T.G., Bharucha, Z.P., Dicks, L.V., Flora, C.B., Godfray, H.C.J., Goulson, D. et al. 2018. Global assessment of agricultural system redesign for sustainable intensification. Nature Sustainability, 1: 441–446 10.1038/s41893-018-0114-0

16. Griffon, M. 2013. *Qu'est-ce que l'agriculture écologiquement intensive ?* Versailles, Édition Quae. 224 pp

17. Agroecological and other innovative approaches… 2021

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-422-426
УДК 351.863

КРУПА О. В.
Хмельницький національний університет

СУТНІСНІ ВИМІРИ ТА КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено генезис концепції соціальної безпеки та сутнісні аспекти її об'єктивного та суб'єктивного вимірів. Охарактеризовано погляди теоретиків української наукової думки на сутність соціальної безпеки. Виокремлено три базові концепції соціальної безпеки та ключові відмінності між ними. Визначено проблемні моменти у забезпеченні соціальної безпеки в Україні та напрями їх вирішення.

Ключові слова: соціальна безпека, сутність, концепції, підходи, Україна

KRUPA O.
Khmelnitsky National University

ESSENTIAL DIMENSIONS AND CONCEPTS OF STATE SOCIETAL SECURITY

Under modern conditions, maintaining an adequate level of societal security plays almost the most important role in the system of ensuring the sustainable development of any society. The issue of societal security is particularly relevant for Ukrainian society, which has been in an extremely difficult socio-economic situation for five years, caused by the occupation of part of the territories and constant hostilities in the East. However, effective prevention of threats or minimization of their consequences is impossible without a clear understanding of the essential aspects of the societal security concept, as well as its constituent components.

The purpose of the study consists in substantiating the essential dimensions of societal security and the characteristics of their main concepts.

In the article studied the genesis of the societal security concept and the essential aspects of its objective and subjective dimensions. Characterized the views of Ukrainian scientific thought theorists on the societal security essence. Highlighted three basic concepts of societal security and the key differences between them. Identified the problematic points in ensuring societal security in Ukraine and directions for their solution.

Keywords: societal security, essence, concepts, approaches, Ukraine

Вступ. За сучасних умов підтримання належного рівня соціальної безпеки відіграє чи не найголовнішу роль в системі забезпечення стійкого розвитку будь-якого суспільства. Особливої актуальності питання соціальної безпеки набувають для українського суспільства, яке вже впродовж п'яти років перебуває у надзвичайно складній суспільно-економічній ситуації, обумовленій окупацією частини територій та постійними бойовими діями у східній частині. Однак ефективне попередження загроз чи мінімізація їх наслідків неможливі без чіткого розуміння сутнісних аспектів самого поняття соціальної безпеки, а також його складових компонентів.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні сутнісних вимірів соціальної безпеки та характеристиці основних концепцій її формування.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Основоположниками теоретичних уявлень щодо соціальної безпеки по праву вважаються Б. Бузан, О. Вівер, Т. Тайлер, Дж. Барджес, Б. Максвіні тощо, завдяки яким поняття соціальної безпеки зайняло помітну позицію у науковому безпековому дискурсі. Серед українських розробників проблематики соціальної безпеки варто відзначити З. Варналія, Е. Лібанову, М. Кальницьку, А. Колота, Н. Краус тощо. Однак, оскільки концепція соціальної безпеки перебуває в активному науковому вжитку всього кілька десятиріч, чималий спектр питань наразі залишається недостатньо опрацьованим, що і обумовлює актуальність подальших теоретичних досліджень у даному напрямі.

Постановка завдання. Концепція соціальної безпеки вперше була запропонована у 1990-х роках представниками Копенгагенської наукової школи [1, с. 106] як «соціальний феномен» [2, с. 191], обумовлений необхідністю подолання суперечностей між небезпеками об'єктивної реальності та потребами індивідів, соціальних груп і спільнот в запобіганні їм, локалізації, мінімізації чи й взагалі усуненні наслідків в процесі реалізації власних соціальних інтересів.

Варто відзначити, що ключовими небезпеками сектору власне соціальної безпеки автори її концепції на початковому етапі вважали ті явища, що загрожували безпосередньо суспільству як «соціальній одиниці яка забезпечує первинне місце ідентифікації для своїх членів» [3]. Оскільки ж суспільство має як об'єктивний, так і суб'єктивний виміри, то загрози його соціальній безпеці розглядалися саме в цих площинах. При цьому, в об'єктивному вимірі це загрози мові та звичаям, а в суб'єктивному – сукупності спільних значень та ідентифікацій членів цього суспільства [3]. Іншими словами, основоположники концепції соціальної безпеки наголошували на двовимірності її поняття, пов'язуючи соціальну безпеку об'єктивного виміру зі збереженням загальних групових ознак – мови, традицій,

культури, вірувань тощо, а соціальну безпеку суб'єктивного виміру – із забезпеченням виживання спільноти «як місця ідентифікації для її членів» [3].

Саме тому на початковому етапі соціальну безпеку розглядали як:

– здатність суспільства зберігати свої сутнісні характеристики в умовах швидкої зміни оточуючого довкілля та незважаючи на наявність потенційних чи реальних загроз [1];

– спроможність спільноти, що володіє визначеним набором ідентичностей, вижити, яка полягає у сталості, у наявності прийнятних для еволюції умов, традиційних моделей мови, культури, асоціацій, релігійної та національної ідентичності та звичаїв [4];

– зменшення вірогідності виникнення небажаних явищ і ризиків, пов'язаних із питаннями виживання, якості життя та національної ідентичності [5].

Іншими словами, основоположники теорії соціальної безпеки першочерговим аспектом її забезпечення називають захист і збереження ідентичності, тобто «сукупності ідей та практик, що ідентифікують окремих осіб як членів соціальної групи» [6]. Національна ідентичність визнається одним з найважливіших об'єктів соціальної безпеки, що включає певні аспекти політичної спільноти, спільні інституції та єдиний для всіх членів кодекс прав і обов'язків, а також припускає наявність певного соціального простору та демаркованої (обмеженої) території, з якою члени спільноти ідентифікують себе, тобто до якої відчувають свою приналежність [7, с. 31].

Ще один погляд на соціальну безпеку орієнтується на необхідність захисту суспільних цінностей, які не є тотожними цінностям індивідуальним. Не дивлячись на те, що суспільство складається з індивідів, суспільні цінності є тим, що залучає його членів до колективних дій різного роду, включно зі самозбереженням. Отже, в даному аспекті пропонується розуміти соціальну безпеку як можливість суспільства ефективно захищати свої цінності [8].

Якщо говорити про вітчизняну наукову думку, то варто відзначити, що українськими дослідниками прийнято значно ширше трактувати поняття соціальної безпеки, часто ототожнюючи його з безпекою соціальної сфери. Основні підходи до трактування соціальної безпеки українського наукового дискурсу представимо у табл. 1.

Таблиця 1

Розуміння сутності соціальної безпеки українськими дослідниками

Автор	Трактування поняття «соціальна безпека
Є. Подольська, П. Назаркін [9, с. 21]	комплекс заходів і технологій, які спрямовані на збереження і розвиток існуючої у державі соціальної системи
В. Гошовська [10]; З. Варналій, З. Галушка [11]; О. Сиченко [12, с. 35]	стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз
В. Антошкін [13, с. 95]	нормальний рівень життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини, який характеризується розміром реальних доходів у розрахунку на людину, обсягом економічних благ, що споживається індивідом, стабільними цінами економічних благ, забезпеченістю житлом, доступністю освіти, медичного, культурного обслуговування, екологічної безпеки тощо
З. Варналій [14]	соціальний ідеал стабільного суспільства, його життєво важливі соціальні інтереси та цінності, а також соціальні норми, як сукупність умов стабільного розвитку, до яких належать: забезпечення високого рівня зайнятості населення, в т.ч. самозайнятого у підприємницькій діяльності; формування ресурсної бази розвитку для наступних поколінь; забезпечення належного рівня життя та доходів населення; надання соціальних гарантій працюючим
Г. Пастернак [15, с. 52]	різновид безпеки, що базується на психологічному стані населення країни
М. Попов, В. Тихий [16]	мета, засіб і результат діяльності людини стосовно захисту людини від чинників, явищ, подій та процесів, що становлять їй загрозу
О. Скрипнюк, В. Тихий [17]	позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб їх розвитку
Б. Сташків [18, с. 34]	стан захищеності правовими, економічними і політичними засобами соціальних прав людини, що забезпечує їх стабільність, реальне використання та гідний рівень життя членів суспільства
Е. Лібанова, О. Палій [19]	стан захищеності від загроз соціальним інтересам
В. Онищенко, О. Чепурний [20, с. 8]	складова національної безпеки, яка передбачає поліпшення якості життя, задоволення потреб людини та захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам
М. Кальницька [21, с. 127]	складна багатофакторна категорія, яка характеризує стан захищеності соціальних інтересів людини, суб'єктів господарювання, суспільства і держави, що, з одного боку, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників, які створюють реальну загрозу стабільності у суспільстві, тобто загрозу виникнення соціальної напруженості, а, з іншого боку, забезпечується (гарантується) системою соціального захисту і зрілістю соціальних інститутів у суспільстві
Методологія розрахунків показників соціальної безпеки [22]	стан захищеності соціальних інтересів і соціальних потреб особи, суспільства, держави від впливу на них внутрішніх і зовнішніх загроз в межах визначених граничних (порогових чи критичних) значень, які можуть становити загрозу національній безпеці країни

Фактично у вітчизняній науковій літературі всі підходи до розуміння соціальної безпеки можуть бути згруповані за кількома двома напрямами:

– статичним, згідно до якого соціальна безпека трактується як певний стан захищеності соціальних інтересів індивідів, певної спільноти, нації, населення держави в цілому у певний момент часу (на момент оцінки);

– динамічним, відповідно до якого соціальна безпека трактується як мета, сукупність засобів і результатів державної безпекової політики щодо захисту соціальних інтересів і забезпечення соціальних потреб індивідів, спільнот, нації та населення в цілому.

При цьому, варто звернути увагу, що якщо зарубіжна наукова думка акцентує увагу на таких змістових аспектах соціальної безпеки, як необхідність захисту культури та ідентичності, то українська більше орієнтована саме на соціальний захист, державну соціальну політику, якість життя індивідів. При цьому, більшість вітчизняних наукових підходів концентрують увагу на розв'язанні тих чи інших проблем соціального захисту і, як правило, пов'язуються із проблемою обмеженості бюджетних ресурсів [11].

Якщо ж говорити про концептуальні основи соціальної безпеки, то впродовж досить обмеженого періоду наукових досліджень чітко окреслилися три теоретичні концепції:

– державоцентрична, за якої головним завданням соціальної безпеки постає захист власне держави як територіального утворення, сукупності інституцій і владних структур від власного суспільства. Прихильники такої концепції головними загрозами соціальній безпеці вважають соціальну напругу та дестабілізацію в суспільстві;

– спільнотоцентрична концепція соціальної безпеки визначає головним завданням захист конкретного соціуму від загроз втрати ідентичності, культурної самобутності, релігійних вірувань, національних традицій тощо;

– людиноцентрична концепція соціальної безпеки орієнтована на захист можливостей населення до розвитку, в тому числі соціального, до нарощування особистісного потенціалу.

Тут варто зазначити, що не слід поєднувати концепції соціальної безпеки з рівнями її забезпечення. Так, дослідники [21; 23] говорять про рівні соціальної безпеки держави з точки зору окремих елементів ієрархічної структури, виокремлюючи державний, регіональний та територіальний рівні. Так, кожна з визначених концепцій соціальної безпеки може реалізовуватися на різних ієрархічних рівнях і мати свої власні цілі, завдання, засоби їх досягнення та критерії оцінювання.

Якщо говорити про концепцію соціальної безпеки в Україні, то слід сказати, що на теоретичному рівні і навіть в нормативно-правовій частині [24, 25] вона більше тяжіє саме до людиноцентричної, адже базується на постулатах соціальної держави та визначає головними пріоритетами якість та рівень життя індивідів. Однак, у практичній площині переважна більшість державних політик і механізмів забезпечення соціальної безпеки мають чітку державоцентричну орієнтацію, тобто спрямовані на підтримку обмеженого рівня соціальної напруги в суспільстві, боротьбу з наслідками дестабілізуючих суспільних процесів тощо. Іншими словами, держава забезпечує населенню мінімальний набір соціальних гарантій, який дає можливість виживання, проте зовсім не розвитку. І в цьому контексті маємо говорити про те, що наразі назрів значний суспільний запит на зміну саме основоположних, концептуальних засад реалізації державної без пекової політики, особливо по відношенню до сфери соціальної безпеки.

Висновки. На основі проведеного дослідження, можемо відзначити, що термін «соціальна безпека» є досить складним у застосуванні, оскільки має відношення до таких суб'єктивних та контекстних конструкцій, як культурні цінності та ідентичність. При цьому, соціальну безпеку можна розглядати з точки зору різних дисциплін, розкладаючи її на різні підсистеми, що говорить про надзвичайну її важливість для безпеки держави в цілому. В Україні впродовж останнього десятиліття спостерігаються значні розбіжності в теоретичному і практичному аспектах забезпечення соціальної безпеки, коли декларуються одні концептуальні засади, а застосовуються заходи і механізми, характерні для діаметрально протилежної концепції. З огляду на це, потребує подальшого дослідження концептуальний базис заходів із підтримання належного рівня соціальної безпеки в суспільстві, який дозволить забезпечити досягнення поставлених цілей саме в рамках людиноцентричної концепції соціальної безпеки.

Література

1. Hough, P. Understanding Global Security. New York: Routledge, 2004. https://www.yumpu.com/en/document/read/23349562/understanding-global-security-peter-hough

2. Краус Н.М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації. *Економіка і регіон*. 2013. № 5. С. 189–193.

3. Theiler T. Societal security and social psychology. *Review of International Studies*, 2003. 29. P. 249–268. URL : https://www.researchgate.net/publication/231837273_Societal_Security_and_Social_Psychology

4. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. Globalisation and environmental challenges. P. 581–593. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-75977-5_44

5. Gierszewski J., Piwowarski J. Theoretical Basics of Societal Security. *International & National Studies* NO. 18; 2016 (30–48). URL : https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piwowarski/publication/323176082_THEORETICAL_BASICS_OF_SOCIETAL_SECURITY/links/5a8460b60f7e9b2c3f501420/THEORETICAL-BASICS-OF-SOCIETAL-SECURITY.pdf

6. Anderson B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. URL : https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf

7. Panic B. Societal security – security and identity. *Carl Schmitt and Copenhagen school of security studies*, 2009. № 13. URL : https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.4529&rep=rep1&type=pdf

8. Burgess J. P., Mouhleb N. Societal Security Definitions and Scope for the Norwegian Setting. Policy brief, 2007. No. 2. URL : https://www.prio.org/download/publicationfile/162/Burgess%20and%20Mouhleb%20(2007)%20Societal%20Security%20Definitions%20and%20Scope%20(PRIO%20Policy%20Brief%202-07).pdf

9. Подольська Є. А., Назаркін П. О. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки*. 2015, Т. 20. Вип. 2. С. 19–25.

10. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 97.

11. Варналій З. С., Галушка З. І. Соціальна безпека як система. *Економіка і управління: Науковий журнал*. 2010. № 3 (47). С. 94–100

12. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління*. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.

13. Антошкін В. К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95–99.

14. Економічна безпека : навчальний посібник : за ред. Варналія З. С. Київ, 2008. 302 с.

15. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Київ : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. 112 с.

16. Попов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 3. С. 10–16.

17. Скрипнюк О., В. Тихий Соціальна держава і проблеми забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. С. 44–49.

18. Сташків Б. І. Соціальна безпека як інститут права соціального захисту населення. Актуальні проблеми держави і права. 2007. Вип. 30. С. 32–36.

19. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : навч. посіб. з соц. політики. Київ : Основи, 2004. 491 с.

20. Онищенко В. О., Чепурний О. В. Теоретичні аспекти формування соціальної безпеки. *Економіка і регіон*. 2011. № 4. С. 3–9.

21. Кальницька М. Соціальна безпека: поняття та загрози в контексті взаємозв'язку з економічною безпекою. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 126–130.

22. Методологія розрахунків показників соціальної безпеки. Київ : Науково-дослідний інститут соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України, 2014. 12 с. URL : http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Metodologiya-rozrahunkiv-sotsialnoyi-bezpeky.pdf

23. Антонюк П. П. Теоретико-концептуальні підходи до поняття «соціальна безпека» підприємства : характеристики, переваги, недоліки. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 1. С. 214–219.

24. Конституція України : закон України від 28.06.1996 року № 254-к/96-ВР в редакції від 07.02.2019 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

25. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355

References

1. Hough, P. Understanding Global Security. New York: Routledge, 2004. https://www.yumpu.com/en/document/read/23349562/understanding-global-security-peter-hough

2. Kraus N.M. Sotsialna bezpeka na riznykh rivniakh ekonomichnoi ahrehatsii. Ekonomika i rehion. 2013. № 5. S. 189–193.

3. Theiler T. Societal security and social psychology. Review of International Studies, 2003. 29. P. 249–268. URL : https://www.researchgate.net/publication/231837273_Societal_Security_and_Social_Psychology

4. Waever O. The Changing Agenda of Societal Security. Globalisation and environmental challenges. P. 581–593. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-75977-5_44

5. Gierszewski J., Piwowarski J. Theoretical Basics of Societal Security. International & National Studies NO. 18; 2016 (30–48). URL : https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piwowarski/publication/323176082_THEORETICAL_BASICS_OF_SOCIETAL_SECURITY/links/5a8460b60f7e9b2c3f501420/THEORETICAL-BASICS-OF-SOCIETAL-SECURITY.pdf

6. Anderson B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. URL : https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf

7. Panic B. Societal security – security and identity. Carl Schmitt and Copenhagen school of security studies, 2009. № 13. URL : https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.4529&rep=rep1&type=pdf

8. Burgess J. P., Mouhleb N. Societal Security Definitions and Scope for the Norwegian Setting. Poliecy brief, 2007. No. 2. URL : https://www.prio.org/download/publicationfile/162/Burgess%20and%20Mouhleb%20(2007)%20Societal%20Security%20Definitions%20and%20Scope%20(PRIO%20Policy%20Brief%202-07).pdf

9. Podolska Ye. A., Nazarkin P. O. Novyi sens y innovatsiini sposoby zabezpechennia sotsialnoi bezpeky. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Sotsiolohiia i politychni nauky. 2015, T. 20. Vyp. 2. S. 19–25.

10. Hoshovska V. A. Sotsialna dominanta natsionalnoi bezpeky. Stratehichna panorama. 2003. № 2. S. 97.

11. Varnalii Z. S., Halushka Z. I. Sotsialna bezpeka yak systema. Ekonomika i upravlinnia: Naukovyi zhurnal. 2010. № 3 (47). S. 94–100

12. Sychenko O. O. Sotsialna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Ser. : Derzhavne upravlinnia. 2012. T. 186. Vyp. 174. S. 34–38.

13. Antoshkin V. K. Riven i yakist zhyttia naselennia rehioniv ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichnu bezpeku. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2014. № 1. S. 95–99.

14. Ekonomichna bezpeka : navchalnyi posibnyk : za red. Varnaliia Z. S. Kyiv, 2008. 302 s.

15. Pasternak-Taranushenko H. A. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Kyiv : In-t derzh. upr. i samovriaduvannia pry KM Ukrainy, 1994. 112 s.

16. Popov M., Tykhyi V. Bezpeka yak fundamentalna katehoriia v metodolohii pravoznavstva (do postanovky problemy). Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2000. № 3. S. 10–16.

17. Skrypniuk O., V. Tykhyi Sotsialna derzhava i problemy zabezpechennia sotsialnoi bezpeky. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2002. № 2. S. 44–49.

18. Stashkiv B. I. Sotsialna bezpeka yak instytut prava sotsialnoho zakhystu naselennia. Aktualni problemy derzhavy i prava. 2007. Vyp. 30. S. 32–36.

19. Libanova E., Palii O. Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst : navch. posib. z sots. polityky. Kyiv : Osnovy, 2004. 491 s.

20. Onyshchenko V. O., Chepurnyi O. V. Teoretychni aspekty formuvannia sotsialnoi bezpeky. Ekonomika i rehion. 2011. № 4. S. 3–9.

21. Kalnytska M. Sotsialna bezpeka: poniattia ta zahrozy v konteksti vzaiemozviazku z ekonomichnoiu bezpekoiu. Prychornomorski ekonomichni studii. 2017. Vyp. 16. S. 126–130.

22. Metodolohiia rozrakhunkiv pokaznykiv sotsialnoi bezpeky. Kyiv : Naukovo-doslidnyi instytut sotsialnoi polityky Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy i NAN Ukrainy, 2014. 12 s. URL : http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Metodologiya-rozrahunkiv-sotsialnoyi-bezpeky.pdf

23. Antoniuk P. P. Teoretyko-kontseptualni pidkhody do poniattia «sotsialna bezpeka» pidpryiemstva : kharakterystyky, perevahy, nedoliky. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky. 2013. № 1. S. 214–219.

24. Konstytutsiia Ukrainy : zakon Ukrainy vid 28.06.1996 roku № 254-k/96-VR v redaktsii vid 07.02.2019 roku. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

25. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : zakon Ukrainy vid 21.06.2018 roku № 2469-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-427-429
УДК 339

КЕЛМАНОВИЧ О.
Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено теоретико-методичні підходи до формування маркетингового забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів. Обґрунтовано підходи та важливість маркетингового забезпечення як основної складової при прийнятті управлінських рішень в усіх аспектах господарської діяльності підприємства. Визначено передумови формування механізму маркетингового забезпечення промислових підприємств. Аргументовано значення маркетингових досліджень в отриманні поточних та стратегічних цілей діяльності господарюючого суб'єкта. Доведено необхідність впровадження маркетингових технологій, методів та інструментарію, що враховують трансформаційні зміни на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: промислові підприємства, система управління, маркетингове забезпечення, маркетингові дослідження, маркетингові технології.

KELMANOVICH A.
Khmelnitsky National University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO MARKETING SUPPORT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article investigates theoretical and methodological approaches to the formation of marketing support for business entities. The approaches and importance of marketing support as the main component in making management decisions in all aspects of economic activity of the enterprise are substantiated. The preconditions for the formation of the mechanism of marketing support of industrial enterprises are determined. The importance of marketing research in obtaining current and strategic goals of the business entity is argued. Marketing activities of enterprises is a system that includes planning, organization, implementation and control of marketing programs, evaluation of profits, risks and effectiveness of marketing activities. This system should be taken into account when developing and conducting marketing activities in a particular market. The necessity of introduction of marketing technologies, methods and tools that take into account transformational changes at the national and international levels is proved. It is determined by the preconditions of the appeal of entrepreneurs, businessmen and managers to the methodology and tools of marketing.

Key words: industrial enterprises, management system, marketing support, marketing researches, marketing technologies.

Постановка проблеми. В контексті нинішніх економічних трансформацій, розвиток маркетингу спричинює значний вплив на результативність ведення бізнесу більшості підприємств, прийняття оптимальних управлінських рішень, забезпечення досягнення поставлених поточних та стратегічних цілей фінансово-господарської діяльності. Для адаптації до змін ринкового оточення, забезпечення конкурентоздатності власного підприємства, управлінці зацікавлені в удосконаленні системи управління, в тому числі й в удосконаленні ведення маркетингової діяльності як важливої функціональної складової менеджменту. Маркетингове забезпечення підприємства передбачає використання такого управлінського інструментарію, який надасть змогу підвищувати рівень конкурентоздатності продукції із розширенням обсягів збуту на внутрішньому та зовнішньому ринках. Активізація глобалізаційних процесів системи світогосподарських економічних зв'язків спонукає керівників підприємств до формування конкурентних переваг, забезпечення сталих конкурентних позицій, активізації інвестиційно-інноваційної діяльності тощо. Чималу роль в системі заходів, спрямованих на забезпечення конкурентоздатності продукції промислових підприємств відіграє маркетингове забезпечення, зокрема і використання обґрунтованих методів щодо обрання маркетингових стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні аспекти маркетингового забезпечення промислових підприємств в контексті підвищення їх конкурентоздатності на національному та міжнародному рівнях досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема серед них: Ансофф І., Багорка М.О., Баланюк І.Ф., Бельтюков Є., Гвоздецька І., Драган О., Діксон Р., Еванс Дж., Зубко Т., Ковальчук С., Ковбас І., Корж М., Котлер Ф., Кузьмін О., Курбацька Л., Ламбен Ж., Лебідь Т., Мендела І., Морохова В.О., Новікова Н., Портер М., Сокотун Г., Старостіна А., Томпсон А., Фатхутдінов Р. та ін. Поглибленого дослідження та подальших наукових обґрунтувань вимагають теоретико-методичні аспекти підвищення ефективності ведення маркетингової діяльності, цінової політики, пошуку нових ринкових сегментів збуту промислової продукції, розширення обсягів збуту продукції в контексті забезпечення конкурентоздатності підприємства.

Мета статті. Метою статті є дослідження базових теоретико-методичних підходів маркетингового забезпечення за умов сучасних трансформаційних змін із врахуванням специфіки ведення бізнесу

промисловими підприємствами та визначенням напрямів розвитку маркетингової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток маркетингового забезпечення – це складний діалектичний процес взаємодії чинників зовнішнього середовища і цілеспрямованого впливу факторів, пов'язаних із виробництвом конкурентоспроможної продукції, що задовольняє певні ринкові потреби споживача. Термін «забезпечення» є розширеним і здатним до ефективного застосування під час пояснення фундаментальних ринкових явищ і процесів, що цілком заслуговує застосування в понятійному базисі маркетингової науки, оскільки маркетингове забезпечення передбачає організацію творчого процесу, що враховує безліч зовнішніх і внутрішніх чинників:

– тенденції і стан розвитку маркетингових відносин між суб'єктами господарської діяльності;

– основні напрями розвитку маркетингового забезпечення на ринку;

– рівень відносин між господарюючими суб'єктами тощо.

Теоретико-методичні розробки у сфері маркетингового забезпечення, а також практичний досвід функціонування підприємств з урахуванням формування маркетингової програми, оптимального планування виробничої програми і кон'юнктури ринку дають змогу у перспективі створити збалансовану систему оптимального планування обсягів виробництва і просування готової продукції на ринках [1, с. 120].

Процес маркетингового забезпечення повинен пронизувати усі сфери функціонування підприємства, формувати базу управлінської діяльності, що визначає напрями розвитку, політику, ідеологію та культуру бізнесу, його конкурентну спроможність та довговічність. Об'єднання дій всіх функціональних служб підприємства навколо його основних інтересів. Маркетингове забезпечення – це інтегруюча функція маркетингу в ланцюзі «дослідження ринку – виробництво (переробка) – розподіл – збут», що являє собою сукупність методів та заходів, спрямованих на підтримку підприємства в конкурентних умовах та забезпечення його усіма необхідними засобами для оптимального досягнення цілей маркетингу, в тому числі ресурсами, новітніми технологіями, інвестиціями, забезпечення персоналом та інформацією. Усі функціональні підрозділи підприємства (адміністративні, виробничі та обслуговуючі структури), у своїй діяльності повинні узгоджуватись із його загальним маркетинговим планом, що формується в результаті комплексного дослідження потреб ринку та потенціалу підприємства на коротко- та довгострокову перспективи, з метою повнішого, в порівнянні з конкурентами, задоволення потреб споживачів, зміцнення позицій на ринку та нарощування на цій основі прибутковості виробництва [2, с. 170-171].

Маркетингове забезпечення набуває особливої ваги в роботі промислового підприємства. Саме воно здатне привнести у діяльність промислового підприємства розуміння потреб споживача і творче мислення, що дає можливість бути орієнтованим на покупця. При цьому маркетингові рішення повинні бути з аналітичною та комерційною чіткістю обґрунтовані, відповідати корпоративній стратегії, інноваційним напрямам розвитку і сприяти здійсненню ефективної, стабільної та прибуткової роботи підприємства. У сучасних умовах жорсткої конкуренції на ринку промислові підприємства не можуть здійснювати свою діяльність без використання маркетингового забезпечення, розроблення маркетингової програми, чітко спланованої та організованої маркетингової діяльності [3, с. 59].

Важливим є визначення передумов формування механізму маркетингового забезпечення:

– постійні, часто непередбачувані, зміни умов господарювання, що зумовлюють необхідність високої оперативності проведення робіт з аналізу ринку, планування й організування виробництва на підставі результатів аналізу;

– необхідність прогнозування можливих альтернативних варіантів (сценаріїв) розвитку ринкової ситуації і передбачення відповідних їм стратегій поведінки на ринку;

– високий ризик, пов’язаний з розробленням і виведенням на ринок нових товарів, висуває високі вимоги до якості робіт із виділення цільових ринків, потребує всебічного врахування різноспрямованого впливу чинників ризику, щоб звести можливі його наслідки до мінімуму;

– необхідність врахування можливостей підприємства-виробника і стану зовнішнього середовища під час аналізу альтернативних варіантів інноваційного розвитку;

– альтернативний характер вибору цільових ринків для реалізації варіантів розвитку, необхідність урахування значної кількості чинників впливу, наявність цілої низки різнопланових критеріїв їх оцінки потребує єдиної методики й основних критеріїв для того, щоб цілеспрямовано вести пошук і обґрунтовано приймати рішення про роботу на певних цільових ринках, враховуючи при цьому весь комплекс різноспрямованих чинників, у тому числі в умовах неповної визначеності [4, с. 229].

Маркетингові дослідження є важливим інструментом для менеджера з маркетингу, оскільки дозволяють передбачити наслідки використання тієї або іншої маркетингової альтернативи, що, у свою чергу, сприяє ухваленню правильного рішення. Менеджери використовують маркетингові дослідження також і для того, щоб визначити чому проведені маркетингові дії не призвели до планованого результату. Маркетингові дослідження можуть застосовуватися для оцінювання менеджером ситуації на ринку. Разом із тим, поняття маркетингові дослідження є значно ширшим, ніж поняття дослідження ринку або аналізу ринку, воно охоплює ще й моніторинг чинників макросередовища, діагностику мікросередовища, виявлення загроз і можливостей, сильних і слабких сторін промислового підприємства [5, с. 44].

Маркетингова діяльність підприємств є системою, що включає планування, організацію, виконання

і контроль маркетингових програм, оцінювання прибутків, ризиків і ефективності маркетингових заходів. Цю системність слід враховувати при розробленні та проведенні маркетингових заходів на певному ринку. Маркетингові дослідження виконують три основні функції: описову, діагностичну і передбачувальну. Описова функція включає збирання і представлення тверджень стосовно певного факту. Діагностична функція має на увазі пояснення певних даних або дій. Передбачувальна функція полягає в наданні можливості досліднику прогнозувати результати запланованого маркетингового рішення.

Активне впровадження маркетингових технологій в ході становлення ринкових відносин в Україні є однією з головних ознак позитивних змін в економіці. Такі зміни вимагають пошуку засобів і методів організації підприємницької діяльності, які були б орієнтовані на прискорення науково-технічного прогресу, посилення уваги до кінцевого споживача тощо.

Передумовами звернення підприємців, бізнесменів і менеджерів до методології та інструментарію маркетингу є: демократизація системи управління економікою, яка усуває гранично жорстку регламентацію діяльності суб'єктів і об'єктів управління і систему централізованого планування та адміністративного контролю; неможливість ефективного функціонування раніше сформованої системи управління в умовах конкуренції, відсутність належної системи державної підтримки підприємництва; недостатність організації управління підприємництвом виходячи лише з досвіду та інтуїції. Це обумовлюється постійною мінливістю ситуації, нестабільністю економічної кон'юнктури; незворотністю змін, що відбуваються в економіці, пов'язаних з розширенням малого і середнього підприємництва, з інноваціями, активним розвитком сфери послуг та інформатизації, формуванням нових форм державного регулювання [6, с. 102-103].

Висновки. У системі менеджменту будь-якого промислового підприємства за умов конвергенції трансформаційних змін з боку керівництва та провідних фахівців, маркетологів має приділятися багато уваги внесенню коригуючих змін, які впливатимуть на покращення ведення маркетингової діяльності, зростання конкурентоздатності та розширення обсягів виробництва продукції. Враховуючи закономірність функціональних взаємозв'язків в системі управління підприємством, важливим є удосконалення не тільки маркетингової служби підприємства, але й роботи інших підрозділів господарюючого суб'єкта. Актуальним є вчасність відслідковування факторів маркетингового забезпечення промислового підприємства із використанням необхідного інформаційного масиву для прийняття маркетингових управлінських рішень на основі різнобічності існуючих науково-методичних підходів. За умов трансформаційних змін з метою забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності на підприємстві мають бути чітко визначені стратегічні орієнтири розвитку комплексу маркетингу із визначеними принципами, відповідними методами та інструментарієм. Маркетингове забезпечення підприємства передбачає не тільки постійне дослідження ринкових сегментів збуту продукції, але й аналіз внутрішніх факторів впливу на діяльність підприємства, виокремлення низки маркетингового інструментарію, методів маркетингового аналізу.

Література

1. Корж М. В. Теоретико-методичні засади маркетингового забезпечення господарюючого суб'єкта / М. В. Корж, Т. С. Чуніхіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Вип. 24(3). – С. 119–124.

2. Ковбас І. М. Методологічні засади маркетингового забезпечення діяльності підприємств із переробки сільськогосподарської продукції / І.М. Ковбас, І.Ф. Баланюк // Економіка та управління АПК. – 2013. – Вип. 11 (106). – С. 170–174.

3. Багорка М. О. Маркетингове забезпечення промислового підприємства / М.О. Багорка, Ю.Є. Путінова // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. – 2019. – №3. – С. 59–66.

4. Морохова В. О. Теоретичні аспекти маркетингового забезпечення промислового підприємства / В.О. Морохова // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2011. – Вип. 8 (30). – С. 227–237.

5. Ковальчук С. В. Роль маркетингових досліджень у забезпеченні ефективної роботи підприємств легкої промисловості / С.В. Ковальчук, О.С. Петрицька // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 1. – С. 42–51.

6. Гвоздецька І. В. Теоретико-методологічні аспекти управління маркетинговою діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / І.В. Гвоздецька // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2016. – № 6 (28). – С. 100–106.

References

1. Korzh M. V. Teoretyko-metodychni zasady marketynhovoho zabezpechennia hospodariuiuchoho subiekta / M. V. Korzh, T. S. Chunikhina // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. – 2019. – Vyp. 24(3). – S. 119–124.

2. Kovbas I. M. Metodolohichni zasady marketynhovoho zabezpechennia diialnosti pidpryiemstv iz pererobky silskohospodarskoi produktsii / I.M. Kovbas, I.F. Balaniuk // Ekonomika ta upravlinnia APK. – 2013. – Vyp. 11 (106). – S. 170–174.

3. Bahorka M. O. Marketynhove zabezpechennia promyslovoho pidpryiemstva / M.O. Bahorka, Yu.Ie. Putinova // Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. – 2019. – №3. – S. 59–66.

4. Morokhova V. O. Teoretychni aspekty marketynhovoho zabezpechennia promyslovoho pidpryiemstva / V.O. Morokhova // Zbirnyk naukovykh prats Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. – 2011. – Vyp. 8 (30). – S. 227–237.

5. Kovalchuk S. V. Rol marketynhovykh doslidzhen u zabezpechenni efektyvnoi roboty pidpryiemstv lehkoi promyslovosti / S.V. Kovalchuk, O.S. Petrytska // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2010. – № 1. – S. 42–51.

6. Hvozdetska I. V. Teoretyko-metodolohichni aspekty upravlinnia marketynhovoiu diialnistiu pidpryiemstva [Elektronnyi resurs] / I.V. Hvozdetska // Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. – 2016. – № 6 (28). – S. 100–106.

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Повні вимоги до оформлення рукопису
http://journals.khnu.km.ua/vestnik

Підп. до друку 27.12.2019. Ум. друк. арк. 37,49. Обл.-вид. арк. 35,17.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різографією.
Наклад 100, зам. № 35/20

Тиражування здійснено з оригінал-макета, виготовленого редакцією журналу
«Вісник Хмельницького національного університету»
редакційно-видавничим відділом Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 67-51-08; 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.